İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

Mısır Çarşısının Tahmis Kapusu önünde Sultan Çeşmesi
(Resim : Osman Zeki Çakaloz eli ile bir XIX. asır grevüründen)

Bu cildi, çok asîl duygularla kalem arkadaşlığı yapan dört kıymetli dosta, Emekli General Hakkı Râif Ayyıldız, Dr. Saadi Nâzım Nirven, Kerim Yund ve Hakkı Göktürk'e ithaf ediyorum.

R. E. Koçu

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

İSTANBULUN: CAMİ, MESCİD, MEDRESE, MEKTEB, KÜTÜPHÂNE, TEKKE, TÜRBE, KİLİSE, AYAZMA, ÇEŞME, SEBİL, SARAY, YALI, KONAK, KÖŞK, HÂN, HAMAM, TİYATRO, KAHVEHANE, BÜTÜN YAPILARI... DEVLET ADAMI, ÂLİM, ŞÂİR, SANATKÂR, İŞ ADAMI, HEKİM, MUALLİM, HOCA, DERVİŞ, PAPAZ, KEŞİŞ, MECZUB, NEVCİVAN, NİGÂR, HANENDE, SAZENDE, ÇENGİ, KÖÇEK, AYYAŞ, DERBEDER, PEHLİVAN, TULUMBACI, KABADAYI, KUMARBAZ, HIRSIZ, SERSERİ, DİLENCİ, KAATİL... BÜTÜN ŞÖHRETLERİ. DAĞI, BAYIRI, SUYU, HAVASI, MESİRE YERLERİ, BAHÇELERİ, BOSTANLARI VE İLÂH... BÜTÜN TABİAT GÜZELLİKLERİ VE COĞRAFYASI... SOKAKLARI, MAHALLELERİ, SEMTLERİ... YANGINLARI, SALGINLARI, ZELZELELERİ, İHTİLÂLLERİ, CİNAYETLERİ VE DİLLERE DESTAN OLAN AŞK MACERALARI... İSTANBUL HALKININ DEVİR DEVİR ÂDET, AN'ANE, GİYİM VE KUŞAMI... İSTANBUL ARGOSU, İSTANBULA AİT RESİMLER, ŞİİRLER, KİTAPLAR, ROMANLAR, SEYAHATNAMELER... İSTANBULA GELMİŞ YABANCI ŞÖHRETLER...

REŞAD EKREM KOÇU

Bu cildde: Sermed Muhtar ALUS, Muzaffer ESEN, Vâsıf HİÇ, Reşad MİMAROĞLU, A. Câbir VADA merhumlar ile Ahmed AGIN, Halûk AKBAY, Özay ASLAN, Hakkı Râif AYYILDIZ, Mehmed BÂKİR, Nihad Sâmi BANARLI, Niyazi Ahmed BANOĞLU, Nâşid BAYLAV, Şükrü Nâil BAYRAKDAR, Sâdi BORAK, Münir Süleyman ÇAPANOĞLU, Fahri DÜNGELEN, İsmail ERSEVİM, Enver ESENKOVA, Semavi EYİCE, Ahmed Refik GAMSIZOĞLU, Ayşe GÖKNARLI, Hakkı GÖKTÜRK, Ergin KANLICAOĞLU, Hüsnü KINAYLI, İbrahim Hakkı KONYALI, Muhiddin NALBANDOĞLU, Saadi Nâzım NİRVEN, Hikmet Şinasi ÖNOL, Kevork PAMUKCİYAN, Mehmed Şükrü SİLÂN, Halûk Y. ŞEHSÜVAROĞLU, Kerim YUND kalem arkadaşlığı etmişler

ve

Özay ASLAN, Sabiha BOZCALI, Behcet CANTOK, Osman Zeki ÇAKALOZ, Hüsnü, Kemal KÜNMAT, Münif Fehim, Reşad SEVİNÇSOY, Bülend ŞEREN resim, harita, kroki ve plânları yapmışlardır.

212 resim, 48 plân, harita, yazı, nota, 5 yaprak metin dışı resim.

ALTINCI CİLD

BOĞAZİÇİNDEKİ İSKELE, KAYIK VE SANDALLARI — CEMİL (Mes'ud)

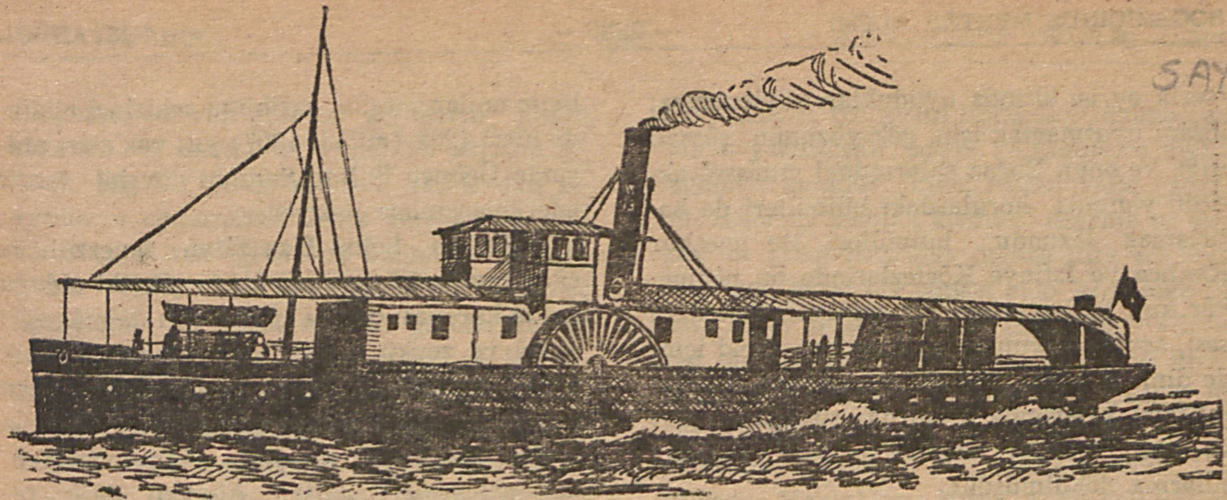
Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

ve Neşriyat Kollektif Şirketi

İSTANBUL, 1963

HÜSNÜTABİAT ve ERCAN MATBAALARINDA BASILMIŞDIR.

Şirketi Hayriyenin yandan çarklı ilk vapurlarından 13 numaralı Galata Vapuru
(Resim: Behcet Cantok)

B

BOĞAZİÇİNDE İSKELE KAYIK VE SANDALLARI — (B.: Kayık; Sandal; Piyâde; Yağlı piyâde; Pazar kayığı; Dalyan Kayığı; Balıkcı Kayığı; Balıkcı Sandalı; Alamana, Gırgır).

BOĞAZİÇİNDE KAVGAVAR — İstanbul halkı ağzı deyim; Hüseyin Kâzım Bey Büyük Türk Lugatında âmiyâne bir tâbir olduğuna işâret ile «yemek yemekden kinâye» diyor. Her yerde, her zaman kullanılmaz, neş'eli kalabalık âile sofralarında, toplu kır gezileri, mesîre yerleri sofralarında kullanılır, ve âmiyâne de değildir, lâtife yollu deyimdir; meelsâ bir paşa, yalısında verdiği mükellef bir ziyâfetde, rahat rahat:

— Umûru devleti, mesâili hükûmeti bırakalım efendim, şimdi Boğaziçinde kavga var!.. diyebilirdi.

BOĞAZİÇİNDE KAYIKLI SATICILAR — Zamanımızda hemen hiç kalmamışdır; iki kıyısını boydan boya lebi deryâda büyüklü küçüklü yalıların kapladığı yakın geçmişde, birinci cihan harbi arifesine kadar kayıklı seyyar satıcılar Boğaz içinin bir hususiyeti idi; bunlar da bilhassa manavlardı, mevsimine göre meyva ve sebzelerle doldurulmuş tek oturak yahud en çok iyi çifte bir kayıkla, hemen pencerelerin diblerinden geçerler; kayığın kıç tarafındaki manav, satıcı-çığırtkan da; mâlûm âhenkleri, edâları ile sattıkları şeylerin isimlerini bağırırdı; ki zamanımızın şehir içi atlı ve arabalı namavları ağzının ayni idi.

Bu kayıklı satıcılar arasında bir de rum tuhâfiyeciler vardı, bunların bazıları kayıklarına bir kaç top da basma, patiska, pâzen koyarlardı, ve yalı diblerinden geçerlerken: «Metaksas!..» diye bağırırlardı. Çoğunun gedikli müşterileri bulunan yalılar vardı, ekseriyâ sipâriş üzerine de mal getirirlerdi, veresiye mal verirler, iyi mal, seçme mal getirirler, bir çok yalının ihtiyaclarını, pencereleri, yalı iskeleleri önünde temin ederek âcil küçük bir şey için yalı halkından birinin İstanbula gitmesine lüzum bırakmazlardı.

BOĞAZİÇİNDE MEHTÂB ÂLEMLERİ — İstanbullulara birinden çıkıp öbürüne girdiğimiz İtalya ve Balkan Harbleri ile Birinci Cihan Harbinin ve Birinci Cihan Harbi sonundaki kara günlerin unutturdu zevkü safâ âlemlerinden biridir. Günlük geçim kaygusundan sıyrılmış, her tabakası kendisini tatmin eden bir refâha kavuşmuş bir imparatorluk merkezi İstanbul şehri halkının, yaz gecelerinin ay ışığı altında, kayıklara binerek, kaafileler hâlinde, yahud tek bir kayığın mahremiyetinde, sazla ve sözle ve içki ile, ve sîne bülbülü bir mahbub veyâ mahbube ile gümüşden bir kanala, yer yer birer gümüş havuza benzeyen Boğaziçinin sularında saatlerce dolaşması, öyle tahmin ediyoruz ki İstanbulun türkler tarafından fethi asrına, onbeşinci yüzyıla kadar giden bir mâzîye sâhibdir.

Gerilerindeki sırtlar korularla kaplı iki sıralı Boğaziçi yalılarının, sâhilsaraylarının, ve lebideryâdaki evlerinin, yaz gecelerinin

feerik ay ışı altında uyudukları söylenemez; insanı uyutmamak için, gök yüzünün şâşaalı ışığı, ve onun Boğaz sularındaki murassâ aksinin yanında korulardaki bülbülleri de hatırlamak lâzımdır; bülbülleri ile meşhur Kanlıca ve İstinye Körfezlerinde bu nâğmekâr kuş, binlercesinin bir çağlayan hâlindeki sesi, asırlar boyunca kayıklardan vecid içinde dinlenmişdir. Bülbülleri coşduran tabiatın ihtişamı karşısında insan da susmamış, şiiri ve mûsikisi ile ve sevgilisi ile mest, Boğaziçi sularına dökülmüşdür.

Yaz gecelerinde Boğaziçinin mehtâb âlemleri en revnaklı devrini ondokuzuncu yüz yılda yaşamışdır; daha doğru bir tâbir ile en zengin vesikalar o asırdan kalmışdır; Onsekizinci asrın ilk yarısında, Lâle Devrinde, Boğaziçine, «Şerefâbâd», «Feyzâbâd», «Hümâyunâbâd» gibi isimlerle kâşâneler yapılır iken zevkü sefâ, iyşü işret ve can sohbet ve muhabbetlerinde gecelerin gündüzlere eklendiğini kabul etmek lâzımdır.

Müverrih Cevdet Paşa, kendi adına nisbetle anılan meşhur târihinin sekizinci cildinde hicrî 1222 (milâdî 1807) yılı vak'aları arasında Üçüncü Sultan Selimin devrini tasvir ederken şunları yazıyor:

«Sultan Selim Han zâten tenezzüh ve eğlenceye mâil ve ünsü ülfete şiftedil olduğu halde kurenâsı da anı işgaal içün dâimâ seyri sahrâ ve zevkü safâya sevk ederlerdi. Halk dahi bu dürlü şeylere meyyâl olduğundan İstanbulda seyrü safâ çoğaldı ve Boğaziçi seyirci kayıkları ile doldu. Geceleri Mehtâb eğlenceleri Sultan Ahmedi Sâlis zamanındaki çırağan sohbetlerine fâik oldu; ve şiir ve inşâya, ve fenni mûsikiye rağbeti hümâyunları olduğundan zürefâ ve şuerâ meydan aldı; ve fenni mûsiki pek ziyâde revac buldu. Elhâsıl rusya seferi gaailesi bertaraf oldukdan sonra bir kaç sene asrı saltanatları Sultan Selimi Sâni devrine bir misâl, ve İstanbul, Kâğıdhâne, Boğaziçi, Çamlıca mesîreleri seyircilerle mâlâmâl olup eshâbı zevkü temâşâ, bî dağdagaü keder ve bilâ şâibei havfü hater, gündüzün bu misilli câyi ferahfezâlar-

«... ve nice eli öpülecek meşâyihi vâlâ cenâb...»
(Resim: Sabiha Bozcalı)

da gezer, ve yaz geceleri kayıklara binüb hânende ve sazendelerle mehtab seyrine giderdi. Hiç bir yerde zâbitan tarafından seyircilerin eğlencesine keder verecek ve zevkü safâsına halel getirecek bir muamele edilmezdi. İstanbulun pek güzel bir âlemi ve Boğaziçinin alelhusus mehtab gecelerinin en parlak bir devri idi. Tâifei rindan şöyle dursun, fırkai riyâ fürûşan bile bu devrin neş'esine dayanamayub nice eli opülecek meşâyihi vâlâ cenab mustağrakı neş'ei âlemi âb, ve nice sofii sâfî siyret geçinen zevât makaamı pîrimuganda merâkibi devrei meyi nâb olmuşdu».

Üçüncü Sultan Selimin devri kanlı bir ihtilâl ile kapandıkdan sonra Boğaziçinin mehtâb âlemleri, belki bir müddet için o çılgın seyrini durdurdu, fakat asla unutulmadı; İkinci Sultan Mahmudun yeniçeri ocağını kaldırmasından sonra, harb gaaileleri içinde dahi yeniden başladı; Abdülmecid devrinde ayni hal ile devam etti. Yine Cevdet Paşa, İkinci Sultan Abdülhamide «Mârûzât» adı altında verdiği yazılarda, târihi raporda Abdülmecid devrini tasvir sırasında şunları yazıyor:

«O zaman Boğaziçi cennetden bir numûne idi. Hele mehtab geceleri denizin yüzü seyirci kayıkları ile resmi alınacak bir şekil ve mâhiyetde idi. Mâlûm a, en güzel mehtâbı olan Bebek Koyu ile Büyükdere Koyudur. Halk gümüş selvi temâşası için kimi Büyükdereye giderler, ve kimi Bebek sâhillerine inerlerdi. Gümüş selvi mazmunları şâirlere sermâye oldu, buna dâir güzel şiirler söylerlerdi.

«Mâdem ki her şeyin doğrusunu söylelemek iltizâm olundu, artık kendi hâlimi de olduğu gibi arz etmeliyim. Kulları, dâimâ Bâbıâlice lâyiha ve mazbata kaleme almakla meşgul olduğum halde, fazla kalan evkaatımı da te'lifi kütüb ve risâile hasrederdim. Bununla berâber İstanbulda böyle zevkü safâ rüzgârları esmeğe başlayınca kulları da bütün bütün hâriç kalmadım. Şâirlikden fâriğ olmuş iken gümüş servi mazmunu ile şiir söyliyerek yine şâirlere ve mehtabcılara karışmakdan geri durmadım».

Boğaziçindeki mehtâb âlemlerinin son faslı İkinci Abdülhamid devrine rastlar, ki bu son devrin hâtıraları, zamanımızın mecmua ve gazetelerinde pek çok anlatılmışdır. Bu yazıların bir kısmı kulakdan dolma çala kalem yazılmışdır, soğuk ve mübtezel mubalagalarla doludur. İkinci Abdülhamid devrinin Boğaziçi mehtâb âlemleri üzerine en zengin, en güzel hâtıralar çağdaş türk edebiyatının pek kibar bir sîması olan Abdülhak Şinasi Hisar'ın kaleminden çıkmışdır, «Boğaziçi Mehtabları» adını taşır. Bu güzel kitab, İstanbul Ansiklopedisinin bu maddesinin bir devamı imiş gibi, bir kütübhânede ansiklopedimizin yanında yer alacak eserdir. (B.: Boğaziçi Mehtabları; Hisar, Abdulhak Şinasi)

Güzelliği türk şiirinde övülmüş olan Boğaziçinin mehtâb âlemleri de nazım diline geçmiş, çoğu Üçüncü Selim ve İkinci Mahmud devrine âid olmak üzere şarkılar yazılmış, bestelenmişdir.

Hicrî 1231, milâdî 1816 da vefat eden Ârif Mehmed Efendinin arezbar faslından bestelenmiş bir şarkısı:

Va'detmiş idin ey güli ter vakti şitâde
Yaz gelse de olsak yalıda zevkü safâde
Geldi o zamanlar ki cihan feyzü nümâde
Mehtâb idelim ey mehi enver bu havâde

Deryâye çıkalım gece âyın onüçünde
Mestâne yat âguuşime zevrakçe kıçinde
Zevkin virelim dâdını bir Boğaziçinde
Mehtab idelim ey mehi enver bu havâde

Eylerse rutûbet gül ruhsârını pür nem
Şal sar başına def ola tâ rencişi şebnem
Şarkiyle sevâhil gezerek eyliyelim dem
Mehtâb idelim ey mehi enver bu havâde

Bir muğbeçenin dâvetidir gel olalım pâk
Hânend vü mutrible Tarabyâde tarebnâk
Ârif gülerek oyniyarak bi elemü bâk
Mehtâb idelim ey mehi enver bu havâde

Yine ayni şairin diğer bir şarkısı:

Bu şeb ey mehveşi nâyâb
Kerem kıl eyle terki hâb
Piyâdeyle gezüb yâb yâb
Efendim eylesek mehtâb

Boğaziçinde seyrânı
İdelim cânımın cânı
Oku geh şarkı gâh mâni
Efendim eylesek mehtâb

İkinci Sultan Mahmud tarafından Nihâvend faslından bestelenmiş bir şarkı:

Gel azm idelim bu gece Göksûya beraber

Âmâde kayıkda ney ü mey hem dahi saager
Üftâdelerin hayli zamandır seni özler
Mehtâba buyur mevsimidir ey mehi enver
Âlem ola tâ nûri cemâlinle münevver

Bû demleri beyhûde fedâ itmeyelim gel
Tenhâca gidip zevk eyliyelim irmişiken el
Agyâr duyub olmaya cânâ bize engel
Mehtâba buyur mevsimidir ey mehi enver
Âlem ola tâ nûri cemâlinle münevver

Nûşi meyi gülgûn ile sermest olalım tâ
Gül gibi açıl şevkile diller ola ihyâ
Bû mevsimi şâdide gel ey goncei rânâ
Mehtâba buyur mevsimidir ey mehi enver
Âlem ola tâ nûri cemâlinle münevver

Gitmezsen eğer böyle letâfetli havâda
Yârın başıma kakma benim vakti şitâda
Gel gel kerem et gitme aman semti inâda
Mehtâba buyur mevsimidir ey mehi enver
Âlem ola tâ nûri cemâlinle münevver

Bu kıt'a Enderunlu Vâsıfındır (ölümü 1824):
Tavşan kanı mey dolduralım câmı niyâza
Yalvaralım ol mesti meyi gamzei nâza
Mahfi kayalım yağlı piyâdeyle Boğaaza
Bir âlemi mehtab idelim biz de felekde

Şu gazel de Vâsıfdan iki sene evvel, 1822 de vefat etmiş olan kırımlı bir prensin, Halim Giray'ındır:
Mehcebînimle olub hemdem şebi mehtâbda
Çekdirüb Göksûyadek gitsem şebi mehtâbda
Âlemi âb içre açsa sînei sâfın o mâh
Garkai envâr olub âlem şebi mehtâbda
Cennetin ayni değil mi böyle süd lîman iken
Cûyi şire benzemez mi yem şebi mehtâbda
Huldi sen tercih ide mişsin Boğazın zevkine
Vâizâ olmaz mısın mülzem şebu mehtâbda
Eyledim tebyîz tesvîdin Halimâ dünkü gün
Tab'a oldu bû gazel mülhem şebi mehtâbda

Aşağıdaki mısrâlar da 1789 da vefat eden mevlevî şâir Esrar Dedenin bir gazelindendir; ki Esrar Dedenin bu gazeli, Galata Mevlevihânesi şeyhi ve asrının büyük şâiri Şeyh Galibin yanında sabaha kadar sürmüş bir mehtâb âleminin mestîsi içinde yazdığı açıkca görülüyor:
Feyza bak şûlei germiyeti ikaad eyler
Mevci tûfânı arak her ne kadar itse gulû
Peyrevi bülbülei câmı arak oldu hümây
Gubegû kulkuli mînâsını söyler kû kû
Meclisi dakk ü lak ü handei rindi mutrib
Gâh düm düm tek ü geh heyhey ü gâhi hû hû
İtdi teşrif kudûmiyle ol büti nağme serâ
Mutribi defzeni bi tâbü mecâli bâzû
Yârden sana şu peymâneki ihsan oldu
Mihri dîdâr idi Esrâr sabâha karşû
Sâyei hazreti Gaalibde Boğaz içre bu şeb
Zevki min tahtihil enhâr idi bana her sû

Hüsnü Kınaylı

BOĞAZİÇİNDE SEYRÜ SEFER — Yazlı kışlı Boğaziçinde oturanlar, onsekizinci asır sonlarına kadar, Boğaziçi köylerinin balıkcı ve bağçıvan halkı idi, İsanbula işleri ender düşerdi, yılda bir defa dahi İstanbula gitmeyenler pek çokdu. Denizin balık nîmeti ve bağlarla bağçe ve bostanların meyvaları, sebzeleri İstanbul pazarlarına balıkcıların kendi kayıkları ve hemen hepsi Boğaziçi köylerinin mescidlerinin vakfından olan pazar kayıkları ile götürülürdü. Aslında pazarkayığı adı da buradan gelir, köy mahsûlünü İstanbul pazarlarına götüren kayık demekdir, ki bunlar köye dönüşlerinde de köyün bakkaliye ve manifatura ihtiyacını karşılayan malı getirirdi. Bir köyün pazar kayığı her sabah köyden kalkar, İstanbula gider, akşama doğru da köye gönerdi; şehirde işi çıkan köylüler de bu kayıklarla gider gelirlerdi (B.: Pazarkayığı).

Yalı sâhibi olan devlet ricâli, İstanbul âyan ve eşrâfı, müslüman ve gayri müslim İstanbul zenginleri ilk bahârın ortalarında yalıya göç ederler, sonbahar ortalarında da şehirdeki konaklarına dönerlerdi. Her yılın mevsim cilvesine göre bu göçler ya biraz geçikir, ya biraz erken olurdu. Göçlerde de ya pazarkayıkları, yâhud küçük gemiler kullanılırdı. Yalı saâhiblerinin hemen hepsinin yalıları altındaki kayıkhânelerinde, yalıda kaldıkları müddetce Boğaz teferrüclerinde bindikleri bir veya birkaç dâne kayığı, bendegânı arasında da ihtiyâcına göre hamlacısı, kayıkcısı bulunurdu.

Boğazda yalısı bulunmayubda herhangi bir iş için Boğaza gitmek isteyenler İstanbul limanı iskelelerinden tutdukları kira kayıkları ile gidip gelirlerdi. Bu kirâ kayıkları İstanbulun muayyen iskelelerinden Boğaziçi köylerine dolmuş seferleri yaparlardı; farazâ Anadoluhisarına gidecek kimse, oraya dolmuş yapan kayığın dolmuşlar için tesbit edilmiş sayıda müşterisini toplamasını bekleyemeyecek kadar işi acele ise bir kayığı

şahsen kiralar idi. İstanbul Limanının muayyen iskeleleri ile Boğaziçi köylerinin iskeleleri arasında işleyen bu kira kayıklarının dolmuş fiatları ve hususi fiatları İstanbul kadılığınca, daha on altıncı asırda, kayıkların büyüklüğüne, yani bir çifte, ki çifte, üç çifte ve dört çifte oluşuna göre ayrı ayrı tesbit edilmişdi.

Bir devlet kapusundan, kalemden faka dengi memurlar, kâtibler, yahud ayni mahalleden üç beş yâri sâdık, veyâ bir esnaf topluluğundan birkaç kişi sözleşip de tâtil günleri Boğaziçine seyrâna gidecek olduklarında, nevâle zenbilleri; çayırlara, su başlarına, deniz kenarına serip oturmak için bir hasır ile bir kaç kilim seccâde de götürecek olduklarından bir veya bir kaç kayığı bütün günlüğüne tutarlar idi. Bâzı esnaf toplulukları da ustaları, kalfaları ve çırakları ile her yaz Boğaziçinin muayyen bir mesiresine giderler, yanlarında çadırlar da götürerek orada birkaç gece, hatta bir hafta kadar kalırlardı, küçük yatak denkleri, erzak çuvalları, tencere kazan gibi kap kacakla İstanbul esnafının bu Boğaz seyranları bir küçük göç manzarası alırdı ve onlar da kendilerini ve ağırlıklarını götürüp getirecek kayıkları pazarlıkla tutarlardı. Mesîrede ne kadar kalınacak ise, günü birlik, beş gün, bir hafta, kayıkcıların beslenmesini de İstanbul Kadılığı (Belediye), yine daha on altıncı asırda düşünmüşdü (B.: Esnaf).

Boğaziçi sularının bir süsü olub zamanımıza maalesef tek örneği kalmamış olan kayık zarif bir tekne idi, «piyâde» ve «pereme» isimleri altında anıla gelmişlerdir, peremeler piyâdelerden az kabaca olub kira kayıkları, dolayısı ile bütün dolmuş kayıkları pereme nev'inden idi; on yedinci asır ortalarından itibâren pereme adı tamamen terkedilmiş, kira ve dolmuş kayıklarına da piyâde, veyâ sadece kayık denilmişdir (B.: Kayık; Pereme; Piyâde; Yağlıpiyâde; Kancabaş; Beşçifte; Üççifte; Dalyan kayığı; Balıkcı kayığı; Gırgır; Alamana).

Kira kayığı olan peremelerin icâbında takılıp alınır bir direkleri ve üçgen şeklinde bir de yelkenleri vardı; fakat yelken, ânî rüzgârlarla kayığı devirip ölümlü kazalara sebeb olduğu için, peremeciler, kayıklarında müşteri var iken yelken açmakdan şiddetle men edilmişlerdi, yelkeni ancak kayık boş iken açabilirlerdi.

Dolmuş kayıklarına kadınlarla erkeklerin karışık olarak binmeleri, keza tüysüz oğlanların yabancı ereklerle kayığa binmeleri şiddetle yasakdı, görüldükleri zaman bundan peremeciler mesul olurdu.

Aşağıdaki satırları Dîvâni Hümâyundan İstanbul Kadılığına gönderilmiş hicrî 25 receb 995 (milâdî 1 temmuz 1586) tarihli bir fermandan zamanımızın diline çevirerek alıyoruz:

«İstanbul kadısına hüküm ki;

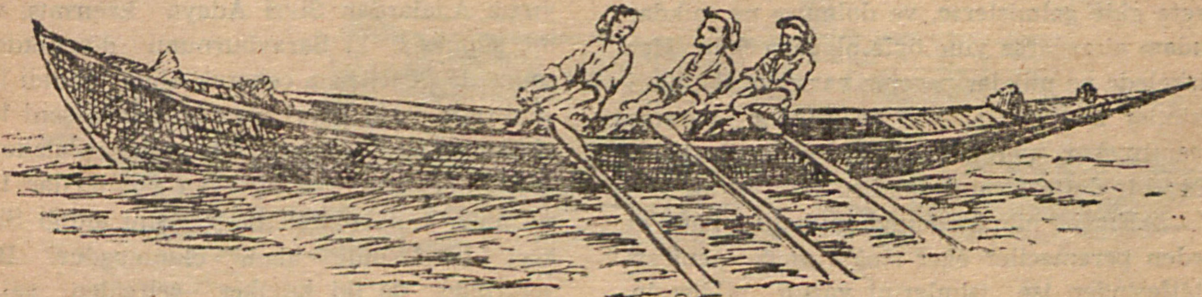
"Hâlen Boğazda yapılan peremeler evvelki üslûbundan çıkıp daha uzun ve ensiz yapılıyormuş, ve peremeciler yelken kullanıyormuş, ve peremelere avretlerle oğlanları erkeklerle karışık bindiriyorlarmış, ve haddinden fazla yolcu alıyorlarmış, yelken kullanma ve fazla yolcu alma yüzünden pek çok kayık batmış, peremeciler nice nüfûsun telefine sebeb olmuşlar.

«Peremecilerin kadimden beri alına gelen ücrete kanaat etmeyüb müşterilerinin, ve bilhassa ırz ehli kimselerle kadınların peşlerinden koşarak edebsizlikler yapdığı da ihbar olundu.

«Alınacak ücretler şudur:

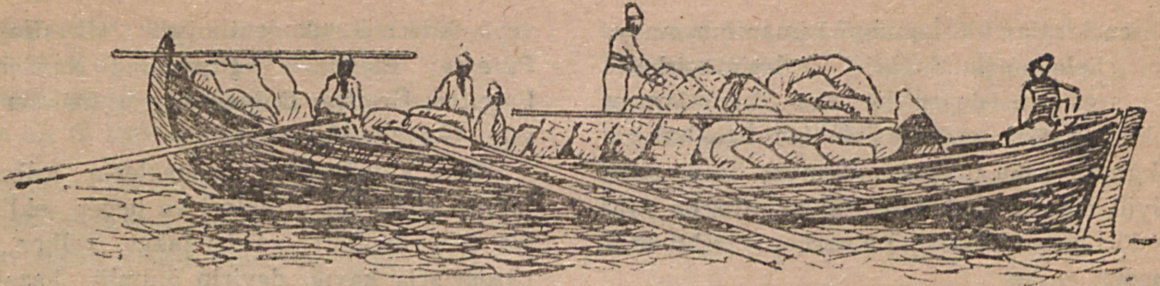
Fındıklıdan Yemiş İskelesine dört kürek (iki çifte, iki kayıkcı) 2 akçeye

Balıkpazarından Tophâneye altı kürek

Üç çifte kayık

(Resim: Behcet Cantok)

Pazar Kayığı
(Resim: Behcet Cantok)

(üççifte, üç kayıkcı) 2 akçeye, dört kürek 1 akçeye.

Balıkpazarında Beşiktaşa dolmuş ile adambaşına yarımşar akçeye, kayık hususi tutulmuşsa altı ve dört kürek 3 akçeye.

Balıkpazarından Ortaköye dört kürek 5 akçeye, altı kürek 6 akçeye.

Balıkpazarından Kuruçeşmeye dolmuş ile yarımşar akçeye, hususi dört kürek 6 akçeye, altı kürek 7 akçeye.

Balıkpazarından Rumelihisarına dört kürek 10 akçeye, altı kürek 15 akçeye, iki kürek (tekçifte, bir kayıkcı) 8 akçeye.

Balıkpazarından İstinyeye altı kürek 25 akçeye, dört kürek 20 akçeye.

Balıkpazarından Üsküdara hususî pereme ile gidenler altı kürek 10 akçeye, varup gelmeğe dört kürek 8 akçeye, iki kürek 6 akçeye.

«Seyre giden kimseler kayıkcılara yemek verirler ise altı kürek 30 akçeye, yemek vermezler ise 40 akçeye, dört kürek 20 akçeye (günlük ücret olması gerekir).

«Her kim bu kanun üzere olmazsa muhkem hakaaret olunub ebedî peremecilik yapmayacakdır. Boğazda yapılan peremeler bundan sonra yassı yapılacak, peremecilere yelken kullandırılmayacakdır, erkekler ile kadınlar peremelere bir arada bindirilmeyecekdir. Kadimdenberi iki ve üç çifte kürekli peremeler iskeleler arasında ne mikdar akçe ücrete gide gelmişlerse, ve dolmuşa ne mikdar adam almışlarsa yine öyle olagelecekdir. Her iskelede ne mikdar pereme varsa ve sâhibleri kimler ise, ve Boğazda ne mikdar pereme yapılıyorsa peremeciler kethüdâsı ile beraber bir defteri yapılacakdır.

«Emri hümâyunuma muhalif hareket eden peremeciler eğer sipâhi veya yeniçeri tâifesinden ise isimlerini yazub bildiresin, eğer şehirliden veya bekâr uşağı rencber tâifesinden ise muhkem tedîb idesin».

Bu fermanın kayık ücretleri kısmında aksak, noksan yerler görülüyor, şöyle ki:

Peremeler iki, üç, dört, altı kürek olarak zikredilmişdir. Bâzı iskeleler için bunlardan yalnız biri zikredilmiş, diğerlerinin ücretleri gösterilmemişdir.

Rumelihisarına dört kürek 10 akçeye, Üsküdara da 8 akçeyedir, halbuki Balıkpazarından bu iki iskeleye olan mesafe farkı, aradaki 2 akçe ile kapatılamayacak kadar farklıdır.

Yeniçerilerin daha on altıncı asırda esnaflık ile meşgul olduklarını yukardaki fermanın son satırları aydın olarak göstermektedir. Yeniçeri ocağı disiplininin bozulduğu devirlerde ise hemen bütün kayıkcı esnafı ocaklı olmuşdu, ve İstanbul kayıkcıları da her gün türlü edebsizlikleri, rezâletleri ile şöhret bulmuşlardı. Bilhassa akşama doğru iki çifte, üç çifte bir kayığa, üç dört can da olsalar, binmek gafletini gösteren kadınların Boğaz ortasında kayıkcılar tarafından ırzlarına tecâvüz vakaları pek çokdur. Alemdar Mustafa Paşanın yeniçerileri sözde titrettiği söylenilen diktatörlük aylarında dahi, İrvalı Kerem adında bir kayıkcı, Anadoluhisarına gitmek üzere kayığına binen nevhat bir sekban neferini, delikanlı: «Bre kayıkcı nereye gideriz, sen deryâya açılırsın, ben Anadoluhisarına giderim..» dediğinde: «Şehbazım, akıntıyı aşmak için volta vururum..» diyerek Hayırsız Adalardan Sivri Adaya kaçırmış, ve hiç şüphesiz ki Sarayburnunu döndükden sonra da genci pala çekerek ölüm tehdidi ile sindirmiş, ve o gayri meskûn adada şenî tecâvüzünü icrâ ile genç sekbanı üçgün alakoymuş, nihâyet adaya uğrayan balıkcılar tarafından yakalanarak müşterisini aldığı Sirkeci İskelesinde îdam olunmuşdur. Bir seferinde de iki kayıkcı, esirciden satın alınıp Yanyada Tepedelenli Ali Paşaya gönderilecek olan iki câriyeye, paşanın yukarı

boğazdaki bir yakının evine götürürken Beşiktaşla Ortaköy arasında tecâvüze kalkmışlar, câriyelerin ve yanlarındaki kadınların feryâdı üzerine etrafdan kayıklarla yetişilerek güçlükle kurtarılmışlar, mütecâviz kayıkcılar kezâ îdam olunmuşlardı.

Türlü çeşidleri ve isimleri ile kayık, ondokuzuncu asrın ortalarına kadar Boğaziçinde tek nakil vâsıtası olmuşdur.

«Tanzimât Devri» denilen uyanık mutlakiyet devrine kadar büyüklerin ve devlet adamlarının Boğaziçinde oturmaları bir nevi teşrifata tabi idi; ve Hükümdarın, yüksek memurların, Türkiyeye tâbi Eflak ve Boğdan Prenslerinin, muhtelif akalliyet kitleleri patriklerinin ve patrikhânelere mensup memurların binecekleri kayıkların şekli ve kaç çifte olacakları hep tesbit edilmişti. Hattâ, yazın Boğazdaki yalılarına göç etmek isteyen büyükler ve devlet adamları hakkında, göç etmeleri için «irade», pâdişah emri çıkar, muayyen mevsimde herkes yalılarına taşınır ve mevsimin sonunda, yine bir irade ile İstanbuldaki evlerine, konaklarına dönerlerdi.

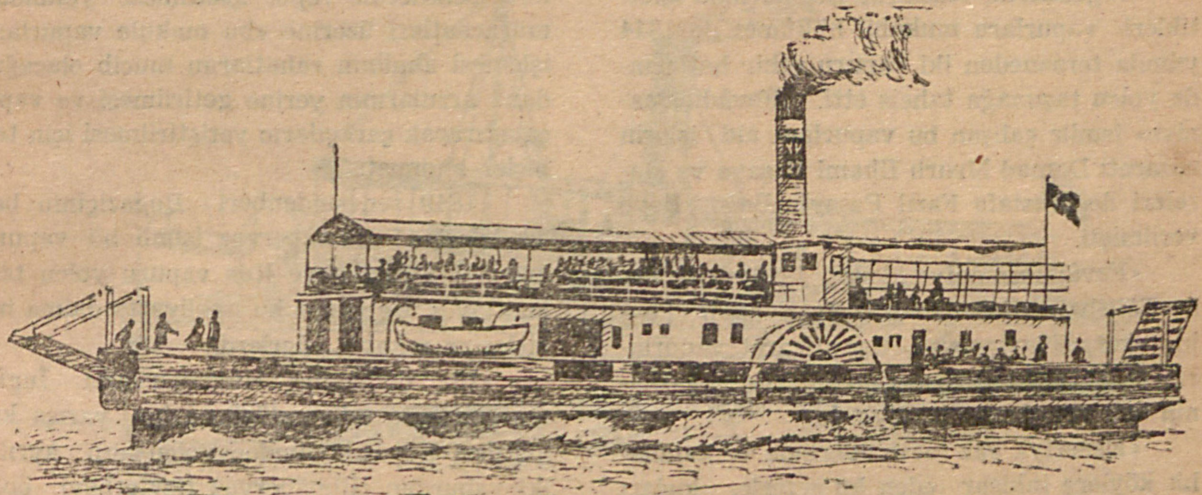
Kayıkların ücreti fevkalâde pahalı olduğundan küçük memurlar, esnaf, fakir halk, Boğazın güzel havasından istifade edemezlerdi. Daimî surette, Boğazda oturanlar ise, yukarıda kaydettik, balıkçılar kayıkçılar ve bahçıvanlar idi.

Abdülmecidin ilk zamanlarında, İstanbul halkının, Boğazın güzelliğinden mahrum kaldığını gören ve bundan kendileri için bir istifade kaynağı çıkarmayı düşünen birkaç ecnebi, Boğazın iki yakasındaki köylere vapur işletmeğe karar vermişler ve bu maksatla iki vapur tedarik ederek ilk defa olmak üzere Boğaziçi ile İstanbul arasında ucuz ve sür'atli bir seyrüsefer vasıtası vücuda getirmişlerdi.

Hükûmet, tarihimizce isimleri meçhul kalmış olan bu ecnebilerin teşebbüsünü iyi bir nazarla görmemiş, fakat halkın Boğaziçinden istifade etmesini de düşünerek tersâne vapurlarından bir tanesini Boğaziçi seferlerine tahsis etmişti. Takvimi vakayiin 445 numaralı ve 26 cemaziyelahir 1267 hicrî tarihli nüshasında (milâdı 29 mart 1851) bu vapurun ne suretle hareket edeceğine dair bir ilân vardır. Bu ilâna nazaran, vapur, o senenin nisanından itibaren her gün akşam alaturka saat on birde köprünün ihtisap iskelesinden hareket ederek aldığı yolcuları Boğazın iki yakasındaki köylere çıkaracak ve o geceyi İstinyede geçirdikten sonra sabahleyin alaturka saat dört sularında İstinyeden kalkarak yine iskelelere uğrıya uğrıya İstanbula gelecekti.

İstinye, vapurun Boğazda son iskelesidir.

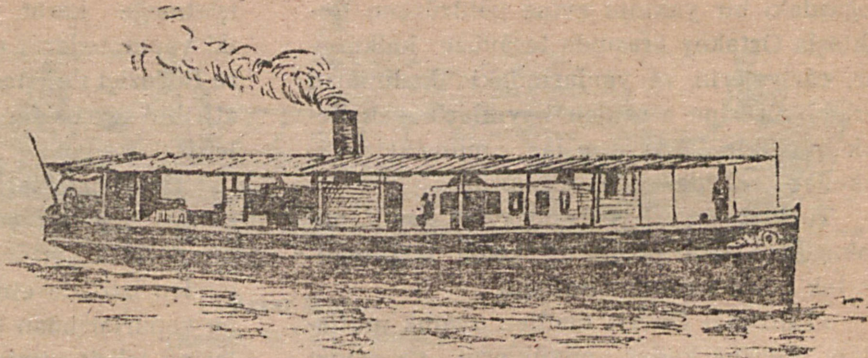
Tersâne vapurunun ücret tarifesi de şayanı dikkat idi. Ücretler birincisi Kandilli ve Kayalar (Rumelihisarında), ve ikincisi İstinye ve Kanlıca iskeleleri olmak üzere iki mıntaka üzerine tesbit olunmuştu. Bir sefer ücreti birinci mıntaka için adam başına yüz para,, ikinci mıntaka için üç kuruş idi. Ayrıca, Babıâlide Beylikci odasında bir de aylık abone defteri açılmıştı. Bu deftere ismini yazdırtarak bedelini de peşin vermek suretile bir aylık abone ücreti birinci mıntaka için 130, ikin-

Araba vapuru 27 numaralı Sâhilbend
(Resim: Behcet Cantok)

ci mıntaka için 160 kuruş idi. Yanında bir veya birkaç uşak taşımak istiyen efendiler, uşakları için birinci mıntakaya 120, ikinci mıntakaya 140 kuruş verecekti.

Boğaziçi vapuru pek az sonra Boğazın her iki yakası için ayrı, ayrı, iki tekneye çıkarıldı.

Şirketi Hayriyenin en küçük uskurlu gemisi 35 numaralı İşgüzar
(Resim: Behcet Cantok)

Bu ansiklopedinin seçkin kalem arkadaşı Haluk Y. Şehsüvaroğlu ilk buharlı gemilerimiz üzerine yazdığı bir makalede, Boğaziçinde işleyen ilk vapurlar hakkında şu mâlûmâtı veriyor:

«Arşiv kayıdlarından öğrendiğimize göre 1840 senesinde «Tersanei Amirede kebir vapur sefineleri mevcud olarak istimal olunmakta ise de bazı hafifçe hizmetlerde kullanılmak üzere on beygir ve beş beygir kuvvetinde iki kıta vapur alâtının Tersanei Amire için İngiltere canibinden celb ve mubayaasına» karar verilmişti.

«Hizmetimize girmiş ve müteaddid harb gemileri inşa etmiş olan Amerikalı mühendis Ross, Aynalıkavak kızaklarında ilk defa olarak 1838 yılında «Mesiribahrî» isimli buhar gemisini yapmıştı.

«Devletin, dışarıdan aldığı ve kendi tersanesinde inşaya başladığı vapur sefinelerinden maada yabancı kumpanyalar da İstanbul şehir hatlarında, muhtelif limanlar arasında yolcu, eşya nakliyatına başladılar.

«İngilizlerin, Rusların Boğaziçinde işlettikleri vapurlara mukabil hükûmet de 1844 yılında tersaneden iki vapuru şehir hatlarında yolcu taşımağa tahsis etti. «Fevâdiosmaniye» ismile çalışan bu vapurlara aid işlerin nezareti Damad Mısırlı Ilhami Paşaya ve idareleri de Mustafa Fazıl Paşayla Boğo Beye verilmişti.

«Fevâidiosmaniye idaresi 1849 senelerinde Tâiribahri, Mesiribahrî, Eseri hayir, Peykişevket, Hümâpervaz, Eseriticaret vapurlarını Selânik, İzmir, İzmit limanlarile Boğaziçinin bazı semtlerine işletiyordu.

«Ekseriya yaz mevsimlerinde ve kalabalık köylere inhisar eden bu seferler kışları kaldırıyordu. Üsküdar ahalisi evvelce kendilerine tahsis edilen vapurun kışları seferden alıkonulmasına itiraz etmiş ve 1845 te Peykiticaret vapurunun tekrar Üsküdarla İstanbul arasında çalışmasına irade çıkmıştı.

«1851 yılında Üsküdara günde dörder defa olarak «Vesileiticaret» ve «Girid» vapurları işletiliyordu, bu vapurlarda büyük yolculardan yirmi beş, küçüklerden onar para bilet ücreti alınırdı.

«Henüz kayık seferleri de tamamen ortadan kalkmadığından iyi havalarda vapurlar tenha oluyor, sert havalarda ise kalabalık fazlalaşıyordu. «Hava sert olarak yolcu çok olacağı ve vapurun hareket ve kıyamı gelmezden evvel dolup, ziyade adam almağa tahammülü kalmadığı halde birer defa dahi gelip gitmeleri, hem halkın işinden gücünden kalmıyarak huzur ve istirahatlerini mucib, ve hem de temettü ve hazine menfaatini mucib olacağından» sert havalarda vapurların beşer defa gidip gelmesine karar verildi.

«Üsküdar halkına gösterilen bu kolaylıklar üzerine Arnavudköylülerle Ortaköylülerin semtlerine vapur işletilmesi yolundaki müracaatleri üzerine «bu makule vapurların işlemesi ahalinin rahatlarını mucib olacağından» arzularının yerine getirilmesi ve vapur çalıştıracak çarkçıların yetiştirilmesi için tedbirler alınmıştı.

«1849 senesindenberi Boğaziçinin bazı iskelelerine Hümâpervaz isimli bir vapurumuzla bir İngiliz ve Rus vapuru yolcu taşımaktaydı. Üç vapur bu nakliyatta daima birbirlerine rekabet ederlerdi.

«Bir defasında Hümâpervazla, İngiliz vapuru halkı telâşa düşüren bir yarışa kalkıştılar. Boyacıköyünden yolcu alıp ayrılan iki vapurdan Hümâpervaz Beylerbeyi önlerinde «diğerini geçmeğe başladığından öteki vapur yanında takarrüb ederek bir iki defa

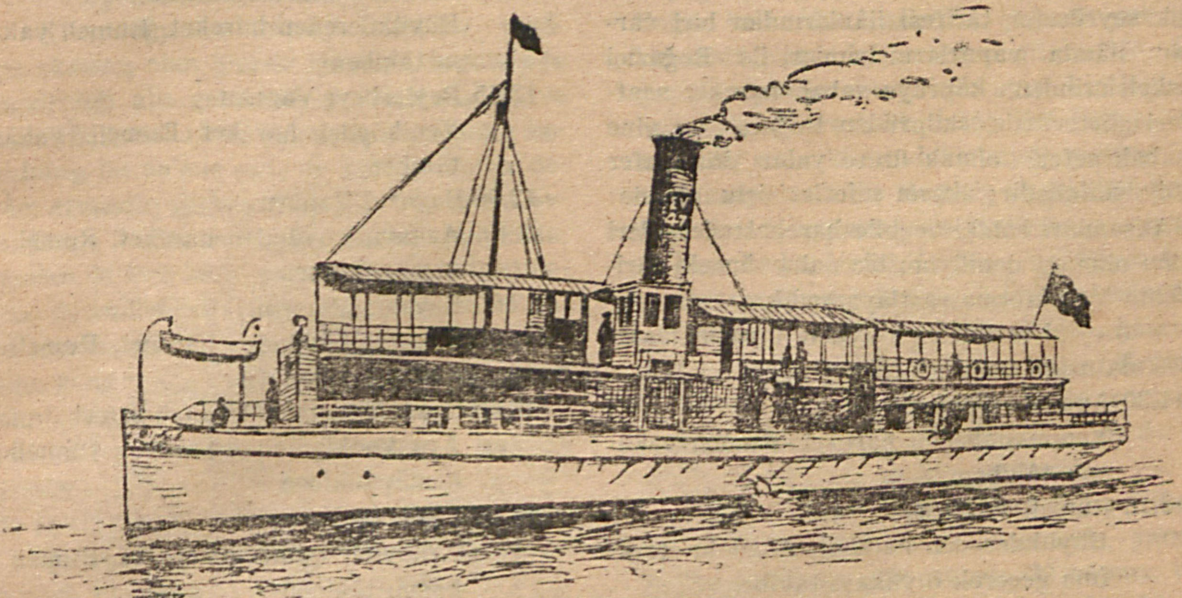
hemen çatma derecelerine vardıklarından yolcular havfedip bazı mertebe kîlükaal olmuş» ve sonra vapurlar birbirlerinden ayrılmışlar, fakat «bizim vapur kaptanı tarafından öteki vapur kaptanına âşinalık eyledikte bunun üzerine mutlaka bir fenalık zuhura gelir mütalcasile yolcular bütün bütün hayfe tâbi olarak ayağa kalkışmışlar» ve kaptan bir kaza çıkmasından çekinerek yolcuları temin için nâçar anafora girmiş, kıyıdan giderken İngiliz vapuru tekrar üzerine düşüp bir kaza çıkarmak raddelerine kadar gelmiş, bu hâdise üzerine Kaptan Paşalıktan Hariciyeye tezkereler yazılmış ve İngiliz kaptanına tenbihatta bulunulması istenilmişti.

«1849 yılına kadar dışarı postası yapan vapurlara kadın yolcular alınır, fakat şehir hattına işliyen vapurlara «islâm hatunlar» bindirilemezdi. Bu tarihte Boğaziçinde işliyen Rus bandralı vapur hanımlarımızı da taşımağa başladı. «Tersanei Amire tarafından Boğaza mahsus vapur işlemekte olduğu halde böyle ecnebi vapurile islâm hatunların gidip gelmesi yakışıksız» göründü ve «pazar kayıklarında olduğu gibi rical ile nisvana bir yerde bulunmamak ve usulü tesettüre riayet olunmak üzere vapurun münasib bir mahalline kafes konularak hatunların oraya ikame kılınması» kararlaştırıldı ve Rus vapurunun dahi «olveçhile hatun yolcu alması men» olundu. (Haluk Y. Şehsüvaroğlu)».

Boğaziçinde tersane vapurlarının yanaşabileceği iskeleler mevcut olmadığından vapurlar uğrıyacağı Boğaziçi köylerinin acığında dururlar ve yolcular sahile, kayıklarla çıkarlardı. Bununla beraber tersane vapurları gidip gelmeğe başlar başlamaz, Boğaziçi birdenbire canlanıvermişti. Bu keyfiyet iki kişinin nazarı dikkatını celbetti; birisi Sadaret müsteşarı Fuad efendi idi ki bilâhara Sadrazam olan Keçecizâde Fuad paşadır, diğeri Cevdet efendi idi ki bu zât de bilâhara Adliye nezaretine kadar yükselen müverrih Cevdet Paşadır. Fuad efendi ile Cevdet efendi, Boğaza muntazam vapur seferleri için bir şirket kurmayı düşündüler. Bu hususta bir lâyıha hazırladılar ve hattâ şirketin adını bile koydular. Bu hayırlı teşebbüse «Şirketi Hayriye» dediler.

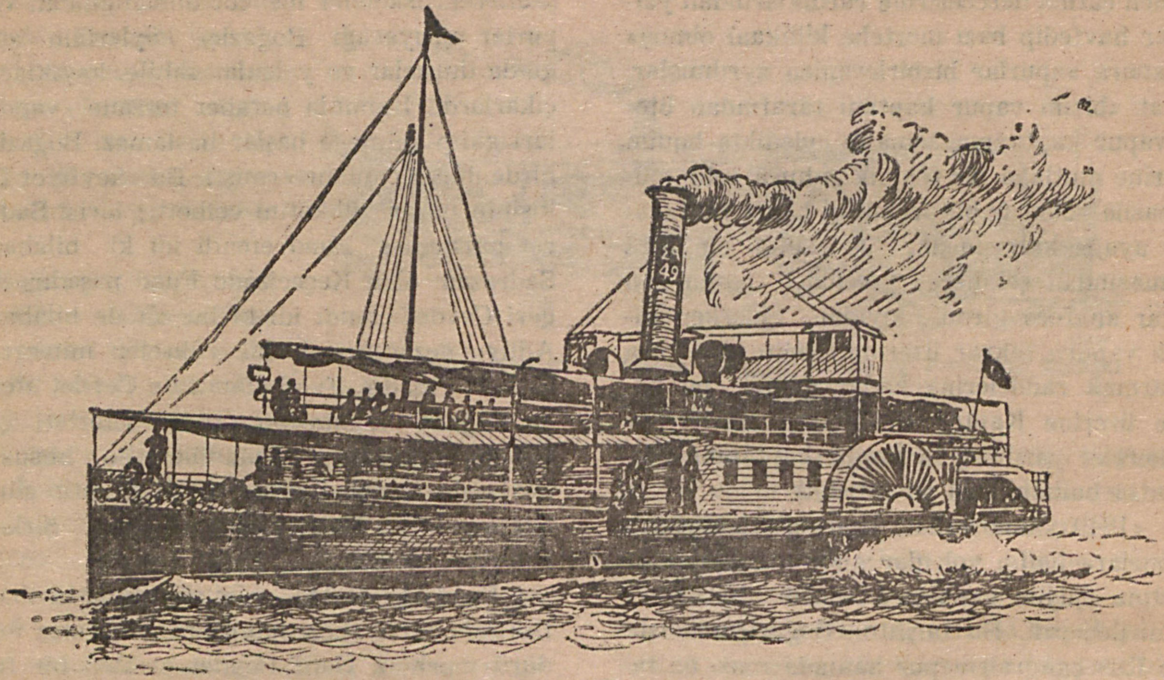
Fuad efendi ile Cevdet efendi bu lâyıhayı Bursada iken hazırlamışlardı. Müzeler müdürü merhum Halil Beyden naklen bir fıkra anlatırlar:

Fuad ve Cevdet efendilere şirket fikri, Bursada kaplıcanın havuzunda yıkanırken gelmiş ve hemen hamamın soğukluğuna çıkarak ilk nizamnamenin esasını kaleme almışlar. O zamanlar, bu mühim teşebbüsün bir hamam içinde düşünülerek nizamnamesinin de hamam soğukluğunda kaleme alınması birçok dedikoduya ve türlü türlü tenkitlere sebep olmuş. Halbuki burada hatırlanması gereken Sirakuzalı bilgin Arşimedin cihana yeni bir sîmâ veren Mâyiât Kanunu-

İlk uskuru vapurlardan 47 numaralı Tarzi nevin

(Resim: Behcet Cantok)

Yandan çarklı vapurların sonuncularından 49 numaralı Hâle
(Resim: Behcet Cantok)

nu yine bir hamamda keşfetmiş olmasıdır.

Bundan sonrası için Tarihi Lûtfiden şu satırları okumamız kifayet eder: «1267 senesi dahi hulûl etti. Bu senenin icraatı nafiasından biri, devletçe itina olunup, Derseadette Boğaziçi sahillerine işlemek üzere «Şirketi Hayriye» namile teşkili tasavvur olunan vapur kumpanyasının tesisidir». (B.: Şirketi Hayriye).

Hicrî 19 safer 1277 (milâdî 6 eylûl 1860) tarihli Cerîdei Havâdisde Şirketi Hayriyenin ilk seyrüsefer târifesi ilânlarından biri vardır; ilânda vapurların isimleri ile Boğaziçi iskelelerinden köprüye sabah hareket saatleri gösterilmiş, köprüden Boğaza ise yine sabah seferi olmak üzere yalnız dört sefer kaydedilmişdir; akşam seferleri için ilânda: «Akşamları sâbiki veçhile hareket edecekleri ilân olunur» deniliyor; biz daha önceki târifenin bir sûretine rastlayamadık.

6 eylûl tarihli ilânı aynen alıyoruz, saatler alaturka, ezânî saatdir:

11,30 Anadolu Vapuru
Yenimahalleden hareket, Rumeli yakasını tâkiben

12,15 Rumeli Vapuru
Büyükdereden hareket, Anadolu tarafına geçerek o yakayı tâkiben.

12,15 İstinye Vapuru
Yenimamalleden hareket, Rumeli yakasını tâkiben

1,30 Büyükdere Vapuru
Yenimahalleden hareket, Rumeli yakasını tâkiben

3,30 Kabataş Vapuru
Büyükdereden hareket, Anadolu yakasını tâkiben

3,30 Anadolu Vapuru İkinci seferi
Yenimahalleden hareket, Rumeli yakasını tâkiben

5,15 Rumeli Vapuru İkinci seferi
Büyükdereden hareket, Rumeli yakasını tâkiben

12,45 Beylerbeyi Vapuru
Yeniköyden hareket, Rumeli yakasını tâkiben

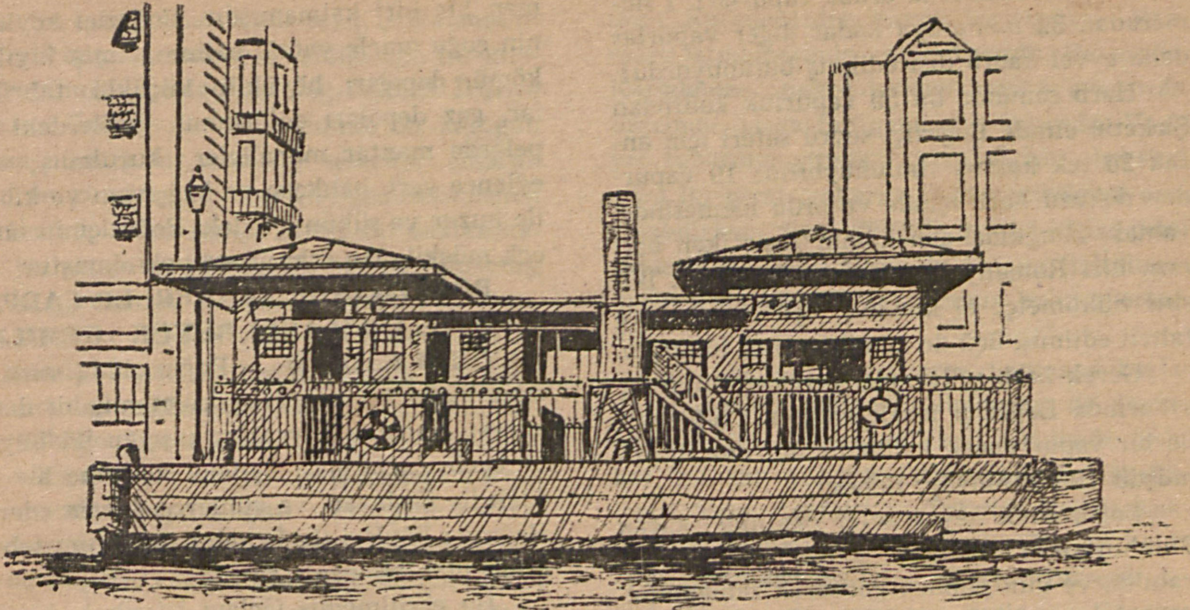
12,00 Bayazıd Vapuru
Arnavudköyünden hareket, Rumeli yakasını tâkiben

2,00 Bayazıd Vapuru İkinci seferi
Arnavudköyünden hareket, Rumeli yakasını tâkiben

3,45 Bayazıd Vapuru Üçüncü seferi
Arnavudköyünden hareket, Rumeli yakasını tâkiben

12,45 Beşiktaş Vapuru
Arnavudköyünden hareket, Rumeli yakasını tâkiben

2,30 Beşiktaş Vapuru İkinci seferi
Arnavudköyünden hareket, Rumeli ya-

Boğaziçinde bir vapur iskelesi (Tarabiya İskelesi)
(Resim: Behcet Cantok)

kasını tâkiben
1,30 Göksu Vapuru
Beykozdan hareket, Anadolu yakasını tâkiben
12,30 Kandilli Vapuru
Köprüden Büyükdereye
1,45 Anadolu Vapuru
Köprüden Büyükdereye
2,45 Rumeli Vapuru
Köprüden Anadolu yakası ile Büyükdereye
3,45 Göksu Vapuru
Köprüden Büyükdereye

Kurulduğu sıralarda işletmesi bir müddet aksamış olan Şirketi Hayriye, İngilterede yapdırdığı altı gemi ile işe başlamışdır; ve daha ilk gemilerinde bacalara numaralar konulmuş, bu an'ane şirketin lağvine kadar devâm etmişdir. Şirketi Hayriye vapurları Devlet Deniz Yolları tarafından satın alındıkdan, oradan da Denizcilik Bankası Liman İşletmesine devredildikden sonra da numaraları bacalarından çıkarılmış, kaptan köşklerinin yanına konmuşdur. Boğaziçi halkı, bu vapurları isimlerinden ziyâde numaraları ile tanır, meselâ, vakti ile «Rumeli» dememiş, 1 numara demiştir, hâlen de meselâ «Küçüksu» denmez de «64 numara», yâhud sâdece «64» denilir.

Şirketi Hayriye vapurlarının Boğaziçi seferleri, Boğaziçinin sür'atle inkişâfını sağladı, bundan sonradır ki günlük işleri İstanbulda olanlar Boğazde yerleşmeğe, yazlı kışlı orada oturmağa başladı.

Şirketi Hayriyenin ilk vapurları yandan çarklı, padl teknelerdi, 51 numaralı Süreyyâ Vapuru ile kıçdan usturlu gemiler yapdırılmaya başlandı, ve giderek çift uskurlu vapurlarla daha üstün sür'at sağlandı.

Boğaziçinde deniz seyrü seferinin en buhranlı devri, Birinci Cihan Harbi yılları oldu. Aşağıdaki satırlari «Harbi Umûmî ve Şirketi Hayriye» adlı eserden alıyoruz:

«Harbin ilânı üzerine Boğaziçinin yukarı taraflarından yolcu adedi azalmaya başladı. Mükellefiyeti Askeriye kanununun neşri, Boğaz halkından askerlik çağında pek çok kimsenin vatan hizmetine gitmesi ile Boğaziçi vapurlarının yolcu sayısı bir kat daha düşdü. Sonra harb ilcââtı ile Boğaziçinin muhtelif mevkîlerindeki büyük yalılara asker ikaame edildi, Rumeli yakasında Yeniköy, Anadolu yakasında Beykozdan yukarı Boğaza kadar imtidâd eden havâlinin harb mıntakası itibar edilmesi, hareket serbestisinin tahdid kılınması, bu taraflar halkının kısmen şehre inmesini ve kısmen Boğazda Yeniköyle Beykozdan aşağı inmesine sebeb oldu, bu da hem yolcu adedini, hem de dolayısı ile şirketin gelirini düşürdü».

Şirketi Hayriyenin Birinci Cihan Harbi arifesinde Boğaziçi seyrü seferinde, yandan çarklı, tek veya çift uskurlu 39 vapuru vardı (33 numaralı Nusret vapurundan 70 numaralı Ziya vapuruna kadar; bir de 26 su-

hûlet ve 27 Sâhilbend araba vapurları. 1 numaradan 32 numaraya kadar diğer vapurlar daha evvel kadro dışı edilmiş bulunuyordu).

Harb sonunda bu 39 vapurluk kadrodan Şirketin elinde Boğaziçi seyrü seferi için ancak 20 tek kalmış bulunuyordu; 19 vapurdan dokuzu harb içinde ve ordu hizmetinde, yahud Zonguldakdan kömür taşır iken batmış, biri Romanyada musâdere edilmiş, ikisine hükûmetçe el konmuş, üçü romorköre tahvil edilmiş, üçü de kömür gemisi olmuşdu.

Gerek harb yıllarında, gerekse mütâreke yıllarında Boğaziçi iskelelerinden 1,5-2 saatde bir vapur ancak kaldırılır duruma düşülmüşdü (B.: Tramvay; Bebek).

Boğaziçinde seyrü sefer canlılığı ancak Cumhuriyetin ilânından sonra tekrar başlayabildi, ve gün günden gelişerek zamanımızdaki durumu aldı.

Cumhuriyet devrine kadar Boğaziçi köylerine yalnız deniz yolu ile, kayıklar ve sonra vapurlarla gidilip gelinmişdi.

Cumhuriyet devrinde Boğaz köyleri, eski karayollarının ıslahı, genişletilmesi, yeni yeni yolların açılması, taksi otomobillerin zuhûru ve çoğalması, otobüsler işletilmesi ile, Anadolu yakasında Üsküdara, Rumeli yakasında da Beyoğluna, Galataya, köprü vâsıtası ile nefsi İstanbula bağlandı. Meselâ Anadolu yakasında Beykoza gitmek bir hayli sıkıntılı, vapur beklenmesi ile üzüntülü yolculuk iken, 1961 de, Üsküdardan Beykoza, dolayısı ile Anadolu yakasının bütün köylerine her onbeş dakikada bir belediye otobüsü kalkmakda ve bu yolculuk ancak 45 dakika sürmekde idi. Beyoğlundan da Rumeli yakasında Sarıyare kadarda, biri sahil boyu, biri geride kır yolu, iki ana otobüs hattı tesis edilmiş bulunuyordu.

Zamanımızda kulüblei, cemiyetler, hayır müesseseleri, siyasî partiler türlü türlü eğlenceli, sazlı danslı, yemekli içkili Boğaziçi gezintileri tertib ederler, ve bunun da hemen dâimâ mehtaba düşürürler, bu gezintiler için de Denizcilik Bankasının Liman İşletmesi vapurlarından, büyük veyâ küçük, ihtiyâca göre bir vapur kirâlanır. Daha küçük topluluklar bir dolmuş motörü kırâlarlar; eğer Sarıyarda sulara gidilecek ise bir yahud bir kaç otobüs tutulur. Fakat şurası da bir hakikatdir ki, Boğaziçinde eski seyran yerlerinden, mesîrelerden, meşhur çayırlardan hemen hiç biri kalmamışdır. Boğaziçi köylerinin çoğu amele yatağı haline gelmiş, kıyıları kömür depoları, büyüklü küçüklü fabrikalar, gaz depoları doldurmuş, gerilerdeki tepelerde mantar mahalleler kurulmuş; eski eğlence yeri, balıkcısı ve bağçıvanı ve kibarı ile huzur ve sükûn içindeki Boğaziçinin târifi çok müşkil olan eski ülkeri yok olmuştur.

BOĞAZİÇİNDE TANKERLER ÇARPIŞMASI VE İNFİLAKLI BÜYÜK GEMİLER YANGINI FÂCİASI — Boğaziçinde zamanımıza kadar bir benzeri görülmemiş bir deniz kazası; yabancı bayraklar taşıyan iki büyük tankerin çarpışması neticesi korkunç bir infilâk ile başlayan, ve günlerce devam ederek Boğaziçi köyleri ile İstanbul Limanını tehdit etmiş olan bir deniz yangını.

Bu görülmemiş fâciayı İstanbul gazeteleri birinci sayfalarını tamamen kaplayan dehşet âver resimlerle tesbit ederek bildirmişler, İstanbul ve bilhassa büyük şehrin yukarı Boğaz halkı geceleri de uykusuz kalarak çok heyecanlı günler yaşamışdır. Aşağıdaki satırları büyük günlük gazetelerden Cumhuriyet, Hürriyet ve Yeni Sabah'dan alınmışdır:

Müdhiş deniz çarpışması vak'ası, 14 aralık 1960 Çarşamba günü sabahı, henüz ortalık ağarmamış iken, saat 2,30 sularında, Emirgân ile Kanlıca arasında, ve Anadolu kıyısına yakın bir noktada oldu; şöyleki:

Kadimdenberi yürürlükde olan Boğaz seyrü sefer nızamına göre Karadenize çıkan gemiler Boğazın Rumeli yakası, Boğazdan limana gelen gemilerde Anadolu yakası sularında seyrederler. 35,000 tonluk yunan bandıralı World Harmony tankeri içinde klavuz kapdan da var iken gayrî nızâmî olarak Anadolu suyunden seyretmiş, ve Karadenizden gelen ve kendi nızâmî yolunu tâkib eden 13,000 ton benzin ve 11,000 ton petrol yüklü 25,000 tonluk Yugoslav bandıralı Petar Zoraniç tankerine çarpmış, müsâdemenin müdhiş gürültüsünü ayni sâniye içinde korkunç bir infilâk tarâkesi tâkib ederek Yugoslav tankeri yanmaya başlamışdır. Yangın o anda Yunan tankerine de sirâyet etmiş, ve boş bulunan bu tanker de alevler içinde kalmışdır.

Yunan tankeri World Harmony yana yana İncirköyü ile Beykoz arasına kadar gitmiş ve ertesi gün orada bir iskelet hâline gelmişdir. (B.: World Harmony).

Yugoslav tankeri Petar Zoraniç çarpış-

mayı ve infilâkı müteâkib seyir istikaametini değişdirmiş, kumandasız kaldığı için de sulara kapılmış, alevden bir dağ hâlinde İstinye Körfezi önünde demirli bulunub bir kaç gün sonra turistik bir Amerika seferine çıkacak olan en güzel ve lüks yolcu gemilerimizden Tarsus vapuruna rampa etmiş, on dakika kadar bu vaziyetde kalmış, Tarsus da tutuşmuş, ve iki gün süren, müdahale edilemeyen yangın sonunda o cânım gemi de bir iskelet hâline gelmiş, World Harmony yanına, Paşabağçesi koyuna çekilmişdir (B.: Tarsus Vapuru).

Nihâyet Petar Zoraniç tankerine gelince, on dakika kadar rampa etmiş olduğu Tarsus vapurundan ayrıldıkdan sonra yine sularla Beykozda Selvi Burnu önüne kadar gitmiş, orada başdan karaya oturarak dehşet verici infilâklarla on gün on gece yanmışdır, yangına müdahale edilememiş, o civardaki akar yakıt depoları boşaltılmış, yeni bir facia güçlükle önlenebilmişdir (B.: Petar Zoraniç).

Şurasını kaydetmek gerekir ki Tarsus vapuru bu müdhiş gemi yangınında bir volkana benzeyen yugoslav tankerinin seyrini değişdirmişdir, eğer Tarsus o noktada demirli bulunmasaydı her an yeni bir infilaka sahne olan bu tankerin İstinye Körfezine girmesi, veya karaya bindirmesi ihtimâli hâlinde tersanede kızaklardaki bütün gemilerin, körfezdeki bütün gemilerin, ve İstinye Tersânesile Köylünün başdan başa yok olacağı muhakkak idi.

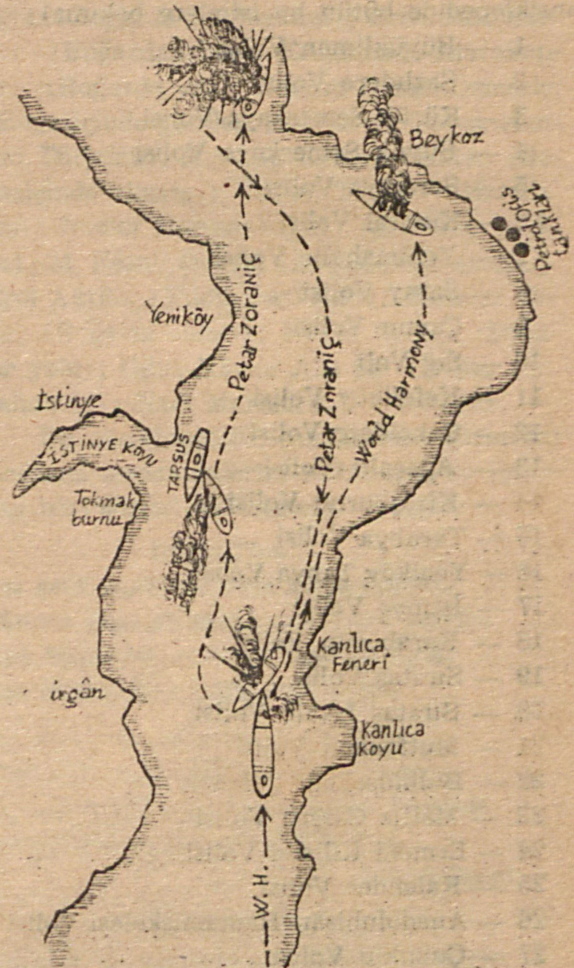
Fâciada yirmi ikisi yunanlı, yirmi sekizi yugoslav ve üçü türk olmak üzere 53 kişi ölmüştür. Yugoslav tankerinin kaptanı Ante Sabliç, yunan tankerinin kaptanı Aristialis Barcis, yunan tankerindeki kılavuz kaptan Cevdet Çubukçu, Tarsus gemisinde vazifeli gümrük memurları Şekib Mumcu ve Ekrem Şen ölenler arasındadır.

Fâcia İstanbul halkına 14 ocak tarihli öğle gazeteleri ile duyurulmuş, 15 ocak tarihli sabah gazeteleri birinci sayfalarını hemen tamâmen bu vak'aya tahsis etmişlerdir.

Müsâdemeyi ve ilk infilâkı gören, Tarsus mürettebatından diğer dokuz kişiyi kurtaran, sâhile kadar yüzerek gelen dördüncü kaptanla diğer dört tayfayı da evinde misâfir eden İstinyeli balıkcı reislerinden altmışbir yaşındaki Mahmud Yazıcı fâciayı Hürriyet Gazetesi muhabirine şöyle nakletmişdir:

«Saat ikiyi geçmişdi, balıkdan dönüyordum, Karadenizden büyük bir tanker, Marmara istikametinde seyrediyordu. Bu arada, Karadenize doğru hemen hemen aynı rota üzerinde başka bir gemi yol alıyordu. Vaziyet tuhafıma gitmişti. Aynı rotada hareket eden iki gemi, yollarını değiştirmezlerse çarpışabilirler, diye düşünüyordum ki iki gemi şiddetle birbirine girdi. Bu esnada Baltalimanı ile Rumelihisarı açıklarında bulunuyorlardı.

«Tanker, infilâk ederek yanmaya başladı. Her halde içindeki akaryakıt da denize dökülmüştü ki denizin üzeri alevlendi. Tanker, lodosun tesiriyle İstinyeye doğru sürüklendi. Tarsus gemisi de Tokmak Burnu açıklarında demirli bulunuyordu. Yanar halde onun yanından geçerken alevler Tarsusa sıçradı. Tarsus da yanmaya başladı. Vardiya düdük çaldı. Mürettebat güvertede toplandı. Demir almak istediler fakat başta yangın olduğu için yaklaşamadılar. Bir tahlisiye san-

Boğaziçinde tankerler çarpışması

(Kroki: Hüsnü)

dalı indirdiler, birkaç kişi bindi. Diğerleri güverteden denize atlıyorlardı. Ben, dokuz kişiyi denizden çıkararak sandalımla karaya getirdim. Biraz sonra, Tarsus'un 4 üncü kaptanı ve 4 tayfa daha yüzerek sahile çıktılar. Evime götürdüm onları, elbiselerini çıkardılar, kurulandılar, çay içerek sabahı ettik».

1961 yılı aralık ayında Petar Zoraniçin enkaazı Selvi Burnunda, Tarsus Paşabağçe Koyunda, World Harmony de Beykoz açığında idiler.

BOĞAZİÇİNDE VOLİ YERLERİ — Birinci Cihan Harbinden sonra Boğaziçinin değişen eski sîmâsının bir çizgisi de, parlak faaliyetini kaybeden Boğaziçi balıkçılığında teamülleri, ve hattâ yerleri ve isimleri unutulan Boğaziçinin voli yerleridir (B.: Voli Yerleri; Balıkçı).

Eski Balıkhâne müdürü Karakin Efendi Deveciyan «Balık ve Balıkcılık» adındaki muhalled eserinde Boğaziçinin iki yakasında 64 voli yeri kaydetmişdir ki şunlardır (Bu ansiklopedide bütün bu isimlere bakınız):

1 — Büyükliman Volisi
2 — Sazlıdere Volisi
3 — Küçük Semerkaya Volisi
4 — Büyük Semerkaya Volisi
5 — Sarıkaya Volisi
6 — Kumsal Volisi
7 — Yenimahalle Volisi
8 — Saray Volisi
9 — Çamur Volisi
10 — Sığ Voli
11 — Kefeliköy Volisi
12 — Çakaldere Volisi
13 — Ağaçaltı Volisi
14 — Kireçburnu Volisi
15 — Tarabya Volisi
16 — Yeniköy Tabya Volisi
17 — İstinye Volisi
18 — Karaburun Volisi
19 — Sırataş Volisi
20 — Sırataş İskele Volisi
21 — Mutfakönü Volisi
22 — Bülbülsokağı Volisi
23 — Maltız Çarşısı Volisi
24 — Ermeni Kilisesi Volisi
25 — Kalender Volisi
26 — Anadoluhisarı Hamamiskelesi Volisi
27 — Çubuklu Volisi
28 — İstinyede Hâfızağa Yalısı Volisi
29 — İstinyede Camlısokak Volisi
30 — İstinyede Değirmensokağı Volisi
31 — Bebek Volisi
32 — Kuruçeşme Taş Volisi
33 — Ortaköy Camiarkası Volisi
34 — Ortaköy Camiönü Volisi
35 — Beşiktaş Haraccıbaşı Volisi
36 — Beşiktaş Altın Volisi
37 — Dolmabağçe Volisi
38 — Fındıklı Camiönü Volisi
39 — Fındıkla Aralıkiskele Volisi
40 — Üsküdar Mumhâneönü Volisi
41 — Üsküdar Çöplük Volisi
42 — Üsküdar Dereağzı Volisi
43 — Şemsipaşa Volisi
44 — Çengelköy İskele Volisi
45 — Çengelköy Karakolhâne Volisi
46 — Çengelköy Çöplükiskelesi Volisi
47 — Göksu Kabaklık Volisi
48 — Göksu Kasırönü Volisi
49 — Kozaltı Volisi
50 — Burunbağçe Volisi
51 — Toptaş Volisi
52 — İncirdibi Volisi
53 — Başvoli
54 — Dipocak Volisi
55 — Erik Volisi
56 — Kaplumbağataşı Volisi
57 — Sığvoli
58 — Serviburnu Volisi
59 — Kavak Volisi
60 — Macar Volisi
61 — Gökkaya Volisi
62 — Filburnu Volisi
63 — Poyraz Volisi
64 — Soğanadası Volisi

BOĞAZİÇİNE KAZAK KORSANLAR TECÂVÜZÜ — İstanbul Boğazının yukarı kısımda Dördüncü Sultan Muradın lebideryâda iki yeni kale yapdırarak Boğazın türkler tarafından ilk defa olarak tahkimine sebeb olan vak'adır. Müverrih Naîmâ Efendi hâdiseyi şöylece kaydediyor:

«Don kazağı Karadenizi boş bulup yüz elli parça şayka (bir nevi küçük kürekli geminin adı) ile 1033 şevvalinin dördüncü günü (20 temmuz 1624, cumartesi günü) Boğaza gelüp Yeniköyü yağma idüb bir kaç dükkan yakdılar, Haber alınınca İstanbuldan Bostancılar ve Sekbanbaşı Ağa neferleri ile gemilere binüb hücum edince kazak eşkiyâsı bir an duramayub geri Karadenize firâr ettiler. Mel'unların bu mertebe ikdam ile

Boğaza hücûmu bir tarihde işidilmemişdir».

O devirde yaşamış olan Evliya Çelebi bu vak'a üzerine şunları yazıyor:

«Yeniköyünün tüfenk endâz askerleri çokdur; zîrâ bir târihde bayram günü kazaklar Karadeniz Boğazından üçyüz şayka ile gelüb bu beldeden bin adam esir ve beş Mısır hazînesi mal ve bir çok zîkiymet eşyâ alub bibâk ve bî pervâ diyarlarına gitmişlerdir.»

Bir şaykaya 50 korsan bindiğini başka bir vak'a dolayısı ile Naîmâ kaydediyor; korsanların bu Boğaz hücûmu Naîmâya göre 7500, Evliyâya göre 15,000 kişi ile yapılmış oluyor ki, biri diğerinin yarısı olmasına rağmen dehşet verici bir korsan baskınıdır.

Bibl.: Naîmâ, II; Evliyâ Çelebi, I.

BOĞAZİÇİ SARAY VE KASIRLARI — (B.: Beykoz kasrı; Beylerbeyi Sâhilsarayı; Beşiktaş Sâhilsarayı; Çırağan Sarayı; Dolmabağçe Sarayı; Küçüksu Kasrı; Kalender kasrı; Büyükdere kasrı; Sultâniye Kasrı).

BOĞAZİÇİ ŞİİRLERİ — Hikmet Şinasi Önol'un bu ismi taşıyan bir derlemesi vardır; bu kitab 1942 de Cumhuriyet Matbaasında basılmış ve ayni yıl içinde Uğur Kitabevi tarafından yayınlanmışdır. 14×20,5 santim eb'adında 96 sayfa olan bu derleme kitaba yazıları alınan şâirler şunlardır:

Fâtih Sultan Mehmed (Avni): (Galatalıya gazel); Nev'izâde Atâî; Fenni (Sâhilnâmeden bir parça); Rahmi: (Beşiktaş üzerine bir şarkı); Nâşid: (Bir şarkı); Seyyid Vehbi; (Üsküdar üzerine bir şarkı); Sâhib: (Üskudar üzerine bir şarkı); Nedim: (Beşiktaş üzerine bir gazel, Göksü üzerine bir gazel, Boğaz üzerine bir şarkı); Esrar Dede: (Mehtâb âlemi üzerine gazel); Neccarzâde Şeyh Rizâ Efendi: (Beşiktaş üzerine gazel, Beşiktaş üzerine gazel); Vâsıf (Boğaz üzerine şarkı, İstinye üzerine şarkı); Enderunlu Fâzıl: (Mektâb âlemi üzerine şarkı); Ârif: (Tarabya, üzerine şarkı, Mehtâb âlemi üzerine şarkı); Recâizâde Ekrem Bey: (Küçüksu mezarlığında); İsmail Fenni Efendi: (Göksu üzerine şarkı); Abdulhak Hâmid Tarhan: (Çamlıcada bir türbe). Nabizâde Nâzım: (Anadolu Hisarında); Tevfik Fikret: (Hisardaki şehidlik de); Hüseyin Suad Yalçın: (Altınkumda); Hüseyin Sîret Özsever: (Göksuda, Küçüksu); Mehmed Âkif: (Boğazda ses); Fuad Hulûsi Demirelli: (Boğaziçine hasret, Hey Kanlıca); Kudret Erhat: (Boğaziçine); Yahyâ Kemal Beyatlı: (Üsküdar vasfında gazel, Mihrâbâd, Boğazın bir tepesinde, Gece, Ses); Midhat Cemal Kuntay: (Boğaziçi); Emin Bülend Serdaroğlu: (Hisarlara karşı); İbrahim Alaeddin Gövsa: (Nazlı Boğaz, Boğaziçi); İsmail Hikmet Ertaylan: (Sidrei Huzur); Sıdkı Akozan: (Mehtâbın şiiri, Beykoz); Halid Fahri Ozansoy: Boğazın dilberleri); Edip Ayel: (Boğaziçi türküsü, Göksu, Teşrin, Yalılar); Mehmed Nuri Gencosman: (Bahâriye); Faruk Nafız Çamlıbel: (Boğaziçi, Göksu, Kış bağçeleri); Necdet Rüştü Efe: (Boğazda Mehtab, Arnavudköyü, Yaz ve Boğaz, Kavaklar); Rıfkı Melûl Meriç: (Boğazda seyran); Safa Erkün: (Çamlıcaya); İskender Fikret Akdora: (Boğazda bir ses); Yusuf Mardin: (Boğaz sevgisi, Yûşâda, Sarıyer seni bekler, Beykozda); Hikmet Şinasi Önol: (Boğaziçinde bahar, Kandilli, Çınaraltı); S. Cenan: (Hülyâ gecesi, Dâüssıla, Boğaziçinde keman, Kandilli); Ahmed Şevket Bohça: (Göksu); Sâdi Kemâlî Söylemezoğlu: (Boğazda bir seyahat); Ercümend Berker: (Boğazdan Ses); Ercümend Alacakaptan: (Boğazda yaz); Nevzad Kemal Özmeriç: (Boğaziçinde geceler, Boğaza bir bakış, Kanlıca Türküsü); Mustafa Kemal Özkök: (Boğaziçinde akşam); İsmail Turalı: (Hatırlayış); Nedim Harmankaya: (Sâhilden uzakda); M. Kâmil Özkan: (Boğaziçinde saatler). Erol Aktün. (Yıldız Parkında); Mehmed Bekir: (Boğazın suları); Fikret Cenap: (Şehitler yolu); Oğuz Kâzım Altı ok: (Beyaz sandalınızda); Naci Marmara: (Vaniköyü).

Bu ansiklopedide, çağdaş türk şiirindeki Boğaziçi terennumlerini tesbit için bu kitapdan bâzı şiirleri nakletmekle yetindik.

GÖKSU'DA

Yaz geldi çiçeklerle yüzü güldü zeminin
Günden güne gitmekte gamı kalbi hazînin
İhyâ idelim biz de heman bezm-i safâyı
Yok fâidesi derd-i dile âhü eninin.

Bir şûhi dilâra bulalım evvel emirde
Tertib idelim meclisi bir gizlice yerde
Bir eğlenelim Göksu'da ya semti Fener'de
Yok fâidesi derd-i dile âhü eninin.

İsmail Fenni

ALTINKUM'DA

Gösterip âyine-i endâmını Altınkum'da sen,
Şâha kaldırdın hayât-ı aşkı ben merhumda sen;
Bir dalarsın, bir çıkarsın sâhili rûhumda sen

Ey şinâver, anladım meçhûl de sen, malûm da
sen.

Hem açarsın, hem kaparsın gonca-i pistânını,
İğnelersin fitnelikler keşfedip hayrânını,
Nûr-u aynım, anladım ben hilkatı fettânını;
Lezzeti sevdâ da sensin, lezzeti zakkum da sen...

Dikkat ettim kol atarken göğsünü indirmedin,
Sinemi yaktın fakat bir âh'ımı dindirmedin,
Sen bu akşâmı, güzel kız, rûhuma sindirmedin;
Olmadın uryan tamamiyle dil-i mahrumda sen.

Kumların üstünde bir koşsak seninle el ele
Bir sarılsam şöylece fırsat bulup ıslak bele,
Bûse toplasam telâşla inci ağzından hele,
Gör o dem dünya nasılmış Gâve-i mazlûmda sen.

Gördüm uryân cismini, zahmetlerim zâyi değil,
Gönlüm amma sâdece bir rü'yete ka'ni değil,
«Vuslatın mühtâc-ı ibrâm olsa da mânî değil»
Gir benim âğûşuma rûyâ olup uykumda sen.

Hüseyin Suat Yalçın

GÖKSU'DA AY

Göksu sırtında Ay, kızıl bir tunç,
Sanki bir heykelin yanık bedeni;
İçiyor dalgalar alevlerini
Kıyılar bir taput taşır, korkunç.

Suya akmış çapaklı bir kandil;
Kapkaranlık Küçüksu makberesi,
Göz yaşından geçilmiyor deresi,
Bir bulut dağda yaslı bir mendil.

Hüseyin Siret Özsever

KÜÇÜKSU

Geç vakit köyde el etek çekilir,
Çöker etrâfa bir siyah korku;
Şi'r-ü hûlyâyı sevmiyen uyku
Gözlerin kör bakışlı perdesidir.

Bir bulut yaşlı bir haberle geçer...
Gizli bir el biçer ufukta kefen;
Çıktı ürkek Küçüksu köşkünden,
Ekrem'in sevdiği hilâl-i seher.

Hüseyin Siret Özsever

BOĞAZ'DA SES

Başlanır Mevlid'e mûtâd olan âdâbiyle;
Önce tevhid okunur gaşyile dinler herkes.
O, güzel, sonra müessir, sekiz on parlak ses,
Kimi yerlerde ilâhi kimi yerlerde durak;
Kimi yerlerde cemâatle beraber coşarak,
Kalan üç bahri terennümle, çekerken «âmin!»
Tâ uzaklarda çakar zulmet içinden bir enîn.
Gecenin kalbi durur; ürperir inler, cinler;
Açılan pencereler, göz kulak olmuş, dinler.
O enîn karşıki sâhilden açılmaz mı biraz,
Sûr-u mahşer gibi sesler çıkarır, şimdi Boğaz!
Tutuşur, Cebhe-i Sinâya döner, sîne-i cev:
Sanki yüzlerce yanık ney, savurur yer yer alev!
Kayalardan, kıyılardan bir ateştir çağlar:
Lâhn-i Dâvûd ile inler yine gûyâ dağlar!
Âh o kudsî nefes eşbâha ederken sereyân,
— Karalar veed ile pür-cûş, sular pür-galeyân-
Dem çekip, dem tutarak etmeye başlar feryâd,
Boğaz'ın her tarafından bir ilâhî inşâd.

Mehmed Âkif

BOĞAZİÇİ'NE

Bir baharsın ki tabiatte senin yoktur eşin,
Sanki bin bir çiçeğin sihrini almış güneşin.
Erguvan, lâle ve gül rengi dumanlar savurup,
Bir buhurdan yakıyor dalların üstünde gurup!
Suların sâfi ışık, bahçelerin sâfi ıtır,
Rüzgâr estikçe demetlerle çiçekler dağıtır.
Her zaman çift açılır goncaların bahçende,
Şimdi hûlyâlı iken, şimdi görülür sende,
Neş'eler kahkaha hâlinde köpürmüş taşıyor,
Sende akşamları Leylâ bile Mecnunlaşıyor.
Akşamın başka güzellikte sabâhın başka,
Bir kucaksın heyecanlarla açılmış aşka.
Dem tutar bûsenin âhengine dalgın dereler,
Bir derin hâtıra saklar kapanan pencereler;
Her kuşun bülbül olur, her çiçeğin lâle ve gül,
Bir kadın hâline girmiş dolaşır sende gönül.
Dağınık saçların üstünde eser bâd-ı bahâr,
Bir buluttan tülün altında doğar Ay gibi yâr.
Görürüm, her biri bir başka mücevher saklar,
Bir mavun mahfaza şeklinde duran sandallar.
Sarı bir gül gibi her yerde açarken mehtâp,
İçilir fecre kadar lâle kadehlerle şarâp!..

Kudret Erhat

BOĞAZİÇİ

Bûsenin rengini binlerce gülün rengi öper,
Ay'ın âhengini yıldızların âhengi öper,
Suyu, gölgeyle ziyânın ebedi cengi öper.
Burda mehtâbı - denizden çıkarak - dengi öper.

Burda erkekle kadın âşık olur, şâir olur,
İkilik kaygusu kalkar, iki simâ bir olur.

Burda sâhil mütefekkirdir.. Ufuk şâirdir,
Burda dağ: Bağrı yanık, benzi uçuk şâirdir,
Burda şebnem gibi bir damla çocuk şâirdir,
Göksu, her şi'rini bir bir okuduk şâirdir.

Burda erkekle kadın âşık olur, şâir olur,
İkilik kaygusu kalkar, iki simâ bir olur.

Mithat Cemal Kuntay

MEHTÂBIN ŞİİRİ

Gene meltemlere hasretle kucak açtı deniz,
Gene hûlyâlı sular çöktü bu sâhillere diz;

Taktı bir neş'eli akşam Boğaz'ın sâzına tel
Bir anış olmak için değdi bu yapraklara el;

Dinledim Göksu civarında gurûbun sesini
Geceler söyledi cümbüşlerin efsânesini.

Dinledim âşk okuyan neş'eli hânendeleri,
Telleri kalbe sarılmış yüce sâzendeleri;

Geçmiş âlemlerin âhiyle çömelmiş ağlar:
Gün gören eski kadınlar gibi virân yalılar.

Seyrederken gece mehtâbı sükûnetle Bebek,
Gene raksetti köpükler, fakat, ürkek ürkek!

Göksu'yun şimdi Küçüksu'yla açılmış arası,
Yaşıyor burda Nedim'in ebedi hâtırası.

Burda örmüştü kadın, hâreli yaşmaklara sim,
Burda giymişti şiir tâcını rahmetli Nedim.

Örttü sislerle uzaklarda Emirgân yüzünü,
Söyledi bülbül açan güllere en son sözünü

Bir temâşânın önünde içini çekti Boğaz...
Dedi şâir, kırılan sazlara bir mersiye yaz!

Bosfor'un şi'irini sordum; dediler: Belli yazar,
Şu böğürtlenli yamaçlarda yeşil saçlı Hisar.

Sıtkı Akozan

BOĞAZ'IN DİLBERLERİ

Boğaz'ın gölgeli sâhillerini,
Mayıs akşamları sislerle boyar,
Dinlerim dalgaların dillerini:
Yâdederler hepsi ilâhî bir yâr

Uçarak mevceli yeldirmeleri,
Çamlar altında koşar genç kızlar,
Serper etrâfa peri gülmeleri,
Bu firâri, küçücük yıldızlar.

Öpüşür pembe dudaklarla bahâr,
Sinelerden süzülür gül kokusu.
Bir demet nazlı karanfil gibi hâr,
Bu güzel kızları bekler Göksu.

Ay açar pembe gülüstanlarını,
Suya sessizce düşer bir kuru dal.
Boğaz'ın cilveli sultanlarını,
Gezdirir şimdi beyaz bir sandal...

Halit Fahri Ozansoy

BOĞAZİÇİ TÜRKÜSÜ

Meltem öpecek alnını sevgiyle birazdan
Ürpermededir işte sular, belli ki hazdan,
Setler bunalır gülden, ağaçlarsa kirazdan
Kuşlar bile dem çekmedeler hep bir ağızdan
Aç göğsünü aç, esmede yaz işte Boğaz'dan!

İnsanlarının gam ne arar duygularında
Köyler gerinir tatlı yazın uykularında,
Hûlyâ gezinir koylarının kuytularında,
Bir mâvi gözün işvesi var gür sularında
Aç göğsünü aç, esmede yaz işte Boğaz'dan!

Dağlardaki renk âlemi cennetten emâre
Bir hazza alâmet kamaşan gözdeki hâre
Sandalları âhûlar eder burda idâre
Yakmışsa eğer kahbe felek gönlünü nâre
Aç göğsünü aç, esmede yaz işte Boğaz'dan!

Kumsalda yatar yanyana arzû ile hûlyâ
Sâhilde kayıklar görülür, emre müheyya!
Bir beste okur kuşlar, ağaçlar suya gûyâ,
Gel eyliyelim burda, geçen günleri ihyâ
Aç göğsünü aç, esmede yaz işte Boğaz'dan!

Edip Ayel

YALILAR

Yalılar var Boğaz'da loş, köhne
Can verirler, böğürlerinde direk,
Bir hayâlet gezer durur diyerek
Bir saray, olmuş işte boş hâne!.
Tünemiş damlarında mestâne
Mütevekkil ve feylosof leylek!
Boyalar toz, duvarlar olmuş elek,
Kalmamış cam ayakta bir tâne!
Sofalarda geçerken on halayık
Şu karanlık oyukta vardı kayık
Ve tavanlarda billûr âvize.
Ey hayâletler uğrıyan yalılar!!
İnsan akşam karanlığında yılar
Bakarak ses gelen harâbenize...

Edip Ayel

KIŞ BAHÇELERİ

Dinmiş denizin şarkısı, rüzgâr uyumakta
Rıhtım boyu sonsuz bir üzüntüyle karaltı...
Körfez düşünür, Kanlıca mahzundur uzakta,
Mâzi gibi sislenmiş Emirgân, Çınaraltı.

Can verdi kışın sunduğu taslarla zehirden,
Her gonca kızıl bir gül açarken yolumuzda.
Üstündeki son dallar ağarmış diye birden,
Pas tuttu nihâyet suların rengi havuzda..

Yerlerde gezen hâtıralar var korulukta;
Yapraklar, atılmış nice mektuplara eşdir.
Mehtâba çalan sapsarı benziyle, ufukta,
Binlerce dalın verdiği tek meyva güneştir!

İçlenme, tabiatteki yekpâre kederden:
Yas tutma, dağılmış diye kuşlarla çiçekler...
Onlar dönecektir yine gittikleri yerden,
Onlarla giden günlerimiz dönmiyecekler!..

Fâruk Nâfiz Çamlıbel

YAZ VE BOĞAZ

Kış bitti bahâr geldi bu yıl.. Kendimi yordum:
Yaz mevsimi dinlenmeğe bir köy arıyordum!..
En sonra gözüm cennete benzer yeri seçti:
Nîsânın otuz akşamı Kandilli'de geçti!..
Kim böyle şirin ülkede köyden köye gitmez,
Ömrüm tükenir, belki güzellikleri bitmez!..
En mâvi, temiz körfezi İstinye'de gördüm,
Bir ay da bu cennet bağının zevkini sürdüm,
Kollardı gözüm başka yeşil semti ilerde,
Nurlandı içim, geçti haziran Sarıyer'de!..
Ah! İşte Bebek, Kanlıca, Beykoz ne güzeldi,
Onlarda geçen bir günümüz ömre bedeldi!..
Billûr gibi menbaları keşfettim uzakta,
Temmuzda sular buz gibidir Kanlıkavak'ta
Gönlümde duyardım yeni bir zevki derinden,
Avcumla içerken eğilip çeşmelerinden!..
Rûhum bu güzel yerdeki rûyâlara daldı,
Bir yer ki asırlarca cihânın gözü kaldı!..

Necdet Rüştü Efe

BOĞAZ'DA SEYRAN

Elde etmekçün hayâtın bir teselli ânını,
Peyledik eyyâm-ı sayfın bir şeb-i nîsânını,
Dinleyüp evtâr-ı kalbin en girift elhânını
Fecre dek nakş-ı hayâl ettik Boğaz seyrânını.

Mutrıb-i mehtâb ile demsâz olup cûş eyledik,
Lücce-i âlâmı külliyyen ferâmûş eyledik,
Böyledir kaanûnu Cemşid'in dedik nûş eyledik
Fecre dek reşk-i zülâl ettik Boğaz seyrânını.

Âh edince kişver-i tab'ı selimin Hüsrevi,
Arşa pervaz eyledi Sûzıdilârâ peşrevi,
Hâsılı olduk yine Yahya Kemal'in peyrevi
Fecre dek bezm-i kemal ettik Boğaz seyrânını.

Rıfkı Melûl Meriç

BOĞAZİÇİ VAPURU (66 numaralı) — Şirketi Hayriyenin çift uskurlu vapurlarının en güzellerinden, en yollu gemilerinden biri; 65 numaralı Sarayburnu Vapurunun eşidir, İngilterede inşâ edilmişler ve 1910 senesinde hizmete girmişlerdir, hâlen de Denizcilik Bankasının forsu altında hizmete devam etmektedirler. Bu satırların yazıldığı 1961 yılındaki durumu tesbit edilemedi.

Şirketi Hayriye tarafından 1914 senesinde neşredilmiş Boğaziçi isimli târihçe-salnâmede bu vapur hakkında şu bilgi verilmişdir:

Sür'ati saatde 12,5 mil; 24 saatde yakdığı kömür 10,75 ton; kömürlüğünün alabileceği kömür 27,50 ton; makinası 540 beygir kuvveti; istiab hacmi 233 ton; taşıyabileceği yolcu adedi 1145 kişi.

Balkan Harbinde Bulgar ordusunun Çatalca önüne geldiği sırada Şirketi Hayriyenin ordu emrine verdiği 17 vapur arasında bu 66 numaralı Boğaziçi Vapuru da bulunuyordu (Diğer tekneler 26,33, 37, 38, 40, 41, 42, 46, 60, 61, 62, 64, 67, 68, 69, 70 numaralı vapurlar). Bu vapurlar Şarköy, Tekirdağı, Ayastefanos, Çanakkale, Gelibolu, Karamürsel iskeleleri arasında askerî nakliyatda çalışdılar, Anadolu iskelelerinden Rumeli yakasına büyük ölçüde asker ihraç ettiler, bilhassa Şarköy İskelesine asker çıkarırlarken bulgar şarapnelleri altında, vapurların bütün mürettebâtı cepheye sevkedilmiş askerden farksız çalışdılar.

66 numaralı Boğaziçi Vapuru Birinci Cihan Harbinde de bir müddet Haydarpaşa ve Sirkeci iskeleleri arasında askerî nakliyatda kullanıldı.

Rûmî takvim ile 1331 senesi teşrini evvelinin onüçüncü salı günü (26 ekim 1915) bu vapur merhum Eyyub Kapdanın kumandasında Beykozdan Köprüye inerken Vaniköyü İskelesine yanaşmak üzere iken yukarı Boğazdan akıntı ile gelen serserî bir mayna çarpma tehlikesi ile karşılaşmış ve süvârisinin pek ustaca manavrası ile tehlikeyi atlatmış, içinde bulunan binden fazla yolcunun hayatı kurtulmuşdur. Eyyub Kapdan gemisini kurtarmakla da kalmıyarak Boğazda seyreden diğer gemileri de düşünmüş, 66 numaradan hemen bir filika indirerek cessur bir tayfası ile lostromosunu, su sathında güçlükle görülen mayının peşine takmış, âid olduğu askerî makamlarca serserî mayın Marmara açıklarına çekilerek imhâ edilinceye kadar başında bekletmişdir; bu lostromo ile tayfanın isimleri maalesef öğrenilemedi.

«BOĞAZİÇİ, YAKINDAN» — Edîb ve diplomat, büyük elçi merhum Rûşen Eşref Ünaydının bir eseri; bizde lüks sayılan kalın parşömen kâğıd üzerine, 1938 yılında Çituris Matbaasında basılmışdır;

14×20 santim eb'adında 148 sayfalık bir kitabcık olub o tarihde 75 kuruş fiat konmuşdur. Ünlü yazarın: «Ruhuma aşıladığı hızla onu ben, tasvir etmeğe bu kadar candan özendim..» dediği, hünerle kaleme alınmış ve içine yer yer geçmiş günlerin hâtıraları katılmış Boğaziçi levhalarıdır. Otuz üç sayfa tutan uzunca bir ön yazı ve dört sayfalık bir ithaf-

dan sonra «Yalılar», «Koru», «Sandallar», «Rumeli kıyısında Sabah», «Anadolu kıyısında Akşam», «Bir Hâtıra», «Çınaraltı kahvesi», «Saçmacılar», «Ateş Balıkları», «Azad», «Göksu» adında onüç levha-peyzaj, ve «Sonradan» başlığı altında bir bağlama yazıdan mürekkebdir. Bu kitab, millî kütübhânemizde, ve bu arada İstanbul edebiyatında, helhalde çok mühim bir eserdir; kopuk kopuk ve çok noksan da olsa, hüner ve üslûb sâhibi bir kalenin çizdiği bir Boğaziçi panoramasıdır (Bu ansiklopedide Boğaziçi maddesin de Rüşen Eşrefin adı ile belirtilmiş kısma bakınız.)

BOĞAZİÇİ YALILARI — Fetihden sonra Türk İstanbulun has sanat damgalarından biri, Boğazda, Haliçde ve Marmarada, deniz ile dudak dudağa inşâ edilen ve «Yalı» adı altında toplanan meskenlerdir; sâhibinin mevkî ve servetine göre bunlar, «lebideryâda» küçük bir balıkcı evinden ihtişâmı göz kamaşdıran kâşâneye kadar büyür, ve nihâyet pâdişahlar ile hânedan erkânının oturdukları sâhilsaraylarda haşmet ve azametin zirvesine ulaşır. Önemle tekrar ediyoruz, Boğaziçinin edebiyatında en küçük, mutevâzı olanları «lebiderya hâne», en azametlileri de «sâhilsaray» isimlerini almış, aslında tümüne âlem olan «yaylı» da, ikisinin ortasındaki kâşâneler için kullanılagelmişdir.

Boğaziçi edebiyatındaki kıymeti ile, has lugat mânâsı ile de hangi boydan binâ olursa olsun «Yalı» nın ilk hüviyeti bir ahşab yapı oluşudur, çoğu denizle iki türlüsarmaş dolaş olmuşdur, binâ, ya alt katından başlayarak, kısmen denize çakılmış kazıklar üstünde yükselmiş veyâ cebhe temeli hemen rıhtımı kenarından yükselerek, birinci katı eli böğründeler üstünde denize doğru bir çıkıntı, şahnişin yapmışdır; ve çoğunun altında kayıkhâneleri vardır, deniz de bu kayıkhânelerde, binânın içine girmişdir. Bu kıymet ve mânâlar ile, zamanımız yapı sanatının Boğaziçindeki eserleri, ki hepsi eski yalıların arsaları üzerinde yükselmişlerdir, ne kadar güzel, ne kadar zarif, ne kadar zengin olurlarsa olsunlar yalı değildirler, hepsi, Boğaz denizi boyuna dizilmiş villâlardır, Boğaziçinde yalı, ben gibi, bir kaç binâ olarak kalmışdır, yakın bir istikbalde onlar da yok olacaklardır.

İstanbulun yalıları Boğaziçine munhasir kalmamışdır, Haliç kıyılarıda isimleri târihimize geçmiş yalıların hâtıraları ile doludur. Bunun içindir ki türk yapı sanatında yalının mütâleası, bu ansiklopedide «Yalı» maddesine bırakılmışdır.

Bir yabancı gözü ile Boğaziçi yalıları ve Boğaziçinde lebideryâdaki evler hakkında en güzel yazı, Abdülmecid devrinde İstanbula gelmiş olan ingiliz edîbesi Miss Pardo'nun kaleminden çıkmışdır; ingiliz kadın yazar görüşünü şöyle anlatıyor:

«... burası, mâzîsine bağlı olmayan, istikbalden kayıdsız, yaşanan zamanın herşey olduğuna inanmış bir memlekettir. Türk, vaktiyle babasının da yapdığı gibi, yalnız kendisi için inşâ eder, kendisi için zahmet çeker, ve çocuklarını, sıraları geldiği zaman gaayet ciddî ve saf bir felsefenin inşâallah'ı ile beraber mücâdeleye terk eder. Servet, filhakîka garbda da itimad olunamaz bir maddei tasarruf ve temellükdür, fakat şarkda, bâzan bir günlük varlıkdır. İşte böylece bir osmanlı bir servete mazhar olmak saadetine erişir ise, hemen parlak emellerine uygun, telvînâtı muvakkat, tezyînâtı pek fânî bir ikaametgâh inşâ ettirir, yahud satın alır ki bunun tâzelik ve güzelliği hattâ onun mesud günlerinden daha az pâyidâr olur. Eğer serveti elinden henüz gitmemiş ise boya ve yaldızlarını yeniletir, şedâidi havâiyenin tahribâtını tâmir ettirir. Fakat; ekseriyâ olduğu gibi servetini kaybetmiş ise, mâzînin lüks ve ihtişâmından arta kalan boyaları dökülmüş, solmuş bekaayâ ile kanaat eder, ikaametgâhın henüz kaabili iskân olduğundan memnun görünür, ve zâil olan debdebenin yenilenmesi için ayni bir fırsatın gelmesini bekler.

«Bir müdekkik; kayığı Boğazın dalgacıkları üzerinden sekip giderken, her ikaametgâhın görünüşünden âile reisinin vaziyetini pek güzel anlayabilir. Saray mensûbîn ve güzidelerinin yalıları hakikaten pek geniş olub cebhelerine muhtelif renkler vurulmuş, hayli yaldız saçılmışdır. Haremin kafesleri parlak renklerle boyanmış, taraçalar çiçeklerle donanmış, mavi dalgaların yıkadığı mermer basamaklara bendegân sıralanmışdır. Rıhtımda sâhibini bekleyen kayık da al ve zerrîn parıltılar içinde bir peri kayığıdır. Duvarlarda arabesk tezyinât, ağaçların arasından küçük köşkler görünür, mûsikî sesleri suları aşarak eksik saadetin atmosferini önünden geçen zâire götürür.

«Nekbete uğramış bir bey ile azledilmiş bir devletli yalılarının azamet ve ihtişâmı ile öğünürlerse de yıpranma ve çöküntü eserleri çokdan görünmüşdür. Binânın üzerine sanki meş'um bir el konmuş, bunun tazyîki altında bütün parlak renkler solmuşdur. Mermer rıhtımda yabanî otlar görülür, kırık ve çatlak camlardan rüzgâr girer, her köşede ihmal ve harâbînin eseri vardır.

«Hele sürgüne gönderilenlerin boş yalıları daha çok hüzün verir; otlar rıhtımı tamamen kaplamışdır, yabanî bitkiler ağaçlaşmış, menteşesiz panjurlar rüzgârda tahtalara çarpar; damlardan akan yağmur, metruk binânın soluk duvar nakışlarında kirli çizgiler bırakmışdır. Koridorlarda, sofalarda güvercinler yuva kurar, bağçede cırcır böcekleri ötüşür.

«Bâbıâlinin reâyâsı ermenilerle rumların yalıları ve lebideryâ evleri umumiyetle mat kırmızıya yâhud kurşûnîye boyanır. Türklerin hoşuna giden parlak renkler onlara yasakdır, yahudiler ise dış tahta kaplamaları kararmaya bırakırlar.

«Hiç bir yapı Boğaziçindeki tarzı kadar gayri muntazam ve garib olamaz. Türkler tabiatın samimî âşıkıdır, münâsib buldukları her körfezde veya burunda meskenlerini kuruvermişlerdir, ve böyle yapmakla Boğazda güzel bir manzara temin edilmişdir.

«Ayrıca, yalı boyu meskenlerin arkasındaki tepelerde, toprak münbit, korularla kaplı, târif edilmez güzellikde seyrangâhlar, mesîreler meydana getirmişlerdir.

«Boğaza, Osmanlı İmparatorluğunun devlet merkezi İstanbulun en büyük caddesi diyebiliriz, buradan geçen, iki kıyının lâtif panoramasının temâşâsına doyamaz. Lebideryâda evlerin, yalıların rıhtımlarını boğazın sür'atli akıntısı yıkarken havada bir temizlik doyulur, bu sayfiyeler bütün dünyânın takdirine mazhar olacak kıymettedir.

«Hattâ binâların çoğu, temeli denizde, önünde rıhtım olmadan yükselmişdir. Üst katları da umumiyetle temel hizâsını aşarak suya doğru çıkmışdır. Bâzan kötü cilvelerle karşılaşılır, deniz bir kaç kadem aşağıda bulunduğundan, cereyana kapılan bir gemi çok kere gemicilerin idâresinden çıkar, gelir, o deniz dudağındaki eve, yalıya çarpar, baş tarafındaki mahmuz, üst katın pencerelerinden girer, bazan tavanı deler.

«Boğaziçi yalılarının içi umumiyetle ince bir zevkle döşenmişdir, gönül açıcı olmalarına dikkat edilmişdir. Duvarlara tabiî manzaralardan, yemiş ve çiçeklerden nakışlar yapılmışdır; hele tavanlar, son derece müzeyyendir. Kısacası bunlar peri sarayları gibi hayâlî, ve sırça gibi hemen kırılabilir nâzik binâlardır».

Boğaziçi yalılarının bir kısmını içlerinden çıkan yangınlar kaldırdı; bir kısmı, Miss Pardo'nun da söylediği gibi sâhiblerinin nekbet devrinde muhtaç oldukları bakımı göremediler, gün günden harab olarak çökdüler. Birinci Cihan Harbi, Türkiyenin zincirleme girdiği üç harbin sonuncusu oldu, cihâni yakmış olan bu harb ateşi, memleketimizde, ve bilhassa büyük şehir İstanbulda âile bünyesini öyle parçaladı ki, yalıların içinde, bendegânı dağılmış kibar düşkünleri kaldı; cinlerin cirid oynadığı koca odalara, sofalara, harâbînin yanında yalnızlığın vahdeti çoktü; bir kısmı yazları oda oda kiraya verilerek, bu kirâ bedelleri yalı sâhiblerinin ancak rızkını, o da kısmen temin edebildi. Bu sefer daha dolgun kiracılar arandı ve bilhassa o son büyük yalılar tütün ve daha türlü ticâret emtiası depoları oldular. Büyük kısmı sâhib değişdirdi. Yeni sâhibler, Boğaziçi hayati an'anesi olmayan yeni zenginler idi, her şeyden önce, hem binâları büyük, hem arsalarını, bağçeleri büyük, hem de yalının gerisindeki sırtlarda uzanan korularını lüzumsuz boldular; yalılar yıkıldı, arâzisi parsellendi, parça parça satıldı. Sırf bu işler için Anadoludan İstanbula bir yıkıcı esnafı sermâyesi akdı; eski yalı arsalarında kömür depoları, tomruk depoları, fabrikalar yapıldı, ve böylece yok olan yalıların, yerlerini alan bu yeni tesislerle Boğaziçinin eski sîmâsı sür'atle değişdi, kayboldu.

Türlü sebeblerle yok olan Boğaziçi yalılarının bilançosu pek büyük rakam verir; milâdî 1814 - 1815 yılları arasında tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı Defterinde (B.: Bostancıbaşı Defterleri), Salıpazarından Rumeli kavağına, ve Anadolu kavağından Üsküdarda Şemsipaşaya kadar sâhiblerinin isimleri ile tesbit edilmiş olarak, pâdişaha ve hânedan erkânına âit mîrî saraylar hâriç, lebideryâ evler dâhil, Rumeli yakasında 547 ve Anadolu yakasında 276, ki cem'an Boğazın her iki yakasında 823 yalı bulunmaktadır; kaba taslak aldığımız bu rakamların müfre-

dâtı da şudur:

Salıpazarı Fındıklı arasında 10, Fındıklı Beşiktaş arasında 21, Beşiktaş Ortaköy arasında 31, Ortaköy Kuruçeşme arasında 37, Kuruçeşme Arnavutköyü arasında 30, Arnavudköyü Bebek arasında 33, Bebek Rumelihisarı arasında 39, Rumelihisarı Emirgân arasında 49, Emirgân İstinye arasında 21, İstinye Yeniköy arasında 15, Yeniköy Tarabya arasında 115, Tarabya Kireçburnu arasında 23, Kireçburnu Büyükdere arasında 31, Büyükdere Sarıyer arasında 66, Sarıyer Yenimahalle arasında 1, Yeni Mahalle Rumeli kavağı arasında 20, Rumelikavağından öte 15, Anadolukavağı Hünkâriskelesi arasında 7, Hünkâr iskelesi Beykoz arasında 30, Beykoz İncirköyü arasında 10, İncirköyü Paşabağçesi arasında 10, Paşabağçesi Çubuklu arasında 6, Çubuklu Kanlıca arasında 8, Kanlıca Anadoluhisarı arasında 40, Anadoluhisarı Kandilli arasında 18, Kandilli Vaniköyü arasında 31, Vaniköyü Çengelköyü arasında 24, Çengelköyü Beylerbeyi arasında 18, Beylerbeyi Kuzgun arasında 40, Kuzguncuk Şemsipaşa arasında 34 yalı.

Boğaziçi köylerinin yerli kayıkcı, balıkcı ve bağçıvan halkının yazlı kışlı oturdukları iç evler ve lebideryâhâneler hâriç, bütün boğaziçi yalıları yazlık binâlar idi.

Bu ansiklopedide «Boğaz içinde seyrüsefer» maddesinde de kaydettiğimiz gibi yaza doğru yalı sâhiblerinin, yâhud yalısı olmayub da mevsimlik yalı kiralamış olanların, kışlık meskenlerinden Boğaza göçleri, ancak bir îrâdei seniyye (pâdişah emri, izni) ile başlardı.

Devlet ricâli ve hassatan, mevkileri icabı siyâsete karışan yüksek ulemâya, Boğaz içindeki yalıları yazlık zevkü sefâ ve dinlenme yeri oldukdan başka bâzan sürgün yeri de olurdu; azil edilir, İstanbul içinde bulunması mahzurlu görülür, sevilen ve hürmet edilen bir sîma ise, İstanbul dışına sürülmeyip Boğaziçindeki yalısında ikaamete memur olurdu, eğer mevsim kış ise, yazlık binâ yalıda hayli sıkıntı çeker, fakat İstanbuldan büsbütün uzaklaşdırılmadığı için bu yalı sürgünlüğünü yine bir nîmet bilirdi.

İstanbulun ayak takımı halkı ise, yaza doğru Boğaziçine yalıya gidenlere gıbta, hatta hased ile bakarlardı. Nakil vâsitaları da ucuz ve süratli olmadığı için, İstanbulun ayak takımı bir yahya taşınıp yaz boyunca oturmak şöyle dursun, günü birlik bir Boğaz gezintisi dahi yapamazdı. On sekizinci asır sonları ile ondokuzuncu asır başlarında yaşamış külhânî meşreb şâirlerden Enderunlu Fâzıl Bey, bir İstanbul mahalle karısı ağzından hoppa kızına nasıhat yollu yazdığı hezel yollu meşhur bir manzûmesinin bir kıtasında:

Baban vireydi seni bulaykim mevâliye
Sâyende bizde taşınırız bâri yâliye
Baldırı çıplak olup oturtdurma hâliye
Ne pırpırıya eyle meyil ne paşâliye
Olma sokak süpürgesi hanım hanımcık ol

diyor.

Yukarıda Boğaziçinde yalıyı târife çalışır iken söylediklerimize bir kıymet daha eklemek gerekir, o da, yalının deniz ile olan mahremiyetidir. İstanbul Belediyesinin îmar projesinde, Boğaziçinin her iki yakasından boydan boya birer sâhil yolu geçirmek âdetâ sâbit fikir olmuşdur; bu iki yol, durmadan akacak motorlu nakil vasıtaları ile, Boğaziçinin müstesnâ husûsiyetini teşkil eden yalının deniz ile olan mahremiyeti arasına girecek, dolayısı ile Boğazda tek yalı kalmayacakdır. Bu iki sâhil yoluna «turistik yol» deniliyor; fakat unutmamalıdır ki İstanbula gelen turistlerin muhayyilesinde Boğazın yalıları vardır.

Boğaziçi yalılarından isimleri târihimize geçmiş olanları, bu ansiklopedi, onlara tahsis ettiği müstakil maddelerde tesbit etmişdir.

«BOĞAZİÇİ YALILARI» — Çağdaş türk edebiyatının pek seçkin bir sîmâsı ve has mânâsı ile bir İstanbul Efendisi, bir İstanbul kibarı olan Abdulhak Şinasi Hisarın tam salâhiyetli kaleminden çıkmış bir eser; «Varlık Cep kitabları»nın 122 incisi olarak 1954 yılında basılmış ve neşredilmişdir; 94 sayfalık bu küçük, tadımlık eser şu makaaleleri ihtivâ etmektedir:

Eski yalıların hatırlatdığı Boğaziçi, Boğaziçi Yalıları, Yalıların etrâfı, Boğaziçi kayıkları, Boğaziçinde mevsimler, Yalılarda günler ve saatler, Boğaziçinde akşam gezintileri, Gezintiden dönüşler, Boğaziçi hâtıraları, Kanlıcadaki yalı, Havuzlu oda, Eski zaman eşyâları, Aynalar karşısında hanımlar, Boğaziçinde gurublar, yıkılan yalı.

Bu güzel eserden bir kaç parça alıvoruz:

«Eski Boğaziçinin yalıları gûya hendesî

bir hesap neticesi değil de bir kalbin temayülleri, bir hevesin alâkaları, bir ömrün tesadüfleri ve bir nasibin tecellileriyle hâsıl olmuş hissini veren; büyümüş, ihtiyarlamış, pörsümüş, solmuş, rengi uçmuş, kısmen göçmüş, kadit olmuş, su ile şişmiş, bir yanına yatmış veya ilk gençliğin enkazı üstüne yeniden boyanmış, taranmış, süslenmiş halleriyle; hikâye eden, şiir okuyan; genç, orta yaşlı veya ihtiyar; resmî veya lâübali; efendi, bey veya paşa; mahalle kadını veya hanımefendi; tanışık, akraba veya yabancı; hep canlı mahlûklar gibi görünürler, hep bir ruh, bir hüviyet ve bir hayat ifade ederlerdi.

«Yalıların, tabiata aykırı büyümüş, devleri hatırlatan pek büyükleri, gözleri bir intizam hissiyle tatmin eden ortancaları ve oyuncaklarla çocukları hatırlatan küçücükleri vardı.

«Yalıların çoğu eski zaman terbiyesi almış, başlarında mahallî, şarklı ve bize meçhul bir ilim yaşıyan, gönüllerinde bize eski gelen bir âlem taşıyan ve ömürleri hulyalarına uymamış olan ihtiyar hanımlara benzerlerdi. Kimlere benzediklerini etrafımda kolayca teşhis ederdim.

«Yalıların, denize girmiş, direkler üzerinde sulara konmuş olanları vardı. Ne hulyalarını, ne ruyalarını hâlâ bitirmemiş olanları vardı. Bazı yalılar, suların kenarında, geçecek hulyaları avlamak için kurulmuş dalyanlara benzerler; bazı yalılar, yelkenleri rüzgârla dolmuş, hayal iklimlerine hareket edecek gemilere benzerlerdi. Neye benzerlerse benzesinler, bütün bu yalılar eski Boğaziçi zamanlarının mahsulleri, hepsi de birer Boğaziçi mahlûku idiler.

«Uzaktan ve dış görünüşlerinden bunların hepsini tanır, hele kaçını ta vücutlarındaki gizli delik deşiklere, ruhlarının içlerine kadar nasıl mahrem bilirdim!

«Ailemin en yaşlı âzasının Kanlıca burnundaki ihtiyar yalısı, hasır döşeli geniş sofaları, küçük birer evi kaplıyacak avizeleri, hülyaların doldurduğu havuzlu odasiyle, eski bir devrin saltanatından bir parça taşıyan ve karaya oturmuş olan kocaman bir eski zaman gemisi gibiydi. Parmaklıklı rıhtımı denize dökülen bir bahçesi vardı ki, sular bunu dilim dilim yiyordu.

«Boğaziçliler, nesilden nesle, yalılarında yaşaya yaşaya, okadar çok hususiyetle ünsiyet peyda etmişlerdi ki, bu yalıların tadlarının ve Boğaziçi güzelliklerinin tiryakileri olmuşlardı. Bu yalılar, önlerinden kayıkla geçilirken, Binbir Gece Masalları saraylarına benzerlerdi. Bu yalılar, eski zaman kadınlarının âdeta feracelerinin renklerine, çiçek ve reçel renklerine, gül, çilek renklerine, yavruağzı, kavuniçi, karanfil kırmızısı gibi tatlı renklere bürünürlerdi. Ve hepsi de mahrem bir hayatın mahfazası olurlardı. Bu yalılar, bu sularla öyle hemhal olurlardı ki, nasıl, bir ud görünce o daha sükût ederken bile biz biraz mûsikî duyar gibi olursak, bu yalıları görünce de biraz Boğaziçi sabahı, Boğaziçi akşamı, gecesi, mehtabı, rûyası ve hulyası duyardık. Onlar öyle şahsiyet sahibi, bir musiki değilse de bir Boğaziçi âleti olmuşlardı.

«Boğaz tiryakilerinin daha ziyade severek «leb-i derya» da dedikleri bu eski halis Boğaziçi yalıları klâsik mimarîsinin hususî vasıfları vardır. Boğaziçi dediğimiz incelik, güzellik, sanat hârikasını vücuda getiren yalıyı yapan hassas mimar, ince birtakım hesaplara istinad eder: yalıyı, önündeki denizin emsalsız mavisiyle arkasındaki dağların yeşili arasında açar. Öyle ki, sofalar üzerindeki odaların kapıları açılınca, ön taraftaki sular ve arka taraftaki yamaçlar gözler için birleşir.

«Ayrı birer binası yoksa, bütün yalıların yarısı harem, yarısı selâmlıktır. Alt katın sofalar ve odaları mermerdir. İkinci kata yayvan ve geniş merdivenlerle çıkılır. Yukarı kattaki sofalar ve odalar ahşaptır. İklim çok güneşli olduğundan pencerelerin üstünde, gözleri güneşten korumak için, âdeta bir kasketin önü gibi, geniş saçaklar vardır. Bütün mimarî, yalının denizle devamlı irtibatı üzerine müstenittir. Yalının önünde yol yoktur. Yalı, deniz sathına gömülmüş ve hattâ bazen toprak değil, su üstüne yapılmış ve denize bakan odalar su üstüne çıkmıştır. Önlerindeki suları sanki daha ziyade içlerinde duymak için odaların altlarında kayıkhâneler vardır. Daha çok ve daha yakından su sesi dinlemek için, su sesine yalı içinde bir ilâve olsun diye, bu yalıların sofalarında ve hattâ bazen bunlara ilâveten bazı odalarında ayrıca birer havuz bulunur. Eski Türk, âşıkı olduğu bu sesleri daimî olarak duymak isterdi. Öyle ki, bu sular mütemadiyen akar, yalıda bu ses gece gündüz eksilmezdi. Hasretini duyduğu sula-

rın sevdasını yakından tatmin etmek istiyen eski Türkün bu aşkının ifadesi Boğaziçi yalısı olmuştur.

«Bütün yalılar birbirlerine, üst üste bitişik değillerdi. Büyük yalıların her biri bir bahçe içinde olduğundan bu bahçelerin ilâvesiyle, suyun yüzünde gördükleri maviliğe ve dağların yeşiline, yan taraflardaki odaların pencerelerinden, çiçeklerin renk âlemini de katmak istemişlerdi. Bu pencerelerden, bahçelerinin renk renk açan çiçeklerini görürler ve sükûtlarını duyarlardı. Böylelikle, yalının genişlik, yükseklik ve sessizlik tadlarını karıştırırlar, birleştirirlerdi. Yalının mimarîsinde, yanyana iltihak edebilecek bu odalarla sofalarının âleminden sonra diğer odalar yalının harem veya selâmlığına alınmazlar, yani, uşak, kayıkçı, bahçıvan odaları mutfak dairesi hep yalı haricine yapılırdı.

«Böylece, Boğaziçi, kayıklarla geçilirken, iki sahil boyunca, sırasiyle görünen gönül açıcı manzaralar, rengârenk evler, hulyalı yollar, beyaz saraylar, saray gibi yalılar, beyaz camiler, beyaz ve ince minareler, bahçeler, parmaklıklar, korular, köşkler, çeşmeler, kameriyeler, ağaçlar, çiçeklerle yirmi beş kilometrelik bir yol tutardı. Fakat bu emsalsiz yolu ifade için buna bir hıyaban, bir şehrah demek kâfi gelmez. Onu tarif için, uzun ve geniş bir havuz ve, eski zamanın güzel tâbiriyle, bahçe kelimelerine karışan, cennet diyarı manzaralarından bahseden hayalî bir kelime bulmak, icadetmek lâzım gelir. İnsanın bu füsuna kapılıp Nedim'in mısraına uyarak:

«**Bir peri sûret görünmüş, Bir hayâl olmuş sana!**

diyeceği gelir.

«Fakat yalı boyu denilen sahil kısmında yanyana sıralanan asıl yalıların sahipleri için Boğaziçi bilhassa yaz ve deniz diyarıydı. Burası sayfiye, hava tebdili, keyif, neşe, inşirah huzur, muaşaka ve hayal yeriydi. Bu, bir deniz değil, bir nehir değil, Boğaziçi'ydi.

«Her sene yaza doğru, pazar kayıklarına doldurulan ve saraylıların al renkli çuhalara, şehirlilerin beyaz örtülere sardıkları eşya denkleri odalara taksim edilir, haremlerin kafesli, selâmlıkların kafessiz pencereleri açılır ve Boğaziçi mevsimi, hamdolsun, bir kere daha başlamış olurdu.

«Boğaziçi yalılarında geçen bir devri, bir ömrü, bir mevsimi değil, bir tek günü bile, nasıl anlatmalı ki bu, bir gülü gösterip koklatmadan, onu tarif etmeğe benzer. Rikkatimize dokunan rengini nasıl söylemeli? ve gönlümüzü bayıltan kokusunu nasıl duyurmalı?

«İstorları, tül ve kumaş perdeleri kapamış olduğum halde, güneş, sabahları bunların arasından sızarak suların cünbüşünü, elektriklenmiş altın çubukları halinde, tavanda oynatırdı.

«Hizmetçi gelir, sabah çayını ve sabah gazetesini getirir, ilk açılan pencereden giren munis rüzgârlarla, güneşli, neş'eli, parlak ve genç, yeni bir gün odanın içine dolar, yeniden başlardı.

«Denize atlarken nasıl bir an üşüyeceğimizi düşünerek tereddütle durur, ve sonra, duyacağımız soğuğun hazzına daha büyük bir acele ile dalarsak bu günün hazzı içine yatağımızdan öyle atılırdık.

«Denize giriş, yalının sofalarında ve bahçenin yollarında koşuştular ve oyunlar, bir sal üstünde gibi, kolayca bizi öğlenin âsude ve işgüzar yemek saatlerine götürürdü.

«Öğlenin bu olgun ve herkesi kendi ruhuna çeken sıcak ağır saatlerinden sonra bir gül gibi açılan ikindinin asıl güzel, mavimtrak ve şairane saatleri gelirdi.

«Bu zamanlarda neden şiir, resim ve musiki ile uğraşmadığıma acırdım. Zira dünya ve hayatın tadını duyduğumuz zamanlar bunu dile getirmek için şair, güzelliğini gördüğümüz zamanlar bunu tasvir için ressam ve ahengini dinlediğimiz zamanlar bunu duyurmak için musikişinas olmak ister ve bildiğimiz şairlerin, ressamların ve musikişinasların acizlerine ve sükûtlarına şaşarız.

«Boğaziçinde, ifade edilmek için, şiirin, resmin ve musikinin yardımına ihtiyaç gösterir gibi bir türlü ele geçmez ve ruha her zaman bir daüssıla verir bir hal vardır.

«Işsiz, yavaş, hesapsız gün, altın ışıklarını ikindinin mavimtrak saatlerinde usulca eriterek ve sonra ne çabuk bir çiçek gibi solarak, koyulaşarak, daha içli ve mor saatlere, akşamın tahassürlerine, vedalarına girer ve bir musiki dinletirdi.

«Güneş, ikindi üstü, yalının arka tarafına çekilirdi. O zaman sular bir akşam şivesiyle çağıldamağa koyulurdu. Günün güzel gözlere benziyen aydınlığı akşamın tadını duymağa başlıyan bir gönlün hüznünde ezilince ruha ve gözlere bu göklerden ve sulardan gelme

serin bir mavilik serilirdi.

«Bütün bu nazlı, mavi, mırıldanıcı, akıcı sular gönlümde çağıldıyor, gönlümden geçiyor sanırdım.

«Bazı akşamlar, Boğazın her zaman canlı rüzgârları, daha ziyade serinleşir, bir meltem halinde eserdi. Bazı akşamların renkleri koyulaşır, bu renkler, bir nevi hafif mehtap gibi, daha tesirli bir halâvet alırdı. Bazı akşamlar, sular ve manzaralar yorgun bir içlilik alır ve Boğaziçi bir havuza dönerdi.

«Hakikat bir hayale benzer, insanlar birer evliyaya benzer, saatler birer çalgıya benzer, günler gelip geçen nazlı, vefasız kadınlara benzer, mevsimler birer hâtıraya benzerdi. Ruhumun içinde, mavi sulariyle Boğaziçi muttasıl geçer, giderdi.

«Ezanî saat dokuz buçuk sularında, vapurla İstanbula mı ineceğimi, kayıkla Boğaza mı çıkacağımı düşünürdüm. Zira yazık ki her bir zevki intihap daima bir diğerini feda etmek bahasınadır!

«Ezanî saat on iki sularında karanlık artar, ortalığı kaplar, sular gittikçe lâcivertleşir, her şey, kayık ve sandallar biraz yorgunlaşır, pencereler kapanır, evlerin ışıkları birer küçük kandil açar, fâniliğini hatırlıyan ve düşünmeğe koyulan ruhlarda bir buhran olur, herkes kendi içine ve kendi odasına çekilir, ruh için bir inziva demi başlardı.

«Ve sonra, bazan mehtap gelir, inanılmaz, tılısımlı bir füsunla, - edebiyatımıza, resmimize ve musikimize daha aksettirememiş olduğumuz - parıltılaariyle şiirini ta yalının önündeki son sulara kadar serer, gûya yalının içine, ruhuna girmek isterdi. Ve rıhtımın önünde sallanan küçük dalga üstündeki bu mehtap parçası, hafızasız suyun üstünde kendinden habersiz oynıyan bu ışık parçası, gafil ve ilâhî bir çocuk gibi rikkatime dokunurdu. Onu ne çok severdim!

«Yalı, bence, ailemin mevcudiyeti, şefkati, muhabbeti, iklimi olan bir kucaktı. Ve bundan dolayı bir şiir kovanı, bir ruh gibiydi. Ruhumla öyle kaynaşmış bir mevcudiyetle yaşardı ki onun yalnız kendi yerinde ve benim hâfızamda değil, kalbimde, âsabımda ve kanımda mevcut olduğunu bilirdim.

«Kayıkhane ile mutbak arasında bulunan ve odunla kömür konulan bir yerinden başka bütün yalıyı öyle bilirdim ki hasırlarının kopmuş, keçelerinin eskimiş olduğu yerlerine kadar, bir bilmediğim âzası ve üzüntüsü yoktu. Bir kapısından girer girmez onun vücudum ve ruhumla kuçaklaştığını ve beni tamamladığını duyardım. Hâlâ rûyalarımda çok kere ona karışır ve kendi hayatımı onun varlığından ayıramam.

«Onun içinde geçen bu günler ömrümün belki en iyi, en tatlı günleriydi. Bu kadar çabuk geçen günler görmedim.

«Cennet bile bir daüssıla içindedir. Biz de bu günleri yaşarken meğer hep bekliyormuşuz: Ihtiyar akrabalarımız ahretin daha olgun, daha ciddî ve daha munis şefkatlerini, orta yaşlılar hayatın daha tutmamış olduğu vaitlerinin tahakkukunu ve biz gençler hürriyetin daha canlı, daha kahramanca tatlarını, meyvalarını, yeni bir devrin vereceği bir nur ve ziya hazzını bekliyormuşuz!

«Ne de olsa, duyulan, inkıraz hisleri ve yaşanan bir inhitat zamanıydı. Bilmeden bir İmparatorluğun son günlerini yaşıyor değil miydik? Eski bir medeniyet burada belki son afyonlu çiçeklerini açıyordu.

«Ancak bunları sonradan duydum, öğrendim ve anladım, diyebilirim.

« Fakat derin yaşanmış bir hayat ve bir zamanın öyle bir kuvveti var ki onu yaşamış ruh için artık hiçbir zaman büsbütün mahvolmuyor. Böyle bir mazinin hâtıralarını karıştırsam görüyorum ki o şefkatli, aşklı, şiirli günler içimde hâlâ güller gibi açılıp soluyor; bu sabah güneşlerinin, bu gece aylarının ışıkları yine bin hazla parıldıyor; Boğazın mavi suları ve ikindilerin mavimtrak saatleri bin nazla kayıp, akıp geçiyor; arka dağlarda öten bülbüller mehtapla bilenmiş seslerini kalbimin en mahrem noktalarına eriştirerek içimde hâlâ romantik dâvetler tutuşturuyor; hâlâ inanılmaz ve imkânsız lezzetlere, mahrem hulyalara doğru yanık vaitlerini, bakışlarını, çağırışlarını duyuruyor. Ve tekmil hâtıralarım birer birer öyle canlanıyor ki kendimi hâlâ o zamanlarda sanıyor, o zamanların içimde hâlâ yaşadığına inanıyorum!

«Boğaziçi, emsalsiz İstanbul'un en güzel, fakat ince ve asil şeyler gibi, mahzun bir güzellikle güzel bir parçasıdır. Bizi en yetişmiş ve olgun bir güzelliğe vardırarak görmüş ve geçirmiş bir varlığın istiğnalariyle âdi güzellikler karşısında müstağni bırakır. Bu sabahlar, bu gurublar, bu mırıldanarak akan mavi ve günlerin sonlarına doğru koyulaşan, lâci

vertleşen sular, bu ince güzellikler kendilerini temaşa eden ruhlara ihtimal ki en yüksek şairlerin nüktelerini söyler ve bu uzletin günlerini yaşıyanların belki artık filozofların tereddütlerini dinlemeğe, şairlerin feryatlarını duymağa ihtiyaçları kalmaz. Ruhu inceltmek içinse bir Boğaziçi gününün güzel hüzünleri ve bir Boğaziçi gurubunun kanlı trajedileri kâfidir. Ümmî fakat öyle büyük çapta ruhlar gördüm ki sırf bu iklimin, bu güzelliğin mektebinde yetişmişlerdi. Ve Mösyö Jourdain'in bilmeden nesir yapmasJı gibi, onlar da sözleri, sükûtları, duruşları, düşünüşleriyle bilmeden ve durmadan, şiir yapıyorlardı.

«Nasıl içki içilirse burada öyle mehtap içenler gördüm. Ailemin âzası, diyebilirim ki, sigara ve mehtap içerlerdi.

«Ve o zamanlar bana öyle gelirdi ki hayat onların daha bize söylemedikleri esrar ile doludur!

«Şüphe yok, bu nazlı günleri bu kadar derin bir tiryaki keyfiyle tatmak için ırki ve irsî bir hazırlanış isterdi.

«Eğer mezara girince ruh en son hamlesi, en son kuvvetleriyle ömrümüzden dağınık ve müphem olsun, bir tutam hâtıra götürebilse ben şüphesiz mavi güllere benziyen ve kalb üstünde o kadar çabuk solan bu Boğaziçi günleri ve tılısımlı Boğaziçi gecelerinden mavi, mırıltılı, hulyalı ve mehtaplı bir takım hâtıralar götürürdüm!»

BOĞAZ KALELERİ YAMAKLARI; BOĞAZ KALELERİ YAMAKLARININ ÜÇÜNCÜ SULTAN SELİME KARŞI AYAKLANMA VAK'ASI — Karadeniz ile Marmara arasında İstanbul Boğazının yukarı kısmındaki kalelerde bulunan muhâfızlara kadimden beri «yamak» adı verilirdi; hepsi Karadeniz yalısının laz uşakları idi; yazarların dâimâ târif edegeldiği üzere câhil, mutaassıb anud, kavgacı insanlardı; Boğazın iki yakasında, Anadolukavağı, Beykoz, Rumeli kavağı, Yenimahalle ve Sarıyer ile gerilerinde timar usûlü ile iskân edilmişler; karıları, çocukları ile gül gibi yaşarlardı, devletten de bir mikdar ulûfe (yevmiye) alırlardı, buna karşılık Boğaz muhafızlığı yapa geliyorlardı; bütün kalelerin muhafızlığı Yeniçeri asker ocağına verile gelmiş olduğu için, Boğaz kalelerinin bu istisnaî durumu, buralardaki bu muhafız askerlerin de Yeniçeri Ocağına yamak bir asker ocağı olarak kabul edilmesini intac etmiş; bundan ötürü onlara «Boğaz Yamakları» adı verilmiş idi.

Üçüncü Sultan Selim İstanbul Boğazına bir rus tecâvüzü ihtimâline karşı, Boğazın her iki yakasında hâkim bâzı noktalara çadırlar kurdurtarak bir mikdar Nizâmı Cedid askeri yerleşdirmişdi..

1807 mayısının başlarında yine Karadeniz yalısının laz uşaklarından ve yine «Yamak» adı altında 2000 nefer şehbaz ve şehlevend seçme delikanlı getirtmiş, onları da Nızamı Cedid çadırları ile Boğaz kaleleri arasında ve civarında kurdurtduğu muvakkat bir çadırlı ordugâhda yerleşdirmişdi. Bu iki bin yeni yamağın ücreti o zamanlar yeni ihdas edilmiş olan «İrâdı Cedid» adındaki yeni bir vergi gelirinden ödenecekdi; Boğazdaki Nizâmı Cedid askeri ile karıştırılmadan genç lazlara Nızâmı Cedid üniforması giydirilecek, ve Boğaz kalelerinin tâlimli muhâfız askerleri olacaklardı. Eski yamaklar, Boğazda çadırlarla yerleşen Nızâmı Cedid askerlerine düşman gözü ile bakdılar. 2000 nefer genc ve seçme hemşehrilerinin gelmesini de hoş karşılamadılar; zîrâ onlar Nızâmı Cedid üniforması giyip kalelerin bilfiil muhâfızı olunca kendileri kalelerden çıkarılacaklar, yâhud, ayaklarındaki kara zıbkayı ve başlarındaki kara puşuyu atarak yeni üniformayı giymeye ve Nızâmı Cedid tâlimini görmeye mecbur olacaklardı.

Yamaklar Boğaz Nazının emrine verilmişlerdi; o sırada Boğaz Nâzırı da Nızâmı Cedidci ricâlin ileri elenlerinden «İngiliz» lakabı ile mâruf Mahmud Efendi idi. (B.: Mahmud Efendi, İngiliz). Yine nızâmı Cedidcilerin ileri gelenlerinden bostancıbaşı Şâkir Bey bir gün kayıkla Rumeli Kavağı Kalesine gitmiş, eski yamaklardan bâzıları ile mahremâne konuşmuş:

— Behey canım, sizin bu yerlerde evleriniz, bağınız, bostanınız, küllî alâkanız var, rahatça geçiniyorsunuz, Nızâmı Cedid esvabı giyseniz ne olur? Yevmiyelerimiz de İrâdı Cedid hazinesinden verilecek, mükemmel tâyinatınız olacak, eski geliriniz de yine elinizde, bir misli rahat edeceksiniz! demişdi; ve muhâtablarını iknâ eder gibi olmuşdu.

Bu mülâkaatı mevkii icâbı haber alan, ve Nızâmı Cedidin maskeli aleyhdarlarından olan sadâret kaymakamı Köse Mûsa Paşa yamaklara bir nifak kundağı koydu: «Sizler Yeniçeriden sayılırsınız, frenk kıyâfetine girip de dininden çıkmış askerle ihtilâtınız yakışık al-

maz!..» diye haber yolladı. Eskiler de genc hemşehrilerini zehirlediler: «Biz ebâ an ced yeniçerîyiz, Nızâmı Cedid elbisesi giymeyiz..» diyerek onları da kendilerine uydurdular. Müfsid Köse Mûsa Paşa kundağı koydukdan sonra fitili de kendisi yakdı, sadırâzam vekili olarak Boğaz Nâzırı Mahmud Efendiye Boğaza getirilen genç yamaklara Nızâmı Cedid elbisesi giydirmesini emretti.

25 mayıs 1807 pazartesi günü sabahı Boğaz yamakları isyan ettiler; evvelâ Anadolu yakasında Macar Tabyasında bu tabyanın Nızâmı Cedid tarafdarı olan kumandanı Halil Hasekiyi paraladılar. Nâzır İngiliz Mahmud Efendi İskeleden bir kayığa atlayub kaçdı, onu da kayıklar la tâkib ettiler, Büyükderede yakalayub öldürdüler; bu ayaklanma sür'atlı genişledi, büyüdü ve Kabakcı Mustafa Ağanın liderliğinde Üçüncü Sultan Selimin Osmanlı tahtından çekilmeğe mecbur kaldığı bir yeniçeri ihtilâline kalboldu (B.: Kabakcı Vak'ası; Mustafa Ağa, Kabakcı; Selim III; Yeniçeri İhtilâlleri; Büyükdere çayırı Yemini; Nızâmı Cedid; Mahmud Efendi, İngiliz; Musa Paşa, Köse).

BOĞAZKESEN CADDESİ — Şehrin en işlek ana caddelerinden biri olub Tophâneden Beyoğluna doğru uzanır; Beyoğlu Merkez nâhiyesinin Tomtom ve Firuzağa, Galata nâhiyesinin de Kılıçalipaşa ve Hacımimi mahalleleri arasında bir sınır yoldur. Tophâneden Beyoğluna doğru dikce bir yokuş olub alt başı, Galata - Tophâneyi Boğaziçinin Rumeli kıyısına bağlayan Necatibey Caddesi üstünde olub üst başı da Bostancıbaşı Caddesi, Yeniçarşı Sokağı ve Babaocağı sokağı ile bir dörtyol ağzında sona erer; Bostanbaşı Caddesi, bu Boğazkesen Caddesinin bir devâmı yerindedir. Tophâne tarafından gelindiğine göre sağ tarafda Defterdar Yokuşu, Türkgücü Sokağı, Kadirîler Yokuşu ve Çukurcuma Caddesi, sol tarafda da, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre, Sarıgül Sokağı, Sırakasablar Sokağı, Karabaş Caddesi, Bostaniçerisi Sokağı, Bostaniçi Camii Sokağı, Tomtom Kaptan Sokağı ile kavuşakları vardır. Son istimlâklerde, Sarıgül ve Sırakasablar sokakları kaldırılmış, yerleri meydanımsı bir açıklık olmuş, kısmen de Tophâne-Karaköy yoluna katılmışdır.

İki araba rahat geçecek genişlikde ve pakettaşı döşelidir, iki kenarında geniş yaya kaldırımları vardır; Kaadirîler Yokuşu kavuşağında sağa doğru azıcık kırılır, sonra sola bir kavis çizerek yukarda kaydettiğimiz dörtyol ağzında sona erer ise de, bu yol üzerinden gelen nakil vâsıtaları ve yolcular, sağ kolda Bostanbaşı Caddesinde yollarına devam ederlerken Boğazkesen Caddesinin bitip yeni bir caddeye geçdiklerinin farkında olmazlar.

İki kenarı boyunca sıralanmış, çoğu kâgir, büyüklü küçüklü binâların kayde değer hususiyetleri yokdur. Çarşı boyd caddedir, şu dükkânları tesbit edebildik: 8 bakkal, 6 kahvehâne, 6 manav, 4 kasab, 4 mahallebici, 5 kunduracı, 4 terzi, 4 tornacı, 4 nalbur, 3 lokanta-aşçı, 5 tütüncü, tekel bâyii, 3 kartonpiyerci, 3 keresteci, 3 tenekeci, 2 kalaycı, 2 berber, 2 sucu, 2 mobilyacı, 2 hallac, 2 börekci-simitci fırını, 1 pasta-çörek fırını, 1 ekmek fırını, 1 tuhafiyeci, 1 mobilya imâlâthânesi, 2 tütün ardiyesi, 1 kolacı, 1 lekeci, 1 saatci, 1 oyuncakcı, 1 kunduraboyacısı, 1 buzdolabı tamircisi, 1 karyola tamircisi, 1 ütü-ocak tamircisi, 1 sobacı, 1 attar, 1 ciğerci, 1 kurukahveci, 1 spor - toto bâyii, 1 oto levâzimatcısı, 1 yağcı, 1 halı mağazası, 1 buzdolabı - radyo mağazası, Filips Radyo mağazası, 1 matbaa, 1 elektrikci, 1 helvacı, 1 leblebici, 1 plastik kalıpcı, 1 mozayikci.

Bostanbaşı Polis karakolu ile Yapı ve Kredi Bankasının Tophâne şûbesi bu cadde üzerindedir. Babaocağı Sokağı kavuşağı köşesinde de Tomtom Camii bulunmaktadır, caminin ilerisinde kesme taşdan mermer tekneli ve kitâbesiz bir çeşme vardır. Kapu numaraları 1-209 ve 2-242 dir. Caddenin bitimine yakın sağ tarafda; ayna taşı ve teknesi mermer ve suyu kesilmiş, metrûk Pirincci İbrahim Efendi Çeşmesi görülür (B.: Pirincci İbrahim Efendi Çeşmesi), hicrî 1278, milâdî 1869 yılında yapılmışdır.

Caddenin altbaşında tarihî Tophânei Âmire ile Karabaş Camii vardır. İstanbul tarafından gelip de Galatasarayı ve Taksime gitmekde olan nakil vâsıtalarının büyük kısmı bu caddeden geçer (Temmuz 1961).

Hakkı Göktürk

BOĞAZ KESEN KALESİ, RUMELİ HİSARI — Rumeli Hisarı, esas itibâriyle, burçlarla tahkim edilmiş ve en büyük genişlikleri, yuvarlak hesap, şimâlden cenuba doğru, 250 metre ve doğudan batıya doğru 125 metreyi bulan bir ihâta duvarından terekküp eder. Bu sâha, denize doğru dik bir meyille inen tepe-

lerin üzerine yayılır. Bugün deniz kıyısında bulunan rıhtım ve kaldırım yeni yapılardır: İlk zamanlarda, Rumeli Hisarı'nın, doğu tarafındaki duvarları kısmen Boğaz'ın suları ile yıkanırdı.

Melling'in gravürlerinde, taştan örülmüş bir rıhtım duvarı görülüyor. Bu duvarlar örülmeden evvel, hisarın duvarlarının dibinde bir keçi yolunun geçtiği bir kumsalın mevcûdiyetine hükmolunabilir.

Kuleler değişik şekil ve büyüklüktedir. Bunlardan üçü «A, B, C,» cüsseleriyle diğer bütün kısımlara hâkim olup surun kalan diğer parçalarından tamâmiyle ayrı üç ana burç teşkil eder. «A» burcu şimâlde, «C» burcu cenupta, B burcu doğuda, sâhilde yükselir. «A» ve «C» kuleleri, plân üzerindeki çizgisi mustakim hattan az inhiraf eden bir beden duvariyle birleşirler. Bu duvar, «A» ve «C» kulelerinin işgâl ettiği iki tepeciğin meyli âzam hattını, Boğaz'a doğru inen dar vâdiyi bütün genişliği ile kapatacak surette tâkip eder. «C» kulesinden «VI» numaralı kuleye doğru giden beden duvarı da, batıdan doğuya doğru müteveccih meyli âzam hattını tâkip eder surette çizilmiştir. «VI» sayılı kulenin şimâlinde sur duvarı istikâmet değiştirir ve beden duvarının bir parçası, cenup - şimâle müteveccih olarak, «B» kulesine kadar uzanır. «B» ve «A» kuleleri arasında, ârızaları dolayısiyle, şekil daha karışıktır ve bir takım girintili ve çıkıntılı köşeler meydana getirir.

Bu kulenin önündeki, ancak bir kısmı kalmış olan barubakandan (hisarpeçeden) başka ne hendek ne de alçak duvar parçaları mevcuttur. Bu barubakan, doğudan Hisar'a girilen «b» kapısını koruyordu. «A» burcunun doğusunda başka bir kapı, «a», şimâle açılır. «C» kulesinin yakınında iki gizli kapı vardır ki, birincisi bu burcun doğusunda, ikincisi de şimâlindedir. Birçok düz merdivenler «e, e..» hisarın zeminini kalenin devriye yoluna bağlar.

Sur dâhilindeki sâha ahşap evleri ihtiva eder, ve bunların arasında eski inşaatın yegâne izi olan bir tuğla minârenin bakiyesi yükselir. Bu minârenin yanında dâire şeklinde bir sarnıcın duvarları görülmektedir. Surun batı-

İkinci Sultan Mehmed Boğazkesen kalesi plânları üstünde sabahladığı gecelerde (Sabiha Bozcalının kompozisyonu)

sında, vâdinin dibinde bâzan akan bir su ile beslenen «f/1, f/2, f/3» çeşmeleri vardır.

Rumeli Hisarı'nın, heyeti umûmiyesinin tertip ve taksimi bundan ibârettir. Onun gayri muntazam plânının çizilişinin ilham ettiği indî tefsirata bilâhare avdet edeceğim. Hakîkatte, ilk bakışta görüldüğü üzere, kale bedenlerinin ve ana kulelerin çizilişi toprağın ârızasına uyularak vücuda gelmiştir.

Sur içindeki ahşap evlerin - bugün kaldırılmıştır - hepsi muahhar yapılardır. Fakat ilerde göreceğimiz gibi kalenin inşâsında yapılmış olan ilk ikametgâhların yerindedir. Surun duvar ve kuleleri ise, heyeti umûmiyesi itibâriyle oldukça iyi muhafaza edilmiştir, ve surun eski hâlini restitüe etmek kolaydır.

Rumeli Hisarı 1918 de, Maximilien Zürcher isminde İsviçreli bir mîmâr tarafından hafif bir restorasyona tâbi tutulmuştur. Bu hakikî bir restorasyondan ziyâde kalenin bâzı kısımlarında fazla toprakların temizlenmesinden ibâret kalmıştır. Üç büyük burcun ahşap külâhlarının yeniden inşası düşünüldüğü sırada harbin sonu, işleri durdurmuştur. Bu çatıların yokluğuna kimse teessüf etmese gerektir, zira böyle yeniden yapılan işlerde, eski tertibat pek doğru olarak inşa edilse bile, nâdiren mesut bir netice husûle getirir. Kale içindeki ahşap binaların da, arkeolojik hakîkate uymak bahânesi ile yıktırılması birçok kerreler düşünüldü. Târihî geleneği yaşatan bu ahşap yapıların yıkılması bir hatâ olurdu. Yalnız yeni bina yapılmasını durdurmakla iktifa olunmalı idi.

I): BEDEN DUVARLARI :

Rumeli Hisarı'nın beden duvarları, her iki cidârı şâkûlî olan ve değişik kalınlıkta bulunan som kâgir yapıdır.

Bir hücum ânında en ziyâde tehlikeye mâruz olan duvarlar, «A» ve «B» burçları arasındaki batı duvarları idi. Bütün bu cephe üzerinde, beden duvarının aşağı yukarı sâbit olan kalınlığı 5 metreyi bulur. Cenup cephesinde arâzi çok münhat olduğundan yaklaşmayı pek güçleştiriyordu: Burada beden duvarının kalınlığı 3 metreye indirilmişti. Kayaların sarplığının, müdafaa kuvvetini arttırdığı bütün yerlerde duvarlar bu 3 metre kalınlığı muhafaza ederler. Doğu cephesinde, yâni Boğaz'ın sâhiline doğru, bir barubakanın koruduğu yerde bile kalınlık 4 ilâ 5 metre genişliktedir.

Beden duvarlarının tepesinde bir devriye yolu vardır. Hareketini tâkip ettiği toprağa 5 ilâ 15 metreden hâkim vaziyettedir. Bâzı çok dik meyilli yerlerde, bu, taş kademeler hâlindedir. Bu suretle, cenup duvarının bütün uzunluğunca bedenin üzerinde devamlı bir merdiven vardır.

Dışarı tarafında, devriye yolu 80 santimetre kalınlığında ve 2 metre yüksekliğinde dendanlı bir korkulukla himâye edilmiştir. Ortalama olarak mazgalların açıklığı 80 santimetredir ve 1,50 den 2 metreye kadar eninde, iki akıntılı ve yassı tuğla ile örtülmüş duvarlarla ayrılmıştır. Hâli hazırdaki örtü yenidir, fakat duvarların inşa tarzına nazaran, eskisinin tertibinin de ayni olması muhtemeldir.

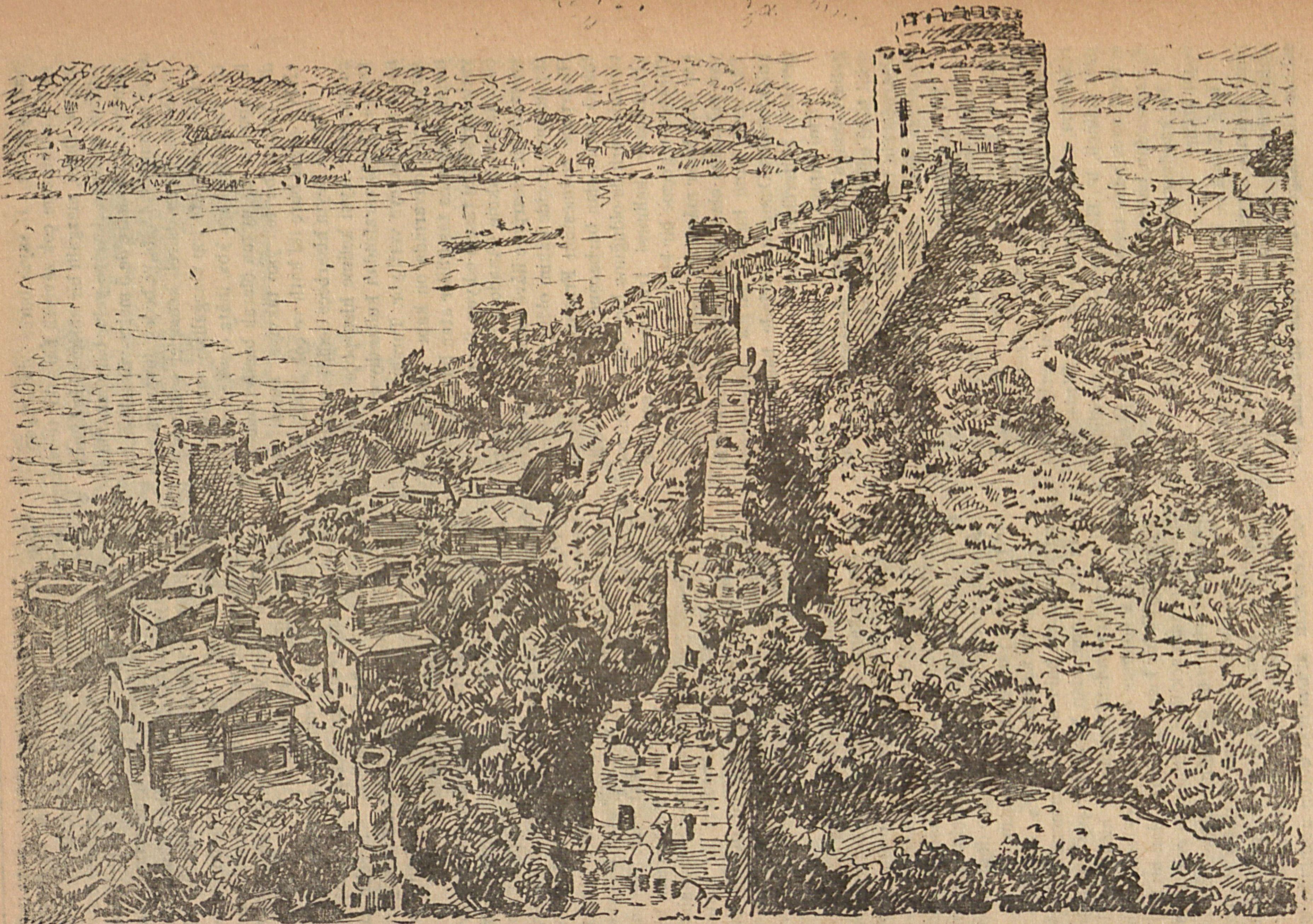
Tahkim edilmiş ihâta duvarı boyunca birçok merdivenler yerleştirilmiştir. Genişlikleri az olan (80 santimden 1 metreye kadar) ve beden duvarının içinde bulunan bu merdivenler devriye yolu ile kalenin zemîni arasında doğrudan doğruya ve çabuk bir muvasala temin ediyordu. Bunların sayısı 18 dir.

Kalenin plânında «e, e,» ile gösterilen bu merdivenlerin bu kadar çok olması, devriye yolunun kulelerle sık sık kesilmesi ve mücavir iki sektör arasında muvasalanın ana kuleler taarfından menedilmiş bulunması dolayısiyle ağır ve güç idi; Filhakikâ ikinci kulelerden birine girmek ve orada bulunan kapı, merdiven, müteharrik köprüler gibi mânialan aşmak icâb ederdi. Beden duvarına yapıştırılmış olan merdivenleri çoğaltmakla, muhariplere, kalenin hücuma uğramış olan kısmına süratle yetişmek imkânı verilmiş oluyordu.

Doğudaki barubakandan bugün ancak şimâl kısmı kalmıştır. Cenupta bu kısım bir polis mevkii yapmak için yıkılmıştır. Restitüe ettiğim plân kat'î olarak aslı gibi değilse bile ilk şeklinden çok uzak değildir.

Barubakanın cenuba doğru biraz daha imtidad etmiş olması mümkündür, lâkin cenubî şarkîdeki çok köşeli kuleyi ihâta etmiş olacağını sanmıyorum. İhâta duvarının cephesi, bu kesimde tamamiyle serbest olduğundan, alçak bir duvara hiç bir başlangıç veya dayanak izi arzetmiyor. Evliyâ Çelebi'nin (I, s. 454) de bir pasajının farzettirebileceği gibi birinciden başka bir barubakanın mevcûdiyeti ihtimâl dâhilinde görünmüyor.

Ortalama 2,50 m kalınlığındaki beden du-

Sarıca Paşa kulesinden Zagnos Paşa kulesi ile Hisariçi mahallesinin görünüşü, önde Hisar Mescidinin harab mînâresi; 1910.
(Resim Sabiha Bozcalı)

varı, şimâlde, II sayılı burca dayanıyor ve gayri muntazam çok zâviyeli bir şekil tersim ediyor. Onun, mazgallı bir korkulukla himâye edilmiş bulunan devriye yolu, barubakanın iç zemînine 2,50 metre ile 5 metre yüksekten hâkim bulunuyor. Dipte ve beden duvarının yarı irtifâında yarım daireli kemerler şeklinde ve değişik genişlikte top mazgalları sıralanmıştır. Yalnız bir kapı, «b», ihâta duvarının cümle kapısına «b» uygun olarak basık kemerlidir. Yalnız bir tek yan takviye kulesi olan «XIV» sayılı burç iki katlı ve çok köşelidir.

Tursun Beyin hisarbeçe dediği işte bu barubakandır. Ayni kelime hisarpeçe şeklinde Evliyâ Çelebi tarafından kullanılıyor ve şüphesiz ayni kuleye veriliyor. Tursun Bey, hisarpeçenin duvarında on kapı açıldığını ve birinin karşısına taş güller atan büyük toplar yerleştirildiğini tasrih ediyor. Sonra, Boğaz'ın öbür tarafındakine (Anadolu Hisarı) berikine müşabih bir hisarpeçe ilâve edildiğini ve Türk topçusunun geçide hâkim olduğunu, söylüyor. Hisarpeçe kelimesinin Fransızca askeri bir teknik terim olan barbacane ile tercüme edilmesinin yerinde olduğuna hiç şüphe kalmıyor. (Barbacane kelimesi fransızcaya şarktan, Türkçeden geçme bir kelimedir. Aslı bârûbakan olup hisar mânâsına gelen bârû ile, koruyan mânâsına olan bakan'dan mürekkeptir. Türklerin bunu bırakıp farsca hisarpeçe'yi kullanmaları Osmanlı devrinde başlamış olsa gerektir. Mütercimin notu).

Yirmi kapıya gelince, bunların top mazgalları olduğu şüphesizdir. Eesâsen bunlardan şekli tâdil edilmiş bir kaçı hâlâ mevcuttur, ve hisarpeçenin tamam şekli gözönünde bulundurulursa yirmi adedi mübalâğalı değildir.

II): KAPULAR :

Kale bedenlerinde açılmış bulunan beş adet «a, b, b¹, c, d» kapısından ilk dördü Evliyâ Çelebi tarafından zikrediliyor ve herbirinin malûm olan isimlerini veriyor. Birinci kapı, a, Dağ Kapısı; ikinci, b, Dizdar Kapısı; üçüncü, b¹, Hisarpeçe Kapısı; dördüncü, c, Sel Kapısı adını taşıyorlardı. Evliyâ Çelebi, d, kapısından bahsetmiyor.

Bu kapıların her birinin mahiyetleri berveçhi âtidir:

Dağ Kapısı — Basık kemerli olan bu kapının üstünde surun devriye yolu seviyesine açılan dörtgen şeklinde bir maşikuli ile mücehhez bir mazgal vardır. Kale duvarının şâkûlî sathından biraz çıkıntılı olan bu mazgal yarım daireye pek yakın münkesir bir tuğla kemerin üzerindedir. Kapının üstünde, duvarın içine yerleştirilmiş dikdörtgen biçiminde bir taş vardır ki, bir kitâbe için konmuş olan bu plâkaya hiçbir yazı hâkkedilmemiştir. Mevkiin iç tarafına doğru, üzeri tonozlu bir nöbetçi yeri ilâve edilmiştir ki, bugün bu yeni bir duvarla çevrilmiş bir yere müntehî olur. Bu geçidin vaktiyle buna benzer bir duvarla muhat olduğu mümkündür.

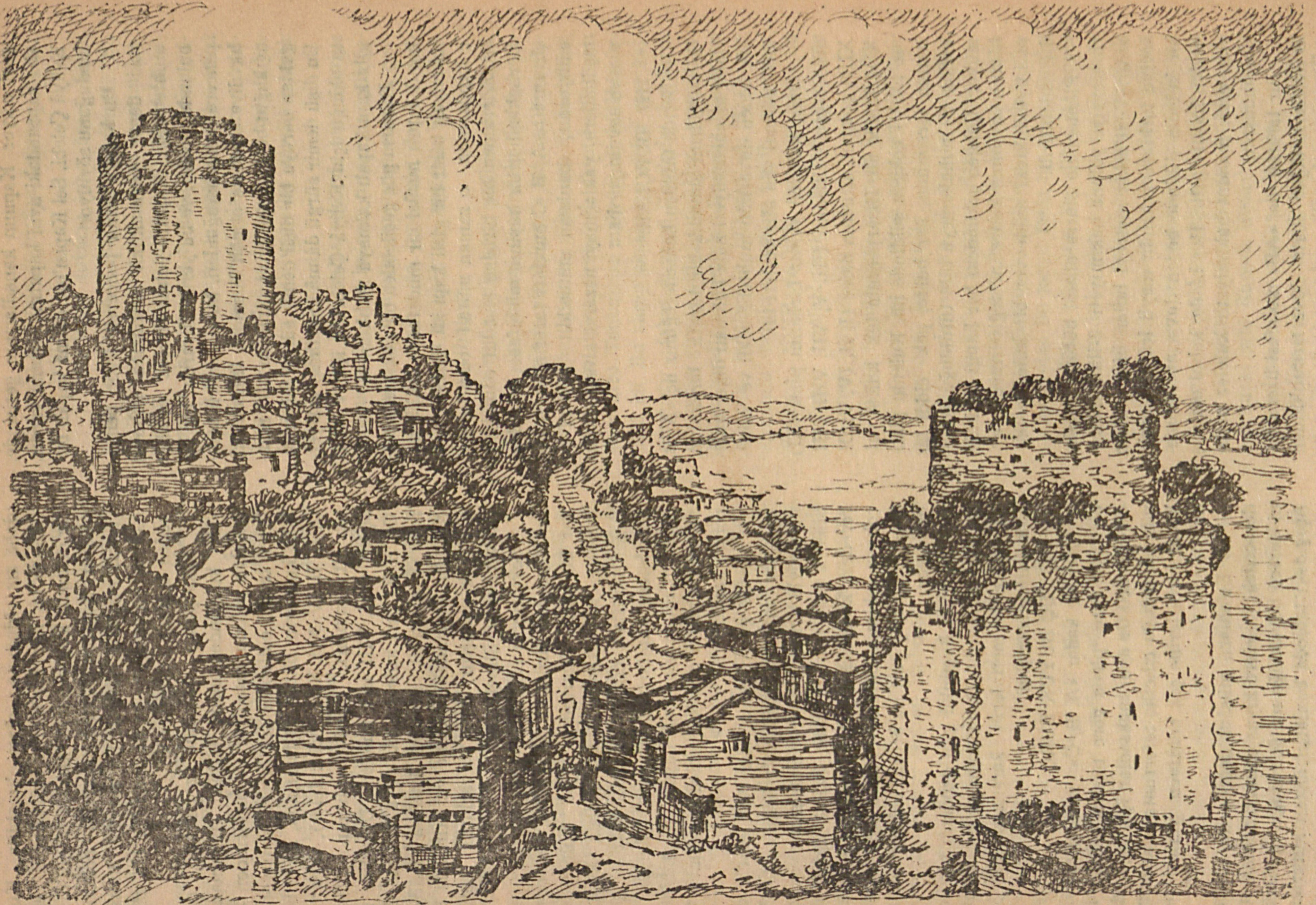
Kapının doğusunda «a'» noktasında, devriye yolunun genişliğinde 2,5 metre ebadında kare bir nöbetçi kulübesi yükselir. Bu bir veyâ müteaddit nöbetçi alabilir ve kapının üzerinde bulunan devriye yolunu sâhanın geri kalan kısmından tecrit ederdi.

b) Dizdar Kapısı — Dizdarın ikametgâhının hemen bu kapının yakınında bulunmuş olması muhtemeldir: Evliyâ Çelebi'nin bu ismi vermesi bundan dolayı olabilir. Basık kemerli açıklıktan evvel, baş kemeri tuğla ile örülmüş yarım daire eklinde bir tonoz vardır. Buna, yassılığına konmuş üç sıra tuğladan teşekkül eden bir kemer silmesi refakat eder. Tolozun içine, suyun devriye yolu seviyesine açılan bir ufkî mazgal yerleştirilmiştir. Demir levhalarla kaplanmış olan kapı kanadları bir yatak içine yerleştirilmiş olan ufkî bir direkle kapatılabilirdi; bunun için direğin ucunu kemerin öbür ayağındaki oyuğa sokmak kâfî gelirdi.

b¹) Hisarpeçe veya Barubakan Kapısı — Bu, barubakanın beden duvarında açılmış basık kemerli sâde bir kapıdır. Kapının eşiği rıhtım seviyesinden iki metre yüksektir. Geniş kademelerden terekküp eden hâli hazırdaki merdiven yenidir ve hiç şüphesiz, rıhtımın inşasından evvel, Boğaz'ın sâhiline doğru inen bir rampanın yerine kâim olmuştur.

Esâsen bu açıklık eşiği «b¹» inkinden 3 metre yukarda bulunan, «b» kumandan kapısının ileri kapısından başka bir şey değildir. İki seviye arasındaki muvâsala, hisarpeçenin iç tarafına konmuş olan merdivenlerle temin edilir. Büyük bir kısmı muahhar olan bu merdivenlerin, tam şekilleri bilinmiyen eski basamakların yerine inşa edildiğine şüphe yoktur.

c) Sel Kapısı — Bunun tertibâtı «b» kapısınınkinin aynıdır, fakat 40 sm. genişliğindeki ufkî mazgal açıklığın iki tarafındaki duvar kenarının arasındaki bütün uzunluğu iş-

Zagnos Paşa Kulesinden Sarıca Paşa ve Halil Paşa Kulelerinin görünüşü ve Hisar içi Mahallesi, 1910
(Resim Sabiha Bozcalı)

gaal ediyor. Kapının kanadlarının gerisinde, «b» kapısındaki ayni kapatma sistemi vardır. Evliyâ Çelebi, Sel Kapısı'nın dâimâ kapalı bulunduğunu söylüyor.

Bu kapıya demir pencereli diyor, penceresi demir parmaklıklı mânâsına gelmesi muhtemeldir. Kapının yalnız bir tek açıklığı bulunduğundan, ve bu yerde duvarda hiç bir pencere bulunmadığından, bunu demirli açıklık diye tercüme etmek lâzımdır. İhtimal ki, açıklığın bütün genişliğini kaplıyan ufkî mazgaldan buraya bir dişli demir sürgü iniyordu. Bu dişli demir sürgü dâimâ indirilmiş vaziyette olduğu için Evliyâ Çelebi'nin işâret ettiği gibi kapı kapalı kalmaya mahkûm idi.

Duvarın güç geçilebilen bir noktasına açılan d kapısı husûsî bir müdafaaya mâlik bulunmıyan basit bir gizli kapı idi. Esâsen a, b, c kapılarında, o zaman mûtad olan ihtiyat tedbirlerinden hiç birisine tesadüf edilmiyor. Herhalde, her bir kapının müdâfaası en müessir surette A, B, C burçları tarafından temin ediliyordu; bunların müteaddit katları bu medhâllere yaklaşmayı nezaret altında tutuyor ve savunuyordu.

III) : BURÇLAR:

İleride tafsilen bahsedeceğimiz üç «A, B, C» burçlarını şimdilik bir tarafa bırakalım. Daha az ehemmiyeti haiz bulunan diğer kuleler, beden duvarının muhtelif şekil ve ebaddaki normal yan atış yerleri idi.

Onüç kuleden yalnız birisinin plân (XI) dikdörtgen, altısının (III, V, VII, VIII, XII, XIII) çokgen, altısının daire (I, II, IV, V, IX, X)şeklinde idi. Hisarpeçenin tek kulesi yalnız (XIV) çokgen şeklinde idi. Kulenin plânlarının tersiminin, her halde, pek ciddî bir tedkik ve muhakemeye tâbi tutulduğu görülmüyor: Çokgen şeklindeki her hangi bir kule, hisarın savunma kudretini değiştirmeden ayni büyüklükteki müdevver bir kule ile tebdil edilebilirdi.

Plânları ne olursa olsun, bütün kulelerin devriye yoluna hakimiyeti -2 ilâ 3 metreazdır. Yedi sekiz metreyi bulan bâzı mühim seviye farkları, arâzinin meyli icâbı olarak, bir kulenin dibinde beden duvarının inmesinden husûle gelir. Her hâlde, kabul edilmiş olan esas, mahdut hakimiyetli kuleler prensibi olmuştur.

Bir taraftan da, «AB» mesafesi üzerindeki kulelerin diğer ihâta duvarlarınınkinden daha sık olduğuna işâret olunabilir. Kütle hâlinde bir hücûma maruz kalabilecek yegâne kısımda, kısa cepheler kaidesi tatbik olunmuştur. Böylece hisarın tekarrüp noktaları çapraz atışlarla müessir bir surette himâye edilmiş bulunuyor ve düşman hiç ölü zâviyeden istifade edemiyordu.

Eskarpanın üzerinde az çıkıntılı olan «III» kulesinden mâdâ, bütün flankmanlar devriye yolunu katediyor ve birbirinden kolayca tecrid edilebilir sektörleri ayırıyordu. Bâzı kulelerin, bütün irtifâlarında, içleri boştu (I, II, IV, XII, XIII. inci kuleler), veya yalnız alt kısımları, devriye yolunun altında açıktı (VII, VIII inci kuleler). Diğerleri (V, IX, X XI inci kuleler) bir veya bir kaç daireví ve müstatil şeklinde katlara mâlikti. Katların arasındaki döşeme ve kirişleri bugün yok olmuştur, fakat duvarlarda bunların yerleri görülmektedir.

Sektörlerin birindeki devriye yolu üzerine düşmanın girdiğini farzedelim. O, orada dar bir satıh üzerinde, civar kulelerdeki mahsur kuvvetlerin atışına maruz kalırdı. Diğer taraftan, eğer yanındaki sektöre geçmek istese, kapılariyle, iç merdivenleriyle ve diğer mânialariyle başlı başına bir müdafaa sistemine mâlik olan bir kuleden geçmek zorunda kalırdı.

İleride göreceğimiz üzere «A, B, C» ana burçları mahrûtî külâhlarla örtülü idi. Bunun böyle olması hiç bir münakaşaya yol açabilecek mahiyette değildir. Fakat ikinci derecedeki kulelerden yalnız cenûbî-şarkîdeki çokgen şeklinde bulunan VI. kulenin kurşun kaplı bir ahşap çatı ile örtülü olduğu tahmin olunuyor.

Diğerleri bugünkü gibi dendanlı bir korkulukla bitiyordu. Daha doğrusu bu, muhtelif vesika ve metinlerin karşılaştırılmasiyle elde edilen sonuçtur.

IV) : ÜÇ BÜYÜK BURC

Her ne kadar «A, B, C» kulelerinin her biri ayrı birer plâna göre tersim edilmiş ise de, her üçü de aynı maksadlar için inşa edilmiş bulunduğu cihetle, teferruata varıncaya kadar birbirlerine çok benziyen yerleri vardır:

1) Eb'adları, müsâvî değilse de, ikinci derecedeki kulelere kıyas edildiği zaman, ayni derece büyüklüğe mâlik olduğu görünür. Aşağıdaki tabloda bunların dıştan kuturları-

na, orta boşluk kuturlarına, kule duvarının kalınlığına, en yukarda tanburun kutruna, bu tanburun duvar kalınlığına ve nihâyet kulenin mecmû yüksekliğine âit olan rakımları gösteriyorum:

«A» Kulesi

Kulenin dışdan kutru	:	**23,80 m.**
Orta boşluğun kuturu	:	**9,80 m.**
Kule duvarının kalınlığı	:	**7,00 m.**
Nihâî tanburun dışdan kutru	:	**14,50 m.**
Tanbur duvarının kalınlığı	:	**2,50 m.**
Kulenin mecmû irtifâı	:	**28,00 m.**

«B» Kulesi

Kulenin dışdan kutru	:	**23,30 m.**
Orta boşluğun kutru	:	**10,00 m.**
Kule duvarının kalınlığı	:	**6-6,50 m.**
Nihâî tanburun dışdan kutru	:	**15,50 m.**
Tanbur duvarının kalınlığı	:	**2,80 m.**
Kulenin mecmû irtifâı	:	**22,00 m.**

«C» Kulesi

Kulenin dışdan kutru	:	**26,70 m.**
Orta boşluğun kutru	:	**14,70 m.**
Kule duvarının kalınlığı	:	**5-7 m.**
Nihâî tanburun dışdan kutru	:	**20,40 m.**
Tanbur duvarının kalınlığı	:	**1,00 m.**
Kulenin mecmû irtifâı	:	**21,00 m.**

Bu kuleler, orta çağda, Şarkta inşa edilmiş olan burçların en kudretlisidir. Bunların rakımları, Fransa'daki Coucy burcundakilere yaklaşır. Violet-le-Duc, Coucy burcu hakkında şöyle der: «Fransa, Almanya ve İtalya'da bilinen en büyük burçlar bu devin yanında birer çubuk gibi kalır». (Dictionnaire raisonné de l'architecture française).

Rumeli Hisarı'nın inşâsından bir kaç sene sonra, Fâtih Sultan Mehmed, Yedikule Hisarı'nın yapısında, kendi de, daha küçük nisbetler kullanacaktır.

2) Her kulenin ortasında, bütün irtifâınca, müteaddid katlara bölünmüş üstüvânî bir boşluk yükselir. Yalnız «A» kulesinde kirişler ve kısmen döşemeler hâlâ yerindedir. Halbuki «B» ve «C» kulelerinde hiç bir ahşap kısım kalmamıştır, fakat ufkî bölmeler, kirişlerin duvar içindeki oyuklarından müşâhede edilmektedir.

3) Üç burç, hisarın mütebâki kısmından tamamiyle müstakildir ve bunların her biri, «B» kulesinin, zemin seviyesinde açılmış veya «A, C» kulelerinde zemine bir merdivenle bağlanmış daha yüksek bir seviyede birer tek kapısı vardır. Bir burç ile mücavir devriye yolu arasında doğrudan doğruya hiç bir irtibat yoktur.

4) Her katta duvarın içine, üzeri basık beşik tonozlu derin hücreler yapılmıştır. Bu boşlukların esas maksadı, duvar kısmını hissedilir bir surette azaltmak idi. Muhtelif biçim ve eb'atta üzeri tonozlu tâli odalar yukarı katlarda, hisarın iç tarafına doğru tevzî edilmiştir. Bunda makinalarla atılan mermilere veya sâir lâğım taarruzlarına mâruz bulunan kulenin mukavemetini zayıflatmamak ihtiyatı görünüyor.

5) Her burç halka şeklinde bir devriye yoluna mâlik olup kulenin ortasında içeri çekik bulunan üstüvânî tanburun etrafını çevreler. Bu tanbur da, tepesinde, dar bir devriye yoluna mâliktir ve mazgallı bir korkulukla çevrilmiştir.

6) Her üç kule ayni şekilde örtülü idi. Kulenin esas bedeni üzerindeki devriye yolunun üstünde, direklerinin bir ucu korkuluğun üzerine dayanan, diğer ucu da tanburun duvarının içine giren, tek akıntılı bir çatı mevcuttu. Tanbur ise mahrûtî bir külâhla örtülü idi. Bu ahşap aksamdan hiçbir eser kalmamıştır, fakat duvarın üzerinde bunların uçlarının girmiş olduğu delikler mevcuttur. Diğer taraftan metinler Rumeli Hisarı'nın bir çok kulelerinin, bilhassa «A, B, C» nin kurşunla örtülü olduğunu tasrih ediyorlar. Nihayet XVIII ve XIX asır gravürleri bu çatıların tertibâtı hakkında birbirine uyan mâlûmat vermektedir.

Bizim restütisyonu yapmak için ana kulelerde, en sâdık ve vâzıh görünen Melling'in resimlerini tâkip ettik.

Bir yandan «A» ve «B» burçlarının, diğer yandan da öbür ikisinden daha sivri olan «C» çatısının meyil farklarını itibara aldık. Melling tarafından iki muhtelif gravürde gösterilmiş olan bu meyil farkı bir resim hatâsı olarak telâkki edilemez. Bu, diğer iki burca nazaran daha kalın olan kulenin kutru ile ve taştan merkezî bir istinad noktasının mevcûdiyetiyle isbat edilebilir. Herhalde çatının akıntısında, merkezî mahrûtun merteklerine saplanmış temdid mertekleriyle elde edilen bâriz bir inkisar arzetmektedir. Anadolu Hisarı'ndaki gibi Rumeli Hisarı'nın çatıları da 1830 yılına doğru ortadan kalktılar.

7) Her kulede, küçük teferruat tekerrür eder. Bugün kapatılmış olan dar mazgallar

merkezi odaları hafif bir surette tenvir ediyordu. Küçük pencerelerle mücehhez olan etraftaki küçük odalar daha az karanlıktır. Duvarın kalınlığı içine yerleştirilmiş pek az ocak bacalarına rastlanır. Bunlardan başka, dörtgen kesitli hava bacaları her kattaki hücrelerden başlıyarak tepedeki devriye yolunun zeminine kadar gider. Bu bacalar belki muhtelif katlardaki müdafiler arasında irtibâtı temîne ve emirleri isâle yarıyordu. Bu nevi bacaların mükemmel muhabere vasıtası olduğu müşahede edilebilir.

Bu müteaddit benzerliklerin yanı sıra, bâzı farklar da göze çarpıyor:

1) «A» ve «C» kuleleri üstüvânî olduğu halde «B» kulesi oniki kenarlı bir prizmadır. Bununla beraber her üç kulede son tanburlar üstüvânîdir.

2) «A» ve «B» kulelerinde hâricî cidar ve orta odaların cidarının müveccihleri müttahidülmerkez şekiller, yâni iki daire olup birincisinde oniki kenarlı bir çokgen ve ikincisinde bir daire vardır. Bundan duvar kalınlığının sâbit olduğu neticesi çıkar. Bilâkis, «C» kulesinde, müveccih dairelerin merkezleri birbirinden 1 metre mesafededir, o suretle ki, duvar kalınlığı 3,50 m. den 7 metreye kadar değişir. Bu simetrisizliğin esbâbı anlaşılır. En kalın duvar, şimâl-batı kısmına tesadüf eder ki orada hissolunur derecede ufkî olan arâzi, düşmanın hücûmuna müsait idi, halbuki cenubdoğu sektöründe toprağın fazla meyilli olması müessir harekâtı imkânsız kılardı.

3) «A» ve «B» burçlarında merkezî salonların kiriş tertibâtı uzun direklerin kullanılmasını icap ettiriyordu. Kirişlerin mevcut bulunduğu A burcunda esas kiriş, alt katta başlıklı bir taş sütuna istinad ettirilmiştir ve üst katta ahşap direkler, bağlar ve makaslarla temin edilmiştir. Tek kirişler, çift kirişler, mürekkep kirişler v.s. gibi kombinezonlar büyük ve kalın eb'attaki kirişlerin adedini asgariye indiriyordu. B kulesinde hiç kiriş tertibâtı kalmamıştır, fakat pek vâzih olan izlerinden yedi kiriş restitüe ediliyor. «C» kulesinde, dâhilî boşluk diğer iki burca nazaran daha büyüktür, burada üstüvânî örme bir pilye dipten son kata kadar, merkezî boşluğun mihverini takîben yükselir. Kaidesinde 3,80 m. ve tepesinde 3,25 m. kutrunda olan bu pilyenin üzerinde, birbiri üzerine konmuş olan beş katın kirişlerinin delikleri maktada görülür. Merkezden çıkan bu kirişler bu pilyeye ve hâricî duvara sokulmuştu.

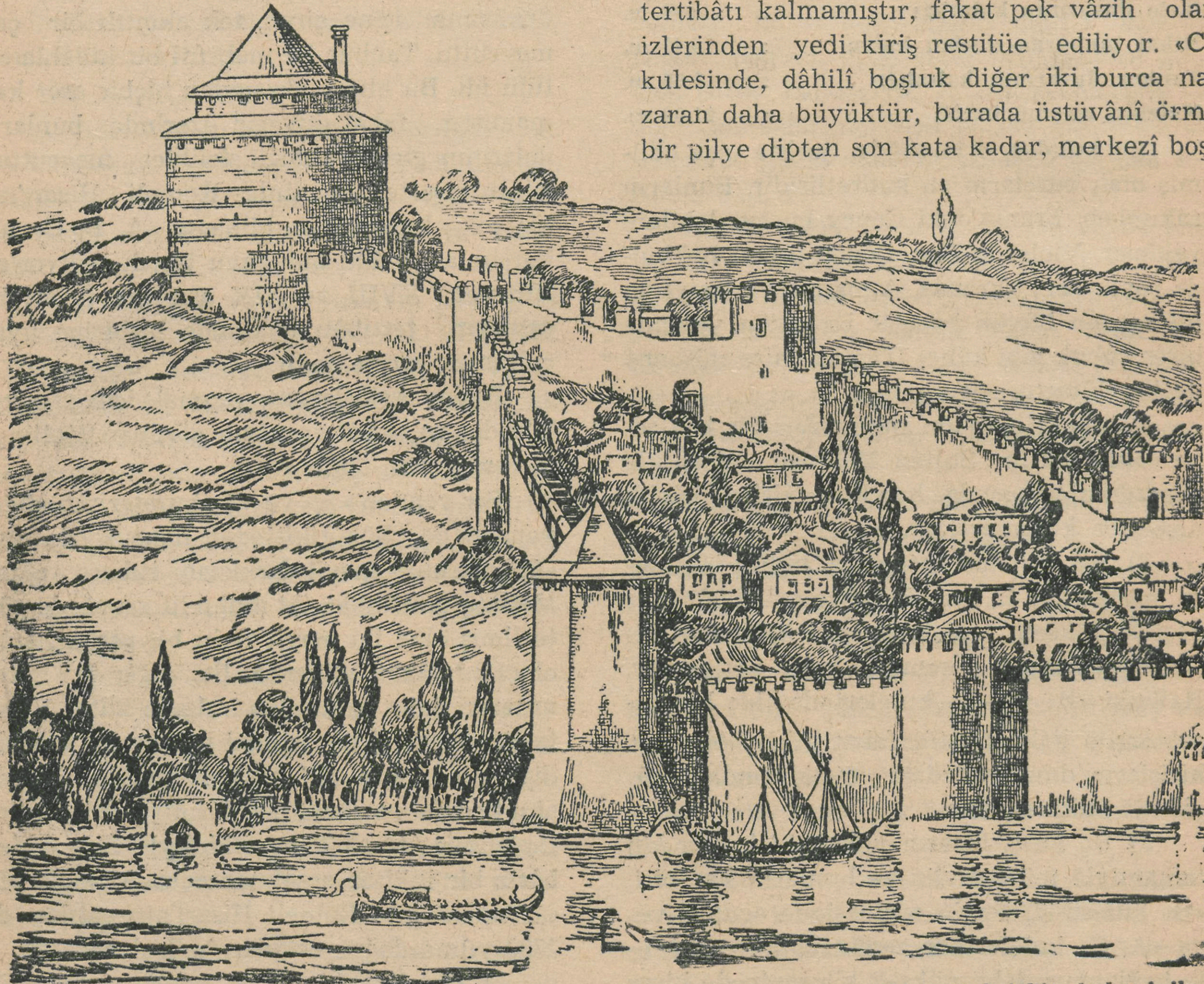
4) «A» burcunda, son kat tuğladan kürevî bir kubbe ile örtülüdür; bu 1918 de restore edilmişti. «B» ve «C» kulelerinde bir kubbe başlangıcını gösteren hiçbir şeye tesadüf edilmiyor, binaenaleyh son kat ahşap çatı ve kurşunla örtülü idi. Bu fark Evliyâ Çelebi tarafından da teyid edilmektedir. Tasvirinin bir yerinde A burcuna kule ismini değil kubbe-i azîm ismini veriyor, halbuki B ve C burçları için kule tâbirini kullanıyor.

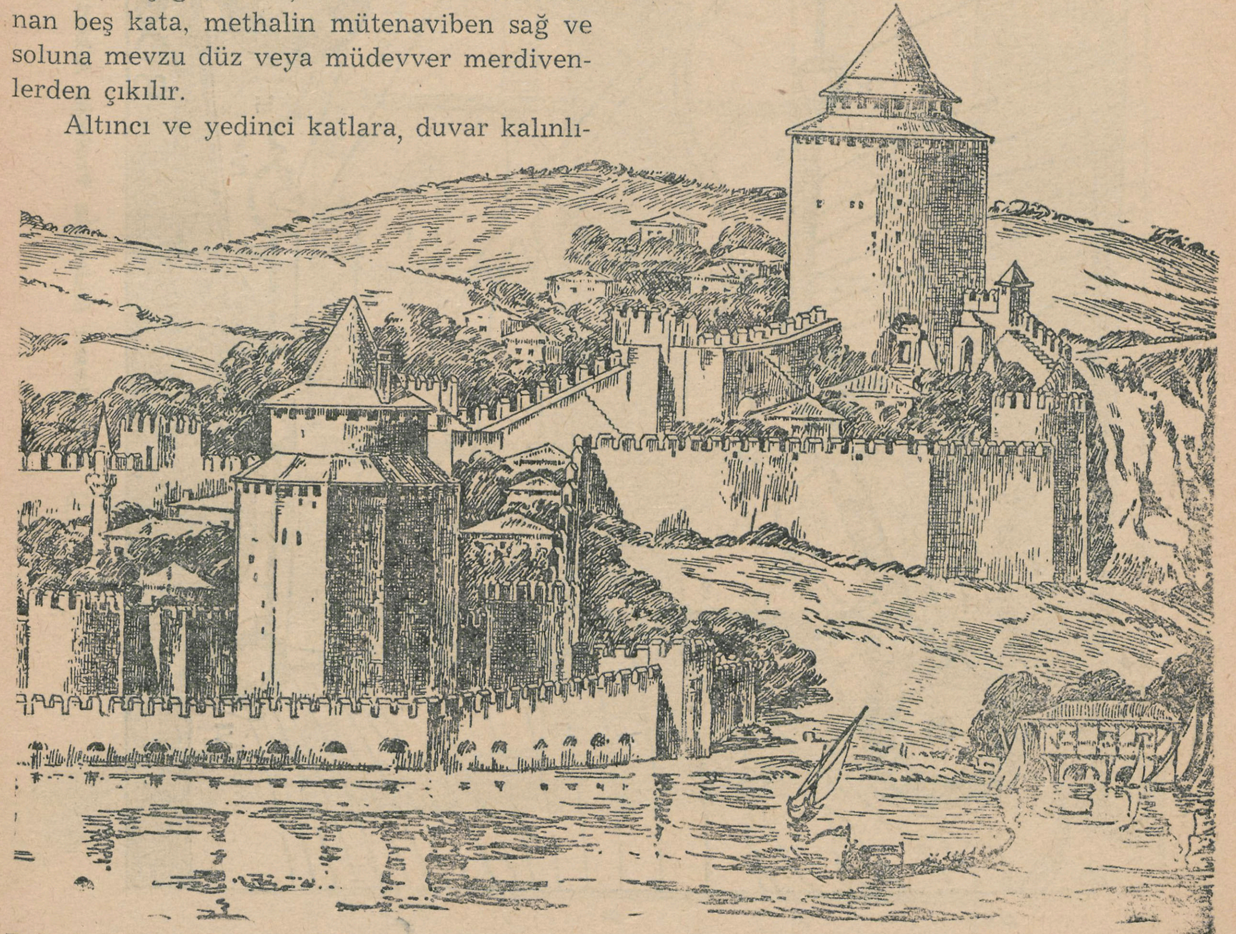
5) Merdiven sistemi bir kuleden diğerine değişiyor. «A» kulesinde helezonî bir merdiven giriş seviyesini 7. kata kadar bağlar, oradan üç parça düz bir merdiven dairevî devriye yoluna kadar çıkar. Buradan tanburun mazgallarına, duvar kalınlığı içine yerleştirilmiş bir düz merdivenle çıkılır. «B» kulesinde, aşağı kattan, birbiri üzerinde bulunan beş kata, methalin mütenaviben sağ ve soluna mevzu düz veya müdevver merdivenlerden çıkılır.

Altıncı ve yedinci katlara, duvar kalınlığı içine yerleştirilmiş helezonî birer merdivenle çıkılır. En üstteki kısımlara, tanburun duvarına, dış cidarına dayanmış bir merdivenle varılırdı. «C» kulesinde medhalden itibaren, helezonî bir merdiven dördüncü kata isâl eder, oradan da dört düz merdivenle, müdevver devriye yoluna erişilir. Beşinci katla tanburdaki mazgallar devriye yoluna kâgir ve ağaç merdivenlerle çıkılmış, bugün bunlardan hiçbiri kalmamıştır.

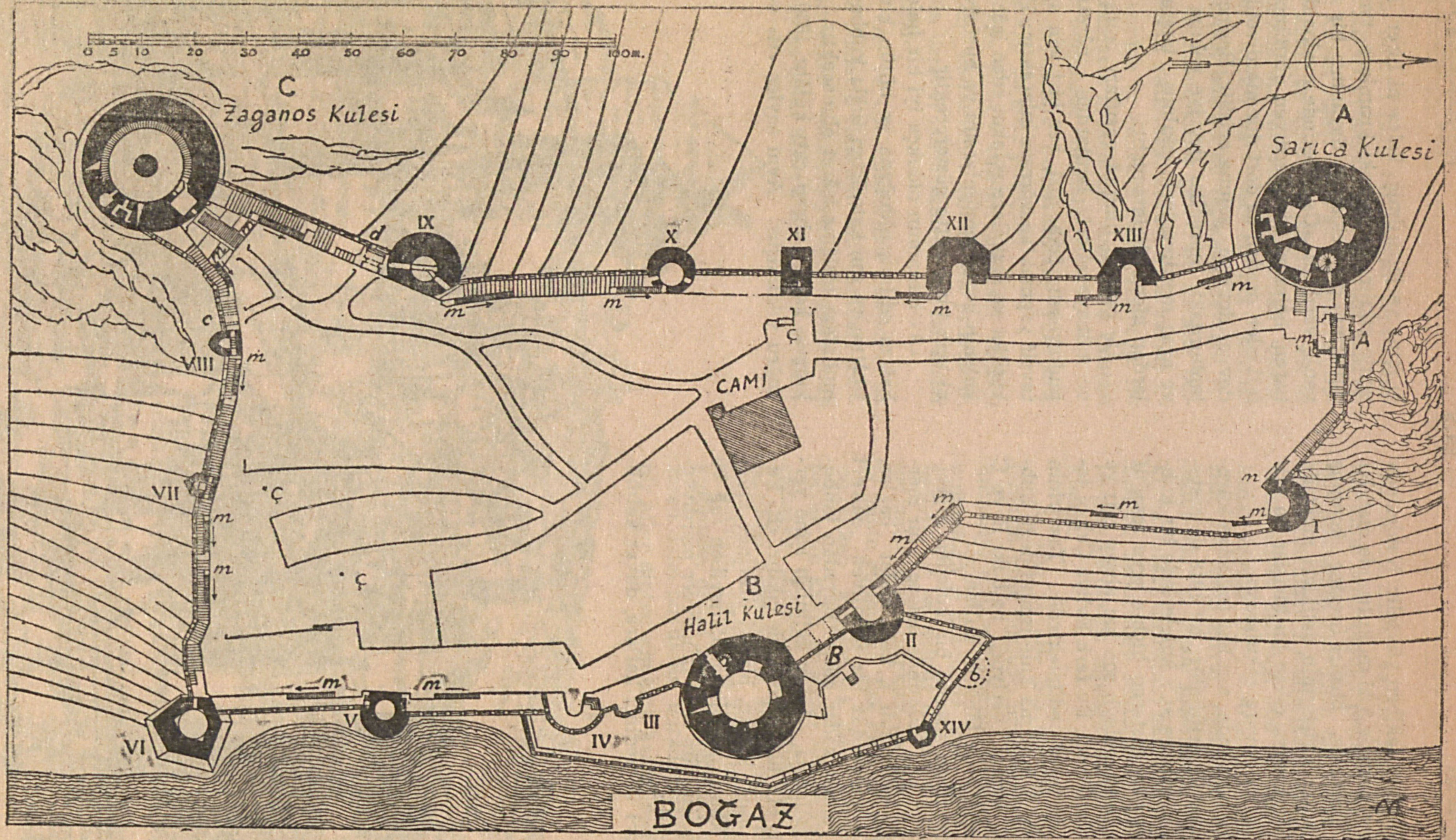
Üç burcun umûmî vasıfları müşâbehet ve mübayenetleri bunlardan ibârettir. Bu mukayeseli izâh, bizi, her biri için ayrı bir tavsif yapmaktan vâreste kılacaktır: Plânlar, kesitler ve resimlere refakat eden izâhat, her kulenin heyeti umûmîyesini ve husûsîyetlerini açık bir surette gösterecektir.

«A» burcunun oldukça iyi bir halde muhafaza edilmiş olduğuna ve bütün kiriş tertibâtını ve son katı örten tuğla kubbeyi elân muhafaza ettiğine işâret olunacaktır. Yalnız kurşun kaplı ahşap çatı külâhı 1830 yılına doğru yıkılmıştır. Ayni şeyler «B» ve «C»

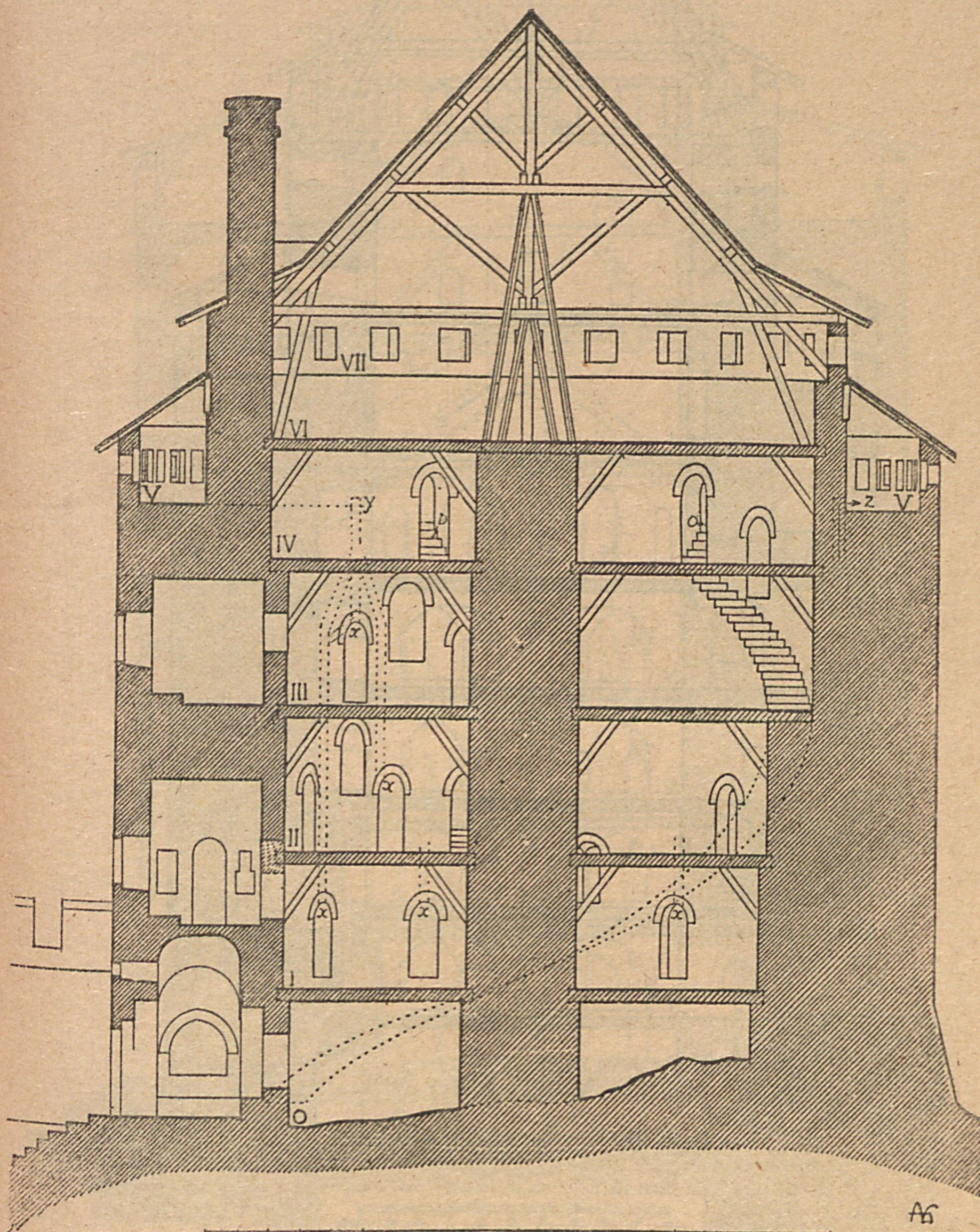

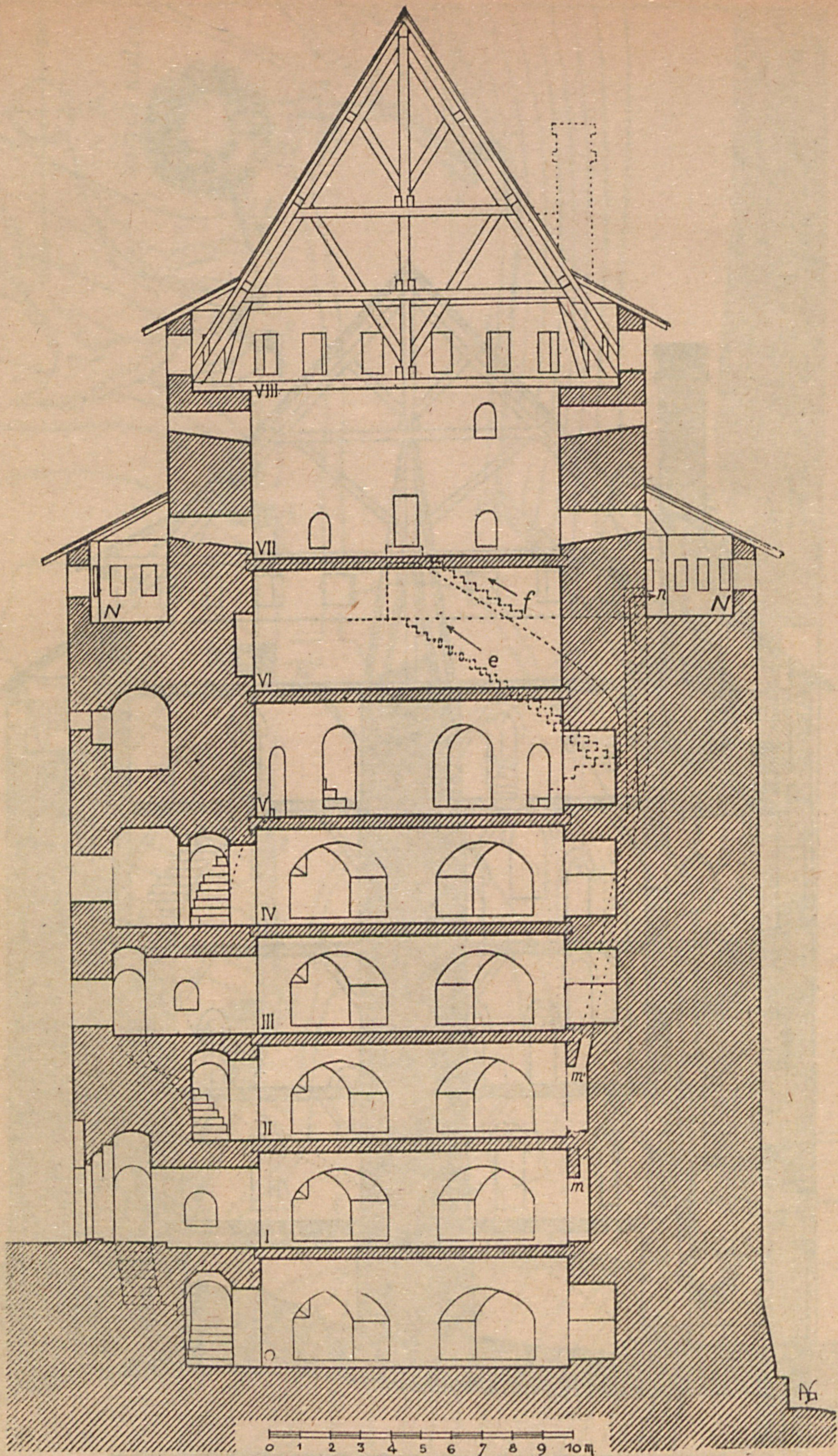
Prof. Albert Gabriel'in kalemi ile Boğazkesen kalesinin restütüsiyon resmi

Boğazkesen Kalesinin Profesör Albert Gabriel tarafıdnan yapılmış plânı.

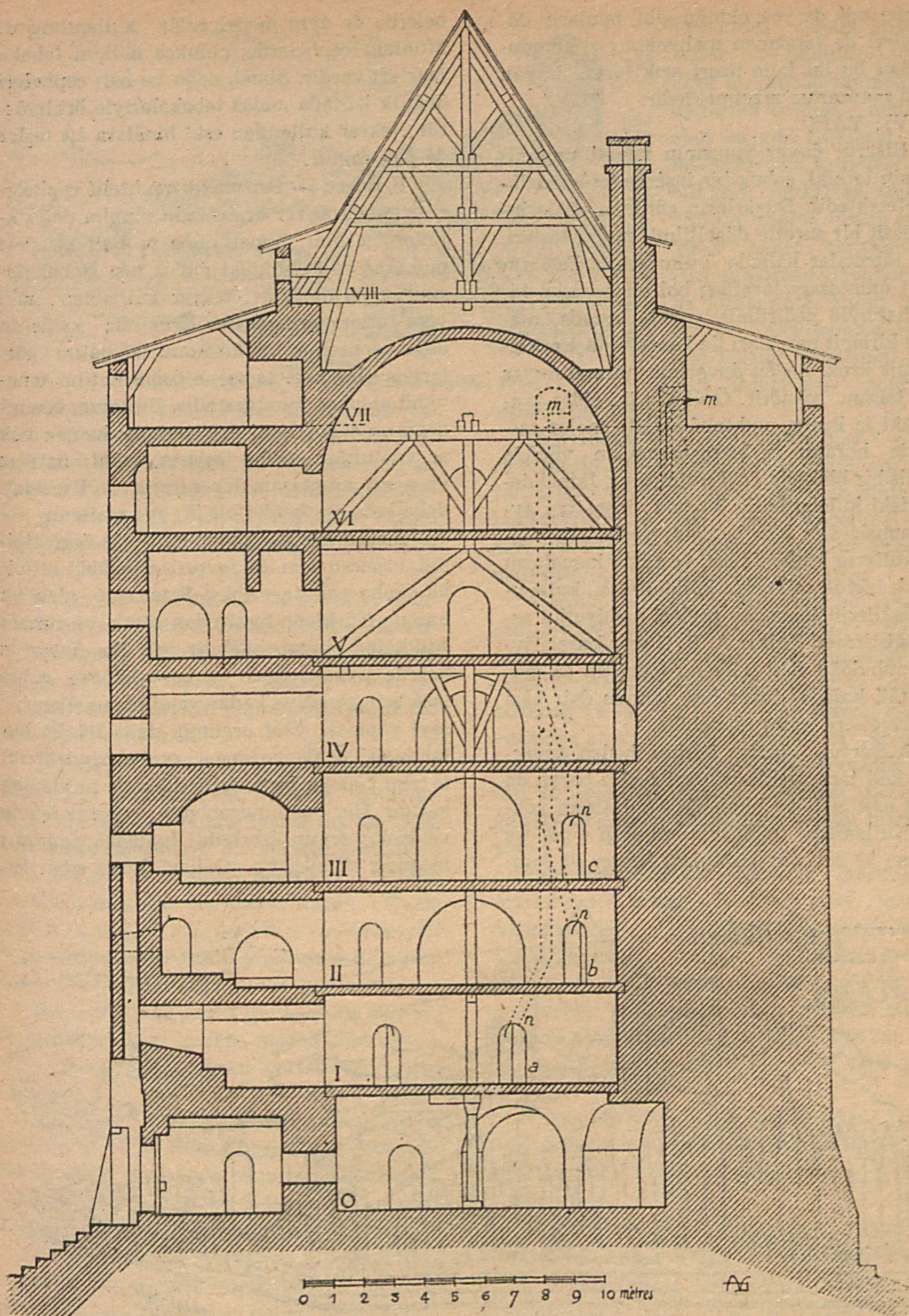

Zagnos Paşa Kulesinin kesid resmi
(Prof. A. Gabriel eli ile)

Halil Paşa Kulesinin kesid resmi

(Prof. A. Gabriel eli ile)

Sarıca Paşa Kulesinin kesid resmi
(Prof. A. Gabriel eli ile)

burçlarında da yok olduğu gibi, bunların döşemeleri de tamamen mahvolmuş bulunduğundan bu iki kule üzeri açık birer büyük kuyu manzarası arzetmektedir.

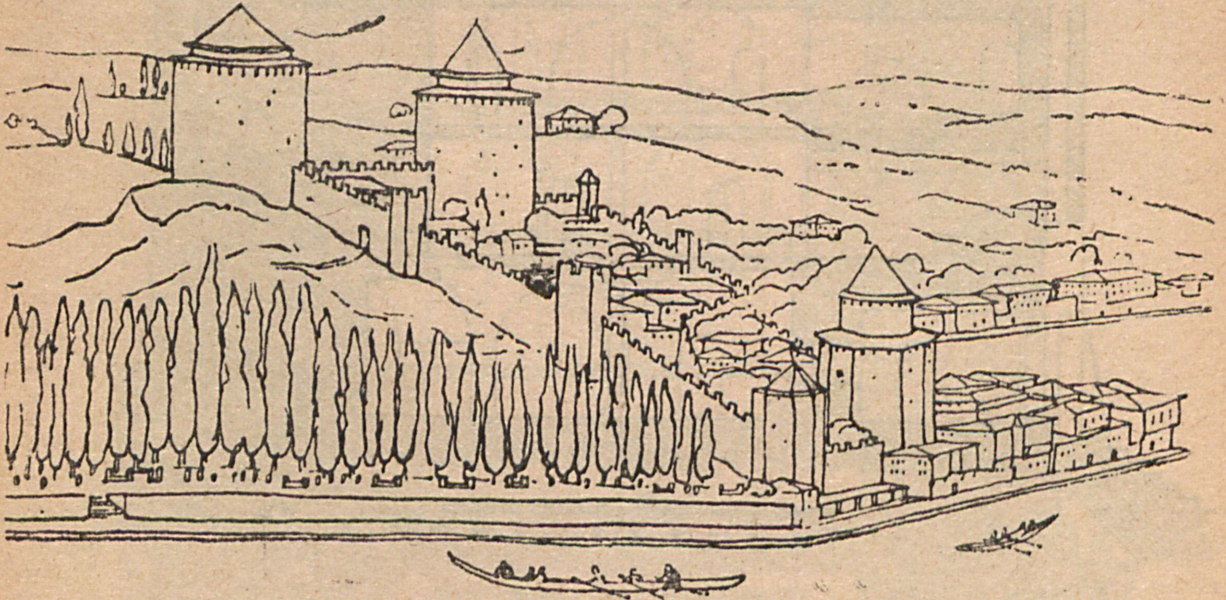
V): YAPI

Hisarın duvar yapısının heyeti umûmîyesinin tetkîkî, çabuk bir inşâ ve icrâya delâlet etmektedir. Duvarların görünen yüzlerinde, basit bir surette düzeltilmiş moloz taşları, ufkî tabakalar hâlinde örülmüştür. Taşların gayri muntazam tarafları bol bir horasan kireç harciyle yedirilmiş, şurada burada, tuğla ve kiremit parçaları ile kamalanmıştır; çizdiğimiz kroki beden duvarının normal duvar inşâ tarzını gösterir. Örülmüş iki cidar arasındaki iç kısım, muhtelif eb'atta moloz taşlariyle horasan ve kireç harcından vücûde gelmiş bir blokajla doldurulmuştur. İkinci derecedeki kulelerde de bu tarz inşaattan ayrılmamışlardır; bâzı bağlantı yerlerinde tuğla hatılların kullanılması, ve tuğla kamaların az çok büyük miktarda kullanılması, kullanılan usûllerin tamamen aceleci mahiyetini aslâ değiştirmez. Yalnız A, B, C esas burçlariyle cenub-doğu daki çokgen şeklindeki en mühim tâli kulede, duvar inşa tarzına dair bâzı husûsiyetlere işâret olunabilir.

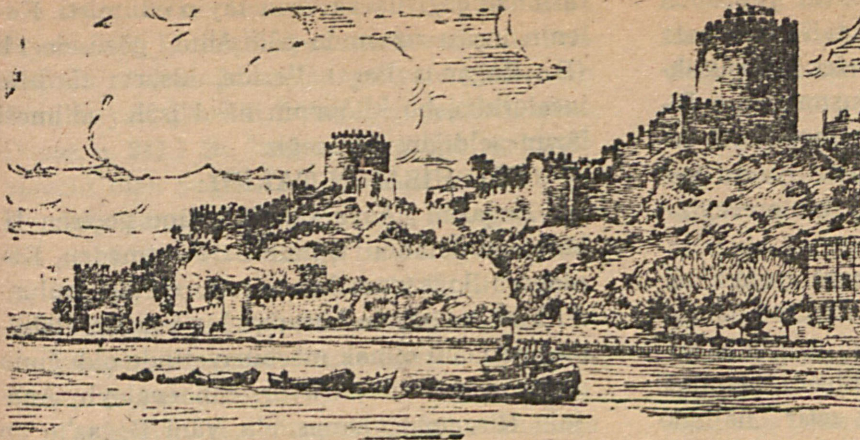
A Burcu — Duvar örgüsü, beden duvarlarındaki tarza yaklaşır, yâni moloz bâzan da tuğla hatıllar; ve bunlarda bir intizam yoktur. Kullanılan tuğlaların kalınlığı 4 cm. ve boyları 28 cm. dir. Dâhildeki kemer ve kubbelerde de ayni model tuğla kullanılmıştır. Muhtelif cephelerde, oldukça mühim tabaka farkları vardır. Şimâl, doğu ve batı cepheleri değişik irtifâda moloz tabakalariyle örülmüştür; tekrar kullanılan eski binâlara âit taşlar da pek çoktur.

B Burcu — Prizmanın muhtelif cepheleri arasında duvar örgüsünün mühim değişiklikleri görülür. Şimal, doğu ve batı yüzleri muhtelif yükseklikteki moloz taşı tabakalarından örülmüştür; tekrar kullanılan eski yapı taşları pek çoktur. Krokimiz kaidenin doğu cephesinin bir kısmının tafsilâtını gösteriyor. Üstünde taşın ve tuğla hatılın tenavübü oldukça muntazamdır. Bu tarza, cenup-doğu ve cenup-batı cephelerinde, hemen pek az yontulmuş moloz taşların, tuğla hatılsız ve gayri muntazam bir surette kullanıldığı daha kaba ve iptidâî bir örgüye rastlanır.

Birbirinden bu kadar farklı iki örgü tipinin, inşaatın ayrı iki devresine tekâbül ettiğine şüphe yoktur. Aslen Bizans işi olan bu burcun Türkler tarafından tâmir ve itmam edildiğine hükmedilebilir mi? Bu faraziye kabule şâyan değildir ve buna kanaat getirmek için, şimdiye kadar yapılmamış olan bir şeyi yapmak, yâni örgünün daha itinâli bulunduğu şimâl ve doğu cephelerindeki iki tezyinî panoyu biraz daha dikkatle incelemek kâfidir. Her pano murabba bir çerçeve içinde ve moloz zemin üzerinde tuğladan yapılmış meandır ve zikzaklı şekilleri ihtiva eder. Bi-

Melling'de Boğazkesen kalesi, 1830
(Prof. A. Gabriel'in kalemi ile)

Othmar'ın kalemi ile Boğazkesen kalesi, 1959.

rinde merkezde, tuğlalardan arapça kûfi yazı ile «Allah» kelimesinin dört defa yazılı olduğu görülür. Diğerinde ise pek çok tuğlası eksik olduğu için doğru bir restitüsyon yapmak mümkün değil ise de, her halde bunu «Muhammed» sûretinde okumak muvafık olur.

Bunlar «B» burcunun Türk eseri olduğunun hiç su götürmiyen delilleridir. Bu kısmın en ihmâl edilmiş olan tarafları, her ihtimale göre, bir deprem neticesi vukûa gelen tahribâtı tâmir için yapmış olan kısmî bir yeni inşadan kalmadır.

C Burcu — Şevli subasman kısmı «A» kulesininki gibi örülmüştür, lâkin üstüvânî kısmın bütün irtifâınca moloz taş ve tuğla hatıl tabakaları bâriz bir surette görülmektedir. Panoların irtifâları değişiktir. Ortalama altı kat moloz taşı duvar vardır. Tuğla bağlantıları üçer kat tuğladan mürekkeptir ve her tuğla tabakasının arasında 4 ilâ 5 santimetre kalınlığında harç tabakası vardır.

Bu örgü tarzı yalnız duvarın dış cidarında kullanılmıştır; içeride, mûtad olan tip görülür: Kabaca yontulmuş moloz taşı ve taş kamalar.

VI. Kule — Bunda tuğla hatıllarla moloz taşının oldukça muntazam bir surette tenavüp ettiği müşâhede olunur. (Yukarıda olduğu gibi 4 cm. ×28 cm. eb'adındaki tuğla ile 4 santimetre kalınlığındaki harç tabakası.)

Böylece, beden duvarlarında olduğu gibi kulelerde de, tuğlanın taşa değişik nispetler dâhilinde karıştığı, fakat bütün hallerde, kullanılan taşların küçük hacımda ublunduğu, bol harçlı kalın bağlamalar kullanıldığı müşâhede olunur. Mamafih, Critoboulos'un rivayetine bakılırsa, kurşunlu demir kenetlerle bağlanmış büyük eb'atta taşlar kullanılmış imiş. Eğer bu tafsilât tamamiyle uydurma değilse, malûm olan bu gibi usûllerin, temellerin bâzı kısımları ile bilhassa fevkalâde mukavim bir yapıya lüzûm gösteren deniz tarafındaki bâzı subasman duvarlarında kullanıldığı kabul olunabilir. Critoboulos, olsa olsa husûsî ve istisnâî bir hâli, duvarların hepsine teşmil etmiş olabilir.

Tuğlaların hepsinin 28 santimetre × 4 veya 5 santimetre eb'adında bulunduğu görülüyor. Başka yapıların yıkıntılarından alınarak kullanılmış olan taşlar, bâzan söylendiği kadar, çok değildir, bunlar silmeli ve kabartmalı mermer parçalarından ibârettir.

İstisnâî bir surette mühimce bir tek Bizans parçası yapıya ithâl edilmiştir: Sütun parçaları ile, «A» kulesinin merkezindeki döşeme kirişlerini tutan sütun kaide ve başlıklarından ve «B» kulesinde giriş silmeli çerçevesinden başka bir şey zikredilemez. 1918 restorasyonunun Hisarpeçe içinde topladığı sütun ve başlıklara gelince, bunların nereden geldiği ve nerede kullanılmış olduğu bilinmiyor.

Kemerler değişik şekillerde çizilmiştir: Yarım daire, basık, kırık veya gemi teknesi biçimindedirler. Yarım daireli kemerle kırık kemerin hemen yanyana kullanılması, Selçuk ve Şark an'anesinin Bizans usûl ve formülleriyle zenginleştirildiği, Osmanlı mimârîsinde kemer şekillerinin arkeolojik bir kriter teşkil edemiyeceğini bir kere daha isbat etmiştir.

Tezyinatlı hiç bir kemer yoktur: Yalnız «C» kulesindeki kapının basık kemeri beyaz mermer ve gri kalker taşlarla tenavüp etmektedir.

Doğrama ve ahşap işinden, yalnız «A» kulesinin döşemesi mevcuttur, fakat «B», ve «C» kulelerindeki duvarlarda bulunan kiriş oyuklarından bunların da birincisine müşabih olduğuna hükmedilebilir. Evvelce bu üç kulenin de ahşap kirişlerle örtülü olduğunu, yukarıda söylemiştik. Rumeli Hisarı'nda tatbik edilmiş olan inşa tarzı mütecânis bir bütün

teşkil eder ve esas kulelerin duvar yapısında rastlanan hafif farklar ancak talî teferruata âit bulunmaktadır. Bu ufak tefek değişiklikler, hiç bir zaman bâzı yapı kısımlarının Bizans aslından olduğuna hükmetmeye aslâ cevaz vermez: Bunların îzâhını, şantiyenin teşkili ile iş bölümü bahislerinde göstereceğiz.

VI: KİTÂBE:

Hisarda, arapça olmak üzere, yalnız bir kitâbe vardır: O da, mermer üzerine hakkedilmiş ve «C» kulesinin kapısı üzerinde duvarın dışına yerleştirilmiştir. Eb'adı, uzunluk 0,70; yükseklik, 0,25 olup iki satır hâlinde nesih yazı ile kabartma olarak hakkedilmiştir:

Birinci satır — Emere bi binâi hâzihil kal'ati v-el kuletil menîat-ir refîatı es-Sultanül a'zam v-el Hâkaanül muazzam Mehemmed bin Murad Han,

İkinci satır — Hulidet memleketühû li abdihil mükerrem v-el vezîrihil muazzam Zağnos Paşa bin Abdullah ve feraga minhâ. Litemâmi şehri (rebîülâhir) min şuhûri sene ti sittîn ve hamsîne ve semâni mietin.

Tercemesi şudur: «Bu, sarp ve yüksek kalenin inşasını Sultan el- muazzam ve hakan ela'zam Muhammed bin Murad Han emretti: Onun memleketi ve kulu ve mükerrem veziri Zağanos Paşa bin Abdullah hakkındaki (lûtfu) ilânihaye payidâr olsun. 856 senesi (Rebiülâhir) ayında tamam oldu.».

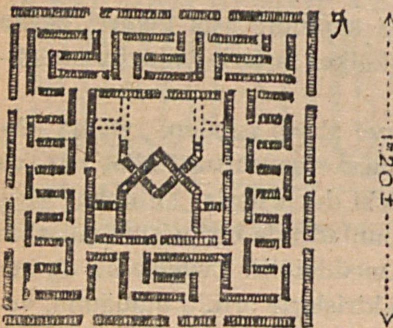
Bunun metni, ilk defa Halil Ethem (Eldem) tarafından «İstanbul'da En Eski Osmanlı Kitâbesi» ünvanı ile izâh ve neşredilmiştir. (Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, II, 1327, s.)

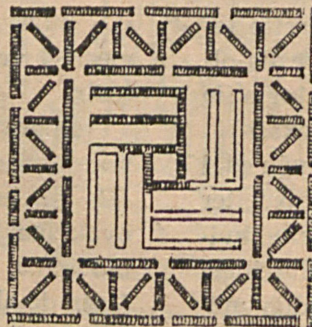
Zağanos Paşa, Fâtih devrinde mühim bir rol oynamıştır. Bir kızını almış olduğu Sultan Murad tarafından sürgün edilmiş bulunan bu Paşa, tahta geçer geçmez II. Mehmed tarafından çağırılarak vezir tâyin edilmişti. Kalenin inşası sırasında pâdişâhın gözünde idi (B.: Zaganos Paşa) İleride, hisarın târihini incelerken, bu kitâbenin nasıl izâh edilmesi lâzım geldiğini göreceğiz.

VII): HİSARIN TARİHİ:

Boğaz'ın Asya sâhilini eline geçiren II. Mehmed, İstanbul'u muhâsara etmeden, Karadeniz Boğazı'nın kontrolunu elinde bulundurmak ve şehrin buradan bir yardım alabilmesine mâni olmak mecburiyetinde olduğunu gözönünde bulunduruyor. Binaenaleyh, Anadolu Hisarının karşısında, yâni Boğaz'ın en dar yerinde, Rumeli cihetinde kuvvetli bir hisar inşası ile bu geçidi, iki kalenin karşılıklı ateşi arasına almaya karar veriyor. Rumeli Hisarı'nın temelinin atılması, Bizans imparatorluğu'nun çöküp mahvolmasını intac edecek olan son dramın bir mukaddimesi gibi görünüyor. Kostantiniye şehrinin muhâsarasını tasvir eden muâsır târihçiler, az çok tafsilâtlı bir surette şehrin kapısı önünde bir Türk hisarının inşâsını, anlatmaktadırlar. Bu kaynaklardan alınan ve hisarın arkeolojik incelenmesi ile karşılaştırılan bilgiler, II. Mehmed'in projesinin icrâsını adım adım tâkip etmeye ve bu şâyân-ı hayret teşebbüsün bâzı husûsiyetlerini kaybetmeye müsaade ediyor.

Sultan Mehmed, 1451 yılı kışının başında, vâlilere işçi, usta ve kireç yakıcı amele toplamalarını, mahiyet ve mahallini gösterdiği inşaatın gelecek baharda başlamasının temînini emrediyor (Ducas, s. 237 ve devâmı). Emirler harfi harfine icrâ ediliyor ve 1452 martı sonunda, bizzat pâdişâh inşaat mahallindedir. Gayet acele yürütülen işler dört ayda ikmâl olunuyor, ve Ağustos ayının sonunda, hisar, garnizonu ve topçusu ile mücehhez olarak, kendisine tevdî olunan vazifeyi ifâya müheyyâ bir hâlde bulunuyor.

Halil Paşa Kulesindeki «İsmi Celâl» ve «İsmi Resul» panoları.

Yeni kalenin mevkii evvelden intihâp edilmişti; Ducas: «O, Anadolu Hisar'nın karşısında, vaktiyle Fonca tesmiye olunan bu burnun üzerinde Sosthenion nam mevkide yükselecektir.» diyor.

Boğaz'ın burasında eski zamanlarda olduğu gibi Bizans çağında da, hiçbir müdâfaa tertibatı olmadığını evvelce gösterdim. Bun-

dan dolayı, Nicéphore Grégoras'ın otoritesine dayanarak. Lethé Kulesi'nin burada bulunduğunu söylemeğe imkân yoktur. (Sostenion denilen yer, şimdiki İstinye'ye tekâbül eder. Ducas, s. 241.) Bu burnun üzerinde vaktiyle mevcut olan yegâne âbide Hermaion idi ki, evvelden tamamiyle yıkılmamış olduğunu kabul etsek bile XV. asırda ondan pek az bir şey kalmış olması îcâp eder. Muhtelif metinlerin bahsettiği Saint-Michel Kilisesi'nin daha cenupta, bugünkü Arnavutköyü mevkiinde olması gerekiyor.

Bu mevki tâyini gerçi şâyânı münakaşa ise de bir takım müellifler tarafından kabul edilmiştir. Şüphesiz olan bir şey varsa, Rumeli Hisarı'nın aslâ «bu mukaddes mabedin yerine» inşa edilmemiş olmasıdır: Schlumberger bunu hiç bir delile dayanmadan, ileri sürüyor. (G. Schlumberger, le siège et la prise de Constantinople, s. 24).

Binaenaleyh, bu tamamiyle çıplak bulunan arâzi üzerindedir ki, II. Mehmed hisarını hiçbir eski yapıdan istifâde etmeksizin, temelden inşâ etti. Kalenin yapısının tahlili, başka alâmetler olmasa bile, tekniğin tecanüsünü göstermek suretiyle, bizi, bütün târihî mütalâalara uyan bu neticeye isâl eder. Esâsen, Ducas'ınki gibi, sarih ve doğru tafsilâtı mebzûlen ihtivâ eden bir vakayinâmenin, Fâtih'in bir Bizans yapısından istifâde etmiş olması meselesini sükûtla geçiştirebileceği nasıl kabul olunabilir?

İnşaatın târihi ve devam müddeti hakkında, müelliflerin ekserisi az çok birbirine uygun malûmat vermektedirler: Şantiye martın başında kuruldu ve inşaat yaz ayları zarfında, ihtimâl, 1452 temmuzunda, yâni dört ayda ikmâl edildi.

Ameliyata iştirâk etmiş olan ırgad, amele ve ustaların mikdarı bâriz mübalâğalara sebebiyet vermiştir.

Sadeddin, yardımcı ve muhafız askerlerle beşbin ameleden bahsediyor. Beşbin rakamı şüphesiz işçi ve ırgatların mecmûunu ihtivâ ediyor. Evliyâ Çelebi müphemiyetle konuşuyor; «Sultan, Edirne'den binlerce işçi ve usta getirtti...» diyor. (Seyahatnâme, s. 453) İşlerin idâresine müteallik olan sözler sırf hayâl eseri gibi görünüyor.

Hammer, Ducas'ın metnini fena tefsir ederek altıbin amelenin mevcudiyetine kadar veriyor (Hist. de L'empire Ottoman, II, s. 376) Schlumberger, bu sayıyı onbeş bine kadar çıkarıyor ve kendisinin mübalâğalı bulduğu bu rakamı nereden çıkardığını söylemiyor.

Asıl yapı işlerine gelince, ileride şantiye teşkilâtını incelerken göreceğimiz gibi, Ducas'ın verdiği 1000 işçi ve 2000 ırgad, yüksek olmakla beraber, âzâmî olarak kabul edilebilir. Buna kireç yapan ve malzeme taşıyanları da ilâve etmek gerekir. İnşaat başlamadan, şantiyeye muhtelif malzemenin depo edilmesine mübâşeret edildi: Anadolu ocaklarından çıkarılan taşlar, Nikomedya ve Pontus ormanlarından tedarik olunan ahşap malzeme. Şimdiki Çubuklu civarına tesadüf eden yerde tesis edilen oniki kireç ocağından mebzûlen kireç istihsâl edildi. Bu şartlar içinde, ve icraâtın sürati bakımından üç, dört bin işçinin, doğrudan doğruya veyâ bilvasıta Rumeli Hisarı'nın inşaatına iştirâk ettiği kabul olunabilir.

Ta bidâyetten itibaren, pâdişâh pek faal bir surette işe iştirâk ediyor. O, yalnız hisarın yerini intihab etmekle kalmıyor, inşaat sâhasında kazıklar rekzi ile plânın tatbikine bizzat riyaset ediyor. Daha ileri giderek, hisarın, kendi eliyle, tasavvur ettiği bir krokisini çiziyor.

Bir harp adamı olan II. Mehmed, kuleler, kapılar, hisarpeçeler gibi muhtelif kısımları ehemmiyet ve yerlerini tâyin hususunda arâziden müdekkikâne bir surette faydalanarak hisarın umûmî eşkâlini tesbit için gereken malûmata sahip bulunmaktadır. Critoboulos'un Fâtih Sultan Mehmed hakkında kullandığı sitayişkârâne sözler, sırf dalkavukluk eseri olmayıp, islâm dünyasında birçok misâllerine rastlayabileceğimiz bunun tam ayni veya benzeri hakikî vakaların sâdıkâne bir surette naklinden ibârettir.

Teşebbüsün heyeti umûmîyesi üzerinde yüksek nezareti muhafaza etmekle beraber pâdişâh mesuliyetin bir kısmını Devletin üç büyük adamına tevdî ediyor.

Gerçi, Critoboulos, işlerin bu sûretle taksiminden açık bir sûrette bahsetmiyor ise de, müellifin bir pasajından bunu zımnen anlamak mümkündür. Buradaki sözlerden Sultan'ın yalnız sâhildeki sur duvarlarının inşasına nezareti deruhde ettiği anlaşılmakta ise de, daha sarih ve daha tam olan Ducas'ın metni, üç ana kule müstesna olmak üzere,

bütün duvarları ona atfediyor. Bu metin, her bakımdan, daha mâkul görünüyor.

Ducas tarafından sayılan kuleler, hiç şüphesiz; A, B, C burçlarıdır. Sadırâzam Halil Paşa, sâhildeki çokgen şeklindeki «B» burcunun inşâsına memur edilmiş ve müdevver «C» burcu da Zağanos Paşa'nın ihtimâmiyle inşa edilmiştir. Filhakika bu son burcun kapısının üzerinde mevcut olan Arapça kitâbede, işin Zağanos tarafından yapıldığına ve onun bu işe mâlî yardımı bulunduğuna dâir hiç bir telmih bile yok ise de Sultan'ın isminin yanında Zaganos'un isminin bulunması başka ne suretle tefsir edilebilir?

Şu hâlde, Saruca Paşa'ya «A» kulesi kalıyor. (Eski Türk müverrihleri bu zatta bahsetmiyorlar. Onun ismi ancak, garplılar gibi, Ducas'ın eserinden faydalanmış olanlarda geçiyor; ve Rumeli Hisarı'nın inşasında onun rolünü, bu müellife atfen, bahsediyorlar). Ne Halil Paşa'nın eseri olan «B» burcunda ne de Saruca'nın eseri bulunan «A» burcunda hiç bir kitâbe mevcut değildir. «A» kulesinin kapısının üstünde bir kitâbe yazılmak üzere bir mermer levha konmuş ise de buna hiç bir yazı hakkedilmemiştir. Yalnız Zaganos'un isminin zikredilmesi ve onun pâdişâhın teveccühüne mazhar bulunması şâyânı hayret değildir. Ducas tarafından ileri sürülen üç zatın bu işe iştirâki de doğrudur. Bu, her halde, İslâm âleminin ve bilhassa Türklerin eski geleneklerine uygundur.

Arkeoloji bakımdan bu, husûsî bir alâka arzeder. Üç burcun tertip farkları ile inşaattaki teknik usûllerin, yek diğerine nazaran hafif bir surette değişik olmalarını, bu izâh ediyor. Bunların her biri için, hepsinin bâzı husûsî gelenekleri olan menşelerine göre bir araya toplanmış amelelerle, bir nevi müstakil birer şantiye kurulmuş olduğu anlaşılıyor. Her ne olursa olsun, hisarın bütününün Türk işi olduğu şüpheden vârestedir ve A, B kulelerine rum menşei isnad eden faraziye katî surette bertaraf edilmelidir.

Şu halde 1452 yılı ilkbaharında her şey hazırlanmış ve herkesin vazifesi sarih bir surette tesbit edilmiş bulunuyor. O zaman, mûtad olan merâsimle işe mübâşeret olunuyor. Otağı hümâyun, hisarın ortasındaki mahalle kuruluyor ve pâdişâhın kendisi de orada hazır bulunuyor. Müneccimler, eşref saati tâyin için gereken hesapları yapıyorlar. Verilen bir işâret üzerine her tarafta birden işe başlanıyor. Buna bilâfâsıla ve fevkalâde bir faaliyetle devam olunacaktır. (Tursun Bey, Târihi Ebul-Feth).

Gayet mazbut ve müsbet olan hâdiselere, menkıbe, bâzı ilâveler ekliyerek süslemiştir. Fâtih'in, bir sapanla hisarın çevresini bizzat çizmediği pek muhakkaktır. (Pusculus).

Kendi elleriyle bir kaç taş getirdi ise de, bu, gayret göstermek husûsunda arzukeş olan maiyeti tarafından taklit edilen senbolik bir hareketten başka bir şey değildir. Fakat gayet müsbet olan şey pâdişâhın, onun projesinin icrasına doğrudan doğruya iştirak ettiği ve en ufak teferruatı bile bizzat kontrol ettiğidir. Tursun Beğ «Bütün zevklerini ve avlarını inşaata riyaset etmek için feda etti.» diyor. Efendilerinin gözü önünde Halil, Saruca ve Zaganos, kendi şantiyelerine nezaret ve faaliyette birbirleriyle rekabet ediyorlar. Gemiler, fâsılasız bir surette Anadolu'dan taş, tuğla, kireç, kereste vesair malzeme taşıyorlar.

İşçi ve ırgatlar ,İmparatorluğun her tarafından, doğudan, batıdan Anadolu'dan ve Rumeli'den gelmiştir. Irk bakımından bu işçi ordusu çok değişik elemanları ihtivâ ediyor. Kalifeye katılan işçiler meyânında Türklerin daha çok olduğu tahmin olunabilir.

Ducas'a nazaran asıl işçilerin sayısı bini buluyordu, ve her bir işçiye iki ırgat hizmet ediyordu. Her ne kadar bu bin adedi çok yüksek görülürse de ekserisi duvarcı olan bu adamlar, kalenin bütün aksamına, iç ve dışardaki işlere dağılmış idi. İç ve dış satıhların inkişâfı hattîsi takriben iki bin metreyi bulmaktadır. Binaenaleyh bin işçinin şantiyede aynı zamanda birbirinden iki metre aralıkla çalışması mümkün idi. Bu şematik bir anlayıştır ki, şantiyenin hakikî teşkilâtı bundan az çok inhiraf etmiştir. Bin işçinin aynı zamanda istihdam edilmiş olmasını da hakikate muhalif telâkki etmek doğru olmaz. Doğrudan doğruya inşaatta kullanılan ırgatlara gelince, bunlar hizmet ettikleri ustaların yanında dâimî olarak durmuyorlardı: Taş, harç, ,iskeleler, döşemeler v.s. için lâzım olan keresteyi taşıyorlardı, bâzı taşların kaldırılmasına ve yerine konmasına yardım ediyorlardı. Herkesin kargaşalığa sebebiyet vermeden çalışabilmesi için bütün bu kimselerin faaliyet icra ettikleri sâhanın sathının hisa-

rın ihâta duvarlarının hudutlarını çok aşması icâp ediyordu. Zaten disiplin son derece sıkı idi ve adâlet muntazaman icrâ olunuyordu. İşçi grupları kadılariyle birlikte gelmişlerdi, ve pâdişâh idâm hükmünü verebiliyordu. Buna karşılık en iyi ve süratle çalışanlara yüksek mükâfatlar vâdolunuyordu.

Daha basit bir iş olan beden duvarlarının inşası, alelâde duvarcı ustalarına arşınla veriliyor idi ise de, husûsî işler, meselâ kuleler, kapılar ve bilhassa ana burçların plânları daha karışık olduğundan ustabaşıların mevcudiyet ve idâresini zarûrî kılıyordu. Bunlar da, garbın orta çağdaki magister operis'leri gibi, işçi loncalarına tâbi işçilerdi. Bunlar hakkında, metinlerde hiç bir malûmat yok ise de, ayni şantiyelerde çalışan işçiler arasında tabiî olarak bir nevi derece silsilesi vücuda geliyordu. Herhalde, işlerin, bugün bizim anladığımız mânâda mîmârlara ve mühendislere tevdî edilmiş olması kabul olunamaz. Bizzat pâdişâh, bir dereceye kadar, mîmâr vazifesini üzerine alıyordu, zîrâ kalenin umûmî tertip ve tanzîmini o tesbit etmişti, lâkin hiç şüphe yok ki bâzı teferruatın icrâsı için, işi teknikerlere bırakmaya mecburdu. Halil, Zaganos ve Saruca Paşalar da, tavzif edilmiş oldukları ve masraflarını ödedikleri işlerin sevk ve idâresini selâhiyetli ustabaşılara bırakmak mecburiyetinde idiler. İşte Rumeli Hisarı'nın muazzam şantiyesinin umûmî teşkilâtı böyle olsa gerekti.

İnşaatın bâzı kısımlarında, şüphesiz, bir garp tesiri müşahede olunuyor. Bilhassa A, B, C burçlarında, çatı tertibâtının, Bizans'ınki de dâhil olmak üzere Şarkla hiç bir ilişiği yoktur; bunlar bilâ istisna terasla örtülüdür. A. burcu, heyeti umûmiyesiyle, Garpten gelme bir tip üzerine tasavvur edilmiştir, zîrâ Tursun Beğ buna Frengi Kule ismini veriyor. En akla yakın faraziye olarak, Türk ustalarının Cenevizlilerin Galata surlarından ilhâm almış olmaları tahmin olunabilir. Rumeli Hisarı için seçilen ve tatbik edilen model, belki şimdi, Galata Kulesi denilen ve o zamandanberi birçok tebeddülât ve tahavvülâta maruz kalmış olan ve fetihden evvel üzerinde mahrûtî bir külâhı bulunmuş olması muhtemel bulunan Cenevizlilerin İsa Kulesi'nden başka bir şey olmasa gerektir.

Sonuna kadar usûl ve intizamla devam ettirilen işler, civardaki hıristiyan ahâli tarafından hiç bir zaman ciddî bir surette sekteye uğratılmamıştır. Bu teşebbüs gerçi muahedelerin şekil ve rûhuna mugayir idi ise de imparator buna kuvvetle karşı koyabilmek için gereken vesaite mâlik değildi ve onun korkak protestoları önünde eğilmeye mecbur kaldığı kesin ve sert cevaplardan başka bir netice tevlid etmedi.

Evliyâ Çelebi tarafından zikredilen menkıbeyi hatırlatalım (I, s. 453-454): Fâtih, Kostantin'den bir öküz derisi büyüklüğünde bir paviyon inşası için müsaade talep ediyor ve alıyor, fakat bu deri ince şerit hâlinde kesilip ve birbirine eklendiği zaman bütün hisarın çevresinin uzunluğuna müsâvi geliyor.

Şurada burada Türklerle rum köylüler arasında hâdiseler çıktı, fakat silâhsız ve yardımsız köylüler son derece disiplinli bir askerî kuvvete karşı ne yapabilirlerdi? Türklerin yağma ve fena muamelede bulunmuş oldukları rivayeti bâzı müverrihler tarafından mübalâğa edilmiş gibi görünüyor.

Rumeli Hisarı'nın bugün elimizde tam rölöveleri bulunduğu cihetle, Bizanslı kronikörlerin onun tertibâtını nasıl târif ettiklerini ve ekserisi mübalâğalı olmak üzere duvar kalınlıklarına ve kulelerin irtifâına atfettikleri ölçüleri araştırmak faydasızdır. O zamana âit Türk ve Bizans târihlerinin hiç birinde Fâtih'in, kalenin plânını kûfi harflerle isminin yazılışı şeklinde yaptırdığına dair hiç bir telmihe rastlanmıyor.. Bu masalı ilk uyduran Evliyâ Çeleci oldufu görülüyor: «O, Rumeli Hisarı'nı Muhammed isminin kûfi harflerle yazılış şekli üzerine inşa etti. Bakınız nasıl: Dağın tepesinde bulunan yedi katlı büyük kubbe mim harfini teşkil ediyor. Dizdar Kapısı'nın hisarpeçesi hanın yerini işgâl ediyor. Aşağıda, sâhil-i bahirdeki çokgen şeklindeki büyük kule ikinci mim i teşkil ediyor. Durmuş Dede Tekkesi'nin yanındaki Çârköşe barubakan da dal harfini gösteriyor» Evliyâ Çelebi tarafından tamamiyle uydurulmuş bir fanteziden ibâretdir. Evliya'nın diğer keşifleri de vardır: Mehmed kelimesinin ebcedhesabiyle mukabili 92 eder ki bu aded hisarın dirseklerinin ve burçlarının sayısına müsavidir. Han kelimesinin ebced ile tutarı 651 dir ki, hisarı çevreliyen duvarlardaki mazgalların sayısına müsâvidir.

Plânın tersimi toprağın ârızalarının ve hisarın tecavüzî ve tedafü'î muzaaf rolünün

icâbatındandır. Lâkin hakikat efsâneden daha az caziptir. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de seyyahlar ve rehberler, hakikatten ziyade pitoresk ekzotizm'e meraklı olan büyük halk kütleleri için, Rumeli Hisarı'nın mimârî muammasını hatırlatmaya devam edeceklerine şüphe yoktur.

İnşaat biter bitmez, Rumeli Hisarı, Firûz Ağa'nın kumandası altında dört yüz kişilik bir garnizonla takviye edildi.

Askerler, hisarın içinde inşa edilmiş olan ahşap evlere yerleştirildi.

Ortada, bu gün üst kısmı yıkılmış olan minâresi ile bir kaç izi kalmış duvarı bulunan câmi yükseliyordu. Bundan başka hubûbat, erzak ve cephane depoları tesis edildi.

Hisar harp malzemesi bakımından mebzul bir surette teçhiz edildi. Critoboulos'a göre, «Oraya her nevi esliha, mermiler, oklar, mızraklar harp ve muhasara kalkanları yerleştirildi. Kulelerin, beden duvarlarının ve hisarpeçelerin mazgallarına, taş mermiler atmak için irili ufaklı havanlar kondu. Büyük toplar ise, sâhildeki kale duvarının dibine yerleştirildi.» Müellif, bu topların amuden tevcih edilmeyip ateşlerini makasvarî bir surette Boğaz'ın geçidini dövebilecek bir surette tertip edildiğini söylüyor: «Bunlar denizin sathı üzerinde yüzer gibi giden muazzam taş mermiler atıyordu». Tursun Beğ de, daha cüretkâr bir ifâde kullanarak diyor: «Taş gülleler o kadar iri ve o kadar çoktu ki, denizin üzerinde onlara baktıkça taştan bir köprü vücûde geldiği sanılıyordu. Ve, Boğaz'ın öbür yakasında eski Anadolu Hisarı'na yeni bir kısım ilâve edilip toplarla teçhiz edilince, kuşlar bile Akdeniz'den Karadeniz'e geçemez oldular».

Pâdişâh istihdaf ettiği gayeye erişmişti. Yeni hisar, hakikaten «Boğazkesen» lâkabına liyakat kesbetmişti. Ona Yenihisar ve Nikhisar isimleri de verildi.

10 Kasım 1452 den itibaren Rumeli Hisarı, Karadeniz'den gelen ve güçlükle Boğaz'dan geçmeye muvaffak olan iki Venedik kadırgasına karşı ateş açtı. Fakat aynı ayın 26 sında Antonio Rizo'nun gemisi batırıldı ve geminin patronu Türkler tarafından esir edilerek Edirne'ye, Pâdişâhın huzuruna sevk olundu ve kazığa geçirilmek suretiyle idâm edildi.

Aralık ayının 2 sinde, bir Trabzon kadırgası, ancak bir hile ile ondan evvelki geminin âkıbetine uğramaktan kurtulabildi. Bu hâdiseler Hisarın atış kudret ve tesirini gösterdi ve İstanbul muhasarası esnâsında, hiç bir Bizans gemisi oradan Karadeniz'e geçmeye cesaret edemiyecektir. Bu sûretle Fâtih'in tesisi, kendisinden beklenen rolü bilhakkın ifâ etmiş oluyordu.

Başşehrin düşmesinden sonra Boğaz'ın ortasındaki bu iki kale stratejik ehemmiyetini derhâl kaybetti. Esâsen ortaçağ istihkâm kaidelerine göre yapılmış olan bu tesisler, tertip ve teslihati ile, yeni müdafaa ihtiyaçlarını karşılıyamazlardı. Bundan dolayı XVII. asırdan itibaren, Osmanlı pâdişâhları, Karadeniz'den gelecek olan bir taarruza karşı koymak gayesi ile, Boğaz'ın şimâl ağzına, Anadolu ve Rumeli'de, modern müdafaa inşaatı yapmak ve bataryalar yerleştirmek sûretiyle tahkim etmeğe sarfı gayret ettiler.

Anadolu ve Rumeli hisarları, garnizonlarını muhafaza etmekle beraber, askerî büyük bir kıymeti haiz bulunmıyan eski kalelerdir.

Rumeli Hisarı'nın şimâldeki Kara Burç denilen kulesi bir devlet hapishanesi hâline getirilmiş ve iki asırdan fazla bir zaman bunu muhafaza etmiştir. Evliyâ: «Pâdişâh ne zaman birine gazap etse, diyor, onu mim kulesine hapsettirir.»

Bunu bir çok garplı seyyarlar da zikrediyorlar. Bunlardan biri olan Reinhold Lubenau. 1587 de burcum inceden inceye tasvirini yapıyor, ve esirlerin gördükleri muamele hakkında tafsilât veriyor.

Bâzan, tekrar edildiği gibi, Boğazkesen kalesinde ne Kara Burç ne de bir başkası, hiç bir zaman pâdişâhın hazinesini saklamağa yaramamıştır. Polonyalı yeniçeri diyor ki: kale pek kuvvetli ve pek emin bir hisar olduğu için Türk imparatorlarının hazinleri orda saklanmıştır.» Derhcer de bu masalı tekrar ediyor. (Der Bosphor und Constantinopel, s. 68).

XVI. asırdan itibaren hisar hapishane vazifesini görüyor (P. Gyllius, De Bosphore Thracis s. 116).

Moloz taşından yapılmış kalın duvarlar, birbiri üzerine inşa edilmiş dokuz kat, helezonî merdiven, her katta muhafızların beklediği ocaklı, üzeri tonozlu sofalar, pencerelerle aydınlatılmış etraftaki odalar, ve bâzan bu-

raya kapatılmak üzere gönderilen mühim şahsiyetler hakkında verilen malûmat son derece doğru ve realisttir.

Lubenau, bilâhare, yüksek şahsiyetlerin avluya inmeye mezun olduklarını, fakat zincirlerini terk edemediklerini, ve akşam hücrelerine avdet etmeye mecbur olduklarını söylüyor. İngiliz, Fransız sefirleri ile Venedik Baylosu mahbusların vaziyetlerinin ıslâhına uğraştıklarını ve İngiliz ajanı, Edward Barton'un onlar için hakikî bir baba olduğunu, ve bir Alman dostu olduğunu yazıyor. (B.: Barton, Edward).

Bu burcun muhtelif odalarının duvarlarındaki yazılar, birçok yabancıların buradaki mecburî ikametlerine şehadet ediyor.

XIX. asrın bidâyetinde, Rumeli Hisarı ile Anadolu Hisarı kurşun kaplı külâhlarını kaybediyorlar, dendanlar yavaş yavaş dökülüyor, suların sızıntıları duvarların üzerlerini tahrip ediyor ise de onların kalınlığı ve harcın sağlamlığı, bu zamana kadar büsbütün yıkılmasına mânî oluyor. Asırlar geçtikçe, Fâtih'in askerlerinin evlerinin yerine, başka ahşap evler yükseliyor ve bu suretle, bir kaleden ziyâde küçük bir kasabayı andıran Hisar'ın orijinal vasfı devam ediyor. Bugün, ahşap evlerle eski kale duvarları, yeşillik çerçevesi içinde, Boğaz'ın sâhilleri boyunca, bilâ fâsıla cereyan eden şeylerin en pitoresk tablosunu teşkil ediyor.

Bu kadar târihî ve yüksek kıymeti haiz olan bu Rumeli Hisarı'nın, bir gün yeniden umûmî bir restorasyona tâbi tutulması düşünülemez mi? Bu. 1918 dekinden daha etraflıca olmalı, fakat yeni bir şey yapmaktan son derece sakınmalıdır. Bize kadar gelebilmiş olan şeylerin mevcûdiyeti, bu suretle, daha uzun zaman temin edilmiş olur. Bâzı kulelerle şimâldeki kuleyi örten çirkin badana, bu vesile ile kaldırılmış olur. Hisarın içine evlerin inşası bir nizâma bağlanarak eski evlerin de şekillerinin değiştirilmesine mâni olunur. Hulâsa. Boğaz'ın bu köşesinin mahiyet ve letafetinin muhafazasına gayret edilmiş olur. Bu, memleketlerinin sanat eserlerine bağlılıklarını göstermiş olan bâzı genç Türk mîmârları için iyi bir gayret vesilesi olurdu. Onlar, Anadolu'daki Türk âbidelerinin gelecekteki restorasyonları için, Devlete büyük bir masrafa mal olmamak şartiyle, burada bir öğrenme şantiyesi bulacaklardır.

Prof. Albert Gabriel
(Fehmi Karatay)

Mütercimin notu: Muhterem Profesör A. Gabriel'in 1943 teki bu temennilerinin, Devletin yardımı ve değerli genç Türk mîmârlarından üç bayanın (Mimar Câhide Tamer, Mimar Muallâ Eyyuboğlu, Mimar Selmâ Emler). gayreti ile yerine getirilmiş olduğunu memnuniyetle görmekteyiz. Yalnız Profesörün eski ahşap evlerinin restore edilerek ibkası hakkındaki fikirlerinin nazarı dikkate alınmadığını esefle belirtmek isteriz.

İstanbul Ansiklopedisinin notu: Hisar içindeki ahşab evlerin kaldırılması hiç şüphesiz ki doğru olmamışdır; fakat evler şöyle dursun, bu kalenin bir iman senbolü olan Kale Camii ihyâ edilecek yerde, harabesinin son izleri de yok edilmişdir. Hiç olmaz sa bu camiin ilk fırsatda yeniden inşâsı gerekir.

Perâkende notlar — Aşağıdaki satırları Reşad Ekrem Koçu'nun «Fatih Sultan Mehmed» adındaki eserinden alıyoruz:

«Bu genç pâdişahın İstanbulu almakdan başka bir şey düşünmediği, hattâ ilk teşebbüsünün bu büyük iş olacağı daha tahta çıkmasından evvel söyleniyordu. Rum müverrihi Dukas anlatır: «Sultan Mehmed, gece yatağında, gündüz divânda İstanbuldan başka bir şey düşünmüyordu. Bu şehri nasıl zabtedeceği düşüncesi ile gözüne uyku girmezdi. Şehrin ve etrâfının haritalarını kendi eliyle çizmiş, gece gündüz onların üzerine eğilmiş, harb plânlarını hazırlardı».

«Sultan Mehmedin İstanbul muhasarası hazırlığının başında, şehir sarıldığı zaman, evvelâ erzak ve insan, yardım gelebilecek yolları kapamak geliyordu. Karadeniz Boğazında, Boğazın en dar noktasında, ceddi Yıldırım Sultan Bayazıdın yapdırdığı Anadolu Güzelce Hisarının karşısında bugünkü Rumeli Hisarını yapdırdı, bu büyük kalenin inanılmayacak kadar kısa zamanda tamamlanması ile Boğaz kapandı, bundan ötürüdür ki kaleye Sultan Mehmed tarafından «Boğazkesen» adı verildi.

«O zaman yaşamış olan bir türk müverrihi, Tursun Bey Tarihi Ebülfeth adındaki meşhur eserinde bu kaleyi tumtaraklı bir uslûb ile tasvir ederken burçları Zümrüd Ankara kuşunun yuvasına benzetir:

Cebe ve şis ve harbeden bezenüb
Bir aceb şekil buldu burci hisâr
Sanki simürg beççe bir nice bin
Gösterir âşiyâneden minkaar

«Deniz üstünden sekdirme atılan taş gülleler içinde şöyle diyor:

Deniz üstünde top taşından
Köprü yapıldı sanur anı gören..

«Kale kumandanlığına Firuz Ağa tâyin edilmiş ve emrine 400 nefer tüvânâ seçme asker verilmişdir; sâhil boyuna bağdaş kurmuş ifritlere benzetilen toplar yerleşdirilmişdi.

«İstanbulun fethinden önce, Boğazı kapatmış olan hisarın tarihinde üç vaka geçer:

«10 kasım 1452 tarihinde kaptan Girolamo Morosini kumandasında iki büyük venedik kadırgası, ki Kırımda Kefe'den geliyorlardı, hisar önünden pupa yelken ve çala kürek geçerken nöbetçi:

— Yelkenleri topla!. emrini verdi.

«Venedikliler dinlemedi. Nöbetci: — Yelkenleri indir kaptan!. diye bağırırken sâhilden, sur bedenlerinden ve burclardan toplar ve karabinalar ateşlendi ve gemiler bir ok yağmuruna tutuldu. Bir kaç dakika içinde ağır zâyiat veren venedikliler yelkenleri indirdiler. Fakat bu sırada Boğazın şiddetli akıntısı iki kadırgayı kale hizasından uzaklaşdırmış idi, Morosini kürekcilerine: - Küreğe asıl!. emrini verdi ve kaçmağa muvaffak oldu.

«Bu vakadan on altı gün sonra, kaptan Antonino Rizo kumandasındaki diğer bir venedik kadırgası dur emrini dinlemediği için atılan tek gülle ile parçalanub battı. Denize dökülen gemicilerden ve kürekcilerden boğulmayub da karaya çıkabilenler, ki kaptan Rizo da bunların arasında idi, derhal idam olundular.

«Bir kaç gün sonra Jacobo Coco kumandasındaki bir Trabzon kadırgası emri dinledi, mürûriye resmini verdi, hamûlesi arasındaki zahîre musâdere olundu, ve gemi serbest bırakıldı» (R. E. Koçu, Fatih Sultan Mehmed, A. Halid Kitabevi, 1953).

Boğazkesen Kalesi Zındanı — Profesör Albert Gabriel'in makaalesinin tarihçe kısmında da söylenildiği gibi, Boğazkesen kalesi, İstanbulun fethinden sonra, yeniçeri ocağının kaldırılmasına kadar, (1453-1826), hemen dört asra yakın, idam mahkûmları ile prangabendlere bir askerî zından olarak kullanılmışdır.

Tersânelilerden ağır suç işleyenler Tersâne Zındanına, yeniçerilerden ağır suçlular da Ağakapusundaki zındana atılırlar, eğer idama mahkûm olmuşlar ise, o zındanlarda başları vurulup cesedleri gece denize atılırdı. Yeniçeriden veyâ Tersâneliden Boğazkesen kalesi zındanına yollananlar ise hemen dâimâ idam mahkûmları olurdu. Bir anane olarak idam hükmü gece infaz edilir. başı vurulan mahkûmun kesik kellesi gövde ile beraber bir çuvala konularak, ağır taşların ilâvesi ile Kale önünden denize atılırdı.

Hicrî 1204 (milâdı 1789 - 1790) yılında sadâret kaymakamı olan Silâhdar Mustafa Paşa, idam mahkûmların cesedlerinin denize atılması âdetini kaldırmaya teşebbüs etti ve devrin pâdişâhı Üçüncü Sultan Selime şu takriri arzetti:

«Gerek Boğazkesen kalesinde ve gerek zındanda töhmetleri mûcibince idam olunan müslimînin denize atıla geldiği mâlûmu hümâyunlarıdır. Demek isterim ki bundan sonra ölüm cezâsına çarpdırılan müslümanların meyitleri denize atılmayub defn için sâhiblerine verilmesi, kimsesi bulunmayanların da Boğazkesen kalesi dizdarı ve çavuşu tarafından defn olunması büyük sevâb olur».

Fakat pâdişah, kaymakam paşanın teklifini kabul etmedi, yukarıdaki takrire:

«Çok düşünülecek maddedir. Orada idam edilenlerin cesedlerinin denize atılması kaaidesini ecdâdımız boşuna koymamışdır; kadim kaaideleri bozmak ekseriyâ mahzurludur. Devletimizde merhamet ziyâde olalı her nizam bozuldu; düşünülecek başka iş ve sevab yolları pek çokdur; seferden kaçanları yakalayub cezâlarını verseniz daha ziyâde sevab olur sanırım» cevâbını verdi.

Boğazkesen kalesinde yine bir an'ane olarak, idam hükmünün infâzı, kaleden bir pâre top atılarak ilân edilirdi; o civârın Boğaz halkı gece kaleden bir top sesi işidince bir hayata son verildiğini anlarlardı. Kaymakam Silâhdar Mustafa Paşanın yukarıdaki teklifini red eden Üçüncü Sultan Selim, bilâkis bu top atma âdetini kaldırdı; 1790 dan 1826 yılına kadar, Boğazkesen kalesi Zındanına atılan mahkûmların yakınları, bir cesed almak şöyle dursun, idam hükmünün infaz edildiğini dahî öğrenemediler.

Boğazkesen Kalesi Zındanından kaçan esirler vak'ası — Hicrî 1001 yılı zilkaadesinin sonlarında (M. 1593, ağustos) Boğazkesen kalesinde mahbus bulunan Alman, İspanyol, İtalyan, Hırvat ve Macar on altı namlı harp esiri bir gece fırsat bulup yıllardanberi düşünüp hazırladıkları bir plânla kaçmağa muvaffak oldular. Nöbetçi yeniçeriler gaflet edip uyumuşlarken, altlarına döşedikleri kebeleri keserek ip edinmişler, kalenin ahşap çatısını delerek bu ipten aşağı sıyrılıp kaçmışlardı.

Ertesi gün vaka şâyi olunca, kalenin dizdarı, kethüdası ve uyuyan nöbetçi neferler pâdişahın gazabına uğradılar ve asılarak idam olundular. Civarı gereği gibi araştıran devriye kolları firarilerden birkaçını kırlarda gizlendikleri inlerde yakaladı, fakat en meşhurlarından biri, ki maalesef adı tarihimizce meçhul kalmıştır. Bir türlü bulunamamıştı. Bu firarinin macerası, donanmanın Akdeniz seferinden dönüşünde öğrenildi:

Kaleden kaçınca, Galataya kadar can atmağa muvaffak olan bu esir, Galatadaki Frenklerin yanında emin bir sığınak bulmuştu. Venediğe gidecek bir Frenk gemisi buluncaya kadar kadın kıyafetinde dolaşmış ve nihâyet yine bu kıyafetle bindiği bir gemi ile Venediğe gitmişti. Bu cüret ve cesarete hayran olan İstanbul halkı, pek haklı olarak işte devlet erkânından bazılarının parmağı olduğundan şüphelendi, mühimce bir rüşvet mukabilinde müsaade ve müsamaha olunduğu söylendi.

Boğazkesen Kalesi (Rumeli Hısarı) nin restorasyonu hâtırası madalyonu — Topkapu Sarayı Müzesi müdürlüğü tarafından, o sırada bir tesâdüf eseri İstanbulda bulunan bir İtalyan heykeltraşına yaptırılmış, üç adedi altun, bir miktar gümüş ve yine mahdud sayıda bronz olarak dökülmüşdür; 7,5 santim çapında ve 4 milim kalınlığında olan bu madalyonun bir yüzünde Fâtih Sultan Mehmedin alçak kabartma profil bir büstü ile etrafında yine kabartma olarak «Fatih Sultan Mehmed 1430-1481» ibâresi; diğer yüzünde de keza alçak kabartma olarak kalenin toplu bir görünüşü ile etrafında «Rumeli Hisarının Restorasyonu Hâtırası 1958» yazısı vardır. Adını maalesef öğrenmek imkânını bulamadığımız italyan sanatkâr hem portrede hem de kale resmi kompozisyonununda cidden muvaffak olmuşdur; sanat asâleti olan bir eseridir.

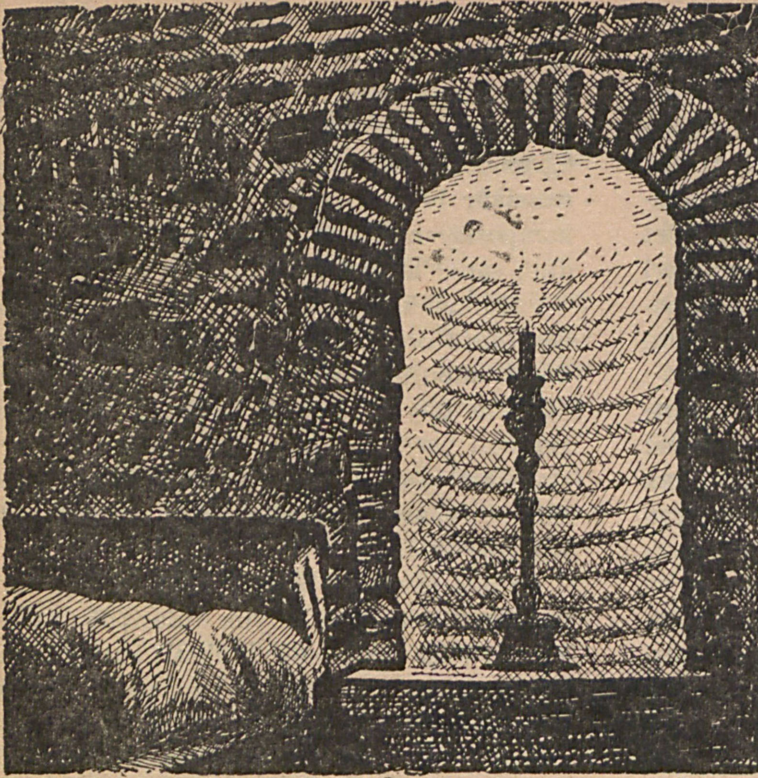

Rumeli Hisarının restorasiyon hâtırası madalyonu
(Resim: Behçet Cantok)

Rumeli Hisarı Müzesi — Restore edildikden sonra Boğazkesen kalesi ziyârete açılmışdır. İstanbulluların ve İstanbula gelen vatandaşların büyük şehirde mutlaka görmeleri gereken yerlerden biri, Türk askerî mimârisinin bir şâheseri olan bu Boğazkesen kalesidir; yabancı turistlerin hiç ihmal etmedikleri bir uğrakdır.

Daha tâmirine başlanmadan bu azametli ve dilber kalenin üç büyük kulesinden yalnız Saruca Paşa kulesinde iç ahşab katlar duruyordu, ki bu kule tepede ve yukarı Boğaz tarafındadır. Diğer kulelerde ise bu iç ahşab kısımlar tamamen yok olmuşdu. Bundan ötürü, kale restore edilir iken Saruca Paşa kulesinin iç ahşab hatları da kolayca ihyâ edildi ve burada Fâtih devrine âid silâhlar, askerî techizât ve sancaklarla askerî bir müze tesisi uygun görüldü.

Biz Boğazkesen kalesini kendi nefsinde, başlı başına bir ziyâret yeri olarak görüyoruz ve burada ayrıca bir askerî müze kuruluşunu uygun görmüyoruz. Zîrâ, buraya konulacak miğfer, zırh, gürz, ok, yay, kılıç, kalkan, mızrak gibi Fâtih devrine âid eski Türk silahları, çarşıdan değil, Türk Askerî Müzesinden alınmış olacakdır, bu takdirde, zâten o

Saruca Paşa Kulesinde Fatih Sultan Mehmed Odası
(Resim: Hayat Mecmuasından B. Cantok eli ile)

devre âid olan bu gibi mübârek hâtıralar pek az olduğu için, Askerî Müzemizin koleksiyonu zedelenecekdir; bu koleksiyonu bozmayacak bir kaç parça şeydir denilse, Boğazkesen kalesinin ziyâretcilerine bir fikir vermeyecekdir. Kale hem som taş yapı, hem de deniz kenarındadır, müze adında ebediyete yakın bir devam mânası vardır, ne konulursa konulsun, er veya geç çürümeğe, yok olmaya mahkûmdur, bu güzel ve muazzam kalenin hiç bir yerinde bir askerî müze tesis olunamaz, kaldı ki, yukarda da kaydetdiğimiz gibi, Boğazkesen kalesi, kendisini ziyâret edenleri saatlerce oyalayacak bir bînâlar mecmuasıdır; gelenlerin Saruca Paşa kulesinde bir parça eşyâ görmeye hiç ihtiyaçları yokdur. Boğazkesen kalesinde tez elden yapılacak şey, bu kalenin kendi yapı bünyesinde, plânında mevcud olup, son tâmirine kadar harâbesi duran ve son tâmirde tamamen kaldırılan orta avlunun göbeğindeki. Fâtih Sultan Mehmed Mescidinin ihyâsıdır.

Aşağıdaki satırları Topkapı Sarayı Müzesi yayınlarının 5 numaralı «Rumeli Hisarı» broşüründen alıyoruz:

«Saruca Paşa kulesinde kurulmuş bulunan müze, eski asırlara âid Türk top, tüfenk, kılıç, ok, yay, kalkan, miğfer, bayrak, kale anahtaları gibi askerliğe âid hâtıralarımızı ihtivâ etmektedir. Saruca Paşa kulesinin zemin katına girildiği vakit, soldaki küçük odada, eski bayraklar arasında Fâtih Sultan Mehmedin bir kılıcı teşhîre konmuşdur. Bundan sonra kulenin zemin kısmına girildiği vakit sağlı sollu duvar kısımlarında Hünernâmeden 1,49 × 2,42 metre ölçüsünde büyütülmüş, birisi Fâtih Sultan Mehmedin Belgrad muhâsarasını gösteren minyatürle, İstanbula girdiği gün Atmeydanında, Bizanslıların inandığı bir efsâneye karşı koymak üzere Yılanlı Sütuna (zamanımızın Burmalı Sütunu) gürz atışını gösteren diğer bir minyatür yer almaktadır. Bu katta mevcud üç büyük niş içinde XV. asra âid kılıçlar, oklar, yaylar, miğferler teşhîre konmuşdur.

«Soldaki küçük odaya, Belgrad muhâsarasını gösteren bir harb plânımızla, Belgrad kalesinin ve diğer kalelerimizin kilidleri konulmuşdur. Bunun mukaabilindeki odada ise sadrâzam Mehmed Paşanın kalkanı ile Çandarlı Ali Paşanın serpuşu teşhir edilmişdir.

«Kulenin dördüncü katındaki ocaklı oda, eski bir Türk odası şeklinde tefrîş edilerek ziyâretcilerin istirahat yeri hâline konmuşdur. Bu odaya ve zemin katındaki küçük odalara, Fâtihin bronzdan yapılmış kandilinin aslı ile benzerleri asılmışdır.

«Saruca Paşa kulesinin diğer katları, ileride, Fâtih devrine âid hâtıraların teşhîsine tahsis olunacakdır.

«Esâsen ahşab kısımları, zamanla çürümüş bulunan, sâhildeki Halil Paşa kulesinin içine, binânın yapısına halel vermeden, bir asansör yerleştirilmişdir. Bu sûretle, ziyâretcilerin kolayca kulenin üstüne çıkabilmeleri sağlanmışdır.

«Rumeli Hisarının muhtelif yerlerine eski asırlara âid Türk topları konmuşdur. Aslî vaziyetlerinde, toprak üzerine konulmuş olan büyük toplar, bugün muhâfazalarını ve daha kolay tetkiklerini mümkün kılacak şekilde

beton ayaklar üzerine oturtularak teşhir edilmiştir.

«Tanzim edilmiş olan bağçede de ziyâretcilerin istirahatleri için yerler hazırlanmışdır».

32 sayfa olan bu boşrürün 9 sayfası metin, 23 sayfası resimdir. Boğazkesen kalesine âid resimlerden gayri şu resimler vardır:

1 — Sancak âleminin üzerindeki kitâbeden Yavuz Sultan Selime âid olduğu anlaşılan ve 400 × 250 santim büyüklüğünde olan bir sancak. Güvez zemin üzerine sırma ile Zülfikâr resimli ve sûrei Fetih yazılıdır; Topkapu Sarayı Müzesi silâh seksiyonu.

2 — XV. asır türk silâhları; Askerî Müze.

3 — XV. asır türk işi miğfer; Topkapu Sarayı Müzesi silâh seksiyonu.

4 — Fâtihin toplarından birinin maketi (Askerî Müzeden alınan bu maketin aslı Sultan Aziz tarafından İngiltereye hediye edilmiş, hâlen Londra kalesindedir).

5 — XV. asır türk işi migfer; Topkapu sarayı silâh seksiyonu.

6 — XV. asır türk işi zıhr gömlek; T. S. silâh seksiyonu

7 — Gümüş kakmalı iki kolçak; T. S. silâh seksiyonu.

8 — XV. asır türk işi iki kılıç; T. S. silâh seksiyonu.

9 — İdman topuzu; T. S. silâh seksiyonu.

10 — Fâtih devri vezirlerinden Mehmed Paşanın kalkanı.

11 — XVI. asır türk işi söğüd dalından örme nakışlı kalkan.

12 — (Yukarıda bahsedilen Hünernâmeden alınmış iki minyatürün foto kopisi).

13 — Türk yayları

14 — Çandarlı Ali Paşanın serpuşu

15 — Kanunu Süleyman devri at başlığı

16 — Yıldırım Bayazıdın kolçağı

17 — İstanbulun muhasarasında Halici kapatmak için kullanıldığı sanılan bizans zinciri; Askerî Müzeden.

Bu broşüre konulan bu resimlerin bu müzeye konulan eşyâ olduğuna dâir aydın bir kayıd yokdur.

Boğazkesen kalesinin aslaa bir müze olamayacağını, kesin olarak tekrar kayd ederiz.

BOĞAZKESEN TULUMBA SANDIĞI, BOĞAZKESENLİLER — Tophâne ile Beyoğlu arasında bu adı taşıyan semtin mahalle yangın tulumbası sandığı, ve bu sandığın uşakları, omuzdaşları (B.: Tulumbacılık, Tulumbacılar); koğuşlarının yeri tesbit edilemedi. Yetişib büyüdükleri, yâhud genç yaşda gelib de yerleşdikleri Tophâne muhîtinin icâbı (B.: Tophâne), boğazkesenliler, tulumbacılar arasında aşırı haşarılık ve haytalık ile ve kabadayılık taslamakla tanınmışlardı; İkinci Abdülhamid devrinin namlı hafiyelerinden Fehim Paşa, boğazkesenlilerin hâmisi geçinir, onlarda bu bednam paşaları ile öğünürlerdi. Ahmed Râsim «Muharrir bu ya..» adındaki eserinde «Evvelki yıl başılar» serlevhalı bendde, ki üstâdın anonim sesleri zabt eden güzel yazılarından biridir, şu satırlar okunur:

«Kırık, kırpık bir keman.. tıs tıs bir ud.. akordu bozulmuş bir laterna.. bam teli gevşemiş bir kitara.. bunların arasında sağnaklı bir nârâ:

— Yaşasın Fehim Paşa köleleri!... müteâkiben:

— Hay!.. hay!.. hay!... Bize derler Boğazkesenli!...».

Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca merhum bize tevdî ettiği bahâ biçilmez hâtıra ve notları arasında, koğuşun yerini göstermeden, boğazkesenlilerden beş tulumbacının koğuşlarında tertib ettikleri içkili bir eğlencelerini oldukça tafsilâtı ile anlatıyor:

«Haddehâne sibyanı bulunduğum zamanlardı, on beş on altı yaşlarında idim; vatanım Üsküdarın medârı iftihârı evlâdlarından ve Tophâne ketebesinden merhum Âşık Râzi ki o zamanlar ele avuca sığmaz haşarı bir nevcivan idi, bir cuma gecesi mi, yoksa bir cülûsu hümâyun donanması gecesi mi pek hatırımda kalmadı, beni alıp Boğazkesenlilerin koğuşuna bir içki âlemine götürdü; ve beni, reisleri olan Zâfir Reis adında gaayet esmer, iri kemikli, kıvır kıvır kara bıyıklı sırım gibi bir adama: - Destancı Vâsıf Efendidir!. diye takdim etti. O devirde, o baydan adamlar yaşa bakmazlar, benim gibi çocuk sayılacak yaşda da olsa okumuşa, mektebliye, şâire, hele destan, mâni, semâi, koşma düzenlere fevkalâde hürmet ederlerdi. Bu Zâfir Reis hindli idi; ne iş yapardı bilmiyorum, ama zan ederim ki meşhur Borazan Tevfik'in amıcası idi.

«İşret sofrası başında beş tulumbacı idi-

ler, Râzi ile ben geldiğimizde yedi kişi olduk; Râzinin dâvetini kabulüme sebeb, bana, hiç bir yerde göremeyeceğim bir köçek, âlemi seyredeceğimizi söylemesi idi. İstanbulun dillere destan olmuş köçeklerinin artık son nesilleri idi.

«Adalı şalvarlarının ağları yerde sürünür; iki rum oğlanı geldi ki kendilerine mahsus bir yürüyüş ile adım atarken, salvar ağı bir sağa bir sola topuklarını döverdi; siyah bez şalvarlar, üstünde beyaz pamuk kuşak, beyaz, yaka ve kol ağızları ipek işlemeli mintanlar, çaprast siyah kadife yelekler. İkisi de onbeşer yaşlarında meleklerden farksız güzellikde idi, ki bu adalı köçek oğlanlara «tavşan» denilirdi; saçları da kız gibi uzun, omuzlarından aşağı dökülmüşdü; başlarında papas serpuşu gibi bir acâib külâh vardı. İki köçek oğlanın yanında, birinin elinde kitara, birinde lavta, birinde de kemençe ve def üç rum çalgıcı geldi, onlar da otuz ile kırk arası, kara pos bıyıklı ve vechen güzel adamlardı, onlar da adalı şalvarı giymişlerdi; köçek oğlanlardan birinin adı Nikoli, birinin de Pavli idi. Meclise selâm verdiler, Zâfir Reisin elini öptüler. Tulumbacılar üç çalgıcıya ayrı sofra hazırlamış, iki köçeği sâki olarak kendi sofraları başına oturttular. Sofra, küçük, bodur iskemle üstüne konmuş koca bir sini, biz etrafında bağdaş kurup oturmuşuz.

«Köçeklere hoş geldiniz mânâsına birer dolu rakı verildi. Tulumbacı sofrası ama, üstünde meze olarak âlâ siyah rus havyarına varınca neler yok ki,

«Raksa kalkdıklarında ayaklarından yumurta ökçeli yemenileirni attılar, ve yalın ayak, evvelâ, kitara ile bir rum oyunu oynadılar, hayran oldum, öyle oynak bir hava ki, gam deryâsında olana dahi bir başka hâlet verir. Sonra soyundular, o uzun paçalı, uzun ağlı siyah şalvarların içinden yarı şeffaf, biri gülpembe, öbürü süt mâvi köçek şalvarları ile, karabulut ardından birer ay parçası gibi doğdular; mintanlar çıkdı, kadife yelek çıplak ten üstüne giyildi, kara papas külâhları atıldı, biri bir al fes giydi, öbürü de başına incili bir puşu sardı. Lavta ile kemençe ile, defle nasıl oynadılar, nasıl oynadılar, aslaa târif edilmez. Oğlanların ikisi de, onbeşer yaşında ama, en az 1,60 boyunca, tığ gibi vücud, çalak ayaklar, uçma, dönme, perende, kırılma; sür'atin ardından nazar yetişemiyor.

«Bir saat kadar kaldık. Tulumbacılar iyice sarhoş oldular, Zâfir Reis bize:

— Haydi çocuklar, siz evlerinize gidin, meclisimizin bundan sonraki faslı sizin kâriniz değildir!.. dedi.

«Râzı ile birlikde koğuşdan çıkdık. İşte efendim bir tulumbacı koğuşu deyüp geçmemelidir, içinde bâzan böyle mirâne âlemler olur. Benim aklım koğuşda kaldı.

«Üzerimde tersane forması olmadığı için Tophânede bir kahvehâneye girib oturduk. Râzi sarhoşca idi, ben ağzıma içki koymamışım, Hüdâya hamd ederim, sekri hâli sadece cemâl seyrinde buldum, yüz yaşına merdiven dayadım.

«Biz o kahveye oturduk oturmadık, gördük ki mâhud rum çalgıcılar da önümüzden rumca konuşarak geçip gittiler. Râziyi'ye:- Ya köçekler ne oldu?. diye sordum. Râzi merhum güldü:- Ayol, Zâfir Reis bize ne için yol verdi anlamadın mı? dedi. Toylukdan yeni yeni sıyrılacakdım».

BOĞÇA — (B.: Bohça).

BOĞÇA — Halk ağzında, ve hâlen yazı dilimizde de «Bohça» şeklinde telaffuz edilir ve yazılır; «Boğmak» kökünden isim; Lehçei Osmanî: «uçları bir yere getirilmiş sargı», Büyük Türk Lûgatı: «dört tarafından sarılıp bağlanmış eşyâ; ufak ve elde, koltukda götürülen bağ ve denk; hediye verilecek eşyâyı sardıkları müzeyyen örtü» diyor.

Mehmed Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adlı eserinde şunları yazıyor:

«Basmadan ve sâir kumaşdan değirmi olarak yapılıp içine eşyâ konulan büyücek sargı. İçine çamaşır ve sâir eşya konulup dört ucu bir yere getirilir, karşılık uçlar düğümlenerek böylece iki düğümle bağlanır. Boğçalar yapıldıkları kumaşa ve içlerine konulan şeyler ile gördükleri hizmete göre ad alırlardı: Şal Boğça, Ahmediye Boğça, Basma Boğça, Yazma Boğça, Parçalı Boğça; Mendil Boğçası, Çamaşır Boğçası, Esvab Boğçası, Hamam Boğçası gibi. Boğçaların ağır kumaşdan olması zenginlik alâmeti idi; yüzleri kumaş olan boğçaların içleri astarlı olurdu. Küçük kız çocukları dikiş dikmeyi, kırpıntı kumaşlardan «Parçalı Boğça» dikmekle öğrenirlerdi. Vaktiyle türk evlerinde, kumaşa taalluk eden bütün eşya (dikilmiş, dikil-

memiş) kendilerine mahsus boğçalar içinde muhafâzaya olunur, (sanduklara boğçaları içinde yerleştirilir idi; sandıklar da çamaşır sandığı, esvab sandığı, çeyiz sandığı, öteberi sandığı gibi isimler alır) idi (B.: Sandık).

«Eski devirlerde hediye olarak gönderilen kumaş, çuha, iç çamaşırı ve emsâli şeylere de, (sargılarına nisbetle) boğça denilirdi.

«Vaktiyle evlenen kızlar, kayınbaba, kayın ana, kayın ve görümce gibi vardıkları erkeğin yakınlarına (içlerini giyim eşyası ile donatarak) birer boğça gönderirlerdi. Boğçayı alanlar da bu hediyenin altında kalmayup mukaabele ederlerdi.

«Eski zamanlarda elinde boğça olmaksızın sokağa çıkan bir kadını yeniçeriler havâî meşrebdir diye kaldırırlardı, onun için nâmuslu kadının ya elinde boğçası, ya kucağında çocuğu olurdu. (Biz ki geçmiş asırların zâbıta vak'aları üzerinde, bu ansiklopediye kendine has sîmâyı verebilmek için bilhassa uğraşmışızdır, târih kaynaklarımızda M. Z. Pakalının bu kesin ifâdesini teyid eder tek vak'aya rastlamadık, hele boğça kaydını hiç görmedik; İst. An).

«Alış veriş için çarşıya giden kadının da mutlaka bir boğçası bulunurdu. Çünkü o vakitlerde elbiselik kumaş satanlar, satdıkları kumaşı kâğıda sarmazlardı; kadın koynuna sokduğu boğçasını çıkarır, aldığı şeyleri içine yerleştirirdi» (M. Z. Pakalın).

Merhum Nureddin Rüşdi Büngül «Eski Eserler Ansiklopedisi» adındaki eserinin Boğça maddesinde şu satırları yazıyor:

«Türlü türlü nam alan boğçalarımızın da ağır kumaşdan yapılanları, ve bilhassa bunların içinde «pesend» ve «sûzenî» tepebaşı işlemelileri 100 liraya kadar eder (1939 daki bedesten piyasası fiatı); vasat derecede olanları 15-20 liraya kadar alınıp satılır; «kırk pâre» denilen parça boğçaları da vardır» (N. R. Büngül).

Millî kütüphanemize bir eser verecek kadar mesleğine âşinâ düşkün bir antikacının, kendi başına büyük maddî kıymet ve üstün sanat değeri taşıyan inci ve som altın veya gümüş sırma işlemeli ağır boğçalardan hiç bahsetmemi garibdir. 1922 de İstanbullu kibar bir âilenin Konyada düşdüğü bir sıkıntı anında al atlas üzerine altın sırma ve inci işlemesi bir güvey çamaşırı boğçası 200 altına satılmışdır.

Eski İstanbul konaklarında, yılda iki bayram, ayvaza, külhancıya, seyise varınca istisnasız bütün bendegâna, mevkilerine göre, kavuğa sarılacak dülbendden, iç donuna, çorabına varınca birer çamaşır boğçası donatılıp verilirdi.

Yine eski konaklarda, evin oğlu okuma çağına basıb da bir hoca tutulduğunda, «elif» diyerek ilk dersini aldığı gün hoca efendiye de âlâsından bir çamaşır boğçası hediye edilirdi.

Hediye boğçası üzerine güzel bir fıkradır:

İkinci Sultan Mahmud devri şöhretlerinden gümrükcü Dağlı Bolpaça Ahmed Ağa Beylerbeyinde sarâyı hümayun civârında büyükce bir yalı yapdırmış, bu yalı her nedense devrin seçkin ulemâsından ve sözünü sakınmaz sîmâlarından şâir Keçecizâde İzzet Mollanın sinirine dokunurmuş, fırsat düşdükçe: «Herif saray gibi yalı yapdırdı!..» der imiş. Bu söz Bolpaça Ahmed Ağanın kulağına gitmiş: «Bu adam beni diline doladı, başıma bir felâket getirecek» diye korku ve telâşa düşmüş; mollanın hatırını hoş idüp dilini tutmak için bir yolunu bulmuş, İzzet Mollayı yalısına dâvet etmiş. Beylerbeyindeki yalıya kayıkla gelen İzzet Molla fevkalâde hürmetle karşılanmış, hattâ Ahmed Ağa bizzat kapudan karşılamış; döner iken de ayni hürmetle uğurlanmış; kayığa bindiğinde o zamanın âdet ve an'anesince, önüne bir de hediye boğçası koymuşlar. Kayık Bolpaçanın yalısı rıhtımından ayrılıp açılacağı sıra bir yalıya, bir de önündeki boğçaya bakan İzzet Molla Bolpaçanın kâhyasına:

— Boğça hoş, yolunda; fakat yalı ağaya yine büyük, yine büyük!.. demiş.

Son yeniçerilerden halk şâiri ve Çardak kolluğu çolbacısı Galatalı Hüseyin Ağa Defterhâne kâtiblerinden Osman Bey adında bir nevcivan şânında yazdığı 70 kıt'alık uzun bir destanın 8, 9 ve 10 uncu kıtalarında, Dîvânı Hümayun kalemi kâtiblerinden Vasfî Bey adında genç ve çok zengin bir zâtın güzel Osman Beye gönderdiği hediye hamam boğçasını ve içindekileri şöyle târif ediyor:

Donandı sırmalı hamam boğçası
Tâki hoşnud kala o nur parçası
Som sırma tumanın uçkur parçası
Nâlinler abanoz altun nalçası

Bürümcük gömleği ipek peştemal
İncili havlular çevre destimal
İnce nârin bele hem lâhurî şal
Çorabadek unutmadı bir hilâl

Hem dahi munakkaş kebir altun tas
Çıkma akçesi var kisesi atlas
Hizmetine iki nevcivan kavas
Alkış etsün hamamdaki cümle nâs

Büyük hiciv şâiri Sürûrî de kendi şiirlerini şöyle hicvediyor:

Boğça ittim eş'arımı kâlâyi gibi
Sûki Tiryâkîye vardıkda harâc etsem gerek.

BOĞÇA BAHÂ — Tanzimatdan evvelki devirde, vâlilerin ve taşradaki sair büyük memurların İstanbuldaki devlet ricâline, bunların arasında da, bilhassa himâyeleri sâyesinde memûriyet aldıkları zâtlere gönderdikleri ve bir nevi rüşvet olan paranın adı.

Bu deyim de açık olarak göstermektedir, daha önceleri, bu rüşvet, hediye adı altında kıymetli bâzı eşyâ, kumaşlar, kürkler, kilimler, halılar, seccâdelerden ibâret olurdu, yollanır iken de boğçalara sarıldığı için zarfına nisbetle «Boğça» denilirdi; devletliler nakdi eşyâya tercih eder olduğunda, farazâ mâzul iken bir vâliliğe tâyin edilen kimse, kimlere, ne kıymetde boğçalar göndermesi gerekiyorsa, o boğçaların değerinde para yollamaya başladılar, bu rüşvete de «Boğça bahâ», «Boğçanın tutarı, parası, nakid değeri» denildi. Unutmamalıdır ki o devirde bu hediye -rüşvetler de vâzifeyi süistimâl sayılmaz, gönderenin vecîbesi bilinirdi.

Bibl.: M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri.

BOĞÇACI — İstanbulun eski mahalle hayatında bir tip; orta halli, kapusunda bir uşak tutub bestelemeyen âilelerin harem takımı çarşı hamamına gideceği zaman, hamam boğçalrını, küçük bir ücret karşılığı, mahallenin fakir çocuklarından bir oğlanın kultuğuna verip taşıtırlardı; bu çocuğa da «Boğçacı» denilirdi; umûmiyetle 13-17 yaş arası oğlanlardı. Her evin belli bir çocuğu; bir nevi hammallık olan boğçacılığı iş edinmiş bu çocukların da mahallesinde belli üç beş kapusu vardı; meselâ:

— Yarın hamama gideceğiz, bizim boğçacı Aliye haber vermeli de erkenden gelsin.

— Bizim boğçacı Alinin bıyıkları iyice terlemiş, yerine başka bir oğlan peylemeli...

Denilirdi; bir fakir dul kadın da küçük oğlundan bahsederken:

— Sabahları boğçacılık yapıyor, iki üç kapusu var, hamdolsun eli ekmek tutmaya başladı...

— Aliyi mısırçarşılı Hacı Efendi yanına çıkar aldı, artık gelemeyecek, başka bir boğçayı peyleyin...

Der idi.

Bıyıkları terleyen bir boğçacı çocuk bir dükkâna yahud bir sanata çırak olarak giremez ise çarşı boyunda köftecilikden başlar, giderek arkalıklı hammal olurdu. Bazan, haremin boğçacılığını daha küçük bir çocuğa bırakır, fakat kapusunu büsbütün de terketmez, hanımların yerine Ağanın, Efendinin hamam boğçasını taşırdı; fakat serpilip büyüyen erkek çocuğu boğçacılık beslemeyeceği için, vücud yapısının hakkı mecbûren hammal olurdu; boğçacılık hemen dâimâ 17 yaşına kadar oğlanların işi olarak kalmışdır diyebiliriz.

Konak kapularındaki uşaklardan biri de selâmlık halkının boğçalarını hamama götürmekle vazifelendirilir, o uşaklara da konakda «boğçacı» denilirdi; burada konak hamamlarının ekseriye bir harem hamamı olduğunu hatırlamak lâzımdır.

R. E. Koçunun olmuş bir vak'ayı tevsî ederek yazdığı ve Cumhuriyet Gazetesinde «Forsa Halil» adı ile neşredilmiş tarihî bir romanında (B.: Halil, Forsa) şu satırları okuyoruz:

«Gülyağcının Zübeyde Hanım konak hamamının külhan kapusunu kapatmış, haftada bir gün, sabahın en erken saatlerinde, konağın hemen yakınındaki Vefâ Hamamına gidiyordu; yanına iki yaşlı halayğını alıyor, boğçaları da arnavud kapucunun tığ gibi torunlarından biri taşıyordu. Oğlanlar hanımı hamama getirdiklerinde, kendileri de erkekler kısmına girer, kimse ile konuşmadan yıkanır, çıkarlardı...».

BOĞÇACI KADINLAR — Elbîselik, çamaşırlık kumaş, baş örtüsü dülbend ve grep ve çeşidli kadın eşyası ile yatak ve yorgan çarşafları ve yorgan yüzü gibi şeyleri, boğça hâlinde sırtlanıp taşınabilecek küçük denklerle ev ev gezdirip satan kadınlar (Büyük Türk Lûgatı).

İstanbulun büyük evlâdlarından rahmetli Sermed Muhtar Alus bu ansiklopediye

verdiği notlarda yakın geçmişin boğçacı kadınlarını şöyle anlatıyor:

«İki çeşid idiler: Boğçacı kadın, boğçacı madama

«Boğçacı kadın müslüman ... Bir kısmı Rumeli muhâciri bir kısmı da kıtbii müslime.. Başında, omuzlarından pelerin gibi aşağıya sarkmış patiska baş örtüsü; sırtında yeldirme, koltuğunun altında tıkız bir boğça, ayaklarında el örgüsü beyaz yün çorablar, yaşları 40 ile 60 arasında..

«Ekser ikisi üçü birlikde, İstanbul içinin, sayfiyelerin sokaklarında dolaşırlar.

— Çözmeler!.. dokumalar!.. Şile bezleri!.. Bursa malları!.. diye gevrek gevrek bağırtıyı basarlar..

«Muayyen müşterileri var. Kapuyu çalıp taşlığa girer girmez, yer malta, mermer, çini her neyle döşeli olursa olsun, derhal yere bağdaş kurup baş örtülerini enseye indirirler. İlk lafları maşraba ile su istemek; ilk işleri de, su etirilince, avucu tepeye basdırıp, ayakda iseler çömelip lıkır lıkır dikmek.

«Bir az soluk aldıkdan sonra boğça açılır; içinde şunlar vardır: çözme, dokuma, Şile bezi, Bursanın hamam takımı havlusu, bürümcüğü; uçları sarma işlemeli çevre, hesab işli uçkur. mendil, tahâret bezleri..

«Ev halkı, büyüğünden küçüğüne, Çankırılı ahretliğine kadar etrafına üşüşür. Birer birer boğçadan çıkarılanlar sıra ile elden ele alınır; aydınlığa tutularak, gerilerek atkıları, örgüleri sayılır; hamam takımının sırma işlemesinin sîm olup olmadığı münakaşa edilir; tahâret bezinin kenarındaki sıçan dişinin inceliği kalınlığı gözden geçirilir.

«Zavallı Boğçacı kadınların bahtları mı kıt, nasibleri mi bereketsizdi neydi, bu kadar muâyeneye, patırdıya rağmen bir kuruşa bir bardak altı bile alınmaz; hiç bir şey satamadan, somurta somurta kapudan çıkarlardı.

«Boğçacı Madamaya gelince: başlı başına bir tip idi. Hepsi Avusturya yahudisi. Türkçeyi, hattâ ana dillerini gaga gaga konuşurlar. Bunların yaşı da 40 ile 50 arasında. Başlarında hasırdan bir siyah şapka, üstünde gerdana kadar siyah tül; arkada yine siyah iken neftiye çalmış tayyör. Elde siyah tireden yarım eldiven, bilekde çanta, belden aşağı uzun etek ayaklarda 45 numara iskarpinler.

«Hemen hepsi de ablak çehreli, yahni yanak, çilli, sarı boyalı saçlı, güneşden yanmamak için kat kat puduralı. Serçe parmaklarında da karga gagası gibi kirden kap kara bir tırnak. Onda sekizi de etli butlu, duba gibi.

«Önde madama, beş on adım peşinde genc irisi, müheykel, eller ayaklar iri kıyım semerli bir hammal, semerin üstünde yelken bezine sarılı iki kallâvî boğça, bir de bavul.

«Hammal da tip. Kürd olmayacakdır.. uysal, toy Anadolu uşağı, köyünde nişanlısı karısı var ama İstanbulda bekâr hanında üç beş hemşehrisi ile aynı odada mihman bekâr uşağı.. Meziyetlerinin başında ketûmiyeti.. yası 17-19. Yirminin üstünde ise madamın üç dört yıllık emekdarı, senli benlisidir. Günâhı boyuna, kafasını kesseler söylemez ama «paranın yüzü sıcak» diyerek karının koynuna girer yatar. Kokona ona dâima:

— Ahmed, buğda (burada) gel!. Mehmed, sen bağçede otuğ (otur)!.. Hasan, karnın su isteyoğ (su istermisin, susadın mı)? yollu hitabda.

«Madamaların İstanbulda yüksek familyalardan bilmediği, tanımadığı yokdu. Kibar semtlerde, yazlık köşkler ve yalılar civârında mekik dokurlar idi. Devamlı müşterileri vardı. Babasının evi gibi sellemeüsselâm konaklara, köşklere, yalılara dalarlar. kapudan içeri girip boğçaları alt katdaki taşlığa teşıtırlar. Öyle de güçlü kuvvetli idiler ki boğçanın en irisini, 30-40 okka gelenini kavrar kavramaz, kapudaki Ahmedinin, Mehmedinin, Hasanının sırtından, sanki kuş tüyü yasdıkmış gibi yandaki pembe odaya atıverirlerdi.

«Madama odada soluk alınca altına bir sandalya çeker; el çantasından yelpâzeyi çıkarır, bâzılarında yelpaze de yeni moda, yaylı, düğmesine basınca vantilâtör gibi

Boğçalı Kadın tipi
(Resim: S. Muhtar Alus)

fırıl fırıl dönen nev'inden.

«Sandalyaya çöker çökmez kalfalardan su ister; fakat hemen içmez, çünkü kan ter içindedir. Buluzunun yakasını açar, göğsünü, koltuk altlarını havalandırır. Beslemenin getirdiği bardağı inceden inceye tedkik eder. Kendine, frenkçe bilenlerin de hiç anlamadığı jargonca, yani ana yurduna has, almanca, çekçe, lehçe karışık, bozuk bir dille bir kaç söz mırıldandıkdan sonra (su tortulu, yâhud bardağun kenarı yağlı!) diye besleme kızdan tekrar su ister.

«Bu boğçacıların etrâfına da büyük küçük herkes toplanırdı. Boğçadakileri sayalım: En irisinde, Avrupa yünlüleri, şayak eteklikler, kazmir ceketlikler, Ortancasında: Saten dö Liyonlar, Krep dö şinler, taftalar, yâni çarşaf, yeldirme, maşlah yapılacak ipeklilerle bluzlara, fistanlara,ıvır zıvırlarına yarayacak fularlar, gazlar, tüller. Bavulda da krem, diş tozu, taşlı tarak, kolonya, lâvanta, düzgün, pudra, allık, kozmatik, saçlarda alın bombesinin altına sokulacak pompon, renkli taşlardan, mercandan kolye, küpe, yüzük, iğne...

«Madam o gaga dili ile bir bülbüldür. Bilmediği, sarf etmediği türkçe kelime yoktur: «Nasıl diyoglar alaturka ekspresyon ben bilmiyog» dediği aslaa vâki değildir.

«Üstelik, sanki İstanbul kazan, o kepçe- Büyük şehrin her tarafını karıştırmış, didiklemiş, her konağın iç yüzüne âgâh olmuşdur. Onun başka mârifetleri de çok, neler sağlık vermez: gelinlik kızlara koca, evlenecek delikanlılara kız, evli barklı ve hanımı hastalıklı beylere tâze dul, sinir hastalıklılara doktor, romatizmalılara ilâç, zaif nahiflere yıllanmış eski şarap, Büyük adada tebdîli havalık köşk, Boğaziçi hasreti çekenlere Büyükderede yalı, başına birden devlet kuşu konuvermiş de at araba tedârikine niyetlenenlere yeni ölmüş küberâdan birinin bir çift beygirini, faytonunu, kupasını sağlık verir, hattâ araya girer, kendi kesesini de şenlendirirdi.

«Zemin ve zamanı müsâid bulur, karşısındakini de teşne görürse, hemen kulağa eğilip neş'eli sözler de fısıldar; açıkcası muhabbet meyâneciliği, muhâbere memurluğu etmekden de geri kalmazdı» (S. M. Alus).

Yine ayni kıymetli yazar, bize tevdi ettiği diğer bir notunda, boğçacı kadınlar için şunları yazıyor:

«Getirdikleri Şile bezlerinin rağbetlileri çokdu, paşalara beylere helâlî gömlek onlardan yapılırdı. Yazma yemenileri evin emekdarı dadılar, bacılar, mendilleri ağalar, uşaklar; yorgan yüzlerini de yazın hafif oluyor diye ev sâhibleri kapışırdı. Alafranga mizac âileler bu ekserîsi Rumelili, İstanbul civârındaki köylerde 93 harbinde muhâceret etmiş yerleşmiş boğçacı kadınlara yüz vermez, evden içeri sokmaz: - İstemez.. istemez!. lüzûmu yok!.. diye pencereden düdük gibi öter, muhâcirceğizler de ağzı açıp gözü yumarlardı.

Boşçacı Kadın
(Karikatürist Sâhih'in Tarihden Çizgiler albomun'dan)

«Alafranga mîzac olanların makbûlü boğçacı madamalar. Daha kapudan girince ağalarla merhabalaşır, hammalını harem bölüğünün dış taş merdiveni başında bırakır; «Vay madamcığım, sen misin?.. buyur bakalım!» larla karşılanır. Sigara, kahve, şerbet sunulur. «Yeni yeni nelerin var?..» diye sorarlar.

«Madamın hatırı büyük.. herkes bir şey alır, boş döndürmezler. Fazla pazarlığa da girişmezler, zîrâ madama kaç yıllık tanıdıkları, kendilerini hiç aldatır mı? Halbuki öyle kazıkcı idiler ki beş kuruşluk malı iki mislinden aşağı satmazlardı.

«Cıgarayı da tellendirdi mi dedi kodu onda: Filanca konağın beyi gizlice bir odalık alıp kâhya-

nın evine yerleşdirmiş, yakında evlenecek; oğlu küçük beyin de Kondordiyada bir aktrisi sevdiği herkesin ağzında imiş, ya dâmad bey, onun da bir rum metresi varmış, Tarlabaşında mı, Tatavlada mı ne? Falancaların hanımefendinin çingeneliğini sormayın, on para üstüne titrer, ya kızı, Allahın budalası, hem de hastalıklı, sıska gelinleri de tilki, çok bilmiş, öyle olmasa sarhoş kocanın kahrını çeker mi? Bilmem kimin küçük oğlu ile korte yapıyormuş, haksız mı?.. daha neler, neler...» (S. M. Alus).

Sermed Muhtar Alusun boğçacı madamalara yüklediği muhabbet meyâneciliğini boğçacı kadınların içinden yapanların da çok, ve bu meyânecilerin de bilhassa kıbtii müslimelerden olduğu muhakkakdır.

Avusturyalı, çek yahudisi Boğçacı madamaların tanzimatdan sonra türediğini tahmin ediyoruz. 1918 mütârekesinden sonra da ortadan tamamen çekilmişlerdir.

Daha önce bu işi İstanbulun mûsevî ve rum kadınları tarafından yapıldığı söylenebilir ise de tarih kaynaklarımızda en küçük bir kayıd yokdur. Boğçacı müslüman kadınlar için de ayni şeyi söyliyebiliriz.

Boğçacı kadınlar, hayli azalmış olmakla berâber hâlâ görülürler; hele bâzı sabahlar, sekizi onu bir arada, içlerinde tâzeleri, karşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün, cilveli, işveleri de olmak üzere bir kaafile hâlinde Haydarpaşadan gelen vapurdan çıkıp köprü üzerinde bir sahne teşkil ederler ki seyre, bir müddet seyr ede ede tâkibe değer. Kıyâfet hiç değişmemişdir: Başlarda beyaz namaz bezleri, sırtlarda siyah yeldirmeler, koyu kırmızı, koyu mâvi, dallı çiçekli basma entârileri yaşlıları, hattâ bâzen tâzeleri de rengârenk şalvarlı; yalnız ayaklarından yün çoraplar atılmışdır, kimi yalın ayak, kimi naylon çorablı, çorablılar da bir âlâmeti farika hâlinde mutlaka mâvi şosetli, topukları bilâ istisnâ yamulmuş iskarpinler. Ellerde kına, ağızlarda ciklet, hepsi yırtık, en körpesi dilberi pervâsız, omurlarında yatak çarşafına sarılmış mal denkleri, ve bağıra bağıra konuşurlar, önde kösemenleri ile bir kadın sürüsüdür ki, yâ hey.

Genç yaşda ölümü İstanbul basını için büyük kayıb olmuş Cemâleddin Bildik, ömrü boyunca çalışdığı Akşam Gazetesine yazdığı şehir hayatı röportajlarından birini bu boğçacı kadınlara tahsis etmişdir; aşağıdaki satırları da oradan alıyoruz:

«Eskiden bohçacı kadınlar, kapı kapı dolaşarak entârilik kumaşlar, hamam keseleri, sabun bezleri, yün çorap, namaz baş örtüleri, oyalı yemeniler, ibrişim veya ipekle örülmüş para keseleri, yatak ve yorgan yüzleri ile çarşafları, yün kuşaklar, tel işlemeli terlikler, çevreler, çarşaflık, maşlahlık kumaşlar satarlar ve bu işleri arasında bir de mühim vazife ile kendilerini mükellef tutarlardı: Her gittikleri evde evlenecek çağda kız olup olmadığını anlamağa ve şâyet varsa lâfı uzatarak kızın da bohça başına gelmesini temine çalışırlardı. Zaten o zamanın bohçacı kadını bir nevi teehhül vasıtası addedildiğinden evlerin kızları da onlara gözükmekten kendilerini menedemezlerdi. Hattâ, eski zamanın bohçacı kadınlarının evler arasında aşk mektupları getirip götürdükleri, evin büyükleri görmeden mektubu genç kızın eline tutuşturdukları da vâki idi.

«Bohçacı kadınlar şimdide var; sırtlarında büyük bohçalar olduğu halde yine sabahtan akşama kadar semt semt, sokak sokak, kapı kapı dolaşarak mal satmaktadırlar. Fakat şimdikilerin hem mesailerinde, hem de sattıkları mal çeşidinde eskiye nazaran hayli değişiklik göze çarpmaktadır.

«Evvelki gün bizim kapıyı çalan yaşlıca bir bohçacı kadını içeriye alarak çeşitlerine baktım: Sadece dallı, çiçekli emprimeler, basmalar, yünlü kumaşlarla yatak yorgan çarşafları vardı. Bana dert yanarak:

— Bugün, dedi, 70 yaşındayım. Otuz, otuzbeş senedenberi bohçacılık yaparım. Fakat nerede o eski günlerin alışverişi...

«— Hem de öyle bir durgunluk ki sabahtan akşama kadar sokakları, kat kat apartıman merdivenlerini arşınladığım halde günlük nafakamı bile çıkaramıyorum.

— Peki bu durgunluğun sebebi ne?

— Ne olacak? Hemen her kadının, hattâ genç kızın çarşıyı boylamasından, fellek fellek gezmesinden, dükkân dükkân dolaşmasından... Eskiden kadınlar, şimdiki gibi bir entarilik için dükkân dükkân dolaşır, tezgâhlarlarla çene mi yarıştırırdı! Hele genç bir kız, sokağa çıkıp çarşıda pazarda gezmesi şöyle dursun, evinin penceresine bile zor sokulurdu.

— Bugünkü kazancınızın, eskisinden az

olmasına bir sebep daha var galiba? dedim.

Hayretle baktı:

— Neymiş o bakayım?

— Siz bilmiyor musunuz?

«Gözlerini kısa kısa, ağzından bir bakla almağa çalıştığımı anlamış olmanın mânalı bakışlariyle:

— Bilmiyorum, dedi. Söylesene bakayım?

— Tabiî eskiden genç kızların evlenmelerine de yardım ederdiniz. Şimdi ise...

«Gülerek sözümü kesti:

— Bana bunu söyletmek istediğini anlamıştım zaten... Fenâmı ederdik. Kızların evlerde kalıp kartlaşmalarını önler, tam çağlarında ev bark sahibi olmalarını temin etmiş olurduk.

—Kaç sene evveline kadar bu yolda mesai sarfettiniz?

— Cumhuriyetin ilânından sonra bu işler durdu. O zamana kadar ufak tefek işler olurdu. Hele annemin zamanında, Allah sizi inandırsın, evimizi, bu yüzden yağı ile balı ile gül gibi geçindirir, para da arttırabilirdik.

— Kaç kişiyi evlendirdiniz?

— Ben ancak iki kızın evlenmesine vasıta oldum. Fakat annem, çoook!...

— Annenizin mektup getirip götürdüğünü de bilir misiniz?

— Bilirim tabiî... Annemin vefatından az sonra kocam öldü. Bir daha evlenmedim ve annemin işini devam ettirdim. İşte o zamandanberi de bohçacıyım...

— Basınızdan hiç mi enteresan bir hâdise geçmedi.

— Ne demek o?»

— Yani heyecanlı, güzel bir aşk macerasına vasıta olmadınız mı?

— İşte ilk başladığımın ikinci senesinde çok güzel bir iş yaptım. Amma ne heyecanlı, ne heyecanlı idi.

«Bohçacı ihtiyarı, boş çevirmek doğru olmıyacaktı. 3 metrelik bir basma parçasını 9 liraya aldım. Eminim ki bu basmayı piyasadan alsam ikişer liradan 6 lira edecekti» (Cemaleddin Bildik)

Midhat Cemal Kuntay «Üç İstanbul» adındaki büyük romanına, ki bu eser son devirlerde intişar etmiş son derecede dikkate değer, pek kıymetli bir cemiyet etüdüdür, bir boğçacı kadın tipi alır. Bu boğçacı Hayriye bir sevici akdındır. Her eve girip çıkan boğçacı kadınlar içinde bu cinsî sapık tipleri, S. M. Alus her neden ise belirtmemişdir. Kuntayın romanında, tapu müdürü Semih Efendinin kızı Melâhat, arzûsuna rağmen Dâhiliyede şifre mümeyyizi Said Beyle evlendirilir; Said bir iç güveyidir; aşağıdaki satırları romandan alıyoruz:

«Melâhat, kocası Saidin muntazam hendese hatları ile çerçeve gibi kucaklayan kollarından sabah dar kaçdı, ve Senihânın (bu da bir sevici kadındır) çırpınmasını bilen kollarına atıldı.

«Melâhatın yatak odasına, Said bir felâket gibi girmiş idi; kadın aşkları düşünülen bu yatak odasını bir erkek mahvediyordu.

«Seniha, Melâhat, bir de sık gelen Boğçacı Hayriye birbirlerinde yüzüyor, uçuyorlardı. Fakat bu saadet bir ay sürdü».

BOĞÇA HAMAMI — (B.: Buğuluca Hamam).

BOĞDAN SARAYI — Bu târihî yapı hakkında aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: «Haliç Feneri ile Karagümrük arasındaki sâhada olduğu bilinen ve Boğdan voyvodalarına tahsis edilmiş saray. Bugün, aslında eski bir Bizans kilisesi olan husûsî şapelinden başka hiç bir şeyi kalmamışdır.

«Boğdan Sarayı Kaanuni Sultan Süleyman zamanında, muhtemelen eski bir Bizans manastırının arsası üzerine kurulmuş, 1784 temmuzunda bu semti harab eden büyük bir yangında yanmış, ve bir daha yapılamamışdır. Yalnız ismi, hâlâ duran şapel harâbesine geçerek zamanımıza kadar gelmişdir.

«Bizans devrindeki adı, ve hangi manastırın parçası olduğu kesin olarak bilinmeyen bu şapel, güney - kuzey yönüne uzanan, dışarı taşkın apsidli, iki katlı, dokuz metro kadar boyunda küçük bir binâdır. Asıl ibâdet yerini teşkil eden ve üstü küçük bir kubbe ile örtülü bulunan yukarı katının, sarayın ikaametgâh kısmı ile istibatda olduğu anlaşılmaktadır. Bir türbe (krypta) olan alt katdaki mahzeninde 1918 yılına doğru ufak bir sondaj yapılarak burada üç lâhid bulunmuş ise de, bu kazının verdiği neticeler, kazıyı yapanlarca şimdiye kadar açıklanmamışdır» (Türk Ansiklopedisi; cild VII).

BOĞOS (Kağızmalı) — Tarihî yazılariyle tanınmış bir rahiptir. Patrik Zakarya Piskopos Kağızmanlı'nın (1719 - 1799) biraderi-

nin oğludur. Doğduğu ve öldüğü tarihler malûm değildir.

Tarafından zayılan mezkûr Patriğin biyografyası 1900 sıralarında meydana çıkmıştır. İşbu tercemei halde, İstanbul'un tarihini alâkadar eden mevzulara da tesadüf edilmektedir. Meselâ, 10 Ağustos 1789 da vuku bulan ve 66 saat devam eden İstanbul'un en dehşetli yangınlarından biri tasvir edilmektedir. Bu yangında Samatyadaki Surp Kevork ve altı Rum kilisesi kül olmuştur. Binlerce ev ve binden fazla insan yanmıştır. Rahip Boğos'a göre, amcası Patrik Zakarya felâketzedelere maddî mühim yardımda bulunmuştur.

1787 yılı Osmanlı - Rus ve Avusturya harpleri, keza ekalliyetlerden asker ve gümüş toplanması hakkında Rahip Boğos tarafından kaleme alınan kıymetli tarihî bir yazının suretine bundan birkaç yıl önce müteveffa Toros Azatyan'ın evrakı meyanında tesadüf etmiştik.

Kevork Pamukciyan

BOĞOS (Uskur) — Geçen asır sonlarında yaşamış dama oyunu şampiyonlarından; Kumpadan Bakırköyüne kadar uzanan Marmara kıyısı sâkinlerinden olup semti kesin olarak tesbit edilemedi; ermeni asıllı bir balıkçı - kayıkcıdır. Gençliğinde yaman bir yüzücü imiş, kışın dahi ortalık çakıl çakıl buz tutmuş iken her sabah denize gireremiş. O zamanlar Marmara sâhilindeki semtlerin de vapur iskeleleri vardı ve buralara liman vapurları işlerdi; Boğos on altı on yedi yaşlarında bir genç iken Kumkapudan denize girer, tâ Yeşilköy (Ayastefanos) iskelesine kadar yandan çarklı (padl) vapurlarla yarışır ve vapurları geçermiş, ayakdaşları arasında «Uskur» lakabını da bu münâsebetle almış. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Hüsnü Kınaylı

BOĞOS (Zenne) — Şöhretli bir musikişinas ve müderrisidir. 1746 da Üsküdar'da doğmuş ve 1826 da Hasköy'de vefat etmiştir. Çok tatlı ve içli bir sese malik olduğu için «zenne» tesmiye olunmuştur.

Zenne Boğos, Üsküdar Surp Haç Kilisesine mensup musikişinas rahip Apraham'ın (vefatı 1762 de) talebelerindendir. Bilâhare Üsküdardan Hasköye naklolunmuştur. Burada bazı zengin Ermenilerin evinde hocalık yapmıştır. Zira ermeniceye derin vukufu olduğu gibi yunanca ve biraz da lâtinceye de âşina imiş. Kendisine diakon derecesini tevdi eden Patrik Ohannes Piskopos Çamaşırcıyan (1757 - 1817) onu papaz takdis etmeği de çok arzu etmişse de, merhum, şahsını bu mevkiye lâyık görmemiştir. (Bu zâtin lakabı hakkında muhterem K. Pamukciyan hüsni tefsirde bulunuyor. Bir kişinin Zenne lakabını taşıması için bir orta oyunu takımına katılıb zenneye çıkması şarttır, veyahud ki tâzelik çağında altın adı bakır yapan yollara sapmış olması gerekir. Zenne Boğus'un kendisini rûhânîliğe lâyık görmemesi bizim bu işâretimizde, çok haklı olduğunuzu gösterir; İstanbul Ansiklopedisi Sekreterliği).

Zenne Boğos, Zincirli Hanım üst katındaki odasında da cismanî ve ruhanî talebelerine musiki ve lisan dersleri vermiştir. Bunlar meyanında ünlü, müderris Bedros (vefatı 1858 de) ve Canik Amira Papazyan (1776-1856) zikredilmektedir. Musiki âleminde ise yetiştirdiği en büyük şahsiyet Türkiyede yeni musikinin müessislerinden Baba Hampartzum Limonciyandır (1768 - 1839). Ayni zamanda hâftada birkaç defa Fenere gidip Rumlara da nota dersleri verip onların musiki üstadlarından da istifade edermiş.

Zenne Boğos aynı zamanda istidatlı bir hattat ve desinatör de olmuştur. Eserlerinden biri torunlarının yanında görülmüştür.

Nefes darlığından ölen üstadın dört evlâdı olmuştur. Bunlardan birincisi Ohannes Varyabetyan, kendisi gibi tatlı sesli bir muganni olmuştur. Diğer oğlu, Patrik Nerses Baspiskopos Varyabetyan'ın (1837-1884) Pederi İstepandır. Kızlarından Sopya, Bedros Efendi Keresteciyanın (1840-1909) Sırpuhi ise Dr. Karabet Kalustyan'ın (1823-1898) anneleridir.

Kevork Pamukciyan

BOGOS EFENDİ (Astikzâde) — Asrımız başlarında iştihâr etmiş ermeni asıllı hânende ve şarkı bestekârı; meşhur mûsikişinas Astik Ağanın oğludur, ve babasının adına nisbetle Astikzâde diye anılır. Musikiye babasının rahlei tedrîsinde intisâb etmiş, yine Asdik Ağanın sâyesinde Ârif ve Şevki beyler gibi büyük bestekârların nâdir şarkılarını meşketmişdir. Hamparsun notasını çok iyi bilir ve yazardı; H. Sadeddin Arel'in teklifi ile ve ücret mukaabilinde Şevki Beyin bâzı şarkılarını bu nota ile tesbît etmişdir;

Astikzâde Boğos
(Resim: Hüsnü)

ki Boğos Efendinin el yazısı ile olan bu küçük defter H. S. Arel'in kütübhânesinde idi (1947).

Kendi bestelediği şarkılar azdır, orta derecede eserlerdir; ancak bir parçası için hakîkaten güzel diyebiliriz; şu dokuz şarkı bilhassa zikredilmeğe değer: 1 — kürdîli hicazkâr türk aksağı «Güller açmış, bülbül olmuş bî karar..»; 2 — Kürdili hicazkâr curcuna Aşkınla terakkî ediyor âhü emînim..», 3 — Karcigar aksak «Olunca mihneti sevdâna lâyık..»; 4 — Karacigar curcuna «Ağlarım hâtırımda durdukca gami firkatin..»; 5 — Hicazkâr ağır aksak «Nâlekârı hasretim, bir bağrı yanmış bülbülüm..»; 6 — Evcârâ sengin semâi «Olalı ey yâr ben sana mübtelâ..»; 7 — Uşşak aksak «Câyi idbârı hicre düşdüm, saadet görmedim..»; 8 — Segâh aksak «Mümkün olur mu görmemek seni..»; 9 — Sûzinâk yürük curcuna «Bir nigâhınla kapıldım, gönlümü verdim sana..».

Aşağıdaki hal tercemesini Mustafa Ronanın «50 yıllık Türk Mûsikisi» isimli eserinden alıyoruz: «1872 de İstanbulda Ortaköy civarında doğdu, çok güzel bir sese sâhib olduğu için piyasada uzun zaman hânendelik yapmışdır; sonra okuyuculuğu terk ederek yalnız mûsiki muallimliği ile meşgul olmuşdur. Zârif, hisli bir zât olan Boğos Efendi 1945 de bir bağırsak ameliyatı sonunda Bakırköyü Ermeni Hastahânesinde vefat etmişdir; oradaki Ermenî mezarlığına defnedildi» (B.: Astik Ağa).

Bibl.: M. Rona, 50 yıllık Türk Mûsikisi; T. Yılmaz Öztuna, Not.

BOĞMAK — Hâneberduş pırpırılar, külhâniler argosunda hîle ve çeşidli dek, düzenle, oyunla birinin parasını, değerli bir şeyini elinden almak; bilhassa kumarhânelerde, bitirim yerlerinde (B.: Bitirimyeri) birisini soymak; misâller:

— Herif kalın (zengin), Bursalıya da tutkun, kırıkla dün gece Papazın kahvesine geldi, bir boğduk ki sorma, tam iki bin papelini aldık yarım saatde..

* — Bakdım kâğıdlar sirkaflı (işâretli), ulan kimi doğuyorsunuz be dedim...

* — Yüreğim sızladı.. üç hergele çocuğu bir boğdular ki, ayağından pantalonuna, pabucuna, çorabına kadar alarak bir donca yalın ayak bırakdılar (B.: Bitirim, Abdullah).

Boğulmak — Ayni mânâda argo; misâl: — Sana oraya gitme, boğulursun demedim mi?

BOĞUK BALIK — Balıkçı ıstılahı; başı ağın iplerine sarıldığı için veyâ ağın içinde bulunan daha büyük balıkların dişlerinde ezilerek ölü avlanan balık.

Bibl.: K. Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

BOĞUNTU YERİ — Halk ağzı deyim; 1 — Hîleli oyun vâsıtaları ile gelen toy, yabancı kumarbazların soyulduğu kumarhâne, içinde kumar oynatılan kahvehâne.

2 — Fâhiş târifeler ve türlü yollarla müşterilerden soyarcasına para alınan eğlence yerleri, içkili sözde lüks lokantalar, barlar.

BOHÇA — İstanbulun külhânî, pırpırı hâneberduşları argosunda «kıç», kâh tezyif, kâh medih yolunda kullanılır (B.: Küfe).

Bibl.: F. Devellioğlu, Türk Argosu.

BOHORÂÇİ (Şabcı) — Geçen asır başlarında İstanbul zenginlerinden bir mûsevî; servetini yeniçeri ocağı bezirgânı bir mûsevî ile berâber yeniçeri ocağının son zorba ağaları ile ortaklaşa, kırışa gayri meşrû yollardan yapmışdı. Yeniçerilerin kanlı bir şehir muhârebesi ile kaldırılmasından önce «Eşkinci» adı ile yeni bir sınıf tâlimli asker kaydine başlandığı sıralarda bu Şabcı Bohorâçi, o devrin ricâlinden Hüseyin Paşa ile İzzet Paşaya: «Hiç beşyüz yıllık Ocağın kabûl etmediği tâlim başa çıkar şey midir? Bunun sonu kötüdür, başınızın çâresini arayın!.» demişdi. 1826 da Vak'ai Hayriyeden sonra Şabci Bohorâçi bir yeniçeri dostu ve türlü karışık, karanlık kirli para işlerinin fâil ve şerîki olarak idam olundu ve bütün malları musâdere edildi.

Bibl.: Cevdet Târihi, XII.

BOHORAÇİ (Yosefinoğlu) — Ünlü bir mûsevî hokkabaz, perende baz; 1840 da Ortaköyde doğdu, uzun ömrü boyunca orada oturarak 1932 yılında 98 yaşında Ortaköyde öldü, ve bu köyün mûsevî mezarlığına defnedildi, kabir taşının kitâbesi şudur: «Burada ihtiyar, mes'ûd, hürmetli Bay Bohor Yosef

Deleon yatmaktadır. Sene 5693». Ölüm târihini tesbit eden bu rakam ibrânî takvimi üzerinedir, 1961 yılı o takvimde 5722 olduğuna göre 1932 yılına tekaabül eder.

Babası Yosef ve dedesi Büyük Yosef ve bu zât, Osmanlı Devletinin son asrında saray hokkabazları olmuşlardır.

Ortaköylü Kız Yosef diye de meşhur olan dede Büyük Yosef İkinci Sultan Mahmud devrinde yaşamışdır; Abdülmecidin sünnet düğününde oğlu ikinci Yosef ile berâber hokkabazlık yapmışdır.

Hokkabazlığı babasından öğrenen, ve körpe gençliğinde güzelliğinden ötürü dedesi gibi «Kız» lakabını taşıyan Bohoraçi sarayda ilk hünerini gösterdiği zaman henüz onbeş yaşında imiş, ki 1851 yılına rastlar. O gün, yahudi çocuğunun güzel yüzü ve nârin vücud yapısı, hünerlerini bir kafes akrasından seyreden Sultan Abdülmecidin kızı Cemile Sultanın nazarı dikkatini çekmiş ve onu huzûruna getirterek daha ne gibi hünerler bildiğini sormuşdur. Çocuk, mahcub ve terbiyeli, gözlerini aslaa Sultanın yüzüne çevirmeyerek:- İp üstünde cambazlık yaparım! demişdir. Cemile Sultanın arzûsu üzerine saray bağçesinde bu hünerlerini de göstermiş ve fevkalâde takdir edilerek kendisine bizzat sultan tarafından bir avuç altın ihsan edilerek ayrıca yanağı okşanmak sûreti ile iltifâta mazhar olmuşdur.

Son Osmanlı pâdişâhı Altıncı Sultan Mehmed Vahideddinin oğlu Ertuğrul Efendinin sünnet düğününün hokkabazı da Yosefin oğlu Bohoraçi olmuşdur; ki o tarihde sanatdan çekilmiş, Ortaköyde münzeviyâne yaşar iken, bu hizmeti, hatırlanıp dâvet edilmiş olmanın zevki ile kabul etmiş idi.

Bohoraçinin ağzından zabtedilmiş olarak Muzaffer Esen tarafından İstanbul Ansiklopedisine tevdî edilmiş bir not da şunlar yazılıdır:

«Benden bahis ile gazete ve mecmualarda bir kaç yazı çıkmışdır; fakat muharrir efendiler anlatdıklarını yazacak yerde saçma sapan şeyler uydurup yazmışlardır (25 teşrinisânî 1926 tarih ve 28 numaralı Yeni Gazetedeki yazıyı kasdetmiş olsa gerekdir).

«Kız Bohor dediklerine göre gençliğinde eli ayağı düzgün, kaşı gözü yerinde delikanlı idim. Orta oyununda bir kaç defa Zenne odum. Bir seferinde Mamada Abdülhamidin tüfenkcilerinden bir arnavud bana musallat oldu, üç arkadaşı ile kaçırmaya kalkdı, «kız değil, erkekdir» demişler : «More ben anlamam, kız oğlan her ne ise makbulüm!.» deyince ortalık karışdı, zabtiyenin vaktinde yetişmesi ile kurtuldum, bu vak'a üzerinedir ki bir daha zenneye çıkmadım.

«Yerime hokkabaz olarak Yako adında bir çocuk yetişdirdim, fakat çok müstaid bir genç iken henüz on dokuz yaşında öldü.

«Bizim zamanımızda hokkabaz, çırağı ile lâtife ederken, hünere revnak veren tekerlemelerini gaayet edibâne, zarifâne tanzim ederdi; şimdi ise hokkabazlar perde bîrûnâne konuşuyorlar. Halkın bu yüz kızartıcı laflara tahammülü de şâyâni hayrettir».

Hakkı Göktürk

BOK — Dilimizde pislik, necâset demek olan bu isim mecâzen ehemmiyetsiz, kıymetsiz, âdî kötü mânâlarında kullanılır; bu mecâzî mânâlarda bu ismi rahat rahat kullananlar da yalnız terbiyesi kıt ayak takımı değildir, ilmü irfan, ve toplum hayatında mevkî sahibleri ağzından da işidilir.

Bu bakımdan büyük hiciv şâiri Sürûrî aşağıdaki beyiti ile yalnız bir şahsı değil, nezâketini kaybetmiş dilleri, bu arada kendi dilini de hicvetmişdir:

Bulur bokdan sidikden lâf hem işe
Kelâmi Kâni'ye hem sıç hem işe

İstanbulun günlük hayatında, yukarda da kaydettiğimiz gibi, her tabakadan halk ağzında kullanılan bu isimle vücud bulmuş deyimler pek çokdur. Ayrıca argo deyimlerde çokdur.

Bok atmak — Argo deyim. «iftirâ»; misâl:

— Senin Susurlukluyu Zehir aldı götürdü dün gece.

—Bok atma çocuğa!..

— Gözümle gördüm ulan..

Bokdan künet — Argo; ehemmiyetsiz, kıymetsiz insan veyâ şey, iş; çürük çarık eşyâ; hakikate aykırı laf; misâller:

Ali mi? bokdankünet herifin biridir.

* Kafasında kendi devrinin eğitim sistemi olan baba, koleksiyonu için posta pulları ile meşgul olan oğluna:

— Evlâdım, bırak o bokdan künet şeyleri de eline bir ders kitabı al oku be yâhu..

* Kitablarım, kitablarım diye övünür, gittim gördüm, bir yığın bokdan künet ro-

man.

* Ben öyle bokdan künet mâzereti anlamam, doğru söyle, bu saate kadar nerede idin!.

* Bir düğünde yatak odasının eşyâsı tenkid edilir: — Nerede bokdankünet şeyler varsa onları almışlar..

* Yeni koltuğa şöyle bir dayanayım dedim, arkası kaykılıverdi, ne boktankünet şeymiş..

Bokunda arpa bulmak, boncuk bulmak — Argo deyim. Ferid Devellioğlu bu argo deyim için: «düşüncelerini bir matah sanmak, kendini beğenmiş olmak» diye târif ederek: «Hele sükür bokunda boncuk buldun, satacağına sakla!.» misâlini veriyor. Biz ki, İstanbulun külhânîleri ve hâneberduş pırpırıları ile yıllar boyunca hayli düşdük kalkdık, bu deyimin bu mânâda kullanıldığına rastlamadık. Bu deyim, sevilen bir kimsenin, bir çıkar kasdi ile sevilmeyen birisine yaklaşması, ona âdetâ dalkavukluk etmesi karşısında, o üçüncü şahsı kasdederek târiz yolunda kullanılır; mişâller:

— Seninki Hasan Kaptandan ayrılmıyor..

— Bokunda arpa bulacak keratanın..

* Sevdiği, yardakcılık yapdığı adamdan umduğu menfaate kavuşamamışdır:

— Bokunda boncuk buldum...

* Ayakdaşını çevirir:

— Neredesin ulan, yüzünü görelim be...

— Çok işim var ağabey..

— Koş öyleyse, bokunda boncuk bulursun herifin.

Bokunu Çomaklamak — Argo deyim, «münâsebetsizlik etmek», «inadda ısrar», ki hemen dâimâ muhâtaba menfi sîga ile kullanılır; misâl:

— Ağabey, bu gece gelemem diyorum sana..

— Bokunu çomaklama (inad etme), yürü!.

* İki ayakdaş bir meyhâneye gidip biraz keyif çatacaklardır:

— Bir saatden fazla kalmam, peşin pazarlık..

— Bokunu çomaklama (münâsebetsizlik etme)!.

Aynı mânâda çomaklama yerine tokaçlama da denilir.

Bir bokun soyu — Halk ağzı deyim, «kötülükde, kıymetsizlikde, âdîlikde eşid»; misâl:

İki hâneberduş genç barındıkları kahvehânenin sahibi ile çırağı üzerinde konuşurlar:

— Ali Ağadan çekiniyorum ama Ahmed temiz delikanlı...

— Ondan da çekin sen, bir bokun soyudurlar..

* Yollarda, vapurlarda, tirenlerde ayak satıcılarının sattığı tıraş bıçaklarından bahsedilir:

— Bir sefer zor tıraş oldum...

— Falan markadan al..

— Boş ver, hepsi bir bokun soyu..

* Balkan Harbinde uğradığımız bozgun felâketinin başlıca sebebi, «İttihad ve Terakki» ve «Hürriyet ve İtilâf» adındaki iki siyasî partinin pis ihtiras ile iktidar mücâdelesi olmuşdu. Temiz, nâmuslu vatandaş şâir Üsküdarlı Talât Bey o zamanlar bu iki partiyi şu kıt'a ile hicvetmişdi:

Bence milletde kaabiliyet yok
Gerçi tâbirimiz bir az koyudur
İttihad olsun, İtilâf olsun
Doğrusu hepsi bir bokun soyudur!

Bok yemek — Argo deyim; 1 — Dokunulmaması gereken yere elini sürerek, yapma denilen şeyi yaparak maddî bir zarara sebeb olana karşı tevbih yollu kullanılır. misâl:

Hassas bir âletini kıran çırağına usta bağırır: — Bok yedin!..

2 — Bir sırrı fâş edene, doğruyu söylememesi tenbih edildiği halde söyleyene, münâsebetsiz gevezelikle bir işin bozulmasına sebeb olana, veyâ hakikati tahrif edene karşı tevbih yollu kullanılır; misâl:

Bir kız kaçırma vak'asında şâhid olarak karakolda ifâde veren bir delikanlıyı yolda semtinin bir kabadayısı çevirir:

— Ulan hergele, karakolda ne bok yemişsin?..

— Ye yapmışım ağabey?..

— Benim de bulunduğumu söylemişsin ulan, ben orda mıydım be?...

3 — Hüner, mârifet, iş; misaller:

Vapur iskeleye yanaşırken pırpırı hammal gençler iskeleden vapura atlamaya hazırlanırken içlerinden biri, benzerleri bir çocuğa:

— Çekil ulan!. senin yiyeceğin bok değil o!...

Bok yemenin arabcası — Halk ağzı argo

deyim, «münâsebetsiz laf veya hareket; misâl: «Elinde yeni moda küçük ceb radyoları ile dolaşan türedi gençlerden biri vapurdadır, ve radyosu da çalar; huzûrunu kaybeden iki zât konuşur:

— Ne dersin şu hâle?

— Bok yemenin arabacısı!..

Ayni mânâda «Bokyemenin gül penbesi» de denilir.

Bok tulumu — Külhânı, pırpırı hâneberduş ağzı argo, «gaayet şişman»; ekseriyâ tezyif, hakaaret yolunda kullanılır; misâl:

Bir gece hırsızlığına niyetli üç serseri uygunsuz genç, şişman bir ayakdaşlarını kasdederek: — Boktulumunu almayalım.. tüyemez, enselenir, hepimizi yakar...

Boku bokuna, Bok yerine, Bok yoluna — Argo deyim, «bir hiç yüzünden başa gelen kötülük, hattâ ölüm», misâl:

Köprünün Kadıköy İskelesinde gazete satan yalın ayaklı, pırpırı bir oğlancığı iskele memurlarından biri «yasak demedik mi size» diye tutup bir kaç tokat atmak için kovalar, çocuk korkup kaçarken ayağı kayar, denize düşüb boğulur (vak'a aynen olmuşdur); iskelede mahşeri kalabalık:

— Gözümle gördüm!.. boku bokuna gitti oğlan!..

* Bir dalgıcın ölümünden bahsedilir:

«Arslan gibi delikanlı bok yerine öldü.. ulan deniz dibine adam indiriyorsunuz, hava borusu muayene edilmez olur mu?!..»

* Bir delikanlının esrarkeş olarak yakalanması konuşulur:

— Ulan o kız gibi oğlan, Yusuf otlarmıydı? (esrar kullanır mıydı)

— Bok yoluna yakdılar çocuğu, Çamur gelmiş, şunu azıcık sakla demiş, sonra aynasızlar (polisler) gelmiş, sarı kızı (esrarı) Yusufun cebinde bulmuşlar.. içerde (hapisde) dumandır hâli...

Bokun başı — Argo, «fitnenin, fesadın kaynağı, müşevviki; müfsid (yerine göre müzevir), bir iş yerinde huzûru bozan, işçi ile patronun arasını açan elebaşı; misâller.

Bir kahvehânede kumar yüzünden çıkan kavga sonunda kavgacılar karakola getirilir; komiser sorar:

— Çopuru (Kahvecinin lakabıdır) niye getirmediniz, bokun başı asıl odur!..

* Bir müessesede, kanunî primleri verildiği halde gece mesâisi yapmak istemeyen, ve bu sûretle ekmek kapularını sebebsiz sabote eden işçiden birine hitâben:

— Ben bu bokun başını biliyorum Yaşar Usta...

— Kim imiş efendim?..

— Bir zamanlar sokakda yalın ayak, yarı çıplak aç kalıp da buraya aldığımız, adam etdiğimiz adam (Bu, ustanın kendisidir).

Karga bok yemeden — Halk ağzı argo, «çok erken, gün doğmadan, alaca aydınlık», misâl:

Yeni işe girmiş ve işi icâbı evinden alaca aydınlıkda çıkan oğluna anası:

— Bu ne biçim iş anlayamadım bir türlü, karga bok yemeden sokağa fırlıyorsun!..

* İki mahalle karısı komşuları tâze bir dulu çekişdirirler:

— Karı karga bok yemeden gidiyor, karanlıkda da dönüyor, var bu işde bir bit yeniği ama öğrenemedik...

Bu argo deyime Hüseyin Kâzım Bey Büyük Türk Lugatında «bir fenâlığın vukuundan evvel» diye bir mânâ veriyor ki fâhiş hatâdır, bu mânâda, asla kullanılmaz.

Her boku yemek — Halk ağzı deyim, «her edebsizliği, rezâleti, münasebetsizliği yapmak»; misaller:

İki serserî konuşur:

— Ulan senin dızgallı (sakallı) ne yapmış Mustafaya be.. hiç umulur muydu?..

— Her boku yer o kereta...

* Yaşlıca bir adam bir delikanlıya nasihat verir:

— Oğlum, çek elini o karıdan, kahbenin biridir, her boku yer, yanarsın sonra...

* Daha tüysüz oğlan iken boyundan aşkın sabıkası olan bu it, bir pençelince her boku yer, kaatil bile olur...

Bu deyim Mehmed Âkifin kalemi ile de edebiyatımıza geçmişdir:

Eskiden vardı ya meydanda gezen ipsizler,
Hani bir «Sâyei Şâhâne» çekip her boku yer!..

Bokdan — Argo, «geliri az, inti püfden, değersiz»; misâller:

Uzun zaman görüşememiş iki ahbab karşılaşır:

— Neredesin? ne yapıyorsun be Ahmedciğim?

— Bizim işde ekmek kalmadı biliyorsun, şimdi Yenicamiden, Bayazıddan güvercin pisliği toplayup gübre yapub paketlere koyarak...

— Aferin!.. tam bokdan iş buna derler!..

Bokluk — 1: Halk ağzında Çöplük karşılığı kullanılır; 2: argo; kötülük, kabahat, güçlük; misâller:

İki serseri konuşur:

— Hizmetçi karı bana tutkun, her kes yattıkdan sonra mutfak kapısından içeri alıyor, beyin içkileriyle odasında bana bir de sofra kuruyor, bak ayağımdakine, bu da beyin eski pantalonu...

— Ulan ayağını denk al, sonunda bir bokluk çıkar bunun...

* Bir serserî hâneberduş bir oğlana:

— Ulan Ali, senin bir bokluğun var (suçun var), aynasızı (polisi) görünce yüzünde renk kalmadı...

— Olsa söylemez miyim abi, benim senden gizli nem var...

* Bir işden bahsedilir:

— Deriyi yüzdüm, kuyruğuna getirdim, bir bokluk (aksilik) çıkmazsa yarın paraları alacağım...

Boka basmak, Boka saplanmak, Boka düşmek, Boka batmak, Boka girmek — Sonu tehlikeli pis bir işe girmek, kötü tiryâkiliklerden birine başlamak ,bir işde bir tehlike belirmek; misaller:

Bir gencin heroine alışdırılmasından bahsedilir:

— Gül gibi oğlanı boka basdırdılar nihâyet, mahvoldu, gitti demekdir.

* Bir serserî delikanlı kendisini doğru yola sevketmek isteyen birine:

— Ağa bey, ben boka saplanmışım artık (türlü pis itiyadlarım var), mahvolmuşum, kimse kurtaramaz...

* Pırpırı kıyafet bir küçük delikanlıya pabuç, pantalon, mintan vaadi ile bir gece hırsızlığında gözcülük teklif edilir:

— Ağabey.. ben yalınayak gezerim, boş ver sen bana, ben boka girmem..

* Gece bir köşkün bahçesine giren iki hırsız, bir bekci köpeğin bağırması üzerine fısıldaşır:

— Kaçalım, iş boka sardı...

Bokyedi başı — Argo deyim; «Bir yerde-bir müessesede, kendisinden üstün mevkilerde kimseler bulunduğu halde işlerin çevrilmesinde sözü en çok nâfiz olan şahıs», misâl:

— Boşver patrona oğlum, sen Hasan Efendiyi kafese koy, buranın bokyedibaşısı odur!.

Fakat sohbet arasında öyle bir söz gelimi ile kullanılır ki o şahsın hemen dâimâ aksi, münâsebetsiz kişi olduğu sezilir.

Bokluca bülbül — 1) mâlûm bir kuşun adı; mısrâ Mehmet Âkifindir:

Ötmeyin bokluca bülbül gibi karşımda, susun..

2) İstanbulun külhânîler, pırpırılar argosunda ne çirkin, ne güzel; hemen ekseriyâ bir sevgili hakkında kullanılır:

— Senin yeni şıkırdım nasıl? hiç görmedim..

— Boklucabülbül...

Boküstün bok — Argo deyim; işlerin gitdikçe kötülemesi, misâl:

— İşler nasıl gidiyor?

— Sorma, boküstün bok...

Darbı meseller — Münâsebetsiz, patavatsız konuşanları kasid yolunda:

Lafını bilmeyen çavuşlar
Döner bokunu avuçlar

Bütün işleri edebsizlik, münâsebetsizlik, rezâlet olduğu halde ortalıkda yüzsüz ve pervâsız dolaşanları kasid ile:

Bok yer, bok içer
Dâveti keyfi seher eyler

«Ehveni şer» yerine, iki kötünün mukaayesesinde:

Boka nisbetle tezek anberi sârâ gibidir
(Kâzım Paşa)

Ne yanından tutulsa kötü iş; kötü durum için:

İki ucu boklu değnek

BOKLUCA HAMAM — (B.: Buğuluca Hamam).

BOLÂHENK — Pes perdeden okuyan hânende (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lügatı).

BOLÂHENK NÛRİ BEYİN MEŞKHÂNESİ — Geçen asır sonlarında Eğrikapu dışında Yeni Mahallede, içinde musikî heveslisi pek çok genç yetişdirilmiş bir meşkhânedir; yerinde arandı, mûsikî târihimiz için bir kıymet olacağı muhakkak bu ev maalesef bulunamadı. O devrin şâirlerinden Nebil Bey bu meşkhâneyi, bellidir ki dostluğa güvenerek şu manzûme ile hicvetmişdir (B.: Nûri Bey, Bolâhenk; Nebil Bey:

Âteşi hasret ile sûzendeler
Ney gibi bağrı yanık efkendeler
Nağme perdâz ü usûle bendeler
Cem olub meşkhâneye hânendeler
Ses kısık bozuk düzen sâzendeler

Doğru Eğrikapuda her subh ü şam
Yürük aksak ande hep ehli makaam
Mûsiki hatmolmuş anda vesselâm
Cem olub meşkhâneye hânendeler
Ses kısık bozuk düzen sâzendeler

Çünkü ol semtim adı Eğrikapu
Eğri büğrüler gelüb hep sûbesû
Birbirin dinge alurlar rûberû
Cem olub meşkhâneye hânendeler
Ses kısık bozuk düzen sâzendeler

Kimi bol âhenk kimi dar her biri
İçlerinde vardır ammâ şıkleri
Dinse bu bezme sezâ edeb yeri
Cem olub meşkhâneye hânendeler
Ses kısık bozuk düzen sâzendeler

Pek usûlünde heman devri revan
Yâ düyek zencîre var mı harf uran
Eyliyeyim ben bunları cüz'i beyan
Cem olub meşkhâneye hânendeler
Ses kısık bozuk düzen sâzendeler

Bibl.: Nebilbey Divânı

BOLÂHENK NURİ ÇIKMAZI — Üsküdarda İnâdiye semtinde, Aşçıbaşı Mektebi sokağında olup bir araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşelidir; sağ kolda yarı kâgir iki katlı bir ev, yanında bir arsa, onun yanında ikisi ahşab biri kâğir birer katlı üç evceğiz; sol kolda, ikisi kâgir, biri, cebhesi çinko kaplı ahşab ikişer katlı üç ev, sonra tek katlı bir kâgir ev ile iki katlı bir ahşab ev görülür.

Bu evlerden sonra sağa bir dirsek yaparak kıvrılır. Kayde değer başkaca bir şey görülemedi (Temmuz 1961)

Hakkı Göktürk

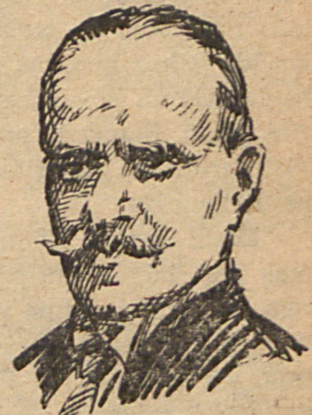
BOLAT (Ârif) — Ankara Caddesi kitabcılarından, Ârif Bolat Kitabevinin sâhibi; 1915 de Yanyanın Parga kazasında doğdu, babası yağcılık ile iştigal ederdi; 1919 da Türkiyeye hicret etti ve anavatanda Mudanyada yerleşdi, o zaman dört yaşında bulunan Ârif de ilk tahsilini Müdanyada tamamladı, bir müddet Bursa Lisesinde okudu, 1934 de hayata atılmak zorunda kalan Ârif evvelâ Ankarada, sonra aynı yıl içinde İstanbulda gazete bâyiliği yapdı, bir tarafdan da geceleri Yüce Ülkü Lisesine devam etti ve lise bitirme devlet imtihanlarına hazırlandı, 1941 de gazeteciliği bırakarak kitabcılığa başladı. 1947 de altmış kadar kitabın tabii bulunuyordu, bir tarafdan da dinleyici olarak Edebiyat Fakültesinin Türkoloji ve Filoloji derslerini tâkib ediyordu (1947).

1947 den bu satırların yazıldığı 1962 yılına kadar geçen onbeş yıl içinde kendisinin hal tercemesi ile kütübhânesinin neşriyâtı hakkında gereken notların ilâvesi için iki muracâatımız cevapsız kaldı, bu yolda ısrâra da lüzum görülmedi. Bu ansiklopedinin ikinci baskısının neşri imkânsız büyük bir şehir kütüğü olduğunu bir kitabcının bilhassa idrâk etmesi gerekirdi (Şubat 1962).

BOLAYIR (Ali Ekrem) — Büyük vatan şâiri Nâmık Kemal'in oğlu, Serveti Fünun edebiyatının tanınmış şâirlerinden. Şiirinde babası Nâmık Kemal'in, büyük tanzîmat şâiri Abdülhak Hâmid'in, Recâîzâde Ekrem Beyin, Muallim Nâci'nin, İsmail Safa'nın, ve kendi sanat arkadaşları Tevfik Fikret'in, Cenab Şahâbeddin'in, üstad ve arkadaş olarak tesirleri vardır.

Ali Ekrem Beyin "Bolayır" soyadını alması, babası Nâmık Kemal'in hayatda iken hayrânı olduğu ve ölünce de yanına gömülmek istediği Rumeli Fâtihi şehzade Süleyman Paşanın türbesinin Bolayırda bulunmasıdır.

Ali Ekrem, 1867 yılında (Hicrî 1284) İstanbul'da doğdu. İlk tahsilini Hûbyar Mahallesi, mahalle mektebinde ve Fâtih askerî rüştiyesinde yaptı. İlk, bebeklik yıllarını babasından ayrı geçirmişti. Çünkü bu yıllarda babası Namık Kemal, diğer Yeni Osmanlılar'la birlikte siyâsî mülteci olarak Fransa'da bulunuyordu. Ali Ekrem. bu yıllarda, dedesi Mustafa Âsım Bey'in yanında kalmıştı. Tahsilini, o zamânın âdetine uyarak, husust hocalar elinde devam etti. 1884-1887 yıllarında, babası Nâmık Kemal'le birlikte Rodos ve Sakız adalarında bulundu. O târihlerde Türk toprakları arasında bulunan ve Nâmık Kemal'in mutasarrıflık yaptığı bu adalarda Ekrem Bey' in tahsîline yardım edecek ilim adamları da vardı. Ali Ekrem, bu adalarda husûsî hocalardan

Ali' Ekrem Bolayır
(Resim: S. B.)

ders görerek, İslâm ilimleri, Arap ve Fars edebiyatları sahasındaki bilgilerini arttırdı; fransızca öğrendi.

Oğlunun asker olmasını istiyen Namık Kemal, Ali Ekrem'in askerlik tahsilini Almanya'da yapması düşüncesindeydi. Bu tasavvura Mustafa Âsım Bey'in mâni olduğu söylenir.

Babasının ölümünden sonra Ali Ekrem, Sultan Abdül-Hamid tarafından Mâbeyn'e alındı ve Mâbeyin kâtipliğine tâyin edildi. O tarihlerde, hâlâ, siyâsî, sosyal, hattâ edebî bir mektep gibi, yetiştirici bir vazife olan Mâbeyin kâtipliğinde Ali Ekrem 18 sene çalıştı. Sonra Kudüs mutasarrıflığında; meşrûtiyetin îlânından sonra da Beyrut ve Cezâyir-i Bahr-ı Sefid vâliliklerinde bulundu.

Daha sonra, İstanbul Darülfünûnunda edebiyat târihi ve edebî nazariyeler derslerini okuttu. Bir aralık Galatasaray Sultânîsi'nde edebiyat muallimliği yaptı. Sonra tekrar, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi "metinler şerhi" hocalığına getirildi. Ali Ekrem, bu dersin hocalığını uzun müddet ve başarıyle yaptı. Divan şiiri metinlerinin açıklanmasında yalnız kendi bilgisiyle yetinmiyerek, Ferid Bey, İsmâil Sâib Efendi gibi, devrin diğer mütehassıslarının da yardımlarını gördü, onlardan istifâdeyi tabiî bir vazife bildi.

Dârülfünun'un adı Üniversite olduktan sonra, Ali Ekrem, yaşlılığında kendisine hayli uzak gelen, Maltepe Askerî Lisesi'nde hocalık yapmak zorunda kaldı. Hayâtının son devresi her bakımdan iyi geçmedi. Hem oğlunu hem kızını kaybetmekten doğan telâfi edilmez bir acı, yaşlı zamanlarının derin elemi oldu. Cemiyetimizin, ona hizmet etmiş, her kültür adamını en mustarip ve düşkün çağlarında yalnız bırakmayı âdet hâline getiren hatâsı, Ekrem Bey'in hayâtında da sarsıcı vazîfe gördü. Nâmık Kemal'in oğlu, 27 Ağustos 1937 tarihinde, gözlerini böyle mustarip bir hayâta yumdu.

Edebî hayâtı, Nâmık Kemal'in oğlu olmak gibi, büyük imtiyazla başlıyan Ali Ekrem, edebiyat sanatına sevgi ve saygıyle bağlı şâirlerimizdendi. Servet-i Fünun edebiyâtının şiir alanında ve Fikret'in şiir anlayışına uyarak çalışmıştı. Sağlam bir türkçesi ve yeni arûza hâkim bir söyleyişi vardı. Tevfik Fikret'le Cenab Şahâbeddin'in, şiir temalarına göre vezin kullanmak şeklindeki heveslerine Ekrem Bey'in de katıldığı olmuştu. Fikret'in Yağmur şiirinde, yağmur seslerini faûlün fâûlün faûlün faul vezniyle terennüm etmek için söylediği:

Küçük mut — tarih mut — teriz dar — beler
Kafesler — de camlar — da pür ih — tizaz

mısrâlarındaki vezin oyununa Ali Ekrem'in de iltifat ettiği zamanlar vardır. Sokakta, küçük bir sepet içinde; gül demetleri satan bir yavrunun:

Gül on para — gül on para

seslerini duyarak ve bu seslerin Mefâilün-mefâilün seslerine uyuşuna dikkat ederek söylediği:

Elinde bir — küçük sepet,
İçinde var — beş on demet

gibi mısrâlarda böyle bir zevk sezilir.

Gerek yeni edebiyâtın gerek eski edebiyâtın şiirlerini güzel okuyuşu da onun, şiiri duymak ve anlamak bakımından husûsî bir kabiliyete sahip olduğunun ifâdesiydi. Dârülfünun'da şerhi mütun hocalığı yaptığı yıllarda, talebesine Dîvan şiiri metinlerini âdetâ bir vecd içinde okur, bu şiirlerden ne sesini ne heyecanını esirgerdi. Yine Dîvan şiiri metinlerindeki edebiyat sanatlarını; tenâsüb, hüsn-i tâlil, leff ü neşir, kinâye, tezâd, tevriye v. s. gibi söz ve mânâ hünerlerini açıklar, yâhut, bu edebiyattaki ilim ve tefekkür unsurları üzerinde dururken; nihâyet, Fuzûlî gibi, Bâkî ve Nedim gibi üstad şairlerin geniş duygu, görgü, bilgi ve düşünceleri bir mısrâ veyâ bir beyte sığdırışlarındaki sanata hayranlık duyarken, arada bir coştuğu olur. ve heyecânını bir "koca herif!" sesleniş iyle ifâde ettiği duyulurdu.

Aynı husûsî iltifâtı, aynı gür ve yüksek sesle, babası Nâmık Kemal'in şiirlerinden de esirgemezdi.

Namık Kemal'in, şiir sanatını, hayâtının ikinci plânına bıraktığını söyler, ona dair yazdığı monoğrafide belirttiği gibi. "Kendisi istemiş olsaydı, meşguliyetini şiire hasr eder ve fıtratında olan o şedîd hassâsiyet, o mümtaz ulviyet ile pek büyük bir şâir olurdu. Lâkin o şiiri de bir gaaye değil, bir vasıta telâkkî etmiş ve bütün vicdan ve irfânı ile siyâset sâhasına, vatan hizmetine atılmıştır." şeklindeki fikirlerini, şifâhî olarak da tekrâr ederdi.

Ali Ekrem, Mâbeyin'de kâtip bulunduğu

yıllarda Servet-i Fünun cereyânına katılmakla berâber, bu mecmûadaki şiirlerini asıl adı ile değil, «Ayın» Nâdir imzasıyla yayınlamıştı. Şiire daha on, oniki yaşlarında başlıyan şâir, zamanla, devrinin tanınmış üstadlarına nazîreler söylemiş, o çağların genç nesilleri için âdetâ bir mektep, bir hoca vazîfesi gören bu nâzîrecilikte başarılı şiirler meydana kaymuştu. O kadar ki şiir neşrine önce Mirsâd mecmuasında, şâir İsmâil Safa'ya söylediği bir nazîre'yle başlamıştı. Ali Ekrem, o devirlerde şiddetle hakkı yenen, üstad ve yenilikte mûtedil şâir Muallim Nâcî'ye de anlayış ve saygı göstermiş, şiirlerinin oldukça başarılı bir aruzla birleşmesinde bu anlayışın mühim tesîri olmuştu. Şâir, Nâcî'ye olan bu şükrânını bu Tanzîmat ve eski şiir üstâdının ölümüne güzel bir târih düşürmek sûretiyle de göstermiştir:

Yine bir kevkeb üfûl eyliyerek
Oldu muzlim edebin minhâcı,
Geldi bir devre-i mâtem şiire
İrtihâl etti Muallim Nâcî

mısrâları, böyle bir şükrânın ifâdesidir.

Ali Ekrem, aruzla, hecey'le, büyükler için, çocuklar için, askerler için çeşitli şiirler söylemiş, onun vatan şiirleri, aşk şiirleri, tefekkür şiirleri, ordu şiirleri, çocuk şiirleri yanında dinî heyecanla terennüm ettiği manzumeler de olmuştur. Şöhretini sağlıyan ve hemen her devrin antolojilerine geçen en güzel manzumesi, Tesalya Harbi dolayısiyle yazdığı «Vasiyet» adlı manzûmedir.

Bu sebeple, Ali Ekrem'i, sanatının ölmez eseri sayılabilecek bu manzumesiyle anmak ve tanıtmak lüzûmunu düşünerek, Vasiyet şiirini buraya aynen almayı ihmâl edemiyoruz:

V a s i y e t

Donuk bir fenerin nûr-ı sâyedârında,
Ağaçlı bir tepenin kuytu bir kenârında
Buluştular iki hemşehri, kahraman asker:
Çemişgezekli Memiş'le bölük emini Ömer.
— Gel arkadaş, bakalım gel, şu mektubu anlat;
Babam nasıl?
— İyidir.
— Çok şükür, nasıl Emine'm?
Yeminlidir bana korkma yalan demez ki ninem.
Çarık takındığımız gün ağırca hasta idi;
Memiş, eğer ben ölürsem sakın acınma, dedi...
— Baban selâm ediyor, Daltaban selâm ediyor;
Bekir selâm ediyor, Pehlivan selâm ediyor;
Ninen selâm ediyor, ammi kızların da kezâ;
Çoban selâm ediyor..
— Bak hele! Deyindi bana,
Bizim kadın nice olmuş, bizim kadın Emine?
— Bekir nişanlanıvermiş, Bey ırmağı taşmış;
Sular yeşil öyüğün üstünü basıp aşmış..
— Yoğundu... Emme su hâ! Coşkun olmalı bu sene.
Kızılpınar bu kadar taşmadıydı.. Sen de hele
Şu mektubu bitir artık, bizim kadın nicedir?
— Memiş durundu...
— Bırak, ben tamam sekiz gecedir
Düşümde görmedim artık...
— Bu yıl da sazlı ile
Çekirge çok düşüyormuş, öğen hele yoğımiş.
Ağılda üç koyun ölmüş; sıcak biraz çoğ imiş.
Senin buzak büyümüş, gök ağaç çiçek açmış;
Zavallı Çöp Hasan'ın kır tayı dağa kaçmış.
İmam duâ okumuş cenge... hâ selâm ediyor,
Çakır selâm ediyor, Mustafa selâm ediyor,
Ömer-gil'in kızı doğmuş.. Sâdık selâm ediyor,
— Bırak bırak, yetişir anladık...
— Selâm ediyor!
— Ne saklıyon bana sen.. anlamam mı hâlinden?
Bizim kadın, diyiver,di.. düşümde gördüm ben!
Garib.. can veriyor zannolundu, sordu yine:
— Bizim kadın gidivermiş, değil mi, âh Emine!
Ne mâli var bu fakîrin? Beş on koyun, kösemen;
Biraz ekin, buzağı, kağnı, bir de sazlı dere
Bu şeylerin birisi arkasında kalmıyacak:
Ne var ne yoksa satıp savmalı... Parasıyle
Emîneyê yakışır bir taş almadır emeli!
Kızıl boya, sarı altın yazıyle süslemeli;
Taşın yüzünde kılıç resmi olmalı mutlak;
Memiş nefer mi ya zâbit mi kim bakıp soracak?
Bir ince süngü yapılsın kılıç değilse bile...
— Bir asmacık dikiversin babam, fidan salsın;
Bi dânecik Emine'm gölgesinde hoş kalsın.
İmam Efendi'ye söylen ki Hak rızâsı için,
Mezarcığın baş ucunda, üç ayda bir akşam
Bir «Amme» cik okusun, bir yanık ilâhi desin...
Kadıncağız gidiverdi...
— Şuna bakındı tamam..
Memiş sen ağlar isen şimdicik kaçıp giderim!
— Yazındı, yaz Ömer, Osman-gil.ê selâm iderim!
Teselsül eyliyecekti selâamlar ammâ
Çalındı bir boru ..
Kalk kalk Memiş, silâh başına!
Memiş, o mektubu müstağrak etti göz yaşına,
Kıvırdı, koynuna koydu.. Dilinde aşk-ı Hudâ
Yüzünde ân-ı şehâdet, atıldı meydâna
Kavuşmak istiyerek âhirette cânâna!

Böylelikle, Yunan Harbi ardından yazılan bu şiirli hikâye yıllarca dillerde dolaştı. Evlerde, edebî toplantılarda okundu. Zamânımızdan altmış bu kadar sene evvelki türkçenin, bu sâde ve samîmî, lirik manzumesiyle Ali Ekrem, haklı bir şöhret kazandı.

Diğer taraftan, Yavuz Sultan Selim'in:

Feryâd ez-in nev-i vücûd-ı adem-âlûd

mısraına söylediği tazmin yollu bir müseddes'le de ayrı bir şöhreti oldu. Bu müseddesin:

Feryâd!.. Bu söz terceme-i hâl-i felektir;
Her ân-ı cihan bir ebedî âh demektir.
Mâdâm ki insanlar için nevha gerektir,
Mâdâm ki feryâd ile âlem bitecektir...
Bilmem ki yaratmakta nedir şive-i Mâbûd?
«Feryâd ez-in nev'-i vücûd-ı adem-âlûd'»

gibi kıt'aları da aynı sitâyişle okundu.

Ali Ekrem Bey, kendisinden rica edildiği zaman bu ve benzeri şiirlerini ağırbaşlı bir edâ ile okur, şiirlerine husûsî bir ses güzelliği katardı.

Darülfünun'da şerh-i mütun hocalığı sıralarında bütünlediği Tâ'ir-i İlâhî adlı, büyük ve timsâlî manzûmesini de, talebesine, bâzan evinde dâvet tertipliyerek, derin bir vecidle okurdu.

Ali Ekrem, ilk şiirlerini tam Servet-i Fünun tarzı bir isim altında ve Zılâl-i İlham adlı bir kitapta topladı (1911). Ardından, Ana Vatan, Ordunun Defteri, Rûh-ı Kemal, Şiir Demeti, Vicdan Alevleri isimli eserlerini yayınladı.

Lisân-ı Osmânî, Usûl-i Kitâbet, San'at-ı Tahrir konularında eserler yazdı. Recâi-zâde Ekrem ve Namık Kemal gibi monografiler neşretti. Bâria, Sultan Selim, Sukuut, Engel, Eğlenirken gibi sahne eserleri denedi. Hiciv ve mizah çeşnisi taşıyan manzumeler, nesirler, makale ve hâtıralar kaleme aldı. Fakat edebiyâtımızda yine şâir, hem de Servet-i Fünun şâiri olarak ad bıraktı. Zılâl-i İlham şâiri, Vasiyet şâiri gibi sözlerle hatırlandı.

Vefâtında, Bolayir'e, bir ömür boyu sevgisi ve büyük şöhretinin himâyesi altında yaşadığı, babası, Namık Kemal'in yanına gömülmesi doğru ve bir kadirşinaslık eseri olabilirdi, fakat galiba zahmet edilmedi, buna mukabil, Zincirli Kuyu'daki asrî mezarlığa götürüldü. Bütün Servet-i fünuncuların hayrânı oldukları şâir Abdülhak Hâmid'in kabri civârında bir mezara gömüldü.

Nihad Sâmi Banarlı

BOLİNTİNEANU (Dimitrie) — 1819-1873). İstanbulda uzun yıllar kalmış bir rumen şâiridir; burada yazdığı şiirleri «Boğazın Çiçekleri» (Florile Bosforului) adı altında toplamıştır.

Bolintineanu'nun İstanbula gelişinin hikâyesi şöyledir: 1845 yılında Parise yüksek tahsilini tamamlamaya gitmiş, buradan bir ihtilâlci olarak dönmüştür. Gerçekten 1848 ihtilâlinin Bükreşte cereyan eden safhalarına fiilen katılmış, yayınladığı «Egemen Millet» dergisinde yaydığı ileri sosyal fikirlerinden ötürü sürgün cezasına çarptırılmıştır. Ondört arkadaşı ile birlikte Transilvanyaya kaçan Bolintineanu diğer ihtilâlciler gibi İstanbula gelir (1848). O yıllarda İstanbul macar, Polonyalı, ukranyalı ve rumen ihtilâlcilerinin bir merkezi olmuştur. Adı geçen milletleri türlü entrikalarla hükmü altına almış olan Rusyaya karşı açılan hürriyet ve adâlet bayrağı burada dalgalandırılmaktadır. İşte bu hava içinde İstanbula gelen Bolintineanu burada kısa bir müddet kalır, mücadelenin devamı için daha müsait bir merkez olan Parise gider. İki yıl sonra tekrar İstanbula döner ve 9-10 yıl Türkiyede kalır.

Bolintineanu da diğer arkadaşları gibi millî kurtuluş mücadelesine İstanbuldan ve mecburi ikamete tâbi tutuldukları Bursadan devam ederken Türkiyeyi ve bilhassa İstanbulu yakından tanımaya fırsat bulur. Gezip gördüğü Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır, Oniki Adalar, Rumeli hakkında seyahat intibalarını yazarken İstanbulu da şiir ile anlatır. Eşsiz güzelliği şair 27 şiirine aktarmıştır. Tümü 2042 mısra tutan bu şiirlerin 12 si Türk adları taşır (aslında oldukları gibi rumen yazılışını da kullanıyorum): Esme (Esmâ). Rabiè (Rabia), Almelaiur (Elâmahur?), Leili (Leylâ), Mehrube (Mehrube), Câz Culesi (Kız Kulesi), Gulfar (Gülfar?), Sanda-

D. Bolintineanu
(Resim: Hüsnü)

lul (Sandal), Ziule (Zühre?), Fatmè (Fatma), Hial (Hayal), Dildrubam (Dilrübâm). Şiirlerinden ikisinin adına türkçe sözler de girer: Fata de la Candili (Kandillideki Kız), Blestemul Dervişului (Dervişin İlenci). Geri kalan 13 adet şiirin adı öz rumencedir.

Bolintineanu bu şiirlerini hangi şartlar altında yazmıştır bilmiyoruz. Kendi itirafına göre İstanbulda bulunduğu sırada başka bir rumen mültecisi olan ve İhtilâl hareketinin lideri sayılan İon Ghica'nın Bebekteki yalısında misafir kaldığı günlerde ev sahibesi Bayan Saşa Ghica'nın teşviki ile bu şiirleri yazmıştır. Ancak bâzı gençlik şiirlerinde de türk temine rastlanılması Bolintineanunun fransız romantiklerinin tesirinde kaldığını açıklar. Fakat ne olursa olsun Bolintineanu Boğaziçinin renk âlemini gerçekten tatmış, bu beldenin eşsiz güzelliklerini mest olmuş bir halde tasvir etmiştir. Boğaziçi onun için bir peri âlemidir. Göğü, yeri ve denizi kaplayan tek aydınlık Bolintineanunun şiirine hakiki bir rüyâ havası verir.

Bolintineanunun bu şiirlerinden çoğu derin bir tecrübenin mahsûlü lirik şiirlerdir, fakat bir kısmının konusu tarihten, Osmanlı tarihinden seçilmiştir, kadro gene Boğaziçi kalmak şartile. İstanbul Ansiklopedisi'nin herşeyden önce tarihçi vasfı dolayısile bu epik şiirlerden birkaçının konusunu açıklayacağım:

«Rabiè» de, IV. Mehmedin gözdelerinden olduğu rivayet edilen güzelliği ve üstün zekâsı ile saraya hükmetmiş kadın anlatılır

«Leili adlı şiir ise Köprülü ve II. Mustafa zamanına ait hazin bir hikâyedir. Padişâh hareme göz attı diye meşhur Köprülünün yegeni Köprülüzâde Ali Beyin boğdurulmasını emreder.

«Mehrubè», güya Ramazan ve Kurban Bayramlarında namazdan sonra Pâdişaha Valde Sultan tarafından genç ve güzel bir bâkirenin peşkeş çekilişini anlatır. Bu güzel bâkire Tuna boylarından kaçırılmış bir rumen kızıdır.

«Kız Kulesi»nde herkesçe bilinen, günümüze kadar gelmiş yılan hikâyesi anlatılır..

«Gülfar», Rusçuk ayanından Bayraktar Paşanın (Alemdar Mustafa Paşa) güzel bir kadının ağına düşmesini dile getirir. Bilindiği gibi Bayraktar III. Selimi şehit eden Yeniçerileri bastırmış fakat kökü ezilemeyen bu ocağın yeni bir ayaklanması ile sığındığı mahzende intihâr etmişdir. Yanında sevgilisi Gülfar da vardır.

«Fatme" adlı şiir de İstanbulda, halk arasında dolaşan bir tarih olayının hikâyesidir. Denildiğine göre Abdülmecidin kızkardeşlerinden biri, Fatmè, bir paşa ile evlendirilir. Doğan çocuk yatakta boğulmuş bulunur. Genç anne küçük yavrunun ölümüne o kadar üzülür ki, dayanamaz ölür. Ölmeden önce Padişahtan, ileride hanedan ailesine mensup kimselerin erkek çocuklarını öldürmesinin önüne geçmesini ister, Padişahta bunu vâdeder.

«Boğazın Çiçekleri»ni meydana getiren şiirlerden bazılarının yazılış yer ve tarihleri bellidir. Meselâ Ayasofya Gemlikte 1852 de yazılmıştır. Hial (Hayal) ise ayni yılda Bebekte kaleme alınmıştır. «Dilrübâ» konusunu Bursadan alır: bu güzel câriye başı açık olduğu halde bir kelebeğin peşinden gitti diye boğdurulur.

Bolintineanu'nun bu şiirleri gerçekle gerçek olmayanın arasında canlanan Victor Hugo'nun açtığı romantik çığırda yürümekle beraber o zamanlar Avrupa edebiyatında moda olan türk egzotizmine yeni bir hava getirmiştir. Gerçekten 1850 yıllarında Pariste bulunduğu bir sırada «Boğazın Çiçekleri»ni bizzat kendisi fransızçaya tercüme etmiş ve Philarète Chasles'in bir önsözü ile «Les fleurs du Bosphore» adı altında, yayınlamıştır (tarihçi N. İorga'nın verdiği bu bilgi bundan ibarettir). Rumen edebiyatına ise mitoloji konularının ağırlığı altında bunaldığı bir sırada yepyeni, renkli, geniş hayal ufukları açmıştır. Bolintineanunun şiirleri biz Türkler için başka bir yönden de önemlidir: bu şiirlerde zaman zaman öz türkçe kelimeler kullanılmaktadır, meselâ trandafir demez gül der, rumence ifade etmek mümkün iken gün ağarmasını kullanır. Bu kelimelerin bolluğu rumen dilinin ötedenberi türk tesirinde kalmış olduğunu açıklar, ancak bugünkü rumencede artık bunları kullanmak mümkün değildir, anlaşılmaz olmuşlardır.

Bolintineanu İstanbulda veya Pariste bulunduğu sırada diğer arkadaşları veya diğer mültecilerle olan münasebetlerini belirten mektuplarında Türk sosyal ve siyaset hayatının bilinmeyen yönlerini aydınlatır.

Bolintineanu pek çok hürriyet savaşçısı milliyetçi gibi Kırım Harbinin neticesini heyecanla beklemiş, nihayet Türk ve Müttefik ordularının şanlı zaferlerinden sonra 1859 da İstanbuldan ayrılmıştır. 1860 dan itibaren memleketinde çok yüksek mevkilere getirilen Dimitrie Bolintineanu Hariciye, Maarif ve Din İşleri Nazırlıklarında bulunmuş, sonra Prens Cuza Voda'nın fazla şahsi hükûmet tutumunu beğenmeyerek istifa etmiştir. Hayatını kazanmak için kendini tamamen yazıya veren Bolintineanu pek çok eser meydana getirmiş, hayatının en ümitsiz anlarında bile neşeli olmasını bilmiştir.

Mestolalım sevgilim

Bak gece ne güzel Boğaz ise misk gibi..

diyen şâir Bükreşte bir hastane köşesinde parasız ve kimsesiz olarak ölmüştür.

Enver Esenkova

BOLKESEDEN ATMAK — Halk ağzı deyim; 1 — Hiç bir zaman yerine getiremeyeceği vaidlerde bulunmak; misâl:

Bir seçim devresi propagandaları içinde kahvehâne sohbeti arasında:

— Bol keseden atsınlar bakalım, iş başına geçince görürüz onları da...

* Darbı mesel: «Bol keseden sultanım, develer olsun kurbanım».

2 — Övünmek; misâl:

Kendisinin Galatasaraydan mezun olduğunu, yüksek tahsilini Fransada yapdığını, babasının eski vâlilerden, dedesinin de gaayet zengin bir çiftçi olduğunu söyliyen birinin arkasından:

— Amma bol keseden attı be... hangi Galatasaray.. hangi Sorbon.. hangi baba, hangi dede.. babası Bülbüldereli yazmacı Hâfızın oğlu meşhur Allıklı Feridun, vâli mâli değil, tahrirât kâtibiydi, kendisine gelince rüşdiyeden matrutdur..

*Bir kötü huyu var, iki kadeh içdi mi bol keseden atmaya başlar.. artık tahammül edebilirsen dinle...

BOLLİAC (Cesar) — Rumen yazarı; 1813 de doğdu, 1830 de henüz on yedi yaşında iken ihtilâl fikirlerini benimsemiş ve 1830-1837 yıllarının ihtilâl mücadelelerine katılmış, 1838 de rus işgaalini ve ona yardım edenleri şiddetle tenkid ettiği için cezâ gördü; 1840 da Prense yapılan sûikasdin mânevî sorumlusu addedilerek hapse atıldı. Gerçekden: «Müstebidler kanımızı emiyır, etimizi kemiriyor» diyen bu muharrir - şâir, müstebidlerle iş birliği yapanları da: «Seni vekil yaparım de, assın kendi anasını!..» diye çok ağır hicvediyordu.

1848 ihtilâlcilerinin hareketi bastırılınca rus işgal kuvvetleri kumandanlığı elebaşıların hudud dışı edilmelerini türk idâresinden istemişdi; bu arada Balcescu Kardeşler (Costache ve Nicolae), Bratianu, Kardeşler (Dumitru ve İon), Golescu Kardeşler (Stefan, Radu ve Alexandru), Cesar Bolliac ve daha bir kaç kişi yakalanmışlar Orsovada Rumanya hududu dışına atılmışlardı; bir kısmı İstanbul, bir kısmı Paris yolunu tutmuş, bir kaçı da kendi aralarında verilen kararla Macaristana geçmiş idi; Bolliac'a verilen vazife de macar ihtilâl hükûmetinin lideri Kossuth ile anlaşarak macar ihtilâl ordularını Rumanya topraklarına geçirterek buradaki rus işgal kuvvetlerinin kovulmasını temin etmekdi.

Bolliac Transilvanyanın Braşov şehrine gelir gelmez macar generalı Bem ile irtibat kurdu, ve Paris ile İstanbuldan (İon Ghica'dan) aldığı tâlimâta göre hareket etti; bir ara General Bem'e Rumanya prensliğini dahi teklif etti. Bem, Kossuth'un fikrini aldıkdan sonra orduları ile rumen topraklarına girmeye karar verdi; ancak önceden Türk ordularının, dostluğunu değilse bile, tarafsızlığını temin etmeyi düşündü; bunun için de en uygun çârenin Rumanyada inzıbâtı temine memur Ömer Paşayı hediyelerle hoşnud etmek olduğunu gördü. Bolliac'ı Kossuth'a gönderdi, macar ihtilâl lideri Bemin düşündüğünü tasvîb etti; hazîne muhâfızına emir vererek Bolliac'ın istediği şeyi alabileceğini söyledi; rumen yazarı da bir aded pırlânta kolye ile pırlanta düğmeler ve bir de çok kıymetli elmaslı mahmuz seçdi. Bu eşyâ, macar ihtilâl ordusu generallerinden iken Avusturya ordusuna iltihâk ettiği için asılan Kont Zichy Oedon'a âid idi. Bolliac bunlar için bir makbuz verdi ve Bem'in yanına döndü.

Macar ihtilâlini bastırmak için Rusya ile Avusturya ittifak edince macarlar daha fazla dayanamadı; silâhlarını bırakıp sağa sola kaçmaya başladılar, ve pek çoğu İstanbula sığındı. Gelenlerin arasında Szeemere adında biri vardı, Bolliac'ın Macar ihtilâl hükûmeti hazînesinden aldığı kıymetli eşyâyı Ömer Paşaya vermeyüb iç ettiğini ihbar etti; bir kaç gün sonra Bolliac da İstanbula

geldi. İon Ghica'nın Beyoğlundaki konağına indi, ve hakkında yapılan ihbârın doğru olmadığını söyledi. Gerçekden, macar ihtilâlinin bozguna uğradığı sırada macar lideri Kossuth ile Orsovada karşılaşmışdı; Bolliac, eşyayı ona teslim etmişdi; ve elinde bir de tesellüm senedi vardı; fakat İon Ghica hâtıralarında bu mesele için: «Senedin altında pırlanta düğmeler Bolliac'da kaldı diye yazılı imiş, Bolliac bana bu satırı göstermedi» diyor.

İstanbula geldikden sonra islâmiyeti kabûl ederek Murad Paşa adını alan general Bem Ömer Paşaya bir mektub yazarak kendisine Bolliac ile gönderilen hediyeleri alıp almadığını sordu. Bir rüşvet şâibesi altında bırakılmak istenildiği gören Ömer Paşa bu mektubu serasker Mehmed Ali Paşaya yollayarak keyfiyetin Bolliac'dan sorulmasını istedi; 1849 yılı aralık ayı başında idi. Bolliac seraskerliğe celb ile tevkif ve habsedildi; fakat pek az sonra kefâlet ile serbest bırakıldı; Bursada ikaamete memur edildi ve Türkiye dışına çıkabilmesi için kendisine pasaport verilmedi. Bu çirkin elmas düğmeler meselesi, Avusturyadan sûreti mahhûsada gelen General Kont Cristian F. V. Leiningen'e Zichy âilesine verilmek üzere 2500 altın ödenmek sûretiyle kapandı, bunu ödeyen de Osmanlı Devleti oldu.

Bolliac'ın elmas düğmeler meselesi; Paris gazetelerine de intikaal ettiği için, oradaki rumen mültecîlerini de çok üzmüşdü. Bolliac ise mânen ve maddeten yıkılmışdı. Bir dilekçe vererek hakkındaki iftirâyı tekrar red etti, işsiz ve parasız olduğunu bildirdi, hayatını kazanmak üzere Parise gitmek üzere pasaport istedi. Rumen yazarı nihâyet 1850 yılı ekiminde Bursadan İstanbula dönmeye ve İstanbuldan da Parise gitmeğe muvaffak oldu.

İstanbulda hayatının en sıkıntılı günlerini yaşamışdı, ihtilâlde rusların âmâline hizmet etmiş olanların Bâbiâli nezdinde itibar sâhibi olduklarını görmüşdü, buna rağmen, Parise gittikden sonra kızgın ayrıldığı Türkiye âleyhinde en küçük bir şey yazmadı.

Kırım harbinden sonra memleketine dönen Bolliac ölünceye kadar muharrirlik yapdı ve 1880 de vefat etti.

Enver Esenkova

BOLPAÇA — Halk ağzı deyim, «dökük saçık; giyinişine, kiyâfetine dikkat etmez, şapşal kimse»; zamanımızda kullanılmıyor, yakın geçmişe kadar bâzı kimselere lâkab dahi olurdu; misâl:

Hanım eve yeni alınan ve henüz kendisinden kaçılmayacak çağdaki genç uşakdan şikâyet eder:

—Efendi şu oğlanın kulağını çek, pek bolpaça canım, hareme ayak attırmam inan olsun, geçen gün haşâ huzurdan......

* Sözü kesilen kız ayak direyüp ağlar:

— Ben o sünepe, bolpaça oğlanı istemem.. Vallahi de istemem, billâhi de istemem...

BOLPAÇA — 1880 yılında Vezir İskeleso kayıkcılarından bıçkınlık havasında inebolulu bir delikanlı olub ayak takımının uygunsuz gürûhu arasında güzelliği ile şöhret bulmuş, türlü rezâletlerle altın adını bakıra çıkarmış, İstanbul zâbıtasını hayli uğraştırmıştır. Bir gece, Köle Ömer adında aslı gürcü bir ayakdaşı ile beraber, limanda şamandıraya bağlı ve Giridden sabun getirmiş Osman Süleyman Kaptanın. «Paşa pesendi» adındaki bombardesine (bir nevi yelkenli gemi) korsanlık kasdı ile girmişler, yirmi çuval kadar sabun çalup kaçdıkları sıra deniz devriyesi tarafından yakalanmışlardır.

Bu vak'a üzerine yapılan istintâkında Bolpaçanın, daha önce fâili meçhul kalmış ondan fazla korsanlık vak'asının da fâili olduğu meydana çıkmışdır.

Bu delikanlıyı yakından tanımış olan Tophâne ketebesinden Üsküdarlı Âşık Râzi: «Böyle melek sîmâ bir gencin korsan olduğuna cihan inanmazdı; evvelâ herkes köle Ömer'in nârine yandı dedi idi. Meğer haydudun başı Bolpaça imiş» der idi ki Râzinin evrâkı metrûkesi arasında elimize geçen defterlerinden birinde bu genç ve güzel kayıkcıyı öven, ve muhakkak ki Bolpaçanın korsanlık yolunda tutulmasından önce yazılmış bir manzûmesine rastladık:

Kâkulü perişan, sînesi uryan
Pâ bürehne şehbaz civan hamlacı
Vezir İskelesi olmuş durağı
Beli vezirlerin başının tâcı
Deryâyı aşk üzre çalar palayı
Kuvveti bâzusu gaayetle acı
Geçilmez çakal deniz yamandır
Virmeden bıçkına anafor bacı
Bolpaçadır şöhreti ol gümrâhın

Hançeri yâresinin yok ilâcı
Altun bâşın içün terk et vahşeti
Gamzen ucu ile selâm vir, acı..

Ayni deftere kâlender halk şâiri şu notları da eklemişdir: «Saman altından su yürütür imiş; odasındaki sandıkda bir elmaslı ve altın zincirli altun salib bulunmuş ve yine üzerinde salib nakşı olan bir elmas gül yüzük bulmuşlar, sual olundukda:- Kirilos nâmında bir koca keşişin hediyesidir, bu gece mehtab seyrine Marmaraya götürüb hizmetimden hoşnud kalub üzerinde kese ve harçlık olmadığından bunları hediye eyledi, seni nice yıllar geçindirir, sat harçlık yap dedi idi demiş; Kirilos keşiş ki mitropolid imiş, bulup sual eylemişler, oğlanı tasdik idub Bolpaça bu maddeden beraet eylemiş, amma korsanlıkdan beş sene kal'abend olup Rodos kalesine yolladılar».

Vâsıf Hiç

BOLŞOY BALESİ — Dünya yüzü şöhretlerden bir rus bale topluluğu; adı batı dillerinde «Bolshoi» şeklinde yazılar; 1959 yılında İstanbula gelerek temsilleri çok büyük bir takdir ile seyredilmiş bu bale topluluğu hakkında aşağıdaki satırları «Hayat» mecmuasından alıyoruz:

«1773 yılında Moskova Yetimhânesi, himâyesinde bulunan kimsesiz çocukların boş zamanlarını değerlendirmek gaayesi ile bir bale sınıfı açmayı kararlaşdırmışdı. Bu iş için o zaman Saint Petersburg Saray Tiyatrosu dansörlerinden Filippo Beccari görevlendirildi. İtalyan asıllı dans ustası üç yıllık çetin bir çalışmadan sonra, bu kendi hâlinde yetim çocuklardan bir kısmını mükemmel birer dansör ve dansöz yapdı. Böylece dünyanın en ünlü dans topluluklarından birinin temeli atılmış oldu. Petrovsky Tiyatrosu adı altında çalışan bu topluluğun 1780 de verdiği ilk temsil Leopold Paradis'in «Sihirli Okul» adındaki balesi idi. Temsilin dans solistlerinin hepsi, bir zamanlar yetimhânede karanlık bir istikbâle terkedilmiş insanlardı. Bir gece içinde şöhrete ulaşıveren bu sanatcılar arasında Mavra Poliskova, Matryona Andreyeva, Yegor Tiomin, Matei Bakin vardı. Yıllar boyunca Petrovsky Tiyatrosu Rusyanın bir numaralı bale okulu ve topluluğu oldu, ve bunlardan yetişen bir çok dans yıldızları ile koreograflar sonradan dünyanın dört bir ucuna yayılarak klasik dans geleneğini devam ettirmeğe çalışdılar. Petrovsky Tiyatrosu bugün yerini Bolshoi Tiyatrosuna bırakmıştır. Klasik bale geleneğini devam ettirmekde olan Bolşoy'un dans bölümünde şimdi 221 sanatcı vardır».

1959 da Bolşoy Balesinin İstanbula gelen ünlü artistleri şunlardı; kadınlar: Vera Stankeviç, Velta Vilsin, Valentiva Petrona, Violetta Bovt; erkekler: Venyamin Zimin, letonyalı Harald Rittenberg, Vladimir Kudriaşov, Yevgeniy Kuzmin.

BOM, BOM ATMAK, BOMCU — İstanbulun külhânîler ve hâneberduşlar argosunda yalan, yalan söylemek, yalancı; misâller:

Bir hâneberduş delikanlı emsâli ile barındığı sabahcı kahvehânesinde kibar düşkünü olduğunu, dedesinin paşa olduğunu söy-

Bolşoy Balesinden
V. Petrovna ve V. Zimin
(Resim: S. B.)

lerken biri atılır:

— İnanmayın ulan, hepsi bomdur, fırlamadır (piçdir) o, nerden bilecek dedesini..

* Bir balıkcı kahvehânesinde ihtiyar bir balıkıc, gençliğinde Beylerbeyinde kayığı devrilerek denize düşen güzel bir hanım sultanı nasıl kurtardığını, o hanım sultanın kendisine âşık olduğunu, bir gece sandalla yalıya giderek bir arab bacının kendisini pencereden yalıya aldığını, genç kadınla nasıl muhabbet ettiklerini, hanım sultan kendisine evlenmeyi teklif ettiği, hattâ paşa babasının da buna râzı olacağını söylediği halde gönlü kendi küffü olan başka bir güzel kızda olduğu için bu teklifi red ettiğini ballandırarak anlatırken bir ses:

— Hasan Baba yine bom atıyor!.

— Sus ulan, tatlı tatlı dinliyoruz işte...

* Bir kahvehânede pırpırı bir oğlan kahveciye, oranın müdâvimlerinden bir seyyar börekcinin kendisini yanına çırak olarak alacağını söyler; kahveci:

— Güvenme, bomcu nâmussuzun biridir, sana kötü oyun oynar, gözünü aç, ayağını denk al...

BOMBA — Halk ağzında ve İstanbulun külhânîler, pırpırıları argosunda bir kaç mânâda kullanılır.

1 — Şık, modaya uygun giyim eşyası hakkında; misâl:

Liseli delikanlı yeni pantalonunu arkadaşına gösterir:

— Nasıl pantalonum?.

— Güle güle giy, bomba gibi...

* Adamlık esvabını giymiş genç balıkcıya arkadaşı:

— Bomba gibisin (pek şıksın), nereye gidiş?..

2 — Sağlam, zinde, sıhhatde; misâl:

Hastalığı dolayısı ile bir kaç gündür kendisi ile balığa çıkamayan bir gence kahvehânede hâmisi yerindeki balıkcı sorar:

— Nasıl oldun Ali, bu gece gelebilecek misin?

— Gelirim ağabey, bomba gibiyim hamdolsun ...

3 — İri yarı, katana gibi, canlı, hoşur kadın; misâl:

Sokakda bir hâneberduş ayakdaşına:

— Karıya bak be, bomba gibi...

4 — Tarâvet ve olgunluğunun zirvesinde kadın memesi; misâl:

Yalın ayaklı pırpırı fakat güzel bir delikanlıya jigololuğunu yapdığı kadının çirkinliğinden bahsedilir:

— Ben karının bombasına bir de eline bakarım ağabey, eli açık, onda olan bombalar da hiç bir karıda yokdur..

Muhterem bilgin Ferid Devellioğlu «Türk Argosu» adındaki eserine «Bomba» kelimesini almamışdır, yalnız «Bomba Patlatmak» diye bir deyim kaydediyor ve «çarpmak, aşırmak» karşılığı olarak gösteriyor. Biz İstanbul külhânîleri arasında böyle deyime hiç rastlamadık.

Hâneberduş gürûhu ağzında bir de «Atom bombası» vardır, yeni çıkma müstehcen elfazdan, «zeker» mânâsınadır, yeni yeni bilhassa küfür olarak kullanılıyor.

BOMBA VAK'ASI — (B.: Hamidiye Camii sûikasdı).

BOMBİLİ — İstanbul külhânîleri ve hâneberduşları argosunda mütehcen elfazdan, «zeker».

Bibl.: Ferid Devellioğlu, Türk Argosu.

BONCUK — Renkli camlardan yapılan ve süs yerine kullanılan mâlum şey.

Mâvi camdan gaayet irilerine «katır boncuğu», küçüklerine de «nazar boncuğu» denilir, her ikisi de kem gözün şeâmetinden korunmak için kullanılır, katır boncukları hayvanlara, nazar boncukları çocuklara takılır; eskiden feslerin püskül dibine, takkelere, mintan, hırka, sakoların şimdide gömleklerin ceketlerin sağ omuz başına dikilirdi, dikilmektedir, ekseriya yanında bir de nazarlık bulunur. Hele orta tabaka ve ayak takımı arasında nazar boncuksuz ve nazarlıksız sünnet çocuğu görülemez; Mehmet Âkifin şu beyti ne şirin bir portredir:

Yeşil sarıklı bir oğlan ki başda püskül yok
İmâmesinde fesin bağlı sâde bir boncuk.

Bakdığı yeri yıkıcı, kurutucu kem gözlere karşı mâvi boncuk, yalnız çocuklara ve hayvanlara değil çiçeklere de asılır, takılır; İstanbulun kenar mahallelerinde dolaşanlar evlerin pencere önlerini, balkonları süsleyen, saksılar, yağ ve konserve kutuları içindeki çiçeklerin hepsinde birer mâvi boncuk görürler. Hattâ zamanımızda, yüksek tabakaya mensub, yahud, zamanın inkılbları ile gömlek değişdirerek yükselmiş âilelerin buz dolabı, çamaşır makinası, elektrik süpürgesi, radyo, pikap gibi ev eşyâları ile en lüks mar-

kaları taşıyan gerdûne misâl otomobillerinde dahi mâvi boncuklar görülür. Hele halk otobüsleri ile taksi otomobiller arasında mâvi boncuksuz araba hemen yok gibidir. Biz pek büyük masrafla döşenmiş bir yeni zenginin salonunda billûr âvizeden sûreti mahsusada yaptırılmış yumruk büyüklüğünde bir mâvi boncuk görmüşüzdür, yeni bir isimle «fil boncuğu» dememiz gereken bu mâvi boncuk altında, viski içilip poker oynandığı da notlarımız arasındadır.

Bir kunduracı da, tutduğu spor klubünün golcü bir forvetinin ayak numarasını öğrendikden sonra en güzel malzeme ile hediye olarak hakikaten zarif bir çift iskarpin yapmış ve bağların uclarına, o hünerli ayaklara nazar dekmemesi için birer küçücük mâvi boncuk yerleşdirmişdi. Ünlü futbolcu hediyesini aldımı, aldı ise mâvi boncuklu pabucunu ayacıklarına geçirdi mi bilemeyiz.

Boncuk cezâ evlerimizde, bu arada İstanbulun cezâ evlerinde de mühim bir yer alır, boncukdan para keseleri, kadın çantaları, tesbihler ve yılanlar örülür, yapılır ve «mahbushâne işi» diye satılır.

Boncuk, yakın geçmişe kadar kadınların baş yemeni ve çenberleri oyacılığında kullanılmışdır.

BONCUK — «Mahyacılık tâbirlerinden. Minârelerin üst şerefelerinden biribirine gerilen kalın halatın ucuna geçirilen şimşirden halkaların adıdır. Tezyin sanatında tesbih ve inci dânesi gibi yuvarlak süs motiflerine de bu ad verilir» (M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri)

BONCUK — Halk ağzı deyim, erkek ve kız küçük arab - zenci çocuklar hakkında kullanılırdı (M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri)

BONCUK SOKAĞI — Haliçde Sütlücenin yollarındandır; Erenler tekkesi Sokağı, Çıksalın sokağı kavuşakları ile Muhibban sokağı arasındadır. Peştemalcı sokağı ile bir kavuşağı vardır.

Erenler tekkesi sokağı tarafından yüründüğüne göre iki araba geçebilecek genişlikde olup kaba taş döşelidir, sağa bir kavis çizerek yokuş olur, Peştemalcı sokağı kavuşağından sonra düzleşir, ve böylece Muhibban sokağına kavuşur.

İkişer katlı ahşab, kâgir bağçeli evler sıralanmışdır. Peştemalcı sokağı kavuşağında Sütlüce İlk Okulunun bağçe duvarı görülür, 1832 tarihini taşıyan Nevresyan ve Kalfayan ermeni ilk okulları vardır. Peştemalcı sokağı kavuşağında meydanısmı bir açıklıkda halk tarafından «Kuzu Baba» denilen bir yatır makaamı vardır; bu Kuzu Babanın kim olduğu öğrenilemedi (haziran 1961)

Hakkı Göktürk

BONİFAY — Geçen asır sonlarının namlı bir dişcisi, eski Eminönü Meydanında, Köprüden gelirken tam karşıda, yâni Yeni Camiin kemeri hizâsındaki gayet dar, sefer tası gibi kat kat kâgir binâlardan birinin cebhesinde bir kolaç boyunda koca tabelâsı daha köprünün ortasında iken karşıdan görülürdü.

Yaşlılar: «Bu dişçi kendimi bildim bileli buradadır, levhasını göre göre ginâ geldi» derlerdi. İstanbulda piyasanın en eski dişçilerinden olduğu muhakkakdır. Ne milletden olduğunu bilmiyorum, rum katoliği mi, İtalyan mı, maltız mı, nedir? İsim fransızların Boniface'i ile ilişikli. Emekdarlığı, tabelâsının göze çarpışı, meydanın kalabalık ve işlek oluşu yüzünden müşterileri eksik olmaz bilhassa cebi yufkalar, taşralılar, ayak takımı gelüb giderlerdi. **Sermed Muhtar Alus**

BORA (Ekrem) — Sinema perdesinin genç ve ünlü artistlerinden; 1932 de Ankarada doğdu, babası hava yüzbaşısı Mazhar Uçakdır, annesinin adı Nuriyedir; ilk tahsilini Ankarada ve İstanbulda 38. inci ilk okulda yapdı, Kadıköy Birinci Orta Okulunu bitirdi; daha çocuk denilecek çağda iken sanatkâr hüviyeti nazarı dikkati çekdi, 1954 de And Filmin çevirdiği «Alın Yazısı» filminde baş rolde oynayarak ilk defa sinema perdesinde göründü; sonra Birsel Film ile sıkı bir iş birliği yaparak çalışdı; «Sünger Avcuları» (yahud Rüzgâr Zehrâ), «Yeşil Köşkün lambası», «kanundan kaçılmaz», «Seni benden alamazlar» filmlerinin baş

Ekrem Bora
(Resim : S.B.)

rollerini oynadı; aldığı rollerde büyük başarı sağlayan genç artist anlaşmaları olduğu And ve Birsel film studyolarının çevirdiği filmlerden başka «Cehennemde buluşalım», «İnleyen Dağlar», «Mavi Boncuk», «Üç kızın hikâyesi», «Buna gönül bağlama», «Divâne», «Tilki Leman», «Ayşe kız» kordelâlarında baş rolleri aldt. 1958 de And Filmin çevirdiği «Bir kadın tuzağı» filminde de baş rolü aldı; son oynadığı eser Erkoç Filmin çevirdiği «Kahraman Üçler» dir. 1961 yılında Türkiyede ilk defa coproduction cinemascope renkli film olarak Antalya, Adana ve Urfada çevrilen «Cehennemde buluşalım» filminde önemli bir rol almışdır.

Husûsî hayatında güzel akordeon çalar, kara kalem resim yapar, iyi bir yüzücüdür. Otomobil kullanmak ve ata binmek de zevkleri arasındadır.

Hakkı Göktürk

Vefâkâr muhabirimiz Hakkı Göktürkün yukarıdaki notları matbaaya verildikten sonra Ses mecmuasında Ekrem Bora ile güzel bir konuşma yazısı çıkmışdır; hal tercemesini tamamlamak için oradan da bâzı satırlar alıyoruz; sanatkâr anlatıyor:

«Ben kırk günlük iken babam şehid olmuş, dört erkek kardeşin en küçüğüyüm. Orta mektebi bitirdim, liseyi okuyamadım. 1953 de Yıldız mecmuası bir artist yarışması açmışdı, girdim, birinci oldum. Eğer böyle bir tesâdif olmasaydı belki de balıkcı olurdum. Açık havada derdlerimi unutuyorum, (Büyük derdi orta okulda sona ermiş tahsilidir, sanatkâr insanın oto didakt olduğunu unutuyor), Robinson gibi yalnız yaşamak istiyorum, bir köpeğim ve oltalarım olsun yeter; toplum hayatı beni sıkıyor». (Ses, No. 10. Ocak 1962).

BORALI (Turgud) — Çağdaş türk sahnesinin seçkin komedi ve dram aktörlerinden; 1923 de İstanbulda doğdu; mühendis İbrahim Bey isminde bir zâtin oğludur, annesinin adı Jûlidedir. Kabataş Lisesinde okudu, amatör aktörlüğe okul müsâmerelerinde başladı; fakat girdiği konservatuvar imtihanlarında muvaffak olamadı; buna rağmen azim ve cesâreti kırılmadı, 1944 yılında Ses Tiyatrosuna intisâb ederek «Hava Civa» Operetinde sahneye çıkdı. Sonra «Lüks hayat», «Deli dolu» Operetlerinde oynadı. 1946 da Maksimde Muammer Karaca ile beraber çalışdı, «Cibâli Karakolu» nda dâmad rolünü oynadı. 1949 da İzmir Şehir Tiyatrosuna geçdi, bu tiyatroda «Paydos», «Hamlet», «Köroğlu» piyeslerinde önemli roller aldı; bir yıl sonra İstanbula döndü, 1952 de tekrar Muammer Karaca Tiyatrosuna girdi, 1953 İstanbul Tiyatrosunda, 1954-1958 arasında da üçüncü defâ olarak, Muammer Karaca'nın yeni tiyatrosunda oynadı; «Anne Frank'ın Hâtıra Defteri», «Cam kırıkları», «Masif iskemle» piyeslerinde önemli roller aldı; 1959 da bir yıl da Kenterlerle berâber çalışarak «Çöl fâresi», «Tahta Çanaklar», «Şarkının sonu», «Burada gömülü» piyeslerinde önemli roller aldı.

1960 da Küçük Sahne kadrosuna katılan Turgud Boralı balerin Marıtza Boralı ile evlidir. Mesleğinin icâbı edebiyat ve mûsiki ile pek yakından meşguldür.

Hakkı Göktürk

BORAN (Kâmil) — Değerli çağdaş hukukculardan. 1907 de Mardinde doğdu, Abdüsselâm adında bir çiftçinin oğludur, Vâlidesinin adı Atiye hanım dır. 1933 de İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun oldu; sırası ile Edirne, Niğde, Ordu, Ankara ve İstanbul savcılık ve hâkimliklerinde bulundu; 1941 de askerlik ödevini İstanbulda Davutpaşa Kışlasında topcu subayı olarak yapdı; 1945 de İstanbul hâkimliğine mümtâzen terfî etti; İstanbul selâhiyetli meşhud suç savcılığında bulundu, 1938 ara seçiminde Mardinden Cumhuriyet Halk Partisinin namzedi olarak mebus seçildi; 1948-1954 ve 1957-1960 iki devre mebusluk yapdı.

Kâmil Boran
(Resim : B. Şeren)

1945 den 1955 yılına kadar çıkardığı «İleri Hukuk Dergisi» nin ayni zamanda baş muharrirliği ni yapdı. «Yeni Türk Ticaret Kanunu Şerhleri» adı ile basılmış bir eseri, bir de «Cezâ Kanununda Delil» isminde basılmamış eseri vardır.

Güzel bir hususî kütübhâneye sâhibdir, ki bu kütübhânede en kıymetli kısım, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşundan 27 Mayıs 1960 inkılâbına kadar hiç eksiksiz meclis zabıt-

ları koleksiyonudur.

27 Mayısdan 1960 dan sonra İstanbulda, avukatlık yapmağa başlamışdır.

Hakkı Göktürk

BORAN (Orhan) — İstanbul Radyosunda esprili konuşmaları ile halk tarafından çok sevilmiş bir spiker, ve evleviyet ile değerli bir komediyen; 1928 senesi haziranında İstanbulda doğdu, doktor Hikmet Beyin oğludur, ilk tahsil çağına gelinceye kadar sebâvet yıllarında babasının vazifeleri dolayısı ile Anadolunun ve Trakyanın muhtelif kasabalarında dolaşdı, ilk tahsilini Edremitte yapdı, orta ve lise tahsilini de Galatasarayı Lisesinde tamamladı, daha mekteb sıralarında iken sahne hayatına heves etti, Liseden mezun olduğu yıl Şehir Tiyatrosuna intisâb etti, bir yandan da Edebiyat Fakültesine devam etti (1946). 1948 de İstanbula gelen Paris Mathurins Tiyatrosu müdürü Jean Marchat ile anlaşarak bu fransız tiyatrosunda çalışmak üzere Parise gitti. Mathurins sahnesinde «L'Empereur de Chine» ve Mollièr'in «La Misantrope» piyeslerinde oynadı, bir yıl sonra yurda döndü, tekrar Şehir Tiyatrosuna girdi, bu arada yerli filmlerde de roller aldı. Şehir Tiyatrosunda oynadığı piyesler arasında «Cezâ Kanunu» nda Zîver Bey rolü ile «İki efendinin uşağı» ve «Yanlışlıklar Komedisi» ndeki rollerini muvaffakiyetle temsil etti; «Yıldırım Bayazıd» filminde de Yıldırım Bayazıd rolü çok başarılı olmuşdu.

Orhan Boran
(Resim : S.B.)

Kendisinde tek başına çalışabilecek bir komediyenin nefis güvenini bulan Orhan Boran bir sene sonra Şehir Tiyatrosundan ayrılarak İstanbul Radyosuna temsil yayınları rejisörü olarak intisab etti, ve radyo temsillerinin mükemmeliyeti yolunda çok çalışdı.

Sonra esprili radyo röportajları ile meşgul oldu ve birden Türkiye çapında bir şöhret oldu. Maddeten çok tatminkâr bir kabare angajmanı teklifi karşısında iki sene çalışdığı Radyodan ayrıldı, fakat bağını tamamen kesmedi, kabarede çalışırken radyoda serbest olarak çeşitli programlara devam etti.

1952 yılından sonra memleket dışı turnelere çıkdı, Avrupanın ve Amerikanın muhtelif şehirlerinde dolaşdı, bu arada Kanarya Adalarına uğradı; Atinada Beşinci Jorj Otelinde, Romada Rupe Torpea'da, Beyrut da Kit Kat'da, hulâsa her gittiği yerde bir otel salonunda, bir kabarede, bir gece kulübünde çalışma fırsatını buldu, Çok takdir topladı. 1957 de Londrada B. B. C. radyosunun açdığı bir imtihanı kazanarak üç yılda Londrada B. B. C. de çalışdı.

Bu satırların yazıldığı sırada Orhan Boran yine serbest olarak İstanbul Radyosunda esprili konuşmalar yapmakda, bir yandan da muhtelif gece kulüblerinde çalışmakda idi. Türk sahnesinin çok sempatik bir sîmâsıdır.

BORAR (Orhan) — Viyolonist, orkestra şefi; memleketimizde batı mûsikisini temsil eden sayısı pek az mümtaz sîmâlardan biri; temiz ve güzel yüzü sanatkâr rûhunun mâkesi olmuş tatlı dilli bir meclis adamı; geniş ansiklopedik bilgisi, klasik ve çağdaş müsikimiz, edebiyatımız, tarihimiz, örf ve âdetlerimiz, eski güzel sanatlarımız üzerinde geniş ve sağlam vukuufu ile benzeri bulunmaz aydın adam; ağız tadı bilir, bâdeye iltifât eder, zevk sâhibi, hüsün âşıkı, bütün beşerî değerlerini asîl bir tevâzû ile tetvic etmiş centilmen; türk sanat ve tarihinin hazînesi İstanbulun ıtrı ile mest, bu şehrişehîri halâ adım adım, köşe köşe dolaşarak en iyi tanıyanlardan, bilenlerden biri; (17 temmuz 1326) 30 temmuz 1910 da Balıkesirde doğdu, bu şehrin Martlı Mahallesinde doğduğu ev hâlâ durmaktadır. Babası piyâde binbaşısı merhum İbrahim Hıfzı Bey aslen Bursalıdır (vefâtı 1946); vâlidesi Fatma Zehrâ Hanım da İstanbullu olub Divitci İsmail Paşanın kızıdır, bu satırların yazıldığı 1962 yılı şubatında hayatda ve doksan yaşlarında bulunuyordu; kültürlü bir türk hanımıdır, şiir ile mûsiki ile meşgul olmuş, mûsikide Hacı Ârif Beyin talebesi olmuş, dîvan ve tanzîmat edebiyatı üzerinde salâhiyetle konuşur, fakat kendisi: «Onlar gençliğimde idi, bir dünyâdan başka bir dünyâya gelin gidince hepsini bırakdım» demişdir. Orhan Borar bu âilenin ikinci evlâdıdır, bir ablası vardır.

Sabâvet hâtıralar arasında «ilk ritmik sezgilerim olacakdır sanırım» diye şunu anlatmışdır: «Yaş kaydedemeyeceğim, pek küçükken, sıcak yaz ramazanlarında babamın beni büyük ve loş ve serin camilere götürdüğünü hatırlıyorum; o namaz kılarken kârı kadim dolablı cami saatlerinin karşısına geçer, rakkasın hareketlerine uyarak sağa sola sallanır dururdum»; bir sohbet arasında da: «Zan ederim yedi yaşlarında idim, ablam ud dersi alırdı, onun ud çalmasına tahammül edemeyerek ağladığımı hatırlıyorum» demişdir.

Çocukluğu Balıkesir, Bandırma, Adana ve Konyada geçmişdir, ilk tahsilini de bu şehirlerin ibtidâî mekteblerinde yapmışdır. Konyada bulunduğu zaman İstiklâl Harbi yıllarına rastlar, on oniki yaşları arası, babası Konya hat komitesi idi; birgün: «Şu çocuğa bir az keman öğretelim..» demiş, bu karar ile Konya Mektebi Sultanîsi mûsiki muallimi ve Konya Mevlevihânesinin neyzenbaşısı Bahaeddin Çelebinin talebesi olmuşdur. İlk kemana başlaması kolay olmamış, hayli direnmiş, fakat babasının çıkardığı bir şarkı karşılığı yirmi kuruş vermesi bu hususi keman derslerini çocuğa câzib kılmışdır. Bir müddet sonra Bahaeddin Çelebi: «Orhanı artık Dârüttâlimi Mûsikiye gönderin..» demişdir,

Zaferden sonra Konyadan Balıkesire döndüler, Orhan Borar ilk okulu 1922 de Balıkesirde bitirdi, ve babasının Haydarpaşa Demir Yolu Mektebi müdürlüğüne tâyin edilmesi üzerine İstanbula geldiler, bu vesîle ile dir ki Kadıköy Orta Mektebine girdi, oradan mezun olduktan sonra İstanbul Erkek Lisesine girdi, ve garb mûsikisi ile yakın temâsı lisenin onuncu sınıfında iken başladı; almanca muallimi Stumpfel talebelerden bir orkestra kurmuşdu, Haydn'in bir senfonisi çalınırken Orhan Borar liseyi bitirir bitirmez Konservatuvara girmeye kat'î kararını verdi. 1929 da diplomasını aldı, hem Hukuk Fakültesine kaydolundu, hem de Konservatuvara girdi; Konservatuvarda Albert Braun ile Âlî Sezin'in talebesi oldu, ondokuz yaşında idi; Âlî Sezin için: «Nâdir yetişen hocalardandır, kendisinden yıllarca feyz aldım..» diyor.

Orhan Borar

(Resim . S.B.)

Mütevâzı gelirli bir âilenin evlâdı idi, Üniversite ve Konservatuvar tahsillerine medâr olması için 1933-1934 de Muhlis Sabahaddin Operetinin müzik topluluğu arasında keman çaldı. 1934 de ilk İstanbul Radyosu orkestrasına (Türk Telsiz Telefon A. Ş. Orkestrası) viyolonist olarak girdi. Hukuk Fakültesinden diploma aldığı halde sanat yolunu tercih etti. Eski Mâbeyini Hümâyun Orkestrası «Riyaseti Cumhur Orkestrası» adı ile Ankaraya nakledilmiş olduğundan 1935 de İstanbulda tek orkestral teşekkül olan Cemal Reşid Rey'in idâresinde kurulmuş İstanbul Konservatuvarı yaylı sazlar orkestrasına birinci keman grupuna girdi; ki Mesud Cemil, Âlî Sezin, Muhiddin Sadak, Hadiye Hanım ve Kıbrıslı Nazlı Hanım da bu orkestrada bulunuyorlardı.

Yine ayni 1935 yılında Âlî Sezin, Orhan Borar, İzzet Nezih ve Mesud Cemilden mürekkeb yaylı sazlar kuvarteti kuruldu (birinci keman, ikinci keman, alto, viyolonsel), en saf klasik mûsikiyi temsil eden bu topluluk Türkiyenin ilk ve en devamlı kuvarteti oldu, faaliyeti 1938 yılına kadar sürdü, konserlerini İstanbul Radyosu ile Fransız Tiyatrosunda verdi.

Dahiliye Vekâletinin emri ile türk mûsikisinin radyolarla yayını men edilmişdi; bir klasik mûsikimizin bulunduğunu ve bunun yüksek değerini belirtmek üzere 1937 de Mesud Cemil radyo dışında «Tarihî Türk Mûsikisi Ünison Erkek Korosu» adı ile onaltı kişilik bir topluluk kurdu, Orhan Borar da kendi istek ve arzusu ile bu topluluğa katıldı, topluluk büyük alâka ile karşılandı, ilk konserini, zamanımızdaki adı Saray Sineması olan Glorya Sinemasının salonunda verdi (matbu kataloğunda bulunan Columbia şirketinin üç plâğı).

1938 de Konservatuvardan diploma aldı; İstanbul Radyosu kapanmışdı. İstanbulda akademik mûsiki faaliyeti çok zayıflamışdı. Orhan Borar geçimini temin için bir hukuk fakültesi diplomasına sahib olduğunu hatırladı. İstanbul Üni-

versitesi rektörlük kalemine kalemine kâtib oldu. Fakat etrafını saran evrak yığını, derdi maîşetten ağır göründü, sabahları adımları geri geri giderek vazifeye geç kalmaya başladı, evvelâ şifâhen nasihat ettiler, sonra yazılı bir ihtar alınca istifâ etti; bu kâtiblik hayatı bir yılı doldurmamışdır.

Tam o sırada Cumhur Başkanlığı Flarmonik Orkestrası keman grupu için açılan müsabaka imtihanını kazandı, ve 1939 ocak ayında Ankaraya gitti.

Bu flarmonik orkestrada 1949 yılına kadar on sene kaldı ve Ankarada bu orkestrada mesleğinin en parlak safhasına ulaşdı. Piyanist ve değerli, kültürlü müzisiyen Midhad Fenmen ile dâimî bir düo kurdu; devamlı şekilde oda müziği konserlerine iştirâk ederek bu düo bir triyo'ya inkilâb etti. Ünlü Macar bestekârı Ernst von Dohnanyi bir akşam memleketinde tesâdifen Ankara Radyosunu bulmuş, bu triyonun bir konserini dinlemiş, öylesine duygulanmışdır ki sanatkârlara bir mektub yazmakdan kendisini alamamışdır. Triyo da bir müddet sonra bir kentet oldu (birinci keman Orhan Borar, ikinci keman?, alto İzzet Nezih, viyolonsel Mesud Cemil, piyano Midhat Fenmen); yurd içinde ve dışında turnelere çıkılarak konserler verildi, fevkalâde takdir toplandı.

Bu teşekkülün içinde üç imtihan veren Orhan Borar 1943 de Konzertmaister (Orkestrada şefden sonra gelen, başkemancı).

Fakat 1949-da içinde bir İstanbul hasreti birden ve çok kuvvetle başladı, Ankarada üstüne bir kâbus kasveti çökdü. Her seçkin kıymetin alın yazısıdır, iş hayatının bir takım kara sineklerinin tacizatı da eklenince o kadar bunaldı ki Orhan Borar: «O bedbahtları hatırladıkça halâ bir tuhaf olurum, tiksinti duyarım..» diyor; sık sık Kızılcahamama, Boluya kaçmaya başladı, ve nihâyet en şiddetli bir bunalma ânında istîfasını verip İstanbula geldi.

İstanbulda yakın dostlarından Afif Tektaş Orhan Borara kurmuş olduğu flarmoni derneğinin genel sekreterliğini teklif etti, memnuniyetle kabul ett.

1950 de İstanbul Radyosu küçük orkestra şefliğine tâyin edildi. Bir müddet sonra Âlî Sezin vefat etti, Konservatuvar istişâre heyetinin karar ve arzusu ile uzun yıllar feyz aldığı kıymetli hocasının yerine konservatuvar keman muallimliğine tâyin edildi (1951).

1954 de İstanbul Radyosunun «tonmaister» i (ses mutahassısı) oldu; hâlen de müessesenin dört tonmaister'inden biridir.

Konservatuvarda, Avrupada çok çetin olan müzik müsabakaları kazanan talebeler yetişdirdi, Guy de Rassenforse (Liszt'in son talebelerinden meşhur macar piyanisti Charles Geza de Hegey'in torunu), Ester Mefano ve Pıtırcık Acar bu Kıymetler arasındadır; 1961 de en beğendiği talebesi de Yusuf Güler idi.

1962 de bu satırların yazıldığı sırada Konservatuvarda keman hocası, Radyoda tonmaister ve kendi adına nisbetle anılan küçük orkestranın şefi, ve ayrıca solist viyolonist idi.

Bir gün Kurbağalı Dereye terk edip çürümüş, dağılmış «Evliya Çelebi» adındaki bir koturacağın Marmaradaki cevelânları, bu tekneyi İstanbul Ansiklopedisine, bu şehir kütüğüne kaydettirecek kadar renkli, câzibdir.

İki defa evlenmiş, ve ayrılmışdır; ilk izdivâcı 1941 dedir, bu evlilik hayatı ancak yedi ay sürmüşdür; ikinci defa 1952 de evlendi, bu ikinci devre 1959 yılına kadar, yedi yıl devam etti ki ikinci hanımından doğmuş oğlu Karaca Borar kendi yanındadır. Kadıköyünde Modada, asırdîde annesi ve hasta hemşiresi ile oturur.

BORAZAN SOKAĞI — Beyoğlu İlçesinin merkez nâhiyesinin Firuzağa Mahallesi sokaklarından olup Kadirler Yokuşu ile Türk gücü sokağı arasında uzanır. İki araba geçebilecek genişlikde dikce bir yokuşdur; üzerinde 4-5 katlı beton ve kâgir binâlar görülür, kapu numaraları 1-21 ve 2-20 dir (Haziran 1961)

Hakkı Göktürk

BORAZAN TEVFİK — (B.: Tevfik, Borazan)

BORAZAN TEVFİK SOKAĞI — Karagümrükde Kaariye atik ali paşa mahallesi sokaklarından, 1934 Belediye Şehir Rehberinin 7 numaralı paftasına göre Kalfa efendi Sokağı ile Salmatomruk Caddesi arasında uzanır; Avâre sokağı, Yeşilce direk sokağı, Urgan sokağı, Ağızlık Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Salmatomruk Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba

geçebilecek genişlikde, kabataş döşeli, dikçe bir yokuş olarak başlar, sağ kolda Urgan Sokağı kavuşağını geçince sağa bir kavis çizerek toprak yol olur, sol kolda Kalfa efendi Sokağı kovuşağını geçince sağa bir dirsekle kırılır; sokak levhasına ve kapu numaralarına göre Neşter Sokağına bağlanarak sona erer; bitimi 1934 Rehberinde gösterildiği gibi Kalfa efendi sokağında değildir.

Üzerindeki evlerin büyük ekseriyeti için, dış görünüşlerinden, dar gelirli âile meskenleridir denilebilir. Bu sokakda Doğan Garajı adında bir de garaj vardır (haziran 1961). Sokak adını İkinci Abdülhamid zamanında yaşamış ve şirin kulhanbeyliği ile şöhret kazanmış Borazan Tevfik adındaki bir bahriyeliden almışdır (B.: Tevfik, Borazan).

Hakkı Göktürk

BORC YÜZÜNDEN HABSEDİLME VE VE BORCLULARIN AFFI — Cumhuriyet idâresinin tahakkuk ettirdiği türk medenî kaanunundan evvel borc yüzünden habse mahkûm olanların çok hazin ve elim bir hâtırası vardır. İstanbulda borclular Baba Câfer Zındanına konulurdu (B.: Baba Câfer Zındanı). Zamanımızda Darüşşefaka, Kızıl Ay ve Dârülaceze gibi hayır müesseselerine yapılan nakdi yardımlar, o eski devirlerde Baba Câfer Zındanındaki borçlulara yapılırdı, ve borc yüzünden hürriyetlerini kaybetmiş olanları kurtarmak büyük sevab sayılırdı. Hattâ hapisden çıkan borclu, bu sefer halâskârının kapusuna esir pazarından satın alınmış bir köle sadâkati ile bağlanırdı. Saltanat tebeddüllerinde askere ve sâir devlet memurları ile hânedan bendegânına cülûs bahşişi dağıtılırken borcunu ödeme imkânından tamâmen mahrum kimseleri, borclarını ödeyerek kurtarmak, tahta çıkan yeni pâdişah için bir uğur sayılırdı. Büyük memûriyetler özleyen unutulmuş devletliler, pek nâzik, sıkıntılı durumlara düşen varlıklı kimseler, gaayelerine ulaşma ve sıkıntılarından kurtulma yolunda: «Baba Câferden şu kadar nefer borcluyu halâs edeyim» diye adakda bulunurlardı.

İstanbul ihtilâllerinde ihtilâlcilerin ilk işlerinden biri de bütün zından ve mahbushânelerin kapusunu açmak olur idi ki bu arada Baba Câfer Zındanı da boşaltılırdı.

Vâsıf Târihinin hicrî 1171 (milâdî 1757) yılı vekaayii arasında, ki Üçüncü Sultan Mustafanın cülûs yılı dır, borcluların affı hakkında şöyle bir bend vardır:

«Zuhûri mekârimi şehriyârii rûyizemîn ve ıtlâki mahbûsin - Pâdişâhi enâm hazretlerinin mâyei zâtiyelerinde cevheri sehâvet ve dili pür safvetlerinde zîr destânü fukarâya rahmü şefakat derkâr olduğuna binâen deynini edâ ve hukuuku nâsi istifâdan âciz olub mahbeslerde mübtelâyi âhü enîn olan zuafâ ve mesâkinin dâyinleri irzâ olunmak için bu def'a vâfir mebaliğ in'am buyurduklarına binâen zikrolunan dâyinler bilâ ibrâm iskât ve irzâ olunub katî çok kimseler nekâlü iglâlü mezelletden rehyâbi râhat olarak düâyi bekaayi devleti şâhâneye mûvâzebet eylediler».

Aşağıdaki beyitler Üsküdarlı Âşık Râzinin hezel yollu yazdığı bir manzûmeden alındı:

Mâlû menâlimi yidi bir kâfir
Hem dillerde kepâze oldu adım
Hâki mezelletde çekdim cefâyı
Hâneberdûşana ben de katıldım
Hem gırtlağa kadar borca batarak
Baba Câfer Zındanına atıldım.

BORU — 1): Demirden, kurşundan ve emsâli mâdenlerden içi boş çubuk; 2): Ağız ile çalınan mâdenî mûsiki âleti (H. Kâzım, Büyük Türk Lûgatı).

Argo olarak: Boş, mânasız söz; böyle konuşan adam; kafası boş, mânâsız adam; misâl:

Pırpırı oğlan içdiği esrarlı cıgaranın keyfi içindedir; biraz büyükce bir benzeri onun bu zehire kapılmış olmasını hoş görmemiş, nasihat yollu bir şeyler söylemiş, fakat konuşur iken küçüğün uyuduğunu görmüşdür, tartaklar:

— Ulan burunu be, nasihat veriyoruz sana be!..

— Boş ver be ağabey, bozma benim dalgamı...

Yem borusu — Kışla hayatından alınmış halk ağzı deyim: «bir zümrenin, bir sınıfın, yahud millet olarak toplumun menfaatini, refâhını sağlayacak, fakat yerine getirileceği şübheli vaid»; misâl:

Mebus seçimlerinin arifesinde hükûmet, memur maaşlarına mühim bir zam tasarısından bahseder:

— Memurlara bir yem borusu çalındı!..

Borusunu öttürmek, Borusu ötmek — Halk ağzı deyim; bir adamın mûhitinde sözünü geçirmesi, ve hattâ en geniş mânâsı ile nüfûz; misâller:

Yalın ayaklı pırpırı bir gazete müvezzii çocuk, mihnetli işi altında ezilmiş, bir liman vapurunda kamarot olmak ister ve müşterilerinden şöhretli bir muharrire yalvarır:

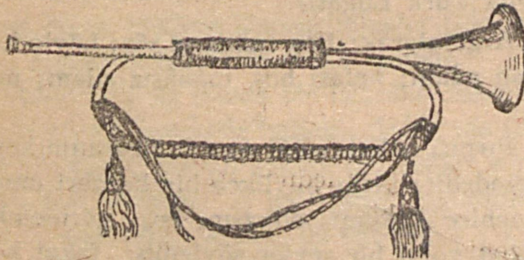
— Ne olur bey amca, söylesen de beni kamarot alsalar, senin borun öter orada bey amca!.

* Vaktiyle aldığı bir tavsiye kartı ile işini kolayca hallettiren ihtiyar kadın, partisi ikdârı kaybetmiş akrabasına tekrar baş vurur:

—Sana hiç bir şey yapamam teyzeciğim, borumuzun öttüğü devir geçti...

* Bu anlamda darbı mesel: «Borusunu öttüren Borazan başı».

BORU — «Bakırdan yapılmış bir nefesli saz; gövdesi önce düz olarak uzadıktan sonra, beyzî şekil meydana getirecek tarzda kıvrılan borunun kadehe doğru genişlemesi ile meydana gelir. Boruda anahtar veya piston bulunmadığı için, çalanın nefesine verdiği şiddet ve dudaklarını büzme derecesine göre inceleşip kalınlaşan bu sesler 6-7 den fazla değildir» (Türk Ansiklopedisi).

Boru
(Türk Ansiklopedisinden)

Zamanımızda boru sesi, millî bayramlardaki geçid resimlerinde askerî kıt'alarda, askerî okullarla izci gruplarında işidilmektedir. İstanbulun bâzı semtleri halkı, meselâ Kasımpaşa, Çengelköyü, Selimiye, Heybeli Ada, Râmi, Davutpaşa, askerî mektebler ve kışlalar dolayısı ile boru sesinin yakın âşinâları olmuşlardır; selâm, kalk, timar, karavana; yat emirleri veren borunun ayrı ayrı nağmeleri ezberlenmişdir. Bir ara Kuleli Askerî Lisesinde boru yerine zil işâreti tatbik edilmiş, akşamları yat, sabahları kalk boruları çalınmamış, bırakın ki ordumuza on binlerce zâbıt yetişdirmiş bir mektebin ananesini bozmak, hattâ bozmayı düşünmek kimsenin haddi değildi; sabahları, başlayan günün ulvî sükûnu içinde işitmeye alışa geldikleri boru sesini duyamayan Çengelköylüler ağlaşmışmışlardı.

BORU — Eski tulumbacı ıstılahlarından, yangın tulumbası sandığında hortumun ucuna takılan ve suyu yangın ateşine fışkırtan pirinçden mâmul kısım, ki muhâfazasına ve yangınlarda kullanılmasına memur tulumbacıya, uşağa «Borucu» denilirdi (B.: Tulumbacı).

BORUCU — İstanbulun eski tulumbacı ıstılahlarından; Belediye ve mahalle sandıklarında pâyeli uşaklardan, omuzdaşlardan; bir sandıkda, uşakların ekseriyeti tarafından kabul edilmek şartı ile birinci reis tarafından tâyin olunurdu; koğuşdaki, sandık kadrosundaki mevkii, yukarıdan aşağı pâyeli beş tulumbacıdan dördüncü idi:

1 — Birinci Reis; 2 — İkinci Reis; 3 — Fenerci; 4 — Borucu; 5 — Kökenci.

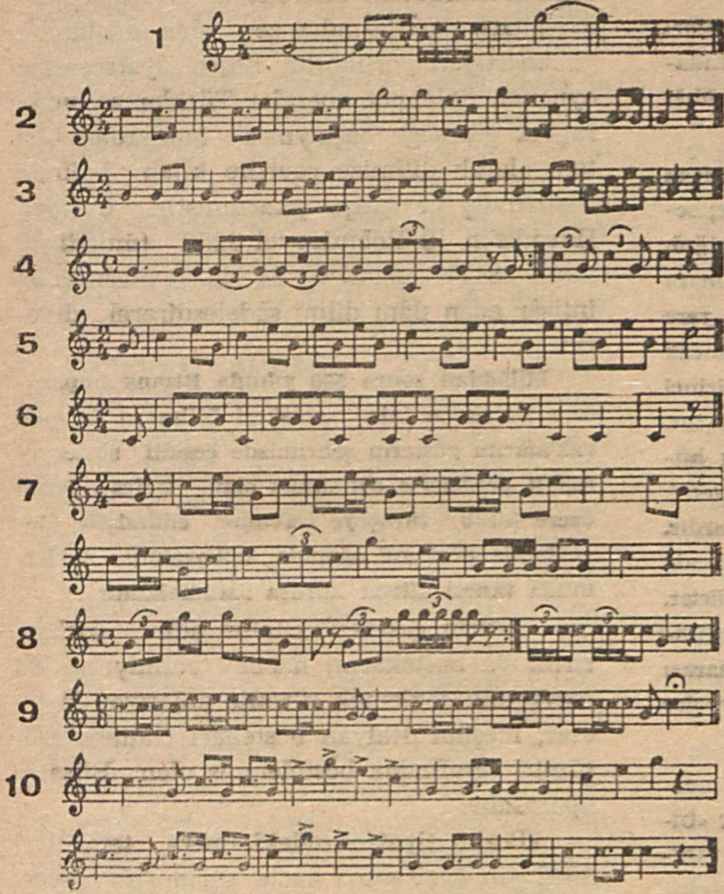
Borucunun vazifesi, tulumbacılığın bilgi, görgü ve tecrübeye dayanan en nâzik ve en tehlikeli işi, yangına su sıkmak, (tulumbacı ıstılahı ile su işlemek) idi; îcâbına göre etrâfı yalımlı duvarlara tırmanan, harıl harıl yanan koca bir ahşab evin yanında yine ahşab bir evin çatısına çıkan, kendi altındaki binâda tutuşduğunda, eğer vaktinde inemezse feci ölümle karşılaşan tulumbacılar, bu borucular ile yakın iş arkadaşı kökenciler idi (B.: Kökenci).

Borucular umumiyetle atlet yapılır, en civelek ve çâlâk, ve ayni zamanda cessur genç uşaklardan seçilirdi.

Yangınlara koşarken borucular ilk zamanlarda ayaklarına yemeni giyerlerdi, sonra, onların da yemeniyi atup sâir uşaklar gibi yangına yalın ayak kaşmaları an'ane oldu.

Yangınlarda alınan bahşişler ne olursa olsun 27 pay üzerine ayrılır, birinci reis 3 pay, ikinci reis, fenerci, borucu ve kökenci de 2 şer pay alır, geri kalan 16 pay da, kıdem ve yaş gözetilmeden sandığın diğer uşaklarına müsâvat üzerine taksim olunurdu. Borucunun işâreti, sol kol üzerinde iki şerid idi (B.: Tulumbacı).

BORULU MASLAK SOKAĞI — Kadı-

Ordumuzun boru nağmeleri

1 — «Dikkat» ve «Hazır ol» borusu; 2 — «Selâm» borusu; 3 — «İçtimâ» borusu; 4 — «Silâh başı» borusu; 5 — «Süngü tak» borusu; 6 — «Hücum» borusu; 7 — «Kalk» borusu; 8 — «Tımar» borusu; 9 — «Karavana» borusu; 10 — «Yat» borusu (Türk Ansiklopedisinden).

köyünde Gazhâne semti sokaklarındandır; Uhuvvet sokağı ile Zaamet sokağı arasında uzanır. Uhuvvet sokağı tarafından yüründüğüne göre araba rahat geçebilecek genişlikde olup, eskiden kabataş döşenmiş ise de çok bozulmuş, yer yer toprak yol hâlini almışdır; dikce bir yokuş olarak başlar, sağa bir dirsek yaparak bir az düzlükde uzanır, sonra tekrar dikleşerek gaayet bozuk bir halde Zaamet sokağına kavuşur.

Kısmen bağçeli olan evleri birer ikişer katlı ahşab, yarı kâgir yapılardır, ahşabların bir kısmı çinko kaplıdır; hepsi mütevâzı gelirli âilelerin meskenleridir; bir kunduracı ile bir manav dükkânı, alt başında köşede de bir susuz çeşme vardır (ağustos 1961)

Hakkı Göktürk

BOSCO. BOSCO'NUN TİYATROSU — Geçen asır başlarında İstanbula gelmiş bir İtalyan hokkabaz ve onun Beyoğlunda kurduğu oyunyeri, adı «Bosko» okunur; aşağıdaki mâlûmatı Refik Ahmed Sevengil'in Cumhuriyet gazetesinde intişar etmiş «Bundan bir asır evvel türkçeye çevrilen opera» serlevhalı makaalesinden alınmışdır:

«Tanzimât ilân edildiği 1839 yılında İstanbula geldi. Evvelâ umûmî eğlence yerlerinde, şenliklerde, kibar ve ricâl konaklarında hünerler gösterdi ve rağbet gördü. 1840 da, Ticâret Nazırı Fethi Paşanın devrin hükümdârı Abdülmecidin kız kardeşi ile olan düğününde, sultanın Arnavudköyünde Akıntı burnundaki yalısında pâdişâhın huzuruna çıkarak «iki fasıl garib sanatlar» gösterdi, ve adı ilk defa bu münâsebetle matbûâta geçdi. Bunu fırsat bilen sanatkâr hükûmete bir dilekçe ile müracaat ederek Beyoğlunda bir oyun yeri yapdırmak ve burada ücretle oyunlar göstermek için izin istedi; dilekçesi kabul edildi, ve hokkabaz Bosco, bugün Galatasaray Lisesinin karşısında Beyoğlu Postahânesi ile yanındaki binâların bulunduğu yerde bir tiyatro binâsı yaptırdı, ve halka oyunlar göstermeğe başladı ki bu binâ, Gedikpaşa ve Beyoğlunda Naumu'un tiyatrolarından evvel yapılmış İstanbulun, dolayısı ile Türkiyenin ilk tiyatro binâsıdır. Bosco'nun bu vesîle ile dağıttığı türkçe el ilânları da, türk temâşâ tarihinin kıymetli vesikalarından biridir; ayni zamanda Tiyatrosunu, tiyatroda oyun seyretmek usûl, erkân ve âdâbını da târif eden bu şâyânı dikkat ilân 11 cemâziyelâhir 1256 (milâdî 10 ağustos 1840) tarihli ve 2 numaralı Cerîdesi Havâdisde neşredilmişdir; ilân şudur:

Yaptırdığı bina yuvarlaktır; salon beş altı yüz kişi oturabilecek genişliktedir; güzelce ve yakışıklı donatılmıştır. İstanbul gibi büyük bir şehirde kendisinden sonra oyun gösterecek kimselere de elverişlidir. Oynanacak oyunların defteri vakit ve zamanile bastırılıp halka bildirilecektir. Tiyatroda seyircilerin canları sıkılmaması için

oyun fasılları arasında gayet nefis ve âlâ olarak musikiye dair ahenk icra olunacaktır.

Seyircilerin oturcakları yerler iki türlü olur: Birisi aşağı tabaka, ötekisi üst tabaka. (Buradaki tabaka kelimesinin kat mânasına kullanıldığı meydandadır; yâni parter ve balkon.)

Seyircilerin yer seçerken birbirlerile kavga etmemeleri için yerlere numara konulmuştur; seyircilerin ellerine birer numaralı girme kâğıdı verilir; herkes bahtına, talihine göre bu numara nereye rasgelirse o iskemleye oturur, başka yere gitmemek lâzımdır; bu girme kâğıdları ancak bir geceliktir; başka vakitte işe yaramaz. Birinci sınıf yer yirmi kuruş, ikinci sınıf on kuruştur. Aşağı katın birinci ikinci sıra sandalyaları hükûmet adamları ayrılmıştır. Tiyatroda yiyecek içecekle donanmış çeşidli sofralar da vardır. (Yâni büfe) istiyenler fasıllar arasında burada beğendikleri şeyi parasını vererek yiyebilirler. Yer beğenmek istiyenler her gün oyun zamanından evvel tiyatroya gelip istediği yerin numarası yazılı girme kâğıdını seçsin. Filân, filân geceler oyun vardır ve orada tütün içilmiyecektir.

«Bosco, gazeteye iki ay kadar sonra verdiği diğer bir ilânında da ilk defa olarak «bilet» kelimesini kullanmış ve «Tiyatro» tâbîrini de «Lû'betgâh» diye devrin lisan zevkine göre değişdirmişdir. Bosco'nun bu tiyatroda gösterdiği ilk oyun 1840 ağustosu içinde, yirmi dört gizli mârifetten mürekkeb beheri iki fasıllık eski Mısır sihirbazlığıdır ki oyununa «Tonando» adını vermişdir.

«Bosco'nun hokkabazlık hünerleri gösterdiği bu sahnede gene 1840 yılında Avrupadan getirilmiş sanatkârlar çeşitli tiyatro oyunları oynamağa başlamışlardır. İlk defa pandomimler oynanmıştır; sonra gene 1840 ta komedi ve vodviller temsil edilmiştir. Ticaret Nazırı Fethi Paşanın yardımile hükûmetten müsaade alan Filleul isimli bir Fransız aktörün idaresindeki kumpanya da fransızca temsiller vermişdir. 1841 yılı ekim ayı içinde de Avrupalı sanatkârlar tarafından Bosco'nun toyatrosunda opera oyunu oynandığını Cerîdei Havâdis'in 20 şevval 1257 (milâdî 5 aralık 1841) tarihli ve 63 numaralı nushasında okuyoruz.

«Bosco tiyatrosunda verilen dramatik temsiller 1841 yılı kışında ve 1842 yılı baharında devam etmiştir. Oynanan piyesler yabancı dildedir ve daha çok italyancadır; sanatkârlar tabiî ecnebidir. Seyircilerin de çoğu İstanbuldaki ecnebilerle Avrupa görmüş, garb sanatlarından zevk alan Müslüman ve hıristiyan yerlilerdir. Bosco tiyatrosunda oynanan italyanca operalar Türkler arasında rağbet görmeğe başlayınca bunlardan biri tam olarak dilimize çevrilip kitab halinde bastırılmış ve satışa çıkarılmıştır. Cerîdei, Havadis'in 19 Rebiulevvel 1258 (milâdî 30 nisan 1842) tarihli ve 84 No. lı nüshasında intişâr eden ilânı dilini sâdeleşdirerek alıyoruz:

Milâddan sonra 580 yılında Bizans İmparatoru Custinyani'nin seraskeri Bilisaryo ile olan vak'alarını gösterip şehrimizde çeşidli süsler ve renkli perdelerle oynanmış olan İtalyan lisanı üzere kitab türkçeye tercüme edilmiştir; Beyoğlunda dört yol ağzında, Döbova'nın dükkânında tanesi altışar kuruşa satılmaktadır.

«Devrin gazetesi, kitabın adını, muharririni ve bestekârını haber vermiyorsa da mevzuunu söylemek suretile anlatıyor ki bu eser, meşhur İtalyan bestekârı Gaitano Donizetti tarafından bestelenmiş olan Blisario operasıdır.

«Bosko tiyatrosundaki opera temsilleri 1842 yılı haziranına kadar sürmüştür; tiyatro yaz münasebetile tatil edilmiş, 1843 senesinde çalışmalara devam olunmamıştır. 1844 senesinin sonuna doğru, bina Halebli Imprezaryo Mihail Naum tarafından satın alınmış ve bu suretle Naum tiyatrosu kurulmuştur.

«Bosko, Türkiyeden ayrıldıktan sonra uzun müddet muhtelif Avrupa şehirlerinde dolaşarak hokkabazlık etmiş, 1866 yılında Holandada ölmüştür» (Refik Ahmed Sevengil» .

BOSFOR BİRAHÂNESİ — Nikonun Birahânesi, yâhud sâdece Niko, Nikoli de denilirdi; Galatada, eskiden domuz kasabları bulunan ve bu sebeble Domuz sokağı denilen sokakda idi (B.: Domuz sokağı); 1885 - 1910 arasında gaayet şöhretli bir yerdi; müşterileri bira içmeğe yeni alışmış genç kalem efendileri idi, hem bira içerler hemde çeşid çeşid meze ile karın doyururlardı; bu Bosfor Birahânesi bol çeşidli meze veren içkili yerlerin ilkidir diyebiliriz? O vakitler bir bardak bira 5o para, dublesi 2 kuruş olup üç bardak biraya verilen 3 kuruş 30 para ile ekmek ve başda kırmızı turp olmak üzere ton, balığı, kalamata zeytini, kaşer ve gravi-

yer peynirleri, ançuez, kuru çiroz ve çiroz salatası, füme dil, midya tavası, midya pilâkisi, beyin salatası gibi şeylerle aç karınlar misk gibi doyardı. Buradan sonra Galatada git gide bir çok benzerleri belirmiş ise de hiç birisi Nikoliyi geçememişdir. Nikolinin bir hüneri de eli ayağı düzgün, vechen son derece de dilber on beşer on altışar yaşında garson rum çocukları seçip istihdâm etmekde idi, iki mahbub oğlanı dâimâ bulunur, çocuklar müşterilerin etrâfında pervâne gibi dönerlerdi. **Reşad Mimaroğlu**

BOSNA CADDESİ — Eyyub İlçesinin Râmi Cuma Mahallesi yollarından olup Aytekin sokağı ile Boşnak Hızır sokağı arasında uzanır; Râmi - Eyub Yolu, Ruscuk yârânı sokağı ve Bağlar Caddesi ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Aytekin sokağı tarafından gelindiğine yöre üç araba geçebilecek genişlikde kabataş döşeli, hafif dikçe bir yokuşdur; Râmi-Eyyub yolu ile kesişdikden sonra daha ziyâde dikleşir; Ruscuk Yârânı sokağını aşdıkdan sonra ise düzlüğe çıkar, ve iki araba geçebilecek halde daralır.

Üzerindeki evler ahşab, tahta üstüne çinko kaplı, beton 1-3 katlı yapılardır; kapu numaraları 1-51 ve 2-60 olup cebhesi çimento kaplı bir çeşme ve üç kuyu vardır. Râmi P. T. T. şûbesi ile Yapı-Kredi Bankasının Râmi şûbesi bu cadde üzerindedir (Temmuz 1961) **Hakkı Göktürk**

BOSPHORUS ŞİLEBİ YANGINI — 19 nisan 1950 çarşamba günü sabahı başlamış ve iki gün devam etmiş bir deniz yangındır; Norveç bayrağını tâşıyan ve norveçli armatör Ole Thoressen'in malı olan 3500 tonluk Bosphorus şilebi yangın çıkdığı sabah Haydarpaşa Rıhtımına bağlı bulunuyordu; vak'a hakkında aşağıdaki tafsilâtı 20 nisan 1950 tarihli Cumhuriyet gazetesinden alıyoruz ki İstanbulun bu büyük günlük gazetesi bu yangın haberini birinci sayfasında sağ baş köşede dört sütun üzerinde «Bir Norveç gemisi dün sabah Haydarpaşada infilâk etti» başlığı altında vermişdir:

«Gemi, bir kaç gündenberi limanımızda bulunmaktaydı, hamulesini 1000 aded radyo ve gramofonla karpit, sunî gübre, nitrat, kâğıd, kereste ve südkostik teşkil ediyordu.

«Sabahın erken saatlerinde âni olarak, bir numaralı ambarda yangın çıkdığı görülmüş ve derhal Kadıköy itfaiyesine haber verilmiştir. Vaka mahalline gelen itfaiye, uzun çalışmalarına rağmen yangını söndürememiştir. Bu sırada yangın gittikçe yayılmağa başlamış ve kâğıdlar yangının, karpitlerin bulunduğu ambara doğru sirayet etmesini kolaylaştırmıştır. Gemide infilâk edici madde bulunduğu için şilepin rıhtımda bulunması tehlikeli görülmüş ve geminin süvarisi Kaptan Trostel büyük bir gayretle gemiyi Haydarpaşa mendireğinin ağzına kadar götürmüş ve burada geminin iki demiri funda edilmiştir.

«Saat 12 sularında yangın gittikçe şiddetlenmiştir. Vak'a mahalline gönderilen İstinye deniz itfaiyesinin «Boğaziçi» ve Haliç deniz itfaiyesinin de «Haliç» motörleri cihazsızlıktan, Kilyos ve İmroz kurtarma gemileri de tehlikenin büyük olmasından dolayı büyük bir yardımda bulunamamışlardır. «Nafıa» ve «Kızkulesi» romorkörleri de bir müddet seyirci kalmışlardır. Büyük tehlikeleri göze alarak küçük motörler gemi mürettebatını zorlukla kurtarabilmişlerdir. Mürettebattan Trygse Kopperu ve Tarliyorn Toralsen yaralı oldukları için derhal Denizyolları İdaresinin hastanesine kaldırılmışlardır.

«Yanmağa başlıyan karpitler su ile temas edince saat 13.30 da büyük bir infilâk husule gelmiştir. İnfilâk şehrin en uzak yerlerinden bile duyulmuştur. Haydarpaşa gar binasında ve Kadıköydeki bazı evlerde camlar kırılmıştır.

«Daha sonra yangın kıç taraftaki ambarlara ve şilepin mazut deposuna doğru sirayet etmeğe başlamıştır. İkinci bir infilâkın neticesinde daha büyük bir hâdisenin zuhur edeceği ve gemi battığı takdirde mendireğin ağzını kapatacağı nazarı itibara alınarak şilepin açığa çekilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine İmroz ve Kilyos kurtarma gemileri çelik halatlarla bir saat kadar şilepi çekmişlerse de atılmış olan demirler buna mâni olmuştur. Müteakıben dinamitle geminin demirlerinin zincirleri kopartılmış ve bir kaç römorkörün yardımı ile «Bosphorus» Haydarpaşa-Salacak arasındaki kumluğa çekilerek baş taraftan oturtulmuştur.

«Saat 16 sularında geminin kıç ambarında bir infilâk daha vuku bulmuştur. Bu infilâk neticesinde çıkan alevler geminin direklerine kadar yükselmiştir.»

Bu infilâklı yangının devamı müddetin-

ce Haydarpaşa - Köprü hattı vapurları Haydarpaşa İskelesine mendireği Kadıköyü ağzından dolaşarak yanaşmışlardır. Tamâmen yanan Bosphorus şilebi bir aydan fazla oturduğu kumsalda kalmış, sonra bir gece Halice çekilerek bozulmuş ve hurda hâlinde satılmıştır.

BOSPORUS — Elli yıl kadar evvel İstanbul'da yayınlanmış olan alman dilinde bir dergi. İstanbul'da geçen yüzyılın sonlarına doğru bir Alman Gezi Cemiyeti bulunuyor ve Gottfried Albert (1854-1905) tarafından idare edilen bu cemiyet 1888 denberi Mitteilungen des Deutschen Excursions-Clubs in Constantinopel (= İstanbul'da Alman Gezi Cemiyeti Haberleri) adı ile bir ilmî dergi yayınlıyordu (bk. MITTEILUNGEN DES DEUTSCHEN EXCURSIONSCLUBS). 1888 de ilk, 1889 da ikinci, 1891 de üçüncü sayısı çıkan bu dergi, aynı formada ve biçimde yalnız kapağının tertibi değişmiş olarak 1893 den itibaren yeni seri halinde çıkmağa başlamış ve 1903'e kadar altı sayısı basılmıştır. Her iki serinin dokuz fasikülünde, İstanbul'un tarihi, eski eserleri veya tabii zenginlikleri ile ilgili tamamen ilmî mahiyette hayli yazı bulunmaktadır. Yazarlar arasında, I. Kunoz, Dr. Mordtmann, G. Albert in adları dikkati çeker. Ancak bu derginin 1903 den sonra bir daha durduğunu tesbit ediyoruz. 23 Ocak 1905 de ölen G. Albert'den sonra Gezi Cemiyeti Dergisi, adı ve şekli değişmiş olarak bir daha yayınlanmağa başlamıştır ki, burada tanıtacağımız işte bu üçüncü seridir.

Tam adı: BOSPORUS, ORGAN DES DEUTSCHEN AUSFUGS - VEREINS G. ALBERT (= Boğaziçi, G. Albert Alman Gezi Cemiyeti Organı) olan yeni seri 1906 da intişara başlıyarak, tesbit edebildiğimize göre 1911 e kadar devam etmiştir. Oldukça ufak boyda (14×20 sm, ölçüsünde) olarak çıkan bu Dergi Leipzig'de Baer-Hermann basımevinde basılarak, İstanbulun o devirde tanınmış kitapçılarından Otto Keil (bk. KEIL) tarafından dağıtılıyordu. Üzerinde bu hususda bir açıklama olmamakla beraber bu yeni serinin Fritz Braun tarafından idare edildiğine ihtimal verilir. Her sayıda kısa yazılardan ziyade, gayet ciddi ve tamamen ilmî uzun makalelere yer verilmiş olması, Derginin basılmasına hâkim gayenin ne olduğunu açıkca gösterir. 1906 dan 1911'e kadar altı fasikülü çıkan Bosporus'un içindeki yazılar, ufak bir kitap teşkil eden araştırmalar olup, aşağıdaki listeden de anlaşılacağı gibi hepsi de İstanbul ile ilgili değerli yazılardır. Başlangıçda yılda iki fasikül yayınlanmış Bosporus'un yayını iki yıl sonra aksamış ve sonra tamamen durmuştur. Tek yapraklı bir sirkülerden öğrenildiğine göre, Cemiyet Bosporus'un satışından elde edilecek gelir ile kütüphanesini zenginleştirmek gayesini güdüyordu.

Sayı I, 1906, VII+44 sahife,

F. Braun, Gottfried Albert'in hatırasına, s. III-VII.

Anonim (muhtemelen Mordtmann), Melchior Lorich'in bir resmine göre Sultan Süleyman devrinde İstanbul, s. 1-44.

Sayı II, 1906, 70 sahife,

F. Braun, Doğu Manzaraları, I. Boğaziçinden manzaralar, s. 1-70.

Sayı III, 1907, 84 sahife,

Dr. A. D. Mordtmann, Boğaziçinde tarihî tablolar:

1. İlk devirler,

2, Boğaziçinde Fenikeliler, s. 1-59.

Th. Wiegand, Anibal'ın mezarı, s. 60-84.

Sayı IV, 1907, 112 sahife ve 1 harita,

J. Gottwald, Galata'nın şehir surları, s. 1-72, ve harita.

A. D. Mordtmann, Boğaziçinden tarihi tablolar:

3. Boğaziçinden Alman hatıraları, s. 73-108. Kitap tahlilleri, s. 110-111.

Sayı V, 1909, 34 sahife.

F. Braun, Istanbul'un kuşlar âleminin tanınmasına dâir, s. 1-34.

Sayı VI, 1911, 94 sahife.

Anonim (muhtemelen Mordtmann), Bosporus Christianus II, Izmit körfezi ve Anadolu sahili, s. 1-94.

Herbiri İstanbul tarihi, eski eserleri ile tabiî zenginlikleri hakkında çok değerli bilgiler ihtiva eden bu yazılardan, bilhassa sayı IV, de yayınlanan Galata surları hakkındaki makale, bugün hemen hemen pek az istisna ile ortadan kalkmış olan Galata surları ile kapı ve kitabeleri hakkında etraflı bilgi veren çok değerli bir araştırmadır.

Bu önemli derginin her üç serisinin de eksiksiz tam bir koleksiyonu ne yazık ki, İstanbul'un başlıca kütüphanelerinin hiçbirinde yoktur. Kitapçı O. Keil'ın deposunda ka-

lan nüshalar, 1944 e kadar İstanbulda faaliyette bulunan Alman E. Kalis kitabevine intikal etmiş ve bu müessese tasfiye edildiğinde satılarak Sahaflar çarşısına geçmiştir. Bugün hâlâ perakende sayılara burada rastlamak mümkündür.

Semavi Eyice

BOSPORUS UND MARMARA — İstanbul'da Alman Gezi Cemiyeti tarafından yayınlanan küçük bir mizah dergisi. Görebildiğimiz yegâne sayısı ilk fasikülü olup, aynı cemiyetin Bosporus adındaki dergisi ölçüsünde (14×20 sm.) ince, ancak 8 sahifelik bir risaledir. İstanbul'da 1907 de Loeffler basımevinde basılan bu sayının tam adı BOSPORUS UND MARMARA, HUMORISTISCHER MITTEILUNGEN DES DEUTSCHEN AUSFLUGSVEREINS «GOTTFRIED ALBERT» (= Boğaziçi ve Marmara, «Gottfried Albert» Alman Gezi Cemiyetinin mizahî haberleri) dir. İçinde imzasız manzum üç parça bulunan bu sayıdaki, bu parçaların birincisinin başlığı Alemdağı; ikincisi, Cülûs günü bir Boğaziçi gezintisi, üçüncü ise Değirmenderedir. Bunların her üçünde de Gezi cemiyeti mensuplarının İstanbul civarında yaptıkları toplu geziler ile ilgili hususlar mizahı bir şekilde anlatılmaktadır. Ayrıca basılarak dağıtılan tek yapraktan ibaret bir sirkülerden öğrenildiğine göre, bu mizahî dergi, Cemiyetin kütüphanesini zenginleştirmek için gelirinden kitap almak gayesi ile yayınlanmıştır.

Semavi Eyice

BOSSERT (Prof. Dr. Philipp Helmuth) — İstanbul Üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde uzun yıllar Arkeoloji ve Önasya dilleri kürsüsünü idare etmiş olan profesör. Philipp Helmuth Bossert 11 Eylûl 1889 da Landau yakınında Pfalz da doğmuş, 1908 de liseyi bitirdikten sonra, Heidelberg, Strassburg ve Münih Üniversitelerinde yüksek tahsilini yaparak 1913 de Freiburg Üniversitesinde Doktorasını pekiyi derece ile vererek mezun olmuştur. Freiburg Üniversitesinde iki yıl kadar asistanlık yapan Bossert 1914-1918 yılları arasında Birinci Dünya harbini muhabere yedek subayı olarak geçirmiştir. Harbin arkasından 1919 dan itibaren bilhassa E. Wasmuth yayınevi ile büyük ölçüde yayın faaliyetine girişen Bossert, 1933 de Türkiyeye gelmiş Boğazköyde Alman arkeologları tarafından yapılan kazılara katılmış, 1934 de de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Arkeoloji Enstitüsünün başına geçirilmiştir. 1940 dan itibaren aynı fakültenin Eski Önasya dilleri ve kültürleri kürsünü alan Prof. Bossert bu görevde 1959 yılına kadar kalmış, 1947 de Türk tabiiyetine geçtiğinden, Türk profesörlerin tâbi oldukları kanun gereğince 1959 da emekliye ayrılmıştır. Aynı kürsüde uzman sıfatı ile kontratla çalışmağa devam eden Prof Dr. Bossert Şubat 1961 günü âni olarak Taksim'de sokakda gelen bir kriz neticesinde vefat etmiştir.

Prof. Dr. Bossert, Sanat tarihi, Arkeoloji, Halk sanatları ve bilhassa Türkiyeye geldikten sonra Hitit dili ve medeniyeti ile meşgul olmuştur. Güzel ve bol resimli, yardımcı kitaplar hazırlamağı âdeta bir ihtisas haline getirerek, önce Eski Girit medeniyeti (1921, ikinci baskısı: 1923, üçüncü baskısı: 1937) sonra sırası ile Eski Yunan ve Roma medeniyeti (1936), Eski Anadolu (1942) ve Eski Suriye (1951) hakkındaki kitaplarını yayınlamıştır. Bütün devir ve milletlerin sanayi sanatları tarihi adı altında 6 büyük ciltlik muhteşem bir kitap serisini idare eden (1928 - 1935) Bossert ayrıca fotoğrafcılık tarihi ile de uğraşarak bu sahada 1930 da bol resimli bir eser vermiştir. Bossert, Adana havalisinde Karatepe'deki araştırmaları ile tanınmıştır. Bir Hitit mustahkem şehri olan Karatepe'de bulduğu Fenike yazısı ve Hitit hiyelogrifleri ile yazılmış kitabeler ile uğraşmış, okunabiler Fenike yazısının yardımı ile Hitit hiyelogrif yazısını çözmüştür. Prof. Bossert'in bu keşif ve çalışmaları, ilmî yayınlar ile tanıtıldıktan başka Dünya arkeoloji araştırmalarını çeşitli dillerde ilgi çekici bir surette geniş kitleye tanıtan C. W. Ceram (asıl adı Marec) tarafından resimli bir cilt halinde yayınlanmıştır.

Prof. Bossert'in sayıları yüzü geçen ilmî makaleleri arasında yalnız bir tanesi İstanbul tarihi ile yakından ilgili olup, bu da Topkapı sarayının ikinci avlusunda 1938 yılında bulunup, Edebiyat Fakültesi mensupları tarafından araştırılan eski Bizans kilisesi kalıntısı hakkındadır. Arkeoloji Enstitüsü başkanı olarak Prof. Bossert, bu kazı hakkında

kısa bir makale yazmış ve bunu Üniversite konferansları arasında bastırmıştır.

Semavi Eyice

BOSTAN — On altıncı asırda yaşamış ve rindler âleminde bu lakab ile şöhret bularak asıl adı unutulmuş dilber bir nevcivandır ki Ulvî Çelebinin meşhur şehrengîzinde şu mısrâlar ile övülmüşdür:

Birinin dahi nâmı Bostandır
Yüzü gül kaameti servi revandır
Cemâlinde anın tıfıl dehan
Okur gûyâ Kitâbı Bostan
Beni bağa salub keysûsi tenhâ
İderler bostan seyrin be a'dâ
Rûyi zerdin görub bozuldu olcan
Hazan irüb sarardı sanki bostan

BOSTANALİ MAHALLESİ — 1908 de mebus seçimi münasebeti ile tanzim edilmiş bir defterde rastlanmış bir mahalle ismidir, Kadırga Limanında ve 151 hâne olduğu kayıdlıdır. Hadikatül Cevâmi, Bostan Mescidi maddesinde «Kadırga Limanındadır, bânisi Bostancıbaşılardan Ali Ağadır, bu mescidin mahallesi vardır» dediğine göre, Bostanali Mahallesi bu Bostan Mescidinin mahallesi olmak gerekir. 1934 Belediye Şehir Rehberinde bu isim altında mahalle yokdur, Bostan Mescidi de Bayram çavuş Mahallesi sınırları içindedir (Bu rehberin 3 numaralı paftası). Bostanali Mahallesinin yanındaki diğer bir kaç küçük mahalle ile beraber Bayramçavuş Mahallesi adı altında toplandığı anlaşılıyor (B.: Bostan Mescidi).

Hakkı Göktürk

BOSTANBAŞI CADDESİ — Beyoğlunda Firûzağâ Mahallesinde Boğazkesen Caddesi ile Hayriye Caddesi arasında uzanır; Boğazkesen Caddesile olan kavuşağı, ayni noktaya bağlanmış Yeniçarşı Caddesi ve Babaocağı Sokağı ile bir dört yol ağzıdır. Bostanbaşı Caddesine buradan girildiğine göre iki araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli, sağa sola kavisli dik bir yoldur; iki yanı boyunca sıralanmış binâlar sanat kaygusu güdülmeden, sâdece barınmak için yapılmışlardır; ahşab, beton, kâgir yapılar olup bir kısmının altı dükkân olup mesken ve dükkân kapu numaraları 1-53 ve 2-64 dür. 2 kunduracı, 2 bakkal, 1 bahâratcı, 1 kasab, 1 tabelacı - aynacı, 1 elektrikci, 1 terzi, 1 tornacı, 1 yumurtacı, 1 âvize imâlâthânesi, 2 mobilya mağazası vardır, alt sağ köşesinde de bir garaj bulunmaktadır (Temmuz 1961)

Hakkı Göktür

BOSTANBAŞI CİNÂYETİ — 1946 yılında İstanbul şehrinde pek çok âile ocağının yıkılıp sönmesine sebeb olan ve günlük gazetelerde «Aşk yüzünden cinâyet» adı verilen meş'um cinâyet salgınındaki elîm vak'alardan biridir.

Beyoğlunda Bostanbaşında 13 numaralı evde oturan Hüseyin Yalçınkaya isminde genc bir polis neferi, 1939 da Ayşe isminde bir kız ile evlenmiş, bu kadından biri kız biri oğlan iki evlâd sâhibi olmakla beraber mes'ud olamamışdır; Ayşe ile sık sık kavga eder, uzun veya kısa fasılalarla dargın dururlar; ve nihâyet mahkeme kararı ile ayrılırlar. Genc Hüseyinin anası Zeynebin ifâdesine göre bu soğukluğun müsebbibi Keriman isminde bir kadındır. Keriman, Hüseyinin evli ve iki çocuk sâhibi olduğunu bildiği halde yakışıklı bir genç olan bu polis neferine musallat olmuş, zevcesinden ayırtarak, birazde para kuvveti ile kendisine bend etmişdir. Fakat bir müddet sonra Hüseyin gayri meşrû hayatından nedâmet duymuş, ve anasına Kerimandan kurtulmak istediğini söylemişdir.

16 Ocak 1946 gecesi saat 20 de vâzifesinden dönen genc polis doğruca evine gidip soyunmuş, gazete okur iken sokak kapusu yıkılırcasına vurulmaya başlanmışdır, Kapuya Zeyneb çıkmış ve Kerimanla karşılaşmışdır; kadın pür hiddet: «Hüseyin olacak o herifi çağır buraya!.» demişdir. Genc polis geldiğinde de: «Param pulum var iken, onları sana yedirir iken iyi idim, şimdi param kalmayınca mı kötü oldum?» demişdir. Hüseyin bu hakaaretin yüksek sesle yapılmasına sinirlenmiş, Kerimanı kovmuş, kadın da: «Alçak herif, uşak herif!.» deyince genc adam elindeki beylik tabancası ile metresini öldürdükden sonra kendisi de intihar etmişdir. Dul olan Kerimanın büyüğü 16 yaşında iki çocuğu da kimsesiz kalmışlardır.

Bibl.: Gece Postası Gazetesi

BOSTANBAŞI SOKAĞI — Beşiktaşda Cihannümâ Mahallesindedir; Muhtârı evvel Sokağı ile Mazharpaşa Sokağı arasında uzanır, iki araba geçebilecek genişlikde bir aralık sokakdır; Dalbudak Sokağı ile dört yol

ağzı yaparak kesişir; üzerindeki kapu numaraları 1-19 ve 2-32 olup ikişer uçer katlı beton evler arasında biri 4 biri de 5 katlı iki apartıman vardır (ağustos 1961)

Hakkı Göktür

BOSTAN, BOSTANLAR — Sebze yetişdiren bağçeler; yahud sâdece kavun karpuz ekilen tarlalar, bağçeler; İstanbul asırlar boyunca en nefis en lezîz, en güzel sebzeleri yetişdiren bostanlara sâhib olmuşdur; ve bu bostanlar büyük şehrin yalnız etrafında, Boğaziçi köyleri ile Anadolu ve Rumeli yakası Marmara sâhil köyleri ile iç köylerde değil, nefsi İstanbulun târihî kale duvarları ile çevrilmiş sahâsı içinde dahi geniş ölçü de yer almışlardır; ancak son zamanlardadır ki şehir içi bostanların mühim kısmı bozulmuş, iskân bölgesine katılmıştır. İstanbulun eski haritalarında eşhir içinde bostanların kapladığı sahânın genişliği bugün pek çok istanbulluyu hayrete düşürebilir; 1918 de Necib Beyin İstanbul Rehberindeki büyük şehir haritasına göre bu yolda kaba taslak bir kroki çizdik, bu krokiye sıhhatli bir vesîka nazarı ile bakılmamalıdır.

Çizdiğimiz bu krokide büyük küçüklü 39 parça bostan görülmektedir; bunlardan bir kısmı; yan yana bir kaç bostandır. meselâ, Bucakbağı Bostanları, 7 parça botsandır.

Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından 1958 de yayınlanmış 1883 tarihli mufassal bir İstanbul haritasının indeksinde ise, şehrin muhtelif semtlerine serpilmiş 102 bostan gösterilmişdir; haritanın üzerinde ise çoğuna sâdece «Bostan» yazılmış, bir kısmının isimleri de, ya o târihdeki sâhiblerine nisbetle, yahud kadimdenberi taşıdığı ad ile kaydedilmişdir; 1883 târihli İstanbul haritasındaki 102 parça bostandan isimli olanlar şunlardır:

Mermerkule Bostanı, Tipo Bostanı, Hacı Halil ve Hacı Hüseyin Ağalar Bostanı, Manolâkinin Bostanı, Hacı Vasil oğlu Yuvanın Bostanı, Hacı Halil oğlu Râmiz Ağanın Bostanı, Tavukcu Yuvan oğlu Andonun Bostanı (Bu 7 Bostan Yedikulede Bucakbağındadır); Çukur Bostan, Yolgeçen Bostanı (Hastahâne Çayırında), Çukur Bostan (Edirne kapusunda), Büyük Langa Bostanı, Küçük Langa Bostanı, Tokmaklı Bostan (Küçük Langada), Çukur Bostan (Sultan Selimde), Kadırga Bostanı, Hazreti Câbir Bostanı (Ayvansarayda). 102 parça bostan tesbit edilmiş bir şehir haritasında ancak 16 bostan ismi muhakkak ki çok azdır.

İstanbulu iyi tanımış merhum Vâsıf Hoca İstanbul bostanları hakkında bize şu notu vermişdir:

«Bostanlar muhtelif milletler elinde olup ekserisi müslim ve gayrı müslim arnavudlardadır; İstanbul içinde her türlü meyva ve sebze yetişdirirler. Bostanı işleyen bağçıvanın kaabiliyetine toprağın verimi de eklenirse, nîmetlerine ve lütuflarına son olmayan Rezzâkı Âlem bostancının yüzünü güldürdükce güldürür; şartı da hamd ile şükrü dilden ve gönülden bırakmaya, tevâzuu da elinde ve kalbinde tuta; yoksa fikir ve hayâline gelmeyen bir anda en yüksek ağacın tepesinden burnu yere vurur, yahud ki kuyunun dibini boylar; bir çok vak'a görülmüş ve işidilmişdir.

«Bağçıvanlar bostanın münâsib bir yerinde evlâd ve iyâlini barındıracak bir binâ kurar; evvelleri, yâni devri Hamîdide şoseler yok gibi olduğundan ekserî fakir âile velileri saf bir hava aldırmak maksadı ile komşu bostanlara giderler, ikindi güneşinin hızı geçdikden sonra, kuyunun etrâfında, getirdikleri bir ihram üzerine oturarak, hayvanın dolabı döndürmesini, kovalardan suların şarıl şarıl düşmesini seyir ederler, kendi aralarında ve komşuları ile hanım kadıncık olarak sohbetlerle hiyar turşusu, marul, can eriği yerler, gurubdan beş on dakika evvel yine o sultânî âhenklerle, icâb ederse evleri için bir mikdar da sebze ve meyva satın alarak ve hesaplarını tertemiz görerek evlerine dönerlerdi. Aman ya Rabbî, ne mâsum âhenkli günlerdi» (Vâsıf Hiç).

Gerek nefsi İstanbul şehri içinde, gerekse büyük şehrin etrafında bulunan meşhur bostanlar bu ansiklopediye kendi isimleri ile geçecekdir; nefsi İstanbul dışında Üsküdar, Erenköy, Cadde Bostanı, İçerenköy, Bostancı, Küçükyalı, Maltepe, Kartal, Yakacık, o havalînin diğer köyleri, Boğaziçinde Beylerbeyi, Çengelköyü, Çubuklu, Paşabağçesi, Beykoz, buraların gerilerindeki köylü, Rumeli yakasında Büyükdere, Sarıyar, Kefeli köyü, Bağçeköyü, Haliç etrâfında Kasımpaşa arkaları, Eyyup etrâfı, Râmi, Topkapu Maltepesi, Topkapu dışı, Bakırköyü ve Yeşilköy havâlisi, Küçükcekmece, İstanbul Vilâyeti sınırı içinde daha oteleri, yaz ve kış, mevsimlerine

Şehir içi bostanlar

(Bir fikir vermek için çizilmiş bu krokinin vesika kıymeti yoktur).

göre İstanbulu meyve ve sebzeye gark iden büyük büyük bostanlara sâhibdi. Asıl üzerinde durulacak nokta bostancı ve bağçıvan ahlak ve nâmusudur, bu sayısız koca bostanlardan İstanbul piyasasına ham meyva, çürük sebzecisi sevk edildiği görülmemişdir, müslim ve gayri müslim, hîle düşünülmemiş, bir domates küfesi, bir patlıcan küfesi, bir fasulya küfesi açıldığı zaman üstü ne ise, küfenin dibinden de o çıkmışdır.

BOSTAN CAMİİ — Küçük Langada, bu isimle tanınmış bostanın önünde, Aksaraydan Etyemeze giden Küçük Langa Caddesinin üzerinde idi, ki Yedikule tramvay hattı bu caddeden geçerdi; metrûk, son derecede harab durumda iken en az otuz kırk sene kadar evvel yıkılmış, minâresinin enkazı da 1958-1960 arasında kaldırılmışdır. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor:

«Bânisi Bostancıbaşı Abdullah Ağadır, Langa Bostanı yanında binâ eylemekle Bostan Camii ismi ile şöhret bulmuşdur; İstavrozda dahi bir cami binâ eylemişdir. (B.: Abdullahağa Camii) hicrî 1000 târihinde vefat ederek İstavroz kurbinde Fıstıklıdaki mescidi civârında medfundur; üç camiinin de vakfı İstanbuldaki Vâlide Camiinin (Yeni Camiin) vakfına katılmışdır. Daha sonra Birinci Sultan Abdülhamid İstanbulda imâret ve Beylerbeyinde yeni bir camî yapdırınca Abdullah Ağa vakıflarını Yeni Cami vakfından ayırtıp kendi vakıflarına nakil ile katmışdır; Langadaki Bostan Camiinin mahallesi vardır».

Zamanımızda Langada «Bostan Mahallesi» diye bir mahalle de mevcud değildir, Bostan Camiinin boş bir arsa hâlindeki yeri 1934 Belediye Şehir Rehberinde Kürkçübaşı mahallesi içindedir.

BOSTANCI — Zamanımızdaki mülki taksimâta göre İstanbul Vilâyetinin Kadıköy Kazâsının Erenköy Nâhiyesinin altı mahallesinden biri (diğer beş mahalle Cadde bostanı, İçerenköyü, Kozyatağı, Suâdiye ve Sahrâyi cedid = Yeni sahrâ dır).

Yeni yapılarla çok genişlemiş olan Bostancının 1962 yılında 50 sokağı vardı, bu sokakların isimleri şunlardır:

Selvili Sokak, Korupark Sokağı, Mine So-

MARMARA DENİZİ

Bostancı

(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

kağı, Çınarlı Sokak, Akasya Sokağı, Yazmacı Tahir Sokağı, Tan Sokağı, Turap Sokağı, Çeşme Sokağı, Tatlıçeşme Sokağı, Tüccar Sokağı, Kasadar Sokağı, Sucukcu Musa Sokağı, Koy Yolu Sokağı, İskele Sokağı, Bağdad Caddesi, Dere Sokağı, Meliha Sokağı, Yenigelin Sokağı, Hatboyu Sokağı, İçerenköy Caddesi, Vükelâ Caddesi, Hat Çıkmazı, Dar Yol, Hazan Sokağı, Turşucu Deresi Sokağı, Kaynak Sokağı, Ardıç Sokağı, Kocayol Sokağı, Doçent Kemal Akgüder Sokağı (Eski adı Körkuyu), Korukoyu Sokağı Mimoza Sokağı, Taşlı Bostan Sokağı, Küçük Yol, Bostan Yolu, Bağçeler Arası Sokağı, Bağçelere Gider yol, Bağçelere Giden İkinci Yol, Yalı Boyu, Cami Sokağı, Kitabcı Sokağı, M. Süleyman Sokağı, Tayyareci Resmî Sokağı, Gümüşcü Sokağı, Emin Âlî Paşa Caddesi, Bostancı - Merdivenköyü Yolu, 3. Sokak, 4. Sokak, 5. Sokak, 6. Sokak, 8. Sokak.

Bostancı aslında ve kadimdenberi İstanbulun, Anadolu yakasında bir Bostancı Karakolu olarak kurulmuş olup (B.: Bostancıbacı, Bostancılar Ocağı) Tanzimatdan sonra büyük şehrin küberâ sayfiyesi olarak inkişaf etmiş, bu köyde yazlı kışlı oturanlarda bağçıvan ve balıkcı âileleri olmuşdu. İstanbulda ilk belediye teşkilâtı kurulurken, kadim usûle uyularak köyün ortasından geçen Bostancı deresi yine İstanbulun sınırı kabul edilmiş, köy bu suretle ikiye bölünerek derenin beri yanı Kadıköy kazasına, öte yanı da Kartal Kazasına bağlanmışdı. Yukarda isimlerini saydığımız sokaklar, Bostancının, Erenköy Nâhiyesinin bir mahallesi ad edilmiş ilk yarısının sokaklarıdır.

Yine bu mahallede 1 Cami (B.: Bostancı Camii), 1 ilk okul (B.: Bostancı İlk Okulu), 1 P. T. T. şubesi, 1 eczâhâne, 1 otel ve gazino (Deniz Palas), 1 İçkili lokanta (Aile Lokantası), 1 banka (Yapı-Kredi), 1 karakol, 1 tarihi çeşme (B.: Bostancı Derbendi Çeşmesi), 1 tarihî köprü (B.: Bostancı Köprüsü), 2 fırın, 7 kahvehâne, 5 berber, 3 doğramacı, 1 boyahâne, 6 kundura tâmircisi, 3 terzi, 5 manav, 2 fotoğrafhâne, 2 nalbur, 4 tuhâfiyeci, 2 yorgancı, 3 sobacı, 1 bisiklet tâmircisi, 1 kereste mağazası, 1 briketci - çinici, 1 kömürcü, 1 saat tâmircisi, 1 balıkcı, 1 kadın berberi, 1 kum deposu, 1 mobilyacı, 1 elektrikci, 6 aşçı vardır. Vapur iskelesi de köyün bu kısmındadır.

İstanbul Ansiklopedisinde mahalleler kendi isimlerinde mütalâa edildiğinden Bostancı Köyü - Mahallesinin ayrı isim taşıyan ikinci yarısı o isimlere bırakılmışdır (B.: Bostancı Altın tepe Mahallesi; Şenesen Evler). Bostancının bütün kasab dükkânları da köyün Kartal Kazasına bağlı ikinci yarısındadır. Şubat 1962

Gnl. Hakkı Râif Ayyıldız

BOSTANCI — Bostancı zamanımızda, İstanbul Şehrinin (Belediyesinin) Anadolu yakasında sınırını teşkil eder; Marmara kıyısında kurulmuş olan bu mahalle - köyün içinden geçen Bostancı yâhud Çamaşırcı Deresi de hudut hattıdır; bu derenin üstünde on altıncı asırda yapılmış üç gözlü bir taş köprüyü batıya doğru aşan İstanbul Şehrine girmiş sayılır. Bostancının Anadolu yakasında İstanbul şehrinin eşiği sayılması Fâtih Sultan Mehmed devrinden kalmadır. Gerek Rumeli, gerek Anadolu yakasında büyük şehrin sınırlarının muhâfazası, Bostancıbaşılarla onun emrinde bostancı denilen, kadrosu, çok geniş ve hizmetleri çok çeşidli muhafız kıt'alarına bırakıldığı için, Çamaşırcı Deresi üzerindeki taş köprünün heman yanı başında yapılmış bir bostancı kolluğuna, karakoluna nisbetle bu mahalle - köy de Bostancı adını almışdır (B.: Bostancılar; Bostancıbaşı, Bostancı Deresi, Bostancı Köprüsü, Bostancı köprüsü, Yoklaması).

Marmara kıyısında Bostancı yahud Çamaşırcı Deresinin iki yanındaki arâzı, Hadikatül Cevâmiden öğrendiğimize göre onyedinci asır başlarında Çamaşırbaşı Kuloğlu Mustafa Beyin mülki idi, bu zât Tophânede bir mescid yapdırdığında bütün bu arâziyi mescidine îrad olarak vakfetmişdi; asrımız başlarında Vakıflar Nazırlığı, artık koca bir köy olmuş bulunan Bostancıda bir Cami yapdırır iken, binâ bu vakfın topraklarından alınmış bir arsaya inşâ edildiği için bu yeni camiede «Kuloğlu Camii» adı konmuşdu. Nitekim Bostancı Deresi de yine bu Mustafa Beyin saraydaki vazifesinden gelen lakabına nisbetle «Çamaşırcı Deresi» adını taşımaktadır.

Bu köy-mahallenin adının nereden geldiği bizim kaydetdiğimiz şekilde kesin ve aydın bir tarih hakikatı iken Türk Ansiklopedisinin «Bostancı» maddesinde kolay af edilemez büyük hataya düşülerek şu satırlar

yazılmışdır: «Bu semtin adını nasıl aldığı bilinmiyor. Bu adın evvelce orada bostan eken bir şahısla ilgili olduğu tahmin ediliyor. Gerçekden 25-30 yıl önce burada bostan tarlaları vardı».

Türk Ansiklopedisi, tedvin ettiğimiz bu şehir kötüğünün evleviyetle güven beslediği, ve çıkan fasikülleri dâimâ elimizin altında bulunan bir kaynakdır. Devlet kanadı altında bir heyetin kaleminden çıkan Türk Ansiklopedisinde maddelerin imzâ mes'uliyeti taşımaması, böyle fâhiş hataların pervâsız kalemini maalesef gizlemektedir.

Yakın geçmişe kadar Bostancıda gaayetle mâmur büyük bostanlar vardı, ve bostanlar zinciri Bostancıdan ta Pendiğe kadar, Marmara kıyısını tâkib eden demir yolu boyunca uzanır giderdi; fakat bu manzaraya bakıp Bostancı adını bostana bağlamak, buranın Bostancıbaşı Karakolu, Bostancıbaşı Menzili, Bostancıbaşı Derbendi, Bostancıbaşı Köprüsü gibi eski isimlerini unutmak hazindir.

Yine yakın geçmişe kadar Bostancının yazlı kışlı oturanları bağçıvanlar ile balıkcılardı; Bostancı da yalıların ve bilhassa yazlık köşklerin yapılması, Tanzîmatdan sonra başlamış, İkinci Abdürhamid devrinde bu köy azıcık rağbet görmüş, Cumhuriyet devrinde de gün günden inkişaf ederek sür'atle büyümüş, yalı boyu mahdud saha evvelce iskân edildiğinden iç kısımları büyüklü küçüklü köşkler, villalar ve hattâ apartımanlarla dolmuşdur, eski büyük bostanların hemen onda dokuzu iskân sahasına inkılâb etmişdir.

Bostancının İkinci Abdülhamid devrinden bu yana bir şöhreti de, tertemiz bir deniz üzerine kurulan deniz hamamları idi; iki deniz hamamı mevsiminde halâ kurula gelmektedir.

Bostancı sahili lodos rüzgârını tam cebheden alır; lodos fırtınalarında bu sâhil boyunun köpürmüş büyük dalgalarla dövülüşü seyre değer manzaradır. Yaz mehtabları da muhteşemdir; ay ışığı altında gözün alabildiğine uzanan parıl parıl deniz, romantik ruhların, âşıkların, başbaşa verecek sevgililerin ender bulacakları yerlerdendir.

Derenin denize döküldüğü noktada, denize doğru uzanmış bir mendirek - rıhtımın bitiminde vapur iskelesi vardır. İskele istikaametinde ve sol kolda, dere ağzına ve kısmen denize nâzır biri «Âile Gazinosu ve Lokantası», öbürü de «Deniz Palas Oteli ve Gazinosu» adında iki yer, yaz akşamları uğranılabilecek yerlerdendir. Yalı boyunda, mülkî taksimâta göre nefsi Bostancının hududu dışında, aslında ise Bostancının ayrılmaz bir parçası üçgen şeklinde bir çıkıntı üstünde «Çamlık Gazinosu» vardır, denizi temâşâ eden gözün dinlenebileceği yerlerdendir. Denize girmek için kabineleri de vardır.

Bostancı tiren istasyonunun yanında bir bağçeli kahvehâne de, gezmesini sevenler için hoşca duraklardandır.

Yukarıda da kaydettik, zamanımızın mülkî taksimâtı, bu köyü dere ve derenin üstündeki Bostancıbaşı Köprüsü ile ikiye bölmüşdür, köprünün bir ayağı Kadıköy Kazasında, öbür ayağı Kartal Kazâsındadır; köprüyü doğuya doğru geçince, Bostancı Çarşısının Kartal kazası sınırında kalan kısmında bir sıra kasab dükkânları toplanmışdır; Kadıköy ve havâlisi halkının ağzında «Bostancı kasabları» diye anılır, bâzı belediye harcları vermedikleri için eti ucuz sattıkları söylenir; rivâyettir; hele bir yabancı gider de Belediye nızâmı altındaki kasablardan et aldığı gibi et almak ister ve tezgâhdar tarafından azarlanmadan çıkarsa, iyidir.

1955-1957 arasında dere ağzının Kartal tarafında deniz bir şahsa satılmış, o şahıs da üstüne bir binâ kondurmak üzere denizi doldurmuş, sonra bu sahâda yapıya izin verilmemiş; bu satırların yazıldığı 1962 yılında bu dolma arsa bir mezbelelik hâlinde idi.

Bostancının yine o tarafında, yine böyle dolma bir arsa üstünde bir benzin istasyonu, ve bu benzincinin hemen yanı başında, bir yüzü deniz üstünde «Derya Gazinosu» vardır.

Bostancının yaz manzaralarından biri de, Deryâ Gazinosunun az ötesinden Çamlık Gazinosu burnuna kadar uzanan hiç bir yapı bulunmayan sâhilde, çoluk çocuk, ve bekâr uşağı gariblerin açıkda denize girmesidir; sâhildeki kayalar arasında soyunurlar ve çoğu beyaz iç donları ile yüzerler, yüzme bilmeyenler de çimer; küçükler ise tamamen uryan yıkanır, yüzerler; bu garîblere musallat olan süflî hırsızlar da çıkar, pabuç, pantalon, ne kaldırabilirse, kimini yalın ayak, kimini de bir donca şaşkın ve perişan bırakır. Bu sahil boyunda kumsal dar bir şerid hâlinde

olduğu için, hiç yüzme bilmeyenlerin denize girmesi ayrıca tehlikelidir de (B.: Bostancı Camii; Bostancı Mektebi; Bostancı Deniz Hamamları; Bostancı Deresi; Bostancı Köprüsü).

Bostancıda bir demiryolu istasyonu vardır; müteaddid makaslı büyük istasyondur; hem ara tiren durağıdır, hem de, Haydarpaşa - Ankara motorlu tireninden gayri bütün ana hat posta ve ekspreslerinin durağıdır, posta ve ekspreslere yolcu bindirir ve bu katarlardan yolcu indirir.

Bostancı İstasyonunun râkımı 5,4 metre, tiren yolu ile Haydarpaşa Garından uzaklığı da 9,1 kilometredir.

1958 yılına kadar Kadıköyüne bir tramvay hattı ile bağlı bulunuyordu, ve Bostancı Anadolu yakasında son durak idi. İstanbul tramvayları modası geçmiş nakil vâsıtası olarak görüldüğünde ilk kaldırılan Bostancı tramvayları oldu. Hâlen Kadıköy ile Bostancı arasında Belediye otobüsleri, dolmuş yapan kapdı-kaçdılar ve taksiler işlemektedir. Bu kara yolu 9. kilometredir, bu mesâfeyi normal olarak otobüsler 25. taksiler 15 dakikada alırlar.

Vapur ile İstanbul yolcusu çok azdır, yok denilse yeridir; Bostancı İskelesinden vapur ile bilhassa adalara geçilir; bu bakımdan bu iskelenin en faal günleri yaz ve bahar pazarlarıdır.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I; R. E. K, Gezi notu, 1962.

BOSTANCI ALTIN TEPE MAHALLESİ — Kartal Kazâsı sınırı içinde, Bostancı-Çamaşırcı Deresinin doğusundadır; Bostancı Köyünün bu ikinci büyük parçası, ta gerilerde kadimdenberi «Fişenkhâne» diye meşhur bir askerî tesis hâric (Mehmed Eşref Bey Haritası, 1324 - 1908), Bostancı - Başıbüyük Caddesi üstünde yeni gelişmişdir (B.: Başıbüyük); Ahmed Rasim İlk Okulu adı ile bir ilk okulu, 1960 da «Altıntepe Camii» adı ile yapılmakda olan bir camii vardır. Bostancı gençlerinin futbol sâhası da bu mahallede, Çiçekci Sokağı üzerindedir. Bostancının zenginlerinden olub Bostancı Deresinin üst kısmında bostanları olan Halil Ağa adında bir zâtin hayır eseri olarak Başibüyük yolu üstünde bir çeşmesi vardır (şubat 1960)

Ergin Kanlıcaoğlu

BOSTANCI, BOSTANCILAR OCAĞI, BOSTANCIBAŞI AĞA — Ordu kadrosu dışında silâhlı bir kuvvet olan bostancılar ocağının vazifesi, başda halen Topkapısı Sarayı denilen ve Osmanlı protokolunda adı "Saray-ı Cedid-i Âmire" olan Padişahın dâimî ikametgâhı gelmek üzere İstanbul sahillerindeki bütün mirî sahilsaray, kasır ve bahçelerin ve inzivâ kasırlarının muhafazası idi.

Saray-ı Cedid-i Âmirenin muhafızı olan bostancılar, günlük işlerine göre tâlî derecede hizmet ocaklarına ayrılmışlardı ki, tarih kaynaklarımızda İstanbul ihtilâlleri vekayi'i nakl edilirken, ihtilâlcilerin saray yürüyüşlerinde sarayın silâhla müdafâası yolunda adı geçen bostancılar, bu ocakların efrâdıdır, ayrı zikr edilmeyüp bostancı adı altında toplanmışlardır:

Hasbağçe Ocağı: Bugün Gülhane Parkı adı ile halka açılmış olan ve Soğukçeşme Kapusundan Sepetciler Kasrına kadar uzanan büyük Hasbağçenin bekcileri olan bostancılar.

Şevkiye ocağı: Liman ağzına ve Anadolu yakasına nazır kale bedeni üzerinde bulunup halen mevcud olmayan İncili Köşk ile İftariye Kasrının bekçileri ve temizlik hademesi olan ve bu köşk ile kasrın önündeki çiçek bahçelerine bakan bostancılar.

Gülhane ocağı: Marmara'ya nazır sırtda bulunup halen mevcud olmayan Gülhane Kasrının bekçisi ve temizlik hademesi olan ve köşkün önündeki meydanının (Tanzimat lideri Mustafa Reşid Paşa'nın meşhur fermanı okuduğu meydan) temizliğine bakan bostancılar.

İshâkiye ocağı: Bu isimdeki kasrın bekçisi ve temizlik hademesi olan bostancılar.

Kurban ocağı: Koğuşları Gülhane kapısında olup kurban bayramında kesilecek koçları besliyen bostancılar.

Sepetciler ocağı: Limana nazır fevkani bir kasır olup son zamanlarda bir kısmı tamir edilmiş olan, fakat içi son yüz yıl içinde şahsiyetini tamamen kaybetmiş bulunan bu isimdeki kasrın bekçisi ve temizlik hedemesi olan bostancılar.

Yalı ocağı: Halen mevcud olmayan ve bostancı başı defterlerinin hepsinde ilk madde olarak kaydedilen Yalı Köşkünün bekçisi ve temizlik hademesi olan bostancılar.

Soğuk Çeşme ocağı: Has bahçenin bu-

gün Gülhane parkı kapısı dediğimiz ve bahçenin park olarak açılışında eski şeklini tamamen kaybetmiş olan Soğuk Çeşme kapısile bu kapının civarında bulunan Alay Köşkünün bekçisi ve temizlik hademesi olan bostancılar.

Bamyacılar ve lâhnacılar ocağı: Sarayın can kurtaran meydanına açılan Otluk Kapusu civarındaki sebze bahçelerine bakan bostancılar.

Otlukkapısı ocağı: Bu isimdeki kapının muhafızları ve hademesi olan bostancılar.

Balıkhane kapusu ocağı: Marmara sahilinde bu isimdeki kapı ile üstündeki kasrın bekçisi ve temizlik hademesi olan ve idam edilmek veya buradan gemiye bindirilip sürgüne gönderilmek üzere bu kapıda bir müddet mahbus bırakılan siyasî mahkûmlara, padişah gazabına uğramış olanlara nezaret eden bostancılar.

Çizme kapusu ocağı: Bu isimdeki kapının ve bu kapı civarındaki Salihağa Kasrının bekçisi ve temizlik hademesi olan bostancılar.

Fil kapusu ocağı: Sarayın bu isimdeki kapısının bekçisi ve hademesi olan bostancılar.

Bağcılar ve aşılamacılar ocağı: Sarayın bütün bahçelerindeki ağaçların dikimi, bakımı, aşılanması ve çiçek ve meyvaların yetişdirilmesile meşgul olan bostancılar.

Heybeci ocağı: Saray hammalı olan bostancılar ki, bunlardan birer nefer bostancı, saray ricalinden kızlarağası, kapıağası, silâhdarağa, çuhadarağa, rikâbdarağa, dülbendağası, anahtarağası, peşkirağası, hazine kethüdası, kiler kethüdası, seferli kethüdası, tüfenkci başı, berber başrı, kahveci başı, baş lala ağa, çühadar ağa, sır kâtibi ve has oda başıya uşak olarak tahsis olunurdu.

Hamlacılar ve kayıkhane ocağı: Saray kayıkhanelerinin ve bu kayıkhanelerdeki bütün kayıkların ve Filikai Hümayunun bekçisi ve kürekçileri olan bostancılar.

Cellâd ocağı: Koğuşları hamlacılar ocağı yanında bulunan Cellâd bostancılar.

Mezbelekeşan ocağı: Topkapı Sarayının bina ve bahçelerinin günlük temizliğinde toplanan her türlü müzahrefât ve çöpleri, çöp kayıklarına doldurarak Marmara açıklarında denize döken saray çöpçüsü bostancılar.

Hizmetleri saray-ı hümayuna olduğu halde, koğuş-kışlaları saray-ı hümayun hududu dışında bulunan bostancı ocakları da şunlardır:

Bostancı tulumbacılar ocağı: Yalı Köşkü civarında leb-i deryada kal'a bedeni önünde idi. Yeri, bostancı başı defterlerinde kesin olarak tesbit edilmişdir. Bostancı tulumbacıları ocağı Üçüncü Ahmed devrinde Nevşehirli İbrahim Paşa sedaretinde ve hicrî 1137 (milâdî 1724) yılında Yeniçeri tulumbacı teşkilâtı kurulurken ihdas edilmişdi; vazifeleri saray-ı hümayunda çıkacak yangını söndürmek olduğu halde şehir yangılarına da giderlerdi. Vak'a - nüvis Vasıf Efendinin hicrî 1167 (milâdî 1753) vekayi'i arasındaki bir kaydına göre bir bostancı tulumbacı ağası emme basma bir yangın tulumbası icad etmişdi.

Tavukhâne ocağı: Koğuşları At meydanında Üçler mahallesinde Araste Hamamına inen sokakda olan bostancılar idi ki, muhtelif yerlerden saray mutbakları için getirtilen tavuklar bu ocağa teslim edilir ve bu bostancı neferleri tarafından beslenir, ve bildirilen ihtiyaca göre kesilip yolunduktan ve temizlendikten sonra mutbaklara teslim olunurdu.

Sakatlar ocağı: Koğuşları,Ayasofya camiinin Şekerci kapısı denilen büyük kapısının karşısında Sakalar Çeşmesi yanında idi. Bu ocağın bostancıları İstanbul içinde yangın çıktığı zaman beygirlere yükledikleri saka kırbalarile yangın tulumbaları için su taşırlardı, ve iki bayram ârifesinde de saray-ı humayun taşlıklarını yıkarlardı.

Gümüşsuyu ocağı: Padişahın nefs-i hümayununa mahsus su, Eyyubda Karyağdı bayırında meşhûr Gümüşsuyu kanyağından, koğuşları da orada olan bu ocağın bostancıları tarafından getirilirdi.

Saya ocağı: Koğuşları Eyyub'un üst tarafında Rami çiftliği civarında olan mirî ağıl yanında idi; saray mutbakları için kesilecek koyunlar bu bostancılar tarafından bu ağılda bakılır, ve sarayın günlük ihtiyacına göre kesdikleri koyunları saray-ı hümayuna gönderip mutbağa teslim olunurdu. Saya adı, halk ağzında sâyebandan bozma olarak kalmışdı.

Hizmetleri saray-ı hümayun dışında İstanbul sahillerindeki bütün mirî sahilsaray, kasır ve bahçelerin muhafazası, liman ve Haliç ile Boğazın inzibat ve asayişini temin eden bostancı ocakları da şunlardı:

Bahariye ocağı, Karaağaç ocağı, Dolmabahçe ocağı, Karabalı ocağı, Kılıçali ocağı, Beşiktaş Hayreddin iskelesi ocağı, Ortaköy ocağı, Bebek ocağı, Emirgân ocağı, Baltalimanı ocağı, Kalender ocağı, Yeniköy ocağı, Tarabya ocağı, Kireçburnu ocağı, Büyükdere ocağı. Sarıyar ocağı, Rumelikavağı ocağı, Anadolukavağı ocağı, Yuşâ tabyası ocağı, Beykoz ocağı, İncirliköyü ocağı, Paşabağçe ocağı, Çubuklu ocağı, Göksu ocağı, Kulebağçesi ocağı, Kuzguncuk ocağı, Ayazma ocağı, Salacık ocağı, Haydarpaşa ocağı, Harem iskelesi ile Haydarpaşa arasında zağarcı bostancılar ocağı, Üsküdar bahçesi ocağı.

Hizmetleri saray-ı hümayun dışında İstanbul civarındaki mirî koruların, av ve inziva kasırlarının muhafazası ve İstanbul civarının asayiş ve inzibatının temini olan bostancı ocakları da şunlardır:

Anadolu yakasında Bostancıbaşı Köprü ve Derbendi ocağı. Büyük Çamlıca ocağı, Küçük Çamlıca ocağı, Merdivenköyü ocağı, Kadıköy ocağı, Fenerbahçe ocağı, Çiftehavuzlar ocağı, Erenköy ocağı, Alemdağ ocağı, Bulgurlu ocağı, Tokat kasrı ocağı, Kızıl adalardaki ocaklar.

Rumeli yakasında da Davud Paşa kasrı ocağı, Çırpıcı çayırı ocağı, Kâğıthâne köyü ocağı, Ali Bey köyü ocağı, Topcular ocağı, Vidos köyü ocağı, Belgradcık köyü ocağı, Florya bahçesi ocağı, Küçük Çekmece köprüsü ocağı.

Saray-ı hümayunda hamlacılar bostancı ocağının emekdarları, saray dışında İstanbul sahillerile İstanbul civarında bulunan bostancı ocaklarından birine Usta (zabit) tâyin olunurdu. Bu ocaklar arasında İstanbul şehrinin âsayiş ve emniyeti bakımından vazifeleri çok mühim olan ocaklar Anadolu'da Bostancı Başı Köprüsü ocağı ile Rumelinde Küçük Çekmece köprüsü ocağıydı.

İstanbul'da bekâr uşağı nüfusu fazlalığı, bunlardan işsiz kalanların başıboş dolaşmaları, büyük şehrin âsayiş ve inzibatı bakımından dâimâ mahzurlu görülegelmişdir. İskelelerde hamal ve kayıkçı, hamamlarda natır, dellâk ve külhancı, saraçhanelerde ve tabakhanelerde, fırınlarda, hülâsa işçisi, amelesi bekâr uşağı olan bütün yerlerde mevcud bekâr uşağı ile işçi ihtiyacı lonca ve esnaf kâhyalarınca tesbit edilmişdi. Anadolu'dan ve Rumeliden her ne sebeble olursa ol-

Bostancı neferi tipleri (Soldan sağa: Hamlacı neferi, Bostancı tulumbacı neferi, Bostancı Cellâd, Dolab Ocağı neferi)

sun İstanbul'a gelenler memleketlerinden birer murur tezkeresi alırlar ve bu tezkerelere göre hüviyetleri Bostancı Başı ve Çekmece köprülerinde tesbit edildikten sonra büyük şehre girebilirlerdi; bir hafta içinde İstanbul'da bostancı başıya müracaatla işe girdiklerini ve kefillerini beyan ve ibraza mecbur idiler, bunu yapmayanlar veya murur tezkerelerile hüviyetlerini köprülerde bostancı ocaklarında tesbit ettirmeyenler İstanbul'a kaçak girmiş serseri makulesinden addedilirler, tâkib ve şehirden tard olunurlardı. Vaka-i Hayriyede (H. 1242; M. 1826) yeniçeri ocağı lâğv edilirken bostancı ocakları da kaldırılmış ve köprülerdeki bostancı ocaklarının bu mühim vazifesi de yeni kurulan Asâkiri Mansûrei Muhammediyeye devredilmişdi (B.: Bekâr, Bekâr Uşağı, Bekâr Uşağı Nızâmı).

Bostancıların bulunduğu bütün mevkilere asâkiri mansûre efrâdı yerleşdirildi. Bostancıların yaşlıca, emekdar olanlarına kaydi hayat şartı ile bir maaş (nânpâre) bağlandı, gençleri de Asâkiri Mansûreye nefer kaydcdildi.

Bütün bostancı ocaklarının en büyük âmiri olan bostancı başı ağa, İstanbul civarı ile Marmara, Liman, Haliç ve Boğaziçi sularının da en büyük zabıta âmiri ve İstanbul sularındaki inzibat ve âsâyişden de tek mes'ul kimse idi. Dokuz oturak ve her küreğini iki hamlacı çeker "kanca baş" adındaki kayığı ile, limanda, Boğazda, Marmara'da sık sık teftişe çıkardı, ki bu kayık İstanbul sularının en yollu teknesiydi.

Padişahlar İstanbul sularında tenezzühe çıkdığında bindiği teknenin dümenini Bostancıbaşı Ağa tutardı, pâdişah İstanbul yalılarında her ne öğrenmek isterse kendisini Bostancıbaşı Ağa tenvir ederdi (B.: Bostancıbaşı Defterleri).

Taht şehri İstanbul'da, dirlik ve güven yolunda vazifesi bu kadar mühim, emrinde, ordu dışında büyük bir silâhlı kuvvet bulunan ve vazifesinin başında padişahın sarayı ve şahsının korunması gelen bostancı başılar padişahın mutlak emniyetini kazanmış simalar arasından seçilip bizzat padişah tarafından ta'yin edilirlerdi.

Hizmetleri mükâfâtı, çırağ edilecekleri zamanda vazifelerinden mirimiranlık (Paşalık) ve hattâ ekseriya vezirlikle ayrılırlardı. Azil edilmeleri için de Padişahın gazabını çekecek bir suç işlemeleri gerekirdi. Padişahın vekil-i mutlakı olan sadr-ı âzamlar bile bostancı başıya mutâd vazifeleri için emir veremezdi.

BOSTANCI BAŞI DALYANI — İstanbul suları balıkcılığı üzerine «Balık ve Balıkcılık» adı ile ölmez bir eser bırakmış olan Karakin Bay Deveciyan, bu dalyanı hudud ve teâmülü bilinmeyen dalyanlar arasında gösteriyor, ve Bostancı sâhinde kurula gelirken hayli zamandanberi battal olduğunu söylüyor. Biz bu Bostancıbaşı Dalyanının, vazifesi İstanbul sularında âsâyiş ve inzibâtı korumak olan Bostancılar Ocağının bir gelir kaynağı olarak kurulduğunu, tayfalıklarını da bostancı neferlerinin yapdığını tahmin ediyoruz. Ocak geliri olmayub Bostanbaşı olan kimselere bir gelir olarak kurulduğu ve yine bostancı neferlerinin tayfalığını yapdığı bir dalyan da olabilir; isim bu ikinci ihtimâle daha yakındır (B.: Bostancılar, Bostancıbaşı).

BOSTANCIBAŞI DEFTERLERİ — Bostancıbaşılar tarafından tanzim ettirilmiş olup Topkapı Sarayı sahilinde limana nazır Yalı Kasrından Bahariyeye, Bahariyenin karşısında Karaağaç Kasrı Hümayunundan yâni Halicin bitimine yakın bir noktadan Karadeniz-İstanbul Boğazının Rumeli yakasında Rumeli Kavağına, Rumeli Kavağı karşısında ve Boğazın Anadolu yakasında Anadolu Kavağından Haydarpaşa'ya kadar Osmanlı İmparatorluğunun taht şehri İstanbul'un leb-i deryadaki cami, mescid, sahilsaray, kasır, yalı, ev, kayıkhane, kahvehane, dükkân, mahzen, çeşme bütün binalarını boş arsalarla yanmış ve yıkılmış mebâninin arsalarını, kalafat yerlerini, dere ağızlarını, bütün iskeleleri ve aralık iskeleleri isimlerile, hayrât veya mülk sahiblerinin ve müste'cirlerinin isimlerile tesbit eden Bostancıbaşı defterleri büyük şehrin tarihî topoğrafyası bakımından fevkalâde kıymetli vesikalardır.

Kütüphanelerimizdeki el yazmaları arasında rastlanan bu defterlerin şimdilik en eskisi ve ilk örneği III. Sultan Selim zamanında Hicrî 1206 (Milâdî 1791 - 1792) yılında tanzim edilen defterdir; orijinalinin nerede

ve kimin elinde bulunduğu öğrenilemedi. Ali Emîrî Efendi merhumun istinsah ettiği bir nüshası Fatih Millet Kütüphanesindedir.

Biri yine III. Sultan Selim devrinde, biri II. Sultan Mahmudun evâil-i saltanatında, biri de hicri 1229-1230 arasında tanzim edilmiş üç Bostancı Başı defteri de orijinal nüsha olarak İstanbul Üniversitesi kütüphanesinin Yıldız kitabları, bu kitabların da istatistik cedvelleri arasında bulunmaktadır.

Bostancı Başı defterlerinin orijinal nüshalarında sahifeler dama tahtası şeklinde hanelere bölünmüş olup, çizgiler müzehhebdir ve her hanenin içine bir yerin veya bina sahibinin, yahud bina sahibi ile müste'cirlerinin adı yazılmıştır, ve bu kayıtlarda padişaha hitap edilerek, meselâ, mülk sahibi erkek ise "filân kullarının hanesi veya yalısı, yahud arsası" denilmiş, kadın ise "kulları" yerine "cariyelerinin" ta'biri kullanılmışdır.

Eşhasın memuriyetleri, mâzul iseler sabık veya esbak kaydile son memnuriyetleri gösterilmiş, hattâ bâzan şahıs isimleri hazf edilerek "sabıkaa arpa emini kullarının hanesi" diye yalnız memuriyetleri yazılmışdır. Padişaha hitab aydın olarak göstermektedir hi, Bostancı Başı defterleri hükümdârın filika-i Humayun ile Halic veya Boğazda dolaşırken tecessüsünü çeken bir yeri veyahud bu yerin sahibini derhal öğrenmesi için önüne konulmak üzere tanzim edilmişlerdir.

Kadîm Osmanlı müesseseleri arasında bostancılar ocağının en büyük âmiri olan Bostancı Başı Ağa, böyle bir sahil rehberini tanzim etmek için tek ve tam selâhiyetli kimsedir. (B.: Bostancı, Bostancılar Ocağı, Bostancıbaşı Ağa).

Bir Bostancıbaşı Defterinin tam metnini ilk olarak R. E. Koçu İstanbul Enstitüsü Mecmuasında neşretmiştir; bu defter 1814-1815 yıllarında Bostancıbaşı Abdullah Ağa tarafından tanzim ettirilmiştir; aşağıdaki satırlar R. E. Koçunun yazdığı mukaddimeden alınmıştır:

«İstanbul Enstitüsü mecmuasında bostancı başı defterlerinden birinin ilk def'a olarak tam metin halinde neşrini üzerime alırken bu defterlerin görebildiğim dört adedinden tarihini kolaylıkla tesbit ettiğimi seçdim, bu defterin Yalı Kasrı ile İstanbul gümrüğü arası kısmında "müceddeden bina ve ihya buyrulan Hidayet cami'i şerifi", Çengelköy ile Beylerbeyi arası kısmında ve Çengelköy iskelesine pek yakın bir noktada da "bostancı başı Abdullah Ağa'nın yalısı" kayıdları vardır.

«Bahçe kapısında kâgir ve fevkâni Hidayet cami'i şerifi hicrî 1229 (milâdî 1814) yılında inşa edilmişdir. Aslen Çengelköylü olup ba'zen Hamdullah Ağa diye anılan Abdullah Ağa da bostancı başılığa hicrî 1223 (milâdî 1808 - 1809) yılında ta'yin edilmiş ve bu vazifeden hicrî 1230 (milâdî (1815) yılında ayrılmışdır. Bu iki kayıddan neşrettiğimiz defterlerin Çengelköylü Abdullah Ağanın bostancı başılığı zamanında 1814-1815 yılında tanzim edildiğini kesin olarak söyliyebiliriz (B.: Abdullah Paşa, Deli).

«Bostancı başı defterinin neşrinde şu ta'dilâtı zaruri ve faydalı gördüm:

1 — İskeleler arasını fasıl fasıl ayırdım.

2 — Defterdeki müzehheb hânelere bedel her madde için bir numara kullandım. Ta'kibi güç olan büyük rakkamlara düşmemek için de rakkamları teselsül ettirmedim, her fasılda "1" den başladım.

3 — Yalı kasrı ile büyük gümrük arasını teşkil eden birinci fasılda örnek olarak metni aynen muhafaza etdim. Diğer fasıllarında, hiç bir faydası ve kıymeti olmadığı halde mecmuada sahifeler dolduracak olan "bendelerinin, kullarının, cariyelerinin" gibi ta'birleri hazf etdim.

«Neşrettiğim metin çıplakdır. Belki göremediklerim de vardır, nâçiz şahsım için söylüyorum, bence ma'lûm olan dört bostancı başı defterinin bir cild içinde toplanarak ve her maddesi tarih kaynaklarımızdan imkân elverdiği kadar derlenecek notlarla bir tarafdan gidilebildiği kadar mâziye dönmek, bir tarafdan da zamanımıza bağlamak suretile neşr edilmelidir, ve ayrıca eserin sonuna eşhas için alfabetik ve biyografik bir endeks ilâve edilmelidir. Bu iş de, bir müdakkik ömrü doldurabilecek kadar ağırdır. Fakat başaran kalem için de hakikî bir şöhret olacakdır. Bu yolda bir örnek vermekden de kendimi alamadım; örnek olarak en kısa fasıllardan birini, Karaağaç ile Südlice iskelesi arasını seçiyorum.

KARAAĞAÇ KASRI — SÜDLÜCE İSKELESİ

Birinci defter (1791 - 1792) :

1 — Karaağaç Bağçesi kasrı hümâyunu (I); 2 — Yusufefendi bağçesi, emlâki hümâyun (II); 3 — İbrahimhanzâde beyin yalısı (III); 4 — Mûmâileyhin karındaşı Numan Beyin yalısı; 5 — Tebdil hasekisi İspir Ağanın yalısı; 6 — İskele başında berber dükkânı; 7 — Üzerinde Agop zimmînin yalısı (V); 8 — İskelei Südlüce.

İkinci defter (Tarihi tesbit edilmedi) :

1 — Karaağaç sarayı hümâyunu (I); 2 — Emlâki hümâyundan Yusufefendi Bağçesi (II); 3 — Beylik şalupa kayıkhâneleri (IV); 4 — İbrahimhanzâde beyin yalısı (III); 5 — Diğer beyin yalısı; 6 — Tüccardan Çengel kariyeli Osman Ağanın yalısı; 7 — Agop zimmînin değirmeni (V); 8 — Südlüce İskelesi.

Üçüncü defter (Tarihi tesbit edilmedi) :

1 — Karaağaç sarayı hümâyunu (I); 2 — Emlâki hümâyundan Yusufefendi Bağçesi (II); 3 — Beylik şalupaların on aded kayıkhaneleri (IV); 4 — İbrahimhanzâde beyin yalısı (III); 5 — Mûmâileyhin diğer yalısı; 6 — Tüccardan Çengel Osmanın yalısı; 7 — Kormoz zimmînin değirmeni; 8 — Südlüce İskelesi.

Dördüncü defter (1814 - 1815) :

1 — Karaağaç sarayı hümâyunu arsası (I); 2 — Emlâki hümâyundan Yusufefendi Bağçesi (II); 3 — On aded şalupa kayıkhânesi (IV); 4 — İbrahimhanzâde beyin yalısı (III); 5 — Mirimûmâileyhin diğer yalısı; 6 — Tüccardan Çengeloğlu Osman Ağa yalısı; 7 — Kormoz zimmî değirmeni (V); 8 — Südlüce İskelesi.

(I) Evliya Çelebinin kaydına göre, Karaağaç yalısı, deniz kenarında Karaağaç korusu ile çevrilmişdi. Miri emlâk arasına intikalinden evvel Defterdar-zâde İbrahim Paşanın bahçesiydi. Bu bahçenin âbu havası Dördüncü Sultan Murad'ın hoşuna gitmiş ve daima bu bağda iyşü nûş ider olmuşdu. İstanbul halkının kayıklarla Kâğıthâneye koşduklarını seyrederek zevkıyab olurdu. «Halen ol bağ-ı irem Sultan Mehmed Hânı Rabi'in mülkü olup Padişahlara mahsus bağçe oldu. Bostancı ustası ve hüddâm bostancıları vardır» (Evliyâ, I, 410).

> Dediler Evliyâ bu câye tarih
> Zehî kasri serefrâzı hümayun
> (Sene 1083)

(Evliya, I. 287)

Karaağaç kasrı Padişahın bütün ma'iyetini alacak kadar büyük değildi. «1093 yılı rebi'ülevvelinin otuzuncu cuma günü Dördüncü Sultan Mehmed Karaağaç bahçesine ve iç oğlanları da Yusuf Efendi yalısına nakl-i hümâyun buyruldu» (Sılâhdar, I, 752)

Karaağaç bağçesi ve kasrı, miri sayfiye ve mesireler arasında Üçüncü Selim zamanına kadar Osmanlı Padişahları tarafından bahar ve güz mevsimlerinde bilhassa tercih olunan bir yerdi. Kasrın hareminde bir kapı üstünde Üçüncü Ahmed'in:

> Kadi dilber gibi dil eğlencesi
> Gamküsârım Karaağaç Bağçesi

beyti yazılı idi» (Hadikatül Cavami', I, 302).

Vâsıf Efendi tarihinde Üçüncü Osman ve Üçüncü Mustafa için şu kayıdları görüyoruz:

«Hicrî 1169 vekayi'inden: âdel-i eyyâm olan mevsim-i harif hulûl ve sahilsaray-ı Beşiktaşdan tab'ı hümayun udûl idüp Karaağaç sahilsarayı bu mevsimlerde sahni cinâna şebih ve mahall-i mezkûre nakil mizac-i hümâyune vecih görülüp..» (Vasıf, I, 83).

«Hicrî 1173 vekayi'inden: Karaağaç hülûli mevsim-i harif ile mâye-i inbisat-ı ibtihac olduğuna binaen evasıt-ı muharrem-ülharamda o mahall-i feyz imtizaç neşimengâh-ı sahib-i taht ü tâc oldu..» (Vasıf, I, 167). Fakat sonraları Karaağaç kasrı ve bahçesi itibarını kaybetmiş, bakımsız kalmış, harâbiye yüz tutmuşdur.

İkinci Sultan Mahmud Kâğıdhânenin tecdidini emrettiği zaman harâb bir halde bulunan Karaağaç kasrı tamamen yıkılmış, işe yarayan enkazı Kâğıthaneye naklolunmuşdur. Dördüncü defterde Karaağaç saray-ı hümayunu arsası kaydından kasrın 1815 den evvel yıkıldığı anlaşılır. Hicrî 1242 muharreminde (milâdî 1826) ise Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye için yapılan kışlalara bu kasrın duvarlarından kalan taşlar alınmış ,arsa tamamen boş kalmışdır. (Hadikatül Cevami', I, 302).

(II) Evliya Çelebide Karaağaç yalısına bitişik olan «sanavber ağaçlariyle müzeyyen güllü ve bülbüllü bir bağ» olarak Ebussuud bahçesi gösterilmektedir. Ebussuud Efendi meşhur tefsirini bu bağda yazmış, onun yanında müteaddid bahçelerle müzeyyen bir yalı olarak bezirgân başı bağı kayd edilmişdir. Sonra İbrahimhânzade yalısı gelmektedir (Evliya, I, 410).

Yeri kat'i olarak gösterilmeyerek «Halici Eyyuba nazır fıstık ve selvi ağaçlarile müzeyyen eski Yusuf bahçesi» de zikr edilmişdir. (Evliya, I, 411).

Yusuf Efendi bahçesinin, bilâhare Ebus-

suud bağı ile Bezirgân başı bağının da ilâvesiyle genişletildiği tahmin olunabilir. Burası padişahların Karaağaç bahçesine göç ettikleri zaman, büyüklüğü hasebile iç oğlanlarına tahsis edilirdi.

(III) İbrahimhânzadeler Sokollu Mehmed Paşa torunlarıdır. Evliya Çelebi bu bağ için:: :«bahçesindeki meyve-i günagûn ve şükûfehası her bağda bulunmaz» diyor. (Evliya, I, 410).

«Mütevelliler yalısı» diye anılan İbrahimhânzade Bey yalısı mütevelli Şişman Ahmed Bey zamanında yanmışdı. Sokollu Mehmed Paşanın şehadetinde sırtından çıkarılmış olan kanlı gömleği bu yalıda idi; her ramazanın on yedisinde aile efradı ve arzu edenler tarafından ziyaret edilirdi; yangında yok oldu. İbrahimhânzade Beylerin çifte yalıları yerinde şimdi mezbaha bulunmaktadır (Eyyub baş imamı Sâkıb Efendi mahfûzatından). İbrahimhânzadelerin Südlücedeki yalılarının, Atânın Enderun tarihinin birinci cildinin intişarı tarihinden, hicrî 1291 den evvel yandığını şu kayıddan anlıyoruz: «İbrahimhan demekle ma'ruf ve Eyyub karşısındaki Südlücede bakiye-i sülâlesi olduğu mervi, ve muhterik sarayların arsası mevcud...» (Atâ, I, 111).

(IV) «İbrahimhânzade sahilhanesi bahçesinden 12,000 zirâ yer alınup yirmi dört göz şalupahâneler, ve dört köşesinde bekçi kuleleri kapudan Küçük Hüseyin Paşa zamanında bina olunmuşdur.» (Hadikatül Cevami', II, 125). Bostancı başı defterlerinden ikisinde şalupa kayıkhânelerinin 24 göz değil on göz olduğunu görüyoruz; bu rakkam farkı kayıkhâne gözü ile kızak sayısının karışdırılmasından çıkmış olsa gerekdir.

(V) Agob isminde biri tarafından altı kahvehâne yalısının yerine yaptırılan ve sonra Kormoz adında bir gayr-i müslime intikal eden bu değirmen Haliç sahilindeki değirmenlerin en eskisidir. Sahilleri yalılarla müzeyyen yukarı Haliç'in bir senayi bölgesi haline gelmesi, bu değirmenle başlar diye biliriz: Haliç'in tabiat güzelliğine tecavüz hicrî 1206 dan sonra sür'atle genişlemişdir.

1814 - 1815 tarihli BOSTANCIBAŞI DEFTERİ

I

YALI KASRI — BAHARİYE

Yalı Kasrı — İstanbul Gümrüğü

1) Yalı Kasrı Hümayunu — 2) Bostaniyan Ocağı — 3) Beden üstünde darbhâne emini esbak Mustafa Beyin halilesinin hânesi — 4) Pişgâhında tebdili hümayun ahırı — 5) Kurbinde beden üstünde sertebdili sabık Emin Ağa kullarının hânesi — 6) Pişgâhında Silâhdar Abdullah Ağanın çeşmesi — 7) Kurbinde beden üstünde bostancıbaşı sabık Ali Ağa kullarının hânesi — 8) Pişgâhında Darüssaade Ağasının ahırı — 9) Kurbinde beden üstünde sabık ketenciler kethüdasının halilesinin hânesi — 10) Beden üstünde serberberi hazreti şehriyârî kullarının hânesi — 11) Pişgâhında Taşçılar Ocağı — 12) Beden üstünde müteveffâ Hüseyin Haseki eytamlarının hânesi — 13) Pişgâhında Dolab Ocağı — 14) Beden üstünde Osman Efendi biraderi Ahmed Beyin hânesi, müsteciri küttabdan Elhac İbrahim Efendi — 15) Beden üstünde müderrisini kiramdan Raif Efendi hânesi müsteciri muhasebei evvel Hüseyin Bey kulları — 16) Pişgâhı sadırazam kayıkhânesi — 17) Beden üstünde müteveffa dellâlbaşı halilesinin hânesi — 18) Pişgâhı Yeşilkiremitli Camiişerif — 19) Beden üstünde hâcegândan Mehmed Bey kullarının hânesi — 20) Pişgâhında Bıçakciyan ve Nakkaş ocakları — 21) Beden üstünde müteveffa kasabbaşızâdelerin hânesi, müsteciri tezkirei sânî Atâ Efendi kulları — 22) Beden üstünde sadrı esbak Hafız İsmail Paşa halilesinin hanesi — 23) Pişgâhında Kol Kayığı — 24) Beden üstünde hâcegândan Ali Bey kullarının hânesi — 25) Pişgâhı beylik mavunacılar koğuşu — 26) ve bir bab kahve — 27) Beden üstünde İzzat Emin Bey kullarının hânesi — 28) Pişgâhı Bostaniyan Tulumbacı kışlası — 29) Beden üstünde mirimumâileyh kullarının diğer iki aded hânesi — 30) Pişgâhında kahve — 31) Ve hatab meydanı — 32) Beden üstünde Hayrullah Efendi kullarının hânesi, müsteciri hâlen İstanbul kadısı efendi — 33) Pişgâhı sandalciyanı sadrı âlî koğuşu — 34) Beden üstünde hâcegândan Hamdullah Efendi kullarının hanesi — 35) Pişgâhı mücedded en ihya buyurulan âbi leziz çeşmesi — 36) Beden üstünde Yahya Bey kullarının hânesi — 37) Pişgâhı beylik anbar — 38) Ve kurbinde Kuşçubaşı Camiişerifi — 39) Kurbinde kireçhânei hassa — 40) Vezir İskelesi — 41) Ve saman ve şair ve nuhas anbarları — 42) Selimpaşa Camii — 43) Seyyid Mehmed ve Seyyid Memiş ve Seyyid Emin kullarının üç çeşim kayıkhâneleri — 44) Müceddeden bina ve ihya buyurulan Hidayet Camiişerifi — 45) İstanbulağası kullarının dairesi — 46) Ve pişgâhı İstanbulağası İskelesi — 47) Kurbinde emlâki hümayun hatab meydanı — 48) Kurbinde bostancı Kara Hasan kullarının kahvesi — 49) Ahmed Ağa kerimesinin üç aded irad yemişçi dükkânları — 50) Ömer Yazıcı ve Hacı Yusuf kullarının iki aded yemişçi dükkânları — 51) Bursa ve Mudanya kayıklarının iskelesi — 52) Serâpâ yemişçi dükkânları — 53) Ve kahve gümrüğü — 54) Gümrükü kebiri emtiai İstanbul ve meydanı mezbur.

İstanbul Gümrüğü — Yemiş İskelesi

GÜMRÜKÜ KEBİRİ EMTİAİ İSTANBUL ve MEYDANI MEZBUR; 1) Silâhşor Süleyman Ağanın kayıkçı odaları — 2) Keleş Halilin kahvesi — 3) Ortaköy ve Beşiktaş iskelesi — 4) İzzetmehmedpaşa Camiişerifi — 5) Tophâne ve Balıkpazarı iskelesi — 6) Seyyid Mustafanın kahvesi — 7) Sabık zecriye emini zâdele-

rin odaları — 8) Karaköy iskelesi — 9) Müteveffa bostancıbaşı Mustafa Ağazâde Mehmed Beyin odası — 10) Pazarbaşı odası — 11) Ve Yaşyemiş Gümrüğü — 12) Hasköy iskelesi — 13) Başyasakçı odası ve kayıkhâne — 14) Dühan Gümrüğü dairesi, pişgâhı iskelesi — 15) Ellialtı Ömerin kahvesi — 16) Serâpâ dühancı dükkânları — 17) Hasır İskelesi — 18) Serâpâ limoncu dükkânları — 19) Çardak Kolluğu ve iskelesi — 20) Serâpâ yemişçi dükkânları — 21) Yemiş İskelesi.

Yemiş İskelesi — Unkapanı İskelesi

YEMİŞ İSKELESİ; 1) Yemişçi Halilin dükkânı — 2) Emlâki hümayun Sebzehânei Hassa — 3) Serâpâ rugani zeyt mağazaları — 4) Tulumba İskelesi — 5) Ahmed Yazıcının kahvesi — 6) Hatabkapusu Meydanı — 7) Serâpâ kerestecı dükkânları — 8) Ayazmakapusu İskelesi — 9) Tekirdağı iskelesi — 10) Cevahirci David yahudinin serâpâ üç aded menzilleri — 11) Peynirci Hacı Mustafanın iradı bir bab yahudhâne — 12) Arslan Yahudinin hânesi — 13) Tahtapoş İskelesi — 14) Mosi yahudiniin hânesi — 15) Elhac Alinin iradı yahudhâne — 16) Ve bir bab kahvesi — 17) Tenekeci Mişon yahudinin hânesi — 18) Moralıoğlu ipekçi yahudinin hânesi — 19) Cebecioğlu İbrahimin iradı yahudhânesi — 20) Cevahirci Hayim yahudinin hânesi — 21) Hacı Velinin odaları — 22) Ve bakkal dükkânları — 23) Ve kahvesi — 24) Mezburun iradı yahudhâne — 25) Başyasakçı kahvesi — 26) Serâpâ kahve dükkânları — 27) Serâpâ şairci dükkânları — 28) Kapan nâibi efendinin dairesi — 29) Kapanı Dakik iskelesi.

Unkapanı İskelesi — Cibâli İskelesi

KAPANI DAKİK İSKELESİ; 1) Sübaşısüleymanağa Camii şerifi — 2) Osman Çavuşun kahvesi — 3) Taşçı dükkânı — 4) Ve bir bab oda — 5) Yenişehirli Avram yahudinin hânesi — 6) Eminağazâde kayıkhânesi ve odası — 7) Ellialtı Ortasının irâdı yahudhâne ve kayıkhânesi — 8) Çuhacı yahudinin hânesi — 9) Miskcibaşı oğlu Merkado yahudinin kayıkhânesi — 10) Efrenc dellâlı Yako yahudinin hâne ve kayıkhânesi — 11) Basmacılar kethüdası kerimesinin iradı yahudhâne ve kayıkhânesi — 12) Balıkhâne İskelesi — 13) Hayim yahudinin hânesi — 14) Şerbetçi İsak yahudinin hânesi — 15) Tüfenkhâne ve iskelesi — 16) Yeniçeriyanı dergâhıâlî Tomruk Meydanı — 17) Sarraf Manoel yahudinin hânesi — 18) Şapçı Bohoraki yahudinin hânesi — 19) Yahudii mersumun diğer hânesi — 20) Sarraf Lazar yahudinin hânesi — 21) Attar İsak yahudinin hânesi — 22) Bezirgân Turuncoğlu Yahudinin hânesi — 23) Çuhacı Sebetay yahudinin hânesi — 24) Hekimoğlu Yude yahudinin hânesi — 25) İmam Ahmed Efendinin bir bab irad yahudhânesi — 26) Attar Yasef yahudinin hânesi — 27) Benlizâdenin bir bab irad yahudhânesi — 28) Hayim yahudinin hânesi — 29) Hekim Karamanoğlu yahudinin hânesi — 30) Attar Sebetay yahudinin hânesi — 31) Knorte yahudinin hânesi — 32 Soğukçeşmeli Ebubekir Efendi ve Ömer Ağanın iradı yahudhâneler — 33) Cebeali İskelesi.

Cibâli İskelesi — Ayakapu İskelesi

CEBEALİ İSKELESİ; 1) Kayıkcıların lonca yeri — 2) Ve kahve — 3) Mekkizâdenin iradı bir bab yahudhâne — 4) Ve üç aded kahvesi — 5) Hacı Mehmedin iradı bir bab yahudhânesi — 6) Üsküdarî Ayşe hatunun keresteci dükkânları — 7) Efrenc hekimin hânesi — 8) Terzi Manol zimminin hânesi — 9) Saatçioğlu Yorgaki zimminin hânesi — 10) Çuhacı Yorgioğlunun hânesi ve kayıkhânesi — 11) Şapçı damadı Knorte yahudinin hânesi — 12) Şapçı Yako yahudinin hânesi — 13) Simkeş yahudinin hânesi — 14) Diğer Simkeş Nesim yahudinin hânesi — 15) Şalcı Apostol zimmi vereselerinin hânesi — 16) Kuyumcu Dimitrioğlunun hânesi — 17) Abacı Sürmeli zimminin veresesinin hânesi — 18) İpekçi Dimitri zimminin hânesi — 19) Bakkal acı Pareşkeve zimminin hânesi — 20) Direkçi Dimitri zimminin hânesi — 21) Kuyumcu acı Foti zimminin hânesi — 22) Yemenici Kostandi zimminin hânesi — 23) Terzibaşı Todoraki zimminin hânesi — 24) Kürkçü Mihalâki zimminin hânesi — 25) Yazıcı Kostandi zimminiin hânesi — 26) Kürkçü Nikolâki zimminin hânesi — 27) Keresteci Karabet zimminin hânesi — 28) Kuyumcu acı Kostandi zimminin hânesi — 29) Sofcu Yani zimminin hânesi — 30) Nikolaki karısının hânesi — 31) Berber esnafından Nedelko zimminin hânesi — 32) Başpapaz oğlu zimminin hânesi — 33) Haleplioğlu zimminin hânesi — 34) Foti Kalfanın vereseleri hânesi — 35) Baklacıoğlu vereselerinin hânesi — 36) Yenaki zimminin arsası — 37) Ayakapusu İskelesi.

Ayakapu İskelesi — Yenikapu İskelesi

AYAKAPU İSKELESİ; 1) Pişgâhında meydanı mezbur — 2) Kuyumcu Artin zimminin hânesi — 3) Abram zimminin hânesi — 4) Ereğli metropoliti zimminin hânesi — 5) Sarraf Halebli Yani zimminin hânesi — 6) Zimii mesfurun arsası — 7) Penbeci Toros zimminin hânesi — 8) Bezirgân Yani zimminin hânesi — 9) Sarraf acı Mihalaki zimminin hânesi — 10) Kürkçü acı Dimitri zimminin hânesi — 11) Filibeli Dimitraki zimminin hânesi — 12) Orli zimmi oğlunun hânesi — 13) Cerrah Dimitrinin hânesi — 14) Babıcedid İskelesi.

Yenikapu İskelesi — Fener İskelesi

BABICEDİD İSKELESİ; 1) Şeyhülislâm Dürrîzâde Efendi Camiişerifi — 2) Saatçi Mardros zimminin hânesi — 3) Sarraf Avanes zimminin vereseleri hânesi — 4) Yağcı Nikole zimmi oğlunun hânesi — 5) Bezirgân Kostandi zimminin hânesi — 6) Sarraf Lâmbek zimminin hânesi — 7) Kürkçü Ligori zimminin hânesi — 8) Tuğlacı karısının hânesi — 9) Kuyumcu Kostandi karısının hânesi — 10) Bezirgân Yorgi zimminin hânesi — 11) Cerrah Todori vereselerinin hânesi — 12) Aralık iskele — 13) Havlucu Dimitraki zimminin hânesi — 14) Kuyumcu Yordan vereselerinin hânesi — 15) Kürkcü Yenako zimminin hânesi — 16) Cevahirci Manol vereselerinin hânesi — 17) Kostandi zimmi karısının hânesi 18) Kuyumcu acı Panayot zimminin hânesi — 19) Bezirgân Lazaraki zimminin hânesi — 20) Kürkçü Nikolaki zimminin hânesi — 21) Ligoreşko zimminin hânesi — 22) Oskoli zimminin hânesi — 23) Hekim Arakil oğulları hânesi — 24) Yazıcı Manolaki zimminin hânesi — 25) Petraki zimmi kızının hânesi — 26) Bezirgân İstrati zimminin hânesi — 27) Mike zimmi oğullarının hânesi — 28) Çulcu Kosti zimminin

hânesi — 29) Togozoş? zimminin hânesi — 30) Acı Aslan kızının hânesi — 31) Sandalcı Anesti zimminin hânesi — 32) Tuloğlu zimmi vereselerinin hânesi — 33) Mesfurun diğer hânesi — 34) Kayseriye metropolidi zimminin hânesi — 35) Kuyumcu Ostoraki zimminin hânesi — 36) Kanburoğlu Dimitraki zimminin hânesi — 37) Fener İskelesi.

Fener İskelesi — Balat İskelesi

FENER İSKELESİ; 1) Kurbinde meydana nazır kahve dükkânları — 2) Limoncu Mihalin hânesi — 3) Üç çeşim kayıkhâne — 4) Komyanos Kalfanın hânesi — 5) Sarraf Kostandi vereselerinin hânesi — 6) Anaştaş zimminini arsası — 7) Moralı Dimitraki zimminin hânesi — 8) Bezirgân Mihal zimminin hânesi — 9) Dülger Nikolaki zimminin hânesi — 10) Diğer dülger Misenaz zimminin hânesi — 11) Boyar taifesinden Elmas zimminin hânesi — 12) Patrik kapuoğlanı İmare? zimminin hânesi — 13) Kürkcü Yorgaki zimminin hânesi — 14) Diğer kürkcü Tanaş zimminin hânesi — 15) Tohari zimminin kızının hânesi — 16) Moralı bezirgân zimminin hânesi — 17) Manolaki zimmi karısının yalısı — 18) Bezirgân Dimitri zimminin hânesi — 19) İskerlet zimminin arsası — 20) Halen Eflak voyvodası Yani Beyin hânesi — 21) Sarraf Simanto yahudinin hânesi — 22) Sakızlı Mise Kosti zimminin hânesi — 23) Zimmii mesfurun arsası — 24) Gavrail yahudinin arsası — 25) Kolbaşı Çalık zimminin hânesi — 26) Boyar taifesinden Yorgaki zimminin hânesi 27) Plaşaki karısının arsası — 28) Şerbetçi Kostaki zimminin hânesi — 29) Samurkaşoğlu Yanko zimminin arsası — 30) Kuyumcu Manol zimminin vereselerinin hânesi — 31) Kürkcü Margarit zimminin arsası — 32) Hekim Yakova zimminin hânesi — 33) Karaca Nikoli zimminin arsası — 34) Patrikhânenin yasakcısı İbişin kahvesi — 35) Merhum Nazif vereselerinin yedi çeşim irad kayıkhâneleri — 36) Emin Ağanın iradı bir bab yahudhâne ve kayıkhânesi — 37) İsmail Ağanın iradı bir bab hâne, müsteciri İstepan zimmi — 38) Terzi Yorgaki karısının hânesi — 39) Bezirgân Kosti zimminin arsası — 40) Sakızlı acı Yani zimminin arsası — 41) Margarit zimminin arsası — 42) Tanaşaki zimminin arsası — 43) Turi Sina tâbir olunan kilise — 44) Kilisei mezburun iradı üç çeşim kayıkhâne — 45 — Bedestan dellâlı Emin Ağanın iradı bir bab yahudhâne — 46) İstanbullu tâbir olunan hanımın iradı yahudhâne arsası — 47) Hayim yahudinin arsası — 48) İsmailin kahvesi — 49) Balat nam iskele.

Balat İskelesi — Ayvansaray İskelesi

BALAT NAM İSKELESİ; 1) Meydana nazır Hüseyinin kahvesi — 2) Yahudilere mahsus sığır salhanesi nam mahaldir — 3) Serâpâ keresteciler dükkânları arsası — 4) İsmetlu Esma Sultan hazretlerinin bir bab iradı han ve kayıkhâne arsası — 5) Bu mahalde Hasköy İskelesi — 6) Kayıkhâne ve sığır salhânesi — 7) Bu mahalde Taşcılar İskelesi — 8) Bezirgân Avram yahudinin hâne arsası — 9) Ocak bezirgânı vereselerinin arsası — 10) Çuhacı Menteş yahudinin hânesi — 11) Hayim yahudinin arsası — 12) Dişçioğlu Nesim yahudinin hânesi — 13) Şerbetçi İsak yahudinin hânesi — 14) İbrahim çavuşun iradı yahudhâne arsası — 15) Şerbetçi Yakovaçi yahudinin hâne arsası — 16) Deli Çelebun oğlu Aslan yahudinin arsası — 17) Kehhal Kemal yahudinin arsası — 18) Sarraf Şamanto yahudinin hânesi — 19) Çuhacı İsak yahudinin arsası — 20) İzmirli Mosi yahudinin arsası — 21) Dellal Menahem yahudinin arsası — 22) Çuhacı Yuda yahudinin arsası — 23) Karagümrük simsarı Yasef yahudinin arsası — 24) Attar Avram yahudinin arsası — 25) Arslan İskelesi — 26) Şapçı Bohoraçi yahudinin arsası — 27) Efrenç dellalı Yuda yahudinini arsası — 28) Şişeci Menahem yahudi nin hânesi — 29) Attarlar dellalı Yasef yahudinin hânesi — 30) Hekim Menahem yahudi hânesi — 31) Züamadan İbrahim Ağanın hânesi ve dükkânı — 32) Kumbaracı Mehmedin hânesi — 33) Kalafatçı Uzun Alinin hânesi — 34) Kuruçeşmeli Hüseyinin hânesi ve kayıkhânesi — 35) Merkum Hüseyinin kalafat meydanı — 36) Portakaloğlu İbrahimin kayık yapıcı dükkânı — 37) Araphoca Hüseyin Efendinin hânesi — 38) Züamadan Nuri Ağanın iradı beş göz kayıkhânesi — 39) Hatice Hatunun iradı kayık yapıcı dükkânı — 40) Elvansaray İskelesi.

Ayvansaray İskelesi — Defterdar İskelesi

ELVANSARAY İSKELESİ; 1) Köse Mustafanın kahvesi — 2) Elhaç Kaptanın hânesi — 3) Sabık Tersane emini Vahid Efendinin yalısı — 4) Saray Hamamı ve ittisalinde arsası — 5) Karaağaç ustasızâde Ahmedin hânesi — 6) Sâbık Bosna mollası efendinin yalısı — 7) Bezcibaşı Salih Efendinin yalı ve kayıkhânesi — 8) Kasap Mustafanın yalısı — 9) Yâvedud nam iskele — 10) Sadık Ağanın yalısı — 11) Baltacızâde kayıkhânesi — 12) Kasap Alinin yalısı — 13) Sabık Arabacıbaşı Ali Ağanın yalısı — 14) Kasap Ömerin yalısı — 15) Diğer Ömerin yalısı — 16) Memi Çavuşun yalısı — 17) Kuzucu? zevcesi hatunun yalısı — 18) Çamur İskelesi — 19) Said Ağanın yalısı — 20) Safaizâdenin yalısı — 21) Hamide Usta kadının yalısı — 22) Ahmed Hasekinin yalısı — 23) Hasan Efendinin yalısı, müsteciri mühendis Ali Bey — 24) Teberdarandan Ali Efendinin yalısı — 25) Teberdarandan Abdullah Ağanın yalısı — 26) Teberdarandan Hüseyin Ağanın yalısı — 27) Eyyup mollası sabık Uryânîzâde Efendinin yalısı — 28) Mumaileyhin iradı on altı göz kayıkhânesi — 29) Defterdar İskelesi.

Defterdar İskelesi — Eyyub İskelesi

DEFTERDAR İSKELESİ; 1) İki göz kayıkhâne — 2) İsmetlu Beyhan Sultan hazretlerinin sarayı — 3) Balçık İskelesi — 4) İsmetlu Esmâ Sultan hazretlerinin sarayı — 5) Hâcegândan Yusuf Efendinin yalısı — 6) Yahya Beyin yalısı — 7) Alibeyzâdenin yalısı — 8) Şehsüvarzâde Beyin bostanı — 9) Debbağhâne arsası — 10) Zuamadan Lâtif Ağanın hâne ve kayıkhânesi — 11) Züamadan Hüseyin Ağa zevcesinin hânesi — 12) Züamadan mumâileyh Lâtif Ağanın diğer hânesi — 13) Saraylı Râmi Hatunun hânesi — 14) Aşçıbaşı Mehmedin hânesi — 15) Attar Said Efendinini hânesi — 16) Peştemalcı Ömerin hânesi — 17) Elhac Mehmed Ağanın hânesi — 18) Teberdarandan Mustafa Ağanın hânesi — 19) Reşid Hasekinin hânesi — 20) Debbağ esnafından Ömerin hânesi — 21) Emeksizoğlu Hüseyinin hânesi — 22) Berber İbrahimin kahvesi — 23) Gözlemeci

dükkânı — 24) Pişgâhında Yusuf Efendinin kayıkhânesi — 25) Eyyubiensârî İskelesi.

Eyyub İskelesi — Bahariye Kasrı

EYYUBİENSÂRÎ İSKELESİ; 1) Zaimmehmedağa Mescidişerifi — 2) Talib Ağa zevcesinin hânesi — 3) Halil Ağanın hânesi ve kurbinde kahvesi — 4) Keleş Halilin dükkânı — 5) Manav Musanın dükkânı — 6) Kahveci Halilin hânesi ve dükkânı — 7) Hafızzâdenin hânesi ve bir bab kahvesi — 8) Divanı hümayun çavuşlarından İbrahimin kahvesi — 9) Tığlıoğlu Çavuş halilesinin kahvesi — 10) Zuamadan Mehmed Ağanın kayıkhânesi — 11) Hamlacı Mustafanın kahvesi — 12) Musa Hasekinin hânesi ve kayıkhânesi — 13) Cebehâne kâtibi Mustafa Efendinin hânesi ve kayıkhânesi — 14) Mevâliden Bekirağazâde Efendinin yalısı — 15) Hâlen Mekke mollası Mehmed Efendinin yalısı — 16) Merhume vâlidesultan hazretlerinin vakfı şerifinden kayıkhâne ve bir bab kahve — 17) Vakfı şerifden serâpâ beş aded kahve — 18) Kurbinde imâreti âmire bahçesi — 19) İsmetlu Hibetullah Sultan hazretlerinin sarayı — 20) İsmetlu Hatice Sultan hazretlerinin sarayı — 21) Hanımsultanzâdenin sakin olduğu Çukur Yalı — 22) Yalı hamamı — 23) Ve iskelesi — 24) Ve kayıkhâne — 25) Kurbinde Hançerli Yalısı, hâlidir — 26) Kurbinde Şah Sultan hazretlerinin tekkesi — 27) İbrahimhanzâde kerimesinin yalısı — 28) Hasırcı Seyyid Mustafa Ağanın yalısı — 29) Kâğıdcıbaşı Ahmed Ağanın yalısı — 30) Nakkaş Mehmedin yalısı — 31) Ketenci Elhac Abdullah Ağanın yalısı — 32) Hacı Abdi Ağazâde Hüseyin Ağanın yalısı — 33) Elvansaray hamamcısının yalısı — 34) Barutçu esnafından Hacı Kadrinin hâneleri — 35) Bahariyye Kasrı Hümayunu.

II

KARAAĞAÇ KASRI — RUMELİ KAVAĞI

Karaağaç Kasrı — Südlüce İskelesi

1) Karaağaç Kasrı hümayunu arsası — 2) Emlâki hümayundan Yusuf Efendi bahçesi — 3) Kurbinde on aded şalupa kayıkhânesi — 4) İbrahimhanzâde Beyin yalısı — 5) Mirimumâileyhin diğer yalısı — 6) Tüccardan Çengeloğlu Osman Ağa yalısı — 7) Kormoz zimminin değirmeni — 8) Südlüce İskelesi.

Südlüce İskelesi — Halıcıoğlu İskelesi

SÜDLÜCE İSKELESİ; 1) Kadı Süleyman Efendinin tasarrufunda olan kahve — 2) Murad Molla zâde Efendinin kayıkhânesi — 3) Murad Molla zâde Efendinin yalısı — 4) Sabık kumbaracıbaşı zâde İzzet Efendinin yalısı — 5) Kumbaracı Mustafanın yalısı — 6) Mezburun kayıkhânesi — 7) İngiliz Mustafa Ağa halilesinin yalısı — 8) Kumbaraciyan Kışlası ve iskelesi — 9) Kumbaracıların kahvesi — 10) Hekim Knorti yahudinin hânesi — 11) Halıcıoğlu iskelesi.

Halıcıoğlu İskelesi — Piripaşa İskelesi

HALICIOĞLU İSKELESİ; 1) Kayıkçılar kethüdası Alinin kahvesi — 2) Mekkîzâde Efendi kayıkhâneleri — 3) Beylik gümüşhâne — 4) Saatcioğlu Yorgaki zimminin hânesi — 5) Zimmii mesfurun tuğla harmanı — 6) Kalafatçı Alinin dükkânı — 7) Buzhâne İskelesi — 8) Üsküdarî debbağ yahudinin hânesi — 9) Tevfik Hasekinin kayıkhânesi — 10) Keresteci Apostol zimminin hânesi ve dükkânı — 11) Mardiros zimminin tuğlacı harmanı — 12) Yapağcı Yako yahudi hânesi — 13) Abdioğlu salhânesi — 14) İğneci Süleyman kerimesinin iradı yahudhânesi — 15) Debbağzâdenin iradı yahudhâne ve kayıkhâne — 16) Aydoslu Süleyman Ağa halilesinin iradı yahudhâne ve kayıkhâne — 17) Kanca Ali zâdenin balıkçı odası ve kayıkhânesi — 18) Marangoz Mehmedin dükkânı — 19) Kayıkhâne — 20) Kayıkhâne arsası — 21) Mustafa Ağanın bir çeşim kayıkhânesi — 22) Piripaşa İskelesi.

Piripaşa İskelesi — Hasköy İskelesi

PİRİPAŞA İSKELESİ; 1) Ali Reisin kahvesi — 2) Abdülbaki Efendinin kayıkhânesi — 3) Mirî kumbarahâne ve Timurhâne ve Tophâne — 4) Mimi zimminin tuğla harmanı — 5) Hacı Sadıkın harmanı — 6) Kalafat yeri — 7) Terzi İsak zimminin hânesi — 8) Hamam İskelesi— 9) Sivasî Alinin kayıkhânesi — 10 — Kalef Yahudinin hânesi — 11) Timurhâne nazırı halilesinin arsası — 12) Yeğen İbrahim Ağa arsası — 13) Dellâl İsak yahudinin arsası — 14) Ali Hasekinin arsası — 15) Yahudilerin sığır zebh olunan salhânesi — 16) Salhâne iskelesi — 17) Mustafa kethüdanın kahvesi — 18) İpekci Knorti yahudinin hânesi — 19) Sabık sandıkemini İsmail Ağanın arsası — 20) Nesim yahudinin hâne ve arsası — 21) Göncüoğlu yahudinin hânesi — 22) Divitigüzel halilesinin arsası — 23) Salamon yahudinini kayıkhane ve hânesi — 24) Beylerbeyi hamamcısının iradı yahudhâne ve kayıkhânesi — 25) Sakalaroğlu Hayim yahudinin hânesi — 26) Hasköy İskelesi.

Hasköy İskelesi — Tersânei Âmire

HASKÖY İSKELESİ; 1) Saka İsmailin kahvesi — 2) Yode oğlu yahudinin hânesi — 3) Ali Mollanın kayıkhânesi — 4) Tersânei Âmire kaptanının kayıkhânesi — 5) Bostanî Osmanın kahvesi.

Tersânei Âmire

1) Fatih Suluan Mehmed Han hazretlerinin Camiişerifi — 2) Tersânei Âmire emini efendiye tahsis olunan sahilhâne — 3) Aralık iskelesi — 4) Aynalıkavak Sarayı Hümayunu arsası — 5) Tersânei Âmirenin mühimmâtı lâzime anbarları — 6) Tersânei Âmire içinde vaaki camiişerif — 7) Sefaini hümayun bina olunan meydan — 8) Serâpâ kereste vaz olunan anbar — 9) Ve mühimmat mahzeni — 10) Serâpâ donanmayi hümayun şefaini — 11) Tersânei Âmire Divanhânesi — 12) Fatih Sultan Mehmed Han hazretlerinin camiişerifi — 13) Filikai hümayun keşide kılınan kayıkhâne — 14) Tersâne kethüdasının daire ve iskelesi.

Tersânei Âmire — Kasımpaşa İskelesi

1) Hatab meydanı — 2) Ve kahve — 3) Ve berber dükkânı — 4) Nâni aziz tabholunan beylik fırın — 5) Hüseyinin kahvesi — 6) Ve kurbinde cisir — 7) Kalyonciyan Kışlası — 8) Ve Hasanpaşa Camiişerifi — 9) Pişgâhında Kasımpaşa İskelesi.

Kasımpaşa İskelesi — Meyit İskelesi

KASIMPAŞA İSKELESİ; 1) İbrahim Çavuşun kahvesi — 2) Camiişerif iradı beş çeşim kayıkhâne — 3) Serâpâ zahire anbarları — 4) İki göz mühimmat mahzeni — 5) Havuzu kebire tersâne — 6) Timurhâne ve meydanı — 7) Cecid Kalyoncu Kışlası — 8) Meyit İskelesi.

Meyit İskelesi — Azebkapusu İskelesi

MEYİT İSKELESİ; 1) İsmailin kahvesi — 2) Osman Kaptanın kayıkhânesi — 3) Cerrah Hacı Mustafanın dükkânı ve kayıkhânesi — 4) Oturakcı Hacı Süleymanın kayıkhânesi — 5) Kayık yapıcı Hacı Mehmedin dükkânı ve kayıkhânesi — 6) Yahya Ağanın kayıkhânesi — 7) Sığır kasabı salhânesi — 8) Ömer Ağanın kayıkhânesi — 9) Azebkapusu İskelesi.

Azebkapusu İskelesi — Kürekcikapusu İskelesi

AZEBKAPUSU İSKELESİ; 1) Kürd Mehmedin kahvesi — 2) Mehmedpaşa Camiişerifi — 3) Bartınlı Elhac Alinin Taş Han — 4) Bu mahallin pişgâhı Funda İskelesi — 5) Uzun Mustafanın kayıkhânesi ve marangoz dükkânı — 6) Şeyh Ali Efendinin iradı kayıkhâne — 7) Uzoğlu Osmanın iradı kayıkhâne — 8) Mustafa Ağanın iradı kayıkhâne — 9) Kaloğlu İsmailin iradı kayıkhâne — 10) Direkci mağazası — 11) Kalafat yeri — 12) Seyid Alinin kahvesi — 13) Gümüş Alinin kahvesi — 14) Serâpâ terzi dükkânları — 15) Seyyidalipaşa Camiişerifi — 16) Ve mâileziz çeşmesi — 17) Kürekcikapusu İskelesi.

Kürekcikapusu İskelesi — Galata Balıkpazarı İskelesi

KÜREKCİKAPUSU İSKELESİ; 1) Kereste gümrüğü — 2) Halatçı esnafından Yusuf Beyin ... — 3) Varolcu zimminin dükkânı — 4) Hasan Çavuşun berber dükkânı — 5) Makaracı Halil Ağanın dükkânı — 6) Halatcı esnafından İsmail Ağanın dükkânı — 7) Halatcı Kundaroğlunun dükkânı — 8) Halatcı Paşalıoğlunun dükkânı — 9) Hacıalizâdenin dükkânı — 10) Kurişoğlunun halatcı dükkânı — 11) Halatcı esnafından Kâmiloğlunun dükkânı — 12) Halatcı esnafından Ali Ağanın dükkânı — 13) Serâpâ makaracı dükkânları — 14) Ve balıkhâne arsası — 15) Atik Yağ Kapanı İskelesi — 16) Ve tahtında bir bab kahve — 17) Camiişerif — 18) Galata Zındanı tâbir olunan mahaldir — 19) Serâpâ balık tuzlayıcı dükkânları — 20) Galata Balıkpazarı İskelesi.

Galata Balıkpazarı İskelesi — Karaköy İskelesi

GALATA BALIKPAZARI İSKELESİ; 1) Çil Çavuşun kahvesi — 2) Halil Çavuşun varolcu dükkânı — 3) Giridî Ahmed Ağanın kahvesi — 4) Nikolaki zimminin varolcu dükkânı — 5) Serâpâ balık tuzlayıcı dükkânları — 6) Bakkalların serâpâ dükkânları — 7) Tonyalı Mustafa Çavuşun kahvesi — 8) Karaköy İskelesi.

Karaköy İskelesi — Tophâne İskelesi

KARAKÖY İSKELESİ; 1) İskelei mezbur kurbinde camiişerif — 2) İsmailin dükkânı — 3) Seyyid Ahmed Ağanın yağcı dükkânı — 4) Zekeriya Ağanın yağcı dükkânı — 5) Abdullah Ağanın yağcı dükkânı — 6) Yusuf Ağanın yağcı dükkânı — 7) Paşalı Ahmed Ağanın dükkânı — 8) Seyyid Mehmed Ağanın yağcı dükkânı — 9) Hacı İbrahim Ağanın arsası — 10) İskele nazırı Ahmed Ağanın dört yağcı dükkânı — 11) Gümrük kayıkcılarının sakin oldukları oda — 12) Galata gümrüğü nam mahal — 13) Molla İbrahimin dükkânı — 14) Merkum nazırın dükkânı — 15) Akkirmani Mustafa Ağanın yağcı dükkânı — 16) Abdürrahman Ağanın yağcı dükkânı — 17) Killi Hasan Ağanın yağcı dükkânı — 18) İsmail Yazıcının yağcı dükkânı — 19) Tuzcu Mehmed Ağanın dükkânı — 20) Mizan kapusu nam mahaldir — 21) Hacı Mehmed Ağanın dükkânı — 22) Ketenci Hasan Ağanın dükkânı — 23) Hammalbaşı Ahmedin kahvesi — 24) Kurşunlumahzen Kasri hümayunu, pişgâhı iskelesi — 25) Mustafapaşa Camiişerifi — 26) Liman Ağasına mahsus oda — 27) Bir bab mahzen, müsteciri efrencler — 28) Abdürrahman Ağanın dört bab cedid mahzeni — 29) Sarrafoğlu zimminin mahzeni — 30) Karabet zimminin mahzeni — 33) Serâpâ makaracı dükkânları — 34) Galata nâibi efendiye mahsus olan ihtisab odası — 35) İzzet Hasekinin iradı bir bab yahudhâne — 36) Dul hatunun kahvesi — 37) Kahveci Alinin iradı bir bab yahudhâne ve kayıkhâne — 38) Ahmed Ağanın kirişhânesi — 39) Feyzi Beyin iradı kayıkhâne — 40) Hanımoğlu zimminin hânesi ve tahtında kayıkhâne — 41) Mumhâne iskelesi — 42) Paşa Mustafanın kahvesi — 43) Karşı tarafında rugani şem' kârhânesi — 44) Kalpakcı Artin zimminin hânesi — 45) Cevahirci Agob zimminin hânesi — 46) Hayimoğlu yahudinin hânesi — 47) Kazaz Serupe zimminin hânesi — 48) Şerbetçi esnafından Kirli zimminin hânesi — 49) Darbhânei âmirede arayıcı Arakel zimminin hânesi — 50) Kürkcü Avakim zimminin hânesi — 51) Gararcı Agob zimminin hânesi — 52) Kör Yani kalfanın hânesi — 53) Eğrikapu iskelesi — 54) Mişon yahudinin hânesi, müsteciri Yudaki yahudi — 55) Gümrük hademesi Menteş Yahudinin hânesi — 56) İstimareci Çelebun yahudinin hânesi — 57) Efrenc dellâlı Mişon yahudinin hânesi — 58) Foga yahudinin hânesi — 59) Camusoğlu karısının hânesi — 60) Kuyumcu Kirkor zimminin hânesi — 61) Kireçkapusu iskelesi — 62) Hekim Oseb zimminin hânesi — 63) Teofilo zimminin hânesi — 64) Efrenc dellâli Yako yahudinin hânesi — 65) Efrenc bezirgânı Avram yahudinin hânesi — 66) Debbağhâne iskelesi — 67) Foga yahudinin hânesi ve tahtında kayıkhânesi — 68) Efrenc dellâli Yasef yahudinin hânesi — 69) Akkâk Rafael yahudinin hânesi — 70) Kömürcü ve taşçı dükkânları — 71) Sirkeci iskelesi — 72) Serâpâ kahve dükkânları — 73) Serâpâ kürekci dükkânları — 74) Tophâne iskelesi — 75) Kılıcali paşa Camii şerifi, cami pişgâhı hatab meydanı — 76) Tophânenin kebir iskelesi.

Tophâne İskelesi — Salıpazarı İskelesi

TOPHÂNENİN KEBİR İSKELESİ; 1) Serâpâ kahve dükkânları — 2) Mâi leziz çeşmesi — 3) Tophânei Âmire muallimhâne meydanı — 4) Arabaciyânı Dergâhı Âli Kışlası — 5) Çavuşbaşı iskelesi — 6) Süleyman Alemdarın kahvesi — 7) Sohta Limanı ve kayıkhânesi — 8) Kazgânî Ahmed Ağanın balıkcı odası — 9) Terziler kethüdası Abdürrahman Ağanın yalısı — 10) Müsahibi şehriyâri Ârif Ağanın iradı kayıkhâne — 11) Ara-

lık iskele — 12) Kuşçubaşı halilesinin yalısı — 13) Müderrisinden İzzetbeyzâdenin yalısı — 14) Kitapcı zâde Ahmed Efendi yalısı — 15) Bakırcı Ahmed Ağanın yalısı — 16) Yusufağa mescidişerifi — 17) Kasab Memiş Ağanın yalısı — 18) Kalpakcı Seyid Ağanın hânesi — 19) Zeytinyağcı Hacının hânesi — 20) Tophâne anbarcısı Mehmed Ağanın yalısı — 21) Aralık iskele — 22) Riyâlei Hümayun kaptanının yalısı — 23) Hüseyin Ağanın kahvesi — 24) Topcubaşı veresesi yalısı — 25) Sabık sakabaşı Hacı Yusuf Ağanın yalısı — 26) Arabacıbaşı veresesi yalısı — 27) Pişgâhı Salıpazarı İskelesi.

Salıpazarı İskelesi — Fındıklı İskelesi

SALIPAZARI İSKELESİ; 1) Müsahib Süheylbey Camiişerifi ve, mâi leziz çeşmesi — 2) Rikâbdârı şehriyârî Çetin Hasan Ağanın yalısı — 3) Boluvoyvodasızâde Emin Efendinin arsası — 4) Mumâileyhin vereseleri yalısı, müsteciri hâlen mirâhuri sânî ağa — 5) Matbaheminizâde Şakir Efendi yalısı — 6) İpekci Hacı Hüseyin Ağa vereselerinin yalısı, müsteciri mirâhuri evvel ağa — 7) Abdülkadir Haseki yalısı — 8) Aralık iskele — 9) Merhum Ömerağazâde Tevfik Beyin yalısı — 10) Selun zimminin bir bab değirmeni — 11) Süleyman Ağanın kayıkhânesi — 12) Hammallar iskelesi — 13) Silâhşor Giridî Mustafa Ağa halilesinin yalısı, müsteciri arpa tüccarı İbrahim Ağa — 14) Kalafat yeri — 15) Fındıklı iskelesi — 16) Sabık kapuçuhadarı Ömer Efendinin yalısı — 17) Mustafapaşazâde Osman Beyin yalısı — 18) Fındıklının kebir iskelesi.

Fındıklı İskelesi — Beşiktaş İskelesi

FINDIKLININ KEBİR İSKELESİ; 1) Fındıklı Camiişerifi — 2) Müsahibi şehriyârî müteveffâ Hasan Ağa halilesinin yalısı, müsteciri hâcegândan Salih Efendi — 3) Kefçe nazırı Ali Efendinin yalısı — 4) Aralık iskele — 5) Sabık gümrükemini Hüseyin Efendinin yalısı — 6) Tersâne kâtibi Mehmed Beyin yalısı — 7) Müsahibi şehriyârî Sadık Ağanın yalısı — 8) Tophânei Âmire nazırı Çelebi Efendinin yalısı — 9) Çizmecibaşı arsası — 10) Hekimoğlu Ali Paşa mai leziz çeşmesi — 11) Kabataş — 12) Mısır mollası efendinin yalısı, müsteciri rikâbdarı şehriyârîden muhrec Şakir Efendi — 13) Silâhdarı şehriyârî merhum Yusuf Efendi mâi leziz çeşmesi — 14) Silâhşori hassa arnavud Salih Ağa yalısı — 15) Kadiaskeri sabık Elhac Kâmil Ahmed Efendinin yalısı — 16) Mehmedeminzâde Kadri Efendinin yalısı, hâlîdir — 17) Sandalı Hümayun kayıkhânesi — 18) Karabâli İskelesi — 19) Mekteb — 20) Ve mâi leziz çeşmesi ve sebil — 21) Serâpâ kahve dükkânları — 22) Piyâdeler kayıkhânesi — 23) Dolmabahçe iskelesi — 24) Emlâki hümayun bostan — 25) Beşiktaş Sahilsarayı Hümayunu — 26) Hayreddinpaşa Medresei ve camiişerif — 27) Ve iskele — 28) Tersâne kâtibi halilesinin yalısı — 29) Tüccardan Mesudzâdenin yalısı — 30) İpekci kerimesi hanımın yalısı — 31) Ebubekirin arsası — 32) Zimmet halifesi sabık Recai Efendinin yalısı — 33) Aynacılar kethüdası Hacı Mehmed Ağanın yalısı — 34) Tarakcı Mahmudun yalısı — 35) Pekmezci esnafından Ahmed Ağanın yalısı — 36) Zeytinyağcı Seyyid Halil Ağanın yalısı — 37) Elhâce hanımın yalısı — 38) Muhsin Çelebi arsası — 39) Kâğıdcı Hafızın vereseleri yalısı — 40) Süleymanın kahvesi — 41) Hasoda bekcisi Hasanın kahvesi — 42) Beşiktaş İskelesi.

Beşiktaş İskelesi — Ortaköy İskelesi

BEŞİKTAŞ İSKELESİ; 1) Hayreddin Paşa türbesi — 2) Mehmed Efendi Mescidişerifi — 3) Marangoz Mustafanın dükkânı — 4) Bir bab kalafatcı dükkânı — 5) Bostanî Mustafanın dükkânı — 6) Serâpâ kahve dükkânları — 7) Çiftlik kethüdası zevcesinin yalısı, müsteciri serberberi şehriyârî ağa — 8) Yorganî Hacı Hafızın yalısı — 9) Yağlıkcı Hacı İbişin yalısı ve kayıkhânesi — 10) Nimet Hanımın yalısı ve kayıkhânesi — 11) Sefâîzâde Efendinin yalısı, müsteciri silâhdarı şehriyâri ağa — 12) Kethüdai sadrıâlii sabık Hâlet Efendinin yalısı — 13) Pişgâhı Haraccıbaşı iskelesi — 14) Arayıcıbaşı zevcesiniin yalısı, müsteciri haremeyn yazıcısı efendi — 15) Darbhânei Âmire emini efendinin yalısı — 16) Anapa vâlisi Hüseyin Paşa halilesinin yalısı — 17) Vâlidesultan kethüdası merhum Yusuf Ağa zâde Sadık Beyin yalısı — 18) Aralık iskele — 19) Abdullah Molla zâde yalısı, müsteciri imamı evvel efendi — 20) Hacı Mehmed Paşa halilesinin yalısı, müsteciri imamı sani efendi — 21) Kılıcalipaşa iskelesi — 22) Şam mâzuli Yahya Beyin yalısı — 23) Kadıasker müteveffâ Muhtar Efendi kerimesinin yalısı — 24) Çırağan Sahilsarayı Hümayunu — 25) Mevlevihâne derhâhı — 26) Mâbeyini hümayun — 27) Genc Mehmed Paşa zâde Elhac İbrahim Beyin yalısı — 28) Yahyaefendi deresi ve iskelesi — 29) Sabık Galata mollası Şerif Efendinin yalısı — 30) Kaftanağası halilesinin yalısı, müsteciri kapucular kethüdası ağa — 31) Ragıb Paşa kerimesi hanımın yalısı, müsteciri Behçet Bey — 32) Vâlidesultan Hazretlerinin kethüdası Seyyid Mehmed Efendinin yalısı — 33) Şabanhalife Camiişerifi — 34) Hüseyin Paşa hemşiresi hanımın yalısı — 35) Emin Efendi yalısı, müsteciri sabık başçavuş ağa — 36) Dühan bezirgânı Ahmed Ağanın hânesi ve kayıkhânesi — 37) Melek Mehmed Paşa zâde Kadri Beyin yalısı ve kayıkhânesi — 38) Mustafa Ağanın yalısı, müsteciri Kavanozzâde Ağa — 39) Müderrisinden Tarakcızâde Tahir Efendinin yalısı — 40) Karahisarîzâde silâhşori hassa Süleyman Beyin yalısı — 41) Melek Paşa hazinedarı halilesinin yalısı — 42) Fatma Hanım yalısı — 43) Kuzatdan Ahmed Efendinin yalısı — 4) Melek Paşa zâde Kadri Beyin diğer yalısı — 45) Durak Paşa zâde Abdi Beyin yalısı — 46) Hüseyin Hasekinin yalısı — 47) Keresteci Bogos zimminin hâne ve dükkânı — 48) Aralık iskele — 49) Beylik salhânei ganem — 50) Ve mumhâne — 51) Ortaköy iskelesi.

Ortaköy İskelesi — Kuruçeşme İskelesi

ORTAKÖY İSKELESİ; 1) Gencalizâde Ahmed Ağanın kahvesi — 2) Câbii vakıf Ahmed Efendinin kahvesi — 3) Halil Efendi halilesinin hânesi — 4) Ve kahve dükkânı — 5) Mehmedkethüda mâi leziz çeşmesi — 6) Ortaköy imamı Hasan Efendinin hânesi — 7) Ve kahvesi — 8) Ortaköy ustası Hüseyinin hânesi — 9) Mehmedkethüda Camiişerifi ve mektebi lâtifi — 10) Camiişerif tahtında üç bab dükkân — 11) Ocakimamızâdenin hânesi ve üç göz kayıkhânesi — 12) Sarraf Artin zimminin hânesi — 13) Sarraf Agyazar zimminin arsası — 14) Sarraf Arsuan? zimminin arsası — 15) Hıntır? sar-

rafın hânesi — 16) Sarraf Agob zimminin hânesi — 17) Sarraf Ohanes zimminin hânesi — 18) Sarrafoğlu Ohanes zimminin hânesi — 19) Sarraf Dakes oğlu zimminin hânesi — 20) Sarraf Papasoğlu Canik zimminin hânesi — 21) Koyun iskelesi — 22) Sarraf Şamanto yahudinin hânesi — 23) Sarraf Kamanti yahudinin hânesi — 24) Darbhâneci Yorgaki zimminin hânesi ve kayıkhânesi — 25) Sarraf Agobcan zimminin hânesi ve kayıkhânesi — 26) Zimmii mesfurun diğer hânesi — 27) Sarraf Uzun Yako yahudinin hânesi — 28) Dülbendci Karabet vereselerinin hânesi — 29) Morevî Ahmed Paşa halilesinin yalısı — 30) Ortaköy Bostanciyan Ocağı — 31) İsmetlûû Hatice Sultan hazretlerinin Neşâtâbâd sarayı âlîleri — 32) Defterdar İbrahim Efendi Camii şerifi ve mâi leziz çeşmesi — 33) Sabık silâhdarı şehriyârî Emin Ağanın yalısı — 34) Çavuşlaremini Tahsin Efendinin yalısı — 35) Müderrisinden Yenişehirli Mustafa Paşa zâde Şefik Beyin yalısı — 36) İsmetlu Hibetullah Sultan hazretlerinin sarayi âlîleri — 37) Ekmekcioğlu Deresi nam mahaldir — 38) İsmetlu Esmâ Sultan hazretlerinin Tırnakcı Yalısı — 39) Kaptanpaşa divan efendisi Emin Efendinin arsası — 40) Enderunu hümayun pazarbaşısı Mustafa Beyin arsası — 41) Yahya Paşa zâde Ali Beyin yalısı — 42) Hekimbaşı Ârif Efendi kerimesinin arsası — 43) Kaadiasker mütevaffâ Âtâ Efendi zâde Molla Efendi arsası — 44) İsmetlu Beyhan Sultan hazretlerine intikal eden yalı arsası — 45) Haraccıbaşı Çavuşzâde Emin Efendi yalısı — 46) Tırnakcızâde İbrahim Paşa zâde Mehmed Beyin yalısı — 47) Dergâhıâlî kapucubaşılarından Abdullah Paşa zâde Mehmed Beyin yalısı — 48) Boyar Anaştaş zimminin hânesi — 49) Karaca Boyar zimminin hânesi — 50) Aralık iskele — 51) Karaca Boyarın iki çeşim kayıkhânesi — 52) Dülbendci esnafından Serkis zimminin hânesi — 53) Şabcı Andriyas zimminin hânesi — 54) Avram yahudinin hânesi ve tahtında kahvesi — 55) Kuruçeşme iskelesi.

Kuruçeşme İskelesi — Arnavudköyü İskelesi

KURUÇEŞME İSKELESİ; 1) İngiliz bezirgânı İsak Yahudinin hânesi ve bahçesi — 2) Avramaço yahudinin kayıkhânesi — 3) Aralık iskele — 4) Cevahirci Avram yahudinin hânesi, müsteciri Bohor yahudi — 5) Sarraf Artin karısının hânesi — 6) Yahudilerin irad kayıkhânesi — 7) Sarraf Uzun Artinoğlunun hânesi — 8) Hançerli Beyin hânesi, müsteciri Şabcı Bohoraki sarraf — 9) Kasbar zimminin hânesi — 10) Sarraf Agob karısının hânesi — 11) Sarraf Avanes karısının hânesi — 12) Kuruçeşme Bostaniyan Ocağı — 13) Ocağı mezburun tahtında bir bab kahve ve kayıkhâne — 14) Aralık iskele — 15) Ahmed Haseki halilesinin yalısı — 16) Bostancı Tahirin vereseleri hânesi, müsteciri dellâl David yahudi — 17) Dülbendci esnafından Kiyork zimminin hânesi — 18) Kuyumcubaşı iskelesi — 19) Sarı Kalimaki Beyin hânesi — 20) Düzoğullarının hânesi — 21) Hekim Diyalti? zimminin hânesi — 22) Düzoğullarının arsası — 23) Sarraf Mıgırdiç zimminin arsası — 24) Muroz Beyin hânesi — 25) Cerrah Anton karısının hânesi — 26) Şalcı Kapril zimminin hânesi, müsteciri Petraki zimmi — 27) Sarraf Burnu tâbir olunan mahaldir — 28) Eflâk kapukethüdası Eşkena? zimminin hânesi — 29) Mihal Bey damadı Plaşaki zimminin hânesi — 30) Ligor Bey vereselerinin hânesi — 31) Bibiki? zimmi vereseleri hânesi — 32) Trandabol (Brandeburg-Prusya) tercümanı Pişe Yorgi zimminin hânesi — 33) Kuşadası papazı zimminin hânesi — 34) İsknavi oğlunun hânesi — 35) Bogdan kapukâhyası karısının hânesi — 36) Kapukâhyası karısının hânesi — 37) Çorlulu Ali Paşa yalısı — 38) Ve kayıkhânesi — 39) Ve serâpâ dükkânlar — 40) Hanım sultan iradı kayıkhâneler — 41) Ve serâpâ dükkânlar — 42) Hritooğlunun arsası ve keresteci dükkânı — 43) Mikeoğlu karısının hânesi — 44) Arnavud kariyesi iskelesi.

Arnavudköyü İskelesi — Bebek Kasrı

ARNAVUD KARİYESİ İSKELESİ; 1) Kostaki zimmi eytamlarının hânesi — 2) Ligoft İskerlet oğlu zimminin arsası — 3) Behar Nikoz Dimitraki zimminin hânesi — 4) Keresteci Sotiraki zimminin hânesi — 5) Andonakioğlu zimminin hânesi — 6) Sarraf Kostandi zimminin hânesi — 7) Miçko zimminin eytamının hânesi — 8) Sarraf Yamandi zimminin hânesi — 9) Kömürcüoğlu Dimitraki zimminin hânesi — 10) Serdar Yamandaki zimminin hânesi — 11) Aralık iskelesi — 12) Kayıkcı Yorgaki zimminin hânesi, dükkânı — 13) Yahudilerin (senagog) sinavi arsası — 14) İki bab balıkcı dükkânı — 15) Deli Beyin torunu Nikole zimminin hânesi — 16) Çoke zimminin hânesi — 17) Voli yeri nam mahaldir — 18) Bişe Yorgi zimminin arsası — 19) Hatman Yorgaki zimminin hânesi — 20) Dereağzı iskelesi — 21) Estaki? zimminin oğullarının hânesi — 22) Dimitraki zimmi karısının arsası — 23) Aleksan Beyin arsası — 24) Boyar Yorgakinin hânesi — 25) Kamburoğlu Yani zimminin hânesi — 26) Hekim Desilenin hânesi — 27) Bişe Yorgi zimminin hânesi — 28) Hançerli karısının hânesi — 29) Akıntıburnu nam mahaldir — 30) Beyhan Sultan hazretlerinin mâi leziz çeşmesi — 31) Başeski bostanînin kahvesi — 32) Ve beş bab dükkân — 33) Berber — 34) Ve bakkal dükkânı — 35) Halil Paşa zâde mirimirandan Nuri Paşanın yalısı — 36) Müşariileyhin biraderi İstanbul kadısı Ârif Efendinin yalısı — 37) Binişi hümayun yeri — 38) Mehmedpaşa Kasrı — 39) İsmetlu Beyhan Sultan hazretlerinin sarayı — 40) Bedestanî Ahmed Ağanın yalısı — 41) Hazinedarbaşı Şakir Ağanın yalısı — 42) Kethüdai sadriâli müteveffâ İbrahim Efendi halilesinin yalısı — 43) Mirî peksimed fırını — 44) Hekimbaşı efendinin yalısı — 45) Himmetzâdenin yalısı — 46) Şeyhülislâm Dürrizâde Efendi yalısı — 47) Müderrisinden Elmasebezâde Efendinin yalısı — 48) Yesarîzâde Efendinin yalısı — 49) Devatıgüzel halilesinin yalısı — 50) Bebek Bostaniyan ocağı — 51) Bebek Kasri Hümayunu.

Bebek Kasrı — Rumelihisarı İskelesi

BEBEK KASRI HÜMAYUNU; 1) Sultan Ahmed Hanı Sâlis hazretlerinin camiişerifi — 2) Ve mekteb — 3) Ve iskele — 4) Kuzatdan Mehmed Efendinin yalısı — 5) Soğancıbaşızâde Kadri Beyin yalısı — 6) Sabık Haremeyn müftisi efendinin yalısı — 7) Paşa Mehmed Ağa halilesinin yalısı — 8) Cüce hanımın yalısı — 9) Hazinedar Osman Ağanın yalısı — 10) Ömer Efendi halilesinin yalısı — 11) Küçükbebek nam mahaldir — 12) Bebek ustası Mahmud Ustanın hânesi — 13) Hamamcı Mustafa Ağanın yalısı — 14) Şeyhülislâm Efendi bira-

deri Âtâ Efendi zâde molla efendinin yalısı — 15) Balıkcıbaşının odası — 16) Bebek Bostanı nam mahaldir — 17) Dürrizâde kerimesi hanımın yalısı — 18) Sabıkaa şeyhülislâmzade molla efendinin yalısı — 19) Sabık hekimbaşı Behçet Efendinin yalısı — 20) Âtâ Efendinin hafidi Nuri Molla Efendinin yalısı — 21) Nurullah Efendi zâde İlyas Efendinin yalısı — 22) Kardeşi Sâlim Efendi vereselerinin yalısı — 23) Diğer kardeşi Âbid Molla Efendinin yalısı — 24) Sabıkaa yeniçeri ocağı divan kâtibi efendinin yalısı — 25) Sabıkaa topcubaşı Emin Ağa zâdenin yalısı — 26) Süleyman Râşid Efendi zâde Mehmed Beyin yalısı — 27) Binyüzcü Halil Ağa halilesinin yalısı — 28) Musullu Ali Efendi kerimesinin yalısı — 29) İbrahimzâde vakıf câbii veresesinin yalısı — 30) Attar Ali Beyin yalısı — 31) Camiişerif mevzileri — 32) Hasan Tahsin Efendinin yalısı — 33) Kayalar nam mahaldir — 34) Durmuş Dede türbesi — 35) Ve mescidişerif — 36) Türbedar efendinin hânesi — 37) Rumeli Orta Hisarı kalesi — 38) Kal'ai mezburun nöbet yeri — 39) Esirî Eminzâde yalısı, müsteciri Bursa müderrisi efendi — 40) Nalburzâde Mustafanın yalısı — 41) Bekayaa kâtibi İbrahim Efendinin yalısı, müsteciri pirinç bezirgânı — 42) Efendii mumâileyhin diğer yalısı — 43) Kumkapı imamı Hacı Efendinin yalısı — 44) Şeyh Dülgerzâde kerimesi hatunun yalısı — 45) Cebehâne halifesi İsmail Efendinin yalısı — 46) Hubûbat kâtibi sâbık Lütfullah Efendinin Yalısı — 47) Aralık iskele — 48) Gelenbelizâde halilesinin yalısı — 49) Müneccimi sânî Efendinin yalısı — 50) Şamlı Elhac Halil Ağanın yalısı — 51) Biraderzâdesi halilesinin yalısı, müsteciri Rumeli kassamı sabık Sıdkı Efendi — 52) Kalaycızâde Osman Efendi yalısı — 53) Nakibzâde İsmail Efendi yalısı — 54) Rumelihisarı Camiişerifi, pişgâhı iskelesi.

Rumelihisarı İskelesi — Emirgân İskelesi

RUMELİHİSARI CAMİİŞERİFİ, PİŞGÂHI İSKELESİ; 1) Serâpâ kahve dükkânları — 2) İmam Abdullah Efendinin harab yalısı — 3) Salhâne — 4) Küttabdan Rifat Beyin yalısı — 5) Kapuhalifesi Emin Efendinin yalısı — 6) Hisar mektebi — 7) Ve hamam — 8) Ve iskele kurbinde dükkân — 9) Sabık hisar serdarı Numanın kahvesi — 10) Kevâkibzâdenin kayıkhânesi — 11) Ve dükkânları — 12) Sabık gümrük kâtibi Emin Efendinin yalısı — 13) Dergâhiâlî kapucubaşı ağalarından berberi şehriyârîi sabık Mehmed Ağanın yalısı — 14) Züâmadan Şakir Ağanın yalısı — 15) Said Efendinin yalısı, müsteciri Şehsüvarzâde Derviş Bey — 16) Aralık iskele — 17) Sabık Anadolu Kadıaskeri Mekkîzâde Efendi yalısı — 18) Mekkîzâde sebili ve çeşmesi — 19) Ve iskele — 20) Benlizâde Reşid Efendi yalısı — 21) Mumâileyhin kayıkhânesi — 22) Müderrisinden Köprülüzâde Âsım Beyin yalısı — 23) Şeytan Akıntısı nam mahaldir — 24) Asım Beyin diğer yalısı, müsteciri berberbaşı biraderi İbrahim Ağa — 25) Gümrük kâtibi Mehmed Efendi eytamının yalısı — 26) Meşruta yalı, müsteciri esbak reisefendi mühürdarı — 27) Edirne mollası Kalyoncuzâde Efendi yalısı — 28) Kırkçeşmeli Ârif Efendi yalısı, müsteciri Bedestânî Ali Efendi — 29) Edirne mollası zâde Yusuf Efendinin yalısı — 30) Esbak vâlidesultan kethüdası zâde Münir Beyin yalısı — 31) Sabık kapan nâibi Süleyman Molla Efendinin yalısı — 32) Mevkufat kisedarı zâde Hamdi Efendinin yalısı — 33) Elmas Hanımın yalısı — 34) Tevfik Efendi kethüdası zâde Sâlim Efendinin yalısı — 35) Silâhşor Musa Ağa vâlidesinin yalısı, müsteciri cebehâne kâtibi efendi — 36) Yeniçeri kalemi şakirdan halifesi İshak Efendinin yalısı — 37) Hâcegândan Yahya Efendinin yalısı — 38) Çerkesbeyzâde Rahmi Beyin yalısı — 39) Mirimumâileyhin kayıkhâneleri — 40) Cebbarzâde kapukethüdası Mustafa Beyin yalısı, müsteciri Hacı Numan Bey zâde Efendi — 41) Sultan kethüdası sabık Yusuf Efendinin yalısı — 42) Halen mevkufat kalemi kisedarı Hüsnü Efendinin yalısı — 43) Yeniçeri tulumbacıbaşısı Said Ağanın yalısı, müsteciri sabık serdarlar kâtibi Ferhad Efendi — 44) Müderrisinden miftahağası sabık Arif Efendinin yalısı — 45) Balta Limanı nam mahaldir — 46) Köprübaşında kalcıbaşı Simyon zimminin hânesi ve kayıkhânesi — 47) Dülbendci Haçador zimminin hânesi — 48) Tuhafcı Yani zimminin hânesi — 49) Hanımoğlu zimminin hânesi — 50) Tıngıroğlu Kirkor zimminin hânesi — 51) Mesfurun damadı Oseb zimminin hânesi — 52) Mesfurun diğer hânesi — 53) Hüdaverdi oğlu sarraf Manok zimminin hânesi — 54) Moralı sarraf Dimitraki zimminin hânesi — 55) Bezirgân Vasil zimminin hânesi — 56) Tıngıroğlu Agob zimminin hânesi — 57) Keresteci dükkânı — 58) Ve pişgâhı iskele — 59) Zimmet hâlifesi sabık Mustafa Efendinin yalısı — 60) Hâcegândan defterdar mektubcusu Hasan Efendinin yalısı — 61) İmaret kethüdası sabık Emin Efendinin yalısı — 62) Ebubekir paşanın yeğeni İsmail Efendinin yalısı — 63) Feyzi Bey zâde Mehmed Beyin yalısı — 64) Mirgünoğlu İskelesi.

Emirgân İskelesi — İstinye İskelesi

MİRGÜNOĞLU İSKELESİ; 1) Serâpâ kahveler — 2) Sultan Abdülhamid Han efendimiz hazretlerinin camiişerifi — 3) Ve mâi leziz çeşmesi — 4) Fevkinde nakşibendi dergâhı — 5) Kurbi sâhili bahirde Mirgün Gümrüğü — 6) Kuzatdan Ragıb Efendinin yalısı — 7) Müderrisinden İsmail Efendinin yalısı — 8) Ebubekir Paşa hemşiresi hanımın yalısı — 9) Surrei hümayun emini İrfanzâde Ârif Efendinin yalısı — 10) Gümrükcü Osman Ağanın yalısı — 11) Ve köşk — 12) Feyzi Efendinin yalısı — 13) Müderrisinden Câfer Beyin yalısı — 14) Müderrisinden kapannâibizâde Abdülhalim Efendinin yalısı — 15) Tokmak Burnu nam mahaldir — 16) Kurbinde İstinye Körfezi nam mahaldir — 17) Elhac Ahmed Efendinin Serâpâ kayıkhâneleri — 18) Şerif Molla Efendinin yalısı — 19) Marangoz Yaldız Eminin yalısı — 20) Vehhab Efendinin yalısı — 21) Zuemâdan Ahmed Ağanın yalısı — 22) Kuzatdan Abdullah Efendinin yalısı — 23) Abdürrahman Ağanın yalısı ve kayıkhânesi — 24) Çarşı iskelesi — 25) Numan yazıcının yalısı — 26) İmamoğlu Mollanın yalısı — 27) Benlizâde Ahmed Mollanın yalısı — 28) İrfanzâde Efendi hazinedarı Hafız Efendinin yalısı — 29) Râşidefendi zâdenin yalısı — 30) Rasih Efendinin yalısı — 31) Kalafatcı Mustafanın hânesi — 32) Kalafat yeri meydandır.

İstinye İskelesi — Yeniköy İskelesi

KALAFAT YERİ MEYDANDIR; 1) Foti zimminin hânesi — 2) Panayot zimminin hânesi — 3) Manol zimminin hânesi — 4) Artin zimminin hânesi — 5) Yeni-

çeri efendisi sâbık Osman Efendinin yalısı — 6) Mezar Burnu nam mahaldir — 7) Kurbinde Yeni Kariyenin sınırı — 8) Köprülü vakfı câbisi Ahmed Efendinin yalısı — 9) Efendii mumâileyhin diğer yalısı — 10) Sultan kethüdası Ahmed Azmi Efendinin yalısı — 11) Şehrî Mustafa Efendinin yalısı — 12) Sabık İstanbul kadısı Muhibbîzâde Efendinin yalısı — 13) Sabık Dühan gümrük emini Mahmud Beyin yalısı — 14) Sabıkaa yeniçeri efendisi Numan Efendinin yalısı — 15) Efendii mumâileyhin dokuz aded kayıkhânesi — 16) Kurbinde pazar kayığı iskelesi — 17) Sarraf Zarin oğlu uhdesinde olan yalı — 18) Müderrisinden Hamdi Efendinin yalısı — 19) Çarşı iskelesi — 20) Ve meydan — 21) Eyyub nâibi Ali Efendinin yalısı — 22) Kurbinde Ekmekci iskelesi — 23) Ganem salhanesi — 24) Ve kayıkhâne — 25) Yeniköy İskelesi.

Yeniköy İskelesi — Tarabiya İskelesi

YENİKÖY İSKELESİ; 1) Kuzatdan Riza Efendinin yalısı — 2) Menkeci? zâde Ali Mollanın kayıkhânesi — 3) Kurbinde merkumun yalısı — 4) Mumhâne — 5) Ve değirmen — 6) Diğer Ekmekci İskelesi — 7) Camcı Mustafanın yalısı — 8) Sarraf Angeli zimminin hânesi — 9) Sübaşıya mahsus olan kolluk — 10) Kirkor Kalfanın değirmeni — 11) Çıkıkcı zimminin hânesi — 12) Boyacı Nikole zimminin hânesi — 13) Kuyumcu Anton zimminin hânesi — 14) Zecriye sarrafı zimminin hânesi — 15) Değirmen ve aralığı — 16) Elhac Mustafa Ağanın yalısı — 17) Acı Lefter zimminin hânesi — 18) Yaldızcı Anton zimminin hânesi — 19) Aralık iskelesi — 20) Mardiros zimminin hânesi — 21) Çuhacı Panayot karısının hânesi — 22) Acı Yuseb karısının hânesi — 23) Keresteci acı Yenako zimminin hânesi — 24) Kürkcü Plaşaki zimminin hânesi — 25) Efrenc dellâlı bezirgân İspiro zimminin hânesi — 26) Sarraf Avak zimmi eytamlarının hânesi — 27) Sarraf Vakes zimminin hânesi — 28) Tanaşaki zimmi karısının hânesi — 29) Yazıcı Nikoli anasının hânesi — 30) Düzoğlu gelini nasraniyenin hânesi — 31) Acı Yenako zimminin hânesi — 32) Kurbinde iskele — 33) Ve kereste meydanı — 34) Sarraf Tıngıroğlu Oseb zimminin karındaşı hânesi — 35) Mersum zimminin diğer hânesi — 36) Cevahirci acı Yorgi zimminin hânesi — 37) Kürkcü Dimitraki zimminin hânesi ve kayıkhânesi — 38) Zecriye sarrafı Anton zimminin hânesi — 39) Düzoğullarının hânesi — 40) Düzoğullarının diğer hânesi — 41) Terzi Tanaş zimminin hânesi — 42) Mirgün hatibi Ali Efendinin iradı kayıkhâne — 43) Aralık iskele — 44) Acı Andon zimmi hânesi — 45) Kamyanos Kalfanın iki bab hânesi — 46) Hekim Dimitraki vereselerinin hânesi — 47) Todoraki zimmi eytamlarının hânesi — 48) Patrik yazıcısı Yako zimminin hânesi — 49) Terzi Andonaki kızının arsası — 50) Keresteci Kosta zimminin arsası — 51) Hekim Vasilâki zimminin hânesi — 52) Simitci İskelesi ve meydan — 53) Hekim Tanaşaki zimmi kızlarının hânesi ve kayıkhânesi — 54) Kürkcü Panayot zimmi arsası — 55) Aralık iskele — 56) Hekim Andon zimminin hânesi — 57) Aralık iskele — 58) Darbhânei Âmirede yazıcı Makdar? zimminin hânesi — 59) Pirinc bezirgânı Yorgi zimminin hânesi — 60) Darbhânei Âmirede sarraf Ohannes zimminin hânesi — 61) Sarraf Tanaş zimminin hânesi — 62) Mesfurun karındaşı Mazlem? zimminin hânesi — 63) Diboğlu Todori zimminin hânesi — 64) Balıkcı Foti oğullarının hânesi — 65) Dul karının hânesi — 66) Yemenici Yorgi zimminin hânesi — 67) Şerbetçi Dimo zimminin eytamlarının hânesi — 68) Değirmen — 69) Ve ekmekci fırını — 70) Hiristo zimminin hânesi — 71) Panço Kalfanın hânesi — 72) Kürkcü Vasil zimminin hânesi — 73) Manolaki zimmi hânesi — 74) Hekim Kostaki zimminin hânesi — 75) Sarraf Kılcıoğlu zimminin hânesi — 76) Kürkcü Yorgi zimminin hânesi — 77) Bezirgân Yorgaki zimminin iki bab hânesi — 78) Kuyumcu Yorgi zimminin hânesi — 79) Kürkcü Yenalki zimminin hânesi — 80) Kürkcü Mergrit zimminin hânesi — 81) Cevahirci Ostoraki zimminin hânesi — 82) Sandalcı Istrati zimminin hânesi ve kayıkhâne — 83) Boyar Todoraki zimminin hânesi — 84) Kuyumcu Ligori zimminin hânesi — 85) Köybaşı İskelesi — 86) Zecriye sarrafı Andon zimminin hânesi — 87) Simkeş Artin zimminin hânesi — 88) Balıkcı İskerlet zimminin hânesi — 89) Hekim Dimitraki zimminin hânesi — 90) Baid mahallinde Mişoğlu karısının hânesi — 91) İznikmid despotu Nikomedya zimminin hânesi — 92) Kalender Bostaniyan Ocağı — 93 — Kalender Bahçesi ve Kasri Hümayunu — 94) Ayazma — 95) Ve Tarabiya sınırı — 96) Bibikaoğlu hânesi — 97) Papa Apostom zimminin hânesi — 98) Sarraf Matos zimminin hânesi — 99) Mihal Bey damadı Plaşaki zimminin hânesi — 100) Muruz Bey damadının hânesi — 101) Hatman İskerlet karısının hânesi — 102) Boyar Yorgaki zimminin hânesi — 103) Kürkcü Ligori zimminin hânesi — 104) Hekim Razinin hânesi — 105) Mavroyani karısının hânesi — 106) Boyar Manol zimminin hânesi — 107) Eflak kapuçuhadarı İstefenaki zimminin hânesi — 108) İskerletoğlu Kostaki zimminin hânesi — 109) atman Kostanti zimminin hânesi — 110) Kapukâhyası Neferi zimminin hânesi — 111) Beraki zimminin hânesi — 112) Boyar Deli İspetar zimminin hânesi — 113) Kuyumcu Yorgaki zimminin hânesi — 114) Todori zimminin hânesi — 115) Tarabiye Mescidişerifi — 116) İmam Hüseyin Efendinin hânesi — 117) Köprübaşı İskelesi — 118) Derivite? nasraniye hânesi — 119) Küheriçe nasraniyenin hânesi — 120) Anaştaş zimminin hânesi — 121) Mesfurun kızı Kadınko nasraniyenin hânesi — 122) Bezirgân Hristo zimmi karısının hânesi — 123) Dominiçe nasraniye hânesi — 124) Attar Yenako zimminin hânesi — 125) Şerbetçi Yorgi zimminin hânesi — 126) Balıkcı Kuzbe zimminin hânesi — 127) Şerbetçi Tanaş zimminin hânesi — 128) Şerbetçi Yani zimminin hânesi — 129) Küheriçe nasraniyenin diğer hânesi — 130) Keresteci Kostanti zimminin hânesi — 131) Bezirgân Traraki? zimminin hânesi — 132) Mesfurun diğer hânesi — 133) Bakkal Mitro zimminin hânesi — 134) Fıçıcı Niko zimminin hânesi — 135) Attar Yakomi zimminin hânesi — 136) Kürkcü Tanaş zimminin hânesi — 137) Hekim Corci zimminin köşkü — 138) Ve bir bab dükkânı — 139) Yasakcı kullarına mahsus kolluk — 140) Kurbinde ganem salhânesi — 141) Ve berber dükkânı — 142) Sarraf İstavri zimminin hânesi — 143) Boyar Yorgaki zimminin hânesi — 144) Yazıcı Yorgaki zimminin hânesi — 145) Zafiraki zimminin iki bab hânesi — 146) Tarabiya İskelesi.

Tarabiya İskelesi — Kireçburnu

TARABİYA İSKELESİ; 1) Ve mâi leziz çeşmesi — 2) Berber dükkânı — 3) Ve bir bab diğer dükkân — 4) Bogos zimminin hânesi — 5) Ve beş bab kayıkhânesi — 6) Terkos despotu Ligori zimminin hânesi — 7) Behar Nikoz zimminin hânesi — 8) Kayıkcı Tanaş zimminin hânesi — 9) Boyar Manolaki zimminin hânesi — 10) Hançerli kızının hânesi — 11) Domine Zafiri nasraniyenin hânesi — 12) Hurmizaki zimmi karısının hânesi — 13) Nikole zimmi karısının hânesi — 14) Pişeyorgi zimminin hânesi — 15) Boyar Kostaki zimminin hânesi — 16) İskanovi kızı nasraniyenin hânesi — 17) Kapukâhyası Estaki? karısının hânesi — 18) İskerletoğlu Estaki zimminin hânesi — 19) İskerletoğlu Beyin hânesi — 20) Boyar Ligoft zimminin hânesi — 21) Françe Elçisinin yalısı — 22) Muruz Beyin hânesi — 23) Mino zimminin hânesi — 24) Deli Beyin damadının hânesi — 25) Hançerli Nikolaki hânesi — 26) İskerlet damadı Mise Kostantinin hânesi — 27) İskerletoğlu zimminin hânesi — 28) Kireçburnu Bostaniyan Kışlası — 29) Kireçburnu tabyası ve toplar.

Kireçburnu — Büyükdere İskelesi

KİREÇBURNU TABYASI ve TOPLAR; 1) Ve kurbinde Kefeli nam kariye — 2) Berber Manas zimminin hânesi — 3) Kaplamacıoğlu zimminin hânesi — 4) Sofcu İstefan zimminin hânesi — 5) Darbhânei âmirede Mekdar zimminin hânesi — 6) Karabet zimminin hânesi — 7) Sarmısakcı Eyubun hânesi — 8) Kefeli Camiişerifi — 9) Köprü başı — 10) Ve Balıkhâne Ocağı — 11) Bakkal zimminin dükkânı — 12) Çömlekçilerin dükkânları — 13) Büyükdere Bostaniyan Ocağı — 14) Kıbtiyan taifesinin sakin oldukları hâne — 15) Cerrahmahmudefendi Camiişerifi — 16) Ustazâde Said asekinin hânesi — 17) Hasan Paşa halilesinin hânesi — 18) Telli Tabya bostanı neferatından Topcu Mehmedin ahırı — 19) Kuyumcu acı Ebru zimminin hâne ve bahçesi — 20) Mustafa Reis halilesinin hâne ve bahçesi — 21) Mahmud Reis hânesi — 22) Minnetoğlu karısının hânesi — 23) Mahmud Reisin diğer hânesi ve kayıkhânesi — 24) Kalpakçı zimminin hânesi — 25) Francelacı Nikole zimminin hânesi — 26) Ekmekci karısının hânesi — 27) Mike zimminin hânesi — 28) Beylik francela fırını — 29) Tavukcu Yorgi zimminin hânesi — 30) Kadinko nasraniyenin hânesi — 31) Efrenc İskalon? hânesi — 32) Françe Topalte hânesi — 33) Iskenaz kızının hânesi — 34) Arabaki karısının hânesi — 35) Tercümanoğlunun hânesi — 36) Rusya tercümanı karısının hânesi — 37) Françe baştercümanı Frangelinin hânesi — 38) Tercümanı mesfurun diğer hânesi — 39) İngiltere elçisi sabık İsmail Efendinin yalısı — 40) Mahmudkethüda Camiişerifi — 41) Estebas karısının hânesi — 42) Yani zimminin hânesi — 43) Sabık Sübaşı İdrisin kahvesi — 44) Âbı leziz çeşmesi — 45) Büyükdere İskelesi.

Büyükdere İskelesi — Sarıyer İskelesi

BÜYÜKDERE İSKELESİ; 1) Bölükbaşının hânesi ve kayıkhânesi — 2) Ekmekci fırını — 3) Ve kasab dükkânı — 4) Boyar Hrito karısının hânesi — 5) Kapamacı Artin zimminin hânesi — 6) İskonovioğlu Nikolaki zimminin hânesi — 7) Berber İsmail kerimesinin hânesi — 8) Boyar Ligorun hânesi — 9) Efrenç Pizani hânesi — 10) Kuyumcu Todori oğullarının hânesi — 11) Nikoli Kalfanın hânesi — 12) Kasab İstefan zimminin hânesi — 13) Yukarımahalle iskelesi — 14) Kapu tercümanının hânesi — 15) İngiltere tercümanı Andonaki hânesi — 16) Françe Elçisinin kebir yalısı — 17) Felemenk Elçisi karısının hânesi — 18) Rusya baştercümanı Fontonun hânesi — 19) Balmumcu Leze zimmi hânesi — 20) Dobrovnik Konsolosu hânesi — 21) Konsolosu merkumun diğer hânesi — 22) Bezirgân Timonun hânesi — 23) Bezirgân Abidoğlunun hânesi — 24) Topal tercümanoğlunun hânesi — 25) Rusya tercümanı Timonun hânesi — 26) Rusya tercümanı Petrakinin hânesi — 27) Sabık tercüman Rali Nikolâkinin hânesi — 28) Danimarka elçisi İpsinin hânesi — 29) Rusya Elçisinin kebir yalısı — 30) Rusya serkâtibi Bayronun iki bab hânesi — 31) Nemçe baştercümanı Destenin hânesi — 32) Nemçe başkonsolosunun hânesi — 33) İngiltere baştercümanı Pizaninin hânesi — 34) Culyanioğullarının hânesi — 35) Rusyalı Fro? zimminin hânesi — 36) Rusya serkâtibi Nikolakinin hânesi — 37) Rusya tercümanı Pizaninin hânesi — 38) Bezirgân Dimitraki zimminin hânesi — 39) Nemçe bezirgânı Apostolun hânesi — 40) Rusya serkâtibi Frodonun? hânesi — 41) Abidin? kadının hânesi — 42) İngiltere tercümanı Pizani hânesi — 43) Mesfurun karındaşı Andonun hânesi — 44) Rusya baş tercümanı Fantonun hânesi — 45) Abdülkadir Ağanın yalısı — 46) Tosyalı Mehmed Reisin yalısı — 47) Mehmed Reisin diğer yalısı — 48) Hekim Yenaki zimminin yalısı — 49) Marko zimminin yalısı — 50) Hekim Koste zimminin hânesi — 51) Danimarka tercümanı Plonun hânesi — 52) Ali Reisin yalısı — 53) Mezarlıkburnu nam mahaldir — 54) Sarıyer sınırı — 55) Filibelioğlu zimminin hânesi — 56) Zöhraboğlu zimminin hânesi — 57) acı İsmailin yalısı — 58) Hüseyin Efendinin yalısı — 59) Mumaileyhin diğer yalısı — 60) Çorbacızâde İsmail Efendinin yalısı — 61) Köylü Ahmedin hânesi — 62) Mustafanın hânesi — 63) Ahmedin kayıkhânesi — 64) Hacı Ahmedin iki bab hânesi — 65) Habibe Hatunun hânesi — 66) Hamam İskelesi nam mahaldir — 67) Ali Mollanın yalısı ve kayıkhâne — 68) Abdi Bey kerimesinin yalısı ve kayıkhâne — 69) Merkum Ali Mollanın diğer yalısı — 70) Ahmedin hânesi — 71) Hacı Halil zâdenin yalısı — 72) Şeyh Ahmedin köşkü — 73) Hacı Mustafanın yalısı — 74) Pazarkayığı limanı — 75) Hacı Mehmedin kayıkhânesi — 76) Tosyalı Mehmed Ağanın kayıkhânesi — 77) Alikethüda Camiişerifi — 78) Sarıyer İskelesi.

Sarıyer İskelesi — Yenimahalle

SARIYER İSKELESİ; 1) Meydana nazır Tosyalı Mehmedin kahvesi — 2) Ali Mollanın kahvesi — 3) Hacı Abdinin kahvesi — 4) Çorbacı oğlu Ahmedin kahvesi — 5) Hacı Ahmed Efendinin yalısı — 6) Yenimahalle sınırı.

Yenimahalle — Rumelikavağı Hisarı

YENİMAHALLE SINIRI; 1) Abraşoğlu Poli zimminin hânesi — 2) Toma zimminin hânesi — 3) Vasil zimmi kızının hânesi — 4) Nikolaki zimminin hânesi — 5) Tanaşaki zimmi oğullarının hânesi — 6) Culyan

zimminin hânesi — 7) Balıkçı Rali zimminin hânesi — 8) Yağcı İstrati zimminin hânesi — 9) Mihal zimminin hânesi — 10) Bir bab kayıkhâne — 11) Çuhacı Andon zimminin hânesi — 12) Filipi zimminin hânesi — 13) Sava zimmi oğlunun hânesi — 14) Boyacı Aleksi zimminin hânesi — 15) Pralo zimminin hânesi — 16) Eğritaş — 17) Ve Pazarbaşı çayırı — 18) Kurbinde Telli Dalyan tabyası — 19) Kışla Camiişerifi — 20) Kal'ai mezkûr Bostaniyan Kışlası — 21) Kal'ai mezbr ağası ve imamı ve topçubaşısı hâneleri — 22) Rumeli Kavak Hisarı sınırı — 23) Serâpâ kahveler — 24) Ve Mustafa ve Ali ve diğer Mustafa Reis hâneleri — 25) Mustafa Reisin kayıkhânesi — 26) Hacıbozoğlu Mehmedin kahvesi — 27) Rumeli Kavak Hisarı Kalesi Kışlası —28) Salih Usta kerimesinin kahvesi — 29) Salhâne — 30) Bir bab kahve — 31) Ve kayıkhâne — 32) Camiişerif — 33) Ve mektep — 34) Ve mâi leziz çeşmesi — 35) Rumeli Kavak Hisarı Kalesi ve pişgâhı varoşi kal'a.

Rumelikavağı Hisarından Öte

... VAROŞİ KAL'A; 1) Kavağı mezkûr ustasının hânesi — 2) Hakkafci oğlu Mehmed Reisin hânesi — 3) Osman Reisin hânesi — 4) Ketencioğlu Ahmedin hânesi — 5) Hüseyin Reisin hânesi — 6) Praçoloğlu Mustafanın hânesi — 7) Hokkacıoğlu İbrahimin hânesi — 8) Mandracıoğlu Mustafanın hânesi — 9) Feyzullahzâde Ahmedin hânesi ve kayıkhâne — 10) Maçkalıoğlu İsmail Reisin hânesi — 14) İmam meşrutası bir bab hâne — 15) Kale topçubaşısının hânesi — 16) Hüseyinin hânesi — 17) Dingiloğlu kerimesinin hânesi — 18) İmam Hacı Osman Efendinin hânesi — 19) Kal'ai mezburun cebehânesi — 20) Kal'ai mezburun kumbarahânesi — 21) Kal'ai mezburun kumbara tabyası — 22) Kal'ai mezburun top tabyası.

III

ANADOLUKAVAĞI — HAYDARPAŞA

Anadolukavağı Kalesi — Hünkâr İskelesi

1) Anadolukavağı Kal'ası — 2) Tabya derununda kethüdai kal'a ve çavuşların odası — 3) Bostaniyan Kışlası — 4) Beylik bahçe — 5) Kal'ai mezkûr ustasına mahsus yalı — 6) Ekmekçi fırını — 7) Ve meydan — 8)Osman Çavuşun kahvesi — 9) Çarşı — 10) Ve kahve — 11) Ve iskele — 12) Osmanın yalısı — 13) Ali Bayrakdarın hânesi — 14) Hacı Ahmed zâdenin köhne harab yalısı — 15) Ali Reisin kayıkhânesi — 16) İbrahim Ağanın hânesi — 17) Şileli Mehmed Ağanın hânesi — 18) Yuşa türbedarı Derviş Halilin hânesi — 19) Halil Hasekinin hânesi — 20) Hacı Ali zâde kayıkhânesi — 21) Halil Hasekinin bahçesi — 22) Macar Bahçesi tâbir olunan mahaldir — 23) Yuşâ burunu tabyası — 24) Deruni kal'ada usta ve kethüda ve topçubaşı hâneleri — 25) Bostaniyan kışlası — 26) Cebehâne ve serâpâ top tabyası — 27) Deruni tabyada camiişerif — 28) Bir bab kahve — 29) Ve kayıkhâne — 30) Umuryeri — 31) Ve kireç hark iden fırınlar — 32) Beşirağa mâi leziz çeşmesi — 33) Selvi Burnu — 34) Ve İshakağa mâi leziz çeşmesi — 35) Beylik değirmen — 36) Ve Köpekciler Bostaniyan Ocağı — 37) Hünkâr İskelesi nam mahal.

Hünkâr İskelesi — Beykoz İskelesi

HÜNKÂR İSKELESİ NAM MAHAL; 1) Beylik kâğıthane — 2) Ve mâi leziz çeşmesi — 3) Kurbinde kayıkhâneler — 4) Sarımpaşazâde çuhadarı şeyriyârî Asım Beyin yalısı, müsteciri Şabcı zimmi — 5) Hâcegânı divanı hümayundan Salih Efendinin yalısı — 6) Hazine kâtibi Hacı Tahir Efendinin iki bab yalısı — 7) Uncubaşızâde Hasan Ağa oğlu Ali Riza Hasekinin yalısı — 8) Hâcegânı divanı hümayundan Fettah Efendinin yalısı — 9) Yalı Kariyesi İskelesi — 10) Ve hamam — 11) Ve kahve — 12) Ve çarşı — 13) Halilpaşazâde Ârif Beyin yalısı — 14) Gümrük kâtibi Osman Efendinin yalısı — 15) Hacı Çelebi yalısı — 16) Ve kayıkhâne — 17) İsmail Ağanın yalısı — 18) Kılıç dalyanı yeri — 19) Ve balıkçıların odası — 20) Hafızzâdenin yalısı — 21) Ve kayıkhâne — 22) Hacı Selim Efendi yalısı — 23) Kalafat Mustafanın hânesi — 24) Deresekili Hüseyinin yalısı — 25) Barutcu halilesinin yalısı — 26) Kadızâde kerimesi Hatice hatunun yalısı — 27) Yalıköşkü ustası sabık Salihin hânesi — 28) Berber Ali hemşiresinin yalısı — 29) Emir Osmanın yalısı ve kayıkhânesi — 30) Mollacıkzâdenin köhne yalısı ve bahçesi — 31) Uncubaşı Ömer Ağanın yalısı — 32) Hâcegândan Mehmed Şefik Efendinin yalısı — 33) Vâlidesultan kethüdası imamıefendi yalısı — 34) Beykoz Mahkemesi — 35) Ve kireç kayığı limanı — 36) Molla Kadının iki bab yalısı — 37) Sübaşı Mehmed Ağanın hânesi — 38) Üsküdar mollası zâde Şakir Efendinin yalısı — 39) Mumâileyhin vâlidesinin yalısı — 40) Peynirci esnafından İbişin yalısı — 41) Kadızâde Efendinin yalısı — 42) Meydana nazır hamam — 43) Ve kahve dükkânları — 44) Ve iskele.

Beykoz İskelesi — İncirköyü İskelesi

... İSKELE; 1) Mustafanın hânesi — 2) Hacıoğlu Ahmedin yalısı ve arsası — 3) Laz Hüseyinin yalısı — 4) Sabıkaa İstanbul kadısı Hamamîzâde Efendinin yalısı — 5) Merhabazâde oğlu yalısı — 6) Odabaşızâde Ahmed Ağanın yalısı — 7) Hazine kâtibi yamağı imamzâde Emin Efendinin yalısı — 8) Hüseyin Reisin yalısı — 9) Reisi merkumun kayıkhânesi — 10) Kireçci taifesinin odaları ve fırınları — 11) Sultaniye Bahçesi — 12) Bostaniyan Ocağı — 13) Mevalii izamdan Yenişehirli Yahya Beyin yalısı — 14) İsmail Ağanın köşkü ve kayıkhânesi — 15) İncir Kariyesi Camiişerifi — 16) Kurbinde iskele.

İncirköyü İskelesi — Paşabahçe İskelesi

... İSKELE; 1) Hamam — 2) Ve kahveler — 3) Ali Hasekinin yalısı — 4) Kasabzâde Ömerin hânesi — 5) Bostaniyan kethüdası esbak Veli Ağanın hânesi — 6) Fettahbeyzâde yalısı — 7) Lâleli kâtibi Mehmed Beyin yalısı — 8) İsmailbeyzâde Râşid Beyin yalısı — 9) Hallaç esnafından Hacı Mehmedin yalısı — 10) Halatcılar esnafı kethüdası Ali Ağanın yalısı — 11) Mimar kerimesi hatunun yalısı — 12) Mahmud Efendinin yalısı — 13) Paşabahçesi nam mahaldir.

Paşabahçesi İskelesi — Çubuklu Bahçesi

PAŞABAHÇESİ NAM MAHALDİR; 1) Camiişerif ve mekteb — 2) Kurbinde hamam — 3) Ve mâi leziz

çeşmesi — 4) Paşabahçesi Bostaniyan Ocağı — 5) Nuri Beyin yalısı — 6) Sabık Kili nazırı Mustafa Ağanın yalısı — 7) Sakız muhassili Hasan Ağa vârisi yalısı — 8) Sadık Efendi halilesinin yalısı — 9) Oturakcı zimminin yalısı — 10) Yenişehrî İbrahim Efendi zâdenin yalısı — 11) Çubuklu Bahçesi nam mahaldir.

Çubuklu Bahçesi — Kanlıca İskelesi

ÇUBUKLU BAHÇESİ NAM MAHALDİR; 1) Çubuklu Bostaniyan Ocağı — 2) Harab camiişerif — 3) Çakal burnu — 4) Ve bahçeler — 5) Mâi leziz çeşmesi — 6) Yeniçeri ağası halilesinin hânesi — 7) İzmir mollası Derviş Beyin yalısı — 8) Defteremini sabık Muhib Efendinin yalısı — 9) Aralık İskele — 10) Esbak sekbanbaşı ağanın yalısı — 11) Diğer aralık iskele — 12) Muhasebei Anadolu Derviş Efendinin yalısı — 13) İsmailin kayıkhânesi — 14) Fındıkzâde Sadık Efendinin yalısı — 15) Vakıf aralık iskele — 16) Mısır kapukethüdası Necib Efendinin yalısı — 17) Salhânei ganem ve iskelesi — 18) Reisoğlu hânesi — 19) Ve kahvesi — 20) İskenderpaşa Camiişerifi — 21) Kanlıcak İskelesi.

Kanlıca İskelesi — Anadoluhisarı Kalesi

KANLICAK İSKELESİ; 1) Pazarkayığı limanı — 2) Meydana nazır olan kahveler — 3) Ve nani aziz fırını — 4) Unkapanı esnafından Dökmecinin yalısı — 5) Ataullahefendi vereselerinin yalısı — 6) Nakibieşraf kayıkhânesi — 7) Aralık iskele — 8) Münib Efendinin yalısı — 9) Sultanbayazıd imamı Sadık Efendi yalısı, müsteciri teşrifat kisedarı Necib Efendi — 10) Özoğlu Mehmed Ağanın yalısı — 11) Şair kâtibi Emin Efendinin yalısı — 12) Eşrafdan Osman Efendinin yalısı, müsteciri sabık mimar ağa — 13) Hânei Hassadan muhrec Sehlâ Mustafa Ağanın yalısı — 14) Hâcegândan Tayyib Efendinin yalısı, müsteciri kisedar ağa — 15) Sabık Şeyhülislâm Sadıkzâde Efendinin yalısı — 16) Uşşakîzâde Said Efendinin yalısı — 17) Nakibüleşraf Zihni Molla efendi yalısı, müsteciri mühürdarı sabık Nuri Efendi — 18) Kapuçuhadarı sabık Emin Efendinin yalısı — 19) Hüsameddinzâde yalısı, Yahya Efendi hazine kâtibi Mustafa Efendi — 20) Muhasebei evvel Hüsnü Bey... — 21) Müderrisinden Mehmed Raif Efendinin yalısı — 22) Mehmed Emin zâde Kadri Beyin yalısı — 23) Sabık reisülküttab Galib Efendinin yalısı — 24) Aralık iskelesi — 25) Hacı Hasan zâde Sadık Efendinin yalısı — 26) Şerif Paşa zâde Said Beyin yalısı — 27) Bahaî Körfezi — 28) Ve iskelesi — 29) Tahtırevancıbaşı Seyyid Mehmed Ağanın yalısı — 30) Derviş Efendi zâde Tahir Efendinin yalısı — 31) Salihzâde kethüdası Emin Efendinin yalısı — 32) Çınarlı çeşme — 33) Ve iskelesi — 34) Köstendilli Tahir Efendi zâde yalısı, müsteciri arpaemini Salih Ağa — 35) Kirli İbrahim Efendi kerimesinin yalısı — 36) Lâleli câbisi Abdülkerim Efendi yalısı — 37) Yağcıoğlu Emin Ağanın yalısı — 38) Mütevelli meşrutası Rifat Beyin yalısı — 39) Sabık berberbaşı Mustafa Ağa zâde Beyin yalısı — 40) Yâsincizâde Efendinin yalısı — 41) Hasan Paşazâde oğlu Ahmed Beyin yalısı — 42) Sabık çavuşbaşı Abdi Beyin yalısı — 43) Hakkı Paşazâde Beyin yalısı — 44) Hamam İskelesi — 45) Ve serâpâ kahve dükkânı — 46) Vâlidesultan kethüdası sabık Memi Efendinin yalısı — 47) Kefeli iskelesi — 48) Abdi Efendi mahdumlarının yalısı — 49) Penbeci Mustafa Ağanın yalısı — 50) Kuzatdan Hüseyin Efendinin yalısı — 51) İsmail Efendi kerimesinin yalısı — 52) Anadolu Hisarı sınırı — 53) Fatih Sultan Mehmed Han hazretlerinin camiişerifi — 54) Mekke mollası zâde Ârif Efendinin yalısı — 55) Said Efendinin yalısı — 56) Anadoluhisarı Kal'ası.

Anadoluhisarı Kalesi — Kandilli İskelesi

ANADOLUHİSARI KAL'ASI; 1) Deruni hisarda silâhşor Osman Beyin yalısı — 2) Şükürzâde Efendinin yalısı — 3) Kurbinde Göksu Deresi — 4) Ve namazgâh — 5) Esbak Kili nazırı Mustafa Ağanın yalısı — 6) Kassam kâtibi Mustafa Efendinin yalısı — 7) Hâcegâhı divanı hümayundan Mustafa Efendinin yalısı — 8) Şehremini başhalifesizâde Ârif Efendinin yalısı — 9) Baştebdili esbah İbiş Ağanın kahvesi — 10) Göksu Kasrı Hümayunu — 11) Bostaniyan Ocağı — 12) Göksu Camiişerifi — 13) Göksu Sagir Deresi — 14) İzzetpaşa torunu Atâ Beyin yalısı — 15) Hâcegânı divanı hümayundan İbrahim Beyin yalısı — 16) Mumâileyhin hemşiresinin yalısı — 17) Soğukçeşmeli Ebubekir Efendinin yalısı — 18) Bayburdîzâde Ömer Ağanın yalısı — 19) Kapu çuhhadarı halilesinin yalısı — 20) Anadolu muhasebe kisedarı efendinin yalısı — 21) Silâhşorandan Sadık Beyin yalısı — 22) Mumâileyhin diğer yalısı — 23) Kaptan paşa hazinedarı Emin Ağanın yalısı — 24) Şam vâlisi silâhdar Süleyman Paşanın yalısı — 25) Halen çavuşbaşı ağanın yalısı — 26) Kandilli İskelesi.

Kandilli İskelesi — Vaniköy İskelesi

KANDİLLİ İSKELESİ; 1) Sultan Mahmud Han Camiişerifi — 2) Kahve dükkânı — 3) Defterdar müteveffa Feyzi Efendi zâdenin yalısı — 4) Beylikci kisedarı Remzi Efendinin yalısı — 5) Kuzatdan Halil Efendinin yalısı — 6) Haseki Mustafa Ağa kerimesinin yalısı — 7) Ağakapısı divan kâtiblerinden Said Efendinin yalısı — 8) Müderrisinden Sadullah Efendinin yalısı — 9) Şevki Efendizâdenin yalısı — 10) Şâdiler sakin olduğu Kandilli Akıntısı — 11) Mekke Mollası Taki Efendinin yalısı — 12) Hacı Hasan Ağanın yalısı — 13) Kethüda kalemi hulefasından Aşçıbaşızâde Salih Efendinin yalısı — 14) Reis efendi mühürdarı Osman Efendinin yalısı — 15) İç ağası Reşid Ağanın yalısı — 16) Kuyumcu Karabet zimminin hânesi — 17 Dolabaltı nam mahaldir — 18) Sarraf Anton zimminin hânesi — 19) Sarraf Mıgırdiş zimmi hânesi — 20) Kürkçü Artin zimminin hânesi — 21) Yüksekde Tıngıroğlu Karabet oğullarının hânesi — 22) Kuyumcu Serope zimminin hânesi — 23) Sava zimminin hânesi — 24) Sarraflar kâhyası Mıgırdiç damadı zimminin hânesi — 25) Sarraf Agob zimminin hânesi — 26) Miftahağasızâde Said Ağanın yalısı — 27) Veliefendizâde kethüdası Said Efendinin yalısı — 28) Hayatîzâde Molla Efendinin yalısı — 29) Darbhâne emini Mustafa Bey halilesinin yalısı — 30) Mehmed Bey zâde Numan Beyin yalısı — 31) Silâhşorandan Mehmed Beyin yalısı — 32) Çaprazlı damadı kerimesinin yalısı — 33) Vânizâde kerimesi hanımın yalısı — 34) Baruthânei âmire kâtibi Ömer Efendinin yalısı — 35) Sabık İzmir mollası efendinin yalısı — 36) Vânîefendi Camiişerifi.

Vaniköy İskelesi — Çengelköy İskelesi

VÂNİEFENDİ CAMİİŞERİFİ; 1) Kenan Efendi zâdenin yalısı — 2) Ortaköy mütevellisi Mehmed Beyin yalısı — 3) Sultan Mahmud Han mütevellisi Süleyman Efendinin yalısı — 4) Rumeli eşrafından Seyyid Beyin yalısı — 5) Derviş Efendinin yalısı — 6) Kapucu başı Ahmed Beyin yalısı — 7) Müderrisinden Ahmed Necib Efendinin yalısı — 8) İsakcı mütevellisi hanımın yalısı — 9) Feyzi Efendi biraderi Ahmed Beyin yalısı — 10) Maskara Akıntısı nam mahaldir — 11) Seksoncular Bostanî Ocağı — 12) Mescidişerif — 13) Kulebahçesi Mesiregâhı nam mahaldir — 14) Kulebahçesi Bostaniyan Ocağı — 15) Mâi leziz çeşmesi — 16) Ve kirişhâne — 17) Kireccilerin kirec ocağı — 18) Çengel Kariyesi balıkçı odası — 19) Moralı Ali Efendi damadının yalısı — 20) Mumâileyhin arsası — 21) Sarraf Karabet zimminin hânesi — 22) Şerbetci Hanımoğlu zimminin hânesi — 23) Darbhâne mubayaacısı Arnavudoğlu zimminin hânesi — 24) Darbhâneiâmirede sarraf Kirkoe zimminin hânesi — 25) Şalcı Köçekoğlu Andon zimminin hânesi — 26) Simkeş Artin zimminin hânesi — 27) Aralık iskele — 28) Çuhacı Mike zimminin iki bab hânesi — 29) Simkeş Oseb zimmi vereselerinin hânesi — 30) Aşcı Mardros zimminin hânesi — 31) Kaytanoğlu kızının hânesi — 32) Küçük Yorgi Kalfanın hânesi — 33) Kapuçuhadarı Ömer Efendinin yalısı — 34) Çengel Kariyesi İskelesi.

Çengelköy İskelesi — Beylerbeyi İskelesi

ÇENGELKÖY KARİYESİ İSKELESİ; 1) Serâpâ kahve dükkânları — 2) Bostancıbaşı Abdullah Ağanın yalısı — 3) Hasırcıbaşı Emin Ağanın yalısı — 4) Yusuf Paşazâde Molla Efendinin yalısı — 5) Kethüda kalemi hulefasından Râşid Efendi yalısı — 6) Yusuf Paşa halilesi Elhâne hanımın yalısı — 7) Fırtına Kaptan halilesinin yalısı — 8) Havuz İskelesi — 9) Sadrı sabık Ahmed Paşanın yalısı — 10) Anbaremini Ali Beyin yalısı — 11) Sâlim Efendinin yalısı — 12) Tahir Ağazâde İzzet Efendinin yalısı — 13) Hacı İbrahim Efendi kerimesinin yalısı — 14) Sadrı esbak Yusuf Paşa zâdenin yalısı, müsteciri tezkirei sânî efendi — 15) Hayri Efendi damadı Elhac Said Efendi yalısı — 16) Silâhdar zâde Mehmed Beyin yalısı — 17) Rumeli kadıaskeri sabık Elhac Halil Efendinin yalısı — 18) Mevalii izamdan Celâl Efendinin yalısı — 19) İkincikadın hazretlerinin yalısı — 20) Melek Paşa zâde Salih Beyin yalısı — 21) Cennetmekân Sultan Abdülhamid Han efendimiz hazretlerinin camiişerifi — 22) Hamam — 23) Ve serâpâ kahve dükkânı — 24) Ve pişgâhı iskelesi.

Beylerbeyi İskelesi — Kuzguncuk İskelesi

... PİŞGÂHI İSKELESİ; 1) Mısır tahtabaşısı İsmail Efendinin yalısı — 2) Âtıfzâde mühürdarı Hafız Efendinin yalısı — 3) Dellalbaşı Seyid Tahir Ağanın yalısı — 4) Yağcılar kethüdası Elhac Sadık Ağanın yalısı — 5) Hânei Hassadan muhrec Sesli Feyzullah Ağanın yalısı — 6) Civanzâde Emin Efendinin yalısı — 7) Şerif Paşa kethüdası Rasif Efendi yalısı — 8) Hasanbeyzâdenin yalısı — 9) Aralık iskele — 10) Elmaspaşazâde oğlunun yalısı — 11) Küttabdan Kasım Efendinin yalısı — 12) Çilingirbaşı Seyid Yakubun yalısı — 13) Câbizâde Mustafa Efendinin yalısı — 14) Hamamîzâde Elhac Sadık Ağanın yalısı — 15) Abdi Paşazâde İbrahim Efendinin yalısı — 16) İstavroz Camiişerifi — 17) Erzurum gümrükcüsü sabık Esad Ağanın yalısı — 18) İznikmid kereste nazırı Osman Efendinin yalısı — 19) Kadıaskeri sabık İzzet Beyin yalısı — 20) Kaymakamı sabık Ahmed Şakir Paşanın yalısı — 23) Müderrisinden Celâl Molla Efendi yalısı — 24) Mâlikâne halifesi sabık Süleyman Efendi — 25) Ruznamçei evvel Sadık Efendi yalısı — 26) Hibetullah Sultan kethüdası Seyyid Mehmed Efendi yalısı — 27) Esirîzâde Efendinin yalısı, müsteciri Çavuşzâde Efendi — 28) Gazi Hasan Paşa halilesinin yalısı — 29) Nakkaş tâbir olunan mahaldir — 30) Eğribozi Ahmed Paşazâde Molla Efendinin yalısı — 31) Kuzguncuk sınırı nam mahaldir — 32) Kirkor karısının hânesi — 33) Dülbendci Kiyork hânesi — 34) Kaptanpaşa sarrafının yalısı — 35) Şalcı Yako yahudinin hânesi — 36) Damadı Smayil yahudinin hânesi — 37) Ocak hizmetkârı yahudinin yalısı — 38) Efrenc dellâlı Foge yahudinin hânesi — 39) Cevahirci Baroh yahudinin hânesi — 40) Deli Çelebun oğlu İsak yahudinin hânesi — 41) Şamanto damadı Bohor yahudinin yalısı — 42) Gümrük mubassırı Yuda yahudinin hânesi — 43) Ocak bezirgânı karısının hânesi — 44) Dul karısının hânesi — 45) Gümrüklü Aron yahudinin hânesi — 46) Abram yahudinin hânesi — 47) Kuzguncuk İskelesi.

Kuzguncuk İskelesi — Üsküdar İskelesi

KUZGUNCUK İSKELESİ; 1) Çuhacı Menahem yahudinin hânesi — 2) Şalcı Yako yahudi hânesi — 3) Simkeş Karabet zimminin hânesi — 4) Hahambaşı Hayim yahudinin hânesi — 5) Deli Çelebun oğlu Avram yahudi hânesi — 6) Şerbetçi Avram yahudinin hânesi — 7) Sarraf Manol zimmi hânesi ve kayıkhâne — 8) Knorte yahudinin hânesi — 9) Attar İsak yahudinin hânesi — 10) Üsküdarî Avram yahudinin hânesi — 11) Sadullah Efendi halilesinin yalısı — 12) İsmet Bey zâde Ârif Mollanın yalısı — 13) Beşincikadın hazretlerinin yalısı — 14) Arabzâde Efendinin arsası — 15) Mumâileyhin diğer arsası — 16) Arabzâde Efendinin oğlu Ârif Efendinin yalısı — 17) Şehremini Hayrullah Efendinin yalısı — 18) Defter emini sabık Sadullah Efendinin yalısı — 19) Sultan Osman mâi leziz çeşmesi — 20) Ve Öküz Limanı — 21) Bektaşi dergâhı — 22) Kurbinde Osmanın kahvesi — 23) Silâhdar Abdürrahman Ağa Camiişerifi — 24) Hamdullah Efendinin kayıkhânesi — 25) Beylik zahire anbarları — 26) Anbar emini odası — 27) Mehmed Mollazâdenin yalısı — 28) Müderrisinden Esirîzâde Efendi yalısı — 29) Yeniçeri efendisinin yalısı, müsteciri tezkirei evvel efendi — 30) Yenicami mütevellisi Genç Osman Ağanın yalısı — 31) Sabık arpaemini İsmail Ağanın yalısı — 32) Defterdar efendinin yalısı — 33) Çukur tâbir olunan kayıkhâne — 34) Çavuşbaşı sabık Ali Beyin kayıkhânesi — 35) Pabucubüyükzâde Efendinin yalısı ve kayıkhâne — 36) Şeyhülislâm efendi mektubisi Ârif Efendi yalısı — 37) Aşcıbaşızâdenin yalısı — 38) Debbağhâne — 39) Ve mumhâne — 40) Balıkcı odası — 41) Beylik zahire anbarları — 42) Mihribahsultan Camiişerifi ve imâreti âmire — 43) Üsküdarın büyük iskelesi.

Üsküdar İskelesi — Salacık İskelesi

ÜSKÜDAR BÜYÜK İSKELESİ; 1) Beylik han — 2) Ve kahveler — 3) Debbağ Mustafa Ağanın kayıkhânesi — 4) Debbağ Mahmud Ağanın kayıkhânesi — 5) Serâpâ onbir göz kayıkhâne — 6) Odabaşı Ömerin kahvesi — 7) Balaban iskelesi — 8) Elhac Hafızın kayıkhânesi — 9) Debbağ Ömer kerimesi hatunun yalısı — 10) Terzibaşı vereselerinin yalısı — 11) Dokuz göz kayıkhâne — 12) Kesrelizâde Numan Bey yalısı, müsteciri reis efendi — 13) Tersâne kâtibi Râşid Osman Efendi mahdumu yalısı — 14) Dühanî Ârif Ağanın yalısı — 15) Ahmed Haseki kerimesinin yalısı arsası — 16) Şemsipaşa Camiişerifi — 17) Kapdanı deryâyi sabık Hacı Mehmed Paşa yalısı — 18) Ayazma Kasrı Hümayunu — 19) Kurbinde mescidişerif — 20) Bostaniyan Ocağı — 21) Ömer Sipahi halilesinin yalısı — 22) Hâcegândan Şakir Efendi yalısı — 23) Sipahi Ahmed Efendinin yalısı — 24) Mâi leziz çeşmesi ve meydan — 25) Silâhşor Said Ağa yalısı müsteciri Hazinedarzâde Hüseyin Bey — 26) Kaptanpaşa kethüdası sabık Salih Efendi hânesi — 27) İç çuhadarı Ahmed Ağa yalısı, müsteciri tophâne kâtibi — 28) Ayazma İskelesi — 29) Salih Efendinin kahvesi — 30) Kahvecibaşı eytamlarının yalısı — 31) Hasekiağazâde Ahmed Ağanın yalısı — 32) Canımağazâde Mehmed Beyin yalısı — 33) Soğancıbaşı vekili Emin Ağa yalısı — 34) Abdullah Efendinin damadı Sadık Efendinin yalısı — 35) Hânei Hassadan muhrec Sâlim Efendinin yalısı — 36) Gümrükcü Osman Ağa uhdesinde olan sagir yalı, müsteciri Mehmed Efendi — 37) Balıkhâne kâtibi vekili Hüseyin Hasekinin yalısı — 38) Esbak müneccimbaşı vereselerinin yalısı — 39) Mimar Tahir Ağa kerimesinin yalısı — 40) Şeyh Kemal Efendinin damadının yalısı — 41) Hazinedarzâde Sadık Ağa yalısı — 42) Tabak Hacı Ahmedin yalısı — 43) Çinili Camiişerifi mütevellisi Aziz Efendinin yalısı — 44) Yorgancı damadı Sadık Ağanın yalısı — 45) Salacak İskelesi.

Harem İskelesi — Haydarpaşa İskelesi

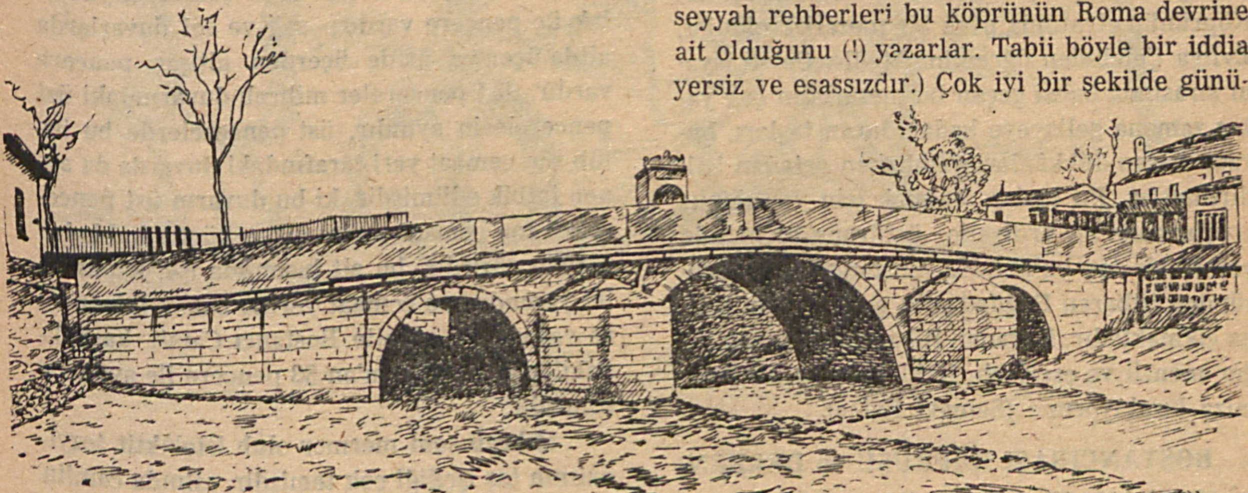
SALACAK İSKELESİ; 1) Fatih Sultan Mehmed Han Camiişerifi — 2) Salacak Bostaniyan Ocağı — 3) Ağababasızâde İsmail Efendinin yalısı — 4) Verâda Sinanpaşa Camiişerifi — 5) Elhac Ali Efendinin yalısı — 6) Elhac İsmail Ağanın yalısı — 7) Yemlihâ kerimesinin yalısı — 8) Şemseddin Efendi kerimesinin yalısı — 9) Süleyman Paşa kerimesinin yalısı — 10) Silâhşor Eyyubi Ahmed Beyin yalısı — 11) Verâda Sultan Osman Han Camiişerifi — 12) Sırmakeş Alinin yalısı — 13) İstanbulağası halilesinin yalısı — 14) Tuğrâkeşzâde Hamdi Efendinin yalısı — 15) Bilâl Mehmedin hânesi — 16) Ve kahve — 17) İstanbulağası kâtibi Hafızın yalısı — 18) Abdürrahman Paşa tatarının yalısı — 19) Samurkaş Süleyman Ağanın yalısı — 20) Sipah çavuşu Mahmud Ağanın hânesi — 21) Sabıkaa kapuağası hânesi — 22) Zaim elhac Osman Ağa hânesi — 23) Aydoslu Mehmed Paşa kerimesinin hânesi — 24) Sadri esbak İsmail Paşa arsası — 25) Kürkcü Hasan Ağa vereselerinin arsası — 26) Üsküdar Bahçesi Bostaniyan Ocağı

Salacık İskelesi — Harem İskelesi

ÜSKÜDAR BAHÇESİ BOSTANİYAN OCAĞI; 1) Selimiye Camiişerifi — 2) Mehmedpaşa Kasrı Hümayunu — 3) Lalabeşirağa Camiişerifi — 4) Zağarcılar Bostani Ocağı — 5) Bir bab kirişhâne — 6) Haydarpaşa İskelesi — 7) Haydarpaşa Ocağı.

BOSTANCIBAŞI KÖPRÜSÜ — Bostancıda, Bostancı Deresinin üzerinde, öyle ki, dere bu köprünün altından geçince hemen denize kavuşur. Bu târihî köprünün tavsîfinde aşağıdaki satırları Semavi Eyice'nin «İstanbul - Şam - Bağdad Yolu üzerindeki mimarî eserler» isimli makaalesinden alıyoruz:

«Bu nevi' eserlerin şehir sınırları içinde hâlen görülebilen tek misâli olan bu köprünün inşâ tarihi malûm olmamakla beraber, mimârisine göre XVI. asırda yapılmış olduğuna hemen hemen muhakkak nazarı ile bakılabilir. (Zellich, Guide du voyageur en Orient. İstanbul (1909?) 174; Guides Bleus, De Paris â Constaneinople, Parie 1920, 359, gibi bazı eski seyyah rehberleri bu köprünün Roma devrine ait olduğunu (!) yazarlar. Tabii böyle bir iddia yersiz ve esassızdır.) Çok iyi bir şekilde günü-

Bostancıbaşı Köprüsü
(Resim: Behçet Cantok)

müze kadar gelebilen bu güzel köprünün Mimar Sinan'ın eseri olduğu hakkında eskidenberi yerleşmiş bir halk rivâyeti vardır. Tam ortasındaki kitâbe köşkünün alınlığındaki 1.35 × 0.35 m. ölçüsündeki boşluk burada evvelce bir kitâbe olduğuna delildir. Maalesef bu kitâbe kaybolmuş ve hiç bir surette kopyasına da rastlanmamıştır. Günümüze gelinceye kadar şehrin sınırını teşkil eden bu köprü 37.50 m. uzunluğunda, 6.00 m. genişliğinde, üçgen şeklinde olup ortada 6.40 m. açıklığındaki geniş bir gözü iki yanında 4.00 m. genişliğinde küçük gözleri vardır. Bunların arasındaki ayak mahmuzları da durmaktadır Köprünün iki yanında, biribirlerine demir kenetler ile bağlanmış 0,20 m. kalınlığında ve 0.50 m. yüksekliğinde taştan korkuluklar sıralanmaktadır. Köprünün dört köşesinde yükselen dört tezyinî babadan ancak iki tanesi kalmıştır, 2.00 m. boyundaki babalar taştan yontulmuş olup, köşeleri pahlı bir kare payenin üstünde kavuk biçiminde bir başlığa sâhiptir. Bu küçük fakat eski mimâri eser âbidevî Osmanlı köprülerinin bütün elemanlarına sahiptir. Köprünün tam ortasında sol tarafta, 2.40 m. yüksekliğinde ve 1.60 m. genişliğinde bir kitabe köşkü bulunmaktadır. Köprüye bakar tarafında 0.35 m. derinliğinde bir nişi olan bu köşk, bir çıkıntı teşkil etmekte ve dört konsol tarafından taşınmaktadır. İstanbul'un içinde yegâne Türk köprüsü olan bu eser, şehrin itina ile muhafazası gereken âbidelerinden biridir. (Köprünün başındaki babalardan biri bir kaç yıl önce kırılmış, gösterilen alâka sonunda tekrar yerine takılmıştır. 1956 da tekrar yıkılan aynı baba tamir edilmediğinden parçalanmış ve kaybolmuştur.) Köprünün etrafında ufak bir mezarlık olduğu, Evliya Çelebiden öğrenilmektedir. Celâli isyanı sırasında bahsi geçen bu mezarlığın çok yakın zamana gelinceye kadar duran taşları, burada kasap dükkânları yapılırken ortadan kaldırılmıştır. Bu taşları bulmak için yaptığımız araştırmada bir ardiyede üstüvane biçiminde yalnız bir taş bulabildik. Bostancıbaşı köprüsünden itibaren Bağdad yolu artık şehrin dışına çıkmaktadır. Buradan itibaren rastlanan diğer menzil ve eserlerin tetkikini ayrı bir yazımıza bırakıyoruz.» (Semavi Eyice).

BOSTANCIBAŞI KÖPRÜSÜ ve DERBENDİ YOKLAMASI — Bu ansiklopedide «Bekâr, Bekâr Uşağı, Bekâr Uşağı Nizamı» maddesine bakınız; o madde içinde de bilhassa mezkûr nizamnâme suretinin 10 uncu ve müteâkib maddeleri (İstanbul Ansiklopedisi cild 5, sayfa 2394 ve devamı).

BOSTANCI CAMİİ, KULOĞLU CAMİİ —

Sâdece Bostancı Camii de denilir; «Kuloğlu» adı, onyedinci asır başlarında ölmüş Çamaşırcıbaşı Kuloğlu Mustafa Beyin vakfı arâziden bir arsa üzerine yapıldığı için verilmişdir, camii yapdıran o zamanki Evkaf Nezâretinin asîl duygusu eseridir.

1934 Belediye Şehir Rehberine göre Bostancı Camii Sokağı ile Vükelâ Caddesi kavuşağındadır. 1914 - 1915 yılları arasında bir ilk okul ile beraber yapdırılmışdır. Dört köşe plânlı, dört taş dıvar üzerine yüksek kasnaklı ve yüksek kubbeli bir camidir; son cemaat yeri de dört örme taş sütun üzerine atılmış beş kemer üzerine oturtulmuş üç kubbe ile örtülmüşdür; bu son cemaat revakı bidâyetde açık yapıldığı halde son zamanlarda sütunlar arası ve kemerler altı câmekânla kapatılmışlardır. Kesme taşdan örülmüş minâresi son cemaat yerinin sağ tarafında olub kapusu cami avlusuna açılır; şerefesi istalâktitlerle tezyin edilmişdir.

Son cemaat yerinin sol tarafında bir bölmeden üst katdaki kadınlar mahfiline çıkılır. Son cemaat yerinin iki yan sedleri mermer, orta kısmı da kırmızı malta taşı döşelidir, sedler hasır döşelidir.

Kubbe kasnağında fırdolayı 16 pencere vardır. Mihrab duvarında mihrabın iki yanında birer pencere, mihrab üstünde de ortadaki kemerli, iki yandakiler dâire şeklinde, yuvarlak üç pencere vardır; sağ ve sol duvarlarda altda üçer ve üstde üçerden altışar pencere vardır,, üst pencereler mihrab duvarındaki üst pencerelerin aynıdır, üst pencerelerde bu üslûb son cemaat yeri tarafındaki duvarda da aynen tatbik edilmişdir, ki bu duvarın üst pencereleri son cemaat yerini örten küçük kubbeler üstüne nâzırdır, bu alt kısmında ise, kapunun iki yanında son cemaat yerine bakan ikipencere vardır, bu suretle Bostancı Camii, kasnakdakiler de dahil cem'an 38 pencere ile aydınlatılmışdır.

Mihrab som mermer olub istalâktit tezyinatının taş işçiliği çok temizdir, aslında camiin yapısına çok îtinâ edilmişdir.

Minberle vâiz kürsüsü ahşab olub zemin,

«Kerbelâ Şehidleri ruhlarına sebil!...»

1885 - 1890 arasında yapılmış anonim bir suluboya resimden Sabiha Bozcalı eli ve ilâvelerle

iki yanında son cemaat yerine bakan iki pence-
1962 yılında, yep yeni halılarla döşenmiş bulunuyordu.

Ahşab kadınlar mahfiline camiin içinden, sağ maksureden çıkılır. Maksûrelerin kenarları mermer, ortaları kırmızı malta taşı döşelidir, kezâ yeni halılarla döşenmişdir, her iki maksûrenin yan korkuluğu temiz taş işçiliği ile oymalı mermerdendir.

Cami avlusu demir parmaklıklı bir duvarla çevrilmiş olub dört kapusu vardır. Cami ile beraber Bostancı İlk Okulu da ayni avlu içinde inşâ edilmişdir. Avluda bir şadırvan, son cemaat yerinin sağ tarafında iki ayaklı üç musluklu bir mermer tekne, mihrab duvarı önünde de iki musalla taşı vardır. Avluya ağaçlar dikilerek ve çiçek tarhları tanzim edilerek yeşilliğin göze ve rûha huzur veren sihri sağlanmışdır. Camiin inşâsından çok sonra imam ve müezzin meşrûtası olarak birer katlı iki beton evceğiz yapılmışdır. 1954 yılında da «Bostancı Kuloğlu Camiini yaşatma ve gelişdirme Derneği» kurulmuşdur, (bu derneğin adında «yaşatma» tâbirini anlayamadık, yâni bu dernek olmasa Bostancı Camii bir gün yıkılmaya mahkûm mu görülmüşdür? İst. Ansiklopedisi); avlunun tanzimini, şadırvanı, son cemaat yerinin câmekân muhâfazası altına alınmasını, musalla taşlarını, mermer tekneyi, imam ve müezzin meşrûtalarını bu dernek sağlamış, yapdırmışdır, bu işler için de 80,000 lira kadar bir para sarfedilmişdir; derneğin kurucuları şu zatlerdir: Tevfik İnan, Mustafa Dinçer, Dursun Kefoğlu, Hüseyin Uysal, Şevket Yılmaz, Ahmed Özden, Süleyman Dinçer.

Bostancı Kuloğlu Camiinin mimârı, devrinin büyük sanat şöhretlerinden olan Mimar Kemaleddin Beydir

Hakkı GÖKTÜRK

BOSTANCI CAMİİ SOKAĞI — Büyük şehrin meşhur semtlerinden Bostancının bir sokağı; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 31 numaralı paftasında Taşlıçeşme Sokağı ile Vükelâ Caddesi arasında gösterilmişdir, isimsiz bir yol ve kasadar Sokağı ile de birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Yerinde ise; tiren istasyonuna dayanan Taşlıçeşme Sokağından yürünecek olursa ,iki araba geçebilecek genişlikde bir asfalt yol olup, sola doğru bir kavis çizer, sağ başı demir yoludur. Üzerinde hemen hepsi bağçeli ikişer, üçer katlı ahşab ve kârgir köşkler hâli vakti mâmur âile meskenleridir; sol kolda isimsiz bir yolla olan kavuşağından sonra bir çarşı boyu manzarası alır; 1 doğramacı, 1 terzi, 1 yorgancı, 1 tuhafiyeci, 1 bakkal, 1 büfe ve Tekel bâyii görülür. Sol kolda da Bostancı Kuloğlu Camii vardır. Vükelâ Caddesi ile dört yol ağzından sonra yolun zeminine mıcır taşı döşenmişdir. Yolun istasyon tarafı bitiminde bir gazino vardır. Kapu numaraları 1 - 17 ve 2 - 42/2 dir. (Ağustos 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOSTANCI CİNÂYETİ — Birinci Cihan Harbi mütârekesinin ikinci yılında, siyâset cilvelerine aldanıp şekaavet yoluna sapan İstanbul civârı rum köylülerinin kurduğu çetelerden biri tarafından işlenmiş tüyler ürpertici bir cinâyettir ki haydudların kurbanları Hari-

Bostancı Camii ve Mektebi
(Resim : Behçet Cantok)

ciye Nezâreti Umûri Ticâriye Müdürü Erşed Beyle kardeşi Nidâî Beydir.

Aşağıdaki notlar 4 mart 1335 - 1919 salı günü çıkan Tasvîri Efkâr gazetesinden alınmışdır:

Cinâyet yukardaki tarihden iki gece evvel saat 9,30 dan 11 e (21,30 - 23) kadar devam eden bir eşkiya baskınında işlenmişdir.

Erşed Bey âilesinin oturduğu köşk Başıbüyük bağçeleri civârında âdetâ münferid bir çiftlik gibidir. On iki kişilik rum çetesi zifirî karanlıkda evvelâ kapuyu zorlamışdır. Kapunun zorlandığını sezen aşçı Mustafa çifte ile ateş etmiş, bunun üzerine şiddetle saldıran şakîler kapuyu kırıp içeriye girmişler, ve aşçı Mustafa ile seyisi bağlamışlardır. Aşçının ateş etmesi üzerine odasından fırlayan Nidâî Bey, merdiven başında tüfenk ve baltalarla müsellâh eşkiyâ ile karşılaşmışdır, tabancası ile bir el ateş etmiş, fakat on adamın yaylım ateşi ile yere düşmüşdür. Bunun üzerine dâhilî tertibâtını pek iyi bildikleri anlaşılan şakîler Erşed Beyin yatak odasına girmişler, onu da orada balta ile şehid etmişlerdir, öyle ki o sırada bütün âile efrâdı feryad ve figan ederek Erşed Beyin odasına iltica etmiş bulunuyordu, cinâyet kadınların ve çocukların gözleri önünde işlenmişdir. Bunun üzerine korkunç bir yağma başlamış, kadınların üzerindeki küpe, yüzük ve bilezikleri alındıkdan sonra konsollar, dolablar ve sandıklar kırılıp soyulmuşdur.

Bu sırada aşçı Bolulu Mustafa elinin ve ayaklarının bağlarını çözmeğe muvaffak olmuş ve sürüne sürüne kaçarak müdhiş vakayı karakola haber vermişdir. Fakat polis karakolunda kâfi kuvvet bulunmadığından İhtiyat Zâbiti Tâlimgâhına haber verilmiş ve bir müfreze istenmişdir. Bir tarafdan da Bostancı inzibat zâbiti Hamdi Bey, tâlimgâhdan kuvvet gelinceye kadar elindeki dört nefer inzibat neferi ile istikşâfa çıkmışdır, evvelâ köşk civârında bir adama rastlamış:

— Nerden geliyorsun? diye sormuşdur.

Fakat sözünü bitirir bitirmez çete meydana çıkmış, Hamdi Bey ile dört neferinin üstüne yaylım ateşine başlamışdır, müsâdeme kısa sürmüş ve şakîler gecenin zifirî karanlığından istifade ederek kaçmışlardır.

Cinâyetin şâhidi olan kadınların ifâdeleri çok hazindir: Beyler karanlıkda öldürülmüş, şâkiler kadınlara zorla bir mum yakdırmışlar, kanlı parmakları ile birer cıgara yakmışlar, hepsi de türkçe konuşuyormuş, Nakid, kıymetli eşyâ, hattâ çamaşırlara varınca bulduklarını almışlar. Yalnız giderler iken rumca konuşmaya başlamışlar. Muntazam getirleri, dolakları, fişenklikleri, kasaturaları varmış, baltaları varmış. İçlerinde «Kapiten» diye kitab etdikleri adam köşkü terkederken:

— Bize Paşaköylü derler!.. haydi gidin de karakolunuza haber verin!.. demiş.

Bir kısmı da aldıkları çatal, kaşıkları, şamdanları göstererek: «Bunlar gümüş müdür?..» diye sormuşlar.

Mütâreke yıllarında o civârın Büyükbakkalköyü, Küçükbakkalköyü ve Paşaköyü gibi rum köyleri birer şekaavet yatağı hâlini almışdı. (B. Bakkal Köyleri; Paşa Köyü) Zâbıta Bostancı Cinâyetinin Paşaköylü Sarafim çetesi tarafından işlendiğini tesbit etmişdir. Küçükbakkalköylü Ahiliyaoğlu Sarı Niko ve Yanyalı bağçıvan Deli Tanaş adında iki şerîr yakalanmış, Erşed Bey âilesi tarafından kanlı baskına iştirâk etmiş kaatillerden ikisi olarak teşhis edilmişdir. Fakat iki haydud,o devirde bu mülevvesâtı himâyeyi âdetâ vazife bilen işgal kuvvetleri tarafından Türk zâbıtasının elinden alınıp kaçırılmışdır.

Bütün Türkiyede büyük bir teessür ve nefretle karşılanan Bostancı Cinâyeti kurbanları için, işgâl altındaki İstanbul pek hazin ve pek muhteşem bir cenâze alayı hazırlamışdır. Türk bayrağına sarılan iki kardeşin tabutları bir istimbotla Bostancıdan İstanbula götürülmüş, Hâriciye Nezâretinin bütün memurları, bir polis müfrezesi ve İstanbuldaki bütün sultanî mekteblerinin (liselerin) talebeleri cenâze alayına iştirak etmiş, iki şehid kardeş Sultan Mahmud Türbesi hazîresine defnedilmişlerdir. Bostancı Cinâyeti İstanbulda millî heyecânı coşduran vakalardan biri olmuşdur. İstanbulun Türk basını facia ile uzun zaman meşgul olmuş, «Yeni Tafsilât» başlığı altında, çeteci rumların şenaatlerinden acı acı bahsetmişdir.

BOSTANCI DENİZ HAMAMLARI — İstanbul sularında emsâli artık pek az kalmış eski usûl iki meşhur deniz hamamıdır, her ikisi de kadınlara ve erkeklere mahsus olmak üzere çifte hamamlardır. (B.: Deniz Hamamları; plâjlar); denize girme mevsimi başlarken kurulurlar ve mevsim sonunda kaldırılarak deniz üstünde yalnız, dibe çakılmış kazıkları kalır, ve bütün kış boyunca, bilhassa lodos fırtınaların-

da coşup köpüren deniz tarafından dövülür durur.

Derince su üzerindedirler, hiç yüzme bilmeyenler ancak hamam sahası içinde direklere tutunarak suya dalabilirler. Kadın hamamlarına da, uryan vücudunu plâjlarda erkeklere göstermek istemeyen kadın ve kızlar giderler, ve hamamların tahta perdeleri ile çevrilmiş dar bir deniz parçasında yüzerler. Bostancı Deniz Hamamlarına gidip de tahta perde altından açığa çıkıp yüzen bayanlar, kızlar da görülür. Bu deniz hamamlarının kıyı üstünde salaş gazinocukları da vardır; kahve, çay ve bazan da bira bulunur.

Erkek hamamlarının açığında hünerli yüzücüler için birer de atlama kulesi kurulur. Her iki hamam yazın, bilhassa pazar günleri tamamen dolar.

BOSTANCI DENİZ HAMAMLARI — Ressam Halil Paşanın 1319 (1904) resim sergisinde teşhîr edilmiş bir tablosu.

BOSTANCIBAŞI DERBENDİ ÇEŞMESİ — Bu satırların yazıldığı 1962 yılı şubatında, Bostancıda polis karakolu önünde, ve suyu kesilmiş bulunuyordu. Hicrî 1247, milâdî 1831 yılında İkinci Sultan Mahmud tarafından yapdırılmışdır; beş beyitlik manzum kitâbesinden de kesin olaral anlaşılır ki, İstanbul şehrinin büyük kervan yolu üzerinde bir karakol ve yolcu yoklama yeri olan Bostancıbaşı Derbendi 1831 de henüz bir sayfiye olarak iskân edilmemişdir, ve bu çeşme şehir içi çeşmeler tipinden ayrı, orta parçayı teşkil eden asıl çeşmenin iki yanında, sağdaki tek, soldaki üç boru lüleli ve hayvanların sulanması için uzun yalaklı üçüzlü bir menzil çeşmesi olarak yapılmışdır. Ortadaki asıl çeşme 2,85 metre boyunda, 1,58 metre eninde, ve 0,15 metre kalınlığında yekpâre bir mermerden ibâretdir. (Ölçüler Semavi Eyicenindir). Bu taşın üst kısmında Sultan Mahmudun «Adlî» ünvânı ile turası, turanın iki yanında da kemanî hilâlleri içeri içeri bakan ve yıldızları sekizer yapraklı papatya şeklinde yapılmış birer ay yıldız kabartması vardır. Şâir Rifatın beş beyitlik manzum kitâbesi, güzel bir tâlik hat ile ve her beyit bir satır teşkil ederek yazılmışdır; kitâbe metni şudur:

Bâisi ihyâyi dehr oldu vücûdi devleti
Kıldı âbi cûdin icrâ sûbesu şâhi cihan

Nîmeti adli bütün dünyâyı dilsîr eyledi
Teşnegâna virdi hıdrı himmeti bir tâze can

Cisri Derbende husûsâ yapdı bû nev çeşmeyi
Nûş idüb âbın duâ itsün o şâha rehrevan

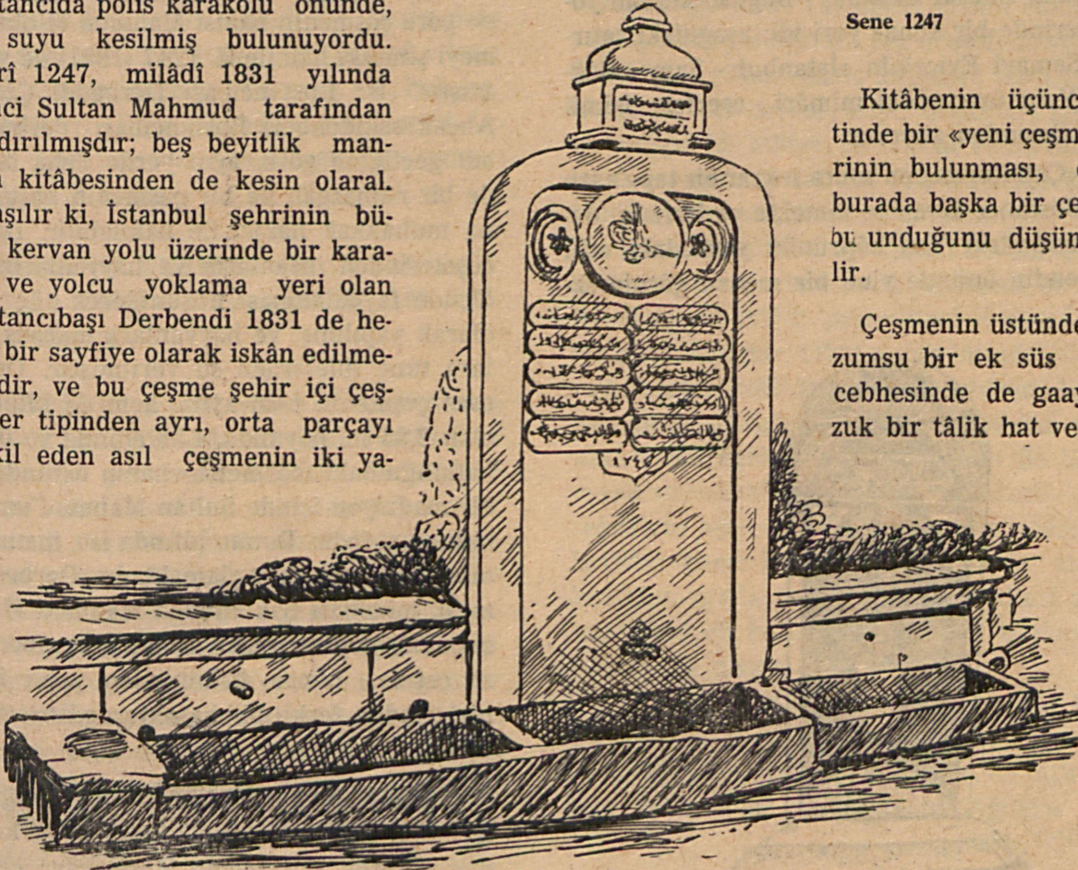
Tarhı dilkeş âbıdır mânendei âbıhayât
Tâkı zîbâsı müzeyyen hemçü tâkı âsüman

Cevherîn târîhi dilcû yazdı Rif'at bendesi
«Kıldı Han Mahmûdi Adlî çeşmeden cûdin revan»

Sene 1247

Kitâbenin üçüncü beytinde bir «yeni çeşme» tâbirinin bulunması, eskiden burada başka bir çeşmenin bulunduğunu düşündürebilir.

Çeşmenin üstünde topuzumsu bir ek süs taşının cebhesinde de gaayet bozuk bir tâlik hat ve bozuk

Bostancıbaşı Derbendi Çeşmesi
(Resim : Behçet Cantok)

bir ifâde ile şu beyit yazılıdır.

Bânîsi Mahmudi Adlî Gaazi Han
Bendesi bennâ Şeref kıl bir ihsan (?)

1962 şubatında çeşmenin kitâbe metni altındaki pirinç lülesi yerinde idi, tahminimize göre, bir karakol önünde bulunmasına rağmen koparılıp çalınması yakındır. Soldaki tâlî hayvan çeşmesinin üstde ve ortada bulunan güzel bir tunç boru lülesi yerinde, fakat, bunun benzerleri olduğu muhakkak ve azıcık altda ve iki kenarda bulunan diğer ikisi kopmuş, yerleri çimento ile sıvanıp kapanmış bulunuyordu; sağdaki tâlî çeşmenin tek lülesi de yok olmuş, yeri bir delik hâlinde idi. Ortadaki tekne ve iki yanındaki yalaklar da hayli harab bir halde idi.

Bostancıyı Güzelleştirme Derneği diye bir topluluğun bulunduğunu işitdik, eğer hakikat ise bu derneğin ilk yapacağı işlerden biri bu güzel menzil çeşmesinin tâmiridir.

Bibl.: Gnl. Hakkı Râif Ayyıldız ve R. E. K., Gezi notu.

BOSTANCIBAŞI DERBENDİ MENZİLİ

— Zamanımızın Bostancı Köyünün bulunduğu yerdir ki eski İstanbul - Bağdad kervan yolu üzerinde bir konak yeri idi; aşağıdaki satırları Semavi Eyice'nin «İstanbul - Şam - Bağdad Yolu üzerindeki mimârî eserler» isimli maakalesinden alıyoruz:

«Çatalçeşmeden sonra tekrar bir tepe aşan yol, Bostancı deresine inmekte ve burada, dere üzerindeki Taş köprünün yanındaki eski Derbendin önünde yine bir menzil görülmektedir. Burası üçüncü kademe uğurlama menzili olarak hususî bir ehemmiyeti hâizdir. Bugün polis karakolu olarak kullanılan binâ, eski derbend binasından başka bir şey değildir. (Meyers Reisebücher, Türkei, Leipzig, 338)

Bostancıbaşı Derbendi Menzili Namazgâhı (Resim: B. Cantok)

«Bostancı, semt adının iddia edlidiği gibi (Türk Ansiklopedisi, Bostancı mad.) civarındaki bostanlardan değil, Bostancıbaşı derbendi ve köprüsünden aldığı muhakkaktır. Yaşlı bir çınarın gölgelediği çeşmenin gerisindeki sofa, tramvay hattının karakolun etrafında dolanması yüzünden kesilmiştir. Hattın öbür tarafında kalmış olan (eski namazgâha âid) mihrap taşı, bu tarafta tedrici olarak genişleyen otel binasının genişletilmesi sırası esas yerinden sökülerek, şimdi bulunduğu yere (dere boyuna inen aralık yolun sağındaki sed üstüne) dikilmiştir. İşçilik bakımından fazla itinâlı olmayıp hâlen sathı boyalıdır. Üzerinde âyetinden başka bir kandil resmi bulunmaktadır.

«Tek katlı basit bir bina olan eski derbend binasının önündeki üçgenvari bahçe-sofasının önünde olan çeşme ise hâlen akmaktadır. (1962 de suyu kesik). Uzun kitâbesinden öğrenildiğine göre çeşmenin bânisi Mahmud II olup, çeşmeyi şimdiki hâli ile H. 1247 (1831) de yaptırtmıştır. (B.: Bostancıbaşı Derbendi Çeşmesi). Ancak eskidenberi Bostancıbaşı derbendinin adı geçtiğine göre, aynı yerde daha önceleri de bir namazgâh ile bir çeşmenin bulunduğuna muhakkak nazarı ile bakılabilir. Derbend çeşmesinden insanların ve hayvanların geniş ölçüde faydalanması düşünülerek üç yalaklı olarak yapılmış, ve hayvanlara mahsus yalaklara tunç lülelerden su verilmiştir. Ortadaki esas çeşmenin hem ayna, hem de kitâbe taşı olan 2,85 m. boyunda, 1,58 eninde ve 0,15 m. kalınlığındaki mermer levhanın üstünde beyzî bir madalyon içinde Sultan Mahmud'un turası bulunmaktadır. Bunun altında ise, manzum kitâbe, taşın sathını kaplamaktadır. Derbend çeşmesi, mimârisi bakımından Mahmud II. devri çeşmeleri tipine uygun olmakla beraber, menzil çeşmesi olması bakımından, şehir içi çeşmelerinden farklı bir karakterdedir.» (Semavi Eyice)

BOSTANCI DERESİ — Kayışdağı eteklerinden çıkar, İçerenköyünün doğu kenarından geçerek Bostancıda Marmaraya dökülür; Onyedinci asır başlarından bu yana Çamaşırcıbaşı Kuloğlu Mustafa Beyin vakıf arâzisinden

geçtiği için hâlâ kullanılagelen bir adı da Çamaşırcı Deresidir (B.: Bostancı Camii); İstanbul Belediyesinin Anadolu yakasında sınırını teşkil eder, bu derenin doğu tarafı, Belediye hududu dışında İstanbul Vilâyetinin Kartal kazâsı topraklarıdır; biri içerde yeni köprü, ikisi sâhilde, tiren yolu köprüsü ile târihî Bostancıbaşı köprüsü olmak üzere üstünde üç köprü vardır (B.: Bostancıbaşı Köprüsü). Yazın suyu azalır ise de tamamen kuruduğu görülmemiştir; sürekli yağmurda kabarır, ve Bostancıbaşı köprüsü ile deniz arasındaki son yatağını çamur, dal, ağaç, sürüklediği türlü şeyle doldurur; lâtife midir, ciddî midir ayırd edemedik, köylünün anlattığı bir fıkradır:

«Derenin suyu azaldı mı, batak hâlindeki ağız taaffüne başlar, temizlenmesi için Kadıköy kaymakamlığına ve Belediyesine baş vururuz: — Dere bize âid değil, Kartala müracaat edin! derler; bu sefer Kartal Belediyesine gideriz; ayni cevâbı alırız. «Dere bizim değildir, Kadıköye gidin!» derler.

«Lodos fırtınaları başladı mı, deniz, dere ağzına pırıl pırıl bir kum yığar, bu sefer kum çekmek isteriz, harcını yatıracak yer bulamayız. Kadıköy: «Dere bizimdir» der. Kartal da: «Hayır, dere bizimdir, yatırılacak kum parasını bana getir.» der.

BOSTANCI DERESİ — Ressam Halil Paşanın 1319 (1904) resim sergisinde teşhir edilmiş bir tablosu.

BOSTANCI DERE SOKAĞI — Bostancı sokaklarından, 1934 Belediye Şehir Rehberinin 31 numaralı paftasında Bağdad Caddesi ile Bostancı - Merdivenköyü yolu arasında uzanır ve Eminali Paşa Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Bağdad Caddesi tarafından gelinirse, iki araba geçecek genişlikte olup asfalt döşenmişdir. İki kenarında bağçeli villâlar dizilmişdir; sol kolda Yeni Gelin Sokağı ve isimsiz bir sokakla kavuşağı vardır ki yukarda adı geçen rehberde gösterilmemişdir. Suadiye hat boyunu geçib demir yolunu (tiren yolunu) da aşdıkdan sonra yine asfalt yol olarak devam eder. Sağ kolda bir bostan vardır; sağ kolda Hazan Sokağı ve sol kolda isimsiz bir sokakla kavuşağı olup bunlar da adı geçen rehberde gösterilmemiştir; 1934 den sonra açılmış yollar olacaktır. Sokak yine, bağçeleri son derece mâmûr mükellef villâlar arasından geçer. (Ağustos 1961)

Hakkı GÖKTÜRK

BOSTANCI - İÇERENKÖY YOLU — Bostancı hat boyu ile İçerenköyü arasında uzanır. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 31 numaralı paftasında bu yolun bir kısmı gösterilmiş olup Süleyman Efendi Sokağı, Kitapçı Mehmed Sokağı ile kavuşakları vardır. Tayyareci Resmî, Gümüşçü, Emin Âli Paşa Sokakları ve Bostancı - Merdivenköyü yolu ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Rehber yerine uymamaktadır; hat boyundan gelindiğine göre önce Bostancı Camii Sokağı ile bir dört yol ağzı yapar. Hatboyu yolundan başlayan bu sokak üzerinde sağ kolda iki katlı ve eski yapı ahşab bir ev, yanında bağçeli bir kahvehâne, onun yanında bir turşucu dükkânı görülür, tek katlı kâgir bir evde de bir kadın terzisi vardır. Bostancı Camii Sokağını aşdıktan sonra asfalt yol olarak uzanır; bu kısmında da, bağçeli evler arasında bir radyo tâmircisi, bir kahvehâne, bir keresteci görülür. Tayyareci Resmî Sokağı ile yaptığı dört yol ağzının sağ köşesinde yeni bir kahvehâne (Gümüşhâne kahvesi), bir kundura tâmircisi, bir berber, kuyu motorları montajı ile meşgul bir atölye, bir nalbur ve bu dükkânların az ötesinde semtin futbol sahâsı vardır; bunlar yolun sağ tarafına sıralanmışdır; solda bir lekeci-boyahâne, bir inşaat malzemesi, iki katlı bir beton evin altında eczâhane, bir tuhâfiyeci ve bir P.T.T. şubesi vardır; sesli, canlı bir çarşı boyudur; fakat yolun buradan öte devamı birden sakinleşir, hattâ ıssızlaşır; bağçeli eski ve yeni köşkler, villâlar arasından geçer, uzanır. Sol kolda Körkuyu Sokağı ile bir kavuşak yapar. Yeni İstanbul - Ankara asfalt şehrâhını aşar, ve birden dikleşir, sağa sola kavisler çizer; iki yanı parsellenmiş arsalar, kırlıklar; arada yenileri beton, eskileri ahşab, hepsi bağçeli köşkler görülür ve böylece İçerenköyüne ulaşır

Ankara asfaltını geçip de yamaca tırmanırken dönüp de arkaya bakılırsa, Marmaraya ve Adalara nezâreti fevkalâdedir, en tatlı renkleri toplamış bir panoramadır. (Ağustos 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOSTANCI İLK OKULU — Bostancıda Vükelâ Caddesinde, Bostancı Camiinin yanındadır, bir kapusu da camiin avlusuna açılır;

1914 de Evkaf Nezâreti tarafından masrafı Kuloğlu akarından karşılanarak Bostancı Camii ile birlikde yapdırılmışdır, önce bir kız mektebi olarak açıldı, sonra muhtelit ilk okul oldu. 1960 - 1961 ders yılında beş dershâneli idi, çift tedrisât yapılmaktaydı. Bir başöğretmen-müdürün idâresinde 10 öğretmeni ve 786 öğrencisi vardı. Okul binâsına ilâve olarak büyük bir yemekhâne eklenmişdir. Bir ilk okul öğrencisini tatmin edecek bir kütübhâneye sâhib, bir yavru kurt oymağı, yoksul çocuklara yardım teşkilâtı bulunuyordu, giyimi kuşamı ile beraber 40 çocuk himâye ediliyordu, ayni ders yılında muallim kadrosunu şu zatlar teşkil ediyordu:

Türkân Akkortel, Sâmia Bor, Meliha Çakır, Cevher Ökmen, Sâdiye Ökmen, Nâhide Özyener, Mebrube Sevin, Nâhide Tan, Zeki Teoman, Mediha Vardarlı.

Hakkı GÖKTÜRK

BOSTANCI İSKELESİ SOKAĞI — Büyük şehrin meşhur semtlerinden Bostancıda Balıkçı Yunus Sokağı ile vapur iskelesi arasında uzanır. İki arabanın geçebileceği genişlikde, kaba taş döşeli bir yoldur. Sokağın sol başında şehir otobüslerinin dönemeç aralığı vardır. Sağ başda 1 bakkal, 1 lokanta, 1 gazino vardır, ki üstleri beton yapı meskenlerdir; daha ileride bir toprak yolla gidilir bir kum-kireç deposu görülür. Bu iskele sokağının sol tarafında 1 büfe, 1 manav ve 1 balıkcı dükkânı üstünde tek kat bir binâ görülür; ve burada bir aralık sokağın kavuşağı vardır. Bu aralık sokak kavuşağı geçilince, dallarına balıkçı ağları asılmış bir sed görülür ve Deniz Palas Oteli ile gazinosu gelir. Daha ilerde de yolun bitimi, iki yanı demir korkulukla Bostancı İskelesi mendireğidir, iskele bu mendireğin bitimindedir. (Ağustos 1961)

Hakkı GÖKTÜRK

BOSTANCILAR TÂBHÂNESİ MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi'de adı bulunan bu mescidin yeri tesbit edilemedi, bilinen eski İstanbul haritalarında da bulunamadı; Topkapusu Sarayı dışında Sarayburnu ile Ahırkapusu arasında, sâhilde veya sâhile çok yakın bir yerde küçücük bir mescid olması gerekir.

Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından az sonra Bostancı ocaklarının da dağılması üzerine metrûk kaldığı, bir müddet sonra da yıkıldığı tahmin olunabilir; Hadikatül Cevâmiin verdiği bilgi şudur: «Bânîsi Kanunî Sultan Süleymandır, Bostancıların hastaları için yapılmışdır, mahallesi yokdur». Tam Sarayburnunda gaayet küçük bir mescid bulunduğu mâlûmumuzdur ki, İstanbul Ansiklopedisinin ikinci cildinde metin dışı verdiğimiz Macar ressamı D. Ciragy'nin 1895 de yapdığı bu sulu boya tabloda pek aydın görülmektedir. Bostancılar Tâbhânesi Mescidi olması, ve o tarihden sonra yıkıldığı çok muhtemeldir.

BOSTANCI MENZİLİ — Ok meydanında Kemankeş pehlivanlar menzillerinden; yeri ve kimin tarafından, ne zaman tesis edildiği tesbit edilemedi.

BOSTANCI - MERDİVEN KÖYÜ YOLU — Anadolu yakasının uzun yollarından biridir; Bostancıyı, Suadiye ve Erenköyünden geçerek Merdivenköyüne bağlar; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 31 numaralı paftasına göre Merdivenköyünün içinde Merdivenköyü Çeşme Sokağının bir devamı olarak başlar; Bostancıya doğru yüründüğüne göre sağ kolda Kayışdağı Caddesi, İmam Râmiz Sokağı, Ethem Efendi Sokağı, Erenköy İstasyon Sokağı, Kaptan Ârif Sokağı, Bostancı Dere Sokağı, Taşlı Çeşme Sokağı, Vükelâ Caddesi, Bostancı - İçerenköyü Yolu, ve sol kolda Yelkenli Değirmen Sokağı, İçerenköy - Üsküdar Yolu, Hoş Sokak, Tüccarbaşı Sokağı, Erenköy - Bağlarbaşı Yolu, Şakacı Sokağı, Kaya Sultan Sokağı, Kör Kuyu Sokağı, ve her iki kolda müteaddid isimsiz sokaklarla kavuşakları vardır. İsimsiz sokaklardan bir kısmına levhaları konmuş, 1934 den bu yana yeni bazı sokaklar da açılmışdır; ki hepsi kendi isimlerinde kaydedileceklerdir.

Bostancı - Merdivenköy Yolu, uzun güzergâhı boyunca iki kenarının manzarası çok değişikdir; yer yer çarşı boyu olur, dar gelirli âile meskenleri; eski ahşab kibar köşkleri, zamanımız zenginlerinin mükellef villâları, kâşâneleri arasından geçer.

Eski ahşab köşklerden bâzıları şunlardır: Cemile Sultan köşkü, (Büyük Mûsiki üstadı Mesud Cemil Tel'in köşkü, 1954 de yandı); Çadırlı Köşk; Zihni Paşa Köşkleri (Biri askerî prevantoriyom, biri yandı); Kabasakal Mehmed Paşa Köşkü; Beytülmalcı Hüsnü Bey Köşkü. Bu semtde dolaşır iken Erol Muslu isminde bir genç ile tanışdık, semtin târihî topoğrafyası ile meşgul imiş, muhtac olduğumuz gü-

zel eserlerden birini tahakkuk ettirmesini dileriz. (Eylûl 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOSTANCI MOTORU — Denizcilik Bankasının Liman İşletmesi teknelerinden; 191 tonluk bir deniz motoru olup, yalnız motor aksâmı Almanyadan getirtilmiş, teknesi vesâir bütün teferruâtı, eşi olan Caddebostanı isimli motorla berâber 1955 senesinde İstinye tezgâhlarında yapılmışdır; 258 yolcu taşır, sürati 9 mil olup, eşi Caddebostanı ile beraber Denizcilik Bankasının değerli makinistlerinden Selim Yoludüz tarafından denize indirilmişlerdir; Bostancı motorunun kaptanı, makinist, makinist yardımcısı ve tayfa mürettebatı 12 kişi olup, 1961 de süvârileri Temel Mete ve Ali Cebeci kaptanlar, makinisti de Mehmed Bostancı Usta idi.

BOOSTANCI OĞLAN VAK'ASI (Sarâyi Hümâyunda) — Haremi Hümâyunun muhâfızları ve hizmetkârları olan zencî hadımların kadına karşı duydukları hazin arzû ve erkeklere, bilhassa şehbaz gençlere karşı besledikleri kin ile bir mâsum gencin idâmına sebeb oldukları bir dramdır.

Hicrî 1102, milâdî 1691 senesinin yaz mevsimi idi. İkinci Sultan Ahmed yeni cülûs etmişti.

Topkapı Sarayında Haremi Hümayundaki câriyeler ve saraylı kadınlarla zencî hadım ağalar arasında bâzı aşk maceraları ve el ile dudak oyunları gittikçe göze batan bir şekil alıyordu. İkinci Ahmed, haremdeki hadımların «nöbetçi namile içeride kaldıkları sırada yaptıkları fezâhatleri» daha şehzadeliği zamanında iken işitmişti. Padişah olur olmaz:

— Hizmeti olmıyan arap içeri girmesin ve nöbetçi olan da gece haremde kalmasın!

Diye şiddetli bir emir verdi. Hem haremdeki cariyelerle saraylılar, hem de hadımlar bu emirden fevkalâde müteessir oldular. Saray hadımları, böyle bir emrin verilmesini hareme giremedikleri için kendilerini kıskanan Birûn halkının tezvîrâtına hamlederek onlardan intikam almak için câriyeler ve saraylılarla beraber şöyle bir vak'a tertip ettiler:

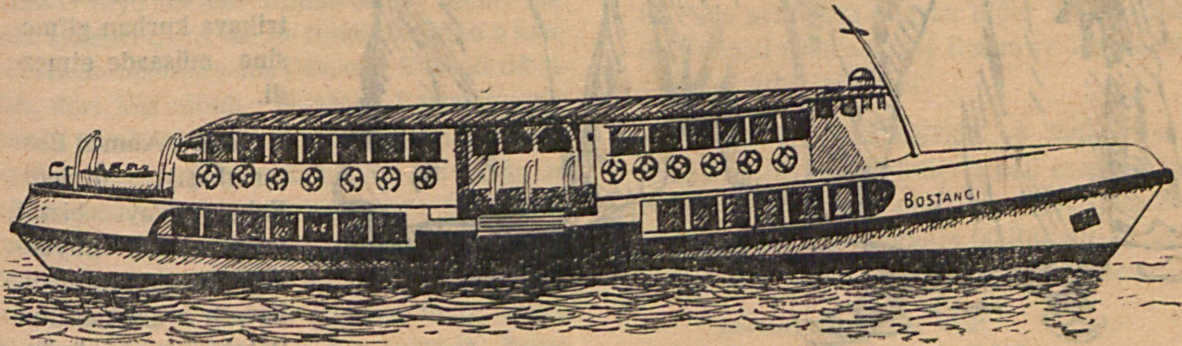
Haremdeki kadınlar bir gece odalarından: «Duvarın üstünde koca var!..» Yahut «damın üstünde koca gördük!» diye bağrışmağa başlıyacaklardı. Harem ıstılahında «koca gördük!..» demek «erkek gördük!» demekti. Haremi Hümâyun duvarının yanında Enderunun zülüflü ağalarının koğuşları vardı. Kadınlar bağrışınca haremağaları bu koğuşlara: «Vay! Duvara siz mi çıkarsınız!» diye hücum edecekler ve sarayın içinde bir gürültü, rezâlet çıkaracaklardı.

Câriyelerle zencîlerin hazırladıkları bu intikam plânı derhal tatbik edildi Şevval ayının on dokuzuncu pazar gecesi (16 temmuz) haremi hümâyun kadınları ince ve çıngıraklı seslerile:

— Duvarın üstünde koca var!... Duvarın üstünde koca var!... diye feryâda başladılar.

Bu çığlıklar üzerine bütün saray ayaklanmıştı. Haremağaları zaten hazırdı. Kimi yalın kılıç, kiminin elinde hançer ve pala, bir kara bulut gibi Enderun gilmanları koğuşlarına, bilhassa Hasoda semtine doğru koşmağa başladılar.

Meş'um bir tesadüf: Hasoda koğuşunda gece nöbeti tutan bostancı neferlerinde bir tâze ve şehbaz oğlan, bu sıcak yaz gecesinde canı meyva istemiş, küçük bir erik ağacına çıkmış, yemiş topluyordu. Zenciler hemen bîçare delikanlının üstüne atıldılar. Kollarından, ayaklarından yakaladılar, ağaçtan indirdiler, sürük-

Bostancı Motoru
(Resim : Behçet Cantok)

lemeğe başladılar. Erkeğe karşı sönmez bütün düşmanlığı ile zavallı delikanltyı:

— Hareme gii mek isteyen hain işte budur! Diye itham ettiler. Genç bostancı, sille ve yumruk ve tekme altında ezilerek kızlar ağasının huzuruna çıkarıldı. Delikanlı baygın ve bitkin bir halde çırpınıyor, avazı çıktığı kadar istimdat ediyordu. Fakat yalın kılıç cehennem zebanilerine kim müdahale edebilirdi. Bütün saray halkı ayağa kalkmış ve vak'a yerine birikmişti.

Bu vak'ayı anlatan müverrih Fındıklılı Mehmed Ağa da o zamanlar Hasoda gilmanlarından idi. Dostu dülbent gulâmi Çerkes Osman Ağayı odasına davet etmiş, kahve içiyorlardı. Feryad ve figan üzerine onlar da kahvelerini bırakıp bahçeye koşmuşlardı. Kızlarağası doğruyu sever, insaflı, dindar bir adamdı; zencîleri dinledi, masum olduğunu söyliyen delikanlıyı dinledi, vak'ayı yerinde tetkik etmek üzere bahçeye indi:

Zenci hadımların kurbanı Bostancı neferi
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Bahçede bir bostancının çıktığı erik ağacına baktı, bir de harem duvarına... Evvelâ ağaç, duvardan 10 - 12 zira uzakta idi. İnsan kuş olmalıydı ki bu ağacın üstünden duvara atlıyabilsin! Sonra, duvarın yüksekliği ağacın irtifaından belki iki buçuk misli fazla idi. «Ne mümkün çıkıp inmek, bin pâre olması muhakkak idi». Fakat Kızlar ağası ağzını açamadı. O da bir hadım ve zencî idi; cinsiyet gayretile haremağalarının haremi hümayuna girmek istiyen bir bostancı neferini yakaladıklarını padişaha arzetti. İkinci Ahmed, vak'ayı işitir işitmez bir gazab ateşi kesildi.

Ertesi gün pazardı. Bostancıbaşı Süleyman Ağa sabahleyin erkenden padişahın yanına çıktı. Zencîlerin intikam kasti ile bir masum delikanlıyı ölüme doğru sürüklediklerini söyliyerek, padişaha, bostancıların namusu ile oynanılmasınr protesto etti:

— Padişahım biz bu nâmı kabul itmeyiz, cümle neferlerime kefilim, buyurun padişahım, ağaç ile duvar arası ne kadar uzaktır gör, eğer bu ağaçtan haremi hümayuna girmenin imkânı var ise, ibret için beni ve cümle neferlerimi katliâm et!... dedi.

Bostancı başı Süleyman Ağa coşmuştu. Genç bostancının haksız yere mahvolması onu çok müteessir etmişti. Sözlerini İkinci Ahmedin yüzüne bağıra bağıra söylemişti. Padişah belki sözlerini haklı bulur, zavallı gencin bir entrikaya kurban gitmesine müsaade etmezdi.

İkinci Ahmed Bostancıbaşıyı dinledi. Fakat vak'ayı bizzat tetkik etmek büyüklüğünü gösteremedi. Zavallı delikanlının Babıhümayun önünde boynu vuruldu. Onun masum kanı ev-

velâ haremdeki zencîlerin ve câriyelerin, sonra İkinci Ahmedin boynuna yazıldı. Haremi hümâyun duvarı civarında ne kadar ağaç var ise kökünden kestirildi. Hadımlara da eskisi gibi haremi hümayuna girip çıkmak için izin verildi.

Bir mâsumun kanı karşılığı gülünc oynaşlara yeni fırsat yolu açıldı.

BOSTANCIOĞLU — Onaltıncı asırda yaşamış ve güzelliği ile meşhur olmuş bir delikanlı; asrın büyük şâirlerinden Taşlıcalı Yahyâ Bey bu nevcivanı şu mısrâlarla medhediyor:

Biri Bostancıoğlu servi dilcû
Akar kaddine gönlüm nitekim sû
Eger (?) âşıkların buldukca her gâh
Yalunuz seyr iderken gibi ol mâh

Bibl.: Taşlıcalı Yahyâ, Şehrengîzi İstanbul.

BOSTANCIOĞLU — Geçen asır sonlarında, 1890 - 1895 arasında Hançerli Bostanı işler bir arnavudun güzellikde yektâ oğlu idi, babasının yanında hırpânî kıyâfet ile yalın ayak yanaşmaklık yapar, bâzı akşamlar bostanda kurulan işret meclislerinde sâkilik eder, kendisi de bir iki tek çakar, bışkın meşreb şehbaz olub hanımdan, yosmadan, ve paşadan, beyden, ve ayak takımı kalenderlerden âşıkları kâkülü tellerinden fazla, bir hâyu hûy âlemi içinde ve hâleti vahşetde bir eyyam şöhreti sürdü gitti. Zan ederim ki o revnaklı çağlarında Eğrikapu sandığında tulumbacılık da yapmışdı. Duru beyaz ten üzerine kara kaşlı, kara gözlü resim gibi gençdi; bir bayram günü idi, şöhreti vatanımız Üsküdara kadar yayılmış Bostancıoğlunu görmeğe Âşık Râzi ile Hançerli Bostana gittik; fakat önce Defterdar İskelesinde Kâhya İsmailin kahvehânesine uğradık, oradan Kâhyanın evlâdı mânevîsi ve İstanbul hanımlarının takdığı lâkabla «Kayıkçı Güzeli» diye meşhur tulumbacı ve namlı mânici, semâici Çiroz Ali ile tesâdüfen yine o kahvehânede rastladığımız Destancı Behçeti de aldık, dört kişi olduk. Hançerli Bostanda bir meclis kurduk; Âşık Râzi ile Destancı Behçet içerler, Çiroz Ali içkiyi tadar, bu günahkâr ise ağzına katrasını koymamışdır, ama içki âlemlerine iştirâkinde varânına siklet vermez. Bostancıoğlunu da meclisimize sâki olarak peyledik. Dünkü gün gibi hayalhânemdedir, başında kara kâkül üstünde al fes, sırtında beyaz zemin üzerine al çiçekli basma mintan, süt mâvisi ve işlemeleri siyah şeridden arnavud kesimi bayramlık çuha cebkeni, şalvarı, yalın ayak, kollar sıvalı, hizmetimizde pervâne gibi döndü, arada bir: «More muhabbete!..» diye çakdı. Dördümüzde de hüner var, şu Bostancıoğlunun medhi şânında bir şeyler yâdigâr idelim dedik, işte şu dört kıt'a o bayram gününün hâtırasıdır:

Âşık Râzi —

Şu Bostancıoğlu tâzeden tâze
İnce nârin boyu tam üç endâze
Hançerli Bostanda o misli melek
Yalın ayağına gel düş niyâze

Çiroz Ali —

Şu Bostancıoğlu tâzeden tâze
Elde mısır püskülünden yelpâze
Kavun karpuz behânedir sultânım
Kasdimiz takarrüb o mesti nâze

Vâsıf —

Şu Bostancıoğlu tâzeden tâze
Hünkâr görmüş gönül vermiş şehbâze
Kanarya kafesde dallarda bülbül
Reşk ider andaki bülend âvâze

D. Behcet —

Şu Bostancıoğlu tâzeden tâze
Satar kendisini bin kantar nâze
Hele duman duman hattı gelicek
Nakdi cânın ver o hümâ pervâze

O zamanlar yâran arasında söylenmişdi, gidip tahkik etmedim, İstanbula Debreibâlâ eşrâfından gaayet zengin bir arnavud beyi gelmiş, kendisini İstanbulda gezdirirlerken Hançerli Bostana da götürmüşler, Bostancıoğlu o zengin beyin sofrasında da sâkilik etmiş, fakat zengin Debreli «şâhin yuvasında gerekir..» diyerek babası ile beraber Bostancıoğlunu yanına almış, Arnavudluğa götürmüşdür dedilerdi.

Vâsıf Hiç

BOSTANCI SÂHİLİ — 1319 (Milâdî 1903) resim sergisinde teşhir edilmiş Halil Paşanın ve Ahmed Münib Beyin tabloları; kimlerin elinde, koleksiyonundadır, tesbit edilemedi. Halil Paşa ayni ismi taşıyan diğer bir tablosunu da Üçüncü Galatasarayı Resim ve Heykel Sergisinde teşhir etmişdir.

BOSTANCI TÜRKÜSÜ — Sâdi Yâver Ataman'ın «Esnaf Türküleri» adlı eserinde rastlandı; bir notanın yanında bostancı güzeli şanında bir kıt'a ile notanın taallûk ettiği türkünün güftesi neşredilmişdir; kıt'a şudur:

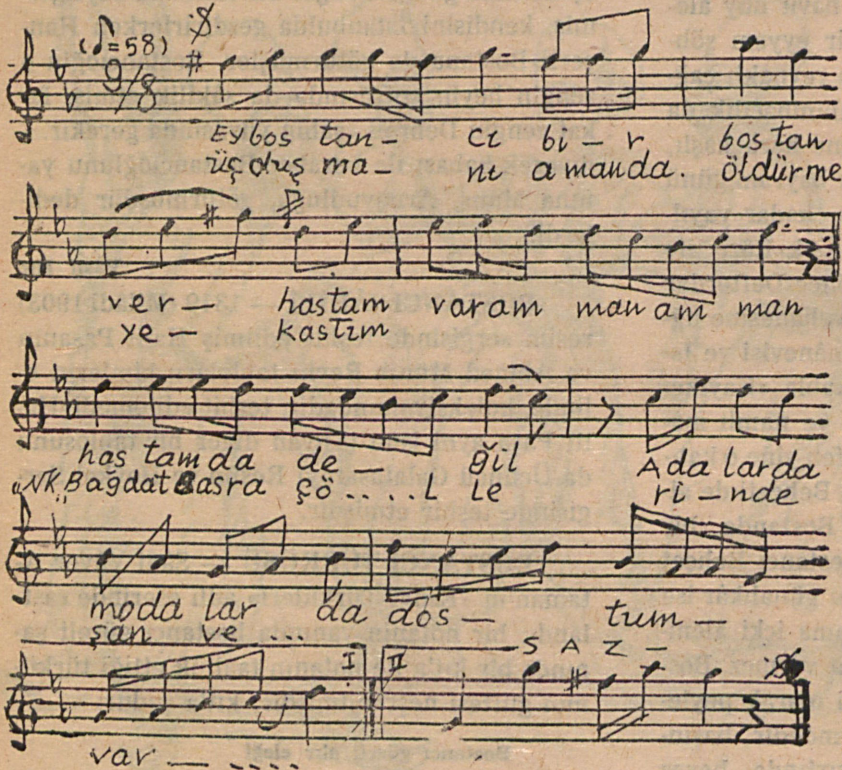
Bostancı güzeli alır eleği
Tâze kavun diye satar keleği
Toprakdan bereket Hak'dan dileği
Hıyarın fiâtı çıksın bahâya

«Tâze kavun» tâbiri garibdir, kavun karpuz hiç bir vakit tâze sıfatı ile satılmaz. Türkünün güftesi de şudur:

Ey bostancı bir bostan ver
Hastam var amman amman
Hastam da değil
Adalarda Modalarda dostum var
Üç düşmanı aman da öldürmeye
Kasdım var amman amman
Bağdad Basra çöllerinde
Şan verir gezer
Yaftası boynunda
Sallanır gezer

Ey bağçıvan bağın bağçen
Var mıdır amman amman
Bağçendeki ayva mıdır nar mıdır
Bu güzellik sülâlende
Var mıdır amman amman
Bağdad Basra çöllerinde
Şan verir gezer
Yaftası boynunda
Sallanır gezer

Bu türküde dikkati çeken nekarâtıdır, «Yaftası boynunda sallanır gezer» sözü, göz önüne bir mahkûmun, hattâ bir maslûbun hayâlini getiriyor. Unutmamalıdır ki kadim Osmanlı teşkilâtında cellâdlar Bostancılar Ocağı neferleri arasından ayrılmışlardır.

Bostancı Türküsü
(Sadi Yâver Ataman'dan)

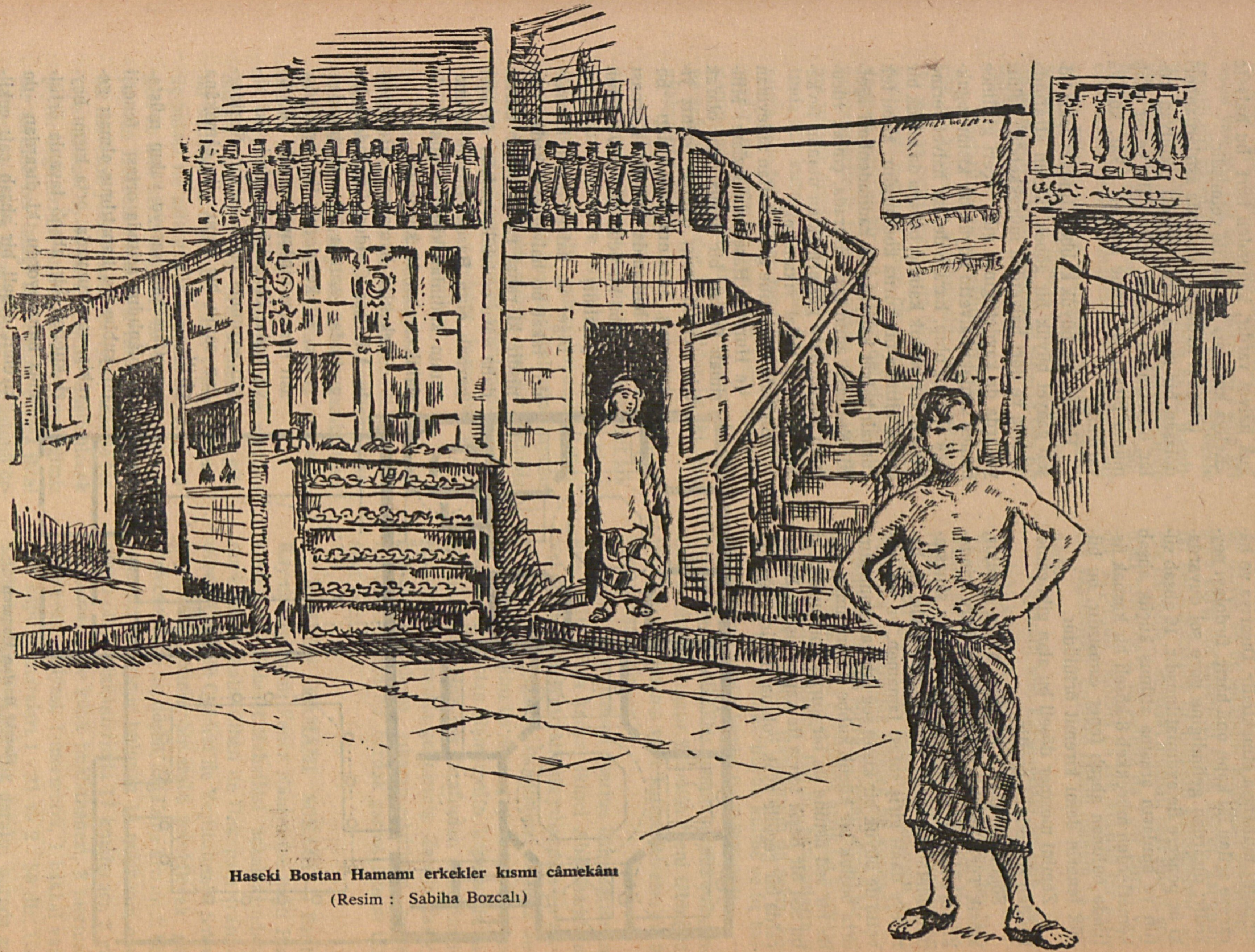
BOSTAN HAMAMA, HASEKİ BOSTAN HAMAMI — On altıncı asırda, Kanunî Sultan Süleymanın en makbul hasekisi Hurrem Sultan adına yaptırdığı hayır eserleri arasında (bir cami, bir imâret, bir bîmarhâne, bir medrese ve bir sibyan mektebi) eski Avrat Pazarında (B.: Avrat Pazarı) büyük bir çifte hamamdır; İstanbulu tezyin eden bu külliye, dolayısı ile bu hamam Koca Mimar Sinan Ağanın eseridir; Haseki Bostan Hamamı, İstanbulun çifte çarşı hammaları arasında, kadınlar hamamının erkekler hamamından daha büyük olması ile bir istisnâ teşkil eder.

Bu satırların yazıldığı 1962 yılında, Cenabı Hak yıkıcı kem gözden saklasın, pek mümtaz bir İstanbul hemşehrisi olan sâhibi Kadri Tezcan ile kardeşi Ahmed Tezcan tarafından işletilmekte idi. (B.: Tezcan, Kadri; Tezcan, Ahmed).

1934 Belediye Şehir Rehberinin 10 numaralı paftasına göre Şehremini Nahiyesinin Nevbahar Mahallesi sınırı içinde Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi üzerindedir, 6 kapu numarasını taşır.

Haseki Bostan Hamamının öğrenebildiğimiz son sâhiblerinden biri İğneadalı Haydar Beydir, bu zât her ne sebebden ise uzun zaman bu güzel çifte hamamı işletmemiş, kapalı tutmuşdur; semt halkının teşvîki üzerine semtin sevilmiş simâlarından ve asıl mesleği saraçlık ve bilhassa çantacılık olan Kadri Tezcan 1929 - 1930 arasında bu hamamı Haydar Beyden kirâ ile tutmuş ve hayli emek sarfederek tertemiz bir çarşı hamamı olarak işletmeye başlamış, on sene kadar müstecir kaldıkdan sonra 1940 yılında satın almış ve mülkün sâhibi olmuşdur.

Bir yan kapudan ve dar uzun bir koridordan geçilerek girilen kadınlar hamamının câmekân kısmı dört köşe plânlı ve gaayet büyük olup, camlı ahşab soyunma bölmeleri yapılma-

Haseki Bostan Hamamı erkekler kısmı câmekânı

(Resim : Sabiha Bozcalı)

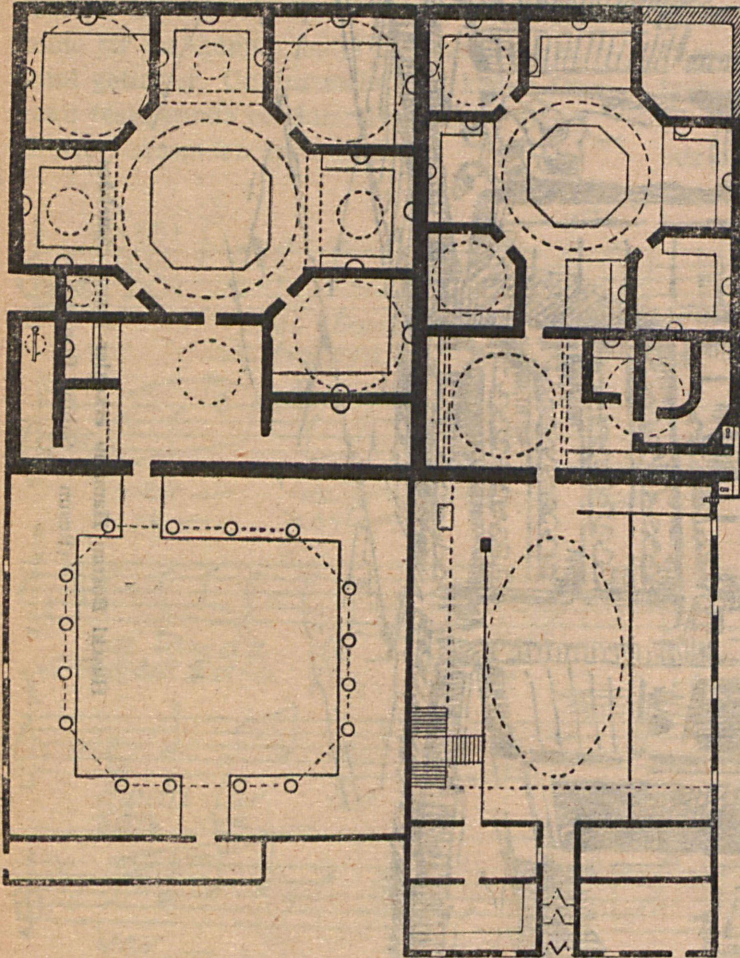
mış, Türk hamamı câmekânının hakikî ve asîl sîmasını muhâfaza etmektedir. Dışarıya ve hârâreye açılan iki kapu önü hâriç, fırdolayı peykedir; dışardan gelindiğine göre sol duvardaki üç pencere ile aydınlatılmışdır. 16 ahşab sütun ve bunların arasına atılmış küçük ahşab kemerlerden mürekkeb 8 köşeli bir kasnak üstünde bulunan ahşab fener camsızdır, bu büyük fenerin damı kiremit örtülüdür.

Zemini mermer döşeli bu alan gibi câmekândan soğukluğa geçilir.

Soğukluk, plân - krokide aydın görülür, klâsik Türk hamam yapısının bir kare içindeki dört halvet ve dört sofalık harâre sâhasından âdetâ çalınarak konmuşdur; şöyle ki, hârâreye dahil giriş sofası tamamen, ve sol halvetin de büyük bir kısmı soğukluğa alınmışdır; orta boşluk bir küçük kubbe ile örtülmüş, solda bir sed üstüne de bir kurna konmuşdur ki bu sed bir beşik tonos ile kapanmışdır; bu tarafda bir geçidle ayak yoluna gidilir. Soğukluğun sağ tarafında dar ve tek kurnalı bir de soğuk halvet vardır, kadimden beri bu halvete «Evliyâ kurnası» adı verile gelmişdir.

İstanbul kadınları arasında asırlardanberi dolaşan bir inana göre, kısmeti çıkmıyan kızlar, bu kurnada yıkanır, abdest alır ve bir adak mumu bırakırsa, tezine kısmeti çıkar, kocaya varırmış.

Harâre, bir büyük kubbe altındaki sekiz köşeli gaayet büyük bir göbek taşının etrâfında üç sofa ve dört halvetden mürekkebdir; yalnız yukarda da kaydettiğimiz gibi, içeri girilince hemen soldaki halvetin büyük bir kısmı soğukluğa alınmış olup, harâre de, bir halvet yerine daracık bir boşluk kalmış, buraya da küçük bir kubbe altında bir kurna konmuşdur; ki bu tek kurnalı halvet kalıntısı da kadimdenberi «Şeftâli Kurnası» adını taşır. Burada, çıplak vücudunu yabancılara göstermekten utanan fevkalâde mahcup kızlar yıkanırmış.

Haseki Bostan Hamamı
(Kroki - Plân: Hüsnü)

Bir halk rivâyetine göre, Sultan Süleyman ile Hurrem Hasekinin kızları Mihrimah Sultan bir doğuş özrü olarak tek memeli imiş; dâima yalnız yıkanırmış, anasının yapdırtdığı bu büyük hamamda Şeftâli Kurnası denilen bu küçücük dar halvet onun için yapılmış.

Diğer üç halvet ikişer kurnalıdır; fakat bu halvetler o kadar genişdir ki rahat rahat ikişer kurna daha ilâve edilebilir; sofalar da üçer kurnalı olup Haseki Bostan Hamamının kadınlar kısmı, soğukluk da dahil cem'an 18 kurnadır.

Erkekler hamamına, Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi üzerindeki kapusundan uzunca bir koridordan girilir, bu koridorun iki tarafında, asıl hamam binâsına en eski 50 - 60 yıl kadar önce ilâve edilmiş iki ahşab soyunma odası vardır. Koridordan camlı bir kapu ile câmekâna girilir.

Câmekân kareye yakın müstatil plânlıdır; aslında ortası fenerli bir kubbe ile kapatılmış olması gerekir; zamanımızda, orta kısmı beyzî kubbeli bir ahşab tavanla örtülmüş bulunuyordu, ki dışardan da kiremit döşeli bir ahşab çatı çekilmişdi.

Sağda, camlı ahşab bölmelerle soyunma locaları yapılmışdır; solda hamamcı tezgâhı ve onun yanında tek başlayıp sonra sağa sola iki taraflı çift merdiven olan ahşab bir merdivenle üst kat soyunma yerlerine çıkılır ki bu merdiven ile o üst kat ahşab soyunma yerlerinin de hamama sonradan ilâve edildiği âşikârdır. Solda dibde kafes bulunmaktadır; sağ dibde de bir çeşme vardır, çeşme yanından bir taş merdivenle dar külhân avlusuna çıkılır, bu avludan da hamamın üstüne, kubbelere çıkmak için bir yol vardır.

Müstatil plânlı soğukluk biri orta, biri küçük iki kubbe ile örtülmüşdür; iki kemere ve iki duvara oturtulmuş orta büyüklükdeki kubbenin altı mermer döşel bir taşlıkdır, sol dibde yine mermer bir sed vardır, dellâklerin, bâzan müşterilerin tatlı serinlikde uzanıb dinlenme yeridir diyebiliriz; sağda küçük kubbe altında tek kurnalı bir soğuk halvet, onun yanında yine tek kurnalı bir temizlenme höcresi vardır, bu höcrenin yanından kıvrık bir koridorun sonuna da bir duş yeri yapılmışdır. Yine sağda uzun ve dar bir koridor ile iki göz ayakyoluna gidilir.

Asıl hamam kısmı tamamen klâsik Türk hamamı plânlıdır; tam bir kare içine dört köşeye dört halvet ve halvetler arasına da birer sofa yerleşdirilmişdir; yalnız, kapudan girildiğine göre karşı sağ köşedeki halvetin, kapusu örülerek ibtal edilmiş olduğu görülür. Aslında ise, bir halvet varmış gibi görülen duvarların arasında hiç bir şey yokdur; hamamın üstüne çıkıldığı zaman açık görülür.

Tamâmen halk muhayyilesi mahsûlü bir rivâyete göre gûya bir pâdişah tebdili kıyafetle gelip bu halvetde yıkanır iken kendisini yıkayan dellâke her hangi bir sebeble gazab etmiş ve hemen orada başını vurdurmuş, sonra da halveti battal ettirmiş.

Biz, aslında burada bir halvetin mevcud olduğu kanaatindeyiz; zirâ, Mimar Sinan gibi bir sanatkârın böyle bir güzel yapının plânını üç halvet ile asla güdük bırakmazdı; arâzi engeli de aslâ vârid değildir, büyük bir masrafla yapılan Hürrem Sultan hayrâtında, hamamın bir halvetlik yerinin hem tesviyesi, hem de tesviye masrafı, iş ve para olarak düşünülecek şeyler değildir. Bu halvet, tesbit edemediğimiz bir tarihde her hangi bir sebeble evvelâ ibtal edilmiş, sonra da iki arka duvarı, ve üstünü örten küçük kubbe büsbütün kaldırılmışdır. Hâlen Haseki Bostan Hamamının erkekler kısmı üç halvet ve üç sofalıdır. Kapudan girildiğine göre karşı sol köşedeki sıcak halvet, kapunun iki kenarındakiler de mütedil halvetlerdir; sıcak halvetde 2, sağdaki mûtedil halvetde 3, soldaki halvetde 2, üç sofada da 2 şer kurna vardır; kapunun yanında da tek kurnalı bir sofacık yapılmışdır, böylece bütün hamam 14 kurnadır.

Kapunun tam karşısındaki sofanın ortasındaki kurnaya kadimden beri «Hünkâr Kurnası» denile gelir, 1940 yılına kadar bu kurnanın etrâfı zarif bir demir parmaklık ile çevrilmiş bulunuyordu; rivâyete göre İkinci Sultan Selim bir gün tebdil gezerken anasının adına yapılmış bu hamama girerek bu kurnada yıkanmış, o günden sonra kurnanın etrâfı bir demir parmaklık ile çevrilerek artık bu kurnaya müşteri alınmamışdır. Bütün hamamlarımız gibi Haseki Bostan Hamamının da sekiz köşeli göbek taşı üstü bir büyük kubbe ve üç halveti de birer küçük kubbe ile örtülmüşdür.

Hamamın erkekler kısmında 1962 şubatında 1 külhancı, 3 natır, 2 dellâk (yeni tâbiri ile yıkayıcı), 1 yanaşma ve 1 kafesci ki cem'an 8 uşak çalışıyordu.

Semtin bu hamam üzerine hâtıralarından biri, 1910 yılına kadar, İkinci Abdülhamidin son devri ile Meşrûtiyetin ilk yıllarında bir şerbetçi Rüstem Ağadır. İstanbulda en leziz demirhindi şerbetini bu adam yaparmış ve şerbetini de bu Bostan Hamamının kapusunda satarmış, İstanbulun her tarafından demirhindi içmeğe bu hamama gelinirmiş. Zengin fakir, hamama girenlerin yıkanıp çıkdıktan sonra Rüstem Ağadan bir bardak şerbet içmesi bir âdet imiş.

BOSTAN HAMAMI SOKAĞI — Fatih Kaymakamlığının Fener Nâhiyesine bağlı Haraccı Kara Mehmet Mahallesi sokaklarındandır ki bu mahalle Cibâli ile Unkapanı arasına düşer; Üsküblü Caddesi ile Yeşiltulumba Sokağı arasında uzanır; bir araba geçebilecek genişlikde, kaba taş döşeli, sağa sola kıvrıntılı bir sokakdır. Üzerinde bulunan 14 meskenin onu ahşab olup dükkânlarında 17 kunduracı, 3 çini, mozayik ve künk imâlâthânesi, 3 mermer kesme taş atölyesi, 1 mermerci, 1 bakkal vardır; kapu numaraları 1 - 31 ve 2 - 50 dir; Üsküblü tarafında sokak çok daralır, burada sol

köşede Hacı Ferhad Camii, sağ köşede de sabun imâlâthânesi ve yanında umumî ayak yolu vardır. (Temmuz 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOSTAN HAMAMI, ÜSKÜBLÜ BOSTAN HAMAMI — Unkapanı ile Cibâli arasında, Haraccı Kara Mehmed Mahallesinde kendi adını taşıyan sokakdadır, ki bu hamamın bulunduğu semte, eskiden, civârındaki Üsküblü Mescidine atfen Üsküblü, bu hamama da Üsküblü Bostan Hamamı denilirdi; hamam «Bostan» adını da hemen yanı başındaki «Haraccı Bostanı» ndan almışdı. (B.: Bostan Hamamı, Haseki Bostan Hamamı); Cibâli İskelesi de yakın olduğu için Cibâli Bostan Hamamı da denilirdi.

Bir tek hamamdı; Meşrûtiyetin ilk yıllarındaki büyük Cibâli yangınında yanmış, tâmir edilip ihyâsına imkân bulunamamış, çok harab olan câmekân kısmı yıkılmış, asıl hamam kısmı da bi rsabun fabrikasına çevrilmişdir; 1946 da sabunhâne idi.

BOSTAN İÇERİSİ SOKAĞI — Beyoğlu merkez nâhiyesinin Tomtom Mahallesi sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 14 numaralı paftasına göre Boğazkesen Caddesi ile Bostaniçi Çeşme çıkmazı ve Kıvrıntılı Sokak arasında uzanır; Cicim Çıkmazı ve Karabaş Dere Sokağı ile birer kavuşağı vardır; bir araba geçebilecek genişlikde, kaba taş döşeli, Boğazkesen Caddesinden oldukça dik meyille iner. İki kenarındaki beton evler hâli vakti yerinde âile meskenleri görülür; bir terceme bürosu, bir tâmirhâne, bir bakkal vardır; kapu numaraları 1 - 13 ve 2 - 10 dur. (Temmuz 1961-.

Hakkı GÖKTÜRK

BOSTAİÇİ CAMİİ SOKAĞI — Beyoğlu Kaymakamlığı merkez nâhiyesinin Tomtom Mahallesi sokaklarındandır; Boğazkesen Caddesi ile Cicim Çıkmazı arasında uzanır ve bu çıkmaza dikey olarak kavuşur; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 14 numaralı paftasında, cadde tarafından gelindiğine göre sol kolda kısa bir aralık sokak gösterilmişdir, yerinde böyle bir sokak yokdur; yerinde de Bostaniçi Çeşme Çıkmazının levhası bu Cicim Çıkmazına asılmışdır. Pek çok misâli vardır, İstanbul sokaklarına levhaları asıldıkdan sonra sihhatini kontrol için rehberle dolaşılıp tedkik ve teftiş edilmediği anlaşılıyor.

Boğazkesen Caddesinden gelindiğine göre, iki araba geçebilecek genişlikde, kaba taş döşeli ve odlukça dik meyilli bir sokakdır, sokağa adını veren Bostaniçi Mescidi tam karşıya gelir.

Cadde kavuşağının sağ köşesinde üç katlı kâgir bir ev, ve bu evin altında kapusu caddeye açılır bir mahallebici dükkânı vardır; sol köşede de altında bir bakkal dükkânı olan iki katlı kâgir bir ev vardır. Bostaniçi Camii Sokağı içinde sağda bir marangoz ve bir elektrikçi dükkânı, Cicim Çıkmazı ile olan kavuşağındaki küçücük ahşab evler eski İstanbuldan kalmış bir köşedir, Güliver'in cüceler memleketindeki seyyahatını hatırlatır. Meselâ orta boylu bir kimse elini uzatınca, Bostaniçi Mescidinin imam meşrûtasının dam saçağını tutabilir. (Temmuz 1961-.

Hakkı GÖKTÜRK

BOSTAN İÇİ ÇEŞME ÇIKMAZI — Beyoğlu merkez nâhiyesinin Tomtom Mahallesi sokaklarından, Bostaniçerisi Sokağı üzerindedir, levhası yanlışlıkla yine o civarda, 1934 Belediye Şehir Rehberinde gösterilmiş başka bir çıkmaz üzerine asılmışdır; bu çıkmaza nisbetle fevkaanî bir mescid olan Bostaniçi Mescidinin alt avlu kapusu bu çıkmaz üzerindedir, Çıkmaza adını veren çeşme de, çıkmazın sağ başında, mescidin sağ duvarı boyunca uzanan kâgir bir sedin içindedir; kitabesiz, mermer cebheli bir akar çeşmedir, teknesi sokak seviyesinden aşağı, çukurdadır. Üzerinde bir sıra eski ahşablar uzanmış olan bu sokağın kayde değer başka bir husûsiyeti yokdur. (Şubat 1962).

BOSTANİÇİ MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi Tophâne mescid ve camileri arasında kaydediyor, «Bânîsi Sefer Kethüdâdır, Tersâne kethüdâsı olmuşdur, Küçükpiyâlede kendi yaptırdığı mektebin avlusunda medfundur, bu mescidin mahallesi vardır» diyor. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 14 numaralı paftasına göre Beyoğlu merkez nâhiyesinin Tomtom Mahallesi sınırları içindedir, «U» şeklinde bir adacığı doldurur. Bostaniçi Çeşme Çıkmazı, Bostaniçerisi Sokağı ve Cicim Çıkmazı ile çevrilmişdir, mescidin tam karşısına gelen ve gaayet kısa, 50 - 60 adımlık Bostaniçi Camii Sokağı ile de Boğazkesen Caddesine bağlanır.

Dört taş duvar üstüne kiremitli çatı ile örtülmüş müstatil plânlı mescidin mihrab duvarı Bostaniçerisi Sokağındadır; Cicim Çıkmazına nazaran çok çukurda kalmış bir arsaya yüksek

bir bodrum üstüne inşâ edilmişdir, öyle ki, Cicim Sokağından son cemaat yeri önünde bulunan bir taş sundurmaya düz ayak girildiği halde bu sundurmadan mescidin avlusuna on beş basamak kadar taş merdivenle inilir, ve bu avludan da Bostaniçi Çeşme Çıkmazına yine düz ayak çıkılır.

Mescide Cicim Çıkmazındaki kapudan girilmiğine göre, sağda imam meşrûtası küçük bir ahşab ev vardır, evin kapusu taş sundurmadadır, bu evceğiz mescid avlusu üstüne bir ahşab direkle fevkaanî oturtulmuşdur, altında abdest almak için dört musluklu bir su haznesi yapılmışdıı, ki ev buraya âdetâ bir saçak vazifesi görür; avlunun ortasında da demir tulumbalı bir kuyu bulunmaktadır; mescidin ayak yolları da yine bu aşağı avluda bir köşede bir kâgir bölme içindedir. Bağçeye nâzır önü demir parmaklıklı sundurmanın altında üstü tonos kemerli bir dehlizden mescidin altındaki bodduma girilir.

Bodur ve gövde kısmı kalınca taş minâre mescidin sağ duvarı yanında olub kesik mahrut şeklindeki kaidesi Bostaniçi Çeşme Sokağı boyunca uzanan bir kâgir set üstündedir; bu setin Bostaniçerisi Sokağı kavuşağına yakın bir yerinde ve Bostaniçi Çeşme Çıkmazında kitâbesiz bir on dokuzuncu asır çeşmesi vardır, çıkmaza adını veren de bu çeşmedir, 1962 Şubatında akar çeşme idi.

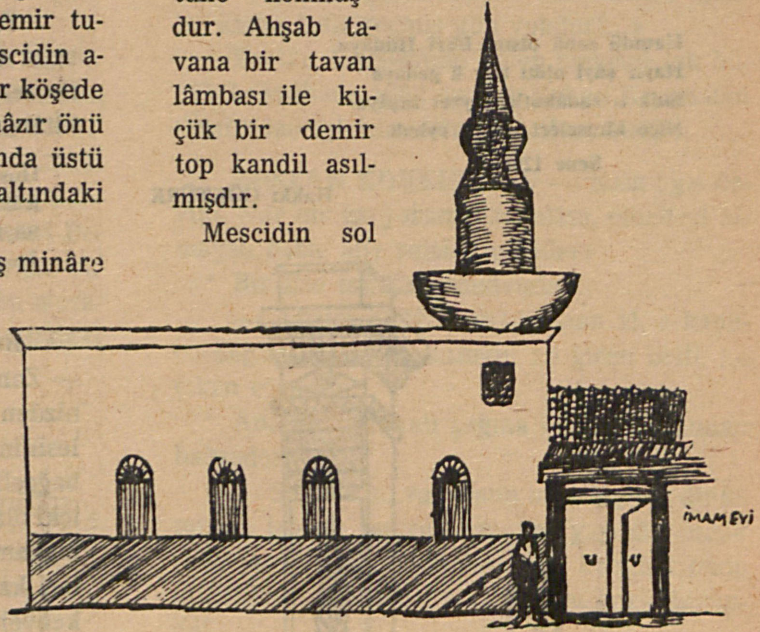
Minârenin kurşun kaplı ahşab külâhı ters kapanmış kandil şeklindedir, bu külâhın üste gelen çanağı üstüne ayrıca bir de mahrut külâh oturtulmuşdur.

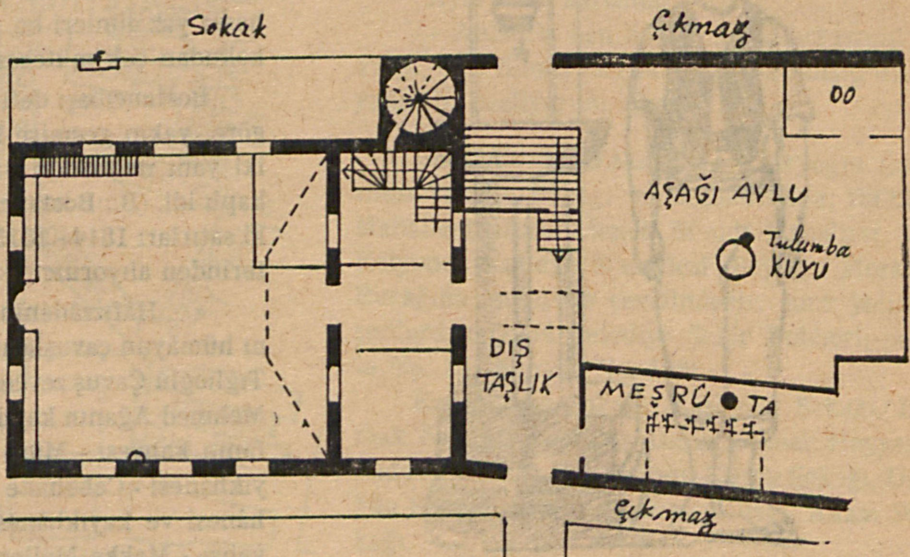
Sundurmanın avlu tarafındaki demir parmaklığı önüne cemaatden isteyenlerin oturub dinlenmesi için bir tahta kerevet konmuşdur, sundurmanın avluya inen merdiven başına da, bir de kapusu bulunan bir tahta perde çekilmişdir.

Sundurmadan girilen son cemaat yerinin sağlı sollu iki tarafına ahşab bölmeler çekilmişdir, sol taraf bir odacık hâline konmuş, sağ taraf da bir pabuçluk olmuşdur, bu pabuçlukdan ahşab bir merdiven ile üst kat kadınlar mahfiline çıkılır, minâre kapusu da bu merdiven üzerindedir.

Mescidin içinde sağda bir müezzin maksûresi vardır, mihrab duvarının sağ köşesindeki minber, ve solda iki pencere arasındaki vâiz kürsüsü ahşabdır. Mihrabın iki yanında bir kaç şamdan da tahtadan yapılmış bir sed üstüne konmuşdur. Ahşab tavana bir tavan lâmbası ile küçük bir demir top kandil asılmışdır.

Mescidin sol

Bostan içi Mescidi
(Resim ve kroki - Plân: Hüsnü)

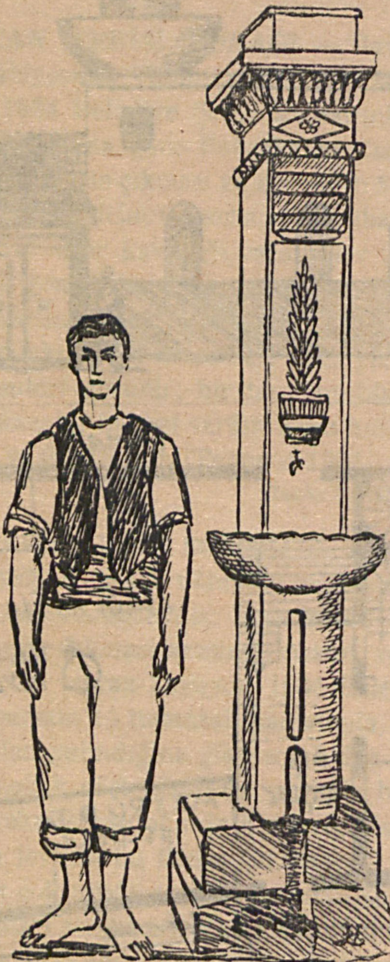
duvarının Cicim Çıkmazı tarafındaki dış yüzünde bir tâmir kitâbesi vardır; duvarın kapu tarafında bulunan bu kitâbeden Bostaniçi Mescidin hicrî 1290 yılında çok şiddetli kışda (milâdî 1874) yağan karın ağırlığını çekemeyerek çökdüğünü ve zengin fakir bütün semt halkının yardımı ile tâmir edildiğini öğreniyoruz; taşa her beyit bir satır olmak üzere yazılmış iki kıt'alık bu manzum kitâbenin metni şudur:

Bin iki yüz doksan tarihi hicreti
Kapladı etrâfı şitâ şiddeti
Bu Sefer Kethüda Camii şerîfi
Selc sikleti heman yeksân eyledi

Hamdü senâ olsun Bârî Hüdâya
Hayır şâyi oldu bây ü gedâya
Sıdk u sadâkatle gayret inşâya
Nice kimseleri esbâb eyledi

Sene 1291

Hakkı GÖKTÜRK

Bostan İskelesi Çeşmesi
(Resim: Hüsnü)

BOSTAN İSKELESİ ÇEŞMESİ — Eyyubda Bostan İskelesinde, hemen iskele başında, buradaki kahvehânenin kapusu önündedir; kâidesi ile berâber 2,5 metre boyunda ve 25 santim eninde dört köşeli yekpâre bir mermer sütundan ibârettir; küçük, son derecede zarif, ve bir benzeri olmayan Husrev Mehmed Paşanın hâtırasını yâd için yapılmış olan bu çeşme 1962 martında suyu kesilmiş ve harâbiye, yok olmaya terkedilmiş bulunuyordu. İşletdiği kahvehânenin medhalini emsalsiz güzellikde tezyin ettiği halde kahvecinin kayıdsızlığı da, zamanımızda sanat eserlerine karşı halk ihmâlinin acı ve belâgatli misâlidir.

Taş işçiliği pek temiz olan çeşmenin dar uzun cebhesi alçak kabartma bir selvi motifi ile tezyin edilmiş olup dört mısrâlık manzum kitâbesinin metni şudur:

Husrevi zîcûdü pâşâyi meremmet menbaın
Rûhi şâd olsun demâdem rahmeti Rahmandan
Söyledim Âsaf bu dicû çeşmeye târîhi tam
Âbı hayvânı akıttı sâhili Bostandan

Sene 1275 (M. 1858 - 1859)

BOSTAN İSKELESİ KAHVEHÂNELERİ — Zamanımızda tek kahvehâne kalmışdır; denizden bakıldığına göre Eyyubda Bostan İskelesinin hemen sağında, lebi deryâde büyük, bağçeli bir kahvehânedir; 1950 den evvel hafif içki olarak bira da bulundurulurdu; Eyyub kaymakamlarından biri Eyyubda bütün içkili yerleri kapatmış, bu arada Bostan İskelesinin bu kahvehâne - gazinosundan da bira kalkmışdır. Mezbahanın tam karşısına rastladığı için bilhassa yaz günleri bu şirin yalı kahvehâne ağır kokudan çok müteessir olur.

Bostancıbaşı defterlerinden öğrendiğimize göre, yakın geçmişe kadar Bostan İskelesinin iki yanı müteaddit yalı boyu kahvehânelerle kaplı idi. (B.: Bostancıbaşı Defterleri); aşağıdaki satırları 1814 - 1815 tarihli Bostancıbaşı defterinden alıyoruz:

«... Hâfızzâdenin hânesi ve kahvesi - Dîvânı hümâyun çavuşlarından İbrâhimin kahvesi - Tığlıoğlu Çavuş zevcesinin kahvesi - Zuemâdan Mehmed Ağanın kayıkhânesi - Hamlacı Mustafanın kahvesi - Mûsâ Hasekinin hânesi ve kayıkhânesi - Cebehâne kâtibi Mustafa Efendinin hânesi ve kayıkhânesi - Bekirzâde Efendinin yalısı - Mekke Mollası Mehmed Efendinin yalısı - Merhume Vâlide Sultan Hazretlerinin vakfı kayıkhâne ve kahve - Vakfı şerifden se-

râpâ beş aded kahve - Kurbinde îmâreti âmire bağçesi...».

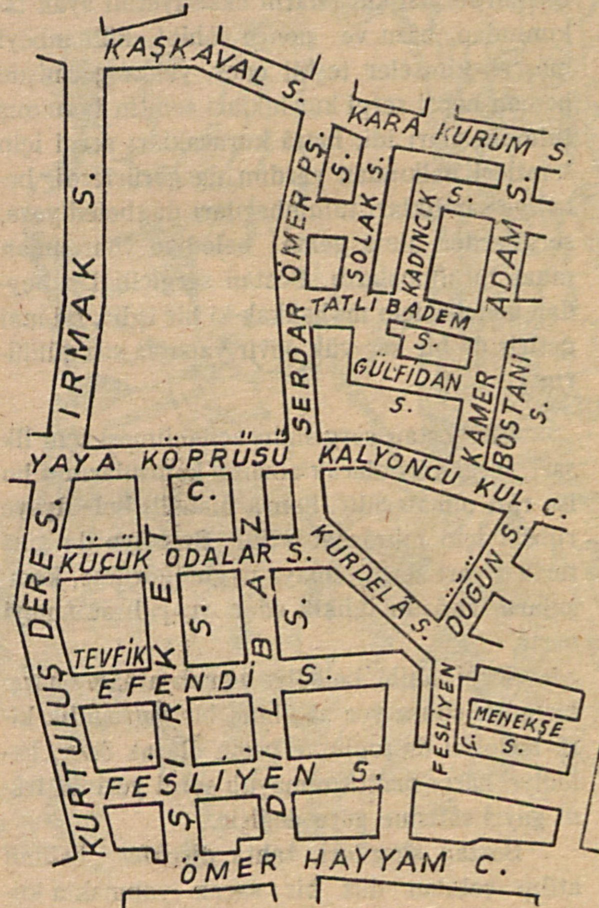
Bu kayidden öğreniyoruz ki yüz elli sene kadar evvel Eyyub İskelesi ile Bostan İskelesi arasında 4, ve nefsi Bostan İskelesinde de 6 kahvehâne vardır ve Bostan İskelesi kahvehânelerinin hepsi Üçüncü Sultan Selimin anası Mihrişah Sultanın vakfındandır.

Bostan İskelesi kahvehâneleri klâsik mûsikimizin târihinde de çok kıymetli bir hâtıra taşır; aşağıdaki satırları merhum Rauf Yektâ Beyin «Esâtîzi Elhan» adındaki yarım kalmış büyük eserinin «Zekâi Efendi» cüz'ünden naklediyoruz:

«Büyük Dede Efendinin en değerli talebelerinden Eyyublu Mehmed Bey, Zekâi Dedenin üstâdıdır; Büyük Dede Efendinin irfan hazinesinden ne almış ise medârı iftihârı Zekâi Efendiye devr etmişdir. Zekâi Efendi dâiresindeki vazifesini bitirince Eyyubda Mehmed Beyi bulup mûsiki meşkine devamdan başka bir şey düşünmezdi. Hele yaz mevsimleri, bu meşkler pek lâtif olurmuş. Bostan İskelesindeki kahvehânelerin birisinde üstâd ile şâkird hemen her gün öğleden sonra buluşurlarmış; herkes işine gücüne gitmiş, kahvehâne ağyârdan hâli, akşamlara kadar meşk ile vakit geçirilirmiş. Hiç unutmam Zekâi Hoca merhum ile Bahâriye Mevlevihânesine gitmek üzere Eyyubdan bir sandala binmişdik, Bostan İskelesi önünden geçerken üstâdı muhterem o kahvehâneyi parmağı ile işâret ederek dedi ki:

— Âh bilseniz, Bey merhûm ile burada geçen saadet günlerinin hâtırası buradan geçdikçe beni nasıl müteessir eder!... Bu kahvehâne bizim meşkhânemizdi, ömrümde o günler kadar tatlı geçmiş gün yokdur!...»

Bostan İskelesinde hâlen mevcud tek büyük kahvehâne 1962 de Bay Rahmi Kapanalan tarafından işletilmekde idi. (Mart 1962).

Bostan Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

BOSTAN KORKULUĞU — Halk ağzı deyim, «hiç bir işe yaramayan adam, otoritesi olmayan baba, âile reisi»; misâller:

* Bir lise müdürü muâvinine:

— Azîzim şu Hasanı kapudan al, o kapucu değil, bostan korkuluğu, ne giren belli, ne çıkan efendim...

* Ana en tehlikeli çağına basmış oğlundan bahseder:

— Sağ olsun, var olsun ama hiç söz dinlemiyor, başına buyruk, on beş yaşında çocuk gece yarısı geldiği oluyor, ama kabahat onda mı? Hayır!.. babası olacak bostan korkuluğunda!...

* Ayni baba karısına:

— Anladık, ben bostan korkuluğuyum!... Yâhû, beni ölmüş farz et, âhiretde çalışıp dünyada sizi besliyorum, okadar!...

BOSTAN MAHALLESİ — Beyoğlu ilçesinin Taksim Bucağı mahallelerinden; Bülbül Mahallesi, Hoca Ahmed Efendi Mahallesi, ve Kalyoncu Kolluğu Mahallesi (Beyoğlu Merkez Bucağına bağlı) ile çevrilmişdir; sınır yolları şunlardır: (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta No. 19, Mahalle No. 143):

Karakurum Sokağı, Kaşkaval Sokağı, Irmak Sokağı, Kurtuluş Deresi, Ömer Hayyam Caddesi, Kâhya Bey Sokağı, Kurde Sokağı, Düğün Sokağı, Kamer Bostanı Sokağı, Adam Sokağı.

İç yolları da şunlardır:

Kadıncık Sokağı, Tatlıbâdem Sokağı, Solak Sokağı, Serdar Ömer Paşa Sokağının bir

kısmı, Tayyareci Riza Sokağı, Gülfidan Sokağı, Kalyoncu Kolluğu Caddesinin bir kısmı, Yaya Köprüsü Sokağının bir kısmı, Kurdele Sokağının bir kısmı, Küçükodalar Sokağı, Dilbaz Sokağı, Menteşe Sokağı.

1961 senesi ekim ayında mahalle muhtarı bulunan Bay Cemil Harman'ın verdiği rakamlara göre Bostan Mahallesinde ev ve apartıman karışık 800 mesken, 160 dükkân ve mağaza bulunuyordu, mahalle nüfusu da 5000 kişi kadardı.

Yenişehir Spor Kulübü bu mahallededir. Mahalle muhtarlığının sâbit bir makamı bulunmayıp (sebebi mesken, dükkân buhranı) muhtar günlük işlerini mahallenin bir kahvehânesinde görüyordu.

Polonyalı büyük milliyetçi şâir Adam Mickiewicz'in İstanbulda siyasî bir mülteci olarak oturduğu ve 1855 yılı içinde vefat ettiği ev bu mahallede, Tatlıbâdem Sokağı ile Serdar Ömer Paşa Sokağı kavuşağı köşesindedir ve şâirin adına bir müze ittihaz edilmişdir. B.: Mickiewicz, Adam). Ekim 1961.

Hakkı GÖKTÜRK

BOSTAN MESCİDİ — Kadırgadadır; Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Kadırga Limanı kurbinde, bânisi bostancıbaşılardan Abdüşşekûr oğlu Ali Ağadır. Bu kitabı yazdığımız târihde vakfının kâtibi olan Ahmed Efendî Üsküdarda Vâlidei Atik Camiinin ruznamçecisi idi, onda, (on altıncı asrın en büyük hattatlarından) Karahisârî Ahmed Efendinin yazısı ile hicrî 966 (Milâdî 1558 - 1559) tarihinde yapıldığını gösteren vakfiyesini gördük, ki bu vakfiyede Şeyhülislâm Ebussuud Efendinin de imzâsı vardı. Ali Ağa'nın kabrinin nerede olduğu bilinmiyor; şehid olduğu meşhurdur; minberini reisülküttâb Şâmîzâde Efendi koymuşdur, ki kabri bu mescidin mihrab duvarı önündedir. Civârında olan mekteb ile hamam, kabri Üskübde olan vezirlerden Yahyâ Paşanındır. Bu mescidin mahallesi vardır».

Bir avlu içinde, kare plânlı dört duvar üzerine kiremitli çatı çekilmiş bir yapıdır; duvarları bir sıra kesme taş, iki sıra ince tuğla ile örülmüşdür. Son cemaat yeri 1922 yılındaki tâmirinde vakıflar mimarı Alâeddin Bey tarafından yapılmışdır. Minâre ince tuğla yapıdır.

Son cemaat yerinin orta kısmı mermer döşeli olup iki yan sedlerinin etrâfı mermer ve ortaları betondur; sol tarafda câmekânlı bir müezzin odası vardır; sağ tarafdan kadınlar mahfiline çıkılır.

Camiin giriş kapusunun üstündeki âyeti kerîmenin yazısı hattât Hâmidin eseridir. Sağ ve sol ve mihrab duvarlarında altlı üstlü ikişerden on iki pencere vardır; iki yan duvarda pencereler arasında birer gömme dolap bulunmaktadır; üst pencereler kemerli olup renkli camlarla tezyin edilmişdir.

Minâreye sağ maksûredeki bir kapudan çıkılır. Tuğla kırmızısı boyalı beton döşenmiş avlu iki kapulu olup bu kapulardan biri Kadırga Limanı Caddesine, öbürü de, hâlen sokak hüviyetini kaybetmiş ve Kadırga Meydanına katılmış bir sâhaya açılır, mescid avlusu semt halkı tarafından kestirme bir geçid olarak kullanılıyordu. (1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BOSTAN SERGİLERİ — Büyük şehir İstanbulun kadîmdenberi husûsiyetlerinden biridir; kavun karpuz mevsiminde, mahalleler içinde bu işe uygun bir arsada kurula gelirler. Bostan sergisi kuranların ekseriyetini ayak takımından, bâzu ve pençe sâhibi külhanbeyi meşreb kimseler teşkil eder, yakın geçmişde hemen hepsi sergi kurdukları semtin tanınmış tulumbacıları idi; hattâ kuracakları sergi için semtleri halkından yardım da görürlerdi; belediye sandıkları tulumbacıları da, belediyece, sergilerden alına gelen belediye harcından muaf tutulmuşlardı. Bostan sergiciliği o boydan gençler için muhakkak ki bir işdir, iyi mal getirir de bir kaç yük devir yaparsa yüz güldürür.

Bir bostan sergisinin açılabilmesi için ilk şart, sergi yeri olacak arsanın komşularının bu işe râzı olmalarıdır. Sonra mahallî belediyeye ruhsat için mürâcaat edilir. Belediye de gösterilen yeri sergi olmaya uygun görürse, komşuların rızâsını tahkik eder, ve ruhsatnâmeyi verir.

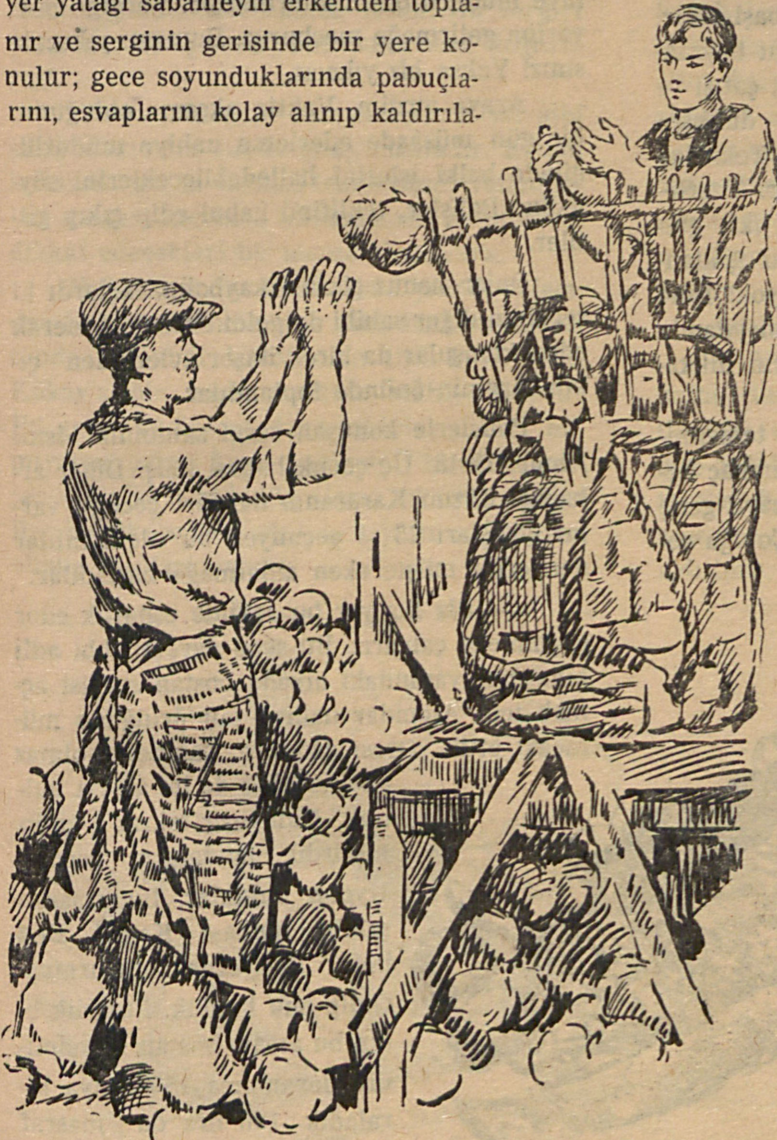
Sergi sâhibi, belediye ve ruhsatnâme harçlarından sonra yer sâhibine bir mevsimlik kirâ bedelini de toplu ve peşin olarak öder, belediye harcı maktû olmayub sergi yerinin îrâdı gayri sâfîsine göre değişir.

Bostan sergileri, tahta direkler üstüne atılıp çakılan düz bir saçak yapmakla kurulur; mal (kavun, karpuz) bu saçak altına indirilir; zemini eğrilti otu yaprakları ile dö-

şenir, sergiyi açanın zevkine göre saçak-salaş direkleri de keză eğrilti otu, at kestânesi, taflan yapraklı ile ayrıca süslenir.

Bostan sergileri, eski zamanlarda geceleri, içinde mum yahut petrol lâmbası yakılan fenerlerle aydınlatılırdı, sonra karpit ve lüks lâmbaları ile tenvir edilir oldular, zamanımızda elektrik cereyânı alınır olmuşdur.

Sergilerin saçak üstleri, yaz yağmurlarına karşı ekseriyâ kiremit ile de döşenir, yan tarafları da hasırlar gerilerek siperlenir. Sergi sâhibi ve varsa bir çırağı, yardımcısı ya ikisi birden yahud yalnız çırak - yardımcı geceleri de sergide yatar. Yatak, toprak üstüne yayılmış eğrilti otları üstüne serilir, bir tek şilte, bir yorgan ve yasdıkdan ibâret bu yer yatağı sabahleyin erkenden toplanır ve serginin gerisinde bir yere konulur; gece soyunduklarında pabuçlarını, esvaplarını kolay alınıp kaldırılamıyacak bir yere koyarlar.

Bostan sergisinde bir toplu satış
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Mal halden kamyon veya araba yükü olarak ve ton hesâbı ile toplu alınır. Bâzı sergiciler de sergilerine indirecekleri bostanı, ekseriya Trakyada, tarlasından alırlar, bu takdirde de hale uğrayıp malın ağırlığı üzerinden hal resmini ödemeye mecburdurlar.

İstanbulda karpuz ve kavunun toplu olarak ton hesâbı ile alınması ve perâkende olarak da kilo hesâbı satılması 1960 yılından itibâren kesin mecbûriyet olmuşdur. Eskiden tâne hesâbı ile alınır ve satılırdı, alımında vâhidi kiyâsı 200 idi, buna bir «pedalya» denilir idi, onun içindir ki, mal yüklenir veya indirilirken ikişer ikişer atılır, ve çiftli atış bir diye sayılır, atışlarda rakamlar da yüksek sesle söylenir, meselâ:

— Doksan dokuz, dalya!..

denilince 200 kavun veya karpuz verilmiş yahud alınmış olurdu.

Zamanımızda bütün masraf ve harçları ve bir indirim malı ile berâber bir bostan sergisi azamî 2000 lira ile açılabilir. Yorucu, dağdagalı işdir, fakat, her hangi bir sebeble mevsim ortasında kapatılmaz ise, bostan sergisinden zarar etmiş esnaf pek görülmez. (B.: Karpuz; Kavun).

Bostan sergicilerinin mallarını satarken kendilerine has nağmeleri vardır, çığırtkanlığı üzerine alan bunları âdetâ bir makam ile bağırırlar; bizim tesbit edebildiğimiz nağmeler şunlardır:

— Kurabiye bunlar.. kurabiye!..

— Kesmece.. haydi kesmece!..

— Kes kes al, kes kes al!..

— Kes kes al, kabağına, keleğine para yok!..

— Elimi mi kesdim mübârek!..

— Elimi kesdim kan akdı, karpuzu kesdim bal akdı!..

Bostan sergileri üzerine 1951 yılında Akşam Gazetesinde «Günün Röportajı» sütûnunda Sadeddin Gökçepınar imzâsı ile şu güzel yazı çıkmışdır:

«İstanbulda toplanan on binlerce işsizin başvurduğu tek çare seyyar esnaflıktır. Bir kaç lira sermaye ile işe başlayıp dükkân tezgâh sahibi olmuş, hattâ sebze ve meyva piyasasile diğer sahalarda kendini göstermiş olanlar az değildir. Fakat gün geçtikçe bu sahada da ekmek parası kazanmak bir mesele olmağa başlamıştır.

«Cağaloğlu Kız Sanat Enstitüsünün karşısındaki arsada beş on gün evvel bir bostan sergisi kuruldu. Yaşları yirmi beşi geçmeyen iki genç, buraya günlerce tahtalar, kalaslar taşıdılar arsanın çöplerini ve molozlarını temizleyerek marangozlar getirip işe başladılar. İki gün içinde yeşillikler, küçük kâğıt bayraklar ve levhalarla süslenmiş tertemiz, çatısı ve iç bölmeleri tamam, bir açık hava dükkânı meydana getirdiler. Bir vagon da Tekirdağ karpuzu almışlar. Boy boy ayırdılar. Üzerlerine etiketlerini koydular. Hattâ bir iki gün sonra elektrik de getirtip sergilerini ışıklandırdılar. Artık keyiflerine diyecek yok! Dört beş sokağın birleştiği küçük bir meydanda kurulan bu sergi, civarda oturanların dikkatini çekmekte gecikmedi.

«Komşular gelip uğurlu olsun temennisile alış verişe başladılar. Ben de bir kaç kere bu sergiden karpuz aldım. Bu iki zayıf genç pazarlıkta katiyen inatçı değillerdi Çoluğa çocuğa, kadına erkeğe iyi ve nezaketle muamele ediyorlardı. Onlarla ahbaplık tesis ettim. Gelip geçerken biribirimizle selâmlaşmağa, hal hatır sormağa başlamıştık.

«Beş on gün içinde bu iki zayıf delikanlının yüzlerine kan gelmiş, eski tasalı ve düşünceli hallerinden eser kalmamıştı. Memnun ve mesuttular.

«Dün sergiye karpuz almağa gittiğim zaman bizim delikanlılardan birini, ellerinde çantalar bulunan iki polis memuriyle hararetli hararetli konuşur buldum. Yüzü sapsarı olmuştu. Heyecandan dudakları titriyordu. Memurlar da aynı derecede ciddî ve asabî görünüyorlardı.

— Fazla lâf dinlemeyiz! diyorlardı. Nahiye müdürü bizim âmirimizdir. Verdiği emri yerine getirmeğe mecburuz. Burasını yıkacaksınız! Yoksa biz yıkarız.

Araya girdim. Vaktin akşam olduğunu, bir gün müsaade ederlerse nahiye müdürlüğünde belki işlerini halledebileceklerini söyledim. Polisler, teklifimi kabul edip çıkıp gittiler.

Onlar henüz gözden kaybolmamışlardı ki serginin diğer sahibi de geldi. Meseleyi merak eden komşular da birer ikişer evlerinden çıkıp serginin önünde toplandılar.

Polislerle konuşan sergi sahibinin ismi Ahmet Ünlü. Üç çocuk babası imiş. Diğer arkadaşı Kâzım Karacanın da dört çocuğu varmış. Yaşları 25 i geçmiyen bu delikanlılar dertlerini müştereken anlatmağa başladılar:

«— Biz kış yaz bu şekilde esnaflık eder geçinmeğe çalışırız. Bu sene evvelâ tıbbı adlî binasının yanındaki arsada bostan sergisi açmak için Alemdar nahiye müdürlüğüne müracaat ettik. Orası caddeye yakındır, olmaz dediler. Biz de bu arsayı bulduk. Nahiyeye tekrar gidip bildirdik. İstidamızı verdik. Uygun buldular. Bu arsanın sahibi binbaşı Kemal Bey imiş. Sarıyerde otururmuş. Gidip onu bulduk. Pazarlık edip bu arsayı bostan mevsiminin devamınca 150 liraya kiraladık. 170 lira da masraf edip şu sergiyi kurduk. Allaha bin şükür beş on kuruş ka-

Bostan sergisinde işsiz bir an
(Resim : Sabiha Bozcalı)

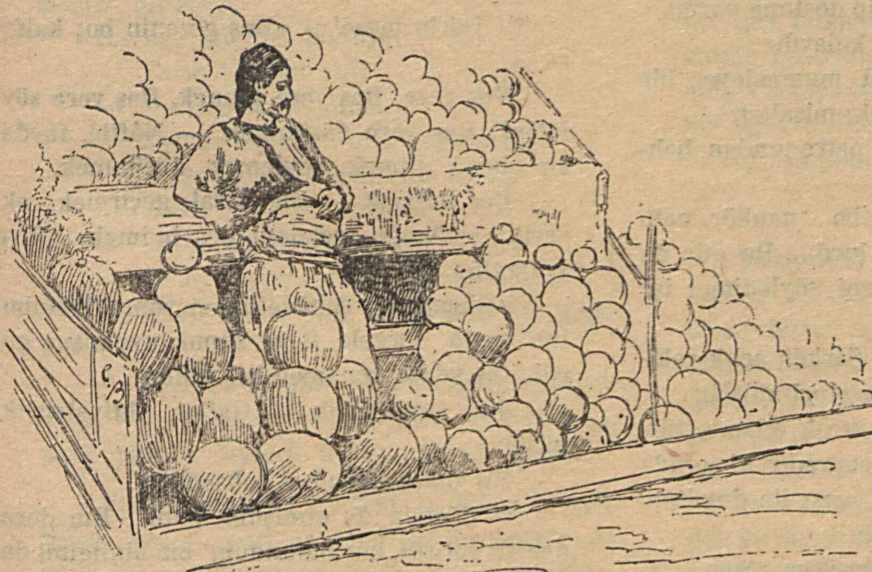
zanmağa başladığımız şu sırada polisler gidip geliyor ve «Sergiyi yıkacaksınız» diye israr ediyorlar. Bütün sermayemiz 325 lira idi. Karpuzları kredi ile alıyorduk. Şimdi bu paraları buraya gömüp, 3 - 4 kalasla nereye gidelim ve ne iş tutalım? Biz müracaat ettiğimiz zaman Alemdar nahiye müdürü ve Belediye komiseri burada sergi kurmamıza izin vermişti. İstidamızın numarası da 1946 dır. Şimdi biz bu sergiyi yıkar nereye gideriz.

«İkisi de ağlıyacak hale gelmişlerdi. Kâzım Karaca şunları ilâve etti:

— Evde beş nüfusuz. Korede şehit olan ağabeyim baş gedikli Mehmet Karacanın üç yetimi ile karısına da ben bakıyorum. Dokuz nüfusa günde dört ekmek lâzım. Bu sergiyi yıkarsam ne iş tutar, karnımızı nasıl doğururuz!..

«Kavun, karpuz mevsimlerinde bu gibi şikâyetlerle sık sık karşılaşılmaktadır. Kendilerine bir geçim vasıtası temin etmiş vatandaşları müşkül mevkide bırakmamak alâkalıların dikkat edecekleri bir mevzu olmalıdır».

Muharririn bu yazısı 1951 yılında Alemdar Nahiye Müdürü olan zâta, hattâ onun üstünde İstanbul Vâlisi olan Ord. Prof. F. K. Kökay'a bir açık mektub mâhiyetindedir; İki genci bâdireden kurtarabilmiş midir bilmiyoruz; şurası kesin hakikatdir ki, buna benzer vak'alar İstanbulda dâimâ tekerrür edegelir; büyük şehrin günlük hayatının kangren olmuş yaralarındandır.

1874 de bir bostan sergisi
(Resim : C. Biseo)

BOSTAN TÜCCARI SOKAĞI — Bostancı sokaklarındandır; Tayyareci Resmî Sokağı ile Emin Âli Paşa Sokağı arasındadır, Gümüşcü Sokağı ile dörtyol ağzı yaparak kesişir. İki araba geçebilecek genişlikde ve asfalt bir yoldur; mâmur bahçeli köşkler arasından geçer. Sokak 1934 Belediye Şehir Rehberine göre tesbit edildi, zîrâ bir ağaca çakılmış levhada sâdece «Tüccar Sokağı» yazılıdır (Ağustos 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOŞ — Batı türkçesinde bir sıfat olan bu kelimeyi «Büyük Türk Lûgatı» adlı eserinde dil bilgini Hüseyin Kâzım Bey: «Bir şeyi hâvî ve muhtevî olmayan» diye târif ediyor.

Dilimizde ve dilimizi hakkiyle temsil eden İstanbul ağzında mecâzen çeşidli anlamda kullanılır; meselâ «kafa» ismine eklendiği zaman, «Boş kafa», câhil, düşüncesiz, asîl kayguları olmayan adam mânasınadır. Boğaz ismine eklendiği zaman, «Boş boğaz», sonu nereye varacağını hiç düşünmeden aklına geleni konuşan adam, sır saklayamayan adamdır.

Başı boş — Kendi hâline bırakılmış, misaller:

İki kişi derdleşir:

— Yâhu nedir bu hırsız çocuklar?!.. Bir hafta içinde «Kara Belâ Çetesi», «Tahtabacak Çetesi», «Küçük Alkapon Çetesi» adında üç çete tutulmuş, tam 186 ev ve apartıman soymuşlar, üçünün de efrâdı on üç ile on yedi yaş arasında çocuklarmış, hem çoğu temiz âile evlâdı imiş, iki de milyoner oğlu varmış içlerinde...

— Kabahat çocuklarda değil, oğullarını başı boş bırakan analarda, babalarda...

* Bir kahvehânede iki dost, birinin elinde gazete:

— Bar kızını okudun mu?

— Hayır...

— Bir gece klübünde Japon dansları yapan Sarı Krizantem diye bir kız yakalamışlar, kim imiş biliyor musun?

— ?...

— Bizim boksör Ce-

malin oğlu Feridun!..

— Şaşma... Bazan bir oğlanı başı boş bırakmak kadar fazla baskı da yoldan çıkarır.

* «... Geçenlerde bir gece balıkçılar tarafından Hayırsız Adalar açığında başı boş bir sandal ile içinde bir çift kadın botu ve bazı kadın çamaşırları ile yine bir çift kayıkçı yemenisi ve bir lâz zıbkası bulunduğunu haber vermiş idik; bu kerre yapılan tahkikatda mezkûr başı boş sandalın Salıpazarı İskelesinde mukayyed Deli Hasan, nâmı diğer ile Lâz Hristo adında şahıs tarafından kullanıldığı ve merkumun o günden beri gaaib olduğu anlaşılmışdır» (Sabah Gazetesi, 1307).

Boş, boşamak, boşanmak, boşatmak, boş düşmek, «Boş ol!...» — Aralarındaki nikâh akdi feshedilmiş kadın ve erkek, nikâh feshi ile karı - kocanın ayrılması, ayırtılması; bu arada «Boş ol!..» hitâbı medenî kanunun kabûlünden evvel, aralarındaki nikâhın feshi hakkı kendisinde olan kocanın, bu hakkını bullandığını bildirmek için karısına hitâben sarf edilirdi, klişeleşmiş bir tâbirdir; sarf edildiği anda kocası yabancı erkek olur, kadın başını örterdi. Bu hususda o kadar dikkat edilir idi ki, bilhassa ayak takımı karılarının yanında, her hangi mânâda olursa olsun «boş» kelimesini telâffuz edemezdi, meselâ: «Desti boş ayol.. dolduruver!..» diyemezdi, karısı hemen başını örter: «Boş düştün!» der, işini, evini, kocasını, çocuklarını bırakıp komşuya giderdi.

* Darbı meseller :

«Boşanıp kocana, sevişip dostuna varma.»

«Ergene karı boşaması kolaydır.»

Boşanmak — Bir kötü muameleye, bir acı manzaraya dayanamamak; misaller:

Bir mağaza tezgâhtarı patronundan bahseder:

— Ağzımla kuş tuttum be... nankör, nobran herif, her gün kalbimi kırdı... Bu gün de ben boşandım, ağzıma geleni söyledim... işi bırakdım, çıkdım.

* 1961 - 1962 kışında Şarkda açlık çekilen bölgede dolaşmış bir gazeteci anlattı:

— Evime döndükden, sıcak odama, türlü nîmetlere kavuşdukdan sonradır ki orada çekilen mahrûmiyeti bütün acısı ile duydum, boşandım boşandım ağladım...

Benim de bitti nihâyet tahammülüm, tâbım,
Boşandı şeyli dumûğum...

Mehmed Âkif

Boşanmak — Münferid yahud toplu olarak muhâfıza, yasağa, emre karşı gelerek mahbesden, kışladan kaçmak, çıkmak; misaller:

«1648 sipâhî ihtilâli Galata Sarayı ve At Meydanındaki İbrahim Paşa Sarayında bulunan acemioğlanlarının kışlalarından boşanması ile başladı...».

* Herif azdıkça azdı... Zincirinden boşanmış deliye döndü...».

* Oburlara hitab darbımesel: «Boşan da semerini ye!».

Boşboğaz — Yukarda da kaydettik, sır saklamaz, sözünün nereye varacağını düşünmeden konuşan, aklına geleni söyleyen; yâve, herze konuşan adam; misâl:

— O boşboğazla bir yere gidilmez, hele dâvete, ziyâfete aslaa... Adamı rezil eder...

* Darbımeseller:

«Boşboğazlık karın doyurmaz».

«Boşboğazı Cehenneme atmışlar, odun yaş diye bağırmış».

Boşda, boşda kalmak, boşda oturmak, boş gezmek, boş kalmak — Açıkda, işsiz, aylâk kalmak; misâller:

— Ali arpacı kumrusu gibi düşünüyor...

— Boşda da ondan...

* Bir baba derd yanar:

— Ne aşk ile, ne ümitlerle okudu, parlak parlak imtihanlar verdi, diploma aldı, o yetmedi bir de doktora tezi yapdı, şimdi felsefe doktoru bey, tam altı aydır boşda geziyor azizim...

* Darbı mesel : «Boş gezenin boş kalfası...».

Boş yere, Boş yere gitmek, Boş yere söylemek, Boş yere düşünmek, — Nâfile, faydasız olarak gitmek, söylemek, düşünmek.

Boş bulmak — Ele fırsat geçirmek, ekseriya «ortalığı, meydanı boş bulmak» diye kullanılır; misâl:

«Alemdarın şehâdetinden sonra İstanbulun hayta, hergele, it ve kopuk uygunsuz gürûhû meydanı tamamen boş buldu...».

Boş bulunmak — Gaflet, ihtiyatsızlık; misâl:

Bir dolandırıcıdan bahsedilir:

— Yemin de etmişdim hani... Bin dereden su getirdi, boş bulundum bir binliğimi daha çarpdı gitti.

* Bir lüks gazinodan bahseder:

— Deniz kenarı, güzel de döşenmiş, üstü başı temiz, eli yüzü düzgün garsonlar, boş bulundum, girdim, meğer ne kazık yermiş azizim...

Boşu boşuna — Abes, nâfile; misâl:

Kıyılır gibi değil, arslan gibi genç, sen gir iki serserinin arasına ayıracağım diye, itlerden birinin savurduğu kama ona rastlamış, boşu boşuna gitti yavrucuk...

Boş vakit — İşsiz zaman, müsâid vakit, dinlenme zamanı; misâl:

Başımı kaşıyacak boş vaktim yok...

Darbı meseller — Dilimizde boş kelimesi üzerine darbımeseller de günlük sohbetimizde çok kullanılır. Büyük Türk lûgatından alıyoruz:

Boş attı, dolu tuttu.
Boş ite menzil olmaz.
Boş çuval dik durmaz.
Boş torba ile at tutulmaz.
Boşuna telâş, dikine tıraş.
Boşa koysam dolmaz, doluya koysam almaz.
Boş anbar dibsiz kile.

BOŞ — İskambil kâğıdı oyunlarında, bilhassa «Aşçı İskambilinde» (B.: Aşçı İskambili) 3 lüden 10 luya kadar sayı kıymeti olmayan kâğıtlar.

Boş ver — İstanbul halkı ağzı deyimi; aşçı iskambili oyununda kullanılan, ve sayısı olmayan kâğıd ver mânasına; «Boş ver...» den gelmedir; «aldırış etme, ehemmiyet verme» mânasına; maalesef mektebli gençlerimizin, hattâ aydın bilinen kimselerin dilinde yerleşmişdir; misâller:

İki lise talebesi konuşur:

— Yarın tüyelim mi?

— Matematik var ulan...

— Boşver be, nasıl olsa hazırlarız...

* Bir iş adamı baba oğluna sorar:

— Nedir o elindeki kitab?

— Voltaire'in Mikromegas'ı...

— Ne o... niyet doktorluğa mı yoksa?

— Hayır babacığım, bu, felsefî bir hikâye!

— Oğlum! Oğlum... bin defa söylüyorum sana, boş ver sen o tarihe, şiire, felesofluğa, para çıkacak şeylerle uğraş!.. para!.. para!..

BOŞBOĞAZ GAZETESİ — İkinci Meşrûtiyetin basına getirdiği hürriyet havası altında 24 temmuz 1324 (1908) tarihinde yayınlanmaya başlanmış bir siyasî mizah gazetesidir; sâhibi Hüseyin Rahmi Bey (H. R. Gürpınar) ve nâşiri Tüccarzâde İbrâhim Hilmi Bey (İ. H. Çığıraçan) dır; idârehânesi Çemberlitaşda 9 numaralı Matbaai Osmaniyede bir «dâirei mahsusa» da gösterilmişdir; gazetenin asıl adı «Boşboğaz ve Güllâbi» olup Boşboğaz büyük yazılmış, ismin ikinci parçası da küçücük matbaa harfleri ile ilâve edilmişdir. Gazetenin birinci sayfasında muharrirleri Ahmed Rasim ve Hüseyin Rahmi diye gösterilmişdir. Haftada iki defa, pazartesi ve perşembe günleri çıkmış olan Boşboğazın 6. nüshasında Ahmed Rasimin adı kalkmışdır; büyük yazarın gazeteden ayrıldığı anlaşılıyor. Boşboğaz 27 teşrini sânî (kasım) 1908 tarihine kadar 35 nüsha intişar etmişdir.

28 × 41 santim eb'adında 4 sayfa olarak çıkan Boşboğazın bir nüshası 20 paraya satılmışdır; gazetenin mizah diline örnek olarak bir bend alıyoruz:

«Beyoğlu 30 temmuz: Hizmetlerinden tard edilip zâten maaşları 200 kuruşdan aşağı bulunmuş olan küçük hafiyeler endîşeli taayyüş ile Beyoğlunda Çiçekçi Sokağında bir dellâl şirketi akd ederek meşhur Tüysüz Haçik'i reis intihab etmişlerdir.

«Boşboğaz — Ha şöyle, hâlinize münâsib işler bulunuz».

Çiçekçi Sokağı o zaman kötü evlerin bulunduğu bir sokak, Tüysüz Haçik de namlı bir muhabbet dellâlıdır.

O devrin muharrirlerinden Konsolidci Âsaf Bey bilâhara Boşboğaz adı ile başka bir gazete çıkarmış, onun ömrü de çok kısa sürmüş, Cumhuriyet devrinde şâir Ziya Osman da bir üçüncü Boşboğaz çıkarmış, fakat devamını sağlayamamışdır.

Sâdi BORAK

BOŞNAK (Yeniçeri) — Son yeniçerilerden ve 61. Bölüklü Ortası neferlerinden bir tâze yiğittir, adı unutulmuş, «Boşnak» lâkabı olması gerekir: hicrî 1223 ve milâdî 1808 yılında Alemdar Mustafa Paşa sadâretinin ilk günlerinde Fatih Medreselerinden birinde oturur uygunsuz takımından bir softa tarafından ve bir kadın meselesi yüzünden katledilmişdir; ve bu cinâyet Fâtih Camiinde eşi görülmemiş çirkin ve kanlı bir vak'aya sebeb olmuşdur. (B.: Fâtih Camiinde Kaatil Softa Vak'ası).

صاحبی : حسین رحمی   نومرو ۲   پنجشنبه   ۳۱ تموز ۱۳۲۴   ناشری : نجار زاده ابراهیم حلمی بك

بوشبوغاز

ایله

کلابی

هفته‌ده ایکی دفعه پازار ایرتسی وپنجشنبه کونی نشر اولنور

سنه‌لك آبونه بدلی ۷۵ التی آیلغی ۴۰ غروشدر

محررلری :
احمد راسم   حسین رحمی

سلکمزه موافق وغزته‌مزك جمیله‌مناسب هر نوع محررات مضحکه قبول و درج اولنور

کوندریله‌جك اوراق صاحبی نامنه ارسال ایدلملیدر

اداره‌خانه‌سی : چنبرلی طاشده ۹ نومرولی مطبعهٔ عثمانیه‌ده دائرهٔ مخصوصه‌در

آبونه وصائر حساباتی ایچون (ملت) غزته‌سی اداره‌خانه‌سنه مراجعت اولنور

درج اولنمیان اوراق اعاده اولنماز

تاریخ تأسیسی
۹ رجب ۱۳۲۶   ۲۴ تموز ۱۳۲۴

نسخه‌سی (۲۰) پاره‌در   شطحیات ایچنده مدافعهٔ حقوق وطن وملته خادم مصور مزاح غزته‌سیدر   نسخه‌سی (۲۰) پاره‌در

شوکتماب افندمز

« بتون افراد ملت ترقی واتحاد جمعیتی اعضاسندندر »
« بن ده رئیسلری یم . آرتق برلکده چالیشه‌لم . »
« وطنمزی احیا ایده‌لم . »

بیورمشلر .

ذات ملوکانه‌لری ملته ملت‌ده پادشاهنه قاووشدی. بوامنیه‌نك شمدی یه قدر منع حصولنه چالیشان خائنلر قهر اولسون .

محاوره

کلابی — بوش بوغاز بویله دالغین دالغین نه اوقویورسك ؟..

بوش بوغاز — مثنوی...

— دینك که آرتق یاوه کولقدن وازکچدك. تأدبه قرار ویردك ... اوح ... اوح ... ممنون اولدم. آره صره شخصیاته فلانه قاچی ویره‌ن دیکر رفقاکه‌ده حسن مثال کوسترمش اولورسك.. بوش بوغاز آرتق بومناسبتسز اسمی ده دکیشدیره‌لم ...

— طور عجله ایتمه . بن اسممدن ممنونم . اوقودیغم مثنوی سنك بیلدیکك او مولویلرك مثنوی شریفی دکل ... بن زمانه مثنویسنی اوقویورم ..

— شو صلاحکدن ممنون اولدمدی. ینه‌چارچبق صاپدك . زمانه مثنویسی دیدیکك نه اولیور ؟

— « میزان » غزته‌سی ..

— عجایب .. عجایب .. عجایب .

— کلابی کوچك دیلکی بوت[illegible] باشه‌کاروان‌ی بوز سویله‌مه اویله ...

— مثنوی ایله میزان آره‌سنده برمناسبت تصور ایده‌مدم‌ده ...

— معنانك ظاهردن زیاده باطنه تعلق ایده‌نی ، عسرت تفهمی ... جهتلریله .

— اما یابدك ها ... هانکی نسخه‌سنی اوقویورسك ؟...

— دها برنجی نومروسندیم ... بر سطرینی اکلامق ایچون ایکی کون چالیشیورم . عیب دکل یا ذهنم قاورامیور . بردرلو سوکه‌میورم که .

— بکا اوقوده سکا دانه‌دانه تفهیم مال ایده‌یم ...

— ایشته برنجی صحیفه‌نك اوچنجی سطرندن : « چونکه وجود مقدس ملته قارشو مدهش ومخرب اولدیغی قدر سرتاج ابتهاجنه قارشوده مهلك ودم حیاتك جریانی مانع برکند منفور چوزولوب [illegible] اولان زنجیرلره آتلمشدر .

— نه دیدك ؟ .. اولاد نه دیدك ؟ ..

بوش بوغاز تکرار طرزنده کلمه‌لرك چوغنی چکنه‌یوب بوته‌رق برادای سریعله عبارهٔ آنفه‌یی ینه اوقور .

کلابی — ها اکلادم . اوت حکمت وار ... بونك بر معنای ظاهریسی برده باطنیسی وار . ظاهریسندن بر شی اکلاشلمیور . باطنیسندن شو اکلاشلیورکه محرر حریتی بر کوستبه‌که تشبیه ایدییور . بوکوستبك بر زمانلر درکمند استبداد ایکن نصلسه شو آره‌اق قورتوله‌رق محل اصلیسی اولان چقوره آتلمش ...

— بوراده کوستك لافی یوق سن نره‌دن بولوب چیقاردك ؟

— بوکا « سینولیزم » دیرلر احمق ..
آلت طرفنی اوقو ..

— ییکی چتللی یازداق اوقویه‌یم . « قانون اساسی امتلرك حجت رشد بلوغلریدر .. بویله برحجت مختارینی بد استحقاقلرینه آله‌رق ... »

— طور ... طور .. بونی ده اکلامدکمی

— آکلادم . برآز « ده‌قولته » تعبیر اما مادام‌که آغر باشلی میزان قوللانمش نه باس وار . اشته بنده سویلیورم .. بز عادتا بلوغه ایرمشز .. بلوغه ایردیکمزدن چوقدن همزك خبری وار اما مانکنز سزلکدن خوواردالغه کیده‌میور ایدك .

— صوص ... آیوق صایوق ...

— ییکی صوصیه قضل طالقاووق ...

— روزکلك قارشدیرمه‌دن آلت طرفنی اوقو .

— « برات رشدی اویونجاق قوطوسیله برابر قولتوغنه صیقشدیره‌جغی حس اولنورسه دادیسندن ویا للاسندن تفریق ایتمك امرنده استعجال ایدیلوب ایدلمدیکی حقنده ولیلرنجه تردد حاصل اولور . هله او برات قیمتداری یره سروب اوزرینه اویونجاقلرینی دیزمکه قویولنجه قولاغنك اوجندن طوتیلوب دادیسنه اعاده‌سی واجب اولور »

— آجانم ! .. نه دیدك اکلایه‌مدم : .. بر بسه [illegible]

— .. تعطیله دکیشدیرمیورم . بلوغه ایردیکمز سویندمدی ، شمدی برده « برات » سوزی چیقدی . بونی نره‌دن آله‌جغز ؟ خرجی چوقمی ؟ غزته‌ده اعلان ایدیلن اصلاحات مقتضیه اجرا اولندن بر بر وسیله سبله یقه‌مزی باب مشخنده‌کی ایدی تزویرانه قیدیز . رسه‌ق بزه بوبلوغ مسئله‌سی چوق توزلی یه اوطوریور ، بوقاریکی سوزلردن هیچ برشی اکلایه‌مدم . بلوغه ایرمشز . باب فتوا پناهیده رسما اثبات رشد ایتدکمی معلوم دکل ... بزم للامز ، دادیمز اوته نجاقلرمز وارمش ... بره ده ؟

— صوص ... صوص ... بن سکا اکلاتدیم ... شمدی بز قانون اساسی یه نائل اولمدقمی ؟ بنده دیدیکی ایشته او ... بو برات رشدی اویونجاق قوطوسیله برابر قولتوغمزك آلتنه صیقشدیررز ایسه‌ك بزی للا ایله دادیمزك نظارتلری آلتنه آپیرونی آییرمامق لازم که‌جکی خصوصنده ونیر بز متردد قاله‌جقلر . هله او برات قیمتداری یره سروب اوزرینه اویونجاقلریمزی دیزمك کستاخلغنده بولنورسه‌ق قولاغمزك اوجندن یاقالادقلری کبی ینه دادیمزك الند تسلیم ایده‌جکلر ...

— بو سوزی اویله چرکسجه طرزنده چتره‌بیله معقد برلسانله یازه‌جغنه شمدی سنك شو بکا اکلاتدیغك کبی یازسه قیامتی اولور ؟ ساده بن دکل بتون عالم اکلار ... اینی اوقویه‌یم‌ده توزوم کلابی آلت طرفنی‌ده

Kitabcı İbrahim Hilmi Beyin Muharrir Ahmed Rasim ve Hüseyin Rahmi Beyler ile çıkardığı Boşboğaz gazetesinin 2 numaralı nüshasının birinci sayfası.

BOŞNAK AĞA — Üsküdar'ın halk şöhretlerindendir, zengin bir bağçıvandı, 1885 - 1890 arasında hâfızası yerinde, vücûdu zinde seksenlik bir pîr idi, uzun boylu, gür beyaz kaşlarının atlında kara gözlerinin ışığı hâlâ yerinde, yürürken asâ kullanmaz, kendisini bildi bileli kılık ve kıyâfetini hiç değişdirmemiş, çuha poturlu, koca kuşaklı, cebkenli, fes üzerine ağabânî sarar bir hoş sohbet zarif adamdı. Destancılıkla şöhret bulmuşum, uçarı gençlik zamanım, işret etmediğim, tütün içmediğim, büyüğe hürmet etmesini de bildiğim için beni evlâdı gibi severdi. 1805 ile 1810 arasında doğmuş olacağına göre gençliği yeniçerilik devrinde geçmiş, kendisinin de o zamanın bütün o boylardan delikanlıları gibi ocağa kaydedilmiş olması lâzım gelirdi, Yeniçerilik üzerine öyle hâtıralar, fıkralar nakleder idi ki, bir yere kaydetmediğimize bin peşîmânım; bana: «Oğlum bu başdan geçenleri, bu gözlerin gördüklerini anlatsam bir çırpıda kırk destan yazarsın» derdi.

Yeniçerilerin kaldırıldığı yıl 19 yaşında imiş, akran ve emsâli arasında da parmakla gösterilir dilber bir delikanlı imiş, sonra kendi mülkü olacak bir bostanda da yanaşmalık edermiş. Esnafdan zengince bir adamın henüz on yaşındaki pek güzel kızı bu bostana âilece seyran kasdi ile geldikleri bir gün genç yanaşmaya gönül vermiş, bir hafta sonra da boğçasını alıp delikanlının kulübesine kaçmış, toy oğlan da kabul etmiş, ve o gece karı koca oluvermişler; ertesi sabah keyfiyeti bostan sahibi ağasına nakledince adamcağızı bir telâş almış, kızın babasına gidip keyfiyeti anlatmış; nazlı kızlarının yalın ayaklı hırpânî bir yanaşmaya kaçabileceğini aslaa hatırına getirmemiş olan zengin adam derhal hükûmete müracaat etmiş, boşnak delikanlısını ayrıca «yeniçeri eşkiyâsındandır» diye de ihbar etmiş, ki yeniçerilerin amansız bir şekilde tâkib edilip de yakalandıkları yerde hemen başlarının vurulduğu devirdir. Oğlanı çal yaka alıp götürmüşler, o hengâme arasında küçük kız bir fırsatını bulub kaçmış, Üsküdar İskelesinden bir kayığa atlamış, kayıkçının ayaklarına kapanarak kendisini Beşiktaş sarayına götürmesini istemiş, kayıkla tam saraya yaklaşdıkları sırada İkinci Sultan Mahmudu pencereden deryâ seyrederken görmüşler, kız kaldırdığı gibi kendisini pâdişâhın gözleri önünde denize atmış, pek tabiî hemen kurtarılmış ve pâdişâhın emri ile huzura çıkarılmış; Sutlan Mahmudun ilk sözü:

— Söyle bakalım Aslı Hâtun Keremi'nin başındaki derd nedir? diye sormak olmuş.

Kız da:

— Benim kerâmetli pâdişahım, derdimizi bildin, dermanımız da sendedir... Diyerek mâcerâyı nakletmiş, ve bir gecelik henüz nikâhsız kocası boşnak gencinin yeniçerilik isnâdı ile mahvedileceğini arz etmiş. O celâllı padişah, küçük mâsum kızın hâline acımış, bunlara dokunulmmaasını, hemen nikâhlarının kıyılmasını, ve oğlanın çalışdığı bostanın pâdişah adına değer bahâsına satın alınarak tapu senedinin düğün hediyesi olarak bu kızın adına çıkarılmasını ferman etmiş.

Boşnak Ağa bu fıkrayı naklettiğinde bir harf dahi hilâfım yokdur diye yemin etmişdi. Delikanlı da bir şükran borcu bilerek Asâkiri Mansârei Muhammediyeye nefer yazılmış, Padişahın bir yıl müddetle Râmi Kışlasında oturduğu zaman, endâmının mevzun ve sîmâsının da letâfeti, ve ahlâkının da mazbut olması sebebleri ile Sultan Mahmudun hizmet neferleri arasına seçilmiş, süratle onbaşı, çavuş olmuş, ve alaylı olarak yüzbaşılığa kadar yükselmiş, orduda on iki sene hizmet etmiş, kendi arzûsu ile tekâüd olarak bostanında bağçıvanltğa başlamış; hattâ saltanatının son yıllarında Sultan Mahmud bir gün Bağlarbaşına giderken bunların pek mâmur gördüğü bostanlarına uğramış, Boşnak Ağayı görünce tanımış: «Seni ben Râmi Kışlasında iken hizmetimde bulunan neferlerden birine benzettim» diye sormuş, ve ancak o gün, o neferin, yeniçerilik töhmeti ile ölümden kurtardığı genç olduğunu, bostanın da, gözleri önünde ve aşk uğrunda kendisini denize atan kıza düğün hediyesi olarak hediye ettiği bostan olduğunu öğrenmiş, Boşnak Ağanın karısına o gün de iki yüz altın vermiş. Boşnak Ağa: «Öyle bereketli bir paraymış ki servetimin mayası karıma verilen bu iki yüz altındır» demişdi. Cenâbı Hak cümlesini garîki rahmet eylesin.

Şu kadar sene sonra İstanbul Ansiklopedisi için bir destan yazayım, şu fedakâr kızın ahvâli ile Boşnak Ağanın macerâ:sını, ve Sultan Mahmudun bu gariblere olan şefkatini o destanda hikâye edeyim dedim, ben de pîr oldum, zihinde küşâyiş kalmamış, kalemden bö-

lük pörçük yedi kıt'a zor çıkdı, anladım ki bu günahkâr Vâsıfdan destancılık da geçmişdir, yazılanı yırtıp atmaya da kıyamadık (1948).

1. Kınalı kız bitirdi on yaşını
Kaçdı gitti evden alıp başını
Oğlan yanaşmaymış bostanda ama
Git de gör şehbazın samur kaşını

2. Kız demiş istemem yalıyla konak
Ne sünepe kâtip ne zengin bunak
Topuğu kütürder arslanıma bak
Seçdim oğlanların şahinbaşını

3. Deme sırtındaki çul çaput bana
Ben onları yıkar paklarım ana
Beyoğluymuş gibi bakarım ona
Bir kaşıkla yeriz bulgur aşını

4. Kulübe samanlık seyrandır bize
Öpüb ayağını yatarım dize
Uyur uyanırız dâim göz göze
Arar mıyım hiç şımşırak taşı

5. Parıl parıl parlar kişmir derisi
Pırpırılık şânı var albenisi
Ter bıyıklı tâze civan irisi
Yeni doldurmuş onsekiz yaşını

6. Zeberdest fetâdır sâhibi bâzû
Kara gözde berki muhabbet arzû
Arslan yavrusuna kınalı kuzu
İkimiz de bulduk can yoldaşını

7. Lâf anlat aç göz babama ana
Bırakın yakamı kıyarım cana
Kimse ilişmesin boşnak civana
Akıtma gözlermin kanlı yaşını

Vâsıf HİÇ

BOŞNAK BAĞI — Kasımpaşa arkalarındaki büyük büyük bağ ve bostanlardan birinin on yedinci asır ortalarındaki adıdır; zamanımızda yeri tesbit edilemedi; Evliya Çelebi burasını Kasımpaşanın mesîreleri arasında şöyle anlatıyor: «Bütün meyva ağaçları ile donatılmışdır, Arab ve Acemde böyle gülistan görülmemişdir dense sezâdır. Sâhibi Uşşâkî tarîkatinden hal sâhibi bir adamdır ki bizzat bağçıvanlık yapar».

Bibl.: Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I.

BOŞNAK HIZIR SOKAĞI — Eyyub ilçesinin Râmi - Yenimahalle yollarından. 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Bosna Caddesi ve Oruç Sokağının bir dört yol ağzı yaparak kesiştiği noktadan Bosna Caddesinin bir devâmı olarak Taşlıtarla Sokağına kadar dümdüz uzanır, aslında bu mahallenin bütün sokakları dama tahtası vâri kesişmişlerdir; bundan ötürüdür ki Bosna Caddesi tarafından gelindiğine göre Dikiliağaç Sokağı, Numan Efendi Sokağı, Mazhar Bey Caddesi, Abdi Ağa Sokağı, Palabıyık Sokağı ve Boşnak Hüseyin Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir, yalnız Gül Ağa Sokağı ile soldan tek kavuşağı vardır; önce üç araba geçecek genişlikde başlar, sonra azıcık daralır, kaba taş döşeli dik bir yokuşdur; Abdi Ağa Sokağı dört yol ağzında doruk noktasına varır, ve oradan sert meyil ile Taşlıtarla Sokağına doğru inmeye başlar.

İki kenarındaki evler, ahşab, kâgir, beton, umumiyet ile ikişer katlı ve mütevâzi gelirli âile meskenleridir; 3 kahvehâne, 3 terzi, 3 kasab, 3 bakkal, 1 manifaturacı, 1 berber, 1 manav, 1 kunduracı, 1 kömürcü dükkânı vardır. Numan Efendi ve Mazhar Bey sokakları arasındaki parçası üstünde Tantâvîzâde Camii, Mazhar Bey Sokağı kavuşağı köşesinde de altı köşeli, som mermer ve 1341 tarihli (milâdî 1923) Nâzım Bey Çeşmesi bulunmaktadır; mesken ve dükkân kapu numaraları 1 - 75 ve 2 - 62 dir (Temmuz 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOŞNAK HÜSEYİN SOKAĞI — Eyyubun Râmi Yenimahallesindedir; Muhâcir Sokağı ile İmam Rüstem Sokağı arasında uzanır, Paşababa Sokağı ile bir kavuşağı vardır. İki araba geçebilecek genişlikde ve kabataş döşenmişdir. Paşababa Sokağı kavuşağından sonra dikçe bir meyille inmeye başlar, sol kolda İmam Rüstem Sokağt kavuşağından sonra merdivenli yol olur ve uçuruma benzer bir yarmada sona erer. İkişer, üçer katlı ahşab ve kâgir evleri, hepsi bağçsi, mütevazi gelirli âile meskenleridir. (Temmuz 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOŞNAK İSMAİL EFENDİ YALISI — On yedinci asır ortalarında Boğaziçinin şöhretli yalılarından biri; İstinyede idi, yeri tesbit olunamadı; Evliya Çelebinin bir âyan ve eşraf yalısı olarak kaydettiğine göre pek mükellef bir binâ olduğu muhakkakdır. Başka kayde rastlanamadı.

Bibl. : Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I.

BOTTER (J.) — Geçen asrın ikinci yarısında İstanbulun namlı bir terzisi, Hollanda tâbiiyetinde olup İkinci Sultan Abdülhamidin

terzisi unvânını taşımakda idi; Sultan Abdülhamid her sene Parisde Rue de la Paix'deki Charvet müessesesine senede kırk kat esvab yapdırırdı, İstanbulda pâdişahın arzularını terzi Botter tesbit eder, Parisden gelen kostümler üzerinde tâdilât icab eder ise onları da Botter yapardı; renkler hâric (B.: Abdülhamid II) kumaşların intihâbı Parisdeki müesseseye bırakılmışdı.

J. Botter kibar müşterilerine, kumaşı kendisinden bir kat kostümü 1200 franga yapardı; Türk parası ile alış verişi, muameleleri yokdu (!?).

Terzihânesi Beyoğlunda Tünel civârında Narmanlı Hanı yakınında kendi milki olan binâda idi.

Bu namlı terzi hakkında merhum Sermed Muhtar Alus İstanbul Ansiklopedisine vermiş olduğu notlarda kendine has üslûb ile şunları yazıyor:

«J. Botter terzilerin en üstünlerinden sayılır. Tünel meydanından yukarı doğru yürüyünce sağda, şimdiki Narmanlı yurdunun karşısında, kendi malı olan binanın altındaydı. Fenerbahçeye gidilirken, denize karşı, oradaki köşklerin hepsinden daha mükellef; biri kendine, ikisi kızlarına mahsus üç villası; üçünün de tarhları renk renk yapraklarla mozayik gibi işlenmiş, nadide çiçeklerle donanmış, cicili bicili bahçesi vardı.

«Beyoğlundaki mağazasında çifter çifter tezgâhlar, makastar, farazâ bir kostüm ısmarlıyacaksın. Kumaş ondan olarak, en aşağı 10 aded sarı lira. Redingot, bonjur, pardesü, palto buna kıyas, ve pahası daha yüksek. Şunu da unutmıyalım, o vakitler bizim beyefendiler arasında smokin ve frak modası hiç yok; ifrat alafrangalardan, «didon» kulpu takılmışlardan binde, estağfurulla yüz binde bir kişi müstesnâ.

«Botter Efendi, Ağacamii sırasındaki eski meşhur ve mahud terzihaneyle yarışa çıkmış, hattâ bir aralık onu alt etmiş; paralı zevatın bütün mahdumlarını, damadlarını, mesire piyasalarının gediklisi şık beylerini celbetmişti.

«Rakibini bastırmasına sebep, moda albümlerindeki basma kalıp resimlere bağlanmayışı; kendi gustosundan da değişiklikler katışı. Öbürü, kör değneğini bellemiş gibi, ayni aynine modelin eşini yapar, asortiliği kollar; halbuki bunun aklına esiverir:

— Kruaze jaketin «pan» larını «angle droit» kesmiyeceğim; sizin bedene «rond» daha güzel gidiyor!.

— «Collant» pantalon bu sezon demode, fakat sizde biraz «em bonpoint» var; pantalon çok dar lâzım!.

— Bu gri pardesü içine ültra siyah saten dö liyon'dan bir «doublure» koyacağım; ne zaman kolunuzda taşıyorsunuz, komple ile «contraste» yapsın!.

«Bu lüks terzibaşıya müdavim bulunulduğunu caddeden gelip geçen yâr ve ağyara göstermek için, konak arabasından inince mağazanın kapısında dakikalarca dikilip duranlar; duruş uzasın diye binbir bahâne arıyanlar; koltuklarında «Levant Herald», «Stamboul», «Moniteur Oriental» gazetelerile koşan müvezzileri çağırıp, bozukluğu varken çeyreği, mecidiyeyi uzatarak üstünü alıncaya kadar bekliyenler olurdu. Hattâ o devrin en fiyakalı kahve ve lokantası sayılan «Splendide» de, camekânın önünde bir limonata içer yahud pasta yerken, etrafa duyuracak sesle garsona seslenenler bile bulunurdu:

— Niko, vestiyerde paltomun cebinde sigara paketim var, getir onu bana... Şu lâciverd tiftik, geçen hafta Botter'e yaptırdığım palto canım!..» (S. M. Alus, Not).

BOULANGER (Nadia) — Çağdaş batı mûsikisinin seçkin sîmâlarından; Paris Konservatuvarı piyano ve kompozisyon hocası; yetiştirdiği kıymetli piyanistler arasında Türk kızı İdil Biret de vardır; yaş haddi ile emekliye ayrıldıkdan sonra 1958 yılı ekiminde seçkin talebesinin dâvetlisi olarak İstanbula gelmiş ve 16 ekim günü Saray Sinemasında tertiblenen bir konserde Filârmoni Orkestrasına şeflik yapmış ve İdil Biret piyanoda hocasının idâre ettiği orkestranın refâkati ile Robert Schumann'ın piyano konçertosunu çalmışdır (B.: Biret, İdil).

Bu sanat ziyafeti münâsebeti ile 31 Ekim 1958 tarihli Hayat mecmuasında «İdil Biret ve Hocası» başlığı ile bir yazı çıkmışdır; aşağıdaki satırları oradan alıyoruz;

«Bir Rus prensesi ile bir Fransız baba-

dan doğan Nadia Boulanger asrımızın nâdir musiki hocalarındandır. Talebeleri arasında İgor Markevitch, Jean Françaix, Aaron Copland, Clifford Curzon gibi mûsikide modern icrâ ve beste okulunun kalbur üstü temsilcileri vardır. Adnan Saygun, Mithat Fenmen ve Ulvi Cemal Erkin de batı müziğinin bu büyük mümessili ile birlikte çalışmışlardır. Aslında piyano ve kompozisyon hocası olan Boulanger'nin İstanbul'da orkestra şefliği yapması ayrı bir özellik taşır. Usta - Çırak devrinin sembolü olan Boulanger bütün sanat hayatı boyunca ancak gözde talebelerinin eserlerini idâre veya solist talebelerine refakat etmek gayesiyle orkestra başına geçmiştir. Bu maksatla şeflik ettiği topluluklar arasında Paris Konservatuvar Orkestrası, Boston ve Berlin Filârmonileri vardır. Büyük hizmetlerinin mükâfatı olarak Legion d'Honneur nişanı ile taltif edilen Nadia Boulanger, artık emekliye ayrıldığı halde sevgili talebesi İdil Biret'e hâlâ hocalık etmektedir. Çünkü onun fikrine göre İdil, zamanımızın müstesna kabiliyeti ve istikbalin belki de en büyük sanatçılarındandır.»

BOY — «Enin zıddı; vücûdun uzunluğu, yüksekliği; kadd, kaamet; tûl, imtîdâd» (Türk Lügatı).

İstanbulun halk ağzı deyimleri ve külhâniler argosunda çok rastlanır bir isimdir.

Darbı meseller — Münâsibi; uygunu, küffü, dengi anlamına: «Boyuna göre davulu, köyüne göre düğünü»; misâl:

— X. Beyin evini gördün mü? pek övüyorlardı ama...

— Boyuna göre davulu, köyüne göre düğünü.. dünkü yalın ayak yarım pabuçlu arabacı saray yapdıracak değil ya...

Muhîtinde yadırganma, iş arkadaşları ile veya âile hayatında fikren anlaşamamak anlamında: «Boyuma göre boy buldum, huyuma göre huy bulamadım».

Boyunun ölçüsünü almak — Halk ağzı deyim, «bir işde, bir münâsebetde muvaffak olamadıkdan sonra ikinci denemeye gitmemek», «acı tecrübe», «paylanma»; misaller:

İki bıçkın ortaklaşa bostan sergisi açmak için konuşurlar; biri:

— Benden paso, geçen yıl ortaklıkdan boyumun ölçüsünü aldım..

İki kopukdan biri kendi tabakalarından görünür bir dilberi gösterir:

— Şuna balta olalım mı bu gece?..

— Ben boyumun ölçüsünü aldım ondan, istersen bir de sen dene çakalı, senin pestilini çıkarmazsa adam değilim...

Bir boyda — Boyları denk, mecâzen güzellikleri denk:

> **Çift gezmeyiniz sonra nazar eyler isâbet**
> **Bir boyda iki toysunuz Allaha emânet**

Baş boy, orta boy, aşağı boy — Bir malın âlâsı, ortası, kötüsü, bilhassa meyvacılıkda nârenciye ile bostanda (kavun karpuz) kullanılır.

Boy boy — Cins cins, çeşid çeşid; misal: «Yaş yaş, renk renk, boy boy güzellerle çevrilince kendimi Cennet bağçesinde zannettim».

Boy boy deyiminde, cemiyetin her tabakasına mensub insanlar anlamı da vardır: «Kimi yalın ayak, bez şalvarlı, kimi yarım pabuçlu keçe külâhlı, kimi palaz softa, kimi kapu kaçkını paşalı, kimi dahi altın kafesde nîmeti günâgûn ile perverde olmuş mahdumlar, boy boy şüblânı İstanbul usta muallim ve peder zabtından çıkmış idi..» (Alacahamamlı Reşid Efendi hâtırat).

Boy bos — Uzun boy, gayet mütenasib uzun boy; misal olarak Şinasi'nin şu güzel beyitini Hüseyin Kâzım Beyin lügatından alıyoruz:

> **Yâsemenden bile nâzikdir o boy bos ande**
> **Sarmaşık vâri sarılsam eğilir ol ande**

Boy göstermek — 1) Bir iş görmeden, başarmadan ortalıkda iş yapıyormuş gibi dolaşmak; 2) Vücûdu bir yerde lüzumlu olduğu halde şöyle bir görünüp gitmek, kayıl bolmak; 3) Hüner ve liyâkat göstermek; misaller:

Bir okula müfettiş gelir, teneffüs zamanıdır, talebenin bağçeye çıkması gerekir iken koridorlar çocukla dolu, gulgule içindedir, nöbetci öğretmen de orada olduğu halde hiç ses çıkarmaz, müfettiş müdüre sorar:

— Boy mu gösteriyor arkadaş?!..

«Mahallelerde hırsız uygunsuz cümle eclâfi nâs geceleri cirid oynardı; bekciler şöyle bir yol boy gösterip tâ bessabah kahvelerden çıkmaz idi, sanarsın ki kahveyi bekler» (Alacahamamlı Reşid Efendi hâtırâtı).

Şeyh Galib'in şu güzel beytini H. Kâzım Beyin lügatından alıyoruz:

Boy gösterecek tab'ıma dîvânı hünerde
Beyhûde durur mu bu kadar mısraı mevzun

Boy atmak, boy çekmek — Büyümek, boylanmak:

Başlayalım sevab günah bâbından
Samur saç üstünde külâh bâbından
Âşıklar ağzında ah vah bâbından
Boy atardı günden güne güzelim

Galatalı HÜSEYİN

Boy çekdi gitti ol tâze fidânım
Ayağın çekmesin üftâdesinden

Ali ÇAMİÇ

Boylamak — Gitmek; ekseriyâ def olmak anlamında kullanılır; pırpırı külhâniler argosunda emir sigası «defol» demekdir; misaller:

1730 ihtilâlinde Patrona Halil ile ayakdaşlarının sarayda tenkillerinden bahsedilirken: «ol zümrei eşkiyâ bir gün içinde râhi dûzahi boyladı..».

Üç hâneberduş baş başa vermiş gizli bir şey konuşur iken yanlarına bir dördüncüleri gelir, sevilmeyen, kendisinden şübhe edilen biridir, hemen kovarlar:

— Haydi aslanım, boyla!..

Boylamak, uzak bir yere gitmek, bir yerin boyunca gitmek, batmak anlamına da kullanılır; misaller:

«Mektebden çıkar çıkmaz Erzurumu boyladım...».

«Koca şilebin dağ gibi burnunu gördüm, o kadar, zifiri karanlıkda denizin dibini boyladım, ayağımı yere bir vurdum, çıkmaya başladım. Gök yüzünü gördüm, enseme bir el yapışdı... kurtuluşum mûcize..».

Bir yerden küskün çekilip gitme yerinde de kullanılır: «İstanbuldan başımı alıp taşrayı boylasam diyorum».

Boyuna — Devamlı, sık sık; misâl:

Oğlunu Avrupaya tahsile göndermiş bir baba derd yanar:

— Ne biçim tahsildir anlamadım, boyuna para ister, tam beş yıl oldu, yâhu ne olur bir de hal hatır sor, ne okudun, ne yapdın bir de onu yaz...

Boya — «Batı türkcesinde renk levin» (Türk Lügatı).

Bütün çeşidleri ile (sulu, yağlı, kalem şeklinde resim boyaları; yüz, makiyaj, tuvalet boyaları, iç ve dış ev boyaları, gemi, kayık boyaları vesâire) bu ansiklopedinin konusu dışında kalır.

Kırmızı renkli toprak boyası asırlar boyunca İstanbulun ahşab evlerinin karakteristik dış boyası olmuşdur, «aşı boyası» denilirdi; aşı boyalı ahşab İstanbul evleri, bizden ve yabancı pek çok ressamın İstanbul peyizajlarında yer almış, pek kıymetli tabloların konusu olmuşdur.

Boyamak kökünden halk ağzı iki deyim, «Göz boyamak» ve «kana boyamak», İstanbul ağzının günlük sohbetinde çok kullanılır.

Göz boyamak: Azı çok göstermek, noksanı tam olarak kabul ettirmek, her hangi bir işde özden ziyâde câzib görünecek aldatıcı şeyleri yapmak; misal:

Bir gazetenin yazı işleri bürosunda bir arkadaş çekişdirilir:

— Sen istediğin kadar çalış, geceni gündüze kat, nâfile, kıymetini anlatamazsın, onun gibi iki kâğıd karalayıp, birinci sayfanın plânı, yarınki gazetenin maketi diye patronun gözünü boyayabiliyor musun?!..

Kana boyamak: Bir yerde bir kaç kişiyi birden vurmak; misal:

Kendisi yok iken evinin camları taşlanmış bir kabadayı mahalle kahvesinde ortaya bağırır:

— Ulan kimse bu hergele çıksın ortaya, ayağıma kapansın af edeyim, yoksa namus meselesi bu, mahalleyi kana boyarım vallâhi...

BOYA — Külhânî pırpırılar argosunda makiyaj; misal:

— Ulan karıya bak be, bebek gibi.

— Boş ver.. boyadır...

BOYACI, BOYACI ESNAFI — Yün, pamuk, ipek ve keten bükülmemiş, yapağı hâlinde, iplik veya kumaş olarak boyanır iken İstanbulda kalabalık bir esnaf kitlesine iş mevzuu olmuş ve asırlar boyunca İstanbul kadılığı tarafından boyacılar hakkında nizamnâmeler çıkarılmışdır.

Eski İstanbul boyacılarının riâyet etmeleri iki mühim şey var idi ki biri boyanın sâbit olması, çıkmaması, diğeri de boyanma esnâsında ipliğin yahud kumaşın çürütülmemesi, yakılmaması idi.

Zamanımızda eski boyacılar kalmamışdır, «Fennî Boyahâne», «İstim Boyası» gibi isimler altında fabrikamsı müesseseler kurulmuş, bunların çoğu da esvab lekecileri ile bir-

leşmiş, «Boyacı - Lekeci» olmuşlardır. Fakat, İstanbul Belediyesi bu konuda eski İstanbul Kadılığının gösterdiği mûrakabe titizliğini göstermediği için, boyalar hem rengini tez atmakda, hem de sâbit olmadığından iç çamaşırlarını, teni boyayıp berbad etmektedir. Bâzan da sağlam verilen bir esvap, boyadan yıpranmış ve çürümüş gelmektedir. Zamanımızda ciddiyeti ile tanınmış boyahâneler Knap, Volkman ve Pepo müesseseleridir.

Aşağıdaki satırlar boyacı esnafı hakkında 23 Şevval 1206 (milâdî 14 Haziran 1792) tarihli bir fermandan bu günkü dilimize çevrilerek alınmışdır:

«İstanbul Kadısına hüküm ki;

«Bir müddetdenberi İstanbul boyacı esnafının boyadıkları ipek ve iplik ve kumaşların ve sâir boyanan kumaşların beş on gün zarfında renkleri solup uçmaktadır. Bu yüzden herkes hind ve frenk kumaşları kullanmaya rağbet etmekde, bu sûretle de paramız dışarı gidip telef olmaktadır... Bundan böyle dokunmuş eşyâ ve dokunacak ipek ve iplikleri kalp boya ile boyamayıp ve boyatmayıp has ve hâlis boyalar ile boyatmalarını boyacı esnafına ve İstanbulkârî kumaş dokuyan esnafa ve bunların kâhyalarına ve sâir iktizâ edenlere tenbih edesin...» (Ahmed Refik; XIII. hicrî asırda İstanbul Hayatı).

Hicrî 1091 (milâdî 1680) târihinde Dördüncü Sultan Mehmed zamanında yapılmış bir esnaf nızamnâmesinde boyacılar hakkında şunlar yazılıdır: «Boyacılar kalp işlemeyüb boyalı şeyleri yol üstüne asmayalar».

Yine onyedinci asırda tanzim edilmiş bir esnaf kanunnâmesinde şunlar yazılıdır: «Ve boyacılar her ne rengi boyarlar ise iyi boyayalar, kalp iş yapmayalar. Bezi taş üzerinde döverek hırpalamasınlar. Boyalı bezi yol üstüne asmasınlar. Bezleri yol üzerinde ve taşda dövmesinler».

On yedinci asırda yaşamış büyük muharrir Evliyâ Çelebi İstanbul Esnafı arasında boyacılardan şu satırlarla bahsediyor:

«Esnâfı sabbagan yâni boyaciyan — 500 dükkân 800 neferdir. Pirleri Âmir bin Abdullah El Sabbag'dır, Selman Pâk'in bellerini bağladığı pirlerin kırk yedincisidir, 34 yaşında vefât etmişdir, kabri Yemendedir. Bunlar (esnaf alaylarında) araba üzerinde (kurduklarıı) dükkânlarında elvan bezler boyayıp iplere sererek geçerler».

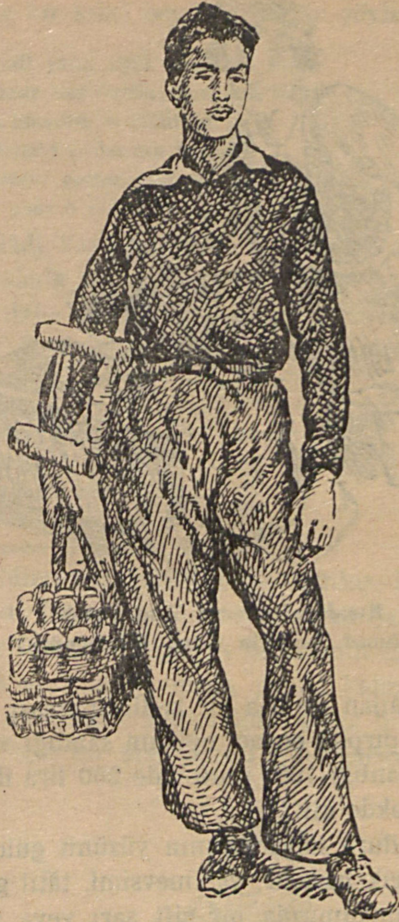
Yukarda kaydettiğimiz esnaf kanunnâmesi boyacıların boyadıkları kumaşları döverler iken, kumaşın yıpranmaması için taş üzerinde dövmemelerini yazıyor. Evliya Çelebi, boyanmış kumaşların dövülmesini «boyacı tokmakcıları» adını verdiği ayrı bir esnafın, boyacılara yamak bir sınıf esnafın işi olarak gösteriyor ve şunları yazıyor:

«Ehli sâbiri hayırkâr yâni boyacı tokmakcısı - Dükkân 100 ve nefer 800; bunlar hayırkâr âdemlerdir. Bâzı zarifler nezâketle bir adam sövmek istediklerinde: — Hayır başına!.. derler; yâni boyacı tokmağı başına demekdir. Bunlar da araba üzerindeki dükkânlarında bez tokmaklayarak geçerler».

BOYACI, KUNDURA BOYACILARI — Büyük şehir İstanbulda Türklerden ve azınlıklardan ihtiyar, genç ve çocuk pek çok insana günlük rızkını temin eden kundura boyacılığı, evvelâ kabul edelim ki, halk nazarında hammallık ve çöpcülük gibi hidemâtı süfliyedendir. Bundan ötürüdür ki, artık şehir hayatı girmiş eski sayfiyeler müstesnâ, nefsi İstanbulun içinde büyük ekseriyet ile kıbtî tâifesinin elindedir; kundura boyacılığında diğer anâsır kıbtîlere nisbetle ancak yüzde 5-6 arasındadır.

Bir kısmı bir şirketin, yâhud bir patronun gündelikcisi, ondalıkcısı olarak üçü beşi bir arada ve «Lustra Salonu» adı verilen dükkânlarda çalışır (B.: Lustra Salonları); bir kısmı, geniş çoğunluğu da ayak işcisidir, «sandık» tâbir edilen avadanlığını alır, müşteri tuttuğu yerlerden geçerek sokak sokak dolaşır, akşama kadar kendisince belli bir rotayı tamamlayıp mekânına döner; yâhud, evinden, mekânından çıkar, doğruca şehrin, kundura boyacılığı geçer bir yerine gidip (meselâ köprü altı vapur iskeleleri, Sirkeci Garı önü, Yeni Cami arkası gibi) âdeta gedik hâlinde peylediği bir yerde çalışır. Bir kısmı büyük iş hanlarının odabaşıları ile anlaşmışlar, onlardan aldıkları müsaade ile her gün bir sefer han, yazıhâne ve iş yerlerini dolaşırlar.

Kundura boyacılığı önce erkek işidir, ve ömür boyunca işlenir işlerden değildir; 12-13 yaşlarında, hattâ daha küçük, fakrü zarûretin pençesinde kundura boyacılığına atılan bir çocuk, bir yandan da mektebe gider, okur, sü-

Kundura boyacısı tipi
(Resim : Sabiha Bozcalı)

rer çıkar âlî meslek sâhibi bir adam, çocukluğundaki boyacılığının hâtırası, hâfızasında, ham bir meyvanın buruk lezzeti gibi kalır. Yahud ki her hangi bir iş güç sâhibi kimse (ayak takımından olması şart), feleğin türlü darbesini yedikden sonra kundura boyacılığına düşebilir.

İstanbulun ayak işcisi kundura boyacılarını çocuklar ve büyükler diye ikiye ayırabiliriz.

Çocuk boyacılar, 12-17 yaşlar arasındakiler, umûmiyet ile derme çatma sandıklarla işlerler, yukarıda da kaydetdik, zârûretin pençei kahrinde, hırpânî, hattâ pırpırı oğlanlardır, kara ve sarı, kınalı boyalı elleri beylerin hanımların ayakkablarını boyar iken kendi ayakları çıplakdır, yalın ayak dolaşır. Bir kısmı okulu tamâmen terketmişdir, bir kısmı da, işini tanzim etmişdir, günün belli saatlerinde, cumartesi ve pazar günleri ve uzun yaz tâtilinde boyacılık yapar, bir yandan da okula gider; bu çocuklar bu iş hayâtında bir kademe yükselince gazete müvezzii olurlar.

Büyüklere gelince, bir sanat, bir meslek tutamamış ham dest adamlardır; yâhud rûhen âvâre kimselerdir, ilk nazarda görülmese de bir mâlûliyetleri vardır. Hiç bir zaman parlak meslek değildir; hidemâtı süfliyeden olduğunu yukarıda da kaydettik. İçlerinde az, fakat mevcud insanlardır, kundura boyacılığını bir maske gibi kullanırlar, karaborsanın en alt tabaka satıcılığını yaparlar, kaçak Amerikan iskambil kâğıdları, Amerikan - İngiliz cıgaraları, yokluk zamanlarında kahve bulur, getirirler.

Kundura boyacılığı, gerek cinâyet masasına, gerekse siyasî masaya mensub sivil polisler için de pek güzel bir maskedir.

Ayak işcisi kundura boyacılığında avadanlığı şunlar teşkil eder:

1. Sandık; boyacının iş tezgâhıdır; önünde para, cilâ kutusu, boya kutusu, paçavra ve ka-

Kundura boyacısı tipi
(Resim : Sabiha Bozcalı)

dife parçaları koymak için bir yahud iki gözü bulunur. Bir yanında fırçaları asmak için çengelcikler, bir yanında da muhtelif renklerde boya şişelerini yerleşdirmek için tenekeden, saçdan bir eki vardır. Üstünde de, müşterinin ayağını basıp koyduğu, tabana nisbetle çok dar tasmasız bir nalın vardır, ve sandığın üstüne gaayet muhkem olarak rabtedilmişdir. Sandığın iki ucuna münâsib uzunlukda bir kayış rabtedilmişdir, boyacı sandığını, bu kayışla omuzuna asarak taşır götürür.

Sandık, bu işe ilk atılacak pırpırı bir oğlan için, düzgünce bir tahtadan derme çatma da yapılır. Boyacı sandıkları İstanbulda Tahtakalede yapılıp satılmaktadır; zamanımızda (1962) en âdîleri 100 lira, sedef kakmalı, kuşlu aynalı, kat kat boyadanlıklı en mükellefleri de 900-1000 lira arasında idi.

2 — İskemle; kundura, cümlenin mâlûmu, boyacı sandık önüne oturarak boyanır; bodur, dört ayaklı bir iskemle, ayak boyacısının beraberinde taşıyıp götürmeğe mecbur olduğu bir şeydir.

3 — Fırça; hususî şeklinde, üst tahtası muka'ar, içeri doğru çökük ve uzun kıllı, en az dört parmak yüksekliğinde olurlar; ikisi siyah boyada ikisi de sarı boyada kullanılmak üzere 2 çift, yâni 4 fırça bulunması şarttır; fakat pırpırı boyacılar, birini siyahda birini de sarıda kullanarak bir çift fırça ilede pek âlâ iş görürler Zamanımızda kundura boyacısı fırçasının en âdisinin çifti 35 liradır.

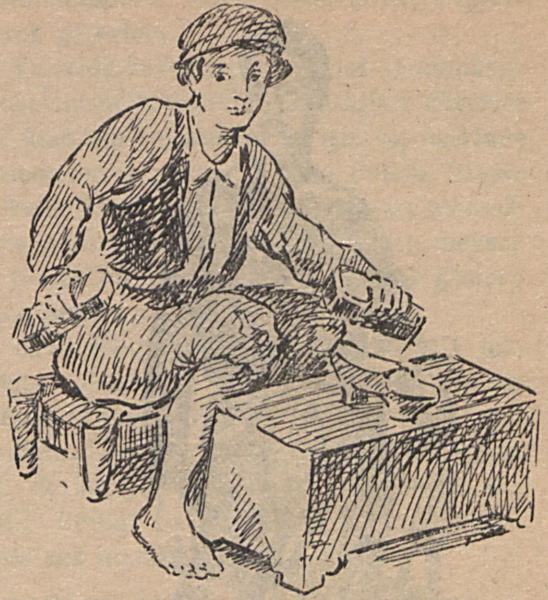
4 — Boya ve cilâ; âlâsı ednâsı vardır. Pırpırı boyacı oğlanların âlâ boya kullanacakları elbetki düşünülemez. Boyacıların makbul bildikleri «Nüget» ve «Fenerli» marka boya ve cilâlardır. Boyaya, kundura derisini yumuşak tutması için bâzan bâdem yağı katan boyacılar da vardır.

5 — Bir diş fırçası; beyaz ayakkabıların boyasında kullanılır.

6 — Bir kaşık yâhud çatal sapı; boyadan önce kenar ve ökçeye bulaşmış çamuru kazımada, ve şişeden boya almada kullanılır.

7 — Sarı ve siyah boyalar için iki parça sünger; şişeden boya bir çatal veya kaşık sapı ile alındıkdan sonra kunduraya bu süngerlerle sürülür.

8 — Bezler; çamur silme bezi, parmağa sarılarak kullanılan cilâ bezi, son parlatmada kullanılan uzunca bir kadife parçası.

Kundura boyacısı Yani Çocuk
(Ahmed Rasim'in Güzel Eleni'sinden)

Bir pırpırı boyacı oğlanın sandığı ve bütün avadanlığı 1962 senesinde 200 lira ile düzülebilmekde idi.

Kundura boyacılarının yüzünü güldüren günler açık havalar, yaz mevsimi, tâtil günleridir. Zamanımızda bir çift sarı veya siyah kundura boya parası (Salon târifeleri hariç) 50 kuruşdur; fakat pabucunu boyatanlar arasında elli yerine 75 kuruş, 100 kuruş verenler pek çokdur.

Bir pırpırı kundura boyacısı oğlanın âdî günlerde kazancı 5 lirayı aşamaz iken cumartesi pazar günleri de 10-15 liradan aşağı düşmez, müstesnâ hallerde de 40-60 liraya çıkdığı, 60 - 70 çift pabuç boyandığı olur.

Ayak işcisi kundura boyacıları yağmurlu günlerde, karlı günlerde işe çıkmazlar.

Kalender meşreb şâirler İstanbulun esnaf güzelleri şânında yazdıkları manzûmeler arasında kundura boyacısı civanları da unutmamışlardır, aşağıdaki kıt'a Sâdi Yâver Ataman tarafından derlenmiş ve «Esnaf Türküleri» adlı risâlesinde neşredilmişdir:

Boyacı güzeli takar oyayı
Cilânın üstüne sürer boyayı
Gece uyur gündüz görür rüyâyı
Sıkılınca canı bakar aynaya

1960 da yaşı sekseni aşmış olan halk şâiri Ali Çamiç Ağa da, İstanbulun esnaf güzelleri

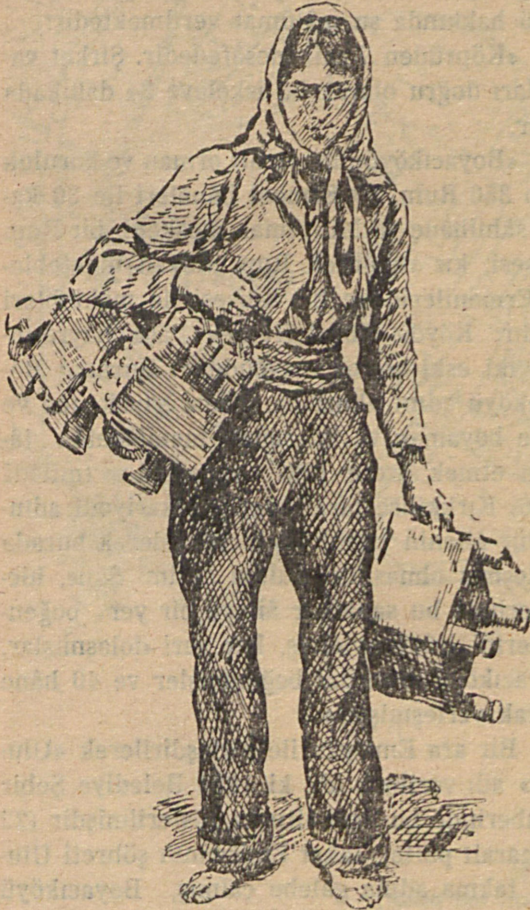
için kaleme aldığı 100 kıt'alık manzum mecmuada bir kıbti boyacı güzelini şöyle övüyor:

Kendi yalın ayak kundura boyar
Samur kaş üstüne perçemi koyar
Ya efendim o cilâlı gözleri
Elindeki fırçasının hüneri
Karadır esmer üzre ebruvânı
Ne gam o şûh olmuş kıbti civânı

Sâdi Yâver Ataman'ın yukarda adı geçen risâlesinde notası ile berâber bir boyacı türküsü daha vardır ki Edirne'nin boyacı güzellerini över, hem güftesi hem bestesi şirin türküdür:

Çarşıdan aldım pirinci pirinci
Edirnenin boyacıları birinci
Aman da boyacı boyacı
Cilâna vurgunum boyacı
Fırçana vurgunum boyacı

Edirnenin kıbtileri meşhurdur, boyacılarının da hemen hepsi kıbtidir. Ali Çamiç Ağa da bir İstanbul şoparını zamanının esnaf güzelleri arasına koymada yalnız kalmamışdır. Yine bu ihtiyar külhânînin diğer bir boyacı güzeli için bir manzûmesi daha vardır:

Kız Boyacı
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Boyacımın adı Râzi
Açamadım ana râzi
Güzel güzel ellerne bak
Nasıl uzatırım ayak
Yaşım olmuş iken seksen
Çal karayı yüzüme sen

Ahmed Rasim'in «İki güzel günahkâr» adlı eserinin ikinci hikâyesi olan «Güzel Eleni» nin iki kahramanından biri yalın ayak pırpırı kundura boyacılığı yapan «Yani» adında kimsesiz bir Rum çocuğudur (B.: Eleni, Güzel).

BOYACI (Kız) — İstanbulda kundura boyacılığı erkeklere ve oğlan çocuklara has bir iş ola gelmişdir; ender rastlanır bir istisnâ olarak 1945-1950 arasında Eminönü Meydanı ve Yeni Cami arkasında dolaşır bir de kız boyacı görülmüşdür; bu boyacı kızın bir kaç poz resmi İstanbul Ansiklopedisi için Foto Sel müessesesi tarafından tesbit edilmiş ise de kızın adı öğrenilememişdir, her tabakadan soranlara: «Râziye, Fatma, Aynur, Nurten, Sünbül, Pembe, Behice» diye her seferinde başka bir isim söylemişdir. Oğlan gibi pantalon giyer, üstünde bir erkek ceketi, başında örtü, uzun saçları bu örtü içinde toplanmış, belinde kuşak, ve bâzı günler de pırpırı oğlanlar gibi yalın ayak dolaşırdı; uzun boylu, tatlı esmer tenli, kara kaş, kara göz, kaşı gözü üerinde, gaayet serbest tavırlı bir kız, yahud genç kadındı.

Bir pazar günü, Yeni Cami arkasında, kız boyacıya kundura boyatmak için izinli bahriye neferi şehbazlardan mürekkeb bir kaafilenin heyecan ile nöbet beklemeleri görülecek sahnelerdendi. Bir kıbti olduğu muhakkak bu kız boyacının, ahlâk zâbıtası tarafından işden men edildiğini zan ediyoruz.

BOYACI ÇEŞMESİ SOKAĞI — Boyacıköyünde Hekim Atâ Caddesi ile Zergerdan Sokağı arasında uzanır; Eşkinci Sokağı, Seyyah Sokağı, Dönüm Sokağı, Toraman Sokağı, Kestâne Sokağı, Yedekçi Hüseyin Sokağı, Yunus Ağa Sokağı ile birer dörtyol ağzı yaparak kesişir. Hekim Atâ Sokağı başından yürünürse, bir araba geçebilecek genişlikde kabataş döşeli bir yokuş olarak başlar, Eşkinci Sokağı kavuşağından sonra merdivenli yol olur, sonra tekrar düzleşir; kapu numaraları 1-17 ve 2-20 dir; ahşab ve kâgir evlerinin çoğu bağçelidir; sokak, Zergerdan Sokağına geçilen bir çayırda sona erer. Sokağa adını veren, alt başında haznesi kesme taşdan, cebhesi mer-

mer kaplı İkinci Sultan Mahmud'un Çeşmesidir (Temmuz 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOYACIGİLLER (Abdürrahman) — Hukukcu, siyâset adamı; 1911 de Yugoslavyanın Firuzbey kasabasında doğdu, o taraflar ulemâsından müderris Ömer Beyin oğludur; âile hâtıralarına göre Rumelinin evlâdı fâtihanından olub ataları Rumeline Konyadan gelmişlerdir. Ecdâdı nesil nesil halı ve kilim boyacılığı ile iştigaal ettiğinden Boyacıoğulları diye mâruf idiler. 1912 de pek küçük yaşda anavatana hicret eden âilesile İzmirde yerleşmiş, ilk, orta ve lise tahsilini orada yapmışdır, 1935 de Ankara Hukuk Fakültesinden diploma alarak Malatya, Bolu, Zonguldak vilâyetlerinde hâkimlik ve savcılık yapmışdır, sonra avukatlığa başlamış, 1945 de Zonguldakda bir yazıhâne açmış ve 1946 da siyâsî hayata atılarak Demokrat Partinin Zonguldak Vilâyeti teşkilâtının kurucularından biri olmuşdur, ve o vilâyetten milletvekili seçilmişdir, fakat bir müddet sonra fikir ayrılıkları dolayısı ile Demokrat Partiden ihrac edilmiş, Millet Partisine girmişdir. Millet Partisinin kapatılması üzerine arkadaşları ile birlikde Cumhuriyetci Millet Partisinin kurucularından biri olmuşdur ve partinin genel sekreteri seçilmişdir. 1958 yılında Cumhuriyetci Millet Partisinden de ayrılarak İstanbula gelmiş ve meslekî hayatına dönerek İstanbulda avukatlık yapmağa başlamışdır.

Evli olup bir kızı ve bir oğlu vardır, münevver bir kadın olan refikası da Bezezyan Ermeni Mektebinde Türkçe muallimidir. Müzik, resim, edebiyat, tiyatro ve felsefe günlük sohbetlerinde çok geniş yer alan bir âilenin reisidir.

BOYACI KAPUSU — Doğru adı «Boyacılar Kapusudur» (B.: Fatih Camii ve Külliyesi).

BOYACI KAPUSU SOKAĞI — Fâtih kazâsı merkez nâhiyesinin Kirmasti Mahallesi ile Şeyh Resmî Mahallesi yollarındandır. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 6 numaralı paftasında Başhoca Sokağı ile Ferâizci Sokağı arasında uzanır, Başmüezzin ve Başimam sokakları ile de birer dört yol ağzı yaparak kesişir gösterilmişdir; yerinde ise Başimam Sokağı ile kavuşağı yokdur.

Ferâizci Sokağı tarafından yüründüğüne göre, iki araba geçebilecek kadar genişlikde, aslında kabataş döşeli iken yer yer toprak olmuş çok bakımsız bir sokakdır, şehrin de hemen merkezî, ve nüfus kesâfeti olan bir yerdedir. İki kenarında 2-4 katlı beton yapılar yükselmişdir, kapu numaraları 1-33 ve 2-52 dir, dükkân olarak bir kasab vardır (Ağustos 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOYACI KÖYÜ — Boğaziçinin Rumeli yakasında Balta Limanı mevkii ile Emirgân arasındadır; zamanımızda Emirgân Nâhiyesine bağlı bir mahalle olmuşdur; kendi adını taşıyan bir vapur iskelesi ile tipik Boğaziçi köyü istiklâlini kaybetmişdir. Boyacıköyü vapur iskelesinin hangi tarihde kaldırıldığı tesbit edilemedi; sorulması gereken yerden cevab alınamadı; Boyacıköyü sâkinlerinden doğma büyüme oralı bir Bay Nikoli de yirmi yedi otuz sene evvel (1932-1935 arasında) demekle yetindi.

Şirketi Hayriye tarafından neşrerilmiş «Boğaziçi» adlı eserde (B.: Boğaziçi) Boyacıköyü hakkında şu mâlûmat verilmektedir:

«Köprüden 7 mil mesâfededir. Şirket vapurları doğru olarak bu iskeleye 34 dakikada varır.

«Boyacıköyünün etrâfı orman ve koruluk olup 350 Rum, 50 Ermeni hâneleri ile 30 kadar sâhilhâne ve Müslüman meskeni, bir Rum kilisesi, kız ve erkek Rum sibyan mektebleri, Ermenilerin de bir kilisesi ile mektebleri vardır. Köyde Topal Hüsrev Paşa hayrâtından iki eski çeşme mevcuddur. Buranın Boyacıköyü adını almasına sebeb, şayak, fes ve sâire boyamak ve bu sanatı memleketde tâmim etmek üzere 1221 senesinde (milâdî 1806) Kırkkilise tarafından Kafkariyodi adında bir âilenin İstanbula hicret ederek burada yerleşmiş olmasıdır. Sultan Selimi Sâlis, hicretlerinde bu sanatkâr âileye bir yer beğenmelerini irâde eylemiş, her yeri dolaşmışlar, Boyacıköyü mevkiini beğenmişler ve 40 hâne olarak yerleşmişler».

Bir ara Emirgân ile birleşdirilerek «Uluköy» adı verilmiş idi, ki 1934 Belediye Şehir Rehberinde bu isim altında gösterilmişdir (22 numaralı pafta); fakat Emirgânın şöhreti Uluköy takma adına galebe çalmış, Boyacıköyü de o tarihlerden Emirgânın bir mahallesi olmuşdur.

1918 de Boyacı Köyü

(Necib Bey Atlasından Behcet Cantok eli ile)

1962 yılında bir mahalle olarak Boyacıköyü sınırları içindeki sokaklar şunlardır:

Hekim Atâ Sokağı, Safsaf Sokağı, Eşkinci Sokağı, Seyyah Sokağı, Dönüm Sokağı, Kestane Sokağı, Ata Olgaç Sokağı (1934 rehberinde yok), Yedekçi Hüseyin Sokağı, Toraman Sokağı, Yunus Ağa Sokağı, Hakkâk Yümnü Sokağı, Boyacıköy Fırın Sokağı, Görgü Sokağı, Tebdil Eskisi Sokağı, Dilküşâ Sokağı, Aktar Abdi Sokağı, Boyacıköy Çeşmesi Sokağı, Yâver Salâhaddin Sokağı, Zergerdan Sokağı, Kantaşı Sokağı.

Hakkı GÖKTÜRK

BOYACIKÖYÜ - EMİRGÂN YOLU — Tophâneden başlayıp Rumelikavağına kadar uzayan ana sâhil yolunun Boğaziçinde bu iki köy arasındaki parçasının adı; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 22 numaralı paftasında Baltalimanı Hisar yolunun bitimi ile İstinye Havuz Yolu arasında gösterilmişdir. Boyacıköy Yokuşu, Hekim Atâ Caddesi ile kavuşakları vardır. Baltalimanı Yolu başlangıcından gelindiğine göre sağ kolda Baltalimanı Camii ve Amerikan Kulübünden sonra deniz kıyısı uzanır, sol kolda da bir bostan vardır. Boyacıköyü Yokuşu kavuşağından sonra zamanımızın beton yalıları ile gazinolar ve çayhâneler görülür, yol sağa sola kavisler çizerek böylece uzanır gider. Boyacıköyü ile Emirgân arasında da vapur iskelesi bulunmaktadır. Emirgâna gelince Şerifler Yalısının meşhur tarihî selâmlığı, Emirgân Camii ve Çınarlar ile çınaraltı kahveleri görülür. Buradaki başlıca yalılar Büyük Reşid Paşa ahfâdından Selma Hanım Yalısı, muharrir Burhan Câhid Morkayanın Yalısı, Osman Kotaviç'in Yalısı, Ahmed Kanatlı'nın apartıman - yalısı, Adanalı Hacı Ömer Yalısı, ve Orgnl. Fahreddin Altay Yalısıdır. Bu yol üzerinde Boğaziçi safâsı için açılmış belli başlı gazinolar da şunlardır: Zümrüd Villâ otel - restoranı, Kapri Restoranı, Sibel Restoranı, Erenler Çayhânesi, İnce Güzel Gazino - çayhânesi; Şirket Geçidinde bir içkili gazino, Mehtâb Çayhânesi, Kral âile çay ve bezik evi, Nureddin Restoran.

Nureddin Restoran - Paviyonun sahibi İran teb'alı Nureddin Zaman adında bir şahıs olub içki kaçakçılığı ve çeşidli kirli işlere karışmış olduğundan 15 aralık 1961 de uçakla hudud dışı edildiği günlük gazetelerde okunmuşdur.

Gazinolar arasında büfeler ve mezeciler de vardır. İlkbahar ve yaz aylarında bu yalı boyundaki çayhânelere ve bilhassa çınar altı çayhânelerine gelenler o kadar çok olur ki meşhur tâbiri ile iğne atılsa yere düşmez. Sâhil boyunda bu ehli keyfi getiren taksi ve hususî otomobiller uzun bir dizi teşkil eder.

Hakkı GÖKTÜRK

BOYACIKÖYÜ FIRIN SOKAĞI — Boğaziçinde Boyacıköyü sokaklarından, 1934 Belediye Şehir Rehberinin 22 numaralı paftasında Boyacıköyü Yokuşu, Hakkâk Yümnü Sokağı ve isimsiz bir yolla teşkil ettiği dört yol ağzı ile Hekim Atâ Caddesi arasında uzanır; Şirin Sokağı, Tebdil Sokağı ile kavuşakları olup Sezai Bey Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir; Hekim Atâ Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde merdivenli sokak olarak başlar, sonra düzleşir, Sezai Bey dört yol ağzına gelince az meyilli bir iniş ile yukarda târif ettiğimiz dört yol ağzında sona erer; Şehir Rehberinde ismi yazılmamış sokağın adı Tan Sokağıdır, levhası da vardır.

Fırın Sokağı 2 - 3 katlı beton ve ahşab evler ve konak yavruları arasından geçer, dükkân olarak 1 marangoz ve 1 bakkal vardır. Evangelistriya Rum Ortodoks kilisesi bu sokak üstündedir. (Temmuz 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOYACI KÖYÜ MASLAĞI SOKAĞI — Boğaziçinde Boyacıköyünde, 1934 Belediye Şehir Rehberinin 22 numaralı paftasında Celâleddin Paşa Sokağı, Zergerdan Sokağı (yerindeki levhasında Ziya Paşa Sokağı) ve Emirgân Bostan Sokağının kesiştiği dört yol ağzı ile isimsiz bir yol arasında uzanır gösterilmişdir; yine o haritaya göre Mazhar Reşid Paşa Sokağı ve isimsiz diğer bir yol ile de kavuşakları vardır.

Dört yol ağzından yüründüğüne göre iki araba geçebilecek genişlikde, iki kenarı yaya kaldırımlı ve ağaçlarla gölgelendirilmiş ve paket taşı döşeli bir yoldur, sağ başında Rum Ortodoks Mezarlığı, daha ilerde müslüman kabristanı ve Belediye temizlik işleri noktası ve önünde cebhesi mermer küçük bir çeşme vardır. Sokağın iki kenarında birer ikişer katlı ahşab ve kâgir evler ile bunların arasında betonlar görülür. Salih Bey Sokağı ile de bir kavuşağı vardır ki yukarda adı geçen rehberde gös-

terilmemişdir, yol bitimine doğru, ağaçlarla bezenmiş betonlar arasından geçer. (Temmuz 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOYACIKÖYÜ YOKUŞU — Boğaziçinde Boyacıköyü sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 22 numaralı paftasına göre Boyacıköy - Emirgân yolu ile Hakkâk Yümnü Sokağı arasında uzanır, ki Hakkâk Yümnü Sokağı ile olan kavuşağı, ayni noktada Tan ve Boyacıköyü Fırın sokaklarının da birleşmesi ile bir dörtyol ağzıdır. İki arabanın geçebileceği genişlikde, orta kısmı paket taşı, iki kenarı kabataş döşeli, az meyilli bir yokuş yoldur. Sağ kolda iki katlı bir köşk, metrük bir fabrika deposu, iki katlı bir beton ev, bir arsa, sol kolda bir bostan, üçer katlı bağçeli, balkonlu iki ahşab köşk vardır; rehberde gösterilmemiş isimsiz bir sokakla olan kavuşağını geçdikden sonra çoğu bağçeli ahşab ve beton evler sıralanır.

Bu sokağın Boyacıköy - Emirgân yolu üzerindeki alt başı Baltalimanı otobüs durağı yanındadır. (Temmuz 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOYACI KÜPÜ — Halk ağzı deyim: «Kolay ve çarçabuk görülen iş»; fakat ekseriya zor, çetin işi belirtmede kullanılır; «Boyacı küpü değil ki daldırıp çıkarasın» sözü darbı mesel olmuş; misâl:

Bir mecmuada illüstratör - ressam kendisinden yirmi dört saat içinde üç kompozisyon isteyen yazı işleri müdürüne:

— Aman hazret, beşer altışar figürlü sahneler bunlar, boyacı küpü değil ki kâğıdı sokup çıkarayım, sâdece kurşun kalemle desenleri iki gün el tutar...

BOYACILAR KAPUSU — Fâtih Camiinin dış avlusunun kuzey - batı istikametindeki kapusunun adı. (B.: Fâtih Camii ve Külliyesi).

BOYACILAR KAPUSU YANGINI — Başka semtlerden çıkıp da Fâtihi de yakan büyük İstanbul yangınlarında Boyacılar Kapusunun da bir kaç defa kül olduğu görülür. Hicrî 1157 Cemâziyelevvelinin 21 inci gecesi (Milâdî 2 Temmuz 1744) ezânî saat ile birde (gün battıkdan bir saat sonra) Boyacılar Kapusunda Kanlı Fırından ateş çıkdı, bu fırın etrâfında bir kaç parça ev ve dükkân yandı.

Bibl. : O. N. Ergin, Mecellei Umûri Belediye.

BOYACI MEHMET SOKAĞI — Kadıköyünde Gazhâne semti sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 29 numaralı paftasın da Zaamet Sokağı ile isimsiz bir yol arasında uzanır gösterilmişdir, Ethem Kaptan Sokağı ile bir kavuşağı vardır. Zaamet Sokağı tarafından gelindiğine göre, bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşelidir; sağda, kapusu Zaamet Sokağında olan mûsevî mezarlığı uzanır. Üzerindeki ahşab kâgir evler mütevâzi gelirli âile meskenleridir; sokak bir arsa - meydancıkda sona erer, gerisinden Ankara asfalt yolu geçmektedir. (Ağustos 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOYACIOĞLU — Geçen asır sonlarında yaşamış namlı hokkabazlardan Portakaloğlunun yardağı; Balat mûsevîlerinden idi; kara sakallı, sıska, fakat çok şirin yüzlü, sevimli, iyi huylu ve gaayet şen bir adamdı; yardaklığı îcâbı mütemâdiyen itilir, kakılır yerlere yuvarlanır, aldırış etmez, güler yüzü değişmezdi. Ustası Portakaloğlu yine o devirde yaşamış «Usta Kanarya» ve «Yosefin oğlu Bohor» gibi pek hünerli hokkabazlardan değildi, fakat yardağı bu Boyacıoğlu yüzünden onu ötekilere tercih ederlerdi; sünnet düğünlerinde, mesirelerde çocukları, halkı eğlendiren, ustasının mârifetleri değil, yardağın maskaralıkları idi; yazın Mama, Libâde, Hünkârsuyu, Çırçır, Göksuda Dörtkardeşler gezer dururlardı. Boyacıoğlunun en ömür numaraları; ustanın külâhdan külâha kaçırdığı mantarlardan yuvarlakları yutuverip kızara bozara alı al, moru mor boğulma taklitleri yapmak; bir de tepeden boynuna kadar geçirdiği külâhı çıkaramayup yine çırpına çırpına sâhiden helâk olmuş gibi uzanmakdı, gülünmekden ziyâde acınacak hallere girerdi. Nihâyet faslın sonunda meydanın ortasındaki havuza atılırdı, havuzun bir parmak yosun tutmuş, sulucan dolu murdar sularını yuta yuta çıkar çıkmaz yine ite kakıla tozlara, topraklara bulanır, ve bu hâli pürmelâl içinde, elinde yardak defi seyircilerden onar, yirmişer para parsa toplar, hâline acıyan hanımlardan, beylerden çeyreği veren oldu mu sevincinden duramaz, «Bin yaşa yozum!...» diyerek yerlere kadar bir temennahı çakardı.

Sermed Muhtar ALUS

BOYACIOĞLU İKİZLER — Birinci Cihan Harbi sonları ile meş'um mütâreke yıllarında Karaköyde bir dükkânda işler berber

kalfası iki rum gencidir, her ikisi de son derecede güzellikleri ile dillere destan olmuş, işledikleri dükkân ustalarının adı ile anılmakdan çıkarak «Melek Kardeşler» diye şöhret bulmuşdu; isimleri Pandeli ile İstefo idi. Pandeli, İtilâf Devletleri silâhlı kuvvetlerinin İstanbulu işgaali ile şımarmış ve şımarıklığını, çoğu cinsî sapık ingiliz nefer ve çavuşlarının zevk bâzîçesi olarak iffetsizliğe kadar götürmüş, zan ederim ki Tophânede Yamalı Hamamda rezîlâne bir hamam âleminde başına nalınla vurduğu bir dellâkin ölümüne sebeb olmuş, bir kaatil olarak zâbıtanın tâkibinden de ingiliz dostlarının sâyesinde Yunanistana kaçarak kurtulmuşdu.

İstefo ise gaayet edebli oğlandı, kardeşinin kepâzeliklerinden son derece sıkılır, yaşlı ve fakir bir sandalcı olan babasının Pandeliyi evden koğduğunu söyler, ustasının da yol vermek istediğini, fakat ingilizlerden korkduğunu anlatırdı, kendisi için de, yüz ve vücud ayırd edilemeyecek kadar benzediğinden, bâzan Pandeli zannı ile nâhoş duruma düşdüğünden şikâyet ederdi. Yamalı Hamam cinâyetinden sonra bu benzerlik yüzünden bir intikama hedef olmakdan korkmuş, ve bu İstefo da müşterilerinden bir keşişin yanında Aynaroza giderek keşiş olmuş idi. Aşağıdaki destan bu İstefo şânında yazılmış idi:

1. Boyacıoğlu bir urum dilberi
Sanki insan sûretinde bir peri
Ne iş işler nerde diye sor bana
Galata şehrinin civan berberi

2. Tâze fidan boylu gaayetle nâzik
Gül misâli tenindeki penbelik
Belinde futası ayakda terlik
Öper âşıkların basdığı yeri

3. Bir nazar eylese mestâne şöyle
Âşıkı dîvâne etmez mi söyle
Bir de usturayı alınca ele
Gel de sen öpme ol perîpeykeri

4. Biz gedâya düşmezse de yanağı
Râzıyız öpmeğe billûr ayağı
Gül penbe topuğu kalem parmağı
Koymuşuz râhine efendim seri

5. Koydun mu bir kerre dizine başı
Dilersin haşredek sürsün tıraşı
Sîmin sâklar olsun kabrimin taşı
Rahmettir yüzüme dökülen teri

6. Yayıldı etrâfa bir kara haber
Aynaroza kaçıp gitmiş o berber
Hem niyeti keşiş olmakmış meğer
Lânet kimse kandıran o püseri

7. Tahayyül eyledim saçlı bir papaz
Tâze civan yaşı yirmisindeen az
Hasreti sılayla önümüz de yaz
Ne dersiniz aceb döner mi geri

8. İstefonun çıkmaz yâdı gönülden
Revâ mı siyehpûş olsun gül beden
Yok mu Aynaroza bir gelüb giden
Yârimden getirsin bana haberi

İstefo tam yirmi dört sene sonra **1943** de İstanbula geldi, Üsküdarda Destancı Vâsıf Hoca diye bizi arayıp bulacak kadar eski âşinâlığa vefâkârlık gösterdi. «Dünyâyı dolaşdım, İstanbulumuzun hayâli gözümden gitmedi, inan bana ki papaz olduğum halde minârelerin hasretini çekdim, kulaklarım türkçe dinlemek istedi» demişdi, yâdi mâzî arasında kendisine yukardaki destanın son iki kıt'asını okudum, hemen defterine yazdı ve bana da ilk papazlık zamanına âid bir tasvirini verdi. İstanbulda on beş gün kadar kaldı, gün aşırı buluşarak beldei tayyibemizi gezip dolaşdık, nereye gitdikse yandı yakıldı; «Ağabey buraları böyle miydi, ne mâmur, ne şenlik, ne güzel yerlerdi» derdi. Kardeşi Pandeliyi sordum; Yunanistana kaçdığının tezine Pirede garsonluk ederken yine uygunsuzluğu yüzünden çıkan bir sarhoş kavgasında öldürüldüğünü işitmiş.

Vâsıf HİÇ

BOYACIYAN (Agop Efendi) — Müderris ve mebus; 1854 de Tekirdağ'da doğmuş ve 5 Aralık 1922 de İstanbul'da vefat etmiştir.

1873 de Mektebi Sultanîden (Galatasaray Lisesi) mezun olmuşdur. Mezkûr lisenin ve Mülkiye Mektebinin müdürü ünlü tarihçi Abdurrahman Şeref Beyin sınıf arkadaşıdır. Mumaileyh, riyaziyedeki kabiliyetini görerek, henüz genç yaşta onu Mülkiyede, Ovsep Yusufyan'ın nezdinde cebir hocası tâyin ettirmiştir. Bilâhare nazarî hesap ve bir müddet fransızca kürsülerinde de bulunmuşdur. Uzun yıllar liyâkatla ve büyük şevkle tedrisat sahasında hizmette bulunmuştur. Aynı zamanda Kumkapu'da Bezciyan Mektebinde de muallimlik ve 1880 sıralarında bir müddet müdürlük yapmışdır. Keza Getronakan Lisesinde de hocalık yapmışdır.

Meşrutiyetin ilânından sonra talebeleri

Boyacıyan Efendiyi mebus seçtirmişlerdir. Bilâhare Maarif Nezareti Yüksek Şûrası âzâlığına tâyin edilmiş ve ömrünün sonuna kadar bu vazifede kalmıştır. Patrikhâne cismanî meclisine ve muhtelif heyetlere âzâ da olmuşdur.

Eser olarak mektepler için ermenice nazarî bir hesap kitabı ve fransızca dilinde köprüler hakkında bir risalesi zikredilmektedir.

Hem Bezciyan Mektebinde, hem de Mülkiyede Boyacıyan'ın talebesi olan, ömrünün son yıllarında unutulmaz dostluğuna nail olduğumuz ünlü ve mümtaz riyaziyeci müteveffa Prof. Kirkor Kömürcüyan (1868 - 1958), 1931 yılı Yedikule Ermeni Hastahanesi salnâmesinde (s. 131) ve 3 Ocak 1946 tarihli Jamanak gazetesinde, derin bir kadirşinaslık ve hayranlıkla andığı hocası hakkında kaleme aldığı ve bu maddede istifade ettiğimiz iki kıymetli yazıda, onun çok ciddî, çok sistematik, çok iyi öğreten bir müderris olduğunu ve on senelik talebelik, otuz beş senelik de tedrisat hayatında bu cephelerden onun eşine tesadüf etmediğini kaydetmektedir.

Kevork PAMUKCİYAN

BOYACIYAN (Agop Efendi) — Şöhretli bir matbaacıdır; 1837 de Diyarbakır'da doğmuş ve 9 Aralık 1914 de İstanbul'da vefat etmiştir.

On dokuz yaşında İstanbul'a gelen A. Boyacıyan, Robert Kolej'de tahsil etmiştir. Kırım Harbinde, Üsküdar'da, İngiliz karargâhında tercümanlık yapmıştır. Ertesi sene ticarî maksadla Kırım'a gitmiştir. Avdetinde, bir gün, o sırada Avrupa'dan yeni getirtilen silindirli bir presin tecrübeleri yapılırken Churchill'in matbaasına ziyarette bulunarak uzun müddet alâka ile makineleri temaşa etmiştir. O günden itibaren A. Boyacıyan'ın içinde matbaacılığa karşı derin bir ilgi ve sevgi uyanmıştır. Müteakiben İzmir tarikiyle Amerikaya giderek orada matbaacılık sanatını iyice öğrenmiş ve İstanbula döndükten sonra şehrimizde bir matbaa tesis etmiştir. 1859 da, Matbaayı Âmirede yapılacak reformlar Ahmed Vefik Paşaya ve 1849 da New York'dan Tıb doktoru pâyesini alan Dr. Kristapor Seropyan'a emânet edilmiştir. Onlar da bu işi A. Boyacıyan'a teslim etmişler, o da verilen vazifeyi muvaffakiyetle başarmıştır. 1860 sıralarında, Kirkor Efendi Odyan (1834 - 1887) ve Kirkor Efendi Ağaton (1823 - 1868) gibi bazı Ermeni ileri gelenlerin Kilikya tarafında maarifi ve ziraati yaymak teşebbüsüne iştirak etmiştir. Ağaton Efendi 1864 de Posta ve Telgraf müdürü tâyin edilince, resmî baskı işlerini ona tevdi etmiştir. Keza, Posta ve telgraf âletlerini de eksiltme suretiyle Boyacıyan Efendi temin etmiştir. 1877 - 1878 yıllarındaki Osmanlı - Rus Harbinde kâğıt paraların tab'ı da irâdei seniyye ile kendisine teslim edilmiştir.

Türk matbaacılığının büyük sîmâlarından Ohannes Mühendisyan Efendi bu hususta şu enteresan bilgileri vermektedir:

«1876 yılı Temmuz ayında Darphaneden beni çağırdılar. Maliye Nâzırı Galip Paşa yeniden kâğıt para basılacağını bildirdi. Çok acele istedikleri için yeni kalıpların hazırlanmasına zaman olmadığından, Abdülmecid'in gününde yaptırdığım kalıpların tuğralarını değiştirip klişelerini yaparak işe başladık. Nezaret için de Mardinos biraderimizi teklif ettik. Fakat baskı kaba olduğu için Mardinos'dan memnun değillerdi. Dostumuz Agop Boyacıyan işi deruhde etmek için Maliye Nazırına müracaat etti. Avrupaya giderek iki renk birden basan bir pres (bunun aynını zamanında ben de getirtmiştim fakat Agop Enkserciyan'ın teklifi üzerine Devlete intikal ederek Matbaayı Âmirede durmakta idi), bir «machine à guillocher», bir «pantographe», bir «machine à raboter», muazzam bir torno, galvano'ya ait makinalar v.s. alarak beraberinde asidle hakkeden bir usta ile birlikde İstanbul'a döndü. Biz de istifade ederek işten çekildik. Bilinmeye şayan olan cihet şudur ki, Avrupalardan gelen ustanın yaptıklarında bir üstünlük yoktu; ancak onun aldığı ücret bizimkinin birkaç misli idi.»

Boyacıyan Efendinin matbaası önce Vezir Hanında faaliyette bulunmuş, müteakiben Galataya nakledilmiştir. 1872 de ise Rıza Paşa Yokuşunda Amerikan Hanına taşınmıştır. Burada en fazla Tevrat ve İncil gibi dinî eserler tabedilmiştir. Başmürettipleri Arutyan Papazyan ve Manuk Vayloyan olmuştur.

Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının müdafaası için denizaltı ağlarını da temin eden Agop Boyacıyan Efendi 1889 dan vefatına kadar Ermeni protestan cemaatının ruhanî reisliğini de ifâ etmiştir.

Kevork PAMUKCİYAN

Bibl.: Teotik, «Dib u dar» (Ermeni matbaacılık tarihi) ermenice, İstanbul, 1912, S. 97 - 98.

BOYACIYAN (Ara) — Genç yaşta ölen bir kemancı ve bestekârdır. 1896 da Ortaköy'de doğmuş ve 17 Ekim 1920 de orada vefat etmiştir. Babası riyaziyeci Aristakes Boyacıyan'dır. (Ölümü 1928 de). Tahsilini Frerler mektebinde ve Galatasaray Lisesinde yapmıştır. Annesi Zaruhi istidatlı bir piyanist olmuştur. Dokuz yaşında iken Maestro Brassen'den keman dersleri almağa başlamıştır. İlk konserini 1 Haziran 1919 da Ortaköy'deki Tiyatro binasında vermiştir. Aynı yılın Eylül ayında Union Française'de violonselist Jean Bélan ile birlikde bir konser daha vermiş ve ikisi de büyük muvaffakiyet kazanmışlardır. Az sonra, sanatını ilerletmek ve tedavi için annesi ile birlikte Paris'e gitmiştir. Orada Boğos Nubar Paşa (1851 - 1930) eserlerinden birkaçını tab'ettirmiştir. On beş kadar opus'lar bestelemiştir. Bunlar meyanında «Sérénade», «Chant du Soir» (Leipzig'de basılmıştır), «Abendlied» v.s. bulunmaktadır. Musiki hakkında nazarî yazıları ve şiirleri de mevcuttur.

Bibl.: 1921 yılı Teotik Salnamesi, S. 281.

Kevork PAMUKCİYAN

BOZACIYAN (Püzant) — Tanınmış bir matbaacı ve gazetecidir. 1859 da Langa'da doğmuştur; aslen Erzincanlıdır. Tahsilini önce Üsküdardaki Cemaran'da yapmış sonra da Kumkapudaki Bezciyan mektebinde devam etmişse de mezun olmamıştır. Basın hayatına «Masis» gazetesi nezdinde başlamış ve bu sebeple avukatlık mesleğini yarıda bırakmıştır. Bazı ermenice gazetelerin neşriyat müdürlüğünü de ifâ etmiştir. Gazetecilikte başarı gösteremediğinden müteakiben kitapçılığa başlamıştır. 8 - 10 sene Çakmakçılarda bir kitabevi işletmiş ve ermenice mektep kitapları neşretmiştir. Cılız sermayesi Mecelle'nin neşriyatına yem olduğundan bu sefer de ticarî hayata atılmağa mecbur olmuştur. 1896 da, Püzant Keçyan Efendi (1859 - 1927) «Püzantiyon» gazetesini neşretmeğe başlayınca, tercüman olarak vazife almıştır. Keçyan'la arası açıldıktan sonra «Dragik» (çiçek) gazetesine geçmiştir. 1899 sonlarından itibaren altı ay müddetle Teotik Labcinciyan'la (1873 - 1928) birlikte «Hanrakidak» (Ansiklopedik) gazetesini çıkarmıştır. Müteakiben Simon Çömlekçiyan (1870 - 1929) ve Ardaşes Kalpakçıyan'la birlikde «Lusartzak» (Işık saçan) adlı bir gazete neşretmeğe başlamıştır. Nihayet Bâbıâli'de, Ebusuud Caddesinde 27 numaralı binâda «Osmanlı Teşrikimesai Şirketi» ni kurmuştur. Bu şirkette herkesin hisse ücreti beş lira olmuş, on beş lira ödeyen de kurucu sayılmıştır. İşbu matbaada birçok eserler tab'edilmiştir. Sermürettipleri Ervant Mısırlıyan ve Kapriel Ohannesyan olmuştur.

Kevark PAMUKCİYAN

BOYALI AHMED SOKAĞI — Alemdar nâhiyesinin Binbirdirek Mahallesi sokaklarındandır. Divanyolu (Yeniçeriler Caddesi) ile Piyer Loti Caddesi arasında uzanır; iki araba geçebilecek genişlikde ve paket taşı döşelidir. Divanyolundan gelindiğine göre düz başlayub meyilli yokuş olarak sona erer; üzerindeki binâların kapu numaraları 1 - 13 ve 2 - 28 dir; hepsi ikişer üçer katlı kâgir ve beton yapılardır; Nuri Bey Hanı adını taşıyan beş katlı binâ bu sokağın en büyük yapısıdır; eski Belediye Riyâset konağının arka tarafı da bu sokak üstüne bakar. Divanyolu kavuşağında köşe başında dört katlı binâ meşhur Silivri Yoğurtları âmilinindir; Radyo Evine taşınmadan önce İstanbul Basın Yayın Müdürlüğü bu binâda bulunuyordu; altında da Trabzonlu Dursun Efendinin işlettiği güzel ve büyük bir bilârdo kıraathâne vardı, sonra bu kıraathânenin yerine Eti Bankın şûbesi açıldı, ki yanı bu Boyalı Ahmed Sokağındadır; Sokağın sol köşesinde de Köprülü Kütübhânesi ile bağçesi bulunmaktadır. Yine bu sokak üzerindeki binâlarda bulunan sâir resmî ve hususî müesseseler şunlardır:

Türkiye Kömür satış ve tevzi müessesesi İstanbul satış bürosu, İstanbul Belediyesi Bayazıd Zâbıta Başkomiserliği, İstanbul Belediye Zâbıtası Kumkapı Başkomiserliği, Necati Güçlü İnşaat Müteahhidliği, İnşaat ve Makine projeleri, M. Nejat bürosu, mühendis Yaşar Erkan bürosu, Barın Mücellidhânesi (B.: Barın), Bedri Edis Neşriyat Bürosu, Diş tabibi Memduh Gıyeltan muâyenehânesi, Avukat Asena Bora, Avukat Bahri Çallı yazıhâneleri. (Ağustos 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOYAR (Ali Sami) — Çağdaş Türk resminin temsilcilerinden, uzun zaman müze müdürlüklerinde bulunmuş ressam askerlerimizden; aşağıdaki hâl tercümesini Dr. Bedi N. Şehsüvaroğlu tarafından derlenip tanzim edil-

miş «Ressam Ali Sami Boyar» adlı bir monografiden alıyoruz; 1959 da «Yeni Lâboratuvar Yayınları» nin 11. kitabı olarak neşredilmiş bu eserde Stj. Dr. Âdil Öner bu hâl tercümesine şöyle başlıyor:

Selim Pertev Boyarın eserinden nakledilen otobiyogtafi şudur:

Ali Sami BOYAR
(Resim : S. Bozcalı)

«15 Şubat 1880 de İğrikapı'nın Hacı İlyas Mahallesinde doğdum. Ailemiz Kafkasyadan (Akıska) dan gelmiştir. Orada (Misk Yağcılar) ismi ile mârufmuşuz. Dedem Hafız Hayrullah Efendi İstanbul'a geldikten sonra Eyyüb Camiinin içinde bir köşede küçük bir sergide koku ve tesbih satmakla işe başlamış. Günün birinde yaşmaklı, feraceli, kerli ferli bir hanımefendi arkasında halayıkları ile gelmiş, ondan kokular satın almışlar. Sonra da aldıkları şeyin fiatını dahi sormadan kendisine bir kese altın vermişler. Bu hanımefendi zamanın valide sultanı imiş. İşte Hafız Hayrullah Efendi bu para iledir ki, Ayasofya Camiinin içinde büyük bir sergi açmış ve bil'ahare işini daha da genişletmiş ve bir ticarethane kurmuştur. Kim tahmin ederdi ki, Hafız Hayrullah Efendi'nin torunu bir gün gelecek, dedesinin sergi açtığı Ayasofya, Müzeye çevrilirken müessis ve Müdürü olarak çalışacaktı.

«Aile içinde babamla küçük amcam esnaflıktan ayrılarak tahsile atılmışlardır. Babam Mühendishane-i Berri-i Hümâyûn'un ilk senelerinin talebelerinden Hacı Hüseyin Hüsnü'dür.

«Kendimi bilmeye başladığım günlerde resim sevgim de başlar. Eseri cedit kâğıdından anneme diktirdiğim defterlere, şunun bunun resmini yaptığımı, yahut yapmağa özendiğimi hatırlarım. Bu çalışmalarımda güzel resim yapan ağabeyime karşı duyduğum kıskançlık hislerinin de payı olabilir.

«İptidaiye mektebinde, modelden kopye ettiğim bir inek resmini benim yaptığıma hocam inanmamıştı. İşte yersiz şüphenin acısını, bu ilk duyuşumdur. Resim sahasında istifade ettiğim ilk insan rüştiye mektebindeki resim hocam Binbaşı Cemal Bey'dir. Bu arada ağabeyim de beni teşvik etmiştir. Hattâ maaş sahibi olduktan sonra resimlerimi satın alır ve dostlarına hediye ederdi. Yani resimlerimin ilk müşterisi ağabeyimdir.

«1892 de Mektebi Bahriye'ye girdim. Burada hocalarımdan daima takdir ve teşvik gördüğümden, gün geçtikçe san'at merakım şiddetleniyordu. Böylece 1898 (1317) de Teğmen rütbesi ile mezun olduktan sonra da bir taraftan Bahriye İnşaiye Resimhanesinde vazife görürken, bir taraftan da 1902 de Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) ne kaydoldum. Bu müstesna müsamah ve mezuniyete, o zaman âmirlerim olan yüksek rütbeli deniz subaylarının san'at sever duyguları ile nail oldum. O kadar ki, beni ve resimlerimi vaktin Kaptan Paşasına dahi takdim etmekten çekinmediler. Bahriye Mektebindeki resmî ve hususî çalışmalarımın sanayii nefisede çok faydasını gördüm. Her sene birinci olarak sınıf geçiyordum.»

Dr. Âdil Öner hayli uzun olan bu biyografiyi burada keserek sanatkârın hayatını, kendisi şöyle anlatıyor:

«1908 de Güzel Sanatlar Mektebini bitiren Ali Sami Bey iki sene sonra da Paris'e gönderildi. Böylece 1910 - 1914 yılları arasında da (Paris Güzel Sanatlar Akademisi) nde tahsil ederek Ressam Cormon'un atölyesinde çalıştı. Şahsî kabiliyeti ve gayreti ile ilk sene muvakkat talebe iken ertesi sene daimî talebe oldu ki, bu, Paris Akademisi resim şubesinin en yüksek derecesidir.

«1914 de vatana dönen Sami Boyar, aynı sene Yüzbaşılıktan tekaüt olarak (Bahriye Müzesi Müdürü) oldu. Ayrıca (Kız Sanayii Nefise) mektebinde müdürlük ve atölye öğretmenliği yaptı. 1921 - 22 yıllarında kısa bir müddet (Güzel Sanatlar Akademisi) ve 1922 - 1923 senelerinde de iki defa (Evkaf Müzesi Müdürlüğü) nde bulundu.

«İlk Cumhuriyet Pulları ile, kâğıt paralarımızın ressamı olmak ona iki kere İngiltereye gitmek ve bir defa da Londra'nın tanınmış bir galerisinde (Macrae Gallery) de sergi

açmak fırsatını verdi. Meşhur Times gazetesinin 14 Ekim 1925 günlü sayısında sanatkârın açtığı sergi ele alınmakta, eserlerinde memleketinin an'anevî san'atına ait özellikler ile saf batı karakterinin kaynaştırılmasına işaret edilmekte ve bilhassa renk tonları arasındaki münasebet, ışık kalitelerinin tefrikindeki özellikler belirtilmektedir.

«1931 de Paris'de «American Women's Club» de açtığı sergiden başka yine aynı yıl, üyesi bulunduğu «Société des Artistes Français» sergisinde de iki sulu boya resmi teşhir edildi. Dolayısiyle aynı cemiyetin çıkardığı «Le salon, 1931» isimli kitapta da eserlerinin resmi bulunmaktadır. Ayrıca «Le livre des peintres exposants, 1931» de de hayatı anlatılmakta, eserlerinden tablolar bulunmakta; Londra ve Paris'de açılan sergilerinden bahsolunmaktadır.

«Amerika'da 30 milletin ressamlarının eserlerinden mürekkep bir resim sergisine Basın Mümessilliğimiz salonlarını süsleyen Sami Boyar'ın da iki tablosu konmuş ve böylece memleketimiz temsil edilmiştir. Bunlara ilâveten ressamın Hollânda'da hususî bir müessese olan «Amkede Müzesi) nde de yağlı boya bir tablosu bulunmaktadır.

«Hayatı büyük bir çalışma içinde geçen Sami Boyar, hususî sergilerinden başka Güzel Sanatlar Birliğinin Galatasaray sergilerine, 1948 den itibaren de Emekli Ressam Subaylar Birliğinin her yıl Ankara'da açtığı sergilere katılmıştır. Fransızca ve İngilizceyi iyi bilen, Avrupa kültürünü bu lisanlardan takip eden san'atkârın Türkiye'den başka Londra, Paris ve Amerika'da da yüzlerce eseri satılmıştır. Matbu eserleri arasında 1917 de yayınladığı «Bahriye Müzesi Kataloğu» ile kendi resimlediği ve 1943 de neşrettiği «Ayasofya» adlı eseri vardır. Ayasofya için hazırladığı diğer bir eser de henüz gayrı matbu olup, orada Antoniadis'in 5 ciltlik meşhur «Ayasofya» eserindeki bazı hataları düzeltmektedir. Ayrıca Cumhuriyet, Milliyet, Akşam, Vakit, İkdam, İleri gibi günlük gazetelerde ve Şehbal, Âtî gibi dergilerde pek çok san'at yazıları çıkmıştır. Kendisi ilk Cumhuriyet Pulları ile kâğıt paralarının ressamı olarak bu konularda dış basında da yer almıştır. «The Philatelic Magazine» in 19 Eylül 1925 tarihli sayısında Türk Hükûmeti namına gönderilen Sami Boyar'la yapılmış bir röportaj yayınlanmaktadır. 18 Mart 1926 tarihli «The Near east and India» sergisinde ve 4 Mart 1926 günlü «Daily Telegraph» gazetesinde de aynı konuda yazılar çıkmıştır».

Ve nihayet:

«Ressam Pertev Boyar, Üstad Ali Sami Boyar'ın san'atından da şöyle bahseder» diyerek sözü yine S. Pertev Boyar'a bırakıyor:

«Sami Boyar, Hoca Ali Rıza gibi tahlili güç bir sanatkârdır. O başlı başına bir ekoldür. Bu büyük üstadın eseri yaşadığı iklimin lokal renkleri içinde orijinal bir faktörle mümtaz şahsiyetini derhal gözlere söyler. Marmaranın derin ve mavi seması altında erguvanî ufuklarında eriyen ılık ve engin suları gösteren manzaraları, onun fırçası ile ifşa ettiği, bir meslek ve sanat maşukasıdır. Meşhur Rus ressamlarından Ayvazovski'nin ruhlara dehşet ve huşunet telkin eden o korkunç deniz fırtınalarının Sami Boyar'ın fırçası ile nasıl sükûnet ve mülâyemet kesbederek inşirah verici olduğunu yine bu eserlerinde görebiliriz. Sami Boyar kuvvetli bir renkşinas olduğu kadar cami içi tabloları ile de çok kuvvetli bir menazırcı olduğunu isbat etmiştir. İşte çizgi ve renk denilen iki aslî kuvveti mezcederek kemerler, sütun ve somakiler yaratan Sami Boyar bu cami işi tabloları ile bizi öd ve anber kokuları içinde sermest kılmaktadır. Sami Boyar'ın 1946 Ocakta Ankara'da Ordu Evindeki panosunun bir köşesindeki yeşil selvinin sükûnperver gölgesine doğru uzanıp giden bir yolunu «Kaleye giden yol» u seyredenler onun ince ve şair ruhu kadar asil ve kuvvetli bir ressam olduğunu da fark ve temyiz ederler. Yarım asırdan fazla bir zaman fırça, bilgi ve kalemi ile bu memlekete çok büyük hizmetlerde bulunmuş ve bulunmakta olan A. Sami Boyar sulu boya eserlerinin cesamet ve nefaseti ile rekor temin etmiş bir üstaddır. Ekserisi tuval üzerine karıştırılmış renklerle kompoze edilmiş olan bu eserleri son derece şeffaf, temiz ve hafif eserlerdir.»

«Netice olarak onun sanat anlayışını şu bir kaç cümle ile hülâsa edebiliriz:

«Sanatta modern ve klâsik yoktur, iyi ve kötü eser vardır» ve nihayet sorulursa eseri sanat nedir? Bir el işi mi? Hemen onun ağzından cevap verebiliriz:

— Hayır, bir sanatkâr kafasını, aklını kaybederse bir şey yapabilir mi? aslâ: O halde sanat bir duygu eseridir. Fransızların tâbiri ile «Dessiner, c'est vraiment connaitre la joie de vie».

«Ali Sami Boyar'ın son resmî vazifesi Ayasofya Müzesi Müdürlüğü, olup 1944 de ikinci ve son defa olarak emekliye ayrılmıştır. Emekliye ayrılmadan bir sene önce, Ayasofyada bulduğu Vaftiz Teknesi basında geniş yankılar uyandırmıştır. Bu arada Londrada çıkan «The Illustrated London News» in 13 Ekim 1945 tarihli nüshasında bu konuda geniş izahat verilmektedir.

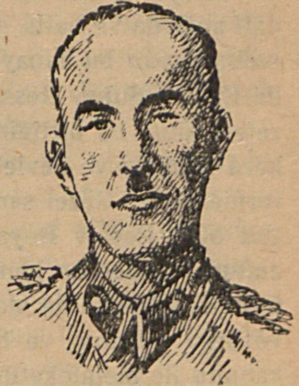
«Sami Boyar şimdi Lâlelide kendi ismini taşıyan apartımanında hak ettiği istirahati tatmakta ve dostları ile sık sık kültürel toplantılar tertip etmektedir.

Ali Sami Boyar Hâlide Edib Adıvarın kız kardeşi Belkis hanımla evlenmiş olup 1962 de zevceleri de hâli hayatda idi, çocukları olmamıştır.

Ali Sami Boyar'ın başlıca eserleri şunlar olup S. Pertev Boyar'ın «Türk Ressamları» adlı eserinden naklen alıyoruz (rakamlar metro ölçüsü ile eb'adlarıdır):

1 — Borazan neferi 1 × 0,60
2 — İtfâiye neferi 1 × 0,64
3 — Güvertede 1 × 0,64
4 — Bir nefer başı 45 × 32
5 — İsmet İnönü portresi 0,60 × 0,80
6 — İstanbul Limanı 0,50 × 0,60
7 — Eski İstanbul
8 — Ayasofya küpleri 1 × 1,20
9 — Ayasofya galerisi 1 × 1,20
10 — Ayasofya içi 0,80 × 1
11 — Şirket vapuru 0,30 × 0,40
12 — Edirnede sokak 0,30 × 0,35
13 — Kaleye giden yol 0,25 × 0,35
14 — Antalya fener burnu 0,25 × 0,50
15 — Turgud Reis
16 — Limanda gurub
17 — Fatih burcu
18 — Küçük bebek
19 — Kumkapu
20 — Antalyadan 1 × 1,20
21 — Ayasofya 1 × 1,30
22 — Ayasofya 0,60 × 0,70
23 — Üçüncü Selim Türbesi 0,50 × 0,80
24 — Boğazın altın ışıkları 0,40 × 0,60
25 — Müze bağçesi 0,40 × 0,50
26 — Eski mekteb
27 — Kürkcü Kapusu 0,20 × 0,30
28 — Ayia İrini Manastırı (sulu boya) 0,50 × 0,60
29 — Bodrum Camii (sulu boya) 0,50 × 0,60
30 — Fenârî İsâ Camii 0,50 × 0,60
31 — Kariye Camii 0,40 × 0,50
32 — Antalya Sâhili 0,35 × 0,40
33 — Baskın 0,40 × 0,60
35 — Üsküdar manzarası
36 — Rumeli Hisarı
37 — Edirne civârı
38 — Heybeli Ada
39 — Bir Bulgar
40 — Bir çocuk
41 — Büyükdere
42 — Haliç
43 — Bir çocuk
44 — Haliçde mavna
45 — Köşçeşmesi

BOYAR (Selim Pertev) — Asker ressam ve muharrirlerden; 1948 de Ankarada Jandarma Basımevinde basılmış «Türk Ressamları, hayat ve eserleri» adındaki bir eserin müellifidir ki aşağıdaki hal tercemesi o kitabdan alınmışdır:

Selim Pertev BOYAR
(Resim : S. Bozcalı)

«Arkadaşları arasında Kadıköylü Pertev diye anılan sanatkâr 1897 de Kadıköyünde Hünkârimamı mahallesinde doğmuşdur; babası, Deniz Harb Okulu torpido muallimi deniz çarkçı Albayı İdris Hilmi Beydir; ilk tahsilini Kadıköy İskele Mektebi ile Dârülirfan Mektebinde görmüş, sonra Üsküdarda Toptaşı Askerî Rüşdiyesini bitirmiş, Kuleli Askerî İdadisine kayd olmuşdur; ilk ciddî resim terbiyesini, iki yıl, Kulelide ressam Sami Yetik'in talebesi olarak görmüşdür. Birinci Cihan Harbinin çıkması ile 1914 de Harbiye Mektebini ikmal etmeden, görülen ihtiyaç üzerine mülâzim rütbesi ile İstanbulda nakliye nümûne bölüğüne tâyin edilmişdi; üç sene kadar bu bölükde nakliye ihtiyat zâbitlerine muallimlik yapmış, 1917 de Yıldızda 1. nakliye taburu bölük kumandanlığına tâyin edilmişdir. 1922 de Anadoluya geçmiş, Jandarma sınıfına nakledilmiş, 1925 den 1929 a kadar Kadıköy, Beyoğlu, Paşabağçesi ve Beykoz Jandarma bölük ve takım kumandanlıklarında bulunmuş, 1929 da Erzuruma tâyin edilmiş, bir sene sonra da tekrar İstanbula dönerek yarım kalan Harbiye tahsilini tamam-

lamış, ve 1930 da Harb Okulu diploması almışdır; bu iki yıl içinde bir tarafdan da Güzel Sanatlar Akademisine devam ederek Çallı İbrahim atölyesinde çalışmış ve resim muallimliği ehliyetnâmesi almağa muvaffak olmuşdur. 1931 de yüzbaşılığa terfi etmiş, bir jandarma zâbiti olarak Bursa, Siird ve Maraş vilâyetlerini dolaşmış, 1939 da Ankara Jandarma Genel Komutanlığı mulhaklığını, 1940 da da yine devlet merkezinde Jandarma Gedikli Erbaş Okulu topoğrafya muallimliği ile Jandarma Gedikli Orta Okulu ve Mûsiki Orta Okulu resim muallimliklerine tâyin edilmişdir».

Eserinin intişar ettiği 1948 yılında bu vazifelerde bulunuyordu. Yine kendi ifâdesidir: «1910 senesindenberi elinden fırçasını bırakmayarak her türlü vazifenin fırsat verdiği anlarda ve hattâ eşkiyâ tâkiblerinde bile resim yapan bu subay ressam, hâlen Ankarada Emekli Subay Ressamlar Birliği genel sekreteri olup, bu birliğin resim sergilerine, Ankara Halkevi ve devlet resim sergilerine eser vermektedir. Güzel sanatlara son derece meftun olan Pertev Boyar, çocukluğundanberi alaturka sazlardan kanun, ud ve tambura, alafranga sazlardan da mandolin, kitara, armonik ve orga çalışmış, ve bilhassa esas sazı olan kanunu ile memleketin alaturka mûsiki muhitinde kendini tanıtmışdır».

Bâzı tabloları (Rakamlar santim üzerinden tabloların eb'adıdır): Orhanili Camii (50 × 40; Vakıflar Genel Müdürlüğünde); Zonguldak (50 × 40, İller Bankasında); Ankarada Genelkurmay binâsı (40 × 100, Genel Kurmay Kütübhânesinde); Dikmende sabah (60 × 80, Ekonomi Bakanlığında); Ankarada Karacabey Camii (50 × 60, Millî Savunma Bakanlığında); Fenerbağçe (50 × 60, Büyük Millet Meclisinde); Eski Ankara Evi (40 × 60, İçişleri Bakanlığında); Libâde yolu (30 × 40, İş Bankasında); Ankara Fidanlığı (30 × 40, Bayan Nâşide Duru'da); Kalamışda Rizapaşa Yalısı (40 × 100, General Kâzım Karabekir âilesinde); Karacaahmed Sebili (50 × 80, Çalışma Bakanlığında); Kurbağalı Dere (60 × 75, İstatistik Genel Müdürlüğünde); Fenerbağçe (Umumî bir koleksiyonda).

BOYBEYİ SOKAĞI — Üsküdarda Nuhkuyusu semti sokaklarından; Bağlarbaşı Caddesi ve Alacaminâre Sokağı ile teşkil ettiği dörtyol ağzı ile Şâir Talât, Cemal Efendi ve Duduoğlu sokakları ile dörtyol ağzı kavuşağı arasında uzanır; Köprülü Fâdıl Paşa Sokağı ile de dört ağzı yaparak karışır, kabzımal Sokağı ile de kavuşağı vardır. Bir araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşeli bir yol olup, aralarında arsalar bulunan en çok üç katlı ahşab ve kağır evleri mütevâzı gelirli âile meskenleridir. Sokağın üst başında Alacaminâre nakşibendi pazar tekkesi, sokağın ortalarında da Fenâî Ali Efendi (Yaldızlı Tekke) camii, ve karşı tarafında, duvarları kesmetaş - tuğla örülmüş ve 1930 yılındanberi metrûk bulunan eski bir mahalle mektebi kalıntısı vardır. Mekteb duvarında, haznesi kesme taşdan, ayna taşı mermer, teknesi yol seviyesine göre çukurda kalmış Elhac Ahmed Paşa Çeşmesi vardır (H. 1116 = M. 1704-1705). (Ağustos 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOYNUKISA HACI — Onyedinci asır ortalarında yaşamış namlı orta oyunculardan; o devrin büyük oyuncu kollarından Ahmed Kolunun pîşekârlarından idi; hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

BOYNUZ — «Geviş getiren hayvanlardan bâzılarının başlarında çıkan sert ve mahrûtî şey; boynuzdan yapılan şeyler» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lügatı).

Mâdenî kaşıkların taammümünden önce eski Türk sofralarında, bu arada İstanbulda avam âdî tahta kaşıklar, orta halli tabaka şimşir tahta kaşıklarla, kibar ve rical de takım takım, çeşid çeyid (pilâv kaşığı, çorba kaşığı, hoşaf kaşığı, tatlı kaşığı) abanoz, boynuz, fildişi kaşıklar kullanırdı; bilhassa hoşaf kaşıkları hemen dâimâ boynuz kaşıklar olurdu. (B.: Kaşık).

Boynuz, eskiden tarakcıları pek meşhur olan İstanbulda bu esnafın da kullandığı başlıca maddelerden biri idi (B.: Tarak).

Eski Türk tabâbetinde de hacamatcılar tarafından kullanılmışdır. Kan aldıracak kimsenin gereken yerine, içindeki hava boşaltılarak bir boynuz yapışdırılır (boynuz çekilir), boynuzun o noktaya çekip topladığı kan, zenberek vurularak akıtılırdı (B.: Hacamat).

Birinci katda sülük beslenen büyük kavanoz
Onun yanında kan almak için beş on boynuz

Mehmed ÂKİF

BOYNUZ — İstanbul halk ağzı deyimler-

de ve pırpırı hâneberduşlar argosunda deyyusluk, pezevenklik âlâmeti, muhtelif şekillerde kullanılır: «Boynuzlu, boynuz takmak, boynuz takınmak, boynuz yaldızlamak, çatal çatal boynuz»; misaller:

Genç ve güzel karısının hafif meşrebliğine göz yuman bir adamdan bahsedilir:

— Boynuzlu kös kös gidiyor!.

Kızını plâjlara göndermeyen mutaassıb baba karısı ile münâkaşada:

— Üstüme varmayın benim, olmaz, iznim yok, bu yaşdan sonra boynuz takamam ben!..

Genç, tuvana, erkek güzeli bir bağçıvan mahalle kahvesinde dedi kodu mevzûudur:

— Gözümle gördüm be, hanımefendi çamın altında şezlonga uzanmış, oğlan bacaklarını ovuyordu...

— Beyfendiye de boynuzları mübârek olsun...

Yalın ayaklı iki pırpırı oğlan konuşur:

— Çopurla Bahriyeli senin Kâkûllüyü Kuleye (sur harâbelerinde bir yer) götürdüler, haydi filim seyredelim!..

— Ben boynuz yaldızlamam!..

Asrî hayat çekişdirilir:

— Heriflerde boynuzlar çatal çatal...

BOYNUZ SOKAĞI — Beyoğlu merkez nâhiyesinin Çukur Mahallesi sokaklarından, Geniş Yokuş ile Cezâyirli Hasan Paşa Sokağı arasında bir aralık sokakdır (1934 Belediye Şehir Rehberi 14 numaralı pafta). Bu isim sokağın adı geçen rehberdeki eski adıdır, sonra değişdirilmişdir, zamanımızdaki ismi «Şehid Nevres Sokağı» dır. İkişer üçer katlı kâgir evler arasında uzanır, kapu numaraları 1-15 ve 2-18 dir. Üzerinde 1 terzi ve 1 kunduracı dükkânı vardır (Ağustos 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOYNUZSUZ KOYUN — Halk ağzı deyim, «halim, sâkin, mazlum adam»; misal:

Garib bekâr uşağı genç, küçük bir aylıkla bir kapıda uşakdır, hemşehrisine rastlar:

— Kapundan hoşnud musun?

— Hoşnud değilim ama ne yapacağım, açıkda kalırım diye korkarım, adam buldu benim gibi boynuzsuz koyunu, depe depe kullanır...

BOYUN — «Vücûdun başı omuzlara birleşdiren yeri; mecâzen uhde, zimmet; boyun şeklinde olan şeyler« (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lügatı).

İstanbul muâşeretinde, mahcub ve nigâr, bir güzelliğin medhi yapılır iken dâima, başı omuzlar arasında sânına lâyık ihtişamda gösteren uzun boyunlar aranmış ve medhedilmişdir; ve şâirler tarafından güzellerin boyunları ekseriya billûr ve gümüş surâhi boyunlarına benzetilmişdir. Fakat her neden ise bir darbı mesel de uzun boynu makbul saymamaktadır; öyle tahmin ederiz ki bu darbı meseldeki uzun boyun, ölçüsüz bir uzunluk olacakdır; darbı mesel şudur: «Boynu uzun beyni boş, tut kulağından çifte koş».

Boyun kelimesi İstanbul ağzında mecâzî yollarda şu şekillerde kullanıla gelmişdir:

Maddî ve manevî mes'uliyet yüklenme mânasına: «Günâhı boynuna!», «Günâhı boynuma!».

Mutlak itaat mânasına: «Boynum kıldan ince!», «Boynum kıldan ince, emrin kılıçdan keskin!». Bilhassa eski tarih kaynaklarımızda bu deyime çok sık rastlanır.

Bir şeyhe, bir güzele, bir fikre sonsuz bir inan ve aşk ile bağlanmaya, bu bağlanmayı kendi irâdesiyle azad kabul etmez bir esâret hâline getirmeye de «Boynu bağlı kul olma» denilirdi; güzel fakat eski bir deyimdir, zamanımızda nesli pek azalmış bir kaç İstanbul Çelebisinin ağzında kalmışdır:

Boynu bağlı kul oldum
Hâki pâyin zerreyim
Binek taşı ne lâzım
Başım dururken Beyim!.

Ali Çamiç

Hüseyin Kâzım Bey Gazâlî'den şu güzel misâli veriyor:

Boynu bağlı kul oldu dergâha
Oldu âzâd bendi bihnetten

Boyun bükmek — Halk ağzı deyim; sessiz şikâyet ve tazallüm, bu yolda mahzûnane durmak; misal:

«Bir kurban bayramı arifesiydi; kalın ayak, tülü baş, ele avuca sığmayan sesi çıngıraklı tazı (Bir gazete müvezzii çocuğun lâkabı) o gün boynu bükük ve dalgındı, dört uzun günü nasıl, ve nerede geçireceğini düşünüyordu; hepsi bayramlık bir şeyler almış arkadaşlarının arasında çıplak ayakla dolaşamazdı».

Hüseyin Kâzım Bey Mehmed Âkifden şu güzel misâli veriyor:

Bir de bakdım ki tek onluk bile yokmuş kesede
Mührüm boynunu bükmüş duruyormuş sâde

Boyun kesmek — Hürmet ve tâzim göstermek; bilhassa eski tekke dilinde, muâ-

şeretinde kullanılırdı, ve ayni zaman tevâzu ifâde ederdi.

Boyun borcu — Vazife, vecîbe; ekseriya «Boynumun borcu» şeklinde kullanılır, ve hemen dâima bir nevi yemin gibi kullanılır; misaller:

— Sana hizmet boynumun borcu ağabey, az mı iyiliğini gördüm ben senin!...

— Keratadan intikam almak boynumun borcu olsun.

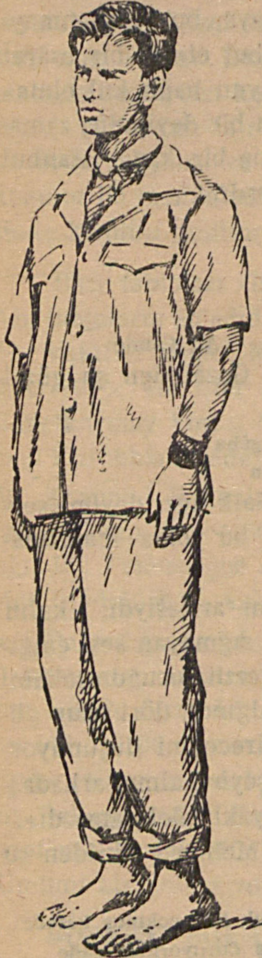
Boyun vurmak — Eski Osmanlı terimlerinden, îdam hükmünün Cellâd satırı ile, veya kılıç ile baş kesmek sûretiyle infâz; bilhassa askerler, yeniçeriler böyle öldürülürdü. Tarih kaynaklarımızda binlerce vak'a üzerinde sık sık rastlanır.

Boyun uzatmak — Teslim olmak; misâl:

— Yok dostum, kurbanlık koyun gibi boyun uzatamam...

Boyun, boyun — Def'atle, ısrar ile; misâl:

— Boyun boyun yalvardım gitme, gidersen denize, denize girersen açılma diye, dinlemedi, hem kendine kıydı, hem beni yakdı..

Boynu mendilli bıçkın genç
(Resim : S. Bozcalı)

BOYUNA MENDİL, ÇEVRE SARMA, BAĞLAMA — Aslında ehemmiyetsiz, bir insanın günlük hayatında her hangi bir hareketi görülür; hammallık, kayıkcılık, gemi âteşciliği, ırgadlık gibi ağır işlerde çalışanlar, bilhassa yaz günleri yüzlerinden şakır şakır ter döküldüğü için, kimi bir fanilâ, yahud et üstüne geçirilmiş bir tiril mintan, kimi de gövdeleri tamâmen çıplak çalışdıklarından, yüzlerinin terini silecek mendili, çevreyi boyunlarına sarıp bağlayıverirler.

Eskiden İstanbulda bâzı temizlik düşkünleri vardı ki, yaz günleri gömlek ve mintan yakalarının ter ile nemlenerek bu nem üstüne sokağın tozunun yapışmasına son derece sinirlenirler, bunu önlemek için de boyunları ile yakaları arasına tertemiz bir mendil, çevre yerleşdirip sararlardı; bunu da yapanlar umumiyetle boyunbağı bağlamayan İstanbul esnafının yaşlıcaları, babayânî olanları idi.

İstanbulda bir de külhânilik, kopukluk, itlik ve bıçkınlık yolunda boyuna mendil veya çevre bağlama vardır; bunlar, boy boy, yaş yaş, kırçıl, kıranta, genc, mürâhik, şâbıemred oğlan mendili boyunlarına sırf bir nişan, alâmeti fârika olarak bağlarlar; bunu, yağlı perçemleri, zülüfleri, afili yürüyüşleri, topuk vuruşları, türlü fiyakaları ve cakaları arasında tuvaletlerini tamamlayan bir şey bilirler, bu ile göze derhal çarpan renkler, sert renkler, mendil ve çevre nâdiren beyazdır, umumiyet bu arada ateş alı bilhassa tercih olunur. 1943-1945 arasında İstanbulda bu tabakadan olanlar arasında boyuna, kenarları beyaz çubuklu bir kırmızı mendil bağlama, âdetâ bir itlik modası salgını hâlini almış, ve mendiller bütün İstanbul pazarlarında, Köprü üstünde işportalarla harıl harıl satılmışdı. Öylesine bir salgın ki, bu it kopuk modasına bir takım mâsum ve temiz gencler de kapılmışlar, gül gibi, çiçek gibi mektebli kızlar ve oğlanlar dahi boyunlarına birer kırmızı mendil bağlamışlar; hâdise bâzı muharrirlerin nazarı dikkatini çekmiş, hattâ bunun gaayetle sinsi bir komünist propagandası işi olduğu söylenmiş idi.

1943-1945 arasında boynuna kırmızı mendil bağlayan hayırsız bir tüysüz oğlanı halk şâiri Ali Çamiç Ağa şu manzûme ile hicvetmişdir:

Üstünde ne hoca, ne usta hakkı
Yüz karamız oldu dayımın Hakkı

Henüz onbeşinde, belinde kama
Akran emsalinde yok iken çakı

Kaldırım deper de yalın ayakla
Her akşam devirir bir şişe rakı

Perçemli zülüflü fiyaka caka
Abdest namaz bilmez unutmuş Hakkı

Boynunda bıçkınlık nişanı mendil
Uygunsuzlar ile hep intibakı

Namlı gangsterdir, bir gün soyarsa
Hiç şaşmam koskoca şu Deniz Bankı

BOYUN BAĞI — Kravat; bu güzel Türkçe isim var iken kravat kelimesinin kullanılması garibsenecek dil münâsebetsizliklerindendir.

Çeşidleri pek çok ve bağlanışları da çeşidlidir ki, bunlar İstanbul Ansiklopedisinin konusu dışında kalır.

Bizde Tanzimat devrinde kullanılmış, ve yapılmışdır, ve o devirde boyunbağı bir şıklık alâmeti, alafrangalık bilinmişdir. Boyunbağıların renkleri de devir devir moda konusu ola gelmişdir.

1887-1889 arasında ölen külhânî şâirlerden Beşiktaşlı Gedâî boyun bağılı bir İstanbul civanını bir koşmasında şöyle tasvir ediyor:

Melâhat bağında gördüm bir âfet
Henüz bulmuş on üç ondört çağını
Ol sîm gerdanına ol servi kaamet
Galibarda bağlar boyun bağını

Giymiş sıkma canfes ...... var
Parlak kunduranın yüzüne basar
Zelzeleye verir âlemi sarsar
Salladıkça şalvarının ağını

Tâze gülden nâzik ter gül yanağı
Gîsûları sünbül lâle dudağı
Nâz ile sarkıtmış belden aşağı
Saat kordonunda zer saçağını

Saat kordonundan altın püskül sarkmış, rugan pabuçlu, ardında şalvar ağı sallanır galibarda renkli boyun bağı bağlamış küçük delikanlının portresi hayli şirin olsa gerekir. İstanbulda mutaassıb bir zümre boyun bağına uzun zaman, şapkadan bir kademe aşağı bir firenk işi görülmüş, ne kendileri boyun bağı bağlamış, ne de yakınlarına bağlatmışlardır.

İstanbulda esnaf tabakası ise, taassub mevzûi bahis olmadan, boyun bağını sâdece bir şıklık iddiâsı telâkkî etmiş, ve şıklığı esnaf hayatının basit ve babayâni ciddiyeti ile bağdaşdıramamış, son zamanlara gelinceye kadar, tâtil günlerinde ve bayramlarda dahi esnaf gencleri boyun bağı bağlamamışlardır; bağlayanlar da muhitlerinde aslaa görülmemişdir.

Pırpırı, hâneberduş gürûhu ise boyun bağını hâlâ tezyif ederler, bu yalın ayaklı, yarı çıplaklar arasında boyun bağının adı «medeniyet yuları» dır.

Fakat zamanımızda amele, ırgad, fırın ve hamam uşaklarına varınca, pazar tâtillerinde, dinî ve millî bayram günlerinde büyük bir ekseriyet adamlık esvaplarını giyerler iken rengi parlak bir boyun bağı bağlamayı da aslaa ihmâl etmezler; ve o boyunbağı ile hakikaten şıklaşmış olduklarına kanaat getirirler; öyleki zamanımızda boyunbağı satışının işportalarda İstanbul sokaklarına dökülüşü, orta tabakadan ziyâde bu ayak takımından müşterilerin ihtiyacını karşılamak içindir.

Maalesef İstanbulda ayak takımı ile işportalı satıcıların ağzında dahi, boyunbağının adı «kravat»; renkleri; nakışları da «desen» olmuşdur, işporta malı boyunbağların ayak satıcıları:

— Mağazadan otuz liraya almayın, en son moda desenler, beş liraya, beş liraya!.. seç seç al!.. seç seç al!..

— Halis ipek bunlar!.. Avrupa!.. Avrupa!.. Avrupa bunlar!..

— Kravatlar fransız!.. İdhâl malı bunlar!.. bende yedi buçuk, mağazada kırk lira bunlar!..

«Galibarda bağlar boyun bağını.» (Resim : S. Bozcalı)

— Halis ipek italyan kıravatları bunlar!.. renk, desen bunlarda!.. diye bağırırlar.

Bu ayak satıcıları da bilhassa Bağçekapusunda, Büyük Postahâne caddesinde, Sultanhamamında, Mahmutpaşada, bazan, Belediye kontrolleri gevşediğinde köprü üstünde bulunurlar.

Mürüvvet, sehâ, muhabbet, şefkat sâhibi kibar zenginlerin kapularında uşaklık, bağçıvanlık yapan bekâr uşağı garib gençlerden temiz giyinmeye ve tâtil günlerinde azıcık süs-

lenmeye hevesli olanlar da beylerinin verdiği kullanılmış güzel güzel boyun bağları bağlarlar.

Ayak takımı bekâr uşaklarından süslenmek için boyun bağı kullandığı halde bağlamasını bir türlü beceremeyenler pek çokdur; bunlar, bir bilene bağlattıkdan sonra, en çok haftada bir pazar günleri takdıkları boyun bağlarını çözüp çıkarmazlar, düğümü andıran sarma içindeki kısmını çekerek boyun etrâfındaki çenberini genişletirler, ve böylece, sarma tamâmen bozulmadan, çenberi başlarından çıkarırlar; takacakları zaman da yine başlarından geçirip takarlar ve sarmayı yukarı çekik gömlek yakası içine yerleştirilmiş kısmı boyuna göre daraltırlar; bir sefer bağlanmış bir boyun bağı bu usûl ile aylarca, yıllarca kullanılır.

Yine bu boydan kimselerin elinde bir boyun bağı, ne kadar eskimiş, sünmüş, ip gibi uzamış olsa dahi kıymetini muhâfaza eder, yalnız yerini, vazîfesini değişdirir; boyun bağı olmaktan çıkar da pantalonlara, kemer yerine bağlanır, hattâ bazân, iç donlarına uçkur dahi olurlar.

İstanbulda boyun bağı ile kendini asmak sûretiyle intihar vak'aları görüldüğü gibi, bilhassa cinsî sapıklık yolunda, boyun bağı ile boğmak sûretiyle işlenmiş cinayetler de görülmüşdür. (B.: Kravat).

BOZA, BOZACI — Darıdan yapılan mâlûm mayalı içki, bunu yapub satan esnaf; suda pişirilmiş pirinç unundan yapılan bir çeşidine pirinç bozası denilirdi. Tahammür ile olduğu için, içki yasakları devrinde ayyaşlar, yahud her hangi bir sebeble içkiye tövbe etmiş olup da içkisiz olamayanlar bir iki bardağı içine tam bir sekir veren sert bozalar içerek sarhoş olurlardı; bundan ötürüdür ki bozacılar halk nazarında meyhaneci ile bir tutulurdu; buradan gelerek dilimizde: «Meyhâneciye şâhid kim diye sormuşlar, bozacıyı göstermiş», «Meyhânecinin kefili bozacı» gibi deyimler vardır; ayni meşrebde, ayni mizaç ve ahlâkda adamların birbirini koruması, tutması, müdâfaası mânâsına gelir.

Sert ateş üstünde dövüle dövüle yapıldığı için halk ağzı deyim olarak, bir adamın verilen ücret karşılığı onu kahredercesine kullanma yerinde «ensesinde boza pişirmek» denilir; misâl:

— Hasan oğlum, seni Taşçı Ali Bey çağırıyor, bağçesinde bir iş varmış...

— Gitmem...

— İyi gündelik veriyor...

— Gitmem... adamın ensesinde boza pişirir o herif...

Her hangi bir ağır iş altında son derecede yorulma yerinde de kullanılır. Misâl:

— Bugün yine ensemde boza pişdi.

Boza bilhassa bir kış içkisidir; kış geceleri İstanbul sokaklarında seyyar boza satıcıları hâlâ dolaşmaktadır; «Haydi boza!.. boza!..» diye yükselen sesleri, hele karlı, ıssız gecelerde insana kışı seslendiren garib bir hüzün verir. Bu gece satıcılarının da hemen hepsi pençeli, bazusuna, bileğine güvenen genç adamlardır; son zamanlara kadar da bozacılar umumiyetle arnavuddan olurdu.

Eskiden İstanbul bozahâneleri büyük şehrin ayaktakımının, hattâ uygunsuz gürûhunun oturduğu, toplandığı yerlerdi; kibar evlâdı şöyle dursun hattâ ırz ehli esnafdan gençlerin bozahânelere gitmeleri, meyhâneye gitmekle bir, aslaaa hoş görülmezdi bir adam hakkında: «Bozahâne ehlindendir.» denilmesi hakaret tazammun ederdi.

Yeniçerilik devrinde, bozahânelerin gedikli baş müdâvimleri yeniçerinin erâzil takımı idi.

Evliya Çelebi on yedinci asır ortasında İstanbul esnafından bahseder iken şunları yazıyor:

«Esnâfı Bozaciyan — Dükkân 300, nefer 1005. Bozanın ilk mûcidi Salsal Tatar idi; ammâ bozacılar pîrimiz Sarı Saltuk Sultandır derler ise de hilâfdır, çünkü bu Sarı Saltuk hazretleri bir ulu sultan olup bu hakir Evliyanın ecdâdı türkü türkân Hoca Ahmed Yesevînin halîfesidir ki hasîb ve nesîb ırkı tâhirdendir.

«Bu bozacılar orduda gaayet lâzımlı kavimdir; bozayı sekir verecek derecede içmek haramdır, ama şarab gibi katrası haram değil, yâni sekir vermeyecek kadar içmek mubahdır. Bozayı çok içen kimseyi köpek dalamaz, zîrâ çok içen kimseler istiskaa ve nakris marazına mübtelâ olup koltuk değneğine muhtac olur, ellerinde değnek olacağından köpekler yaklaşamaz.

İSTANBUL SULARINDA APSARILI SANDALCI

Sabiha Bozca

«Amma yolunda içilirse guzâtı müslimîne kuvvâyi beden olup sıcaklık verdiği gibi açlığı da def eder. Ekseriya bu bozacılar tatarın çingeneleridir. Ne kadar mükeyyif meşrûbât varsa cümlesi bozacıya yamak olup esnafın ordu alaylarında sınıf sınıf geçerler. Temâşâcılara çomça çomça boza dağıtırlar.

«Esnâfı darı bozaciyan — 40 dükkân, 105 neferlerdir. Bunlar Tekirdağı darısından beyaz süt gibi bir nevi boza yaparlar ki gûyâ bi kâse cülâbı hoşgüvardır; pek katı olur, nice kere tecrübe için makremelere (çevrelere) koymuşlar, bir katre akmamışdır; ekseriyâ ulemâ ve meşâyih nûş iderler. Hâmile hâtun nûş itse batnında evlâdı tendürüst olur, hamlini vaz ettikten sonra içse sütü çok olur. Bozacının meşhuru Ayasofya Çarşısında, At Meydanı başında, Kadırga Limanında, Okçularbaşında, Aksarayda ve daha nice malûm yerlerdedir; beyaz üstü kaymaklı bozalardır ki nûş iden hayat bulur; on çomça içilse yine sekir vermez, zîrâ içine Kuşadası pekmezi ve üzerine darçın, karanfil, zencefil, hindistan cevizi serperler.

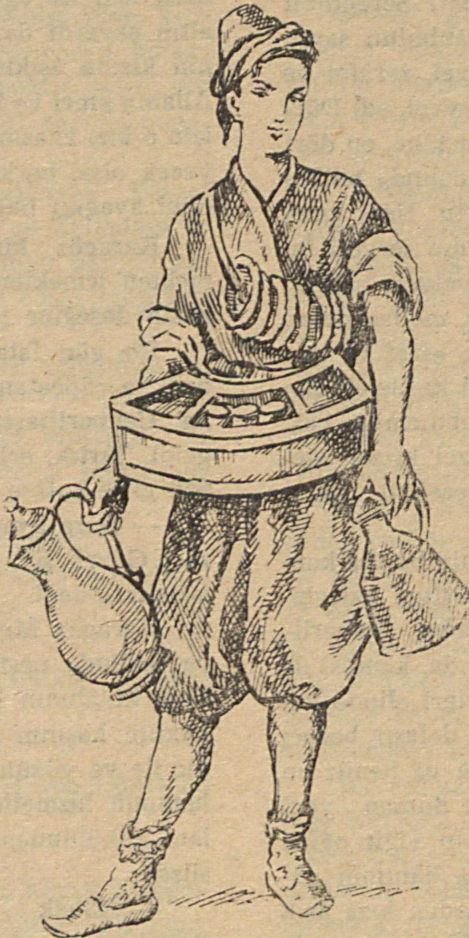
«Hakir bu kadar âlûfte ve âşüfteler ile meyhâne, bozahâne, kahvehâneye yasdandım, Hüdâ bilir, bu bozadan gayri bir şey nûş etmedim; meşrûbat ve mükeyyifatın birini ağzıma almadım; ancak dilber lebi mâcununa müptelâ olub sîmi hâlis hokka dehânından devâyi inşirâhı sadır için kâh kâh kimsenin haberi yok iken istimâl ederim. İstanbul'da Süleymaniyenin Yâsemin Bozası, Arnavud Kasım Bozası, Ayasofyanın Taşaklı Bozası, Unkapanının Sinan ve Miho Bozası pek meşhurdur. Hammallar bunlardan bahis tutuşarak içerler, pek keskin bozalardır.»

Zamanımızda en meşhur bozalar Vefa Bozası ile Nuruosmaniyede Sinanın Bozasıdır; nerede yapılırsa yapılsın, Sinanın dükkânı müstesnâ, kim satarsa satsın, İstanbulda boza, hâlen «Vefa Bozası!..» diye satılır; hattâ İstanbul'un en uzak köşelerindeki gece satıcıları bile: «Vefânın bozâ!..» diye bağırırlar.

Eskiden meşhur bozacıların hediye götürüb gönderilmek üzere sûreti mahsûsada boza şişeleri vardı. Zamanımızda o cam şişeler kalkmış, teneke ibrikler kullanılmaktadır. Bozacılarda, dükkânda boza içenler için alelâde bardaklar yerine kalın ve kulplu duble bira bardakları kullanılmaya başlamışdır ki o da ehli keyfin gözüne siklet veren bir bid'attır.

Evliyâ Çelebi bozaya ulemânın da rağbet ettiğini söylüyor ise de İstanbul'un ayak takımının çok olduğu semtleri tasvir ederken bizim «ayak takımı içkisi idi» sözümüzü tasdik ediyor; meselâ Tophâne Çarşısında: «levendler için darı bozası meşhurdur» diyor.

Bozanın, üstüne hindistan cevizi, karanfil, zencefil serpilerek içilmesi unutulmuştur, zamanımızda sâdece darçın serpilir, hattâ o da terkedilmek üzeredir, leblebi konur olmuşdur, ağız, damak tâdında hazin tedennîdir.

Geçen asır ortasında bozacı
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Boza Günü (Vefa Lisesinin) — Zamanımızda İstanbul liseleri yılda bir günü okullarının târihçesini kutlama günü kabul etmişler, ve son sınıf talebeleri, mezunlar, eski ve yeni muallimler mütevazi bir okul sofrası etrafında toplanır olmuşlardır. Bu toplantılara önce Galatasarayı Lisesi bir «Pilâv Günü» ile başlamışdır; bu meyanda meselâ Pertevniyal Lisesinin bir «Âşûre Günü, Vefa Lisesinin de bir «Boza Günü» vardır.

BOZACI ÇIKMAZI — Kuzguncuk sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 27 numaralı paftasında Simitçi Tâhir Sokağı ile Bozacı Sokağı arasında bir dirsekli sokak olarak gösterilmişdir. Bozacı Sokağından girilince daracık, meyilli, toprak bir yol olarak başlar, sonra düzleşir; ortalarına rastlayan bir noktadan 32 basamak merdivenli bir a-

ralık sokakla Simitci Tâhir Sokağına geçilir; bu nokta geçildikden sonra Bozacı Çıkmazı bir bostanda sona erer.

Başlangıcından bitimine kadar bir yanında ahşab ve beton evler sıralanmışdır, bir yanı, meyilli bir arazîde bir sıra arsalardır, yanında uzanan sokakdaki evlerin arka yüzleri görülür. (Eylül 1961)

Hakkı GÖKTÜRK

BOZACI GÜZELİ KARAGÖZ MUSTAFA İLE SERENDİBLİNİN KIZI DÜRDÂNE HANIM HİKÂYESİ — Cemiyet hayatı ve folklor bakımından hemen hepsi müstesnâ kıymet taşıyan yüzden fazla masal bilen ve bu masalları bir meddah ustalığı ile anlatan 1935 - 1940 arasında Bulgaristan'ın Eski Zagra kasabasında vefat etmiş İstanbullu Gülmen Hanımın ağzından zaptedilmiş bir İstanbul masalıdır:

Zamanımızdan şu kadar yüz yıl evvel Saraçhânebaşında seksen odalı konak sahibi olan karabiber ve çay tüccarı Serendibli Hacı Zafir Behmen Pûr İstanbulun sayılı zenginlerindendi. Güzelden güzel, zerâfet ve terbiyede bîbedel, zekâda akli evvel, adı Dürdâne, bin körpe nigâr içinde bir tâne, on dört yaşında gonca gül, muhabbet dalında bülbül bir kızından başka evlâdı yoktu. Hem kızın güzelliği, hem de Hacı babasının serveti İstanbul delikanlıları arasında velvele salmış, nice paşa oğulları, bey zâdeler, mollazâdeler, emlâk ve akar sahibi âyan ve eşraf ve tüccar evlâdları için gelen görücü kafileleri Saraçhânedeki konağın eşiğini aşındırmağa başlamıştı. Hacı Behmen Pûr güzel kızını isteyenlerden hangisini tercih edeceğini şaşırmıştı.

Baht ve devlet kuşu zenginin başına konmuştur ama, gönül kuşu fakirin ten kafesinde de çırpınır. Ustanın dükkânı Çenberlitaşda Sultan Hamamının yanında, kendisi de gündüz dükkânda çalışır, geceleri elinde kalaylı güğümlerle sokak sokak dolaşır bozacı çırağı Karagöz Mustafa adında ve henüz on yedi yaşında, bıyıkları duman duman yeni terlemiş esmer güzeli bir garip yiğit oğlan da Serendiblinin kızı Dürdâne hânımın güzelliğini işitmiş, yüzünü görmeden kıza âşık olmuştu. Yatsı namazını kıldıktan sonra güğümlerini kapar, bir yol Saraçhanebaşına koşar, yanık sesiyle:

— Boozaaa, boza!.. diye bağırırdı.

Başında keçe külâh, sırtında yamalı mintan, yamalı cebken, şalvarı cebkenine denk, ayağında kaba yün çorap, yarım papuç, dükkânda yatıp kalkar bekâr uşağı idi, belki de gömleğinin ve mintanının yakalarına, dikiş boylarına sıra sıra dizilmiş bitceğizleri de vardı; mürahik oğlan mâşukasının küffü olmadığını biliyordu; hemşehrileri, ayakdaşları tarafından alaya alınmaktan korkmuş, derdini kimseye açamamıştı.

Başında keçe külâh vardı ama, o baş şahin başıydı. Sırtındaki pelâspâreleri çıkarıp atsa, şehlevend vücudunun güzelliğine Yûsufi Mısrî imrenirdi. Beyzâdeler, paşazâdeler Karagöz Mustafanın eline değil, yumru topuklu ve kalem kalem parmakları nasırlı ayağına dahi su dökemezlerdi. Aslında semtinde de lakabı «Bozacı Güzeli» idi.

Fakat insanlar tuhaftır, Çenberlitaş hamamcısı gelip hamamında soyunup dellâk olması için Karagöz Mustafanın adımına bir altın sayardı da, Mustafa: «Ben Serendiblinin kızına âşıkım, ey hayir sahipleri gidip Allahın emri ve Peygamberin kavli ile benim için o kızı anasından babasından isteyin!» diyecek olsa, herkes: «Oğlan aklını oynatmış, elini ayağını bağlayın!.» derdi.

Karagöz Mustafa bu aşk derdi ile yemekten içmekten kesilmiş, hani nerede ise hasta döşeğine yatacaktı.

Bir gün İstanbul'un meşhur esircilerinden ve çöpçatan kadınlarından Ayyar Zeliha Çenberlitaştaki dükkâna boza içmeğe geldi. Yırtık, erkek gibi kadındı, daha kapıdan girip kafese çıkarken:

— Boza içmeğe geldim ama, burada Bozacı Güzeli bir oğlan varmış, onun elinden isterim!.. dedi.

Karagöz Mustafa yalın ayağında takunya, belinde peştemal, kolları sıvalı, beyaz keçe külâhının kenarından bir tutam kara kâkülü kaşının üstüne dökmüş, cilveli reftâr ile ve yüzünde mahzun bir tebessümle hanımın hizmetine koştu. Ayyar Zeliha oğlanı kâkülünden topuğuna kadar şöyle bir süzdü:

— Elhak... Methettikleri kadar güzel imişsin delikanlı!.. dedi.

Hicâbından, oğlanın yalnız yüzü değil, çıplak ayakları bile kızardı.

Ayyar Zeliha, kafes arkasına Karagöz Mustafanın ustasını çağırttı:

— Bre ağa!.. Sen ne makuule ustasın?.. dedi.

— Hayrola hanım.. Ne oldu ki?.

— Ne olacak ki... Senin şu tâze civan Bozacı Güzeli çırağın hastadır... Usta olursun da Allahın garibi çırağının ahvâline neden mukayyed olmazsın?..

Adam düşündü, kadın haklıydı, Mustafa bir haftadan fazladır ki, yemekten içmekten kesilmişti ve şetâretini kaybetmişti:

— Belî... On gündür yemez, içmez, elimden ne gelir?..

— Şimdi senin elinden bir şey gelmez, vaktinde mukayyed olmak gerekti, bu oğlan hastadır ve hem de aşk hastasıdır!..

Karagöz Mustafa hani nerede ise olduğu yere çöküp yığılıverecekti. Ayyar Zeliha gözlerini oğlanın gözleri içine dikti:

— Şimdi İstanbul civarının ağzında bir Dürdâne Hanım adı dolaşır, cümle âlem kendisini değil, tasvîrini dahi görmeden kulakdan adını duymuş o nigâra âşıktır; sakın sen de Serendiblinin kızına gönül vermiş olmayasın!?. dedi.

Kadın sözünü bitirir bitirmez Bozacı Güzeli dizleri üstüne çöktü ve Zelihanın oturduğu peykeye kapanıp hüngür hüngür ağlamağa başladı. Kadın oğlanı ensesinden tuttu:

— Kaldır başını delikanlı! dedi. Aşk yarası göz yaşiyle timar olmaz...

Yaşlı gözleriyle Karagöz Mustafa bir kat daha güzelleşmişti, Zelihaya melûl melûl bakarak:

— Ya ne yapayım? diye sordu.

— Evvelâ sil şu güzel kara gözlerinin yaşını..

— ....

— İyi olacak hastanın hekimi ayağına gelir..

— ....

— Bana bu İstanbul şehrinde Çöpçatan Ayyar Zeliha derler..

— ....

— Kız olsun. oğlan olsun, kimse pençemden kurtulmaz, dilersem yalın ayaklı hammala vezirin kızını alırım, hammalın kızını da padişahın şehzadesine verip sultan yaparım..

— ....

— Senin gibi yalın ayaklı, yarım pabuçlu ve başı keçe külâhlı bozacı çırağını Saraçhanebaşındaki karabibercinin konağına iç güveysi koymak benim için iş değildir, değildir ama, söyle bakayım Bozacı Güzeli, sana bu iyiliği yaparsam bana ne verirsin?..

Karagöz Mustafa kadının ellerini öptü, ellerini bırakıp eteklerini öptü:

— Ben bir garip bozacı çırağıyım.. Sana ne verebilirim ki.. dedi.

— Benim de senden istediğim altın, akçe değildir..

— Ya nedir?..

Ayyar Zeliha pervâsız:

— Bozacı Güzeli!. Bana kendini bir kerrecik öptürür müsün?!.. dedi.

Oğlan güzel başını uzattı:

— İstediğini peşin vereyim.. Neremden istersen öp! dedi.

Gözleri, gamzeleri, yanakları, dudakları, gerdanı, Mustafanın öpüp koklanacak her yerinin muhakkak ki, ayrı ayrı tadı vardı, fakat Ayyar Zeliha garip oğlanı bir ana şefkati ile alnından öptü; ve:

— Ustandan izin al, takıl peşime, gel benimle beraber!.. dedi.

Aradan iki ay geçmişti ki Saraçhanebaşında atlı bir nevcivan herkesin alıcı gözüne çarpmağa başlamıştı. Dağistan taraflarının işi kıymetli bir eyer vurulmuş bir küheylânın üstünde ter bıyıklı, kara gözleri kudretten sürmeli kişmirî bir delikanlı, bir şehzadei civanbaht idi. Aslında ise bir gün al çuhalar, ertesi gün mavi çuhalar, bir üçüncü gün de mor çuhalar giyen, bazan âşıklar kâbesi gibi siyahlara bürünen, bazan da ak esvaplarla zanbak misâli görünen, belinde baha biçilmez Hind şalları, başında samur kalpak üstünde mücevherli sorguç, ayağındaki pabuçlarına varınca şakır şakır altın sırmalar içinde...

Bu delikanlı, Çenberlitaşdaki bozacı çırağı Karagöz Mustafa idi. Fakat öylesine değişmişti ki, yıllarca burun buruna oturduğu ustası ve bekâr odasında döşeklerini yanyana serip yattığı kalfası görmüşler de tanıyamamışlar: «Ne kadar da bizim Mustafa'yı andırır, aceb hangi gülüstanın gülüdür?» diye sormuşlardı. Ayyar Zeliha'nın Saraçhane-

başına ve oğlanın gezip tozarak göründüğü yerlere saldığı adamlar da soranlara:

— Dağistanda hanlar hanı Karabudak Hanın şehzadesi imiş!..

— Babası yedi hanlık ve yedi kadılık yere hükmeder imiş!..

— Han babasından izin alıp seyyahı âlem olmuş!..

— Bu hanzâdenin ismi şerîfi Şebçırağ Yâkub Han'dır!.. diyorlardı.

— Aceb nerede yatar, kalkar?..

Diye soranlara da:

— Galiba Esirci Zeliha Hanımın konağında kalır..

Cevabını veriyorlardı, hattâ izahat da veriyorlardı:

— Esirci Zeliha Hanımın babası vaktiyle o taraflara gidip geldiği için bu nevcivanın han babasiyle tanışırlarmış... diyorlardı.

Ayyar Zeliha da bir gün arkasına iki halayık takıp Serendiblilerin konağına gitti. Misafire riayet ve hürmetin şart bilindiği İstanbul ananelerine uyularak karşılandı. Çöpçatan Zeliha sohbet içinde Dağistan Hanzâdesi Şebçırağ Yâkub Handan söz açdı; oğlanın güzelliğinden öylesine ballandıra ballandıra bahsetti ki, herkesten ziyade Hacı Behmen Pûr'un güzel kızı Dürdâne Hanım dikkat kesildi. Akşam olunca da Hacının hanımı dinlediklerini kocasına nakletti. Hacı Zâfir Behmen Pûr:

— Ben de işittim, fakat delikanlıyı görmedim, fevkalâde güzelmiş, bizim Mısır çarşılılardan biri bir gün al çuhalarla görmüş, oğlana hayran olmuş... dedi.

Bir başka gün Ayyar Zeliha'nın sağ eli yerinde Çarşanbalı Benli Hürmüz etekleri zil çalarak konağa geldi. Serendiblinin karısına:

— Tebrik ederim hanımefendi!.. dedi.

Kadıncağız şaşırdı:

— Hayrola. Ne vardır ki?.. diye sordu.

— Hanlar Hanı Karabudak Hanın oğlu Şebçırağ Yâkub Han kerimenize talip olmuş!..

Kadıncağız şaşırdı:

— Bir yanlışlık olacak.. Başkasının kızı olacak.. Bize kimse gelmedi, bir şey söylemedi.. dedi.

— Yanlış değil hanımcığım, yanlış değil!.. Karabibercinin kızı Dürdâne diye herkesin ağzında..

— Bize kimse gelmedi, benden kız isteyen olmadı.

— Hacı Efendiye gitmişlerdir, ondan istemişlerdir, malûm ya, oğlanın burada kimsesi yok...

O gün Hacı Zâfir Behmen Pûr'un akşam dönüşü konakta heyecanla beklendi. Karabiber ve çay tüccarı gayet neşeli dönmüştü, toptan mühim bir satış yapmıştı. Bir borçlu, batmış sandığı bir parasını özürler dileyerek getirmiş, iki seneden fazla hiç haber alamadığı Serendibdeki ortağından da mektup gelmişti. Hanım kocasının neşesini, kızlarının Dağistan hanzâdesi için istenildiğine hamletti. Hacı, daha harem kapısından girer girmez Şebçirağ Yâkub'dan haber sordu.

Adamcağız:

— Dur yahu, nefes alayım, bu ne merak... dedi.

Güzel Dürdâne de yüreği çarparak babasının ağzına bakıyordu. Hacı anlattı:

— Bugün nihâyet gördüm.. Güzelliğine söz yok..

— ....

— Kişmirî bir mahbubu zîbâ...

— ....

— Hâli ve tavrı da gayetle müeddeb...

— ....

— Arkasında lalası, çarşıdan bir geçişi vardı, bakışından, adım atışından hanzâde olduğu belli ..

Kadın çekine, korka:

— Kız için söz verdin mi?.. diye sordu.

Hacı Zâfir bir şey anlamadı:

— Ne kızı, ne sözü?..

— Bizim kız ayol...

— Ne olmuş bizim kıza?..

Hanım da şaşırdı:

— Hanzâdeden sana haber gelmedi mi?..

— Yahu, bu akşam sende bir acaip hal var, anlayamıyorum..

— Efendi, Dağistanlı hanlar hanının oğlu bizim kıza âşık olmuş...

— Bu da nereden çıktı?

— Nereden çıkacak, herkesin ağzında...

Serendiblinin karısı o gün duyduğunu olduğu gibi nakletti. Hacı Zâfir:

— Bana kimse gelmedi... dedi.

Sakalını karıştırdı, azıcık düşündü:

— Oğlanı gözüm tuttu...

— ....

— Hani hanzâde olmasa da...

— ....

— Helvacıda, bozacıda, aşçıda çırak, iskelede kayıkçı, fırında hamurkâr da olsa...

— ....

— O güzellikte, o terbiyede olan bir delikanlıya Dürdâne'yi hiç düşünmeden veririm!... Elverir ki itlik yolunda olmayup iffet sâhibi olsun...

Aradan iki üç gün daha geçti. Serendiblilerin harem takımı sabahtan akşama gözleri kapıda, esirci Zeliha'nın yolunu gözledi.

Ana baba yüz göz olmamak için konağın yaşlı ve emektar bendegâniyle kızın ağzını yokladılar. Güzel Dürdâne boynunu büktü:

— Ben onların sözlerinden dışarı çıkmam, babam beni kime verirse varırım, ister şehzade olsun, ister kayıkçı, helvacı, bozacı... dedi.

Ayyar Zeliha Serendiblilerin konağına tam onbeş gün sonra geldi, o gelinceye kadar Dağistanlı civan da Saraçhanebaşında görünmemişti.

Zeliha kapıdan girer girmez öyle bir sual yağmuruna tutuldu ki cevap vermek için feracesini çıkarmaya vakit bulamadı:

— Şebçirağ Han kızınıza âşık... dedi.

— ?...

— Öyle âşık ki çıra gibi yanıyor..

— ?...

— Fakat istemeğe cesaret edemiyor..

— ?...

— Harçlığı kalmamış.. Cebinde ancak memleketine dönecek kadar parası var.. Düğün masrafı yapamıyacak.

— ?...

— Dağistana gidip babasından düğün parası alıp dönecekmiş..

Bu haber Serendiblilerin konağındaki mürüvvet sevincine bir kırıklık verdi. Evvelâ şu kadar yıllık emektar kâhya kadın:

— Şehzademizin Dağistana gidip dönmesi ne kadar sürer?.. diye sordu.

Çöpçatan Zeliha muhtemel suallerin cevabını evvelden hazırlamıştı:

— En azdan üç yıl sürer...

— !...

— Tâ Dağistan'a gidip gelecek, komşu kapısı değil, Kaf Dağının ardı...

Ve âdeta müjde verir gibi ilâve etti:

— Bu Şebçırağ Yâkub Han tam on altı kardeşin en küçüğü imiş..

— !...

— Taht babasından sonra en büyükleri olan şehzade Kûhinûr'a kalacakmış..

— !...

— «O ki bana hanlık yoktur; anasının babasının bir tanesi zevcemi alıp Dağistan'a götürmek revâ değildir» demiş...

— !...

— «Han babamdan sermaye alacağım, Hacı Behmen Pûr hazretleri nasıl Serendibden kalkıp bu şehri şehîri İstanbulda vatan tutmuş ise, ben dahi İstanbul'da yerleşip Han babamdan aldığım sermayeyi Hacı babama verip ticaretle iştigal edeceğim..» demiş..

Serendiblinin karısı içini çekti:

— Üç yıl dile kolay.. Nasıl bekliyeceğiz? dedi.

Kızın dadısı da:

— Haydi biz bekliyelim, kızımız bekler mi?.. dedi.

Kâhya kadın da söze karıştı:

— Eşiğimiz her gün görücü ayağı ile aşınıyor, kızımızı dün de Mısır Mollası'nın oğluna istediler!..

Bir cariye de çekine çekine:

— Mollanın oğlu da bir içim su imiş!.. dedi.

Hanım ikisini de azarladı:

— Mollazâdeymiş, yok bir içim su güzel oğlanmış diye ortalığa fit sokmayın, pişmiş aşa su katmayın, benim gönlüm hanoğluna yattı...

Kâhya kadın hanımın akıl hocasıydı, onu bir kenara çekti:

— Düğün masrafı dediğimiz nedir?..

— ....

— Üç yıl beklemeğe ne lüzum var?..

— ....

— Hacı efendi düğünü yapar, Dağistan şehzâdesini iç güveyisi alırız.

— ....

— Sonra şehzade Dağistana karısı ile beraber gidip gelir..

— ....

— Hem oğlanın babası da güzel gelinini görür...

— ....

— Hem de kızımız Dağistana varınca bu kadar diyar görür...

— . . . .

— Vallahi ben dahi kızımızla gidip gelirim...

— . . . .

Tesadüf, o gün Hacı Zâfir Behmen Pûr da evde idi. Hanım koştu, meseleyi kocasına açtı. Hacı Efendi de:

— Üç yıl beklenmez... dedi.

— . . . .

— Kızımızın çeyizi hazır... Oğlanı da içeri alacağız. Konakta onlar için iki üç oda döşemek kaç günlük iş!... dedi.

— . . . .

— Hanzâde üzülmesin, düğünü ben yaparım... dedi.

— . . . .

— Oğlanın İstanbul'da yerleşmesi niyetine de memnun oldum, kızı verirken zâten ben de bunu şart koşacaktım. dedi.

— . . . .

— O hanıma söyleyin, hanzâdeye söylesin, delikanlı da yarın lalasiyle mağazaya gelsin, kızı benden istesin!.. dedi.

Ve Serendibli Hacı Zâfir Behmen Pûr kızına bir düğün yaptı ki koca İstanbul ayağa kalktı. Konağın etrafındaki sokaklara bile ziyafet sofraları kuruldu. Dâmâdı görenler güzelliğine hayran oldu, «Yûsufu Mısrî bu şehzadenin ayağına su dökemez» dediler.

Kız ile oğlan gündüzleri diz dize, göz göze kumrular gibi seviştiler; gece muhabbetlerini tasvir için de gök yüzünde ayın on dördü, gonca gül üstünde de bülbül şakırdı diyelim.

Aradan bir buçuk, iki ay geçti. Serendibli'nin konağında şehzadenin Dağistan seyahati için hazırlık başladı. Fakat tam bu sıralarda konağa bir Tatar geldi ve Şebçırağ Han'a kara bir haber getirdi:

Dağistan'da ihtilâl çıkmış, eski düşmanları olan haydud Ehremen Pelîd şehri basmış, Karabudak Han ile bütün oğullarını kesmiş... Bütün malları, hazineleri yağma edilmiş... Bu felâket karşısında Şebçırağ Hanın anası da ölmüşdü.

Dilber delikanlı saçlarını yllup göğsünü yumruklayarak ağlamağa başladı. Serendibli:

— Evlâdım ölenlere ağla ama, mal ve hazine için elem çekme. Han baban yoksa Hacı baban vardır. Ben artık ihtiyar oldum, yarından tezi yok seni mağazaya götürürüm ve cümle işimi sana teslim edip artık köşeye çekilirim... dedi.

Karısı da:

— Hanzâdem sen sağ ol... Ya biz de oralarda olsaydık ne yapardık, bizi de kıtır kıtır keserlerdi... dedi.

Gece oldu, odalarına çekildiler. Delikanlının gözleri dinmişti ama dudaklarındaki ah of durmadı.

Serendiblinin kızı:

— Allah aşkına bırak şu ahları, ofları!.. dedi.

Delikanlı:

— Nasıl bırakırım... Şu dünyada garip kaldım... Penbe mremerden sarayımız, her birinde bir kasrı âli bulunan kırk adet bağ ve bahçe gülistanlarımız gözümün önünden gitmez...

Deyince Serendiblinin kızı kendisini tutamayıp bir kahkaha attı:

— Hangi han baba, hangi saray, hangi kasırlar ve hangi bağ bahçe gülistanlar?...

— . . . .

— A benim gönül tahtımın sultanı Bozacı Güzeli Karagöz Mustafa, Dağistan neredediг bilir misin?..

— . . . .

— Senin haberin var mıdır ki babamı kandırıp beni alan sen değilsin.

— . . . .

— Hacı babama bu oyunu ben oynadım.

— . . . .

— Seni boza satarken kafes ardından gördüm, görür görmez de sana gönül verdim... Beni bu yarım pabuçlu şehbaz garip oğlana vermezler, dedim.

— . . . .

— Dadımla başbaşa verdik, Çöpçatan Ayyar Zeliha'yı bulduk... Ona bu oyunu ben tâlim eyledim, seni Dağistan hanzâdesi yaptım...

— . . . .

— Eğer muvaffak olamasa idim, yükte hafif pahada ağır mücevheratımı alıp sana kaçacaktım...

— . . . .

— Gözümde saray, koak, bağ ve bahçe yoktur, benim her şeyim sensin ey Bozacı Güzeli!..

BOZACI KANTOSU — İkinci Sultan

Abdülhamid devri sonlarının namlı kantocu yosmalarından Şamram Hanımın söylediği nihâvend bir kantodur. Kış geceleri İstanbul sokaklarını bağıra bağıra dolaşan bir bekâr uşağı bozacı delikanlı ağzı ile söylenmiştir:

Darıdan boza yaparım
Sokakda gezer satarım.
Satup savup bitirince
Odamda hem keyfime bakarım.
Ekşi de var, tatlı da var
İsterseniz tarçın da var
Bozayı ah bir içince
Size verir güzel neş'e.
Alınız da bir bakınız
Hile var mıdır içinde.
Bozacı Şamramdır nâmım
Boza yapmakdır mûtâdım
Geze geze pek yoruldum
Yürümeğe yok mecâlim.
Benim bozamı içenler
Bir daha içmek isterler
İşte artık gidiyorum
Ustalar beni beklerler.

BOZACI ODALARI SOKAĞI — Cerrahpaşa Mahallesi (Fatih'in Samatya nâhiyesine bağlı) sokaklarından, Koca Mustafa Paşa Caddesi ile Davud Paşa Çeşmesi Sokağı arasında uzanır, bir araba rahat geçebilecek genişlikde, aslı kaba taş döşeli ise de uzun zaman bakımsızlıkdan toprak yol olmuş bir sokakdır, tek atlı kâgir bir yapı müstesnâ bütün evleri ahşabdır, kapu numaraları 1-9 ve 10-22 dir, çift numaralardan 2-8, arsalardır; sokağın sol başında «Yenigün» adında bir eczâhâne vardır (1960).

Hakkı GÖKTÜRK

BOZACI SOKAĞI — Kuzguncuk sokaklarından, 1934 Belediye Şehir Rehberinin 27 numaralı paftasında, Delikoç Sokağı ile Simitci Tâhir ve Ayçiçeği Sokakları arasında uzanır gösterilmişdir. Bir araba geçebilecek genişlikde kaba taş döşeli bir yoldur, ahşab ve kâgir karışık birer ikişer katlı evler arasından geçer (Eylül 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOZACI SOKAĞI — İsmine Hadikatül Cevâmide rastladığımız bir Galata Sokağının eski adıdır; bu meşhur eser, bu sokağı, kendisine nisbetle anılan «Bozacı Sokağı Mescidi» maddesinde zikrediyor, ve şunları yazıyor: «Geceleri bu sokak kapatılır, aslında üç tarafı çıkar yol iken iki tarafı kapanmakla odalar olmuşdur» diyor.

Eski İstanbul ve Galata'da, iki başına kapular yapılıp geceleri kapatılan sokaklar pek çokdu; bunların tamâmen kalkışı 1826 dan, Vak'ai Hayriyeden sonradır.

Hadikanın «odalar olmuşdur» demekden kasdı, geceleri iki başı kapatılan bu Bozacı Sokağı üzerindeki meskenlerin bekâr uşaklarının ikaametine tahsis edilmiş olduğu, bekâr odaları ittihaz edilmeleridir. Sokağın ve sokağa nisbet edilen mescidin adından da bu odalar için bozacı bekârlarının odaları idi diyebiliriz.

1918 tarihli Mühendis Necib Bey Rehberinde Galatada Bozacı Sokağı adı ile bir sokak yokdur; fakat, üzerinde bir «camii şerif» gösterilmiş bir «Mukarrîoğlu Sokağı» vardır; bu sokak Hoca Ali Sokağı ile Yüksek Kaldırım arasında uzanmaktadır.

Hadikatül Cevâmi Bozacı Sokağı Mescidinden bahseder iken «bânisi Mukarrîzâde Elhac Hüseyin»» diyor ki bu kayidden Galatanın eski Bozacı Sokağının 1918 deki Mukarrîoğlu Sokağı olduğu aydın olarak anlaşılır; nitekim Hadikada, bu mescidin hemen akabinde, yanındaki sokağa adını veren Hoca Ali Kaptanın mescidi zikredilmişdir.

1934 Belediye Şehir Rehberinde Galatanın bu sokağı yine isim değiştirmiş, Ali Hoca Sokağı adını almışdır (B. : Bozacı Sokağı Mescidi).

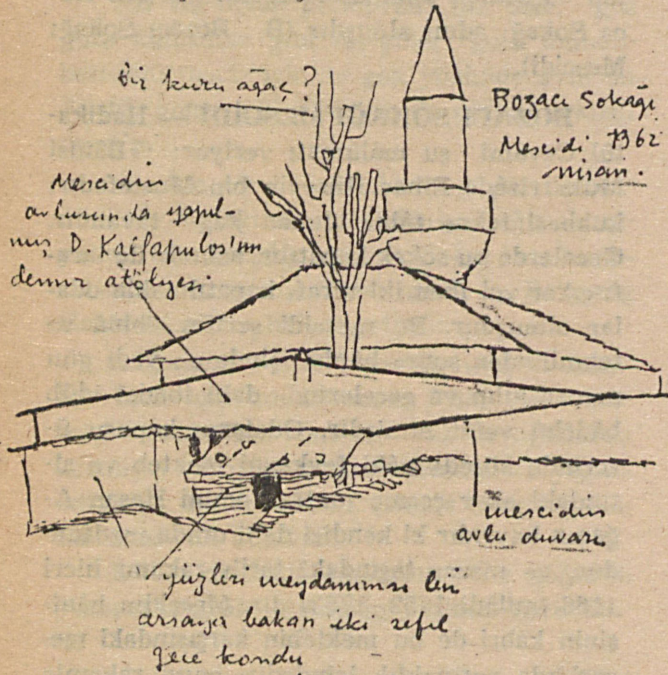
BOZACI SOKAĞI MESCİDİ — Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: «Bânisi Mukarrîzâde Elhac Hüseyin bin Mustafadır; kubbesi tekne tâbir olunan kâgir tavandır. Gecelerde bu sokak kapatılır, aslında üç tarafı çıkar yol iken iki tarafı kapatılmakla odalar olmuşdur. Bu mescidi şerifin binâ ve tekmilinden sonra bânîsi içinde on yedi gün namaz kılıp ve gecelerinde dahi ibâdet idüb bâdehû vefât etmişdir. Odaların kapusu üzerinde köşede vâki fevkaanî mekteb ve altındaki akar çeşme mutfak emini Hasan Ağanın hayrıdır ki kendisi dahi orada medfundur, ve mezar taşındaki tarih rakamı hicrî 1166 (milâdî 1752-1753) dır. Mescidin bânîsinin kabri de bu mektebin karşısındaki mezarlıkda parmaklık içindedir, onun rakamla tarihi hicrî 1121 (Milâdî 1709-1710) dir. Bu mescidin mahallesi yokdur».

1934 Belediye Şehir Rehberine göre Galatada Müeyyedzâde Mahallesinde, Hocaali Aralığı üzerinde; bu aralığa Lüleci Hendek Caddesi ve Tatarbeyi Sokağı tarafından gelindiğine göre, bu aralık sokağın sola bir kıvrımı üstündedir, öylesine ki, Hocaali Aralığı, Tatarbeyi Sokağından dik bir meyil ile iner ve Bozacı Sokağı Mescidi derin bir çukur içinde kalır.

1962 Nisanında metrûk bir hallde idi; içine bir takım hurda eşya yığılmış bulunuyordu; mihrab duvarı önündeki bağçesine tuğla yapı ve demir kapulu bir bina yapılmış olup içinde bir rum demirci çalışmakda idi, kapudaki levhası şudur: «D. Kalfapulos. Demirci No. 14».

Dış görünüşüne göre beton yapı, bodur, iri çanak şerefeli ve beton külâhlı minâresi durmakda, hattâ, dört kâgir duvar üstüne kiremitli ahşap çatı çekilmiş binâsı da sağlam görünen bu mescidin içine girilemedi.

BOZACI ZEYNEL SOKAĞI — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında Yenimahallenin sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 23 numaralı paftasında, Yenimahalle Caddesinin yukarı boğaza doğru bir devamı olan Karakütük Sokağı ile hattı fâsılında gösterilmişdir ki Yenimahalle vapur iskelesinin karşısına düşer.

Bozacı Sokağı Mescidi
(Resim : Hüsnü)

Yerinde ise «Bozacı Zeynel» adını taşıyan iki sokak mevcuddur; 1. sokak yukarda adı geçen rehberdeki sokakdır, iskele karşısından girildiğine göre bir dirsek yaparak Ağırtopçu Sokağına kavuşur, üç beş adım genişliğinde bir aralık sokakdır; 2. sokak yine o civarda, mezkûr rehberde gösterilmemiş olan Yenimahalle Bayır Sokağı ile İbni Sînâ Sokağı arasındadır, bir araba geçebilecek genişlikde, meyilli, bozuk bir toprak yoldur, Yenimahalle Camii bu sokak üzerindedir (Eylül 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOZAHÂNELER VAK'ASI — Dördüncü Sultan Mehmed devrinde ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadâretinde bir mâsumun öldürülmesi ile kapatılmış bir rüşvet rezâleti vak'asıdır.

Bu pâdişah 1670 - 1671 arasında Türkiye'de içkiyi yasak etmiş ve bu yasak gereğince İstanbul'da bütün meyhâne ve bozahâneler kapatılmışdı. Çılgın bir av düşkünü olan, bu yüzden de târihimizde Avcu Sultan Mehmed diye anılan pâdişah dâimî ikaametgâhını Edirne Sarayına nakletmiş, İstanbul'a yazları, pek kısa zamanlar için gelir gider olmuşdu.

Hicrî 1091 yılı zilkaadesinin onbirinci salı günü (3 aralık 1680), yine av kasdı ile Trakya'da Yapağcıdan Çorlu'ya hareketinde kendisine gizli bir ihbarda bulunuldu; vak'anüvis Râşid Efendinin kaydine göre yalnız bozahânelerin, o devirde yaşamış olan müverrih Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa'nın kaydine göre meyhânelerin, İstanbul'da yine açılmaya başladığı bildirildi.

Hakikatde de sadrâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa meyhaneci ve bozahânecilerden büyük bir rüşvet almış, resmen izin verilmese dahi, meyhâne ve bozahânelerin açılmasına şimdilik göz yumulacağını bildirmişdi. İhbârı yapanlar da kendisini pâdişah gazabına getirmek isteyen düşmanları idi.

Pâdişah Çorlu'dan İstanbul'da Bostancıbaşı Kuşçu Mustafa Ağa'ya bir hattı hümâyun gönderdi keyfiyetin tahkikini, hakikati gizlerse aman verilmeyip katlolunacağını bildirdi. Bostancıbaşı ağa da ihbârın doğru olduğunu yazdı. Sultan Mehmed bu sefer sadrâzama bir hattı şerîf yolladı, ve: «Fetvâ ile ve ferman ile içkiyi yasak etmişdim,

meyhâne ve bozahâneleri kapatmışdım. İstanbul'da meyhâneler ve bozahâneler tekrar açılmış, ne sebeble izin verdin?» diye sordu.

Sadrâzam suçu kâhyasının üstüne attı (o devirde sadâret kâhyaları iç işleri bakanı yerindedir); bu sefer: «Kâhyanı bana gönder» diye ikinci bir ferman geldi. Kara Mustafa Paşa, tâbir Fındıklılı Mehmed Ağanındır, «Kabağın kendi başına çatlıyacağını anladı, pâdişahla söyleşmek kolaydır» diyerek 6 aralık 1680 cuma günü sadâret kethüdası Hasan Ağayı sarayında habsettirdi, o gün gece yarısına kadar vâzifesini başkasına devredecek şekilde hesaplarını gördürdükten sonra bîçâre adamı boğdurttu, ve cesedini evine yolladı, ve pâdişaha: «Hattı hümâyun gelmeden önce ben onun cezâsını vermiş, boğdurtmuş idim» diye yazdı. Râşid: «Kendi nefsine fedâ ettiği Hasan Ağa'nın kesik başını rikâbı hümâyuna gönderdi» diye ilâve ediyor. Mesele de bu sûretle kapandı.

Her ne kadar ayrıca kaydedilmiyor ise de İstanbul'da açılan bozahâne ve meyhânelerin tekrar kapatıldığı âşikârdır (B. : Boza; İçki yasağı; Bostancılar; Mustafa Paşa, Merzifonlu Kara; Mehmed IV).

Bibl. : Silâhdar Tarih, I; Râşid Tarihi, I.

BOZCALI (Handan) — Mevhibei ilâhiye olan zekâsı ile görgü ve bilgisini bir hâlei zerâfet içinde toplamış ve İstanbulun eski mükellef kibar hayatının son mümessillerinden biri olmuş bir hanımefendi; dâhiliye nâzırı Memduh Paşa ile Zehrâ Nâreven Hanımın kızı, bahriye ümerâsından amiral Mehmed Rüşdi Bozcalı'nın zevcesi, Ali Nur

Handan Bozcalı
(Resim : Sabiha Bozcalı)

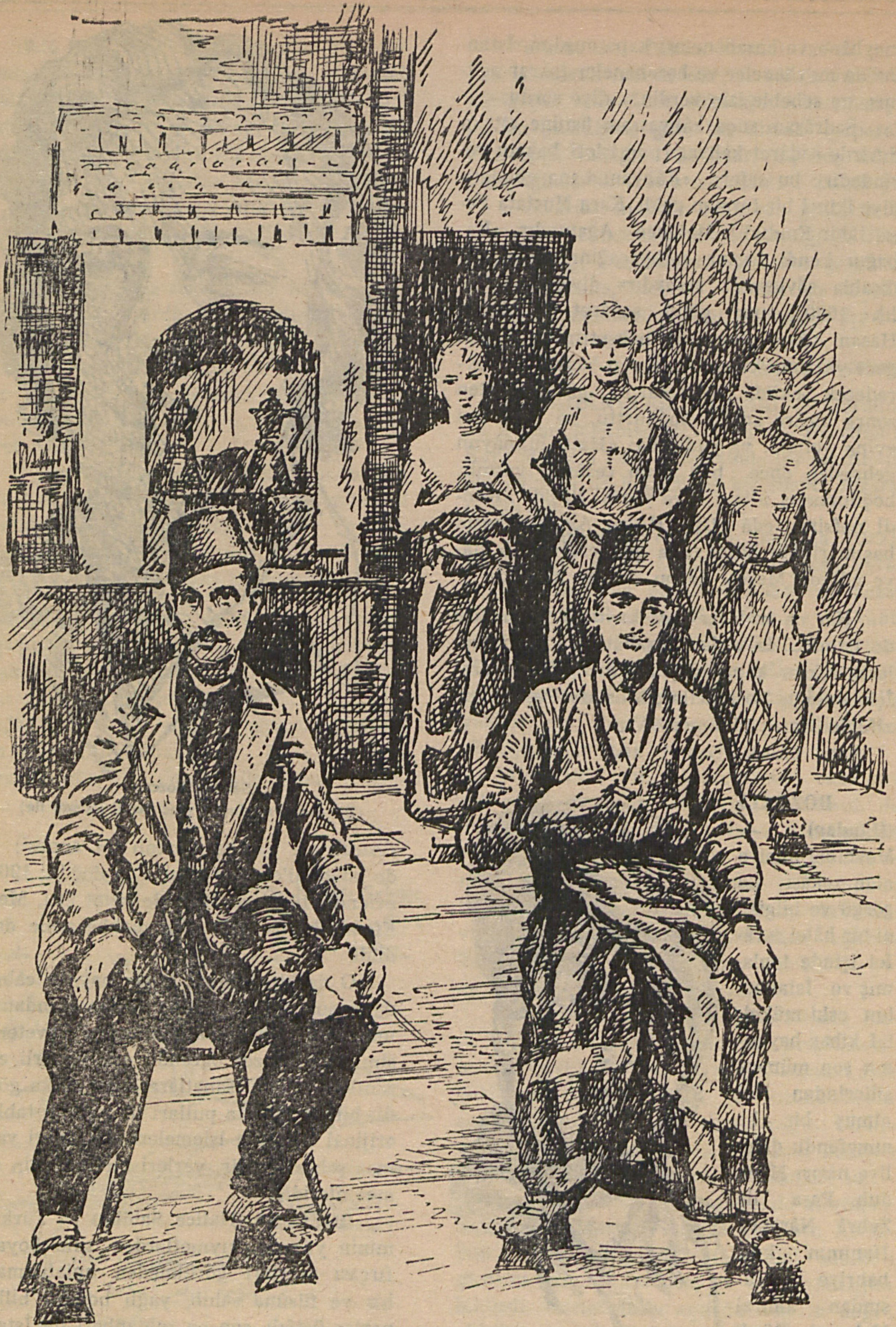

Sabiha Bozcalı
(Bir otoportresinden yine kendi kalemi ile)

Bozcalı ile Sabiha Bozcalı'nın annesi; 1887 de İstanbul'da Kuruçeşme'de doğdu; 1900 de evlendi, 10 nisan 1958 de vefat etti, Merkez Efendi hazîresinde âile makberesine defnedildi.

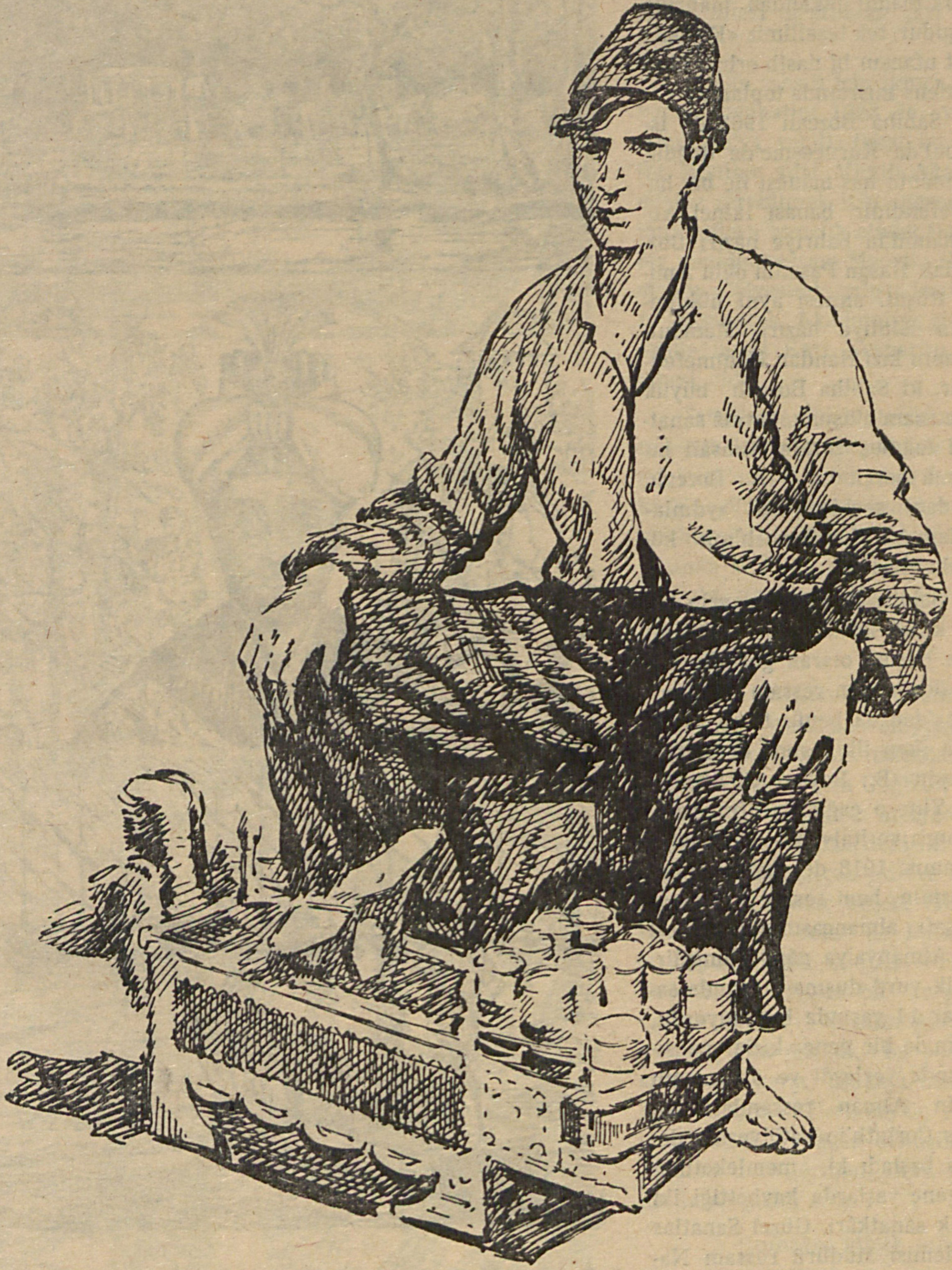
O devrin yüksek kibar hayatı icâbı evde husûsî tahsil gördü; Zeliha Handan Hanımefendi akademik mâlûmâta ilâveten resim ve fransızca öğrendi; çok hünerli ellere sâhibdi; tezyini sanatlara karşı alâka gösterdi; bilhassa posta pulları ile yaptığı tablolar, orijinal hasırdan işlemeleri benzerleri yapılamaz şaheserlerdir, yerleri bir müzenin şeref mevkileridir.

BOZCALI (Hatice Sabiha) — Türk resminin yüz akı kıymetlerden, sulu boyadaki fırçası eserleri görülmeden anlatılamaz sihir ve füsûna sahib, yağlı boyada bilhassa portre üstâdı, son on yıldanberi de İstanbul basınının en kudretli bir illüstratörü; bu İstanbul Ansiklopedisinin baş tâcı dostu ve

Asrımız başında bir İstanbul hamamında hamam uşağı tipleri

(S. Bozcalı tarafından R. E. Koçu'nun «İstanbul Hamamları» adındaki eserine yapılmış resimlerden).

Boyacı

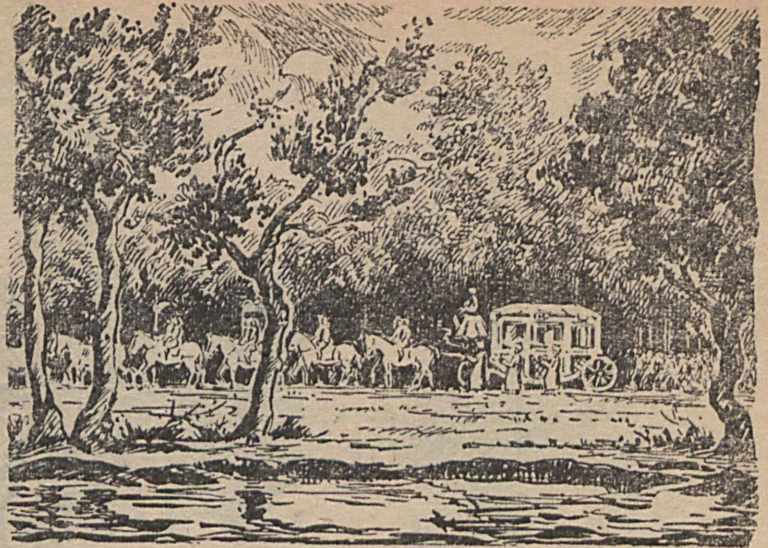
(S. Bozcalı tarafından R. E. Koçu'nun «İstanbul Şehrengizleri» adlı eserine yapılmış resimlerden)

ressamı, yüklü günlük işlerinin arasında fırsat bularak yapdığı resimler ile bu ansiklopediye ayrı bir kıymet ilâve etmektedir. İstanbul Ansiklopedisinin bu büyük sanatkârdan gereği gibi faydalanamaması, emeğini karşılayacak maddî imkândan mahrum oluşudur, tek tesellîmiz «Felekde baht utansın bî nasib erbab himmetden» mısraında toplanır.

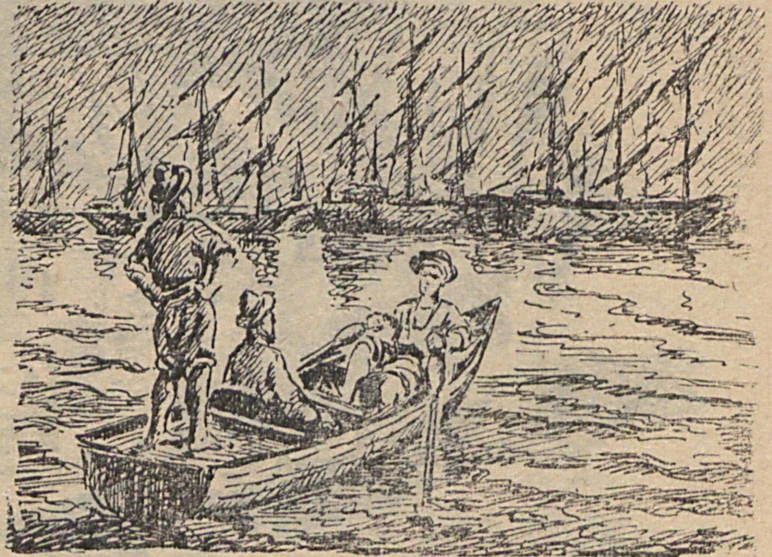
Sabiha Bozcalı 1903 de İstanbul'da Kuruçeşme'de doğdu, kelimenin has mânâsı ile bir hanımefendidir; babası İkinci Abdülhamid'in bahriye nâzırı Bozcaadalı Hasan Paşanın oğlu Amiral Rüşdi, annesi ayni hükümdarın dahiliye nâzırı Memduh Paşanın kızı Handan Hanımefendidir, ki Sabiha Bozcalı büyük bir ressam oluşunu, evvelâ sanatkâr doğmuş zerâfet timsâli bu kadına borçludur. (B.: Bozcalı, Handan); seçkin Türk aydınlarından Ali Nur Bozcalı'nın küçük kardeşidir.

Sabiha Bozcalı o devrin bütün kibar kızları gibi tahsilini evde hususî olarak görmüş, bir âile dostu olan ressam Ali Sâmi Boyar'dan da henüz 8 - 9 yaşlarında iken ilk resim derslerini almışdır (B.: Boyar, Ali Sâmi).

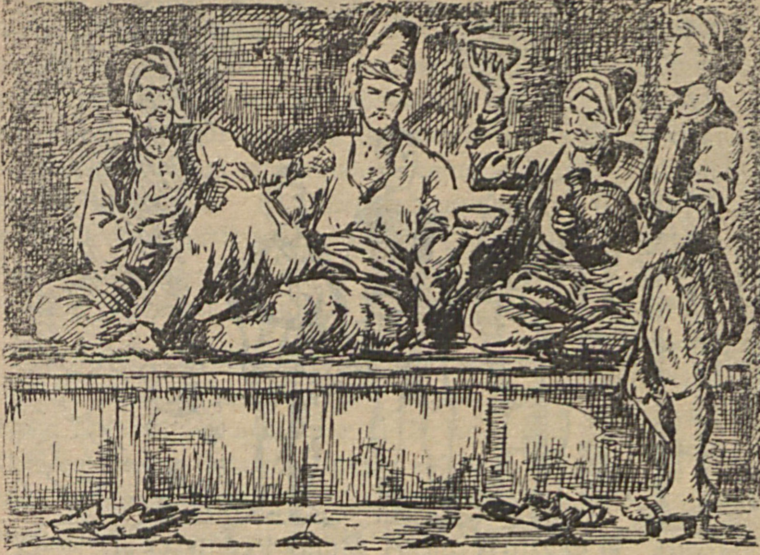
Yine o çağlarda fransızca, almanca ve italyanca öğrenmeğe başlamış, 1918 de hem umumî bilgisinin, hem resim bilgisinin inkişafı, almancasının gelişmesi için Almanya'ya gönderilmişdir, bu ilk yurd duşına çıkışında sanatkâr 14 yaşında bulunuyordu, Berlin'de bir genç kızlar pansiyonunda yerleşdi ve o zamanın seçkin Alman ressamlarından Lovis Corinth'in atölyesine devama başladı ki, memleketimizin genç yaşlarda kaybettiği iki büyük sanatkârı, Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü ressam Namık İsmail ile Güzel Sanatlar Akademisi tezyinî sanatlar hocası ressam Kenan da o sıra ay-

S. Bozcalı'nın R. E. Koçu'nun «Osmanlı Pâdişahları» adlı eserine yaptığı resimlerden; yukarıdan: 1 — Muhteşem Süleyman'ın ölümü, haşmetli bir dekor içinde ilân edildi; 2 — Mustafa II. tahta bir cengâver olarak oturdu, bir sefih olarak indirildi; 3 — Üç serseri koca donanmayı zabtetti.

S. Bozcalı'nın R. E. Koçu'nun «Osmanlı Pâdişahları» adlı eserine yaptığı resimlerden, yukardan: 1 — Düzmece Mustafa'nın mâcerası bir meyhânede başlar; 2 — «Keferei müslim nümâ patronalılar» dan üç tip; 3 — Yeniçeriler hamamlardan peştemallı çıplak kadın kaldırdılar.

ni zâtın yanında çalışıyorlardı.

Sabiha Bozcalı Berlin'de ancak bir sene kaldı; 1918-1919, Birinci Cihan Harbi sonu, mağlûb Almanya'nın en karışık devri idi; âilesi tarafından geri getirildi.

Resim tahsili için ikinci Avrupa seyahatini 1923 de yine Almanya'ya yapdı, fakat bu sefer Münih'e gitti, Münih Akademisine girebilmek için gereken imtihanlara hazırlık olmak üzere bir müddet ressam Mauritz Hayman'ın atölyesinde çalıştı, imtihanı kazanarak Akademiye girdi, orada üstad Karl Kaspar'ın talebesi oldu.

İstanbul'a döndükten az sonra sâbık Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın vâlidesi olup İstanbul'da «Vâlidepaşa» unvânı ile meşhur Emine Hanımefendinin yanında Mısır'a gitti, orada Kasrı Dubârâ'da misâfir edilerek Vâlidepaşanın yağlı boya bir portesini yapdı.

Mısır dönüşünde İstanbuldan Paris'e gitti, neo empresyonist modern resmin üstadlarından Gauguin ile Van Gogh'un arkadaşı Paul Signac'ın atölyesine girdi; Grand Palais'deki iki resim sergisine iştirak etti ve teşhir ettiği tablolar büyük takdir kazandı. Bir sefer de Paris'in en büyük sanat meşheri Braun Galerisinde açılan bir sergiye hocası Signac'ın kızının portresi ile iştirak etti ve, bu portre sanatkâra karşı alâkayı büsbütün arttırdı. Paris'de üç sene kadar kaldı, Fransa dönüşünde İstanbul'da Filârmoni Derneğinde ilk sergisini açdı.

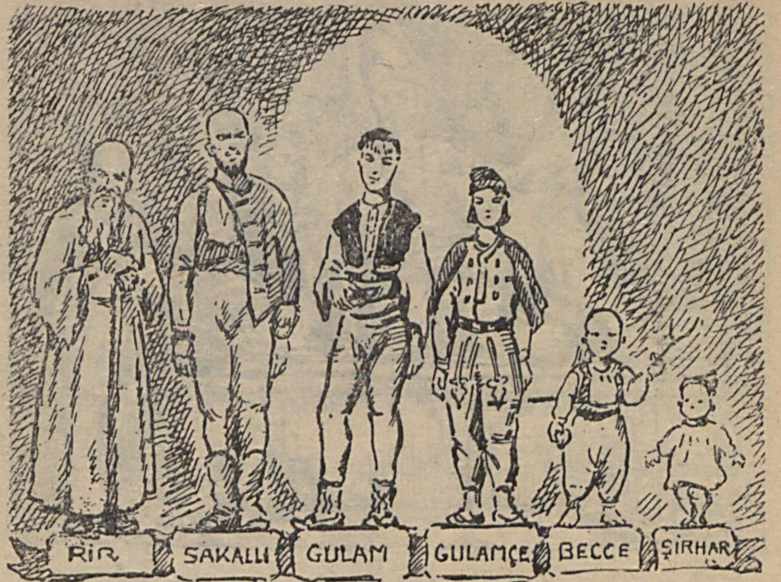
Ve nihâyet klâsik etüdlerini tamamlamak ve üç sene kalmak üzere Roma'ya gitti ve İtalya'nın en büyük ressamlarından Giorgio de Chrico'nun atölyesine girdi ve pek kısa bir zaman içinde bu büyük sanatkâ-

rın aşırı itimad ettiği en seçkin talebesi oldu.

1949 da pek olgun bir sanatkâr olarak İstanbul'a döndükden pek az sonra, Ali Naci Karacan yeni Milliyet Gazetesini kurarken, teyzesinin zevci olan Refi Cevad Ulunay'ın delâleti ile bu gazetenin ressamı oldu. O sırada Ali Naci Karacan'ın ısrarlı dâveti ve Peyami Safa ile merhum Cemil Câhid Cem'in keza ısrarlı tavassutu ile Reşad Ekrem Koçu da bu gazetede günlük târih sohbetleri, haftalık bir târihî menkıbe - hikâye yazmayı kabul etmiş, gazeteye ayrıca, haftada bir defa fevkalâde ilâve hâlinde neşredilmek üzere «Türk Zaferleri» adındaki eserini getirmişdi. Sabiha Bozcalı Milliyetde Reşad Ekrem Koçu'nun yazıları ile, bu gazetenin yeni hamlesinde halk elinde tutulmasında çok büyük tesiri olan Türk Zaferlerini resimlendirmekle vazifelendirildi; R. E. Koçu ile iyi anlaşması Sabiha Bozcalı'yı birden çok kıymetli bir illüstratör olarak tanıttı. Sanatkâr ayni gazetede ayni müellifin «Hârun El - Reşid» adındaki büyük târihî etüd - romanını resimlendirdi.

Sabiha Bozcalı'nın Milliyet gazetesine hizmetlerinden biri de bu yeni gazetenin başlıca desteklerinden «Hazreti Muhammed» tefrikasının resimleridir.

İslâmiyeti kabul etmiş büyük fransız ressamı Etienne Dinet ile Cezayirli ulemâdan Süleyman bin İbrâhim'in müştereken kaleme alıp E. Dinet'nin islâm hayatından mülhem tablo-

S. Bozcalı'nın R. E. Koçu'nun «Yeniçeriler» adlı eserine yapdığı resimlerden: 1 — Altı sınıf esirden ancak iki çağ acemi oğlanı oluyordu; 2 — Devşirme oğlanlar; 3 — Kazanı Şerif.

larının renkli röprodüksiyonları ile süslü ve pek lüks baskı ile numaralı ve sâdece bin nüsha yayınlanmış olan bu eserin Türkiye'de pek ender olan bir nüshası da R. E. Koçu'nun kütübhânesinde bulunuyordu; eser Neyyir Hanım tarafından terceme edildi, Sabiha Bozcalı da E. Dinet'nin tablolarını, kudretli eliyle asıllarından farksız güzellikde tire resimlere çevirdi, büyük eser, halk eline, böylece çok ciddî emeklerle sunuldu.

Ali Naci Karacan'ın ölümünden az evvel Sabiha Bozcalı, az sonra da Reşad Ekrem Koçu Milliyet'den ayrıldılar. R. E. Koçu Her Gün gazetesine intisab ettiğinde «Kösem Sultan» adındaki büyük tarihî romanını resimlendirmek için derhal S. Bozcalı'yı hatırladı; sanatkâr ile muharrir bir müddet de Her Gün gazetesinde berâber çalışdılar. Bu arada kıymetli ressam - illüstratör muharrir Nezihe Araz ile tanışdı, evvelâ Havadis ve sonra Yeni Sabah gazetesinde onun islâmî tefrikalarını emsalsiz başarı ile resimlendirdi. Yine Yeni Sabah'da Reşad Ekrem Koçu'nun evvelâ «Osmanlı Pâdişahları», sonra «Erkek Kızlar», daha sonra «Yeniçeriler» adında üç tefrikasının resimlerini yapdı. Bu tefrika resimleri ve devam edegeldiği sâir meşgalesidir ki değerli sanatkâra, İstanbul Ansiklopedisi'ni sık sık unutturmakda, en mühim, onun resimlerine muhtac maddelerde sihirkâr ellerinin yardımından mahrum kılmaktadır. Lütfen hatırlandığımız günler eğer çantasından bir iki parça resim çıkarsa, yahud ki kurşun kalemle çizilmiş resimler R. E. Koçu'nun çilehânesinde tamamlanırsa o katrecikler dahi büyük nîmet bilinmektedir (B. : İstanbul Ansiklopedisi).

Kıymetli sanatkâr orta boylu, gaayet sâde giyinir, iddiâsız, fakat asîl bir nefis güvenine, sevimli bir yüze sâhibdir. Bilhassa sıhhatli ve neşeli olduğu zamanlar huzuru aranır, kendisini özleten insanlardandır; hîciv sohbetinde amansız, taklid sanatında üstaddır diyebiliriz.

Resim yapmak Sabiha Bozcalı için bir aşk olmuştur; hiç evlenmemiş olan sanatkâr

S. Bozcalı'nın R. E. Koçu'nun «Yeniçeriler» adlı eserine yapdığı resimlerden: 1 — Çardak Kolluğu Çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa; 2 — Nice kıymetli hazîne malı yeniçeriye meyhâne parası oldu.

çalışır iken, bâzı günler yemek yemeği de unutabilir, çantasındaki iki bisküviyi en mükellef sofraya tercih eder.

Büyük sanatkârın hepsi pek kıymetli eserleri arasında bir tercih yapmak zordur, bir kaç tablonun adını, kendileri önemle hatırladığı için tercihen kaydediyoruz:

1 — Annesi Handan Hanımefendinin portresi (pastel); yengesi Zeyneb Oyvar'da, İstanbul.

2 — Madam Signac'ın portresi (pentür); Signac'larda, Paris.

3 — Madmazel Signac'ın portresi (pentür); Signac'larda, Paris.

4 — Madmazel Trammel'in portresi (pentür); Amerika'da.

5 — Madam Lepidini'nin portresi (pentür); Roma'da.

6 — Emirgân'da Çınaraltı (pentür); Esad Fuad Tugay'da, Mısır.

Pentür, sulu boya, pastel tablolar, Avrupa'da iken müzelerdeki üstad şaheserlerinden yaptığı hârika kopyalar, sayısız desenler, tomar tomar, yığın yığın etüdler bahâ biçilmez bir sanat hazînesidir.

Raphael'in «Transfiguration» unun iki metro boyunda hârika bir kopyası kendisinde, Titien'in «Les trois Grâce = Üç Letâfet» adındaki eserinin nefis bir partisiyon kopyası da Zeyneb Oyvar'dadır.

BOZDOĞAN — Eski cenk âletlerinden, yakından kullanılır ve elde tutularak hasmın üstüne savrulup indirilir «Gürz» ün türkçe adı; sâhibinin pençesine ve bâzu kuvvetine göre en hafifi üç okka ağırlığında demir bir «baş», «topuz», «gülle» ile bir sapdan ibârettir; sapı da demirden yekpâre, yahud sapı demir veya ağaçdan ayrı yapılmış olup başına, güllesine sonradan takılmış; yahut baş, gülle kısmı demir veya ağaç sapına demir bir zincirle rabt edilmiş olanları vardır; gürzün, bozdoğanın baş, topuz, gülle kısmı da muhtelif şekillerde olur, ya yusyuvarlak demir gülledir, yahut beyzî, armudî şekillerdedir, ne şekilde olursa olsun ya sathı düz, yahud tırtıllı, dilimli, indiği yeri hem ezen ve yaran, hem de paralayan ve kesen şekildedir; her halde yüzyüze, göğüs göğüse döğüşde müdhiş, korkunç bir silâh idi.

Atlı ve yaya bozdoğanları ayrı ayrıdır; yayaların kullandıkları kısa saplı, sapı ile başı yekpâre demir, yahud başı sapına geçme olarak takılmış olurdu; atlı bozdoğanları ise uzun saplı, bâzan da başı sapına bir demir zincirle rabtedilmiş olurdu.

Namlı cengâverlerin, paşaların, pâdişahların bozdoğanları aynı zamanda bir sanat eseri olarak yapılırdı, başları türlü nakışlarla, gümüş ve altın kakmalarla süslendiği gibi bilhassa sapları pek ziynetli, hattâ mücevherli, murassâ olanları vardı.

Hüseyin Kâzım Beyin büyük Türk Lügatında müstakil «Bozdoğan» kelimesi yokdur, «Boz» kelimesinde müştak bir madde olarak: «Bozdoğan - Doğanın bir soyu» diye yazılır; doğan da mâlûm, eski avcular tarafından beslenir, paralayıcı bir kuşdur.

Nureddin Rüşdü Büngül de Eski Eserler Ansiklopedisi adındaki eserine «Gürz» adını bir madde olarak koyduğu halde bu ismin türkçesi «Bozdoğan» ı kaydetmemişdir; Gürz maddesinde şu satırları yazıyor:

«Ucuna bir gülle takılmış gibi büyük ve müdevver çelikden mâmul ve câbecâ ucu sivri ve düğmeli büyükce bir ibtidâî âletdir. Buna tesâdüf eden kafaya Allah kuvvet versin; bunun bâzan İran'dan gelen eskileri görülmektedir. İşi güzel ve demirleri işlemeli, çakmalı olanları vardır.»

M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adındaki değerli eserinde «Bozdoğan» maddesinde: «Gürz'ün türkce adıdır; bu nevi harb âletlerine «topuz», «şeşper» de denilirdi» dedikden sonra bu silâh hakkında kısa bir târif ile «Lehçei Osmânî» den şu satırları naklediyor:

«Bir nevi doğan başlı çomak, topuz, bostağan. Bozdoğan kariyesi armudu ile meşhurdur (İstanbul Ansiklopedisinde Bozdoğan Armudu maddesine bakınız); Su kemerleri Bozdoğan kariyesinden elir geçer (İstanbul Ansiklopedisinde Bozdoğan su kemeri maddesine bakınız). Bostağan: Karpuz biçimli kap; Bozdoğan aslında bu kelimeden müştak olmak muhtemeldir».

El tokadı yemeyen kendi yumruğunu bozdoğan sanır — Bir darbı mesel; Bozdoğanın gürz olduğu bilindiğine göre bu darbı meselin mânası: «Pençeye, bâzûya, döğüşlere girip çıkdıkdan sonra güvenilebileceği»

olmak lâzımdır. Ve böyle bir yerde kullanılmalıdır; misâl:

Baba, toy delikanlı oğlunun parlayıcı, kavgacı hâlinden şikâyet eder, ve:

— Bir gün başına bir belâ gelecek diye ödüm kopuyor, bu huyundan nasıl vazgeçireceğim bilemiyorum!..

— Vaz geçiremezsin dostum, el tokadı yemeyen kendi yumruğunu bozdoğan sanır!..

Bâzıları bu güzel darbı meseli bozuk kullanırlar: «El tokadı yemeyen kendi yumruğunu Bozdoğan Armudu sanır» derler, ve güzel mânâ kıymetini çok, hemen tamâmen kaybeder.

BOZDOĞAN — Eski bir semt adı; Roma devrinden kalma Valens = Bozdoğan Su Kemerinin iki yanındaki sokakların kapladığı sâha; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kalenderhâne, Kırkçeşme ve Hüsambey Mahalleleri içine düşer, meşhur târihî su kemeri hâlen bu mahallelerden geçmektedir. 1917 yılına kadar, büyüklü küçüklü hemen bütün evleri ahşab idi, ve evlerin arka duvarları su kemerine yapışmış, 625 metro uzunluğundaki muazzam âbide görünmez olmuş, altından geçen sokaklar üstünde, âdetâ kopuk kopuk taş kemerler hâlinde kalmışdı.

Hiç şübhesiz ki bu semt büyük İstanbul yangınlarında bir kaç sefer yanmış, fakat bu parazit, sarmaşık ahşablar su kemerini yeniden sarmış, gizlemişdi; Bozdoğan su kemerinin etrafını son defa yakub açan ateş âfeti 1917 Vefâ yangınıdır.

Bu semtde târihî bir ev var idi ki o da 1917 de yanmışdır; Üçüncü Sultan Selim'in gözde sırkâtibi Ahmed Fâiz Efendinin aşçıbaşının evi idi. Sultan Selim'i tahtdan indiren yeniçeri ihtilâlinde Ahmed Efendi bu eve ilticâ ederek gizlenmiş, fakat izi keşfedilüp ev sarıldığında damdan dama atlayarak kaçmak isterken sokağa düşüp ağır yaralanmış, orada bulunan bir acemioğlanı da: «Bre murdar gitmesin!..» diyerek palasını çekip başını kesmişdi. Devrin şâirlerinden biri de:

Uçdu damdan itti tamuyu maker
Bu köpeğe bu kadar uçmak yeter..

Diye eski bir beytin noktalı harflerini ebced hesâbı ile bu vak'aya tarih düşürmüşdür. (B. : Ahmed Fâiz Efendi).

Bibl. : Cevdet Tarihi, VIII.

BOZDOĞAN ARMUDU — İstanbul'da halk ağzı deyim: «Gaayet büyük, iri armud» mânasına fetihdenberi kullanıla gelmiş, zamanımızda unutulur gibi olmuşdur; bu mürekkeb ismin gaayet iri armudlara alem oluşu, bu meyvanın sapı ile beraber koparılıp satılması (armudun sapı, üzümün çöpü), ve sapı ile beraber bir gürzü, bozdoğanı andırmasıdır. Nitekim bir yumruk da, bilek ve kol ile berâber bir gürzü, bozdoğanı andırdığı için, dilimizde «El tokadı yemeyen kendi yumruğunu bozdoğan sanır» diye bir darbı mesel vücud bulmuşdur.

Bozdoğan Armudu adının her hangi bir armud cinsi ile, veya her hangi bir yerden, bir Bozdoğan kariyesinden (?) gelen armudla hiçbir ilgisi yokdur; bu isim sâdece irilik, son derece irilik ifâde eder; kadimdenberi İstanbul manavları·

— Haydi!.. Bozdoğan Armudu bunlar!.. diye bağırdığında sattığı armud dün «Mustafabey Armudu» nun en irileri ise, bugün «Ankara Armudu» nun en kocamanlarıdır (B. : Bozdoğan).

BOZDOĞAN KEMERİ SOKAĞI — Bayazıd Nâhiyesinin Süleymâniye Elmâruf ve Kalenderhâne Mahalleleri arasında sınır sokakdır; Darülfünun ve Vezneciler Caddelerinin birleşdikleri nokta ile Onaltımart Şehidleri Caddesi, Kovacılar Caddesi, Kirazlı Mescid Sokağı ve Kalenderhâne Mektebi Sokağının kesişdikleri altı yol ağzı arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberinin 4 numaralı paftası); Vezneciler tarafından gelindiğine göre sol kolda Müverrih Hayrullah ve Hallaç Mansur sokakları ile, sağ kolda da Vezneciler Külhan Sokağı, Yorgancıbaşı sokağı, Kaptanpaşa Mekteb Sokağı ve Taşodalar Sokağı ile kavuşakları vardır. Bir arabanın rahat geçebileceği genişlikde ve paket taşı döşelidir. Taşodalar Sokağı kavuşağı yanında Bozdoğan Kemerinin bir gözü altından geçer, sağ başında da sokak kapusundan içine merdivenle çıkılır fevkaanı Vezneciler Hamamı vardır. Üzerinde bulunan ikişer üçer katlı ahşab ve kâgir evler geçen asır sonlarının mâmur bir semtinin son kalıntılarıdır. Yorgancıbaşı Sokağı ile Taşodalar Sokağı kavuşakları arasında Vezneciler İlkokulu bulunmaktadır. Kemer gözüne yakın ahşab bir evin yanında da Helvacı Yakub Baba'nın

türbesi vardır, üç pencereli ahşab bir yapıdır. Sokak boyunca 8 bakkal, 2 elektrikci, 5 terzi, 1 kasab, 1 kunduracı, 1 yorgancı, 1 börekci, 1 eskici, 1 kalaycı dükkânı ile bir de mûsiki âletleri satan mağaza vardır (eylül 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

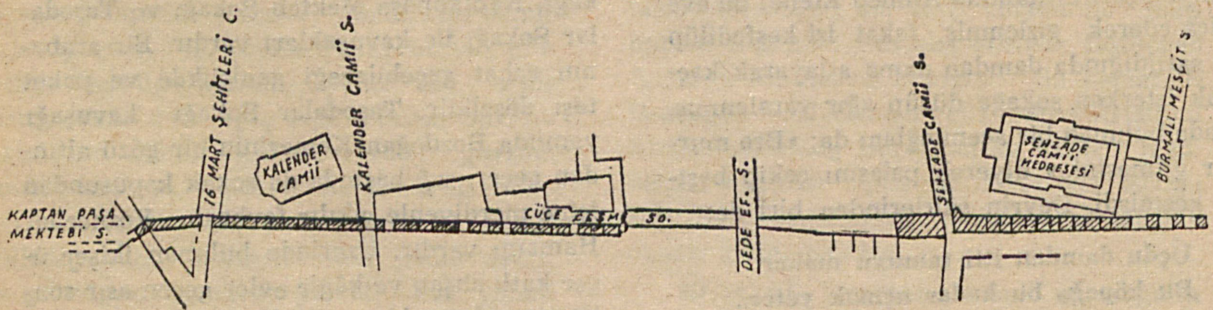
BOZDOĞAN SU KEMERİ — Bir Roma eseridir; İstanbul'un Türkler tarafından fethinden evvelki su tesislerinden kalabilmiş olanlardan hemen en eskisini temsil eder. Büyük şehrin bir takım tepeler üzerinde toplanmış bulunmasından, bugünkü Fatih Camiinin bulunduğu beşinci tepeden Süleymaniye ve Bayazıd'a kadar sâhaya şâmil olan ikinci tepedeki binâlara su akışında bu kemerin büyük hizmeti olmuşdur.

Kemerin bânîleri olarak Roma imparatorlarından Adriyen (Hadrianus, 117 - 138), Büyük Konstantin (Constantinus, 274 - 337), ve Valens (364 - 378)'in isimlerinden bahsedilir; bâzı yazarlar ise yapısını doğrudan doğruya Valens'e atfederek, bu imparatorun Edirne civârında Vizigotlara mağlûb ve cenk meydanında telef olduğu 378 senesini, ayni zamanda bu meşhur su kemerinin yapı târihi olarak kaydederler.

Fakat, «Valensin Su Kemeri» adını da taşıyan Bozdoğan Kemerinin daha eski bir devre âid olduğunu düşündüren bir nokta da vardır; bu kemerin üstünden gelen su, bugünkü Üniversite merkez binâsının civârındaki Nimfeum kapalı sarnıcına dökülür; bu sarnıç da 378 den çok evvel yapılmışdır.

Bu su kemeri, Bizansdan çok zaman evvel kurulmuş olan Kadıköy (Chalcedoin) kasabasının yıkdırılan surlarının taşları ile yapılmışdır. R. Walsk, 1828 de neşredilmiş olan «Voyage en Turquie et Constantinople» adındaki eserinde bu kemer için: «İmparator Valens Chalcedoin şehrinin sâkinlerine kızmış olduğu için şehrin surlarını yıktırmıştı; yıkılan surların arasında üzerinde Chalcedoin'nin surlarının şehre su vereceği bir mûcize olarak yazılı bir taş bulundu. Valans bu mûcizenin işâreti ile Chalcedoin'in taşlariyle bir su kemeri inşâ ettirdi» diyor. Fransız Enstitüsü âzâsından Charles Diehl de bu kemer için şu satırları yazıyor: «İmparator Valans bu su kemerini IV üncü yüzyıl ortalarına doğru binâ ettirmiştir. 625 m. uzunluğundaki kısmı II. Sultan Mehmed Camiini Şehzâde Camiinden ayıran derin vâdinin üzerinde hâlâ mevcuttur. Vaktiyle yüksek kavislerinin çift katları kendisini sıkı bir sûrette saran Türk evleri arasında iyice gözükmüyordu. Bütün bu civârı harap edip yıkan yangın onu ortaya çıkarmış, etrafın boşluğu içinde 23 metre yüklekliği ile kendini göstermeğe başlamıştır» (Constantinople; 1935).

Devlet arşivindeki vesîkalar, günümüze kadar intikal edebilen diğer bütün Şarkî Roma yapılarında olduğu gibi, bu kemeri de ayakta tutabilmek için Türklerin ne emekler sarfetmiş oldukları pek güzel anlaşılır. Bu çalışmalar o kadar çok ve esaslı olmuştur ki Bozdoğan Kemeri bugünkü hâliyle âdetâ bir Türk eseri hâline gelmiştir. Bizim bu düşüncelerimize birer destek ve delil olan Başvekâlet Arşivlerindeki müteaddit vesikalar arasında, bir de, Osmanlı Sultanlarından birinin baştan yaptırdığı kemerin yüksek dehlizlerinin taşları üzerine koydurduğu mermer bir kitâbe bulunuyor. Batı Türkleri İmparator-

Bozdoğan

luklarının her köşesinde kurdukları dinî ve sosyal bütün âbidelerin üzerine yapı tarihini taşıyan birer kitâbe koymayı ihmal etmemişlerdir. Ne yazık ki bunların büyük bir kısmı sonradan gaip olmuştur. Kemerdeki kitâbe, yüksek bir yerinde olduğu için tahribden mâsun kalmışdır.

Kitâbe beş satırdan ibâret olup arapca olan birinci satırın bir hadis veya âyete aid olması mümkündür. Sonraki iki satırlık beyit ise tarihini vermektedir:

Şadâb kılıb âlemi İzzile Sultan Mustafa
Bâlâ-i tâk-ı ser-bülend mâ-ül hayata nâvedan
(Sene 1109)

Kitâbe, hicrî 1109, milâdî 1697 yılında Osmanlı tahtında oturan İkinci Sultan Mustafa'nındır.

İstanbul'un fethiyle kemerden su geçirten, dolayısiyle bu su tesisinin çalışmasını idâme ettiren Fatih Sultan Mehmed olmuştur. İkinci Sultan Bayazıd da yaptırdığı cami, medrese, hamam, kütübhâne vesâireden müteşekkil büyük tesislerinin suyunu ayni kemerin yolundan geçirmişti. İstanbul'un su târihinde Bozdoğan kemerinin hizmeti, diğer Osmanlı Sultanları zamanında da devam etti. Kanunî Süleyman şâhâne camiinin suyunu, Birinci Sultan Ahmed frenklerin «Mavi Cami» dedikleri altı minâreli âbidesinin suyunu, İkinci Sultan Mahmud sarayının musluklarından akıttırdığı Beylik suyunu hep bu kemerin oluklarından geçirttiler.

Başvekâlet Arşivlerinde Bozdoğan Su Kemerinin tamirâtına aid Birinci Mahmud'un, Üçüncü Selim'in, İkinci Mahmud'un saltanat yıllarının tarihlerini taşıyan pek çok vesika mevcuttur. Bütün bunlarda yapılan tamirât ve masraf suların vakfiyyelerine göre tafsilâtlı bir surette bildirilmektedir.

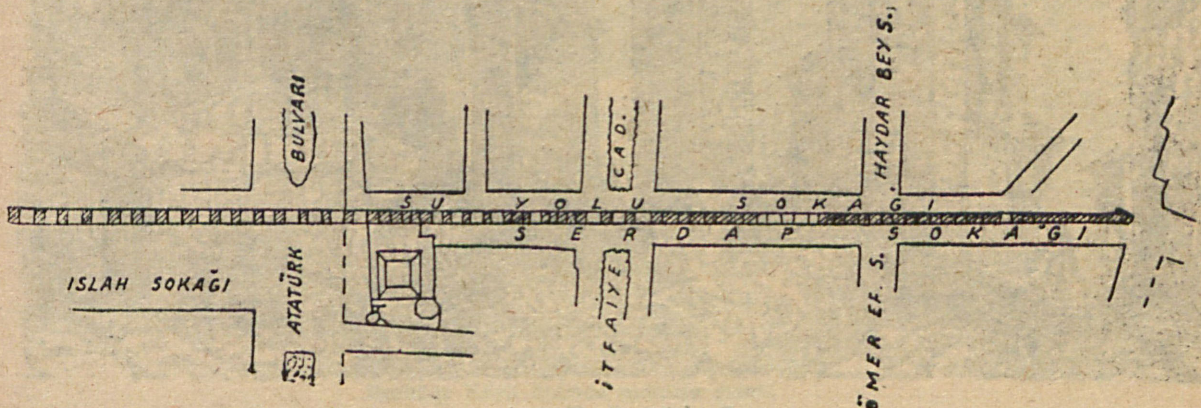
Geçen asrın sonları ile asrımız başı yılları üzerine câzib hâtıraları olan Sermed Muhtar Alus Bozdoğan Su Kemeri hakkında şunları yazıyor:

«Kemerin üstündeki su terâzilerinin demir kapaklı bölmelerinin koca koca anahtarlarını taşıyan gedikli suyolcular akşam sabah kemere çıkarlar, hâkaanî senedlerle, âdetâ mülk gibi, masura masura, mutasarrıfı olan sâhiblerinin evlerine gerekdiği mikdar kadar suyu salıverirler, her birinden ayda on, onbeş, yirmi kuruş avâidini alırlardı.

«Kemerin Fatih tarafındaki kapusuna bitişik kahve dükkânları, kemerin anahtarları orada durur; ecnebi seyyahları dört gözle gözlerler, geldiler mi, bir çeyrek, bir mecidiye alup kemere çıkartarak İstanbul'un panoramasını seyrettirirlerdi.

«1917 yangınından sonra kapular harablaşmış, kemer üstü çoluk çocuğun, işsiz güruhunun, kopuk, serserî kumarbazların, hâneberduşların uğrağı olmuşdu; hattâ yaz geceleri uygunsuz takımının fuhuş yatağı idi. Kemer üstündeki otları yedirmek için keçi, koyun, inek çıkaranlar dahi olurdu. Bir gün bir ineğin ayağı kaymış, kemer dibindeki bir evceğizin damına düşerek damı delmiş, içindekilerin akılları başlarından gitmişdi; yılını hatırlıyamıyorum, gazeteler yazdı idi.

«Karlı havaların akebindeki donlarda kemerden kol kol, ucları sivri sivri, kimisi adam boyunda buzlar sarkardı. Civarlı vehimlilerde korku, altından geçemezler, Vefâ'da, Kırkçeşme'de, Kovacılar'da oturanlar, Şehzâdebaşına gitmek için ya Fatih'den, yahud

Su Kemeri

Bayazıd'dan dolaşırlardı.

«Rivâyete göre İstanbul'da Fransa Sefâreti maiyyetine memur Vautour vapuru kumandanı mâruf edîb Pierre Loti cenabları, bir gün geştü güzâr esnâsında Bozdoğan Su Kemerine çıkmayı arzû etmiş, refîki şefîki Şeyhülislâm Cemâleddin Efendizâde Şûrâyi Devlet mülkiye dâiresi âzâi kirâmından sünbül bıyıklı Muhtar Bey de yanında; Bey nahif, zaif, evhamlı, imkânı yok kemere çıkmayı göze alamamış, oracıkdan ters yüzüne dönmüşler.»

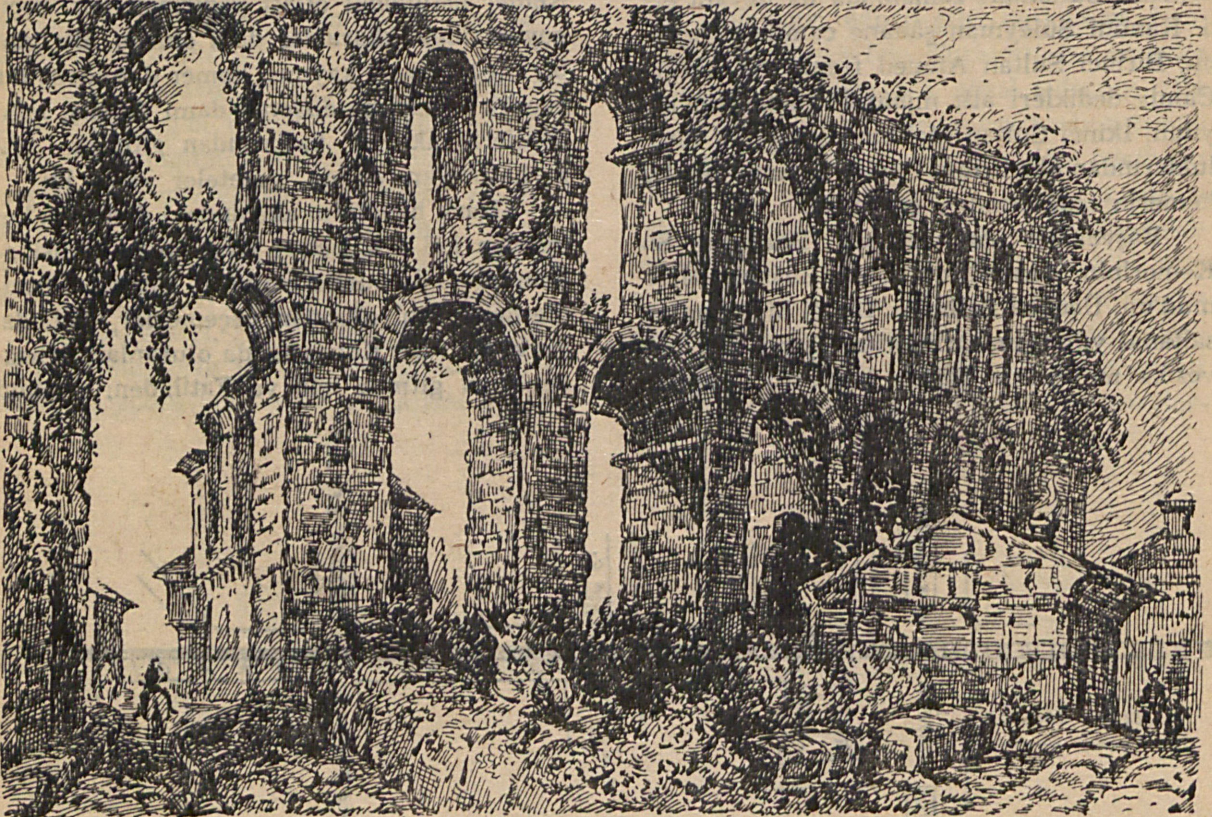
Batılı yazarların «Valens Su Kemeri» adını verdikleri bu yapıya Türklerin «Bozdoğan» ismini ne münaâsebet ile koydukları kesin olarak izâh edilmemişdir. Mâlûmdur ki «Bozdoğan», doğan adındaki kuşun bir cinsidir; Türkler, sapı başına nisbetle bir az ince düşmüş bir nevî gürze de «bozdoğan» derler; hattâ iri bir nevî armudun «bozdoğan armudu» adını alması bu münâsebet ile dir; bir de darbı mesel vardır: «el tokadı yemeyen kendi yumruğunu bozdoğan zan eder» denilir.

Bâzı eski metinlerde, bu arada İkinci Sultan Mahmud zamanında Mühendishâne taleberi tarafından yapılmış bir İstanbul Camileri haritası üzerinde bu su kemerinin adını «Bozluğan Kemeri» veyâ «Bozulgan Kemeri» şeklinde gördük, «Kül renkli, boz renkli kemer», «harab kemer» mânaları çıkar ki bu meşhur su kemerine Bozdoğan adından daha uygundur.

Saadı Nâzım NİRVEN

Bozdoğan Sukemeri — R. E. Koçu'nun 1956 - 1957 arasında Her Gün gazetesine yazdığı günlük sohbet yazıları arasında neşredilmiş bir şiir; neşrinden on beş yıl kadar evvel yazılmışdır; bir yaz gecesi burada yatarak sabahlayan bir hâneberduşun hâtıraları tesbit edilirken duyulmuş mısrâlardır:

Ayyaş Valensin sukemeri
Dişlerinde bıçak, ellerinde kan,
Dişili, erkekli, kucak kucağa
Omuz omuza
Kırk elli Romalı serseri
Taş kesilmişler burada.
Hırs, küf
Ve şehvet yosundur.
Kemerin üstünde
Nefes nefes cıgara ışıkları.
Bu yaz gecesinde

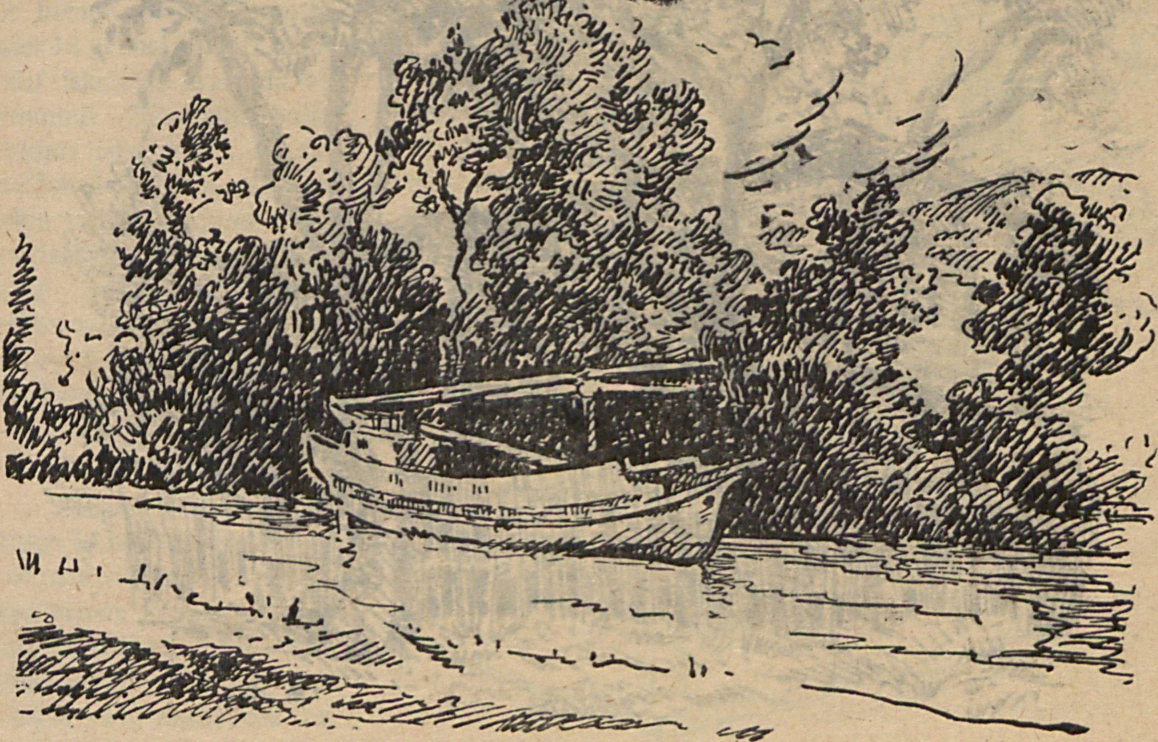
Bozdoğan Su Kemeri
(Allom'un gravüründen S. Bozcalı eli ile)

Gözlerde dumandır
Saman yolları.
Bir diz üstünde güzel bir baş.
Dudaklar öpüşür,
Çıplak ayaklar öpüşür.
Muhabbet için zaman az
Uyunmaz.

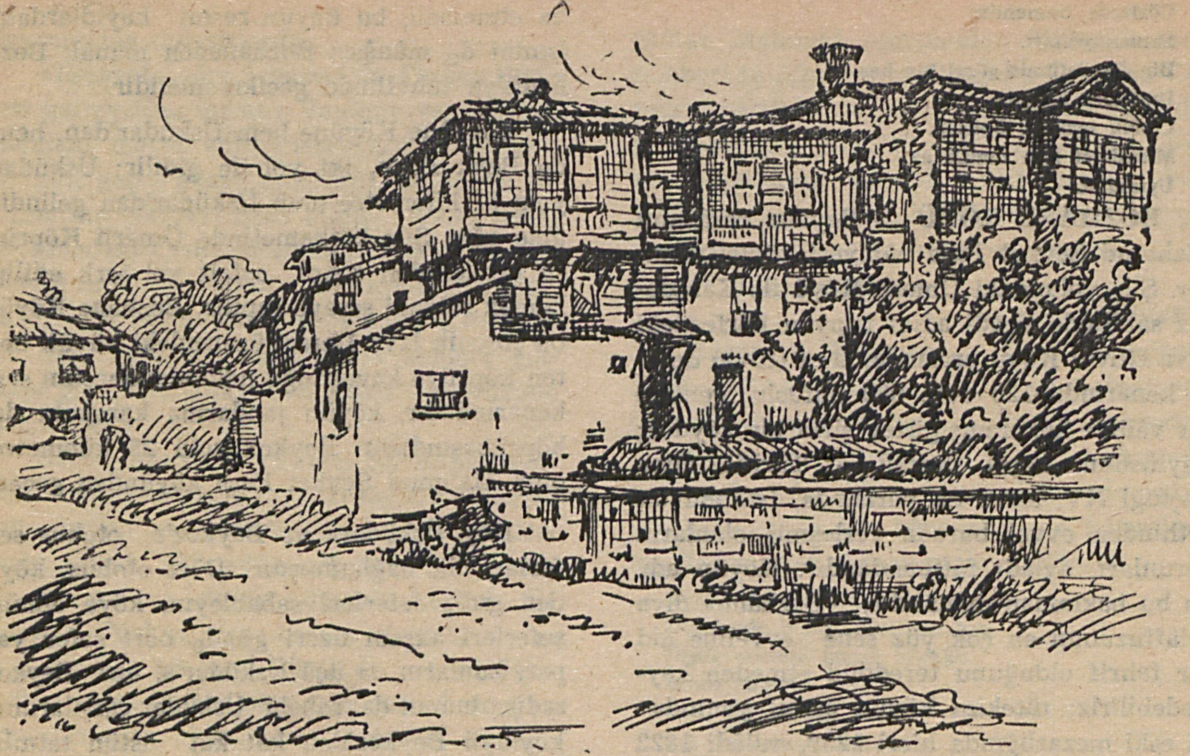
BOZHÂNE KÖYÜ — Beykoz kazâsının Mahmud Şevket Paşa nâhiyesi köylerindendir. Şile yolundaki Ömerli Köyü ile Karadeniz sâhilinde kendi adını taşıyan körfezdeki İrva (Riva) Köyü arasında, İrva (Riva) deresi kenarında 120 evli, 600 nüfuslu, genişçe bir vâdîde kurulmuş güzel, şirin bir köydür; köylüsünün hepsi, buraların Türkler eline geçtdği XV. asrın ilk yarısında, İstanbul'un fethinden evvel burada yerleşmiş olanların torunları, evlâdı fâtihandandır. Köyün adı da bu bakımdan mânâlıdır, «Bozhâne» diye telâffuzunun en çok yüz sene evveline âid bir tahrif olduğunu tereddüd etmeden kaydedebiliriz; nitekim köyün camii yanındaki eski mezarlığında hicrî 1238, milâdî 1822 -1823 târihini taşıyan bir kabir taşı kitâbesinde: «Fenâdan bekaaya eyledi rihlet, ide kabrini Hak ravzai cennet. İrvalı Bozhanlı Yusuf oğlu merhum Esseyyid Yusuf Ağa rûhine elfâtiha» yazılıdır ki, «Bozhanlı» adının bir türkmen âşireti ismi olduğunda şüphe etmemeli, bu köyün resmî kayıdlardaki ismini de mânâsız Bozhâneden mânâlı Bozhanlı'ya tahvîlinde gecikmemelidir.

Bozhâne Köyüne hem Üsküdar'dan, hem de Beykoz'dan, iki yol ile gidilir; Üsküdar yolu 51 kilometre olub Üsküdar'dan gelindiğine göre Şile istikametinde Ömerli Köprüsü geçildikden sonra asfalt yol terk edilip hemen soldaki şoseye sapılır, Bozhâne Köyü, bu şosenin İrva Deresi üzerindeki büyük beton köprüye kavuşduğu noktada, derenin sağ kenarındadır, köyün jandarma karakolu da köprübaşındadır. Beykoz yolu 25 kilometre olup Mahmud Şevket Paşa köyünden geçer.

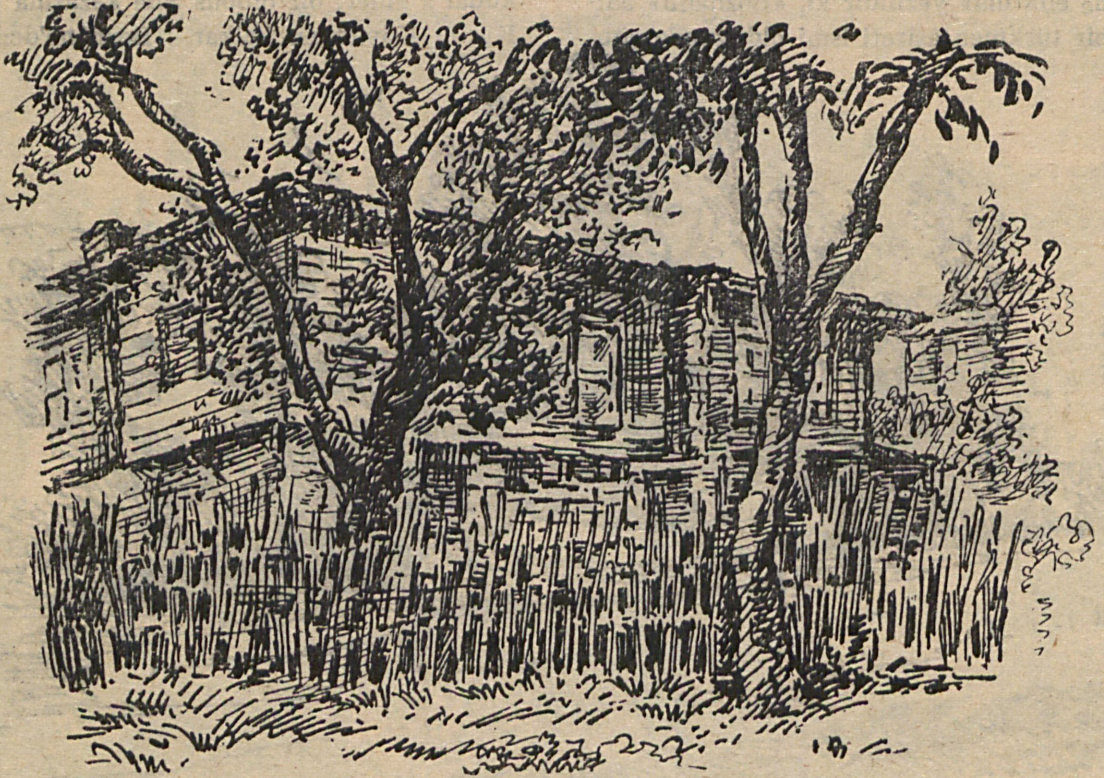
Köy Üsküdara ve Beykoz'a otobüs seferleri ile bağlanmışdır. Dört otobüs, köyden gidiş seferleri sabahleyin, köye dönüş seferleri akşam üzeri günde dört sefer yapar, bunların da üçü Üsküdar'a, biri Beykozadır, bunun da sebebi Üsküdar çarşılarının köylüyü Beykoz'dan kat kat üstün tatmin etmesi, Üsküdar'dan İstanbul'a geçişin de çok kolay oluşudur. Köyden sabah seferleri saat 6 ile 8 arasındadır. Otobüslerden ikisi Bozhâne'nin kendi arabalarıdır ikisi de Üsküdar'a gider; bir otobüs Şile kazâsına bağlı Kurna Köyünden kalkar, Bozhâne'den ge-

Bozhâne Köyü önünde motorlu gemi
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Bozhâne Köyünde bir ev
Resim : Sabiha Bozcalı)

Bozhâne Köyünde bir ev
(Resim : Sabiha Bozcalı)

çerek Üsküdar'a gider; bir otobüs de Paşamandıra Köyünden kalkarak Bozhâne üzerinden Beykoz'a gider. Otobüsler öğleden sonra saat 3 ile 5,30 arasında köye dönmüş bulunurlar, yalnız Bozhâne'nin kendi otobüslerinden biri Üsküdar'dan akşam saat 5 de hareket eder. Otobüs ücreti, 1961 yılı ekiminde her iki hat üzerinde de iki lira idi.

Bozhâne İrva'ya tahminen 10 kilometre mesâfededir, dere boyunu tâkib eden kara yolunda normal yürüyüşle iki saatde rahat ulaşılır. Eskiden taka adı altında topladığımız ve zamanımızda hepsi motorlu olan tekneler İrva deresinde Bozhâne'ye kadar gelirler, hattâ bu köyün yarım kilometro kadar gerilerine kadar girebilirler. Bozhâne Köyünün de hemen hepsi mazotla işler 12 gemisi vardır; muhtelif iskeleler arasında ve İstanbul limanında bulacakları işler hâriç, Bozhâne'den İstanbul'a eskiden odun taşırlardı, şimdi kum nakletmektedir. Kışın sürekli yağmurlarda inen sellerle İrva Deresinin seviyesi 4-5 metre yükselir. Bozhâne köyü etekleri ve Ömerli istikametindeki kara yolu su altında kalır.

Bozhâne Köyünün eskiden 11,000 dönüm tapulu ormanı vardı; 1945 de çıkan orman kanunu ile devlete intikal etti. Köyün 700-800 dönüm arasında olan arâzisi köyü besliyecek durumda olmadığından Bozhâne'de bağçıvanlık ve çiftçilik emeklemekden ileri

Bozhâne Köyünde Meydan Çeşmesi
(Resim : A. Bülend Koçu)

gidememişdir. Köylü eskiden kendi ormanlarından sanâyi odunu, kazma, kürek, balta saplarında ve muhtelif tornacılık işlerinde kullanılan gürgen ve ıhlamur dalları, sepet çubukları çıkarırdı. Ormanları devlete intikaa edince işi kumculuğa dökdü.

1945 yılına kadar kayıdsız kaldığı İrva deresinin kumları, bu tarihden sonra Bozhânelilere bir gelir kaynağı oldu. Derenin asırlar boyunca yığdığı kumları İstanbul pazarlarına sevketmelerini bir köylü şöylece nakletmişdir: «Önce üç yıl kadar, ayaklarımızdan pabuç çıkarmadan çala kürek arabalara, kamyonlara, gemilere doldurduk; sonra pabucu, çorabı çıkardık, paçaları sıvadık, bir yıl da dere kenarında su altındaki kumu aldık; paça sıvama yetmedi, pantalonu atıp donca dereye girdik, daha sonra su kasığı da aşınca at arabası ile girdik, nihâyet dere üstünde kayıkla dolaşdık, şimdi köy önünde, yakınında kum kalmadı, kayıkla köyün İrva sınırına dayandık, on beş yıldır yediğimiz kum da tükenmek üzeredir».

Derede kum çıkarmada kullanılan kayıklar bir kamyon yükü kum almaktadır. Kum, uzun bir sırığa rabtedilmiş bir demir kepçe ile çıkarılmaktadır, ve dâimâ bir kayıkda bir ikişi çalışmakdadır; dolmuş bir kayık kürekle sevk edilemiyeceğinden, kıç tarafından bir gönderle itilmek sûretiyle dönülür. Kayığını doldurmuş kum getirmeden dönen bir köylü de: «Sabahleyin gün doğmadan kuma gittim, şimdi dönüyorum..» demişdir ki, 1961 ekiminin yirminci pazar günü, öğleden sonra iki, demek ki bu köylü sabah 4 de yola çıkmış olsa, 10 saatlik çalışma; bitik denilecek kadar yorgundu. Köylü bir kayık, bir kamyon yükü kumu bu târihde 25 liraya satmakda idi, bu paradan 1,5 lira köy resmi, kumu kayıkdan kamyona aktarma için 3,5 lira da kürekçi ücreti verdikden sonra kendisine 20 lira kalıyordu. 1961 de köyün kum istihsâli günde 30-35 kamyon arasında idi.

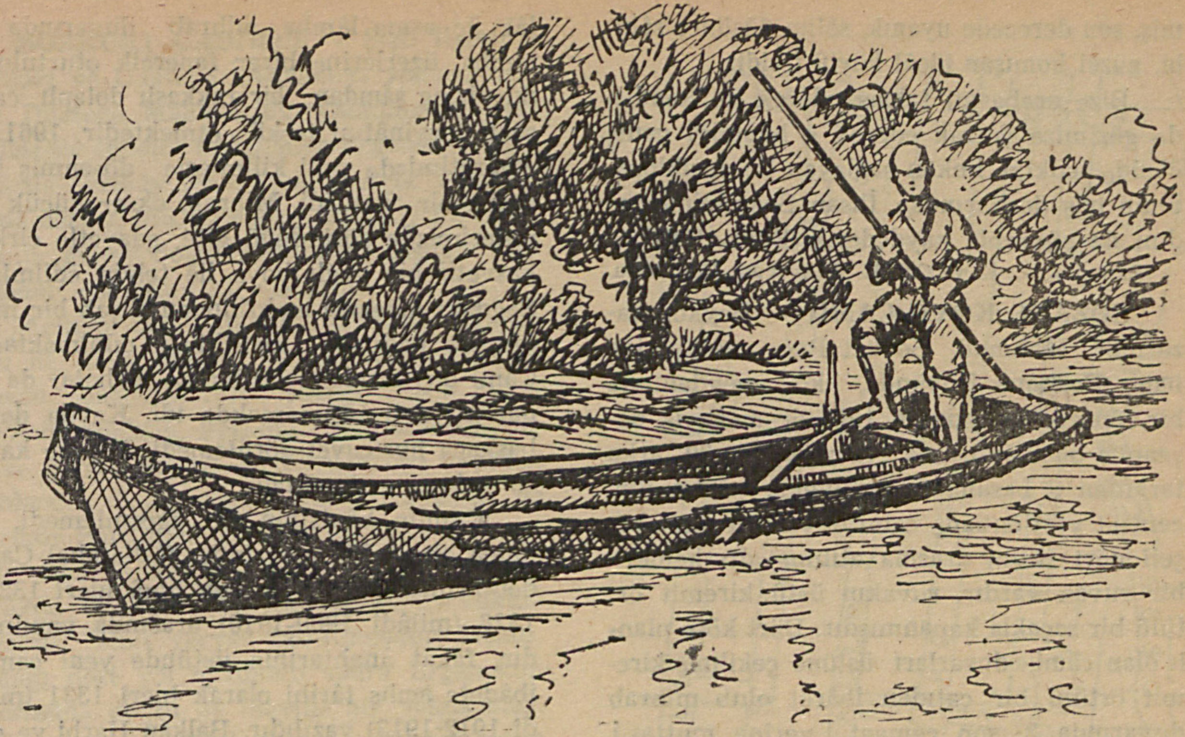
Köyün pek çok evinde inek vardır, fakat süt daha ziyâde evin gıdası olarak kullanılır. Yalnız Kâmil Demirkıran'ın bir koyun sürüsü vardı, ve K. Demirkıran Bozhâne Köyünde sütçülük ve çiftçilik ile geçinen tek sîmâ idi.

Bozhâne Köyü İrva deresi kenârında bir tepeciğin güney-batı yamacında kurulmuşdur. Köy camii tepede olub 1961 de yeni tanzim edilmede olan avlusuna köy meydancığından otuz basamak merdiven ile çıkılmakda idi; köyün Üsküdar ve Beykoz taraflarından giriş yerine göre cami sağ kola düşer, hemen altında ve köy meydanı kenarında 1945 denberi metrûk eski mezarlık vardır. Solda, köylerimizde ender rastlanır büyük ve beton yapı beş sınıflı mekteb binâsı bulunmaktadır. İki katlı olan bu binânın üst katında sınıflar ve altında iki öğretmenin lojmanları ile idâre odaları bulunmakdadır. 1937 yılında Muhiddin Üstündağ'ın İstanbul valiliği zamanında ve merhumun köyü ziyaretinden sonra verdiği emirle inşâ edilmiş olan mektebin üst katda bulunan sınıfları 1959 da içinden çıkan bir yangında yanmış, iki yıldanberi tedrisât altdaki öğretmen lojmanlarında yapılmakta idi. Mektebin 80 talebesi olup başöğretmeni çok aydın bir genç olan Câvid Yılmaz ayni zamanda köyün muhtarlığını yapmakda idi.

Köyde 1 fırın, 5 kahvehâne, 4 bakkal, 1 kasab, 2 berber vardır. Kahvehânelerden köy meydanında ve cami karşısındaki kahvehâne ile fırın köy mülküdür, yine köy malı ve köy sandığına îrâd olarak iki katlı bir beton ev yapdırılmışdır, ki bizce bu ev şahsa icar edilmiyerek küçük ve tertemiz bir köy oteli olarak kullanılabilirdi. Köy parasından camiin imamına bir ev, ve meydanın dere tarafına da iki göz ayak yolu, ve meydanın bir kenarına dört cebheli ve her cebhesinde ikişerden sekiz lüleli bir meydan çeşmesi yaptırılmışdır.

Aslı bu köyden olan emekli General Lütfi Güvenç, köyüne 200 kitab ihtivâ eden bir kitab dolabı vakfetmişdir; muhakkak ki pek güzel bir bağışdır.

Köyün iki çeşmesi olub biri bu meydan çeşmesi, diğeri de az ilerde, camiin kuzeydoğusuna düşen bir yol kenarında eski çeşmedir, meydan çeşmesi yapılırken eski çeşme de ayni üslûbda, fakat tek yüzlü ve dört lüleli olarak yeniden yapılmış, kitâbesi de sokağa nazır yanına konmuşdur, kitâbe metni şudur: «Beykozlu Subaşı merhum Mehmed Ağanın kerîmesi merhûme Nâile Vesîle Hanımın hayrâtıdır, sene 1316, fî 25 cemâziyelâhir» (Milâdî 1898). Meydan çeşmesinin suyu da bu hanımın hayrı olan sudan alın-

mış olup köye bir buçuk saat mesâfeden getirilmişdir. Bozhâne Çeşme Suyu diye anılır. Köyün içme suları ayrıdır, «Dedeler Suyu» ile «Kılıçlı» suyudur, bu menbâ suları köye dörder kilometre mesâfede olub sakalar vâsıtası ile getirilir ve köyde tenekesi 75 - 100 kuruş arasında satılır.

Cami gaz lâmbaları ile, kahvehâneler de lüks lâmbaları le aydınlatılır, bir kaç evde de lüks vardır, diğer bütün meskenler 8-10 numara gaz lâmbaları yakar. Gecesini mum ışığında geçiren tek ev yokdur.

Bize köyü gezdiren ve yukarda derc edilmiş bilgiyi toplamamıza yardım eden Bay Hüseyin Arslanpınar'ın adını buraya kaydetmek lâzımdır, babası, Birinci Cihan Harbi sonlarında şehid olan ve kendisini ana kucağında yetim bırakmış olan bu zât mektebe gidememiş, küçük delikanlılık ve ilk gençlik çağlarını gemilerde tayfalıkla geçirmiş, sâdece aşk eseri hem eski ve hem yeni harflerle pek mükemmel okuma yazma öğren-

Bozhâne Köyünde Kum Kayığı ve Kumcular
(Resimler : Sabiha Bozcalı)

miş, son derecede uyanık, sâlim düşünce sâhibi, güzel konuşan ideâl köylü tipidir.

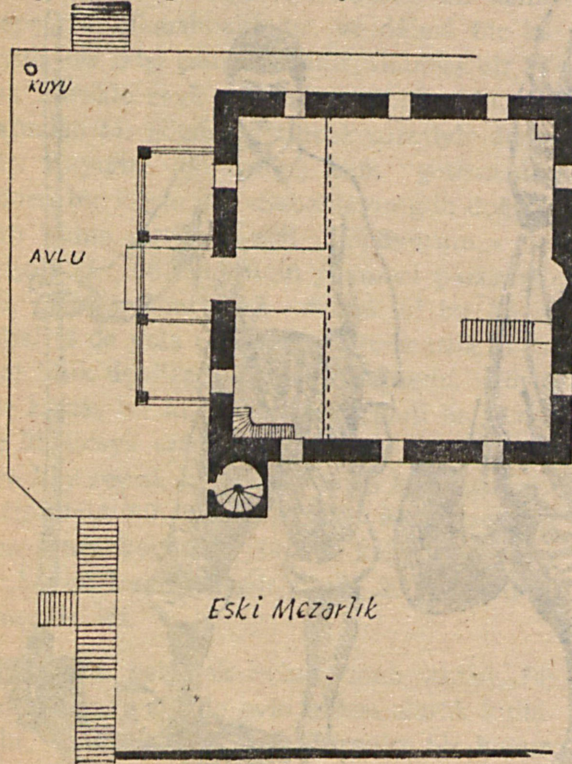
Bize arabasını tahsis ederek ve kendisi de gezimize iştirâk ederek o havâliyi geniş ölçüde tedkike imkân sağlayan bu ansiklopedinin has dostlarından İhsan Sokollu'nun adını da şükranla kaydederiz (Ekim 1961).

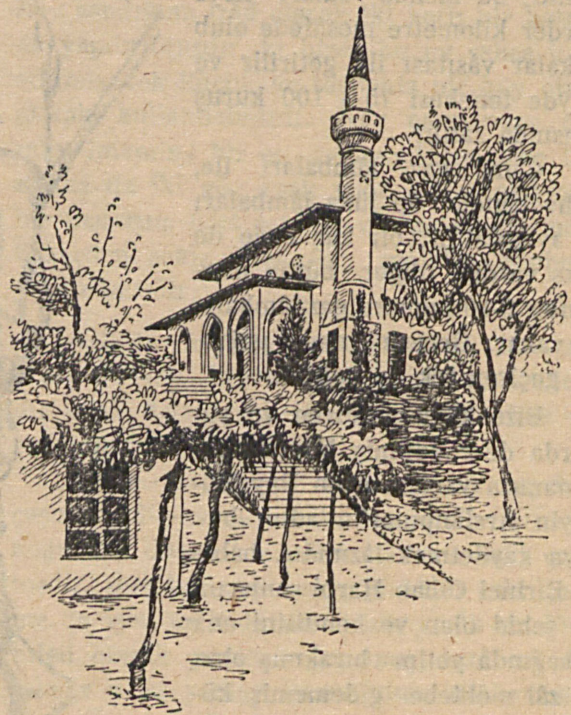
Bibl. : R. E. K. ve Gnl. H. R. Ayyıldız, Gezi Notu.

BOZÂNE KÖYÜ CAMİİ — Beykoz kazâsının Mahmud Şevket Paşa nâhiyesine bağlı Bozhâne Köyünde, köy meydanında bir tepecik üstündedir. 1961 de mozayik döşenmiş olan avlusuna meydandan 30, arka tarafdan 9 basamak merdivenle çıkılır. Son cemaat yeri önünde cami duvarı ile dört köşeli dört sütun arasına atılmış altı kemerli bir ruvak vardır, ruvakın üstü kiremit örtülü bir saçakla kapanmışdır. Dört köşe planlı olan cami, duvarları üstüne çekilmiş kiremit örtülü bir çatıdan ibâret olub mihrab duvarında 2, son cemaat yerine muttasıl duvarda 2, iki yan duvarda da üçerden altı ki cem'an 10 büyük pencere, ve her dört duvarda yukarda üçerden 12 küçük pencere ile aydınlatılmışdır. Tavanın tam ortasında küçük bir top kandil, ve yine tavana muallâk üç asma lâmba, mihrab duvarında üç lâmba, üzerlerine birer fenercik oturtulmuş iki pirinç şamdan, bir rakkaslı dolaplı cami saati tezyinâtını teşkil etmektedir. 1961 de ziyâretimizde yeni kilimlerle döşenmiş tertemiz bir cami idi. Mihrab, ekser küçük camilerimizde görüldüğü gibi, gaayetle çirkin, kasvetli bir yağlı boya ile telvin edilmişdi. Sağdaki müezzin mahfilinden ahşab bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Cami duvarındaki yazılar ve levhalar da sanat kiymeti taşımamakda idi. Kayda değer başkaca hususiyet görülemedi. Minâre kapusu avluya açılmaktadır.

Camiin bânisinin adı öğrenilemedi, eskiden ahşab bir yapı imiş; Kabasakal Camii denilirmiş. Bugün görülen binâ hicrî 1327 - 1328 (milâdî 1909-1910) arasında yapılmışdır, fakat anahtarının üstünde yeni camiin ibâdete açılış târihi olarak hicrî 1331 (milâdî 1912-1913) yazılıdır. Balkan Harbi ve onu tâkib eden Birinci Cihan Harbi dolayısı ile minâresi yapılamamış, minâre de camiin ibâdete açılmasından tam kırk sene sonra 1953 yılında yapılmışdır.

Bibl. : R. E. K. ve Gnl. H. R. Ayyıldız, Gezi Notu.

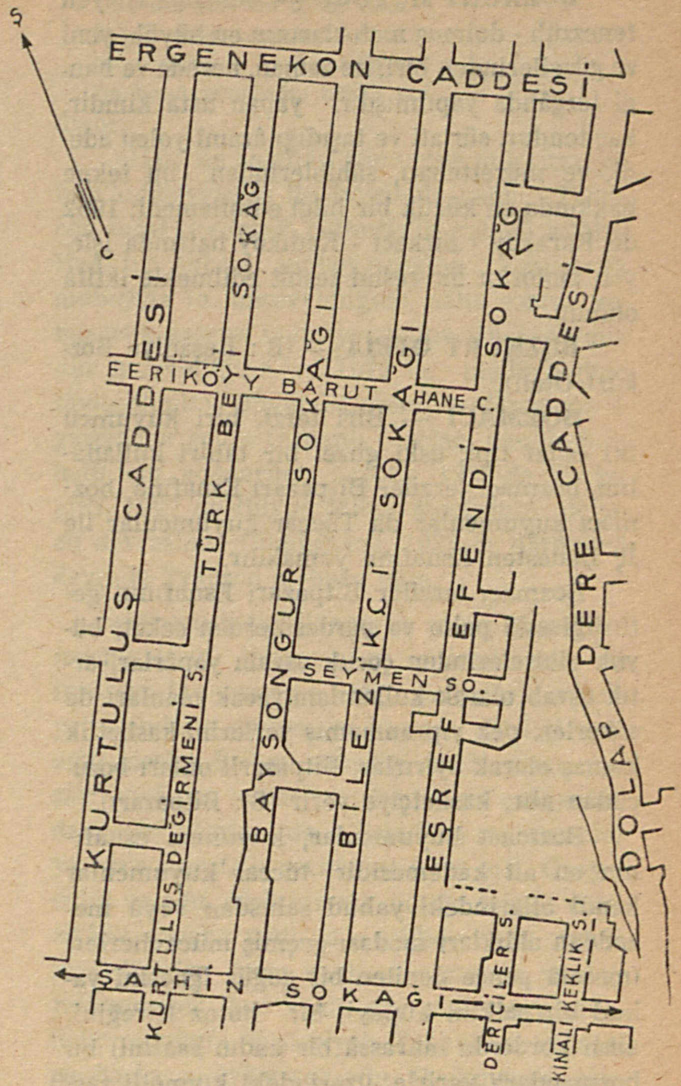

Bozhâne Köyü Camii
(Resim : Behcet; plân : A. B. Koçu)

BOZKURT CADDESİ — Şişli İlçesinin Feriköy ve Duatepe mahalleleri yollarındandır; Duatepe Mahallesinin Cumhuriyet Mahallesi ile sınırını teşkil eden Ergenekon Caddesi ile Feriköy Mahallesinde Açık Yol arasında uzanır, ki Duatepe ve Feriköy mahallelerinin güney doğu kenarlarını başdan başa kateder, çok uzun bir caddedir.

Açıkyol tarafından yürüdüğüne göre sırası ile Azak Sokağı, Civan Sokağı, Sopalı Hüsnü Sokağı, Zarafet Sokağı, Nasib Sokağı, Şahin Sokağı, Feriköy Baruthâne Caddesi ve Şahab Sokağı ile kavuşakları vardır, bunlardan Azak, Nasib, Şahin sokakları ve Feriköy Baruthâne Caddesi ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. İki araba geçecek genişlikde ve kaba taş üzerine asfalt dökülmüşdür, fakat yeryer bozulmuşdur, Nasib Sokağı dört yol ağzından sonra Ergenekon Caddesine doğru az meyilli bir yokuş olur. Cadde boyunca 2-4 katlı hemen hepsi beton evler ve apartımanlar sıralanmışdır. Kurtuluş İlk Okulu bu cadde üzerindedir. Aynı zamanda bir çarşı boyu manzarası arzeder, 3 bakkal, 3 kasab, 3 kırtasiyeci, 2 kunduracı, 2 terzi, 3 oto tâmircisi, 2 enkazcı, 1 demirci, 1 sobacı, 1 pantaloncu, 1 tütün ve içki bâyii, 1 mobilyacı, 1 marangoz, 1 mahallebici, 1 koltukçu, 1 mermer atölyesi, 1 bağçeli yazlık içkili lokanta, 1 elbise tâmircisi, 1 elbise temizleyicisi vardır. Mesken ve dükkân kapu numaraları 1-231 ve 2-220 dir. (eylül 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

Bozkurt Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

BOZKURT MAHALLESİ — Şişli İlçesinin mahallelerindendir; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 18 numaralı paftasında, doğuda Pangaltı, Cumhuriyet, kuzeyde Duatepe, Feriköy, batıda Eskişehir ve güneyde yine Pangaltı Mahallesi ile çevrilmişdir, sınır yolları şunlardır:

Ergenekon Caddesi (Cumhuriyet Mahallesi ile), Dolapdere Caddesi (Pangaltı Mahallesi ile), Şâhin Sokağı (Eskişehir Mahallesi ile), Kurtuluş Caddesi (Feriköy ve Duatepe Mahalleleri ile).

İç yolları şunlardır: Pangaltı Deresi Sokağının bir kısmı, Eşref Efendi Sokağının büyük bir kısmı, Baysungur Sokağının büyük bir kısmı, Bilezikçi Sokağının büyük bir kısmı, Türk Beyi Sokağı, Kurtuluş Değirmeni Soağının küçük bir parçası, Feriköy Baruthâne Caddesinin bir kısmı, Seymen Sokağı, Kınalı Keklik Sokağının bir kısmı, Dericiler Sokağının küçük bir parçası.

Bu civarda Poyraz Sokağı yukarda adı geçen rehberde Pangaltı Mahallesinde gösterilmişdir, muhtarlık kaydinde bu Bozkurt Mahallesine dahildir.

Mahalle muhtarı emekli yarbay Muzaffer Çankınel Beyin verdiği rakamlara göre, Bozkurt Mahallesinde 3112 ev ve apartıman, 240 dükkân vardır, nüfusu 18,500 can olup pek azı Türk-müslüman, çoğunluğu hıristiyan (rum ve ermeni) ve musevîdir (eylül 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BOZKURT MOTORU — Limanda işleyen tenezzüh - dolmuş motorlarının en büyük, yeni ve güzellerinden biri; ne zaman, nerede ve hangi tezgâhda yapılmışdır, yapan usta kimdir, kaç tondur, sür'ati ve taşıdığı âzamî yolcu adedi, ve mürettebatı, sâhiblerinden bu tekne hakkında en küçük bir bilgi edinilemedi; 1962 de Karaköy - Sirkeci - Kadıköy hattında işleyen motorun bir resmi tesbit edilmekle iktifâ olundu.

BOZKURT OTELİ — (B.: Reşadiye Bozkurt Oteli).

BOZMACI — Biri terzi, biri kuyumcu iki esnaf tipi; eski güzel bir tâbiri kullanalım, bozmacı terziler Bitpazarı Esnafına, bozmacı kuyumcular da Tüccar kuyumcular ile İç Bedesten Esnafına yamakdır.

Bozmacı terziler Bitpazarı Esnafının getirdiği eski palto ve pardesülerden ceket, büyük elbiselerinden çocuk esvabı yaparlar, artık esvab olarak kullanılamıyacak olanları da sökerler, pek yıpranmamış yerlerini kasketlik kumaş olarak ayırırlar, Bitpazarlı onları bozucudan alır, kasketçiye verir (B.: Bitpazarı).

Bozmacı kuyumcular, kuyumcu esnafının en alt kademesidir; tüccar kuyumcular kendi ellerindeki yahud şahısdan veyâ mezaddan aldıkları modası geçmiş mücevherleri (meselâ pençe denilen bir göğüs iğnesini yahud bir salkım küpeyi, bir hotoz titreğini, altın kordonlu murassâ bir kadın saatini) bu bozmacılara verirle, üzerindeki kıymetli taşları çıkartarak altını da erittirip külçe hâline koyarlar, sonra aynı taşlar ve altın ile Kakmacı kuyumculara yeni biçim, yeni moda şeyler yapdırırlar. Asıl büyük sanatkâr kuyumcular, Bozmacıların tamamen aksi olan Kakmacılardır (B.: Kakmacılar).

Kakmacı sanatkârlar, bâzan bozmacılık da yaparlar, yâni sâhibleri tarafından getirilen eski moda bir mücevherden yeni biçim bir şey yapıp verirler.

Bozmacı kuyumcuların hemen hepsi ermenidir.

BOZMAK — Bir şeyin şeklini, tabiatını değişdirmek (Türk Lügatı).

İstanbul ağzında mecâzen muhtelif mânâlarda kullanılır (Zevk ile seçilmiş güzel misâlleri Hüseyin Kâzım Bey'den alıyoruz):

1 — Yıkmak, vîran etmek.

Zülfün dağıtdı yâr gönül oldu bî karâr
San âşiyânı bülbül gülzârı bozdular.
Şeyhülislâm Yahyâ

2 — Mağlûb etmek.

Ağyardan ayırdılar ey mehlikaa seni
Bir hîle ile leşkeri küffârı bozdular
Şeyhülislâm Yahyâ

3 — Bir hükmün, karârın ibtâli.

Yahyâ alurdu nakdi dil ü câna vaslını
Ol dilrübânin ettüğü ikrârı bozdular
Şeyhülislâm Yahyâ

4 — Edilen yemini, verilen sözü tutmamak.

Bağlanub zülfünde bozdum ahdi de peymânı da
Çeşmini gördüm unuttum derdi de dermânı da
Yenişehirli Avni

5 — Bütün parayı ufaklığa çevirmek.

Abdest bozmak — Halk ağzı deyim, işemek.

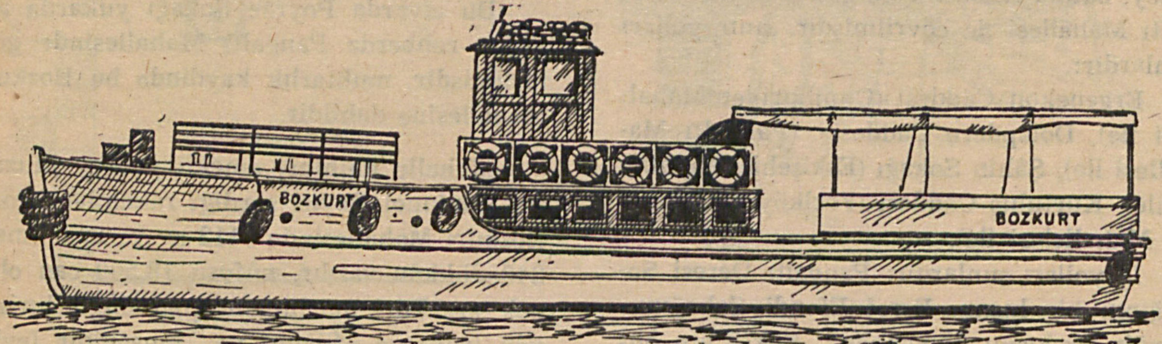
Ağız bozmak — Halk ağzı deyim, küfretmek.

Kız bozmak — Halk ağzı deyim, izâlei bikir (B.: Bozmak, argo).

Adam bozmak — Halk ağzı deyim, mahcûb etmek.

Mideyi bozmak — Halk ağzı deyim, abur cubur şeyler yemek, oburca yemek.

Aklını bozmak — Halk ağzı deyim, Gayetle şaşırmak, tecennün etmek.

Bozkurt Motoru
(Resim : Behcet Cantok)

Oruç bozmak — Halk ağzı deyim, İftar etmek.

Hava bozmak — Havanın kapanması, soğuması, yağmura, kara dönmesi.

Şakaya bozmak — Halk ağzı deyim, Ciddî bir söze, karşı taraf kızınca, ısrar etmeyip ona hemen lâtîfe çeşnisi vermek.

Oyun bozanlık — Halk ağzı deyim, Sözünden dönmek.

Bozuşma — İki kişi arasında ara açılma, küslük, dargınlık, hattâ bir «adamakıllı, iyice» eki ile eski dostluğun düşmanlığa çevrilmesi.

Ordu bozan — Halk ağzı deyim; Bir sözleşmeden ayrılan, ekseriyetin fikrine muhâlif, yerine göre huysuz, ahlâksız, müfsid.

BOZMAK — Haneberduş ve külhânî argosunda erkek çocuğun ilk defa olarak iffetine tecavüz, kızın bikrini izâle.

BOZMAK, BOZULMAK, BOZUM OLMAK — Külhânî argosunda mehcûb etmek, mahcûb olmak; misâller:

— Üstüme varma benim, bir lâf ederim, bozarım seni...

* Yalınayaklı, yarı çıplak genç hammal oğlan, elinde bir on liralık kâğıd, ayakdaşına anlatır:

— Götürelim dedim, herifin elindeki bavula yapışdım, bir de bakdım ki, eski öğretmenim, müdhiş bozum oldum.

— Tanıdı mı?

— Bozulduğum için tanıdı...

— Barbunyayı o mu verdi? (B.: Barbunya).

Beriki başı ile tasdik eder.

BOZTEPE (Halil Nihad) — Şâir, bilhassa mizah ve hiciv şâiri; aşağıdaki hal tercemesini Mahmud Kemal İnal'in «Son Asır Türk Şâirleri» adlı eserinden alıyoruz: «Trabzonda deniz ticâreti ile meşgul Hasan Efendinin oğludur, 1880 de Trabzonda doğdu. Mahalle sibyan mektebinde okudu, iki sene Islahhâne Mektebine (Sanat Okuluna), birkaç yıl askerî rüşdiyeye, iki sene kadar da mülkî îdâdiye devam etti, daha sonra fransızca okumak ve türkçe okutmak üzere Fransız frerler mektebinde bulundu. Bir tarafdan da Düyûnu Umumiye İdâresine mülâzemet eyledi, hususi muallimlerden de biraz farsca, Gülistan ve Bostan okudu, Mâhitâb adındaki eserinde «İfâdei hâl» isimli manzûmede:

Umûmen şâhidim olsun ehâli
İşitsin devri cumhûrun ricâli
Ne gördüm ez kazâ tahsîli âlî
Ne hattâ görmüşüm tahsîli tâlî

diyor.

«1903 de Düyûnu Umumiye müskirat şubesi mübeyyizliği ile İstanbula geldi. Tedricen terakkî ederek müfettişlik kalemi kitâbetine, tuz şubesi mübeyyizliğine, komiserlik mübeyyiz ve müsevvidliğine, daha sonra komiserlik kalemi mümeyyizliğine, 1918 de müdür muavinliğine, ve 1922 de müdürlüğüne tâyin olundu. Düyûnu Umumiye idâresinin ilgaasından sonra Osmanlı borcları meselesinin halli için gönderilen heyetle 1925 de Parise gitti. 1927 de Büyük Millet Meclisinin üçüncü devresinde Gümüşhâne, 1931 de dördüncü devrede Trabzon mebusu oldu.

«Meşrutiyetin ilânından sonra gazete ve mecmualarla intişar eden manzumeler ve fransızcadan terceme ettiği parçalarla edebiyat âleminde tanınmaya başladı. Şâirliği kendine meslek ittihaz etmediği halde isimlerine şâir unvânını takan ve takdırmaya çalışanlardan daha şâirâne, daha üstâdâne manzumeler yazarak emsâline ruchânını isbat etti. Gaayet ciddî ve ağır başlı bir zât olduğu tabiatı daha ziyâde mizaha mâil ve o vâdide daha ziyâde muvaffakdır. Aruz ve hece vezninde yazdığı manzumeler, her yolda şiir söylemeye muktedir olduğunu gösteriyor. Tab'ındaki suhûlet ise başkaca şâyânı nazardır. O, ıkınarak, günlerce deryâyı teemmüle dalıp çıkarak şiir söyleyenlerden değildir. Bu sebebledir ki manzumeleri ne kadar uzun olursa olsun insan sıkılmadan okur, dinler,safâ yab olur..

«En nefis eserlerinden olan «Ağaç Kasîdesi» bir kaç yüz beyitden mürekkeb olduğu halde kemâli lezzetle bir hamlede okunur. Bâzı şâirlerimizin ise on onbeş beytini dinlemeye zor tahammül ediyoruz.

«Sükûtîliği de kudreti şâirânesi gibi meşhurdur, her halde «aklı çok olanın sözü az olur» düstûruna riâyet ediyor. Hüsnü ahlâkı ile bütün ehibbâsının muhabbet ve hürmetini kazanmışdır. Âlîcenablığı, hayırhahlığı kendini tanıyanlarca mâlumdur. Herkese elinden geldiği kadar iyilik etmekle neşvemend olur:

«Eserleri: Sihâmı İlham, Âyinei Devran, Mâhitab isimli eş'ar mecmuaları basılmışdır. Alphons Daudet'nin Tartarin de Tarascon nâ-

mındaki eserini «Taraskonlu Tartaren» ismile terceme ederek kitab şeklinde tab olunmuşdur (B.: Sihâmı İlham; Âyinei Devran; Mâhitab).

«Kütübhânelere, kitab sâhiblerine baş vurarak toplayabildiği eş'ar ile Nedim Dîvanını ikmal ve tashih etmiş, ve Nedîmi Kadîm'in divânı ile beraber bir lugatce ilâve ederek 1921 de basdırmışdır» (M. K. İnal, Son, Asır Türk Şâirleri).

Türk Edebiyatı tarihinde otorite bildiğimiz bir dost muharrir, H.N. Boztepenin hal tercemesini yazmayı vaad ettiği halde son anda bu yazıyı yazamayacağını bildirmiş, R. E. Koçu da kendilerine güvendiği için bir kaç saat içinde bir büyük mizah ve hiciv şâirinin şahsiyetini kalem diline vermekden hicab duymuş, yukardaki makaale buraya mutlak zaruret karşısında alınmışdır.

Halil Nihad Boztepe 17 Şubat 1949 da Ankara'da vefat etti.

BOZTEPE (Hasan) — Denizcilik Bankasının İmroz tahlisiye gemisinde çalışan yirmi üç yaşında genç bir dalgıç olup, Boğaziçinde 14 aralık 1960 çarşamba günü çarpışarak infilâk eden Yunan ve Yuguslav tankerleri faciâsında İstinye Körfezi önünde demirli bulunurken bir alev kitlesi hâlinde üzerine gelip rampa eden Yuguslav tankeri tarafından tutuşturulan ve tamamen yanan Türk lüks yolcu gemisi Tarsus'un su altı muayenesini yapmak için 22 Aralık 1960 sabahı denize daldığı sırada bir şok neticesi ölmüştür (B.: Boğaziçinde Tankerler Çarpışması).

Dalgıç Hasan Boztepenin nereli ve kimin evlâdı olduğu tesbit edilemedi; deniz eri olarak askere alınmış, Dalgıç Okulundaki kursda büyük başarı gösterdiği için üç yıl bu okulda dalgıç olarak vazife görmüş ve 1960 yılı ekim ayında çok iyi bir derece alarak dalgıçlık diploması ile terhis edilerek İmroz gemisine girmiş bulunuyordu.

Fâcia içindeki fâcianın sebebi gene dalgıcın kendi tedbirsizliği olmuştur, şöyleki, o mevsimde balık adamların kullandığı lâstik elbiseyi giymemiş, veya kendisine bir sırtlık verilmesini unutanlardan bunu istemeyi ihmal etmiş, 9-10 kulaç derinliğe, sâdece bir başlık takarak ve ayaklarına palet geçirerek çıplak olarak inmiştir; akıntı dolayısı ile dâimâ çok soğuk olan o derinlikdeki suda bir şok neticesi kalb durmasından ölmüştür. Hâdise İstinye önünden alınarak Paşabağçesi önüne çekilmiş olan Tarsus'un baş altında cereyan etmişdir; Hasan Boztepenin muayyen zamanda çıkmadığını gören İmroz personeli telâşa düşmüş, tam teçhizat dalan ikinci bir dalgıç - balık adam, genc dalgıcın deniz dibinde hareketsiz yaptığını bildirmiş, deniz dibinden ancak 40 dakika sonra urganla çekilerek İmroza alınabilmiş, fakat Paşabağçesi İşci Sigortaları hastahânesinde kalbi harekete getirmek için yapılan masaj H. Boztepeyi kurtaramamıştır.

Hasan Boztepenin küçük ihmal yüzünden kaybedilmiş çok değerli bir dalgıc olduğu muhakkakdır.

Bibl. : Hürriyet Gazetesi.

BOZTEPE (Osman) — 1947 de İç Bedestan (Cevâhir Bedestanı) esnafından, bu çarşının en eskisi idi; Akşam Gazetesinin ünlü röportaj muharriri merhum Cemaleddin Bildik ile yapdığı bir konuşma dolayısı ile adını tesbit edebildık ve ancak, 1882 yılında doğduğunu, 1901 de, on sekiz on dokuz yaşlarında iken Bedestene girdiğini ve 47 senedenberi ayni çarşıda bulunduğunu öğrendik.

Cemaleddin Bildik her neden ise muhâtabının, son derecede şâyânı dikkat olması gereken hal tercemesi üzerinde durmamışdır. Osman Boztepe de gazeteci ile rahat konuşduğu halde, yarım asra yaklaşan Bedestan hayatı hâtıralarından pek az şey anlatmışdır. Bu tip insanlar gördüklerini, bildiklerini bir de onların eşsiz kıymetini görerek kalem diline vermesini bilselerdi, oturub hâtıra yazsalardı, millî kütübhânemize eşsiz kıymetde bir eser koyarlar, hem kendilerine vesîlei rahmet, hem de târihimize, cemiyet ve sanat hayatımıza büyük hizmet olurdu. Aşağıdaki satırlar Osman Boztepenin Cemaleddin Bildiğe anlatdıklarıdır.

Osman Boztepenin Bedestan hâtıraları — «Bu bedesten öyle bir yerdi ki Türkiyenin bir kaç zengin bankası birleşse, içindeki mücevheratı paraya çeviremezdi. İşte bu içinde milyonlar gizleyen çarşı da o mücevherattan daha kıymetli insanlarla doluydu. Bu çarşıda iş alacak, dükkân açacak bir esnaf, 5-6 muteber zâtın teşkil ettiği esnaf loncasının tezkiyesinden geçerdi. Hile, bir mala değerinden fazla para istemek, müşteriye karşı

lâubali hareketle sigara içmek ve hattâ iskemlede bacak bacak üstüne atmış vaziyette veya açık başla oturmak, bu çatı altındaki esnafın cezayı mucip hareketleri arasında idi. Fakat şunu da işaret edeyim ki esnaf, bir ceza korkusu ile değil, esas olan terbiyesi ile alış verişine devam eder ve hiç bir suç işlemezdi. Binde bir işleyeni de verilen cezaya, en ufak bir itirazda bulunmadan razı olurdu.

«Esnaf, dükkânı içinde katiyen iskemlede oturamazdı; erkân minderi tâbir edilen minderler vardı. Bunlar bir insanın dizüstü oturabileceği büyüklükte idi. İşte, dükkân sahibinin bu mindere dizüstü oturmayıp da iskemle üstünde oturarak müşteri beklemesi veya müşteri ile iskemlede konuşması loncanın affedemiyeceği bir kabahat sayılırdı. Çarşı içinde ceketsiz dolaşmak da aynı derecede hem suç hem ayıp teşkil ederdi.

«Ceza olarak meselâ, üç gün alış verişten menedilirdi. Cezanın maddî tarafı değil, mânevî tesîri ağırdı. Üç gün işten menedildiği halde, öylelerini tanırım ki, arkadaşları arasında duyacağı mahcubiyetle on beş yirmi gün gelmeyip hâdiseyi unutturmak isterlerdi.

«Esnafın müşteri ile münakaşa etmesi de cezayı mucip hareketlerdendi. Esnaf, haksız da olsa münakaşayı müşteri lehine kapayıp kesmeğe mecburdu. Hattâ paraca zarara da uğrayacağını bilse yine öyle yapardı. Çünkü münakaşayı, maddî zararla müşteri lehine kesmiş bir esnafın zararı, Lonca tarafından telâfi edilirdi. Hulâsa, Cevahir bedesteni bir alış veriş yeri olmaktan ziyade (?) bir mekteb ve nümûnelik terbiye müessesesiydi (Her halde çok mübâlagalıdır). Şunu da kaydetmek iktizâ eder ki yalnız Bedesten esnafı değil, 40-50 yıl evvelki (1895-1905 arası, meşrûtiyetden öncesi kasdediliyor) bütün esnaf böyle idi ve müşteriye karşı gayet terbiyeli davranırdı.

«— En aşağı 100 altını olmıyan bir adama Bedestende esnaflık edemezdi.

«Allah, taşına toprağına bereket versin. Bu çarşıda işe atıldım, bu çarşıda kazandım ve yine bu çarşıda zengin oldum. Fakat yine bu çarşıda iken de fakir düşdüm.

«Devir değişti. O eski itimat, sözün imza ve senetten üstün olduğu günler tarihe karıştı. Hem öyle bir tarihe karıştı ki imzalı senet bile para etmez oldu. Kefil olmuştum. Kefilimin borç üstüne yatması beni, binlerce lira ödemek mecburiyetinde bıraktı. Tabiatile çok sarsıldım, eski halimden eser kalmadı.

«Bu çarşının en zengin adamı 35 - 40 sene evvel (1902-1907 arasında) vefat eden Ali beydi. Para Babası tâbiri tam Ali bey için sözdür. Yoğurtçu zâde yâhud Esirci Ali Bey denirdi. Çok iyi biliyorum. Saraydan bile gelirler Ali beyden ölçekle ödünç altın alırlardı. Hiç kimsenin para yetiştiremediği kıymetli taşları Ali bey alır, yan tarafındaki torbaya elini daldırıp avuçladığı altınları şıkır şıkır sayıverirdi. 40 sene evvel (O. Boztepe kırk sene tâbirini söz gelimi zikrediyor; 1908 de İkinci Sultan Abdülhamide ait mücevher satışı olacakdır; Ali Beyin ölümü de meşrûtiyet yılına gelimiş olur) ne sebeple olduğu şimdi pek hatırımda değil, sarayın mücevheratı satılığa çıkarılmıştı. Onları da Ali bey aldı. Bu zat çarşının bankeri vaziyetinde idi.

«Bir gün yine Bedestene çok kıymetli mal geldi. Fakat Ali bey, hepsini doğrudan kendisi alıp da diğer esnafın istifadesine mâni olmamak için isteyene yardım edebileceğini söyledi. On iki zengin esnaf bir araya geldikleri halde mala para yetiştiremediklerini görünce Ali beyin teklifini kabul etti. Rahmetli derhal adamı olan Artakiyi çağırdı ve:

— Artaki! dedi. Git para getir... dedi.

Artaki az sonra kocaman bir torba altınla geldi ve bu para listesi yapılan 12 esnafa dağıtıldı.

Şurasını kaydedelim ki, bu verilen para fâizle verilmiş değildir, karzi hasendir».

BOZYÖRÜK OĞLAN — Geçen asır sonlarında yaşamış Urfalı bir halk şâiri; Vâsıf Hoca merhum yakından tanımış, şöyle anlatıyor: «Bir aşk belâsı ile memleketinden çıkmış, ne gözüm yâri görsün ne derdim tâzelensin diyerek, diyar diyar dolaşdıkdan sonra vatanımız Üsküdara düşmüş, yapmadıvı iş, boyamadığı boya kalmamışdı, hattâ Büyük Hamamda soyunub dellâklik dahi etmişdi, en son Balaban İskelesinde kebabcılık yapardı, İstanbulda Urfa işi kebabı tâmim edenlerin pîri odur disem yeridir. Cemal sâhibi, kelâm sahibi, kemal sâhibi merdi meydan âşıkdı, Balaban İskelesindeki bekâr hanındaki odası bir kalenderhânei uşşâkan olmuşdu. Tophâne ketebesinden Âşık Râzi vefat ettiğinde evrâkı perişânı arasından İstanbulun esnaf civanları şânında

tamamlanmamış 54 kıt'alık bir manzûme çıkdı (B.: Esnaf Civanları; Şehrengizler). Bu günahkâr Vâsıf da 36 nefer esnafı ilâve ederek 90 kıt'aya çıkardım, manzûmeyi itmama çalışdım ki bu doksan nefer esnaf civanları şunlardır:

Arabacı, Altunvarakcı, Arayıcı, Arpacı, Aşcı, Attar, Attar Mevlevî, Avcu, Aynacı, Ayvaz, Bağçıvan, Bakırcı, Bakkal, Baklavacı, Balıkcı, Barutcu, Basmacı, Bekci, Berber, Beygir Sürücü, Bıçkıcı, Boyacı, Bozacı, Börekci, Bürüncükcü, Canbaz, Ciğerci, Çizmeci, Çorabcı, Çulha, Davulcu, Dellâk, Demirci, Fesci, Gözlemeci, Hallac, Hamurkâr, Hancı, Hânende, Helvacı, Kâğıdcı, Kahveci, Kalaycı, Kasab, Kaşıkcı, Kâtib, Kavukcu, Kayıkcı, Kayık Yapıcı, Kazaz, Kebab Kestaneci, Kozhelvacı, Köçek, Kömürcü, Kuyumcu, Leblebici, Macuncu, Manav, Mekteb Kalfası, Mısırcı, Mücellid, Nalband, Natır, Okcu, Peştemalcı, Rencber, Saatci, Saka, Sandıkcı, Saraç, Sâzende, Semerci, Sepetci, Simitci, Sîmkeş, Şekerci, Şerbetci, Tarakcı, Taşcı, Tavlacı, Terzi, Tulumbacı, Tütüncü, Yelkenci, Yemenici, Yorgancı, Zenne, Zilci, Zurnacı.

«Birgün Bozyörük Oğlana bu manzûmeyi okuyub: — Acaba unuttuklarımız oldu mu? dedim; — Olmaz olur mu, kayıkcısı, kayık yapıcısı var da hani kürekcisi!?... dedi; ve ertesi gün bana 13 nefer esnaf şanında aşağıdaki kıt'aları ayni üslub ve edâ ile yazmış getirdi, ama garibdir ki kürekciyi Bozyörük Oğlan da unutmuş idi:

ÇARIKCI :

Çarıkcı civanın kârı civanla
Şehbaz oğlan sığırtmaçla, çobanla
Sırım gibi gencdir saraca yamak
Rumelinden ya boşnakdır ya pomak
Âşıklar Dağında Mâşuk Tekkesi
Elhak âşık kadrin bilirler hepsi

ELEKCI :

Keşmîrî tenlüdür ol kaddi şemşâd
Cümle uşşâkını itmekde dilşâd
Sorma gel neslini sen ol civanın
Safâsın sür mâkesi hüsn ü ânın
Kaçırma fırsatı tez geçer çâğı
Son durağı anın âyu kucağı

KORUCU :

Korucunun civanı çam yarması
Omuzda tüfengi belde kaması
Dağda gezer arnavudun pelîdi
Edeb nâmus üzre yokdur kilidi
Kuru gürültüdür turfa çalımı
Saman ateşinden farksız yalımı

KUYUCU :

Biri dahi kuyucudur efendim
Serâpâ uryandır ol şehlevendim
Dağı taşı delen misâli Ferhad
Ferhaddan amma güzeldir kat kat
Pûlâd beden bir müzehheb civandır
Âşıklara âbi zülâl bulandır

MÜEZZİN :

Bülbül olur şakır vakti seherde
Bir nigâhı devâ olur bin derde
Şadırvan başında abdest alurken
Pâyi billurunu öpmeli hemen
Hacesi ol şûhun Hazreti Bilâl
Gün yüzü üstünde kaşları hîlâl

NAKKAŞ :

Güzeller içinde nakkaş civanı
Bihzad kıl kalemle resmetmiş anı
Va'di vuslat ider çeşmi câdûsu
Müşkin hattı anın aşkın kaamûsu
O yârin ayağı uşşâka mihrab
Gel kapan yüzün sür ey hâne harab

PAÇAVRACI :

Paçavracı civan fındıkcı püser
Kavmi Benî İsrâilden ol dilber
Kızıl saç üstünde külâhı eğri
Hamambaşı olsa nola pederi
Balat hamamına varıp soyunur
Paçavra içinden ol külçei nûr

HAMMAL :

Tâzerûsu nevhatı pûlâd beden
Zeberdest fetâdır Âli Rüstemden
Pekce bassa pâyin titretür hâki
Siyehçerdedir rûyi araknâki
Ana can yoldaşı Zâli zamandır
Gayri uşşâkının hâli yamandır

KADAYIFCI :

Sattığı kadayıf kâkülün teli
Kâkül teli misal incedir beli
Reşk ider boyuna tâze fidanlar
Tığ gibidir kadayıfcı civanlar
Vatanları Kastamonu hâkidir
Mekânları âşık kalbi pâkidir

KATIRCI :

Katırcı civan olur kabaca
Hem dahi yalın ayaklı bolpaça
İmâdan anlamaz işmardan çakmaz
Dangul dunguldur ama güzeldir haylaz
Ol civanda kuvveti bâzû gerek
Kısmetinde var anın çifte yemek

KAVAS :

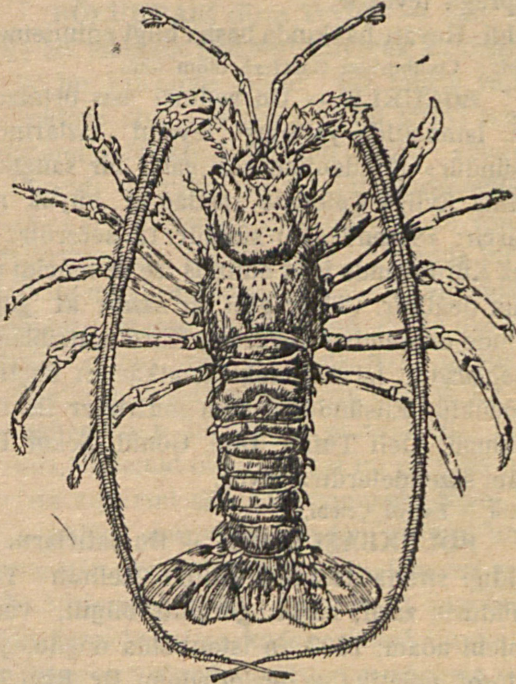
Hırvat güzelidir nevcivan kavas
Kemendi zülfünden ne mümkin halas
Gayetle aşkbâz ü dilbaz o kâfir
Saydi için akçe gerekdir vâfir
Gel gör germâbede ol şehlevendi
Gözün aç akşamlı vakit efendi

KEŞİŞ :
Gördün mü efendim nevhat keşlşi
Kalbe saplanubdur kirpiği şişi
Gelin kız misâli saçların salmış
Dilber ki dalâlet râhinde kalmış
Belinde zünnârı elde çelipâ
Gezer bâşı açık hem bürehne pâ

TABUTCU :
Tabutcu civanı dahi şekerleb
Karadeniz yalısından olur heb
Lücuc olur kavmiyeti icâbı
Talib ol sohbete atub hicâbı
Lütfetse nîmeti visâle irsem
Eliyle yapdığı tâbuta girsem

Vâsıf Hoca bu halk şâirinin hayatı hakkında başkaca mâlûmat vermemiş ve hattâ asıl adını dahi kaydetmemişdir; Üsküdar kebabcıları üzerine ayrı bir notunda da «Bozyörük oğlan Balaban İskelesinde Urfa kebabı yapardı, şâir, âşık, deryâ dil âdemdi, üç kişiden kâr eylese iki garibi bedava doyurur idi» diyor.

BÖCEK — İstakoz âilesinden eti yenir bir deniz mahlûku; aşağıdaki mâlûmatı Karakin Bey Deveciyanın «Balık ve Balıkçılık» adındaki büyük ölmez eserinden alıyoruz: «Böcek, hayvânâtı mukaşşerenin onayaklı fırkasının uzunkuyruk fasilesinden olub şekil ve kıt'aca istakoza benzer ise de öndeki makasları yokdur (B.: İstakoz). Makasların yerine kaaim olmak üzere, diğer ayaklarının şeklinde, fakat azıcık kalın bir çift ayak vardır, ve bu suretle iki yanından beşerden on ayağının cümlesi birer sivri tırnakla sona erer.

Böcek
(Resim : K. Deveciyandan)

«Hayvanın vücudu sert ve kemiğe benzer bir kışır (kabuk) ile kaplıdır, ve bu kışrın üstü kâmilen ufak ve sivri dikenlerle örtülmüşdür. Pek kalın ve vücudunun bir buçuk misli uzunluğunda olan boynuzlarını her tarafa çevirip hareket ettirmeğe muktedirdir. Ağzının yanında iki aded ufak âzâsı vardır, el diyebileceğimiz bu bir çift âzâsının uçları çataldır.

«Kuyruğu altı boğumdan müteşekkil, ve boğumların yanları sert ve kalın dikenlerle mücehhezdir. Kuyruğunun altında her iki tarafda dörderden sekiz aded küçük yapraklar bulunduğu gibi, kuyruğunun ucunda da beş aded yumuşak ve sarı renkde büyük yapraklar vardır, bunlar kuyruk yüzgeci vazifesi görürler. Boynuzları ile ayakları sarı ve koyu kırmızı renklerle nakışlı, kuyruğunun üstü de mor ve beyaz müzeyyendir.

«Büyük ve yanlara çevrik gözlerinin üstünde müselles sivri kemikler, ve hayvanın sâir taraflarında da bir takım sivri dikenler vardır.

«Böceğin 35 - 40 santimetre tûlünde ve 5 - 6 kilo ağırlığında büyükleri vardır. Karadenizde ve Boğaziçi sularında kat'iyen bulunmaz, bilâkis Marmarada çokdur.

«Böcekler de istakozlar gibi denizin kayalık yerlerinde yaşarlar, şu fark ile ki böcek pek derin sularda bulunur. İstakoza mahsus ağlarla avlanırlar, fakat derin su hayvanı olduğu için istakoz gibi bazan kanca ile de avlanmaz.

«İstanbuldaki ecnebiler böceğin etini istakoza tercih ederler. Halbuki Türk sularında, İstanbul sularında avlanan istakozların eti böceğin etinden daha lezzetli ve nefisdir, böceğin eti İstanbul istakozuna nisbetle pek serttir. Ecnebilerin böceği tercihleri kendi memleketlerinde istakozun pek çıkmamasından, bizim istakozlarımızın lezzetini de bilmemesindendir »

Karakin Bey Deveciyan 1914 yılından evvelisi için İstanbul Balkhânesine senede ancak 1500 aded kadar böcek geldiğini, bunların da takrîben 10,000 kuruş kıymetle satıldığını söylüyor. Zamanımız için ne aded, ne de fiat tesbit edilebildi. Balıkhânede şifahî soruşdurmamız memurlar tarafından da, esnaf tarafından da omuz silkilerek cevabsız bırakıldı.

BÖCEK — İstanbulun hâneberduş pırpırılar argosunda «bit»; misâller:

Et üstüne giydiği gömleğin yakasını açmış gömleğin içinde parmakları ile ve gözleriyle bir şeyler arayan bir delikanlıya, bir benzeri sorar:

— Böceklendin mi ulan!...

* İki hâneberduş oğlan konuşur:

— Ne kaşınıyorsun hatır hatır!...

— Tertemizdim be, dün gece Çopurun orada yattım, ne bileyim böcekli olduğunu...

BÖCEK, BÖCEKBAŞI — İstanbul ağzı eski bir isim; sivil zâbıta, taharrî memuru, polis hafiyesi, gizli polis, ve bunların âmiri, şefi. Böcekler ve böcekbaşı yeniçeri ağalığına bağlı olduğu için bu ismi yeniçeri argosuna mal etmek doğru olur.

Merhum Osman Nuri Ergin «Mecellei Umîri Belediyenin zâbıta bahsinde, bir kaynak göstermeden böcekler ve böcekbaşı hakkında şu mâlûmâtı veriyor:

«Böcekbaşı, eshâbı cerâyimi Ağakapusuna (B.: Ağakapusu) veya İhtisab Ağalığına (B.: İhtisab), yâhud Baba Câfer Zındanına (B.: Baba Câfer Zındanı) gönderir; işledikleri cinâyetlere göre kiminin elini, kiminin kolunu, kiminin kulağını kesdirip sâbıkası zuhûr edenleri de salbü îdam eylerdi. Maiyetinde kadın hademe (böcek, memur) da vardı; maiyetindeki adamlar hırsızlıkdan ve yankesicilikden gelme tövbekârlardan olduğu için çalınmış eşyânın meydana çıkarılmasında hemen dâimâ muvaffak olurdu.»

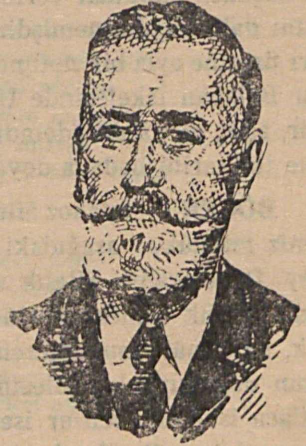
Gizli polis, polis hafiyesi hakkında böcek tâbiri bâzı yazarlar tarafından İkinci Meşrûtiyet devrine kadar kullanılmışdır.

Ahmed Midhat Efendi: «Dürdâne Hanım» ismindeki romanının ikinci kısmında bir Ayşe Ebeden bahseder, ve bir gün bu kadının ortalıkdan gaaib olduğunu, ev halkı ile mahallesini telâşa düşürdüğünü naklederken şu satırları yazar: «Artık çâresiz zabtiyeye mürâcaat olunarak bir kaç müfettiş ve böcek tâyin olunup hânenin derun ve bîrunu etrafı ile tahkik edilir ise de hırsız filân dühûlüne dâir hiç bir eser bulunamaz».

1908 de meşrûtiyetin ilânını müteâkib istibdad ve hafiyeler aleyhine sayısız, hesabsız kitab ve risâlelerin neşir edildiği devirde, îdadilerde fransızca ve resim muallimliği yapan Hasan Bahri Bey adında bir zât de, vatan ve milletin teâlisi yolundaki fikirlerini ihtivâ eden bir risâlesine, hafiyeleri kasdederek: «Böcekli Memleket ve Bakaayi Millet» ismini vermiş idi.

Böcek tâbiri zamanımızda tamâmen unutulmuş, kullanılmamaktadır; hâlen hâneberduş külhânîler argosunda böcek mânasına «tahtakoz» ve «mikrop» kelimeleri kullanılır. (B.: Tahtakoz; Mikrop).

BÖCK (Johans) — İstanbul Tekel Bira Fabrikası mütehassısı, uzun yıllardan beri Türk bira sanayiine hizmet etmiş ve vazifeten gittiği Ankarada 1950 aralık ayında vefat etmişdir, ölümünde 83 yaşında bulunuyordu; fabrikada ve semti halkı arasında hayır severliği ve fukaraperverliği ile tanınmış olub «Baba» lâkabı ile mâruf idi; nâşi İstanbula getirilerek 26 aralık günü Osmanbey Katolik Kilisesinde yapılan bir âyini rûhânîden sonra toprağa tevdî edildi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Johans Böcek
(Resim : S. Bozcalı)

Bbl. : Cumhuriyet Gazetesi, ölüm ilânı.

BÖCÜKLÜ — On yedinci asır ortalarında İstanbulda yaşamış levend sazlarından «sündür» (?) denilen sazı çalar bir sanatkâr; adına Evliyâ Çelebide rastladık; büyük muharrir: «Sâzendegânı sündür 12 neferdir. Bu saz Kürdistanda îcad edilmiş ise de mûcidi mâlûm değildir. Çökür gibi bir sazdır ki göğsü içinde on demir teli vardır, Kürd mutriblerine mahsusdur. İstanbuldaki sanatkârları Baştilki, Böcüklü, Elisündürlü nâm mutribler ile Deli Duman, Deli Tûfan, Deli Gönül, Şeker Bâli nâm sâzendelerdir» diyor.

Bibl. : Evliyâ Çelebi, I.

BÖLÜKBAŞI (Nazif) — Bu satırların yazıldığı sırada İstanbul Hilton Otelinin Türk müdürü; zarif, nâzik, görgülü, bilgili, vecîh, çelebi adam; 1908 de İstanbulda doğdu, şâir, filozof, poletika ve devlet adamı Dr. Riza Tevfik Bölükbaşının oğludur, vâlidesinin adı Nazlı Hanımdır.

1922 de, Galatasarayı Sultânîsinin ilk kısmında okur iken babasının yanında Filistine gitti, tahsilini Kudüsde St. Georges School of Jerusalem ile Beyrut Amerikan Üniversitesinde tamamladı; bu üniversitenin Ekonomi bölümü ile Beyrut Yüksek Ticaret ve İktisad Mektebini bitirdi (1937). Vatana döndükden sonra 1938 de Eskişehir Hava Okulu mütercim öğretmeni, 1946 da İstanbul Belediyesi Müfettişi, 1950 de İstanbul Vâli ve Belediye Riyâseti hususî kalem protokol müdürü, 1952 de Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü İstanbul İl temsilcisi, 1953 de, müessese kurulur iken İstanbul Hilton Otelinin Türk müdürü oldu.

Ortanın az üstünde uzun boylu, sohbeti tatlı, güler yüzlü, bir meclis adamıdır, çok iyi ingilizce, fransızca, arabca bilir; heykeltraş Zerrin İhsan Hanım ile evlenmişdir, 1948 de doğmuş Ahmed Nedim adında bir oğlu vardır. Spor ile meşgul ola gelmiş, futbolu, atletizmi, ve deniz sporlarını (yüzme, kürek, yelken) sever; posta pulları biriktirme meraklısıdır, hayli yabancı memleket görmüştür, 1922 - 1925 arasında Filistinde, 1925 - 1934 arasında Lübnanda bulunmuş, Yunanistan, İtalya, İngiltere, Fransa ve Amerikaya gitmişdir. Rotary Kulüb âzasıdır.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

BÖLÜKBAŞI (Rıza Tevfik) — Şâir, edîb; hiç bir mektebe mal edilemiyecek haşmetli büyük bir kaalemin sâhibi; tıb tahsili yapmış, «Doktor» unvânını almış, fakat icrâyi tabâbet etmemiş; felsefe ile iştigal etmiş, kendisine «Filosof» demişler, bu tevcîhi benimsemiş, fakat ne bir mektebin mensûbu, ne de yeni bir doktrinin vâzıı olmuş, hattâ bu alanda bir lise felsefe muallimінin salâhiyetine dahi sâhib olamamış; siyaset ile uğraşmış, devir devir komitacı olmuş, meb'us olmuş, nâzır olmuş, bir devletin mukadderatını tâyin edecek bir sulh muahedesinin imzasında murahhaslar heyeti âzâsı, diplomat olmuş, fakat bu politika hayatında rollerini asla başaramıyan gaayet kötü bir aktör olmuş, bu yüzden uzunca bir zaman için vatan dışında yaşamak cevrü cefâsına katlanmış; lâkin uzun ömrü boyunca ve son demi hayatına kadar dâimâ büyük şâir kalmış ve türk edebiyatının semâsında yerini boş bırakan bir yıldız gibi üfûl etmişdir.

Aşağıdaki satıları 1939 senesinde İbnülemin Mahmud Kemal İnal'e gönderdiği oto biyografiden alıyoruz:

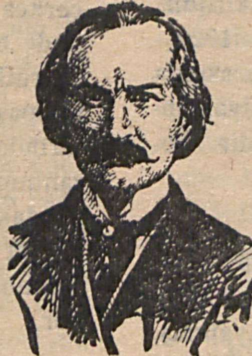
«Ben, Hoca Mehmed Tevfik Efendi ismiyle kendi âleminde maruf, fakat Gelibolu'da meşhur bir âdemin beş evlâdının ilkiyim. Babam «1249» cümadelâhiresinde Makedonya'nın Cumaibalâ kasabasında doğmuşdur. Yirmi yaşında İstanbul'da Fatih Medresesine girmiş 1278 (1861 - 1862) de icazet almış ve derhal imtihan vererek Mektebi Mülkiyei Şahaneye girüb iki sene sonra şehadetname almış ve sarığı çıkarmış, 1280 senei hicriyesinde iki yüz elli kuruş maaşla Zabtiye Nezareti konturato dairesine kâtib olarak hizmeti devlete girmiş ve ayni zeman bazı maruf aile gençlerine ders vermekle de meşgul olub muhabbet ve hürmetlerini kazanmış. Bu zevâtı kiramın çoğuna ben yetişdim ve inâyet ve himâyetlerine mazhar oldum. Bilhassa Mümtaz Efendi zâde Ali Riza Paşa merhum babamın pek dostu ve hâmisi idi. Babam böyle İstanbul'da üç sene meşgul bulunduktan sonra Münire isminde bir çerkes kızı ile teehhül etmiş, ve Yanya vilâyetinde bâzı nevahi müdirliğinde gezmiş ve terfii rütbe ederek Edirne vilâyetinde Cisri Mustafapaşa kazasına kaymakam nasbolunmuş. Bu tarihden dört ay sonra yani 1285 senesi remazanının yirmi üçüncü günü güneş doğmazdan iki dakika evvel ben, Meriç sahilinde kâin hükûmet konağında dünyaye gelmişim ki 1869 Kânunisanisinin yedinci gününe tevafuk ediyor.

«Babam, Cisri Mustafapaşa'da bir buçuk sene oturmuş ve becâyiş suretiyle Kırkkilise'ye nakli memuriyet edüb orada da bir sene hizmet etmiş, oradan da ayni suretle Babaeski'ye gidüb üç sene iki ay kalmış ve yine becâyiş suretiyle Cisri Mustafapaşa'ya avdet ve yirmi altı ay daha hizmet etdikden sonra işden isti'fa edüb İstanbula rücu' etdiği zeman ben yedi yaşını iki ay geçirmiş bir çocuk olduğum halde ilk defa olarak payitahtı ziyâret etmiş bulunuyordum. Cisri Mustafapaşa'da dört buçuk yaşımda iken âminlerle, ilâhilerle mektebe başlâdığımı ve mektebden hiç hoşlanmadığımı hatırlıyorum. Menâzırı tabiîyeden de zihnimde birçok lâtif mübhem levhalar kalmış idi. «Serâbı ömrüm», «Meali tabiat» ve «Şamı gariban» unvanlı manzumelerim o güzel hayalâtı şiir lisaniyle tasvir arzusunun eseri ilhâmıdır.

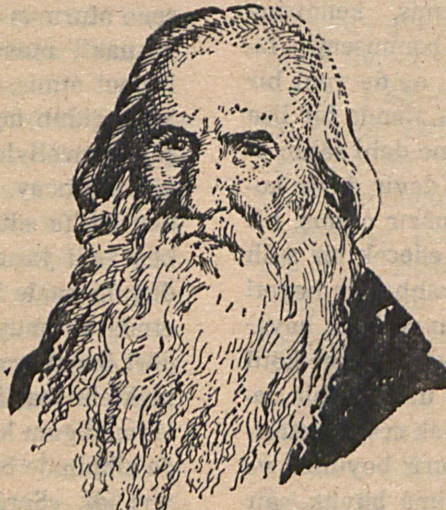
«İstanbul'a geldiğimiz zeman 1876 Eylûlü idi. O sene meğer pek tehlikeli bir buhran zemanı imiş. Biz, Rumeli'nden İstanbul'a perişan bir halde hücum etmeğe başlıyan biçâre islâm muhacirlerinin sefalet ve felâketine o zemanlar şahid olduk. Çünki Üsküdar'da Bülbülderesi mezarlığının medhaline nâzır bir sed üzerinde kâin viran bir küçük evde kira ile oturuyorduk. Babam bu hengâmei kıyametde bizi geçindirebilmek için yine hocalığa baş vurdu ve o csivarda Musevî'lerle meskûn Dağhamamı'nda «Sion» mektebine türkce hocası olarak intisab etdi ve beni de en küçük çocuklarla ders okumak üzere meccânen kabul etdirdi. Bu mekteb meşhur «Alyans İzraeliyet» müessesatından idi. 1879 senesine kadar haftada beş def'a muntazaman devam etdik. Ve ben fransızca ve yahudiceyi pek güzel konuşacak kadar öğrenmişdim. O zeman bukadar erken iki ecnebi lisanı öğrenmeğe başlamış Türk çocuğu hiç yoktu sanırım. 1879 senesine kadar Sultan Aziz'in hal'i ve Muradın culûs, Çerkes Hasan vak'ası, Sultan Murad'ın hal'i ve Sultan Hamid'in culûsu, Rus harbi ve netayici faciası ve kahtü galâ gibi felâketlerin hepsini gördük. Babamdan da evde birçok şeyler işidir ve çok korkardım ve müteessir olurdum.

«İstanbul'dan hiç hazzetmedim! O sene Maarif Nezareti babamı Beylerbeyi ve Davudpaşa rüşdiyelerine kavaidi türkiye ve inşâ muallimi olarak tayin etti. O mekteblere de yine beraber öğleden sonra haftada ikişer gün giderdik. On ay da böyle geçdikten sonra babama İzmit Müddeiumumî muavinliği tevcih olundu. Bin dört yüz kuruş maaş içün değil, fakat İstanbul'da cismen ve ruhan pek fena yorgun düştüğü içün kabul etti. Hemen İzmit'e gittik. O zemanlar o güzel memleket katil bir malarya menbaı idi. Hepimiz hastalandık. Yedinci ayda genc ve dinc validem vefat etdi. Bu felâketden bir hafta sonra pek perişan bir halde yine Üsküdar'a döndük. Bir ay dinlendik. Sonra babam, bilmem hangi dostun delâletiyle Nişantaşı'nda Muzikai Hümayun Feriki Necib Paşa'nın konağından Nerkis Edâ isminde bir hanımla evlendi. Sultan Murad saraylılarından idi. Bir ay sonra yine İzmit'e gittik. Beş ay kadar daha oturabildik. Babamın makamata recaası üzerine ayni memuriyetle Gelibolu'ya nakli tensib olundu. Heman İstanbul'a döndük ve oradan Gelibolu'ya gitdik. Ben o zeman on üç yaşımı bir iki ay aşmıştım. O dilber memlekette tamamiyle serâzâd ve cevval, tendürüst, haşari lâkin hassas ve meveddetperver bir çocuk olarak tabiatin kucağında yaşadım ve büyüdüm. Babam hastalıklı bir âdem olmakla beraber terbiyei fikriyem ile meşgul olmaktan fariğ olmazdı. Orada rüşdiye tahsilini ikmâl ettim ve birinci çıktım.

«O sene babam beni İstanbul'a götürdü ve Ali Riza Paşa merhumun himmetile Galatasaray Sultanisi'ne meccânen leylî kabul olundum. (1886).

«İyi çalışdım. Ertesi sene o kadar sıkıldım ve pervâsız bir yaramaz oldum ki sınıfdan döndüm ve Geliboluya ricat etdim, bir daha İstanbula gitmek istemedim. Babam, artık benimle tekayyüd etmedi. Fena halde müteessir oldum. Temamiyle serbest kaldığım halde hayatımdan bezdim. On yedi yaşımı sürüyordum. Nihâyet babam beni tekrar İstanbula tahsile göndermeğe râzı oldu ve kendi götürdü, yine Ali Riza paşanın sayei himayetinde Mektebi Mülkiyei şahanenin birinci sınıfına leylî olarak meccânen kabul olundum. Paşa merhum, resmen bana vasî olmuşdu. Ve tatil günlerini de Nişan taşındaki konağında geçirirdim.

Riza Tevfik Bölükbaşı
1920 de İstanbul'da ve 1939 da Cünye'de
(Resim : S. Bozcalı)

«Mektebi Mülkiyenin pek parlak ve uyanıklık devri idi. Hocalarımız Türkiyenin en büyük ulemasından müteşekkil bir heyeti mümtâze idi. Talim, pek serbest ve talebenin seviyei irfanı çok yüksek idi. Şiir zevki ve heyecanı âdeta

umumî idi. Namık Kemal'in, Ziya Paşa'nın, Hâmid'in, Ekrem'in bir beyti bütün mekteb talebesini heyecane getirirdi. Yalınız Mülkiye mektebinde o zeman başlı başına şair olarak İbnürreşad Ali Ferruh, İhsan, Ali Kemal ve bilâhare İskrapar kaimmakamı namiyle şöhretşiar bir şairi sofî olan Ali Riza ve benim sınıf arkadaşım olan Ali Seydi merhumları zikretmek yeter. Yoksa herkes bu muhiti irfan içinde şairliğe namzed olarak yetişiyordu. Ben onlardan biri idim ve şiir yazıyor idim. Edebiyatdan, şiir ve inşâdan da birinci çıkmışdım. Bu devri saadet, bir devri nekbete döndü. Jurnal edilen mekteb hocaları hep dağıldı. Tahsil ve talim usuli kontrol altına alındı. Buna karşı talebe fena halde isyan etdi. Bâzi kişileri tard etdiler. Onların için de ben vardım. 1890 senesi açıkda kaldım.

«O esnada pederimin Geliboluda seretan illetinden vefat etdiğini haber aldım, gitdim. Aile işlerile meşgul oldukdan sonra İstanbula avdet etdim. İmtihan ile Tibbiyei mülkiyeye girdim. Arnavud köyünde Arnavud İsmail Kemal beyin evinde oturuyordum. Gelibolu mutasarrıfı iken beni tesadüfen tanımış ve çok teveccüh göstermişdi. Talebeye bir konferans verdimdi. Fakat hususî bir yerde idi. Jurnal etmişler. İsmail Kemal Beyin evinde tevkif edilüb kitablarımla beraber Zabtiye nezaretine tahtelhıfz sevkolundum. Bir ay kadar mevkuf kaldım. Nazım Paşa merhum o vakit pek parlak bir Zabtiye nazırı idi ve zeki, afif, münevver, şâir ve insaniyetperver bir âdemdi, bana pek eyi muamele etdi. Beni tebrie uğrunda çok himmet gösterdi. Tevkifhâneden otuz gün sonra çıkdım. Fakat çok perişan idim. Ayasofya hamamı civarında sakin şehremaneti muhasebecisi Reşad Efendi merhumun (R. E. Koçunun dedesi) oğlu Reşid Bey (R. E. Koçunun amcası) Sultanî arkadaşlarımdandı. Beni evine davet etdi. Saikai hiddetle Nazım Paşaya küstah bir mektub yazdım. Bu sefer Zabtiye habishanesine girdim. Bir hafta caniler ve hırsızlarla konuşdum. Lâkin kış şedid idi. Fena hasta oldum. Çıkarmak istediler, çıkmadım, inad etdim. Hile ile çıkarub serbest bırakdılar. Tıbbiye idaresi de beni tardetmiş idi. Zeki Paşayı gördüm, tekrar mektebe kabulümü emretdi. Beni, pederimin akrabâsı bu hayatdan kurtarmak için evlendirdiler. Mektebi Tıbbiyei Mülkiyeden akibet 1315 de (1897) ve dört aylık bi rçocuk babası olarak doktor çıkdım. Lâkin -tâbiri mahsusı üzere- çokdan mimlenmiş olduğumuzdan dolayı şahadetnamemi vermediler, ihtiyaten haczedüb beni başı boş salıverdiler.

«Merhum Cenab Şehabeddin ile görüşdüm. Kendisi benden bir iki yaş büyükdü ve çekirdekden yetişmiş karantine doktoru ve Karantine meclisi âlisi âzasından biri idi. O zeman karantine müdiri olan meşhur Ahmed Midhat Efendi de matbuat âleminde biraz şöhret kazanmağa başlamış olduğumdan dolayı beni tanımış ve defeat ile benimle görüşmüş bulunduğu için teveccüh gösterirdi. Merhum Cenab, bana karantine hizmetine girmeyi tavsiye etdi. «Daha serbestdir ve bir hayli müddet taşralarda hizmete mecbur olacağın için ayda otuz İngiliz lirası alırsın ve uzun zeman gözden kaybolub ismini unutturursun» dedi. Midhat Efendiye resmen müracaat etdim. «Fakat şahadetnamem mahcuzdur» dedim. «Mektebden bir kâğıd getir, biz onun üzerine muamele yaparız zararı yok» dedi. Öyle yapdım. İmtihan verdim. O sırada hacca gitmek üzere harekete müheyya bir vapur varmış, Midhat Efendi, tavsiye etdi. Bindim, yola çıkdık. İstanbulda kıyamet kopmuş. Jurnal etmişler, Ahmed Midhat Efendinin etekleri tutuşmuş. Fakat bana temamile itimadı olduğu için «şimdi bir telgraf çekerim Çanakkaleden döner» demiş. Filhakika telgrafı alır almaz avdete mecbur oldum. Bu yüzden birçok suallere maruz ve cevablara mecbur kaldım. Nihayet Avrupaya kaçmak niyeti ile değil, dünyanın en müdhiş cehennemi olan «Kamaran» adasına gitmekde olduğum anlaşılınca «Şevketmeab Efendimiz sizin gibi okumuş âdemlerin İstanbulda hizmet etmesini tercih buyurdular» diye taltif edildim. Muhterem hocalarımdan Rasim ve Mustafa Münif Paşanın tensibi ile ve bin beş yüz kuruş maaşla Gümrük eczayı tıbbiye müfettişliğine tayin edildim. Bir de Cemiyeti tıbbiyei mülkiyeye âza oldum. Bu vazifelerle ilânı meşrutiyete kadar kanaat etmişdim. Lâkin ilânı meşrutiyetden bir sene evvel pek aziz dostum Manyasî zade Refik Bey merhumun ibrâmı ve tavassutu üzerine İttihad ve Terakki Cemiyeti hafiyesine girüb pek çok arkadaşlarıma orada mülâki olmuşdum. İlânı meşrutiyetdeki faaliyetimi zikre hacet yok. Mebus olduğum zamanı da hikâyete lüzum yok.

Meclis dağıldıkdan sonra bir sene boşda kaldım. Balkan muharebesinden sonra karantine meclisi âzası nasbolundum. Ve Harbi umumî nihayetine kadar o mevkii muhafaza etmekle beraber eserlerimi yazmakla vakit geçirdim. Darülfünunda büyük bir şevk ile felsefe dersleri verdim.

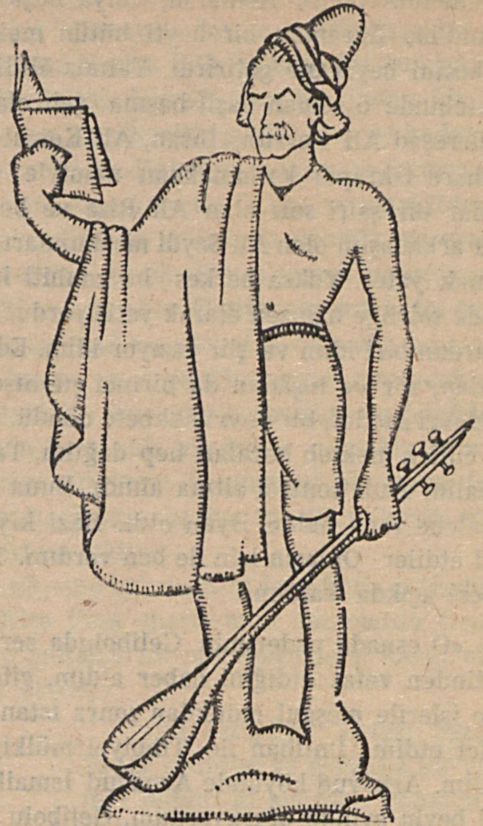
«Mondros muahedesi üzerine düveli galibe askerleri memleketimizi işgal etdikleri zeman merhum Sultan Vahidüddinin emri ve ısrarı üzerine nazır oldum, sonra âyan âzası oldum. Fakat hakikatde hükûmet hizmetine girmiş olduğuma şiddetle nâdim oldum. Kâşki kendi zevkıma göre ulum ve felsefe ve şiir ile vakit geçirmiş olsa idim belki iki odalı bir evim olurdu. Ve ömrüm de yok yere heder olmazdı.» (İ. M. K. İnal. Son Asır Türk Şâirleri)

Çağdaş yazarlardan Hilmi Yücebaş (B.: Yücebaş, Hilmi), millî kütübhânemize hediye ettiği kıymetine bahâ biçilmez edebî vesikalar cildleri arasında bir de «Filozof Riza Tevfik» neşretmişdir; 1958 de üçüncü baskısı yapılan bu kitabın baş tarafında bu yorulmaz araştırıcı ve toplayıcı kalem, Riza Tevfik hakkında şunları yazıyor:

«1869 yılında Rumelinin Cisr'i Mustafa paşa (Tsaribrod) kasabasında doğan Rıza Tevfik Bölükbaşı, baba cihetiyle Arnavud, ana cihetiyle Çerkes olduğunu şu beytiyle açıklamıştır:

R. T. Bölükbaşı karikatürde «Dârüleytâmın Zeybek Muallimi» (Aydede, 1922)

R. T. Bölükbaşı karikatürde «Bizde heykel dikilseydi : Filosof..» (Aydede, 1922)

Babam Arnavuttu, anam Çerkes
Bilmeyen varsa öğrensin herkes...

«Babası kaza kaymakamlıklarında bulunan Hoca Mehmet Tevfik Efendidir. Rıza Tevfik, Yahudi, Ermeni mekteplerinde ve Galatasaray Lisesinde okumuş, haşarılığından dolayı muhtelif mektepler değiştirerek Tıbbiyeye girmiştir. Buradan da bir iki kere çıkarılmışsa da nihayet diplomasını alabilmiştir. Gümrükte hekimlik, Cemiyeti Tıbbiyede âzalık etmiş, 1908 Meşrutiyet inkılâbında şiirleri, tenkidleri ve nutuklariyle herkesin dikkatini çekerek Edebiyatı Cedide erkânı arasına girmiştir. Bir müddet «Malûmat» gazetesinde çalışmış, ilk açılan Mebusan Meclisine Edirne Mebusu seçilmiştir.

«Önce İttihat ve Terakki ile beraber olduğu halde, sonra muhalefete geçmiş, politika mücadeleleri arasında da hapsedilmiştir.

Bu yüzden siyaset hayatını bırakarak ilim ve edebiyatla meşgul olmağa karar vermişse de yine kendini heyecanlı politika cereyanlarından bir türlü kurtaramamıştır. Damad Ferid kabinesinde Maarif Nâzırı, Şûrayı Devlet Reisi olan Rıza Tevfik, sulh konferansında Osmanlı devleti murahhası olarak Sevr'e gitmiştir.

«İstanbul Darülfününunda felsefe profesörü bulunduğu mütareke yıllarında, millî hareketlere karşı muhalif kalması, talebenin isyanını mucib olunca Rıza Tevfik Darülfünundan çekilmeğe mecbur kalmış ve millî zaferden sonra yurt dışına çıkarak adı «Yüzellilikler» listesine girmiştir. O sıralardaki yazılarında hatalı politikasından pişman olduğunu samimî surette itiraf etmiştir.

«20 yıllık gurbet hayatından sonra 1943 yılında memlekete döndüğü zaman çok ihtiyarlamış bir halde idi. Bir müddet istirahattan sonra kıymet-li makaleler ve şiirler yazmaktan geri kalmadı ve 1948 yılında «Yeni Sabah» gazetesinde «Biraz da ben konuşayım!» başlığı altında hâtıralarını neşretti.

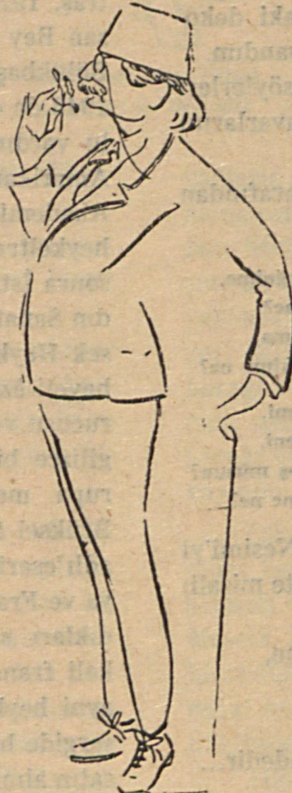
Eserleri: Şiirlerini Serâb-ı Ömrüm (Kıbrıs, Lefkoşa, 1934, ikinci baskısı İstanbul 1949) adlı kitapta toplamıştır. Ayrıca Abdülhak Hâmid ve Mülâhazat-ı Felsefiyesi (1913) adlı tenkid eseri ile, Felsefe dersleri (1914) Mufassal Kamus-u Felsefe (1914) adlı eseri ve Rübaiyat-ı Ömer Hayyam 1922, Hüseyin Daniş'le, beraber) adlı bir tercümesi vardır. Muhtelif gazete ve mecmualarda çıkmış birçok edebî ve ilmî makaleleri de mevcuttur.

«Yedi - sekiz lisan bilen Riza Tevfik, mizacına uygun bulduğu Bektaşiliğe de intisab ederek nasib almış ve Baba olmuştur. Hece vezniyle yazdığı koşma ve divanları birer şaheser olarak yıllarca dillerde dolaştı. Hafiyelik yapmayan, paraya tapmayan, el etek öpmeyen Riza Tevfik 30 Aralık 1949 Cuma günü saat 21.15 de vefat etmişdir.»

Hilmi Yücebaşın «Filozof Riza Tevfik» adlı eserde topladığı başlıca makaleler, kitabdaki sırasına göre şunlardır:

Orhan Seyfi Orhon, Feylesof hicivleri;

Hakkı Sühâ, Riza Tevfik;

R. T. Bölükbaşı karikatürde (Aydede, 1922)

Prof. Hilmi Ziya Ülken, Filozof ve şâir Riza Tevfik;

Dr. A. Adnan Adıvar. Feylesof;

Ruhi Naci Sağdıç, Filozof Riza Tevfik;

Refik Halid Karay, Riza Tevfik'in ilk nâzırlığı (Minelbâb ilel mihrab'dan);

Refik Halid Karay, Riza Tevfik'in dört yemeği;

Mustafa Ragıb Esadlı, Filozof Riza Tevfik;

Mustafa Ragib Esadlı, Riza Tevfikin hitâbesi;

Refi Cevad Ulunay, Üstad Riza Tevfik;

Refi Cevad Ulunay, İstemem eksik olsun;

Refi Cevad Ulunay, Üstadım seni unutmadık.

Fazıl Ahmed Aykaç, Riza Tevfiki düşünerek (manzum);

Tevfik Nevzad Çağdaş, Riza Tevfik için (manzum)

Orhan Seyfi Orhon, Serâbı Ömrüm (iki makale);

Orhan Seyfi Orhon, Filozof Riza Tevfik;

Halide Edib Adıvar, Serâbı Ömrüm;

Mustafa Ragıb Esadlı, Son şiiri;

İsmail Habib Sevük, Bektaşi nefesleri ve Riza Tevfik;

Vâhid Lütfi Salcı, Muhibban Gazeteci ve Riza Tevfik;

Adnan Tahir, Riza Tevfikle başbaşa;

Kandemir, Riza Tevfikle son görüşme;

Halid Fahri Ozansoy, Riza Tevfik ve Terlikçi Salih Efendi;

Ahmed Hamdi Tanyeli, Riza Tevfikin ittihadcılarla kavgası;

Refi Cevad Ulunay, Feylesof hapishânede iken;

M. Süleyman Çapanoğlu, Çapanoğlu ve Riza Tevfik;

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Riza Tevfik Baba;

Muallim Vahyi Ölmez, Riza Tevfikin bir mersiyesi;

Zehra Celasun, Âile hayatından notlar;

Halil Nihad Boztepe, Feylesof Âyanda (manzum);

Halil Nihad Boztepe, Feylesofun istifası (manzum);

Fazıl Ahmed Aykaç, Riza Tevfik (manzum);

Filozof Riza Tevfikin hayatından şirin bir hâtıra olan aşağıdaki satırları Refî Cevad Ulunay'ın bir yazısından alıyoruz. (Riza Tevfik; mektubları, s. 26 - 68) :

«Riza Tevfik'i Bektaşîliğe sevkeden lisan meselesinden başka biraz da dekorun tesiri olduğuna şüphe yoktur. Rumelide seyahatlerinden birinde misafir olduğu bir bektaşi tekkesini bana şöyle anlatmıştı:

— Bir sabah pek erkendi. Tekkeye geldik. Taş kemerli kapıdan girdim. Tatlı bir rüzgâr koyu nefti servileri sallıyor, tekkenin avlusunda çiğden ıslanan otlar güneşin ziyasile parlıyor gibiydi. İç avluda geniş bir şadırvanın orta havuzundan billûr gibi sular akıyordu. Etrafta kimseler yoktu. Şadırvanın yanındaki bir tahta peykeye oturdum; etrafımda daldan dala sıçrayan kuşların cıvıltılarını dinliyerek bekledim; biraz sonra hücrelerden birinin kapısı açıldı, kulağı menkûşlu, beyaz sakallı dinç bir ihtiyar çıktı. Yüzünde pek yakın bir Cem âleminin mahmurluğu görülüyordu. Yavaş yavaş şadırvana yaklaştı. Gümüş gibi akan suyu yüzüne kuvvetli kuvvetli çarparak yıkandı. Boynuna attığı çevresile silinerek bana doğru geldi.

— Hoş geldin imanım! dedi.

«Muhatabıma baktım, etrafımdaki dekora baktım. Bir tablo seyrediyorum sandım.

Bektaşiler nefeslerini çuğurla söylerler. Bu nefesler Bektaşi tekkelerinin duvarlarını aşarak halk arasına yayılmışlardır.

«Nesimî'nin bütün saz şairleri tarafından okunan şu şiirine bakınız:

Ben melâmet hırkasını deldim giydim eğnime,
Ar-ü namus şişesini yere çaldım kime ne?
Sofular haram demişler şol aşkın şarabına,
Ben doldurur ben içerim güneh benim kime ne?

Kâh çıkarım gökyüzüne seyrederim âlemi,
Kâh inerim yeryüzüne seyreder âlem beni,
«Nesimî» ye sordular ki sen yârinden hoş musun?
Hoş olayım, olmayayım o Yâr benim kime ne?

«Rıza Tevfik, yaptığı nefeslerle Nesimî'yi fersah fersah geçmiştir, diyebiliriz. İşte misali:

Gel derviş, beri gel, yabana gitme,
Her ne arıyorsan inan sendedir.
Nefsine beyhude eziyet etme,
Kâbeyse maksudun rahman sendedir...

Çöllerde dolaşıp seraba bakma,
Allah Allah deyip semaya bakma,
Talibi Hak isen kitaba bakma,
Okumak bilirsen Kur'an sendedir

İlminde bir kılı kırka yararsın,
Etrafına bakıp kimi ararsın?
Gördüğüm rüyâda sade sen varsın,
Bu tehî kubbeyi kuran sendedir.

Kılı kırk yarmaya irfandır deme,
Ona yahşi, buna yamandır deme,
Şuna gerçek, buna yalandır deme,
Birinin aslı yok; yalan sendedir.

Ayrı mâna verme küfr ile dîne,
Varıp gelme şaşkın şekkü yakine,
Arifsen agâh ol sırrı mübine,
Şerre mail isen şeytan sendedir.»

Riza Tevfikin ölüm döşeğinde yazdığı son şiiri, zevcesi Nazlı Hanıma hitâben şu mısrâlar olmuşdur:

Hiç ummayacak bir asabî derd-i serim var
Nazlım, bugün ayrılma yanımdan kederim var!
Ben bihaberim kendi sürekli elemimden,
Gel nabzıma bak! Tut şu soğuk cansız elimden,
Hiç unmayacak bir asabî derd-i serim var
Nazlım bugün ayrılma yanımdan kederim var!

BÖLÜKBAŞI (Zerrin) — Kadın heykeltraş, 1922 de İstanbulda doğdu, Mehmed İhsan Bey ile Nevzad Hanımın kızıdır ve Nazif Bölükbaşının zevcesidir. (B : Bölükbaşı, Nazif); 1948 de doğmuş Ahmed Nedim adında bir oğlu vardır. Bakırköy İlk Okulunda, Gedikpaşa Amerikan Mektebinde okumuş, Güzel Sanatlar Akademisinin heykeltrâşî bölümünü bitirmiş, heykeltraş Prof. Belling ile çalışmışdır, ve sonra İstanbulda özel bir atölye açmışdır; Kadın Sanatcılar Kolu kurucusu ve başkanı, Yüksek Heykeltraşlar Derneği kurucusu ve idâre heyeti âzâsı, Güzel Sanatlar Federasyonu kurucusu ve idâre heyeti âzâsıdır. Fransızca, ingilizce bilir, seyahati çok sever, muhtelif Avrupa memleketlerini dolaşmışdır. 1958 de Brüksel Sergisine iştirâk etmiş, «Mücâdele» adlı eseri bu sergide derece almışdır. Almanya ve Fransada dünya kadın sanatcılarının açdıkları sergilere katılmış «Dansöz» adlı heykeli fransız gümüş madalyasını almışdır; ki ayni heykel 1961 de Parisde açılan diğer bir sergide bir Amerikalı koleksiyoncu tarafından satın alınmışdır.

Eserleri: Fualarlarda, İstanbul pavyonunda muhtelif dekoratif eserler; Gülhâne Par-

kında beş İstanbul Belediye Reisinin büstleri, muhtelif boylarda ve 3 metre büyüklükde Atatürk maskı, Ankarada vekâletlerde muhtelif eserler.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

BÖLÜKBAŞI KIZI HÜMÂ — Onaltıncı asırda İstanbulun güzelliği dillere destan olmuş âşifte nigârlarından; şâir Azizî zamanının namlı güzel kadınları şânında yazdığı «Şehrengiz» de asıl adı Hümâ olan Bölükbaşıkızını da şöyle medhediyor:

Bölükbaşı kızı biri nigârın
Hümâdır nâmı ol azrâ izârın
Nola dirsem ana kebki dilârâ
Hevâyi ber hümâdır zülüf gûya
Olalıdan hüsn ile meşhûri âfak
Bölük bölük gezer ardınca uşşak

Şükrü Nâil BAYRAKDAR

Bölükbaşı kızı Hümâ
(Resim : S. Bozcalı)

BÖREK, BÖREKCİ — Eski ve yeni Türk mutfağında, dolayısı ile ve evleviyetle İstanbul mutfağında, hem âile sofrası ve ziyâfet sofrası için, hem de çarşıda satılmak üzere önemli bir yer alır.

Büyük şehir İstanbulda çarşı börekciliği, dükkân, fırın sâhibi yahud seyyar esnaf, binlerce insan besleyip geçindiren önemli bir iş sahâsıdır; İstanbulda çarşı börekciliği, kadimden beri büyük şöhrete sahibdir.

Fırında, yahud evde maltız hattâ mangal üstünde, bir kısmı da tavada pişirilir, kızartılır.

Hazırlanış tarzına ve şekline göre isimler alır: Tepsi böreği, su böreği, puf böreği, boğça börek, muska böreği, sigara böreği; içine konulan malzemeye göre isimler alır: sâde börek, kıymalı, ıspanaklı börek.

Birinci Cihan Harbi sonuna kadar evlerde, konaklarda böreğin yufkası da evde açılırdı, bu bakımdan börek, sofrada daha itinalı bir mevki sâhibiydi, külfetli işdi, yufkanın inceliği, aşçının veya ev kadınının hünerleri arasına girerdi. Zamanımızda ev mutfaklarından oklava ve hamur tahtaları kalkmış, bütün ev börekleri çarşıdan alınan hazır yufkalardan yapılmaktadır (B.: Ekrem Yeğen hamur açma makinası).

Eski İstanbulda çarşı böreğini ancak diyar garîbi bekâr uşakları yerdi, en mütevâzi bir âile sofrasında dahi çarşı böreği hoş görülmez, evin kadınının tembelliğine, kokarlığına verilirdi.

Börek, dâvetlerde, düğün sofralarında bilhassa aranırdı; öyle ki halk ağzında:

Baklava börek
Ben orda gerek

★

Nerde börek
Ben orda gerek

★

Tarhana tartar
Boğazı yırtar
Baklava börek
Gel beni kurtar

gibi tekerlemeler doğmuşdur.

Devamlı müşterisi diyar garîbi bekâr uşakları olmakla berâber eskiden İstanbulun çarşı börekcileri, böreklerine azâmî itinâyı gösterirler, ve hakikaten nefis börekler yaparlar, kendilerine, fırın ve dükkânlarına büyük şöhretler sağlarlar idi: Hasan Paşa Hanı fırını, Beşiktaş Börekci Fırını, Karaköy Börekcisi, Eminönü Balıkpazarında Giridli Börekci gibi. Hattâ seyyar börekciler bile en âlâ, misk gibi yağlarla hazırlanmış börekler satarlardı. Bilhassa çarşı puf börekleri adetâ birer türk mutfağı hârikası idi; zamanımızda ise, dürlü çeşidi ile çarşı böreklerinin çoğu ağır mahlût yağlarla yapılmakda, bir kaç müessese hâriç, geri kalanı deve hamurundan farksızdır, puf böreği ise tamamen kaybolmuşdur; hattâ, aşçılık ustası Ekrem Yeğenin evi müstesnâ, puf böreği evlerimizde dahi unutulmuşdur; büyük kayıpdır.

Eski esnaf nizamnâmelerinde çarşı börekcileri hakkında, temiz yağ ve malzeme kullanılması dâimâ ehemmiyetle tenbih edilmişdir. Meselâ, Dördüncü Sultan Mehmed zamanında hicrî 1091 (milâdî 1680) yılında tanzim edilmiş esnaf nizamnâmesinde börekciler hakkında şu hükümler vardır:

«Börekciler koyun etinden kıyma kullanacaklardır, koyun kıymasına başka et karışdırmayacaklardır.

«Kıymayı soğana boğmayacaklardır, soğan karar olacakdır.

«Soğanı çok, eti az ve böreğin ekseri yeri boş olmayacakdır.

«Hamuru âlâ undan tutacaklardır.

«İç yağı kullanılmayacakdır.

«Bunlara riâyet etmeyen börekcilerin hakkından gelinecekdir».

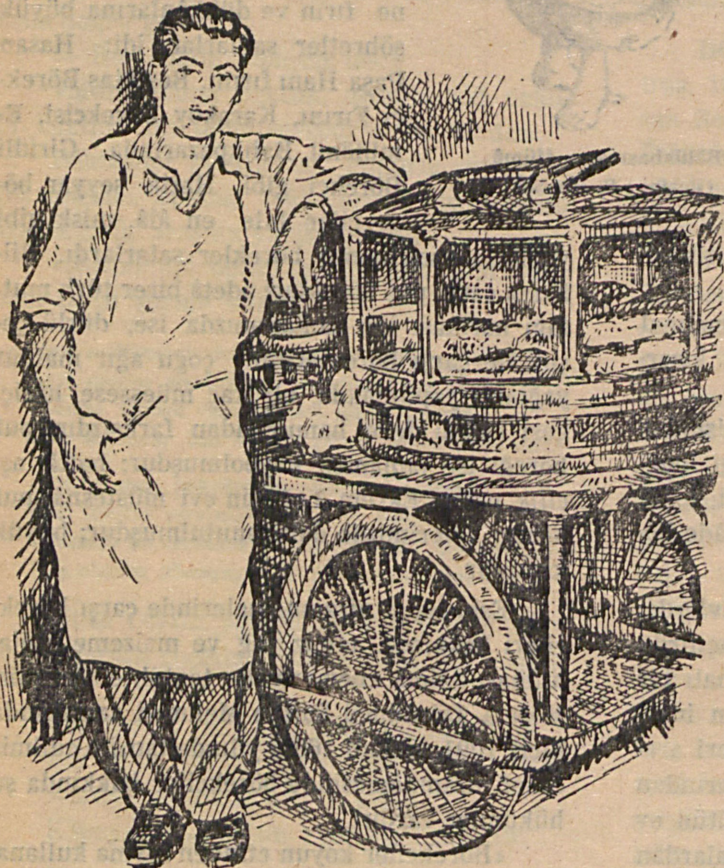
Hicrî 1115 (milâdî 1703 - 1704) tarihli bir fermanda da şu hükümle rvardır:

«Börekci fırınlarında, her ne cins olursa olsun aslâ ekmek pişirilemez; bu fırınlar nizâmı gereğince börek ve emsâli şeylere (boğaça, çörek, halka) itinâ göstereceklerdir».

Evliya Çelebi Dördüncü Sultan Murad zamanında yapılan büyük esnaf - ordu alayını tasvir ederken çörekci, börekci, gevrekci, kâhici, kurabiyeci, simitci, kadayıfcı, şehriyeci, lokmacı, gözlemeci esnafını ayrı ayrı kaydediyor ve bu arada börekciler için şunları yazıyor:

«Esnâfı börekciyan - neferât 4000, dükkân 200; pîrlerinin kabri Kûfededir, Selman perverdesidir».

Sermed Muhtar Alus, İstanbulun asrımız

Bir seyyar börekci tipi, 1955.
(Resim : S. Bozcalı)

başlarındaki börekci fırın ve dükkânları hakkında şunları yazıyor:

«Börekci fırınları başlı başına bir âlemdi; önü, kapısı, içi Tanrının günü, sabahtan akşama kadar insanla kaynar.

«Dışarıdan 20 parayı uzatıp kuruboğaçanın kıymalısını, peynirlisini, sadesini alan alana. Yine 20 parayı sunup kapı eşiğinde âlâ Göztepe suyunu diken dikene. Yalnız, su içişin kötü tarafı şu: Traşı bir parmak uzamış; fesi, mintanı, şalvarı kir pas içinde bir adam, avuç içi kadar, lime limeleşmiş siyah bir keçe parçasını bardaktan bardağa daldırır; bir iki defa çevirir; gûya gıcır gıcır yıkayıp temizledi, çeneye dayar. Çok kimse bundan pek tiksindiği için, cebinde içiçe geçme alüminyomdan veya kâğıttan portatif bardaklar taşır, yahud bardağı kendi yıkardı.

«İçlerinin hali berbaddı: Mermeri kırık, çatlak masalar; ayakları zambur zumbur iskemleler, badanası alaca bulacalaşmış duvarlar. Üst katı da varsa o kata çıkan daracık merdivenin sağı solu, aşağısı gibi yukarı katın da her tarafı yağla mülemma...

«Sandalyalar mendille tutularak, üstlerine bilhassa evden getirilmiş, acele ile çıkıldı ise karşıki tütüncü acemden alınmış gazeteler yayılarak bir kenara ilişilir, dirsekleri masaya, sırtı sandalyanın arkalığına sürmemeğe gayet dikkat edilirdi.

«Yukarıki kat, gerisi kafesle ayrık, izbenin içi, köpek bağlansa durmıyacak kadar kapkaranlık ve kasvetliydi; muhadderâtı muhteremeye mahsus mahal.

«Sultan Beyazıd yosmalarından, gizli ev tavuklarından, kâğıd kavafı kadınlardan tut; rütbeli ve mevkili hazeratın kerli ferli hanımefendileri, gelinleri, kızları hep oraya seğirtirler. Dediğim kibar tabaka, yazın sayfiyelerden inişte, kışın ufak tefek alımıya Beyoğluna gidişte, köşklerinde, yalılarında, konaklarında yemek yemeden çıkanlar...

«Karın doyuracak başka yer yok; hadleri mi bir lokantaya girmek? Velev ayrı kapısı, ayrı salonu, Rum ve Ermeni kadınından garsonu olsa bile yasak. Çünkü an'aneye, â-

dâbı umumiyeye aykırı.

«Çörekçideki taamlardan birini ağzına koymıyan, enstitütris yetiştirmesi tazeler, kızlarından örnek alarak kırkından sonra alafrangalaşan hatunlar, civardaki lokantalara uşağı salıp kâğıdda piliç, salçalı bıldırcın, krem karamel ,buzlu komposto gibi yemekler ısmarlar; garson tepsinin üzerini peçete ile örtüp yetiştirirdi.

«İzbedeki masa bedavasına işgal edilmiyeceği için aşağıdan da birkaç tabak hamur işi getirtilir, kirli kukla çıraklara peşkeş çekilirdi. İster kendileri yesin, ister el çabukluğile başka müşteriye sürüp parasını cebe atsın.

«Hem alış verişci kadınların, hem de kibar hanımların uğrağı olduğu için dükkânların üstü çapkın güruhu ile ve zendost beylerle dolar, ortalığın buram buram yağ râyihasına Gelle biraderlerin, Piyerin, Atkinson'un en nâdide lâvanta kokuları karışırdı.

«Bu katların duvarları aşağı tabakanın parmaklarına, ellerine peşkirlik etmekle kalmıyor. Her tarafında kursun kalemle, tebeşirle, çakı ucu ile yazılmış rakamlar...

«Kimi yerde de, Anadoludaki han duvarları gibi, yazıldığının yılını, ayını gününü, saatini taşıyan, uçarı takım yadigârı satırlar, beyitler: Vefasız yârdan şikâyetler; gaddar felekten elmededler; sadık canandan hoşnudluklar».

Zamanımızın namlı börekcilerinden Eminönü Balıkpazarındaki Giridli, ki bilhassa ıspanaklı börekleri pek, pek leziz idi, son Eminönü İstimlâkinde kayboldu; Karaköy Börekcisi Karaköy istimlâkinde yok oldu; Hasan Paşa Fırını Bayazıd istimlâkinde yıkıldı (B. Menderes, Adnan); hâlen Mısır Çarşısı içinde iki dükkân vardır; bir meşhur börekci - tatlıcı Çenberlitaşda Osmanbey Hanı altındadır, bir namlı börekci fırını Bağçe Kapusunda, bir fırın da Ankara Caddesinde, kısmen yıkılmış eski Tan Matbaası yanındadır.

İstanbulun esnaf civanlarını manzûmelerle öven külhânî kalender şâirler börekci güzellerini de unutmamışlardır, aşağıdaki kıt'a Üsküdarlı Âşık Râzinindir:

Börekci güzeli açar yufkayı
Hilâlî gömlekle seyret o ay'ı
Bakdığın görmesin ol âlicenâb
Na rgibi kızarır sâhibi hicâb
Sattığı kıymalı peynirli börek
O şûhu gizlice saydetmek gerek

BÖREKÇİ ALİ SOKAĞI — Eminönü ilçesinin Kumkapu nâhiyesinde Mimar Kemâleddin Mahallesindedir; Ordu Caddesi ile Ağaçeşmesi Sokağı arasında uzanır, Subaşı Sokağı ile bir kavuşağı vardır. Bir araba rahat geçecek genişlikde, kabataş ve paket taşı döşeli, meyilli bir sokakdır. Koca Râgıb Paşa İlk Okulunun bir yüzü bu sokağı görür. (Eylül 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÖREKCİ BAYRAM SOKAĞI — Kasımpaşanın Kaptan Mahallesi sokaklarından; Kulaksız Caddesi ile Kasımpaşa - Zincirlikuyu yolu arasında uzanır. Hacı Süleyman Sokağı ile bir kavuşağı vardır. Kulaksız Caddesi tarafından gidildiğine göre bir araba geçebilecek genişlikde ve kabataş döşeli olup yokuş aşağı iner, evvelâ sola, sonra sağa iki kavis çizer, merdivenli yol olur, sonra tekrar düzleşip Kasımpaşa - Zincirlikuyu yoluna kavuşur. Üzerindeki 2 - 4 katlı ahşab ve kâgir evler en çok orta halli âile meskenleridir; 1 inşaat malzemecisi, 1 bakkal ve 1 kalaycı dükkânı vardır, kapu numaraları 1 - 39 ve 2 - 70 dir. (Haziran 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÖREKCİ VELİ SOKAĞI — Şehremininin Ereğli Mahallesi sokaklarından, 1934 Belediye Şehir Rehberinin 10 numaralı paftasına göre Millet Caddesi ile Denizabdal Camii Sokağı arasında uzanır; Yenibörekci Sokağı, Denizabdal Kireçhâne Sokağı, Lalapaşa Sokağı ile kavşakları vardır. Millet Caddesi genişletilirken sokağın baş tarafı istimlâk edilmişdir. Denizabdal Kireçhâne Sokağı kavuşağından Lalapaşa Sokağı kavuşağına kadar Millet Caddesi tarafına bir park yapılmışdır. Millet Caddesine paralel olan bu sokağın başlangıcı yüksekde kalmışdır, burada «Site Temizleme Evi» adı ile bir müessese ve bir eczahâne vardır, sokağa parkdan taş basamakl ımerdivenle çıkılır. Bu sokak üzerinde 1 berber, 1 kunduracı, Ekspres Temizleme Evi, İbrahimçavuş mahalle muhtarlığı vardır. Lalapaşa Sokağı kavuşağından osnra iki araba geçebilecek kadar genişler, kabataş döşelidir. Kapu numaraları 14 - 42 ve 25 - 41 dir, bu numaralara nazaran istimlâkde bu sokak üzerinde sağlı sollu 37 gayri menkulün yıkıldığı anlaşılır (Eylül 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BRADSLEY (Mrs.) — Çağdaş Amerikanın en çok abonesi olan «Trawell and Trade» seyyahat mecmuasının yazı âilesinden ünlü bir kadın gazeteci; 1950 yılı şubatında İstanbula geldi; çok sevimli ve o tarihde hayli yaşlıca olan Amerikalı muharrir, kendisini ziyâret eden İstanbul gazetecilerine şu beyânatı verdi: «Türkiyede üç gün kalup dolaşacağım; İstanbul ve Ankarayı gördükden sonra Bursa, İzmir, Efes, Adana ve Tarsusda tetkiklerde bulunacağım. Yurdunuza iki gün evvel İstanbulda ayak basdım ve bu memleketi hemen çok sevdim; sokaklarda gördüğüm insanların yüzünden anlıyorum ki Türkler, kuvvetlidir ve cesurdur.

Mrs. Bradsley
(Resim : S. B.)

Marshall plânı, Türkiyeyi Amerikaya bağlayan kuvvetli bir bağdır. Bu plânın tatbikatından daha iyi netice almak için, halkın İngilizce öğrenmesi lâzım... Türkiyenin ehemmiyeti Amerikalılar için çok büyüktür. Zira Türkiye Batılı hür devletlerin müdafaası için hayatî bir nokta ve orta doğunun emniyet anahtarıdır.»

Bibl. : Yeni Sabah Gazetesi, 18 Şubat 1950.

BRANMAN (İrving) — Arnavudköyü Amerikan Kız Koleji ingilizce ve hitâbet profesörü; 1923 de New York'da doğdu; bu şehirde City College'i ve 1956 da Columbia Üniversitesini bitirdi; pedagoji doktorası yapdı, 1946 - 1959 arasında New York City College'de hitâbet asistanlığı yapdı, 1959 da yukarda kaydedilen vazife ile İstanbula geldi, bu satırların yazıldığı 1962 yılında ayni vazifede bulunuyordu.

Bebekde Ârif Paşa korusunda 11/4 numarada oturur, evli (eşinin adı Elca) ve üç çocuk sâhibidir (doğum sırası ile Megan 1954, Beth 1955, Amy 1956). Deniz sporlarını sever, halk danslarına meraklıdır; fransızca, almanca ve türkçe bilir, hayli memleket dolaşmışdır, Avusturya, Danimarka, İngiltere, Fransa, Yugoslavya, Bulgaristan, İsviçre ve İtalyaya gitmişdir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

BRANZEAU — Adı Branzo okunur; İkinci Abdülhâmid zamanında bir müddet Yalova Kaplıca ve Çiftliklerini kirâ ile tutup işletmiş olan bir fransız; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

BRANZEAU (Madmazel) — İkinci Sultan Abdülhâmid zamanında bir müddet Yalova Kaplıca ve Çiftliklerini kirâ ile tutub işletmiş yukarıda adı geçen fransızın kızı; müstesnâ güzelliği ve sihirkâr câzibesi ile meşhurdu; Yalova Kaplıcaları civârındaki ormanda dolaşır iken eşkiyâ tarafından dağa kaldırıldı; vak'a İstanbulda ve bilhassa ecnebi mahfillerde fevkalâde teessür uyandırdı, eşkiya şiddetle tâkib edildi ve güzel kız kendisine ilişilmemiş olarak kurtarılıp babasına teslim olundu.

BRAUER (Ludolph) — Ünlü alman hekimi ve tıb bilgini, aşağıdaki hal tercemesini Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: «1865 de Hohenkaus (Thorn) da doğmuş, 1951 de Münihde ölmüşdür. 1915 - 1934 te Hamburg'ta profesörlük etmişdir. Verem hastalığının teşhis ve tedâvisinde başarılar göstermiş, fazla basınçla nefes alma veyâ basınç farkına dayanan usul adını taşıyan metodla, gerekse kalbe yardım olarak göğsün ön cidârından bir kemik alma metodu ile göğüs cerrâhîsinde öncülük etmişdir». (Türk Ansiklopedisi, cild VIII).

Dünya tıb âleminde büyük şöhreti olan bu alman bilgini 1949 mayısında İstanbulda Yıldız Sarayının Şâle Köşkünde toplanan milletler arası Patoloji Kompare kongresine iştirâk etmiş, bu münâsebetle İstanbulun tanınmış hekimlerinden Dr. Kemal Saracoğlu Cumhuriyet gazetesinde «İstanbula gelen büyük bir âlim» serlevhası ile bir makale yazarak Prof. Brauer'i Türk efkârı umumiyesine tanıtmak istemişdir; aşağıdaki satırlar o makaleden alınmışdır (Bu makaalenin baş tarafında Prof. Dr. Brauer'in tıbbî keşif ve metodları hakkındaki tafsilâtı İstanbul Ansiklopedisinin konusu dışında bulduk):

«Birinci Dünya Harbi esnasında Türkiyeye gelmiş, bir sene kadar Filistinde çalışmış ve orada esir düşmüştür. Mareşal Çakmakla o zamandan kalma bir dostlukları vardır. Türk hekimlerini yakından tanımak ve sevmek fırsatını elde etmiş, memleketimizdeki Gülhane hastanesinin de fahrî profesörlüğü kendisine tevcih edilmişti. Bu profesörlük, onun için lâakal, Almanyada aldığı unvanlar kadar bir if-

tihar vesilesi olmuştur. Hattâ Almanyanın bu kara günlerinde bu profesörlüğe dayanarak hoş bir protesto hâdisesi de cereyan etmiştir. Mesele şudur:

«Türk dostlarından biri kendisine bazı hediyeler göndermiş. Bittabi Almanyada pek dar olan sigarayı da birlikte yollamayı ihmâl etmemiş. Fakat Amerikan makamları ve Alman gümrükçüleri bunu musadere etmişler. Brauer derhal isyan etmiş ve iki aded protesto kaleme almış: Biri Amerikan ve Alman makamlarına, diğeri de Frankfurttaki Türk konsoloshanesine... Evvelkilere soruyor: Ben Türkiyede fahrî profesörüm. Oradaki dostlarımın bana gönderdiği sigaraları ne hakla müsadere ediyorsunuz? Bizim konsolostan istiyor: Ben Türkiyede fahrî profesörüm, hakkımı müdafaa ediniz! diyor. Amerikan ve Alman makamları protesyoya cevab vermiyorlar ama, Türk konsolosu, asîl bir jestle, şahsına âid sigaralardan bir miktarını ona gönderiyor.

«İkinci Cihan Harbi içinde zevcesiyle beraber İstanbula gelmişti. O zaman Türk Tıb Cemiyetinde ve Üniversitede konferanslar verdi. Bir gün bana dedi ki:

«— Yaşım 78... Bir daha İstanbulu görebileceğimi sanmıyorum. İstanbulun güzel camilerini, eski eserlerini doya doya bana gösteriniz.»

«Meğer ki İstanbula tekrar gelmek ona nasibmiş. Fakat bu defaki gelişinde eski neşesi yoktu. Vatanı harab ve mağlûb, kendisi çok sevdiği eşini kaybetmişti. Hem de kanaati odur ki eşi açlık yüzünden ölmüştür.

«Brauer'de sonsuz bir ilim aşkı ve araştırıcı ruhu vardır. Kulakları eskisi kadar duymuyor. Fakat gözlük takarak mükemmel okuyabiliyor. Buraya gelirken iki kitab almış, onları okumuş ve hâlâ okuyor. Bunlardan biri pratik şekilde Almanlara türkçe öğreten bir kitab, diğeri de gene bir Almanın yazdığı «Türkün Yurdu» adlı bir eserdir. Bunları okuyor. Türkiyeye gelmiş olmaktan pek bahtiyar, bana dedi ki:

— Camileri göreceğim, hastanelerinizi de görmek isterim.» Kendisine bunu vadettim. Patoloji Kompare kongresinde kulaklarının iyi işitmemesi ve oparlör tertibatının olmayışından dolayı bir şeyler işitemediğine üzülüyor. Bizim için ne ibret alınacak bir haldir! 84 yaşında hâlâ bir şeyler işitmek, öğrenmek istiyor.» (Dr. K. Saracoğlu).

Prof. Dr. Brauer 84 yaşında olarak İstanbula son gelişinde Park Otel'de kalmışdı.

BRAYER (A.) — Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında İstanbul ve Türkler hakkında kıymetli bilgiler veren bir kitap yazmış olan fransız hekimi. A. Brayer İstanbul'a 1815 de gelerek, burada dokuz yıl yaşamıştır. Bu arada gerek şehrin topoğrafyası, gerek ise ahalisi hakkında araştırmalar yapan bu fransız hekimi bir taraftan da Osmanlı topraklarında zaman zaman korkunç bir salgın halinde tahribat yapan veba hastalığı üzerinde çalışmıştır. Yazdığı iki ciltlik kitap şu başlık ile: Neuf annéés à Constantinople, observations sur la topographie de cette capitale, l'hygiène et les moeurs de ses habitants, l'islamisme et son influence. La peste, ses causes, ses variétés, sa marche et son traitement, la non contagion de cette maladie. (= İstanbul'da dokuz yıl, bu Başkendin topoğrafyası, ahalisinin hijyen ve âdetleri, islâmiyet ile tesirleri hakkında müşahedeler. Vebanın sebeb, çeşit ve ârâzı, tedavisi ve bu hastalığın sâri olmadığı hakkında), Paris'de 1836 yılında basılmıştır. Birinci cildin sonunda ayrıca metin dışı olarak bir İstanbul - Boğaziçi haritası bulunmaktadır. İkinci cildin sonunda ise, Brayer tarafından İstanbul'da tanınarak yine burada tedarik edilen ve Fransaya götürülen, tenia'ya karşı hassaları olan Brayera adlı nebatın resimleri vardır. Brayer'e izafeten bu ilmî ad verilen bu bitki, aslında Habeşistandan getiriliyordu. Brayer büyük bir ihtimâl ile 1822 - 1824 yılları arasında bir süre için İstanbul'dan uzaklaşmıştır. Kitabından anlaşıldığına göre ilk defa olarak 17 kasım 1815 de İstanbul'a ayak basmış, 3 eylûl 1827 de de burasını terketmiştir. Bilhassa Ermeniler ile pek fazla teması olduğu anlaşılan Dr. Brayer'in kitabının bütün ikinci cildini dolduran veba hakkındaki görüşlerinin doğruluk derecesini tâyin etmemiz mümkün değildir. Ancak kitabının ilk cildinde birinci bahis (s. 1 - 160) sadece İstanbul topoğrafyası hakkında olduğundan değerlidir. Bu cildin diğer bahislerinde de Türk örf ve âdetleri hakkında da dikkat çekici müşahedelere rastlanır.

Yunan ayaklanmasının başladığı yıllarda ve hemen hemen bütün Batılı okur yazarların Türklere karşı kampanya açtıkları bir devirde bu Fransız hekimin kitabının önsözünde şöyle bir cümleye rastlamak çok dikkate de-

ğer: «... Ben, Türk'ü genel olarak iyi, samimi, yardımsever, misafirperver, aşırı alâyiş gibi sahte görünüşlerden de kaçınan, her ne kadar kendi dinine çok sıkı bağlı ise de, başka inançlara karşı da hoşgörür, yalnız kendinden olanlara değil, fakat yabancılara karşı da hakşinas ve Avrupanın hiç bilmediği bir derecede, kendi vücudu ve çevresi hususunda temizliğe itinalı bir insan olarak tanıtıyorum.»

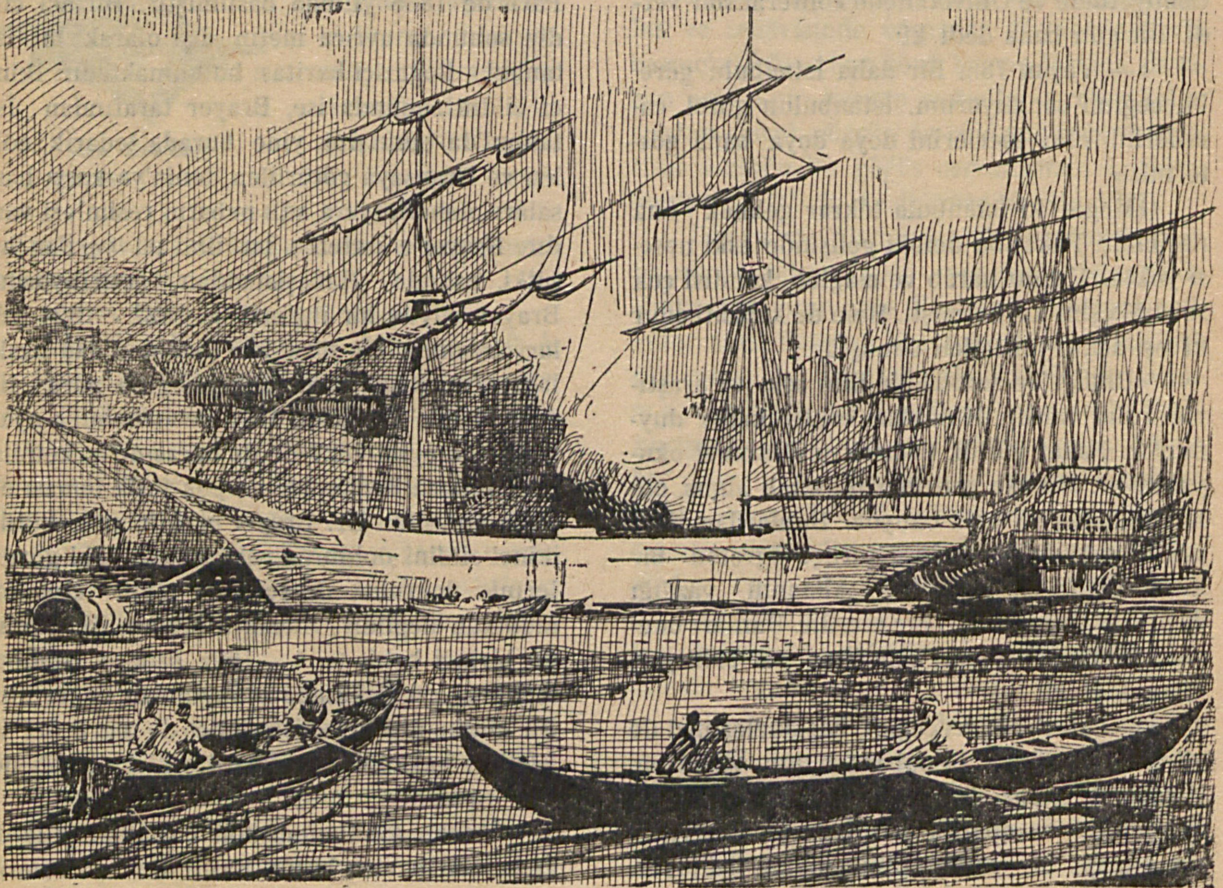
Türkiye'de, daha doğrusu İstanbul'da dokuz yıllık tecrübesi sonunda veba'nın sarî olmadığını ve zannedildiği derecede tehlike teşkil etmediğini iddia eden Brayer, kitabının İstanbul şehri ile ahalisinin örf ve âdetleri hakkındaki ilk kısmını, bu tıbbî hipotezine çerçeve gayesiyle tertip etmiştir.

Semavi EYİCE

BREZİLYA İMPARATORU İSTANBULDA — (B.: Pedro, Don).

BRİÇKA — Aslı rusca «briska», tek atlı hafif araba (H. Kâzım, Büyük Türk Lûgatı). Dört tekerlekli araba olarak da belirtmek, ve iki at koşulan briçkaların bulunduğunu söylemek de lâzımdır; bilhassa XIX. asırda İstanbul sayfiyelerinde, meselâ Boğaziçinde Büyükdere ve Sarıyer ile Beykozda, Rumeli demir yolu boyunda, Bakırköy ve Yeşilköyde, Anadolu demir yolu boyunda Erenköyü, Göztepe, Kızıltoprak, Bostancı, Maltepe, Kartal, Yakacık, Pendikde ve Üsküdarda çok kullanılmış, bâzı semtlerde, sayıları gitdikçe azalmak üzere hâlâ da kullanılmakdadır; halk ağzında bunlara «çekçek araba» da denilir ki briçka'dan daha şirin bir isimdir. (B.: Araba).

BRİK — Aslı ingilizce «brig», iki direkli bir yelkenli gemi tipi; XVIII. ve bilhassa XIX. asırda Karadeniz, Marmara ve Akdeniz liman ve iskelelerinden İstanbul çarşı ve pazarlarını besleyen çeşidli mal ve erzâkı getirmiş, ve bu arada yolcu da taşımış yelkenli gemilerin pek çoğunu bu brik tipi tekneler teşkil etmişdir; hattâ buharlı gemilerin çoğalmasından sonra dahi iş bularak gidip gelmişler; liman ortasında demir atarak ve şamandıralara bağlanarak,

Geçen asır sonunda İstanbul limanında bir brik
(Münif Fehim'in bir kompozisyonu)

Sirkeci, Galata, Tophâne, Salıpazarı ve Halicin iki yakasında başdan denize salıp kıçdan sâhile palamar atarak sıra sıra dizilmişler; kara, beyaz, yeşil, kırmızı, sarı rengârenk tekneleri ile İstanbul sularının süsü, ve deniz manzarası ressamlarının da dâimâ ilgilendiği bir resim konusu olmuşlardır; hele yağmurlardan sonra durdukları yerde kurutmak üzere açdıkları, kiminin kirden açık kül rengi olmuş, kiminin de beyaz yelkenleri, yerler donmadıkça hepsi bilâ istisnâ yalın ayaklı ve türlü pitorenk kılıklı gemicileri ile bir sanatkâr önündeki kâğıtları ve tuvalleri hakikaten pek câzib doldurmuşlardır. Brikler deniz motorları yayıldıkdan sonradır ki, sâdece sür'atın doğurduğu rekabet yüzünden birer motor takmaya mecbur olmuş, ve yenileri de motorun icâb ettirdiği tâdillere göre inşâ edilmiş, brik tipi gemiler deniz yüzünden çekilmeğe başlamışdır.

BRİNDEZİ — Ondokuzuncu asır ortalarında İstanbulda bulunmuş, o devrin İstanbul ve Türk kıyafetleri üzerine pek güzel resimler yapmış ve bu resimler albomlar hâlinde basılmış. İtalyan asıllı bir ressam; ki resimlerinin çoğu bu ansiklopedide neşredilmiş olacakdır. Sanatkârın hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

BRİSTOL (Amiral Mark L.) — 1919 dan 1926 ya kadar olan buhranlı senelerde 8 yıl Türkiye'de bulunan Amiral Mark L. Bristol, birçok Türkler tarafından tanınmış ve sevilmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin bu büyük dostunu şereflendirmek için 17 Kasım cumartesi günü yapılan bir türende, Amerikan Hastahanesinin ismi «Amiral Bristol Hastahanesi» şeklinde resmen değiştirilmiştir.

Amiral Bristol, Camden - New Jersey - de doğup büyümüş ve 1887 yılında Birleşik - Amerika Deniz Akademisinden mezun olmuştur. Beynelmilel münasebetlerle alâkadar olan Amiral, Asya'da ve Avrupa'da birçok vazifelerde bulunmuştur.

Topçulukta ihtisas yapan Amiral, bir zamanlar Amerikan donanmasının topçuluk subaylığına tâyin edilmişti. Amiral, deniz havacılığının belli başlı önderlerinden biri idi. Havacılık Bürosu ilk olarak kurulduğu vakit, deniz havacılığının başına getirilmişti. Amiral Bristol, ilk uçağı havalandıran bir gemiye kumanda etmiştir.

Brindezi'nin eski Osmanlı Kıyafetleri Albümünden : Ocak soytarileri, Bektaşî Babası (S. Bozcalı eli ile)

İlk dünya savaşının sonunda, 1919 da Avrupa'da bir zırhlı teşekkülün komutanlığından Birleşik - Amerika Fevkalâde Komiseri olarak Türkiye'ye gelmiş ve 8 sene vazife görmüştür. Bilâhare deruhte ettiği Asya filosu Başkomutanlığı, son vazifesini teşkil etmiştir. Bu vazifeden ayrıldıktan sonra Birleşik - Amerika Bahriye Nezaretinin Genel Encümeni âzası olarak Vaşington'a gitmiş ve çekilme yılını teşkil eden 1932 ye kadar bu vazifede bulunmuştur. 1939 yılının mayıs ayında Amerikan Hastahanesinin açılış töreninde hazır bulunmak üzere Türkiye'ye hareket etmeğe hazırlandığı bir sırada, Vaşington'daki ikametgâhında gözlerini hayata kapamıştır (Turing Klub Belleteni).

Amiral Bristol
(Resim : S. Bozcalı)

Amiral Bristol Hastahânesi — Eski adı ile Amerikan Hastahânesi; Birleşik Cumhuriyetler Devletinin bir dostluk gösterisi olarak bu ismi Türk dostu diplomatın adına nisbet edilmişdir. İstanbulun en büyük sıhhî müesseselerinden biri olan bu hastahânenin tarihçesi ve hâli hazırdaki durumu hakkında maalesef bilgi edinilemedi (1962).

BRİSTOL OTELİ — Beyoğlunda Tepebaşında Meşrutiyet Caddesindedir; sâhibi, meslek hayatı altmış yılı aşmış bulunan otelci Ömer Lütfi Bengü'dür. Bir rivâyete göre binâ evvelce Avusturya Sefâreti mülkiyetinde iken bilâhare binânın arka tarafına rastlayan İstiklâl Caddesinde Surp Yerortutyun ermeni katolik kilisesinin vakfına intikal etmiş, daha sonra birkaç el değiştirerek iş adamlarından Samsunlu Cemal Numanoğlu adında bir zâtın malı olmuşdur; bundan da şimdiki sâhibi Bay Ömer Lütfi Bengü 1937 senesinde satın almışdır.

Otel altı katlı olup, her katda onar odadan 60 odalı ve İstanbulun ilk asansörlü binâlarından biridir. Altı katda mükellef bir şekilde tefriş edilmiş piyanolu üç salon, ve ayrıca birinci sınıf güzel bir lokantası vardır. Odalar tek ve çift yataklı ve telefonludur. 1962 senesinde odaların bir gecelik ücretleri şöyle idi :

Tek yataklı banyolu 17 lira
Tek yataklı banyosuz 15 lira
Çift yataklı banyolu 30 lira
Çift yataklı banyosuz 21 lira

Otel kaloriferle ısıtılmışdır; kışın yukardaki fiatlara kalorifer ücreti de zam edilir; yatak başına tek yataklardan 7, çift yataklardan 6 + 6 = 12 lira alınır.

Otelin 1 idâre müdürü ve 18 müstahdemi vardır. 1962 de idâre müdürü İstanbul doğumlu İtalyan Rupçiç Fortunato altı dil bilir; müstahdemler arasında da fransızca, ingilizce, almanca, italyanca ve rumca gibi bir kaç dil bilenler vardır. Otelin misâfirleri, yerli ve yabancı umûmiyetle kibar tabaka mensublarıdır; ve pek çok tanınmış kimseler bu Bristol Otelinde misâfir kalmışlardır. Büyük şehrin mâzisi olan temiz ve konforlu otellerinden biridir; Ömer Lütfi Bengü otelciler cemiyeti tarafından takdirnâme ile taltif edilmişdir; otelin alt kat salonunda asılı olan bu takdirnâmenin metni şudur:

«İstanbul Otelciler Cemiyeti kurucu ve ilk idâre kurulu üyelerinden ve meslek hayatında 63 cü seneyi idrâk etmiş olan Bristol Oteli sâhibi sayın Ömer Lütfi Bengü'ye meslekî altmış üç yıllık mesâisindne dolayı Cemiyetin şükranlarını sunmaya ve cemiyetin üyelerine örnek bir meslekdaş olarak hatırlanmasına ve bu takdirnâmenin heyeti umumiye huzûrunda kendisine tevdiine idâre heyetinin 13-1-1961 tarihli oturumunda oy birliği ile karar verildi».

Hakkı GÖKTÜRK

BRİTANNİC TRANSATLANTİĞİ — İngiliz Cunard büyük gemiler işletme şirketinin büyük ve dünyaca tanınmış vapurlarından 38,000 tonluk bir transsatlântikdir; İstanbula 20 Şubat 1950 ve yine 20 Şubat 1960 tarihlerinde, on yıl ara ile iki defa gelmişdir.

Bu meşhur geminin İstanbul ziyâretleri üzerine aşağıdaki notları Cumhuriyet gazetesinden alıyoruz:

«21 Şubat 1950 — İngiliz bandıralı 38 bin tonluk Britannic transatlantiği, dün sabah saat 7 sularında 507 turisti hamilen limanımıza geldi.

«İkinci Cihan Harbinden sonra ikinci turist kafilesini getiren Britannic, İstanbulun

RUMELİHİSARI ÖNÜNDE PAZAR KAYIĞI
Brindezi'den Sabiha Bozcalı eli ile

meşhur sabah sisi içine daldı ve Samatya açıklarında demirledi. Sonra, sisin biraz açılmasile, demirini aldı ve Haydarpaşa açıklarına demirledi.

Geminin kaptanı, Britannic'in büyüklüğünü ileri sürerek Yolcu Salonuna yanaşamadı. Bu suretle turistlerin, gemiden çıkışları ve gemiye dönüşleri oldukça güç oldu. Gemiyi limanımıza getiren acenta, Denizyollarının küçük bir vapurunu kiralamıştı. Bu vapur da ancak saatte bir sefer yapabiliyordu. Bu yüzden turistler saatlerce bekliyor ve şikâyet ediyordu. Bunun dışında turistleri karşılamak, gezdirmek için hazırlanan program gayet iyi idi. Gümrük muhafaza teşkilâtı mensubları ve polis teşkilâtı da turistlere azamî kanunî kolaylığı gösterdiler.

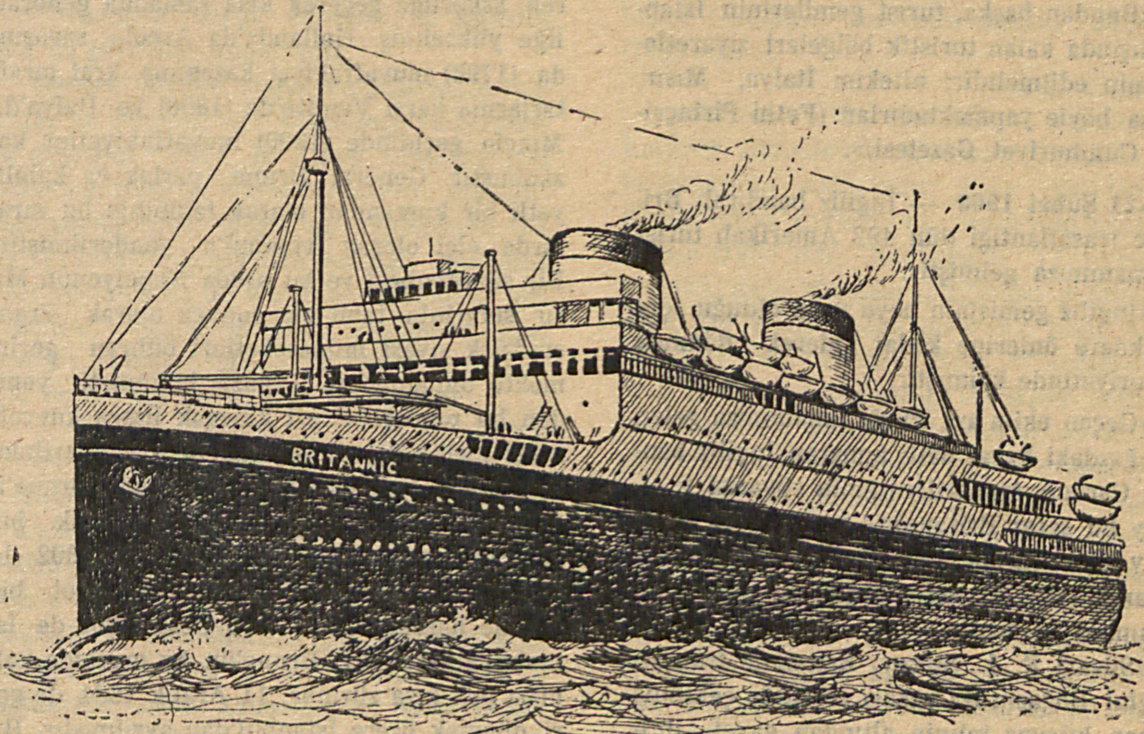
«Turistleri gezdiren tercümanlar ve bunlara yardım eden genç Üniversitelilerden seyyah kafilesi sitayişle bahsettiler; bilhassa Üniversitelilerin iyi hareketlerini anlatdılar.

«Britannic transatlantiği ile şehrimize gelen turistler arasında şu meşhur zevat vardı:

Dünyanın nylon ve plâstik maddeler kralı, milyarder Du Pont de Nemours ve karısı, muhtelif zamanlarda memleketimize gelerek bir çok Türk dostu kazanan emekli albay V. Furlong, senatör Mr. Bingham, Cenubî Kaliforniya Kadınlar Birliği eski başkanı ve Kahire Üniversitesinin ilk kadın profesörü Dr. Mary S. Crawford, çocuk felci hastaneleri hekimlerinden G. Boardman ve daha bir çok zenginler, emlâk sahibleri, doktorlar v.s..

«Britannic transatlantiği ocak ayının 28 inde New-York limanından hareket etmiş, fakat makinelerde çıkan bir ârıza gemiyi iki gün limanda alakoymuş. Bundan sonra Atlantiği geçiş bir gala haftasile sona ermiş. Madeira adasından sonra Kazablankada da iki gün geçirilmiş; Cezayir ve Malta, dünyanın en yeni cumhuriyetinin merkezi Tel-Aviv ziyaret edilmiş, buradan haçlıların geçid yeri olan Rodosa, nihayet Batı ve Doğunun birleştiği, tarihî eserlerin ve âbidelerin süslediği güzel İstanbula gelinmiş. Bu sabah 7 de buradan hareket edecek olan gemi, Atina, İskenderiye, Palermo, Napoli, Cenova, Barselona, Palma, Cebelitarık ve Lizbon şehirlerini ziyaret edecek, nihayet bu uzun seyahat martın altısında Şerburg ve Southampton limanlarında sona erecektir.

«54 gün sürecek olan seyahatin bu lüks gemide yol ve yemk masrafı, turistlere kaça mal olduğunu gösteren gemiden aldığımız tarife şudur: Salonlu, banyolu ve iki yataklı

Britannic Transatlantiği
(Resim : Behcet Cantok)

bir lüks kamara da 4500 dolar; (Resmî rayiçle: 11200 lira). Aynı evsafta tek kişilik bir kamara ise 4000 dolardır. Biraz daha ucuz kamaralara gelince yine iki kişilik, duşu ve tuvaleti olan bir kamara 1500 dolardır. (Resmî rayiçle: 3200 lira). Kamaraları gördük. Oldukça konforlu ve rahatdır.

«Seyyahlar şehri dolaştıktan sonra, eğlence yerlerinin azlığından şikâyet ettiler. Taksim Gazinosuna veya Park Otele gitmek, oralardaki Avrupa havasının renklerini görmekten ziyade mahallî renklerin süslediği yerleri ziyaret etmek istiyorlar. Tertib edilen programda ise tavsiye edilen yerler hep bu gibi modern gazinolardı.

«Britannic ile meşhur British Gaumont film şirketinin operatörleri de gelmişti. Kendileri bütün gün şehrin filmini çektiler.

«İşte dünkü seyyah kafilesi böyle geldi ve kısa bir tevakkuftan sonra bu sabah şehrimizi böyle terkedecekler. Bundan sonra gelecek seyyah gemilerinin şehrimizde en aşağı iki gün kalmalarını temin etmeliyiz; aksi halde turizm hareketinin bir neticesi olan, memlekete ecnebi para celbi işi yürümez. Bunun misalini dün gördük. Turistler sabah Türk parasına çevirecekleri paranın büyük bir kısmını akşam tekrar dolara çevirdiler.

«Bundan başka, turist gemilerinin İstanbul dışında kalan turistik bölgeleri ziyaretleri temin edilmelidir; nitekim İtalya, Mısır, Fransa böyle yapmaktadırlar. (Fethi Pirinççioğlu, Cumhuriyet Gazetesi)».

«21 Şubat 1960 — İngiliz bandıralı Britannic trasatlantiği dün 492 Amerikalı turist ile limanımıza gelmiştir.

«İngiliz gemisinin boyu uzun olduğu için Büyükdere önlerine kadar giderek dönmek mecburiyetinde kalmıştır.

«Geçen ekim ayı içinde limanımıza gelen ve Boğazdaki havai hattı koparan İngiliz bandıralı Caronia transatlantiğinin süvarisi F. J. Storey bu sefer Britannic'e verilmiş ve F. J. Storey tel koparma hâdisesinden sonra ilk defa olarak fakat bu sefer başka bir gemi ile limanımıza gelmiştir.

«Süvari F. J. Storey; Britannic transatlantiğini Boğazın iki yakası arasında çekilmiş bulunan kılavuz telinin altından gayet ihtiyatlı geçirmiş ve gemi tel altında âdeta durur gibi gayet yavaş olarak seyretmiştir.

«492 Amerikalı turist, gemiye gönderilen muvakkat postahaneden aile ve arkadaşlarına 385 kartpostal ve 240 tane de mektup göndermişlerdir.

Yeşilköy açıklarında Amerikalıları karşılıyan İstanbul Turizm Müdürü Vedat Türkkan'ın başkanlığındaki bir ekip, İstanbul ve Türkiye hakkında basılan iki bine yakın İngilizce broşürü turistlere dağıtmıştır. Yarın sabah limanımızdan ayrılacak olan İngiliz gemisindeki turistler dün akşama kadar kambiyo gişesine 5220 dolâr bırakmışlardır. (Vedat Etensel, Cumhuriyet Gazetesi)».

21 Şubat 1960 tarihli Hürriyet gazetesinde ise geminin bir resmi altında şu satırlar yazılıdır: «Bir sineması, iki yüzme havuzu, üç asansörü, çeşitli eğlence salonları, bir de bağçesi bulunan Britannic transatlantiği dün limanımıza 480 Amerikalı ve Kanadalı turist getirmişdir».

BRUNE (Guillaume-Marie-Anne) — Fransız generali ve Cumhuriyet idaresinin Osmanlı devleti nezdindeki elçisi. Bir avukatın oğlu olarak 1763 de Brive-la-Gaillarde'da doğan Brune, Fransız ihtilâlinde yenilik taraftarları safında yer almış, bilhassa Danton'un yakın dostu olarak tanınmıştır. 1793'den itibaren askerliğe geçerek kısa zamanda generalliğe yükselmiş, Hollanda'da Arcole savaşında (1798) muvaffakiyet kazanmış, kral taraftarlarına karşı Vendée'de (1800) ve İtalya'da Mincio geçidinde (1800) muvaffakiyetler kazanmıştır. General Brune, parlak ve kabiliyetli bir kumandan olarak tanındığı bu sıralarda elçi olarak İstanbul'a gönderilmiştir. Bir süredenberi ve bu arada Napolyonun Mısır seferinin tabii bir sonucu olarak Fransız-Türk siyâsî münasebetleri buhran geçirmekte olduğundan, Fransız hükûmeti yeniden bu münasebetleri kurmak üzere kuvvetli bir elçilik heyetinin İstanbul'a gönderilmesini uygun bulmuş ve bu görev için Brune'ü seçmiştir. General Brune çok kalabalık bir heyetin başında olarak 29 Kasım 1802 de Toulon limanından dört gemiden ibaret bir filo ile hareket etmiş ve 6 Ocak 1803 de İstanbul'a varmıştır. Brune'ün bu mevkide kalması pek kısa sürmüş, 11 Aralık 1804 de geri dönmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır. Bu elçilik hakkında etraflı bir araştırma yayınlanmıştır (bk. P. Coquelle, L'ambassada du

maréchal Brune à Constantinople, «Revue d' histoire diplomatique» c. 18.1904, s. 53-73). Yanında karısı, Osmanlı devletinin muhtelif şehirlerine yeniden tâyin edilen konsoloslar ve aileleri gayet kalabalık ve hemen hemen hepsi askerlerden ibaret elçilik mensupları arasında sefaret tercümanlığı stajyeri olarak Jouannin'in de adına rastlanır ki, bu şahıs sonraları hayli tanınmış bir Osmanlı devleti tarihi yazmıştır (bk. Jouannin). General Brune, İstanbul'a vardığında derhal Türkiyenin Karadeniz kıyılarının incelenmesini istemiş ve bunun için Jeune Tropez gemisi ile Trabzon konsolosluğuna tâyin edilen Dupré'yi ve Jouannin'i göndermiştir. Jouannin dönüşünde etraflı bir rapor vermiştir (bk. H. Cordier, Un interprète du Général Brune, Paris 1911). General Brune 1804 Temmuzunda Bâbıâliye Fransa idaresinin İmparator olarak Napolyon tarafından ele alındığını bildirmiş fakat bu nota, Osmanlı devleti tarafından resmen kabul edilmemiştir. Ancak Austerlitz zaferinden sonra 1805 de Bâbıâli Napolyonu hükûmdar olarak kabul ederek Halet Efendiyi Paris'e elçi göndermiştir. İstanbul'da büyük karışıklıkların baş gösterdiği bir sırada Brune buradan ayrılmış ve bir müddet daha açık kalan bu mevkie, başka bir general, Horace Sebastiani tâyin edilerek, 10 Ağustos 1806 da görevine başlamıştır.

General Brune, Napolyon idaresinin başlaması ile Mareşal'liğe yükselmiş, İmparatorluk devrinde 1807 de Kuzey Almanya'daki Hansa şehirlerinin idaresini üzerine almıştır. Napolyonun Elbe adasından dönüşünde Güney Fransa'da kumandan olarak kendisine görev verilmiş ise de Waterloo savaşından pek az sonra, Avignon şehrinde, ayaklanan kral taraftarı ahali tarafından öldürülmüştür. 1841 de burada bir heykeli dikilmiştir.

Semavi EYİCE

BUCAKBAĞI BOSTANLARI — Yedikule Hisarı, surların Hisardan Marmara kıyısına kadar uzanan kısmı, sâhilde Mermer Kule ve sâhil boyu arasında kalan geniş üçgeni tamâmen doldurmuş bostanlardı; ilk demiryolu İstanbula bu bostanların içinden geçirilerek girmişdi; zamanımızda Bucakbağı denilen o semtde tek bostan kalmamışdır; bu bostanlar arasında ayni adı taşıyan bir de mescid vardı (B. : Bucakbağı Mescidi).

Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından neşredilmiş 1883 tarihli bir İstanbul haritasında Bucakbağı Bostanları 7 parça büyük bostan olarak tesbit edilmiş, bunlardan biri yerine, altısı da sâhiblerine nisbetle isimlendirilmişdir ki şunlardır: Mermer Kule Bostanı, Tipo Bostanı, Hacı Halil ve Hacı Hüseyin Ağalar Bostanı, Manolâkinin Bostanı, Hacı Vasiloğlu Yuvan (Hacı Halil) Bostanı, Hacı Halil oğlu Râmiz Ağa Bostanı, Tavukcu Yuvanoğlu Andon Bostanı.

BUCAKBAĞI MESCİDİ — Yedikulede Bucakbağı denilen eski bostanların civârında idi; Hadikatül Cevâmi: «Bucakbağı Mescidinin bâniyesi Rukiye Hâtundur, merkadi mâlum değildir, mahallesi vardır» diyor.

Rumeli demiryolunun döşenmesinden sonra, büyük atölyeler Yedikulede bu Bucakbağı Mahallesinde kurulmuş, mülki taksimatda da bu mahallenin adı kaldırılarak Yedi Kule Hisarı, atölyeler, istasyon ve civarı gayet büyük bir İmrahor Mahallesinin sınırı içinde toplanmışdır. Zamanımızda bir Bucakbağı Mescidi yokdur; yalnız o civarda Yedikule İstasyon Yolu üzerinde, Hisar tarafından gelindiğine göre sağ kolda, içine kulubemsi bir bina kondurulmuş bir bağçenin yola doğru çıkıntı yapan köşesinde bir minâre kâidesi tesbit edilmişdir. Bucakbağı Mescidinin yeri bu bağçe olduğunu kuvvetle tahmin ediyoruz (1962 nisan).

Hakkı GÖKTÜRK

BUCAKBAĞI SOKAĞI — Samatyanın İmrahor Mahallesi yollarından; Yedikule Kale duvarının yanındadır; Kule Meydanı ve Kıyak Hasan Çıkmazı ile demiryolu arasında uzanır (1934 B.Ş. Rehberinin 11 numaralı paftası). Kule Meydanı tarafından gelindiğine göre, sağ kenarı kale duvarıdır, hisar önünde ikişer katlı ve çinko kaplı iki ahşab ev ile arsa vardır; sol kenarında ise ikişer katlı, temel kısımları kabataş beş ahşab ev sıralanmışdır; bir de bir katlı kâgir bir bina görülür. Bir araba geçecek genişlikde ve paket taşı döşelidir. Evler geçildikden sonra genişler ve büyük burç dibinden sağa kıvrılır; sağda burcun yanında yarı kâğir yarı ahşab bir halı yıkâma fabrikası vardır; bu fabrika geçilince sokak bir çatal ağız ile ikiye ayrılır, sağdaki bir toprak yoldur, üzerinde kâğir - ahşab evceğizler görülür, soldaki kısım paket taşı döşeli olarak demir yolu köprüsüne kavuşur; kapu numaraları 1-13 ve 2-26/4 dir. Yedi Ku-

le Zindanına bu sokakdan girilir; sokak levhasında «Yedikule Bucakbağı Sokağı» yazılıdır. (Aralık 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BUĞDAY — Büyük şehri besleyen gıdâ maddelerinin en başında geldiği halde, halkın günlük hayatında, aslî şekli ile, «buğday» olarak kiler ve mutfaklarımızdan çekilmişdir; şehrin günlük hayatında ya «bulgur», yahud «un» olarak kullanılır; «keşkeklik» buğday da her aranılan yerde bulunmaz, keşkek'in unutuluşu da hazin kayıplarımızdandır; İstanbulun günlük hayatında tek aranılan buğday, aşûrelik buğdaydır.

Eskiden, Tanzimatdan evvel, en mütevâzı bir İstanbul evinde dahi bir kiler, ve bu kilerde bir buğday anbarcığı bulunurdu; ve mahalleler arasında değirmenler vardı, halk buğdayını övütür, ekmeğini yoğurur, fırınlarda pişirtip yerdi. Çarşı ekmeği de İstanbulda Tanzimatdan sonra taammüm etmişdir; İstanbul fırınları halkın kendi yoğurup getirdiği etmeği pişirirdi Sarayların, büyük konakların da husûsî fırınları vardı.

Buğdan Eminliği — Eski teşkilâtda İstanbulun erzak işlerinin tanzimi arasında yalnız Buğdan ile meşgul olan zât; Evliya Çelebi kâtibleri ve sâir adamları ile her an buğday eminliğinde çalışanların 300 nefer olduğunu söylüyor; İstanbulun mirîye âid buğday anbarının Bağçekapusu dışında, deniz kenarında olduğunu kaydediyor; ve Galatada Kurşunlu Mahzeninin de buğday ambarı olarak kullanıldığını söylüyor; İstanbulun günlük ihtiyacı buğdayın Kesendire, Kolon, Beştepe ve Dobrucadan geldiğini, en makbul, «deve dişi buğdaylar» olduğunu; ve hergün ihtiyaca göre tanzim edilmiş bir defterle buğday dağıtıldığını ilâve ediyor.

Buğday çalkalayıcılar — Evliya Çelebide rastladığımız bir sınıf İstanbul esnafıdır. Büyük muharrir şu şirin satırları yazıyor:

«Dükkânları ekmek fırınları ve değirmenlerdir; cümle 3000 nefes kadardır, bunlar da Mısır fellâhlarıdır; bu tâifeler öylece tahsili mârifet etmişlerdir ki bir kalburda buğday, arpa, mercimek, bakla, pirinc, darı gibi şeyler karışdırılmış olsa hünerleri ile bunları birer birer ayırd ederler. Bunların seferlerde ordudaki hizmeti has ahırda ve gayri yerdeki atların yemlerini çalkayup pâk eylemekdir, ordu alaylarında pür silâh geçerler ve kalburlar ile buğday ve arpa çalkalarlar».

Buğday navluncular esnafı — Evliya Çelebi'nin onyedinci asır ortalarında zikrettiği bu esnafa biz, zamanımıza uygun bir tâbir bulamadık, belki «zahîre, buğday karaborsacıları» demek doğru olur; Evliyâdaki satırları aynen naklediyoruz: «Esnâfı navlunciyânı buğday ve şair (arpa) - Dükkân 400, nefer 1005; gemicilerin getirdikleri buğdayları ellerinden ucuz alup anbar ederler; kahtü galâ (Kıtlık) derecesine geldiği sırada kırat ile satarlar; şûm, mezmûm, muhtekir kavimlerdir. Ekseriyâ Unkapanında ve Mısır İskelesinde sâkin olurlar».

BUĞDAY — Eski bir ağırlık ölçüsü, dirhemin altmış dörtte biri; eczacı - attarlar, bâzı hurda kıymetli taşların ağırlığını tesbitde kuyumcular kullanırdı.

1	okka	=	400	dirhem
1	dirhem	=	4	denk
1	denk	=	4	kırat
1	kırat	=	4	buğday
1	buğday	=	4	fitil
1	fitil	=	2	nakir
1	nakir	=	2	kıtmır
1	kıtmır	=	2	zerre

Yukarıdaki cedvel M. Z. Pakalın'ın Osmanlı tarih deyim ve terimleri adlı eserindeki nota göre tanzim edilmişdir.

BUĞDAYCILAR ÇIKMAZI — Eminönü civârında Zindankapusu Mahallesi sokaklarındandır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 5 numaralı paftasında İplikci Caddesi ile Zindankapusu Caddesi arasında gösterilmişdir; 1957-1958 yılları arasında Eminönü-Unkapanı yolu genişletilirken sokağın bir yanı istimlâk edilerek bu yeni geniş caddeye katıldı. Sokağın başı Zindankapusu Caddesi, İplikci Caddesi ve Canbaz Hanı Sokağı kavuşağındadır. Bir toprak yoldur; biri tek katlı ve üçü ikişer katlı dört kâgir bina vardır; 1 attar, 1 çadır tamircisi, 1 ipci ve 1 çarşı kahve eocağı ile bâzı tüccar ve şirket yazıhâneleri vardır; kapus numaraları 2-18 dir (Aralık 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BUĞDAY KALYONUNDAN ÇIKAN NEVCİVANLAR VAK'ÂSI — Hicrî 1003 (M. 1594-1595) deniz seferinde Kaptânıderyâ Cağalazâde Sinan Paşa dört İspanyol kalyonuna rastlamış, çetin bir deniz muharebesinde bu kalyonlardan biri yanarak batmış, diğer

üçü de içlerindeki 600 kadar «güzîde frenkler» ile yakalanmıştı. Kaptan Paşa yoluna devam etmiş, İspanyol kalyonlarını da İstanbula yollamıştı. Gemilerden biri buğday yüklüydü; buğdaylar boşaltılırken içinden iki nevcivan genç çıktı. Devrin müverrihi Selânikli Mustafa Efendi bu vak'ayı gayet zarif bir lisanla şöyle anlatır:

«Kendûların buğday içinde nihan idüb gizli olalım demişler. Filhakika kimesne agâh olmayub geldiklerinde aşikâr oldular. Frenk beyzâdeleri ki her biri melâhatte ve letâfette dünya ve mâfihâya bedel. Nazarda cana can bağışlar mümtâz ve şerefrazlar idi. Bihamdüllillâtı seyretmek müyesser oldu».

Selânikli Mustafa Efendi bu iki güzel gencin mâcerâlarının son safhasını yazmıyor. Müslüman edilerek Enderunu Hümâyuna alınmış olabilirler; yüksek bir fidyei necât ile memleketlerine iâde edilmiş olmaları da çok muhtemeldir.

Bibl. : Selânikli Târihi, gayri matbû kısım.

BUĞDAYOĞLU (Fehmi) — 1950 ile 1960 yılları arasında İstanbulun en azılı apartıman hırsızlarından; aslının nereli olduğu tesbit edilemedi, İstanbulda askerlik görevini yaparken kaçmış, bu kötü yola girmiş, 14 apartıman soyduktan sonra yakalanarak firar ve sirkat suçlarından mahkûm, İstanbul Askerî Cezâevine girmiş; lâkin kısa bir zaman sonra oradan da kaçarak Ankaraya gitmiş, devlet merkezinde 18 apartıman soydukdan sonra Adanaya geçmiş, bir ev soyarken yakalanmış, bu sefer de orada taşıdığı sahte Kâmil Tiryâkioğlu adı ile ikinci defa mahkûm olmuş, fakat Adana Cezâevinden de kaçmaya muvaffak olarak evvelâ Ankaraya, sonra Eskişehire, daha sonra tekrar İstanbula gelerek büyük şehirde 9 apartıman daha soymuşdur; bu sûretle soyduğu apartımanların sayısı, Adanada 1, Ankarada 18, İstanbulda 23 olmak üzere 42 ye çıkmışdır. Üçüncü defa yakayı ele veren azılı hırsızın âkibeti meçhûlümüzdür.

Fehmi Buğdayoğlu (Resim : S. B.)

Bibl. : Günün gazeteleri (Resim: Hürriyet'den).

BUĞ GEMİSİ — İstanbulda ilk buharlı gemilere verilmiş olan isimdir; bu tâbirin ne kadar kullanıldığını bilmiyoruz; çok devam etmemiş olsa gerektir; fransızca buharlı gemi mânasına «Bateau a vapeur» terkibinden yalnız vapeur (vapör) = buhar kelimesi alınmış, türk ağzında «Vapur» a çevrilerek buharlı gemi yerine kullanılmışdır;

İstanbul Limanına ilk buharlı geminin gelişini vak'anüviş Lütfi Efendi; kendi adına nisbetle anılan târihinin birinci cildinde hicrî 1243 milâdî 1828 yılı vekaayii arasında şöyle kaydediyor: «İbtidâi ahzi vapur berâyi tersâne - kırk üç senesine gelince kadar Devleti Aliyye tersânelerinde vapur gemisi yok idi, o esnâda Buğ Gemisi nâmı ile bir kıt'ası mübayaa ve böyle gemileri idâreye muktedir kaptan ve neferât yetiştirilmesi irâde olundu».

Lütfi Efendinin vapur kelimesini kullanması için, kendisinin o devrin adamı olmadığını hatırlatırız.

Vak'anüvis'in tersâne hesabına satın alındığını söylediği İstanbula gelen ilk buharlı gemi «Swift» adında bir İngiliz vapurudur; «Kelly» adında bir kaptanın idâresinde idi. Dünyanın ölmez edebî eserleri arasına girmiş «Güliver'in Seyahatları» nı ibdâ etmiş bir edîbin adını taşıması da şirin hâtıradır.

Tersâne hesâbına satın alınan bu vapur pâdişahın şahsına tahsis edildi; kamarası, salonu ona göre yeniden döşendi; İkinci Sultan Mahmud bu vapurla Adalara, Büyükçekmeceye kısa deniz seyahatları yapdı.

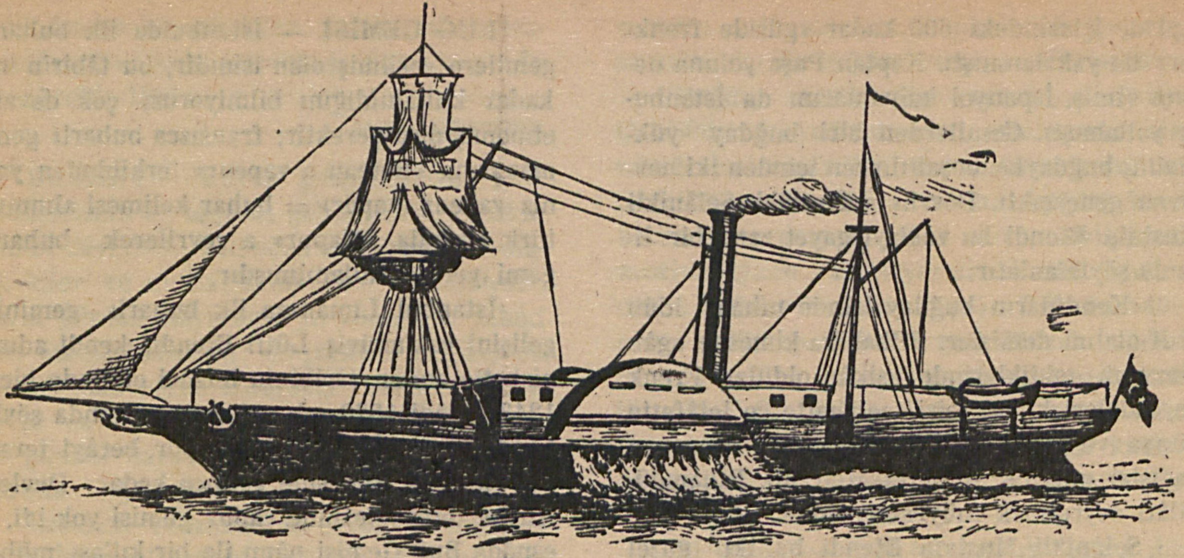
1828 Rus harbi içinde pâdişah Tarabyada bulunduğu müddetçe Buğ Gemisi de Boğazda yattı. O zamanlar Osmanlı Donanmasının harb gemileri yelkenli gemilerdi. Donanma Karadenize çıkarken, akıntıya karşı çekme hizmetinde kullanıldı, romorkörlük yapdı.

Buğ Gemisi Swift yandan çarklı, «padl» bir gemiydi, kaptanı Kelly'de Osmanlı hizmetine girmişdi. Pâdişah, Kelly'den son derece memnundu, kaptana, üzerinde bir gemi resmi bulunan pırlantalı bir altun madalyon - plâk hediye etti.

Sultan Mahmud 1830 yılı Ocak ayında bu vapurla bir Tekirdağı seyyahatına çıkdı.

Lütfi Efendi bu seyyahatı şöylece anlatıyor:

«1245 şabanının üçüncü günü zâti hazreti pâdişâhî Çekmecelerle ol havâliyi temâşa

Buğ gemisi Swift
(Resim : Behcet Cantok)

zımnında vapur ile teşrif etmişlerdir. Doğru Tekirdağına varılub bir gece ikaamet ve ehâliye iltifat ve Şumnu'ya gitmek üzere İstanbuldan gönderilip Tekirdağı iskelesinde kalmış olan mühimmât manzûri pâdişâhî oldukda memuru Silâhşor Ağanın dirliği ref ile müzâcât icrâsından sonra avdet olundu.

«Tekirdağında vapura, vapur kömürü olmadığından odun alınarak yola çıkıldıkda, şiddeti havâdan Marmara tarafına yol verilemedi. Vapur dalgalar arasında çalkanur iken vapura bağlı olan pâdişâhın tebdil kayığı ile bostancıbaşı kayığı, ikisi de battı, pâdişahın kayıklarda bulunan murassâ şemsiyesi, silâhları da onlarla berâber batup telef oldular. Bu hal ile gece yarısı Silivri sularına gelinerek 17 kolaç derinlikde bir yere demir atılarak sabahladıkdan sonra demir alınıp cuma günü İstanbula muvâsalet olunmuşdur».

Bu kayıd gösteriyor ki Tekirdağı ile Silivri arası açıklarında, deniz dibinde İkinci Sultan Mahmud'un murassâ bir şemsiyesi ile murassa silâhlarından mürekkeb bir servet yatmaktadır.

Buğ Gemisi Swift'in hangi tarihde kadro dışı edildiğini ve âkibetinin ne olduğunu bilemiyoruz.

Halûk Y. ŞEHSUVAROĞLU

BUĞULUCA HAMAM — Galatada Çeşme Meydanı civarında meşhur eski hamamlardan biri idi; kendi adına nisbetle Buğulu Sokak diye anılan sokakda idi; kadimden beri müşterisi tersâneli, kayıkçı, salapuryacı, pek gürültülü bir muhitin ayak takımı olmuşdu; halk ağzında «Boğçe Hamamı» ve «Bokluca Hamam» isimleri ile de anılırdı. Bize müstesnâ kıymetde bir itirafnâme tevdi etmiş olan Ali Pazvand'ın hâtıraları arasında bu Buğuluca Hamam eclâfdan uygunsuz gürûhunun gece mekânı olmuş görünmektedir.

1957 de, sâdece para kaygusu güden, sâhibi olduğu mülkün bir büyük şehir bünyesindeki târihî kıymeti ile hiç alâkadar olmayan mülk sâhibi tarafından hamamın müsteciri çıkarılmış ve bu meşhur hamam da pek çok benzeri gibi kör kazmanın kurbanı olarak yıktırılmışdır. Resmi ve bir plân-krokisi maalesef çizdirilemedi.

BUĞULU SOKAK — Galatanın Arab Camii ve Emekyemez Mahalleleri sokaklarından, bir başı Yelkenciler Sokağında olan çıkmaz bir sokakdır; Üsküfcü Sokağı, Yemeniciler Caddesi, Alaca Mescid Sokağı, Fütuhat Sokağı, Yaprak Çıkmazı ile kavuşakları vardır, eski Tersâne Caddesi (ki bu caddeye buradaki istimlâk yıkmaları esnâsında enkaz altında kalarak şehîden vefat eden yarbay Şehâbeddin Evren'in adı verilmişdir) ve Sarızeybekler sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir.

Bir araba geçebilecek genişlikde ve paket taşı döşelidir. Galatanın eski meşhur hamamlarından Buğuluca Hamam bu sokak üzerinde idi, hâlen bir duvar kalıntısı görülür, 1957 de sâdece para kaygusu güden, sahibi olduğu mülkün bir büyük şehir bünyesin-

deki tarihî kıymetiyle hiç alâkadar olmayan mülk sâhibi tarafından hamamın müsteciri çıkarılmış ve meşhur hamam pek çok emsâli gibi kör kazmanın kurbanı olarak yıkdırılmışdır. İstanbulda ve bilhassa Galatada Türk damgasını arayacak müstakbel nesiller bu adamları, adlarını bilsin bilmesin kıyâmetedek tel'in edeceklerdir. Çarşı boyu bir yoldur, üzerinde büyüklü küçüklü kâgir yapılarda ve dükkânlarda daimâ bir faaliyet, iş adamları kalabalığı görülür. Sarızeybekler Sokağı ile kesişdikten sonra dikleşir ve bir çıkmaz olarak sona erer (Aralık 1961).

BUHÂRÂ PAZARI — Geçen asır sonları ile asrımız başında meşhur mağazalarından biri olub Âlimzâde Ömer Efendi adında biri tarafından açılmış idi. 26 Temmuz 1903 tarihli Tercemânı Hakikat Gazetesinde şu ilânı görüldü:

Âlimzâde Ömer Efendinin
Buhârâ Pazarı
Mahmudpaşa başında börekci fırını karşısında.

Billûr şişe, Saksonya, mâdenî eşyâ ve kahve fincanları, ve gaayet zarif karpuzlu lâmbalar, ve şerbet takımları ve piyata yemek tabakları ve envâı en ucuz ve bahâlısından çeşid bulunduğu gibi mezkûr mağazada en âlâ kokulu çin çayları dahi ehven fiatla külliyetli ve perâkende füruht, ve mezkûr mağazalara müracaat edecek zevâtın her halde memnun kalacakları ve mevcud mallarının doğrudan doğruya fabrikalarından celb edildiği ilân olunur.

BUHÂRA TEKKESİ VE MESCİDİ — Sultanahmed altında Mehmed Paşa Yokuşunda, bu yola adını vermiş olan Sokollu Mehmed Paşa Camiinin karşısındadır. Hicrî 1318 (Mîlâdî 1900) de Buhârâ Hanlığının Gûzar vâlisi Astanakul Koşbeği tarafından yaptırılmış, o uzak Türk diyârlarından muhâcir sıfatı ile gelecek vatandaşlarının gurbetde kendi evleri gibi barınmaları ve ayni zamanda Türkistandan Beytullaha ziyâret maksadı ile sefer etdikleri esnâda İstanbuldan transit olarak geçenlerin bir kaç gün konaklamaları için yaptırılmışdır. Bir de mescidi vardır, minâresi sokak kapusunun kemeri üzerine ve iki binâ bloku arasına yapılmışdır.

Bir nakşî dergâhı idi. Cumhuriyetden evvel burada muayyen zamanlarda zikredilir, edebî, ilmî, harsî sohbetler olurdu. 1922 de Tekke evkafa intikal deerek kapatılmış, bilâhâre bir kısmında «Türkistan Gençler Birliği» yerleşmişdir. Acınacak derecede harab durumdadır. Bir kaç sene evvel içinden çıkan bir yangında üst katı tamamen harab olmuşdur. Mescid 1927 de Türkistan Gençler Birliği tarafından konferans salonu hâline çevrilmişdir.

Mehmed BÂKIR

BUHÂRÂ TEKKESİ CİNAYETİ — 1947 yılı haziranının dördüncü çarşanba günü öğle üzeri, saat 12 de, Sultanahmedde Mehmedpaşa yokuşunda Buhârâ Tekkesi diye meşhur binâda henüz on dört yaşında Hâcer adında güzel bir mektebli kızcağız kırk beş yaşındaki âşıkı Yusuf tarafından onyedi yerinden bıçaklanarak öldürülmüş, bu şenî vak'a büyük şehirde derin bir teessür uyandırmışdır. Avam ağzında aşk denilen, aslında ise tatmin edilmemiş behîmî canavar hırsın kurbanı olan küçük Hâcer'in hastahânede bulunan müteverrim babası da fâciadan birkaç gün sonra ölmüşdür.

Ağır suçlu kaatil Yusuf'u bu fâciaya sürükleyen sâikler arasında küçük kurbanın baba ve anasının mes'ûliyet hisseleri bilhassa şâyanı dikkattir.

Hâcer Çıray
(Resim : S. Bozcalı)

Cinâyet üzerine gazeteler geniş tafsilâtlı yazılar neşretmişdir. O zamanlar İstanbul gazeteciliğinin en kudretli zâbıta ve adliye muhâbirlerinden Ferdi Öner bu vak'a üzerine «Sultanahmed Cinâyeti» adı ile bir risâle yayınlamış, Üsküdarlı Destancı Vâsıf Hoca da, yarım asır evvelki geleneği ihyâ ile «Hâcer'in Destanı» nı yazmış, neşretmişdir.

Bütün mes'uliyeti kaatile yükletilemiyecek olan bu müdhiş cinâyet, hâdiselerin şu seyir ve inkişâfı ile işlenmişdir:

Karı koca Müyesser ve Âdil Çiray aslen Türkistanlı olup 1931 de orada evlenmişlerdir; o zaman Müyesser 15, Âdil 18 yaşlarındadır. Fakat bir müddet sonra Türkistan'dan hicret etmek zorunda kalmışlar, türlü mihnet ve meşakkatle Afganistan'a sığınmışlar, yaya olarak bir ay kadar süren bu hazin yolculukda, konakladıkları bir mağarada, 1932 yılında Hâcer dünyaya gelmişdir. Kâbül

şehrinde iki yıl oturan bu âile Afganistan'ın diğer bâzı şehir ve kasabalarını da dolaşarak 1940 da Türkiye'ye gelmişler ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edilerek Çiray soyadını almışlardır. Evvelâ Lâleli'de yerleşmişler, Âdil seyyar satıcılık yaparak âileyi geçindirmeğe çalışmış, işleri iyi gitmemiş, mihnet ve teessürle teverrüm etmişdir; 1943 de Kızılay'ın delâleti ile Buhârâ Tekkesinin bir odasına taşınmışlardır, Hâcer 11 yaşındadır, ilkokulu bitirmek üzeredir. Ayni tekkede oturan hemşehrilerinin yardımı ile bir dikiş-nakış makinası edinen Müyesser Çiray terzilik yaparak hasta kocasına yardıma başlamışdır. İşte bu sırada, 1943 de, Çirayların karşısına ayni tekkenin üst kat odalarından birinde oturan Yusuf Kıpçak çıkmışdır, Âdil'den onbir yaş büyük olan bu adam küçük mektebliye âşık olmuşdur, ve bir gün Âdil'in önüne çıkarak kızını helâlinden zevce olarak istemişdir, ve şiddetle red cevâbı almışdır. Bir gün de okuldan dönen Hâcer'in yolunu kesmiş: «Seni seviyorum, bana varır mısın?» demiş, küçük kız dehşet içinde, müvâzenesiz âşıkın elinden güçlükle kurtulup odalarına kaçmışdır. O akşam Çiraylar Yusuf'un odasına giderek meseleyi ciddî görüşmüşler, sonra cinâyet mahkemesinde tesbit edilecekdir, yalnız kızın yaşı üzerinde durularak Yusuf'a Hâcer'in ondört onbeş yaşına girmesi için üç dört sene beklemesi söylenerek mübhem bir söz kesilmiş, ve Çiraylar Yusuf'un küçük nakdî yardımlarını kabûle başlamışlardır. Yusuf da bir seyyar satıcıdır, sıkıntı içindedir, daha müsâid şartlar ile para kazanmak için Anadolu'ya, Silifke'ye gitmişdir.

1947 de 14 yaşına girmiş olan Hâcer Çapa Kız Sanat Enstitüsüne devam etmektedir, okulunun güzel, çalışkan, sevilmiş bir kızıdır, muhakkak ki gönül vâdisinde tomurcuk hâlinde duyguları vardır, mübhem de olsa, muhayyilesindeki hayat arkadaşı güzel ve münevver bir delikanlıdır. Anası Müyesser 12 lira haftalıkla Mahmutpaşa'da bir iplik fabrikasında çalışmaktadır, babası Âdil de Haydarpaşa Hastahânesinde, şifâ ümidi tamamen kesilmiş. çok yaklaşmış son gününü beklemektedir. Yusuf Kıpçak İstanbul'a dönmüşdür, Anadolu'da da muvaffak olamamış, parasızdır, fakat âşıkdır. Müyesser'le konuşur, eski sözü hatırlatır, Türkistanlılarca evlenme çağına girmiş olan Hâcer'in kendisine verilmesini söyler. Genç kadın, Hâcer'in yeni bir muhite açılan hayat yolunu anlatır, güzel kızın istikbâli parlakdır, Yusuf 45 yaşında ve hâlâ muvaffak olamamış parasız bir adamdır, kızı ona vermek, bir ananın evlâdını eliyle ateşe atması demekdir; bu konuda verilmiş söz mevzûi bahis olamaz, söz Hâcer'indir, ve Hâcer, babasından bile çok büyük, ve üstelik parasız bir adamı elbet ki istemiyecekdir; ona bu yolda en küçük bir îmâ dahi haksız ve yersizdir.

Vak'a günü Hâcer, iyi derecede sınıf geçdiğini bildiren karnesini almış, sevinç içinde Buhârâ Tekkesine dönmüşdür, anası henüz işinden gelmemişdir, odalarında ayni tekke sâkinlerinden bir İkbal Abla vardır. Cinâyetin tek görgü şâhidi olan bu kadın şöyle anlatır:

«Neş'e içinde olan Hâcer nakış makinasına oturmuşdu, kapu vuruldu, ben açdım, Yusuf'u gördüm:

— Abla, dedi, Hâcer'e iki çift sözüm var, müsaade edersen içeri gireyim..

«Kıza sordum:

— Gelsin söylesin bakalım, ne istiyormuş benden.. dedi.

«Yusuf geldi, bir iskemleye oturdu:

— Hâcer, seni yıllardanberi seviyorum, unutmak için Anadolu'ya gittim, unutamadım, on dört yaşına kadar bekle demişlerdi, işte şimdi o yaşa geldin, şimdi anan râzı olmuyor, iş sana kaldı, son söz senin, dedi.

«Hâcer:

— Yusuf amıca, neden böyle söylüyorsun, ben yaşda kız evlenme düşünür mü, üstelik babam hasta, ana kız geçim için didiniyoruz, mektebdeyim, bir istikbâlim var, sen ise benim dedem yerindesin, bu nasıl teklif dedi. Yusuf birden yerinden fırladı, kız da fırladı. Adam yüzünü korkunç bir şekilde buruşdurarak tekrar:

— Bana varacak mısın ?diye sordu.

«Kız gözleri yerde:

— Hayır, ben çocuğum.. cevabını verdi.

«Yusuf:

— Bu son sözün mü? diye bağırdı. Elleriyle kızı omuzlarından tutup sarsdı. Hâ-

cer kendini kurtarmaya çalışarak: —Son sözüm!. dedi.

«Yusuf'un bıçağını çekdiğini gördüm, kendimi dışarı attım, avazım çıkdığı kadar:

— İmdad., imdad.. Yusuf Hâcer'i öldürüyor!. diye bağırdım.

«Ne kadar bağırdım, ne kadar zaman geçdi bilmiyorum, Yusuf'un elinde kanlı bir bıçakla odadan dışarı çıkdığını gördüm, cümle kapusuna doğru koşdu. Sesime koşan komşularla odaya girdiğimizde Hâcer'i param parça bi rhalde bulduk».

Kaatil doğru karakola giderek teslim olmuşdur. Ağır Ceza Mahkemesi Yusuf'a verilmiş sözü, ve Çiraylar'ın ondan gördükleri eski küçük yardımları suçu hafifletici sebepler bulmuş, Yusuf Kıpçak otuz yıl ağır hapse mahkûm edilmiş, ve zan ederiz ki 1947 den sonraki umumî aflardan birinde de tahliye edilmişdir. Bu cinâyet, türlü cemiyet meselelerinin içinde kolaylıkla mütalâa edilebileceği bir roman konusudur. Günün gazeteleri vak'ayı «canavarca bir şenaat» olarak göstermişlerdir. Hattâ mahbushânedeki mahkûmlar tevkif edildiği gün aralarına sokmak istememişler, linc edilmesinden korkulan kaatil tecrid edilmişdir.

Üsküdarlı Vâsıf Hoca da destanını o hava içinde yazmışdır.

HÂCER'İN DESTANI

1. Meş'um saatinde güzel bir günün
İrişir bir haber nagihâni
Bahtı siyahını bir gonce gülün
İşiden basıyor feryad figaanı

2. Hangi birini itmali hikâyet
Âdi vukuat yerine cinayet
Ne rivayettir bu ve ne şikâyet
Hakikat halin öz tercemânı

3. Sultanahmedde Buhârâ Tekkesi
Çün dergâhtır kabul ider herkesi
Türkistanlı Yusuf Kıpçak nâkesi
Asıl maksadım kılmakdır beyanı

4. Bir höcrede yalnızca sâkin
Mûnis görünürmüş fasikmiş lâkin
Fesad kumkuması lâinü hâin
Kurarmış gönlünce nifak pilânı

5. Hemşehri ve komşusu Âdil Çıra
Konuşurlar Yusuf'la ara sıra
Lâkin Yusuf denilen o kalbi kara
Koparır arkasından bora tufânı

6. Hâcer'dir Âdil'in biricik kızı
O kızı için çekermiş çok sızı
Kınalı kuzu alnında yaldızı
İffet ve ismeti parlak nişânı

7. Mekteb talebesi idi henüz ma'sum
Her ahvâlinden safiyeti ma'lûm
Çok yazık vazallı babası mağmum
Kalbinde daim Hâcre'in hicrânı

8. O Yusuf imiş hicrânın sebebi
Hâcer'miş derdli babadan talebi
O taleb yerine Hakkın gazebi
Dolandı başına kahri Rabbânî

9. Sırnaşık bî hâyâ yanub yakılır
Babasından ister kıza takılır
Komşuluk yine yüz yüze bakılır
Amuca yerine tutardı anı

10. Utançdan hiddetden başın eğerdi
Büyüğümdür diye hürmet iderdi
Kandilde bayramda elin öpredi
Sokmasun diye kollardı o yılanı

11. Dirlerdi Kıpçağa gel eyle kerem
Vaz geç bu sabîden getirme elem
O yüzden olmuş vah baba da verem
Düşdü hastahâneye bitti tüvânı

12. Bırakub yavruyu evinde ana
Bir gün gider hastahâneden yana
Görünce eşini yana yana
İlk sorgusu olur tâze fidânı

13. İyi mi Hâcer'im didemin nûri
Ağlar mı benimçün söyle ol hûri
Dem gelür görürüz yevmi sürûri
Buluruz şifâlar lütfi Sübhâni

14. Öp de gözlerinden olsun selâmım
Budur hep tavsiyem hâsılı kelâmım
Yalnız bırakma sâfi merâmım
Yetiş meleğe eyle şitabânı

15. Bilmez ki ne yapmışdı Yusufi hunhâr
Yıkmış da devirmiş solmuş gül'izâr
Parçalanmış bulunmuş sönmüş nigâr
Kim bilir ne kadar kıldı amânı

16. Müstekrek ahvâli hayliden kurmuş
Kapılmış hırsına coşmuş kudurmuş
Onüçlük sabîye urdukça urmuş
Unutmuş da zâlim havfi Rahmânı

17. Satır altında ne kadar bağırdı
Meledi kuzular gibi çağırdı
Çırpınıp da kuşlar gibi şakırdı
Teslim etti nihâyet ol aziz cânı

18. Girince odaya ol bedbaht ana
Görür ki boyanmış kuzusu kana
Sîm tenin her parçası bir yana
Şaşırdı kendini basdı figaanı

19. Süremeden yürüdü ömri bahârın
Acısı mirasdır her elde varın
Duyunca bu hâli semti civarın
Ağlayı ağlayı koşdu sükkânı

20. Donanan tabutu gelinler gibi
Kokardı miskü yaseminler gibi
Heman şühedayı güzinler gibi
Garki nûr eyledi mezaristânı

21. Pençei adalet tuttu kaatili
Tav'an ve kerhen ahkâmın kaili
Yoktur bu işde halâsın kaabili
Bulur yerini tahriri Yezdâni

22. Her kara habere diğer bir acı
İnzimamla bozar hep imtizacı
Hangisine yansun bîçâre bacı
Âdil de boylamıştır kabristânı

23. Kılı kırk yarardı şübhesiz kelâm
İddiayı savcı bihakkın tamam
Virilen cezada ayniyle îdam
Döğünsün yırtınsın kılsun nalânı

24. Safha be safha celse be celse
Uzadı bu dâvâ konulsa re'se
Azdır çokdur diye kapılma ye'se
Otuz sene kanaati vicdâni

25. Ol sefih Kıpçak ol nâ merd nâ bekâr
Bir hâne halkını kıldı tarümâr
Vahşilerden alçak ifrit canavar
Hiç insan kıyar mı böyle insânı

26. Fenâda kurtuldu böylece hunhâr
Soracak elbette bekaada Kahhâr
Ne korkunç süaller vardır neler var
Kurulunca ulu Hakkın divânı

27. Gittiyse o yavru hazin mezâre
Kaatil haşredek hedef inkisâre
Olsun da ciğergâhı pâre pâre
Hıçkıra hıçkıra çıksın çeşmânı

28. Olacak nâçâr mukadder zuhurât
Bin dokuzyüz kırk yedide vukuât
Vâsıfla ağlar kelimât hurufât
Bir yıl sonra yazabildi destânı

BUHUR — Dilimize arabcadan alınmış isim, asıl telâffuzu «behur» dur; tütsü; yakıldığı zaman güzel koku veren bir nevi zamk, zîgale; ûd ağacı, misk ve lâden gibi şeylerden terkib edilip güzel koku vermek üzere yakılan şey. Halk ağzında B'nin zammı ile «buhur» telâffuz olunur (Türk Lügatı).

Mısır Çarşısında satılan buhurun lâtince adı «styrax liquidus» dur; bu maddeye ticâretde zîgala derler. Memleketimizin Muğla ve Fethiye ormanlarını teşkil eden «doğu anber ağacı» yahud «doğu ûd ağacı», ki lâtince adı «diquidanbar orientalis» dir, buhur bu ağacın gövdesinden elde edilir. Yongaları tütsü için kullanılır, Mısır Çarşısında, ve diğer attarlarda ve bahâratcılarda satılmaktadır.

Câmilerde, tekkelerde, kilîselerde havayı ta'tir, güzel kokulandırmak için kullanılır; yine ayni maksadla bir de buhur suyu yapılırdı. Tanzimatdan evvel Osmanlı sarayında, İstanbul'da Topkapu sarayında, fetihdenberi devam edegelen bir an'ane olarak her yıl ramazan ayının onbeşinci günü geçdikden sonra pâdişaha buhur suyu takdim olunurdu ve karşılığında bir ihsan, atiyye alınırdı; buhur suyu sarayda Helvahâne Ocağında yapılırdı ve husûsî sûretde hazırlanır idi.

Helvahâneye âid bir defterde rastladığımız buhur suyu terkibi şudur:

200	dirhem	sarı sandal
120	»	ıslah yağlı buhur
200	»	çiçek buhuru Meryem
180	»	ham Ud ağacı
50	»	ıslahı kalenbek
140	»	asilbend
70	»	kırmız
30	»	lotur
50	»	çoğan tohumu
20	»	susam kökü
11	»	ıslahı misk
15	kıyye	ıslahı çiçek
216	»	gül suyu

Yukardaki maddelerin herbiri ayrı ayrı çıkınlara bağlanır ve gül suyu doldurulmuş ağzı kapalı bir kapda on iki saat kaynadılır, sonra çıkınları çıkararak içerisinden bir mikdar su alınırdı; bu alınan suya beyaz buhur suyu denilirdi. Bunu ayrı bir güğüme koyarak 30 dirhem sarı sandal, 20 dirhem yağlı buhûru meryem, 18 dirhem ud ağacı, 20 dirhem kalenbek tozu, 15 dirhem asilbend (bunlar da ayrı ayrı çıkınlara bağlanarak) 12 saat kaynatılır, ateşden alınarak el dayanacak dereceye gelince içine 1,5 miskal misk ve 1,5 kıyye çiçek suyu ilâve idüp güğümü sallaya sallaya hal edilirdi; ne kadar çok sallanırsa buhur suyu o kadar lâtif olur.

Elde edilen buyur suyu saray mensublarına, vükelâya, hareme, ulemâya, ve sâir bendegâna ramazanın onbeşinden itibâren zarif billûr şişeler içinde sakangurlara bağlanarak dağıtılırdı. Bu buhur suyu, alanlara, Hırkai Şerif Alayına dâvetiye yerine geçerdi.

Nâşid BAYLAV

BUHURLU ÇIKMAZI — Şişli'de Paşa Mahallesi sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 18 numaralı paftasında Buhurlu Sokağı ile Kuyu Aralığı arasında gösterilmişdir. Gaayet dar, inişli, zemini kayalık, dere yatağını andırır bir yoldur; üzerindeki dört beş ev dar gelirli âile meskenleri görülür (Aralık 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BUHURLU SOKAĞI — Şişli'nin Paşa Mahallesinde, Feriköy Kuyu Sokağı ile Buhurlu Çıkmazı arasındadır, sağa sola kavisli, meyilli, yarı kabataş döşeli yarı toprak bir yoldur. Bulanık Dere Sokağı ile bir kavuşağı vardır. Ahşab ve kâgir karışık ve çoğu teker katlı olan evleri mütevâzi gelirli âile meskenleridir. (Aralık 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BULANIK DERE SOKAĞI — Şişli'nin Paşa Mahallesi yollarından, Barutcular Sokağı ile Buhurlu Sokağı arasında uzanır, Avukat Caddesi ile de bir dört yol ağzı yaparak kesişir. Barutcular Sokağı tarafından yüründüğüne göre bir araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşenmiş ve meyilli bir yoldur. Baş tarafında üç ağaç yola bir şirinlik vermişdir. Avukat Sokağı ile keşisdikden sonra meyli daha dikleşir, sağa sola kıvrılır, bir çatal ağızla ikiye ayrılır, sağdaki sağa sola kıvrılan dar bir toprak yoldur, Buhurlu Sokağına kavuşur, soldaki ise kabataş döşeli, gaayet dik, uçurum gibi bir dere yatağına kavuşur, karşı tarafa tahta köprü ile bir geçit vardır. Büyüklü küçüklü ahşab ve kâgir evleri mütevâzi gelirli âile meskenleri görülür (Aralık 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BULGARLAR — İstanbul'da oturan Bulgarlar kadimden beri abacılık, seyislik, terzilik, sütcülük, mahalle bakkallığı, koltuk meyhâneciliği, konak arabacılığı, kavaslık, bağçıvanlık, dülgerlik, çobanlık, ırgadlık ile meşgul ola gelmişlerdir; büyük ekseriyetle ayak takımı idi. İstanbul'da münevver Bulgarlar Bulgaristan'ın istiklâlinden, ve müstakil Bulgaristan'da aydın bir tabaka yetişdikden sonra görülmeye başlamışdır.

Müstakil Bulgar Ortodoks Kilisesi kuruluncaya kadar da İstanbul'da oturan, ve Bulgaristan'dan ticâret kasdı ile İstanbul'a gelip giden Bulgarlar, günlük ibâdetlerinde ve yortu günlerinde rum kiliselerine giderlerdi. Âyinlerde rum papaslarını, söylediklerini anlamadan dinlerler idi.

Bulgarların Fener Rum Ortodoks kilisesinden ayrılması ve müstakil Bulgar Ortodosk Kilisesinin teessüsü evvelâ İstanbul'da bir «Bulgar Papas Evi» nin kurulması ile başladı. Bu dinî - iyasî meseleler, bu ansiklopedinin konusu dışında kalır (B.: Fener Rum Ortodoks Kilisesi).

BULGAR HASTAHÂNESİ — İstanbulun en eski husûsî hastahânelerinden biridir. Şişli'de Darülaceze Caddesindedir; 7 kapu numarasını taşır, 1960 - 1961 İstanbul telefon rehberindeki telefon unmarası 480434 dür.

İnşâsına 1897 de başlanmış, 1901 yılında tamamlanmış ve resmi küşâdı 25 Nisan 1902 târihinde yapılmışdır. Kurucularının başında, yapdığı büyük para yardımları ile Evlogi Georgiyef hatırlanmaktadır. 50 yataklı bir hastahâne olup hâriciye ve dâhiliye servislerini ihtivâ etmekde idi; 1961 de göz, kulak, boğaz, burun, kadın ve doğum, röntgen, çocuk ve asabiye poliklinikleri yapılmakda idi.

Hakkı GÖKTÜRK

BULGARİSTAN KIRALI FERDİNAND İSTANBUL'DA — (B.: Ferdinand, Bulgaristan Kıralı).

BULGARİSTAN KIRALLIĞI HÂNEDÂNI İSTANBUL'DA — 1946 yılı eylül ayında Bulgraistan'da kırallığın ilgaası ve cumhuriyetin ilânı üzerine çocuk kıral Simeon ile aslında bir İtalyan prensesi olan ana kıraliça Giovanna, ve kıralın yine çocuk sayılacak ablası Prenses Marie Louise, akrabâ ve sâdık yakınlarından on beş kişilik bir maiyet ve husûsî bir tirenle Türkiye'ye sığınmışlar, 17 eylülde İstanbul'a gelerek saat 12 de Sirkeci Garına inmişler, Devlet Denizyollarının Aksu vapuru ile ayni gün saat 13 de İskenderiye'ye hareket etmişlerdir; İstanbul'da indikleri gar, geçdikleri köprü ve Galata Yolcu Salonundan gayri hiçbir tarafı görmiyerek ancak bir saat kalmışlardır, bu sûretle büyük şehrimizde en az kalan yabancı şöhretler arasında bir rekor tesis edilmişdir. Aşağıdaki satırları 18 eylül 1946 tarihli Cumhuriyet Gazetesinden alıyoruz:

«Bulgar Kral ailesi, Sirkeci garında Bulgaristan Elçisi M. Antonof, İtalyan Başkonsolosu Kont Piyetro Markeki, Türk ve yabancı gazeteciler, ve Bulgar sefareti erkânı tarafından karşılanmıştır.

«Hususî tren, Sirkeci garına geldiği zaman İtalyan Başkonsolosu vagona girerek ana kraliçe ile bir müddet görüşmüştür. Görüşmeyi müteakip hususî vagondan perona inen kral ailesinin çehreleri, üzgün bir durum arzetmekte idi. Ana kraliçe siyahlar giyinmişti. Sağında çocuk Kral Simeon, solunda da genç Prenses M. Louise bulunuyordu, ikisi de gri elbise giyinmişlerdi; kral mütereddid, prenses neşeliceydi. Kendisiyle görüşen gazetecilere ana kraliçe gösterilen alâkadan dolayı teşekkür ettiğini ve başka bir şey söyliyecek durumda olmadığını beyan etmiştir.

«Kral, annesi ve kızkardeşi ile Bulgar Konsolosluğunun otomobiline binerek Galata yolcu salonuna gitmiştir. Aksu vapurunda kendilerine tahsis edilen salonda bir müddet istirahat etmiş ve burada kendisiyle görüşmek istiyen gazetecilere çocuk kral da başiyle işaret ederek «hayır» demiştir.

İki kamyonu dolduran kral ailesinin eşyası vapura yerleştirilmiştir ve gemi saat 13 de hareket etmiştir.

«Sofya 17 (A.P.) — Bulgaristan Cumhuriyeti Başkanı M. Kolarof dün ilk defa olarak, Amerikan gazetecileriyle görüşerek, «Cumhuriyetin sürekli bir dünya barışı tesisinde ödevini yapacağını» bildirmiştir.

«Komünist lideri Georgi Dimitrov da bir beyanatta bulunarak Bulgaristanın şimdi yeni bir rejim kurmakta olduğunu ve iç işlerini yalnız başına halletmek arzusunda olduğunu söylemiştir».

BULGAR KEŞİŞİN İTİRAFNÂMESİ — 1861 de Mehmed Emin Âlî Paşanın üçüncü sadâretinin ilk ayları içinde, İstanbul'da devlet baş mustantiki Mehmed Nazmi Efendinin huzûrunda tesbit edilmiş bir itirafnâmedir. Asıl adı Gabruvalı İstoykooğlu Mihail olub Bulgar Keşiş Mitrokan adı ile tanılan büyük bir serserinin bir kaç roman konusu olacak hayatını aydınlatan ve manastırların iç yüzünün kirli köşelerini gösteren bu itirafnâme son derece kıymetli bir vesîka olub ilk defa 1961 yılının ekim ayında R. E. Koçu tarafından Cumhuriyet gazetesinde neşredilmişdir; ki R. E. Koçu bu itirafnâmeye şu satırları ilâve etmişdir:

«Bu itirafnâme ile cihan edebiyatına mühim bir vesika verdiğimizi zan ediyorum. Eserleri bütün batı dillerine çevrilmiş Panayit İstratinin romanlarının çoğunda baş kahramanlardan biri olan Mihail, romancı tarafından hayatının büyük bir kısmı, bilhassa mâzîsi tamamen karanlık olarak gösterilmiştir. Panayit İstrati'nin romanlarını okumuş olanlar, bu itirafnâmenin sâhibi Gabruvalı Mihail ile İstrati'nin Mihaili'nin aynı adam olduğunu çok yakından göreceklerdir. Panayit İstrati sağ olsaydı ve İstanbul adliyesinde tesbit edilmiş bu itirafnâmeyi görmüş olsaydı, bizim naklettiğimiz macerâlar, yeni bir kaç romanının bizi çok düşündürecek mevzuu olurdu» (B.: Mihail).

Gabruvalı İstoykooğlu Mihail, 1861 yılı nisanında şübheli bir adam olarak Erzurum'da yakalanmışdı. Adının «Yorgiyef» ve keşiş uşağı olduğunu, yolda eşkiyâ tarafından soyulduğunu, Trabzon yolu ile İstanbul'a yahud Eflak'a (Romanya'ya) gitmek istediğini söylemişdi.

Tahminen kırk yaşlarında, uzun boylu, güçlü kuvvetli, pençeli, vücud yapısı ve yüz çizgileri ile bir erkek güzeli idi. Hakikaten soyulmuş bir adama benziyordu, eteği ayaklarının incik kemikleri hizâsına kadar inmiş

papas cübbesinin altında bir iç donu ile gömlek vardı; pantalon, caket, yelek gibi şeyler yokdu. Ayakları çıplakdı ve çıplak ayaklarına partal kaba kundura geçirmişdi. Bu perişan kılığı ile tamâmen tezad hâlinde, boynuna altın bir zincirle asılmış on santim çapında ve çevresi elmaslı bir altın madalyon vardı.

Eşkiyâ tarafından nerede soyulduğunu, haydutların boynundaki kıymetli madalyonu niçin almadıklarını söyliyemedi; tevkif edilerek İstanbul'a gönderildi.

İTİRAFNÂME

«**Çocukluğum ve aşkım** — 1820 de Büyük Tırnava'nın Büyük Gabruva kasabasında doğdum. Ailemiz aba dolapçısı İstoykooğulları diye meşhurdur. Adım Mihaildir. Şimdi taşıdığım Yorgiyef adı dedemin ismidir, babamın adı Vasildir. Babam namuslu bir çiftçi idi, uzun zaman haber alamadım, hayatta mıdır, bilmiyorum. Ben de onaltı yşaıma kadar çiftçilik yaptım. Kapanmış eski yaraları açmak benim için çok acıdır, fakat size hayatımı hiç bir şey gizlemeden anlatacağım, hattâ bir erkek için yüz kızartıcı olan şeyleri de gizlemiyeceğim.

«Çok güzel bir çocuktum. Kuzu derisi kalpak, aba potur ile, ve bazan yalınayak dolaşırdım ama Gabruva'nın hemen bütün kızları yolumu beklerler, benimle konuşmıya can atarlardı. Benim de başımda kavak yeli ve kanımda ateş vardı, fırsat buldukça kızları bir köşeye çeker, sıkıştırır öper, onlara türlü türlü ümitler verirdim.

«Tarlamızın kenarından küçük bir dere geçer, iki kenarı salkım söğütlük ve kavaklıkdır, derenin öbür yakasından da bir yol geçer. Derede yıkanıyordum, birden atları parlamış bir arabanın ilerden tozu dumana katarak geldiğini gördüm, arabada bir kız vardı ve atlara hâkim olamıyordu, hemen yola fırladım, belki çılgınlık idi, atların önüne atıldım, ayaklarım yerden kesilerek bir müddet havada uçarak gittim ama iki parlamış atı durdurmağa muvaffak oldum.

«Arabadaki kız, Gabruva'nın en zengin adamı olan yün ve deri tüccarı Nidelkof'un kızı Minke idi. Memleketimizde fakir ve zengin kızlarının kıyafetleri hemen farksızdır, Minke'nin de sırtında ev tezgâhında dokunmuş işlemeli bir gömlek, kaba siyah şayaktan bir eteklik vardı, koyu kumral saçları ince ince belki kırk kolan örülmüş ve ayakları çıplaktı.

İstoykooğlu Mihail
(S. Bozcalı'nın eli ile)

«Arabayı durdurdum ama hani ben de bittim, derin derin nefes alıyordum. Minke ile göz göze geldik, o da çok korkmuş, perişan bir halde idi, arabadan yere indi ve bana:

— Sen, İstoykooğlu Mihail değil misin? diye sordu.

— Evet,. dedim.

«Birden boynuma atıldı, onu kucakladım ve öpüştük. Hiç konuşmadan bir salkım söğüdün altında belki yarım saat öpüştük; ve bu vak'adan sonra her gün buluşmağa başladık, hattâ bir kaç defa derenin en kuytu bir yerinde yıkandık, ama Leylâ ile Mecnun gibi saf ve temizdik.

«Meğer görülmüşüz, Minke'nin babasına haber vermişler. Kızını bir zengin arkadaşının oğluna vermek istiyen adam ifrite dönmüş, çapkın oğlan kızını baştan çıkarıyor diye zaptiyeye şikâyet etmiş. Bir akşam tarladan döndüğümde beni evden aldılar, zaptiye dairesine götürdüler ve Minkenin babasını çağırdılar. Adam elinde olsa beni boğacak idi. Aba potur ve yalınayakla dolaşan bir oğlanın bir gospodin kızı ile konuşması küstahlık, sevişmesi cinayet idi, bana küfretti ve iki tokat attı. Çavuş da ayrıca tehdit etti.

«**İlk iftirâ** — Ertesi gün Minkeyi yolumda buldum. Güzel kız babasının bana olan muamelesinden çok üzgün idi, kendisini hemen alıp kaçırmamı söyledi. Benimle beraber her türlü geçim sıkıntısına katlanacağını anlattı. Gabruva'dan kaçmağa karar verdik, gününü ben tesbitedecek idim, ve o söyliyeceğim yere gelerek, kaçacak idik. Fakat ertesi sabah zaptiyeler tekrar evimize geldi ve beni aldılar. Bu sefer, iki gece evvel çarşıda bir kuyumcu dükkânına girip onbin kuruşluk mücevher çalmakla suçlandırıldım. Bekçi hırsızı kaçar iken görmüş ve İstoykooğlu Mihail idi demiş.

«Evvelâ çok dayak yedim, ve bir hafta bir bodrumda hapsedildim. Fakat mahkemede, çarşıdaki dükkânın soyulduğu gece, kasaba dışında un öğütmek için gittiğim değirmende kaldığımı şahitlerle ispat ettim. Bekçi de karakoldaki ilk ifadesini mahkemede değiştirdi, gece idi, hırsız bu çocuktur diye ısrar edemem, dedi. Beraet ettim. Bekçi benden af diledi. «Mihail çok güzel ve çok toy bir çocuksun, sana acıyorum, gospodin Nidelkof ile uğraşılmaz, başına çok büyük işler çıkaracak, gel beni dinle, bir müddet için Gabruva'dan uzaklaş, başka yerlerde iş ara» dedi.

«Mahkemede beraet ettim ama halk nazarında çapkın ve uygunsuz bir genç oldum. Minke'yi öğrenemediğim bir yerde oturan bir yakınlarının yanına gönderdiler, öbür kızlar da artık benimle konuşmaktan çekindiler, zaten gözümde Minke'den başka kız yoktu,

«Prisova Manastırında ilk keşiş yamaklığı — Bir gün çarşı boyunda bir ihtiyarın benim için İstoykooğullarının yüz karası dediğini kulaklarımla işittim. Gabruva'da yaşayamıyacağımı anladım, keşiş olmıya karar verdim, bu kararıma razı olan babam beni Tırnava'ya iki saat mesafede Prisova Manastırına götürdü, orada başkeşiş Hacı Akabye'nin yanında «dayak» oldum. Dayak acemi ve genç keşiş demektir ki, vazifesi manastırın eski emektar keşişlerinin birine uşaklıkdır, yahut uzaktan öyle biliyor, öyle görüyorduk.

«Manastıra yaralı kalb ile, ve kâmil insanların arasında bulacağım huzur ümidi ile gelmiş idim, keşiş kılığına girmek için can atarcasına soyundum.

«El tezgâhında dokunmuş yünlüden siyah entarimin beline ip kuşağın nasıl bağlanacağını gösteren keşiş, belki bir aydan fazla berber eli değmemiş başımı okşıyarak:

— Hele saçları uzadığı zaman bu çocuğa tapılır.. dedi.

«Bu lâftan bir mâna çıkaramadım. Bildiğim, saçlarımın artık kesilmiyerek uzatılacağı idi. Dayak'ların hizmetinde bulundukları keşişlerin odalarında yattıklarını da o gün öğrendim.

«Hacı Akabey ilk günlerde bana çok iyi muamele de bulundu, hakikî bir baba yakınlığı gösterdi.

Mihail Prisova Manastırında
(S. Bozcalı'nın kompozisyonu)

İkinci iftirâ — Prisova manastırında dördüncü gecem idi; beni bir baba şefkati ile her fırsattan istifade ederek okşıyan ve öpen başkeşiş, bana bir kız gibi dilber olduğumu söyledi, ve hiç sıkılmadan çok çirkin bir teklifte bulundu, ve ben yaşta bir delikanlı için çok câzip bir hediye olan altın bir cep saati hediye etmek istedi. Şiddetle reddettim ve o gece hiç uyumadım.

Her sabah bir keşiş bana saatin kaç olduğunu soruyordu, saatim yok diyordum. Beni kasdederek vahşi bir şahin, çakal diyorlardı. Bunların mânasını da o gece öğrendim.

«Manastırlarda gün ağarmadan kalkılır. Sabah duasından sonra başkeşişin kahvaltısını hazırlardım. Tembihi üzere kahvaltıyı iki kişilik hazırlar ve odamızda baba oğul gibi sofraya beraber otururduk, o sabah bir kişilik hazırladım; Hacı Akabey: — Mihail, çok zeki oğlansın, onu bırak ve git, bugün âvare dolaş, yeni vazifeni sana söylerler.. dedi.

«O gün kırlarda âvare dolaştım ve akşama kadar aç dolaştım, manastıra yemeğe de gitmedim. Herhalde diyordum, başkeşiş babamı çağırtacak ve benim işe yaramadığımı, keşiş olamıyacağımı söyliyerek çocuğu al götür diyecekti.

«Akşam yemeğimi nerede yiyeceğimi bilmiyordum, bir keşiş: — Bizimle gel.. dedi. Aynı adam sofrada yatağımın kilise yanındaki boş bir bekçi kulübesine nakledildiğini söyledi. Sofradan hiç kimseye göstermeden bir bıçak aşırdım. İki gece tek başıma bu kulübede yattım ve manastırda bana bir iş göstermedikleri için, kilisede ibâdetler hariç, başıboş dolaştım..

«Fakat ikinci gecenin sabahı, sabah duâsı için kiliseye girildiğinde, bir camın kırıldığı ve kiliseden 12.000 kuruş değerinde bir gümüş şamdanın çalındığı görüldü ve bütün şüpheler benim üzerimde toplandı. Garip tesadüftür, o sabah ben herkesten önce kalkmış, karanlıkta ayak alışkanlığı ile kır yolunda dolaşmış, bir yerde sırt üstü uzanarak, az sonra kaybolacak yıldızlara bakıp manastırdaki sığıntı durumumun sonunu ve istikbalimi düşünmüştüm.

«Duâdan sonra Hacı Akabye beni odasına götürdü: — İnadı bırakır ve yola gelirsen seni bu zor durumdan kurtarabilirim Mihail! dedi.

«Başkeşişin ayaklarına kapandım, ağladım, hırsız olmadığımı söyledim ve teklifini yine reddettim. Beni bir odaya kapadılar ve Tırnava'ya haber gönderdiler, zaptiyeler geldi.

Tırnava Mahbushânesi ve haydut Balaban — Tırnava mahpuzhânesinde dört ay yattım. Cebimde beş param yoktu; mahpushânede Balaban adında azılı bir haydut tarafından beslendim. Parası olmıyana mahpushânede bir ku-

ru ekmek verilir, o da taş gibidir ve küflüdür. Balaban da Hacı Akabye tıynetinde bir adam idi, bana kız gibi güzel olduğumu söyledi; dört duvar arasında idim, et rafımdakilerin hepsi serseri, hırsız, kaatil; başıma çok daha müthiş şeyler geleceğini o kadar aydın gördüm ki, Balaban haydudun himayesini kabule mecbur oldum. Bu adam yirmi yıla mahkûmdu, benim ise muhakemem bile olmamıştı. Bir paskalya sabahı mahpushane kumandanı beni salıverdi, Balaban da küçük bir cep harçlığı verdi, maceramı biliyordu: — Mihail.. dedi, ben de tıpkı senin gibi, sen yaşta iken bir dayak idim, ama ben keşişi kestim ve dağa kaçtım, haydut oldum...

«Bir keşiş yamağı kıyafetiyle perişan bir halde Gabruvaya babamın yanına döndüm. Gabruvada herkes Prisova Manastırından çalınan gümüş şamdandan bahsediyordu, hattâ babam bile: — Nereye sakladın gömdün?.. diye sordu. Şamdanı çalmadığıma inandıramadım.

«— Sen artık Gabruvada oturamazsın.. diyen babam beni yine bizim o taraflarda Zleni Manastırına götürdü. Başkeşiş beni tepeden tırnağa muayene etti, hattâ pazardan katır alır gibi dişlerime baktı, ağzımın kokusu var mı diye yüzüne karşı hohlattı, gömleğimi çıkardım, vücudumu gördü ve nihayet: — Bu oğlan bana dayak olabilir! dedi.

«Zleni Manastırı, ve üçüncü iftirâ — Babam memnun, bana vedâ ederken: — Aman oğlum eline hâkim ol, buradan da bir şey çalarsan artık eve gelme!.. dedi.

«Babamdan da soğudum. Uşağı olduğum Zleni Manastırı başkeşişinin adını bile öğrenmedim. İlk gece ona, dilediği gibi hizmet ettim. Manastırda para menfurdur, şeytanî igfal vasıtasıdır, onun için bana hizmetimin karşılığı bir altın saat hediye etti.

«Fakat Zlenideki keşişlerin hepsi toplanmışlar, karar vermişler, içlerinden biri: — Dayak, dedi, seni aramızda istemiyoruz, başkeşişin himayesine güvenme, çünki senin bir gün yardan düşüp parçalanmana mâni olamaz...

«Hiç düşünmedim: — İşte gidiyorum! dedim, başkeşişe haber vermeğe bile lüzum görmedim, ayaklarıma çarıklarımı çektim ve hemen yola çıktım.

«Babam beni yine karşısında görünce şaşırdı. Zlenide bir gecelik misafirliğimin hikâyesini kısmen anlattım, başkeşişin hizmetimden memnun kaldığını, hattâ bana altın bir saat hediye ettiğini, fakat beni diğer keşişlerin kovduğunu söyledim. Kovulduğuma inandı ama bir gecelik hizmet karşılığı bir altın saat verileceğine aklı yatmadı: — Çaldın!. dedi. — Git sor! dedim..

«Babamın manastıra gitmesine hacet kalmadı.. Ertesi gün manastırdan bir keşiş geldi, babamla gizlice konuştu. Babam, suratı asık beni çağırdı: — Yalancı, hırsız oğlan, ver o çaldığın saati bana!.. dedi.

«Muhterem başkeşiş ailemizi tekrar dile düşürmemek için beni zaptiyeye teslim etmiyormuş! Bir gecelik hizmetimin bedeli olarak çok görülen altın saati geri verdim ve o andadır ki keşişlerin ve manastırların düşmanı oldum. Ömrüm oralarda ve o adamların arasında geçecekti, ama ağaç içinde yaşıyan kemirici bir kurt gibi.

«Ben saati verdikten az sonra Tırnavadan zaptiye geldi: — Mihaili götüreceğim! dedi. — Suçum ne imiş?.. diye sordum; — Bir saat çalmışsın! dedi.

«Firarım ile işlemediğim suçu üzerime aldım — Beni Gabruvadan Tırnavaya götüren zaptiye neferine altın saatin nasıl bir hizmet karşılığı verildiğini hiç sıkılmadan anlatmışdım; yolun orman içinden geçen ıssız bir yerinde uzunca bir mola vererek ve muhabbet ettikten sonra nefer:

— Mihail.. dedi, sana çok acıyorum, sen şimdi benim elimden kaç, ben havaya bir el silâh atarım ve arkandan koşarım.. ormanın bitimindeki kasabanın ilk evlerinden birinin kapısını çal ve içeriye gir.. Ben oradan geçip Tırnava tarafına gidince Gabruvaya dön ve babana serbest bırakıldığını söyle, ama orada çok eylenme, başka bir yere çık git ve izini kaybet...

«Masum ve toy idim. Zleni başkeşişinin ahlâksızlığını Tırnava mahkemesinde anlatabilirdim. Kendisinden de bahsedersem çok kötü duruma düşecek olan zaptiye neferinin sözünü dinlemekle artık firarî bir hırsız olarak aranacağımı tahmin edemedim.

«Bana bir altın saat hediye ettikten sonra hediyesini geri aldırtan başkeşişten muhakkak ki çok lûtufkâr olan basit vs kaba zaptiye neferi, ki, beni Tırnavaya götürürse mahpushanede başıma gelecekleri pek dehşetli anlatmıştı Beni âzad ettikten sonra tarif ettiği kasabanın ilk evlerinden birinin kapısını çaldım.

«Garib bir mâcerâ — Adını asla unutamam, gospodin Mitko Kocoharof, kapıya elli yaşlarında, akçıl sakallı ve çok temiz giyinmiş bir adam çıktı. Beni görünce bir an hayretle dona kaldı. Gözlerini açmış, bir müddet yüzüme baktı ve sonra dudakları titriyerek: —Hristo!.. Oğlum, benim güzel oğlum! diye bağırdı ve bana kollarını açtı.

«İçimden, ne olursa olsun diyerek onun kolları arasına atıldım. İkimiz de hıçkıra hıçkıra ağlamağa başladık. Ben garipliğimden, korkumdan, yeni ve garip bir mâcerânın eşiğinde duyulan heyecandan ağlıyordum, onun niçin ağladığını az sonra öğrendim.

«Gospodin Mitko Kocoharof'un on sene kadar evvel 6-7 yaşlarında olan biricik oğlunu çingeneler çalmıştı, kalbi evlâd acısı ile durmadan sızlıyan bir baba idi ve benim yüzüm adı Hristo olan o çocuğa benziyordu. Adam kayıp evlâdını bulmuştu. Durmadan gözlerimi, yanaklarımı öpüyor, saçlarımı, boynumu kokluyordu. Karısı koştu geldi, bu sefer beni adam bıraktı, kadın kucakladı, kadın bıraktı adam bağrına bastı. Ve cevabını almağa lüzum görmeden bana mütemadiyen nerede idin, nerede idin, diye soruyorlardı. Ayak üstü bir yalan uydurdum: Çingenelerin elinde üç sene kalmıştım, sonra sayısız kapılarda uşaklık etmiştim ve sonra bir manastırda dayak olmuştum ve nihayet tam bir buçuk ay gece gündüz yürüyerek ve yol iz sorarak baba ocağımı bulmuştum. Evin içi, zengin bir ailenin meskeni olduğunu gösteriyordu.

«Genç Hristo Kocoharof'un baba ocağına döndüğü haberi küçük kasabaya yayılıverdi. Evin kapısı ardına kadar açıldı, bütün kasabalı mesut ana babayı tebrik ediyor ve benimle kucaklaşıyor, öpüşüyordu.

«Gospodin Mitko tam bir hafta kasaba halkına geceli gündüzlü ziyafetler verdi. Ben de bu bir hafta içinde, mütemadiyen, rezalet meydana çıkmadan nasıl kurtulacağım diye düşündüm.

«Nihayet: — Babacığım, dedim, bu şenlikleere bir son verelim ve ben artık bir iş ile meşgul olmalıyım, ticaret yapmak istiyorum...

«Gospodin Mitko: — Evet oğlum.. dedi, ben artık köşede oturacağım, işlerimin başına sen geçeceksin...

«— Ah babacığım.. dedim, on yıl diyar diyar gezip dolaşmaya o kadar alıştım ki, bir yerde oturup iş göremem, bana küçük bir sermaye ver, başka yerlerden mal alıp getireyim...

«Gospodin Mitko bana iki bin kuruş verdi ve: — Gecikme, gözlerim yolda seni bekliyeceğim!.. dedi.

«Bu vak'a hayatımın en hazin hâtırasıdır. Zavallı adam gözleri yolda beni bekledi, durdu. Hakikati öğrendi mi bilmiyorum. Keşke öğrenmemiş olsa, o bir hafta onun için tatlı bir rüya olarak kalsa idi.

«Şimdi şöyle düşünüyorum, bu iyi zengin adama hakikati söylemiş olsaydım, mâdemki kaybolmuş oğluna benziyordum, beni onun yerine koyabilir, oyalanabilirdi, yalancı elmas gibi. Gabruvalli Mihail unutulacaktı, zaptiyeler peşimde dolaşmıyacaktı.

«Üstümde bir kat yeni çuha esvap ve cebimde iki bin kuruşla baba evine döndüm. Evimiz Gabruva'nın bir kenar mahallesindedir, kasabaya ortalık karardıktan sonra kimseye görünmeden girmiştim. Babam beni görünce şaşırdı:

— Mihail! Ailemizin adını kirleten oğlan, yine mi karşımdasın! Bu kıyafetin ne? Kimi soydun? dedi.

«Vak'ayı olduğu gibi anlattım, inanmadı: — Çık git evimden, seni evlâtlıktan reddediyorum! dedi.

«— Zaten gideceğim, yarın gün doğmadan! dedim.

«Ablam Gabruva'ya beş saat mesafede Selvi kasabasının bir köyüne gelin gitmişti, onun yanına gitmiye karar verdim. On yedi yaşın ürkekliği, o civarlardan henüz bir türlü uzaklaşamıyordum. Fakat yolda, Selvi'nin Batoşova köyünün yarım saat ilerisinde ve dağ başında bir manastır görünce kararımı değiştirdim. Ne olacağını bilmiyordum, sırf keşişlere bir kötülük yapmak için bu manastıra gittim. Keşişler karşılarında on yedi yaşında güzel ve tertemiz giyinmiş bir delikanlı görünce, son derecede esvindiler. Başkeşişe dayak olmak için geldiğimi söyledim. Beni hemen soydular, siyahlara büründüm...

«**Batoşova Manastırında başımdan geçenler** — Gospodin Mitko'nun evinde kaldığım on gün içinde omuzlarıma kadar uzamış olan saçlarımı kestirmiştim. Batoşova manastırı başkeşişinin ilk iltifatlarından biri de: — Mihail saçların uzadığı zaman sen İsaya benziyeceksin!. demek olmuştu.

«Bu manastırda iki ay kaldım; manastırların içyüzünü artık iyice biliyordum, hizmetlerimde hiç aksamadım. Fakat burada başımdan başka garip bir vak'a geçti.

«Köse Petrof adında otuz yaşlarında genç bir keşiş benimle yakından alâkadar oldu. Kilisenin anahtarları onda idi, benim gözüm de kilisedeki kıymetli eşyada olduğu için, ona yaklaşmakta, dostlukta kusur etmedim. Pehlivan yapılı, elleri ayakları iri kıyım, zehir gibi acı bir kuvvete sahipti, yalnız köse olduğu için sesi kadın sesi gibi ince idi, o heybetli manzarasını görenler, sesini işitince gayri ihtiyarî gülümserdi. Bir gece Petrof'un odasında misafir oldum ve bu genç adamın aslında bir kadın olduğunu öğrendim ki, Petrof'un sırrını benden başka yalnız başkeşiş biliyormuş. Koca Balkanlı bir köylü kızı imiş, köyünde Erkek Marîke derlermiş. Bir fâhişe idi.

«Petrof benim üzerimde son derecede kıskanç oldu, beni öbür keşişlerin hiç biriyle konuşturmadı. Kendisinden herkes korktuğu için, hükmünü yürüttü.

«**Üç iftiradan sonra ilk hırsızlığım** — Bir gece üç haydudun içebileceğinden fazla şarap içmişti, körkütük sızdı, Fırsatı kaçırmadım. Sarhoş fâhişenin belinden kilisenin anahtarlarını aldım ve gece yarısı kiliseye girdim, ışığa ihtiyacım yoktu, çalacaklarımı tesbit etmiştim, el yordamı ile hepsini buldum, üç gümüş şamdan, üç gümüş kandil ve altınlı üç kıymetli ikon çaldım ve dağda, nişan koyduğum bir ağacın dibine gömdüm, sonra manastıra dönerek fâhişenin koynuna girdim. Bu iş en çok yarım saat sürmüştü.

«Kiliseden çıkarken camlardan birini kırmıştım, böyle yapılması gerektiğini de Prisova manastırında öğrenmiştim. Ertesi sabah hırsızlık vak'ası görülünce bütün gözler şüphe ile bana çevrildi. Fakat Köse Petrof beni himâye etti:

— Hayır, çocuk bütün gece benim odamda idi.. dedi.

«Sonra beni bir köşeye çekti:

— Çapkın oğlan, doğru söyle, çaldığın şeyleri nereye sakladın?.. Yoksa elimden kurtulamazsın!..

«Önce inkâr ettim, belindeki anahtarları gösterdi: — Bunlar kuşağımın sağ tarafında asılı durur, bu sabah sol tarafımda buldum!..

«Fâhişenin ayaklarına kapandım ve suçumu itiraf ederek çaldığım şeyleri nereye gömdüğümü söyledim.

«Bu vak'a şöyle kapandı: Manastırdan kovuldum, dayak entarimi aldılar ve kendi urbalarımı verdiler. Manastırdan çıkınca ablamın yanına gittim, ertesi günü de keşiş Köse Petrof'un manastırdan kaçtığını işittik. Kahpe kadın sırrını fâş edeceğimi zannetmiş ve gömdüğüm yerden şamdanları, kandilleri ve ikonları alarak kaçmışdı.

«Bana gelince, ablamın yanında ancak bir hafta kalabildim. Tırnavaya götürülürken bir ormanın içinde zaptiye neferinin elinden kaçan İstoykooğlu Mihail evvelâ babasının evinde aranmıştı; sonra da ablasının evinde yakalandı.

«**Üç yıl prangabendlik** — Tırnava mahkemesi firarımı saat hırsızlığı için kâfi delil saydı ve beni üç yıl prangabendliğe mahkûm etti, mahpusluğum hırsızlıktan, prangaya vurulmam firardan idi. Ama ancak beş ay yattım.

«**İkinci firar ve yakalanış** — Bir gün on iki nefer prangalı mahpus arasında dağdaki bir ocaktan kiremit getirmeğe gönderildik, içlerinde en çelimsizi bendim ki pençeli bir delikanlı idim, hepsi dev misâli haydut, on iki prangalıya iki muhafız verdiler, dağ yolunda bir puntuna getirdiler, muhafızları kıskıvrak yakalayıp bağladılar. Hepimiz yalınayak idik ve ayak bileklerimizde bize ancak genişçe bir adım attırabilecek uzunlukta demir zincirleer vardı, onları kırmak için biraz uğraştık, mahkûmların hepsi bir tarafa kaç-

tı, ben de Batoşova kasabasında Dilsiz Jifko adında fakir bir adamın evinde üç ay gizlendim, sonra yatağım ile beraber yakalandım.

«Bir prangabendin firarı... Suçum büyüktü, bu sefer Vidin kalesi zındanına gönderildim. Tıpkı ormanda olduğu gibi ve aynı şartlar içinde, şu fark ile ki, bu defa iki zaptiyenin elinden Vidin yolunda Lom kasabası civarında kaçmağa muvaffak oldum. Ve ilk defa biraz uzaklaştım, Filibe taraflarına gittim ve orada Kıriçima Manastırına sığındım.

«Aynaroz'da Zograf Manastırındaki güzel Teofilos — Günler, aylar geçiyor, tam bir takvim hesabı yapmama imkân yok, artık ondokuz yaşında idim. Bıyıklarım terlemiş, vücudüm da hayli serpilmiş, irileşmişti. Bu manastırda yirmi bir yaşıma kadar iki sene kaldım. 1840 senesinde resmen keşiş oldum ve kilise an'anesince bana Mitrokan adını verdiler. Keşiş olunca Aynaroza gönderildim ve orada Zograf Manastırında bir sene kaldım. Bu manastırda başkeşişin Teofilos adında bir dayak'ı vardı, onyedi yaşlarında, kumral saçları omuzlarına dökülmüş, Meryem Ana tasvirleri kadar güzel bir çocuktu. Başkeşişin mahbubu idi. Teofilos ile yakın bir dostluk kurdum ve onu kandırarak beraberce evvelâ Selânik'e, oradan da Niş'e kaçtık.

«Teofilos'un yüz altını vardı, bizim için büyük servetti, ilk altını bizi bir gece Aynarozdan kaçıran iki Rum kayıkçıya verdik, iki altın da Selânikte kıyafetlerimizi tebdil için ve han, aşçı masrafı olarak harcandı. Teofilos'u bir kız kıyafetine koydum, ben Mihail Yorgiyef, o da zevcem Gano Yorgiyef oldu. Bir altın da bu isimlere mürur tezkeresi almak için verdik.

«Niş'de bir sene kaldık. Ben orada bir iş tutamadım. Bu bir sene içinde Teofilos'un bıyıkları terledi ve delikanlı tekrar Aynaroz'a dönmek istedi. O tekrar keşiş kılığına girip Niş'den Aynaroz'a giderken ben de Eflâk'da Kalas kasabasına gittim. Niyetim oradan İstanbula geçmekti.

«Rumanya'da Kalas'daki mâcerâm — Bir gün Kalas'da iskele civarında âvâre dolaşırken İstanbul'a kalkacak gemilerde iyi bir yer arıyan bir keşişe rastladım, adı Kirilos olan bu adam benimle alâkadar oldu, ben konuşkanımdır, bir kahvehanede oturduk, sohbet ettik. İşsizlikten, parasızlıktan şikâyet ettim, iskele civarında acaba hamallık yapabilir miyim diye dolaştığımı söyledim; Kirilos:

— Senin gibi güzel, sıhhatli, ve sözü sohbeti çekilir bir gencin hamallık yapması doğru değil, ben dayak'ımdan memnun değilim, çok sadık olduğu için onu atamam ama, seni de yanıma alabilirim.. dedi. Teklifini derhal kabul ettim ve o geceyi de Kalas'da kaldığı handa, Kirilos ile dayak'ının odasında geçirdim.

«Kalas'dan İstanbul'a bir Rum kaptanın arpa yükü ile hareket eden Kali Tihi adındaki yelkenlisine bindik. Kaptan gemisinin iki kamarasından birini Kirilos ile bana tahsis etti, sâdık dayak yatağını güverteye serdi. Gemide Kirilos ile dostluğum birden çok ilerledi. Her hususta bu adamın aradığı uşaktım.

«Kirilos keşiş Metropolit pâyeli idi ve müthiş bir Türk düşmanı idi. Mora ihtilâlindeki hizmetlerinden bahsederken ağzı köpürüyordu. Kendisine keşiş olduğumu, kilise adımın Mitrokan olduğunu gemide söyledim, son derecede memnun oldu ve bana, Yunanistan gibi yakında Bulgaristanın da istiklâline kavuşacağını, bana memleketimde çok büyük işler düşeceğini söyledi.

«Bu yolculukta Kirilos'un eşyası arasında iki ağır sandık nazarı dikkatimi çekti, yattığımız kamarada baş ucuna yerleştirmişti.

«İstanbul'da ikinci hırsızlığım — İstanbul'da kendisi gibi vaktiyle gizli ihtilâl komitesinde çalışmış yakın dostu bir havyarcının Galatadaki dükkânının üstündeki tek odada yerleştik. Kirilos'un yatağını kerevet üstüne, bizimkileri de yere serdik; ve o mahut iki ağır sandığı Kirilos kerevetin altına koydurdu.

«Kirilos Yunanistan'a gidiyordu, İstanbul'da da Patrikhanede görülecek mühim işleri vardı. İstanbulda en az bir hafta kalacak idi.

«Aklım sandıklarda, Havyarcının odasında yattığımız ilk gecenin sabahı Kirilos'a uydurma bir rüya anlattım: Hazreti İsa'yı görmüştüm, beni Kudüse davet ediyordu. Metropolit son derece heyecanlandı:

— Benim güzel oğlum, bu mühim bir işarettir, böyle bir rüya görmek isterim, fakat madem ki sen gördün, ben de dâvet edilmiş sayılırım, Atina'ya gidip şu emanet sandıkları yerine teslim edince arzı mukaddese beraber gideriz! dedi.

«Bir gün Kirilos, akşama kadar kalacağını söyliyerek Patrikhaneye gitti. Sadık uşak da bunu fırsat bilerek Balıklı kilisesine gitti. Odada yalnız kaldım. Halbuki Kirilos odayı o aptal uşağına emanet etmişti. Sandıkların kilitlerini kırıp da açınca, hayretler içinde kaldım, her birinin içinde kırkardan seksen torba vardı. Torbalardan birini açtım, kor gibi Macar altını. Fakat ancak bir torbasını güçlükle alabildim, bu hazineyi saklıyacak, götürecek yerim yoktu. Ve düşündüm bu hazine benim için ancak bir belâ, tehlike olurdu. Aldığım torbayı yatağımın üstüne döküp saydım. 750 altın. İki sandıkta 600.000 altın. Kaarun hazinesi. Kirilos bu altınları nereden ve kimden almış kime niçin götürüyordu?..

«Yediyüz elli altının bir kısmını heybeme, bir kısmını da yatağımın yünleri arasına yerleştirip sakladım.

«Sadık uşak akşam biraz geççe geldi, çok telâşlı idi: — Hazret geldi mi Mitrokan?.. diye sordu. Henüz gelmediğini söyledim, rahat bir nefes alarak: — Aman benim buradan ayrıldığımı öğrenmesin.. dedi.

«Kırık kilitleeri yerlerine üstün körü yerleştirip sandıkları yine kerevet altına koymuştum. Kirilos o gün odada yalnız kaldığımı öğrenseydi ilk işi sandıklarına el atmak olacaktı.

«O gece ikinci rüyâyı gördüm, Hristos bana acele Kudüs'e gel dedi. Kirilos bu habere hem sevindi, hem üzüldü, sevinci benim yüksek mânevî mertebem, üzüntüsü hem rûhanî mertebesi yüksek hem de dilrübû yaratılmış bir genç dosttan ayrılmak mecburiyeti idi. Bana olan muamelesi değişmiş, sanki o benim uşağım olmuştu.

«O gün Yafa iskelesine hareket edecek bir vapuru hazır bulduk. Kirilos'un gözünde Kudüs dâvetinin ehemmiyeti bir kat daha büyüdü. Beni vapura kadar uğurladı, öpüştük ayrıldık.

«Öyle zannediyorum ki Kirilos sandık kilitlerinin kırıldığını görünce bana kızmamış, yalnız bir torbacık aldığım için insaflıymış çapkın demiştir.

Kudüs'de — Yafa iskelesine çıkar çıkmaz ilk işim âlâ elbiseler ve samur kürkler, seccadeler satın almak oldu; ve eli yüzü düzgün, kaşı gözü yerinde bir de uşak tuttum, ve Kudüs'e bir metropolit azamet ve debdebesi ile gittim. Orada Ayios Nikolaos manastırında yerleştim. Bana iki odadan mürekkep bir daire tahsis edildi. Birinde genç uşağım, birinde de ben oturacaktım. Benim odamı gayet âlâ döşediler, ve çalar saat, aziz resimleri ve gümüş şamdanlarla tezyin ettiler. Kirilos'un Macar altınlarını harcıyarak bir hafta ruhanî bir prens gibi yaşadım.

«Altınlarımın bir kısmını ve yeni satın aldığım esvaplarla bazı kıymetli eşyayı Yafa'da kiralayıp kapattığım han odasında bırakmıştım. Bir hafta sonra uşağımla beraber Yafa'ya onları almağa gittiğimde başımdan yeni bir mâcera geçti. Assiye adında bir arap rakkaseye çılgın gibi, yıldırımla vurulmuş gibi âşık oldum.

Rakkase Assiye — Assiye bir hıristiyan Araptı. Henüz onyedi yaşında simsiyah saçlı, kömür gözlü, tatlı esmer bir kızdı. Onu genç ve yakışıklı uşağımın sâyesinde tanıdım. Ondokuz yaşında olan bu oğlan bir zangoçun oğlu olduğu halde mektepten kaçmış, sanat öğrenmek için usta yanında durmamış, kahveci ve meyhaneci çıraklığı yapmıştı. Yafa'da o körpe yaşına rağmen bilmediği, girip görmediği yer yoktu.

«Yafa'da hayatları kadınsız geçen keşişlerin gizli eğlenceleri için evler vardı, bu evlerin hemen hepsini Yahudiler işletirdi, en devamlı müşterileri de Kudüs deki Rus papasları idi. Çalgı, rakkas, rakkase, kız, mahbub, içki, kumar her şey vardı. Bu evlerden birinde gördüğüm Assiye beni öylesine büyüledi ki rakkaseyi evvelâ üç günlük bedelini ödeyerek kapattım. Kız da bana karşı vahşet göstermedi, hattâ bilâkis çok yaklaştı, bana, koca olarak tahayyül ettiği güzel ve kuvvetli erkek olduğumu söyledi: — Bir keşiş olmasaydın senden hiç ayrılmazdım! dedi.

«Selvi Manastırındaki Köse Petrof'u hatırladım, Assiye'ye o müthiş fâhişeyi anlattım, kendisini bir dayak, tüysüz keşiş uşağı oğlan kılığında Ayios Nikolaos Manastırına pek âlâ sokabilirdim. Nitekim aynı manastırda çok güzel bir tüysüz keşiş görmüştüm, bir sabah pencere önünde saçlarını tararken kız zannetmiştim. Öğrendim ki bu güzel küçük keşiş yamağı bir Rus Grandükünün oğlu imiş, ve adı Konstantin imiş, babasının arzusu hilâfına bir uşağı ile buraya kaçmış.

«Assiye ince bir Arap kızı idi. Henüz tam gelşimemiş göğsü ile vücudu, körpe bir delikanlı vücudundan farksızdı. Teklifimi âdeta sevinçle karşıladı.

«Bu gizli evlerin bütün zevk vâsıtaları zavallılar bir esirciden farksız muhabbet simsarlarının pençelerinde idi. Assiye, ve çok zeki oğlan olan uşağımla şunu kararlaştırdık: Arap kızı bir sabah erkenden kaçacak ve kendisini tâyin ettiğimiz bir sokak başında bekleyen uşağımla başka bir Yahudi evinde keşiş cübbesi ve serpuşu ile tebdili kıyafet ederek misafir kaldığım hana gelecekti, ve derhal Kudüs'e doğru yola çıkacaktık.

«Yafa'dan Gelibolu'ya firar — Arap kızı keşiş oğlan kılığında geldi, tam o sırada Kudüs'teki Ayios Nikolaos Manastırı başkeşişinden bir mektup aldım, başkeşiş: patrik vekili Kirilos bu sabah Beyrut'tan buraya geldi, sizinle hemen görüşmek istiyor, derhal Kudüs'e geliniz diye yazmış. Üstümden bir teneke kaynar su dökülmüş gibi oldum, mâşûkamla uşağıma: — Siz beni az bekleyin, acele bir işim çıktı.. dedim, ve mektubu getiren keşişe de: — Görüyorsun, araba kapıda, zaten geliyordum, hep beraber gideriz ,sen uşaklarımla biraz otur, bir yerde emânet akçam var, onu alıp geleyim.. dedim.

«Bütün eşyamı, sandığımdaki yüzlerce altını hanida bırakıp üstümdeki paramla, ki ne kadar olduğunu bilmiyordum, limana koştum ve kalkmak üzere olan bir gemiye atladım, geminin Gelibolu'ya gittiğini de ancak yolda öğrendim.

«Bu firarım ile de büyük bir hatâ işlediğimi yıllarca sonra anladım, Kirilos'un beni bir hırsız gibi ele vermiyeceğini bilmeli idim, zira kasdı beni yakalatmak olsaydı, Ayios Nikolaos Manastırında izimi bulunca ulu orta dâvet etmez, zabtipe vâsıtası ile tutturdu, ama ben yılgındım. Balaban Haydutun hayali zaman zaman gözlerimin önüne gelir, yalın ayaklarımın bileklerinde taşıdığım zincirin şakırtısını da işitirdim.

«Baş döndüren mâceralar — Bundan sonraki mâceram baş döndürür. Gelibolu'dan Filibe'ye gittim, evvelce bir müddet keşişlik yaptığım Kırıcima Manastırında üç ay kaldım. Orada bir sabah odamı basarak yakaladılar, Filibe'ye götürülüp despot konağında hapsedildim. Bana Kirilos'un kırmızı mumla mühürlü bir mektubunu verdiler, metropolid: Oğlum, benden niçin kaçtın, hırsızlığının hesabını seni sevmiş olan bir adama vermek hakkında iyi olacaktı, şimdi mukaddes gayeler için toplanmış bir paranın nefsânî arzûlar yolunda hebâ olmasının cezâsına katlanman lâzım diyordu.

«Kirilos'dan çaldığım 750 Macar altınının nerelere sarf edildiğini gösteren mufassal bir defter tanzim ettim, bu para ile ne gibi eşya satın almıştım, bu eşyayı nerelerde ve kimlerin elinde bırakmıştım, ve paranın ne kadarını çarçur edip harcamıştım, hepsini yazdım. Üstümdeki parayı aldılar, bin küsûr kuruştu. Defteri verince oda hapsinden çıkıp göz hapsine alındım, bu hürriyet benim için kâfi geldi, o gün Filibeden kaçtım, doğru Kırıcimaya gittim, manastır baş keşişinde on altınım vardı, onu defterde çarçur edilmiş paralar arasında göstermiştim. Adı Sarafim olan başkeşiş hâlime acıdı, beş altınını verdi. Parayı alınca manastırdan ayrıldım, tabana kuvvet, dağlardan, ormanlar arasından Vidin civarında Vıraca kasabasında Karlıkoğlu Manastırına gittim. Orada altı ay keşişlik yaptım, sonra tekrar Aynaroza gittim ve Rusko Manastırına girdim.

«Aynarozda bir gün Zograf Manastırına uğradım. Bir zamanlar Nişde zevcem Gano Hanım diye yanımda kadın kıyafetinde dolaştırdığım keşiş Teofilos'u yine orada buldum. Çocuk serpilmiş, karanfil bıyık ve zârif bir sakal ile pek dilber bir delikanlı olmuştu, altmış, yetmişlik ak sakallı keşişler, despotlar Teofilos'a bir put gibi tapıyorlardı.

«Rusko Manastırında tam onbir sene kaldım. Bu onbir yılın içinde beni alâkadar eden tek vaka genç ve **güzel Teofilos'un** esrârengiz ölümü oldu, bir yardan

yuvarlanarak parçalanmıştı. Ben de vaktiyle Zleni Manastırında böyle bir ölümle tehdit edilmiştim. Keşişler arasında sapık münasebetler yüzünden öyle menfur kinler, intikam duyguları vardır ki, bunu onların arasında yaşamıyanlar bilemezler, anlayamazlar.

«Rusko'dan Dalmaçya'ya geçtim, bir buçuk sene de oralarda dolaştım, sonra İstanbul'a geldim. Patrikhâne beni Karadeniz sâhilinde Msura Manastırına başkeşiş tâyin etti, dört sene de orada kaldım. Manastır hesaplarını vermek üzere İstanbul'a geldiğimde 12.000 kuruş açığım çıktı. Patrikhânede onbeş gün kadar hapsedildim, fakat bu parayı benden alamadılar, yalnız başpapaslığımı aldılar. Bir gün patrikhane mutfağında bir yangın çıktı, o telâş arasında kaçdım; Kayseri'ye giderek bu kasabaya dört saat mesafede Yanartaş Manastırında iki buçuk sene keşişlik yaptım. Kendimi o kadar emin bir insan bildirdim ki bu manastırın zenginliği meşhur hazinesinin anahtarlarını bana teslim ettiler.

«**Yanartaş Manastırı soygunu** — Bir mahzen ki içi gümüş ve altın haçlar, kimi elmaslı, kimi yakutlu, zümrütlü; gümüş ve altın tepsiler, şarap kupaları, âyinlerde metropolidlerin, destotların göğüslerine taktıkları ve diskopotri dedikleri mücevherli nişanlar, altın ve gümüş şamdanlar, kandiller, kaşıklar, ve tarihî hâtıralar taşıyan yığın yığın giranbaha eşya hırsız Mitrokan'ın eline teslim edilmişti.

«Bir gün manastırın başkeşişi Partinoz, Arap rakkase Assiye'ye benzettiğim Eftim adında Bodrumlu esmer güzeli bir genç keşişi okşayıp öptüğüm için bana bir tokat attı. Bu tokatın intikamı, Yanartaş Manastırı hazinesinin fecî bir şekilde talanı oldu.

«Hem hazinedar hem de bekçi idim, yattığım oda, manastırda ayrı bir bölme teşkil eden hazine mahzeninin hemen kapısı önünde idi. Soygun ile beraber başkeşişten intikam için Bodrumlu Eftim'i de kaçırmayı kafama koydum. Çok fakir bir balıkçının oğlu olan bu çocuğu kandırmak gâyet kolay oldu, beni katır ile manastırdan çıkarken gördüğünde, arka taraftaki keçi yolundan kaçacak, ben de onu, evvelden tedarik edeceğim bir köylünün yanında ve atla önüm sıra ılgarla gönderecektim. Evvelâ en kıymetli diskopotriyi aldım, boynuma asarak iç gömleğimin altında gizledim ki Erzurum Paşasının göğsümde bulduğu nişandır. Sonra biri elmaslı biri zümrütlü iki altın haç, üç tane güzel som altın kupa, üç altın şamdan, üç altın tabak, ve kıymetlerine paha biçilmez dört altınlı ikon aldım ki bu ikonları İstanbul patrikhanesi istediği halde göndermemişlerdi. Hepsini heybemin iki gözüne yerleştirdim, ve daha birçok şey aldım. Bu hazırlık günlerce sürdü.

«Sonra bir kaptan ağzından kendime bir mektup yazarak başkeşiş Partinos'un huzuruna çıktım: — Bir mektup aldım, vilâyetimden bana para göndermişler, kaptan Mersin İskelesinde beni bekliyormuş.. diyerek izin aldım, ve manastır bahçesinden kaptana hediyelik meyva götürmek istediğimi söyledim, ona da müsaade etti.

«Bir heybenin iki gözünü dolduracak kadar elma, armut ve erik toplattım, fakat bu meyvaları heybelerin içindekini örtecek kadar göstermelik koydum, geri kalanı odamın bir köşesinde gizledim. Manastırdan bir de yol tezkeresi aldım, ve bir sabah katırla manastırdan ayrıldım. Hazine anahtarları da yanımda idi.

«Yanartaş Manastırından Mersin beş konak yoldur. Keşiş Çeşmesi denilen yerde tembih ettiğim köylüyü iki at ile beni bekler buldum. Yarım saat sonra da Bodrumlu geldi, onu köylü ile bir konak ileri yolladım.

«Dördüncü konakta önüme gümrük memurları çıktı, heybemi muayene ettiler, kıymetli eşyayı görünce gözleri parladı. Baktım ki başıma bir iş çıkacak, gümrükçülere bir altın tepsi ile bir altın kupa vererek ellerinden sıyrıldım. Mersine vardığımda Eftim'le kılavuzu köylüyü limanda bir kahvehanede beni bekler buldum, hazine anahtarı ile katırı o köylü ile manastıra geri yolladım, adam ayrıca başkeşişi görecek, benden selâm götürerek Eftim'i merak etmemesini, çocuğun yanımda çok rahat olduğunu söyliyecekti. Bir altın kupayı bir meyhaneciye rehin adı altında bırakarak bir miktar para aldım ve hemen bir gemiye atlıyarak Bodurumlu küçük arkadaşımla İskenderiye'ye kaçtım. Bindiğim geminin kaptanı Haci Dimitri aslen Tırhalalı olup İskenderiye'de yerleşmiş, keşişlere son derecede hürmetkârdı. beni evinde misafir etti; işte bu dâveti kabul etmekle büyük bir hatâ işledim.

«**Son mâcerâ** — Niyetim Mısır'dan Tûri Sînâya gidip Eftim'le oradaki manastırlardan birinde yerleşmek ve âhir ömrüme kadar orada yaşamaktı. Fakat o manastırlara diğer manastırlar gibi her gelen keşişi almıyorlardı. Bu manastırların İskenderiye'de bir keşiş nâzırları vardı, oraya girebilmek için ancak onun müsaadesi lâzımdı. Bu adam Hacı Dimitri kaptanın aziz dostu olduğu halde bana Tûri Sînâ'ya girme izinnâmesi vermedi. Bunun üzerine Eftim'le beraber üçüncü defa olarak Aynaroza gitmeye karar verdim, fakat hiç beklenmez bir aksilikle karşılaştım.

«Kaptan Dimitri'nin ondokuz yaşında bir oğlu vardı, evden öteberi çalar satar ve akranı olmayan çapkınlarla meyhanede yermiş. Bir gün benim heybeyi yoklamış ve içinde kilise eşyası görünce şaşırmış, çalamamış ama babasına haber vermiş. Kaptan beni sıkıştırdı, bu kıymetli kilise eşyası sende ne gezer dedi, yakamı bırakmadı, muhakkak ki sen bunları manastırdan çaldın dedi. Üç kıymetli haçı aldı, sâirlerini bıraktı:

— Mersin'e gideceğiz, seni orada zaptiyeye teslim edeceğim, ben bu haçları Kayseri'de manastıra götürüp hırsızlık malı olup olmadığını soracağım, ben dönünceye kadar da sen zaptiye nezaretinde kalacaksın dedi.

«Kaptan, hayırsız oğlu, Eftim ve ben tekrar gemiye bindik. Çapkın oğlanla gemide babasından gizlice ahbaplığı ilerlettim: — Eline ne geçti ve geçecek ki babana bunları haber verdin?. dedim. — Ben de pişmanım şimdi, seninle anlaşmalıydım dedi. — Yine mümkün dedim.

«Oğlanla anlaştık, ona satması çok kolay iki altın şamdan verdim, Beyrut İskelesinde babasını oyalıyarak beni kaçırttı, benim de ilk işim Bodrumluyu İstanbul'a kaçırmak oldu. Gümrük memurlarından Arnavut Hacı Ali adında birinin vasıtasiyle Rusçuklu fıçıcı Ömer Ağa'dan iki antika altınlı ikon karşılığı bir miktar para aldım, başıma bir kefiye sarıp arkama da bir maşlah giyerek gece menzilhaneden tuttuğum bir

beygirle Şam'a kaçtım. Ömer Ağa'dan aldığım para ancak yol harçlığı olmuş ve Şam'da beni birkaç gün beslemişti. Hancıya oda bedeli karşılığı küçük altın bir istavroz ile bir gümüş kaşık verdim, oradan Cebeli Lübnan'da Eliya Manastırına gittim. Niyetim İstanbul'a gitmekti, orada beni bekliyecek olan Eftim'i bulacak idim. Cebeli Lübnan'da ihtilâl çıktı, dürziler ayaklandı, bazı köylerle manastırlara hücum ettiler. Elimde Kayseri soygunu malından son kalan bir gümüş istavrozla bazı kıymetli kilise eşyasını da bu manastırın başkeşişi Makaryosa vererek bir miktar harçlık aldım ve bir beygir kiralıyarak Haleb'e gittim. Orada beni Filibe'den tanıyan bir abacı ile karşılaştım: — Sen keşiş Mitrokan değil misin? dedi. Boş bulundum:

— Evet, dedim.. Yine sordu:

— Nereye gidiyorsun?..

— Konya üzerinden geçecek bir kervanla İstanbul'a. dedim. Meğer Kayseri soygunu etrafa yayılmış, zaptiye her yerde beni arıyormuş..

— Soyduğun hazineden sus payı vermezsen seni ihbar ederim.. dedi.

«Elimde bu adama verecek bir şey kalmamış idi. Çarşı ortası idi, kalabalıktı, elinden güçlükle kurtulabildim ve yolumu değiştirerek şehirden çıkmak üzere olan Erzurum kervanının devecileriyle anlaştım ve bu kervana katıldım, İstanbul'a Trabzon yoliyle giderim dedim. Erzurum'da da vali paşa tarafından yakalandım. İşte benim mâceram budur mustantik efendi».

İstintak zaptı sureti burada sona eriyor. Asıl adı Gabruvalı İstoykooğlu Mihail'in bundan sonraki hayatı tamamen meçhulümüşdür.

Gabruvalı İstoykooğlu Mihail'in İstanbul'da serbest bırakıldığını ve belki de Bodrumlu küçük Eftim'i bularak onunla Romanya'da İbrâil'e gittiğini, ve orada bir müddet sonra genç Adrien (Panayit İstrati) ile tanıştığını tehmin ediyoruz.

BULGAR KİLİSESİ — (B. : Fener Bulgar Ortodoks Kilisesi).

BULGAROĞLU — Son meyhâne köçeklerinden hıristiyan kıbti bir delikanlıdır, 1874 de Tırnava'da doğmuş, 1894 de yirmi yaşlarında iken İstanbul'da mahbushâne'de öldürülmüşdür. Rus harbinde Bulgaristan istilâya uğradığı zaman, 1876 da henüz iki yaşında bir sabî imiş, zengin bir Türk âilesinin çiftliğinde yanaşma olan babası ile beraber İstanbul'a gelmiş, babası ölmüş, bîkes şopar muhâcir âileye yük olmuş, on dört yaşına kadar İstanul'un en süflî köşelerinde barınmış, büyümüş, kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün çingenenin güzeli bir genç olmuş. Bir gün Harmanlıkda bir sünnet düğününde üç beş kuruş bahşiş için oynar iken devrin sayılı kalender halk şâirlerinden Üsküdarlı Âşık Râzi'nin nazarı dikkatini çekmiş, genç çingeneyi himâyesi altına alan Râzi onu o zamanın namlı köçeklerinden ve yine kıbti tâifesinden Kız Mehmd'in eline vermiş, ve kısa zamanda asıl adı unutulmuş olan Bulgaroğlu, «Fındıkkurdu» lakabı ile meşhur bir köçek olmuşdur. Babadan dededen kalma büyükce bir servete sâhib olan Âşık Râzi'nin kendisine aşırı muhabbetine liyâkat gösteremeyen köçek oğlan işret, esrar ve kumar yollarına sapmış, İstanbul'un en namlı serserileri, haytalarına ayakdşlık sevdâsına kapılmış, bir doğuş kaabiliyeti ile hakikaten büyük rakkas iken hem güzelliğini hem de köçek zindeliğini ve civelekliğini yıpratmış, kaybetmiş, ağır bir sefâlet altına düşmüş, nihâyet, uygunsuzluk yolunda tanışdığı Zehir Mehmed, Cellâd Temel ve Laz Hasan adında üç korsanın yamağı olarak yemiş iskelesinde bir gece bir han soyarlar iken suç üstünde yakalanarak beş sene hapse mahkûm olmuşdur. Fakat mahbushânede, bir köçeğin mukadder âkibeti bir takım eşirrâya bâziçe olmakdan kurtulamamış, bir gece koğuşda saz çalınıp oynatılır iken çıkan bir kavgada, mahbushâne işi bir bıçakla vurularak öldürülmüşdür.

Bulgaroğlu
(Resim : S. Bozcalı)

Âşık Râzi'nin bu köçek oğlan için bir destanı vardır, acemilik devri eseridir; gencin Febüs Fotoğrafhânesinde çekdirilmiş bir de resmi vardır ki Râzi'nin söylediğine göre resmi çekildiği zaman Bulgaroğlu sarhoş imiş, hattâ Febüs Efendi hiddet ederek fotoğrafhânesinden kovmaya bile kalkmış. Destan şudur:

1. **Şöhreti Bulgaroğlu Fındıkkurdu**
Gönül tahtında bir eyyam oturdu
Yalın ayak hâneberduş bıçkındı
Üstde yırtık mintan partal poturdu

2. Tırnavalı köçekzâde köçekdir
Kıbtıliği zannı gaalib gerçekdir
Keşmîrî ten üzre kaşla göz kara
Nevhat civan bataklıkda çiçekdir

3. Harmanlıkda görüb ettik iltifât
Düzdük çamaşırı esvabı kat kat
Hâki mezelletden çıkarub şûhi
Pederâne gerdik üstüne kanat

4. Tâlimi raks için virdik üstâde
Cümle âlem oldu ana üftâde
Kalem kalem parmaklarla pervâzı
Kâh topuk vuruşu hârikul'âde

5. Tutmuşken şöhretü şânı cihânı
Haytalığa uydurdular civânı
Nasihat eyledik boş yere vâfir
Rehber itti kendisine şeytânı

6. Çekdikce halıya vardı çalıya
Nâmı Zehir Mehmed bir belâlıya
Ayak uydurub ol rakkas civanım
Gemi başdan kara vurdu yalıya

7. Meyhâneye sermiş yatağı hani
Mesken itti ya hamamda külhanı
Kalmadı gayri raksa mecâli
Kalmadı hem nakşi hüsn ile ânı

8. Üç yılın içinde savruldu harman
Yine kaldı yalın ayak daltaban
Bir gün cerîdeler yazdı ol köçek
Gece hırsızıymış meğer pek yaman

9. Zehir Mehmed, Cellâd Temel, Laz Hasan
Ehremen sîmâ ol üç nefer korsan
Alub yanlarına Fındıkkurdunu
Tutulmuş soyarken Yemişde bir han

10. Yirmi yaşındaydı boylandı zından
Zından içre soldu ol güli handan
Kara haberini alınca Râzi
Rahmet için yazdı efendim destan

11. Oynatmışlar tâ be sabah köçeği
Koğuş yoldaşı birkaç külhanbeyi
Sonra olmuş kanlı bir it dalaşı
Hançer bulmuş biçârede yüreği

12. Vak'ai dilsûzu nakliden râvî
Gardiyan kelâmı kizibden ârî
Kucağımda didi ruh teslim etti
Rahmet ide Fındıkkurduna Bârî

Şu kıt'ayı da bu Vâsıf günahkâr ilâve etti:

Müslim gayri müslim Allâhın kulu
Herkes Hakkı bulur doğruysa yolu
Sene bin üçyüz onbirdir efendim
Defini hâk oldu ol Bulgaroğlu

Vâsıf Hiç

BULGURLU — Kısıklı - Dudullu üzerinde ve Kısıklı'nın pek yakınında kadim bir köy olup, kuruluşunun Bizans devrine kadar gittiği tahmin olunabilir; zamanımızda Kısıklı ile birleşmiş gibiydi ve Kısıklı'nın bir mahallesi olmuşdu.

Bulgurlu, İstanbul Ansiklopedisi adına, ondört yıl ara ile, biri 1947 de, diğeri de 1961 de iki defâ ziyâret edildi; R. E. Koçu'ya 1947 de İhsan Hamamioğlu, Vâsıf Hiç ve Muzaffer Esen refâkat etmişler idi ki bu baş tâcı dostların üçü de rahmeti Rahmâna kavuşmuşlardır; 1961 de de pek değerli dost emekli muallim general Hakkı Râif Ayyıldız'la gidilmişdir.

Bulgurlu, bol yeşillik içinde, evlerinin çoğu ahşab ve hemen hepsi bağçeli, havası güzel, suyu bol cennet misâli bir köydür. Çarşısı ana yol üzerinde toplanmış, köyün kendisi dağınık; Dudullu yolunun Dudullu istikametinde sol tarafı daha az iskân edilmiş olup, Bulgurlu, yukarıda adı geçen yolun sağ tarafını, bilhassa, Küçük Çamlıca Tepesinin doğu eteğini, buradan geçen Bulgurlu - Merdiven Köyü yolu ile Dudullu yolunun teşkil ettiği geniş açıyı doldurur.

1947 de köy, muhtarlık kaydına göre 286 hâne idi ve 1685 can nüfûsu vardı; iki hâne ermenisi haric sekenesi tamâmen müslümandı, ve ekseriyeti de doğma büyüme köyün yerlisi idi; 1947 muhâcir iskânında buraya Yugoslavya ve Yunanistan Türklerinden bir mikdar âile, cüz'î miktarda da Bulgaristan muhâcirleri yerleştirilmiş bulunuyordu.

1947 de çarşısında 2 kahvehâne, 3 bakkal, 1 manav, 1 berber ve 1 hamam bulunuyordu; kasabı ve fırını yokdu, eti Kısıklı'dan alıyor, ekmeği de oradan getirtiyordu. 2 mescidi (Çilehâne Mescidi ve Namazgâh Mescidi) ve 1 camii (Bulgurlu Camii) vardır. Köyün güneyinde ve hayli uzakca Bodurum Mescidini de Bulgurlu'ya bağlayanlar vardır.

İkisi köyün ortasında, Dudullu yolu üzerindeki meydancıkda, ikisi de aynı yol üzerinde, Bulgurlu Camii önünde dört ulu çınar vardır ki İstanbul'un meşhur ağaçları a-

rasındadırlar, en az 500 - 550 yaşında, fidan çağlarında iken İstanbul fethini görmüşlerdir.

Bulgurlu'nun içinde çarşı boyunda, biri cami yanında, diğeri köy ortası meydancıkda iki büyük çeşmesi vardır (B.: Bulgurlu Cami Çeşmesi; Bulgurlu Demirci Çeşmesi).

Biri eski, diğeri hâlen mevtâ defn edilir iki mezarlığı vardır; eski mezarlık, Bulgurlu'dan Ümrâniye'ye giden cadde üzerindedir, belli bir adı yokdur ama, hâlen mescide tahvil edilmiş kadim bir namazgâha nisbetle «Namazgâh Mezarlığı» denilebilir; diğeri Çakaldağı Mezarlığıdır, Bulgurlu ile Umrâniye ve Kısıklı'nın müşterek mezarlığıdır.

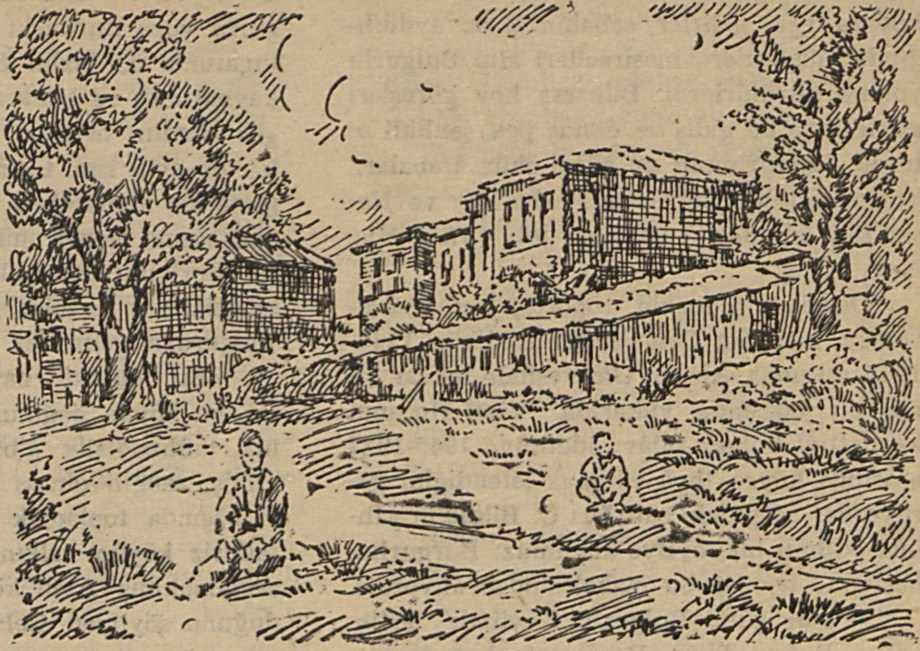
1947 de üç sınıflı bir ilkokulu vardı (B.: Bulgurlu Mektebi), 1961 de, bu mekteb kapatılmış bulunuyordu, Bulgurlu çocukları köylerinin (mahallelerinin) yakınında ve Kısıklı Caddesi üzerinde beş sınıflı Kısıklı ilk okuluna devam ediyorlardı.

Son demi hayâtına kadar Üsküdarlı olmakla övünmüş olan rahmetli Vâsıf Hiç (Halk Şâiri Vâsıf Hoca), 1947 deki Bulgurlu gezisinden sonra, bu güzel köyün yakın geçmişini tesbit eden şu hâtıraları tevdi etmişdir:

«Benim yazdıklarım halk ağzı rivâyetlerdir, aslını bulup çıkarmak târih ulemâsının işidir. Bulgurlu, işitdiğime göre Sultan Selim-i Evvel devrinde İran'a nâme götüren incili kaftan sâhibi meşhur Muhsin Çelebi'nin Çiftliği imiş. Bulgurlu adı için de, burada vaktiyle bir cenk olmuş, pâdişâha: «Düşmanla bulgur gibi kaynaşma oldu..» diye anlatmışlar, isim buradan kalmış.

1934 Belediye Şehir Rehberinde Bulgurlu
(B. Cantok eli ile)

«Bulgurlu için bir rivayet vardır. Mürîdi Sultan Ahmed Hanı Evvel tarafından mürşidi Hüdâi Aziz Efendiye bahşolunmuş ve bu mübarek zât tarafından köy halkına dağıtılarak vakfedilmiş arâzidir derler. Şöyle ki bu pâdişah şeyh ile birlikde Çilehânenin önünde otururlar iken: — Şeyhim, şu gözümüzün önündeki yerleri kabul buyur!.. demişler ki Şerifali Çiftliğinin Dudullu köyüne giden sâhası ile Umrâniye köyünden yine Dudullu yakınlarına ve Hekimpaşa Çiftliği hududuna kadar uzanan sâhadır. Sonraları Bulgurlu köyü vüs'at bulmuş.

Bulgurlu'dan bir köşe, 1909
(Hoca Ali Rıza Beyin bir deseninden S. Bozcalı eli ile)

«Bulgurlu köyünün havası lâtif, köy içindeki Demirci Çeşmesi ve etrafındaki Libâde suyu, Müftü kuyusu suyu, Haminne suyu, Şeker Maslağı gibi suları da lezizdir. Köyde bir fırın, bir hamam, birkaç bakkal, köy ortasında meydanımsı açıklık, iki ulu çınarın etrafında altı, yedi kahvehâne vardı. Fırın kapanmış. Hamam da bâzan açık durmada, bâzan da kapanır..

«Bulgurlunun bir eteğini teşkil eden Libâde, 1925-1930 arasına kadar güzel suyu ve manzarası ile hoş bir mesîre idi; suları kurumuş, metrûk bir viranhâne olmuş. Libâde aşağısında Çilehâne yanından bir sızıntı hâlinde akan su, siyâhî bir kadının değneğinin ucu ile iz aça aça getirerek hayır sâhibi bir zâtın himmeti ile bir çeşme inşa edilmiş ve «Hanımnine Suyu» ünvânını alarak civârındaki diğer sular şekerliğinde atşânı sulamaktadır.

«Aziz Mahmud Hüdâî Çilehânesinde bir zamanlar gündüzleri mumlar yanar, dervîşân nöbetle vazife görürdü; bu hal tekkeler kapanıncıya kadar devam etmişdir.

«Eskiden arab bacılar, mayısın onuncu günü İstanbul'un her tarafından kalkıp Bulgurlu'ya gelirler, Çilehâne önünde bir bahar bayramı yaparlardı, görülecek âlemdi. (B.: Burgurluda arab bacıların bahar bayramı).

«Şimdi yapılmıyor, Burgurlunun köy güreşleri pek meşhurdu. Köyün Hanım sedi denilen bir mesîresi vardı, hâlen, Kısıklı ile Bulgurlu arasındaki Subhi Paşa korusunun karşısındaki sekiz, on sakız ağacının altındaki seddir; onun altında Bamya Tarlası denilen bir sâha, güreş meydanı idi (B.: Bulgurlu Köy Güreşleri).

«Yine eski âdetlerdendir, târihini tesbit edemiyeceğim, her sene sonbaharda bir gün, an'aneperest İstanbullular gayet nefîs etli bulgur pilâvları yaparlar, Bulgurlu ile Kısıklı arasındaki Subhi Paşa korusuna giderler, orada Bulgurlu nâmını tes'id ederek, şeker gibi suların da himmeti ile pilâv atıştırırlardı. Bunu bilenler, yapanlar kaldı mı, bilmiyorum..

«Kadıköy - Kısıklı ve Üsküdar - Kısıklı tramvay hatları döşenmeden, otomobiller de yok iken, ve daha eski devirlerde, Bulgurluya öküz arabaları ile gidilirdi; o gidiş de bir âlem, bir zevkü safâ idi. Aman ne süslü arabalardı. içleri hasırlar, güzel güzel kilimler, şilteler, yastıklarla döşenirdi. Arabaların sâ-

hibleri Bulgurlunun kendi köylüsü idi. Üsküdara gece gelirler, sabahın alaca aydınlığında müşterileri, mesîrecileri alıp Bulgurlu yoluna düzülürlerdi. Bilhassa köy güreşleri günlerinde bu gidiş ve dönüş pek şenlikli olurdu. Bulgurlunun en güzel öküz arabaları, köyün mütevellîleri olan Besim Bey ve Nesin Bey adında iki kardeşin idi» (Vâsıf Hiç, Not).

Devrimizin seçkin röportaj muharrirlerinden merhum Cemaleddin Bildik'in 1945-1947 arasında Akşam Gazetesinde intişar etmiş bir yazısında, yukarıda Vâsıf Hocanın kaydettiği bulgur pilâvı âdetinin, 1945-1947 arasında köyce ihyâ edilmek istendiğini görüyoruz; aşağıdaki satırları C. Bildik'in «İhmal edilmiş bir sayfiye köyümüz: Burgurlu» başlığını taşıyan bu makalesinden alıyoruz:

«Pazar günü Bulgurlu Köyünde tertibedilen Bulgur Pilâvı Bayramına ben de gittim. Maksadım yalnız bulgur pilâvına dayanan bir bayram günü geçirmek, tabak tabak bulgur pilâvına kaşık salan köylü dayılarımızı seyretmek, davul ve zurna sesi dinlemek değildir! Bulgurlulara böyle bir bayram günü tertibettiren sebebi araştırmağı arzu ediyordum

«Üsküdara, oradan da otobüsle Bulgurluya gittim. Otobüstekilerden çoğu, bu köyü «Bulgurluya gelin mi gidiyorsun!» sözü ile yalnız ismen tanıyorlar.

«Bayraklarla donatılmış köy kahvesindeki kalabalıktan, davul ve zurna seslerinden Bulgurluya geldiğimizi anlıyarak indik ve kalabalık arasına katıldık.

«Bulgurlu köyüne, neden bu ismin verildiğini o köyün aşağı yukarı 50 senelik sakinlerinden bir ihtiyar anlattı

«— Burası, diyor, çok eski senelerde Bulgar tebaalıların toplandıkları bir köymüş... Zamanla bu köyü terketmişler, azalmışlar, nihayet hiç kalmamış ve o zamanlar adı «Bulgarlı» olan bu köyde Türk aileleri yerleşince, adını «Burgurlu» ya çevirmişler. (.. Basit bir ses benzetimi ile Bulguru Bulgara bağlamanın mantığını anlamadık. Anlaşılıyor ki, C. Bildik merhum Türk lûgatı üstünde gereği gibi çalışmamışdır. Notunu kasden aynen aldık, zîrâ, kendi köylüsünü dahi hataya düşürmüş bir ismin nereden geldiği aydın olarak göstermek vecîbemizdir. Bu köyün adı eski metinlerde ekseriyâ Burgurlu veyâ Burkurlu olarak kayıdlıdır. Türk lügatında da bizim Bulgur dediğimiz, suda kaynatılmış ve kabaca kırılmış buğdaya Bulgur denilir, nitekim sert ve ufacık dâneli kar da ayni ismi taşır. Bu köyün adının Bulgarla hiç münasebeti yokdur, oraya Bulgarlıdan bozma demek münâsebetsizlikdir. Köyün adı Burkullu, Burgullu, Bulgurlu, her üç şekil telâffuzu ile misk gibi, bal gibi Burgul ve Bulgurdan gelir. İst. Ansiklopedisi).

«Bu bulgur bayramından asıl maksat, bu köyde doğmuş ve büyümüş, doktorluk, mühendislik gibi mesleklerde temayüz etmiş, zengin olmuş tüccarları bulgur pilâvı başında toplamak ve onlarla dertleşerek talihsiz köyün kalkınması için yardımlarını sağlamakmış. Ayni köyün çocuklarından olduğunu söyliyen Celâl Alınaçık:

— Ben, dedi, yalınayak gezerek bu köyde büyüdüm. Muallim mektebinden mezun olunca da bu köye hoca oldum ve beş sene hocalık ettim. Benim gibi bu köyün toprağına tabanı değmiş nice mühendis, doktor, zengin tüccar vardır ki, şu mütevazi bayramımıza gelirler ve gayemize hizmet ederler diye düşünmüştük. Hani nerede? Hiç birini burada göremiyorum. Lütfen kendilerini protesto ettiğimizi de yazınız

«Bir ihtiyar da şöyle derd yandı:

— Tramvay hattını Kısıklıya kadar getirdiler de beş dakikalık mesafe farkile Bulgurluya uzatamadılar. Otobüs seferleri ihdas ederek Üsküdarla - Kısıklı arasında vızır vızır işletirler de, onları Bulgurluya uğratmak akıllarına bile gelmedi. Her şeyden mahrumdur bu köyümüz.

«Her yaz Bulgurluya dört beş yüz aile gelirmiş. İki odalı bir yerin mevsimlik kirası 150 lira ile 450 lira arasında oynarmış. Müstakil ev olarak mevsimliği 1000 liraya verilenleri de varmış.

«Bu rağbet de, köyün güzelliğini ispat ediyor amma. tramşay yok, otobüs yok, havagazı yok, telefon yok! (Telefon var. Ümrâniye otobüsleri de Bulgurludan geçer. 1961) Nasılsa bir elektrik getirilebilmiş.» (C. Bildik).

Kraliça Viktorya devrinin İngiliz kadın muharrirlerinden Mis Pardo, İstanbul hakkındaki meşhur eserinde, Bulgurlu üstlerin-

den büyük şehrin panoramasını şu satırlar ile tasvir ediyor:

«Bulgurlu Dağının tepesinde duran bir seyyah, gözlerinin önüne serilen manzarayı ölünceye kadar unutamaz. Hemen ayaklarının dibinde Üsküdar yatar; İstanbul şehri de, uzakda, berrak sularla çevrilmiş kabartma bir haritaya benzer. Nazarlar Sarayburnunun esrârengiz bağçelerinden Marmaranın pırıltılarına doğru kayar; Boğaziçi'nin kıyılarında dolaşdıktan sonra Halic'e girer, Ayasofya'nın parlak kubbesinde bir nebze durur, payitahtın yedi tepesini araşdırarak Yedikule'ye vâsıl olur, Bizans surları boyunca yürür, nihâyet Marmara adalarını da görerek münbit Bursa ovalarına hâkim kar taçlı Uludağ'a varır.

«Böyle bri manzarayı lâyıkı ile canlandırmak isteyenler için sanatkârın kaleminden çıkan bir resmi görmek lâzımdır, sâdece kelimelerle böyle muşâşâ bir hayâli yaratmağa katiyen muvaffak olunamaz.

«Bir seyyahın, tabiatın bu ihtişâmını tedkik ve temâşâ adebilmesi için saatler lâzımdır. Hattâ dağın yabânî kekikleri, zeytin ağaçları arasına develerini yaymış ve çadırlarını kurmuş bir kervancığın seyri dahi zevk verir. O develer ki pâyitahtın pazarlarından alınan emtiai ticâriye ile yüklü olarak dâhile doğru gitmek üzere bu tepeye varmışlardır, ve o saatlerde bu gölgeliğe sığınmışlardır. Seyyah onları gördüğü zaman kendisinin Asya'da olduğunu daha iyi his eder.

«Bulgurlu Dağı, İstanbul'u bütün genişliği ile temâşâ edebilecek ve onun hârikulâde ihtişâmını idrâk edebilecek belki en münâsib, tek yerdir. Bütün girintili çıkıntılı yılankarî sahillerinin dâvetine seve seve icâbet eden mâvi dalgalı denizlerle çevrilmiş eşsiz sınır hattı, binlerce kubbe, semâya doğru mücellâ fildişleri gibi pırıldayan minâreler, rengârenk evleri gölgeleri altına almış ulu ağaçlar, deniz kıyılarına kadar inmiş servilikler bu rakibsiz mevkiin daha birçok güzellikleri ile beraber göz önündedir».

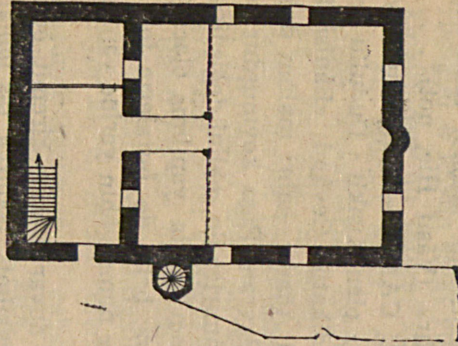
İngiliz edîbesinin bu hâtırasında şâyânı dikkat olan nokta, kullandığı «Bulgurlu Dağı» adıdır. Zamanımızda, Subhipaşa Korusunun kapladığı bu tepeye «Küçük Çamlıca» diyoruz. Anlaşılıyor ki Sultan Abdülmecid zamanında Küçük Çamlıca adı henüz yokdur, ve bu cihannümâ tepe Bulgurlu Dağı adını taşımaktadır. Sonraları Bulgurlu Dağı «Küçük Çamlıca» olunca, asıl Çamlıca da «Büyük Çamlıca» adını almışdır.

Bulgurlu'ya gelin mi gidiyorsun? — İstanbullu ağzı deyim; her hangi bir işde lüzumsuz acele edenlere, telâş gösterip etrâfındakileri de şaşırtanlara söylenir. Büyük halk şâiri ve otodidakt yetişmiş folklor bilgini Üsküdarlı Vâsıf Hoca merhum, bu deyimin menşeini şöyle anlatıyor:

«Bulgurlu Köyü suyu ve havası gaayetle lâtif bir köydür; ayrıca kadimden beri de pehlivan yatağıdır, yani erkek çocukları bu ananevî millî sporumuzla yoğrularak yetişir, serpilir, büyürler; su, hava, spor, Bulgurlu'yu erkeklerinin, delikanlılarının güzelliği ile meşhur kılmışdı; güneşe «ya doğ, ya doğayım!.» diyen; şâhinbaş, şehbaz, şehlevend, tığ gibi, sırım gibi civelek, el ayak biçimli, şekilli, akı gün yanığı, esmeri tunc karası fetâlar, dilâverlerden birinin helâli olup koynuna girebilmek için civar köylerin gelinlik çağındaki ızları can atarlardı. Bulgurlu'nun köy düğünleri de pek meşhurdu, pehlivan güreşleri ve at yarışları ile dokuz gün sürerdi, gelin kız, bu dokuz günlük düğünün adetâ bir sultanı olurdu. Güzel bir ananedir, Bulgurluda oğlan anaları gelinlerine öz kız evlâdı gözüyle bakardı. Civar köylerden bir kıza Bulgurludan görücü gelip kızı beğenerek nişan takdı mı, araya bir münafık girip nişan bozulur korkusu ile çeyizinin noksanlarının tamamlanması, bir an evvel nikâh kıyılıp Bulgurluya gitmek için anasını, babasını gece gündüz sıkıştırırdı. Meşhur tâbir işte bundan kalmışdır». (Vâsıf Hiç, not).

BULGURLU CAMİİ — Bulgurlu Köyünün ana caddesi olan Kısıklı - Dudullu yolu üzerindedir. Hadikatül Cevâmi: «Bânîsi Teberdar Mehmed Ağadır, kabri mâlûm değildir; minberini Bayram Paşa koymuşdur» diyor. Biz, binâ tâmirler ile şeklini değişdirmiş olabilir, on altıncı asırda yapılmış olacağını tahmin ediyoruz; belki de buraların fethinde kurulmuş bir namazgâhın yerine yapılmış olabilir.

Dört kâgir duvar üzerine kiremit örtülü bir ahşab çatı çekilmiş, bodurca taş minâreli basit ve küçük bir câmidir. Cadde ile arasında

Bulgurlu Köyü Camii
(Resim : S. Bozcalı; plân : A. B. Koçu)

kalan meydancıkda köyün en az 500 - 550 yaşında dört ulu çınarından ikisi bulunmakda olup, bu çınarların semâpâye dallarının küçük cami üzerine uhrevî bir şemsiye gibi yayılışı, camiin önündeki hazireyi doldurmuş ağaçların yeşilliği, beyaz badanalı camii pek şirin göstermektedir.

Camiin giriş kapusu, mihraba nazaran sağ duvarda açılmış olup duvar camiin çınarlı meydancığa bakan yanını teşkil eder. Kapu, yine burda bulunan minâre kâidesinin solundadır.

Kapudan girince, son cemaat yerinin hemen solunda, kapu yanında ahşab bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır, minâre kapusu yukarda, bu kadınlar mahfilindedir.

Son cemaat yerinin tam karşıya gelen kısmı ahşab bir bölme ile bölünmüş, müezzin odası hâline konulmuşdur. Her duvarında ikişerden sekiz pencere ile aydınlatılmış ve mihrâbı dışarıya çıkıntılı olan camiin kayde değer mimârî bir kıymet ve hususiyeti yokdur. Müstatil şeklinde büyük bir demir top kandil, bunun içinde dört küçük demir top kandil, mihrab duvarında bir kaç şamdan, müteaddid levhalar camiin tezyinâtını teşkil ediyordu. Bunların arasında, üzerinde ehemmiyetle durulması gereken müstatil şeklindeki top kandildir. Camilere çenber top kandiller İkinci Sultan Bayazıd devrinden itibâren konmaya başlanmışdır. Dört köşe ve müstatil top kandiller Fatih Sultan Mehmed devri işidir, onun içindir ki bu kandil, bizi, camiin bânisi Teberdar Mehmed Ağanın Fatih Sultan Mehmed devrinde yaşamış bir hayır sâhibi olacağı hükmüne kolaylıkla götürebilir. Levhalar arasında Sultan Abdülmecidin 1257 tarihini taşıyan, henüz yirmi yaşlarında iken yazdığı bir yazısı ve Mustafa Nuri imzalı bir çift vav levhası, güzeldirler.

Camiin haziresinde yatanlardan, bu camide yetmiş sene imamlık etmiş Mehmed Emin Efendinin kabir taşı kitâbesini vesilei rahmet olması için aynen alıyoruz: «Hüvel bâki. Merhum ve mağfûri leh elmuhtâç ilâ rahmeti Rabbihül gafûr yetmiş sene camii şerife hizmeti olub Burkurlu imamı Mehmed Emin Efendi rûhine el Fâtiha. Sene 1249 (1833 - 1834)».

Hazirenin önünde, bu köyün adının höcceti hâlinde ve köylüye vaktiyle Aziz Mahmud Hüdâî Efendi tarafından hediye edilmiş yekpâre mermer bir bulgur dibeği, metrûk, mahvolmaya mahkûm duruyordu (B.: Bulgurlu Köyünün Bulgur Dibeği).

1961 yılında ziyaretimizde camiin imamı, Düzceli Mustafa Kalyon adında gayetle bilgili ve melihüssimâ bir efendi idi.

BULGURLUDA ARAB BACILARIN BAHAR BAYRAMI — Esir ticâreti denilen vahşetin kurbanları olup sabî çağlarında Afrikanın bir köşesinden kaldırılıp İstanbul'a getirilmiş ve zamanımızda nesilleri tükenmek üzere olan siyâhî (zencî ve habeşî) bacıların kadim an'anelerinden idi, mayıs ayında bir gün Kâğıthanede, bir gün Çırpıcı çayırında, mayısın onuncu günü de Bulgurluda Aziz Mahmut Efendi Çilehanesi önünde toplanırlar, bu suretle yılda üç gün bahar bayramı yaparlardı. Ziyâretgâha, zeytinyağlı yaprak dolması ve helva tencerelerini başlarında taşıyarak gelirler, kırdan gelincikler, papatyalar toplıyarak başlarına takarlar, türküler söyliyerek gülüp oynarlardı. Siyahî bacıları seyre gidenlerin zengin takımları, öküz arabalarına üç dört gün evvelinden pey verirlerdi. Yeni boya ve döşemesini Hıdrelleze yetiştirememiş olan arabalar, o gün için hazırlıklarını mutlaka tamamlamış olurlardı.

Vâsıf HİÇ

BULGURLUDA ÇINAR KAHVEHÂNESİ — Yakın geçmişde Bulgurluda köyün meydancığında, yaşları beş asrı doldurmuş iki ulu çınarın dal kanadları altında yedi kahvehâne vardı; 1961 yılında «Çınar Kahvesi» adı ile bunlardan ancak bir tanesi kalmış bulunuyordu.

Asıl kahvehâne, Kısıklıdan gelindiğine göre yolun sağ kenarındadır, alelâde ahşab bir barakadır, yanında iki sundurma bağçesi vardır. Kahvehâneyi Bay Halil Mısırlı işletmekde idi; baraka kahvehânenin kulübemsi bir bölümünü, bir tenekeciye vermiş, birinci sundurmadan masaları kaldırmışdır; tenekeci - lehimci - sobacının işi icâbı gürültüsü bu tek kahvenin huzurunu selbetmiştir. Ulu çınarlar altına ki, üç yolun çevirdiği bir adacık teşkil etmektedir, beton bir sed yapılmışdır; asırlar görmüş çınarların tabiat ihtişam ve kudretine tam bir tecâvüzdür. Çınarlı kahvehânenin sahibi, bu çınar altı beton sed üstüne de iskemleler atmaktadır. Bu beton sedin kuzey kenarından dört basamak beton merdivenle inilince tam karşıda Demirci Çeşmesi görülür, köyün şöhretlerindendir; merdivenin hemen sol

dibinde de bir kuyu vardır; eskiden «Zincirli Kuyu» diye meşhurdu.

Kahveci B. Halil Mısırlı, işinin ehli, kahvehânesi temiz idi; 1961 de bu kahvehânenin bir âile geçimini gereği gibi karşılayacağı söylenemez; tenekeci - sobacının kahveye sokulmasını bu yönden hoş görmek gerekir.

BULGURLU DAĞI — Sultan Abdülmecid devri sonlarına gelinceye kadar (1839 - 1861) Küçük Çamlıca Tepesinin eski adıdır. Bu hakikat Abdülmecid zamanında İstanbul'a gelmiş ve Küçük Çamlıca'dan İstanbul'un muhteşem panoramasını seyretmiş İngiliz edîbesi Mis Pardo'nun hâtıralarında aydın olarak bellidir, İngiliz hanımı Küçük Çamlıca yerine hep Bulgurlu Dağı adını kullanıyor. Küçük Çamlıca adı Abdülâziz zamanında çıkmış olacak, o zaman asıl Çamlıca Tepesi de berikinden ayırd edilmek için, Büyük Çamlıca olmuşdur. Gayet güzel olan Burgurlu Dağı adının niçin değiştirildiği anlaşılamadı (Bulgurlu Köyü maddesinde Mis Pardo'dan alınmış hâtıra parçasına bakınız.)

BULGURLUDA SUBHİ PAŞA KORUSU — Eski adı ile Bulgurlu Dağı, zamanımızdaki ismi ile Küçük Çamlıca Tepesini ve etrâfını kaplamış kadim büyük bir ormanın bakiyesidir; Kısıklıdan Bulgurluya giderken sağ kola düşer; etrafı duvar ile çevrilmiş, cennet misâli bir yerdir.

Yüz ölçüsünü öğrenemedik, binlerce dönümlük arâzide azıcık tahribât görmüş güzel bir korudur.

Rivâyet edildiğine göre merhum Dr. Lütfi Kırdar'ın zamanında Subhi Paşa veresesinden 120.000 liraya, yâni yok bahâsına İstanbul Belediyesi tarafından satın alınmışdır; hâlen Belediyenin malıdır. Korunun târihçesini ve hakiki durumunu Belediyeden tahkik etmek imkânı bulunamadı.

Tepenin hattı bâlâsına inşâ edilecek ve Üsküdar, Haydarpaşa ve Kadıköy iskelelerine kendi nakil vâsıtaları ile bağlanacak büyük bir turistik cihannümâ otel, yalnız İstanbul için değil, yeryüzünde eşsiz bir müessese olur. Oradan, göz önüne öyle bir İstanbul panoraması serilmişdir ki, kalemle aslâ târif edilemez, gündüz ayrı gece ayrı ihtişamdadır; oteli çevirecek korunun letâfeti de ayrı. Yıllardanberi hâli üzere durmaktadır. Kanaâtimizce, burada okul veya hastahâne kurmak veyâ herhangi bir mîrî müessese yerleştirmek, dolayısı ile buradan istifâdeyi tahdid etmek, İstanbullunun günlük hayatında hakkı olan bediî zevklerinden eşsiz bir parçasına tecâvüz olur. Elinde demir asâ, ayağında demir çarık İstanbulu kırk yıl semt semt dolaşan bir kimse, gece ve gündüz ayrı ayrı, Bulgurluda Subhi Paşa korusunun hattı bâlâsından İstanbulu temâşa ettikden sonradır ki, «Ben İstanbulu gördüm!..» diyebilir.

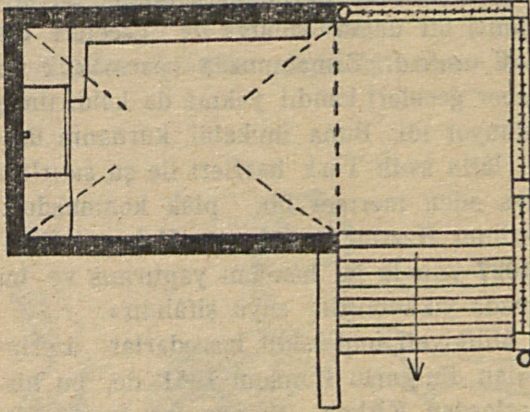
BULGURLUDA TAŞ OCAKLARI — Bulgurlu civârında Yalnızservi denilen mevki yanında büyük taş ocakları idi; Yeniçeri serdengeçdilerinin nezâretinde mîrî hesâbına işletilirdi. Yeniçeri Ocağının bir haşarât yatağı olduğu son devrinde, müverrih Câbi Said Efendi burası için «fuhşiyât mahalli idi» diyor; kadın, kız, delikanlı, oğlan, kötü yola düşmüş olanların rizâları ile, ırz ehli olanlarını cebren ve kahren kaldıran Yeniçeriler buraya getirirler, içkili rezâlet ve şenâat meclisleri kurarlardı. Câbi Said Efendi hicrî 1227 (Milâdî 1812) vekaa arasında bir hâdise naklediyor:

Üsküdar Ustası (Bostancı teşkilâtına mensub büyük bir zâbıta âmiri; B.: Bostancılar) bir gece teftişe çıkar, Bulgurlu taş ocaklarından gelen, gayet yüksek sesle türküler çağıran bedmest öküz arabacılarına rastlar; hepsini yakalatıb mükemmel bir dayaktan sonra, hapse attırır. Meğer arabacıların hepsi serden geçdi ağası imiş, hüviyetleri öğrenilip serbest bırakılınca, serdengeçti ağası esvaplarını giyerek Ağa kapısına giderler, şikâyetde bulunurlar. Yeniçeri ağası da pâdişâha arzeder, pâdişah da Bostancıbaşı Ağaya Üsküdar Ustasının azli ile tedîbini emreder. Ustanın azli haberi Üsküdarda yayılınca halk müteessir olur, «Biz ustadan hoşnuduz» diye binlerce imza ile bir mazbata tanzim edilir; onlar da bu mazbata ile sadrıâzama giderler. Hapsedilmiş olan Usta serbest bırakılıp vazifesine iade olunur.

Bir fuhuş yeri hâline getirilip muhakkak ki fuhş yolunda cinâyetlere de sahne olmuş bulunan Burgurlu taş ocakları, Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra kapatıldı. Bu ocakların yanındaki Yalnıservi mevkiine 1876 Rumeli bozgununda muhâcirler yerleşdirilerek, bu mevki «Muhâcırlar» adı ile bir köy oldu, sonra «Yeniköy» adını aldı; nihayet, civârına İstanbul radyosunun büyük pilonu dikilin-

ce «Umrâniye» ismi ile süratle büyüdü ve şenlendi (B.: Umrâniye).

BULGURLU DEMİRCİ ÇEŞMESİ — Bulgurlu köyünün iki ulu çınar ile süslü meydancığı kenarında, Bulgurludan Ümrâniyeye giden yolun başında, sol kolda, tahminen 3 metre genişliğinde 9 basamak taş merdivenle inilir, ayazmalar gibi, zemin altı bir çeşmedir. Bir tunç boru lüleden durmadan akar çeşmedir. Kaynağı az girisinde bir yerde olup, rivâyete göre, Aziz Mahmud Hüdâî Efendinin müridlerinden Demirci Baba tarafından bulunmuşdur; kitâbesi yokdur, ayna taşında sâdece: «Hazâ min fazli Rabbî» yazılıdır.

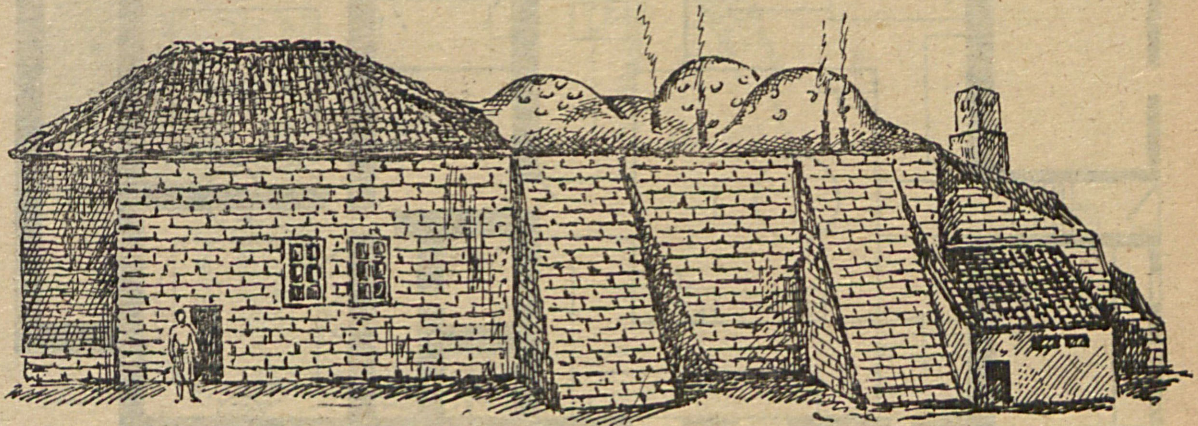

Bulgurlu'da Demirci Çeşmesi
(Plân : Hüsnü)

Benzeri olmayan çeşmelerdendir. Yukarda kaydedilen merdivenle mermer döşeli geniş bir zemîne inilir; bu zemînin merdiven karşısına gelen kısmının üstü açık olup, iki yanı yüksek duvardır, bu duvarın üst kenarına bir demir parmaklık çekilmişdir. Merdivenin hemen sol başı kenarından, zemînin solda kalan kısmının üstü, tahminen 4 metro yükseklikde üç duvara oturtulmuş kiremitli bir çatı ile kapatılmışdır, ön kısmı tamamen açıkdır. Eni tahminen 3 metro, boyu 4,5 metro olan bu çatı altı asıl çeşme yerinin üç duvarı adî kireç badanalı, tavanı tahta kaplı olub, karşı duvarın önünü tamamen kaplayan geniş ve büyük teknesi, tekne sedleri ve teknenin arkasında duvara yapıştırılmış bir friz ve bunun ortasında küçük bir ayna taşı mermerdir. Tekne zemîn ile bir seviyede olup yalnız arada fazla suyun akıp gitmesi için derin bir kanal bırakılmışdır, bu kanal, teknenin sağ ucundan sağdaki duvar boyunca kıvrılır ve bir menfeze bağlanır. Yapısı çok basit ve yer altında olmasına rağmen, heybetli bir çeşmedir, bu ifâdeyi veren de, geniş mermer zemin ile büyük tekne ve yüksek çatıdır. (Haziran 1961).

BULGURLU HAMAMI — Bulgurlu köyünde Camiin yanında bir tek hamamdır; Bulgurlu civârında bir çilehânesi olan büyük mütasavvif şâir Şeyh Aziz Mahmud Hüdâî Efendi tarafından köylüye bir iyilik olmak üzere hicrî 1027 (M. 1618) de yapdırılmışdır; camekânın dışarı açılan kapısının iç tarafında, bir beyit bir satır olmak üzere iki beyitlik kitâbesi şudur:

Girseler sıdkile bu hammâme ger
Pân olur ecsâm aruk olur kulûb
Görse bu uslûbu bir ehli nazer
Didi târihin kişi Hamâmı hûb
Sene 1027

Bulgurlu Hamamı
(Resim : S. Bozcalı)

Târihde bir tamiye vardır, «Hamamı hûb» terkîbine (ha, mim, elif, mim, hı, vav, be harflerine) «kişi» kelimesini de (Kef, şın, ye harflerini de) ilâve etmek lâzımdır.

Hamama sokakdan mermer döşeli bir koridorla girilir; bu koridorun iki kenarında birer oda vardır; soldaki oda hamamdan tecrid edilmiş, dükkâna kalbedilmişdir; sağdaki odanın sokağa iki penceresi olup beş ayak ahşab merdivenle çıkılır, zemini tahta döşeli, pencereler önünde de, duvar boyunca bir tahta kerevet vardır. Hususî soyunma yeri olarak kullanılmaktadır.

Câmekâna koridordan dört ayak mermer merdivenle inilerek girilir.

Tam bir kare plân üzerine yapılmış olan câmekânda, biri sağda, biri solda camlı bölme içinde iki umumî soyunma yeri vardır, sağda dört ayak merdiven külhan kapısına gider. Sol dib köşede kafes bulunmaktadır. Câmekânın ortasında, geniş ahşab tavana destek olan bir ahşab direk, onun önünde de yekpâre mermerden şadırvan bulunmaktadır.

Câmekândan asıl hamama girildiğinde, kapının sağ yanı, duvar olup bir beşik kubbe ile örtülü soğukluk sola doğru uzanır, dibde tahta bir kerevet vardır.

Soğukluğa câmekândan girildiğine göre, sağ dib köşede iki kapı vardır, bunlardan sağdaki, temizlik yeri ile ayak yoluna giden dar bir geçidin ağzıdır; bu geçid ile temizlik yeri ve ayak yolu iki tonos kemerle örtülmüşdür.

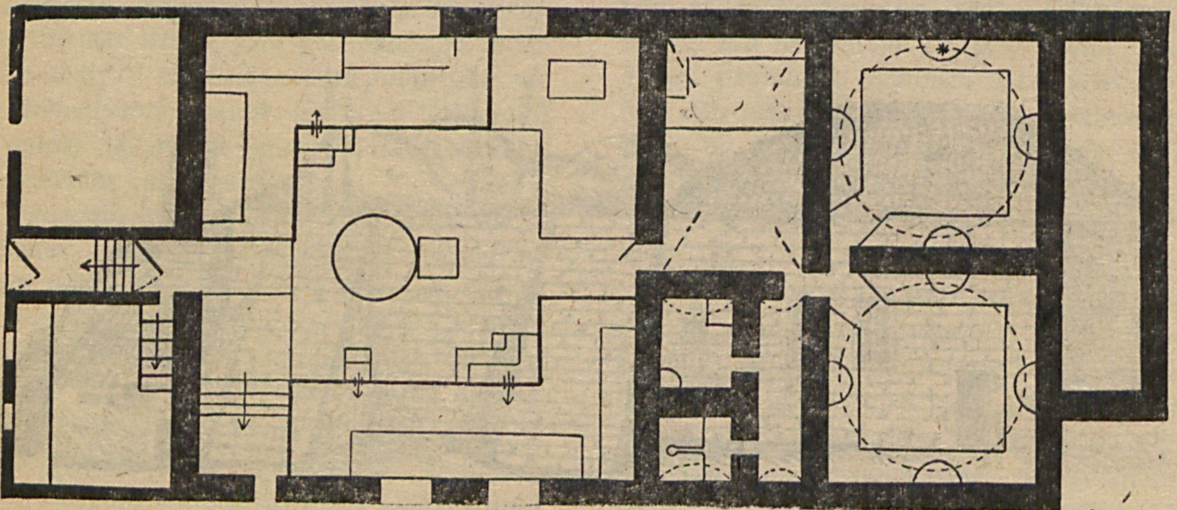
Karşıdaki kapıdan asıl yıkanma yerine girilir, burası dört köşe, ve yekdiğerinin ayni yanyana ve dörder kurnalı iki halvettir, her ikisi de küçük birer yarım küre kubbe altındadır.

Soldaki halvetin kapısından girildiğine göre, karşıya gelen duvardaki kurna, caminin bânîsi ünlü şair ve din adamı, hayatında iken kerâmetine inanılmış Aziz Mahmud Efendinin yıkandığı kurna olarak meşhurdur (B.: Aziz Mahmud Efendi).

Cumhuriyet devrinde tekkelerin kapatıldığı târihe kadar kurna, büyük adamın hâtırasına hürmeten bir demir parmaklık içine alınmış bulunuyordu, hod behod herkes yıkanamazdı, kurnanın üstünde, duvara çakılmış bir demir çubuğa da geceleri bir kandil asılırdı. Zamanımızda parmaklık ile beraber geceleri kandil yakma da kaldırılmış bulunuyor idi. Buna mukabil, kurnanın üzerine, lâtin asıllı Türk harfleri ile şu satırları ihtiva eden mermer bir plâk konmuşdur: «Merhum Hazreti Hüdâî Aziz Mahmud Efendi 1027 yılında bu hamamı yaptırmış ve bu kurnada yıkanmışdır, suyu şifâlıdır».

Mülkiyeti müteaddit hissedarlar üzerinde olan Bulgurlu Hamamı 1961 de, bu hissedarlardan Kirkor Hazarosyan tarafından işletilmekde idi; biri ayni zamanda çekmeceye de bakan natır, biri de dellâk ve külhancı iki müstahdemi bulunuyordu (Haziran 1961).

Temiz, güzel, İstanbulun en uzak köşesinden gelinip yıkanmaya değer, ve Türk ya-

Bulgurlu Hamamı
(Plân : A. B. Koçu)

pı sanatında kendine mahsus plânı ile kıymeti büyük bir hamamdır.

BULGURLU KÖY GÜREŞLERİ — Yakın geçmişe kadar İstanbulun en güzel, parlak köy güreşleri Bulgurluda yapılırdı; Bulgurlu kendi köylüsünden de hatırı sayılır pehlivanlar yetiştirir, çıkarırdı.

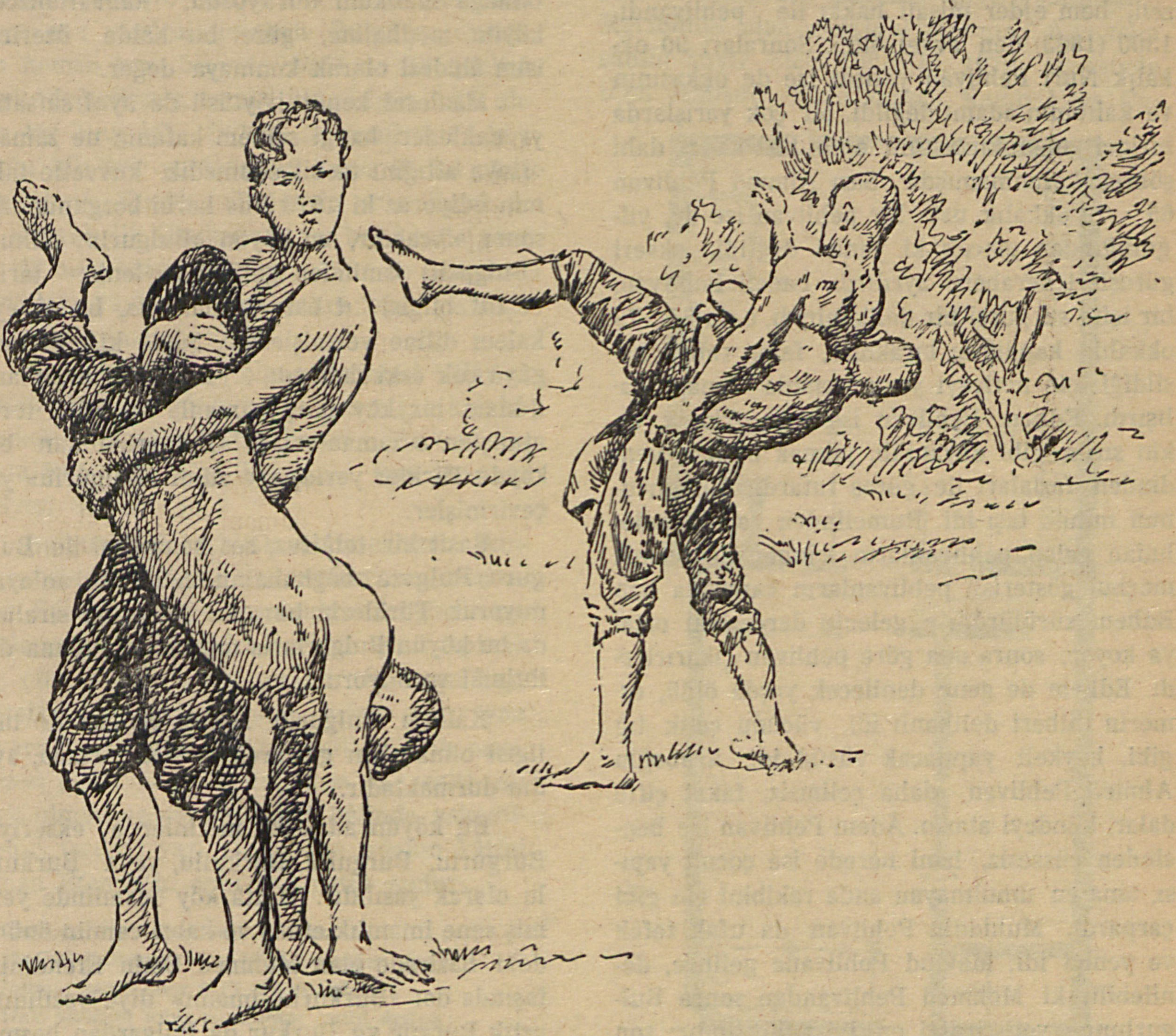
Güreş yeri, Kısıklı ile Bulgurlu arasında Subhipaşa korusu karşısında, Bamya Tarlası denilen çimenlik sâha idi; buranın üstünde, sekiz on sakız ağacı ile bezenmiş Hanım Seddi denilen bir mesîre vardı. Bulgurlunun meşhur köy düğünleri de bu güreş sâhasında yapılırdı.

Güreşler, Bulgurlulu, Erenköylü ve Merdivenköylü pehlivanlar arasında çarşamba veya perşembe günleri olurdu.

Meydan akşamdan süprülüp sulanır, halk erkenden akın etmeğe başlar. Ödüller, yâni pehlivanlara verilecek ikrâmiyeler basma, çuha, keçi, koyun, deve, iktidâra göre her ne ise hakemlerin karşısına asılır, bağlanırdı.

Güreşin başlayacağı öğle namazından sonraya kadar kahvehânelerin önleri oturulmaz, geçilmez bir halde, mahşerî kalabalıkla dolar, taşardı. Çalgı çalar, köçek oğlan, çengi karı oynar, sarhoşlar nârasını atar, biçimine getiren kaşla göz arasında havaya tabancasını da atardı. Kahvehânelerde, güreş yerinde ara sıra kavga çıkardı. Bütün bu halleri iledir ki bu sahne güzeldi.

Güreş bittikden sonra Namazgâh Kolan yeri denilen yere gidilirdi; orada da bir at koşusu yapılırdı. Atlar, Dudullu şosesinde Kanlıkuyu denilen yerden salıverilirdi. Birinci gelen hayvanın önüne davullar, zurna-

Bulgurlu'da güreşen gençler, 1910 - 1911
(Sabiha Bozcalı eli ile)

lar düşer, ehâli peşinde, köye gidilir; o da bambaşkâ âlem teşkil ederdi. Yarışdan sonra gece basdırır, evli evine, köylü köyüne.

Bulgurlu civârında şehzâde efendiler, sultan hanımlar, hanım sultanlar oturur, bâzan güreş seyrine onlar da iner, fazla para verilişi en iyi pehlivanları Bulgurlu güreşlerine çekerdi. Hele o öküz arabaları, Bulgurluya güreş seyrine onlarla gitmek, zamanımız tâbiridir, bilemem yerinde mi düşer, âdetâ bir festival geçidi gibi olurdu.

Koca Yusuflar, Kurddereliler, Adalılar, Katrancılar, Rüstemler, Hergeleciler âyarında değil ise de, Bulgurludan hatırı sayılır pehlivanlar çıkmışdır; el elden üstündür, yenmişler, yenilmişlerdir. Benim tanıdığım Bulgurlulu pehlivanlar şunlardır.

Mehmed Pehlivan, elhâk, hem erkek güzeli, hem ejder misâli hakkı ile pehlivandı, 1300 (1883) den evvel öldü. Sonraları 90 okkalık Nuri Pehlivan yetişdi ise de okkasının ve kalıbının adamı değildi. bir çok yarışlarda birinci gelen kır atının onda biri kadar dahi şöhret kazanmamışdır. Sarı Ahmed Pehlivan 65 - 70 okkalık usta bir pehlivan ise de, yılgınlığından olacak ki yenici değildi, ekseri güreşleri berabere ayrılırdı. İsmail Pehlivan, bir içim su güzel bir delikanlıydı, o da 65 - 70 okkalık, kapdığını bırakmaz, fakat çabuk kesildiği için neticeyi yarım saatde almaya çalışırdı. Edhem Pehlivan ise aynı okkada, lâkin sırım gibi dayanıklı, yılmak bilmez, kendinden fazlaları ile güreş tutardı; Bulgurlunun mihek taşı idi, Rumelinden veya Anadoludan gelen pehlivanların içinden dereceleri meçhul gösterişli pehlivanların karşısına hep Edhem sürülürdü; o gelenin derecesini ortaya koyar, sonra ona göre pehlivan çıkarırlardı. Edhem de genç denilecek yaşda öldü, esmerin dilberi delikanlı idi, vücûdu çelik tığ gibi, heykeli yapılacak vücûd idi. Araboğlu Ahmed Pehlivan, daha çelimsiz, fakat çifte dalar, kündeyi atardı. Âdem Pehlivan ise hepsinden cüssesiz, hani nerede ise çocuk yapısı, ama en umulmayan anda rakîbini cin gibi çarpardı. Muhiddin Pehlivan da ufak tefek ve yenici idi. Mevlûd Pehlivana gelince, denilebilir ki Mehmed Pehlivandan sonra Bulgurlunun yetiştirdiği en iyi pehlivandır; son zamanlarda büyük orta, baş altı, baş güreşleri yapmışdır, hattâ meşhur Edirneli Kara Eminle (Allah bilir belki danışıklı döğüş), Libâdede üç güreşi vardı; Karpuz Ahmedle güreşinde bileği kırıldı, 1947 de hayatda idi. Yine Bulgurludan 1947 de hayatda olanlar 76 yaşında İmamoğlu Mustafa Pehlivan, 78 yaşında Kirişci İbrahim Pehlivan, Sarı Ahmed Pehlivanın ağabeyi 80 yaşında Mustafa Pehlivan Bulgurlu güreşleri deyince anılması gereken sîmâlardır.

Vâsıf HİÇ

BULGURLU KÖYÜNÜN BULGUR DİBEĞİ — Köyün taşıdığı adın hücceti yerinde kıymetli bir eser, ayni zamanda on yedinci asır başının büyük şâiri ve mutesavvifi Şeyh Aziz Mahmud Hüdâî Efendinin bu köy halkına bir hediyesi; yekpâre mermerden bir bulgur dibeği olup 1961 yılı haziranında Bulgurlu Camiinin hazîresi önünde, metrûk, yok olmağa mahkûm duruyordu; kanaatimizce, köyün medhaline, güzel bir kâide üzerine isim âbidesi olarak konmaya değer.

Maalesef kendi köylüsü de ayni safsatayı nakleder, hangi sersem kafanın ne zaman ortaya attığını tesbit edemedik, kuvvetle tahmin ediyoruz ki 1876 Rus harbi bozgunundan sonra olacakdır, bu köyün «Bulgurlu» adının «Bulgarlı» isminden geldiği söylenir; târih ve dil bilgisi kıt bazı yazarlar da, bu yâveyi kalem diline vermişlerdir. Şöyle ki, burası gûyâ çok eski zamanda (?) Bulgarların toplandıkları bir köy imiş, zamanla bu köyü terk etmişler, o zamanlar adı «Bulgarlı» olan bu köyde Türkler yerleşince adını «Bulgurlu» ya çevirmişler.

Basit bir telâffuz, ses benzetimi ile Bulguru Bulgara bağlamanın mantığını anlayamıyoruz, Türklerin buraları fethettiği sıralarda bu köyün Bulgarlarla meskûn olduğuna da ihtimâl vermiyoruz.

Kaldığı, Bulgurlu adının Bulgar ile hiç ilgisi olmadığını gösteren deliller ortada, aydın durmaktadır.

Bu köyün adı eski metinlerde ekseriyâ Burgurlu, Burgullu, Burkullu, veya Burkurlu olarak yazılıdır. Hattâ köy camiinde yetmiş sene imamlık etmiş ve kabri camiin önündeki hazirede olan Mehmed Emin Efendinin taşında da: «Burkurlu imamı» diye yazılıdır; artık Burgur ve Burkur da Bulgardan bozma olamaz.

Halbuki Burkul ve ondan muharref Bur-

kur, Burgur Türk lûgatında Bulgur demektir.

Bu köy bir çiftci köyü olarak kurulmuş, ve pirinç ziraatinin Anadoluda taammüm etmediği 15 - 16 ncı asırlarda, İstanbulu âlâ pilâvlık bulgurları ile beslemişdir. Bulgurlu civârında bir çilehânesi olan ve onaltıncı asır sonları ile onyedinci asır başlarında yaşamış olan büyük mutasavvif şâir Şeyh Aziz Mahmud Hüdâî Efendi, Bulgurlu köylülerine bir güzel hamam yapdırır iken, cami önüne yekpâre mermerden bir bulgur dibeği koymayı da ihmâl etmemişdir. Bu dibek için Hadikatül Cevâmi: «Ehâlii kariye bulgur yapdıklarında sahk etmek için bir taş mermer dibek vaz etmişdir» diyor.

Bu kıymetli dibeği korumak ve onu âbidevî bir hâtıra hâline koymak Bulgurluların vazifelerinden olsa gerekdir.

BULGURLU MEKTEBİ — Köyün çarşı boyu ana caddesi üzerinde Bulgurlu Camiinin hemen yanı başında, 1961 de ilk şeklini hayli değiştirmiş, zemin katı kâgir, üstü ahşab bir binâ idi. 1947 de üç sınıflı bir köy okulu idi, pek yerinde bir karar ile bu okul kapatılmış, Kısıklı - Bulgurlu yolu üzerinde ve «Kısıklı İlk Okulu» adı ile beş sınıflı yeni bir ilk okul binâsı yapılmış, 1961 de Bulgurlu çocukları köylerine pek yakın olan Kısıklı Okuluna gitmekde idiler.

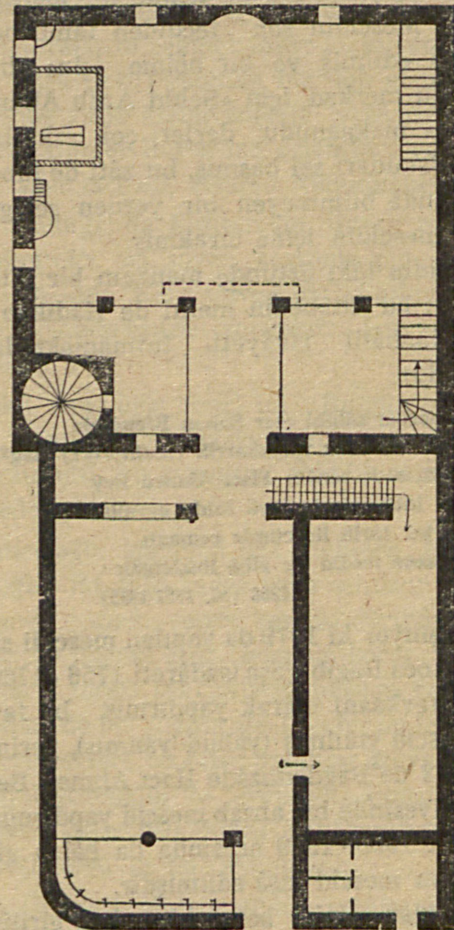
Köydeki mektep binâsı İstinbul Vilâyeti İdârei Hususiyesine intikal etmiş, kiralık mesken olmuşdur, 1961 haziranında üst katında Bulgurlu Camii İmamı Bay Mustafa Kalyon oturuyordu.

Bulgurlu Mektebi Onsekizinci asrın ikinci yarısında Üçüncü Sultan Osmanın hazînedarı Süleyman Ağa tarafından Bulgurlu çocuklarının Kur'an öğrenmeleri için yaptırılmış olup kitabesi, ilk şeklini tamâmen kaybetmiş olan binânın cami önüne nâzır yan duvarı üzerindedir. Sekiz beyitlik târih manzûmesi şâir Nüzhetin olup taşa, bir satır iki beyit olmak üzere dört satır hâlinde hakedilmişdir, taşdaki yazı Süleyman Ağanın kâtibi Osman Efendinin eseridir, metin şudur:

Pâdişahı âlemi âdil hidivi kâmuran
Hazreti Sultan Osman Hânı iskender tüvan
Dâimâ tatbik ider şer'i şerife kârını
Hak anınçün kıldı ol sultânı kutbi ârifan
Rûzü şeb tab'ı şerifi nâili ihsan olup
Kıldı çok evkafü hayır sarfi mâli bîgiran
Hâzini sultanı âlem ya'ni Süleyman Ağa
Oldu peyrev ol şehi âlîcenâba bî küman
Celbi tahsili rizâyi hazreti lillâh idüb
Sıdkile hayrâte mâlin kıldı sû gibi revan
Şevkile ta'limi Kur'an itmeğe etfal içün
Kariyyei Bulgurluda bu mektebi yapdı heman
Sâyini meşkûr idüb Hak ömrün efzûn eylesün
Ola böyle nice hayratiyle memduhi cihan
Yâ ilâhi ezber itsünler duayi vaakıfı
Fazli lütfinle senin ehli zeminü âsüman
Harfi menkutiyle Nüzhet söyledi târihini
«Mektebi nâzik muaalimhânei âlî mekân»
Sene 1169 (M. 1755 - 1756)
Ketebehu Osman
Kâtibi hâzini şehriyârî

BULGURLU MESCİD — Üsküdar'da kendi adını taşıyan sokak ile Büyük Hamam sokağı kavuşağı köşesindedir. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor:

«Bânisinin ismi ve kabri mâlum olmayup küçük evkafda ve Üsküdar avârızı hüccetinde Bulgurlu Mescidi diye yazılmışdır. Karîbinde olan mektebi Mehmed Ağa nâm sâhibi hayır hicrî 1090 (M. 1679) senesinde binâ etmişdir, bâde zaman Ragıb Paşa Câ-

Üsküdar'da Bulgurlu Mescid
(Kroki - plân : Hüsnü)

mii mezbûru fevkaanî olarak müceddeden binâ ettirmişdir. Mahallesi vardır».

Bu Bulgurlu Mescidi Mahallesi 1940 senesinde yanındaki Evliya Efendi Mahallesi ile birleşdirilmiş ve bu yeni büyük mahalleye «İnkılâb Mahallesi» adı verilmişdir (B.: İnkilâb Mahallesi).

Hadikada matbû nüshaya müracaat edildi, bu metinde bir hatâ ihtimâlinden endîşemiz vardır. Yerinden topladığımız mâlûmatda Bulgurlu Mescidin fevkaanî bir mescid olduğunu hatırlayan kimse çıkmamışdır. 1958-1959 arasında temelinden ve tecdiden tâmir gören ve bir beton binâ olarak yükselen Bulgurlu Mescidin yıkılan eski binânın «yol seviyesinde ahşab bir mescid» olduğu söylenmişdir; 1942 senesindeki bir ziyaretimizin notunda da öylece kayıdlıdır; bânîsinin de meçhul olmayıp Bulgurlulu Ali Ağa adında bir hayır sâhibi olduğu, ve mescidin isminin bu zâtın köyüne nisbet edildiği söylenir.

Bulgurlulu Ali Ağanın merkadi meçhuldür; eski ahşab mescidin içinde bir merkad vardı, ki Mescidin son tecdiden tâmirinde muhafaza edilmiş ve bir bölme içine alınmışdır. Bu merkad için «Şehid Arab Abdullah Baba» makaamıdır derler; çok eski bir tarihde Üsküdarı sel basmış, bu zâti de tabutunun içinde bilinmeyen bir yerden sel getirip bu mescidin içine bırakmış.

Mescidin tâkı üstünde manzum bir kitâbe vardır; bu kitâbenin metni de Hadikanın notu ve mahallî rivâyeti tutmamaktadır, metni şudur.

Bu yerde berber sâhibi eser Şaban Efendinin
Binâyı hayrı olmuşdu müteharrik (muhterik?) nâgâh
Anı Bağdadlı zâde cenâbı Hacı Ahmed Bey
Yenibaşdan idüb tâmir ihyâ kıldı eyvallah
Şeyh âgâh kıl tarih ile cümle cemaatı
Kılındı bu sene tesdid bu zîbâ ibâdetgâh
1268 (M. 1852-1853)

Anlaşılıyor ki 1679 da yapılan mescidi sadrâzam Koca Ragıb Paşa (sadâreti 1756 - 1762) tecdiden fevkaanı olarak yapdırmış, bu fevkaanî mescid yıkılmış (yahud yanmış), yerine 1852 - 1853 de Bağdadlızâde Hacı Ahmed Bey sokak seviyesinde bir ahşab mescid yapdırmış, ve nihâyet 1958 - 1959 arasında da hâlen görülen beton mescid inşâ edilmişdir.

Sokakdan zemini beton bir avlıya girilir; son tâmirinde avlunun sağ tarafına müezzin ve imam efendiler için iki katlı bir beton ev yapılmışdır; kapısı avluya açılan zemin katı müezzine, son cemaat yerinden merdivenle çıkılan üst kat imama tahsis edilmişdir. Avlunun sokak kapısının sol tarafında, önü açık bir beton saçak altında 7 dane abdest musluğu vardır. İki göz ayakyolu, avlu kapısının sağ tarafında olup kapusu sokak üzerine alınmışdır.

Murabba plânlı ve dört duvar üzerine kiremit örtülü ahşab bir çatı çekilmiş olan asıl mescid, ikisi mihrab duvarında, ikisi son cemaat yerine bakar, dördü de sol duvarda olmak üzere sekiz pencere ile aydınlatılmışdır.

Sol taraftaki müezzin mahfilinden bir kapı ile minâreye geçilir; sağ tarafdan da bir ahşab merdiven ile üstdeki kadınlar mahfiline çıkılmakdadır. Kadınlar mahfilinin ön kısmı, dörder köşeli dört ahşab sütun üstüne oturtulmuştur.

İki ahşab vâiz kürsüsü vardır. Biri sol duvarda, ilk iki pencerenin arasındadır, metrûk olan ikinci kürsi ise, bu duvar ile mihrab duvarı köşesindedir, terk edilişinin sebebi de önünde şehid Abdullah Baba merkadinin bulunmasıdır. Vâiz kürsüleri ile ahşab minberi kaba doğramacı işidir. Yeni ve tertemiz kilim ve halılarla döşenmiş olan mescidin kayde değer başkaca bir hususiyeti yoktur. (Eylül 1961).

E. General H. Râif AYYILDIZ

BULGURLU MESCİT MAHALLESİ — Üsküdar'da İnkılâp Mahallesinin bir kısmının eski adı (B.: İnkılâp Mahallesi).

BULGURLU MUHÂREBESİ — On yedinci asrın ortasında, Dördüncü Sultan Mehmedin pâdişahlığının ikinci yılı olan 1649 da, Üsküdar arkasındaki Bulgurlu Dağı (Küçük Çamlıca) eteklerinde, İstanbulda Atmeydanında katliâm edilen kapukulu sipâhilerinin kan dâvâsını göderek İstanbul üzerine yürümüş Gürcü Abdünnebi Ağanın kuvvetleri ile hükûmet kuvvetleri arasında kanlı bir muhârebedir. (B.: Atmeydanı Vak'ası).

Gürcü Abdünnebînin yanında Katırcıoğlu Mehmed ve Kazaz Ahmed gibi namlı harâmilerle Üsküdara yaklaşması üzerine 2 temmuz cuma günü sadrıâzam Kara Murad Paşa ile yeniçeri ağası Karaçavuş Mustafa Ağa İstanbuldaki bütün yeniçerilerle Üsküdara geçdiler, Doğancılar Meydanında bir askerî karargâh

kuruldu, öncü serdar tâyin edilen Haydarağazâde Mehmed Paşa da Kısıklıya gönderildi.

Gürcü Abdünnebi de Tuzlayı, Maltepeyi süratle geçerek, 6 temmuz salı günü 15.000 kılıç askeri ile Bulgurlu Dağına konmuştu.

Bulgurlu Dağı sipahi ve levend çadır ve bayrakları ile çiçek tarlası gibi donanmışdı. Ocak ağalarının zâlim ve kirli tagallübünü koruyacak olan ordu da bu tepenin batı eteklerindeki sahraya gelmiş konmuşdu. Merkezde serdar Haydarağazâde Mehmed Paşa ile Yeniçeri Ağası Kara Çavuş Yeniçerilerle yer almış, deniz tarafını teşkil eden sağ kanada yine Yeniçeri kıtaları ve Sipahi bölükleri yerleştirilmiş, sol kanadda da, maiyetinde on kadar paşa ile Sadrıâzam bulunuyordu.

7 Temmuz Çarşamba sabahı Kara Çavuş Yeniçerilerle hemen hücuma geçmek istedi; Serdar mâni oldu:

— Devletli Ağa, acele buyurmayın, sabredin, belki ahvâl hayre tebeddül eder, bu gaileyi cenk olmadan atlatırız!.. dedi.

Haydarağazâde Mehmed Paşa kalben Gürcü Nebînin iyi bir adam olduğunu kabul etmişdi, bu büyük dâvaya gördüğü haksızlığa dayanamıyarak atılmıştı. Tâ Niğde'den kalkmış, Bulgurlu'ya kadar gelmiş, yollarda, köylerde, kasabalarda tek kişinin malına ve evlâdü iyâline tecâvüz edilmemişdi. Onbeş bin asker konup kalktığı menzillerde ihtiyacı olan şeyleri esnafa parasını tıkır tıkır sayarak satın almışdı; bu görülmemiş, işitilmemiş şeydi.

Hakikatde de Gürcü Nebi cenk için gelmemişti. Etrafına topladığı kuvvet karşısında hakkının teslim edileceğine inanmıştı. Bilhassa Sadrıâzamın şahsına itimadı çok büyüktü. Kara Murad Paşayı merd bir adam biliyordu. (B.: Murad Paşa, Kara) Dev gibi cüssesi, kara yağız yüzü, türlü mihnet çekerek neferlikten yetişme bir Yeniçeri olan vezir aslında merd adamdı. Ocak Ağaları devlet idaresini pençelerine alırken, Yeniçeri Ağası olan Kara Murad'ın gayret ve hizmeti çok büyük olmuştu, fakat Sofu Mehmed Paşanın yerine Sadırâzam tâyin edilince, Hükûmet işlerine karışmakta devam eden eski arkadaşları ile arası açılmıştı. Gürcü Nebîyi bu bâdireden samimî olarak kurtarmak istiyordu.

Gürcü Abdünnebî büyük bir buhran geçiriyordu. Bu dâvanın başı kendisinden haksız olarak istenen bir 30,000 kuruştu! sipâhilerin kan dâvâsını isyan için bir behâne yapmışdı. Hâlbuki kendisi öylesine zengin idi ki Bulgurlu'ya, onbeş senede biriktirdiği tam on beygir yükü altın ve gümüşle gelmişti. Şimdi, bu otuzbin kuruş yüzünden yüzlerce ve belki binlerce şehbaz yiğitin mâsum kanları dökülecekti. Sadırâzamın elçi olarak gönderdiği iki bölük çorbacısını sevinçle karşıladı, onlara: «Biz cenk için gelmedik.. Bize kâfir diyerek kanımızı dökenlerden bunu niçin yaptıklarını sormaya geldik.. Olmadı, bizde dâvamızdan vaz geçtik, varın Kara Murad Paşa Hazretlerine arz edin, o da bizim şânımızı, şerefimizi korusun. Katırcıoğlu Mehmed ve Kazaz Ahmed denilen haydutları yanımıza aldık, nasihat verdik, doğru yola soktuk.. Katırcıoğluna ve Kazaz Ahmede birer Sancak Beyliği verilsin, şimdi dönelim, gidelim, arada kan olmasın..» dedi.

Çorbacılar bu haberi getirince Kara Murad Paşa birden vezirliğini takındı, Ocak Ağalarına sormadan Katırcıoğlu Mehmed ile Kazaz Ahmedin Sancak Beyliği buyuruldduklarını yazdırttı, turalarını çekmek üzere idi ki yeniçeri ağası Kara Çavuş yanında bir don gömlekle soyulmuş yirmi kadar adamla vezirin otağına geldi. Bunlar Bursa'dan gelen bir Sancak Beyi ile adamları idi, «Gürcü Abdünnebî Altıntaşa konduğunda Katırcıoğlu Bursa taraflarına akın etti, bizi soydu, canımızı güç kurtardık..» dediler. Kara Çavuş da: «Sultanım.. siz de o hayduda sancak verirsiniz.. İşte bu olmaz!.» dedi.

Vakit tam öğle üzeri idi, Bulgur cengi başladı, güneş ufka yaklaşıp sararıncaya kadar devam etti. Bu cengin en mühim sahnesini nakledelim:

Katırcıoğlu Mehmed (B.: Mehmed Paşa, Katırcıoğlu) iki yüz kadar yaya sekbanı bir koru içinde sakladı, sonra kendisi dörtyüz atlı levend ile hücum etti, bozulup kaçar gibi yaptı, karşı tarafı sekbanların pususu önüne çekti, onlar da bir yaylım ateşi ile bir anda 800 kişiyi yere serince bu sefer paşalılar hakikaten bozuldu; Katırcıoğlu ve levendleri yaman kılıç çaldılar. Zafer yeli Gürcü Nebî tarafına esmeğe başlamıştı ki bu eski sipâhi:

— Ümmeti Muhammedi kırdıramam!. dönün geri!. diye bağırdı, ve kendisi çadırlara uğramayup geriye, Gebze tarafına doğru at sürmeye başladı.

Onun sesini işitenler ve çekildiğini görenler de peşine takıldılar. Yolsuz dere tepe giderek Gebzeye de uğramayarak soluğu İzmit'de, muhâfız olarak bırakılmış Kazaz Ahmedin yanında aldılar. Orada Katırcıoğlu dayanamadı:

— Be hey ahmak Gürcü!.. Niçin bizi bozguna verdin!?. Tam zaferi kazanırken geri dönecek idin de bu işe niçin giriştin?.. Benim kellem zaten koltuğumda, var bundan sonra başını kurtarabilirsen sana aşk olsun Ağa!.. dedi ve burunları bile kanamamış dörtyüz levendi ile ve «kemâli şevket ile» haramiliğe döndü.

Gürcü Nebî Niğde'ye çekildi ve oradan: «Anadolu bizim, Rumeli de sizin!.» diye bir mektup yolladı, İstanbulda buna kahkahalarla güldüler.

Bulgurlu cenginde Gürcü Abdünnebî tarafından 100, beri taraftan 1500 ölü verilmişti. Abdünnebî cenk alanını terk ettikten sonra şiddetli bir takibe girişilmiş, Kara Murad Paşaya celâli kellesi getirilmeye başlamıştı. Paşa kelle getirenlere usûlen bahşiş veriyordu, fakat bu kesik başlardan bir dânesini tanıdı, kendi adamlarından birinin başı idi, meğer Yeniçeriler ve sair kapukulu askeri bahşiş almak için kendi ölülerinin kafalarını kesip getirirlermiş. Paşa bahşişi kesince kellenin de ardı kesildi.

Gürcü Nebînin başını getirene büyük bir mükcfat vaad edildi, ve bütün Anadolu Vâli ve Sancak Beylerine bu yolda emirler yazıldı. Bulgurluda bıraktığı hazinesi yağma edilmişti.

Kırşehir Sancak Beyi İshak Bey Karapınarda Gürcü Abdünnebîyi bastı, fakat ancak ölü olarak ele geçirebildi, kesik başını İstanbula yolladı. Eylûl ayı içinde idi, Abdünnebî nin kellesi Bâbıhümâyun önüne atıldı.

BULGURLU SOKAĞI — Ortaköy'de, Ortaköy Deresi Sokağı ile Ortaköy Kuyu Sokağı arasında uzanır; iki araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşenmişdir; Ortaköy Deresi Sokağı tarafından gelindiğine göre, önce hafif bir yokuş olarak başlar, sonra düzleşir; sağ kolda Müsahib Sokağı ile bir kavuşak yapdıkdan sonra sola kıvrılır, tekrar sağa döner, ve biraz daralarak Sarı Efe Sokağı ile döt yol ağzı yaparak kesişir, döşemesi paket taşından kabataşa tahavvül eder, ve az sonra dik bir toprak yol olur ve bu sûretle Ortaköy Kuyu Sokağına bağlanır; evleri ahşab, yarı ahşabe ve beton ikişer, üçer katlı binâlardır. Sokağın atl başlangıcında, Dere Sokağı tarafında semt halkınca «On sekiz akaaretler» denilen dördü 3, ve diğerleri 4 katlı bir sıra evler vardır. Müsâhib Sokağı kavuşağını geçince de bir bostan görülür; dükkân olarak 1 berber, 1 bakkal ve 1 kunduracı vardır; kapu numaraları 1/2 - 83 ve 2 - 68 dir (Ocak 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BULUŞ (Hâcer) — 1945 ile 1950 arasında İstanbul'un sazlı içkili gazinolarında büyük şöhret yapmış bir okuyucu bayandır; bilhassa halk türküleri okurdu, bu satırların yazıldığı sırada ise, çoktan piyasadan çekilmiş ve unutulmuş bulunuyordu. Hal tercemesi elde edilemedi; aşağıdaki satırları, bu bayanın şöhretli zamanlarında çıkmış imzasız bir magazin notundan alıyoruz:

«Hacer Buluş sesini zevkle dinlediğimiz, takdir ettiğimiz san'atkârlardan biridir. Anadolu'nun muhtelif yerlerini ve bilhassa Ege bölgesini sık sık ziyâret ederek konserler veren Hacer Buluş millî türkülerimizi en fazla okuyan bir san'atkârdır.

Hâcer Buluş
(Resim : B. Cantok)

«Annesinin sesi güzel olan Hacer Buluş, küçük yaştanberi musikiye heves etmiş, dinlediği halk türküleri plâklarının tesiri altında kalmıştır.

«Bu plâkları dinleyen güfte ve melodisini ezberleyen Hacer Buluş, Hıfzı Nalbandoğlu'nun himâye ve teşvikiyle Ankara Radyosuna girmiştir. Hacer, klâsik mukisiyi Nuri Halil Poyraz ve Fahri Kopuz'dan öğrenmiş ve kendi türküleri olan halk türkülerini de Muzaffer Sarısözen'den meşketmiştir.

«Kendisini tamamen şark musikisine vermiş olan san'atkâr, garp musikisini tetkik ve tahlile fırsat bulamadığı için bu musiki hakkında bir malûmata sahip olmadığını beyan etmektedir.

«Bayan Buluş, Filmlerde de şarkılar söy-

lemektedir. Bir anlaşmazlık yüzünden Ankara radyosundan ayrılmıştır. İktisad anlaşmasından ziyade, aşkla yoğrulmuş bir izdivazı tercih eden Hacer Buluş, sigara ve içki kullanmadığını söylemektedir.

«San'atkâr henüz pek genç denilecek bir çağdadır Böyle olmasına rağmen dinleyicilerin takdirini kazandığı gibi kuvvetli bir istikbale de malik olduğu muhakkaktır».

Aşağıdai satırları da Cumhuriyet gazetesinin şehir haberleri arasından alıyoruz, ki bu bendin yanında bir de resmi vardır:

«Hacer Buluş 10 bin lira tazminat ödemeye mahkûm oldu — Ses sanatkârı Hacer Buluş aleyhine, «Maksim» gazinosunun sahibi Hasan Birinci tarafından İstanbul Dördüncü Asliye Ticaret Mahkemesinde açılmış bir dâva, dün sona ermiştir. Dâvacı, gazinosunda muayyen müddetle şarkı söylemek için kendisine mukavele ile bağlanan Hacer Buluş'un, bu mukaveleyi hiçe saydığını, konulan şartlara hiç aldırış etmeksizin gazinosunu terkedip başka bir içkili saz salonuna gittiğini, orada şarkı söylediğini ve bu suretle haksız rekabet ortaya koyacak harekette bulunduğunu ileri sürüyor ve bu nokadan uğradığı zarar ve ziyanın tazminini istiyordu. Mahkeme heyeti; isteği yerinde görerek Hacer Buluş'un Hasan Birinci'ye 10.000 lira tazminat ödemesini karar altına almıştır».

Onbin liranın pek büyük bir kıymet teşkil ettiği bir devirde bir ses sanatkârının böyle bir tazminâta mahkûmiyeti İstanbul'daki şöhretinin genişliğine mühim bir delildir. Millî kütübhânemizde bu halk şöhretlerinin hal tercemelerini ihtivâ eden eserlerin bulunmayışı önemli bir noksandır.

BULUŞMA YERLERİ — Mâsum ve temiz aşk ve alâka yahud fuhuş yolunda kadın ile erkeğin buluşma imkânları ve yerleri, zamanımızda sayılamayacak kadar çokdur. Fakat türk kadınının örtü altında bulunduğu devirde ve bilhassa meşrûtiyetden evvel bir afîfe nigârın, hafif meşreb bir nâzenînin, veya bir aşîftenin, fâhişenin bir erkekle sevişmesi, bir erkekle buluşub konuşması çok zor ve dâimâ tehlikeli olmuşdur; buluşma imkânları ve buluşma yerleri neler ve nereleri olabileceği düşünülmüş ve buluşmalara mâni olmak için şiddetli yasaklar konmuşdur. Meselâ kadınların erkeklerle beraber dolmuş kayıklarına binmeleri, şehir dışı mesîrelere gitmeleri şiddetle yasak edilmişdir. Fakat bu yasaklara, dayak, sürgün ve hattâ ölüm cezâlarına rağmen âşık veyâ zenpâre, mâşûka ve âşiftesini aramış, bulmuş, konuşmuş, koklaşmışdır. Meddah ağızlarının naklettiği İstanbul masallarında bu yolda pek şirin sahneler vardır. (B.: Kadın; Zenpâre; Kaymakcı Dükkânları; Kayık; Mesîre; Baskın; Koltuk; Boğçacı Kadınlar; Çöpçatan).

Kadının örtü altında bulunduğu devrin son zamanlarında âşık ile ma'şuka arasında mektuplaşma ile başlayan münâsebetler mâsumâne bir buluşma ile neticelenirdi. Bu buluşmalar için âdî günlerde şuraları seçilirdi: «Fenerbahçesi, Göksu, Kalender; Kestane, Fındık ve Otuz bir suları, Fırıldak bahçesi, Sultan suyu, bendler, Beykoz, Sultaniye, Çubuklu çayırları, Libâde, küçük ve büyük Çamlıcalar, Kalamış, Çiftehavuzlar, Alemdağı, Kayışdağı, Kâğıthane tepeleri, Eyyüp sırtları, Cendere Boğazı, Fülya bahçeleri, Florya, Pendik sahilleri, Kandilli üstündeki İcadiye, Anadoluhisarı tepesindeki Kavacık.

İstanbulun kenar mahalleler dilberlerinin buluşma yerleri de: Yenibahçe civarındaki Kavasın Bağı, Bayrampaşa, Çırpıcı, Edirnekapısı ve İğrikapı dışları, Sütlüce, Karaağaç, Silâhdarağa.

Buralara, kadın ve erkek ayrı ayrı yollardan giderlerdi. Kadın kendisine bir aile süsü verirdi; yanında bir kadın, bir çocuk, bir komşu kızı, sefertası, seccade, kilim, ufak boğça, yemiş çıkını, sepet, çatal, bıçak, havlu, elbezi, hattâ, çocuk 1 - 2 yaşında ise bir de salıncak takımı götürüp; ekseriya bir de uşak bulunurdu..

BULUT — Argo; bir müsekkir (rakı, şarab) ile kendini bilmiyecek hâle gelmiş; yâhud bir uyuşturucu madde ile (Heroin, esrar) kendinden mutlak şekilde geçmiş; misaller:

Bir hâneberduş anlatır: — Sarı bugünlerde tutuyor. bende beş kâğıd vardı, benden senden, benden senden parkın orda tam on galon boşaltmışız, ikimiz de bulut, bir de gözümüzü açdık ki kotezdeyiz..

* Esrarkeş tam sızma anındadır, dalgasını bozacak bir kopili bir «abi» si tutar:

— Dokunma buluta ulan!..

İstanbul külhânîleri argosunda, içki ile aşırı sarhoş olma anlamında «filispit, fitil, kandil, kör kandil, kör kütük, matiz, turşu, küp, yüklü, zom, küfelik» kelimeleri de kullanılır.

BULUT (Sıdkı) — Hayatı hakkında en küçük bir bilgi edinemediğimiz bir halk şâiri, takma isim de olabilir; 15,5 × 24 santim eb'adında dört sayfadan ibâret ve «Oku beni» adı altında neşretdiği bir kaç parça risâlenin üstünde saz ve söz sâhibi olarak ismi yazılıdır, fakat, destan kılıklı, sözde marş ve sözde şarkı manzûmelerinin notaları yokdur; yalnız güfteler neşredilmişdir.

Sirkeci'de Keteon Matbaasında ve her biri ayrı renkde kâğıda basılmış ve üzerine 5 kuruş fiat konmuş olan «Oku beni!..» varakpâreleri bir târih taşımamakdadır; fakat bunlardan birinde «Zafer ve İnkilâp» adlı bir destanda şu kıt'a, bunların 1938 - 1940 yılları arasında yayınlandığını göstermektedir:

Ne mutlu bize hür vatanımız var
İsmet gibi bir yurt çatanımız var
Fevzi Çakmak gibi bir de kumandan
Peşinde onsekiz milyon kahraman...

Tamâmen avâma, hattâ ayak takımına hitâb eden yazılardır; şiir olmakdan çok uzak mısrâların büyük ekseriyetinde de Sıtkı Bulut dâimâ parasızlığından bahsetmektedir; risâlenin dört sayfası üstünde hüzün verici bir sefâlet vardır; öylesine ki, ekseriyâ pelâspâreler içinde, yağlı, kirli ve dağınık saçları tıraşı mühmel yüzlerine bir hâli vahşet vermiş ve çoğu zaman ayakları da çıplak hâneberduşlar tarafından köprü üstünde satılan bu risâleleri, Keteon Matbaası belki de para almadan, hattâ kâğıdını da merhameten kendi temin ederek basmış olacakdır. «Sefâlet Beyfendi» serlevhalı şu manzume Sıdkı Bulut'un hayli yaşlıca, ve muhakkak ki işret, kumar ve belki de sapık aşk u alâkalar ile derin bir sefâlete sürüklenmiş olduğunu gösteren bir oto biyografi parçasıdır:

Gönül kazanım taşdı
Dertsiz başdan dert aşdı
Kokozluğun çamuru
Yüze göze bulaşdı

Tasa bana aş olur
Her ne yesem taş olur
Bir damlacık su içsem
Gözlerime yaş olur

İşlerin farkındayım
Feleğin çarkındayım
Sarışından vaz geçdim
Yumurta akındayım

Ah ederim durmadan
Av avlarım vurmadan
Gönül saatim işler
Zenbereği kurmadan

Sıdkı Baba ne yapsın
Varsın Tanrıya tapsın
Çıkar yolu bilmez ki
Hemen oraya sapsın

Geçim şimdi pekleşdi
Ekmek bile sertleşdi
Sefâlet Beyfendi
Bizim eve yerleşdi

Felâket yeli esdi
Kökden geliri kesdi
Bir damla su içmeden
Yolda kırıldı desti

Bana ağlamak düşdü
Yürek dağlamak düşdü
Bir lokmacık ekmeğe
Binbir kartal üşüşdü

Kimine eser bora
Kimisi teper hora
Sıdkıyı sorarsanız
Yelkeni etmiş fora

Sanma temelim çürük
Aslım belki bir yürük
Lâkin beni devirdi
Hafifce bir üfürük

Gözlerini ondört aç
Felek elinde kırbaç
Kimimize altun tac
Kimimizi bırakır aç

Zenginliğe yol ara
Düşme sakın fukarâ
Yoksa sen de olursun
Sıdkı gibi maskara

BULVAR SİNEMASI — 1954 yılında Cemal Köseoğlu tarafından Aksaray'da kurulmuştur. Seyirci istiab haddi 1000 kişi olup, 14 kadar memur ve müstahdem çalıştırılmaktadır. 1960 senesine kadar hiç restorasyona tâbi tutulmayan sinema binası, buna rağmen

her sene yağlı boya, badana, cilâ ve projeksiyon aynalarının değiştirilmesi suretiyle bir nevi onarılır. Umumiyetle yerli filmler olmak üzere senede, dört seans üzerinden 70-75 film gösterilmektedir. Daimî seyircileri Aksaray ve Samatya ahalisidir.

Film oynatılan salon gayet modern bir şekilde tezyin edilmiştir. Aspirasyon ve vantilâsyon havalandırma tertibatiyle birlikte tavandaki kirişler sayesinde de akustik gaayet iyi bir şekilde sağlanmıştır. Perdesi 5.60 × 10.80 olup sinemaskop ve panoromik filmler içindir; zamanında sinerama da yapılabilir.

1960 senesinde, müdürü, 50 yaşlarında, 34 senelik sinemacı Celâl Alçam olup, Üsküdar İmrahor Mevlevî Remzi Dede Dergâhından Enderunî Sami Efendi'nin oğludur.

Salon boyutları 28 × 17 olan sinemada 22 loca bulunmaktadır; fiyatlar koltuk - balkon: 175; loca: 700; birinci: 100 ve ikinci: 60 olarak tesbit edilmiştir (1959).

Halûk AKBAY

BULVAR TİYATROSU — Aksaray'dadır. Aksaray ve civarının temâşâ zevki ve ihtiyacını karşılamak gaayesi ile iş adamlarından Çiçek Palas'ı işleten Turan Esenteepe tarafından finanse edilerek 1959-1960 arasında Tevhid Bilge topluluğu ile (B.: Bilge, Tevhid) Zühal Pasaj - İşhanının birinci katındaki düğün salonunda açılmıştır. İlk olarak Weber'in yazdığı, Bedia Muvahhid'in adapte ettiği, Tevhid Bilge'nin de sahneye koyduğu, dekorlar Erkan Yolaç'ın, «Mebus Olacağım..» piyesi oynandı ki bir teviye 200 defa temsil edildi. Bunu 60 defa temsil edilen yine T. Bilge tarafından sahneye konmuş «Bir İstimlâk Komisyoncusu» tâkip etti.

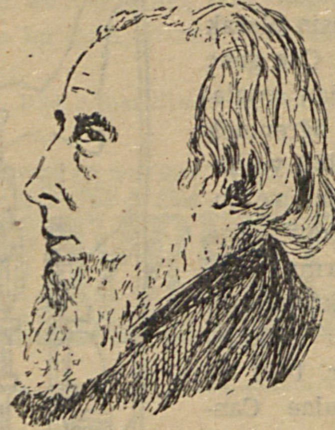
1960-1961 tiyatro mevsiminde Münir Özkul topluluğu temsiller vermeye başladı ve ilk olarak dilimize fransızcadan çevrilmiş «Sevgili Gölgem» piyesini sahneye koydu, 100 defa temsil edildi. Bu piyesi «Generalin Aşkı» (150 temsil), «Yağmurcu» (40 temsil), 1961-1962 mevsiminde «Leyleğin Ömrü..» (130 temsil). «Bana Çiçek Yollama» (bu satırların yazıldığı 1962 Martında temsillerine devam ediliyordu) piyesleri tâkib etti.

1962 de Bulvar Tiyatrosunda Münir Özkul topluluğunu şu sanatkârlar teşkil ediyordu: Münir Özkul, Suna Selen, Sadeddin Erbil, Aysel Gürel, Gürdal Onur, Sunay Uslu, Rauf Alozan, Ruhan Kumru.

Tiyatro salonunun başlıca tezyinatını duvarlara konmuş karagöz oyunu tasvirleri teşkil etmekde idi. 360 koltuk olup fiatlar 7,5 ve 5 lira olarak tesbit edilmişdir, halk günleri bu fiatlar 5 ve 4 liraya indirilir, talebe temsillerinde de her yer 4 liradır. Temsillere akşamları 21,15 de başlanır; çarşamba, cumartesi ve pazar günleri de saat 16,15 de gündüz temsilleri vardır.

Hakkı GÖKTÜRK

BULWER (Sir William Henri Lytton Earl) — İngiliz diplomat ve edîbi, İstanbulda Yassı Adada, bu adanın şimal sâhilinde son zamanlara kadar harâbeleri duran muazzam deniz köşkü-şatoyu yapdıran İngiliz elçisi (Yassı Ada bir askerî üs olduktan sonra bu şato harâbesinin ne olduğunu bilmiyoruz); aşağıdaki hal tercemesini Türk Ansiklopedişinden alıyoruz:

Sir W. Bulwer
(Resim : B. Cantok)

«1801 de doğdu, 1834 de (Rum dostu ve macerapereset genç bir İngiliz asılzâdesi olarak) Londra'daki Yunan Komitesi tarafından gizli vazife ve Aleksandros Mavrokordato'ya verilmek üzere 80 000 İngiliz lirasını hâmilen Mora'ya gönderildi; 1829 da İngiliz hâriciyesine intisab etti, 1829-1830 yıllarında İngiltere'nin Berlin, Viyana, Brüksel ve Lahey elçilikleri kâtipliklerinde dolaşdı, 1830 da milletvekili seçilerek İngiliz parlamentosuna girdi, 1837 yılına kadar Liberal Parti mebusu olarak parlamentoda kaldı, 1837 de yine elçi kâtibi olarak İstanbul'a gönderildi, fakat çok az kaldı, Petersburg'a, oradan Paris'e gönderildi, 1843 de İngiltere'nin Madrid büyük elçisi oldu, 1849 da Washington elçisi oldu, 1852 de Floransa'ya gönderlidi, 1858 de büyük elçi olarak ikinci defa İstanbul'a geldi ve bu sefer 1865 yılına kadar İstanbul'da yedi sene oturdu. İşte bu yıllar içindedir ki

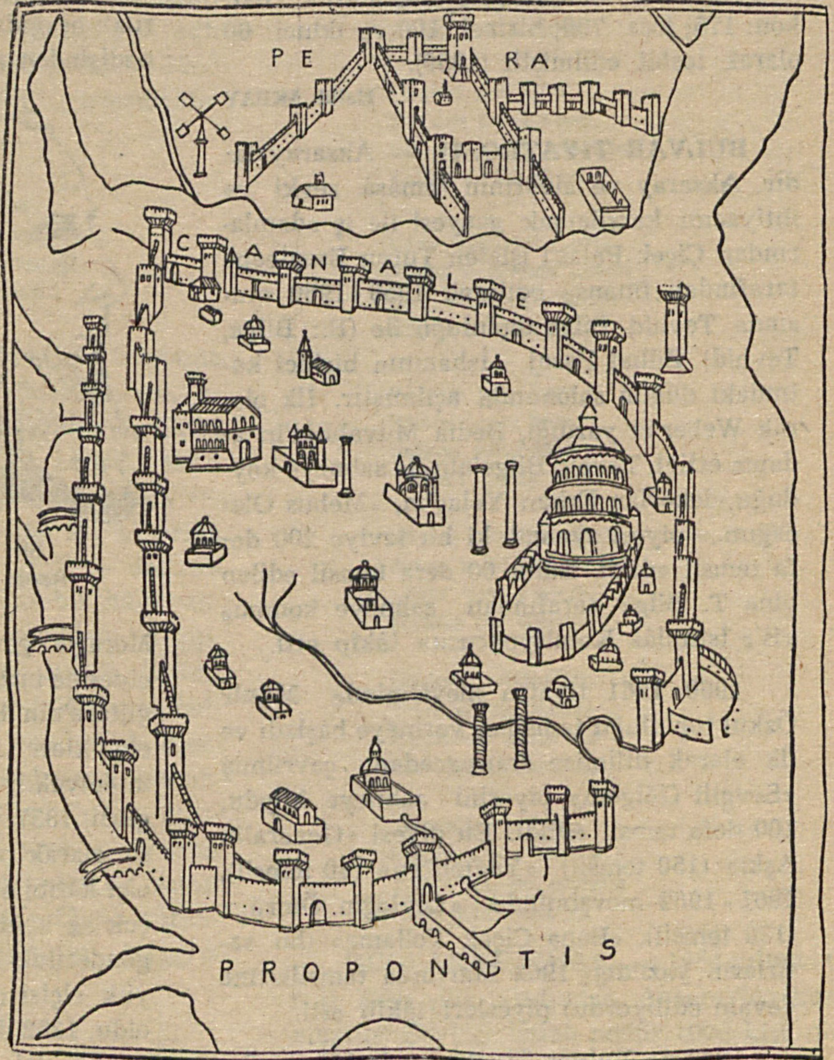
Yassı Adadaki şatoyu yaptırdı. (Bu kâşâne içinde geçen hayatı meçhulümüzdür).

«1851 de kendisine Sir unvânı verilmiş, 1871 de de lord (Baron Dalling and Bulwer) olmuşdu. 1972 de öldü.

«Başlıca eserleri: Autumn in Greece (Yunanistanda Sonbahar); France, Literary, Social and Political (Fransa, edebî, ictimaî ve siyâsî bakımdan); The Monarchy of the Middle Classes (Orta sınıfların monarşisi); Historical Charcters (Târihî Karakterler); Life of Viscoundt Palmerston (Vikont Palmerston'un hayatı). (Türk Ansiklopedisinden kısaltılarak):

BUONDELMONTİ (Cristoforo) — XV. asrın ilk yarısında yaşamış Floransalı bir İtalyan râhib ve seyyahı olup bizde bilhassa çizdiği bir İstanbul resim-plânı ile tanınmışdır; aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz:

«Floransa'nın eski ve tanınmış âilelerinden birine mensub olup doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Çok genç yaşında yurdundan ayrılarak Yunanca öğrenmek için 1410 dan 1420 ye kadar Rodos'da kalmış ve burada râhib olmuşdur. Ege ve Yunan adalarını dolaşmış, buraların krokilerini çizmiş, belli başlı özelliklerini not etmişdir. 1417 de «Descriptio insulae Candiae» (Girid Adasının Tavsîfi) adındaki eserini meydana getirmişdir. 1420 yılına doğru «Liber İnsularum Archipalagı» (Ege Denizi Adaları Kitabı) adını taşıyan ana eserini hazırlamışdır. (Türk Ansiklopedisi bu eserin farklı diğer isimlerini de kaydediyor). Buondelmonti'nin bu esere yapdığı kroki ve kuşbakışı manzaralar sık sık kopye edilerek bilhassa o devirde çok yayılmışdır. Bunların arasında İstanbul'un Bizans devrindeki yegâne plânını teşkil eden perspektif bir kroki de vardır ki, bütün ibtidâîliğine rağmen hâlâ birçok hususlarda eşsiz bir vesîka olarak kullanılmaktadır.»

Buondelmonti'nin İstanbul plânı
(C. E. Arseven'in Eski İstanbul'undan)

BURAK (Râtib Tâhir) — Karikatürist, ressam, gazeteci, siyaset adamı; 1903 de İstanbul'da doğdu; Mehmed Tâhir Beyin oğludur, annesinin adı Emine Sâime Hanımdır.

Üsküdar Ravzai Terakkî Mektebinde ve Üsküdar Lisesinde okudu, 1921 de Yüksek Deniz Ticâret Okulunu bitirdi, 1935 de de Güzel Sanatlar Akademisinden diploma aldı.

1921 - 1925 arasında Seyrisefâin İdâresinin (Devlet Deniz Yolları) muhtelif gemilerinde mülâzim kaptanlık yapdı, 1925 de Hariciye Vekâleti hizmetine girdi, ve pek az sonra gazetecilik hayatına atıldı, hem muharrir, hem ressam ve karikatürist olarak çalışdı; daha evvel, mütareke yıllarında da

(1920 - 1922) karikatürist olarak imzâsı hayli tanınmış bulunuyordu; Aydede, Akbaba, Zümrüd Ankaa, Karagöz, Vatan, İkdam, Milliyet, Politika, Akşam, Köroğlu, fransızca P'st, Zeybek, Kartal, Ulus, Hürriyet, Yeni Sabah, Halk mecmua ve gazetelerinde karikatür, resim, resimli roman, roman, makaleler, fıkralar çizdi ve yazdı. Bu arada bâzı resmî vazifelerde de bulundu: Kabataş Lisesi resim muallimi (1935 - 1936), Maden Araştırma Enstitüsü Atölyeler Şefi (1936 - 1937), Ziraat Enstitüleri Teknik İşler Müdürü ve Vekâlet Uzmanı (1937 - 1949) oldu. Halk Partisi üyesi olarak faal siyasî hayata atıldı, 1950 den sonra muhalefet safının en cessur karikatüristi ve muharriri oldu; 1956 - 1957 yılları arasında çıkardığı siyasî Halk gazetesinde resimleri, karikatürleri ve yazıları yüzünden Demokrat Parti iktidârı tarafından bir dâvâ yağmuruna tutuldu, ayni zamanda açılmış 54 basın dâvâsı ile rekor kırdı ve nihâyet 16 ay hapse mahkûm edildi. 27 Mayıs 1960 inkilâbından sonra Cumhuriyet gazetesinde mahbushâne hâtıralarını tefrika olarak neşretti ve sonra onları kitab olarak topladı. Kurucu Meclis üyesi oldu, seçimde de Cumhuriyet Halk Partisi mebusu olarak Büyük Millet Meclisine girdi.

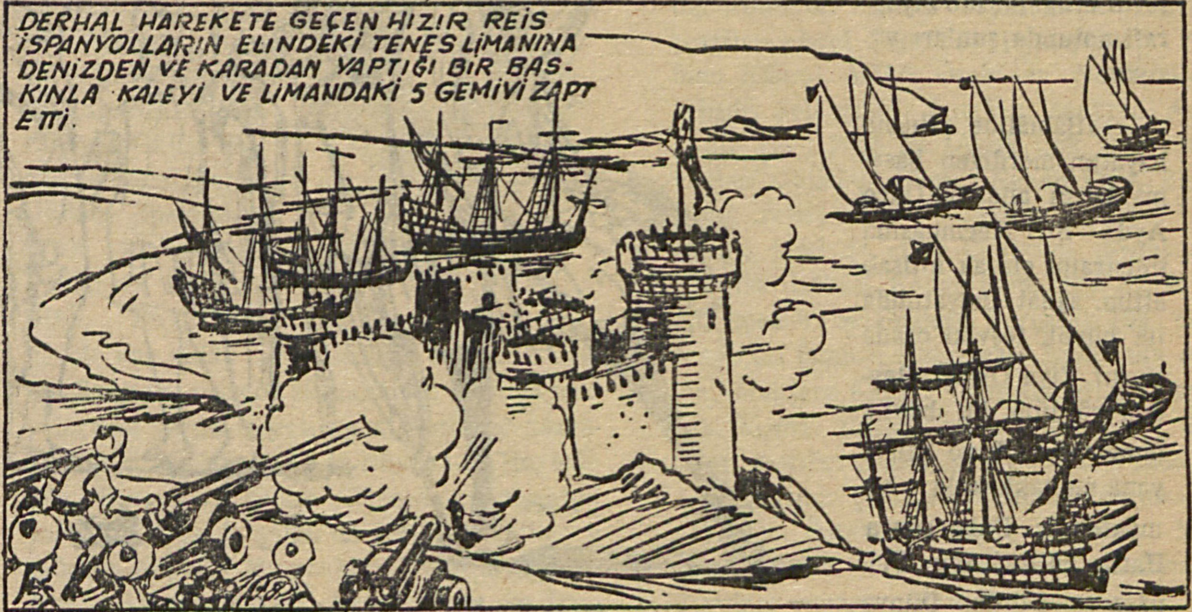
Uzun boylu, güzel konuşur, vecîh adamdır; ressam, bilhassa illustratör olarak çok kıymetlidir, gaayet hareketli, canlı, usta fırça ve kaleme sâhibtir. Muharrir olarak da büyük değerdir.

Evli, iki evlâd sâhibidir; fransızca ve az ingilizce bilir.

Eserleri: Şanlı Plvene, Barbaros'un Son Seferi, Koca Yusuf, Cem Sultan, Saray Kadınları, Lâle Devri, Bir Yemin Uğruna, Sihirli Kaftan, Cinci Hoca, Bize Barbaroslu Derler, Kırk Şehidler Kalesi resimli romanları; ki Râtib Tâhir Burak bu vâdide en üstün başarıyı göstermiş olan bir illüstratördür; bilhassa târihî dekor, kostüm ve eşyanın tersiminde gaayet titiz çalışması ile tanınmışdır. Bir de karikatür albümü vardır. Yukarıda da kaydetmiş idik, hapishâne hâtıralarını da bu isim altında kitab hâlinde yayınlamışdır.

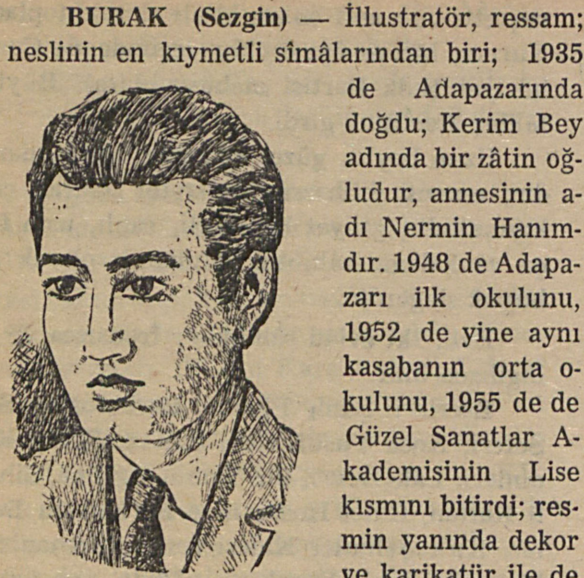
Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

Râtıb Tâhir Burak'ın resimli romanlarından bir örnek.

BURAK (Sezgin) — İllustratör, ressam; neslinin en kıymetli simâlarından biri; 1935 de Adapazarında doğdu; Kerim Bey adında bir zâtin oğludur, annesinin adı Nermin Hanımdır. 1948 de Adapazarı ilk okulunu, 1952 de yine aynı kasabanın orta okulunu, 1955 de de Güzel Sanatlar Akademisinin Lise kısmını bitirdi; resmin yanında dekor ve karikatür ile de nğraşdı, ve diplomasını Yüksek Süsleme bölümünden aldı. Daha Akademi talebesi iken mecmua ve gazetelere resim ve karikatür çizmeye başladı; «Altı senelik sanat tahsili hayatım zorluklarla geçdi. Akademiyi yarıda bırakmamak için geceleri geç vakitlere kadar çalışıp mecmualara resim hazırladım» diyor.

Sezgin Burak
(Resim : Kendi çizgisinden)

Değerli sanatkâr İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği bir oto biyografi notunda şunları yazıyor:

«Bâbıâlide çalışma hayatım merdiven basamaklarını andırır. Önce Ayda Bir Mecmuasına illüstratör olarak intisab ettim, sanat hayatımda ilk büyük teşvîki orada Yusuf Ziya Ortaç Beyden gördüm, bu büyük humorist edîb ve şâirin yanı muhakkak ki bir mektebdir. Daha sonra Hafta, 20 inci Asır, Yelpâze ve Bütün Dünya mecmualarında çalıştım. Karikatür de çiziyordum, sayın Osman Nebioğlu da beni karikatüre teşvik edendir. Ondan cesâret alarak 1957 de İstanbulun büyük günlük gazetelerinden Cumhuriyete siyasî karikatürler çizdim. Ertesi yıl Yeni İstanbul gazetesine intisab ettim, Cumhuriyeti de bırakmadım, Cumhuriyetde Ala Geyik ismindeki resimli romanı çizdim. Askere gittim, terhisimde, 1960, evlendim ve akabinde Hayat Mecmuasına girdim, illüstrasiyon ve kompozisiyonda daha geniş çalışma imkânını buldum, hâlen Hayat, ve aynı müessesenin çıkardığı Ses mecmuasında çalışmakdayım. Hedefim modern pentürü illüstrasiyon ile bağdaşdırmaktır».

Futbolu ve deniz sporlarını sever. Kitab âşıkıdır, en büyük ideallerinden biri güzel bir kütübhâneye sâhib olmakdır.

Sezgin Burak, yabancı büyük illüstratörlerin tesirlerine kapılmakdan kendisini koruyabilir, ve kompozisyonlarında yaratıcı olmakda ısrar ederse yakın istikbalde yalnız Türki-

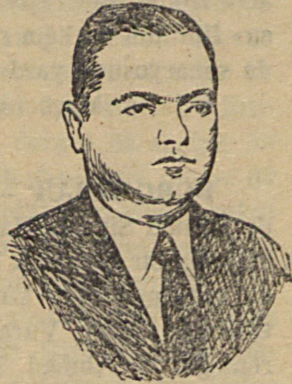
Sezgin Burak'ın resimlerinden bir örnek
(Ses Mecmuasında Bir Dansözün Hayatı yazısından)

ye için değil, dünya basını için parlak bir isim olabilir. Hiç tereddüd etmeden kaydediyoruz, İstanbul Ansiklopedisinin kendisinden faydalanamaması tali'sizlikdir.

BURAK REİS SOKAĞI — Heybeliada yollarından; Hüseyin Rahmi Bey Sokağı ile Sadiye Aralığı arasında uzanır; Çam Mevkii ve Bahriye Aralığı ile birer kavuşağı vardır. Hüseyin Rahmi Bey Sokağı tarafından gelindiğine göre bir dağ yolunu andıran gayri muntazam ve dik bir toprak yoldur. Üzerindeki birer ikişer katlı beton evlerin hepsi en eskisi yirmi senelik yapılardır. Sokağın bitiminde sağ tarafda bir çamlık, solda da yarı kâgir yarı ahşab pencereleri ahşab panjurlu dört ev vardır (mart 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BURCOĞLU (Abdülâziz) — Yüksek mimar - mühendis; 1914 te Diyarbakırda doğdu. Şehmuz Efendi adında bir zâtin oğludur; ortaokul ve lise tahsilini Diyarbakırda ikmal etti; 1936 da İstanbula gelerek Güzel Sanatlar Akademisine girdi, akademinin mimarî şûbesinden 1941 de mezun oldu. Önce memleketinde çalışdı. Diyarıbakırda Uğur Hanı'nın proje ve inşaatını, 300 yataklı Askerî Hastahanenin üçüncü kısım inşaatını, ve bir kaç ev, ve Malatyada bazı tesisler yaptı. Mesleğinde temayüz eden Abdülaziz Burcoğlu, İstanbulda yüz den fazla apartman projesi, Kasımpaşada Dikimevi inşaatı, Atatürk Bulvarında 132 numaralı apartman, Karaköyde Güllâç Hanı, Sultanahmetde Güllâç Apartmanı proje ve inşaatı, Yakacıkta Balatan Oteli, Büyükadada bir kaç villâ, Heybeliadada otomatik telefon Santralı; Gurebâ Hastahânesi Bevliye pavyonu'nun yarım inşaatı memleketimize kazandırdığı binâlardır. 1955 te Büyükada, Heybeliada, Burgaz ve Kınalı Ada'nın yol inşaatını yapdı. 1953 de İstanbul'un 500 üncü fetih yılı münasebetiyle Mezarlıklar Müdürlüğünce Molla Gürani, Buharî, Ekmekçibaşı ve Cankurtaran şehit kabirleri'nin onarılması işi, bu sanatkâra verildi. Bu hizmeti karştlığı Eski Eserleri Koruma Derneği tarafından takdirname ile taltif edildi.

Abdülaziz Burcoğlu
(Resim : B. Cantok)

Hakkı GÖKTÜRK

BURÇAK SOKAĞI — Haliç Fenerinde, Hızırçavuş Mahallesi sınırı içinde olup Vodina Caddesi ile Hızır Çavuş Mescidi Sokağı arasında uzanır. Rifat Efendi, Çilingir ve Çorbacı sokakları ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Vodina Caddesi ile olan bitim kavuşağı aynı noktaya Yarımbalat Sokağının da bağlanması ile bir dört yol ağzıdır.

Bir araba geçebileceke genişlikde, kabataş döşelidir; iki kenarında bulunan ikişer üçer katlı kâgir evlerde türk, rum, ermeni, musevi âileler oturmaktadır, evlerin kapu numaraları 1-41 ve 2-32 dir. Sokağın alt başında kapuları Vodina Caddesinde sağ köşede bir tekel bayii, sol köşede de bir kahvehâne vardır. Sokak üzerinde Garanti Sabun ve Soda imâlâthânesi adıyla bir müessese vardır (Aralık 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BURÇ FİLM — Memleketimizin yerli film çeviren firmalarından biridir; 1953 yılında Beyoğlunda Türkgücü Caddesinde Süngü Sokağında 6/1 numarada prodüktör ve kameracı Enver, ve prodüktör rejisör Selâhaddin Burçkin kardeşler tarafından kuruldu. İlk olarak 1953 de dış sahneleri Antalyada çevrilen «Vahşî arzû..« (oynayanlar: Ayhan Işık, Ahmed Tarık Tekçe, Mesîhâ Yeldâ; rejisör: Enver Burçkin; senaryo: Said Özet); 1954 de dış sahneleri kısmen İstanbul ve Edirnede çevrilen «Ecel Köprüsü» (oynayanlar: Neriman Köksal, Mâhir Özerdem, Nevin Aypar; rejisör: Selâhaddin Burçkin; senaryo: Adnan Tahir Tav); 1955 de «Artık Çok Geç» (oynayanlar: Gülistan Güzey, Kenan Pars, Bülend Oran; rejisör: Sırrı Gültekin; senaryo: Ümid Utku); 1956 da «Dişi Canavar» (oynayanlar: Neriman Köksal, Kenan Pars; eser: Sâdık Şendil; rejeisör: Selâhaddin Burçkin); 1957 de dış sahneleri İzmirin Kemalpaşa kazâsında çevrilen «Mahşere Kadar» (oynayanlar: Belgin Doruk, Yılmaz Duru, Kenan Pars; eser: Ferdi Öner; rejisör: Selâhaddin Burçkin); 1958 de Adapazarında çevrilen «Ölümden de acı» (oynayanlar: Öztürk Serengil, Ayşecik, Mâhir Özerdem, Pervin Pars; rejisör: Selâhaddin Burçkin; senaryo: Hamdi Değirmenci); 1960 da «Kader Yolcusu» (oynayanlar: Sibele Gök-

sel, Mâhir Özerdem, Nilûfer Sezer, Öztürk Serengil; rejisör ve senaryo: Selâhaddin Burçkin).

Burç Filmin çevirdiği filmlerin iç sahneleri tabiî dekorlar içinde ve bâzı lokallerde çevrilmiş, teknik işleri de Day Film stüdyosunda yapılmışdır. Bâzan da dekoratör Sobhan'ın plâtosunda çalışılmışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

BURÇKİN (Enver) — Sinema prodüktörü ve kameran, Burç Film müessesesinin kurucularından ve sâhiblerinden. 1913 de İstanbulda doğdu, şehid yüzbaşı Mehmed Burçkin'in oğludur, annesinin adı Firdevs Hanımdır. Orta okulu bitirdikten sonra iş hayatına atıldı, 1930 da İpek Film stüdyosuna girerek teknisiyenliğe başladı, yedi sene bu müessesede çalışdı, ve bu meslekde prodüktörlük yapabilecek bilgi ve tecrübeyi edindi; 1937 senesinde kendi hesabına Marmara Film Stüdyosu'nu kurdu, 1943 - 1953 senelerinde Basın - Yayın Müdürlüğünün aktüalite filmlerinin operatörlüğünü yapdı; bu arada muhtelif yerli filmlerin de operatörlüğünü üzerine aldı; «Çakırcalı Mehmet», «Kanun Nâmına», «İngiliz Kemal», «Çakırcalının Definesi» filmleri bunlar arasındadır. 1953 de Basın - Yayın Umum Müdürlüğündeki vazifesinden istifa etti, kendi hesaplarına film çevirmeği düşünerek aynı yıl içinde kardeşi Salâhattin Burçkin ile beraber Burç Film'i tesis etti; ki müessese onun teknik otoritesi altında çalışır.

Enver Burçkin
(Resim : B. Cantok)

Hakkı GÖKTÜRK

BURÇKİN (Salâhattin) — Sinema prodüktörü ve rejisör, «Burç Film» firmasının kurucularından; 1922 de İstanbul'da doğdu; şehid yüzbaşı Mehmed Burçkin'in oğludur, annesinin adı Firdevs Hanımdır. İlk tahsilini İtalyan mektebinde, orta ve lise tahsilini İstanbul Erkek Lisesi ile Vefa Lisesinde yapdı; yüksek tahsilini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde tamamlayarak 1946 da diploma aldı. Lise ve Üniversitede okur iken bir taraftan da film stüdyolarına devam ederek teknik işlerde bilfiil çalışdı, bu sûretle filmcilik mesleğine ilk adımlarını atmış oldu. 1938 - 1942 seneleri arasında Marmara Film Stüdyosunda çalışarak teknik bilgisini ilerletti; Üniversiteye devam ederken ve mezun oldukdan sonra, 1943 - 1953 yıllarında Ses Film müessesesinde çalışarak bu meslekde temayüz etti, nihayet 1953 de ağabeyi Enver Burçkin ile birlikde «Burç Film» i kurdular ve kendi namlarına film çevirmeye başladılar. Teknik işlerde ağabeyi Enver Burçkinden faydalanan Salâhattin Burçkin İtalyanca bildiği için batı neşriyatını tâkib ederek filmcilik sanatının ihtisas kademesine ulaşdı.

Salâhaddin Burçkin
(Resim : B. Cantok)

Kendi çevirdikleri «Ecel Köprüsü», «Dişi Canavar», «Mahşere Kadar», «Ölümden de acı» filmlerinin rejisörlüğünü, «Kader Yolcusu» filminin de hem rejisörlüğünü yapdı, hem de senaryosunu yazdı.

Evli ve iki çocuk sahibidir.

Hakkı GÖKTÜRK

BURÇ KULÜP — Taksimde Sıraserviler-de İttihad Sigorta Hanı pasajı altındadır; Tarabyada bir de yazlık kısmı vardır; 1959 yılında kurulmuş olup kurucuları Ertekin Dinçer, Gülistan Güzey, Vural Kakmacı, Nihad Keremoğlu ve Ahmed Tandoğan'dır. Toplu eğlenceler tertib etmek, dolayısı ile tanışmak, güzel, akademik vakit geçirmek gaayesiyle kurulmuşdur. 50 aslî, 120 yedek üyesi vardır, aslî üyelerden biri çekilirse yedeklerden biri geçer; üyelik ücreti ayda 10, senede 120 liradır; üyelerinin hemen hepsi memleketin tanınmış sîmâlarıdır, daha ziyâde iş adamları, gazeteciler ve artistlerdir. Özdemir Gürsel, Selman Erim, Rifat Bereket, Abdürrahman Sonay, Çetin Altan, Mete Kuran, Orhan Türel, Muzaffer Tema, Ayhan Işık, Âtıf Yılmaz üyeleri arasında zabtedebildiğimiz isimlerdir. Kulübde her gece saat 23 den sabah 3 e kadar

bir caz orkestrası bulunur, haftada bir defa da yemekli gece tertib edilir, dans ve sohbet edilerek eğlenilir. Her hangi bir kumar oyunu yokdur, üye olmayan eğlencelere katılamaz, ancak bir üyenin dâvetli misâfiri olarak girilebilir.

Hakkı GÖKTÜRK

BURGAZ ADASI — Kadim adı «Antigoni»; «Kızıl Adalar», yahud sâdece «Adalar» denilen, batılı yazarların da «Prens Adaları» dedikleri ve Anadolu yakasında Maltepe ile Kartal köyleri karşısına dizilmiş takım adaların İstanbul tarafından ikincisi (Diğerleri: Kınalı Ada, Heybeli Ada, Büyük Ada, Kaşık Adası, Yassı Hayırsız Ada, Sivri Hayırsız Ada. B.: Adalar; Hayırsız Adalar; Kınalı Ada; Heybeli Ada; Büyük Ada; Yassı Ada; Sivri Ada; Kaşık Adası).

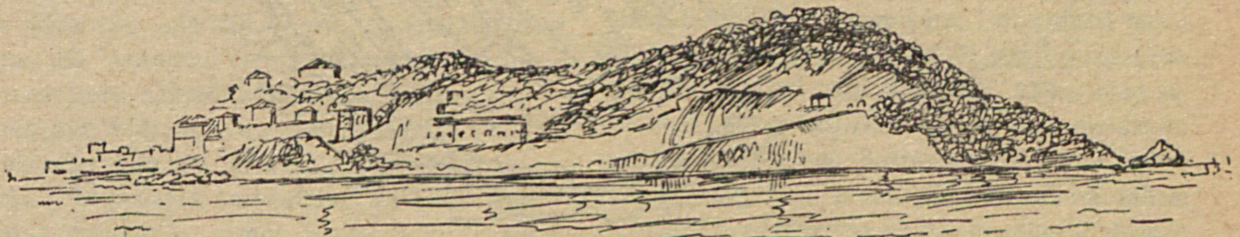
Mülkî idâre taksîmâtında İstanbul Vilâyetinin Adalar İlçesinin iki bucağından biridir; Burgaz bucağı da iki mahalle olup bir mahallesi nefsî Burgaz Adası, diğer mahallesi Kınalı Adadır.

Galata Köprüsünden 17 kilometre mesâfededir; uzunluğu 1900, eni 1300 metro, yüz ölçümü 1,5 Km^2 dir; Heybeli Ada ile arasında 700 metre genişliğinde bir boğaz vardır.

Burgaz adı, Pîri Reisin Kitabül Bahriyesinde aydın olarak zikrettiği vechile, burada mevcud kadim bir kuleye nisbetle türkler tarafından verilmişdir, Pîri Reis bu adı «Burgazlı» diye kaydeder. 40 derece, 52 saniye, 30 sâlise arzı şimâlide ve 29 derece 04 saniye 00 salise tûli şarkîdedir. Şekli dörtgene yakın olup deniz seviyesinden en yüksek yeri 535 kademdir; fır dolayı derin su ile çevrilmişdir. Zirvesinde, doğu ve cenub sırtlarında bir çam ormanı vardır, ve burada Hiristos adına takdis edilmiş bir manastır bulunmaktadır. Diğer kısımları kayalık ve çıplakdır. Cenub sâhilinde keskin bir yar mevcud olup 500 kadem yüksekliğindedir. Doğu tarafında dahi ve hemen kasabanın cenubunda kaya bir dalga kıranın taşları sâhilden 1 gomina kadar dışarı çıkmış, iskeleyi lodos rüzgârlarından muhâfaza altına almışdır. Bu dalga kıranın ucuna, binâsı beyaz badanalı, kırmızı çakar bir fener konmuşrur. Cenub sâhilinde, deniz kenarına yakın muhtelif yerlerinde on, yirmi beş, otuz kadem yükseklikde münferid kayalar vardır (Marmara Kılavuzu, Albay Ahmed Rasim, 1945).

1962 de Burgaz Adasının yerli nüfusu ekseriyeti balıkcı olmak üzere 500 kişi idi, yaz aylarında dinlenmek üzere 2000 - 2500 kişi gelir, kasaba 1000 hâne olup, yazlık gelenler evlerde pazarlıkla oda kiralayıp kalırlar. Bâzı yerli âileler için yazın pansiyonculuk geçim yolu olmuşdur. 1934 Belediye Şehir Rehberine göre, Adanın sokakları şunlardır: Burgaz Çayırı Sokağı, Burgaz Çarşı Caddesi, Burgaz Mezarlık Sokağı, Büyük Çam mevkii, Çakıl Taşı Sokağı, Çayır Aralığı Sokağı, Çınarlık Sokağı, Gezinti Caddesi, Gönüllü Caddesi, Hindli Mevkii, Kış Bağçesi Sokağı, Mehtab Sokağı, Sarnık Sokağı, Yalı Aralığı Sokağı, Yenice Sokak, Yeni Yalı Sokağı, Gökdemir Sokağı, Takım Ağası Meydanı, Burgaz Mezarlık Sokağı, Köy Kâhyası Sokağı, Kesikçınar Aralığı. Adı geçen Rehberde bulunmayan yeni yolları da şunlardır: Kaptanlar Sokağı, Ecmel Sokağı, Cennet Yolu, Burgaz Cami Sokağı, Abası Yanık Meydanı. Bu sonuncu isim, bu adada oturan hikâyeci ve şâir Said Faik Abasıyanık'a nisbetle verilmişdir (B.: Abasıyanık, Said Faik).

Burgazda türklerin yerleşmesi Cumhuriyet devrinden sonra başlamışdır, bundan ötürüdür ki, son yıllara gelinceye kadar bu adada cami ve mescid yokdu, adaya ilk cami belediye ve halkın yardımı ile 1954 senesinde yapılmış ve resmi küşâdı o yılın 24 temmu-

Burgaz Adasının Kınalı'dan görünüşü
(Resim : Hüsnü)

zunda olmuşdur (B.: Burgaz Camii). Üç rum ortodoks kilisesi vardır: Ayios İoanis, Ayios Yorgios ve tepedeki Hiristos-Manastır kiliseleri, Hiristos Kilisesi yalnız cenâze törenleri için açılır, adanın rum ortodoks mezarlığı da oradadır. Bir eczâhânesi vardır, diş tabibi yaz aylarında gelir. Çarşısı yazın büyür, kışın küçülür, 3 kasab (biri dâimî), 4 bakkal (hepsi dâimî), 4 manav (biri dâimî), 2 berber (biri dâimî), 4 kadın berberi (hepsi yazlık), 4 kahvehâne (üçü dâimî), 3 içkili gazino (biri dâimî ve turistik), 2 lokanta (dâimî).

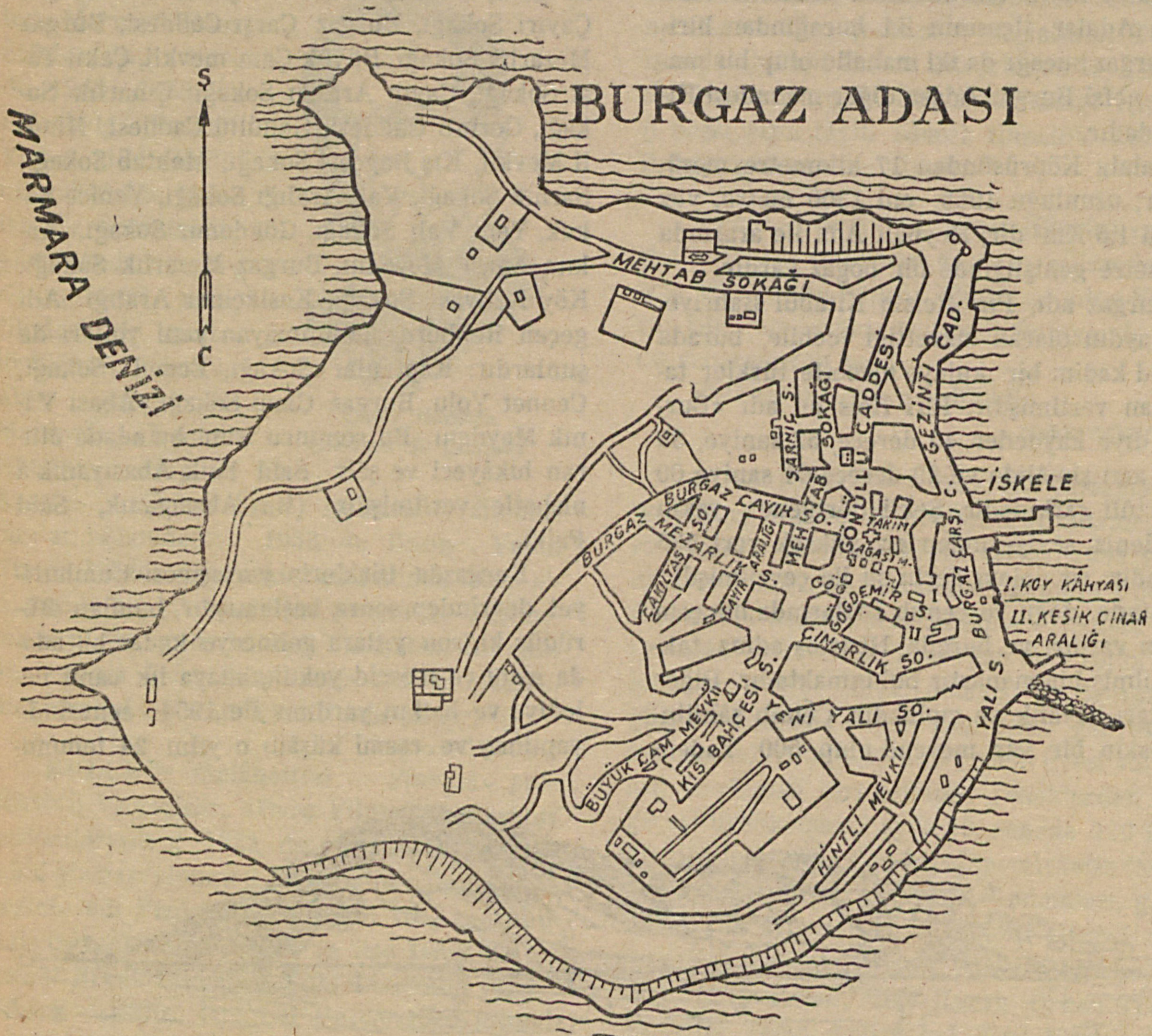
Nahiye müdürlüğü, Büyük Ada emniyet âmirliğine bağlı bir emniyet komiserliği, belediye zâbıtası baş müdürlüğü ve bir P. T. T. şubesi vardır. Postahânenin karşısına bir umumî telefon konmuşdur. Telgraflar telefonla Büyük Ada telgrafhânesine verilir. Bir tekel bayii vardır.

Avusturya Saint - Georges Hastahânesi ve Mektemi ile yanında çiftliğimsi bir bostanı vardır; müessesenin bir de küçük katolik kilisesi vardır; bostanda hastahânenin ihtiyacı olan sebze yetiştirilir, belediye adalarda büyük baş hayvan beslenmesini yasak etmeden önce bir de inek ahırı bulunmakta idi, müessese sütünü de kendi temin ederdi. Hastahânede on kadar râhibe ile dış hizmetler için bir kaç râhib bulunmaktadır, bostanda bağçıvanlığı da râhibeler yapmaktadır.

Bir mûsevî yetimhânesi vardır, yaz aylarında 50 kadar fakir mûsevî çocuğu, her şeyleri temin edilerek barındırılır.

1962 de Dursun'un, İsmail'in, Mehmed'in ve Mimi'nin 4 çiçek bağçesi var idi, bilhassa güzel karanfiller yetiştirilir.

Adada 5 fayton, 5 yük arabası, 5 gezi merkebi, 30-40 kadar da yük merkebi vardır.

Burgaz Adası
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

5 sınıflı bir resmî ilk okulu ile 6 sınıflı bir özel rum ilk okulu vardır. Yeni yapılan yatılı türk ilk okulu henüz öğretime açılmamışdır. Bu adada yazın öğretmenler için bir dinlenme evi açılır, onbeşer gün münavebe ile ve bir ücret karşılığı istirahat edilir. Bir börekci ve simidci fırını vardır, ekmekci fırını yokdur, ekmeği Kınalı adadan gelir ve bir ekmekci dükkânında satılır.

İtfâiye müfrezesi ilçeye bağlı olup bir çavuş kumandasında 7 motopomp ve 2 su tankından ibârettir, 19 mürettebâtı vardır.

İlçenin deniz can kurtarma istasiyonu için Burgaz Adası Limanı münâsib görülmüşdür. Bir kaptanla bir çımacı bu maksadla Burgaz Adasında bulunmakta idi, fakat henüz motor verilmemiş olduğundan yıllardan beri vakitlerini kahvehânede geçirdikleri öğrenilmişdir.

Adanın 6 balıkcı motoru vardır, tutulan balıklar İstanbul Balıkhânesine götürülür. Yerli sekenesinin ekseriyetini teşkil eden balıkcılar balığa kayıklar, sandallarla çıkarlar.

İçme suyu adanın kendi motoru ile Nasib Kaptan tarafından Beykozdan veya Çubukludan getirilir. Halk evlerindeki sarnıçlardan faydalanır. Ayrıca mevcud büyük sarnıca Denizcilik Bankası tarafından büyük su gemisi ile getirilen su hortumla boşaltılır, ve götürüleceği mesâfeye göre ücreti değişmek üzere merkebler ile satılır.

Elektrik cereyânı kablo ile bir muhavvile merkezine Pendikden gelir.

Sâhil boyunca Gezinti Caddesi, Çamlık, çiçek bağçeleri, İsâ Tepesi (Hiristos) plâjı, Kalpazan Kayası gezilecek yerleridir. Rivâyete göre İstanbulda ilk kalp para bu Burgaz Adasında Kalpazan Kayasında yapılmışdır.

Burgaz Adasının kadim tarihini nakleden aşağıdaki satırları Bizansci bilgin Gustave Schlumberger'den alıyoruz:

«Burgaz kayalık ve fakir bir ada olmakla berâber nüfusca Kınalıdan daha kalabalıkdır. Koydaki iskelesi, hakikî bir küçük şehir teşkil eden daha çok adedde evlerle çevrilmişdir. Kadim adı Antogoni'dir; daha eskiden ismi Panorme imiş. Antigoni ismi İskender'in generali meşhur Antigonos'un adına nisbetle verilmiş olsa gerektir. Bu zâtın oğlu Demetrios Poliyarket, boğazların serbestîsini ve cihan imparatorluğunu elde etmek maksadı ile Trakyalı Lizimahos ve Makedonyalı Kassandros'la mücâdele etmek üzere milâtdan 298 sene evvel Marmara denizine geldiği vakit, bu sûretle babasının ismini ebedîleşdirmek istemişdir.

«Şark tarafı çıplak olan Burgazın Marmaraya bakan yamacı yeşillikle kaplıdır; vapur kasabanın ilk evleri önüne gelmeden, bilhassa yeni bir devirde yapılmış büyük bir manastırın önünden geçer. Deniz kıyısına az çok yakın bir mevkide Ayios Yorgios nâmına inşâ edilmiş bulunan bu manastır, meşhur Peloponez Manastırına âid bir vakıfdır. Peloponez Manastırı, Megaspileon, Patrasda Kalavrita yolu üzerinde kâindir; bu manastır «Büyük Mağara» mânasına gelen ismini, içinde bulunduğu büyük yeraltı koğuşundan alır. Megaspileon Manastırında bulunan baş keşişin murahhası bir rûhânî, Burgaz Adasındaki bu mâlikâneyi işletmekle mükelleftir. Prens Adalarında artık keşiş cemiyetleri kalmamışdır. Heybelinin güzel manastırları rum cemaatine mahsus mekteb hâline konulmuş, bütün diğer adalardaki manastırlar da nefsi Yunanda yahud Sînâdaki büyük ziyârethânelerin vakfı hâline gelmişdir. Bunların binâları en mutevâzı burjuva tabakasına mensub âilelere kiralanan meskenler hâline kalbedilmişdir. Manastırların etrafındaki arâzi ise merkezin nasbettiği rûhânilerin nezâreti altında ekilmektedir.

«Burgazın ehram şeklindeki zîrvesi üzerinde, tıbkı Kınalı Adada olduğu gibi, büyük bir Transfigürasiyon manastırı kâin bulunmuş ise de İstanbulun fethinde tahrib edilmişdir. Bu binânın heybetli bakiyeleri birkaç sene evveline kadar durmakda, ve adanın o yüksek noktası üzerinde güzel bir manzara arzetmekde idi. Yunan istiklâlinin bu adaya çekilmiş olan ihtiyar bir kahramanı, lüzumsuz bir gayret göstererek bu bakiyeleri ortadan kaldırtmış, ve yerine hiç bir karakteri olmayan küçük bir ibâdet yeri yapdırtmışdır. Anlatıldığına göre, eski manastırı kuran imparator Makedonyalı Vasil'dir. Üçüncü Mihailos'un kaatili olan bu hükümdar, memleketine büyük bayındırlık işleri yapmışdır. Dokuzuncu asrın sonlarına rastlayan debdebeli devri esnâsında İstanbul başdan başa değişmiş, Vasilios'un sâyesinde, gerek pâyitahtda, gerekse civarında yüzden fazla kilise, hastahâne, manastır, umumî sahrınç inşâ edilmişdir. Kendisini müziç ve süflî bir ortakdan kurtarmış olan cinâyetin günâhını affettirmek için bu adam mütemâdiyen dinî inşaatın temellerini attırmağa ve böy-

lece kurbanın hayalini gözünün önünden uzaklaşdırmağa çabalamışdır.

«Burgaz Adasının şöhret bulmasına sebeb olan mağdurların en meşhuru, «Günah Çıkarıcı» diye anılan patrik Metodios'dur. Bu zât, tasvir bozan imparatorların devrinde çekdiği tüyler ürpertici işkencelerden dolayı Yunan Kilisesi tarafından fedâîler mertebesine çıkarılmışdır. Metodios asîl bir ırka mensub olup Sicilya Sirakuzasında doğmuştu. Büyük âilelerin saraya intisab etmesini arzû eden küçük oğullarının akın ettiği İstanbula gelmiş, burada liyakat sâhibi bir rûhânî ile tanışmışdı. Bu adam kendisini, bütün servetini fakirlere hediye ederek manastıra girmeğe iknâ etti. İmparator Ermeni Leon'un zamanında ve mukaddes tasvirler mezhebine düşman olan bu prensin müdhiş zulüm ve îtisafları esnâsında Metodios İtalyaya çekildi. İmparatorun katlini ve Keke Mihailos'un cülûsunu müteâkip menfi papaslar, «günah çıkarıcılar» geriye çağırılmışdı; bu meyanda Romadaki papanın yeni hükümdara yazdığı bir mektubu hâmilen Metodios da İstanbula döndü. Az zaman sonra görüldü ki Mihailos da içdiği andlara rağmen mutaassib halefi gibi mukaddes tasvirlere düşmandı. Metodios'u tutturup yediyüz kırbaç vurdurdu, ve taraftarları müdhiş işkencelere uğratıldı. Küfürlerinin manzum beyânını kızgın demirle alınlarına yazdılar, Metodios'u da yarı ölü bir halde Burgaz Adasına götürdüler. Onu, evvelce mezar olarak kullanılmış taşdan kafes hâlinde bir lâhdin içine kapattılar ve yanına iki yol kesici haydudu ayakdaş olarak verdiler. Rivâyete göre zavallı adam o küçük çapda cehennem içinde yedi sene yaşadı. Fakat buna inanmak müşkildir. O tasvir edilemez höcrede küçücük bir kandil yakabilmek için lâzım gelen zeytin yağını her hafta sefil bir balıkcının getirdiğini bir efsâne safdil bir şeekilde anlatır; bir hafta balıkcı gelememiş, kandilin yağını melekler getirmiş.

«Metodios, ortodoksların tasvir kırıcılara galebesinden sonra şan ve şeref içinde patriklik makaamında öldü. Ondan Burgaz Adasında bir hâtıra kalmışdır; Burgaz rumlarının hâlâ ibâdethâne olarak kullandıkları küçük Ayios İoanis Kilisesidir. Bu kilise çok eski bir zamana aiddir. (B.: Ayios İoanis; sayfa 1574); Hâtırasını tizkâr için Metodios'un içinde çile çekdiği lahdin yerinde inşâ edilmişdir.

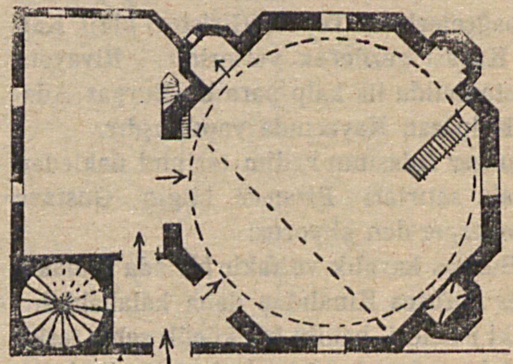
«Yanında bir de manastır yaptırılmışdı, bugün manastırın yalnız bir sarnıcı meydandadır» (G. Schlumberger, İstanbul Adaları; Naci Yüngül tercemesi, İst. 1937).

BURGAZ ADASI CAMİİ — Adanın doğu yamacında, gaayet dik bir sed üstündedir; bu adanın ilk camii olup, 1953 yılında, İstanbulun beşyüzüncü fetih yılında inşâ edilmişdir, Burgaz Adası tam beş asır camisiz bir ada ve köy ola gelmişdi. Yerini İstanbul Belediyesi vermiş, inşâ masrafına halk yardım etmiş ve binâyı da yüksek mimar Burhan Ongun yapmışdır.

Bir beton yapıdır; garibdir ki önce minâre inşâ edilmiş, mâbed sonradan yapılmış, bu yüzden olacak, azıcık karışıkca bir plâna sâhibdir. Asıl ibâdet sahnı, sekiz köşeli olup bir büyük ve yüksek kubbe ile örtülmüşdür; minâre ile sahn arasını doldurmak için üçgen şeklinde bir taslık ve mustatil şeklinde bir son cemaat yeri eklenmişdir; bu iki parça binânın plânında birer yama gibi durmaktadır.

Sokakdan iki kanadlı ve camlı bir kapudan üçgen şeklindeki taşlığa girilir. Solda minâre kapusu, karşıda son cemaat yerine açılan bir kapu, sağ tarafda da camiin ibâdet sahnına açılan kapusu vardır.

Son cemaat yeri ile ibadet sahnı arasında da gaayet geniş bir geçid vardır. Dört küçük pencere ile aydınlatılmış olan son cemaat yerinden dar ve îvicaclı bir taş merdivenle üst kat kadınlar mahfiline çıkılır.

Burgazadası Camii
(Plân - kroki : Hüsnü)

Taşlıkdan sahna girildiğine göre tam karşıda mihrab vardır. Sekiz köşeli binânın sağ orta duvarının içinde beşik kubbeli küçük bir niş, onun tam karşısında da bir mahfil vardır; mihrab, niş ve bu mahfil duvarlardan dışarı-

ya altışar köşeli birer çıkıntı yapar. Sahnın taşlıkdan giriş kapusu ile mahfil arasında kalan duvar ise, geniş bir tâk hâlinde son cemaat yerine açık bırakılmışdır; heyeti umûmiyesi ile herhalde hem basit, hem de muğlak bir plândır.

Sahnda altda mahfilde 1 küçük pencere, üç duvarda birer büyük pencere, üstde 8 kemerli pencere, kubbe kasnağında da fırdolayı 24 alçı çerçeveli pencere, ki sahn cem'an 36 pencere ile aydınlatılmışdır. Bunlardan mahfil penceresinin, ve mahfil ile mihrab arasında kalan duvardaki pencerenin denize, Kaşık Adasına ve Heybeli Adaya nezâreti fevkalâdedir. Aydınlık, dilküşâ bir camidir. Zemini yeni ve tertemiz halı ve kilimlerle tefrîş edilmiş, kubbeye de güzel bir âvîze asılmışdır. 1962 yılı kurban bayramının ikinci günü ikindi namazında bir imam efendi, bir müezzin delikanlı, bir de nûri îman ile güzelleşmiş bir bahriye neferi vardı.

Sokakdan düz ayak girildiği halde, cami, sed üstünde olduğu için, sedden yana fevkaanîdir, altında imam ve müezzin meşrûtaları bulunmaktadır.

Minare, ilk müteşebbis heyetden Mehmed Özyelkenci tarafından yaptırılmış, minberi de ayni zât koymuşdur. Elektrik tesisatını Hıfzı Örnekal yaptırmışdır, bu zât da ayrıca âvizeyi almış ve zemini halı ve kilimlerle döşemişdir. Alt taşlıkda abdest muslukları da demir tüccarı Arslan Sümer'in hayır eseridir. Camiin inşâ masraflarına Burgaz Adasının gayri müslim halkı da iştirâk etmişdir. Sahnın sağ duvarı üzerine konmuş bir mâdenî plâkda camiin yapılmasına ilk teşebbüse girişenlerin isimleri yazılıdır ki şu zatlerdir: «Hıfzı Örnekal, İzzeddin Feray, Zühdü Tüker, Mehmed Özyelkenci, Mehmed Kocakırbaşı», ayni plânda ayrıca şu satırlar yazılıdır: «Mimarı: Y. Mimar Burhan Ongun; Ustabaşı: Mustafa Topçu. 1953».

Abdest musluklarının beton su hazînesi 10 ton su alır; suyu, aşağıda, deniz kenarında metruk bir ayazmadan motorla çekilmektedir.

Camide, altda bir gasilhâne yapılmış, fakat musalla taşı konmamışdır. Burgaz Adasında cenâze namazı kabristanda kılınır.

Hakkı GÖKTÜRK

BURGAZ ADASI CİNÂYETİ — 1949 yılı ağustosunda bir gönül meselesinde cehil ile zor geçimin ağır tahrîki ile işlenmiş bir cinâyettir; sükûn içinde yaşayan Burgaz Adasında çok derin akisler yapmışdır; kırk yaşında çalışkan, dürüst ve bir mikdar parası olan Riza Fırat adında bir bağçıvan, yine bir bağçıvan kızı olan on altı yaşında ve ortaokul talebesi Refet'i sevmiş ve bu kızla evlenme ümidini kesin olarak kaybedince mâşûkasını babasının Kalpazankayadaki evinde dört yerinden bıçaklayarak öldürmüşdür.

Kaatil Riza cinâyete, karşı tarafın gayrî ahlâkî diyebileceğimiz menfaat kayguları ile sürüklenmişdir; şöyle ki, ilk gördüğü günden îtibâren alâka ve muhabbetinin dâimâ artdığı bu kızı babası bağçıvan Mehmed Kordon'dan, dürüst bir adam olarak gidip istemiş; Mehmed, aradaki büyük yaş farkı üstünde durmadan sâdece kızının evlenme çağında olmadığını ileri sürmüş, Riza bir kaç sene bekleyebileceğini bildirince de söz kesilmişdir. Bunun üzerine Riza ile Kordon âilesi arasında derhal bir yakınlık olmuş, ve Riza Kordonlara nakdî yardımlarda bulunmuş, müstakbel zevcesine de sık sık hediyeler getirmeğe başlamışdır, ve bu sûretle bir kaç ay içinde dört bin liradan fazla para harcamışdır.

Fakat, 1949 yılının tatlı yaz günlerinde, mâşukasının Kalpazankayanın ıssız köşe bucağında yakışıklı bir delikanlı ile dolaşdığını öğrenince çileden çıkan bağçıvan bir aşk hastası olarak yatağa düşmüş, hastahâneye kaldırılmış, hastahâneden çıkınca da Kordonlara giderek nikâhın hemen akdini istemişdir, ve ancak o zaman kendisine bu işin olamayacağı, arada yirmi dört yıl gibi büyük bir yaş farkı bulunduğu, ve kızlarının da kendi küffü olan bir genç ile nîşanlanmak üzere bulunduğu söylenmişdir. Bu beklenmedik red cevabı karşısında şaşıran Rıza Fırat da, şu kadar zamandır kıza getirdiği hediyelerin iâdesini, Kordonlara olan nakdi yardımların da ödenmesini istemişdir. Bunun üzerine genç kızın asabî bir hareketle yerinden fırlayarak hediyeleri getirmek üzere odadan çıkması, ve çıkar iken de âşıkına lisânen ağır bir hakaareti, az evvel red cevâbı ile zâten şaşırmış olan Riza'yı büsbütün deliye döndürmüş, ve kıza yetişerek, anasının ve babasının gözleri önünde sırtına indirdiği dört bıçak darbesi ile cansız olarak yere sermişdir, müdahale etmek isteyen ana baba Kordonları da yara-

lamışdır. O gece sabaha kadar o civardaki fundalıklar arasında ne yapacağını bilmeyerek dolaşan kaatil bağçıvan perişan bir halde yakalanmışdır.

Bu vak'a, üzerinde ehemmiyet ile durulacak hâdisedir, zîrâ İstanbulda benzeri kanlı hâdiseler dâimâ ola gelmektedir. Burada şayanı dikkat olan bir nokta da, câhil yaşlıca aşıkların sevdikleri câhil âile evlâdı körpe kızların mektepli oluşudur (B.: Buhâre Tekkesi Cinâyeti).

BURGAZ ADASI MÜSLÜMAN MEZARLIĞI — Kınalı Adaya karşı, denize yakın çamlık bir sırt üzerindedir, yeni bir mezarlıkdır, 1920-1922 arasında tanzim edilmişdir ve mevtâ defnine açılmışdır. Gönüllü Caddesinden ayrılan toprak bir yolla gidilir; Burgaz Adası Camiinde musalla taşı olmayub bu mezarlığa bir musalla taşı konmuşrur, cenâze namazları mezarlıkda kılınır.

Birkaç kitâbe naklediyoruz: Mehmed Ali Özdil ile Fatma Özdilin müşterek kabirlerinde «Burada kurduk ebedî aşk yuvasını, gelin dostlar süsleyin bahar çiçeklerinizi» yazılıdır.

Filmci Hüseyin Çetin Yalçın'ın kabir taşında da şunlar yazılıdır: «Tedbirli ol arkadaş, bak kabrimin taşına. Sonu ölüm dünyâda aklın al başına. Erzurumdan gelirken filimcilik uğruna. Kurban gittim doymadan mesleğimin aşkına».

1892 de doğmuş ve 1925 de vefat etmiş Birinci Büyük Millet Meclisinin kurucu âzâlarından Ahmed Nâfiz Özalp de bu kabristanda medfundur İstanbulun tanınmış sîmâlarından Dr. Medenî Akman (1878-1946) burada yatar.

Hakkı GÖKTÜRK

BURGAZ ÇARŞI CADDESİ — Burgaz Adası yollarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 34 numaralı paftasına göre Yalı Sokağı ve Çınarlık Sokağı üç yol ağzı ile Gezinti Caddesi arasında gösterilmişdir. Gökdemir Sokağı, Köykâkyası Sokağı, Yenice Sokağı ve İskele Meydanı ile kavuşakları vardır. Yerinde ise Gezinti Caddesi ve Abasıyanık Meydanı üçyol ağzından başlar, Yenice Sokağı kavuşağı Gezinti Caddesi üzerinde kalır. Yer yer bozuk bir asfalt yoldur; üç araba geçebilecek genişlikde başlar, Köykâhyası Sokağı ile bir çatal ağız yaparak daralır. İkişer üçer, dörder katlı ahşab ve beton evler sıralanmışdır. 3 bakkal, 3 kasab, 2 kahvehâne, 1 tütüncü, 1 manav, 2 berber, 1 tuhafiyeci, 1 mezeci, 1 elektrikci, 1 nalbur, 1 aşçı, 1 simitçi fırını vardır. Bu dükkânlardan başka 6 dükkân daha var idi ki mevsim dolayısı ile kapalı idiler. Ada muhtarlığı bu sokakda bir bakkal dükkânındadır (ocak 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BURGAZ ÇAYIRI SOKAĞI — Burgaz Adası sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Reehberinin 34 numaralı paftasında Burgaz Mezarlık Sokağı ile Gönüllü Caddesi arasında uzanır gösterilmiş olup Çakıltaşı Sokağı, bir isimsiz yol ve Çayır Aralığı ile kavuşakları vardır, Mekteb Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir. Yerinde ise manzara başkadır; sokak levhasına ve kapu numaralarına nazaran sokağın alt başı Gönüllü Caddesinde değil, Kışbağçesi Sokağı ve Gökdemir sokağı ile teşkil ettiği bir üç yol ağzındadır.

İki araba geçebilecek genişlikde bir asfalt yoldur. Burgaz Mezarlık Sokağı ile olan kavuşağı köşesinde İstanbulun namlı kereste tüccarlarından Adapazarlı Fâik Bey merhumun köşkü vardır; bu zât meşhur hikâyeci Said Faik Abasıyanık'ın babası olup Said Faik hayatının büyük bir kısmını zemin katı kâgir üç katlı bu güzel ahşab köşkde geçirmişdir. Hikâyecinin vakitsiz ölümünden sonra Burgaz Adası Güzelleşdirme Derneği bu köşke «Said Faik Abasıyanık Evi. Büyük Türk hikâyecisi 1934-1954 yıllarında bu evde yaşadı» diye bir plâk koymuşdur.

Sokağın kapu numaraları 1-27/1 ve 2-12 dir (ocak 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BURGAZ VAPURU — Denizcilik Bankasının Liman İşletmesi vapurlarından; bu müessesenin «Seyri Sefâin İdâresi» adını taşıdığı devirden kalmış bir vapurdur (B.: Seyri Sefâin; Devlet Deniz Yolları; Denizcilik Bankası; İdârei Mahsûsa; İdârei Aziziye).

Eşi olan «Moda» ve «Kadıköy» isimli vapurlarla beraber 1910 da Fransada Marsilya tezgâhlarına sipâriz edilmiş ve bu üç gemi 1912 senesinde Köprü ile Haydarpaşa, Kadıköy ve Adalar arasında hizmete girmiş, tam yarım asırdanberi de aynı hatlarda hizmettedirler.

Bu üç vapur, Seyri Sefâin İdâresinin liman İşletmesinde ilk uskurlu vapurlarıdır; mâlumdur ki o târihlerde Boğaziçinde yolcu

vapurları işletme imtiyâzı Şirketi Hayriyenin elindedir, ve bu şirket, bir devlet müessesesi olan Seyri Sefain İdâresinden evvel uskurlu vapur yapdırmışdır.

Burgaz ve iki kardeşi konforlu ve sür'atli vapurlar olduğu için halk tarafından beğenilmiş, sevilmiş, Cumhuriyet Devrinde, 1928 de aynı tezgâhlara ayni resim ve plânla (pek ehemmiyetsiz tâdilât ile) «Heybeliada» ve «Kalamış» vapurları yapdırılmış ve ayni hatlarda hizmete konmuşdur; bu sûretle üç kardeşler beşe çıkmışdır. (B.: Moda; Kadıköy; Heybeliada; Kalamış).

Kömür yakar buhar makinalı, üç kazanı alev borulu vapurlardır; «Burgaz» ın dâhil olduğu ilk üç kardeşlerin rakamla ifâde edilecek vasıfları şudur:

Hacmi	:	691 ton
Boyu	:	61,26 metro
Eni	:	9,14 metro
Su kesimi derinliği	:	3,43 metro
Kış yolcu adedi	:	963 kişi
Yaz yolcu adedi	:	1445 kişi
Eür'ati	:	12 mil.

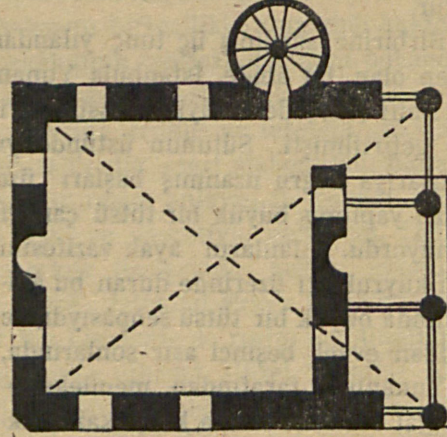
BURGUCUKIZI AYŞE — Onaltıncı asırda İstanbulun güzelliği dillere destan olmuş âşifte nigârlarından; şâir Azizî zamanının namlı güzel kadınları şânında yazdığı «Şehrengiz» de bu nâzenini şöyle övüyor:

Birisi Burgucuzâde nigârın
Adı Ayşedir ol şîvekârın
Semen sîmâ güzel gonce dihendir
Güli rânâleyin nâzik bedendir
Deler burgu gibi bağrım o deler
Cihan içre banadır cevr ekser

Şükrü Nâil BAYRAKDAR

BURHAN — (B.: Bürhan)

BURMALI MESCİD — Şehzâde Camiinin hemen yanında, Bozdoğan Kemeri önünde, Belediye Sarayının da karşısındadır; bir on altıncı asır yapısı olup Hadikatül Cevâmide şu mâlûmat verilmektedir: «Bânisi Mevlânâ Emin Nureddin Osman Efendidir, Mısır kadılarından idi. mescidi yanında medfundur, 961 de (M. 1554) vefat etdiği kabir taşında yazılıdır. Yanında iki defa defterdar olup üç tuğlu vezir oldukdan sonra 1173 de (M. 1761-1762) İzmitde idam olunan ve kesik başı Bâbıhümâyun önünde teşhir edilen Halîmî Mustafa Paşa medfundur, mezar taşında kallâvî vardır; birâder zâdesi hattat İbrahim Ağa da orada medfundur ki 1167 (M. 1753 - 1754) de vefat etmişdir. Halîmî Mustafa Paşanın babası bu mescidin müezzini idi, sonra ruznamçe keseları olmuş ve Edirnede vefat etmişdir; paşanın sarayı da mescidin karşısındadır. Bu mahalledeki hayratdan biri de Ebülfadl Kareceçelebizâde Kadıasker Mahmud Efendinin medresesidir, Mahmud Efendi dershânesinde medfundur».

Burmalı Mescid
(Plân - kroki : Hüsnü)

Bânisine nisbetle Emin Nureddin Camii denilir, «Burmalı Mescid» adı kâideden şerefe altına kadar gövdesi burmalı kabartmalarla tezyin edilmiş minâresinden ötürü halk tarafından takılmışdır.

İbadet sahnı kare plânlı olan bu mescidin husûsiyeti son cemaat yerindedir; son cemaat yeri bizantin başlıklı dört mermer sütun arasına atılmış kemerler ile güzel bir revak teşkil eder; pembe beyaz mermer sütunlar, bu semti pek çok tahrib etmiş yangınlarda çatlamış ve demir çemberler içine alınmışdır. Minâresinin şerefe kâidesinden üstü de yokdur; en az elli yıldanberi bu durumdadır, minârenin petek kısmının nasıl olduğu tesbit edilemedi.

Uzun zamandanberi kadro dışı edilmiş, ibâdete kapatılmışdı, içinde bir zamanlar bir atölye bulunuyordu, hazîresi de pek perişan bir halde idi; son cemaat yerinin de sütunlar arası duvar örülmüşdü. 1960 dan sonra bu güzel mescidin aslî şekli ile ihyasına başlanmış olup önce son cemaat yerinin muhdes duvarları yıkılmış, mermer sütunlar meydana çıkarılmışdır. Üstü de bir piramid çatı ile örtülmüşdür. 1962 mayısında tâmir işi devam etmekde idi. Minârenin şerefe ve peteğinin de yapılmasından sonra İstanbul on altıncı asır yâdigârı hakikaten şirin bir mescidini kazanmış olacakdır.

Mehmed BÂKIR

BURMALI SÜTUN — Sultanahmed meydanındaki âbidelerden olan bu tunç sütunun ecdadımız tarafından verilmiş eski bir adı da «Yılanlı Sütun» dur. Aslı 8 metre boyunda olan bu sütunun bugün ancak 5 metrelik bir kısmı durmaktadır, üst kısmı kırılmış, yok olmuştur.

Birbirine sarılmış üç tunç yılandan mürekkep olan bu âbide, İstanbula Yunanistandaki Delfi şehrinden büyük Kostantin'in emriyle getirtilmişti. Sütunun üstünde yılanların dışarıya doğru uzanmış başları üzerinde tunçtan yapılmış büyük bir tütsü çanağı bulunuyordu. Yılanların ayak vazifesini gören kuyrukları üzerinde duran bu âbide aslında büyük bir tütsü sehpâsıydı; ve milâddan evvel beşinci asır sonlarında, eski Yunanlılar tarafından, memleketlerini işgal eden İranlılara karşı kazandıkları Plâtea zaferinin hâtırası olarak yaptırılmıştı.

Putperest olan eski Yunanlıların büyük mâbutlarından Apollon, erkek güzelliğinin, gücünün ve kuvvetinin timsali ve nur tanrısıydı. Piton ismindeki yılan da, zulmette doğmuş kötülük timsaliydi ve Apollon bu müthiş canavarı boğup öldürmüştü. Yunanlılar, kendilerini nihaî zafere ve İran istilâsından halâsa kavuşturan Plâtea muharebesini kazanınca, harp meydanında ellerine geçen harp âlet ve silâhlarını eriterek bu büyük sehpayı yapmışlar ve Delfi kasabasında mukaddes bir defne ormanının içinde bulunan Apollon mâbedine hediye etmişlerdi; yılan gövdelerinin kıvrımları üzerine de İranlılara karşı harbe girişmiş müttefik küçük Yunan devletlerinin başşehirlerinin isimlerini yazmışlardı.

İstanbulda haçlıların tecavüzünden her nasılsa kurtulmuş olan bu âbidenin yılan başları, on yedinci asır sonlarına kadar duruyordu. Asırlar boyunca Türk gençlerinin at talimlerine sahne olan ve bundan ötürü de «At Meydanı» denilen Sultanahmed meydanında bu yılan başları hedef tutularak ok ve mızrak atılırdı; yılan başlarının ne zaman koptuğu kat'î olarak bilinmiyor; yalnız bir tanesi, bugün arkeoloji müzesindedir.

Bu sütunun kaidesinde yapılan bir kazıda Bozdoğan kemerlerine doğru gittiği tahmin olunan su yolları bulunmuştu; bundan da, yılanlı sütun ile üstündeki tunç çanağın, Bizans devrinde bir şadırvan selsebili olarak kullanıldığını söyliyenler olmuştur.

On yedinci asırda Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadaretinde bir yahudi genci ile baskın veren müslüman zâniye, recim ile (taşa tutularak) idama mahkûm olmuş, ve bu yılanlı sütunun önünde memelerine kadar toprağa gömülerek halk tarafından taş ile linç edilmişti, zamanın vak'anüvisleri linç yerine «keşkek edildi» tâbirini kullanmışlardır ki pek yerindedir. (B.: Recim)

Onyedinci asır müverrihlerinden Fındıklılı Mehmed Ağa Burmalı Sütuna «Tunç Ejderhâ» adını vermektedir.

Burmalı Sütun
(Resim : B. Cantok)

BURMA LÜLE (İstanbul çeşmelerinde) — Kanunî Sultan Süleymanın son yıllarına kadar İstanbul çeşmelerinde burma lüle yokdu; bir çeşme yapılıp su verildi mi, gece gündüz durmadan akmaya başlardı, ve durmadan akan sular sokaklarda derecikler teşkil eder, çeşmelerin bulunduğu sokaklar çamur, batak içinde kalır, tonlarca su da boş yere harcanırdı. İstanbul çeşmelerine açılıp kapanan burma lüleler 1564 senesi yazında takılmaya başlandı. Fakat garibdir ki câhil halk ve bâzı mahalle imamları sokakların temizliğini sağlayan ve dâimâ büyümekde de olan şehre zâten kifâyet etmeyen suyun zâyi olmasını önleyen bu yeniliği yadırgadı, «sokakdan akan suyu çevirip bağçelerimize, bostanlarımıza alıyoruz, bu su bize verilmiş, yabana akarsa da varsın aksın, burma lüleye rızâmız yokdur..» dediler, çeşmelerden takılan burma lüleleri koparıp attılar. Bunun üzerine hicrî 1 Muharrem 972, milâdî

9 Ağustos 1564 tarihli bir fermanla İstanbul çeşmelerine takılan burma lülelerin kat'iyen muhafazası, bu lülelere tecâvüz edenlerin şiddetle cezâlandırılması emredildi. (B.: Su, Çeşme; Saka, Saka gediği).

BURSALI (Süleyman) — Makina yüksek mühendisi; 1925 de doğdu; babası Hüseyin Bey; anası Havva Hânımdır, bu satırların yazıldığı 1962 senesinde Shell kumpanyasının Beykozda tesisat müdürü bulunuyordu ve Beykozda bu müessesenin lojmanında oturuyordu.

İlk tahsilini doğduğu kasaba olan Yeşilyuva ilk okulunda yapmış (1936), Denizli Lisesini bitirmiş (1942), ve Edinburgh'a giderek yüksek tahsilini Edinburg Üniversitesinin mühendislik fakültesinde tamamlamışdır (1948). Sümerbank Nazilli Basma Sanayii müessesesi santral mühendisi oldu (1950 - 1951), Amerikan Askerî Yardım heyeti nezdinde Balıkesir 9. Hava üssü Jet Eğitim Okulunda teknik tercüman oldu (1952 - 1953), Sümerbank Yünlü Sanayii Müessesesi Hereke Fabrikası yardımcı işletmeler şefliğini yapdı (1953 - 1955), ayni müessesenin plân bürosu şefi oldu (1955-1957), Chell Company of Turkey Ltd. baş mühendis muavini (1957 - 1960), ayni müessesenin Beykoz depo müdürü oldu (1960)

Londrada İnstitution of Mechanical Enginieers, Londrada Institute of Petroleum, ve T. C. Makina Mühendisleri Odası üyesidir. Bir kaç defa İngiltereye, ayrıca Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Portekiz, İrlanda, Avusturya, Yugoslavya, Bulgaristan, Suriye, Lübnan, İsrail ve Mısır'a gitti. İngilizce bilir. Yüzme, yürüyüş ve tenis sporlarını sever. Bayan Sabahat (Gilisralıoğlu. Doğ. 1930, Konya) ile evlidir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

BURSALI (Şefik) — Ressam. Güzel Sanatlar Akademisi resim bölümü hocalarından; 1905 de Bursada doğdu, bu şehrin yerlisi Ârif Efendi adında bir zâtin oğludur, vâlidesinin adı Emine Hanımdır. Tahsilini Bursa Erkek Lisesinde yapdı, 1921 de İstanbula gelerek Sanayii Nefîse Mektebi Âlisine girdi (o tarihde 16 yaşındadır: ve o zamanlar için ol altı yaşında liseyi bitirip âlî tahsile başlayanlar pek çokdur. «Kim Kimdir Ansiklopedisi sanatkârın doğum tarihini 1891 gösteriyor, ki bu takdirde resim tahsiline 30 yaşında başlamış oluyor. 1905 doğum tarihini el yazısı ile oto biyografi notundan aldık), ve resim şubesini 1930 da birincilikle bitirdi.

Fakir bir âileye mensub olan sanatkârın hayatı acı mahrumiyet ve çetin mücadele ile geçdi. Resimde mevhibei ilâhiye yüksek bir kaabiliyete sâhibdi, Akademide açılan Avrupa müsabakasını birincilikle kazandığı halde, Maarif Vekâletinin tahsisat darlığını behâne edişi ve daha sâir engeller dolayısı ile pek arzuladığı Avrupa tedkik ve tetebbû imkânlarından bir tali'sizlik eseri alakonuldu; buna rağmen şuurlu resim anlayışı ile çalışdı, sanatını kendi aşkı ve gayretiyle geliştirdi. İzmir ve Konya erkek liselerinde resim muallimliği yapdı (1938); İstanbul Erkek Lisesinde ve Üsküdar Kız Lisesinde de resim muallimliği yapdıkdan sonra nihayet Güzel Sanatlar Akademisinin öğretim üyeliğine alındı. Güzel Sanatlar Birliği ve Türk Ressamlar Derneğinin âzasıdır.

Matlûb bir seviyeye erişmiş bir ressamın hâiz olacağı vasıflardan figür ve portreyi muvaffakiyetle icrâ edebilmekle berâber şahsiyeti daha ziyâde peyizajlarında tebellür etmişdir. Eserlerinde kuvvetli kıymet tezadları yer alır. Hassas ve güzel renkleri ile Bursa, Konya ve İstanbulun tarihî ve turistik köşelerini ve daha diğer yurd manzara ve güzelliklerini derin bir incelik ve vukufla tesbit etmişdir. Mümtaz bir ressam pâyesine hakkiyle erişmişdir. Bilhassa yeşil renkleri kaydedilmeğe değer.

Hattat Hulûsi Üsküdarlı, Necmeddin Okyay ve Halim Efendilerden meşk ve icâzet aldı; tâlik ve sülüs yazıları elhak çok güzeldir.

Memleketimizde belli başlı resim sergilerine iştirak etmiş, milletler arası sergilere katılmış, Paris, Londra, Moskova, Kebek ve Balkan devletleri merkezlerinde teşhir edilen tabloları çok takdir toplamışdır.

Eserleri: Beşiktaş Resim ve Heykel Müzesinde, Ankara ve İstanbulda bazı devlet müesseselerinde ve husûsî koleksiyonlardadır.

Ortadan az kısa boylu, samimî, saf, gayet nâzik, çelebi bir sanatkârdır.

BURSALI, BURSALININ EVİ — İkinci Abdülhamid devri sonlarında Beyoğlunda Yeniçarşıda pek namlı bir genel evdir; sâhibesi Sultana adında bir mûsevî kadındı. 21 Nisan 1909 çarşamba gecesi, yâni, 31 Mart ihtilâlin-

den sonra Hareket Ordusunun İstanbula girmek üzere bulunduğu sıra, içinden çıkan ateş ile yanındaki diğer bir genel ev ile birlikde yandı. İçindeki misâfir erkekler ile sermâye kadınların yarı üryan sokağa fırlayub dökülmesi, ateş âfeti karşısında gülünc bir orta oyunu sahnesi olmuşdu.

Bibl. : Devrin gazeteleri.

BURSALI HÜSNÜ SOKAĞI — Büyükada sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 32 numaralı paftasında Nizam Mahallesinde, son mülkî teşkilâtda da Meşrûtiyet Mahallesindedir. (B.: Büyükada). Çankaya Caddesi ile sâhile yakın bir yerde çıkmaz bir sokak arasında uzanır. Bir araba geçebilecek genişlikde, mıcır taş döşeli, bozuk, meyilli bir yoldur. (Mart 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BURSALI TAHİR BEY SOKAĞI — Fatihin Kırkçeşme Mahallesi sokaklarından idi. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 6 numaralı paftasında İtfaiye Caddesi ve Büyük Kahraman Caddesi dört yol ağzı ile Sukemeri Sokağı arasında uzanır gösterilmişdir; Firuzağa Mescidi Sokağı ile de bir kavuşağı olduğu görülür. Atatürk Bulvarı açılır iken yapılan istimlâkde, Bozdoğan Su kemerinin etrafındaki diğer bir kaç sokakla beraber kaldırılmış, yerleri meydana kalbedilmişdir.

Bu satırların yazıldığı 1962 yılı Nisan ayında İtfaiye Caddesi ve Büyük Kahraman Caddesi dört yol ağzına gelen ağaçlandırılmış kısmında bir ağaca çakılmış eski sokak levhası hâlâ duruyordu.

Hakkı GÖKTÜRK

BURSALI TANBÛRÎ AHMED ÇELEBİ HİKÂYESİ — Onsekizinci asrın namlı meddahlarından Sükkerî Salih Çelebinin anlattığı bir hikâyedir. Vak'a İkinci Sultan Osman zamanında İstanbulda geçer; hikâyenin, İstanbul Üniversitesi Kütübhânesinde türkçe yazmalar arasında bir risâledeki kısa notdan çıkarılan mevzuu şudur:

Câmıcem Hasan adındaki mahbûbunun bir kazâ neticesi ölümü acısı ile değeri değmeze satıp Bursadan İstanbula hicret eden Tambûrî Ahmed Çelebi Çatladıkapu içinde küçük bir ev alıyor. Erbabı tabiatten olduğu için gurbet yalnızlığından bunalıyor. Bir gün Ayasofya civarında «mecmai yâran» bir berber dükkânının önünden geçiyor. (Bu dükkân meddah tarafından, sedefkârı pîştahtası, trabzanlı sofası, nargile ve çubukları ile pek mükellef bir yer olarak anlatılacakmış!) Bu berber dükkânının süslerinden biri de Samurkaş Yusuf adında bir berber çırağıdır. Bursalı Ahmet Çelebi, bir gün kapıyı açıp içeri girmek cesaretini gösteriyor ve bir kenarda oturuyor. Dükkândakiler sanatkârı tanımadıkları için istihza ve istihfaf ediyorlar. Biraz sonra dükkâna mevlevi Derviş Ömer geliyor, fevkalâde itibar görüyor. Çeşitli çöreklerden kahvealtı çıkarılıyor.

Bir saz faslına müdahalesi yüzünden mevlevî derviş Ömer, Tanbûrî'ye kızıyor. Dükkân sahibi olan berber sanatkârı dışarı atmak istiyor; fakat Ahmet Çelebi «çöğür mü sandın?» diye kendisini istihfaf edenlere ehemmiyet vermiyerek bir tanbur alıyor ve çalmağa başlayarak hünerini isbat ediyor. Ve o günden îtibâren dükkânın sayılan müşterileri arasına giriyor. Bu arada dükkânın müdâvimlerinden Ahmed Şah adında bir mahbub ile dostluk tesis ediyor. Çatladıkapudaki eve gidip işret ile zevku sefa ediyorlar. Ahmed Çelebi «izharı aşkı hakikî» ederek Ahmed Şaha gerçekten dildade olduğunu anlatıyor. Bu aşinâlıkta ezâ ve cefâ fasılları başlıyor. Bir gün yine berber dükkânında buluşup Atmeydanı, Nahilbend yolile Çatladıkapuya giderlerken Süleyman Ağaya (belki devrin Yeniçeri ağası) rastlıyorlar. Hürmetle selâmlıyorlar; Ağa selâm almıyor, zira o da Ahmed Şahın üftadelerinden imiş! Galiba bu arada Ahmed Şahla düşüp kalkmasının tehlikeli olacağını Tanbûrîye söyliyenler bulunuyor, fakat Tanbûrînin kulağına nasihat girmiyor. Bir gün Tanbûrî bir yalıya davet ediliyor. Burada hikâyeye hafif meşrep bir hanım efendi ile Acenbûs adında bir câriye karışıyor. Câriye Tanbûrîye âşık oluyor. Üç gün üç gece yalıya kapanıyor... Bu arada hamlacı Abbasın kayığı ile Tanbûrî, mahbubu Ahmed Şahı Hayırsız Adaya götürüyor. Küçük bir çadır kurup işret ediyorlar. Fakat Ahmed Şah: «Beni fevahiş yerine koyup tenha yerlere getirmeğe başladın!» diye kızıyor ve hançerini çekip kendisini vuruyor. Ahmed Çelebi kayık tedarik edip yaralı Ahmed Şahı da içine atarak Adadan dönüyor...

(Buralar muhtacı tafsil imiş!) Vakaya Çatladıkapı kayıkçıları karışıyor... Yolda Ahmed Şahın ölmediği anlaşılıyor. Meğer hançer mün-

harif girmiş imiş!... Kendine geldiğinde Ahmed Çelebiden şüphelenmesine pişman oluyor. Eski samîmi dostluk yeniden kuruluyor.. Mahut yalıdaki hanımefendi ile buluşmalar devam ediyor. Bir gün hanımefendi Tanbûrîyi öldürtmek istiyor, câriye sevgilisini su yolundan kaçırıyor. Bu yolun bir ucu «Mahut Süleyman Ağa» nın yalısına çıkıyor. Acenbûs da kıyafetini tebdil ederek kaçıyor. Balıkpazarında Tanbûrî ile buluşuyor ve evleniyorlar... Hanımefendi de tövbekâr oluyor. Ahmed Şah ile evleniyor... Ahmed Şahın âşıkı Süleyman Ağa da kadın kıyafetine girerek hizmetlerinde pervâne oluyor. (Bu tip de, hikâyelerde erkeğin kadın kıyafeti altında rol alışına bir misal teşkil ediyor.) Bursalı Tanbûrî Ahmed Çelebi hikâyesi burada bitiyor. Bu dallı budaklı macerâlar, meddah ağzından, bütün tafsilâtı, dekor, tuvalet, örf, âdet ve muaşeret teferruatı ile zaptedilmiş olsaydı, bugün muhakkak ki eşsiz kıymette bir vesika olurdu.

BURSALI TÜRKÜSÜ — 1885 ile 1890 arasında İstanbulda, bilhassa ayaktakımı arasında çok sevilmiş bir türküdür; yalnız iki mısrâını tesbit edebildik:

Bursalı Bursalı
Gel bana sen bu salı

Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca bize tevdi ettiği notlarda: «Bu türkü 1885 den evvel çıkmış olacakdır, zîrâ iyi hatırlıyorum, çocuk denilecek kadar genç idim, işitirdim. Ayasofyada sıra kahvelerde, 60 - 65 yaşlarında, uzun boylu, ak sakallı, pos bıyıklı, fakat elhak erkek güzeli bir kahveci vardı ki Bursalının da bu adam olduğunu söylerlerdi, gençliğinde âfeti devran mahbublardan imiş. Üsküdarda meşhur Zeyneb Kâmil Hastahânesinin bânilerinden Yusuf Kâmil Paşanın çubukdarı, selâmlıkda dâimâ karşısında makbûlü bendesi imiş; her ne sebebden ise Prenses Zeyneb Hanım, Paşanın sâir bir kaç genç uşağı ile berâber Bursalıyı da konakdan uzaklaşdırmış, Kâmil Paşa da çubukdârına Ayasofyadaki kahvehâneyi almış» diyor.

Bibl. : Ahmed Rasim, Şehir Mektubları; Vâsıf Hiç, Not.

BURSA - MUDANYA GEMİLERİ İSKELESİ — Buharlı gemilerin henüz bulunmadığı devirlerde (B.: Buğ Gemisi), İstanbul Limanı ile diğer limanlar ve iskeleler arasında seyrü-sefer eden gemiler, İstanbul Limanında ya lenger atıp yatar, ya kıçdan palamar atıp sâhile çakılmış büyük ağaç babalara bağlar ve başdan da bir lenger atar, yolcularını, yüklerini kayıklar ve sallara indirir, bindirir; Marmara iskelelerine gidip gelen gemiler de Vezir İskelesi ile Yemiş İskelesi arasına sıralanmış iskelelerin birisinden kalkar idi; bu iskeleler de tesbit edilmişdi; meselâ Bursa - Mudanyaya gidip gelen gemiler, buz kayıkları, yine kayık diye anılan küçük yelkenliler daimâ aynı iskeleden kalkar, ve bu iskele de «Bursa - Mudanya İskelesi» adı ile anılırdı. İkinci Sultan Mahmud zamanında tanzim edilmiş bir bostancıbaşı defterinde bu iskelenin yeri şöyle gösterilmişdir (B.: Bostancıbaşı Defteri):

Bağçekapusu İskelesi - Yanında yedi aded kayıkhâneler, üzeri bekâr odaları - Yanında yaş yemiş gümrüğü - Yanında Kara Hasanın Kahvesi - Yanında yemişçi dükkânları - Yanında Bursa ve Mudanya kayıklarının iskelesi - Yanında Büyük Gümrük.

Yukardaki târife göre bu iskele, zamanımızda Yeni Camiin hemen tam önlerine rastlar.

Millî kütübhânemize on cildlik muazzam bir seyyahatnâme bırakmış olan onyedinci asrın büyük Türk muharrihi İstanbullu Evliyâ Çelebi ilk seyyahatına bu iskeleden bindiği bir gemi ile çıkmış, ve Mudanya üzerinden Bursa'ya gitmişdir. Bu yolculuğunun başlangıcını buraya şirin bir hâtıra olarak alıyoruz:

«Gedikpaşa semtinde yâri kadîmimiz olan Okcuzâde Ahmed Çelebinin hânesine vardım. Gördüm ki tedâriki azîm ile Bursa şehrinin ziyâretine âmâde olmuş. Bana:

— Birâderim Evliyâ!.. Gel seninle refik olup beş on gün içinde tahtı kadîm olan Bursa şehrini seyrü temâşâ idelim, ola ki mahzun gönlümüz şâd, gamkîn hâtırımız âbâd ola!.. dedi.

«Heman derûnuma bir âteş düşdü, ol yâri vefâdârın teklîfi ile tab'ıma Bursa arzûları geldi, bâ kemâli sâfâ gidelim dedim. Heman oradan peder ve mâderin haberi olmadığı halde yirmi nefer yârânı bâ safa ile Eminönüne gelip bir Mudanya kayığına süvâr olduk.

«Eminönünden kalkıp Fındıklı kasabasından bir kaç üstâdı kâmil keştîban (gemici) yolcuları gemimize aldık. Hicretin 1050 mu-

harreminin ilk cuması idi (M. 1640 nisan), kuşluk vaktinde eyyam muvâfıkdır diye keştîbanlar bir yere gelerek seren çeküp salya demir ettiler, levendler hazır baş olup yelen yıtup Hüdâ âsan ide diye Fâtiha okudular. Pupa yelken Sarayburnu akıntısını ve girdâbını geçdik.

«Gemide herkes şevk ile sohbet etmekde, bâzı yâran hânendeler:

Allahümme yâ Hâdî
Âsan eyle yolumuz
Sehli umûrül vâdi
Tez geçir tut elimiz

ilâhilerini terennüm eylemekde idiler. Meğer refiklerimizden birisi Sultan İbrahim'in karcı başısı Sefer Ağanın tanburacısı ve kemençecisi imiş. Yine berâberimizde olanlardan bir diğeri de Sadırâzam Kara Mustafa Paşanın uşağı Kara Receb Ağanın çökürcüsü ve hânendesi imiş, cümlesi bir yere geldiler. Hakir: — Geliniz şu girdâbı gamda def'i gam için bir segâh faslı idelim!.. dedim. Muvâfakat ettiler. Gemicilerden Kışlıkcı Dayı, Çordum, Çıvık Veli nam dayılar da çökürleri ile gelüp bizimle hem nevâ oldular. Âşıkaane, sâdıkaane bir Hüseyin Baykarâ faslı oldu ki erbâbı zevkin ağızlarından salyalar akdı. Bu zevk ve sürûr ile Heybeli cezîresinin önüne vardık. Oradan kalkıp eyyâmı muvâfık ile berki hâtif gibi şakıyarak beşinci saatde Mudanya sâhiline varup lenger endâz olduk».

İkinci Sultan Mahmud zamanında 1824 de, bu Bursa - Mudanya iskelesinde gemicilerin kayıklarına bir fâhişe avret kaldırıp kapaması, ve iskelenin kürd hammallarının fâhişeyi gemicilerin elinden cebren almak istemesi yüzünden büyük bir kavga olmuş, bir gemici katledilmiş, kaatil kürdü ayakdaşları saklamak istemişler ise de asesbaşı yakalamış, kaatil, bâzusundaki dövme yeniçeri nişanını göstererek kurtulmak istemiş ise de muvaffak olamıyarak Ağakapusu Zindanına götürülmüş, ve gece orada boğularak lâşesi denize atılmışdır.

BURSA TEKKESİ MESCİDİ — (B.: Arpacılar Camii).

BURUN — Garb türkçesinde isim; «1 — insanda ve hayvanda koku almaya mahsus uzuv; 2 — Öne ve ileriye çıkan şey (Makas burnu, bıçak burnu, gemi burnu, iskele burnu); 3 — Karaların denize doğru uzanan yerleri» Türk Lügatı.

İnsan yüzünde, burunun alınla bitişdiği yerden ucuna kadar olan çatı hattına «burun didreği» denilir, delikleri örten kıkırdak kısma da «Buun kanadları» denilir; direğin, kanadların ve burun ucunun şekillerine, yapılarına göre de burunlar muhtelif isimler alır: kemerli burun, kartal burun, sivri burun, pat burun, çekme burun, tahta burun. Yüz şekillerinden karakter, şahsiyet okuyan mütehassıslar için burun en mühim uzuvlardan biridir.

Burun halk ağzı deyimlerde, darbı mesellerde de mecâzî mânalar alır.

Burunlu — Mecâzen: kibirli, azametli; misal:

— Haklısın, o burunlu heirften ben de haz etmem ama, ne yapayım, köprüden geçinceye kadar keçiye Abdurrahman Çelebi demeye mecburum...

Burnu havada — Halk ağzı deyim, kibirli, azametli; misal:

— Herif ekin iti gibi burnu havada yürüyor (bu deyimde bir hakaaret mânası gizlidir).

Burnu büyük, burnu büyümek — Kibirli, mağrur; mevki ve servet sâhibi olunca eski akran ve emsâlini hor ve hakir görmek; esnaf hakkında: kazancı çoğalınca müşteriye eski itibârı göstermemek; misaller:

— Bu oğlan adam olmaz..

— Neden?

— Burnu büyük.. Baba oğul geçende Ankara'ya gittik. ben ikincide, küçük bey birinci mevkîde..

* İki hâneberduş bir yerde iş bulmuş genç ayakdaşlarından bahsederler:

— Senin Susurluklu'ya gittim dün, ulan beni tanımadı be, yüzüme bile bakmadı be, bir burnu büyümüş oğlanın ki görme..

— Mayası iyidir onun, urnu büyümeden değil..

— Ya neden?

— Konuşduğunuzu görürlerse işinden çıkarırlar diye korkmuşdur çocuk..

* «... meyhânecilerin burunları büyüdü, müşteriyi beyim paşam diye kapudan karşılayan herifler şimdi yüzümüze bile bakmıyor..» Şehrî Ahmed Efendi hâtırâtı.

«Burnu Kaf Dağında» — Halk ağzı deyim: aşırı derece mağrur, kibirli; misaller:

Düşmüş bir iktidârın mensublarından

bahsedilir: «Neydi o günler yâhu.. Hepsinin burnu Kaf Dağında idi...»

* Terzinin oğlu için yemenicinin güzel kızını sağlık verirler; konu komşu atılır:

— Kızın burnu Kaf Dağında ayol.. Ben esnafdan koca istemem diyormuş haspa...

Burnundan kıl aldırmaz — Halk ağzı deyim: gaayet tutumlu, hasis, cimri; misal:

Böyle birinden bir düşkün için para isteyecek olan adama:

— Vaz geçğ, yorulduğun yanında kalır, burnundan kıl aldırmaz o herif...

Burnundan düşmüş — Halk ağzı deyim: ana baba ile evlâd arasında, bilhassa ana ile kız ve baba ile oğul arasında son derecede yüz benzerliği; misal:

Bir nine torununu târif eder: «Ahmedciğim koca delikanlı oldu maşallah.. Babaya benzemek de bu kadar olur, hapşırmış, oğlan burnundan düşmüş...»

Burnunu sıksan canı çıkar — Halk ağzı deyim: gaayetle zayif, cılız, çelimsiz, hasta mizac; misal:

Pehlivan yapılı delikanlı anlatır: «Ulan.. burnunu sıksam canı çıkacak, bana meydan okumaya kalkmaz mı..»

Canı burnunda — Halk ağzı deyim: bîtâb, bitik; misal:

Bir yaz günü, bin bir ayak bir ayak üstünde bir vapurla adalara gezmeye giden biri anlatır:

— İskeleye canımız burnumuzda çıkdık..

Burun buruna — Halk ağzı deyim: biriyle bir işde, bir yerde gayet yakın bulunmak; misal:

— Babanı tanımaz olur muyum evlâdım, rahmetli ile aynı dâirede tam onbeş yıl burun buruna çalışdık...

Burnunun dibinde — Halk ağzı deyim: yanı başında, gözü önünde, pek yakınında; misal:

— Ne arıyorsun deminden beri?

— Kalemimi...

— İşte, burnunun dibinde duruyor...

Çiçeği burnunda — Halk ağzı deyim: terü tâze; bir mesleğe, işe yeni girmiş; misaller:

Manav salatalık satar:

— Çiçeği burnunda bunlar!..

* R. E. Koçu Kuleli Askerî Lisesinde tarih okuttuğu zaman çiçeği burnunda mualimdi.

Burnunu her deliğe sokar — Halk ağzı deyim: bilsin bilmesin, ehli olsun olmasın her işe karışan, giren; misal:

— Taş ocakları ile kamyonculuk mahvetti beni, tam yüzbin liram gitti...

— Yâhu.. Sen kırk yıllık manifaturacısın, burnunu ne diye her deliğe sokarsın...

Burun direği sızlamak — Halk ağzı deyim: büyük acı; misal:

— Babam öldü, büyük acı; anam öldü, daha büyük acı; fakat ablamı kaybedince burnumun direği sızladı, meğer hepsinden çok o cefâkeş kardeşimi severmişim...

BURUN, İSTANBUL SÂHİLLERİNDE BURUNLAR — Rumeli ve Anadolu yakasında Karadeniz kıyısında, Yukarı Boğazda ve Boğaziçinde ve kezâ Rumeli ve Anadolu yakalarında Marmara kıyısında koylar, limanlar arasında bir sıra burunlar vardır; balıkçılar, gemiciler ve bir kısmının tabiat güzelliği bakımından yerli ve yabancı turistler katında önemli mevkîlerdir. Bu burunların bir kısmını bu ansiklopedide kendi isimlerinde bulacaksınız, yerlerini gösteren bir haritayı da, İstanbul çevreseinin köyleri, dereleri, koyları, limanları ile beraber metin dışı olarak vereceğiz (B. : İstanbul). Burada İstanbul sâhillerinin bâzı burunlarının isimlerini kaydetmekle iktifâ ediyoruz.

Rumeli Feneri Burnu, Boğaz ağzında.

Kara Burun, burada bir tahlisiye istasyonu vardır.

Uzunca Burun.

Sipâhi Burnu.

Eski Fener yâhud Dalyan Burnu, Kilyosun şimâline düşer.

Kazık Burnu, dalyan Burnun altında.

Rencber Burnu, Kilyos önünde.

Ergene Burnu.

Moloş yahut Moloz Burnu.

Karadeniz kıyısında Anadolu yakasında:

Anadolu Feneri Burnu, Boğaz ağzında, Çakal ve Kabakoz limanları arasında.

Yom Burnu Kabakoz Limanının doğu şimâlinde, burada bir tahlisiye istasyonu vardır.

Elmas Burnu, İrva (Riva) köyünün şimâlinde.

Rumeli Kavağı Köyüne kadar Yukarı Boğazda:

Papas Burnu, Rumeli Feneri Köyünün güneyinde.

Bağlaraltı Burnu, Bağlaraltı Limanının güneyinde.

Karibce Burnu, Karibce (Garibce) Köyünün kuzeyinde.

Çalı Burnu, Büyük Limanın kuzeyinde.

Anadolu Kavağı köyüne kadar Yukarı Boğazda:

Poyraz Burnu, Poyraz Köyünün kuzeyinde.

Fil Burnu, Poyraz Limanının güneyinde.

Çilingir Burnu, Çilingir Limanı kuzeyinde.

Boğaziçinin Rumeli yakasında:

Telli Tabya Burnu.

Mesar Burnu.

Kireç Burnu.

Lânet Burnu, Tarabyanın güneyinde.

Şeytan Burnu, Baltalimanının güneyinde.

Akıntı Burnu, Arnavudköyünde.

Defterdar Burnu, Kuruçeşme ile Ortaköy arasında.

Ortaköy Burnu.

Boğaziçinin Anadolu yakasında:

Macar Burnu, Anadolu Kavağının güneyinde.

Yeros Burnu, Anadolu Kavağının kuzeyinde.

Servi Burnu, Umuryerinin güneyinde.

Hünkâr İskelesi Burnu.

Karaca Burun, Beykozda.

Burunbağçe Burnu, Paşabağçesi ile Çubuklu arasında.

Kanlıca Burnu.

Kandilli Burnu.

Şemsipaşa Burnu.

Sarayburnundan itibâren Marmara kıyısı Rumeli yakasında:

Saray Burnu.

Sandık Burnu.

Bakırköy Burnu.

Baruthâne Burnu.

Yeşilköy Burnu.

Marmara kıyısının Anadolu yakasında:

Moda Burnu.

Fenerbağçesi Burnu.

Laz Burnu, Fenerbağçesi yarımadasının güney kıyısında.

Şapka Burnu, Caddebostanında.

Bostancı Burnu.

Dragos Burnu.

Çamaşır Burnu, Kartalın batısında.

Taşçıbaşı Burnu, Kartal Limanının doğusunda.

Ardıç Burnu, Pendik limanının batısında.

Pendik Burnu, Pendik Limanının doğusunda.

Tekrar ve ehemmiyetle kaydediyoruz, bu burunların ve İstanbul sâhillerinin vilâyet hudunca uzanan diğer burunlarının yerlerini hazırlamakda olduğumuz haritada tesbit edeceğiz.

E. General H. R. AYYILDIZ

BURUNBAĞÇE — Boğaziçinde Çubuklu ile Paşabağçesi arasındadır; fıstık çamları ile bezenmiş bir mesîre idi; bilhassa lüfer balığı avı mevsiminde şenlikli olurdu; A. Cabir Vada «Boğaziçi Konuşuyor» adındaki eserinde: «Kanlıca (Bahâî) Körfezinde balık bulunmadığı gecelerde Paşabağçesindeki Burunbağçeye, hattâ Anadolu Kavağına kadar gidilirdi» diyor. Burunbağçede bir balıkçı kulübesi vardı; fıstık çamları dallarına asılmış balık ağları ile buranın denizden görünüşü de pek pitoresk idi. Bilhassa Paşabağçesinin beyfendileri hususî sandalları ile bir mikdar lüfer tuttukdan sonra, Burunbağçede adamlarının hazırladıkları sofrada, lüfer mezesi ile rakı içerler, edîbâne, kibârâne bir gece âlemi yaparlardı. Eski Boğaziçi balıkçılığında Burunbağçe namlı voli yerlerinden biri idi. (B. : Voli Yerleri).

BURUN OTU — Enfiyenin türkçesi; asırlar boyunca halk, bilhassa ayak takımı yeniçeriler ve sipâhiler enfiyeye burun otu diye gelmiş, ve asker ağzı ile de bu isim bütün Osmanlı İmparatorluğu topraklarına, bu arada arabca konuşulan Suriye ve Mısır'a yayılmış idi; garib olan şurasıdır ki, Suriye ve Mısır'da enfiyeye hâlâ bu türkçe ismin arab ağzına göre bozulmuş şekli olarak «Burnoti» denilir, bizde ise, arabca burun demek olan «enf» e nisbetle «enfiye», burun otunu unutturmuşdur.

BURUNSUZ — Uzun yıllar Kadıköyünde gazeet serbâyiliği yapmış, bu işe, yalın ayak koşar müvezzilikden başlayarak çok para kazanmış ve zengin olmuş bir adamdır; lâkabı asıl adını unutturmuş şöhretlerdendir, 1938 - 1939 arasında öldü. Türk idi;

dört evi, ve her evinde nikâhlı birer karısı vardı, her gece birinde misâfir kalarak nöbetleşe dolaşırdı. Kadıköyünde gazete tevzii için diğer bâyilerle iddialaşarak çok para kaybetmiş, hattâ son yıllarında emlâkinin büyük bir kısmını satmak zorunda kalmışdı.

Münir Süleyman ÇAPANOĞLU

BURUNSUZ KORSAN — On sekizinci asır başlarında Adalar (Ege) Denizi ile Akdenizi dehşet içinde bırakmış bir deniz haydududur. Ege adaları rumlarındandır, ve asıl adı tarihin meçhulü kalmıştır. İlk türediği sıralarda yakalanmış, İstanbul'da tersane zindanına atılmış. fakat bir yolunu bularak kaçtıktan sonra azgın bir canavar kesilmişti. Adaların hemen hepsinde ırkdaşlarından yatakları vardı. Rum gemicilere de aslâ dokunmazdı, *daima Türk gemilerini gözlerdi*, öyle ki Türk tüccar gemileri, limanlardan tek başlarına çıkamaz olmuşlardı. Vurduğu gemilerde *eline düşen müslümanları çocuk ve kadın* gözetmiyerek boğazlar, boğazlamadan evvel de en şeni tecavüzlerden çekinmezdi.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, sadrazam olduğunun tezine, bu müthiş haydudun her ne bahasına olursa olsun yakalanması için bütün sahil kasaba ve şehirlerinin idâre âmirleriyle adaların muhafızlarına şiddetli emirler göndermiş, adaların rum sekenesiyle Yunan sahilleri halkına da Burunsuza yataklık edecek, onu gizlemeğe kalkacak kimselerin aman verilmeden ve çoluğu çocuğuyla beraber idam olunacaklarını ilân ettirmişti.

1719 yazında, fırtınalı bir havada bir harp gemisi Burunsuzun korsan kalyonuna Aynaroz açıklarında rastlayarak derhal cenge tutuştu. Sabahtan akşama kadar süren cenkte, korsan gemisi hareketinden kalacak surette yaralandı.

Burunsuz son kurtuluş ümidini ayakdaşlarının cesâretine bağlıyarak bir sandala atladı, ve gemisini bırakıp gece karanlığından istifade ederek kaçmağa muvaffak oldu. Dalgalar korsanları Eğriboz adasına attı; Burunsuz Korsanın bu adada, Kızılhisar civarındaki dağlılar arasında yatakları vardı. Fakat hükûmetin şiddetli emirlerinden korkan Eğribozlular korsanı himaye etmedikten başka avanesiyle beraber yakalayıp Eğriboz muhâfızına teslim ettiler; korsan kalenin zindanına atıldı ve İstanbul'a haber verildi. İstanbul'dan da kendisini alıp getirmeğe bir haseki memur edildi Zaptedilen gemisi denizden, Burunsuz da zincire vurularak karadan İstanbul'a getirildi. Topla delik deşik olmuş korsan gemisi Kurşunlumahzen önüne çekildi, korsan da avenesi ile berâber gemisinin direğine asılarak idam olundu. Cesedler emsaline ibret olmak üzere birkaç gün asılı bırakılarak teşhir olundu.

Bibl. : Râşid Tarihi, V.

BURUNSUZ MUSTAFANIN KAHVEHÂNESİ — Yeniçeriliğin son devrinde Galata'da büyük bir yeniçeri kahvehânesidir (B. : Kahvehâne); sâhibi tersâne çavuşlarından Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa Ağa da o devrin en namlı yeniçeri zorbalarındandı (B. : Mustafa Ağa, Kahvecioğlu Burunsuz).

Bu kahvehâne, bütün emsâli gibi bir haşarat yatağı olup, içinde türlü rezâlet ve fuhşiyat icrâ edilirdi; geceleri de peykelerinde *yatılır bir bekârhâne idi; Burunsuz Mustafa* Ağa haytaca gördüreceği işleri için burada bir sürü eli bıçaklı şehir haydudu beslerdi.

Bu zorba Alemdar Mustafa Paşa tarafından tevkif ettirilerek, haşarâta ibret olmak üzere kahvehânesinin önünde idam olunmuşdu. Boynu vurulmak üzere diz çökertildiği zaman avazı çıkdığı kadar: «Yeniçeri yok mu?!..» diye bağırmış, kahvehânesi haşarât ile dolu olduğu halde Alemdar'ın dehşetinden (B. : Mustafa Paşa, Alemdar; Alemdar Paşa Vak'ası) başlarını pencerelerden çıkarıp bakmaya bile cesâret edememişler, kendi başları korkusu ile arka kapudan kaçarak dağılmışlardı; ve meşhur kahvehâne kapatılmışdı. Alemdar Paşa Vak'asından sonra, adını tesbit edemediğimiz bir diğer zorba tarafından tekrar açılmış, 1826 da Vak'ayı Hayriye'den sonra (B. : Yeniçeriler; Vak'ai Hayriye) temelinden yıkdırılmışdır. Mustafa Ağa zamanında içindekilerin çoğu baldırı çıplak gürûhu olduğu halde pek ziynetli, mükellef kahvehâne imiş.

BURUN TOZU — Argo isim, eroin; misal:

İki hâneberduş konuşur:

— Ulan ne olmuş senin Bursalıya, gül gibi çocukda bet beniz kalmamış be?..

— Burun tozundan!.. İflâh olmaz artık o...

BUTAK (Mehmed Behzad Hâkî) — Büyük aktör, sahnede ellinci yılını pek şanlı şe-

refli idrâk etmiş bir sanatkâr ki çağdaş Türk tiyatrosunu temsil eden sîmâlardan biri; hudûdu çok geniş bilgisi ile kültürü ile hakîki aydın adam; husûsî hayatında en hurda teferruâta varınca, meselâ o güzelim gecelik entârisini pijamaya tercih edişi gibi, katıksız muhâfazakâr İstanbullu; evi Eski Bedestenden bir köşe, kendisi, koleksiyonlarına topladığı eşyanın nâdîdesi, en güzeli; aşağıdaki hal tercümesini Darülbedâyi (Şehir Tiyatrosu) tarafından 1933 de «Behzad Hâki'nin san'at hayatında yirmi beş yıllık jübilesi» adlı risâleden alıyoruz:

Behzad Butak
(Resim : Hâlid)

«Mehmed Behzad, 16 teşrinievvel (Ekim) 1891 de Bursa'da Maksem mahallesinde doğmuştur. Babası eski gazetecilerden Halil Hâkî Bey orada sürgün idi.

«Daha altı yaşında iken her şeyi anlayış kabiliyeti fazla olan bu mütecessis çocuk, babasiyle bir akşam Mihaliç'e gelmiş «Gavril» tiyatro ve cambaz kumpanyasının marifetlerini seyre gitmişti. Behzat altı yıllık kısacık hayatında daha ilk defa böyle bir şey görüyordu. Perde açılıp cambazların tel üstünde gezmeğe, perende atmağa, nihayet bir pehlivanın karnı üstünde koca bir taşı kırmağa başladığını görünce hayreti artmış, babası da taş kırılırken baygınlıklar geçirmişti. Nihayet sahneye çıkan komiğin tuhaflık olsun diye çakşırında sakladığı bir odunla kadınlara çirkin bir tarzda saldırdığını gören eşrafı belde ve kaymakam utanmışlar, hiddetlenmişler, bunun üzerine de çoluk çocuğu tiyatrodan uzaklaştırmışlar; bu meyanda Behzat da var; fakat o, oyundan çıkarıldığına müteessir olmamış: çünkü aklı fikri adam karnı üstünde kırılan taşa takılmıştı. Ertesi günü sırf bu merakını tatmin için tiyatro kumpanyasının oturduğu hana gitmiş, Gavrille uzun uzadıya görüşmüş, ahbaplık peyda etmişti. Lâkin garibi şu ki Gavril de karşısındakinin boyuna, bosuna bakmadan oturmuş dert yanmış, hattâ geceki müstehcen oyun dolayısiyle onları icrâyı san'atten meneden kaymakama ricada bulunmak üzere Behzada yalvarmış, bu küçük çocuktan medet ummuştu.

«1906 da babasının ölümünden sonra İstanbulda Mercan İdadisine devama başlamıştı. Artık enikunu büyümüş, ruhunda kaynaşan san'at tahassüslerine kendini kapıp koyvermişti. Mektebe, istibdadın şiddetle menettiği Namık Kemal'in iyatrolarını gizli gizli getirip arkadaşlarına okuyordu. Fakat hafiye zannedilen müdür bir gün Behzadı elinde «Zavallı Çocuk» varken yakalamış, hiçbir tekdirde bulunmadan sadece kitabı almış, akşam üstü de ona gizlice iâde etmişti. Bu müdürden sonra gelen müdürün zamanında da mektebe yine serbestçe kitap taşımıştı. Halbuki gerek Edebiyatı Cedide ve gerekse Meşrutiyet ricali arasında fazla şöhret kazanmış olan bir zât (Hüseyin Câhid Yalçın olacak) müdür olarak gelince, günün birinde Behzadı elinde Ebüzziya Matbaasında basılmış bir eser olduğu halde yakalamış ve hiç dinlemeden mektepten kapı dışarı etmişti. Bu hâdise henüz çocukluğunu bitirip gençliğini yaşamağa başlamış olan Behzada, insanların iç yüzünü öğretmiştir.

«Mercan İdadisinden kovulan Behzad, Ticaret Mektebine, ayni zamanda pek sevdiği resme çalışabilmek için ressam Muazzez Beyin yanına devama başlamıştı. Lâkin çok geçmeden Ticaret Mektebini de sermiş, hem tiyatrocu, hem ressam olan Muazzez Beyin ılık san'at yuvası onu daha çok cezbetmişti. Bir yaz günü Yakacıkta oğlunu sünnet ettiren Muazzez Bey, o meserretli günün şerefine bizzat kendisinin de iştirak ettiği bir ortaoyunu oynamıştı. Bu oyunda; İbnürrefik Ahmet Nuri Bey «Pişekâr», Muazzez Bey «Kavuklu», Rıza Tevfik Bey «Arnavut ve Muhacir», Reji Nazırı olan Baha Bey «Acem», Tahran Sefareti İkinci Kâtibi Beylerbeyli Fuat Bey «Zenne», Kadıköylü Refik Bey «Anadolulu», maliye ketebesinden merhum Salâhaddin Bey «Posat» çı, sonradan Maliye Nazırı olan Ferit Bey «kocakarı», Rüsumat Tercüme Kalemi Müdürü Nimet Bey «Zenne», Behzat da «kavuklu arkası» rolüne çıkmıştı. Bu ortaoyunu takımında maatteessüf Musahipzade Celâl Bey bulunamamıştı.

«Rol oynamayı, halktn önüne çıkmayı ortaoyununda tecrübe eden Behzat daha ertesi günü ilân edilen Meşrutiyetin cuşuhuruşu arasında sahneye hakikî ve sağlam adımını atmıştır. «1908» Behzadın san'at hayatına besmele çektiği tarihtir.

«Behzad vakıâ edip, zarif zevâtın oynadığı bir ortaoyunu ile istidadını tecrübe etti, fakat hiçbir zaman yirmi beş senelik sahne hayatında ilk tecrübesini tekrar etmedi, etmek istemedi. Şu da muhakkak ki Behzad, hiçbir vakit san'atında avamfiripliğe, iptidailiğe iltifat etmemiştir.

«Meşrutiyetin ilâniyle sahneye adım atmış olan Behzad, bir taraftan Sanayii Nefise Mektebine de devam ediyor, diğer taraftan da ressam Muazzez Beyin başında bulunduğu «Sahnei Heves» tiyatro trupunda rol alıyordu. Bu amatörlerden mürekkep heyet, Şehzadebaşında Millî Sinemasının olduğu yerde işe başlamıştı. Değerli türk gençlerinden müteşekkil bu heveskâr heyetin içinde komik Naşid Bey de bulunuyordu. İlk temsil ettikleri eser «Beyimin Tiyatroya Merakı» unvanlı bir komedidir. Fakat «Sahnei Heves» trupu henüz faaliyete başlarken tiyatro binasının tâmiri elzem görüldü. Bunun üzerine Beykozda muharrir Ahmed Midhat Efendinin himayesinde «Beykoz İttihad ve Taavün Cemiyeti» namına «Beyimin Tiyatroya Merâkî» komedisini oynadı. Lâkin garibi şu ki komedinin mevzuunu teşkil eden eser provası, aktörlerin şaşırması ve saire gibi tiyatronun iç yüzünü karikatürize eden sahneler, seyirciler üzerinde aksi bir tesir bırakmış, perde kapanır kazanmaz Ahmed Midhat Efendi merhum sahneye koşmuş, ressam Muazzez Beye sakalı titreyerek, hiddetli hiddetli:

— A oğlum, beni rezil ettiniz! İnsaf yok mu sizde! Oyunu prova etmeden, ezberlemeden hiç halk önüne çıkılır mı? Beni mahvettiniz!.. demiş.

«Vaziyeti ve komedinin anlaşılamadığını kavrıyan gençler, Midhat Efendiye izahat vermişler, iknâ etmişler, Midhat Efendi de perde önüne çıkarak bu yolda halka bir konferans vermış, işin iç yüzünü anlatmış. Halk da bu izahattan sonra komediye gülmüş.

«Sahnei Heves» faaliyetine nihayet vermişti. Behzad, Sanayii Nefiseye devam ediyordu. Bir gün, hep erkek modeli karşısında çalışmaktan bıkan talebeler, Müdür Hamdi Beyden kadın modeli istemiş, mumaileyh de menfi cevap vermişti. Bunun üzerine ressam Ruhi merhum, Çallı İbrahim, Hikmet Beylerle Behzaddan teşekkül eden bir murahhas heyeti Maarif Nazırı Abdürrahman Şeref Bey merhumun huzuruna çıkmıştı. Bu ateşli gençler uzun uzadıya dert yanmışlar, şikâyette bulunmuşlardı... Nazır da kemâli sükûnetle onları dinlemiş, nihayet ayağa kalkmış, hademesine seslenerek kaloşlarını getirtmişti; genç ressamlar Nazırın bu halini görünce fevkalâde memnuniyet izhar etmişler, çünkü Abdürrahman Şeref Beyin cezrî hareket edeceği zannına düşmüşlerdi. Halbuki Nazır kaloşlarını giyip oda kapısından çıkarken;

— Hamdi Bey nasıl isterse öyle yapar! demiş ve gitmişti.

Bu küçük hâdise iki meslek güden Behzada taassup ve dar zihniyetin bizde kadını uzun müddet için sanayii nefiseden uzak yaşatacağını bir kere daha öğretmişti.

«Behzad, Sanayii Nefise Mektebi talebesi iken birkaç heveskâr arkadaşiyle «Sanayii Nefise Tiyatro Heyeti» ni teşkil etti Şehzadebaşında Letâfet apartımanı karşısındaki «Osmanağa» Tiyatrosunda «Ancelo Mari Piyer» isimli tercüme bir piyes oynadılar. Hasılat yapamadılar, sahneyi tefriş için Bahzad'ın evden getirmiş olduğu halılar ve sair eşya tiyatroda rehin kaldı. Heyet te dağıldı. 31 Mart hâdisesi bu ara patlak verdi. Hâdise henüz sükûn bulmuştu. Hamdi Bey merhum Sanayii Nefise Mektebinin arkasında oturmuş olan talebelere yaklaştı, dedi ki: Gördünüz mü? istediğiniz kadın modeli bu mektebe sokmuş olaydım, 31 Mart vak'asında bu mektep taş yığınına dönerdi. Siz de şimdi oturacak yer bulamazdınız!..

«İşte bu ara Hariciye Nezaretinin delâletiyle Behzad'ın da bulunduğu dört kişilik bir talebe grupu, İtalya'ya elektrik mühendisliği tahsili için gönderildi. Roma Sefiri Hakkı Paşa vasıtasiyle «Toskana» elektrik fabrikalarına yerleştirileceklerdi Fakat İtalya'da amelenin yaptığı numumî bir grev hasebile buna imkân hâsıl olamadı. Behzat, iki ay kadar Roma'da ve Napoli'de tiyatroları

gezdi, nihayet İstanbul'a döndü ve Bahriye Yüzbaşısı Âtıf, Doktor Celâl Tahsin, Şehab Rıza, Doktor İsmail ve Cevad Beylerin teşkil etmiş oldukları «Mürebbii Hissiyat» tiyatro kumpanyasına dahil oldu. Bu heyet; «Osman Gazi», «31 Mart», «Âkif Bey», «Zavallı Çocuk», «Orhan Gazi», «Osmanlıların İstiklâli» gibi eserleri temsil etti. Fakat 31 Mart hâdisesi memleketin şirâzesini bozmuş olduğu için, tiyatro rağbet göremiyor ve tabiatiyle teşekkül eden heyetler dağılıyordu. İşte bu meyanda Mürebbii Hissiyat ta kapılarını kapamak ıztırarında kaldı. Bir müddet sonra «Darüttemsili Osmanî» ismi altında yeni bir teşekkül oldu. Bu grup, şimdiki belediye hesap müdürü Kemal Beyin maddî muavenetile Sedayi Millet Başmuharriri Fazıl Reşid ve aktör Hüseyin Kâmil Beylerin yazmış oldukları «Ramses» eserini temsil etti. Bu eserin temsili; dekor, kostüm, mizansen itibarile harikulâde bir hâdise oldu. O zamana kadar sahnelerimizde böyle şeylere lâyıkile ehemmiyet verilmemişti. Behzad, bu eserde «Kâhin» rolünü oynamıştır. Hem garibi şu ki, tetâbüü izafetle dolu olan ve beher cümlesi 20-30 satırdan ibaret bu çetin lisanlı rolü hâlâ unutamamıştır. Bahsi geçince hemen okumağa başlar «Ramses» in topu topu üç defa temsilinden sonra heyet dağıldı Çünkü büyük bir para ziyanına uğramıştı.

«1908 in başından 1909 un sonuna kadar geçen iki sene, tiyatroya yeni başlamış Behzad için heyetten heyete göç seneleridir. Daha Darüttemsil kapanırken «Mürebbi Hissiyat» ın müessisleri «Şark Dram Kumpanyası» diye yeni bir teşekkül yapmışlar ve akibinde de meşhur aktör Burhaneddin'le tşşriki mesai etmişlerdi. Behzad ta bu kumpanyaya dahil oldu. Bütün bir yaz mevsimini bellibaşlı sayfiye yerlerinde temsil vererek geçiren «Şark Dram Kumpanyası» iki ağustosta Erenköyünde «Şarlok Holmes» piyesini oynıyacaktı. Behzad, «Ertuğrul Muhsin» isminde çok mahcup, sarışın, uzun boylu bir gence; kendisine ait «Bop» rolünü vererek o günkü matinede oynattı. Şu halde Ertuğrul Muhsin, Behzadtan bir sene sonra sahneye adım atmış oluyor...

1910 da patlayan İtalyan Harbi üzerine bu kumpanya da dağıldı. Ortalık sükûn bulacağı sıralarda işsizlikten ve parasızlıktan bunalmış yedi arkadaş, başlarında merhum Komik Ali Rıza Efendi olduğu halde «ümit dünyası bu!» diyerek Karadenize açıldılar.

«Vapurun bir köşesinde endişe ile sinmiş Behbad ve Otello Kâmil Rıza gittikçe kabaran denize bakıyorlardı. Birazdan yanlarına kantocu Anber Hanım geldi. Bu hikâyenin alt kısmını Behzad'ın kendi ağzından dinlemek lâzımdır.

«Anber Hanım, vapur mu sallanıyor, yoksa bana mı öyle geliyor, dedi. Güvertede yalnız başına oturan sıska bir adam: «hayır! vapur sallanmıyor, sana öyle geliyor anam!» diye cevap verdi. Otello Kâmil, bu hususlarda fazla titiz ve kavgacı ruhludur. Bunu bildiğim için büyük bir mesele çıkmasın diye lâfa karışan sıska adamla hafif tertip bir ağız kavgasına başladım.. Halbuki iş aksine oldu. Mesele büyüdü. Herif ambara iğilerek aşağıya seslendi; «Ulan dinime küfür ettiler.. gelin yukarı!». Bunun üzerine ambardan yirmi kadar kürd fırladı. Hemen içlerinden biri fetvayı verdi: «boğup denize atalım!» dedi ve burnuma olanca kuvvetile bir yumruk indirdi. Yere yıkıldım. Elime bir demir halka geçti, sarıldım... Fakat kendimi kaybetmiştim. Rüyâda imişim gibi tabanca, düdük sesleri arasında karanlık bir boşluğa kaydım. Neden sonra gözümü açtığım zaman kendimi vapurun salonunda, bir masa üstünde buldum, etrafımda kaptanlar, yolcular ve saire... üstüm başım sırsıklam... boğazımda bürülü kocaman, kırmızı bir kürd mendili... Meğer beni herifler boğmuşlar... denize atacakları sırada Kâmil tabancasını çekip ateş etmiş, tayfalar yetişmiş, beni kurtarmış... Giresun'a hasta hasta çıktım... Oynıyacağımız tiyatronun karşısında İstelyani isminde bir rumun pansiyonuna yerleştik. İstelyani bize, iki ay evvel Giresuna gelen bir tiyotro kumpanyasının uğradığı hazin akibeti anlattı: «aktrisleri Giresun'un arkasındaki adaya kaçırmışlar, hâlâ da orada imiş... Perişan olan kumpanyanın diğer efradı da güç belâ canlarını kurtarıp kaçmışlar.» Bu vak'a bizi altüst etti. Hemen ihtiyat tedbirleri aldık. Kadınlara, hariçten hiç kimse ile temas etmemelerini sıkı sıkı tenbih ettik. Her ne bahasına olursa olsun Giresun'da kadınlarımızı kimseye kaptırmamağa karar

verdik. El ilânlarına «sahneye para atılmamasını, kanto istenmemesini» yazdık. Müşteriler buna kızdı ve buna rağmen sahneye para attılar. Biz üç altın kadar tutan bu parayı toplayıp halkın gözü önünde Donanma Cemiyetine verilmek üzere tiyatro sahibine teslim ettik. Bunun üzerine bir daha sahneye para atmadılar. Dördüncü temsili vereceğimiz günü perdeci Niko, yüzü sapsarı, telâşla geldi: «Kumpanyamızda kantoculuk yapan Araksi ismindeki kızın bu akşam çıkarılacak bir kavga esnasında kaçırılacağını, sahnede çalışan Hıristonun da bu işe âlet olduğunu» söyledi. Bunun üzerine bize taallûk eden bu işi kendi kendimize halle karar verdik. Oyun zamanına kadar sessiz sadasız tertibatta bulunduk. Akşam dışarısı bir metre boyunda karla örtülü olduğu halde tiyatro hıncahınç doldu. Kantolar sükûnetle geçti, dram başladı. Ön locaların birinde on beş seneye mahkûm olduğu halde bir türlü tevkif edilemeyen azılı bir şerir eşraftan birile yan gelip kurulmuştu. Oyun esnasında sahneye bakarak küfürler savurmağa, hakaretlet etmeğe başlayınca Kâmil dayanamadı, sahneden ona mukabele etti, arkasınand da perdeyi kapattı. Çok geçmedi, sahnenin kapısı vuruldu. Artık arbede başlamıştı. İçeriye elinde tabancası, çizmeli bir herif girdi: «Kâmil nerde?» diye haykırdı.

«Kâmil, hemen herifin önüne çıktı. Fakat tabancasını koynundan çıkaracak vakit bulamadığı için işi tatlıya bağlar gibi yaptı. Herifi piyazladı, elindeki tabancayı bıraktırdı, arkasından kendi tabancasını çekip herife ateş etti. Herif yere yıkılınca ortalık adamakıllı karıştı. Bu kargaşalığı sahnenin üst tarafından takip eden Araksi, heyecan ve korkudan bayıldı, ayağı kaydı, tepesi stü sahnenin altına düştü, kafası patladı ve dili tutuldu, Ali Rıza Efendi avucundan yaralandı ve perdecinin iki parmağı uçtu. Bu müthiş ve kanlı hâdise üzerine oturduğumuz pansiyona iltica ettik. Araksi iki gün sonra feci bir şekilde öldü. Sözün kısası bu Giresun'da öyle sefil olduk, öyle aç kaldık ki, deniz azdıkça azdı, kış bastırdıkça bastırdı, ne vapur geldi, ne de kimse bize elini uzattı. Kâmille tiyatroda bulduğumuz bir izmariti kim daha evvel kapacak diye az kalsın birbirimizin parmaklarını kırıyorduk. Hülâsa ilk gelen vapura kapağı attım, koyunlar arasına katılarak İstanbul'a dönebildim. Bu vak'adan iki sene sonra haber aldım ki, merhum belediye reisi İmam Hasan Beyin riyasetinde münevver Giresunlu gençler bir tiyatro heyeti yapmışlar ve Raşid Rıza'yı da rejisör olarak getirtmişler... İşte ilk tiyatro turnemi böyle yaptım...»

«Döndüğü zaman Abdi Efendiyle müşterek bir kumpanyada Behzad Galip'le tanıştı. Bu ufacık tefecik genç, tiyatroya fazla müptelâ idi. 1910 senesinin ramazanında banker Küpeliyan, şimdiki Fransız tiyatrosunda, bütün Binemeciyan ailesinin, rahmetli Muvahhid meşhur Vahram Papazyan, Ertuğrul Muhsin, İ. Galip ve sairenin iştirakile büyük bir kumpanya teşkil etmişti. Behzad'ın da dahil olduğu bu büyük temsil heyeti Simon, Zehranın kalbi, Kösem Sultan gibi eserleri sahneye koymuştur. İşte bu parlak ramazanı müteakip Behzad yine yeniden teşekkül etmiş olan Şark Dram Kumpanyasına girdi.

«Merhum Fehim Efendinin de bulunduğu bu koca trup Ferah tiyatrosunda Diktatör eserini oynadı, iki ay sonra dağıldı. 1912 ye kadar olan müddet zarfında Behzad, hep ufak teşekküllerde çalıştı. Ertuğrul Muhsinle yaptıkları minicik bir heyette çıkardıkları her yeni eser için dekor yaparlardı. Birçok temsillerini Osmanbey'de verirlerdi. Bir gün Behzad'ın Kıztaşındaki evinde hazırlanan dekoru nakledecek paraları yoktu. Behzad şafak sökerken deoru sırtladı, Cibali'ye indirdi, oradan bir ayıkla Sütlüceye geçti. Fakat yolu şaşırdı, Darülâcezenin üstünden geçerek Osmanbey'e gelebildi, tabiî dekor sırtında.. kan ter içinde, dekoru kurup hemen akibinde yaya olarak bütün apartımanları gezdi, el ilânı dağıttı. Buna rağmen akşam hasılat yapamadılar, Behzad gece yarısından sonra aç biilâç yine yaya olarak evine döndü. Lâkin o bu gibi dönüşlere artık alışmış, kanıksamıştı.

«1912 de Balkan Harbi ilân edildi. Şehzadebaşında Osmaniye kıraathanesinde toplanmış olan birkaç genç arkadaş, ahvâle endişe ile bakıyor, ve dertleşiyordu. Son Posta gazetesinin sahibi Uşakizade Ekrem ve şimdi avukat olan Hilmi Beylerle başbaşa vermiş olan Behzad bir ara bahsi erkeklik

ve cesaret gibi zorlu ve alaylı bir maceraya soktu, Hilmi'yi kızdırdı. Nihayet bu hızla ikisi de gidip gönüllü asker yazıldılar. Kastamonulu Mehmed onbaşının emrine verildiler. Mehmed onbaşı, Behzad'a nişan almak, silâh atmak gibi tarifleri pek basmakalıp bir lisanla öğretmek istedi. Çünkü kendisine öyle öğretmişlerdi. Hele şu tarifi pek güzel; «gabzayı şöyle gavrarsın, nefesini kesersin.. gözünle gezden arpacıktan hedef noktasına nişan alırsın, elinde incik gan galmayıncıya gadar gabzayı sıkarsın, istinada götürürsün, ateş edersin, anladın mı?». Behzad yekten anladım diyecek anlatmağa başladı. Fakat Behzad tarifi bitirir bitirmez onbaşı kızdı ve «inciği unttun eşek!!» diye haykırdı.

«Behzad askerî tâlim ve terbiyesini ikmal ettikten sonra Bulgarlarla harbetti. Nihayet ayakları şişti. Hilmiye de perişan bir halde Tatarlıcada rastladı. Yola düşen iki arkadaş, buldukları iki mısır koçaniyle açlıklarını gidermeğe çalışarak çamur içinde ancak kırk sekiz saatte Çorlu'ya gelebildiler. Trenlerde müthiş bir izdiham vardı. Bu iki arkadaş bir furgonun damına yerleşerek beş gün, beş geceden sonra İstanbul'a döndüler.. Fakat Behzad, ağır hastalanmıştı. Bir buçuk ay kadar yatakta kaldı. İyi olunca yine askere çağırıldı Nihayet sakallı bir halde İstanbul'a döndü. Döner dönmez doğruca Çarşıkapıda «Türkiye» kıraathanesinde prova yapan arkadaşlarına gitmek üzere yola çıktı; Beyazıtı geçerken gözü önünde Mahmut Şevket Paşayı vurdular. Hemen kahveye koşarak vak'ayı arkadaşlarına haber verdi, ertesi günü Kemal Emin, Ertuğrul Muhsin, İsmail Galip, Âtıf, Niyazi ve Sara Mannikten müteşekkil bir heyetle Bursa'ya gitti. Fakat maalesef Bursa'da iş yapamadılar, her yere baş vurdular; «mektupçu» dan yardım dilediler, elinde bir fransızca piyes olduğu halde onları koğdu, tahkir etti. Kemal Emin'in tabancasını satıp evvelâ Ertuğrul Muhsin'i İstanbul'a gönderdiler; arkasından bütün kumpanya efradı birbirine haber vermeden teker teker savuşmağa başladı.

«Şark Dram Kumpanyası üstat Fehim Efendi ve Raşid Rıza ile birleşti, tekrar ayrıldı, tekrar birleşti. Muhsin İstanbul'a döndü, Behzzad'la teşriki mesai edip beraberce çalıştılar.

«1914 te İstanbul'da mühim bir teşekkül oluyordu. Paris'ten Cemil Paşa'nın getirttiği büyük aktör ve rejisör Antuvan, Darülbedayii yani şehrin tiyatrosunu kurmrağa memur edilmişti. Açılan müsabaka imtihanına 165 kişi iştirak etmişti. O gün imtihanda bulunmuş Şair Halit Fahri Beyin mecmuamıza Jübile münasebetiyle gönderdiği mektubun baş tarafını, Behzad'ın imithan gününü pek güzel anlattığı için aynen alıyoruz:

«Ben Behzad'ı ilk defa 1914 ağustos veya eylûlünde görmüştüm. O gün, Şehzadebaşındaki Letâfet apartımanı üstünde mektep olarak yeni açılan Darülbedayie alınacak talebelerin müsabakası icra ediliyordu. Jürinin başında mektebi tesise çağrılmış olan Antuvan vardı ve kadın erkek iki yüze yakın talebe, küçük bir sahne arkasındaki dar koridorda birbirinin omuzuna yığılmış, sahneye çıkmak sırasını bekliyordu. O esnada Molyer'e âşık bir dostum, Celâl Bey - şimdi doktordur - bana, elinde Ahmet Vefik Paşadan bir Molyer adaptesi tutan, kısa boylu, sessiz bir arkadaşını tanıttı:

— Tanır mısınız? dedi, Behzad Bey... Kendisi amatör artistlerimizdendir.. bilhassa benim gibi Molyer'e düşkünlerden.. hiç oynarken görmediniz mi?..

«Hatırlamıyordum. Yüzüme iki derin, mânâlı nazar çevrildi, mûnis bir yüzde her lâhza değişen ince işmizazlar belirdi. Konuşurken hareketleri canlandı, sesi komik bir tonla derinleşti ve ben bir an evvelki sessizliğini bırakıp şimdi cıva gibi kaynayan bu genç istidadı dinlerken onda diğer rakiplerini bastıran bir hususiyet sezer gibi oldum.» Behzad Molyer'in Zor nikâhındaki İvazı oynamıştı».

«Bu büyük imtihanda, Behzad, Ertuğrul Muhsin, Kâmil Rıza, Sara Mannik kazanmış ve dokuzar altın maaşla Darülbedayie alıkonmuştu. Lâkin henüz daha işe başlamamışken Harbı Umumî patladı... Behzad, çağrılmasını beklemeden askere koştu. Edirne'den Saroz körfezine indirilerek Çanakkale harp meydanına götürüldü.

«8 Nisan 1915 hücumunda kolundan yaralnadı. Bir bomba parçası pazısını uçurdu. Yarası iyi olmadan yine harbe girdi. Yedi ay yedi gün Çanakkale'de bulundu. Bilâhare beşinci fırka 14 ncü alay 3 üncü taburu ile

Bitlis'e kadar gitti. O havâlide uzun müddet kaldı. İstanbul'a döndüğü zaman, Darülbedayi Beyoğlunda Hamalbaşı caddesinde bir koca konakta rejisör Reşad Rıdvan Bey merhumun idaresinde yeniden teşekkül etmişti. Behzad, sırtında henüz asker esvabı olduğu halde Halid Ziya Beyin «Füruzan» piyesinde rol aldı. Nihayet Nureddin Şefkati Bey için hazırlanmış olan «Kayseri Gülleri» indeki «Bodos Ağa» rolü bin müşkülâtla Behzad'a verildi. Ve bu koca rol, Behzad'ın hakikî san'at hüviyetini meydana çıkararak iştiharına vesile oldu. Piyesin nâkılleri Münir Nigâr ve Hüseyin Suad Beyler bir cemile olmak üzere Kayseri Gülleri'nin bütün hukukunu Behzad'a terketmek lûtfunda bulundular. Mükemmel bir kompozisyon aktörü, fevkalâde bir komediyen olduğunu ispat eden Behzad'a artık Darülbedayi heyeti edebiyesi rol vermeğe başlamıştı. Lâkin 1920 de Raşid Rıza ile İbnürrefik Ahmet Nuri Bey arasında vukubulan münakaşa yüzünden en değerli san'atkârlar, Darülbedayiden ayrılarak «Hizmeti Umumiye Acentası» sahibi İsmail Faik Beyin kurmuş olduğu «Yeni Sahne» ye dahil oldular.

«Behzad, Yeni Sahnede «Amca Bey» piyesinde «Amca Bey» rolünü ibda etmiştir. Birkaç ay sonra Ertuğrul Muhsin'in Almanya'dan avdeti üzerine ve ramazan münasebetiyle ayrılan san'atkârlar tekrar Darülbedâyie avdet ettiler, yalnız Raşid Rıza müstesna... o, dönmedi. Ramazandan sonra başta Ertuğrul Muhsin olmak üzere yeniden bir ayrılma oldu.

«Savni Rıza Beyin riyaseti altında «Türk Tiyatrosu» teşkil edildi. Fakat Muhsin yine Almanya'ya dönmüştü. Raşid Rıza'nın iltihakiyle Türk Tiyatrosu bir müddet Ferah Tiyatrosunda, bir müddet de Millî Sinemada çalıştı. Behzad, Türk Tiyatrosunda «Molyer» in «Muhayyel Hasta» sını oynamıştır. Ramazan gelince Türk Tiyatrosu, yine Darülbedayile birleşti. Ramazan ertesi İstiklâl Harbi zaferi münasebetile ve Muvahhid merhumun teşebbüsiyle İzmir'e gidildi... Gidenler birkaç ay İzmir havalisini gezdiler. İşte bu ara Ermeni kadınları sahnemizden çekilmeğe başlamıştı. Boş kalan yerlerini doldurmak lâzımdı. Bedia Hanımı İzmir'de sahneye çıkardılar. İstanbul'a dönünce Ertuğrul Muhsin, Raşid Rıza ile birlikte Fransız Tiyatrosunda Otelloyu temsil etti. Ve Münire Hanımla Bedia Hanım o gece resmen sahneye adım atmış oldular. Darülbedayi; Meclisi Belediyede Ziya Mollanın «Eliza Hanım gitti, heyet dağıldı. Binaenaleyh tahsisatı keselim!» diye kopardığı feryatlar üzerine parasız, pulsuz kalmıştı. İstanbul'da kalmış olan san'atkârlar bir araya geldiler, rahmetli müdir Psalti Efendinin nezareti altında Ferah Tiyatrosunda temsillere başladılar. Behzad, bu mevsimde «Nurbaba köşkünde» ki «Bekir Efendi» rolünü çok güzel oynamıştı. Muhsin'in İsveç'ten, Galib'in Paris'ten avdeti üzerine mükemmel bir Ramazan mevsimi geçirildi ve arkasından evvelâ Samsun'a, sonra da Trabzon'a gidildi. Muhsin'in avdetinden sonra Behzad, «Cehennem» deki «İmam» rolünü oynamıştır. 1925 senesi Karadeniz turnesinden dönünce yine bir ikilik oldu.

«Ertuğrul Muhsin'in riyesetinde ve «Darülbedayi san'atkârları» ismi altında Ferah Tiyatrosunda mükemmel bir surette temsillere başlandı. İşte bu hakikî san'at mevsiminde Behzad, en güzel rolleri oynamış, en güzel tipleri yaratmıştır. «Yorgaki Dandini» yi, «Azarya» yı, ve «1 + 1 = 1» deki birbirine aynen benzeyen, fakat karakter itibariyle taban tabana zıt iki rolü harikulâde oynamıştır. Ferahdaki bu güzel teşekkül de Karadeniz turnesini müteakip ve Ertuğrul Muhsin'in Rusya'ya gitmesile bozuldu. Raşid Rıza ile teşriki mesai edildi. Yeniden tamir edilen Tepebaşı Kışlık Tiyatrosunda temsillere başlandı. Altı aylık bir sezondan sonra yine işler bozuldu. Bu sefer Behzad «Odeon» tiyatrosunda şehremanetinin nezareti ve himayesi altında toplanan ve temsillere başlayan Darülbedayie girmiyerek Şadi ile Raşidin Tepebaşı tiyatrosunda açtıkları «Millî Sahne» de çalışmağı tercih etti. Bir müddet sonra, yani 1928 de «Mürai» deki «Rahmetullah Âbid efendi» rolünü oynıyarak yine Darülbedayie dahil oldu. Bundan sonrası Darülbedayide ve onun yerini alan Şehir Tiyatrosunda devamlı olarak çalışdı.

Behzad, şu muhakkak ki, özlü san'at meyvalarını Darülbedayi sahnesinde vermiştir. Daha doğrusu Darülbedayi teşekkül ettikten sonra... Hayatının bu yeni devrinin de

yine tam yirmi beş yıllık bir san'at ömrünün tarihçesi olmasını temenni ederim». (M. Kemal, Behzad Budak adına Broşür).

Bu güzel hal tercemesini kaleme alan M. Kemal'in asîl temennîsi tahakkuk etmiş, M. Behzad Hâkî Butak, şan ve şeref içinde 1958 de ellinci san'at yılını da idrâk etmişdir. Muhsin Ertuğrul: «Büyük aktörlerin sarayları, tahtları yokdur; ama yirminci asrın halk üniversitesi sayılan bugünkü tiyatrosunda, ölünceye kadar ders verecekleri kürsüleri vardır. Bahzad'a sahnede elli yıl azdır. Yetmiş beşinci yılını kutlamak Türk milletine nasîb olur inşallah» diyor. İnşallah.

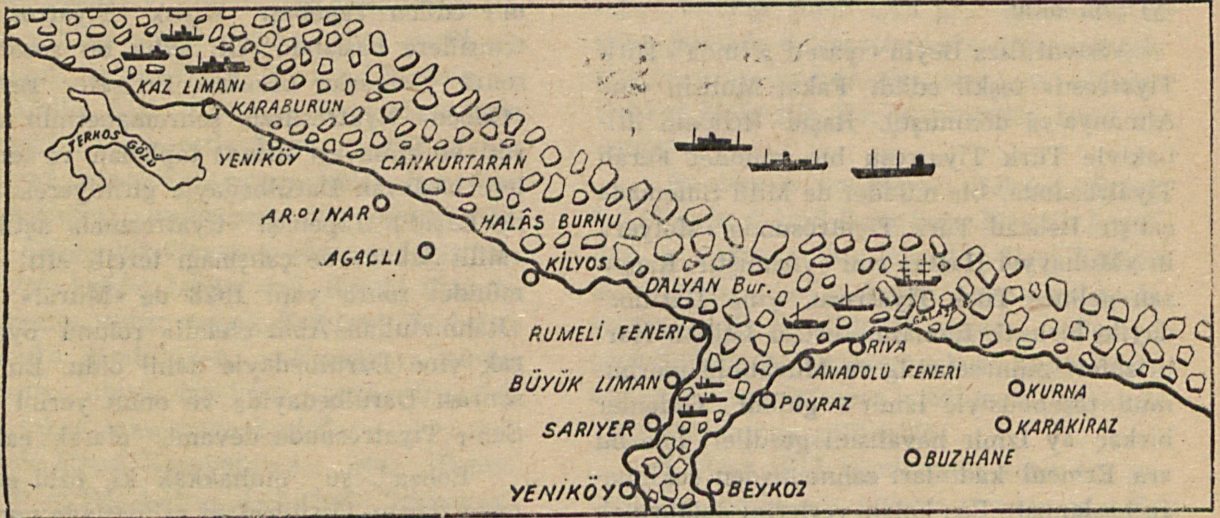
BUZ, İSTANBUL BOĞAZININ VE İSTANBUL LİMANININ BUZ KİTLELERİ İLE KAPLANIP ÖRTÜLMESİ — Çok şiddetli kışlarda Karadeniz'in şimal sularına dökülen büyük ırmaklar, bunların arasında da bilhassa Tuna Irmağı donduğu zaman, eğer bu don, oralardan geçen bir sıcak dalgası ile vakitsiz çözülür, kopuşur ve erimeden ırmaklar tarafından gaayet büyük kitleler hâlinde Karadeniz'e atılırsa, kuvvetli şimal rüzgârları ve akıntı ile, deniz yüzünde muazzam bir buz ırmağı hâlinde evvelâ İstanbul Boğazının ağzını millerce genişliğinde istilâ eder, ve sonra Boğazdan içeri girmeye başlar, bütün Boğaz ve koy ve körfezlerini doldurur ve sâhillere yığılır, Limana kadar iner, limanı da tamamen kaplar, ve sonra sonra gelenler de bembeyaz bir geniş şerid hâlinde Marmara'ya akmaya başlar, ve artık Marmarada erir.

Bu buzlar Boğazda ve limanda seyrü seferi günlerce aksatırlar, büyük gemiler Karadenize çıkamaz, Karadenizden Boğaza giremez, hele küçük motorlu tekneler için ciddî büyük tehlike teşkil ederler, yolda yakalanmış olan gemiler sığındıkları boğaz ağzı ve boğaz içi koy ve körfezlerinde buzlarla sarılıp kalırlar; günlük şehir hayatında da liman vapurları seferleri geniş ölçüde aksar, ve bilhassa gece seferleri kaldırılır.

Bu ansiklopedinin müellifi, bu tabiat ihtişâmını yarım asrı aşmış ömrü boyunca iki defa görmüşdür, birincisinde (1928) henüz bir üniversite talebesi idi, ikincisi de 1954 yılı şubat ayındadır. Öyle zannediyoruz ki, tarih kaynaklarımıza geçmiş olan Boğaziçinin donması vak'ası da böyle bir buz istilâsından başka bir şey değildi; o yılın şiddetli kışının tesîri altında gaflete düşen vak'anüvisin kalemi ile bir buz akını, Boğazın donması şekline çevrilmişdir.

24/25 şubat çarşamba/perşembe gecesi, gece yarısından sonra başlayan 1954 buz istilâsı üzerine aşağıdaki notları Cumhuriyet Gazetesinden alıyoruz; öyle ki, İstanbul'un bu büyük ve en ciddî gazetesi birinci sayfasının üst kısmını tamamen bu hâdiseye hasretmi şve boydan boya sekiz sütün üzerine büyük puntalarla: «Karadenizden gelen buzlar, limanı kaplıyor» başlığını koymuşdur; 25-27 şubat arasında bu gazetenin bu hâdise üzerine okuyucularına verdiği haber şunlardır:

«25 şubat perşembe — Dün gece yarısı

Boğaz ağzında buz istilâsı
(Cumhuriyet Gazetesinden)

Boğazda ve limanda vapur seferleri tâtil edildi. Buz kütleleri saat 22 de İstinye koyuna doldu. Bunların bugün limanı tamâmen istilâ etmeleri ve seyrü seferi durdurmaları bekleniyor.

«Karakış dün de bütün şiddeti ile devam etmiş, ısı derecesi bir aralık — 6 ya kadar düşmüşdür; azâmî sıcaklık ise + 3 olarak kaydedilmişdir.

«Denizde ise durum, Karadenizden akın eden buz kütlelerinin Boğaza girmeleri üzerine tehlikeli bir hal almıştır. Karadenizde buz tabakaları arasında kalan ve imdad isteyen 3 Türk motörünü kurtarmak üzere evvelki gece geç vakit hareket eden Alemdar ve İmroz tahlisiye gemileriyle telsizle irtibat temini mümkün olmuştur. Alınan malûmata göre, bu motörlere İğneada açıklarında rastlanmıştır. Fakat bunların hüviyetleri tesbit edilememiş, yalnız birinin ahşap, diğerinin saç olduğu anlaşılmıştır. Üzerinde ve etrafında hiçbir hayat izine tesadüf edilmiyen bu üç teknenin evvelki gün kaybolduklarını bildirdiğimiz Çavuşoğlu, Şen Şile ve İhsanıhüda motörleri olmaları kuvvetle tahmin edilmektedir. Bu üç motörün cem'an 10 mürettebatı bulunmakta idi.

«Buzlar dolayısiyle bu teknelere yaklaşmak mümkün olmamıştır. İçinde muhabirimiz Cenab Ozankanın bulunduğu İmroz tahlisiye gemisi dolaşmakta ve kazazede teknelere ulaşmak için mümkün olan gayreti sarfetmektedir. Alemdar tahlisiye gemisi de faydalı olamıyacağı mülâhazasiyle, dün saat 12 de geri dönmeğe karar vermiştir. Alemdar Boğaz içinde Büyükliman açıklarında bir aralık Tuna'dan gelen ve dün sabah Boğazdan içeri giren buz parçalarının arasında kalmış ve uzun mücadelelerden sonra selâmete kavuşmuştur. Alemdar ancak dün saat 21 sularında limana vâsıl olabilmiş ve Büyükdere önlerinde demirlemiştir.

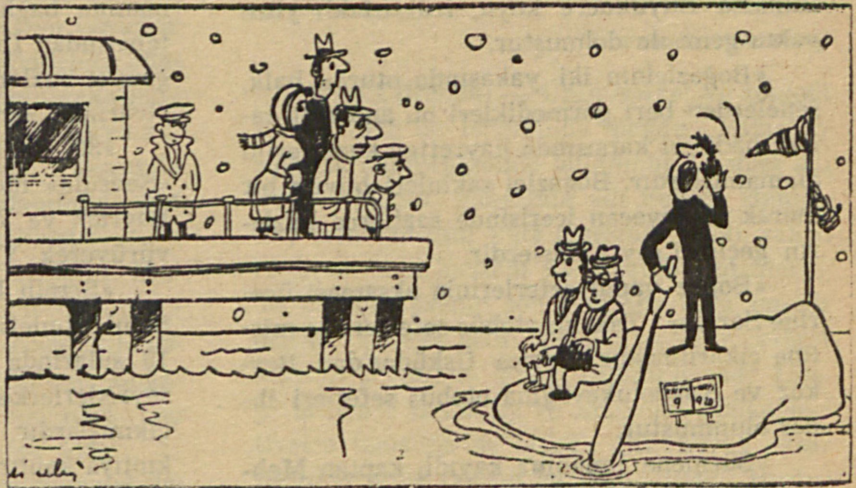
«Salâhiyetli liman makamlarına göre cesametleri etrafında kat'î malûmat verilemiyen buz kütlelerinden müteşekkil muazzam bir kafile Boğazdan içeri girmiş, akıntının tesiriyle saatte 5 deniz mili süratle limanımıza doğru ilerlemektedir. Yetkililer buz kitlelerinin sabahın erken saatlerinde limanımızda olacağını, her tarafı istilâ ederek deniz seyrüseferini akamete uğratacağı mütalâasında bulunmaktadırlar. Bu münasebetle şu nokta hatırlatılmaktadır: Limanımızın bu şekilde, Tuna'dan gelen buzlarla istilâ edilmesi, bundan önce 1928 senesinde de vukua gelmişti.

«Dün gece geç vakit aldığımız malûmata göre, birinci buz kafilesi saat tam 21.25 te Tarabya hizasına gelmiş ve koyu kısa bir zamanda kaplamıştır. Fakat bu buzlar, seyir halinde bulunan teknelere zarar vermiyecek kadar küçüktür ve 400 metreli bir saha üzerinde yayılmışlardır.

«Saat 19.30 sıralarında ikinci ve çok daha muazzam bir kafilenin Boğaza girdiği ve saat 20.45 te çelik ağların üzerinden geçmeğe başladığı İstanbul Boğazı Müstahkem Mevki Kumandanlığından bildirilmiştir. Bu kafile muhtelif boyda buz kütlelerinden müteşekkildir. Büyük kütlelerin çelik ağlarda hasar yapmış olduklarından endişe edilmektedir.

«Buz kafilelerinin yarattığı tehlike üzerine Şehir Hatları vapurları saat 22 de Boğaz ve saat 24 te diğer bütün seferlerini tatil etmişlerdir.

«26 Şubat cuma — Tuna nehrinden kopup gelen Karadeniz boğazından içeriye girdiğini bildirdiğimiz büyük buz parçaları, sa-

«Haydi!. dolmuşa bir.. vapurdan evvel gidiyor!.»
(Cumhuriyet Gazetesinde Ali Ulvi'nin karikatürü)

atte bir ilâ iki deniz mili süratle seyrederek bütün Boğazı istilâ etmiştir. Bu yüzden deniz seyrüseferlerinde ilk aksama Boğaziçi seferlerini yapan vapurlarda olmuş, evvelki gece Anadolu ve Rumeli Kavağı iskelelerine yanaşamıyan Şehir Hatları vapurları, dün sabah ancak Yenimahalleden Yeniköye kadar olan iskelelerden kalkabilmişlerdir. Beykoz ve Paşabahçeden de iki vapur kalktıktan sonra Boğaz seferlerine son verilmiştir.

«İstanbul liman Başmüdürlüğünün limanımızda bulunan yerli ve yabancı bütün deniz personeline yaptığı tamim ve ihtara rağmen, evvelki gece yoluna devam eden Polonya bandıralı «Karpati», Macar bandıralı «Tissa» ve Rus bandıralı «Kara» vapurları ancak Rumelikavağına kadar normal olarak seyredebilmişlerdir. Garibce burnunun bir mil açıklarında buzların istilâsına uğrayarak büyük buz parçaları arasında mahsur kalmışlardır.

«Dün limanımıza gelmesi beklenen ve Karadeniz seferini yapan «Trabzon» vapuru Boğaza kadar gelmiş, buz parçalarını görünce geriye dönerek Ereğli limanına demirlemiştir. «Tarı» vapuru ise buzlar arasında seyrederek güç halle evvelki akşam limanımıza gelmiştir. Trabzon postasını yapacak olan «Tırhan» vapuru da bu yüzden kaldırılamamıştır.

«Boğazın iki sahilini istilâ ederek gelen büyük buz parçaları, liman seyrüseferini altüst ettiği gibi, yerli ve yabancı gemilerin, Büyükdere, Paşabahçe, İstinye ve Bebek koylarında demirlemelerini intac ettirmiştir. Bilhassa Büyükdere koyu, irili ufaklı yüze yakın gemi ile dolmuştur.

«Boğaziçinin iki yakasında oturan halk, senelerden beri görmedikleri bu anormal tabiat hâdisesi karşısında hayretten kendilerini alamamışlardır. Boğaziçi sakinleri büyük bir merak ve heyecan içerisinde saatlerce buzların geçişini seyretmişlerdir.

«Boğaz vapur seferlerinin aksaması üzerine Sarıyer - Taksim otobüs seferleri üç misline çıkarılmışdır. Ayrıca Üsküdar'dan Beykoz ve Anadolukavağına otobüs seferleri ihdas olunmuştur.

«Sürmene limanına kayıdlı kaptan Mehmed Yirmibeş idaresindeki «Çavuşoğlu» motörü Karadenizde seyrederken havanın muhalefeti yüzünden buz parçaları arasında mahsur kalmıştır. Motör mürettebatı Mehmed Sarı, Halid Özer, Nizameddin Seçkin ve Hüseyin Kocadeli kaptana, motörü terketmesini söylemişlerse de, Mehmed kaptan, tayfaların ısrarlarına rağmen motörünü terketmemiştir. Mürettebat buz parçaları üzerinde yürüyerek Darboğaz mevkiinde sahile çıkarak ahlisiye kulübesine iltica etmişlerdir.

Tahlisiye devriyeleri motöre gitmeğe ve kaptanı sahile çıkarmağa muvaffak olmuşlarsa de, Mehmed Yirmibeş kaptan soğuktan donduğundan tahlisiye kulübesinde ölmüştür.

«İbrahim kaptan idaresindeki «Şen Şile» motörü üç kişilik mürettebatı ile civarda dolaşan başka bir motörün iki kişilik mürettebatını da yanlarına alarak sahile çıkmak istemişlerse de İğneada açıklarında demiri koparak buzlar arasında mahsur kalmışlardır. Motör, buzların seyrine kapılmış bir halde büyük bir tehlike ile karşı karşıya bulunmaktadır.

«Karayel fırtınasının tesiri ile «Şenşile» motörünün Anadolu yakasında «İrva» açıklarında dalgalarla ve buz parçaları ile pençeleştiği haber verilmektedir.

«Motörün âkıbeti, kıyı emniyeti ve cankurtaran ekipleri tarafından alâka ile takib edilmektedir. Son dakikada aldığımız bir habere göre motör mürettebatı İrva sahillerine çıkarak hayatlarını kurtarmışlardır.

«M. S. V. İstanbul temsil bürosundan verilen bir habere göre, 15 tonluk Göle limanına bağlı «İhsanı Hüda» motörü mürettebatından İbrahim ve Salih isimlerinde iki gemici buzların üzerinde yürüyerek İğneada civarında karaya çıkmışlardır.

«30 tonluk gene Göle limanına bağlı «Şevsula» motörü mürettebatından Orhan, Bayram ve Abdullah da buzların üzerinde yürüyerek Yom burnuna çıkmışlardır.

«Semih Korman, Halid İnce ve Ahmed Sami isimlerinde üç çocuk, dün akşam saat 16 sularında Kandilli sahillerinde buzları seyrederlerken, bir buz parçasının üzerine çıkmışlardır. Kendilerini buz parçası ile akıntıya kaptıran çocuklar etraftan görenler tarafından güçlükle kurtarılabilmişlerdir.

«Dün gece saat 22.30 sularında buzlar Üsküdar önlerini tamamiyle istilâ etmiş bu-

lunuyordu. Gece yarısına doğru Tophane ve Kadıköy önlerini istilâ eden buzlar Sarayburnu istikametinde ilerlemişlerdir.

«Alâkalılar, şiddetli bir lodos ve poyraz fırtınası esmediği takdirde durumun büyük bir tehlike arzedeceğini, fakat buna karşı elden gelen bütün tedbirlerin alındığını ifade etmektedirler.

«Kadıköy ve Üsküdar vapurları seferlerini dün gece yarısına kadar normal bir şekilde yapmışlardır.

«Dün gece yarısı yaptığımız tahkikata nazaran, buz parçalarının sonuna henüz tesadüf edilmemiştir. Bütün deniz personeli dün geceyi uykusuz bir halde gemilerinin ve vazifelerinin başında geçirmiştir.

«Buzlar, İstanbul limanını tamamiyle istilâ ettiği takdirde Anadolu yakası ile bugün deniz irtibatının kesileceği ve deniz seyrüseferinin felce uğrayacağı bildirilmektedir.

«27 Şubat cumartesi — Havanın açmasına rağmen İstanbul limanı dünkü günü de buz kütlelerinin tehdidi altında geçirmiştir. Şehir Hatları vapurları, Kadıköy - Köprü, Haydarpaşa - Köprü arasında seferlerine normal bir şekilde devam etmişlerdir. Üsküdar - Köprü arasındaki seferler bir müddet normal olarak yapılmış ise de bilâhare büyük buz parçaları Üsküdar sahillerini istilâ ettiğinden vapurlar, Üsküdar iskelesine güçlükle yanaşabilmiş ve gene güçlükle kalkabilmişlerdir.

«Üsküdar -Beşiktaş seferlerinde bir aksama olmamıştır. Kabatas iskelesine vapurlar akşam 17 ile 18 arası yanaşabilmişler, bilâhare sefer tatil edilmiştir. Anadolu yakasında dün akşam saat 17 - 19 arası Çubukluya kadar, keza aynı saatlerde Rumeli yakasında da Yeniköye kadar vapur işletilebilmiş, saat 19 dan sonra bu seferler kaldırılmıştır.

«Dün havanın birdenbire düzelmesi üzerine durumu yakından tetkik için Üsküdar - Beykoz sahilini takip ederek Anadoluhavağında Yuros tepeye çıktık. Karadeniz Boğazının en hâkim tepelerinden biri olan bu mevkide gördüğümüz manzara şu idi:

«Rumelikavağı, Telli Tabya Kılavuz İstasyonu ile Anadolukavağı arasını birleştiren mayın mania dubalarının bulunduğu hizadan Karadeniz istikametine doğru takriben 20 millik geniş bir saha muazzam bir buz bölgesi haline gelmiştir.

«Garibce burnu açıklarınraki yabancı bandıralı «Tissa», «Karpati» ve «Kara» vapurları hariç, Fil burnu ile Garibce burunlarının 4 - 5 mil şimali garbî istikametinde 4 gemi ve 2 motör buzlar arasında mahsur vaziyettedir.

«Mayın mania dubalarının büyük buz parçalarını Boğazdan içeri bırakmaması, bu geniş buz sahasını meydana getirmiştir. İşte bu yüzden İstanbul limanı her an büyük bir tehlike ile karşı karşıya bulunmaktadır. Ancak dubalar arasından geçen buz parçaları, Beykoz koyunu tamamiyle kaplamış ve Anadolu sahillerindeki körfezleri doldurmuştur. Vaniköyle Üsküdar arası, Anadolu yakasına doğru kayan buz parçalarının istilâsı altındadır.

«Boğaz dışında mahsur bulunan gemilere, Poyraz köyden dün sabah ikişer üçer kişilik kafileler buzların üzerinde yürüyerek gitmişler, tekrar geri dönmüşlerdir. Köylülerden bir haber almak henüz mümkün olamamıştır.

«Evvelki geceyarısı Beykozlu balıkçılar, kömür iskelesi civarında yarı donmuş bir halde ve 120 kilo ağırlığında tahmin edilen bir ayı balığı yavrusu bulmuşlardır. Buz parçaları arasında sıkışan balık sahile çekilmiş, yarım saat kadar seyredildikten sonra denize bırakılmıştır.

«Yeniköy feneri şamandırası buz parçalarının tesiriyle koparak Kireçburnuna kadar sürüklenmiştir.»

(Cumhuriyet Gazetesi).

BÜKE (Kenan) — Ünlü operet ve komedi artisti; 1918 de İstanbulda doğdu, Bakırköy elektrik müdürlüğünde bulunmuş Mehmet Ali Beyin oğludur, annesinin adı Behire Hanımdır; orta tahsilini Vefa Lisesinde yaptı, sahne hayatına olan incizâbı da mekteb temsillerinde başladı, lisenin son sınıfında iken amatör olarak sahneye çıkdı, ilk olarak «Bir cesâret rekoru» piyesinde Memo rolünü oynadı. Liseyi bitirince Bakırköy ve Eminönü Halkevleri tiyatro temsillerine iştirâk etti; büyük aktör Râşid Riza ile tanışdı ve 1946 - 1947 tiyatro mevsiminde bu sanatkârın kurduğu topluluğa katıldı; bir sene sonra, 1948 de Râşid Riza Tiyatrosundan ayrılarak Ses Operetine girdi ve

burada geniş ölçüde alâkayı çekdi ve Türk sahnesinin yeni, genç kıymetlerinden biri oldu. 1953 de İstanbul Tiyatrosuna geçdi.

Kenan Bükenin muvaffakiyet ile temsil ettiği başlıca roller: «Fasulya Kazanı» nda şâir Abdi Düşünür, «Acemi Çaylaklar» da gazeteci, «Satılık Gelin» de zenne; «12 de Gel» de çocuk, «Babahindi» de Baytar Galib, «İmam yedi mi» de Kayserili.

Sinema ile de meşgul oldu, yirmiden fazla Türk filminde rol aldı: Vasfi Riza Zobu ve Münir Özkul ile oynadığı «Edi ile Büdü» filminde âşık rolü, Münir Özkulla beraber oynadığı «Miras Uğruna» filminde mirasyedi rolü, ilk komedisi olan «Üç Baba Torik» de Ali rolü bunların başlıcalarıdır.

Kenan Büke
(Resim : S. Bozcalı)

Raşid Riza Tiyatrosu ve Ses Opereti ile çıkdığı turnelerde hemen bütün Türkiyeyi dolaşdı.

Sanatkârın meslek dışında da hünerleri vardır, yağlı boya ve kara kalem resim yapar, usta bir dekoratördür, çalışdığı İstanbul Tiyatrosunun dekorları onun elinden çıkmışdır; bir canbaz kadar da akrobasi oyunları bilir; İzmire gittiği zamanlar paraşüt kulesinden paraşütle atlamak en büyük zevkidir Deve derisinden de gaayetle güzel karagöz tasvirleri yapar, ve pek güzel gergef işler. Evli ve iki çocuk babasıdır.

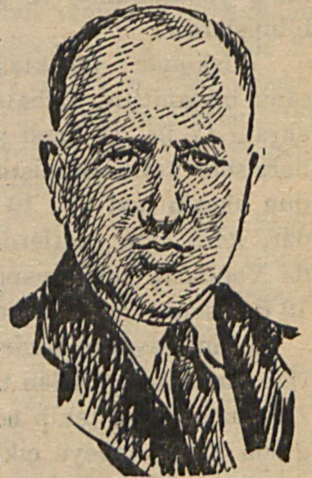
Hakkı GÖKTÜRK

BÜKEY (Ahmed) — Mûhitinde Şişko Ahmed diye meşhurdur; güreşci Koç Ömer'in babası, aslen Rizenin Derepazarından olub Birinci Cihan Harbinde Rus işgaali sıralarında muhâcir olarak İstanbula gelmiş ve yerleşmişdir; önceleri tayfa olarak gemilerde çalışmış, sonra Cibâlide bir gemici meyhânesinde garsonluk etmiş ve bu sıradadır ki şişmanlığından ötürü Şişko lâkabını almışdır; daha sonra da Küçükmustafapaşada kahvecilik ile iştigal etmişdir.

Rizeli Şişko Ahmed, İstanbulun düşman işgaali altında kaldığı kara yıllarda gizli millî teşkilâtda çalışan ve Anadoluya silâh, cebhâne ve adam kaçıran sîmalardan biridir; şakacı, şaka kaldırır, semtinde kendisini herkese sevdirmiş, en küçük şahsî menfaat gözetmeden herkesin işine koşan, son derecede hayırhah idi. Ölümünden beş sene kadar evvel sol tarafına felç gelmiş, sol eli tutmaz, sol bacağını, ayağını sürüyerek yürür, hatırını soranlara: «Hamdolsun, demir gibiyim!..» derdi. 1953 de öldü. (B.: Ömer, Koç).

Mehmed Şükrü SİLÂN

BÜKEY (Süleyman Süreyyâ) — Beyoğlunda İstiklâl Caddesinde, bu caddenin Tünel tarafı başlarında İstanbulun en büyük fotoğrafhânelerinden Süreyya Fotoğrafhânesinin sahibi (B.: Foto Süreyyâ); 1896 senesinin 15 temmuzunda İstanbulda doğdu, pederi hazînei hassa memurlarından Mahmud Aziz Beydir. İlk ve orta tahsilini Galatasarayı Sultânisinde yapdı; müsâbaka imtihanı ile Mektebi Mülkiyeye (Siyasal Bilgiler Fakültesine) girdi, fakat Birinci Cihan Harbinin başlaması ile yüksek tahsili Mülkiyenin ikinci sınıfında yarı kaldı, İhtiyat Zâbit Mektebine çağırılarak askere alındı. Harp boyunca ordu hizmetinde kalarak evvelâ ilk sevkedildiği Çanakkalede bu müthiş müdafaanın başından nihayetine kadar topçu ihtiyat zabiti olarak bilfiil harp etti. Çanakkaleden Filistin cephesine gönderildi. Sonra İzmirde Köstem Adası denilen uzun adaya karşı bir gece seferinde gönüllü olarak bulunmuş, bu ada kısa bir müddet Türk istilâsı altında tutulmuş ve S. Süreyya Bükey orada ada kumandan vekili olmuştur. Sonra İzmir müstahkem mevki yâverliğinde, İzmir askerî sansür memurluğunda, Karaburunda, Mordoğanda batarya kumandan vekilliğinde, İzmir kolordusu (17. Kolordu) nda istihbarat şubesi müdür muavinliğinde bulunmuş ve bu son vazifesini 1918 mütareke senesine kadar ifâ etmiştir. Mütareke imza edilince esir mü-

S. Süreyya Bükey
(Resim : S. Bozcalı)

badelesine memur edilmiş, terhis edilmişken tekrar ordu hizmetine alınmıştır.

Kesin terhisinde İstanbula gelmiş, Mülkiye Mektebinde yarı bıraktığı yüksek tahsilini tamamlamış, aynı zamanda bir müddet de Hukuk Fakültesine devam etmiştir. 1919 - 1920 arasında İtalyaya giderek Milâno Üniversitesi İktisat Fakültesinde ikmali tahsil etmiştir; fransızca, italyanca ve almanca bilir.

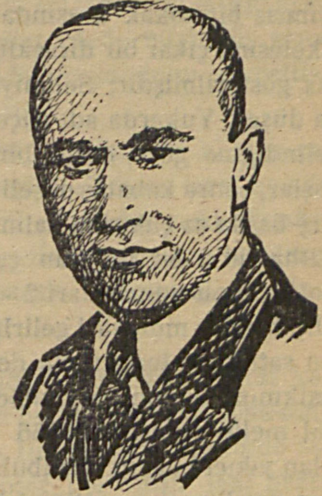
Bu münevver adam fotoğrafçılığa tamamen bir san'at işi olarak başlamış, kısa bir zaman içinde İstanbulun en büyük fotoğrafhanelerinden birini kurmaya ve herkesin makbulü müessese olarak yaşatmaya muvaffak olmuştur. Hâlen bulunduğu Beyoğlundaki mağaza 1928 senesinde açılmış ve S. S. Bükey 1936 - 1939 arasında Atatürkün fotoğrafçılığını yapmıştır.

Birinci Cihan Harbinde bir asker olarak üç Türk ve üç Alman madalyası ile taltif edilmiştir. Bir fotoğrafçı olarak da iştirak ettiği müteaddit millî ve beynelmilel sergilerden san'at madalyaları ve diplomaları almıştır. Türk ocağının kuruluşundan beri âzasıdır. 1958 de de Rektör Sıddık Sami Onar'dan evvel İstanbul Hemşehrileri Cemiyeti Başkanlığını yapmıştır.

Orta boylu, tıknazca, sarışın mavi gözlü gayet zeki, tatlı İstanbul ağzı ile konuşur. Çektiği resimlerin orijinal pelikül veya camlarını tasnif edilmiş bir arşiv halinde toplamış ise, ki biz bu münevver fotoğrafçıdan bu mühim işi yapmış olmasını bekleriz, yakın tarihimizin en güzel ve çok kıymetli resim vesikalarına sahiptir. Öylesine ki hak olan değeri ödenerek devlet arşivine maledilmesi gerekir.

Evlidir, biri erkek ikisi kız, üç evlât sahibidir.

BÜKEY (Mehmed Zeki) — Pek kıymetli basın fotoğrafçılarımızdan; Foto Süreyyâ müessesesi sâhibi S. Süreyyâ Bükeyin küçük kardeşi (B.: Bükey, Süleyman Süreyyâ); 1912 de İstanbulda doğdu; ilk tahsilini Büyükderede İtalyan mektebinde yapdı, sonra Nişantaşında High School'da okudu ve kardeşinin büyük atölyesinde de gereği gibi fotoğrafçılık öğrendi, bilhassa müessesenin çeşidli işleri görgüsünü genişletti; Van gibi uzak doğu vilâyetleri dâhil, hemen bütün yurdu dolaşdı, bilhassa peyzaj ve aktüalite resimleri üzerinde müstesnâ bir ihtisas kazandı; kardeşinin yanından ayrılmış, bir müddet sinema işleri ile uğraşmış, ve sonra Galatasarayında kendi adına bir fotoğrafhâne açmışdır. Bir tarafdan da kıymetli bir basın fotoğrafcısı olarak İstanbul gazete ve magazinlerinde çalışmışdır. Basın muhîtinde kendisini çok sevdirmişdir. 20 ocak 1960 da bir beyin kanamasından rahmeti rahmâna kavuşmuş, biri erkek biri kız iki evlâd bırakmışdır. İtalyanca, fransızca, ingilizce bilirdi En son olarak Dünya ve Hergün gazetelerinin fotoğrafcısı idi.

Zeki Bükey
(Resim : S. Bozcalı)

BÜKLÜM SOKAĞI — Halicde Sütlüce sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 17 numaralı paftasında Kudüm Sokağı ile Çakırbeyler Sokağı arasında uzanır gösterilmişdir, Abacı Halim Sokağı, Kişmirî Sokağı, Kapukâhyası Sokağı ve Sallabaş Sokağı ile kavuşakları vardır. Kudüm Sokağı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde dik ve bozuk bir toprak yol olup bir düzlüğe çıkdığı zaman da yamrı yumru bozukluğunu bitimine kadar muhafaza eder; fakat, yukarda adı geçen rehberde gösterildiği veçhile Çakırbeyler Sokağına kadar ulaşamaz, son kısmı üstüne 1934 den bu yana gecekondular yapılmış ve bu sokağın ilerisini tıkamışdır. Bu sokağın üst kısmının bulunduğu yere «Çıksalın Bayırı» denilir, Halice nezâreti fevkalâde olup karşıda İstanbulun muhteşem bir panoraması uzanır. Gerisinde bir mûsevî maşatlığı bulunmaktadır. Büklüm Sokağı üzerindeki evlerin ekseriyeti, yeni güne yeni rızık ile yaşayan dar gelirli âile meskenleridir; bir bakkal dükkânı vardır, kapu numaraları 1 - 47 ve 2 - 46 dır. (Mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜKÜCÜLER HANI SOKAĞI — Üsküdarda Selimiye semti sokaklarındandır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin bu semti tesbit e-

den 27 numaralı paftasında bu sokağın adı yazılmamış, Çeşmeikebir Caddesinin üstbaşı ile isimsiz bir sokak arasında uzanır ve Selimiye İskelesine çıkar bir dirsekli isimsiz bir yol olarak gösterilmişdir; Selimiye Kışlasının arkasına düşer. Yukarda adı geçen cadde tarafından gelindiğine göre, bozuk bir toprak yol olarak başlar, sonra kabataş döşeli olarak devam eder. Sağ başda az çukurda kalmış İkinci Sultan Abdülhamidin bir meydan çeşmesi vardır. Sağ kolda kapu numaraları 2 - 18 olan ikişer katlı ahşab evler mutevâzi gelirli âile meskenleridir; bu satırların tesbiti için dolaşdığımızda, sokak halkının «burası da yıkılacak mı?...» diye melûl melûl soruşları, 1956 dan sonra başlamış olan yıkıcı îmarın İstanbulun fakir halkını yer yer nasıl perişan ettiğini bir kere daha hatırlatmışdır; yolun sol tarafı çayırlıkdır.

Sokağa adını veren ve zamanımızda mevcud olmayan Bükücüler Hanı hakkında soruşdurma yapdığımızda, semt sâkinlerinden 82 yaşında gümrük veznedarlığından emekli Bay Hikmet Gürler: «Hanı hayâl meyâl hatırlıyorum, sokağın üst başında genişçe bir avlusu olan ahşab bir bina idi; içinde iplik bükücü esnafı otururdu diye de işitmişdim; Üsküdarın meşhur çatmalarının iplikleri muhtemeldir ki bu handaki esnaf tarafından bükülürdü» demişdir. Yine semt sâkinlerinin yaşlılarından Bay Hasan Âlî Canan ise: «İki katlı, ahşab, büyük ve eski bir yapı idi, 1925 - 1927 arasında yıkıldı, pek iyi hatırlıyorum, yerine bağçe yapıldı» demişdir. Semtin eskilerinden ve yaşlılarından bakkal Bay Âdem Dermanlı da: «Bükücüler Hanının az aşağısında yine bağçeli ve üçer katlı iki ahşab han daha vardı; 1925 - 1927 arasında yıkıldığı rivâyet edilen bu hanlar olsa gerekdir, Bükücüler Hanının yıkılışı çok eskidir, görenlerden kimse kalmamışdır zannederim Diğer iki hana gelince, Birinci Cihan Harbi sonunda Bursa havâlisini Yunanlılar işgâl ettiği zaman, o zamanlar metrûk duran bu hanların birisine Gemlik muhâcirleri iskân edilmişdi. Ben bir müddet semtimden ayrıldım, döndüğümde bu hanları bulamadım» diye anlatmışdır. (Mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜLBÜL — Güzel sesli, lâtif nağmeli, zengin ötüşlü meşhur kuş. Eski İstanbul sayfiyelerinin çoğu, çağlayan hâlinde şakıyan bülbülleri ile meşhurdu; sayfiye olmadıkları halde dahi biri Üsküdarda, diğeri Eyyub'da iki dere «Bülbülderesi» adını almış idi.

Kanlıca Körfezine dökülen derenin adı da «Bülbül Deresi» olup mehtâb âlemleri ile meşhur o körfezin de bülbülü kalmamışdır. Bugün içinde küçük bir tersânenin yerleşdiği, koca bir yüzer havuzun bulunduğu İstinye Körfezinde işidilen ses, çeşidli motor gürültüleri, koca demir balyoz ve çekiçlerin saç levhalar üzerindeki sert, kaba takırdısı, vahşî uğultu ve cızırtıdır. Halbuki burası XVII. asırda muhteşem bir koru ile çevrilmiş şöhretli bir bülbül yatağı idi, o asrın büyük şâiri Şeyhülislâm Yahya Efendi bir beytinde:

Ko kafes nâlesini, nağmeyi peyderpeye gel
Râyegân eyliyelim bülbülü, İstinyeye gel!..

diyor.

Gürültüden haz etmeyen bu serâzâd vahşî kuş, büyük şehirde gürültülü motorlu vâsıtalar çoğaldıkça ve şehrin sayfiye yerleri mahalleleşdikçe İstanbulun etrâfından da tamâmen kırlara çekilecekdir.

Yeni yeni motifler ibdâ eden pek hünerli bir dantelâ sanatkârı olan ve hayatının son yirmi yılını Göztepedeki evinde münzeviyâne geçirerek 1950 yılında orada vefat eden bir eski Zağralı Hacı Fatma Hanım (müverrih Göriçeli Koçu - Koçi Beyin torunu ve bu ansiklopedinin müdevvini R. E. Koçu'nun anası Fatma Ekrem Koçu) oğluna bülbüllerin ayyaş kuşlar olduğunu söylemiş, ve günlerce dürbün vâsıtası ile devam etmiş müşâhedesini şöylece anlatmışdır:

Bir bülbül, sabahleyin erkenden meselâ bir vişne ağacına gelir, yirmi - otuz kadar olgun vişneyi gagası ile deşerek gider; akşama kadar meyvanın kuş gagası ile deşilmiş yerinde tahammür eden usâre bir tabiî vişne likörü, şarabı olur; kuş akşamın, «sâmı garîban» denilen son saatinde ağaca döner, bir iki vişneden kendisi tarafından hazırlanmış içkinin ilk yudumlarını içince şöyle bir silkinip bir kaç külhânî ıslığı öttürür; kadehleri beşi, altıyı buldu mu, nağmeleri uzar, ortalık iyice karardığı için küçük esmer kuş görülemez, fakat sesi ağaçdadır, belki de bâdeye devam etmekdedir; gamlı mıdır, neş'eli midir, dilini bilmediğimiz için anlayamayız, artık şafak vaktine kadar gelsin gazeller, şarkılar, feryadlar, zengin bir karîhanın ibdâ ettiği yüzbin çeşid nağme, bir söylediğini bir daha tekrâra tenezzül etmeyen muhteşem dil...

Merhûmenin müşahedesi, hakîkate ne derece yakındır bilemeyiz ama, şirindir.

İstanbul ağzı türk edebiyâtında bülbülün yeri pek saltanatlıdır; hele divanlardan bülbüllü mısrâlar toplansa koca bir cild olur; ayrıca bir ömrü dolduracak işdir.

Eski sohbet dilimizde «Bülbüli şeydâ» (Deli bülbül), «Bülbüli şîrin güftâr» (şirin sözlü bülbül), «Bülbüli gûyâ» (şakıyan bülbül), «Bülbüli zâr» (Ağlayan, yanık yanık ağlayan bülbül), «Bülbüli nâlân» (İnleyen bülbül), «Bülbüli şûrîde» (Perişan bülbül) gibi terkibler, bilhassa teşbih yolunda, ve şâirler tarafından da ekseriyâ kendilerini medih, âşıklık hallerini anlatmak için kullanılırdı. Bu terkibler üzerine Hüseyin Kâzım Bey lûgatına hemen en güzel beyitleri aldığı için ayrı bir seçmeye lüzum görmedik:

Ey Nedîm, ey bülbüli şeydâ niçin hâmûşsun?
Sende evvel çok nevâlar, güftü gûler var idi!
Nedîm

Çâre ne böyle kafesbendi gam oldum kaldım
Tutalım tab'ım imiş bülbüli gûyâyi suhan.
Sünbülzâde Vehbi

Veysii haste dili bülbüli nâlân etmiş
Eyliyen gülşeni hüsne güli handan seni.
Veysî

Drigaa bir nefes dinlenmedik gülşeni âlemde
Bu bağın nice yıldır bülbüli nâlânıyız cânâ!..
Şeyhülislâm Yahyâ

Sevgilisi gülü âşık kalbinin kanı ile boyadığı söylenen hürriyetinin esîri bu hârikulâde mugannî kuşcağız, bağlarında, bağçelerinde, korularında, ormanlarında asırlar boyunca, zevk ve duygu sâhibi İstanbulluları ayağına koşdurmuşdur; Bâhâî Körfezinde (Kanlıca Körfezi) veya Alemdağında gece bülbül dinlemek için, Büyükşehrin bir bucağından kalkılmış, atlara, arabalara, kayıklara, sonra vapurlara binilerek, tâ öbür bucağına gidilmişdir. İstanbul Ansiklopedisi tereddüdsüz kaydeder ki İstanbulun otomobil devrinde bu güzel nakil vâsıtasını emrine âmâde bulundurabilenler, bir körfeze, koruya, dağa, çok mânâlı olduğu için tek isimde toplayalım, bir «Âile Gazinosu» nu, ve bülbüle de, «Çakar, Yakar, Parlar, Aygın, Baygın, Elmas, Gümüş» gibi adlar kullanan okuyucu bayanları tercih etmektedirler.

Ahmed Râsim «Feryadı Andebil» adındaki bir makaalesinde şunları yazıyor:

«Bizde sazına bülbül indirmiş diye yâd edilen esâtizei musûkiden kimse göremedik ama sazının yanına celb edeni gördük. Müteveffâ Kemençeci Vasil ehibbâdan birinin Bağlarbaşındaki köşkünde çalarken, bu mürgi nevâ âşînânın üç, dört adım ötede büyümüş arpaların sakları üzerinde uçuşduğunu seyrettik. O çaldı, bu çırpındı idi.

«Bahârın tamâmiyle münkeşif olduğu gecelerde Göksu, Emirgân, Kanlıca taraflarında akseden esvâtı bülbül ne kadar vecd âverdir. Boğaz bu terânei dilpezîri tepelerden tepelere, sâhilden sâhile çarparak zemzemei miyâhın arasına gizler.

«Bir gece Alemdağı Korusunda tulûi kamer ile başlayan bir bülbül, bütün sükkânı meşcereyi uyutmadı. Her feryâdı medîdine etrafdan akisler, cevablar geliyordu. Her âvâzı muhriki semâya irtikaa ederek parça parça, nağme nağme dökülüyor zan edilecek kadar parlak, mühtez idi. Ömrümde unutamadığım bir şebi mukammer de budur. Sükûn arasında bir âhengi tabiî ile hurûc eden bu sadâyi ulvî kâh en lâtif, en tatlı bir pesliğe, kâh en şedid, âdeta kulakda çın çın ötecek derecede kuvvetli bir tizliğe munkalib olduğu halde bile mevzûniyeti ruh nüvâzına aslâ halel gelmiyordu». (A. Rasim, Külliyatı Sâyü Tahrir).

Nağmekâr kuş darbımesellere de girmişdir:

Hürriyetin kıymeti için: «Bülbüle altın kafes zindandır».

Gurbetde duyulan acı için: «Bülbülü altın kafese koymuşlar, ah vatanım demiş».

Sükûtun kıymeti hakkında: «Bülbülün çekdiği dili belâsı».

Hasreti çekilen sevgilinin adı geçdiğinde duyulan hüzün için: «Bülbüle gül demişler, feryâd ile ağlamış» (İnce bir cinas vardır, burada gül hem mâlûm çiçek, hem de gülmekden emir; kelime iki mânâyı birden taşır).

Teşbih yollu bülbüllü deyimler de pek çokdur:

Tatlı sesle konuşmak, bilhassa hânendelerin tatlı sesi için «Bülbül gibi şakımak», yâhud: «Bülbül gibi okumak»; misâller:

Münir Nureddin geçenki konserinde yine bülbül gibi şakıdı.

Delikanlıyı ilk defâ dinledim, hem melek gibi güzel, hem de bülbül gibi okuyor...

Kanlıcada bir sabah ezânı dinledim, müezzin kim ise, bülbül gibi okuyor...

* Okula ilk giden bir çocuğun okumayı

tez öğrendiğini söylemek için: «Bizimki bülbül gibi okudu maaşallah...».

* Bir suçu, hiç bir şey gizlemeden bütün teferruâtı ile anlatma mânasına: «Bülbül gibi söyleme»; misâller:

Karakolda komiser eline cobu alır ve hırsızlıkdan sanık hâneberduş bir delikanlıya gösterir:

— Anlat bakalım, yoksa bu, adamı bülbül gibi söyletir...

* Şaşırıb bir şey söyleyememek mânasına; «Dut yemiş bülbüle dönmek», misâl:

Bir adam mahalle kahvehânesine girer ve dâimâ aleyhinde konuşduğu söylenen birinin önünde durur:

— Ne o? dut yemiş bülbüle döndün, ulan merd isen yüzüme karşı söyle!...

Eski toplum hayatımızda ev eşyâlarımızdan emzikli su kabının adı da, su akar, dökülürken bir lıkırtı yapmasından kinâye «Bülbüle» idi; meselâ: «Şu bülbüleyi getiriver oğlum...» denilirdi.

İstanbulda güzel sesli hâfızların, müezzinlerin, hânendelerin çoğuna bülbül lâkabı verilmişdir, hattâ eski tulumbacılık âleminde çalgılı kahvehânelerde güzel mâni, semâi destan, koşma okuyan tulumbacılardan çoğu da bu lâkabı almışlardır: Bülbül Hâfız, Bülbül Nedim Bey, Bülbül İsmail gibi.

1934 Belediye Şehir Rehberinde altı tane bülbüllü sokak vardır: Üsküdarda «Bülbüldere çıkmazı», «Bülbüldere - Bağlarbaşı Yolu», Eyyubda «Bülbüldere Sokağı», «Bülbülyuvası Sokağı», «Bülbülyuvası Çıkmazı», Mühürdarda «Bülbüllü Sokak».

BÜBÜL (Bilâl) — 1860 da Sürmene'de doğmuş, 1946 da Üsküdar'da seksen altı yaşında ölmüş büyük şehrin ayak takımından bir sîmâ idi; gençliğinde sesinin ve yüzünün güzelliği ile muhîtinin şöhretlerinden idi.

1875 de on beş yaşında kimsesiz bir çocuk iken memleketinde bir kahvecinin çırağı olmuş, kahvehânede yatar, barınır ve boğazı tokluğuna çalışır iken Kara Mehmed Kaptan adında bir gemici tarafından kandırılarak Şâhinibahrî adındaki bir kömür alamanasına tayfa yamaklığı ile girmiş, fakat sözde hâmisi olacak bu kaptandan, kendi tâbiri ile «esir pazarından satın alınmış bir köle» muamelesi görmüş, ağır cevrü cefâ ile hırpalanmış, öylesine ki, kaçmaması için, alamana bir limana girerken baş altı anbarına zincirle bağlanıp kapatılmış, ve kömür gemisi limanda yatdığı müddetçe zincirbend kalmışdır; bağırub istimdad etmemesi için de geminin üç tayfasından biri elinde kırbac ile başında nöbetçilik etmişdir; bu zulüm ve işkence bir sene kadar sürmüş ve güzel çocuk, Şâhinibahrî bir temmuz gecesi Boğazdan Karadenize çıkarken; karayı bulamaz isem ölüm de kurtuluşdur diyerek kendini denize atmış, Kara Mehmed Kaptan hemen yelken söndürüp ve iki tayfasını kayık ile onu aramaya yollamış ise de gece karanlığında bulduramamışdır; Bilâl ölümle pençeleşircesine saatlerce yüzmüş ve nihayet Boğazın Rumeli yakası ağzında Öreke Taşı denilen meşhur kayaya çıkmağa muvaffak olmuş, ve iki gün sonra orada yarı ölü bir halde Rumelikavaklı balıkcılar tarafından görülüp kurtarılmışdır. Bir müddet bu boğaz köyünde Ahmed Reis adında bir balıkcının yanında tayfalık yapmış, sonra Galatada Çeşmemeydanında namlı tulumbacılardan Çerkes Hurşid Reisin kahvehânesine çırak olarak yerleşmiş, ve Çeşmemeydanı Sandığının uşakları arasına katılmış, koşarlı ayakları ile sandığın gözbebeklerinden biri olmuştur; tulumbacılık âleminin türlü cilveleri arasında mâni, semâi, koşma ve divan okumaya heves etmiş, sesinin halâvetinden ötürü «Bülbül», vücud yapısının düzgünlüğü ve yüzünün melek resimlerini andıran güzelliği ile de «Kahveci Güzeli» lâkablarını almışdır.

Bilâl Bülbül
(Hübert'in portresinden Sabiha Bozcalı eli ile)

Onsekiz on dokuz yaşlarında, güzelliğinin en şâşaalı devrinde Hubert adında bir Alman ressamı tarafından, biri sağ kolunu masaya dayamış ve başını sağ avucu içine yaslamış, başında fes, sırtında mintan ve yelek; diğeri de, başında fes, sırtında fanilâ ve dizlik, yalın ayak

tulumbacı kılığında yağlı boya iki portresi yapılmış olan Bilâlin bu resimleri, yıllarca sonra Beşinci Sultan Mehmed Reşadın mâbeyincilerinden ve amatör ressamlarımızdan Ahmed Reşid Bey tarafından satın alınmışdır.

Bütün gençliği ve hayatının büyük kısmı Galatada geçmiş olan Kahvecigüzeli Bilâl bıçkınlık, haytalık yolunda yıllarca taban depmiş; bir garblı sanatkârın dikkat nazarına çarpdığı çağlarında halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından da şu manzûme ile övülmüşdür:

Bir güzelde kaldı benim nazarım
Bu aşk ile dîvâneyim gezerim
Âhım ile derdim göğe yazarım
Selvi boylu samur saçlı Bilâlim
Bakışları çapkın kaşı hilâlim.

Kahvesine varsam kahve içemem
Pâyin bûs etmeğe bahâ biçemem
Canım veririm de andan geçemem
Kaş üstüne kâkül dökmüş Bilâlim
Kâkülünden bin kat perişan hâlim

Malım mülküm oldu yolunda hebâ
Vaz geçmedi cefâsından dilrübâ
Cümle lûtfu uzakdan bir merhaba
Ağyar ile gezüb tozan Bilâlim
Ölür isem boynunadır vebâlim

Düşüb kalkdıkları hayta hergele
Yakışır mı bu haller o güzele
Eğri fidan ummam gayri düzele
Tövbe senden affı benden Bilâlim
Sensin benim canım mâlü menâlim

Ellisine yakın bir yaşda yeniden denizciliğe dönmüş, mâbeyinci Ahmed Reşid Beyin Ceylân adındaki kotrasına lostromo olarak girmişdir, ki bu kotrayı meşrûtiyetin ilk yıllarında Modada yapılan bir deniz yarışında idâre ederek birinci getirmişdir.

İttihadcıların Bâbıâliyi basarak Kâmil Paşa kabinesini düşünrmeleri üzerine bu kabineyi sarayda destekleyen Ahmed Reşid Bey, kendisini çok seven Sultan Reşad tarafından Romanya devlet işletmesi vapurlarından biriyle ve Romanya tariki ile Avrupaya kaçırılmış, Reşid Beyin Modada kira ile oturduğu konak basıldığı zaman da içerde bekci - mutemed adam olarak yalnız Sürmeneli Bülbül Bilâl bulunmuş, ve tevkif edilerek hayli sıkıntılı günler geçirmişdir, kısa bir zaman sonra Mahmud Şevket Paşanın katli vak'ası üzerine şübheli bir adam olarak Sinoba sürülmüşdür. Oradan, Reşid Beyin küçük kardeşi olup Konya Sanayi Mektebi müdürü bulunan ve devrin gazetecilerinden olan Ekrem Reşad Beye yazdığı bir mektub üzerine, ileri gelen ittihadcılardan ve Ekrem Beyin süt kardeşi ve Cumhuriyet devrinde İstanbul milletvekilliği yapmış merhum Ferid Hamınalın delâleti ile sürgünlüğü kaldırılarak Konyaya gelmiş, 1922 yılına kadar Sanayi mektebinde ser hademelik yapmış, zaferden sonra İstanbula dönüp tekrar Galatada yerleşmiş, Konyada biriktirdiği para ile bir han kahveciliği satın alarak ölümüne kadar bu işle meşgul olmuşdur.

Hiç evlenmemişdir; tavuk ve balık da dahil et yemezlerden idi, günde, eliyle iri iri sardığı altmış cıgara içecek kadar tütün tiryâkisi idi, ve tütüne Sinobda alışdığını söylerdi. Tulumbacılık ve namlı tulumbacıların hayatı üzerine zengin hâtıralara sâhibdi, okuması yazması olmadığı için kalem diline verememişdir; 1943 yılında on beş yaşında Ahmed adında kimsesiz, hâneberduş bir çocuğu evlâd gibi yanına almış ve o han kahvesini o garib gence devretmişdi. 1946 yılında 86 yaşında zinde bir adam olarak Üsküdarda bir gençlik arkadaşını ziyarete gittiğinde iskele meydanında ayağı kayarak düşmüş ve oracıkda beyin kanamasından ölmüşdür.

Bibl.: Vâsıf Hiç, not; kendi ağzından zabt edilmiş notlar.

BÜLBÜL (Derviş) — Onsekizinci asır sonu ile ondokuzuncu asırın başlarında yaşamış bir melâmîdir; o devrin hünerli târih nâzımı Sürûrinin yazdığı ölüm târihinden, asır görmüş ihtiyarlardan olduğu, hoş sohbet ve rind meşreb olup nevcivanların gül yüzlerini temâşadan dâima hoşlandığı anlaşılıyor:

Bibl.: Sürûri, Divan.

Melâmiyundan bir piri fânî kuşca cânıyle
Hezâr âsâ iderdi hazzi gülrûyi dilârâdan
Şubatın âhirinde fevt olunca söyledim târih
«Bahârı görmedi Derviş Bülbül uçdu dünyâdan»
Sene H. 1225 (Milâdî 1810)

BÜLBÜLDERELİLER (Üsküdar) — Eski tulumbacılık âleminde Üsküdar yangın tulumbası sandığı ve takımlarından biri; kâh kapanır, kâh açılır, hemen sâdece bu mahallenin bekcisi gibi bir sandıkdı. Reisleri beygirci arab Pançik Mehmed idi; sandık uşaklarını besleyemeyüb kapandığı zamanlar çoluk çocuk arasına sokulmaz, Bülbülderesinde veya pek yakınlarında bir yangın olduğunda mahalle delikanlıları sandığı omuzlayub yangına gidip gelirler-

di: içlerinde Sünbülteber Ahmed adında gaayet yakışıklı beygir sürücüsü bir delikanlı da reislik gütmeden sandığı idare ederdi, fakat her yangına gidişde diğer uşaklarla beraber o da sandık kolu altına girerdi.

Geçid yerlerinde nârâlarını: «Etrâfı gül bülbül, bülbüldereli!...» diye atarlardı.

Vâsıf HİÇ

BÜLBÜLDERELİ PÂKİZE (Deveyi haklayan, hazîneyi saklayan) — Bir İstanbul meddah masalı kahramanıdır; kimin tarafından ve ne zaman tanzim edildiği ve ilk defa hangi namlı meddahın ağzından dinlenüb yayıldığı tesbit edilemedi.

R. E. Koçu «Hafta» mecmuasında «İstanbul Masallarının Güzel Kadınları» adı altında neşrettiği yirmi beş kadar İstanbul masalı arasında bunu da şöyle toplamış ve yeniden yazmışdır:

Kenarın dilberiydi; Üsküdar Bülbül deresinde Dokumacı Feyzullahın kızıydı. Kulübemsi bir evceğizde doğmuş, çocukluğu çıkrık ve tezgâh şakırtısı arasında geçmiş, yalın ayaklarında takunyalar ve el ayak parmaklariyle avuçlarında kına, küçük kalaylı bakır güğümlerle çeşmeden su taşımış, on üç on dört yaşına basıp da, körpe kız güzelliği bir gül koncası halinde beliriverince örtü altına konulup babasının dizi dibinde Dokumacı Feyzullahın mekiklerine iplik sarmağa, çıkrık çevirmeğe, eteğini beline dolayıp tahta silmeğe, çamaşır yıkamağa başlamıştı.

Güzeller talihsiz olur derler; bir hastalık salgınında Pâkizenin evvelâ anası, birkaç gün sonra da babası ölmüş, kızcağız yapayalnız kalmış; mahalleli toplanıp: «Kızı evlendirelim... Saka Mehmed de bir garib yiğittir, kuzu gibi çocuktur...» demiş ve Pâkizeye bir yetim ve öksüz düğünü yapmışlardı. Saka Mehmed on dokuz yaşlarında kimsesiz ve güzel bir delikanlıydı... Hakikaten kuzu gibi, gaayet saftı... Hattâ saflığı bönlük, ahmaklık derecesinde idi... Paranın pulun hesabını bilmez, kırbasiyle sabahtan akşama kadar kapılara su taşır, eline ne verirlerse eyvallah derdi. Birkaç kişi: «Bu aptalla kızın başını ateşe yakacağız...» diyecek olmuşsa da imam efendi: «Pâkize onu çekip çevirir... İdare eder... Kızın elindekini avucundakini alacak hayta ve haylaz daha mı iyi sanki... Hem Mehmedin kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgündür... Kadın kısmı için de bu kâfi değil mi...» deyip nikâhlarını kıymıştı.

Düğünden sonra güzel Pâkizeyi aguşu muhabbete çeken Saka Mehmedin sevincinden ağzı kulaklarına varmış, büsbütün aptallaşmıştı.. Pâkizecik ise babasının tezgâhı başına oturmuş: «Ne yapayım... kısmetimmiş... Ben çalışır ona bakarım.. Başımda gölge olması kâfi!..» demişti. İlk işi de kocasını sakalıktan almak olmuştu... Saka Mehmedin işi artık dere boyunda iplik yıkamak idi... Delikanlı hiç alışmadığı bu yeni işine karısının zoruyla gidiyordu. Öylesine ki bu yüzden sık sık kavga dahi ettikleri oluyordu...

Saka Mehmed bir gün yine iplik çilelerini yüklenmiş dere boyuna gitmişti.. Suya sokup çırpa çırpa yıkayacak, sonra ağaç dallarına asıp kurutacak!... İplikler kuruyuncaya kadar da bir kır kahvesine gidip çubuğunu tellendirecekti. Çileleri çözdü, ayırdı.. Tam suda çırpacağı sırada kurbağaların bir ağızdan bağırmalarına kulak kabarttı:

— Bırak.. Bırak.. Bırak.. Bırak.. Bırak..

Diyorlardı!.. Zahir hayvancıklar da Mehmedin hâline acımışlar: «Bırak biz yıkarız!...» diyorlardı.. İplik çilelerini olduğu gibi dereye attı:

— Haydi yıkayın bakayım kızlar!... Bu zaten erkek işi değil!...

Dedi... Ve bir «Oh!..» çekerek kır kahvesine gitti... Kahveci:

— Ne o Mehmed... Bugün erken geldin? İplik yok galiba?.. diye sorduğu zaman:

— Kızlar yıkayacak!.. dedi ve çubuğunu yakıp oturdu.

Fakat birkaç saat sonra dere boyuna gidince, baktı gördü ki meydanda bir çile bile iplik yok. Ama kurbağalar hâlâ:

— Bırak... Bırak... Bırak... diye seslenmekte.

Mehmed:

— Neyi bırakacağım, dedi, hepsini verdim size... Haydi bakalım, yıkadıklarınızı getirin de serip kurutayım!...

O akşam Mehmed eve eli boş döndü... Ve «İplikler nerede?...» diye soran Pâkizeye başına geleni anlattı:

— Su kızları bırak bırak dediler, bıraktım... İplikleri vermediler...

Pâkizenin kan beynine hücum etti: «İlâhi!.. Sermâyemiz gitti... Seni benim başıma musallat edenler Allahtan bulsunlar!..» deyip

Saka Mehmedi içeri almadı: «Bu gece sokakta kal da akıllan biraz!...» dedi.

Mehmed karısına hak verdi: «Gidip su kızlarına biraz daha yalvarayım, iplikleri belki verirler...» diye tekrar dere boyuna döndü.. Gece, ayın on dördü, ortalık pırıl pırıl, gündüz gibiydi.. Binlerce kurbağa neşe ve şatâret içinde vıraklıyordu.. Ama içlerinde iplik getireni yoktu... Bön delikanlının canı sıkıldı. Karnı da açtı... Uyku tutmadı...

Efendim... Masallarda ayıp yoktur... zarûretlerin söylettiği, yazdırdığı bâzı kelimeler hoş görülür... Saka Mehmedin su dökeceği tuttu... İşini görürken eline bir çubuk aldı:

— Sen bu yola git... Sen bu tarafa dön... Sen buradan dolaş!.. diye su yolları açmağa başladı...

Meğer, Kırk haramiler Bağdad kervanını basıp Bağdaddan gelen hazine devesini çalmışlar. Üsküdar Bülbülderesi civarında olan yataklarına getiriyorlarmış... Saka Mehmedin sesini işitince: «Eyvah... Asker kolları tarafından sarıldık!...» diye hazine devesini bırakıp kaçmışlar.

Az sonra deve de Mehmedin yanına geldi ve dereden su içmeğe başladı. Saka Mehmed bunu görünce:

— Ah ulu kadın... Bu su kahpeleri senin ipliklerini de alıp vermediler mi?!!! Gel seni Pâkizeye götüreyim de bana şefaat et... Karım beni eve alsın!.. dedi ve hazine devesini yularından tutup evine götürdü, kapıyı çaldı:

— Pâkize aç kapıyı, Pâkize!... Bak sana ulu kadını getirdim. Onun da ipliklerini su kızları almış da vermemişler!...

Pâkize kapıyı açıp da hazine devesini görünce şaşırdı... Ve hemen Saka Mehmedle deveyi içeri aldı... Saka Mehmedi odaya kapattı, kendisi de deveyi hakladı. Ertesi sabah da Saka Mehmedi: «Bugün göz oyuncular geliyormuş!..» diye büyük bir çamaşır teknesinin altına kapadı, üstüne darı serperek kümesteki tavukları salıverdi. Onlar tekne üstünde takır takır darı yerken Pâkize de hazineyi evinin köşesnne bucağına sakladı... Saka Mehmede Ulu kadının geldiği yere gittiğini söyledi.

Üsküdarın her tarafına delâllar çıkmış, Bağdadtan gelen hazine devesinin çalındığını, haramilerin izini, yerini bilene pek çok para verileceği ilân ediliyordu. Kahvede oturan Saka Mehmed: «Ben deve filân görmedim ama eve bir Ulu kadın götürdüm...» diye geceki mâcerayı anlatınca Üsküdar Ağası Dokumacı Pâkizenin evini bastı; deveden eser bulamamakla beraber kadın ile kocasını Üsküdar Kadısının huzuruna çıkardı: «Kocasının sözüne bakılırsa deveyi bu kadın yok etmiş.» dedi. Güzel Pâkize:

— Hâkim efendi... Kocam bir safdil, aptal adamdır.. İplikleri kurbağalar yıkasın diye dereye atan adamın sözüne bakılır mı?... dedi.

Kadı Efendi:

— Anlat bakalım Saka Mehmed, eve götürdüğün Ulu kadın nasıldı?... diye sordu.

Fakat genç adam Kadı efendinin sualine cevap vermedi; meğer Kadı efendinin bir gözü körmüş:

— Efendi... Senin gözünü de göz oyucular mı çıkardı?! Pâkizeciğim beni saklamasaydı benim de senin gibi oyacaklardı!.. dedi.

Bunun üzerine Kadı Efendi Üsküdar Ağasına:

— Çıkarın bunları dışarı!... Aptalın sözüne uyup mahkemenin mehâbetini, hâkimin ırzını berbat ettiniz!... diye bağırdı.

Dokumacı güzeli Pâkize de böylece Bağdad hazinesinin üzerine oturdu; İstanbul içinde bir konak satın aldı, mükemmel döşeyip dayadıktan sonra Saka Mehmediyle beraber sefayı hatırla ömür sürdü.

BÜLBÜL DERESİ — Boğaziçine dökülen derelerden biridir; gerisindeki sırtlardan inerek Kanlıca Körfezine dökülür, kaynaklarından denize kadar 1900 metre kadar boyundadır. Eskiden Bahâî Körfezi veyâ sâdece Körfez diye anılan Kanlıca Körfezinin arkasındaki korunun ve bu dere boyunun bülbülleri pek meşhurdu. Mehtâb âlemleri arasında buraya yüzlerce kayık sessizce sokulub dolar, âdetâ bir çağlayan şakırtısını andıran binlerce bülbülün coşkun terennümü dinlenirdi, ki bu dere adını bu münâsebetle almışdır.

BÜLBÜLDERESİ (Eyyub Bülbülderesi) — Eyyubsultanda Kasımçavuş Mahallesinin ortasında Kasımçavuş - Eskiyeni Camiinden başlamak üzere Gümüşsuyu Çeşmesine kadar güneyden kuzeye doğru uzanır, tahminen bir kilometrelik bir deredir ki hâlen İslâmbey Mahallesi ile Eyyub Merkez Mahallesinin sınırını teşkil eder.

Yüzlerce sene evvel derenin etrâfı büyük ağaçlarla (ceviz, kestâne, dut, ve bilhassa çe-

şidli ve gaayet nefis eriklerle) bezenmiş idi. Zümrüd gibi yemyeşil olan bu sâhanın bağçeleri ise gül, kasımpatı, karanfil kokuları ile dolup taşarken ıtrın ve güzelliğin meclûbu olan bülbül, saka, iskete, filorya ve ispinoz kuşlarının tünek yeri olmuş, ve bu güzel sesli kuşların en mümtâzına nisbetle bu dereye Bülbülderesi denilmişdir.

Dere, Eyyubsultan kasabasında bulunan diğer İslâmbey, Kanlıkavak, Eyyub ve Kızılmescid dereleriyle birlikde hâli tabiisinde aka gelmekde iken 1928 senesinde Yahya Galib Kargı'nın delâletiyle arnavud kaldırımı olarak döşenmiş ve üzeri çimento harc ile sıvanmışdır. Eskiyeni Camii ittisâlinden başlayıb 750 metre kadar 75 santimetre yüksekliğinde bir dere ki, üstü açık olmak üzere 3 metre genişliğinde olarak bir alman şirketi tarafından yapılmışdır; muhtelif yerlerinde basamaklar ve üzerinde bir de demir köprü vardır. İki yanındaki yaya kaldırımı ile bir yol îtibar edilmişdir (B.: Bülbülderesi Sokağı).

Bin metre kadar uzunluğunda olan Bülbülderesinin etrâfı bostanlar ve bağçelerle çevrilmişdir. Batı yönündeki İslâmbey Caddesi tarafında Bağ Çıkmazı, Bülbülyuvası Çıkmazı, Evlicebaba Mescidi Çıkmazı, Mavunacı Ârif Ağa Sokağı, doğu cihetinde de Saka Çıkmazı sokakları vardır.

Hâlen yeşilliğini muhâfaza eden bu güzel semt, târâvet ve letâfeti ile tamamen zıd, her gün bir hâdise çıkaran ve türlü mâcerâlar peşinde dolaşan kimselerle dolmuşdur, gece kondular tarafından istilâ edilmişdir.

Yaz kış akar deredir; Çifte Karlık, Gümüşsuyu tepeleri ile İslâmbey sırtlarının sulariyle beslenir.

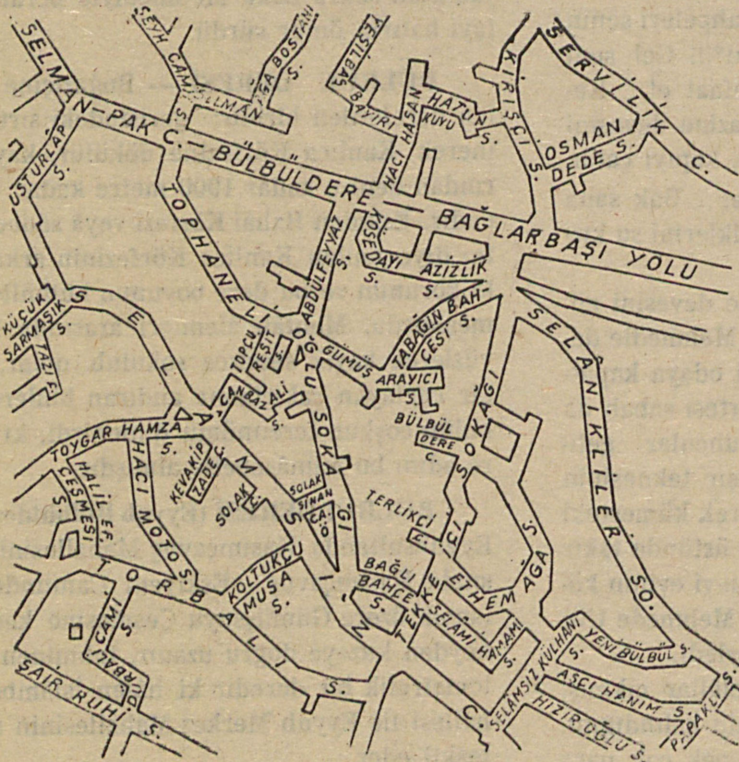
Evlicebaba Mescidinin karşısında merkadin bulunduğu bir sed üstündeki kaadirî tekkesi yıkılmış, bakîyesi şeyh torunları tarafından mesken olarak kullanılmaktadır. Bu merkada ve civârına tarihî bir değer vermek maksadı ile «Ebülfeth Sultan Mehmed Hanın meşk hocası Veliddin Efendi» diye bir kitâbe konmuşdur.

Ahmed AĞIN

BÜLBÜLDERESİ (**Üsküdar Bülbülderesi**) — Üsküdarlı Vâsıf Hoca vatanı Üsküdarın bu semtini aşağıdaki notlarla anlatmışdır: «Selânikliler mezarlığı ile Üsküdar - Bağlarbaşı tramvayının geçdiği cadde arasında kalan dere boyu, oradaki servilerle çalılıklar, ve adı geçen mezarlığın eskiden «Dağhamamı» denilen üst kısmı bir bülbül yatağı imiş, semt Bülbülderesi adını bihakkin almışdır. 1916 - 1917 arasındaki Dağhamamı yangınından, ve az sonra da tramvayların işlemeye başlamasından sonra bülbüller oradan tamâmen hicret ettiler.

«Hürriyetin ilânından evvel Üsküdarın bayram yerleri Harmanlık ve İnâdiye ile bu Bülbülderesinin ulu bir çınar altındaki meydancığında kurulurdu; meşrûtiyetin ilânından sonra oralardan kaldırıldı, Doğancılar Meydanına nakledildi, bir müddet sonra orası da park hâline getirilince Bayram Yeri Duvardibine gitti (1946).

«1876 Rus harbinden sonra Üsküdarda bir araba şirketi kurulmuş, 1887 yılına kadar devam etmiş olan

Üsküdar Bülbülderesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

bu şirket arabalarını iyi hatırlarım; Üsküdar vapur iskelsei önünden kalkarlar Bülbülderesine kadar gelirlerdi. üç beygirle çekilirdi, hayvanların ahırı da şimdi Bülbülderesinde Feyziye Camiinin karşısında bir mûsevînin harabca yağhânesi idi. Camiin yanındaki ibtidâî mektebinin altında da mermerden yalaklar vardı, gelip geçen hayvanlar sulanırdı. Şimdiki çeşme ise eskiden camiin önünde idi, ve burma musluksuz, durmadan akar idi.

«Hâlen araba demircileri, keser, balta, nacak yapan demircilerin yanındaki Abdülfeyyaz Sokağının adı da Halimağa Sokağı idı, ve bu sokağın ağzında bir köprü vardı ki ona da «Halimağa Köprüsü» denilirdi. Köprü civarında dört güzel kahvehâne vardı, şimdi orada tek kahvehâne kalmışdır.

«Ulu çınarın yanında bir yatır vardır, «Âsâdar Baba» denilir, Aziz Mahmud Hüdâînin halîfelerinden olub, yürümesi geç kalmış çocuklar getirilip etrâfında gezdirilir, bu ziyâretten sonra yürüdükleri mücerrebdir derler; kabir taşında, yazısı eski harflerledir, âsânın ilk harfi olan «ayın» dan evvel bir de «elif» yazılmışdır ki «A'sâdar» okunur.

«Abdülfeyyaz Sokağının yanı başındaki Kuyu Sokağın başında da «Börekci Baba» nın kabri vardır.

«Selânikliler mezarlığının karşısındaki bayıra Tutkalcı Bayırı derler. Yol kenarında bir taşcı dükkânı vardır, çok eski bir dükkândır, halk arasında oranın adı da Taşçı diye meşhurdu, şimdi tramvayın Sedbaşı durak yeridir.

«Şimdiki kahvehânenin arkasında barakamsı ufak evlerin bulunduğu yer «Debbağın Bağçesi» diye anılır güzel bir bostandı. O baraka evler hürriyetden sonra yapıldı, ve lâyıksız evler, zamanımız tâbiri ile genel evler oldu, sonra evlerin sâkinleri Söğüdlüçeşme civarındaki Paris Mahallesine kaldırıldı. Debbağın Bağçesine bitişik Ballı Bağçe adında bir güzel bostan daha vardı, zamanımızda büyük bir sokak hâlini almış ve meskenlerle dolmuşdur.

«Bülbülderesinde yazmacılar yazma yıkarlardı, yazma yıkadıkları yer de Halimağa Köprüsü başı idi.» (Vâsıf Hiç)

Aşağıdaki satırları değerli muhâbirimiz Hakkı Göktürkün notundan alıyoruz: «Üsküdar Bülbülderesi 1934 Belediye Şehir Rehberinin 27 numaralı paftasında Selâmsız, Sultantepe, İskele civârı, İmrahor ve Çavuşderesi semtleri ile çevrilmiş gösterilmektedir; sokakları şunlardır: Selânikliler Caddesi, Yeni Bülbül Sokağı, Tekkeiçi Sokağı, Selâmi Hamamı Sokağı, Bağlıbağçe Sokağı, Edhem Ağa Sokağı, Terlikci Çıkmazı, Bülbüldere Çıkmazı, Bülbüldere - Bağlarbaşı Yolu, Sandalcı Çıkmazı, Hızıroğlu Sokağı, Gümüş Arayıcı Sokağı, Tabağın Bağçesi Sokağı, Azizlik Sokağı, Kösedayı Sokağı, Abdülfeyyaz Sokağı, Kara Ahmed Çıkmazı, Tophânelioğlu Sokağı, Topçu Reşid Sokağı, Canbaz Ali Sokağı, Solak Sinan Sokağı, Solak Çıkmazı, Kevâkibzâde Çıkmazı, Kâfeci Çıkmazı.

«Yukarda adı geçen rehberde Üsküdarın mahalleleri gösterilmemiş, yalnız, sınırlarının tesbiti imkânsız olan semtlerin adı yazılmışdır ki her halde büyük noksandır.» (Hakkı Göktürk)

Geçen asır sonlarında bu semt üzerine çıkmış şirin, bestesi de çok kıvrak, oynak bir türkü vardır ki ancak iki mısraı hatırda kalmış, notası da bulunamamışdır:

Sevdim seni, semtin nereli?
Üsküdarda Bülbülldereli!..

BÜLBÜLDERE - BAĞLARBAŞI YOLU — Üsküdarın uzun sokaklarından biridir, Bülbülderesi, Sultantepesi, Selâmsız, İcâdiye ve Bağlarbaşı semtlerinden geçer; vapur iskelesi tarafından gelindiğine göre Selmanpak Caddesinin bir devâmı olarak başlar, gaayet geniş bir kavis çizerek Bağlarbaşına kadar uzanır, ve Bağlarbaşında Selâmsız Caddesi, İcâdiye - Bağlarbaşı Yolu, Kısıklı Caddesi ve Nuh Kuyusu Caddesi ile teşkil ettiği beşyolağzında sona erer. Üsküdar vapur iskelesi ile Bağlarbaşı ve Kısıklı arasındaki tramvay hattı bu Bülbüldere - Bağlarbaşı yolundadır. Selmanpak Caddesi başından gelindiğine göre Kösedayı Sokağı, isimsiz bir sokak, Selânikliler Sokağı, Kuşakçı Sokağı, Bağrıyanık Sokağı, Kerpiçhâne Sokağı, Babacan Sokağı; sol kolda da Hacı Hasnâ Hanım Sokağı, Sandalcı Çıkmazı, Kirişci Sokağı, Servilik Caddesi, Çifte Çınar Sokağı, Yazmacı Sokağı, Mağazacı Sokağı, Çamlıca Caddesi, Akdarı Sokağı, Haşacı Sokağı, Kurt Çelebi Sokağı ve Ayarcı Sokağı ile kavuşakları vardır. (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 27).

Yol Bağlarbaşına kadar devamlı yokuşdur, sağ kolda Bülbülderesi Camii ve bu caminin arkasında bir yamacı kaplayan Selânikliler Mezarlığı, sol kolda, hayli yukarda Fıstıkağacı mevkiinde «Kapri» adında küçük bir gazino, az daha ilerde 1 berber, 1 kunduracı, 2 elbise temizleyici - lekeci, 1 kahve 1 fotoğrafcı, 1 terzi, 1 bakkal, 1 marangoz dükkânından mürekkeb küçük bir çarşı görülür. Daha yukarda sol kolda kitâbesi Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmış ve hicrî 1248, milâdî 1832 de inşâ edilmiş İkinci Sultan Mahmudun susuz ve lülesiz harâbiye terkedilmiş bir çeşmesi vardır. Yolun bitiminde sol tarafda Neşe Sineması, pastahâne ve gazinosu vardır. (Mayıs 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜLBÜLDERESİ CAMİİ — (B.: Feyziye Camii).

BÜLBÜLDERESİ CİNÂYETİ — 1945 yılında Eyyub Bülbülderesinde işlenmiş bir cinâyettir; zâbıtaya kaatil tarafından ihbar edilen bu vak'a, tahkikaatı idâre eden o zamanın Eyyub Emniyet Âmiri Fehmi Karabekir tarafından şöylece nakledilmişdir:

«Bir yaz günü sabahı idi, 16-17 yaşlarında çıplak ayaklı ve hırpânice kıyâfet bir oğlan merkeze geldi, Bülbülderesi Mahallesinde su arkının içinde küçük bir çocuğun boğazından iple boğulmak sûretiyle ölü olarak yattığını söyledi, yanıma baş komiseri ve iki polis neferi alarak vaka yerine gittim. Dokuz yaşlarında kadar bir çocuk derenin içindeki çamurlu sular üstünde yüzü koyun yatıyordu, gömleği bir kaç yerinden yırtılmış, pantalon kayışı çözülmüş, pantalonunun bir kaç düğmesi de zor görerek kopmuşdu, daha ilk nazarda kaatilin çocuğa tecavüz etmek istediği ve aralarında bir boğuşma olduğu görülüyordu.

«Bu sırada bir kadın çığlığı işittik, maktûlün anası gelerek evlâdının cesedi üzerine kapandı.

«Muhbirin adı Necati idi, maktul ile birlikde vak'adan bir saat kadar evvel uçurtma uçurduklarını söyledi, o gece Necati'yi karakolda alakoyduk, akrânı olmayan arkadaşından ne zaman ayrıldığını sorduğumuzda:

— Size haber verdiğimden az evvel, ben de artık eve gidecek idim, dere içinde ölüsünü görünce polise haber vermeğe koşdum.. diyordu. Sonra hatırlamış gibi ilâve etti:

— Biz uçurtma uçururken yanımıza bir adam geldi, oturdu, gaalibâ onunla beraber kalkıp gittilerdi.. dedi.

— Kimdi bu adam?.. diye sorduk.

— Osman.. dedi, ve adamın eşkâlini târif etti.

«Bu Osman bizce mâlûm bir adamdı, gaayetle güçlü kuvvetli, iri yarı ve uygunsuz gürûhundan, güzel gençlere karşı pek fazla alâka gösterir bir cinsî sapıkdı. Necati'nin sorgusu gece saat üçe kadar sürdü. Sabahleyin erkenden Osman'ı buldurup getirttim, şaşkın, aşırı heyecanlı, o gün bu iki çocuğu uçurtma uçururken yanlarına giderek seyretmediğinden başlayarak hiç bir şeyden haberi olmadığını söyledi. İlk soruşdurma zabıtları ile Necati'yi ve Osman'ı Emniyet Müdürlüğü cinâyet masasına yolladık. Ben, kötü şöhretine rağmen Osman'ın bu vak'ada mâsum olduğuna kanaat getirmişdim, fakat bir gün sonra muhbir oğlanla Osman Emniyet Müdürlüğünde yapılan soruşdurma evrâkı ile bizim merkeze iade edilince hayretle gördüm ki, müdiriyette tutulan zabıtta Osman suçunu itirâf etmiş gibi gösterilmişdi. Şöyle düşündüm: kaatil Osman olsaydı, öylesine zehir gibi bir kuvvete sâhib idi ki mülevves arzûsuna nâil olur, tecâvüz teşebbüsde kalmazdı. Bunu Osman'ın kendisi de söyledi, ve hattâ Necati'yi göstererek: «Adım bir kere kötüye çıkmış, bacak kadar çocuk değil bu bile elimden kurtulamaz..» dedi. Kaatili kan tutar diye bir söz vardır, bu vak'ada bir kere daha inandım, biz tahkikaat ile meşgul iken merkeze Yıldız isminde bir kız geldi, «Ben hâdiseyi gördüm, şâhidlik edeceğim..» dedi, ve tamâmen Osman'ın aleyhinde ifâde vererek, bu adamın küçük çocuğu dere içine sürükleyerek götürdüğünü gördüğünü söyledi. Fakat kızın ifâdesi soruşdurmada bana yeni bir ışık oldu, evvelâ ona inanmış gibi görünerek şaşırtmaca bir konuşma ile, polis merkezinde böyle ifâde verirse Necati'nin anasının kendisine ne vaidde bulunduğunu sordum, kız kendisine bir kat esvab yapacaklarını itirâf etti, artık hâdise gereği gibi aydınlanmışdı, kaatil bizi günlerdir uğraşdıran muhbir Necati idi. Fakat ağzı ile suçunu itirafı lâzımdı, oğlanı odama çağırttım, bâzı nasihatlarda bulundum, bir katil suçunu mâsum bir ada-

ma yüklemenin vebâlini anlattım, kendisinin yaşı küçük olduğu için belki hiç cezâ görmiyeceğini söyledim, halbuki Osman'ı asacaklarını, ve onun kanına da kendisinin girmiş olacağını söyledim, bunun üzerine her şeyi itiraf etti, beraber uçurtma uçururlar iken birden pis bir arzûya kapıldığını, onu dere içine götürdüğünü, fakat mukavemet görünce başını çamurun içine sokarak çocuğu boğduğunu, ipi de boğarak öldürdükden sonra boynuna doladığını söyledi, ve bunları yaşından hiç umulmayacak soğuk kanlılıkla anlattı. Kaatil oğlan 15 sene hapis cezâsına mahkûm oldu, ve üçüncü senesini tamamlar iken mahbushânede öldü».

Bibl. : Fehmi Karabekir, Türk zâbıtasının yakın tarihinden meraklı yapraklar, 3. vak'a.

BÜLBÜLDERE ÇIKMAZI — Üsküdarda Bülbülderesinde Terlikci Sokağındadır; başlangıcında iki araba geçebilecek genişlikde, bitimi gaayet dar, vaktiyle kabataş döşeli iken bakımsızlıkdan toprak yola dönmüş olup, ikişer katlı ahşab, kâgir, yarı kâgir ve çoğu bağçeli evleri mutavâzı gelirli âilelerin meskenleri görünüyordu (mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜLBÜLDERESİ UMUMHÂNELERİ — Aşağıdaki satırlar 1940 ile 1950 arasında hergün Göztepeye gelerek seyyar balık satıcılığı yapan, ve 1950 den sonrada doğub büyüdüğü Üsküdarda çarşı boyunda bir balıkcı dükkânı açan Üsküdar'ın son külhanbeylerinden Hüseyin'den tesbit ettik:

«Otuz kırk sene kadar evvel (1890-1900) Üsküdarın umumî evleri Bülbülderesinde idi, en namlı evler de Nigâr'ın, Hâlide'nin, Sütcünün kızı Kadriye'nin, Karakaş Melek'in, Vecdiye'nin ve Sâliha'nın evleri idi. Arab Sâliha diye meşhur olan sonuncu evin sâhibi, fuhuş âleminin çok cür'etkâr bir esir tüccarı hâlinde bir karıydı. İstanbulun köşe bucağından türlü hîle ve hud'ayla kandırıp fuhuş girdâbına sürüklediği kızlardan kimsesiz garibleri kendi evinde işletir, âilesi efrâdı tarafından Bülbülderesinde izinin tâkib edilmesi ihtimâli olanları evinde tutmaz, Bursaya, Balıkesire, İzmire ve hattâ daha uzaklara, Konyaya, Kayseriye göndererek oradaki kırmızı fenerli ev sâhiblerine yüksek ücretlerle devrederdi.

Üsküdarın umumî evleri Bülbülderesinden Toprak Sokağa, oradan da Söğüdlüçeşme civârındaki Paris Mahallesine nakledildi. Nihâyet o evlerde kapatıldı, içindekiler Beyoğluna nakledildi.

BÜLBÜLDERESİ SELÂNİKLİLER MEZARLIĞI — Üsküdarda aynı adı taşıyan semtde Bülbülderesi - Bağlarbaşı Yolu üzerinde, vapur iskelesi tarafından gelindiğine göre bu yolun sağ tarafında oldukca dik bir sırt üzerindedir, sed sed mezarlıkdır. Alt başındaki kapusundan girilince paralel iki yol başlar, sağ tarafdaki bir toprak yol olup bu kısımda mutevâzı kabirler görülür, soldaki yol ise asfalt dökülmüş olub kenarı boyunca ihtişamlı merkadler sıralanmışdır. Her iki kısmında rastladığımız en eski kabirler şunlardır: Selânikli Kolcuzâde Mustafa Halim bin Abdullah 1178 (1764-1765), kırık bir kabir taşında Mehmed Ağa 1216 (1801-1802), Abdi Osman 1202 (1787-1788), Selânikli Süleyman Ağa zâde Mehmed Ağa 1209 (1794-1795), Sâlim zâde Süleyman ibni Ali Ağa 1295 (1878), Dudu Paşa zâde Abdürrahman Ağa 1278 (1861-1862), Selânikli Motoş Ağa zâde Abdürrahman Şevki Bey 1307 (1889-1890).

Selânikliler Mezarlığı adı verilen bu kabristana sâir yerlerden olan kimseler de defnedilmektedir. Sağ tarafdaki kısımdaki Karaferiyeli ve diğer bâzı Rumeli kasabalarından kitâbeler okunmuşdur.

Pek mâmur olan diğer kısımdaki kabirler arasında bilhassa kayde değer olanlar: meşhur muallim Şemsi Efendi (1917), «Karadenizin derinliklerinde kaybolan? Millet vapuru süvârisi» Besim Kaptan (1882-1960), İbrahim Necmi Başaran (1891-1959); Dilber, Duhânî, Kapancı, Kibar, İpekci, Karakaş, Şamlı, Kavrem âilelerine âid hazîrelerdeki mükellef, muazzam merkadlerdir.

Hakkı GÖKTÜRK

BÜLBÜLDERESİ SOKAĞI — Eyyubun Gümuşsuyu Mahallesi yollarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 9 numaralı paftasında 118 işâretli yerinde, Bülbülyuvası Sokağı, Bülbülyuvası Mevkii ve Ârif Ağa Sokağı kavuşakları ile Kırkmerdiven Caddesi ve Eyyub-Gümuşsuyu Yolunun birleşdiği nokta arasında uzanır bir dirsekli bir sokak olarak gösterilmişdir. Bülbülyuvası Mevkii tarafından gelindiğine göre, yolun ortasından dere

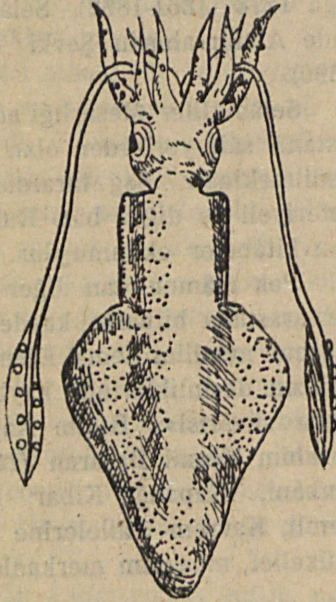
akmaktadır, sokağın sağ başında bir arsa, iki gecekondu, solda da bağçeli kâgir bir ev ile kulubemsi bir yapı görülür. Yol sola bir kavis çizdikden sonra ikiye ayrılır, sağ tarafı dik, toprak bir yokuş olur, solda kalan kısım, iki tarafı ağaçlıklı çıkmaz bir dere yatağına inkilâb eder. Sağdaki yokuş tâkib edilince, sağ kenarda bir katlı kâgir ve iki katlı ahşab iki ev inşâsı yarıda kalmış bir binâ görülür (şubat 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜLBÜL DİVÂNESİ — On yedinci asır ortalarında yaşamış ve kerâmetine inanılmış meczublardan; Evliya Çelebinin kaydine göre yaz ve kış elinde bir kafes ile bülbül gezdirir, bu divânenin bülbülü kışın dahi ötermiş. Hayatı hakkında başka bir kayde rastlanamadı.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

BÜLBÜLİYE — Mürekkeb balıkları âilesinden bir deniz mahlûku, Fransızlar «calmar = kalmar», rumlar da «Kalamarya» der; aynı âileden «supya», asıl mürekkeb balığına benzer, sudan çıkdıkdan sonra vücudu pelte renginde olup üstünde uçuk bir mavilik vardır, ve bedeni yürek şeklindedir, bir mızrak ucuno yahut iskambil kâğıdlarındaki pik = maça şekline de benzer diyebiliriz. Yuvarlak başındaki iri gözleri supyanın gözlerine nisbetle de büyükdür.

Bülbüliye
(K. Deveciyan'dan)

Başının üstünde sekiz aded ayağı ve iki aded gayet uzun kolları vardır, ayaklarının üzerinde dörder sıra, ve kollarının ucunda da iki aded vantozu vardır. Eti gaayet lezzetli, nefisdir.

Sürü ile dolaşırlar, ufak balıkları yerler. Çiftleşme mevsiminde kıyılara yaklaşır, ve ekseriya o zamanlar tutulur, çiftleşme mevsimi de ilkbahardır, diğer zamanlar derin sularda dolaşır. İstanbul balıkhânesine getirilen bülbüliyeler arasında 30 santim boyunda büyükleri görülmüşdür. Türkler pek iltifat etmez, daha ziyâde rumlar yer. Eskiden Beyoğlunda Kalyoncu Kolluğu meyhânelerinde en makbuı mezelerden sayılırdı, meyhâne miçoları müşterilerine: «Bu akşam supya yahud kalamarya var!..» diye âdeta müjde verirlerdi. Mürekkebi akıtılmadan kapkara çorbaya benzer yemeği yapılır, yahud mürekkebi akıtılarak tavada nar gibi kızartılırdı, göz için herhalde ikinci şekli de tercih edilir.

Bibl. : Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

BÜLBÜL KANTOSU — İmparatorluğun son yıllarında İstanbulda bilhassa avam ağzında hayli meşhur olmuş bir kantodur; ilk dinlenildiği yer, o devrin rağbet gören sazlı ve içkili lokallerinden Pangaltı Gazinosu, kantoya şöhretini temin eden de, o zamanlar burada çalan Kemani Salihdir; Salih, kantonun nekaratında yayını öyle çeker imiş ki, dinleyenler bülbül ötüyor sanırmış; kantoyu dilinden düşürmeyen halk Salihe de «Bülbül» lakabını takmış, ve sanatkâr bundan böyle bu lâkabla anıla gelmiştir. Edebi bir kıymet taşımayan kantonun güftesi şudur:

Ah şu dağlar zümrüd misal
Bülbülde yok sabra mecâl
Hazin hazin herdem ağlar
Garib garib ötme bülbül
Bülbül... bülbül... bülbül...

İsmail ARSEVİM

BÜLBÜLLÜ SOKAK — Kadıköyde Mühürdar semtindedir; Yenifikir Sokağı ile Gündoğdu ve Gürbüztürk sokakları arasında uzanır, üç araba geçebilecek genişlikde asfalt bir aralık sokakdır. Sokağın üst başında sağ köşede kapusu Yenifırın Sokağında, bağçe kapusu da bu sokak üzerinde 5 katlı bir apartıman, yanında 6 katlı bir apartıman, onun yanında 4 katlı kâgir bir ev; sol üst başda Varol Apartımanı, yanında 6 katlı Aral Apartımanı, daha sonra kapusu Gündoğdu Sokağında 5 katlı Hüdâverdi Apartımanı vardır (mart 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜLBÜL MAHALLESİ — Beyoğlu İlçesinin Taksim bucağı mahallelerinden; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 19 numaralı paftasında Kocatepe, Yenişehir, Bostan, Çukur

ve Şehidmuhtar mahalleleri ile çevrilmişdir; sınır yolları şunlardır: Irmak Sokağının bir kısmı, Yenişehir Dere Caddesinin bir kısmı (Yenişehir Mahallesi ile), Sakızağacı Caddesinin bir kısmı (Çukur Mahallesi ile), Tavla Sokağı, Hüseyinağa Kireçhâne Sokağı, Fabrika Sokağının bir kısmı (Şehid Muhtar Bey Mahallesi ile), Dıvarcı Âdem Sokağı, Yeni Kafa Sokağının bir kısmı, Tavşan Sokağı (Kocatepe Mahallesi ile), Kaşkaval Sokağı (Bostan Mahallesi ile).

İç sokakları da şunlardır: Madırga Sokağı, Çalgıcı Sokağı, Uygur Sokağı, Kılburnu Sokağının büyük bir kısmı, Büyükşişhâne Sokağının bir kısmı, Kavuncu Hasan Sokağı, Serdar Ömer Paşa Sokağının bir kısmı, Karpuz Sokağı, Büyükkırlangıç Sokağı, Havahoş Sokağı, Atlıases Sokağı, Kırlangıç Sokağı, Büyükbakkal Sokağı, Keresteci Receb Sokağının bir kısmı, Fındık Sokağının bir kısmı, Karaca Sokağı, Ağaderesi Sokağı. Büyük Zîbâ Sokağı, Küçük Zîbâ Sokağı, Dereotu Sokağı, Vişneci Sokağı, Zâbıta Sokağı. Leman Sokağı, Yenikafa Sokağının bir kısmı, Kapanca Sokağının bir kısmı, Gölbaşı Sokağı, Turan Caddesinin bir kısmı, Âşıklar Sokağının bir kısmı, Taksim Çeşmesi Sokağı, Macar Aralığı, Küçük Duvarcı Sokağı, Tenekeci Sokağı (yeni adı Şehid İlyas Sokağı), Mısırbuğdaycı Sokağı, Arnavud Çıkmazı (rehberde yokdur).

Bülbül Mahallesi, Tarlabaşı Caddesinin gerilerinden Yenişehire doğru inen bir bayır üzerine kurulmuşdur. Dik yokuşları vardır. Bâzı ara sokaklarının bakımsızlığı göze çarpar. Mahalle muhtarı emekli albay Bay Hamdi Tar'ın verdiği rakamlara göre Bülbül Mahallesinde 975 mesken (ev - apartıman), 260 dükkân vardır. Bu iki yüz altmış iş yerinin arasında birçok oto tâmirhânesi ve garaj, 1 matbaa, 1 eczâhâne, 1 ekmek fırını, 1 simitçi fırını, 1 banka şubesi (Türk Ticâret Bankası), 1 hamam, 1 spor kulübü lokali (Sakızağacı Gençlik Kulübü) vardır; mahalle nüfusu 7000 kişi kadardır. (1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜLBÜLSOKAĞI DALYAN — Büyükderede piyasa önünde kurulurdu; hudûdu Fonto iskelesinden Barutçubaşı yalısı önüne kadardır. Ekim ayı başından ocak sonuna kadar kurulurdu, daha eskiden yazın da kurulurmuş. Uskümru, palamut, torik, kefal, lüfer vesâir balıklar avlanırdı. Hudûdu içinde bir de voli yeri vardı, fakat kadîm teâmülüne göre dalyanın kurulu bulunduğu müddetçe kimse balık avlayamaz, dalyan bulunmazsa herkes ondalıksız avlanabilirdi. 8 Kasım 1329 târihinde bir corum zamanında bu dalyanın, öğleden sonra saat ikide bir kapanışında 520.000 uskumru aldığı ve bunları üç saat zarfında kâmilen Balıkhâneye sevk ettiği Balıkhâne siciline geçmişdir. Bu dalyanın bâzı yıllar bütün av mevsimince 5 milyon aded çiroz avladığı görülmüşdür.

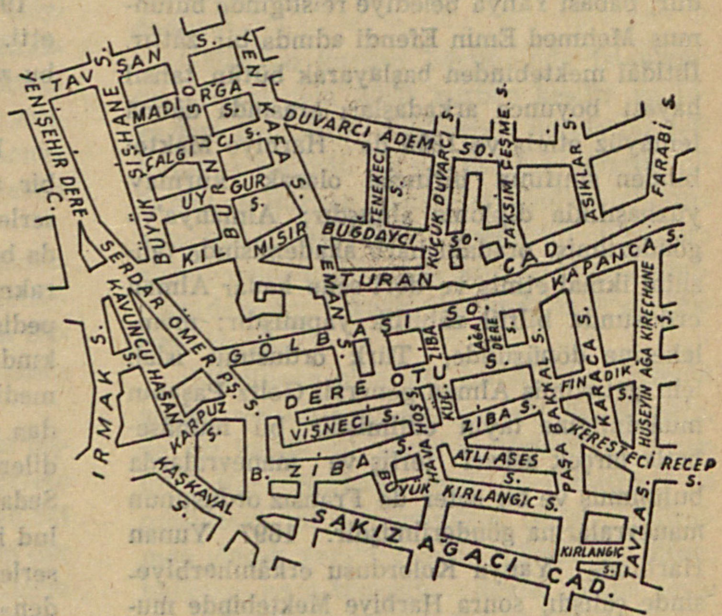
Bibl. : Karakin Bey Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

BÜLBÜL SOKAĞI VOLİSİ — Büyükderede Bülbül Sokağı dalyanı hudûdu içindedir. Dalyanın kurulu bulunduğu müddetçe burada kimse balık avlayamaz, fakat dalgan bozuldukdan sonra herkes âidat vermeden balık avlamakda serbesttir.

Bibl. : Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

BÜLBÜLYUVASI ÇIKMAZI — Eyyubun Üçşehidler Mahallesinde Bülbülyuvası Sokağındadır, toprak bir yoldur, üzerinde bağçeli, bağçe duvarları tahta perdeli iki ev vardır, bitiminde dik bir sırt görülür, bir köy manzarası hatırlatır (Şubat 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

Bülbül Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

BÜLBÜLYUVASI MEVKİİ — Eyyubun Üçşehidler Mahallesi yollarındandır; Bağ Sokağı (1934 B. Ş. Rehberinde gösterilmemişdir), Gümüşdere Sokağı ile birer kavuşağı vardır, yolun ortası dere yatağıdır; sokağın sonunda sağda sırt üzerinde kâgir. ahşab, yarı kâgir evceğizlere rastlanır, gerilerde sağlı sollu yamaçlarda da göçmen evleri görülür. (Şubat 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜLBÜLYUVASI SOKAĞI — Eyyubun Gümüşsuyu ve Üçşehidler mahalleleri yollarından; Balıkcıbakkal Sokağı ve Eskiyeni Dere Sokağı üçyol ağzı ile Bülbülderesi Sokağı, Bülbülderesi Mevkii ve Ârif Ağa Sokağının birleşdikleri nokta arasında uzanır; Bağ Çıkmazı, Bülbülyuvası Çıkmazı, Evlice Baba Mescidi Sokağı ve Saka Çıkmazı ile kavuşakları vardır. Yolun ortası dere olub üzerinde bir tahta köprü vardır, derenin suları, Eskiyeni Dere Sokağının iki kenarında bulunan iki kanaldan akıp gitmektedir.

Sokağın iki kenarında birer ikişer katlı ahşab, kâgir ve yarı kâgir evler, mütevâzi gelirli âile meskenleridir; 1 eskici, 2 bakkal dükkânı vardır, sokağın kapu numaraları 1 - 35 ve 2 - 50 dir. (Şubat 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜLKAT (Esad) — Türk ordusunun üstün asker hâtırası bırakmış generallerinden; aslen Yanyalı olup 1862 de orada doğmuşdur, babası Yanya belediye reisliğinde bulunmuş Mehmed Emin Efendi adında bir zâttır. İbtidâî mektebinden başlayarak bütün tahsil hayâtı boyunca arkadaşları arasında dâimâ temâyüz etmiş ve 1890 da Harbiye Mektebinden sınıfının birincisi olarak kurmay yüzbaşılıkla diploma almışdır; Almanya'ya gönderilmiş, oradaki harb akademisinde tahsilini ikmâl etmiş ve dört sene kadar Alman ordusunda bilfiil zâbitlik yapmışdır; memleketine dönüşünde, Türk ordusunu ıslah için getirilmiş Alman generali Goltz Paşanın muâvinliğine tâyin edilmişdir; bu münâsebetle birçok askerî teftiş ve manevralarda bulunmuş ve bir sefer de Fransız ordusunun manevralarına gönderilmişdir. 1897 Yunan Harbinde Yanya Kolordusu erkânıharbiyesinde çalışdı, sonra Harbiye Mektebinde muallim oldu, 1899 da da Harbiye'nin ders nâzırlığına tâyin olundu; bu vazifeye albay rütbesi ile gelmiş ve ders nâzırı iken paşa olmuşdur.

1907 de Üçüncü Ordu Kumandanlığı (Müşürlüğü - mareşallığı) muavini olarak Selânik'e gönderildi; 1908 de İttihad ve Terakkî Cemiyetinin gizli faaliyetine mâni olmamakla suçlandırılarak İstanbul'da Yıldız Sarayında sorguya çekilmesine başlandı, ve o sırada meşrûtiyetin ilânı ile bu kovuşturmadan kurtuldu.

Meşrûtiyet devrinde orduda muhtelif vazifelerde bulunarak 1911 de Beşinci Gelibolu Fırkası kumandanlığına tâyin edildi; Birinci Cihan Harbinde Çanakkaledeki Şimal Grupu Kumandanlığında bulundu, ki Atatürk'ün o zaman kumandanı bulunduğu 19. Fırka, bu kolorduya bağlı idi.

General Esad Bülkat (Resim : S. Bozcalı)

Esad Paşa harbden sonra bir ara Askerî Mektebler Umum Müfettişliği yaptı ve son tâyin edildiği 2. Ordu Müfettişliğinden çekilerek emekliye ayrıldı.

1920 de Salih Paşa kabinesinde onbeş gün kadar Bahriye Nâzırlığı yapdı.

1952 de İstanbul'da doksan yaşında vefât etti. Şöhretli kumandanlardan Vehib Paşa bu zâtın küçük kardeşidir.

Bibl. : İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları.

BÜNGÜL (Nureddin Rüşdi) — Değerli bir antikacı, millî kütübhânemize «Eski Eserler Ansiklopedisi» adı ile kendi sâhasında benzeri olmayan çok kıymetli bir eser bırakmış bir yazar (B.: Eski Eserler Ansiklopedisi); çağdaşımız olduğu halde hayatı hakkında maalesef en küçük bir bilgi edinilemedi; kıymetli eserinin neşri tarihi olan 1939 dan sonra ne zaman vefât ettiği de tesbit edilemedi; oğlu olduğunu tahmin ettiğimiz Sedad Büngül imzası ile intişâr etmiş bir mevlud ilânında N. Rüşdi Büngül için «antik eserler mütehassısı, şâir ve eski gazetecilerden» deniliyor; bu ilân 1951 yılında çıktığına göre değerli antikacının 1939 - 1951 arasında öldüğü anlaşılıyor; ilânı veren Sedad

Büngül de bulunamadı. Hazîn olan taraflardan biri de diğer antikacıların bize bu hususda en küçük bir yardımda bulunmayışıdır.

Adı geçen ansiklopedinin bâzı maddelerinde mevzû ile ilgili beyitleri vardır; şâirliğinin bundan ibâret kalmadığını zan ediyoruz; meselâ Benderyan işi için (B.: Benderyan):

Bakub âsârına oldum hayran
Güzel işdir, âferin Benderyan!

Beykoz işi zücâciye için (B.: Beykoz):

Âkıbet Beykoz denen gaayet güzel bir yerde de
Mârifet meydana gelmiş âferin Mehmed Dede

Boya maddesinde:

Şimdi sâbit boyanın kalmadı bir yerde izi
Boyadık her boyayı kaldı bir ancak fillizi

diyor. «Türk erlerine armağan» adlı bir kitabı olduğunu ansiklopedisinin «Çakmak» maddesinde kendisi kaydediyor.

BÜRGE (Fâzıl Şerefeddin) — Çağdaş türk hekimliğinin mümtaz sîmâlarından, tertemiz nâsiyesi ile intisab ettiği Cumhuriyet Halk Partisine şeref vermiş siyâset adamı; 1899 da Çatalcada doğmuşdur, ilk, orta ve lise tahsilini İstanbul'da yapmış, Tıp Fakültesini bitirmiş, asistan olduktan sonra Viyana ve Paris Üniversite kliniklerinde iç hastalıkları ve bilhassa akciğer hastalıkları üzerinde çalışmış, Paris Tıp Fakültesinde asistan titrini almış, İstanbul Üniversitesinde Doçentlik imtihanını kazanmış, bir müddet Fakültede çalışdıktan sonra, Heybeliada Sanatoryomu mütehassıslığında, Erenköy Sanatoryomu başhekimliğinde ve Yakacık Sanatoryomu müşavir mütehassıslığında vazife görmüştür. Türkçe, fransızca ve almanca orijinal etütleri ve tıbbî müşterek telif eseri vardır.

Siyasî hayatında, 1943 de Kocaelinden milletvekili seçilmiş ve 1950 ye kadar Mecliste ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının Günaltay Kabinesinde Gümrük ve Tekel Bakanı olarak vazife görmüştür.

Hekim olarak akciğer hastalıklarının teşhis ve tedâvisinde insan üstü bir mazhariyete ermiş olan Dr. F. Ş. Bürge, yine bir mevhibei ilâhiye olarak insanların iyiliği için çarpan çok hassas bir kalbe sâhibdir; ve olgun insanların şânından kendisini samimî bir tevâzû ile süslemişdir. 1946 da Cumhuriyet Halk Partisinin Aydın müfettişi iken, sabahın erken saatlerinde kaafile kaafile gelen köylüleri muayene eder, bu yorucu hizmeti sâdece meslek aşkı ile görür, parti işleri için çıkdığı seyahatlerde de hastalarla karşılaşınca hemen hekim olurdu.

Parti mücadelelerinin en nâzik safhalarında parti müfettişliği, İstanbul parti başkanlığı ve Bakanlık gibi vazifeleri, kanunların fazilet ışığı altında ifâ etmiş, muhâlefetin sağ duyusu olanları da asîl doktore sâdece derin hürmet beslemişdir; yalnız pis hasis menfaatlerin peşinde koşan poletikacılar içindir ki nâmus timsâli F. Ş. Bürge sevimsiz insan olmuşdur, bu da ona başkaca bir şeref teşkil etmişdir.

Niyazi Ahmed BANOĞLU

BÜRHAN (Hâfız) — (B.: Sesyılmaz, Hâfız Bürhan).

BÜRHAN EFENDİ (Kara) — Onaltıncı asır sonlarında yaşamış bir mâliyeci; doğum ve ölüm tarihlerini tesbit edemedik, mâliye kaleminden yetişmişdir; ve mesleğinde başdefterdarlığa (Mâliye Bakanlığına) kadar yükselmişdir. Başdefterdarlığı Üçüncü Murad zamanında 1585 de 7 ay 20 gün, ve Üçüncü Mehmed zamanında 1599 da 11 aydır.

Gaayet nâmuslu, devlet hazînesini koruma yolunda şahsî düşman kazanmakdan korkmaz, son derecede cessur bir adamdı.

İcrâatından bir kaçını devrin seçkin müverrihi Selânikli Mustafa Efendi şöyle kaydediyor:

«Her yıl kurban bayramında İstanbul'da pâdişah için 3000 kurban kesilir ve fukarâya dağıtılırdı, bu kurban paralarını defterdarlık verirdi. O yıl pâdişah seferde olduğu için Bürhan Efendi İstanbul'da tek kurban bile kesdirmedi, sebebini soranlara «Yanlış anlamayın ben kurban kesdirmiyorum değilim, kurbanlar orduda kesilecekdir!» dedi.

Müslüman olan bir hıristiyana «Sünnet akçesi ve merhem parası» adı ile 50 akçe, ve bir kavuk ile sarık verilmesi an'aneden idi; Kara Burhan Efendi; «Hıristiyan da müslüman da devletimizin teb'ası.. Müslüman olacak varsın camide müslüman olsun, halkdan para toplasın, devlet böyle şeyle meşgul olmaz» diyerek bu yardımı kesdi.

Her hafta İstanbul'daki dullara, yetimlere, âmâlara ve dilencilere sadaka adı altın-

da 3000 akçe dağıtılırdı; Bürhân Efendi bunu da kesip kaldırdı: «Devlet dilenci beslemez, gurebâ için de bunca imâret var, kimse aç kalmaz» dedi.

Pek haklı olmakla berâber bu değerli mâliyeci halk tarafından sevilmedi ve başdefterdarlıkda bir yıl bile kalamadı; mîri miranlık (paşa rütbesi) ile bir vâliliğe tâyin edildi.

Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : Selânikli Tarihi, yazma kısmı.

BÜRHANEDDİN EFENDİ (Kasımpaşalı) — İsmail oğlu Bürhaneddin künyesi ile tanınmış bir bahriye yüzbaşısı, Yerhisar torpidosu ikinci kapdanı, Birinci Cihan Harbi başında 20 teşrinisâni 1331 de (milâdî 3 aralık 1915) bu gemide şehid oldu.

Bibl. : Harb Mecmuası.

BÜRHÂNI TERAKKİİ HAMÎDÎ MEKTEBİ — İkinci Sultan Abdülhamid'in son devirlerinde açılmış bir özel okul olup 31 Mart Vak'asından sonra adı sâdece «Bürhânı Terakkî» olmuşdu. O devrin özel okullarının en meşhurlarından biridir, yine o devrin okul hayâtı bakımından bâzı hâtıralar bu kütükde tesbit edılmeğe değer.

Bu mektebin kurucusu, sahibi ve müdürü merhum İsmail Hakkı Beydir. İsmail Hakkı Bey, Ulagay Kimya Lâboratuarı müessisi rahmetli kimyager İbrahim Ethem Beyin kardeşidir. Hakkı Beyin bu okulu Rumeli Demiryolları tahvilâtı piyangosundan çıkan büyük ikramiye ile kurduğu rivayet edilirdi. Aksaray civarında bir konakta yerleşen mektep daha sonra Koska'da Ragıp Paşa Kütüphanesi karşısında o devrin Maarif nâzırlarından Zühtü Paşa konağının harem ve selâmlık kısımlarına taşınmış ve 10/23 Temmuz 1911 Hürriyet bayramı günü Tahtakale'de zühur eden ve tâ Aksaray'a kadar uzanan büyük yangında bütün eşyaları ile beraber tamamen yanmıştır.

Zamanının en iyi hususî mekteplerindendi. Müdür Hakkı Bey, öğrencilere, mektep hamedelerine ve hattâ öğretmenlere karşı bile çok sertti Hocaların şikâyet ettiği talebeleri ve kendisinin bizzat vermekte olduğu Osmanlı tarihi derslerini bilmeyen çocukları Allah yarattı demez, şiddetle döverdi. Falaka yalnız mahalle mekteplerinde vardı. Bu mektepte, müdür, çocuklara avuçlarını açtırır ve uzun dört köşeli bir cetvel tahtası veya bir metre uzunluğunda, serçe parmak kalınlığında bir değnek ile her avuca, işlenen kabahate göre, insafsızca beş ilâ yirmi değnek vurur ve çok kerelerde avuçları kanatırdı. O devirde, çocuk velilerinin okula gelip: «Oğlumu neye dövdünüz?» diye sorduğu pek vâki olmamıştır. Zira, çocuklar, müdürden dayak yediklerini evde söyleyemezler, söyleseler de ,hocaların vurduğu yerde gül biter, cevabını alırlardı. Devlet recalinin ve hatırlı kimselerin çocuklarını dövmeye müdür cesaret edemez, tekdir ve nasihatla iktifa ederdi. Hakkı Bey kısa boylu idi. Kendisinden daha uzun boylu hademe, arabacı ve hatırlı kimselerin çocuklarını dövmeye görülmüştür. Müdürün yatılı bekâr talebeden Münür namında bir de şamar oğlanı vardı. Münür Osmanlı tarihini pek iyi bilirdi. Mektepteki tedrisâtın ciddîliği hususunda kanaat hasıl eylemeleri için, evlâtlarını okula yazdırmaya gelen velilerin önünde Münürü tarih dersine kaldırır ve aldığı cevaplarla iftihar ederdi. Bununla beraber onu her vesile ile döverdi. Öğrenciler, müdür veya öğretmenlerden her hangi birisi görebilir deye sokaklarda başıboş, lâubâli dolaşamaz, arkadaşlarıyla oynayıp şakalaşamazdı. O kdar ki, evinde fazla yaramazlık, serkeşlik eden çocuklar, evden yapılan bir ihbar üzerine, mektep harici bu hareketlerinden dolayı da müdürden fena halde dayak yerlerdi. Bir cuma günü tâtilinde (O zamanlar hafta tâtili cuma idi.), Lâleli camii avlusunda, arkadaşı ile güreşen Ali isminde bir küçük öğrenci, ertesi gün müdürden yirmi değnek yemiş, fakat hatırlı bir kimsenin evlâdı olan rakibi tekdir bile işitmemiş, ancak fena halde korkmuştu.

Bürhanı Terakkii Hamîdî Mektebi, iptidaî, rüşdî ve idadî, yâni, ilk, orta ve lise kısımları ile leylî ve niharî (gündüzlü ve yatılı) idi.

Mektebin müdür muavini ve dahiliye zabiti namı ile Talât Bey adında bir piyade yüzbaşısı vardı. Bu zât da Hakkı Bey gibi eli daima değnekli gezerdi. Muhasebecilik, kâtiplik, veznedarlık, vekilharçlık vazifeleri hep Hakkı Beyin uhdesindeydi.

İptidaî (İlkokul) kısmı dört seneydi. Bir tek büyük odada ders gören ihtiyat ve birin-

ci sınıf öğrencilerine Sâlim Hoca namında sarıklı bir öğretmen, elifba, amme, Kuran-ı Kerim okutur, rakamları öğretirdi. İkinci sınıfın programında sarf yâni gramer, aritmetikten toplama çıkarma hüsnühat (Kaligrafi), ilmihal (din dersleri) ve Kuran okutulurdu. Bu sınıfın hocası Hafız İsmail Efendi namında nuranî yüzlü afif, mübârek bir zâttı. Üçüncü sınıfta, Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti hülefâsından Baha Necip Bey, kendi eseri olan sarf kitabından gramer ve kıraat (okuma), bahriye subaylarından binbaşı Hilmi Bey hesaptan kerrat cetveli, çarpma ve bölme, piyade binbaşılarından Mora Yenişehirli Emin Bey çoğrafya, müdür Hakkı Bey, Kayı Han kabilesinden Sultan Mecit devrine kadar muhtasar Osmanlı tarihi, Hafız Mustafa Efendi Tecvitle Kuran-ı Kerim, ilmiyeden Hasan Fehmi Efendi akaaidi diniye (din dersleri), Hafız İsmail Efendi, hüsnühat ve sülüs yazı, İlmiyeden Mesut Efendi farisî dersi verirlerdi.

Üç sene olan rüştiye, dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflardan teşekkül ederdi. Bu sınıflara da aynı hocalar gelirler, aritmetikten kesri âşârî ve adî (ondalı ve adî kesirler) ve hendese bahriyeli Hilmi Bey, umumî tarih meşhur muallim Cevdet Bey, Fen Darülfünun talebesinden Fikri Bey, arapça Dağıstanlı Zübeyir Hoca, sarf ve nahiv ilmiyeden Arnavut Tayyip Hoca, Türkçe ve inşad bestekâr Muhlis Sabahattin Bey, coğrafya Emin Bey, ve sonraları amiral olan Vasıf Bey, Fransızca şık ve bıyıkları daima kozmikli Abdurrahman Beyle topçu yüzbaşısı ve muharrir, levent endamlı Hasan Bahri Bey, resim müdür Hakkı Bey, edebiyat muharrir ve edip Raif Necdet Bey, beden terbiyesi piyade kolağası Şevket Bey taraflarından verilirdi. Sonraları açılan idadî (lise) sınıflarına da gene bu öğretmenler tarafından ders okutulurdu. 1908 inkılâbından sonra ders programına Ulûmu Medeniye, yâni Yurttaşlık Bilgisi ve Müzik dersleri ilâve edilmişti.

Mektepte sıkı bir disiplin hüküm sürerdi. Okula çakı getirmek şiddetle yasak edilmişti. Herhangi bir ihbar veya yoklamada çakı zuhur ettiği takdirde, sahibi, avuçlarına bir hayli değnek yerdi. Onun için mektebe evde açılmış birkaç tane kurşun kalem ve yontulmuş kamış kalemlerle gelmek icap ederdi. Mâdenî uçlarla yazmak da yasaktı.

Dersler bir saat sürerdi. Günde dört ders vardı. Yaz tâtili iki aydı. Şeker, kurban bayramları ile Sultan Hamid'in doğum günlerinde okul kapalı idi. Padişahın tahta cülûs donanması Ağustos ayına tesadüf ettiğinden öğrenciler bundan istifade edemezlerdi. Şimdiki gibi bol tâtil yoktu. Mektep senede topu topu iki buçuk ay kadar kapalı kalırdı.

Ramazan aylarında okula öğleden sonra gelinir ve erken çıkılırdı. Perşembe günleri divan kurulurdu. Bütün talebe hava müsait ise bahçede, değilse alt kattaki taşlıkda halka halinde toplanarak o hafta Aferin, Tercih, Tahsin ve Taltif namları altında talebelere muhtelif renkli ve yaldızlı kartpostal büyüklüğünde mükâfatları, müdür Hakkı Bey tarafından verilirdi. Bu merasim sonunda, mektepten kaçan ve içeride veya okul dışında talebelikle telifi gayri kabil bir harekette bulunan öğrenciye bütün mektebin huzurunda meydan dayağı atılırdı. Cezalı, yere serilen hasıra yüzü koyun yatırılır ve Hakkı Bey suçlunun belden aşağısına bütün kuvvetiyle 20 - 30 değnek atar ve darbenin şiddetinden şayet değnek kırılırsa yedek değneklerden birini daha alarak dayağa devam ederdi.

O zamanlar, bütün hususî mekteplerde olduğu gibi burada da bir bakkal dükkânı vardı. Bunları okul idaresinden kiralayanlar ekseriya Arnavuttu. Bürhanı Terakkii Hamîdi Mektebinin bakkalı Elbasanlı İsmail Ağa, burada kursun ve kamış kalem, defter, eseri cedit kâğıdı, «beş emek beş peynir» diye anılan iki parmak kalınlığında bir dilim ekmekle ince bir dilim beyaz veya kaşar peyniri, on paraya bir kâse sütlâç veya aşûre, on paraya gazoz, limonata, otuz paraya bir dilim ekmekle beraber bir ufak tabak ciğer kebabı ve fasulya piyazı satar ve öğrenciler tarafından kapışılırdı.

Mektebin uzak semtlerde oturan gündüzlü öğrencilerini okula getirip götürmek için şimdiki küçük kaptıkaçtı otomobilleri boyunda çift at koşulu arabaları vardı. 8 - 10 talebe alan bu arabaların iki yanında sülüs yazı ile mektebin ismi yazılı idi. Arabacı iskemlesi yanında itfâiye arabalarında olduğu gibi birer çan vardı. Bu arabalarla gidip gelen

öğrencilerden ayrıca bir para alınırdı. Gündüzlü ücreti dört ayda bir Osmanlı altını, yatılı ücerti de senelik 10 - 12 altın kadar bir şeydi.

Ahşab olan binâda yangına karşı tedbirler alınmıştı. Koridorlarda sofalarda, yangın başlangıcında pek tesirli bir söndürme âleti olan «Minimaks» cihazları, anormal bir sıcaklık karşıısnda otomatik olarak harekete geçen elektrik zilleri, iki tekerlekli yangın tulumbası, hortumlar, kanca, kazma, kürekler, borazan ve itfaiye miğferleri, su kovaları hazır vaziyette bulundurulurdu.

Mektebin yalnız misafir ve velilere gezdirilen ufak bir de müzesi vardı.

Sultan Hamid'in doğum ve tahta çıkış günlerinde okul mükemmel surette donatılır, kırmızı ve yeşil zemin üzerine ay yıldızlı muazzam bayraklar bina ve caddeye asılır, üzerlerinde «Padişahım çok yaşa» levhalı ve ufak bayrak ve renkli kandillerle süslü taklar kurulur, gece mum fenerleri ve kandiller yakılarak fişekler atılır, misafirlerle gelip geçenlere ve gazete muhbirlerine Hakkı Bey tarafından limonata dondurma, şeker ve saire ikram edilirdi. Ertesi günkü Sabah ve İkdam gazetelerinde Bürhanı Terakkii Hamîdî Mektebinin sâyei maarifvâyei hazreti padişahî de fevkalâde donatıldığı ve hüzzara ikram ve izazda bulunulduğu yazılır ve bundan Hakkı Bey çok memnun olurdu.

Mevlit kandillerinde öğrenciler yine divana toplanıp gûya padişah tarafından saraydan gönderilmiş gibi ikişer kulâh şeker verilerek müdürün bir işâreti üzerine talebeler bir ağızdan üç defa «Padişahım çok yaşa» diye bağırırlardı.

Teneffüslerde koşmak, kovalamaca oynamak ve her hangi bir oyun ile eller arkada dolaşmak yasaktı Bahçedeki tahta sıralarda oturularak konuşulacak, derse çalışılacak veya âheste adımlarla uslu uslu piyasa edilecekti.

Sultan Abdülhamid devrinde bir kaç defa tevzii mükâfat merasimi yapılmıştı. Bunun için mektebin karşısındaki ahır ve arabalığın geniş meydanında çadırlar kurulur, bayraklarla etraf donatılır, dâvet edilen maarif nezareti erkâniyle öğretmen ve velîlerin huzurunda îrâd olunan ve memlekette her ne yapılıyorsa hepsinin sayei şâhânede yapılmakta olduğunu iddia ve onu dünyalar durdukça başımızdan eksik etmemesini Allah'tan niyaz eden nutuklardan sonra Hakkı Bey öğrencilere mükâfatlarını dağıtırdı. En güzel ve makbul mükâfat, kadranında mektebin ismi yazılı nikel veya siyah cep saatleriydi. O zamanki para ile emsalleri 30 kuruşa kadar olan bu saatler herkese nasip olmazdı. Diğer mükâfatlar, ciltlerinin bir tarafında yaldızlı armâi osmanî, mukabil tarafında Tuğrai Hümâyun bulunan ufak tefek kitaplardı.

Sultan Hamide izafeten mektebin ismindeki Hamîdî kelimesi 1908 inkılâbından sonra silinerek yalnız Bürbanı Terakki kaldı.

Okulun koyu lâcivert, kenarları ve pantalonu kırmızı zıhlı, sarı mâdenî ay yıldızlı düğmeli, kapalı yakasında sırma ile işlenmiş mektebin ismi yazılı üniforoması vardı. Kollarındaki kırmızı şerid sayısı, öğrencinin sınıfını, bir sarı şerit geceli olduğunu, ve koldaki (△) işareti sınıf çavuşu olduğunu gösterirdi.

Yangından sonora Aksaray'da Haseki semtinde bir binâda açılan mektep bir müddet sonora tamamen kapandı.

Ahmed Refik GAMSIZOĞLU

BÜRHÂNİYE ABDULLAHAĞA CADDESİ — Boğaziçi Beylerbeyi arkasında Bürhâniye Köyü yolloarından, bu köyün ana caddesi; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 26 ve 28 numaralı paftalarında Kuşbakışı Cad. desi ile Beybostanı Sokağı ve Bürhâniye Çamlıca Yolu arasında uzanır gösterilmiştir. Bürhâniye Deresi Sokağı, Boduragaç Sokağı, Tunuslu Mahmud Paşa Sokağı, Resmî Efendi Sokağı, Bürhâniye Bayırı Sokağı, Karış Sokağı (eski adı Halidağa Sokağı) ile kavuşakları vardır. Kuşbakışı Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçecek genişlikde sağa sola kavisleri olan bir asfalt yoldur. Sol kenârında son halîfe Abdülmecid Efendinin çiftlik kasrının bağçe duvarı vardır, sağ tarafda tarlalar görülür. Bunları geçince sağda tek katlı ahşap bağçeli evler sıralanır, çıkırıklı bir kuyu ve bir çeşme vardır, ve yol hafif bir meyille köye doğru inmeye başlar. Sol kolda tek katlı ahşap evler önünde mermer bileyzikli güzel bir kuyu görülür, bileyziğine oyulmuş kitâbesi şudur: «(Bi'rüşşifâ). Elhac Ahmed Süreyya Bey El-

kaadirî halîlei muhteremesi Şerife Hatice A-tiyetullah hanım Elkaadirî hayrâtından. 25 Nisan 1320 (M. 1902)».

Köyün merkezî kısmında yol üstünde i-kişer katlı beton ve ahşap evler, bakkal, manav ve kahvehâne gibi dükkânlar ve Bürhâniye Camii bulunmaktadır, küçük bir çarşı boyudur. Burasını geçince sağ kolda ahşap evler seyrekleşir, sol yanı çukur, dere içi bağçelikdir. Karşı yamaçda da yine seyrek ahbap evler görülür. Yolun inişi devam eder, sağda Bandırmalı Mehmed Yürükoğlu hayrâtı 1952 tarihli bir çeşme vardır. Sağ kolda Karış Sokağı kavuşağını geçince bir bakkal dükkânı vardır. Bu dükkândan sonra sağ tarafı dik bir yamaç, sol kenarı yine çukur dere içi bostanlar, genişçe bir kavis çizerek Beybostanı Sokağı ve Bürhâniye Çamlıca Yolu üç yol ağzında sona erer. 1962 yılında Üsküdar ile Beykoz arasında işlemekde olan belediye otobüsleri bu cadde üzerinden gidip gelmekde idiler.

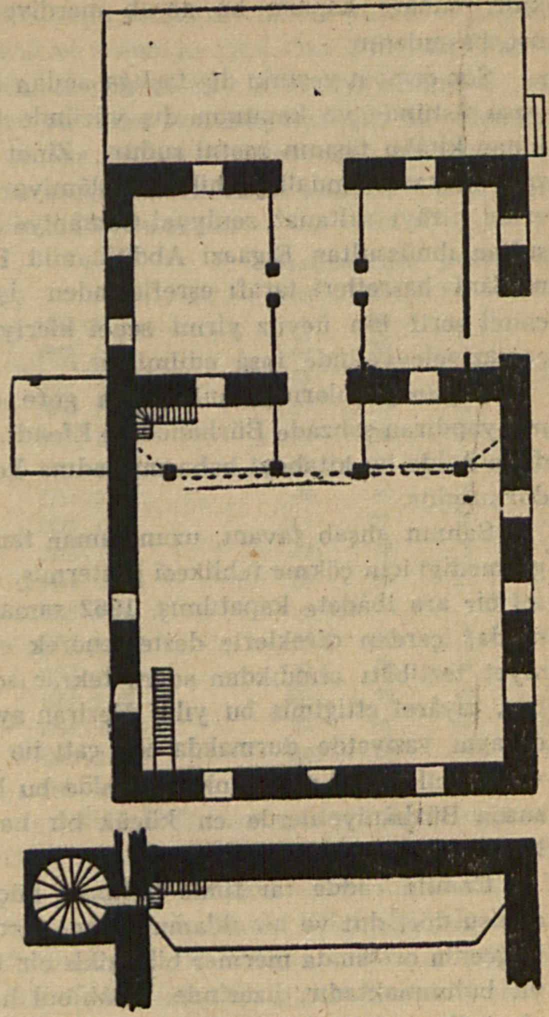
Hakkı GÖKTÜRK

BÜRHÂNİYE BAYIRI SOKAĞI — Bürhâniye Köyü sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 28 numaralı paftasında Bürhâniye Abdullahağa Caddesi ile Kâğıdcıbaşı Sokağı arasında uzanır gösterilmişdir, yine bu haritaya göre Raşid Bey sokağı ve bir isimsiz sokakla kavuşakları vardır. Yerinde Bürhâniye Abdullahağa Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba rahat geçebilecek genişlikde, elli adımlık yeri kaba taş döşeli dik bir yokuş olarak başlar, sonra toprak yol olur; birer katlı beton, ahşap, yarı ahşap ve hemen hepsi bağçeli evler arasından geçer. Köyün üç katlı beton bir binâ olan ilk okulu bu sokak üzerindedir. Okulu geçince sola kıvrılan yol çayırlar arasından geçerek Kâğıdcıbaşı Sokağına bağlanır.

Hakkı GÖKTÜRK

BÜRHÂNİYE CAMİİ — Boğaziçinde Beylerbeyi arkasında Bürhâniye Köyündedir; 1876 da Muhâcir Köyü adı ile kurulmuş olan bu köyün adı 1902 yılında bu camiin inşâsından sonradır ki camie nisbetle Bürhâniye'ye çevrilmişdir.

Son cemaat yeri ile berâber müstatil plânlı bir cami olup dört taş duvar üzerinde kiremit örtülü ahşab bir çatıdan ibârettir; dört köşeli minâre kâide ki duvarın bo-

Bürhâniye Camii
(Plân kroki : Hüsnü)

yunca yükselmiş olup bu kâidenin üzerine bodur bir taş minâre oturtulmuşdur. Bürhâniye Abdullahağa Caddesinin üzerinde, Altûnizâdeden gelindiğine göre yolun sol tarafında sert meyilli bir arsa üzerine inşâ edilmişdir, öyle ki, caddeye bakan sol yanına nisbetle sağ taraf duvarı hemen bir misli daha derinliğe iner, ve camiin giriş kapusu, balkonumsu ve etrâfı demir korkuluklu bir taşlığa açılır.

Son cemaat yerinin üstüne imam meşrûtası yapılmışdır, meşrûtanın kapusu ise cadde tarafında, camiin avlusuna açılır.

Sahn kısmı tam bir kare teşkil eder, sağ duvarda iki, mihrab duvarında iki, ve sol duvarda üç, ve son cemaat tarafı duvarında da iki, ki cem'an dokuz pencere ile aydınlatılmışdır. Kadınlar mahfiline sağdaki müezzin maksûresinden ahşab bir merdivenle çı-

kılır, minare kapusu bu ahşab merdivenin üst başındadır.

Son cemaat yerinin dış taşlığa açılan kapusu üstünde ve kapunun dış yüzünde bulunan kitâbe taşının metni şudur: «Zînet efzâyi makaamı muallâyı hilâfeti islâmiye ve erîke pîrâyi saltanat seniyyei Osmâniye Es-sultan ibnüssultan Elgaazi Abdülhamid Hâni Sânî hazretleri tarafı eşreflerinden işbu camii şerif bin üçyüz yirmi senei hicrîyesi cemaziyelevvelinde inşâ edilmişdir.»

Köyün yaşlılarının anlattığına göre camii yapdıran şehzâde Bürhâneddin Efendi olduğu halde bu kitabeyi babasının adına koydurmuşdur.

Sahnın ahşab tavanı, uzun zaman tamir görmediği için çökme tehlikesi göstermiş, cami bir ara ibâdete kapatılmış, 1962 ramazanında, içerden direklerle desteklenerek emniyet tertibâtı alındıkdan sonra tekrar açılmış, ziyâret ettiğimiz bu yılın Haziran ayında aynı vaziyetde durmakda idi; çatı ile tavanın âcil tâmiri zarûrî olduğu halde bu husussda Bürhâniyelilerde en küçük bir hareket görülmüyordu.

Camiin cadde tarafında bulunan küçük avlusu dört dut ve bir ıhlamur ağacı vardır. Bağçenin ortasında mermer bileyzikli bir kuyu bulunmaktadır, üzerinde: «Sâhibül hayrât velhasenât, sene 1326 (M. 1908)» yazılıdır, fakat hayır sâhibinin adı kaydedilmemişdir. Yine bu bağçede abdest almak için dört musluklu bir taş tekne ile küçük beton bir terkos çeşmesi, ve beton bir musalla taşı vardır.

Bürhâniye Camii
(Resim : Behcet Cantok)

Camiin cümle kapusu önündeki sed taşlığın altı tabutlukdur; minare tarafının gerisine de ayakyolları yapılmışdır.

Soncemaat yerinin üstünde bulunan imam meşrûtası bir sofa ve iki küçük odadan mürekkebdir; yine orada dar uzun bir de müezzin odası vardır; müezzin odasının kapusu cami içinde, kadınlar mahfilindedir.

Hakkı GÖKTÜRK

BÜRHÂNİYE ÇAMLICA YOLU — Bürhâniye Köyü yollarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 28 numaralı paftasında Bürhâniye Abdullahağa Caddesi üzerinde bir çıkmaz yol gibi gösterilmiştir. Kâğıdcıbaşı Sokağı ve Bürhâniye Ocakları Sokağı ile kavuşakları vardır. Yol bir araba geçebilecek genişlikte paket taşı döşeli olarak başlar, sağ tarafı dik kayalık, sol tarafı da çukur dere içi bağlık bağçelikdir. Sağda beton bir çeşme görülür. Sağa sola müteaddid kavisler çizer, inişli çıkışlı ilerleyerek tarlalar arasında sona erer; bu son kısmında da yine sağ kolda iki çeşme vardır (Mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜRHÂNİYE DERESİ SOKAĞI — Bürhâniye Köyü sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 28 numaralı paftasında Bürhâniye Abdullahağa Caddesi üzerinde bir çıkmaz yol olarak gösterilmişdir, Boduragaç Sokağı ile de bir kavuşağı vardır.

Dar bir toprak yoldur, birer katlı bağçeli evler arasından geçer, bir kaç bağçe ve bostan görülür, sonra dar bir keçi yoluna inkilâbeder, sol kenarı deredir, dereyi bir tahta köprü ile aşar, bu ikinci parçası kabataş döşelidir.

Hakkı GÖKTÜRK

BÜRHÂNİYE KÖYÜ — Boğaziçinde Beylerbeyi arkasında bir vâdinin doğu yamacında kurulmuş bir köydür, 1876 Rus harbinin Rumeli muhâcirleri tarafından kurulmuş olup ilk ve asıl adı da Muhâcir Köyü idi, «Bürhâniye» adını hicrî 1320 ve milâdî 1902 yılında, bu köye bir cami yapdırmış olan İkinci Sultan Abdülhamid'in oğlu

şehzâde Burhâneddin Efendinin isminden almışdır.

İstanbul'un idarî teşkilâtında Üsküdar İlçesinin Beylerbeyi Nâhiyesinin bir mahallesi sayılmışdır. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 26 - 28 numaralı paftalarında Küplüce, Büyük Çamlıca, Kısıklı, Bağlarbaşı (Altûnîzâde) arasında gösterilmişdir. Bir asfalt yol olan Bürhâniye Abdullahağa Yolu bu köyün, bir ucundan öbür ucuna ana caddesini teşkil eder, dükkânları ve camii bu yol üstündedir. Kuşbakışı Sokağı, Tunuslu Mahmud Paşa Sokağının bir kısmı, Bürhâniye Dere Sokağı ve Bürhâniye - Büyük Çamlıca Yolu sınırını teşkil eder. Yine bu paftalara göre iç yolları da şunlardır: Râşid Bey Sokağı, Kâğıtcıbaşı Sokağı, Bürhâniye Bayırı Sokağı, Resmî Efendi Sokağı, Boduragaç Sokağı. Yukarda adı geçen rehberde tesbit edilmemiş sokakları da şunlardır: Rasim Ağa Sokağı, Gülgen Sokağı, Bağlaraltı Sokağı, Enveriye Sokağı.

300 hâne olan Bürhâniye Köyünde yeni yapılmış bir ilk okulu (1955 - 1956), bir polis karakolu, bir posta kutusu ile bakkal, manav ve kahvehâne olarak 7 dükkân vardır. Nüfusu 1850 - 1860 arasındadır; halkının ekseriyetini mütevâzi gelirli küçük memur, işçi âileleri teşkil eder; rencberi ve sağmalcısı da vardır. Umûmî görünüşü ile şirin, pitoresk bir köydür. 1962 yılı Haziran ayında, sâhil yolunun yeniden tanzimi dolayısı ile Üsküdar - Beykoz arasında işleyen belediye otobüsleri bu köyün içinden geçmekde bulunuyordu, ki Bürhâniyelilere büyük kolaklık sağlamışdır; sâhil yolunun Üsküdar - Beylerbeyi arasındaki işi bittikten sonra da, günde hiç olmazsa iki üç otobüsün Bürhâniyeden geçmede devam etmesi gerekir. Suyunu terkos çeşmelerinden temin eder. Bir kaç dâne de hayır eseri kuyu var ise de 1962 yılında hepsi metrûk idi.

Köyün evlerinin çoğu ahşab ve hemen hepsi bağçelidir. Son zamanlarda da beton yapı girmişdir (1962 Haziran).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜRHÂNİYE KÖYÜ İLK OKULU — Bürhâniye Bayır Sokağındadır; ilk binâsı iki katlı, altı odalı, dört dershâneli ahşab bir yapı idi; çok harab bir binâ olduğundan yerine 1955 - 1956 arasında şimdiki beton mekteb yapdırılmışdır. Resmi küşâdı o zamanın vâli ve belediye reisi Ord. Prof. Dr. Fahreddin Kerim Gökay eliyle yapılmışdır. 3400 m² bir arsa üzerinde üç katlı bir binâdır.

Bu okulun kırk senelik verimi hakkında aşağıdaki istatistik cedveli okulun arşivinden çıarılmışdır:

	Okul mevcudu		Diploma alan	
	Kız	Oğlan	Kız	Oğlan
1922 - 1923	6	18	...	...
1930 - 1931	34	30	...	...
1935 - 1936	45	51	4	10
1940 - 1941	39	53	4	7
1949 - 1950	55	70	10	11
1950 - 1951	61	70	15	8
1951 - 1952	48	66	6	6
1952 - 1953	52	77	7	11
1953 - 1954	53	78	3	11
1954 - 1955	54	90	...	...
1955 - 1956	158		...	..
1956 - 1957	90	87	7	10
1957 - 1958	91	89	6	9
1958 - 1959	101	96	10	19
1959 - 1960	92	82	14	16
1960 - 1961	110	78	5	12
1961 - 1962	126	99	...	...

1961 - 1962 ders yılında öğretim kadrosunu meslek kıdem yılları ile şu zâtlar teşkil ediyordu: Başöğretmen Salâhaddin Tütüncü (18 yıl), Emine Dilek (34 yıl), Mustafa Öner (25 yıl), Yunus Yıldız (18 yıl), Mustafa Çetin (18 yıl), Şemsi Erdinç (vekil öğretmen).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜRÜNCÜK — Ham ipekden pek az mikdarda keten ipliği katılarak dokunur, yazlık eski güzel bir kumaşımız, ten üstüne giyilen iç gömleği, nâdiren de lüks olarak iç donu kesilirdi. Tül gibi incesi ve az kalıncası olurdu; ve incesi de tül gibi şeffaf değildi, sâdece tüy gibi hafifdi. İnce bürümcük kız, kadın çamaşırlığı, kalıncası da erkek gömlekliği idi, ve erkeklerin giydikleri bürüncük iç gömleğine «Helâlî gömlek» denilirdi. Halk ağzında «bürüncük» e «bürümcük» diyenler de vardır; hattâ antikacı merhum Nureddin Rüşdi Büngül «Eski Eserler Ansiklopedisi» adındaki güzel eserinde bu eski meşhur kumaşı «Bürümcük» telâffuzu ile alıyor ve şu mâlûmâtı veriyor:

«Kıvratma dedikleri bükülmüş (ham) ipekden kıvırcık olarak evlerdeki tezgâhlarda dokunan en kıymetli Türk çamaşırlığı bir nevi ipek bezdir. Bunların iplik karışığına

da helâlî derler. Gûyâ ipek kumaş ve ipek bez giymek erkeklere haram olduğundan bir az keten veyâ pamuk ipliği ile bürüncük helâlî oluverirdi. Kolay eskimez, kullanışlı en iyi, en güzel bir çamaşırlıkdır, ince fanilâlardan da hem daha iyi hem daha ucuza mal olur.» (N. R. Bünbül, Eski Eserler Ansiklopedisi).

Aslaa boyanmazdı, kendi tabiî rengi tatlı açık kremdi. Bâzan dokunur iken kanarya sarısı, kiremit alı, açık mâvi ve muhtelif genişlikde ipek çubuklar atılırdı; kadın bürüncükleri de kafes çubuklu dokunurdu. Dört parmak enliliğinde ekseriyâ mor kafesli bir bürüncükden de yazlık yatak çarşafı, cibinlik yapılırdı, tabiî yatak çarşafı da cibinliği de âyan ve eşraf kârı, lüks idi.

Ayak takımının giydiği âdî bez gömleklerin yanında bürüncük, yüksek tabaka harcı çamaşırlıkdı. Ayak takımından şehbaz gençlerin, meselâ bir yaz günü için iki çifte kayıkda işleyen iki tüvânâ genç hamlacı, kürek başına küfür küfür helâlî gömleklerle geçip oturduklarında, kendilerini pek haklı olarak süslenmiş bilirlerdi. Kibar ve ricâl de hususî kayıklarının hamlacılarına, günlük hizmetlerindeki çubukdar tâzerû oğlanlara, uşaklara bir servet gösterisi olarak bürüncük, helâlî gömlekler giydirirlerdi.

Aşağıdaki manzum portreleri, geçen asır başlarındaki İstanbul halk hayâtı, bilhassa yeniçeri ve ayak takımı hayatı bakımından çok zengin bir kaynak olan yeniçeri halk şâiri Galatalı Hüseyin Çorbacı'nın destan mecmuasından alıyoruz:

Çağşırı muglim laz Deli Abdiden
Yemenisi Galatalı Fehmiden
Helâlî gömleği Koca Ammiden
Şâhin başda Cezâyirin fesidir

★

Doyum olmaz anda topuk seyrine
Sünbül parmakların istif dengine
Ya efendim o bürüncük gömleğin
Söz var mıdır âşiftelik fendine

★

Omuzda afili cebkenle yelek
Gök mâvi çubuklu bürüncük gömlek
Kuşakdan sallanur topuzlu köstek
Topuk vura vura gelür civelek

★

Perçem Has Bağçenin katmer sünbülü
Nazarlığın incilidir püskülü
Sinesi uryandır merdi meydandır
Gömleği bürüncük tersâne gülü

Külâhın o samur kaşlara eğmiş
Cezâyir kesimi beyazlar giymiş
Helâlî gömlekle ol kalyoncuyu
İşittik geçende hünkâr beğenmiş..

★

Vasfı hüsnü üzre ne yazılsa az
Ayağına düşdüm eyledim niyâz
Bürüncük gömleğin çıkarup şehbâz
İbrişim fûteyi kuşandı bele

★

Hamlacı Mustafam pek civelekdir
Hâli vahşet üzre misli melekdir
Ayağı yalıncak oğlanın ammâ
Gömleği helâlî olmak gerekdir

Aşağıdaki satırları da bu destan mecmuasının kenarındaki anonim bir notdan alıyoruz:

«Sinobda şehid ve gark u nâbûd olan Karibceli Mustafa Çavuş Galatalı Hüseyin Çorbacı'nın işte bu Karanfil Mustafasıdır. Evâilinde kadrü kıymetin ve haddin bilmez bir turfa oğlandı; aklı başından bir karış havada pervâz ider haylaz, ammâ sardığı acemkârî şal üç arşından diraz; helâlî gömleği âlâdan âlâdır, Tırabızan bezi donu üstüne çekecek şalvar bulamaz nev hat palaz, Azebler Kapusunda olan fırında pasacı idi, sîmin bâzûsunda Altmış dördün nişanını taşırdı, Vak'ai Hayriyede bir kûşei necât bulmuş ise karanfilliği sihridir, ol dahi hüsün ve an ve cilve ve işvedir, kuşca canın kurtarub Tersânede nefer olmuşdur».

Yüzü dâimâ tatlı kırışık, dalgalı duran bürüncük gömlekler de, yukardaki tasvirlerde olduğu gibi, elhak bir güzel genc vücûduna yaraşır, giyene albeni verirdi, ki bu gömleklerin kolları da bol ve az uzunca kesilir, salındığı zaman el üstüne dökülür, iş başında da ya bilek, yahud dirsek üstüne sıvanırdı.

Bürüncük, eski köçek oğlanların da en ziyâde rağbet ettikleri bir bezdi, onlar bürüncükden bilhassa şalvar kesdirirlerdi. Şeffâfiyeti olmayan bu son derece hafif bez içinde, civelek ve çâlâk köçek vücûdunun mübhem belirtisinin şehvetengîz câzibesini kaabûl temek lâzımdır, vücudun güzel bir çizgisi bir anda bütün keskinliği ile çıkar ve birden kayboluverirdi.

Diğer bütün esnaf gibi bürüncük dokuyucular da gedik usûlüne tâbi idi, ve kaç kişi, kaç tezgâh olduğu kesin olarak tesbit edilmişdi, işçisi de tezgâhı da ne artar, ne ek-

silirdi. İstanbul'da dokunan bürüncük büyük şehrin ihtiyâcını karşılar mıydı, başka yerlerden bürüncük getirilir miydi bilmiyoruz; bildiğimiz İstanbul'da kadimden beri bürüncükcüler gediğinin 91 iş yeri olarak tesbit edildiğidir; bir dokuma atölyesinde de 1 usta, 1 kalfa, ve her ikisi için birer çırakdan dört kişi kabul edilmişdi; bir atölyede de birinde usta dğerinde kalfa işlemek üzere iki tezgâh kabul edilmişdi, bütün bürüncükcüler usta, kalfa, çırak 364 işçi ve 182 tezgâhdı. 1786 tarihli bir gedik fermanında, yukarıya nakletttiğimiz rakamlardan sonra şu hüküm yazılıdır: «Bürüncükcü esnafından biri öldüğünde tezgâhı evlâdına kalır, evlâdı yoksa, yâhud askeriye, ilmiye ve mülkiyeye intisab ile esnaflıkdan çekilmiş ise tezgâhı ölen ustanın, ustalığa lâyıksa kalfasına kalır, kalfa usta olunca müstaid bir çırak da kalfa olub diğer tezgâha oturur. Aralarına hâricden kimse giremez».

Aşağıdaki kıt'a İstanbul'un esnaf güzelleri şânında yazılıb «Hûbannâmei Nevedâ» adını taşıyan manzum risâleden alınmışdır:

Bürüncükcü civan ipekden nâzik
Mekik parmağında görünür ilik
Ustanın kalfanın bâşı tâcıdır
Pâyin öpen râhi aşkde hâcıdır
Sâhibi iffettir serâpâ nûrdur
Ol civan şu'lei şem'i kâfûrdur

İstanbul'da ve hattâ memleketimizde bürüncük tezgâhlarının kalmayışı, günlük hayâtımızda millî asâlet ve zarâfetimiz adına büyük, elîm kayıpdır.

BÜRYAN — Aslı farsca «biryan» kelimesidir, «ateşde kızartılmış et, kebab». Hüseyin Kâzım Bey Büyük Türk Lügatında dilimizden iki misal veriyor, Sünbülzâde Vehbi'den:

Ateşi fakr ile sûzan oldum
Ciğeri derd ile büryan oldum

ve İshak'dan:

Rahti bahtım nâri aşka yandurub pervâne vâr
Şem' veş uryânü büryan eyliyen sensin beni

beyitlerini alıyor.

Geçen asrın sonlarında yaşamış kalender meşreb halk şâiri Üsküdarlı Kâtib Âşık Râzinin de İstanbul'da Sultanhamamında bir dükkânda işler bir büryancı güzeli hakkında yarı hezel yollu bir manzûmesi vardır:

Ey büryancı dolberi
Uzak durma gel beri
Su dökemez pâyine
Güzellerden hiç biri

Peri sûret fidansın
Mahbûbu cümle nâsın
Ol dîvâne gürûhu
Hüsnün şem'ine yansın

Pâ bürehne şehbazdır
Bıçkın meşreb haylazdır
Dükkânın âbı rûyi
Altın başlı palazdır

Semti Sultanhamamı
Şehri tutmuşdur nâmı
Beyler paşalar gelir
Sanma yalnız avâmı

San karınca yuvası
Kesilmez ard arası
Büryancı güzelinin
Dükkânıdır burası

Edebiyatımızda olduğu kadar asırlar boyunca İstanbul'un halk ağzı sohbetlerinde de pek çok kullanılmış ve cumhuriyet devrinde dil inkilâbından sonra tamamen terk edilmiş bir isimdir (B. : Kebab, Kebabcı).

BÜTE (Mehmed Fuad) — İstanbul'un gazete ve mecmua serbâyilerinden ve bu İstanbul Ansiklopedisi'nin birinci fasikülünden itibâren İstanbul başbâyii; 17 Mayıs 1911 de İstanbul'da Aksaray'da Şekerci Sokağında bir evde doğdu; İstanbul Telgrafhânesi muhâbere memurlarından Hâfız Mehmed Cemil Bey ile Firdevs Hanımın oğludur. Orta tahsil çağında iken, memûriyeti nakledilen babası ile beraber İzmir'e gitti ve orada 1924 yılında henüz on üç yaşında bir çocuk iken Âhenk gazetesinde musahhihlik ile iş hayatına atıldı; şöyle ki, hâfızı Kur'an olan babasının himmeti ile o küçük yaşında Türk dilindeki arabca kelimeler üzerinde imlâsı çok düzgün idi; o zamanlar Türkiye'nin namlı başmuharrirlerinden biri olan Mehmed Şevki Bey

Fuad Büte
(Resim : S. Bozcalı)

de makaalelerini gaayetle mustalah yazardı; muharririn câhil mürettibler tarafından yanlışlarla dolu olarak dizilen yazılarını dikkatle tashih edebilecek bir musahhih bulunamamış, İzmir orta mektebinin türkçe muallimi tarafından bu çocuğun istihdâmı tavsiye edilmiş, musahhihliği pek güzel başaran Mehmed Fuad da, gazeteciliğin câzibesine kapılarak tahsili terketmişdi.

Âhenk gazetesinde 1934 yılına kadar on sene çalışdı; Mehmed Şevki Beyin yerine Âhenk gazetesine başmuharrir olarak getirtilen Nizâmeddin Nazif Tepedelenlioğlu, gençliğinin en âteşin çağlarında Fuad Büte'ye atılganlık yolunda örnek oldu; ki hayat mücadelesinde muvaffakiyeti üzerinde hissesi çok büyükdür.

1934 de yine babası anası yanında İstanbul'a gelen ele avuca sığmaz delikanlı uzakdan akrabâsı olan Tahsin Demiray'ın matbaasında iş buldu; bir müddet sonra T. Demiray'ın matbaası «Türkiye Yayın Evi» adı ile inkişaf ederek İstanbul basın ve yayın âleminin ön safda müesseselerinden biri olunca, Fuad Büte, beş altı sene kadar da Türkiye Yayın Evi'nin idâre müdürlüğünü yapdı ve 1942 de yine bu müessesenin İstanbul ve taşra bâyiliğine getirildi; bir sene kadar sonra da Nâil Serman adındaki ortağı ile beraber işini genişleterek istanbulun serbâyîleri arasına girdi; ki 1961 de, Akşam, Tanin, Hür Vatan, Havâdis gazetelerini Kim dergisi'ni, Çocuk Haftasını ve Yavru Türk mecmualarını ve Galatasaray spor gazetesini Fuat Büte ve ortağı satışa dağıtmakda idi.

Ortanın az üstünde uzunca boylu, vücûdu pehlivan yapılı, pençeli bir zâttir; yaradılışı mesleğine elhak pek uygundur; ve muhakkak ki sempatik adamdır; ve iş hayatında doğruluğu, iffeti ile tanınmışdır.

Delikanlılık çağında güreşmiş, an'anevî Türk yağlı güreşinin hayranı, Edirne'de yapılan Kırkpınar Güreşlerinin de en sâdık müdavimlerindendir. Yine gençliğinde futbol oynamış, hâlen koyu Beşiktaşlıdır; sekiz yıl «Beşiktaş» adı ile bir spor dergisi çıkarmış, beş yıl da bu büyük spor kulübünün idâre heyetinde çalışmışdır.

Kuş meraklısıdır, Cerrahpaşa'daki evinde florya, saka, iskete, üçyüzden fazla kuş; içi tavuk, kaz, ördek ve hindi dolu, ve İstanbul'un en konforlu muazzam bir kümes vardır.

Ömründe kahvehâneye girip oturmamışdır; askere gittiğinde, yirmi yaşlarında tütün tiryakisi olmuş, terhisinden sonra da bâdeye iltifat etmeye başlamışdır. İçki sofrasında dilbazdır, neş'elidir; neş'e ve şatâreti de dâimâ edeb ile sınırlıdır. Arkadaşları için güvenilir, hattâ ekseriyâ fedâkâr dosttur.

Bir kuru ekmeğe karşı dahi hamdü şükreden terbiye ile yetişmiş, fakat, yarânı arasında da boğazlı adam tanınmışdır; bir içki sofrasında 40 pavuryayı, bir başka sofrada da 20 kilo tutan dört istakozu tek başına yediği görülmüşdür; iştihâsı, bazan, sevdiği şeye saldırma şeklindedir.

İstanbul basın âleminin ve Ankara Caddesinin sevilmiş sîmâlarından olan Fuad Büte 1938 de evlenmiş, biri kız biri oğlan iki evlâd sâhibidir.

BÜTTEN (Süleyman) — Türk Kumandan ve kalem sahiplerinden, bilhassa eski Türk silâhları üzerinde derin bilgi ve ihtisas sahibi; 1293 (1876) da doğdu; Harbiyeden topçu zâbiti olarak çıkdıktan sonra, Trablusgarb, Balkan ve Birinci Cihan Harbleri ile İstiklâl Harbine iştirak etti, bilhassa Sakarya ve Başkumandanlık meydan muharebelerinde büyük yararlıkları görüldü, 1931 de İstanbul Askerî Müze Müdürlüğüne tâyin edilerek 1941 e kadar on yıl müzenin tasnif ve tertibinde kıymetli hizmetler ifa etti.

Askerî Müze neşriyatı arasında kıymetli tedkikleri vardır, «Muhitülmeaarif İslâm-Türk Ansiklopedisi» nde de «Alâtı Harbiye» maddesini yazmıştır.

Bibl. : Mühitülmearif.

BÜYÜ, BÜYÜCÜLER — Dünyanın her tarafında olduğu gibi, asırlar boyunca büyük şehir İstanbul'un günlük hayatında da milyonlarca insan büyüye inanmış, sayısız hesabsız büyücüler, felâketler veyâ saadetler hazırlamak için büyüler yapmış, ellerinden tüyler ürpertici işler çıkmışdır.

İstanbul'da halk ağzında büyü için «yapan da, yapdıran da kâfirdir» denilir, fakat bir kadının kocasına, bir erkeğin karısına, bir adamın malına göz koyanlar dâima bulunmuş, âile geçimsizlikleri, akrebe benze-

tilmiş akrabâ, hattâ bâzan siyâsî ihtirasların esirleri, kadın veyâ erkek, ricalden ve kibardan ve ayak takımından, büyüyü yapdıranın da kâfir olacağını unutmuşlar, büyücü aramışlar, ve aradıklarını İstanbul'un bir köşesinde her zaman için bulmuşlardır. Öyle ki, büyücü tipi, halk hayatının mâkesi olan hayal oyunlarına geçmiş, meddah hikâyelerinde yer almışdır.

İstanbul'daki halk inanına göre, büyücü müslüman ise, yapdığı büyü çözülebilirmiş; büyücü hiristiyan ise, yapan ölüp de eli toprakda çürümedikçe çözülmezmiş; ikincisine kâfir büyücü denilir idi.

Büyücülerin kendilerine müracaat edenlere yapdırtdıkları bâzı büyüler şunlardır:

Kadını kocasından, erkeği karısından, veyâ iki dostu yekdiğerinden, evlâdı babasından anasından, ana babayı evlâdından, sâdık bir bendeyi efendisinden, hattâ bir vezîri pâdişahdan soğutmak için, büyü hedefi olan kimsenin üzerine domuz yağı sürmek.

Bir âile yuvasının ağız tadını bozmak için o evden şeker çalıp bununla büyücüye büyü yapdırmak.

Bir kimsenin körü körüne emir altına alınması için, kendisine, büyücü elinde terbiye edilmiş eşek veyâ öküz dili yedirmek.

Bir kimsenin türlü sıkıntı ızdırab, zârûret ile kahrolması için kasablardan koyun veya sığırın kürek kemiğini alıp bunun üstüne felâketi istenilenin adını yazdırtarak kurumuş bir ağacın dalına asmak. Bundan ötürüdür ki kasablar hâlâ, müşterisine kürek kemiğini bir bıçak veyâ satır darbesi ile kırmadan vermezler, hattâ İstanbul kasablarının çoğu, bu kemiği, üzerindeki eti iyice sıyırdıkdan sonra dükkânda alıkoyar, müşteriye vermez, kırdıkdan sonra kendi çöp tenekesine atar.

Nifak ve fesad için, nerede çıkması isteniliyorsa oraya yılan suyu dökmek. Bir yılan öldürülür, suya atılır, üç gece tutulur, o suya yılan suyu denilir.

Bir âile yuvasını dağıtmak için, tartılmamış bir mikdar darı alıp misafir gibi o eve gitmek, ve gizlice bir köşeye serpmek. Buna halk arasında «Dardağan Darısı» denilir.

Bir eve ölüm şeâmeti için, keza misafir gibi girerek bir köşeye lif tohumu serpmek.

Ömür kısaltmak için, o kimsenin boy ölçüsü alınmış bir pamuk ipliğine 41 düğüm vurmak.

Bir kimseyi hastalık ile inim inim inletmek için, bir sabun parçasına adını yazdıkdan sonra isminin her harfine bir iğne saplayarak bu sabun parçasını bir kör kuyuya atmak.

Bütün bunlar yapılır iken büyücüler bir takım dualar okurlardı, veyâ öğretip okuturlardı.

Bâzı büyü şekilleri de vardır ki, nezâhetini ve îmânını muhafaza eden bir kalem asla yazıp târif dahi edemez. Galiz bir cehil ile şenâet ve denâet eseridirler.

Halkın büyü bozmak için baş vurduğu en basit tedbirler de şunlardır:

Yedi mushafı şerif ağırlığı kadar su ile boy abdesti almak.

Tartılmamış maydanos tohumu atılmış su ile boy abdesti almak.

Evin eşiğine ayni kapda toplanmış ana kız sidiği dökmek.

Ressam Salih'in «Tarihden Çizgiler» albomundan mübalâğalı büyücü tipi

Evin eşiğine tartılmamış sirke dökmek.

Yılan gömleğini ateşe atup dumanı ile tütsülenmek.

Rahmetli büyük dostumuz Sermed Muhtar Alus, büyü ve büyücüler üzerine bize şu notları tevdi etmişdir:

«Çok eskilere gidemem, bildiğim 1890 - 1900 arasıdır; büyü, en fazla cinsiyet cilvelerine, şirin gözükme, sevgi, sevilenin kayıdsızlığı, vefâsızlığı, ihâneti gibi keyfiyetlere münhasırdı. İster helâlinden olsun, ister haramından. Meselâ toy bir şabıemred mahallede komşunun hoppa kızını kafes aralığından göre göre seviverir, yemez içmez, eridikçe erir; oğlan tarafının etekleri tutuşurdu:

— Evlâdımızı büyü ile bu kılığa soktular, kahrolsunlar, Köprü üstünde dilensinler inşallah!

«Kız tarafında da şu kanaat:

— Anası karı, anne annesi kocakarı zavallı genci kıskandı; vırlaya vırlaya hayali fenere çevirdi; sürüm sürüm sürünsünler!

«Yine bir başka mahallede, ev hali bu ya, karı koca arasıra atışırlarken hanım hırgürü arttırmış; çıngır çıngır bağıra bağıra veriştiriyor. Beriki süt dökmüş kedi. Gelinin şirretliğini duyan kaynanada, büyük kaynanada çeneler işler:

— Oğlumuz olacak öküz bunları işitiyor da dudak bile kımıldatmıyor... Ben olsam lâhzada kadının pastırmasını çıkarırdım!

— Leşini yere serdikten sonra kaltağı talâkı selâse ile boşar, kapı dışarı dehlerdim!

«Altmışlık, çarpıntılı bir efendi, soluna yatayım diye yatakta hatuna arkasını dönmüş; uykuya varmış. Derhal günahına girilirdi:

— Aklı fikri kimde acaba? Kâğıt kavafı Sadberk şırfıntısı, adamcağızı büyüledi mi yoksa?

Etli canlı, tuvaletine düşkün gelin hanım sofrada sarmısaklı yahniyi, yoğurtlu Tatar böreğini, kâse dolusu erik hoşafını gövdeye atmış; kımıldanamıyacak raddeye gelip mindere uzanmış, şekerlemede. Kulaktan kulağa fısıltılar:

— Kocasında gözü yok ki, Zibarıp gözleri kapalı mutlaka birini düşünüyor; Hafız Recebi mi, Hafız Samiyi mi seviyor nedir?

— Hüddamlı bir hocaya baktırıp anlasak!

— Mahmutpaşa mahkemesi avlusundaki Küpeli Araba büyü yaptırsak, tâzeyi soğutsak!

«Büyünün hedefleri muayyen, ona karşı korunacak kalkanlar çeşitliydi. Önce şirinlik faslından başlayalım: Keskin bir hocaya şirinlik muskası yazdırıp takılır; sürmeye şirinlik duası okunup gözlere çekilir; çevirgil duasiyle okunur; meram her kimi kasıt ise ismini 41 kere yazıp kâğıt mangalın dibine gömülür; desturun şekere tebevvül edip o şeker içeceği kahveye katılır; beneksiz siyah tavuk okutulup yedirilirdi.

«Olur a, araya kara kedi girmiş; kadın veya erkek evden kaçmış. Diral Dedenin düdüğü gibi kalanın yapacağı şu: Eşim de ben-

Ressam Salih'in «Tarihden Çizgiler» albomundan mübalâğalı büyücü tipi

cileğim yanıp tutuşsun, dayanamayıp gelsin diye 7 adet karabiber tohumu ile 7 tek Arnavut biberini ateşte yakar, defne yaprağına 9 tane (gel, gel) kelimesini yazıp tütsülenir.

«Baş göz oluşun, gerdeğe girişin 40 ıncı günü; balayları içindeler. O vakte kadar yıldız barışıklığı mükemmel, dörtbaş mâmur, sohbet ve muhabbet yolunda, fakat güveyde değişiklik var. Vâkıa önden tedbir almak unutulmamış. Nikâh kıyılırken kapının arkasındaki tâze, ölünceye kadar helâlinden ayrılmamak için iki elini kenetlemiş, örgülü saçını düğümlemiş. Erkek ise ellerini birbirine bağlamamağa dikkat etmiş; zira aksi şeytan ya bağlayıverirse...

Adam iyi hoş, halim selim, kuzu gibi iken birdenbire torbadakileri çıkarmağa başlar. Biraz celâlli, ağzı bozuk; ikide bir öfkeleniyor, atıp tutuyor, kantarlıları veriştiriyor.

«Onun da çaresi vardı: Ağzını, dilini tutmak için eşek dili yedirilir, rahata kavuşurdu. İstersen sırtına bin, deh çüş diyerek dolaştır, boyun eğsin.

«Evleneli yıl olmuş, yolda yolcudan haber yok. Adamın suratı bir karış, kendisinin kısır olmadığına emin, isbâta hazır, ikinci karıyı alsın, dokuz ay on gün sonra toramanın sesini duyarsın, tâzeye bunu da çıtlatmış. İşte bu ahvalde evvelâ boy abdesti alup hüddamlı hocaya gidilecek, önünde diz çöküb göbek açılacak, hoca da, ağzının suyu aka aka bir şeyler yazacak. Heyecandan yanılırsa, mürekkebi yalamaya cevaz var..

«Kadın veya erkeği her hangi bir şahıstan soğutmak kolaydı. O kimsenin elbisesine usulcacık domuz yağı sürülür, tesiri katmerli olsun diye yakasının altına yılan gömleği dikilirdi. Eğer yüz yüze gelmemeleri murat edilirse, çıkmaz Frenk mürekkebiyle daha iyisi kızgın kebap şişiyle iki tahta kaşığın içine isimleri yazılır, kaşıklar arka arkaya getirilip telle sarılır, mezarlığa gömülürdü. Yahut ikiz soğan ortasından ayrılıp bir viraneye, öbürü deniz aşırı mahalle atılırdı.

«Ortağın, kaynananın, eltinin —malûm a ortak gemisi yürür, elti gemisi yürümez meseli meşhur— ocağını dağıtmak için evlerine dardağan darısı denilen ilgın tohumu serpince onları künfeyekûn edermiş. Şayet canlarına mevlût okumak dilenirse 41 toplu iğneyi sabun kalıbına batırmak battal kuyuya atmak birebirmiş.

«Her zehirin panzehiri, her derdin devâsı var. Büyü tutmamak, şerrinden hâlâs olmak için, çingenelerin iki gümüş çeyreğe sattıkları kurt kıçını taşımak, boyunda civa dolu fındık bulundurmak —kehleyi def'e de yarıyor— bakraca maydanoz tohumunu boca edip o su ile sabah akşam yüz yıkamak gayet faydalı imiş.

«Zar bozan, zor bozan, büyü boyan» tütsüsü denilen bir şey de var: Ana kız idrariyle kaynamış mısır püskülü ile tütsülenmek, leylek tersi kurusunu yemeğe serpmek derakap imdada yetişirmiş.

«İstanbul'un hakkuran kafeslerinde bu işlere vâkıf kocakarılar çoktu. Evlerinde müşteriler kaynaşan hüddamlı hocalar sayısızdı.» (S. M. Alus).

A. R. Gamsızoğlu da İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlar arasında şunları yazıyor:

«Nereden geldikleri belli olmayan Arab, Kürt şiveli, sarıklı, Hint türbanlı bir takım hocalar, Nûriosmaniye Camiinin Çenberlitaş'a giden caddesi üstündeki dükkânlarda, halkın safvetinden istifâde ederek şirinlik muskası yazarlar, remil denilen kum falına bakarlar (B.: Remil, Remmal), çalınmış veya kayıp malları gûyâ bulurlar, karı koca ayırmak ve sâire gibi kötü işler için serbestçe büyü yaparlardı.» (A. R. Gamsızoğlu).

Zamanımızda büyücülük kamu ile yasak olduğu halde gizli faaliyetde bulunan büyücü ve üfürükcüler zaman zaman yakalanmakda, yerlerini de yeni cüretkâr sîmâlar doldurmaktadır. Cezâ müeyyedesi ağırca tehlikeli bir meslek de olsa, tabaka tabaka halkın bâtıl inanları devam ettikce muhakkak ki kârlı bir işdir; meselâ 16 Ocak 1962 tarihli Yeni Sabah gazetesinin birinci sahifesinde Ankara'da yakalanmış Mehmed Hoca adında bir büyücüden bahsedilmektedir ki, müşterilerine ölü insan eti yedirmişdir, korkunç bir şenâattir; Mehmed Hoca'nın benzerlerinin İstanbul'da da mevcud olduğu muhakkakdır

BÜYÜCÜ ARAB VAK'ASI — Hicrî 1225, milâdî 1810 da geçmiş bir vak'adır ki İstanbul halkı arasında hayli dedikodulara yol

açmış, Ayasofya dersiâmlarından iki zâtin de hayatına mal olmuşdur. Şöyle ki: O yıl İstanbul'da bir arab peydâ olmuşdu, hemen her gün Ayasofya Camiine gelüb hünkâr mahfili altında oturur ve dersiâm efendilerle ülfet ve sohbet ederdi. Bu adam bir gün bir çocuk cüssesi büyüklüğünde bir kukla yapar; bıyık ve sakal, her âzâsını yerine koyarak devrin hükümdârı İkinci Mahmud'u andırır bir şekil verir, ve Soğukçeşme civârındaki Zeyneb Sultan Camiine giderek cebinden çıkardığı bir ustura ile bu kuklayı kesmeğe, ve:

— Ver emânetleri!.. Yoksa seni boğarım!.. diye bağırmağa başlar.

Halk telâş ve dehşet içinde kalır, ve zâbıta memurları arabı tevkif eder. İstanbulda: «Bu kukla-tasvir pâdişâhındır, ve bu arab Vehhâbî tarafından gönderilmiş büyücüdür» şâyiası çıkar. Arabın konuşduğu kimseler de birer birer yakalanırlar.

Gizli bir soruşturmadan sonra arab, vak'a yeri olan Soğukçeşmede, dersiamlardan Abdülkadir Efendi Bâbıhümâyun önünde, Elbesânî Efendi de Vâlide Hamamı (Ayasofya Hamamı) önünde idam olundular.

Bibl. : Câbi Said Efendi, Vekaayinâme.

BÜYÜKADA — Batılı yazarların «Prens Adaları», eski Türk kaynaklarının «Kızıl Adalar», bizim de bugün sâdece «Adalar» adını verdiğimiz İstanbul sularındaki takım adaların en büyüğü (B.: Adalar); İstanbul vilâyetinin Adalar İlçesinin merkezi; Büyükşehrin en meşhur sayfiyelerinden biri, hem tabiat güzelliklerine sâhib hem de son bir asır içinde çok îmar görmüş, kâşâne denmeğe sezâ yazlık köşklerle bezenmiş eski bir kibar ve yeni bir zengin yatağı; çam koruları, gazinoları, plâjları, otelleri ve pansiyonları ile dinlenme, zevkü safâ ve muhabbet yeri.

Bu takım adalara Bizans devrinden önce Demonissia = Cin Adaları bunların arasında da Büyükadaya Megalr Demonissia, Büyük Cin Adası adı verildiği rivâyet edilir; sonra Prinkipos = Bey Adası adını almışdır ki rumlar arasında hâlâ bu isim kullanılır ve bütün batılılar da buraya Prinkipos derler. Prens Adaları adı da bu ismin takım adalara teşmîli ile doğmuşdur.

Limandan uzaklığı 10 mil, karşısında bulunduğu Anadolu yakasında Maltepe - Kartal sâhillerinden açıklığı 2,2 mil, kendi çevresi 8 kilometre, uzunluğu 4 kilometre, genişliği ortalama 1350 metre ve yüz genişliği 5400 kilometre karedir.

Kuzey - Güney istikaametinde uzanmış olan Büyükada bir boyun ile ayrılmış iki tepeden ibârettir; kuzeyde Îsa (Hristos) Tepesi 164 metre, güneyde Yüce Tepe (Ayios Yeorios) 202 metre yüksekliğindedir, ve bu ikinci tepe Büyükadanın en yüksek noktasıdır.

Batı kıyısında denize bir kılıç gibi uzanmış ve «Dil» adı verilmiş bir burun vardır, 500 metre uzunluğunda ve en geniş yeri de 100 metre olan bu burunun güneyinde plâjları ile meşhur Yörükali (eski adı Yorgoli) koyu, kuzeyinde de Nizam koyu adında iki koy vardır; adanın doğu kıyısında da büyük Karacabey Koyu vardır ki bu koyun üzerinde de plâjlar bulunmaktadır.

Büyükadanın yalnız kuzey-doğu kısmı, Anadolu kıyılarına bakan yalısı ve yamaçları iskân edilmişdir; adayı İstanbul'a bağlayan liman vapurlarının yanaşdığı vapur iskelesi de buradadır. Mahallelerin güneyinde kalan tepeler, sırtlar, yamaçlar çam koruları ve fundalıkları ile kaplıdır.

Eski idârî taksimat da Mâden, Nizam, İskele ve Cami isimleri ile dört mahalleye ayrılmış, doğusundaki küçücük Sedef Adası da Büyükadanın bir mahallesi sayılmış idi; son teşkilâtda bu dört mahalle Mâden ve Nizam mahalleleri adı ile iki muhtarlıkda toplanmış, Sadef Adası da Mâden muhtarlığına bağlanmışdır (B.: Sedef Adası).

1934 Belediye Şehir Rehberinde Büyükadanın sokaklarının isimleri şunlardır:

Yılmaztürk Sokağı, Silâhşor Sokağı, Çöpiskelesi Sokağı, Kızılcık Mevkii, Salhâne Sokağı, Alparslan Sokağı, Kesedar Sokağı, Ücrâ Sokağı, Arslanağzı Sokağı, Büyük Reşid Paşa Sokağı, Pancur Sokağı, Başlala Sokağı, Malûlgazi Caddesi, Çukurmanav Sokağı, Konak Sokağı, Kumsal Sokağı, Demircikız Sokağı, Pervâne Sokağı, Altınordu Sokağı, Topuz Sokağı, Kefil Sokağı, Kozalak Sokağı, Alaçam Sokağı, Mekik Sokağı, Akdemir Sokağı, Zaganos Paşa Caddesi, Çınar Sokağı, Nevruz Meydanı, Firuz Sokağı, Donanma Sokağı, Selvilicami Sokağı, Güzeller Sokağı, Güzeller Çıkmazı, Nevruz

Mevkii, Camitepesi Sokağı, Çarkıfelek Sokağı, Hacı Necib Bey Sokağı, Küşâdiye Sokağı, Ada Camii Sokağı, Gazi Mihal Sokağı, Yelüfürdü Sokağı, Özdemir Sokağı, Mehmedcik Sokağı, Çiçekliyol Sokağı, Yazıcı Sokağı, Çınar Caddesi, Şehbal Sokağı, Sakarya Caddesi, Öreke Sokağı, Lonca Sokağı, Çınar Çıkmazı, Gündüz Sokağı, Palamut Sokağı, İsa Çıkmazı, Balıkçıl Caddesi, Gülistan Caddesi, Eğri Sokak, Türkoğlu Sokağı, Küçükkarakol Sokağı, Büyükiskele Ağzı, Büyükiskele Caddesi, Liman Çıkmazı, Yirmiüç Nisan Caddesi, Yeni Sokak, Kolbaşı Sokağı, Temennâ Sokağı, Aydoğdu Sokağı, Çarkıfelek Sokağı, Lalahatun Sokağı, Karakuş Sokağı, Karakuş Yokuşu, Karadağ Sokağı, Yaver Sokağı, Lökküncü Sokağı, Kadıyoran Caddesi, Kaptan Nuri Sokağı, Kanarya Sokağı, Bağçelerönü Sokağı, Peşkeş Sokağı, Şemsi Molla Sokağı, Bacıkadın Sokağı, Nilüfer Sokağı, Albayrak Sokağı, Adliye Sokağı, İsa Tepesi, Haskalfa Sokağı, Nevzad Bey Sokağı, Doğan Bey Sokağı, Sipahioğlu Sokağı, Bursalı Hüsnü Sokağı, Çankaya Caddesi, Şâir Celâl Sokağı, Hamlacı Sokağı, Peltek Sokağı, Müjde Sokağı, Muratlı Sokağı Zühre Sokağı, Çamlıbey Sokağı, Tayyareci Mazlum Sokağı, Ziyapaşa Sokağı, Akakça Sokağı, Nizam Caddesi, Yahşibey Sokağı, Nizam Köprüsü Mevkii, Dil Burnu, Yörük Ali Mevkii, Büyük Tur Yolu, Sanatoryom Yolu, Kamelya Mevkii, Oltacı Sokağı.

Rehberde yazılı olmayan sokaklar da şunlardır:

Oğuzbey Sokağı, Banyolar Sokağı, İkinci Banyolar Sokağı, Mineli Sokağı, Bağçeli Evler Sokağı, Mimozalı Sokağı, Kınalıçiçeği Sokağı, Top Sokağı, Doktor Âkil Muhtar Sokağı, Müceddet Sokağı.

«Büyük Tur yolu» gibi güzel gezinti yolları vardır; Adaya otomobil sokulması yasakdır; gaayet süslü at arabaları ile kezâ temiz ve süslü palanlar vurulmuş merkebler vardır; Büyükadaya günübirliğine gezmeye gelenler bilhassa merkeblere binmeye son derece rağbet gösterirler, neş'eli kaafileler teşkil ederek gazinolara, plâjlara giderler ve gezi yollarında dolaşırlar; merkeb sürücülerinin çoğu çocukdur, ve hemen hepsi başı açık, yalın ayak, fakat üstleri tertemiz şirin şirin oğlanlardır.

1962 de Büyükadanın araba ücretleri târifesi vapur iskelesi önündeki durakdan kalkıldığına göre Belediyece şöyle tesbit edilmiş bulunuyordu:

	Gidiş	Gidiş - Geliş
Hükûmet Konağı	200	300
Değirmen Plâjı	300	500
Nizam, evlerin sonu	400	600
Dil, Yörükali Plâjı, Âşıklar gazinosu	500	750
Birlik Meydanı ve Sanatoryom	600	800
Viranbağ Gazinosu	800	1000
Şemsimolla, Albayrak Sokağı başına kadar	200	300
Doğanbey Sokağı sonuna kadar	250	400
Yaverbey Sokağı M. Durak Köşkü	200	350
Yaverbey Sokağı, Zanbak Gazinosu	300	500
Yaverbey Sokağı, evlerin sonu	500	700
Kadıyoran, evlerin sonu	500	700
Türkoğlu Sokağı, evlerin sonu	800	1000
İsatepesi Gazinosu	1000	1500
Lalahatun Sokağı, evlerin sonu	200	300
Karadağ, Misak Sokağı, evlerin sonu	500	700
Mâden Gazinosu	200	300
Mâden Karakolu	300	500
Mâden, evlerin sonu	400	600
Karacabey mevkii, mezarlığa kadar	500	700
Çarkıfelek, Misak Sokağı başına kadar	300	500
Tepeköy eski top sahası	450	600
Tepeköy İslâm Mezarlığı	500	700
Cami ve Kumsal civârı	200	300
Küçük Tur	1000	
Büyük Tur	2000	

Büyükadada 160 kadar araba mevcud olub kışın bunların büyük bir kısmı arabalıklara çekilir ve piyasada 30 - 35 araba kalır; 70 kadar da merkeb vardır, kışın bunların sayısı da yirmi beşe iner.

1960 sayımında Büyükadanın yerli nüfusu 3062 kadın ve 3960 erkek olmak üzere 7022 kişi tesbit edilmişdir; yazlığa gelenlerle adanın nüfusu her sene 75,000 - 80,000 kişiye yükselir ki bir sayfiye olarak ne kadar makbul olduğuna delildir; Büyükada bu yazlık misâfirlerini barındıracak ev, pansiyon ve otellere de sâhibdir; 1962 de Büyükadada ev ve köşk 2740 mesken, 10 otel, 390 dükkân bulunuyordu.

Büyükadanın resmî daireleri şunlardır:

Kaymakamlık - Hükûmet konağı (Hacapulos köşkünde), Belediye Konağı (İsmail Canbulad Bey köşkünde), Belediye Baş Hekimliği, Polis merkezi, Nizam ve Mâden polis karakolları; Tekel, Sular, Elektrik, Deniz yolları idâreleri; P. T. P. ve bir itfâiye grupu (Adalar İtfâiyesi), çamların muhafaza ve kontrol istasyonu.

Sâir dinî ve husûsî, ticarî binâ ve mües-

seseler şunlardır:

1 cami (İkinci Sultan Hamidin yaptırdığı Hamidiye Camii), 9 rum ortodoks kilisesi (Ayios Dimitrios, Ayios Nikolaos, Ayios Teodoros, Ayios Yeorios, Ayios Yeorios, Ayios Haralambos, Ayia Vlaherna, Ayii Apostoli, Panaia; B.: Ayios, Ayia, Ayii), 3 rum ortodoks manastırı (Ayio Nikolaos, Ayios Yeorios, Hiristos), 1 ermeni katolik kilisesi, 1 lâtin katolik kilisesi, 1 sinagog, 1 türk ilk okulu, 1 rum ilk okulu, 1 rum yetimhânesi, 1 çocuk bakım evi, 1 dispanser, 1 sanatoriom, 3 eczâhâne (biri yazlık), 6 doktor muayenehânesi, 3 diş hekimi, 2 ebe, 3 banka şubesi (İş ve Denizcilik bankaları dâimî, Yapı ve Kredi Bankası yalnız yazın çalışır), 4 ekmek fırını (ikisi yalnız yazın çalışır), 2 simidci fırını, 8 otel (Ankara Palas, Splandid Palas, Akasya Oteli, Sümer Oteli, Çankaya Oteli, Anadolu Oteli, Palas Oteli), 3 pastahâne (biri yazın çalışır), 38 lokanta ve aşçı, 3 yazlık sinema, 20 kahve ve gazino, 2 plâj, 1 çarşı hamamı.

Büyükadanın İstanbul çiçek pazarlarına güzel çiçekler yetişdiren bağçeleri vardır, en namlıları şunlardır: Ayios Nikolaos Bostanı çiçek bağçesi, Yörükali Çiçek Bağçesi, İsatepe, eski Hristos Çiçek Bağçesi, Seferoğlu Çiçek Bağçesi, eski Kostaki yeni adı ile Gavrios (?) Çiçek Bağçesi; bir de Yörükali üzüm bağı meşhurdur.

Çamların muhafaza ve kontrol istasyonunda 1 orman mühendisi ile 3 memur-korucu çalışmaktadır. İtfâiye grupunun Heybeli, Burgaz ve Kınalı adalarda birer müfrezesi vardır, Büyükadadaki merkez grupunda 1 grup âmiri, 40 itfâiye eri, 5 makina ve 8 motopomp bulunmaktadır.

Büyükadanın en büyük derdi içme ve temizlik suyudur. 4 dakim ayazmadan ikisi susuzdur (Ayios Kostantinos, Ayios Yeorios, Ayia Pareskevi, Ayia Fotini, son ikisi susuz) eski ev ve köşklerde sarnıçlar vardır. Adanın içme suyu damacanalarla ve temizlik suyu tankerlerle Sular İdaresi tarafından temin edilir, hususî bir su iskelesine indirilir ve halka satılıp dağıtılır. Elektrik Maltepe üzerinden kablo ile geçirilmişdir.

İslâm mezarlığı Tepeköy denilen mevkide, hiristiyan mezarlığı da Ayanikola denilen mevkidedir.

İskele civârındaki meydancıkda «İstanbulun beşyüzüncü ve müteakib fetih yıllarını kutlama derneği tarafından rekzedilmiş bir anıd sütun vardır, kitâbesinin metni şudur: «İstanbul fethinden evvel Kaptânıderyâ Baltaoğlu Süleyman Bey tarafından fedhedilmişdir, 1953».

Büyükadanın tarihçesi üzerine aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden naklediyoruz. (Nakilde bâzı kısaltmalar yapılmışdır):

«Büyükadanın ilkçağdaki tarihi hakkında hiç bir şey bilinmemektedir. Romalı tabiat bilgini Plinius'un eserinde tafsilât verilmeksizin sâdece adı geçen «Megale = Büyük» adlı adanın burası olması muhtemeldir. Bâzı bilginlere göre İmparator II. İustinos kendi mulkü olan Büyükadada 569 da bir saray ile bir manastır yaptırdığı için bu adaya Prens Adası denmiş; diğer bâzılarının artık pek tarafdar bulmayan fikirlerine göre ise, Büyükadanın manastırlarında Bizans prens ve prensesleri sürgün olarak yaşadıklarından bu isim verilmişdir. Bütün diğer komşu adalar gibi Büyükada da VIII. yüz yılın sonlarından itibârendir ki Bizans hükümdar sülâlelerine mensub kimselerin sürgün yeri olmuşdur, halbuki patrik Eutykhios'un biyografyasından anlaşıldığına göre (bu zâtin ölümü 572) Prinkipo Adası daha VI. yüzyılda bu adla anılmaktaydı.

«II. İustinos tarafından 365 de sürgüne yollanan patrik Eutykhios Amasyaya gitmeden önce üç hafta kadar Büyükadada kapatılmışdır.

«İmparator Hrekleios, kendisine karşı bir ayaklanma hareketine girişdiğinden şübhelendiği oğlu Athalarik'i Büyükadaya sürdürmüşdü.

«İkonoklast İmparator V. Konstantinos Kopronymos 765 de kendi adamı olmasına rağmen patrik II. Konstantinosu Büyükadaya sürmüş ve bir müddet sonra da geri getirterek kıyam eden ahâliye teslim etmişdir.

«Büyükadanın tarihinde en çok nam bırakmış olan İmparatoriçe Eirene'dir. Oğlu VI. Konstantinosun 797 de gözlerine mil çekdirerek tahtı ele geçirdiği zaman torunu prenses Euphrosina'yı da Büyükadanın bir manastırına kapattırmışdı. 802 de İmparator I. Nikephoros tarafından idâreden uzaklaşdırılan Eirene de Büyükadada kendisinin kurduğu büyük manastıra kapatılmış, sonra da Midilli Adasına gönderilerek orada ölmüş, cesedi Büyüka-

daya getirilerek yapdırdığı manastıra gömülmüşdür (B.: Büyükadada Kadınlar Manastırı, Kamares, Mağara harâbesi).

«726 dan 842 ye kadar süren (tapılan) resim aleyhdarı hareket = ikonoklazm sırasında resim tarafdarı bir çok rahib Büyükadaya sürülmüşdür. Bunların arasında bilhassa Studios Manastırının baş râhibi ve theoloji bilgini Theodoros'un adı önemlidir.

«Tahtı ele geçirmek isteyen Thomas ile birleşen arab akıncılarının Uludağ dolaylarına kadar gelmeleri sonunda, 821 yılına doğru, oradaki manastırlarında barınamayan rahib ve keşişler Büyükadaya sığınmışlarsa da sayılarının çokluğu, sıcak ve susuzluk yüzünden büyük sıkıntı çekmişlerdir.

«Lâtinler ile Bizanslılar arasındaki mücâdeleler esnâsında, 9 nisan 1182 de vukuu bulan lâtin katliâmında canlarını kurtarabilen 14,000 kadar lâtin adalara çıkmışlar, bu arada Büyükadadaki manastırları yakdıkdan sonra güney istikametinde kaçmışlardır.

«Tahtını kardeşine kaptıran Selçuk sultanı I. Giyâseddin Keyhüsrev'in de XII. yüzyıl sonlarında kısa bir zaman Büyükadada yaşadığı tahmin edilmektedir.

«1302 de Venedikliler Bizansı tehdid ederken, korsanlar da Büyükadaya çıkarak burasını yağma etmişler, Anadolu kıyılarından kaçıp Büyükadaya sığınan ehâliyi esir etmişler, adadaki meskûn yerleri yakmışlardır. Büyükada manastırlarının ileri gelenleri İstanbul şehrinin surları önünde kırbaçlanarak İmparator II. Andronikos fidye ödemeye zorlanmışdır.

«Cenova - Bizans mücâdeleleri sırasında, 1348 de kıymetli eşya yüklü bir ceneviz gemisi Büyükada önünde dört bizans gemisi ile savaşarak kendisini kurtarmışdır.

«Nikola Pisani idâresindeki Venedik-Katalan donanması Bizansa karşı yapdığı sefer esnâsında 1352 de Büyükada önlerinde demirlemiş, mürettebat da adaya çıkarak dinlenmişlerdir. Bu esnâda Büyükadanın meskûn olmadığı İoannis Kantakuzenos'un Vekaayinâme adlı eserinden öğrenilmektedir.

«1453 de İstanbul muhasarası sırasında Baltaoğlu Süleyman Bey idâresindeki türk donanması Büyükadayı fethetmek üzere buraya gelmiş, otuz muhafız tarafından müdafaa edilen kaleyi top ateşi ve saman dumanı ile teslim olmaya mecbur etmişdir.

«Osmanlı idâresi zamanında Büyükada uzun zaman önemli bir iskân yeri olmamışdır. Evliyâ Çelebi zamanında, XVII. yüzyıl, Büyükadaya yamaçları kızıl renkde olduğundan «Kızılada» deniliyor ve o sırada Büyükadada 200 kadar rum evi bulunuyordu.

«Bu köy gitgide İstanbulun azınlıkları ile yabancıların sayfiye yeri halini almış, o sıralarda sık sık rastlanan vebâ salgınlarından kaçanlara da emin bir sığınak olmuşdur.

«XVIII. yüzyılda Büyükadanın meskûn yeri bırakılarak kuzey tarafında yerleşildiği görülmektedir. Bu yüz yılın sonlarında ada halkı balıkcılıkla ve ağaçlardan kömür çıkarmakla geçiniyordu.

«1824 yılına doğru Büyükadanın hâlen Mâden denilen yerinde bir demir mâdeni işletilmeye başlanmışdı.

«Mac Farlane, Walsh, Brayer gibi batılı seyyahlar XIX. yüzyılın ilk yarısında Büyükadanın nüfusunun 2000 - 3000 arasında olduğunu tahmin etmişlerdir. Bu sırada İstanbul ile Büyükada arasında gidiş gelişi 14 aded büyük pazarkayığı sağlamaktaydı.

«XIX. yüzyıl ortasında vapur seferlerinin başlaması ve Kırım Harbi esnâsında ingiliz donanmasının Büyükada önünde demirlemesi ile Büyükadanın önemi daha da artmış, ve 1850 den sonra, kuzey yamaçdaki köyden başka batıda bir köy daha kurulmuşdur. Son elli yıl içinde ise Büyükada hızla gelişerek modern bir sayfiye hâline gelmişdir.

«Büyükadanın Osmanlı devrinde, meskûn ve hepsi de erkeklere mahsus üç manastırı vardı. Karabey Koyu tarafında olan Ayios Nikolaos Manastırı 1860 da yapılmış, 1873 de genişletilmişdir. Kilisenin mihrâbının altında Ayia Paraskevi ayazması bulunmaktadır. Sonraları boşalan bu manastır uzun zamandır yazlığa çıkanlara kiraya verilmektedir. Büyükadanın ortasındaki tepede bulunan ve halk dilinde Hiristos adı ile tanınmış diğer manastırın esası belki Bizans devrindendir, bugünkü binâyı 1597 de iki rahib inşâ etmişdir; 1753 de hiristiyan bezirciler loncasına vakfedilmiş, nihâyet çeşidli teşekküllerin malı oldukdan sonra 1840 yılına doğru harab bir hâle gelmişdir. 1869 da patrik Sophranios tâmir ettirmiş, 1903 de «İoakeimeion» (Yovakimion) adı ile yetimhâne olarak yeni başdan yapılmışdır. Büyüka-

danın güney tarafındaki Yüce tepenin üstünde bu adanın üçüncü manastırı vardır; Ayios İeorios (Aya Yorgi) adında olan bu manastır şifâlı hassasına inanılan bir ayazmanın etrafında kurulmuşdur. Yine esası her halde Bizans devrine dayanan bu manastır IV. Sultan Murad zamanında yeni başdan yapılmış, 1751 de tâmir görmüş, XIX. yüzyıl başlarından itibâren 1914 yılına kadar ortodoks azınlık tarafından deliler yurdu (timarhâne) olarak kullanılmışdır. Üç kat hâlinde altı ayrı şapel ve kiliseden başka şimdi boş olan manastır binâlarından meydana gelmişdir». (Türk Ansiklopedisi).

Rahmetli aziz dostumuz Sermed Muhtar Alus, İstanbul Ansiklopedisine tevdî ettiği notlarında Büyükada için şunları yazıyor; 1890 - 1900 yıllarının hâtıralarıdır:

«Büyükada vaktile yalnız çamlık değil, incirlik, zeytinlik ve bağlıkmış ta... O güzelim adanın tek büyük kusuru ötedenberi susuzluktur. Kuyuları acı, sarnıçları sıcaklarda kurur, kurtlanır; içecek suyu hariçten, Maltepeden, Kartaldan, Yakacıktan gelirdi.

«Büyükadanın çevresi 8 kilometre kadardır. Muntazam yolları 1888 de yapılmış. Tenteli sepet faytonları, merkepleri gene mevcuddu. Büyük turu arabalar 2 Mecidiyeye, eşekler 10, 15 kuruşa yaparlardı.

İnek ağıllarını andıran salaş iskelenin önüne birikip vapurdan çıkanları karşılama, gidenleri uğurlama gene mevcud.

«Şimdi, 1890 ile 1900 arasındaki Büyükadayı dolaşacağız:

«Vapurdan çıkıp karaya ayak bastın mı, yayılmış kırmızı kumlarda çıtır çıtır yürü... Sağdaki gazino o zaman ayni mahalde ve ayni halde... Sahibi, Dâirei Askeriye müteahhidlerinden Sinyosoğlu, müsteciri Yani idi. Mandolinli, gitarlı Rum çalgıları hiç eksik olmaz, bazan Beyoğlundaki tiyatro kumpanyaları derme çatma gelir, kutu kadar sahnesinde temsiller verirdi.

«Yokuşu çıkıp sağa saptık. «Beau Rivage» oteli. meşrûtiyetde yandı. 50 yıllık «Kalypso» oteli, Akasya adını aldı. Gene kül olan «Giakomo» otelinin yerine de «Yat Klübü» yapıldı ki şimdi Anadolu klübüdür.

«Giakomo'yu tutanın kızı da öyle dilberlerdendi ki... Kara kaş, kara göz, tombalacık vücud; «Onun yamanlığı Ada erkeklerini de, babasının otelini de yaktı» derlerdi.

«Yakınlardaki köşklerden birinde ablak yüzlü, iri yarı, kesesi dolu, damadlar, gelinler, toronlar sahipliğine rağmen gayet zendost bir et müteahhidi otururdu. Buna dair, rahmetli Tahsin Nâhidin ağzından duyduğum bir menkıbesini kısaca anlatıvereyim:

«Şâir, çok sevdiği arkadaşı Şehabeddin Süleymanla Dilde dolaşırken, atak mizaç olan o iri kıyım müteahhid bunlara çatmış. Faytonunun üstünde zebellâ gibi arabacısile ispiri de var. Tahsin öfkeden kendini kaybedip fırlamaz mı yanlarına?... Kalın bastonunu, arabanın üstündekilere, içindekine savura savura kaçırtmaz mı alayını?... Şehap, tâ nerelerdeki çamların arkasından hayretle bakakalmışmış...

«Nizam Caddesinde kurenâdan ve kâtibi sâni Arap İzzet Beyin sağlı sollu çifte kâşânesi semtin en saltanatlı binalarıydı. Yukarıki ailesine mahsus, aşağıki de selâmlığıydı. «Tedkik edilecek mühim evrak var» diyerek, oraya çekilip sabahlar, alârivâyetin keyf çatarmış.

«Hususî bir çatana ile İstanbula gelip gider, mehtaplarda faytonile Adayı dört dönerdi.

«Azaryanın köşkü evvelâ Tophâne müşiri Zeki Paşa tarafından alınmış, mütâreke senelerinde klüp olmuş, bir aralık Karasi mebusu B. Süreyya biraderimizin uhdesine geçmiş, nihâyet Seferoğluna intikal etmişti.

«Binanın klüplüğü sıralarında, Ada eşrafından B. Cafer de ortaktı. Mumaileyh sonra Yat Klübüne geçti. Misafirlerin yiyecekleri yemişi temin için, hayli gayret sarfederek, Hristos tepesinin eteğindeki araziyi bağlık ve bağçelik yapmış, muvaffakiyetle meyva yetiştirmiştir.

«Sadrâzam Halil Rifat paşa zade Cavid bey de Nizamda, gezip tozanların, ele avuca sığmazların en büyüğü o. Dokuz - on yaşlarımdayken tesadüfen orada bulunmuştuk. Köprünün Kadıköy ve Adalar iskelesi merdiveninde vuruluşu, pike yeleğinin kanlarla mülâmma oluşu gözümün önündedir.

«Nizam Caddseini takipteyiz. İdârei Mahsusanın meşhur müdürü Con Paşanın malikânesi sapasağlam duruyor.

«Dil 1890 da ne ise gene o. Yorgoli şimdi Yürükali. O vakit te deniz hamamları vardı. Kadınlarınki ve erkeklerinki yanyana... Pedavraları sımsıkı kapalı olan kadınlar hama-

mından bâzı ecnebi madamlar ve matmazeller, yasak masak dinlemiyerek dışarı fırlarlar, delikanlılar da kulaç kulaç peşlerine düşerlerdi.

«Erkekler hamamının bir hususiyeti de paralılar ve cakacıların denize çil kuruşlar, ikilikler, çeyrekler atması; Rum çocuklarının dalıp dalıp kapması.

«Dilden Büyük tur yolu tutulunca ileride Palyambelos, Yahya Kemalin Viranbağ dediği ve:

> **Adalardan yaza ettik te vedâ**
> **Sızlıyor kalbimiz üstündeki dağ**
> **Seni hatırlıyoruz Viran bağ...**

mısrâlarını söylediği yer.

«Oraya gelinceye kadar toprak ağaçsız, her taraf koca yemişi tarlasıdır. Ayayorgi tepesinin altında, sırtların eteğinde çam kokusu başlar. Seferoğlunun bağı da yakında...

«Palyambelos'taki içkili kahvede boyuna laternalar çalınır, sevişenler koca yemişlerin aralarına dağılırdı. O gazinocu gene yerine sadık ve elân kulübesinde...

«Ayayorgi, denizden 200 metre yüksekmiş. Bin bu kadar yıllık manastırından bâkiye üç kilise görülür ki aşağısındaki en eskisi imiş. Buranın bir kısmı meşrûtiyete kadar Şifâhâneydi.

«Dilden ileri yürüyüp sola sapaltm. Diyaskelos, şimdi (Lüna park»... Buranın iki gazinosunda da laternalar, horalar, türküler eksik olmazdı.

«Ayayorgi ve Hristos tepeleri arasında, yüksekteki büyük binâ otel olarak, hattâ adı da konup «Prinkipo palas» denilerek 1896 da yapılmış, âkıbet Rum yetimhânesi olmuştu.

«Mâdene çıkıyoruz. Sağımızdaki Aya Nikola manastırına da 1828 de Moskof harbi esirlerinin bir kısmı nakledilmiş. Semte Mâden isminin verilmesi 1840 senelerinde işletilen ve ocakları hâlâ meydanda olan demir madeninden kalma...

«Bu tarafın hatırımıza gelen eski köşklerini sayalım: Köprüyü geçince Abdullah Paşanın, boğaz hekimi Fotyadis'in, Beyoğlunda Bonmarşenin karşısındaki manifaturacı Papanınki.

«Bir vakitki «Bellâ Vista», şimdiki «Belvü» gazinosunun karşı tarafında Mâbeyin mütercimlerinden Maruni Sabuncu; bahçesinin önünde yaldızlı bir arı kovanı, ve içinde aynalı bir hizmetçisi vardı ki elyevm hayattadır.

«Bahçıvanoğlu, yani bugünün Alpaslan sokağının üstündeki caddede tahinî boyalı, yanyana iki köşk Cemal Beyin; karşısındaki çam ağaçlısı da Mahmud Celâleddin Paşanındı.

«Az ileride, Çakır çıkmazının başında Mâbeyincilerden Tahir Bey; bitişiğinde Ada muhtarı saatçi Mihran. Burasını ressam B. Laga Mehmed Ali aldı; boyattı, moyattı.

«Köşe başındaki güllü eve, samimî ahbaplığı dolayısile, doktor Hıntıryan taşınır durur, daha ötede Aslan Freskonun evinin karşısında da Abdülhamidin oğlu Abdülkadir Efendi otururdu.

«Şehzâde şıpsevdilerden; burada da bir balıkçı kızına vurulmuştu. Yosmanın kulağında tek taş küpeler, göğsünde pırlanta pandantifler; arabalarda, çamlarda beraber gezerlerdi. Evde her gece saz, âhenk; necâbetpenâh ta piyano başında...

«O sokaktan Kumsala inilirken, Ayayorgi meyhanesini tutan Andriyanın evini müverrih Ahmed Refik Bey merhum almıştı ki bîçareyi ölüme kadar götüren hastalığı orada başlamıştır.

«Gene yukarı dönelim: Şazili dergâhı şeyhinin oğlu Hüseyin Beyin köşkü. Mûmâileyh, Cezayirli Emîr Abdülkadir zade Muhiddin Paşanın damadı olduğundan, bu köşktekilere Ada rumları «Arappaşalar» derlerdi.

«Büyükadada o zamanlar büyük kayık yapılır, Otel Kalipso'nun rıhtımına bayraklarla donanmış seyirci mahalleri ve hakem barakaları kurulur, müşterilerle tıklım tıklım dolu olan İdarei Mahsusa ve Şirketi Hayriye vapurları, muslar, sandallar açığa sıralanırdı.

«Adada polis molis hiç göze görünmezdi. Eminlik bu kadar olur. İki zaptiye esbak sadrazam Cevad Paşanın biraderi Şakir Paşa köşkünün altında, iki dahası da Nizamda dururlardı. Ufacık bir vak'ayı duyan yok.

«Musevîler rağbet etmeğe ve yazlığa gelmeğe başladıktan sonra Ada bakkalları ve kasapları: «Bize alışveriş bırakmadılar, iflâs edeceğiz; her şeylerini İstanbuldan taşıyorlar» diye önceleri şikâyetçi olmuşlarsa da, sonra, aksatanlarını yoluna koymuşlardır.» (S. M. Alus).

Sayfiyeye göç imkânını bulamamış İstanbulluların pek azı yaz pazarları evinde kalır; âilece, yahud konu komşu topluluğu, iş ve memûriyet arkadaşları, mekteb arkadaşları, veya sevişen bir kızla bir oğlan muhakkak bir yere

giderler; bu pazar gezmeleri arasında dost, ahbab, akrabâ ziyâretlerinin yüz nisbeti çok düşükdür, gidilen yerler plâjlar, kırlar, gazinolardır.

İstanbullular, yaz pazarları dört büyük yol boyunca dağılırlar: Boğaziçi plâjları, gazinoları, Sular gibi Boğaz gezisi mesîreleri, Rumeli yakasında Florya ve civârı plâjları ve gazinoları, Anadolu yakasındaki demir boyunun plâj ve gazinoları, (bu arada serpinti hâlinde Çamlıcaya gidenler, Yakacığa gidenler); ve nihayet Adalar, adalardaki plâj ve gazinolar, çamlıklar.

Çağdaş İstanbul basının seçkin sîmâlarından merhum Cemâleddin Bildik, ömrü boyunca çalışdığı Akşam Gazetesine yazdığı makaalelerinden birinde pazar günü İstanbulluların Adalara ve bu arada bilhassa Büyükadaya gidişlerini şöyle anlatıyor:

«Pazar günü sabahın erken saatinden 10,20 seferine kadar beş altı vapur hareket ettiği halde köprü iskelesinde biriken kalabalığı kaldırıp götüremiyor, daha sonraki vapurlar da tıklım tıklım, bir balık istifi halinde Adalara gidiyor. Pek, Adalara demek de doğru olamaz, çünkü vapurlar aldıkları binlerce kadın ve erkeği, ne hikmetse, Büyükadaya boşaltıyor...

«10,20 vapurunun bu müdhiş insan kalabalığı içinde ben de Büyükadaya gidiyorum. Bu gidişin ne çeşit bir yolculuk olduğunu bilmeyenler, vapurun arka tarafındaki koltuklardan birine oturduğumu, püfür püfür esen serin bir deniz havası içinde haftanın yorgunluğunu çıkara çıkara, etrafın güzel manzarasını doya doya seyrederek yola devam ettiğimi sanırlar ve belki de imrenirler. Fakat ne vapurun arka tarafındaki koltuklarından birindeyim, ne de püfür püfür esen ve denizi yalıyarak gelecek rüzgârdan küçücük bir hisse alabiliyorum. Koltukta değil, üst katta; makine dairesinin bu kata ulaştırdığı sıcaklıkla kızışan demir levhaların yakınında ve ayaktayım'. Vapur öyle bir doldu ki sırtımın bu kızgın demirlere dayanmasından sakınarak bulunduğum yerden kaçmağa çalışıyorum. Lâkin ne ileriye bir adım atmak, ne de sağa ve sola yarım metrecik kaymak mümkün oluyor! Ter, benim de; civarımda bulunanların da şakaklarımızdan sızıyor.

— Aman biraz yol verin!... Bayılacağım şimdi...

«Bu, sık sık duyulan bir feryattır. Fakat kim kime yol açacak vaziyettedir ki... Öyle bir gidiş ki bu. insan bayılsa değil, ölse bile vapur bir iskeleye yanaşıp yolcularını boşaltmadıkça yerinden kıpırdıyamıyacak!...

— Havayı tebdil eder, nane şeker!...

«Kalabalık içinde eksik olan şey, satıcılarmış gibi nane şekercinin biri geliyor, biri gidiyor... Nasıl yol buluyorlar da geçiyorlar? diyeceksiniz. Onlar, yol değil, etraftakileri ite ite, hattâ devire devire açtıkları aralıklardan sızıyorlar. Bunu gören bir başka satıcı da feryadı basarak aynı yerden ilerlemeğe çalışıyor.

— Acıkanlara sandviç!...

«Nane ve limon şekercisi, sandviççi, nazarlık boncuğu satanlar, güneş gözlükçüsü, simitçi, terazesinin tek gözüne doldurduğu armutla avaz avaz haykıran bir seyyar satıcı!... Hülâsa bütün bunlar vapuru, bir yolcu vapuru olmaktan çıkarmışlar da seyyar panayır haline getirmişler... Az kalsın unutuyordum. Ya o çikolata, çiklet satanlar... Bunlar da ellerindeki tablaları sağa sola çarparak geçiriyor ve basıyorlar feryadı:

— Canları sıkılana sakız!... Kahve yerine çikolata!...

«Sanki kahve ile çay, gazoz ve sucu eksikmiş gibi... Vapurun kahve ocağı başından ellerinde tepsilerle ilerlemek isteyen, isteyip de ilerliyemedikleri için:

— Yağlı boya!... tehdidi ile yol açmağa uğraşan ve sayısı diğer satıcılardan çok olan beyaz ceketli büfeciler de hareketleriyle insanı işkenceye sokmakta ötekilerle yarış ediyorlar!...

«Şu satıcılar içinde nazarlık boncuğu satan ile çuvaldızcının işi ne? diye sormak hakkınız. Bu halde yoluna devam eden bir vapura 100 değil, bin nazarlık boncuğu bile az gelir...

«Vapur, Büyükada iskelesine yanaştıktan sonra çıkan kalabalık:

— Oooh!... diyerek geniş bir nefes alıyor. Dünya varmış...

«Sepetlerine yiyeceklerini dolduran âile grupları içinde, yüklerini ağırlaştırmamak için, ekmeklerini Büyükadaya çıktıkları zaman almayı düşünenler var. Vapurdan iskeleye ayak basar basmaz marş marş fırınlara...

— Aman! Ekmek...

«Fakat ekmek nerede?... Fırıncıya biraz

ihtiyatlı hareket edilmesi lâzımgeldiğini hatırlatanlar cevabı alıyorlar:

— Bu sıcağa kar mı dayanır a bayım... Sabahtan beri ekmekleri daha kürek üstünde iken satıyoruz. Bütün gece çıkardığımız ekmekler de sabahın erken saatlerinde eridi, kayboldu...

«Fırınların önü, en kıt zamanında karne ile ekmek alışımızdan bir hâtırayı canlandırıyor. Küçük büyük, kadın erkek kalabalığı kuyruk olmuş ekmek bekliyor:

— Bay fırıncı evvelâ bana ver, tâ Dil'e gideceğiz...

«Kolları sıvalı tezgâhdar, kapı dibinde oturan şortlu bayana tebessüm ederek:

— Seni fazla bekletmem küçük hanım, diyor, biliyorum plâja gideceksiniz...

«Bunu gören yaşlı bir kadın başını iki tarafa sallayarak ya sabur çekip mırıldanıyor:

— Öyle ya, itibar gençlere...

«Nizam Caddesini dolduran elleri sepetli, paketli ve destili kalabalık, sol taraftaki dik yollara saparak oflıya puflıya çamlıklara çıkıyor... Bu yorgunlukla yemekler açılacak, yenecek ve biraz dinlenmeğe vakit bulunamadan haydi vapura... Vapurdan sonraki yolun bir ucu şüphesiz, Maçkaya, Şişliye ve Kurtuluşa varacak, öbür ucu da Edirnekapı, Samatya, Aksaray, Yedikule ve Topkapıya kadar uzayacak!... Bu gezmeğe ve eğlenmeğe çıkan âile gruplarile çiftlerin ikinci bir pazar gezmesi daha yapabilmelerine imkân var mıdır, yok mudur, onu pek kestiremezsiniz amma dönüş vapurundaki kalabalık içinde «tövbeler tövbesi...» diyenlere çok rastlarsınız...

«Çamlıkta yemeklerini açmış, güle konuşa yiyen öyle gruplar gördüm ki yük edip bira şişelerini bile yanlarında getirmişler. Hele o rakı şişeleri?... Bir pazar çamlıkda kaç şişe rakı içildiğini merak edenler, ertesi günü sıkı bir tarama ile toplanacak boş şişeleri sayabilirler... Çamlıkta, kuru kozalaklar kadar boş şişe bulunabileceğini mübalâğasız iddia edebilirim...

«Şunu da haber vereyim ki yasak olduğu halde ateş yakıp kahve pişirenler de vardır. Yarın öbürgün çamlıkta bir yangın çıkarsa bekçileri sorguya çeker, yangın sebebini tahkik için haftalar ve aylarca uğraşırız. Bu sonraki uğraşma, yanan çamları yerine koyamıyacağı için faydasızdır. Şimdiden uğraşmalı, hiç değilse pazarları çamlıkta kolcular dolaştırmalı. Bununla beraber çamlığın başı boş bırakılmış olduğuna da pek ihtimâl vermiyorum. Fakat saatlerce dolaştığım halde kahve pişiren hiç bir âilenin karşısında yasağı hatırlatan insan görememekliğim beni, alâkadarları îkaza mecbur etti, Biliyorum, yazının yangın noktasına takılan ilgili daire müdür veya şefi, kaleme kâğıda sarılıp bir tavzihname yazacak, çamlıklarda yangına karşı her türlü tedbirin alınmış olduğunu bildirerek: «Bu işle vazifeli bekçiler durmadan dolaştıkları halde ateş yakanlara rastlamamışlardır» diyecektir.

«Halicin «Tuzluk» dediğimiz vapurlarından biri tamir ve tadil edilerek plâj seferlerine tahsis edilmiş. Bu vapurun yolcuları arasında pantalonlu bayanlara pek sık rastlanıyor. Karadan yolculuğu gözlerine yediremiyenler haydi vapura... Yiyeceklerini beraberlerinde götüren âilelerden bir kısmı da bu vapurla plâj iskelesine çıkarak çam altlarına yayılıyorlar. Masa ve iskemleler kapanın elinde kalıyor. Oradaki gazinoya ait olan bu masalarda yemeklerini açıp etrafına dizilenler pek çok... Yan taraftaki masalardan birinde garsonla münakaşaya şahit oluyorum.. Garson ısrar ediyor:

— Olmaz efendim olmaz... Burada ancak bira içilebilir, rakı yasaktır!

«Yemek sepeti içinde getirilen yarım kiloluk rakı şişesi derhal bardaklara boşaltılarak:

— Rakı değil, içmesuyu! deniyor ve garsonun kulağına bir şeyler fısıldanması ihtilâfı hallediyor!...

«Fakat bu, öyle bir içme suyudur ki yarım saat sonra içenlerin neşesini arttırıyor, yükselen kahkahalar arasında tertiplenen oyunlarla papas bile kaçırılıyor. Birdir bir, iskemle kapmaca oyunları da ihmâl edilmiyor.

Uzun boylu dikkat ve tetkike lüzum kalmadan anlaşılıyor ki plâja gelenlerden çoğu, banyolarını çamlar altında bira ile yapıyor. Fiatları hiç sormayın: Dört parça kuşbaşı et bir şiş oluyor ve en lüks gazinonun lokantasındaki rakamlar gibi yürekleri dağlıyor. Ayak üstü bir şişe su 15, bir gazoz 25 kuruş olduktan sonra üst tarafını varın kıyas edin artık... Büyükadanın birinci sınıf gazino ve lokantasında bir şişe buz gibi su 10, gazoz 15 kuruş olsun da plâj çamlığında neden 15 ve 25 alınsın? Bunun gibi akıl ermeyen ve tenkide müsait daha nice meseleler var ki düzene sokulmasını isteyen-

lerin orada esaslı bir tetkik yapmalarını icabettiriyor. Meselâ plâjdan ayrılarak çamlar altında istirahate çekilmiş âile grupları arasında gezintiye çıkan Tarzan kılıklı delikanlıların bu hareketlerine mâni olmak muazzam bir iş midir? Deniz kıyafetiyle ancak denizde ve denize âit kumsalda dolaşileceğini onlara öğretmek zor bir iş olmasa gerektir. Bu lâubaâlilik o dereceyi bulmuştur ki setritavret kabîlinden bir karış don giymiş delikanlıların vapura kadar girerek yolcular arasından geçtikleri ve kendilerini vapurun üst kısmından denize attıkları sık sık görülen çirkin manzaralardır.» (Cemaleddin Bildik, Pazar Gezmeleri, Akşam Gazetesi 1948).

BÜYÜKADA (Türk Şiirinde) — Asırlar boyunca her güzellik şâire ilhâm vermiş, hârikul'âdelikler karşısında duyulan heyecan, san'atlı ve asil söyleyişlerde ifâdesini bulmuştur.

Türk İstanbul'un Büyükada'sı da yeryüzünün tılsımlı, müstesnâ ve âbidevî bedialarından olduğuna göre, tabiatiyle millî ve lirik duyuşlarımızda gereken yerini almıştır.

Elbette ki şâir, bu muhteşem güzelliği mısralarında över, tasvir eder, san'atkâr dili ve kalemiyle anlatır, hâtırayı, aşkı, ulvî kıymeti bulunan hayâl ve düşünceyi şiir gücü ile belirtir.

İstanbul'da, «Ada» denilince hatıra mutlaka Büyükada gelir.

Bu yazıda Ada'ya âid şiirleri imkân elverdiği kadar toplamaya çalışacağız.

Fennî, altmışüç beyitlik «Şevâhilnâme»'sinin her beytinde Boğaziçi'nin ayrı bir semtinden bahsederek Haydarpaşa, Kadıköyü ve Fenerbahçesi'nden sonra nihâyet şiirini şöyle tamamlar:

Galibâ Fennî temâm eyliyecektir zevkî
Adalar seyrine düsmüş o perînin şevkî

Pertev, Nedim'in pek meşhur bir gazelini tahmîs ederek şöyle der:

Adalar seyri muvakkat hem de zevk olmaz müdâm
Çamlıcâ dağında ben tutmam diraht âsâ mekâm
Bâki nüzhetgâhlardan dâ virem bir bir peyâm
«Göksü bir nâhoş hevâ şimdi Çubuklu pek zihâm
«Sevdiğim tenhâca çedirsek mi Sa'd-Âbâd'e dek»

Ada şâiri Tahsin Nâhid, «Kış» şiirinde o yerin bir gecesini, his ve tahayyülünü uzun bir manzûme hâlinde ve zamanının diliyle resmeder. Bir şarkısında ise, çamlıkta gördüğü güzele ânîde duyduğu meftûniyeti anlatır:

Ada'nın çamlığında nisyandı,
Onu gördüm.. Ne hoş hıramandı,
Karşıdan baktı, gözlerim yandı
Şarkın âhu kadınlarındandı.

Gözünün anladım siyâhından,
Göğsünün gizli gizli âhından,
Kalbe mestî veren nigâhından;
Belli aşkın kadınlarındandı.

Yine bir beytinde sevdâyı, iki semt arasında, mecaz ve teşbih san'atıyla süsler:

Aşkı tâ ezelden biz bilegeldik,
«Âşıklar yolu» ndan biz «Dil» e geldik!

Tevfik Fikret, «Beyaz Yelken»'inde bir hâtırasını nakleder:

Bak şu zevrakçe-i dil-ârâmın
Cünbüş-i iltifât - yeverine;
Refref-i bâdbân-ı pür-ferine
Pek muvâfık sükûnu akşâmın.
Ooh, ey neş'e, sen kanadlansan
Bu kadar belki dilber olmazsın!

Yaslanıp şöyle dûş-i emvâca
— Sanki meczûb u mest ü müstagrak,
Bir serâb-ı kebûde aldanarak, —
Gidiyor şâ'irâne, tenhâca;
Ââh bilsem, götürdüğü halecan
Hangi sevdâlı kalbe â'iddir!

Bu şetaaretle işte Marmara'nın
Bir peri-i küşade - şehperidir;
Şuh pervâne-i müzehheridir
Pâk ü nevvâr olan şu manzaranın.
Gece mersâ-yi nâz olur mutlak
Ona âguuş-i aşkı bir Ada'nın.

Bir vakitler gönül ederdi hayâl
Sütbeyaz bir deniz, beyaz kayalar,
Mâ'i, lâkin heman beyaza çalar
Bir semâ, sonra bir beyaz sandal.
Biz o sandalda yâr-ı cânımla
Dolaşırdık beyaz seherlerde.

Şimdi yâdetdirir o hulyâmı
Ne zaman geçse piş-i çeşmimden
Böyle saaf u sefid bir yelken.
Bana tasvir eder o sevdâmı
Bir beyaz kuş ki nevha - perverdir
Bir beyaz leyl-i maâh - perverde.

Mehmed Celâl, «Ada'daki Peri»'sinin portresini çizdikten sonra devam eder:

Ey hüsnü mukaddes, tayrın eyle semâya,
Göz yaşlarımı atma fakat hâk-i fenaya,
Gülşenleri terkeylemez elbette çiçekler,
Uçsan bile bir gün Ada'dan başka fezaya

Bir fikir uçurursun kanadından şuaraya,
Sahilleri tenvire iner çünkü melekler..

Mustafa Reşid, «Şarkı»'sında bir ayrılışla hüzünlenir:

Ada'dan gitti seninle bütün ezvak u safa
Çamları aldı gam ey nadire-i hüsn ü beha
Her taraftan geliyor bad-ı hazanla şu seda
Görecek mi göz o nadir gülü bir kerre daha

Mâbed-i aşkım olan Dil'de her akşam ey yâr
Anıyor andı geçen her dem-i zevki, dil-i zâr
Şunu tekrar ediyor dil ile birlikte hezar
Görecek mi göz o nadir gülü bir kerre daha.

Hüseyin Siret, «Ada'dan Dönerken» yeis ve melâl ile doludur:

Bırakıp gidiyorum Ada'yı ilk teşrinde,
Sen yeşil bir kıyısın, ben dalgayım enginde
Göz yaşlarım dolaşır yorulmuş eteğinde
Ben ağlarım uzaktan iniltimi dinlersin.

Mevsim yaprak dökümü, hep ağaçlar üşüyor
Yaprak sanma her daldan soluk bir ah düşüyor
Düşünceli dağlara karaltılar üşüyor
Yol üstünde geç vakit böyle kimi beklersin

Baş ucundaki yıldız sönük gece kandili
Şu geçen beyaz bulut yaşlı hicran mendili
Rüzgâr atmış havaya onu al da sevgili
Derdinle ağlayanın gözyaşını silersin

Sanırım dertli ishak garip garip öttükçe
Bir kırık dal altından ney üfler hazan gece
Beyaz atkı omzunda mehtap dinler sessizce...
Ayrılık akşamıdır hazan gibi inlersin.

Faik Âli Ozansoy, «Mektap»'ı anlatır:

Gecenin cezr ü medd-i envârı,
Karışıp medd ü cezr-i deryaya
İşte şüst ü şûy-i reng-i ziya,
Dinliyor zemzemat-ı esrarı.

O melâl-i müebbed-i eşyâ;
Girecek âlem-i melâike has
Bir mükevkep behişt-i rüyaya
Bu seraser serair istinas.

Şeb-i nurun bu hâb-ı nûşini
Sallıyor mehd-i leyl içinde derin
Bir sükût-i muzi bütün şehrin
Harekât-i hayat ü gûşişini

Handedir, mevcedir, ziyadır hep;
Öyle sandım bakınca Marmara'ya;
Erimiş bir cihan-ı sim ü zehep
Nebean etmiş ansızın karaya.

Çeşm-i hulya bu yerde nadide,
Bin temaşa-yı kibriyaya dalar,
Mehbet-i raz-ı leyl olan Adalar
Bu müzehhep sema-yı hakide

Gölgelerdir, sehabelerdir ki
Mütezehhir ve şüste-i mehtap
Sanki meclâ-yı ruh olan hâki
Mâkes etmiş bir incilâ-yi şebap.

Ahmed Refik, şiirlerinin çoğunda Ada'yı ve yaşanan hayatı hikâye eder:

Sensizdim o akşam, Ada'nın ufku hep al'dı,
Hasretle içim yandı, gözüm ufkuna daldı.
Firkat ateş oldu, o gece sinemi sardı,
Hasretle içim yandı, gözüm ufkuna daldı.

Mâbûdem olan sen mi idin bezmi ezelden,
Nûrunla tutuştum da vuruldum sana birden.
Aşkım, emelim varsa bu dünyada bütün sen.
Hasretle içim yandı, gözüm ufkuna daldı.

Mest oldum o akşam, yüreğimden yaralandım;
Tâ fecre kadar sızladı kalbim, seni andım
Gün doğdu münevver bir ufuktan, seni sandım;
Hasretle içim yandı, gözüm ufkuna daldı.

★

Nerde âhu bakışın, nerde o gözlerdeki nûr!
Ada'dan sen gideli kalmadı gönlümde sürur
Mâhitaplar, geceler etmede hasretle mürûr
Ada'dan sen gideli kalmadı gönlümde sürur.

Saçların, tatlı yeşil gözlerin hep oldu hayâl
Öyle bir çöktü ki, bilsen içime hüzn ü melâl
Demek artık seni görmek, seni öpmek de muhal
Ada'dan sen gideli kalmadı gönlümde sürur.

Aynı şâirin, Mısırlı İbrahim Efendi tarafından «Uşşak» makamında bestelenen güftesi şöyledir:

Sen bu ufkun yegâne yıldızısın
Ada'nın mâvi gözlü, şen kızısın.
Hasta kalbimde tatlı bir sızısın,
Ada'nın mâvi gözlü, şen kızısın.

Ruha sevda saçar, güzel bakışın
Cana canlar katar kadeh çakışın
Ruhuma var ki öyle bir akışın
Ada'nın mâvi gözlü, şen kızısın.

Bir başka şarkısında ise hicranlıdır:

Semalardan güneş hâlâ inmiyor
İçim mahzun, gözümden yaş dinmiyor
Ada sensiz yüreğime sinmiyor

Gel de biraz, gözlerini göreyim,
Mimozadan sana çelenk öreyim.

Kumral saçlar işvelerle dökülsün
Yeşil gözler bâdelerle süzülsün
Âşık gönlüm sana yansın, üzülsün

Gel de biraz, gözlerini göreyim,
Pembe gülden sana çelenk öreyim.

Hasretinden kan ağlıyor yüreğim
Hebâ oldu yazık bunca emeğim
Benim senden budur en son dileğim:

Gel de biraz, gözlerini göreyim,
Ayağına yüzüm, gözüm süreyim.

Ve diğer bir şarkı'dan:

Açtıkça her bahar Ada'nın gonca femleri,
Andım seninle çamda geçen tatlı demleri.
Yandım vefasız aşkına, hep ölmek istedim;
Sensiz, gör anla bendeki ye'sü elemleri.

Ali Hadi'den bir kıt'a:

Âfet gibi sardıkça bütün yâdımı gamlar,
Yelpazelesin ruhumu şen Dil'deki çamlar.
Mehtâb ile olsun bize gönder de selâmlar
Yelpazelesin ruhumu şen Dil'deki çamlar.

Yahya Kemal üstâdımızın pek malûm ve müstesna iki şiirini mevzû ile alâkası sebebiyle kaydetmeden geçemiyeceğiz:

VİRAN BAĞ

Adalar'dan yaza ettik de vedâğ
Sızlıyor bağrımız üstündeki dağ,
Seni hâtırlıyoruz Viran Bağ!

Yine bir sofrada hep şakraktık
Gün denizlerde sönerken baktık
Ve çobanlar gibi dallar yaktık.

Biz şen, onlarsa muammalıydı,
Birinin sözleri iymalıydı
Birinin gözleri hummalıydı.

Acı duymuş diye aşkın tadını,
Hepimiz sevdik o solgun kadını
Ve o gün râhibe koyduk adını.

Uyuduk kırda, gezindik dağda,
O yazın, ah o engin çağda,
Geçti en son günü Viran Bağ'da.

ESKİ MEKTUP

Adalar'dan gelen bu mektupta,
Oradan bir sihirli râyiha var;
İşveler sezdiren bir üslûpta,
Bir güzel şarkı söylüyor rüzgâr,
Adalar'dan gelen bu mektupta.

Ben o rüzgârla şimdi başbaşayım;
Galiba yol göründü sevdâya;
Kendi gönlümce bir saat yaşayım;
Girmesin başka bir hayâl araya;
Ben o rüzgârla şimdi başbaşayım.

Halid Fahri Ozansoy, «Âşıklar yolunun yolcuları» ve Ada şiirleriyle de daima hatırlanacak eserler vermiştir. İşte üç ayrı dekor:

ADA AKŞAMLARI

I

Siyah bir ürperişle denize dolar gece,
Kandilleri pırıldar karşıda Heybeli'nin.
Titrerim, bu sulara başbaşa eğilince,
Bir gül gibi elime temasından elinin.

Bir nefes bir Ada'dan geçer öbür Ada'ya,
Dinlerim saatleri göğsünde saya saya,
Sen yoksan doğsa bile bahçende bakmam Ay'a,
Taş göğsünde uyurum bir kadın heykelinin.

II

Ay çamların dibine dökmüştü ışığını,
Sandım ki beliriyor her taraftan hayalin.
Kutularda içiçe gölgelerin yığını
Sandım ki benim halim, sandım ki senin hâlin!

Bizim de günlerimiz karardı bu sularda,
Bir yığın gölge oldu aşkımız kuytularda,
Bu aşkı yaratmada benim günahım var da
Yok mu söyle biraz da kuzum senin vebâlin?

III

Burda, bu çamlara giden yolun başında
Ben onu bekliyorum, meçhulün meçhulünü.
Bir teselli bulmadan bir damla gözyaşında
O yalnız uzletlere açmış yalnız gönlünü.

Bilmem ki siyah mıdır, yeşil midir gözleri?
Bilmem ki hatırlar mı görse bir gün bu yeri?
Saklıyorum elime geçtiği gündenberi
Bir çamın gölgesinde unuttuğu gülünü.

IV

Gün sönerken bir akşam baktım da ıssız Dil'e:
— Yazık, dedim, bu yıl da Adalar'da yaz bitti!
Dalgalar köpürürken indim sonra sahile,
Kalbim sanki içinden uğultular işitti.

Ne kadar deniz gibi haykırmak istesem de
Hislerim sıkışarak boğuluyor sesimde,
Nice güller açılıp soldu da bir mevsimde
Yolunu beklediğim hayâl geçmedi gitti!

YANMIŞ BİR KÖŞKÜN TARAÇASINDAN

Hayat bir sır gibi uçmuş bu tepeden,
Bu yalnız ruhlarla dolu harabeden.
Burası yanmış bir köşkün taraçası,
Her taşta ürpermiş bir yosun parçası.
Su kemeri gibi altı dehlizinden,
Bir dilim alıyor Ada denizinden.
Kimlerin dolmuştu burada çilesi?
Belki de eski bir paşa âilesi.
Kaygusuz yaşardı bu köşkte bir zaman!
Kaç yaz bu taraça çınlardı sazlardan!
Âhenkle titrerken yukarda yıldızlar,
Maşlahlı hanımlar, yeldirmeli kızlar,
Kimbilir o zaman neler hissederdi!
Ne hulya içinde utlar inilderdi!
Ne hoştu nefesi kimbilir rüzgârın?
Mercan terlikleri genç halayıkların
Bu taşlar üstünde kimbilir ne tatlı

Yumuşak seslerle uçardı kanatlı?
Şimdi duyuluyor, derinden derine,
Ölüm sessizliği o sesler yerine!

TAHASSÜR

Geçti mevsim:
Şehre indik Ada'dan..
Ne kaldı bir yığın hâtıradan:
Yalnız hayâlimdeki çamlar
Martılar, sular ve ılık akşamlar...
Geçti mevsim..
Şimdi ne çam kokusu,
Ne çamlar altında hülya,
Şimdi yağmur ve şehrin uğultusu...
Şimdi ne renk var ne ziya..
Şimdi gözlerim kapalı, dalgın..
Düşünüyorum baharını Ada'nın..
Düşünüyorum nisan yağmurlarından
Çamların nasıl tazeleştiğini
Nasıl serin serin yelpazeleştiğini..
Düşünüyorum mehtapta denizi,
Düşünüyorum seni, beni hepimizi...
Ne kaldı o mehtap turlarından?
Nerede o açık arabaları Ada'nın?
Nerede o kahkahanın
Asfalt yollarda billûrlaştığı geceler
Aşkın ve neş'enin taştığı geceler
Nerede o mevsim?

Yaşar Nabi, «Onar Mısra»'larının dördüncüsünde Ada'dan bahseder:

Yeşil çamlar altında uyuyor şimdi Ada,
Şimdi kımıldamıyor zaman bile yerinden.
Ve apaçık gözlerin en derin bir rüyada,
Ve güneş pırıl pırıl akıyor gözlerinden.
Bilsen duracak gibi nasıl yavaş vurmada
Kalbin öyle muntazam, kalbin öyle derinden,
Yüzünü ipek bir tül gibi saran terinden
Güneşi yudum yudum içtiğim şu lâhzada
Ruhumuz yıkanıyor zaman sonsuz semada
Fırtınalı, karanlık günlerin kederinden.

Necdet Rüştü Efe hâliyle «Yaz ve Aşk» da şu kıt'ayı söyler:

Pancurun açtı o kız mandalını,
Güllerin kokladı sarkan dalını,
Suya indirdi küçük sandalını
Anladım günleri gelmiş Ada'nın.

Taksın o güzel göğsüne al goncayı yâr da,
Gelsin gezelim haydi füsunkâr Adalar'da.

Nijad Tahsin Alpeh, geçmiş günü yâdetmektedir:

DİL HÂTIRASI

Görürüm sanki hayâlimde Dil'i,
Dalarım ismini andıkça senin;
Koyu kirpiklerin altında derin,
Gözlerin sisli bir engin yeşili..
Suyun âhengine sinmişti sesin,
Rüzgâr estikçe saçın darmadağın..
Mevsimin sırrına ermiş dudağın,
Ve sıcak, yaz güneşinden, nefesin..

Boğaz'ın neş'eli, tılsımlı sazı
Şarkılar söyliyecek şimdi kime?
Gözlerim sislenerek tâ içime
Sızdı bir yaş gibi Dil hâtırası...

Yusuf Ziya İnan, «Büyükada'da Aşk»'ını ve «Günlerin Gerisi»'ni hatırlar:

O gülü koklarken gönlüm hep sarhoş
Mâzinin içinde yuvarlanmakta.
Ada'da her dalda, her kayalıkta
Aşkımın hayâli o dolaşmakta.

★

Dönüşü yok zamanın,
Giden gelmiyor geri;
Çocukluğun süt-beyaz düşünceleri.

Uykular bastırdı yılları artık
Ağaran saçlarımdır ağırlığından;
Küllenen mangalda ateş kalmadı.

Gün indi batıya akşam vaktidir,
Ada'da yankısı türkülerimin
Aşkıma mersiye okuyor şimdi.

Fikret Cenap Ege, «Şarkılar»'ının ilkinde mes'uttur:

Bol palmiyeli Adalar'dan geldiniz
Işıklı sımsıcak
Yosun kokusu yayıldı şehre
Sizdiniz sizin kokunuzdu bu
Artık akşamların rengi değişti.

Türk Musikisi'nde Ada mühim yer tutar. Bestekârlarımız bu mevzuu da ses ve tel kudretiyle işlemişlerdir.

Tamburî Mustafa Çavuş, sevdiğine hasrettir, hıncını Ada'dan almak ister gibi bir edâ takınır ve hüzzam'la inler:

Vefâ yoktur akan suda
Ne hâl oldu bize bu da
Hasret kaldım dilberime
Yere batsın Büyükada.

Diğer bâzı şarkılar:

Mustafa Nafiz : (Sûzinâk)

Gittin Ada'nın her şeyi, her zevki de gitti,
Bir sam yeli, çamlardaki hülyâyı eritti.
Rûhumda o yoksul gece, bağrımda melâlin
Artık ne sesin var, ne Viran-Bağ'daki hâlin.

Şerif İçli : (Müstear)

Bir dalda öten biz iki sevdâzede kuştuk,
Ağlardık o hasretten usanmış sesimizle.
Bir gün yolumuz düştü Viran Bağ'da buluştuk;
Hıçkırdık o dillerdeki sevdâ dolu izle;
Leylâklar açan bahçenin üstünde uçuştuk.

Yesarî Âsım : (K. Hicazkâr)

Uçsun Ada'dan gönlüme sinendeki gamlar,
Yelpazelesin ruhumu şen Dil'deki çamlar.
Mehtâb ile gönder bize binlerce selâmlar;
Yelpâzelesin ruhumu şen Dil'deki çamlar.

Alsam Ada'nın dilberini çamlara gitsem,
Bir kaç kadehi neş'e ile, zevk ile içsem.
Sarsam, dolasam, gonce gülü koklasam, öpsem,
Bir kaç kadehi neş'e ile, zevk ile içsem.

Osman Nihad : (Nihavend)

Yine bu yıl Ada sensiz içime hiç sinmedi,
Dil'de yalnız dolaştım hep gözyaşlarım dinmedi.
Ben de şaştım nasıl oldu yüreğime inmedi;
Dil'de yalnız dolaştım hep gözyaşlarım dinmedi.

Artaki Candan : (Hicaz)

Adalar'da gezer durur edâlı,
Bilmem o da bir yâre mi sevdâlı.
Adalımın her bir hâli mânâlı;
Pek güzeldir amma biraz belâlı.

Şükrü Tunar : (Hüzzam)

Ada'nın yeşil çamları aşkımıza yer olsun,
Ne çare ayırdı felek kalblerimiz bir olsun.
İpek saçından bir tel ver bana yâdigâr olsun;
Ne çâre ayırdı felek kalblerimiz bir olsun.

Kadri Şençalar :

Şu karşıdan gelen esmer aşkıma ihânet etti,
Geçen hafta söz verip de Ada'da beni bekletti.

Sadi Erem : (Nikriz)

Adalının konyak içtim elinden,
Sarabilsem o dilberi belinden.
Neler çektim o çapkının dilinden;
Sarabilsem o dilberi belinden.

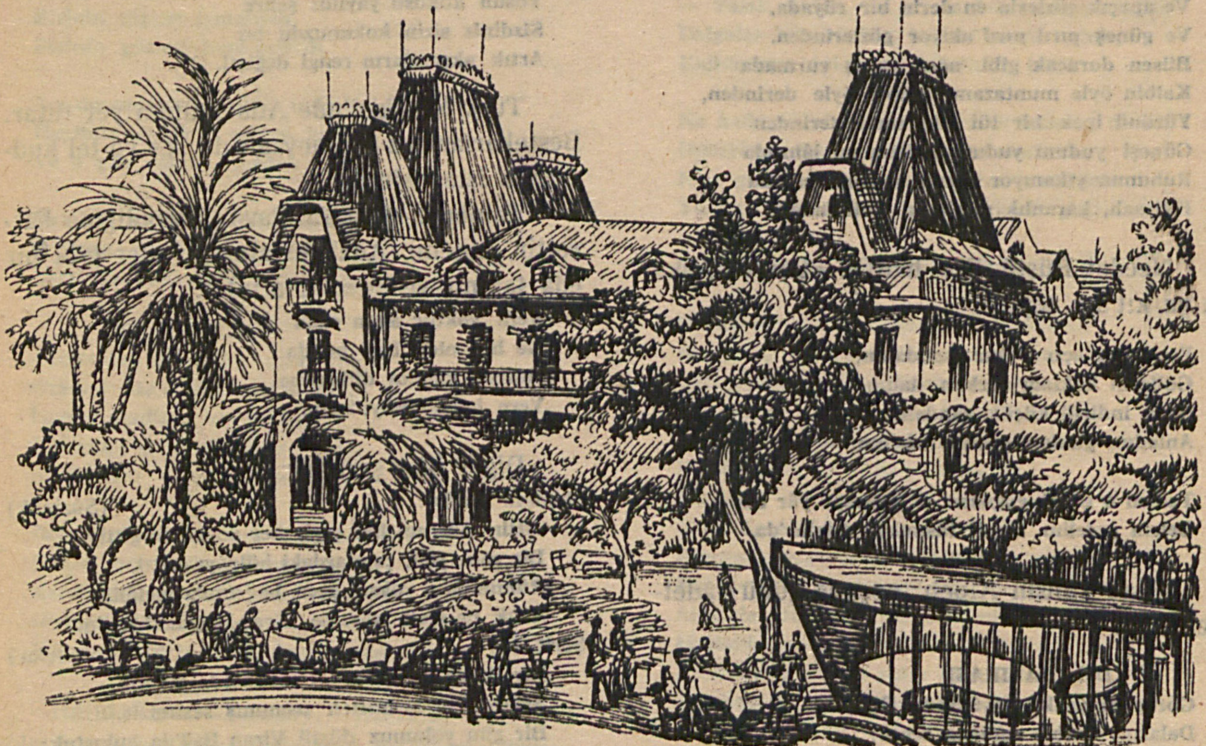
Teoman Alpay : (Nihavend)

Bahar geldi gül açıldı,
Rûhuma neş'e saçıldı.
Mâvi gözlü, sarışın kız;
Gel gidelim Ada'ya biz.

Ada'ya dâir şiir ve şarkılar elbette ki bunlardan ibaret değildir. Diğer bir kısmı bu ansiklopedide «Ada» maddesine alındığı gibi, ileride alâkalı bendlerde tekrar bahsetmek imkânı da mevcuttur.

Hikmet Şinasi ÖNOL

BÜYÜKADA ANADOLU KULÜBÜ — İkinci Sultan Abdülhamid zamanında Pears isimli bir İngiliz avukatı tarafından İngiltere-deki «Yacht Club»'ün İstanbulda bir şûbesi olarak açılmışdır; Pears bu maksadla Büyükada evvelâ Lebbe ismindeki bir zâtin köşkünü satın almışdır. Bir müddet sonra bu binânın yanındaki Jacomi Otelinin yanması üzerine 125,000 İngiliz lirası sermâyeli bir şirket kurularak 1908 yılında buraya, bugünkü Anadolu Kulübü eski binasını (Kuleli bina) inşa etmiştir. Otuz sene kadar faaliyetine devam eden bu müessese, Yacht Club'ün malî sıkıntıya düşmesi üzerine, 1938 yılında, merkezi Ankara'da bulunan Anadolu Kulübü, bina ve tesisleri satın almış ve kulübün Büyükada Şubesini açmıştır.

Büyükada Anadolu Kulübü, Kuleli Köşk
(Resim : Kemal Zeren)

Kulüp, 1953 yılına kadar Büyük bina, (Kuleli bina), Zarifi'nin evi (Beyaz Ev) ile Lebbe'nin evi (Sarı Ev) olmak üzere üç bina ve bir küçük bahçeden müteşekkildi. Daha sonra Beyaz Ev yıkılarak yerine 1956 yılında hizmete girmiş bulunan bugünkü yeni bina inşa edilmiştir. Bu modern binanın, hepsi banyolu, telefonlu, sıcak-soğuk hava tertibatlı 51 odasından başka, hergün klasik ve dans müziği çalınan bir gazinosu, 400 kişilik bir restoranı ve salonları vardır.

Tenis kortları, çocuk bahçesi ve 1963 senesinde hizmete girecek modern plâj tesisleri bulunan Kulübün, hâlen 225 yatağı mevcuttur.

1962 de 835 aslî âzâsı olan Anadolu Kulübü, Büyükada Şubesi'nden memleketimizi ziyarete gelen yabancılar da geçici âzâ olarak istifade edebilirler.

1962 de klasik batı müziği konserlerini mümtâz sanatkâr Orhan Borar'ın orkestrası vermekte idi (B.: Borar, Orhan).

Özay ASLAN - Halûk AKBAY

BÜYÜKADA BANGI — Büyükadanın şimal (kuzey) sâhili açığında, yarım mil uzunluğunda kum ve mercan kayalığından müteşekkil bir sığlık olup üzerinde ancak 2-3 kolaç su vardır; bu sığlığın kenarı ziyâdesi ile gayri muntazam olup kenarı her tarafında dikdir, demirleyecek gemiler son derece dikkat etmelidir.

Bibl. : Mehmed Enisî, Boğazlar ve Marmara Denizi Rehberi.

BÜYÜKADA BELEDİYE KONAĞI — Cankaya Caddesi ile Kanarya Sokağı kavuşağı köşesindedir; İttihad ve Terakki Fırkası erkânından maslub İsmail Canbulad Beyin evi idi, sağlığında kendisi tarafından Belediyeye satılmışdır.

Binâ cadde üzerinde olup bağçesi arka tarafındadır; kâgir bir bodrum katı üzerinde üç katlı mükellef bir ahşab yapıdır; sokak kapısına on basamak mermer merdivenle çıkılır; kapudan mermer döşeli geniş bir taşlığa girilir; tam karşıda ikinci kata çıkan, önce çift başlayıp sonra birleşen büyük ahşab merdiven yerleşdirilmişdir, bu merdiven kendi başına konağın bir süsüdür; sağlı sollu bu merdivenin ilk kısmının ortasından büyük bir kapu ile konağın arkasında bulunan bağçeye çıkılır.

İkinci katda merdiven başı ile ortadaki büyük sofanın arası camlı ahşab bir bölme - paravan ile ayrılmışdır.

İkinci katdan üçüncü kata da bu merdivenin eşi bir merdivenle çıkılır, ki o merdiven de üçüncü katın orta sofasına altda olduğu gibi bağlanır.

Her iki sofada, merdiven tarafındaki camlı bölme - paravanın tam karşısında bulunan camlı kapularla sokağa nâzır balkonlara çıkılır.

1. katda — Şûbe Müdürlüğü, Baş Kâtiblik;

2. katda — Temizlik İşleri Müdürlüğü, Muhasebe, Tahsil Şûbesi, Müdür Muâvini;

3. katda — Fen İşleri Tahakkuk Şefliği,

Arkadaki bağçenin Kanarya Sokağına açılır bir kapusu vardır; ağaçlarla gölgelenmiş olan bu bağçenin ortasında da bir havuz bulunmaktadır. Bağçenin gerisinde de, yüzü arka sokağa bakan Belediye Doğum ve Çocuk Bakım Evi bulunmaktadır.

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜKADA CİNÂYETİ — Milâdî 1786 yılı haziranın yirmi yedinci ve hicrî 1200 şabanının son günü gecesi bir hiç yüzünden işlenmiş bir cinâyettir; Anadolu yakasında Bostancıbaşı karakoluna bağlı bir kancabaş kayıkla gece Marmarada kola çıkan bostancılar (B.: Bostancı, Bostancıbaşı; Bostancı) Büyükadada mola verirler, her halde zâbitlerinden izin alıp koldan ayrılan Ahmed adında genç bir neferle, Gazanfer adındaki arkadaşı civarda bulunan bir meyhâneye girerler, birer kupa şarab isterler, meyhânenin sâkîlerinden Saçlı Yuvan adındaki genç nevcivan Ahmede bâde sunarken, herhalde sekir hâlinin verdiği cür'et, tahrik ettiği vahşetle hançerini çekerek genç bostancı neferini kalbi üstünden vurur, öldürür, Gazanfer adındaki diğer nefes palasını çekerek kapuyu tutar, kaatil kaçamaz, belki de meyhâne halkı tarafından yakalanır, gürültüye diğer bostancılar yetişir, Ahmed'in nâşini ve kaatili alıp giderler, ve Saçlı Yuvan Bostancılar Kolluğunda îdam olunur.

Bu vak'ayı nâzımı meçhul bir destandan öğreniyoruz. Bu destanın şâyânı dikkat kıymetli tarafı o tarihde Büyükadada deniz kenarında büyük bir meyhânenin bulunuşu, burada çalgı ile ve köçek oğlan oynatılarak gece geç vakitlere, hattâ sabaha kadar eğlenildi-

ği, ve meyhâne müşterilerinin ekseriyetinin de adadaki manastırlarda oturan keşişler olduğudur. Destan şudur:

1. Nâmı Ahmed çakır gözler mestâne
Hamlacı civanlar içre bir dâne
Ah nasıl kıydılar ol nevcivâne
Bostancı neferi merdi meydâne

2. Kızıladalarda oldu bu belâ
Feryâdü figanle sanki Kerbelâ
Bostancı Ocağında verildi selâ
Cümle ihvan ağladı yâne yâne

3. Zulmeti leyl içre çıkılmış kola
Verilmişdi Büyükadada mola
Bir can yoldaşiyle girip kolkola
Lebi deryâde görünmüş meyhâne

4. Adı meyhânedir güzeller kânı
Urum civanları cümle sükkânı
Kara keşişlerin dahi mekânı
Şarâbı lâ'l ile döner peymâne

5. Sîneler küşâde kâkül perişan
Herbiri koymuş bir civana nişan
Ol saçlı sakallı bedmest keşişan
Hiristos yerine tapar şeytâne

6. Topuk vura vura raks ider rakkaas
Bir perî sûretli lâînü hannâs
Râhi dalâletde bunda cümle nâs
Rûmî makaam üzre ırlar kemâne

7. Sâkîlerde yüz yalın ayak yalın
Lâfı olmaz bunda şekerin balın
Altun başlı penbe topuk civanın
Reftârına reşk iderdi pervâne

8. Varınca iki koç yiğit meclise
Telâş düşdü andaki kırk iblise
Hallâli müşkilât akçeyle kise
Sâkiler elpençe durdu divâne

9. Didiler şarâbı erguvan bize
Gel ey sâki otur şöyle diz dize
Çek bir dolu ey rakkaası pâkîze
Ki insan bir gelir fânî cihâne

10. Şol anda ki sâkî sunardı bâde
Hançerin eylemiş katle âmâde
Kıydı veled kahbece perîzâde
Hamlacı Ahmed ol şâhi hûbâne

11. Bostancı civâne hançer savuran
Sol meme üstünden kahbece vuran
Saçlı Yuvan dahi âfeti devran
Sahnı meyhâne boyandı al kaane

12. Çekmişdir palayı yoldaşı nefer
Hem sîreti hem nâmı ol Gazanfer
Ne mümkin kâfire halâsü mefer
Kâfir beçe gelse dahi îmâne

13. Alub kancabaşa şehid oğlanı
Hem kaatili filân ibni filânı
Keşiş misâli ol saçlı Yuvanı
Teslim için cellâdı bi amâne

14. Ahmed civan yatar al kan içinde
Yuvana yağlı ip zından içinde
Bu vak'a okunsun destan içinde
Gelür ikiyüzde selhi şâbâne

Destan nâzımının son yeniçerilerden Çardak Kolluğu çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa olduğunu tahmin ediyoruz (B.: Hüseyin Ağa, Galatalı).

BÜYÜKADA DEĞİRMEN PLÂJI — Büyükada'nın başlıca iki plâjından biridir; 1951 senesinde 1800 M² lik bir sahada yapılmaya başlanıp bugünkü hâlinde 1953 senesinde ulaşan plâjın mimarı Şahab Bey'dir.

Nizam Caddesinden sağa doğru, sâhile inen Yahşi Bey sokağında bulunan giriş kapısının hemen yanındaki gişenin önünden geçerek, oldukça dik fakat geniş bir merdivenden plâja inilmektedir.

«Değirmen Kollektif Şirketi» namı altında işletilen bu müessese, doğma büyüme Adalı olan 36 yaşındaki Ajlan Gülal ile, sayılı profesyonel balıkçılardan olan babasına aittir.

Bugünkü plâjın yerinde, İstanbul'un bütün Anadolu Yakasının ekmek unu ihtiyacını karşılayan ve 1834 senesinde Tantâvîzâde Halit Bey tarafından inşâ ettirilmiş bir değirmen vardı. Sonradan değirmen, işlemez hale gelmiş, yıkılıp moloz hâlinde terkedilmiş. Bu zaman zarfında, eski değirmenin arsası ve civârı, bütün yasaklara rağmen semt sakinlerinin denize girme yeri olarak kullanılmaktaydı. O sıralarda Yüksek Ticaret Mektebinden henüz mezun olan Ajlan Gülal, her zaman denize girdiği bu arsayı bir plâj hâline getirmeyi düşünmüş; o sene balık çıkmadığı için üzgün olan babasını bu işe girmeye iknâ etmişdir.

5 Haziran 1951 de arsa kiralanmış ve plâj 5 Ağustosta da 29 kabineyle işletmeye açılmışdır. Kabine adedi 1952 de 85, 1953 de 120 olmuş. Buna ilâveten de iki tenis kortu, (ki bu kortlara Değirmen Kulübüne âzâ olarak girilmektedir), plâj dahilinde bir büfe ve gazino inşâ edilmiş, bu tesisler de sonradan geliştirilmiştir.

Gazinonun kapalı kısmı çok eksantrik bir şekilde tezyin edilmiş olup, cumartesi ve pazar geceleri konserlere sahne olmaktadır.

1962 de, devamlı kontratla bağlı bulunan sevilen şantör Erol Büyükburç ve Şerif Yüzbaşıoğlu beşlisi vardı.

Kalburüstü bir muhitin bu nezih ve şirin plâjında 17 müstahdem çalışmakta ve Ajlan Gülal da bizzat her işin başında bulunmaktadır. Cumartesi ve pazar günleri buradan denize giren sayısı 1000, diğer günler de ortalama olarak 600 kişidir. Belediyeden tasdikli târifenin henüz çıkmaması sebebiyle, 1 TL. üzerinden muvakkat bir fiyat tatbik edilmektedir.

68 mil mesafedeki Papazlı'dan getirilmiş kumuyla, sığ ve fakat berrak deniziyle, Büyükadanın Hayırsızadalara bakan büyük koyunda kurulmuş bu plâjın hâlen sağ tarafında Rıza Derviş Bey'in, sol tarafında da Hacı Bekirzâde Ali Muhiddin Bey'in yalıları bulunmaktadır (Temmuz 1962).

H. AKBAY - Ö. ASLAN

BÜYÜKADA HAMAMI — Büyükadada Mâden Mahallesinde Firuz Sokağındadır, 9 kapu numarasını taşır ki, aslında Çınar Meydanındaki 12 kapu numaralı köşkün husûsî hamamı imiş, 1910 senesinde köşkle beraber Zaruhi Karagözyan'a intikaal etmiş, ve bu ermeni bayan tarafından bâzı küçük tâdilât ile bir çarşı hamamına kalbedilmişdir; hâlen de bu kadının mülkiyet ve tasarrufunda işletilegelmektedir; 6 kurnalı küçücük bir hamamdır. Harâre kısmı teker kurnalı birer küçük halvet ile dört kurnalı bir sofadan mürekkebdir.

Yaz aylarında günde 20-30 müşterisi olur; kışın ise 5 hattâ 2 kişiye düşer; 1962 yılında temmuz ayında fiat târifesi şöyle idi: Umumî soyunma yeri için kendi kendine yıkanma 175 kuruş, kese ve sabun sürünme 375 kuruş; husûsî soyunma yeri için kendi kendine yıkanma 250, kese ve sabun sürünme 450 kuruş, ki bu takdirde kış günleri hâsılaatı asgarî 750 ve âzamî 2250 kuruş arasındadır. Günde ortalama 5 metre küb su sarfeder ve 1 çeki odun yakar; su parası hâric, kışın odun parasını çıkaramıyor görülmektedir; her gün sabahları saat ona kadar kadınlara, ondan sonra da gece kapanıncaya kadar erkeklere mahsusdur; erkek müşteri hizmetinde bir natır biri dellâk iki müstahdemi vardır (Temmuz 1962).

Özay ASLAN

BÜYÜKADA HAMİDİYE CAMİİ — Büyükadada Adacamii Sokağında, bu sokağa göre sed üstünde kalan ve büyük bir demir kapudan girildikden sonra geniş mermer merdiven çıkılır bir avlu ortasında kesme köfeki taşından yapılmış fevkaanî bir camidir, alt kısmı da mesciddir, iki ibâdet yeri bir aradadır ki bu bakımdan İstanbulda benzeri yokdur.

İkinci Sultan Abdülhamid tarafından yapdırılmışdır; mimarının kim olduğunu tesbit edemedik. Yine aynı taşdan yapılmış olan minârenin kapusu yanda, avlu üzerindedir.

Mustatil plânlı olan camie avludan hem iki yanında 19 basamak ve demir korkuluklu çift mermer merdivenle çıkılır; yukarda merdiven ağzı da mermer döşeli olup bir câmekân içine alınmışdır, son basamaklardan sonra bu câmekâna birer demir kapudan girilir.

Son cemaat yeri basıkca alçak ahşab tavanlı, zemîni de tahta döşeli olup sol tarafda kapu yanından başlayan ahşab bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır; kadınlar mahfili bu son cemaat yerinin üstünü tamâmen kaplar. Son cemaat yeri ikisi cebhe duvarında, birer de yan duvarlarda olmak üzere 4 pencere ile aydınlatılmışdır, iki pencere de asıl cami sahnına açılmışdır; yukardaki kadınlar mahfilinde ise celehe duvarında 3, yan duvarlarda birerden 5 pencere vardır.

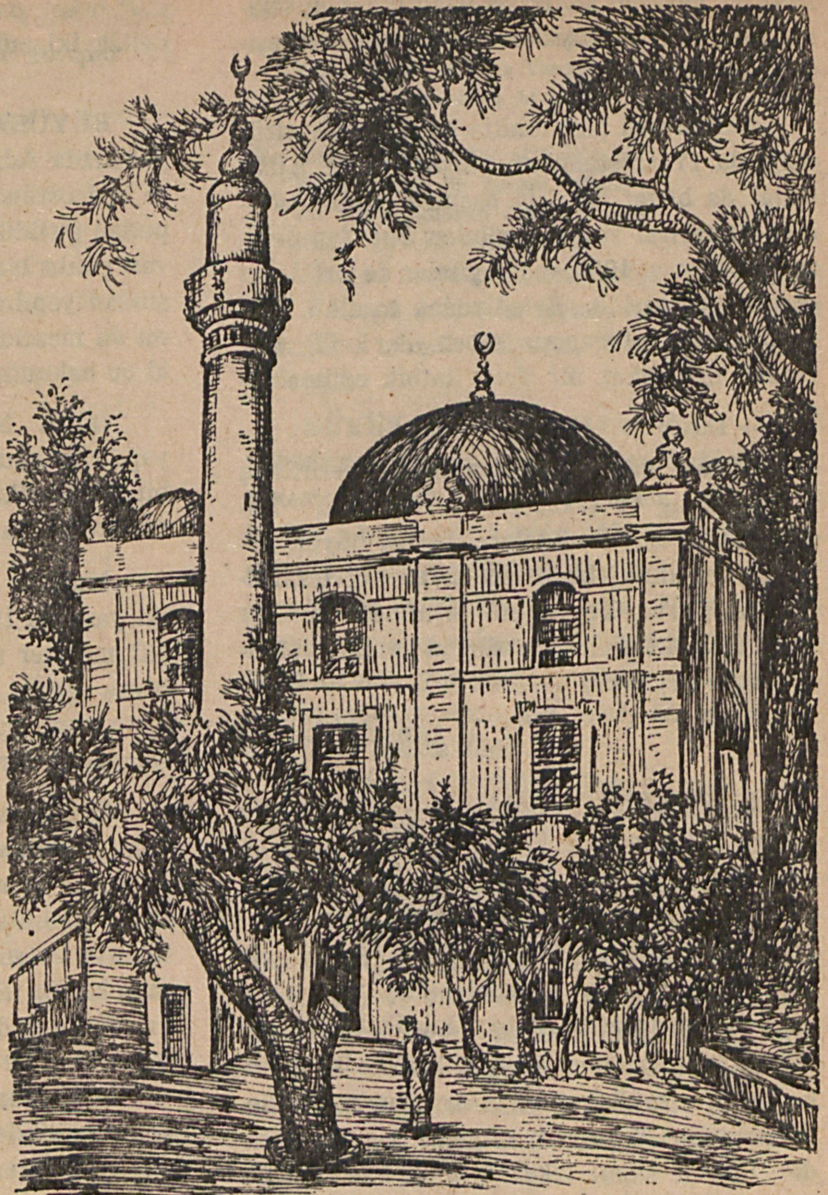
Asıl ibâdet sahnı dört köşe plânlı olub hemen tam küre bir yüksek kubbe ile örtülmüşdür, yan duvarlarda altlı üstlü ikişerden 8, mihrab duvarında altlı üstlü ikişerden 4 ki cem'an 12 pencere ile aydınlatılmışdır; mihrab mavi çini taklidi nakışlarla müzeyyen olup dış tarafdan çıkıntılıdır. Ahşab minberi ve ahşab vâiz kürsüsü sanat kıymeti taşımayan alelâde eserlerdir. Cami halı seccâdelerle tefriş edilmiş olup kubbeye orta büyüklükde billûr bir âvîze asılmışdır. Mûtad cami levha ve yazıları arasında hat sanatı bakımından kıymetli bir eser görülemedi. Temiz, ferah, bakımlı görülür bir camidir.

Zemin katındaki mescide gelince, avludan, ve merdiven altına açılmış bir kapudan

düz ayak bir koridor ile girilir; penceresi bulunmayan bu koridorun iki yanında iki maksûre - oda vardır; bu iki oda ve koridor yukardaki camiin son cemaat yeri altını kaplar; maksûre - odaların yanlarda bir, ve birer de merdiven altına bakar ikişer penceresi vardır; mescid sahnına gelen tarafda duvara genişce birer kapu açılmış, fakat kapu kanadı takılmamışdır, bundan ötürüdür ki bu iki bölme için maksûre - oda tâbiri kullandık. Ziyaretimiz târihinde mescid de üst katdaki cami gibi bakımlı bulunuyordu.

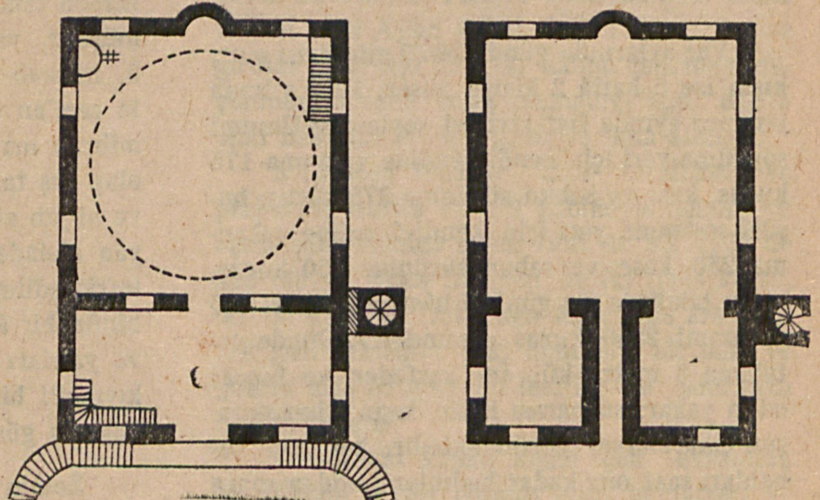
Sokak cebhesi demir parmaklıklı ve zemîni taş döşeli avluda, camiin sağ duvarı önünde bir musalla taşı vardır; yine orada güzel bir çam ağacı bulunuyordu (Temmuz 1962).

Mehmed BÂKIR

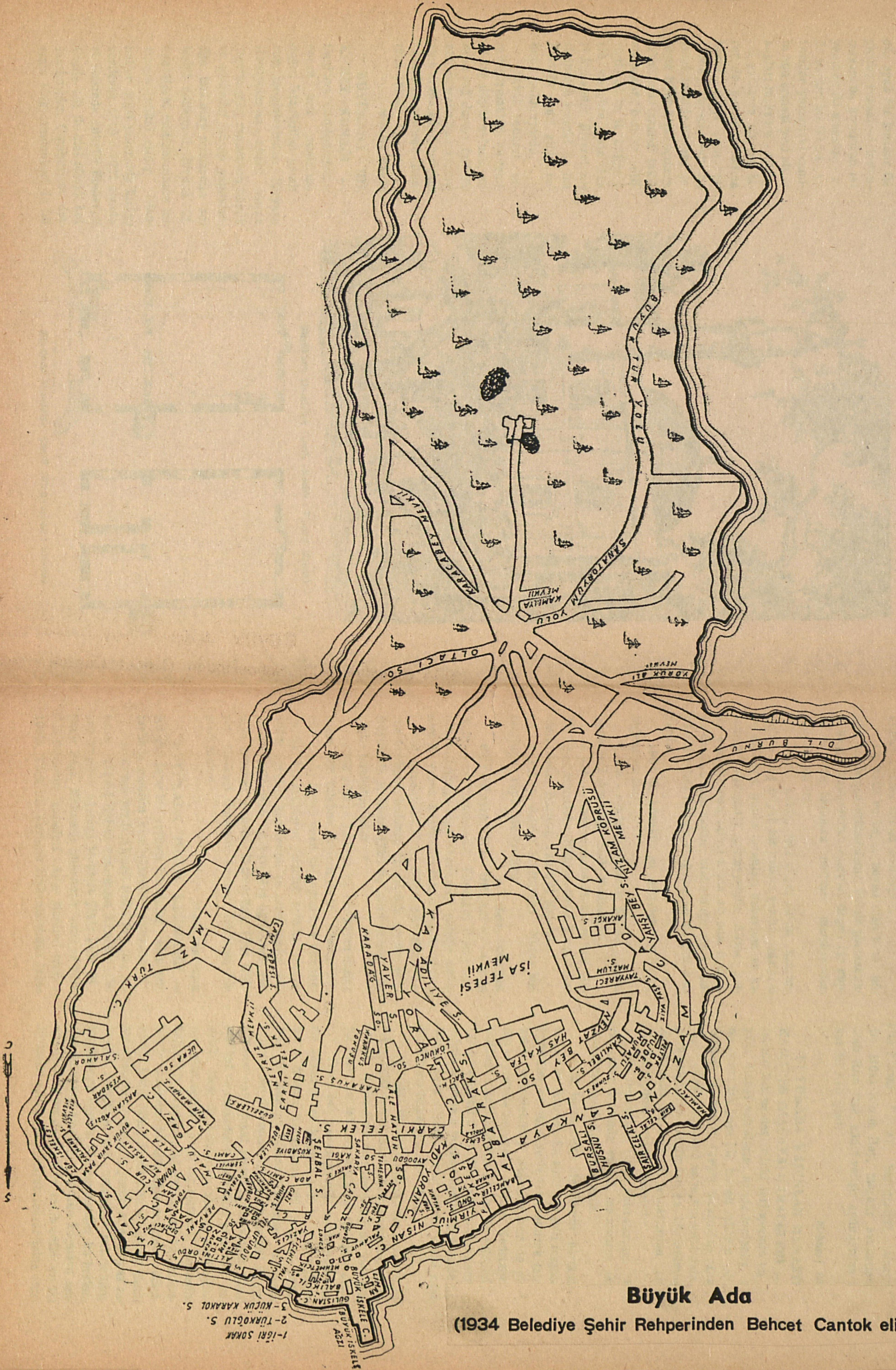

Büyükada Hamidiye Camii (Resim : Kemal Zeren)

BÜYÜKADA HÜKÛMET KONAĞI — Çankaya Caddesindedir; geçen asır sonlarına doğru İstanbul'un namlı rum zenginlerinden Kiryako Hacopulos'un köşkü olarak yapılmışdır; zamanının büyük ve mükellef ahşap yapılarından biri olup mimarının adı tesbit edilemedi; Birinci Cihan Harbi mütârekesinde hazîneye intikal etmiş; İstanbul'un işgal yıllarında kirâya verilerek 1919 - 1921 seneleri arasında «Büyük Emperyal Oteli» adı ile otel olarak kullanılmışdır; Cumhuriyet devrinin bidâyetindenberi de hü-

Büyüada Hamidiye Camii (Plân - kroki : Hüsnü)

Büyük Ada

(1934 Belediye Şehir Rehperinden Behcet Cantok elile)

kûmet konağı ittihaz edilmişdir.

Uç katlı ve beyaz boyalı olan binâ büyük bir bağçe ortasındadır; demir parmaklıklı bağçe kapusundan mermer döşeli bir köprü ile onüç basamak mermer merdivenden inilerek girilir.

İkinci katda, dört akşab sütun üzerine oturtulmuş büyük bir balkon vardır. Odaların ve sofaların bütün tavanları kabartma ve kalemkârî nakışlarla müzeyyendir. Birinci katda 4 büyük oda, ikinci katda 10 oda, üçüncü katda da 9 oda vardır; otel olduğu zaman ilâve edildiğini tahmin ettiğimiz bir de çatı katı vardır.

1962 de konakda şu dâireler yerleşmiş bulunuyordu:

1. kat — Adalar Askerlik Şûbesi, Askerî Şûbe, İcrâ Âmirliği, Sulh Mahkemesi.

2. kat — Kaymakamlık Makaamı Mal Müdürlüğü, Muhasebe, Nâhiye Gelir Vergisi Kalemi, Bekci Bürosu, Tahrîrât Kalemi.

3. kat — Adalar Müftülüğü, Nüfus Memurluğu, Tapu Müdürlüğü.

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜKADA İLK OKULU — Adanın Kadıyoran Caddesinde, Türkoğlu Sokağındadır; bulunduğu binâ İskenderiye patriği Sofranios'un yazlık köşküdür; İkinci Sultan Abdülhamid zamanında, Cami Sokağında hâlen harab bir halde bulunan bir binâda açılmış olan Büyükada Mektebi 1923 de satın alınan bu köşke nakledilmişdir.

1962 yılında 130 kız ve 138 oğlan olmak üzere 268 talebesi bulunuyordu; okulun 900 cild kitabı ihtivâ eden bir öğretmen kitablığı vardır; bu satırların yazıldığı sırada (mayıs 1962) öğretim kadrosunu şu zatler teşkil ediyordu: Süleyman Nuri Öz (Baş öğretmen), Hâdiye Dinmez, Behice Durudoğan, İffet Güliver, Melâhat Daradeli, Ahmed Göçmen, Ahmed Münol.

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜKADA İSLÂM MEZARLIĞI — Adanın tepe bir yerinde kurulmuş olan mezarlıkda medfun olan şöhretler şunlardır:

Edîb müverrih Ahmed Refik Bey (B.: Altınay, Ahmed Refik), sadırâzam Ahmed Cevad Paşanın ağabeyi Mehmet Şâkir Paşa (B.: Şâkir Paşa, Mehmed), Süleyman Nazif ve Fâik Âli Beylerin anneleri Ayşe Hanım (vefâtı 1909), Türk Dil Kurumu başkanlarından İbrahim Necmi Dilmen, Sanatoriom kurucusu Dr. Mûsâ Kâzım Bey, meşhur avukatlardan Sâdi Riza Dağ, nâdir yetişir aydınlardan avukat M. Afif Şâkir.

Mahmud Şâkir

BÜYÜKADA KADINLAR MANASTIRI, KAMARES (MAĞARA) HARABELERİ — Bu adanın Bizans devrindeki tarihçesinin en şâyânı dikkat vak'alarını içinde toplamış olan muazzam bir yapı idi; temeli milâdın altıncı asrında imparator Justen tarafından atılarak inşâ edilmiş, sekizinci asrın son yıllarında imparatoriçe İren tarafından da büyütülmüşdü. Zamanımıza bu azametli manastırdan ancak bir iki biçimsiz yıkıntı kalmışdır.

Bu manastırın târihi hâtıralarının kahramanları arasında evvelâ, manastırın ikinci bânisi imparatoriçe İren gelir.

Ayak takımından bir âilenin hârikulâde dilber bir kızı idi. En süflî menşe'li insanların tesâdifler ve ihtilâllerle imparatorluk tahtına kadar yükselebildiği Bizansda İren de güzelliği sâyesinde imparator Beşinci Konstantinin saltanat ortağı Dördüncü Leon ile evlenmişdi; 775 de Konstantinin, 780 de de kocası Leon'un ölümü üzerine o tarihde henüz 15 yaşında bulunan oğlu Altıncı Konstantinin vasîsi sıfatı ile Bizans imparatoriçesi oldu.

Saltanat sürmeğe son derece harîs ve Allah vergisi olarak hükümdarlık sanatını da bilen bu kadın Şark İmparatorluğunu 790 yılına kadar parlak muvaffakiyet ile idâre etti.

Yirmi beş yaşına geldiği halde hâlâ haris anasının tahakkümü altında yaşamakdan bıkan Altıncı Konstantin 790 da İren'i ortaklaşa oturdukları Bizans tahtından indirerek sarayın bir dâiresine kapadı ve istiklâl ile imparator oldu, fakat yerini dolduramadı, türlü sefâhet ve rezâletleri ile halkın nefretini kazandı, İren de kendisini tahtdan uzaklaşdırmış olan oğluna karşı bir saltanat darbesini kolaylıkla hazırladı; iki sene sonra, 792 haziranında curcunalı bir sirk eğlencesinden dönüşünde içkili fuhuş âlemi yapmak üzere, şimdi Eyyubsultan dediğimiz yerde Aya Mamas sarayına gittiğinde pek ustalıklı hazırlanmış bir baskına uğradı; genç imparator bu baskından kurtulup Anadolu yakasına kaçmaya muvaffak oldu ise de şiddetle tâkib edildi ve iki ay kadar sonra yakalanarak tekrar tahta otur-

muş olan haris anasına teslim edildi. Kadınlığının bütün inceliğini ve evlâd sevgi ve şefkatini kaybetmiş olan İren, Konstantın tehlikesinden tamamen kurtulmak için, bir gece oğlunun hapsedildiği odaya celladlarını gönderdi; insan süretinde vahşet timsali bu adamlar, derin uykuda bulunan Konstantinin iki gözüne birer mil sokarak tüyler ürpertici bir cinâyet işlediler. Canhirâş feryadlarla uyanan Konstantinin gözlerini oydurtan ve onu sonsuz karanlık içinde sefîl ve zelîl sürünmeye terkeden öz anasına canavar sıfatı her halde az gelir. Oğlunun böylece kahreden İren, Konstantinin henüz bulûğ çağına ermemiş Öfrosin adındaki kızını, yani kendisinin torunu olan o körpe bâkireyi de saçlarını kesdirerek Büyükadadaki Kadınlar Manastırına râhibe olarak kapadı.

İmparatoriçe İren'in bu ikinci saltanatı 802 yılına kadar on sene sürdü; bu tarihde saray hadımlarının hazırladığı bir saltanat darbesi ile tahtdan indirilerek evvelâ tevkif edildi, ölüm tehdîdi altında muazzam gizli serveti elinden alındı, ve yeni imparator Birinci Nikeforos tarafından saçları ustura ile kazınarak Büyükada Manastırına kapatıldı; ve bu haris kadın orada yıllardanberi râhibe olarak yaşayan torunu ve kurbanı Öfrosin ile karşılaşdı; fakat felâketi bundan ibâret kalmadı; Büyükadayı İstanbula çok yakın, İreni de dâimâ tehlikeli gören Nikeforos, bir gece onu bir gemiye koydurarak Midilli adasına yolladı, ve İren bir sene sonra orada, bir dilenci gibi paçavralar içinde sefîl ve zelîl kahrından öldü; ölümünde yaşı ellisini aşkın bulunuyordu, ve kurbanı olan öz oğlu kör Konstantin de sefâlet içinde hâlâ yaşamakda ve sürünmekde idi.

Büyükada Kadınlar Manastırının ikinci kahramânı Prenses Öfrosin, burada evvelâ 828 yılına kadar otuz altı senelik bir çile doldurdu. Yaşı kırkını buldu, aşdı, fakat yüzünün güzelliğini ve terâvetini muhafaza etti; 828 de Büyükadaya giden, evli ve bir yetişkin oğul sâhibi olan imparator Kekeme Mihâil bir tesâdif eseri gördüğü bu yaşlı güzel bâkireye çılgın gibi âşık oldu; o sırada zevcesi de öldüğü için bütün diğer engelleri imparator kudret ve nüfuzu ile kaldırıp manastırdan çıkardığı Öfrosin ile evlendi, fakat bu kadının imparatoriçalığı uzun sürmedi, Kekeme Mihail 928 da öldü, yerine geçen Teofilos üvey anasını, saçlarını ikinci defa kesdirterek tekrar aynı manastıra kapadı, ve bu kadın oradan bir daha çıkmadı.

Bu manastıra kapatılmış olan üçüncü meşhur kadın imparatoriçe Zoi'dir; Bizansın Menalinası diye anılan bu haşmetli fâhişe için Gustave Schlumberger: «Önüne durulmaz şehvet ihtiyacını tatmin için ölçüye gelmez hayâsız cür'et göstermişdir» diyor; imparator Sekizinci Konstantinin kızı idi, 1028 de babası öldüğü zaman 48 yaşında bir bâkire idi; zamanını Hipodromda yarış arabaları sürücüleri ve uygunsuz delikanlılarla omuz omuza geçiren ayyaş ve ahlâksız Konstantin, ölümünden ancak üç gün evvel erkek diye çırpınan Zoi'ye bir koca bulmak lüzûmu fark etmiş, ve İstanbul Şehiremini Romanos Argiros'a kırk yıllık namuslu karısını boşatarak kendisine dâmad ve Bizans tahtına veliahd edinmişdi.

Kırk sekiz yaşındaki Zoi, on sekiz yaşındaki bir kızı gölgede bırakacak güzelliğe sâhibdi; câhildi, ömrü boyunca endîşesi yüz ve vücud terâvetini muhâfaza etmek olmuş ve bunda muvaffak olmuşdu. Romanos sûretâ kocası oldu, Zoi gözüne kestirdiği erkekle eğlenmeye başladı, rütbe ve mevki aramadı, sarayın muhafız neferlerinden ve kayıkcılarından gözüne kesdirdiği zeberdest delikanlıları pervasızca yatak odasına kapadı. Altmış sekiz yaşındaki kocası ahlâksız bir ihtiyar idi, Yuvan adında Bursalı bir delikanlısı vardı, bu gencin küçük kardeşi Mihal de imparatoriçenin eğlencesi oldu; kocası ölüm döşeğinde iken kendisi körpe Mihalinin kolları arasında idi; Romanosun son vedâ dâvetini red etti: «Hissiyâtı âşıkaarem şu anda kendisini ziyâret etmeme mânidir» dedi. Romanosun ölümü ile Zoi imparatorluk tâcını Mihalin başına koydu, fakat eski jigolo, bir fâhişenin kocası olmak zilletine tahammül edemedi, saraydan bir manastıra kaçıp râhib oldu. Taht imparatorsuz kalınca Zoi yeni bir genç bulmakda zorluk çekmedi, bir gün saltanat kayığı ile Haliçde dolaşır iken bir kalafat yerinde yarı çıplak bir amele gördü, Herkül gövdesine Apollon başı konmuş bir gençdi; kara kızıl derisinde katrandan, çalı isinden ve ter tırtıllarından nakışlar vardı, hemen kayığına aldı, sa-

raya götürdü ve başına imparatorluk tâcını koydu; fakat yeni imparator Kalafatlı Mihal bir gece Zoi'yi tevkif ettirdi, saçlarını kesdirterek Büyükadadaki Kadınlar Manastırına kapadı. Bu sefer İstanbul halkı: «Biz Zoi anamızı isteriz, kahrolsun Kalafata!..» diyerek ayaklandı ve ihtilâlciler tarafından Büyükadadan alınan Zoi saraya götürüldü, ve Kalafata Mihalin gözlerine mil çekildi.

Kalafatcıdan sonra rezîlâne hayatına pervâsızca devam eden Zoi yetmiş iki yaşında öldü.

Aşağıdaki satırları Gustave Schlumberger'nin «İstanbul Adaları = Prens Adaları» adlı eserinden alıyoruz:

«Büyükadada Ayanikolaya (B.: Ayios Nikolaos) varmadan çok evvel tam Sedef Adasının karşısında, deniz kıyısı ile yol arasında, sâhilin çıplak ve ıssız zemîni üzerinde geniş bir takım harâbeler görünür; kubbeleri henüz yarı yarıya duran odalar, harab olmuş hücreler, yıkıntı altında kalmış dehlizler, yukardan kayan topraklarla otlar altında gömülmüş kalın duvarlar büyük bir saha kaplar; halk (ada rumları) bu harâbeye «Kamares», yâni kamaralar, odalar der. Taşdan yontulmuş mimarî tezyinât bakiyeleri yerlerde sürünmektedir; bir kısmı, yıkılmakdan masun kalmış bâzı salonlar hayvan ağılı hâline konulur iken örülen duvarlarda kullanılmışdır; yoldan iki adım kadar ötede de içi moloz ile dolmuş muazzam bir sarnıç görülür. Bugün deniz kuşlarının sık sık ziyâret ettiği ve küçük keçi çobanları ile sürülerinin dâimâ uğradığı bu sefil Kamares harâbeleri Büyükadanın muazzam kadınlar manastırından kalan yegâne eserdir. O manastırki trajik bir şekilde İren'in, torunu Öfrosin'in, Zoi'nin, yerin müsâid bulunmaması dolayısı ile isimlerini zikredemediğimiz nice yüksek seviyeli kadın sürgünlerin ikaametleri ile meşhur olmuşdur.» (Naci Yüngül tercemesi).

BÜYÜKADA KANALI, GEÇİDİ — Büyükada Bangı ile Maltepe Burnundan cenuba (güneye) doğru uzanan sığ su arasında 3/4 mil genişliğinde, ve içinde 5 kolaçlık müteaddid topuklar bulunan 6 kolaç derinliğinde bir kanaldır. Bu kanaldan geçmek, Büyükada Bangının şimâlinden (kuzeyinden) gitmek için Pina = Pide Adasının zirvesini, Heybeli Adanın şimal kısmı altında bulundurarak batı 1/4 karayel cihetine seyretmelidir; bu seyir gemiyi 5 kolaç derinliğe sevkeder.

Bibl. : Mehmed Enîsî, Boğazlar ve Marmara Denizi Rehberi.

BÜYÜKADA RUM İLK OKULU — Ayios Dimitrios Rum Ortodoks Kilisesinin yanındadır; bir avlu ortasında üç katlı kâgir bir binâdır. 1850 tarihinde kurulmuş olub ahşab olan ilk binâsı 1911 yılında içinden çıkan ateşle yanmış, yerine zamanımızdaki kâgir binâ yapılmışdır; bu yeni binâda 1914 - 1923 arasında kız, oğlan ayrı ayrı bölümlerde okur iken 1923 de tevhidi tedrisat kanununun çıkması üzerine ayni binâdaki iki ayrı okul birleştirilmişdir.

Ücretli bir okuldur; çocukların âile varlığına göre senede 100 - 200 lira arasında bir ücret alınır; yoksul çocuklardan para alınmaz; bu yoksul çocuklar, bir rum kültür derneği tarafından ayrıca himâye edilirler; 1962 ders yılında böylece himâye edilen 30 çocuk bulunuyordu.

Altı sınıflıdır, 1961 - 1962 ders yılında 55 oğlan, 65 kız öğrencisi vardı; türkce ve rumca 200 cildlik bir kitablığı bulunuyordu.

BÜYÜKADADA RUM ORTODOKS KİLİSE VE MANASTIRLARI — (B.: Ayios Yeorios; Ayios Nikolaos).

BÜYÜKADA RUM YETİMHÂNESİ — Büyükadada İsâ Tepesinde (Hristosda) dır.

İstanbulda ilk rum yetimhânesi 1853 yılında patrik Dördüncü Yermanos tarafından Balıklı Rum Hastahânesinde kurulmuşdur; 1901 de patrik Üçüncü Yovakim çocukları hastahâne muhitinden kurtarmak için, Büyükadada yeni inşâ edilmiş olan bu büyük ve konforlu binâya naklettirmişdir.

İsa Tepesindeki bu binâya gelince, 1890 - 1900 arasında bir fransız şirketi tarafından Monte Carlo kumarhânesi âyarında bir lüks otel - kumarhâne olarak inşâ edilmişdir. Büyük bir koru-park içindeki yeri patrikhâneden satın alınmışdı; burada bir manastır bulunuyordu. Bu manastır kadîm bir Bizans manastırının yerine 1597 de inşâ edilmiş olup 1869 da tâmir edilmiş bulunuyordu. Fakat İkinci Sultan Abdülhamid, fransız şirketine Büyükadada bir otel-kumarhâne işletme izni vermemiş, bunun üzerine yeni muazzam binâ rum zenginlerinden Eleni Zarifi adında hayırsever

bir kadın tarafından satın alınarak patrikhâneye hibe edilmiş, patrik Yovakim de Balıklıdaki yetimhâneyi Büyükadadaki bu binâya naklettirmişdi. 102 metrelik bir cebhesi olan binâ 210 oda ve salonu ihtivâ eden azametli bir yapıdır. Medhâlinde kurucuları ile müessesesye mühim bağışlarda bulunanların isimlerini ihtivâ eden bir şeref levhası vardır; şu isimler okunur: «Patrik IV. Yermanos, Patrik III. Yovakim, Andreas Singros, Eleni Zarifi, A. Yorgiadis, K. E. Sevastopolos, K. S. Aryadapulos, H. Avranopulos.

Birinci Cihan Harbi içinde askerî işgal altına alınan binâ, harp sonunda bir müddet Alman esirleri ile Rus muhâcirlerine misâfirhâne olarak kullanılmışdı.

Yetimhânede rum ortodoks cemâatine mensub anasız babasız, yahud ayni cemaatden gaayetle fakir âilelerin çocukları bakılmaktadır; bir çocuğun buraya alınması için diğer bir şart da mutlakaa İstanbul, Bozcaada veya İmroz ehâlisinden olacakdır. Evvelce bu yetimhânede binden fazla çocuk bulunmuş iken son senelerde iki yüzü geçmemekdedir; 1962 yılında 173 ilk okul öğrencisi, 15 sabî, ve İstanbul rum orta okulları ile liselerinde tahsillerine devam ederek burada barınan yetişkin genç bulunuyordu.

Yetimhânede sesli sinema makinası bulunan büyük bir tiyatro salonu vardır; haftada kışın iki, yazın bir defa terbiyevî filmler gösterilir ve senenin muayyen günlerinde müsâmereler tertip edilir. Bir reviri vardır, haftada iki gün tıbbî muayene yapılır. Bir oyun salonu, bir müze, türkçe ve rumca kitabları ihtivâ eden bir kitablık vardır; bir de altı sınıflı hususî bir ilk okulu vardır. Daha önceleri sanata hevesli çocuklar için bir marangozhânesi, bir demirci atölyesi ve bir de kundurahânesi bulunuyordu, 1927 den sonra her neden ise bu atölyeler kapatıldı, yalnız ilk okul kaldı.

Binânın 210 oda ve salonundan ancak yetmişi kullanılmaktadır, yapılalı beri en küçük bir tâmir görmemişdir. Bu binânın yıkdırılarak müessesenin bünyesine uygun yeni bir binânın inşâsı için projeler ve plânlar hazırlanmış olduğu halde parasızlık dolayısı ile tatbik sâhasına geçilememişdir; zirâ senelik tahsisâtı pek cüz'î olan bu yetimhâne, rum cemaatı arasından toplanan iânelerle ve gaayet güçlükle idâre edilmektedir. Müessesenin başında çok nâmuslu ve büyük ferâgat sâhibi insanlar vardır, bunlar arasında bilhassa yetimhâne müdürü Bay Hiristo Mavrofidis değerli bir mürebbîdir.

İlk Okul — Muazzam yetimhâne binâsının arka tarafında iki katlı ahşab bir yapıdır; yetimhâne bir otel-kumarhâne olarak inşâ edilirken bu ahşab binâ da otelin idârehânesi olarak yapılmışdır. 1958 de yetimhânenin değerli müdürü Hiristo Mavrofidis tarafından tamir ve tâdil ettirilerek ilk okul hâline konmuşdur, daha önce dersler yetimhânenin mütalâa salonunda verilmekte idi.

Müdür odası ile 1., 2. ve 3. sınıflar alt katda, muallimler odası ile 4. 5. ve 6. sınıflar da üst katda yerleştirilmişdir. Bu ilk okulu bitiren, tahsile heves ve istidâdı olan çocuklar şehir içindeki rum orta okul ve liselerine gönderilirler, bütün tahsil masrafları yetimhânece görülür ve geceleri de yetimhâneye gelip barınırlar; müdürden gayri 3 Türk ve 5 Rum muallimi vardır.

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜKADA VAPURU — Şirketi Hayriyenin ilk vapurlarından biridir; yandan çarklı (padl) bir tekne olan ve 90 beygir kuvvetinde bir makinası bulunan bu vapur, hicrî 1279 (milâdî 1862 - 1863) yılında seferden alınan 3 numaralı Sarıyer vapurunun yerine hizmete girmişdir; muhtemeldir ki bu Büyükada Vapuru da yerine kaaim olduğu gemi gibi «3» numarayı taşımışdır; zîrâ Şirketi Hayriyenin o ilk devirlerinde yeni bir gemiye hurdaya çıkan teknenin numarası verilirdi, meselâ 13 numaralı Beykoz seferden alındığında yeni Galata vapuruna da 13 numara takılmışdı.

Büyükada Vapurunun Şirketi Hayriyeye ne kadar hizmet ettiği ve ne zaman kadro dışı edildiği tesbit edilemedi, bir resmi de bulunamadı.

BÜYÜKADA VAPURU — Seyrisefâin İdâresinin liman işletmesi vapurlarından biri olup Cumhuriyetin ilk yıllarında İngiltereden satın alınmış ve Köprü - Kadıköy ve Haydarpaşa, Köprü - Adalar hatlarına verilmişdi. Rakamla kesin olarak ifâde imkânını bulamadık, boy uzunluğu ve ton îtibârı ile İstanbul sularının günlük hayatında hizmet etmiş en büyük gemidir; tek bacalı, tek direkli, yandan

çarklı (padl) bir vapurdu; o zamanlar rivâyet edildiğine göre, 1850 - 1865 arasında bir ingiliz lorduna, kendisini Şimal Denizinde ve Atlantikde dolaşdıran bir yat olarak inşâ edilmiş, uzun bir hizmetden sonra bir nakliye şirketine satılmış, yıllarca da Manş Denizinde İngiltere ile Fransa arasında yük ve hayvan taşımışdı. 1925 de İngiltereye gemi almaya giden bir Seyrisefâin İdâresi heyeti, büyük lodos fırtınalarında kendi liman hatlarında vapur seferleri inkıtâa uğradığı için, azgın Manş dalgalarına göğüs geren bu tekneyi pek uygun görmüş, yarım asrı aşmış olan yaşını nazarı dikkate almayarak, fiâtını da uygun bulduğu için satın almışdı. «Büyükada» adı verilen bu yaşlı fakat güzel vapura İstanbulda bir hayli para harcanarak gaayetle lüks kamaralar, salonlar yapıldı.

Bu vapuru satın alanlar ilk tahminlerinde yanılmamışlardır; Mudanya ve Bandırma seferlerinin dahi yapılamadığı lodos fırtınalarında Büyük ada denize pervâsızca açılmış, Haydarpaşaya ve Büyükadaya gidip gelmişdir. Fakat çok kömür yakması, tayfa adedinin çokluğu, kazan ve makinalarında sık sık ârızalar çıkması, İdâreyi masrafına dayanılmaz bir hale getirmişdir. 3 - 4 sene kadar hizmetden sonra seferden alınmış, Halice çekilmiş, kamaraları bozulup lüks eşyâsı büyük posta vapurlarına verilmiş, tekne, kazan ve makinaları da hurda olarak satılmışdır.

Salâhaddin Kandemir 3 mart 1937 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde «Vapur Mezarlığı» başlıklı bir makalesinde şunları yazıyor:

«Hatırlarsınız belki, sekiz sene evvel (1925 de) İstanbula geldiği zaman, gazetelerde resimleri çıkan, adı dillerde dolaşan yandan çarklı Büyükada vapuru...

«Bir o zamanki hâlini düşünün; yeni boyanmıştı, her tarafı pırıl pırıldı. Al perdeleri, kadife kanapeleri, endam aynaları, şen, şakrak yolcuları vardı... Baygın sesinin akisleri yorgun bir martı gibi vardığı Ada çamlıklarında dolaşırdı. Yan gelip yaslandığı köprü iskelesinde kapkara dumanını savururdu...

«Gelin, bir de şimdiki haline bakın...

«Denizden fırlamış kırık bir demir parçasını andıran baştarafındaki adını görmeseniz, bin şahidle onun «Büyükada» olduğuna inanamazsınız.

«Beş on gün sonra ise bu ad da kaybolacak... ve Büyükada vapuru tarihe karışacaktır.

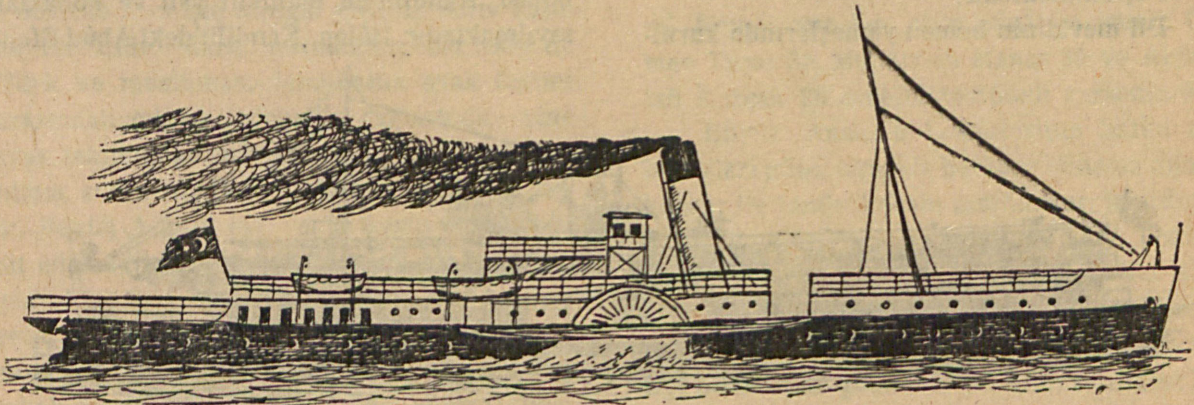
«Daha şimdiden onun tarihini anlatanlar var: İki yüz yirmi bin liraya alınmıştı. İstanbula gelince bastanbaşa tamir, tefriş ve tezyin edilmişti. O günlerde bununla öğünenler vardı, Adaya giderken ona binebilmek için saatlerce bekliyenler vardı. Burada altmış bin liradan fazla sarfedilince bu vapur aşağı yukarı bize üç yüz bin liraya malolmuştu.

«Şimdi?

«Dört bin liraya satıldı.» (Kandemir).

BÜYÜKADA VAPURU — Hâlen Denizcilik Bankasının Liman İşletmesi vapurlarından biri «Büyükada» adını taşır; «Hollanda tipi» denilen altı kardeş geminin biridir, diğerlerinin isimleri Anadoluhisarı, Büyükdere, Haydarpaşa, Rumelihisarı ve Yalova'dır.

1948 senesinde Hollandada N. V. Werf Gusto Schiedem tezgâhlarında inşâ edilmiş ve 1949 senesinde hizmete girmişdir. Liman İş-

Seyrisefâin İdâresinin Büyükada Vapuru
(Resim : Behcet Cantok)

letmesi baş enspektörlüğü kayıdlarında teknik evsâfı şu rakamlarla tesbit edilmişdir:

52 metre boyunda, 8,28 metre eninde, 3,12 metre derinliğinde bir tekne olup 335 net ton 561 gros ton hacmindedir; yolcu istîab haddi yazın 1041, kışın 958 kişidir; 2 filikası, her biri 16 kişi alır 2 tahlisiye salı, 91 cankurtaran simidi, 1302 can yeleği vardır. Azâmî 11 mil sür'at temin eder tâkatda üç genişlemeli buhar makinası olup devir ciheti sağdır; dümen istimlidir; yakıt olarak kömür kullanır; kömür istiâb haddi 30 ton, su istâb haddi 8 ton, günlük kömür sarfiyâtı 14,000 kilogramdır.

Dâimî bir kaptan ve çarkçıbaşısı olmayup nöbet değişdirmek sureti ile vardiya alınır.

Bütün emsâli gibi burun tarafı ikinci mevki, kıç tarafı birinci mevki olarak ayrılmışdır; üst mevki açık güverte, birinci mevki kapalı, câmekânlı güvertedir; gemi personeli 13 kişi olup 1 kaptan, 1 lostromo, 2 kamarot, 4 tayfa (gemici), 1 makinist, 1 makina lostromosu, 1 yağcı, 1 ateşçi, ve 1 kömürcüden mürekkebdir.

Umumiyetle Köprü - Haydarpaşa ve Boğaziçi hatlarında seyrüsefer etmektedir (Temmuz 1962).

BÜYÜKADA YÜRÜKALİ PLÂJI — Büyükadanın en meşhur semtlerinden Yürükali'de (eski adı Yorgoli) kurulmuş küçük bir plâjdır.

1936 senesinde, o zamanın «Adaları Güzelleştirme Cemiyeti» tarafından, muhtelif şahıslara ait olan arâzinin istimlâki suretiyle ve Belediyeden de bir miktar yardım görerek inşâ edilmiştir. Binâlarının mimarı bilinmeyen bu plâj hâlen Belediye'nin malıdır ve yirmi senedir de Avni Girgin tarafından kiralanmakta ve işletilmektedir.

Dil mevkiinin hemen yamaçlarında kurulmuş plâja Yürükali Caddesi ile inilir. 82 kabinesi vardır. Her gün ortalama olarak denize girenlerin sayısı 150 kişidir; fakat bâzan bu plâjda denize girenler 300 - 400 kişiyi bulur.

Avni Girgin, Yürükali vapur iskelesinin de kendisi tarafından yaptırılmış olduğunu ve hâlen vergisini bile kendisinin verdiğini söylemiştir. Denizcilik Liman İşletmesi, Büyükada Vapur İskelesi ile Yürükali İskelesi arasında küçük vapurlar, deniz otobüsleri işletmektedir.

Sahilden 25 - 30 metreye kadar sığ olan su, gittikçe derinleşmekte olup dip tamamen tertemiz kum ve çakıldır.

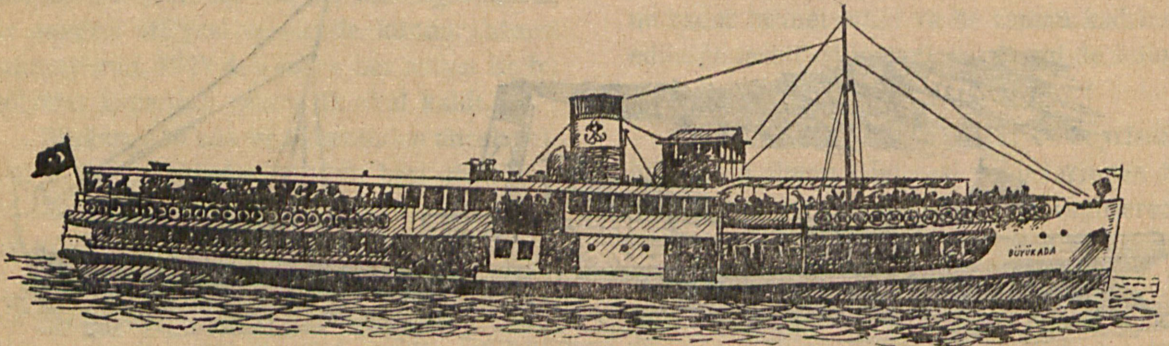
Kabinelerin üstündeki beton kısmı halk, güneşlenmek için kullanmaktadır. 10 kadar müstahdemin çalıştığı Yürükali Plâjında fiyatlar on yıl evvel tanzim edilmiş bir târife üzerine olup duhûliye 65 kuruş, 1 kişilik kabine 135 ve 4 kişilik âile kabinesi 500 kuruşdur.

Gazino kısmı plâjdan tamamen ayrı olarak, iskeleden başlayıp, yukarıya doğru dört sed hâlindedir. Plâjla gazinonun ortasından, iskeleye giden beton yol geçmektedir. (Temmuz 1962).

Halûk AKBAY

BÜYÜK ABÛD EFENDİ HANI — Marpuççular çarşısında 17 kapı No. lu bina; hâlen sahibi olan Mahmud Celâleddin Kulluk'tan edindiğimiz malûmata istinaden, tahminen 1908 senesinde inşa edilmiştir.

Hanı yaptıran, 30 sene kadar İstanbul Ticaret Odası Başkanlığı yapmış, zamanın çok zengin ve hatırı sayılır kişilerinden Mehmed Abûd Efendi'dir. Bu zata ait gayrimenkul arasında Alemdar'da şimdi Amerikan Dershanesinin bulunduğu konak. Esnaf Hastahanesinin binası, Kandilli'de muhtelif yalı ve konaklar sayılmaktadır. Hâlen, Kandilli'deki Abûd Efen-

Denizcilik Bankasının Büyükada Vapuru
(Resim : Behcet Cantok)

di Yalısında, Mehmed Abûd'un kerimesi Belkıs Hanımefendi ikâmet etmektedir.

Büyük Abûd Efendi hanı mimarının kim olduğu bilinmemekle beraber, o devrin büyük ve sağlam binalarından olduğu muhakkaktır; maliyeti, bugünkü rayiçle 100 - 120 bin lira olarak tahmin edilmektedir.

Han, M. Celâleddin Kulluk ve Oğullarına 1918 den 1962 senesine kadar, muhtelif vesilelerle, vârislerden intikal etmiştir. Bir kapısı olan bina 5 katlıdır ve 44 oda, içerde 6, dışarda da 5 olmak üzere 11 mağazayı ihtiva etmektedir.

Mîmârisi, tonoz kemerli, yığma potrelli kâgir yapı şeklindedir.

Bugünkü hanın bulunduğu yerde eskiden bir marpuççu dükkânı varmış. Han inşa edilmek üzere arsa satın alındığı halde, bu marpuççu «dükkânımı yıktırmam» diye diretmiş; bunun üzerine, büyükçe bir meblâğ para teklif edilmiş; fakat senelerin marpuççusu, dükkânın yıkılmasına bir şartla razı olmuş: yeni yapılacak handa bedava bir dükkân. Nihayet inşaat başlamış ve bir müddet sonra da bitmiş. Marpuççu ustası da, han içindeki 21 No. lu odaya yerleşmiş. Ayrı bir tapu çıkartılıp, dükkân, marpuççunun malı olarak gösterilmiş. Hâlen de, şimdiki sahiplerini uğraştıran bir mesele olarak devam edegelmektedir.

Odaların aylık kiraları 50, mağazaların ise 100 - 150 TL. olarak tesbit edilmiştir. (Temmuz 1962).

Halûk AKBAY

BÜYÜK ALLI — İkinci Abdülhamid devrinin uçarı zenpâreleri arasında büyük şöhret yapmış randevucu bir kadının lâkabıdır; yine o devirde ayni işle meşgul «Küçük Allı» adında bir kadın daha mevcuddur; her ikisi de Türk ve müslüman, İstanbulun ayak takımı arasından çıkmış, körpelik çağlarında yine ayak takımından erkeklerle fuhuş hayatına atılmış, sonra randevuculukda karar kılmışlardı. Büyük Allının evi, yerini kesin olarak tesbit edemedik, Aksaray semtinde idi, dışardan gaayet mazbut bir ev görülürdü; içinin gaayetle mükemmel döşeli ve pek temiz olduğu anlatılır; nâzenin hanımlar gündüzden gelir, erkekleri de ortalık karardıkdan sonra konağın arka kapusundan gizlice ve son derece dikkat ve ihtiyatla girerler ve kırıkları ile buluşurlardı. Mükellef içki sofraları hazırlanır, kurulur, iki üç çift sazlı sözlü eğlendikden sonra tertemiz gecelikleri hazırlanmış ve yer yatakları döşenmiş odalarına çekilir, kapanırlardı. Buluşmalar için de bilhassa kış geceleri, karlı tipili, herkesin evine kapandığı geceler tercih olunurdu. Büyük Allının bir iki dâne de sermâye kız bulundurduğu söylenir. 1908 meşrûtiyetine tekaddüm eden yıllarda evi kapatılarak tevkif edilmiş olan Büyük Allı iki üç hizmetkâr ve uşağı ile berâber Anadolunun küçük bir kasabasına sürgün edilmişdi. O zamanlar bu randevu evlerine »koltuk» denilirdi. (B.: Koltuk).

Hüsnü KINAYLI

BÜYÜK ANADOLU LOKANTASI — Ankara Caddesinin alt kısmında; Sirkeciye doğru gelindiğine göre sağ kolda, Caddenin Hocapaşa Hamam Sokağı ile olan kavuşağı köşesindedir; Sirkecinin temiz ve en iyi içkili lokantalarından biridir; Belediye kaydında ikinci sınıf bir lokanta ise de emsâline nisbetle birinci sınıf yerler kadar tatminkâr bir mutfağı vardır; 1942 senesinde Sâmi Çelikyürek tarafından tesis edilmişdir. (B. Çelikyürek, Sâmi); burası daha evvel kebabcı, ondan evvel de içkili saz salonu idi; altlı üstlü iki genişçe salondur.

Bay Sâmi Çelikyürek bu lokantayı açmadan Meyve Hali Lokantasını ve Beşiktaşda Hüsnü Tabiat Lokantasını işletiyordu; hâlen de Bayazıdda Fen ve Edebiyat Fakültelerinin lokanta ve kantin salonlarını işletmektedir.

Mengenli Kadri, Bolulu Fahri ve Pirlepeli İsmail usta adında üç aşçıbaşının idâresindeki mutfağında on beş kişi çalışmaktadır; Pirlepeli İsmail Usta bilhassa döner kebab ustasıdır.

Yemek salonlarında da 10 garson ve 6 komi hizmet etmekde olup bunların içinde Osman Toros 35, Muharrem Manav 35 ve Abdullah Korçak 20 senelik tecrübeli garsonlardır.

Büyük Anadolu Lokantasının bütün kebab işleri güzel olmakla berâber bilhassa döner kebabı ile tandır kebabı meşhurdur; mevsimin en iyi balıkları da dâimâ bulundurulur. Lokantanın salonları dışında düğün ve ziyâfet sofraları da taahhüd edilir. Pilâv zerdesi bilhassa meşhurdur. Lokantacılar Derneğinin tertip ettiği pilâv zerde gecesinin pilâvını, zerdesini bu müessese hazırlamışdır.

BÜYÜKARKIN (Bekir) — Bankacı, mu-

hasebeci ve yazar; 1921 de İstanbulda doğdu; 25. ilk okulda okudu, orta ve lise tahsîlini Vefâ Lisesinde görerek 1939 da bu liseden diploma aldı, 1942 de Yüksek Ticaret Okulunu bitirdi, aynı yıl içinde sigortacılığa başladı, 1949 da Anadolu Sigorta Şirketinde muhâsebe şefi, 1953 de Türk Ticaret Bankasında Umumî muhâsebe müdür muavini, 1958 de aynı bankanın umumî muhâsebe müdürü oldu. 1960 da serbest bir muhâsebe bürosu kurdu.

Vefâ Spor Kulübü, Vefâ Lisesinden Yetişenler Derneği, Yüksek Ticâretliler Cemiyeti ve Eksper Muhâsibler Cemiyetinin âzâsıdır. Güreş, futbol, basketbol sporlarını sever; mütalâada bilhassa târihî konulara meraklıdır; az fransızca bilir. Telif ve matbû dört eseri vardır: Cadıların Kırbacı (roman), 1946; Maske (roman), 1955; Dökmeci (piyes), 1954; Eski Dost (şiirler), 1959.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

BÜYÜKATAMAN (Aylâ) — İstanbul Radyosunun ses sanatkârlarından; 1939 da Ankarada doğdu; babasının adı Zeki, annesinin adı Zeynebdir; 1950 de Bakırköy Kartaltepe İlkokulunu ve 1956 da İstanbul Konservatuvarının Türk Mûsikisi bölümünü bitirdi. Bakırköy Kulübünün üyesidir. Deniz ve futbol sporlarını ve bisikleti sever, posta pulu koleksiyoncusudur. Klâsik Türk Musikisi meslek meşgalesi olup dolayısı ile Türk edebiyatına çok yakın bir düşkünlüğü vardır.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

BÜYÜK BAĞÇELİ LOKANTA — Bir zamaslar Sirkecinin bütün müşterilerini hoşnud etmiş büyük ve güzel bir lokantası idi; bilhassa Zafiri ve Çavuş isimlerinde iki idârecisi, Ankara (Bâbıâli) Caddesinin basın mensublarının gönlünü almasını bilmiş mümtaz iş adamları idiler.

Bu lokanta hâlen ayni isim altında «Pehlivan» lâkabı ile mâruf Süleyman Ortaç adında biri tarafından işletilmektedir. (Temmuz 1962).

BÜYÜK BALIKLI (MİLLET) HANI — Galatada, Kemeraltı Caddesi, Aynalılokanta Sokağı, Arşın Sokağı ve Leblebici Sokağı arasında kalmış adayı doldurur; 1875 tarihinde Patrik II. Yoakim tarafından, namlı rum zenginleri Zografos, Zarifi, Rali, Koronos, Hacopulo ve Kazonova'nın bağışlarıyla Balıklı Rum Hastahanesine akar olarak yaptırılmıştır. Mimarı Aritidi Razi'dir.

Hâlen aynı hastahanenin vakfından olan han 940 m². üzerine inşâ edilmiş olup önceleri dört kapısı olduğu halde, bilâhare iki tanesi yanlarına yapılan binalarla kapanmıştır. Bugün kullanılan bu iki kapıdan biri Galata, Tavukçular, Yeni Kemeraltı Caddesinde 6 kapı numaralı, diğeri yine aynı yerde, Necâtibey Caddesi Aynalı Lokanta Sokağında 11 kapı numaralıdır. Ortasında avlusu bulunan han dört katlı olup içinde 70 büro ve 30 dükkân vardır. Bunların kira bedelleri 25 - 50 T.L. arasında değişir. Balıklı Rum Hastahanesi ve Büyükada Rum Yetimhanesi Mütevellî Hey'eti Büroları, diğer bir adı da «Büyük Millet Hanı» olan bu handadır.

Özay ASLAN

BÜYÜK BAYIR SOKAĞI — Boğaziçinde Büyükdere yollarından, Büyükdere Hamam Sokağı ile Hançerli Çavuş Sokağı arasında uzanır dik yokuş bir sokakdır, evlerinin ekseriyetini ahşab yapılar teşkil eder, kayde değer bir hususiyeti görülemedi. (Ekim 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK BAYRAM SOKAĞI — Beyoğlu İlçesi merkez nâhiyesinin Hüseyinağa Mahallesi sokaklarından, Balo Sokağı ile Sakızağacı Caddesi arasında uzanır, Yeşilçam Sokağı ve Topraklüle Sokağı ile birer kavuşağı vardır. Balo Sokağı başından yüründüğüne göre bir araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli, iki kenarı yaya kaldırımlı bir yoldur, sola ve sağa iki dirsek yapar, iki yanında beşer altışar katlı geçen asırdan kalma kâgir binâlar sıralanmışdır; bu binâlarda bilhassa nazarı dikkati çeken film müesseselerinin tabelâlarıdır: Toros Film, Sibel Film, Burç Film, Baş Film, Saray Film gibi. Yine dikkate değer diğer tabelâlar da şunlardır: «Fethi Pehlivan konser, nişan, düğün ve eğlence programı evi», «Halid Vurgun artist organize bürosu», «Durak artist organize bürosu», «Mehmed Tezcan beynelmilel acenta film, müzik, dans, eğlence programları, artist angajmanları bürosu».

Bu büyük taş binâların altında 2 kundura mağazası, 3 kolacı, 3 kahvehâne, 2 marangoz, 1 âvizeci, 1 oto malzemecisi, 1 sucu, 1 elektrikci, 1 deri süed bavulcu, 1 bakkal, 1 sobacı, 1 kömürcü, 1 lostra salonu ile Konfor Kollektif Şirketi, Upa çamaşır tozu imâlâthânesi bulunmaktadır. Sakızağacı Fakir Talebelere Yardım Derneği de bu sokakdadır. Taksim istikaame-

tinden gelen otomobillerin bir kısmı bu sokakdan geçer. (Mart 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK BEBEK — (B.: Bebek).

BÜYÜK BEND — (B.: Bendi Kebir).

BÜYÜKBURÇ (Erol) — İstanbulun gece kulüblerinde ve muhtelif eğlence yerlerinde tanınmış şantör ve kompozitörlerden, 1936 da Adanada doğdu, aslen Antakyalı olup uzun yıllar Devlet Demir Yollarının Adana veznedarlığında bulunmuş Subhi Büyükburç'un (1898 - 1954) oğludur; annesi Kırımlı bir âileye mensub Cemile Hanımdır. İlk tahsilini, güney demir yollarının bir Fransız şirketi elinde, babasının da bu şirket hizmetinde Halebde bulunduğu sırada Halebde Fransız Frerler mektebinde yapdı, sonra, sonra Türkiyede orta ticâret mektebini bitirdi, bir müddet de Yüksek Ticâret Mektebine devam etti, ve kısa bir zaman husûsî bir müessesenin muhâsebesinde çalışdı. Batı müziğine olan merak ve sevgisi, evlerinde gramofon plâklarından dinlediği caz müziği şarkı ve melodileri ile başladı; annesi de güzel ud, keman çaldığı için irsen müzik istidâdına da sâhibdi; iki sene kadar konservatuvara devam etti; Alis Rozental'den şan, Jirayir Arslanyandan da solfej, armoni ve gitar dersleri aldı; 1955 de süvari subayı olarak yapdığı askerliğini bitirince, bir şantör olarak evvelâ Reşat Kulübde halkın önüne çıkdı; tenor sesi ile söylediği şarkılar dikkati çekerek alkışlandı ve kısa zaman içinde bir muhîtin şöhreti oldu; kurduğu bir topluluk ile paviyon ve barlara angaje edilmeye başlandı; bunları Caddebostanı Gazinosu, Suadiye Gazinosu, Rotari Kulüb, Moda Spor Kulübü, Yeniköy Turizm Bankası Lokali, Divan Oteli ve İstanbul Hilton Oteli paviyonları tâkib etti; bir gecede üç yerde şarkı söylediği olmuşdur. Ayni zamanda bestekâr da olan Erol Büyükburç, caz müziği için yirmiden fazla hafif şarkı bestelemişdir; ilk bestesi «Little Lucy» (Küçük Lusi) dir; «Kiss me» (Öp beni), «Golden Hair» (Altın saçlar), «For you» (Senin için), «Memoires» (Hâtıralar), «Get Rid of the Blues» (Üzüntüleri atın) bestelediği şarkıların en meşhurlarıdır; hemen hepsi plâğa da alınmışdır.

Erol Büyükbuç
(Resim : S. Bozcalı)

İstanbul Radyosunda da şarkılar söylemektedir. Fransızca ve ingilizce okur yazar, arabca ve ermeniceyi de pratik olarak konuşur; karikatür çizer ki resim istidâdını da babasından tevârüs etmişdir. Boş vakitlerin de edebî mütalealarla geçirir; yüzmek, ata binmek ve otomobil kullanmak da spor zevkleri arasındadır; günlük hayatında tavır ve hareketleri de kibârâne olan genç bir sanatkârdır. (1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK ÇAMLICA — (B.: Çamlıca).

BÜYÜKÇAMLICA SUYU — Büyükçamlıca tepesine çıkan yokuşun orta kısmına tesâdüf eden ve tepenin kuzey ve batıya bakan tarafında, Osmanlı Hânedanından, velîahd iken intihar etmiş olan Yusuf İzzeddin Efendinin köşkünün kapısı karşısındadır.

Bu mevki deniz yüzünden 207 metre yüksekdir. Tepenin eteğindeki yüksek ağaçlar altında bulunan çeşmesi ilk defa Üçüncü Sultan Mehmed tarafından yaptırılmışdır. Suyun menbaı, çeşmenin arkasındadır; bir hazinede toplanır; haznenin üstü toprak örtülüdür ve harap bir demir parmaklıkla çevrilmiş olup bir namazgâh vazifesi görmektedir; namazgâh taşı Dördüncü Sultan Mehmed tarafından konmuşdur.

Hazneye giriş kapısı üzerinde dokuz beyitlik bir kitâbe taşı vardır, hicrî 1071 (M. 1660-1661) de çeşmenin Dördüncü Sultan Mehmed tarafından tâmirinde konmuşdur, metni şudur:

Hazreti sultânı gaazi cem şükûh
Han Muhammed Fâtihi kişver küşâ
Pâdişâhı kal'a girü saf şiken
Husrevi Rüstem nekr-i şîr-i vegaa
Goncei tab'ın görünce gül gibi
Açdı devletle bu câyi dilküşâ
Oldu câri emri âli kıldılar
Bir müferrih havzu bir çeşme binâ
Havzi kevser çeşmesi âbi hayât
Gayreti cûyi İrem ayni şifâ

Şehriyâre nûşi can olsun müdâm
Hıfz ide zâtin cenâbı Kibriyâ
Ola cârî tâ kıyâmet âb veş
Sû besû emri bi hakkı enbiyâ
Dâimâ zıllı hümâyi devleti
Eylesün dehri serâser pür ziyâ
Nâlî'den târihini sordum didi
«Çeşmei aynülhayâti can fezâ»
(H. 1071)

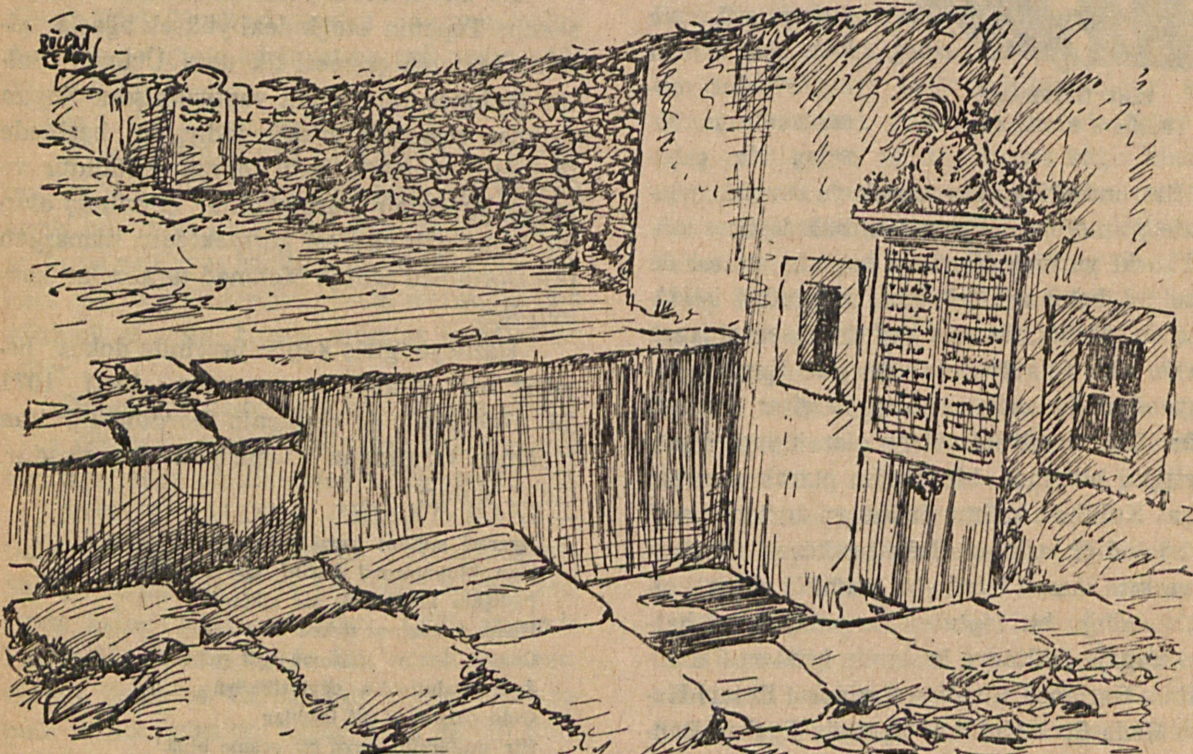
Şâir Nâlî'nin bu manzûmesi kitâbe taşına satırında iki beyit olmak üzere beş satır üzerine hak edilmiş, beşinci satırda dokuzuncu târih beyti ortaya alınmış, iki yanda birer mısrâlık yer boş bırakılmışdır; kitâbe tâlik hat ile yazılmışdır ve gaayetle okunaklıdır.

Hazneye üç dört ayak merdivenle inilir. Zemini mermer döşeli dört metre karelik hazne odasının tepe cihetinde, orta duvarında bir tünel galeri ağzı açık bulunmakda, ve 2-3 metrelik bu tünel zemininde mermer ince bir olukdan su akmaktadır. Bu oluğun nihâyetindeki ufacık bir galeriden de, sağlı sollu ince su yollarının kısa bir mesâfeden geldiği görülmektedir.

Çeşme lülesinin üzerinde de İkinci Sultan Mahmud'un saltanat yıllarını taşıyan bir kitâbe vardır. Bu mermer taşın üst kısmı Barok devrinin zarif yaprak motifleri ile tezyin edilmiştir. Bu kitâbe de, zaman ile harâb olan Büyükçamlıca Suyu, Çeşmenin İkinci Sultan Mahmud zamanında tâmir ve ihyâ edildiğini göstermektedir. Manzum kitâbe şâir Râsih'indir, ve tâlik hat ile, ve her beyit bir satır teşkil etmek üzere hak edilmişdir, metni şudur:

Kulzümi rüşdü fetânet dâveri deryâ nevâl
Menbai cûyi inâyet hazreti Mahmûd Han
Âbi rûyi tâci dârâmı selâtîni izâm
Nûri çeşmü rûhi âlem zıllı Rabbül müstean
Gayreti şâhânesiyle kıldı tanzîmi umûr
Devlete verdi nizâmiyle hayâti câvidan
Her harâbezârı cûdi şefkati mâmur ider
Her dili mahzûnu eyler iltifâtı kâmuran
Teşnegânı kandırır âbi zülâli lûtfuna
Âkıdub sûlar gibi ihsânın ol şâhi cihan
İşte ezcümle harab olmuş görüb bu çeşmeyi
Eyledi tecdidine ferman inâyetle Han
İttirüb mecrâsını tathir suyun buldurub
Yapdı bu nev çeşmesârı ol şehinşâhi zeman
Hükmü fermanı ola cârî cihâna sûbesû
Eyledikce hükmün icrâ mihrü mâhi âsüman
Beş vakit nâs eyler icrâ bu duâyi elzemi
Tâ be mahşer ide Hak fürûk âsârı sâyeban
Bendesi Râsih didi tecdidine târihi tam
«Eyledi icrâ bu ayni zemzemi Mahmûd Han»
H. 1251 (M. 1835 - 1836)

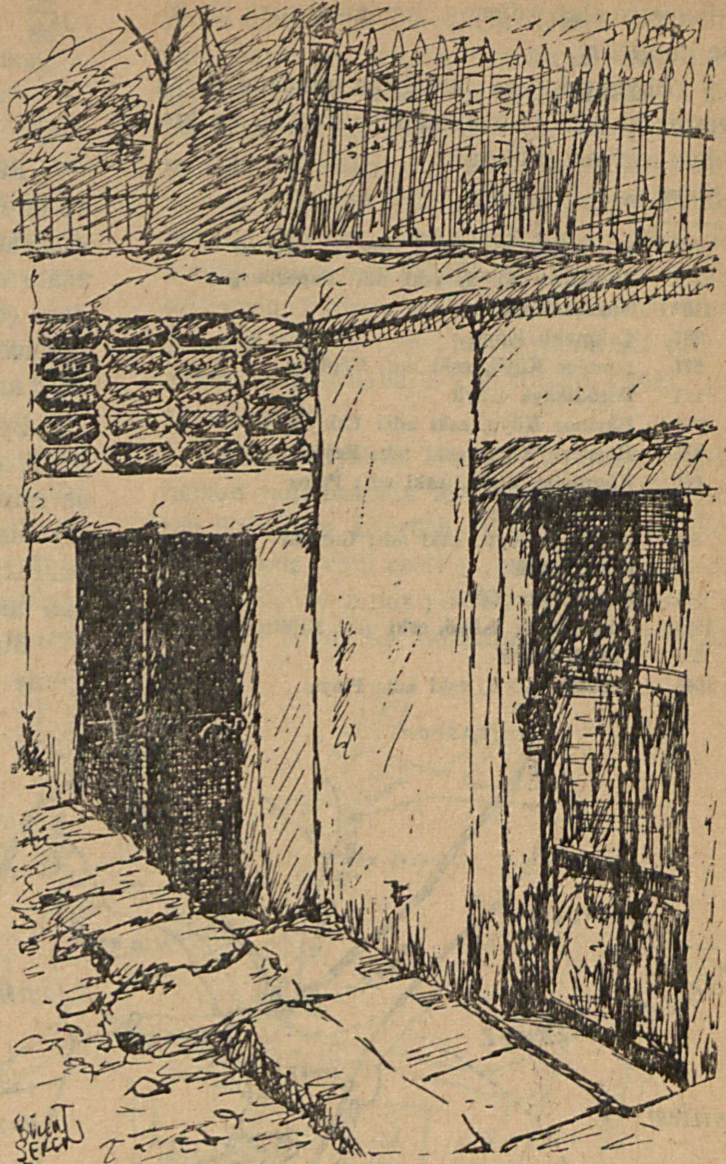
Büyükçamlıca Suyunun hicrî 1071 (milâdî 1660-1661) de Dördüncü Sultan Mehmed adına ihyâsı, bize, İstanbulda çok büyük bir

Büyükçamlıca Suyunda Fatih Sultan Mehmed Çeşmesi İkinci Mahmud'un kitâbesini taşıyan cebhe
(Resim : Behcet Cantok)

olayla ilgili görünür. 1070 de (M. 1660) İstanbulun en müdhiş ateş âfetlerinden Ayazmakapusu yangını olmuş ve muazzam beldenin kadim Bizans surları içindeki kısmının dörtde üçü yanmış, mahvolmuş, enkaaz altında kalanlar hariç, 2700 can yanarak ölmüşdü (B.: Ayazmakapusu Yangını). Bu ateş âfetini görmüş müverrihlerden Hasodalı Mehmed Halîfe ile Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, târihlerinde (Târihi Gilmânî ve Silâhdar tarihleri) üç gün üç gece aç ve susuz kalan halkın yangından sonra perişan bir halde büyük şehrin civârındaki sayfiyelere hicret ettiğini yazarlar. Biz tahmin ediyoruz ki, Büyükçamlıcaya gidenler susuzluk çekmiş, devrin sâdırazamı Köprülü Mehmed Paşa, o zamanlar 14-15 yaşlarında bir çocuk olan Dördüncü Sultan Mehmed adına bu suyu ve çeşmesini hemen ihyâ ettirmişdir.

Su yollarının ve çeşmenin hicrî 1251 deki tathir ve tamirine gelince o da İkinci Sultan Mahmud'un kendi sıhhati ile ilgilidir; bu pâdişah hastalığının başlangıcına, ve hekimler tarafından Büyükçamlıcada oturmasının tavsiye edildiği devre rastlar, ki Sultan Mahmud hicrî 1255, milâdî 1839 yılında orada ölmüşdür.

Büyükçamlıca Suyu Çeşmesinde Dördüncü Mehmed'in kitâbesini taşıyan kapu
(Resim : Behcet Cantok)

Büyükçamlıca suyu İstanbulun menbâ suları arasında şöhretli bir sudur İstanbul suları hakkında mûteber bir eser bırakmış olan Âşir efendizâde Mehmed Hafid Efendi (B.: Hafid Efendi, Âşirefendizâde) Büyükçamlıca Suyu için: «Suların pâdişehi meşhûrî enâm ve nüzgâhı hâs-ü âm olan Büyükçamlıcada bin yetmiş bir târihinde Sultan Mehmed Hanı Râbî merhumun icrâ buyurdukları mâi leziz derecei hâmirede bî misil ve aziz, ve idrar ve hazımda fâikül akrandır. Lâkin kemâli letâfetinden on dakika mehalle nakil ve tahrik olsa tagayyürü meşhur ve meşhuddur» diyor. Hafid Efendinin, tecrübesine dayanarak, kab içine alındıkdan on dakika sonra kendine has lezzetini kaybettiğini söylediği Büyükçamlıca Suyu İstanbulun güzel menbâ sularından biri ise de kaynak verimi azdır.

Saadi Nâzım NİRVEN

BÜYÜKÇEKMECE — İstanbul Vilâyetinin Çatalca İlçesinin dört bucağının biridir. (B.: Çatalca); tam teşkilli bucaktır.

İstanbul - Büyükçekmece karayolu 40 kilometrodur, bu yol İstanbul - Edirne asfalt yolunun ilk parçasını teşkil eder. Köyün bağlı olduğu ilçe merkezi Çatalcaya uzaklığı da 17

kilometre olub Edirne yolundan ayrılan bir şose ile gidilir.

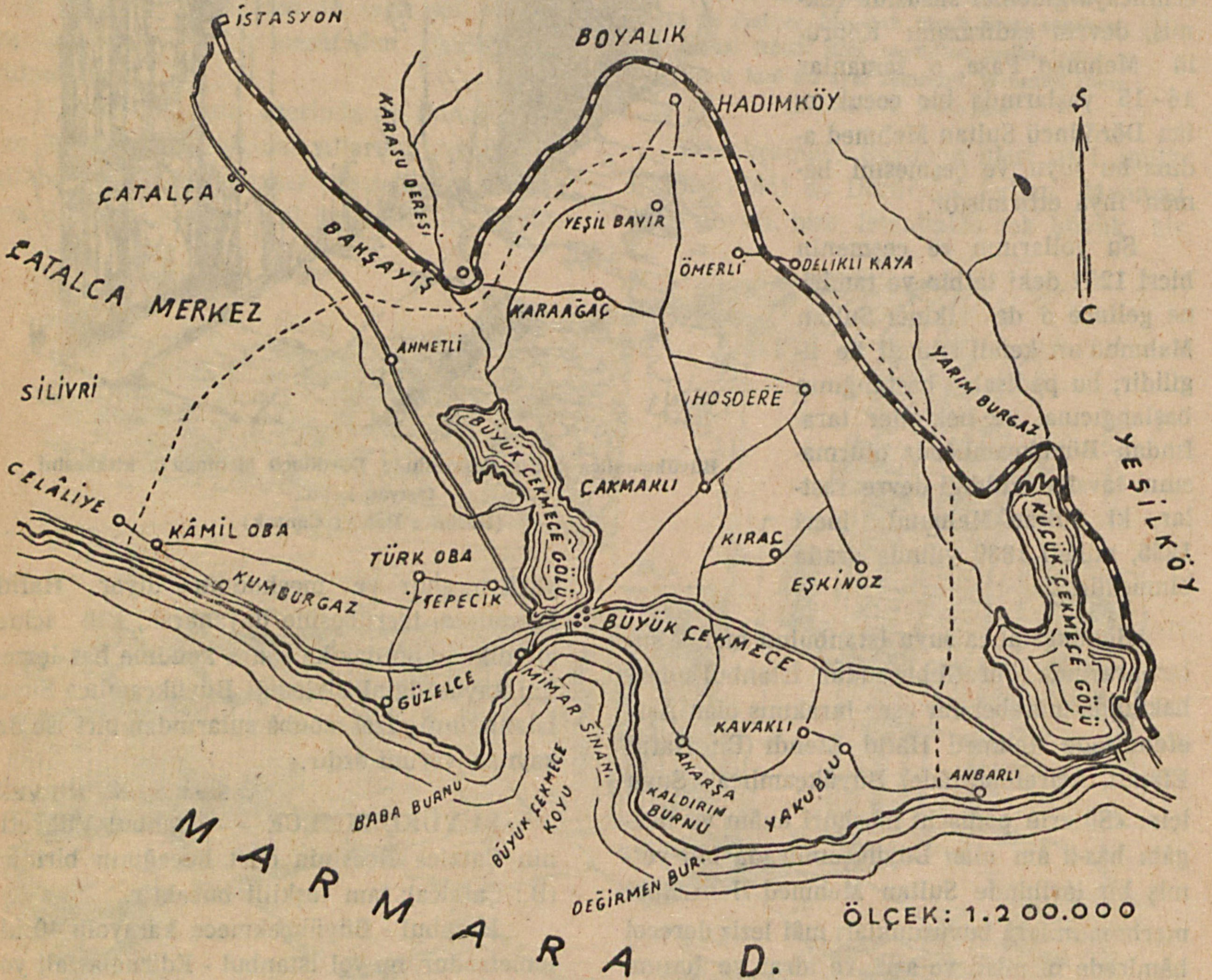
Büyükçekmece bucağının ondokuz köyü vardır ki 1960 sayımındaki nüfusları ile birlikde isimleri şunlardır:

Nüfus	
1716	Büyükçekmece Köyü, bucak merkezi
370	Ahmediye Köyü, eski adı: Papazburgaz
1109	Anarşa Köyü
281	Çakmaklı Köyü
521	Güzelce Köyü, eski adı: Çöplüce
131	Deliklikaya Köyü
969	Ekşinoz Köyü, eski adı: Eskiyos
656	Hoşdere Köyü, eski adı: Bejdar
653	Kâmiloba Köyü, eski adı: Palos
273	Karaağaç Köyü
460	Kavraklı Köyü, eski adı: Gardan
331	Kıraç Köyü
611	Kumburgaz Köyü
1570	Mimarsinan Köyü, eski adı: Kalitıratya
331	Ömerli Köyü
1066	Tepecik Köyü, eski adı: Playa
306	Türkoba Köyü, eski adı: Arnavudköyü
885	Yakublu Köyü, eski adı: Trakatya
417	Yeşilbayır Köyü, eski adı: Muha
12656	Bucak nüfus toplamı

Büyükçekmece Köyü Marmara sâhilinde ve bu köyle aynı adı taşıyan gölün kenarındadır; sâhil kordonunun çok kalın olduğu ve ziraate elverişli arâzinin batı kısmına nazaran daha çok yer kapladığı doğu tarafında, göl cihetinde kurulmuşdur. Bucak toprakları çıplak olub hububat ziraatine tahsis edilmişdir.

Beylikdüzü ilerisinde, kuzey-batı istikametinde, arazinin hem yüksekliği artmakda, hem de ârızalanmaya başlamaktadır, Büyükçekmeceye doğudan hâkim tepeler 180 - 190 metre yükseklikde olub yumuşak ve çabuk parçalanan neojen araziden teşekkül etmişdir.

Bucak halkı, köylerinin toprak verimine, içerde ve sâhilde oluşuna göre çiftcilik, bağcı-

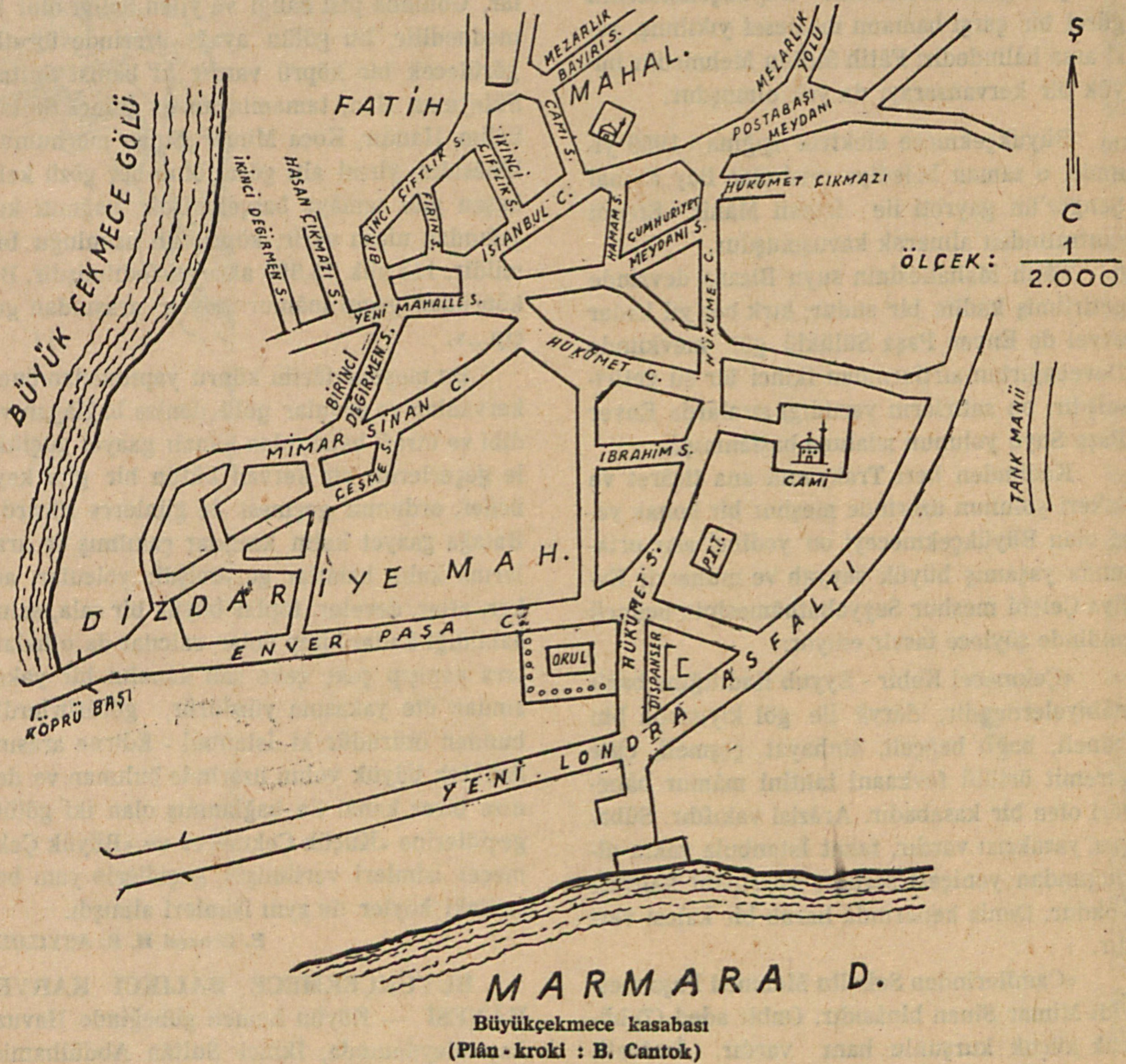
Büyükçekmece Bucağı
(Harita : Behcet Cantok)

lık, bağçıvanlık ve balıkcılıkla geçinir. Nefsi Büyükçekmece Köyünde 30 kadar balıkcı kayığı olub bunlardan 6 tekne motorludur.

Başlıca toprak mahsûlü domates, soğan, karpuz ve kavundur. (Bilhassa topatan), bunları bağlarının üzümü ile beraber İstanbul piyasasına gönderir. Ayrıca mısır ve ayçiçeği ekilir. Bucakda sütcülük, yoğurtculuk ve peynircilik de gelir kaynakları arasındadır.

Bucak merkezi Büyükçekmece Köyü Fatih Mahallesi ve Dizdâriye Mahallesi adı ile iki mahalledir. Evleri umumiyetle ahşab, kısmen kerpiç duvarlı, bir veya iki katlı olup yeni yeni tuğla ve beton evler de yapılmaya başlanmışdır; görünüşü ve günlük hayatı ile tamamen bir köy olan Büyükçekmecede sâhil yolu üzerine altı tâne beton apartıman yapılmışdır; yakın bir istikbâlde hayli inkişâf edeceği aydın olarak görülmektedir. Hâlen 300 hâne olub Fatih ve Dizdâriye adı ile iki mahalleye ayrılmışdır; 35 dükkân (1 manifaturacı, 3 kasab, 5 berber, 10 kahvehâne, 10 bakkal, 4 terzi, 2 kunduracı), ikisi ibâdete açık, biri harab ve kapalı 3 cami (Fâtih Camii, İmâret Camii, Sokollu Mescidi), beş sınıflı bir ilk okul, İstanbul Belediyesine bağlı bir kimsesiz çocuklar yurdu, 1 dispanser, 1 sinema (Sevil Sineması), 3 lokanta - aşçı, hâlen yalnız biri çalışır 3 fırın, 2 tâmirhâne, 1 yoğurthâne, 1 plâj - gazinosu vardır.

Tarihî kıymeti hâiz eserlerinden, köyün hemen yanı başında Mimar Sinan yapısı Sultan Süleyman köprüsü, türk yapı sanatı târihinde eşsiz sanat eseri kıymetini almışdır. Bu köprünün yakınında yine Sinanın eseri Büyükçekmece Hanı, eşi kalmamış bir sanat bedîa-

Büyükçekmece kasabası
(Plân - kroki : B. Cantok)

sıdır, maalesef altıda bir mülkiyet hissesine sâhib olduğunu söyleyen bir adamın elinde saman deposu olarak kullanılmakda, her an yangın tehlikesi ile karşı karşıyadır, dört asırlık kâgir bir binâ için, cehennemî ateş âfetinin ne kadar tahribkâr olacağını söylemeğe lüzum yokdur; büyük hisseye sâhib Vakıflar Umum Müdürlüğünün kayıdsızlığı da esefe değer. Bu köyde Mimar Sinanın üçüncü eseri, Sokollu Mehmed Paşa Mescidi, 1940 dan beri ibâdete kapatılmış, pek harab bir haldedir, bu satırların yazıldığı sırada büyük vezirin ahfâdından Sayın İhsan Sokullu ceddinin mescidinin tâmirine başlatmak üzere idi. Yine o civarda Sultan Süleyman çeşmesi, Fâtih Camii önünde Süleyman Ağa çeşmesi, İkinci Abdülhamid adına yapılmış havuzlu meydan çeşmesi ve kitâbesiz bir meydan çeşmesi Büyükçekmeceyi süsleyen güzel eserlerdir. Büyükçekmecenin güzel bir çarşı hamamı maalesef yıkılmış, yeri arsa hâlindedir; Fâtih Sultan Mehmedin büyük bir kervansarayı da yok olmuşdur.

Büyükçekmece elektrik ışığına 1959 yılında, o zaman belediye reisi olan Bay Kemal Şengöz'ün gayreti ile İsmail Mâhir Efendi santralinden alınarak kavuşmuşdur.

Fâtih Mahallesinin suyu Bizans devrinde getirilmiş kadîm bir sudur; kırk beş yıl kadar evvel de Enver Paşa Sülüklü göl mevkiinde Devebağırtan sırtlarından ikinci bir su getirtmişdir, bu satırların yazıldığı sıralarda Enver Paşa Suyu yolunun ıslahına başlanmışdı.

Kadimden beri Trakyanın ana ticâret ve askerî yolunun üzerinde meşhur bir konak yeri olan Büyükçekmeceyi on yedinci asır ortasında yaşamış büyük seyyah ve muharrir Evliya Çelebi meşhur Seyyahatnâmesinin üçüncü cildinde şöylece tasvir ediyor:

«Çekmecei Kebîr - Eyyub Kadılığına bağlı nâhiyelerdendir, deryâ ile göl kıyısında bin hâneli, bağlı bağçeli, âbıhayat çeşmeli, cüle kiremit örtülü fevkaanî tahtînî mâmur hâneleri olan bir kasabadır. Arâzisi vakıfdır. Sübaşısı, yasakcısı vardır, fakat İstanbula yakın olduğundan yeniçeri serdarı ve sipâhi kâhyası yokdur. Deniz kenarında harab bir kalesi vardır.

«Camilerinden Sokollu Mehmed Paşa mescidi Mimar Sinan binâsıdır. Onbir aded (?) büyük küçük kurşunlu hanı vardır. İmâreti, medresesi, sibyan mektebi, çarşı ve pazarı vardır. Hanlar önündeki meydanda bir ulu çınar altındaki çeşmenin târihi budur: Yine akdı cihâna âbı kevser (Sultan Süleyman Çeşmesi).

«Abdüsselâm Medresesi büyük medresedir. Gelene gidene nîmeti bol imâreti ve mâmur ve müzeyyen hamamı vardır. Mahkeme yanındaki kervansaray bin at alır azîm binâdır. Âbü havâsı gaayet lâtifdir. Küçükçekmece ile arası deryâdan on iki mildir. Büyükçekmece gölüne yedi aded dere dökülür ki başlıcaları şunlardır: Azadlı Deresi, Çatalca Deresi, Baba Nakkaş Deresi, Koduk Deresidir. Gölün suyunun lezzeti bozukdur. Gölün ayrıca emini vardır. Köprü başında yeniçeri kolluğu ve gümrük emini vardır ki geçenlerin kaçak eşyâsını, malını ve kaçak köleleri ve harâmileri yakalarlar, kaydü bend ederler, yüklerden bac alırlar. Gölünde pisi balığı ve yılan balığı olur ki medhedilir. Bu gölün ayağı üzerinde ibretle görülecek bir köprü vardır ki bânisi Sultan Süleyman Han, tamamlayan da İkinci Sultan Selim Handır, Koca Mimar Sinan merhumun binâsıdır, yirmi altı gözlü olub her gözü kehkeşan gibi semâya başçekmişdir, yağmur kuşağından nişan verir, köprünün uzunluğu bir mildir, 114 yük 73,850 akçe sarfedilmişdir. Bu köprüden geçip mâmur köyler arasından geçip...».

Bu meşhur târihî köprü yapılmadan önce kervanlar ve ordular gölü denize bağlayan ve dibi ve etrafı batak olan kanalı gaayet güçlükle geçerlerdi, bir kervan bütün bir gün kaybeder, ordunun geçmesi de günlerce sürerdi. Batağa gaayet kalın kazıklar çakılmış ve aralarına kalın halatlar gerilmişdi; yolcular, asker, atlar, develer, toplar büyük bir sala, salın aabildiği kadar binip dolar, salcılar da o halatlara yapışıp çeke çeke salı kanalın bir yakasından öte yakasına yüzdürür, götürürlerdi; bundan ötürüdür ki İstanbul - Edirne arasındaki tek büyük yolun üzerinde bulunan ve denize birer kanal ile bağlanmış olan iki gölün geçidlerine «Küçük Çekmece» ve «Büyük Çekmece» isimleri verilmişdi, geçidlerin yanı başındaki köyler de aynı isimleri almışdı.

E. General H. R. AYYILDIZ

BÜYÜKÇEKMECE BALIKCI KAHVEHÂNESİ — Köyün hemen göbeğinde Havuzbaşı Meydanında, İkinci Sultan Abdülhamid

Büyük Ada

(1934 Belediye Şehir Rehperinden Behcet Cantok elile)

Çeşmesi ve Havuzun karşısındadır; beton yapı, geniş, büyük bir kahvehâne olup kapudan girildiğine göre, sol tarafa oturulacak bir iki masa konmuş; sağda kalan büyük kısmını ağ tâmir eden balıkcılar işgal etmişdir. Bütün balıkcı kahvehânelerinde olduğu gibi pitoresk bir manzaradır. Ziyâretimizde Hasan Başlıkcı adında biri tarafından işletiliyordu. (Ağustos 1962).

BÜYÜKÇEKMECE BALIKCI MEYHÂNESİ — Büyükçekmecede Sultan Süleyman köprüsünün hemen başında, köprünün göl tarafında, karada bir kapalı yeri, göl üstünde de kazıklar üstüne çekilmiş geniş bir salaşı bulunan ve en az iki asırlık bir mâzisi olan pek mükellef bir meyhâne idi. Ne zaman ve niçin kaldırıldığı tesbit edilemedi. 1935 yılında bir vesîle ile buraya sık sık uğrama imkânlarını bulmuş olan Hüsnü Kınaylı hâtırasını şöylece tesbit ediyor: «Pek şenlikli bir yerdi, zan ediyorum ki bir ermeni tarafından işletiliyordu; sofraları, İstanbulun birinci sınıf lokantalarını aratmayacak kadar temizdi; yalın ayakcıların önüne pırıl pırıl bardaklar, kadehler, kar gibi peçeteler konulurdu, ve Birinci Cihan Harbinden evvelki devri de daha daha ballandırarak anlatılırdı. Sofraya en âlâ barbunyalar, en âlâ pisi balıkları gelirdi; lüfer mevsimi ise başkaca revnaklı olurdu. Adı ya Hasan, ya Hüseyin olacakdır, askere git çağında tığ gibi delikanlı idi, Kişmir Pâdişahının oğlu kadar dilber ve nâzik bir deniz kurdu idi, bu fakirin o zamanlar paraya pula olmayan rakı ikrâmına karşılık soframıza prenslerin sofrasına lâyık balık getirirdi, ve koyda balıkcı kayığına mangal alıp bir lüfer çekmenin, öte yandan ısgaradan alınan balıkla deniz üstünde rakı içmenin tadını anlatır dururdu, ısrar ile dâvetini kabul etmeğe fırsat elvermedi. Şu kadar yıl sonra, 1961 de yolumuz düşdü, Büyükçekmeceye uğradık, ne o güzelim meyhâneyi, ne civanmerd dostumuz genc balıkcıyı, ne de yüreğinde meşakkatli mesleğinin hakkı küçücük bir neş'e kalmış bir balıkcı bulduk; dalyan sâhibi namlı zengin Ali Tansever ile Büyükçekmece balıkcıları arasındaki kasvetli dâvâ, «tirol» denilen çelik ağlarla kendi hayat sâhaları koyda balık kökü kırımı, gözlere bir endîşe, yüzlere hüzün vermiş bulunuyordu».

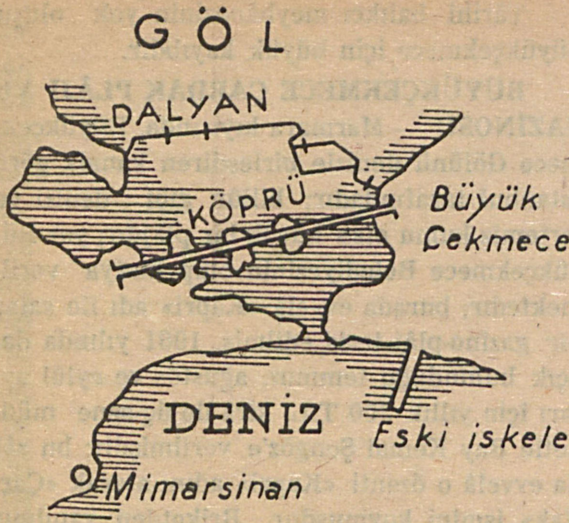
Târihî balıkcı meyhânesinin yok oluşu Büyükçekmece için büyük kayıbdır.

BÜYÜKÇEKMECE ÇARDAK PLÂJI VE GAZİNOSU — Marmara kıyısında, Büyükçekmece Gölünü denizle birleşdiren kanala göre İstanbul tarafındadır; billûr gibi denizi ve tertemiz kumu olan küçük bir plâjdır; yer Büyükçekmece Belediyesinin olup kirâya verilmektedir; burada evvelâ «Kapri» adı ile salaş bir gazino-plâj tesis edilmiş, 1961 yılında da, açık bulunduğu temmuz, ağustos ve eylûl ayları için yıllık 300 T.L. kirâ ile üç sene müddetle Bay Kemal Şengöz'e verilmişdir; bu zât da evvelâ o özenti «Kapri» adını atarak «Çardak» ismini koymuşdur. Briketden yapılmış ve üzerine beyaz badana çekilmiş on kadar plâj kabinesi ile bir küçük büfesi vardır, üstü hasır ile kapatılmış bir de çardağı bulunmaktadır ki altına konulmuş tahta masa ve iskemlelerle gazino denilmektedir. Alkollü içki olarak yalnız bira bulundurulmaktadır; hariçden içki getirilmesi yasakdır, yemek getirilebilir; plâj duhûliyesi 100 kuruş, kabine ücreti 500 kuruş, âile kabineleri 750 kuruş idi. B. Kemal Şengöz burayı arsa olarak tutmuş ve tesisleri kendisi yapmışdır.

Büyükçekmece Çardak Plâj ve Gazinosunun esas müşterileri Çatalcalılardır; her gün öğleden sonra bir otobüs ile ve yemekleri gelirler; cumartesi ve pazar günleri ise iki üç otobüs dolusu Çatalcalı gelir.

Plâj - gazino müsteciri B. Kemal Şengöz 1959-1960 arasında kısa bir müddet Büyükçekmece Belediye Reisliğinde bulunmuş, köye İstanbuldan elektrik getirilmesinde ciddî hizmeti görülmüş, gaayet nâzik, son derece çalışkan, muhîtine kendisini sevdirmiş, olgun bir gencdir; bu plâj - gazinoyu belediye reisliğinden ayrıldıkdan bir sene kadar sonra ihâleye girerek tutmuş, bizzat kendisi hizmet ederek işletmekde idi (ağustos 1962).

BÜYÜKÇEKMECE DALYANI — İstanbul sularının en büyük çit dalyanıdır, Büyükçekmece gölünün güney kıyısında, Mimar Sinan yapısı meşhur ve büyük köprünün önündedir. kadim bir dalyan olup asrımız başlarına kadar «Papazın Dalyanı» adı ile meşhur idi, sonra Hacı Mardiros adında birinin mülkiyetine geçmiş, ondan Hüseyin Bey adında bir zâte intikal etmiş olup, hâlen sâhibi Hüse-

Büyükçekmece Dalyanı
(Plân - kroki : B. Cantok)

yin Beyin oğlu ve İstanbulun namlı zengin iş adamlarından Ali Tanseverdir.

Karakin Bey Deveciyan «Balık ve Balıkcılık» adındaki ölmez eserinde çit dalyanlara örnek olarak gösterdiği Büyükçekmece Dalyanı için şunları yazıyor:

«Kefal, levrek ve bunlara mümâsil bâzı balıklar martdan itibâren yumurtalarını atmak için sâkin ve sıcak sular ararlar; denize bağlantısı olan göllere rastladıklarında kaafilelerle oraya hücum eder, ve yumurtalarını dökerek göle girerler. Havanın tebeddülü ile serinlik his olunur olunmaz yine aynı kanaldan denize dönerler; işte «kotura» denilen çit dalyanı, gölden denize dönen balıkların avlanması için kurulmuş bir dalyandır.

«Büyükçekmece gölünde (balıkcılar tarafından ayrıca tutulan) yılan balığından gayrı, bütün balıklar çit dalyanında avlanır.

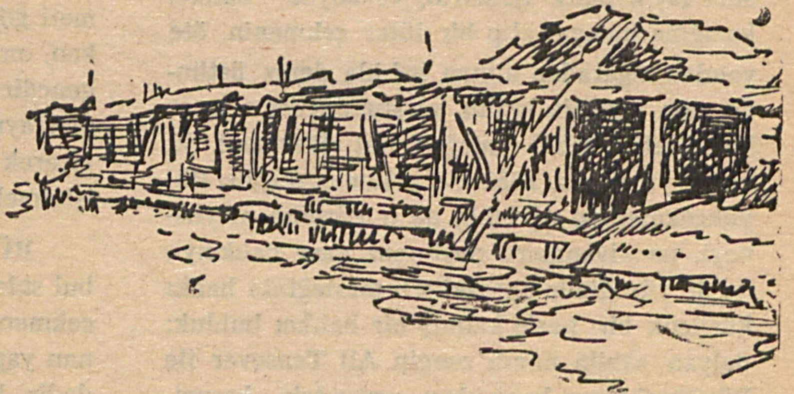
«Gölden denize doğru akan su ile berâber bir takım otlar, yosunlar vesâir şeyler geldiğinden, bunlar suyun ilk çarpdığı çit germelerinin üzerine takılıp kalır. Sular kısmen çitler arasından, kısmen de balıklarla beraber dalyan kapağından (krokide No. 1) havuza (krokide No. 5), oradan hazneye (krokide No. 6), hazneden kotralara (krokide No. 7), kotradan da kuzuluk'lara (krokide No. 8) girerler. Hazneden kotralara, kotralardan kuzuluklara olan ağızlar, kapan gibi, girilip çıkılmaz yapılmış olduğundan, hazinede kalan balıklar da ürkütülüp kotra ve kuzuluklara sevk olundukdan sonra oradan kepçelerle toplanır. Bu dalyanda balık avı bundan ibârettir. Yılan balıkları çit aralarından kolaylıkla geçdikleri için çit dalyanında katiyyen avlanamazlar.

«Bu dalyanın kazıkları meşe ve yaban kestânesinden, çubukları ise kâmilen yaban kestânesi dallarından yapılır.

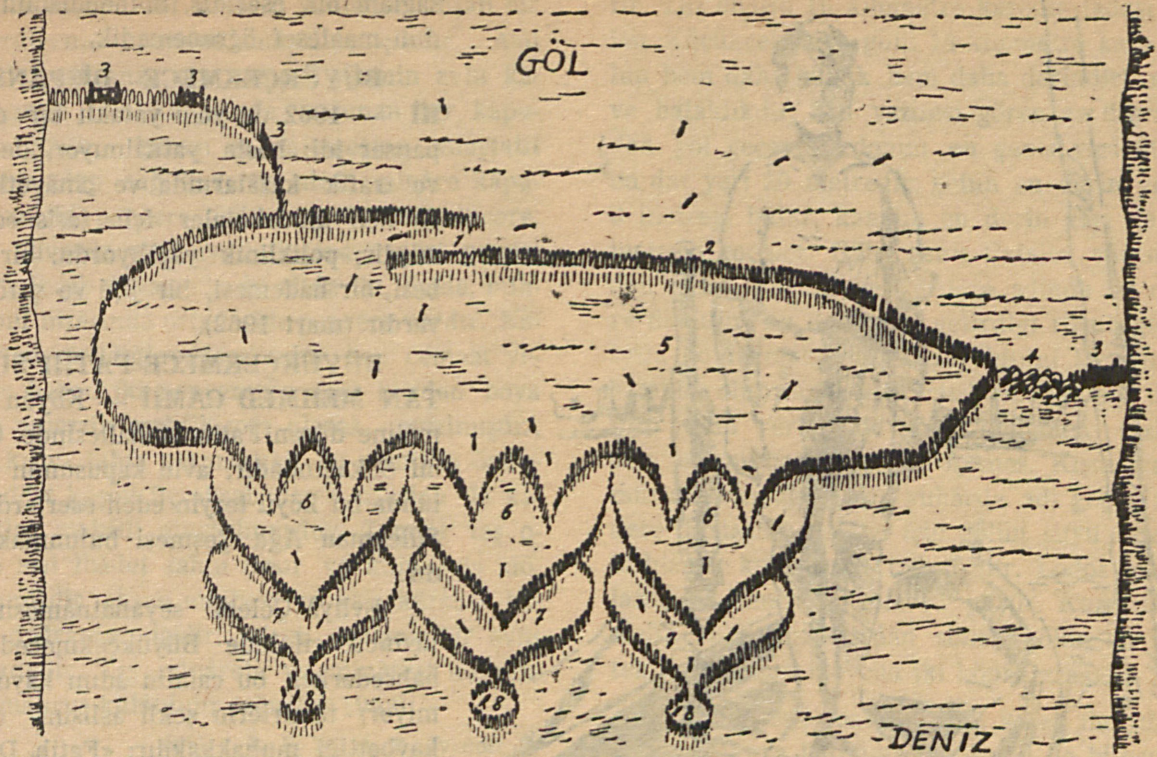
«Bu dalyanın germeleri çitden yapıldığı halde, denizden bakıldığına göre sağ tarafda, gölü denize bağlayan kanala karşı, sâhile bitişik elli metre kadar bir yer taşlarla kapanıp adına «Selâmet duvarı» denilir; sular kabarıp taşdığı zaman bu duvar kaldırılır, su hızla buradan geçer, dalyan tazyikden, tahribden korunur.

«Büyükçekmece Dalyanının denize karşı dört kapusu olup mart başından mayıs sonuna kadar açık bırakılır; kefal, pisi, levrek ve emsâli deniz balıkları yumurtalarını atması üzere bu kapulardan girerler, mayısdan sonra kapular kapanıp dalyanda av başlar».

Ali Tansever dalyanın yanına bir beton plâtform - adacık yapdırmış bunun üzerine de küçük beton bir dalyan evi inşa ettirmişdir, ki bu evin önünde güzel bir sundurma, ve etrâfı çit çevrili bir kayıkhâne bulunmakdadır; 1961-1962 arasında da, târihî köprü-

Büyükçekmece dalyanında
(Resim : S.

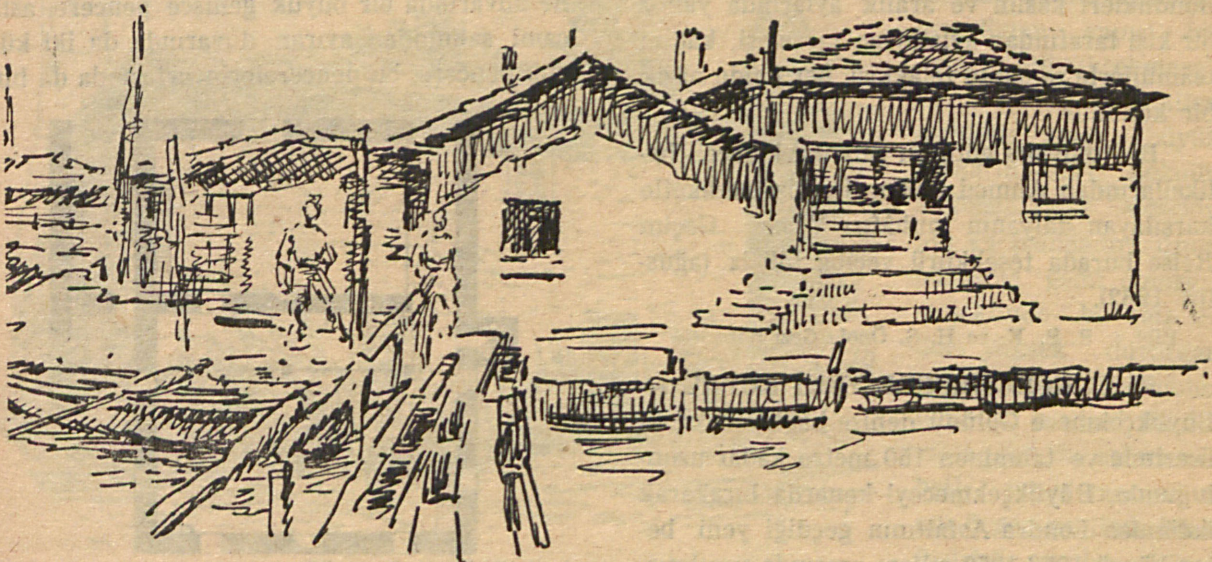
Büyükçekmece Dalyanı

1 — Havuz medhali, balıklar dalyana buradan girer; 2 — Meşe ve yaban kestânesi çubuklarından çit; 3 — Balıkların denizden göle girmeleri için açılan kapular; 4 — Selâmet duvarı, su tugyanında kaldırılır; 5 — Havuz; 6 — Hazne; 7 — Kotra; 8 — Kuzuluk.

(Kroki : Karakin Bey Deveciyandan)

nün, Büyükçekmeceden gelindiğine göre birinci ve ikinci parçalarının birleşdiği noktadan dalyan evine, kazıklar üstünde, bir kişinin ancak geçebileceği kadar dar ve 300 metre uzunluğunda ahşap bir iskele - köprü inşâ edilmişdir.

1962 de, bu dalyan, sâhibi olan Ali Tansever ile Büyükçekmece köylüleri arasında adliyeye intikaal etmiş bir dâvâ mevzûu idi; köyde mühim bir çoğunluk teşkîl eden Büyükçekmece balıkcıları gölde balık avlama hakkının kendilerine âid olduğunu iddia etmekde

Dalyan evi adacığı
Bozcalı)

Büyükçekmece Dalyanında tayfa çocuk
(Resim : Sabiha Bozcalı)

idiler. Mart ayından itibâren denizden göle girmeye başlayan balıkların gölden denize döndükleri kasım ve aralık aylarında yalnız bir kişi tarafından avlanması meselesi, kadim teâmüllerle zamanın telâkkîsi, her halde nâzik bir konudur.

Bizi dalyana götüren Büyükçekmece balıkcılarından Ahmed Özkan ile, bizi nezâketle karşılayan dalyanın muhâfızı Yaşar Geçim Reise burada teşekkürü vecîbe biliriz (ağustos 1962).

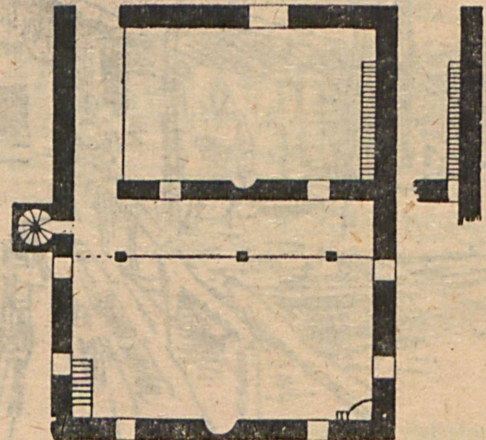
Bibl. : R. E. K. ve H. Ş. Önol, Gezi notu.

BÜYÜKÇEKMECEDE YENİ KÖPRÜ — Büyükçekmece Gölünü denize bağlayan kanal üzerinde ve tahmînen 150 metro kadar uzunluğunda, Büyükçekmeceyi kenarda bırakarak üstünden Londra Asfaltının geçdiği yeni beton köprü 1956-1958 yılları arasında yapılmışdır. Muhakkak ki zamanımız köprücülüğünün sağlam bir eseridir, mühendisinin adını maalesef öğrenemedik.

BÜYÜKÇEKMECE DİSPANSERİ — 1962 de yedi yataklı bir dispanser idi; hasta yatırılmıyor, deniz ve trafik kazâlarında ve cinâyetlerde âcil müdahaleler için tesis edilmişdir; poliklinik yapılıyordu; bir ebesi, bir hademesi, bir jipi ve şoförü vardır (mart 1962).

BÜYÜKÇEKMECE FATİH SULTAN MEHMED CAMİİ — Köyün şimâline düşen Fatih Mahallesinde, Cami Sokağındadır, avlu kapusunun solunda bu köyü tezyin eden eserlerden Süleyman Ağa Çeşmesi bulunmaktadır.

Evliyâ Çelebi seyahatnâmesinin üçüncü cildinde Büyükçekmeceden bahsederken bu camiin adını kaydetmiyor; tâmirlerle şekli aslîsini çok kaybettiği muhakkakdır; «Fatih Devri Mimârisi» müellifi muhterem Ekrem Hakkı Ayverdi de Büyükçekmece'de Fatih Sultan Mehmed'in adına nisbetle anılır bir câmi kaydetmiyor. Plânı ufak farklarla bu köydeki Sokollu Mehmed Paşa Camiinin plânının hemen aynıdır. Cephe duvarının sağ kenarında bulunan kapudan girildiğinde, enlemesine mustatil plânlı son cemaat yeri, taş döşeli yüksekce bir sed hâlinde solda kalır, bu son cemaat yerinin cebhe duvarında bir büyük genişce pencere, asıl cami sahnından ayıran duvarında da iki küçük pencere, bu pencerelerin ortasında da bir

Büyükçekmece'de Fatih Camii
(Plân : B. Cantok)

küçük mihrab vardır; sağ ve sol duvarları penceresizdir, sol duvarın yanından ahşab bir merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır. Asıl ibâdet sahnına, son cemaat yerinin avlu kapusunun tam karşısında bulunan bir kapudan girilir, burası da enlemesine mustatil plânlı olup sağ duvarda altda minâre kapusu ve iki pencere, üstde ortada bir pencere, sol duvarda altlı üstlü ikişerden dört pencere, mihrab duvarında da altda iki, üstde, mihrabın hizâsında ortada bir pencere vardır. Kapudan girildiğine göre solda, son cemaat yerine bakan iki pencerenin önü boydan boya bir müezzin mahfili-sofa olarak ayrılmışdır, ön kısmı tahta parmaklıklı bu mahfilin önünde dört köşeli üç ahşab direk üzerine de kadınlar mahfili oturtulmuşdur. Zemini taş olan asıl ibâdet sahnı hasır ve kilimlerle döşenmişdir, ahşab minberi ve vâiz kürsüsü basit doğramacı işidir. Cami genişçe bir avlu içindedir. Taş minâreli, ve minâresi kurşunlu mahrut külâhlıdır (ağustos 1962).

Bibl. : R. E. K., H. R. Ayyıldız, İ. Sokullu ve H.Ş. Önol, Gezi notu.

BÜYÜKÇEKMECE GÖLÜ — Marmaranın kuzey kıyısında dalgaların sürükleyip yığdıkları bir sed ile denizden ayrılmış eski bir koy (deniz kulağı - lagün) dur; bir kanal ile sularını denize boşaltır. Yüz ölçüsü 10 kilometre karedir (adaşı olan Küçükçekmece gölü 14 kilometre kare olup hem daha büyük hem daha derindir), sığ ve bataklıkdır. Sed vazifesi gören ve üzerinden yol geçen kordonun en geniş yeri 800, en dar yeri 20 metredir; gölün en derin yeri 3 metreyi bulur, kanalın en derin yeri de 1 metreyi geçmez. Göle, geniş Çatalca vâdisinden gelen Karasu ve Kördere adında iki dere dökülür; bu derelerin getirdiği rüsub golü hızla doldurmaktadır. Kuzey bitimi tamâmen bataklık olup sazlık ve kamışlarla kaplıdır; denize yakın yerlerinde suyu tamâmen tuzludur, insan, hattâ hayvan içemez. Kışın yağmurlar çok yağdığında yukarda adı geçen iki dere de taşkın geldiği için gölün suyu azıcık tatlılaşır, kuyu suyu tadını alır. Lodos havalarda da denizden göle su yürür. Kuzeydeki sazlık ve kamışlıklardan sonra gölün en batak yeri, hâlen mevcud iki köprü arasıdır.

Gölün kendi balıkları göl kefalı ile yılan balığı ve kaya balığıdır; denizden de bilhassa pisi ve lüfer girer. Gölde balık avı, gölün güneyinde meşhur ve büyük bir dalyanın sâhibi olan Ali Tansever'in inhisârı altındadır, Büyükçekmece balıkcıları ile bu zât arasında bu yüzden açılmış bir dâvâ yıllardan beri sürüp gelmekte idi.

E. General H. R. AYYILDIZ

Büyükçekmece'de Fatih Camii
(Resim : Behcet Cantok)

BÜYÜKÇEKMECE HANI — Bir benzeri memleketimizin hiç bir yerinde bulunmayan Mimar Sinan yapısı bir handır; Büyükçekmece'de Köprübaşı denilen mevkîde, yine o büyük mimarın eseri Sokollu Mehmed Paşa Mescidinin karşısındadır; uzunlamasına gemi omurgası şeklinde bir çatı ile dört yüksek duvardan mürekkebdir; dar cebhelerde iki başdaki iki duvarın, yan duvarlara nisbetle, çatıya mesned olan üçgen şeklinde birer fazlalığı vardır; köprü tarafındaki başında bu-

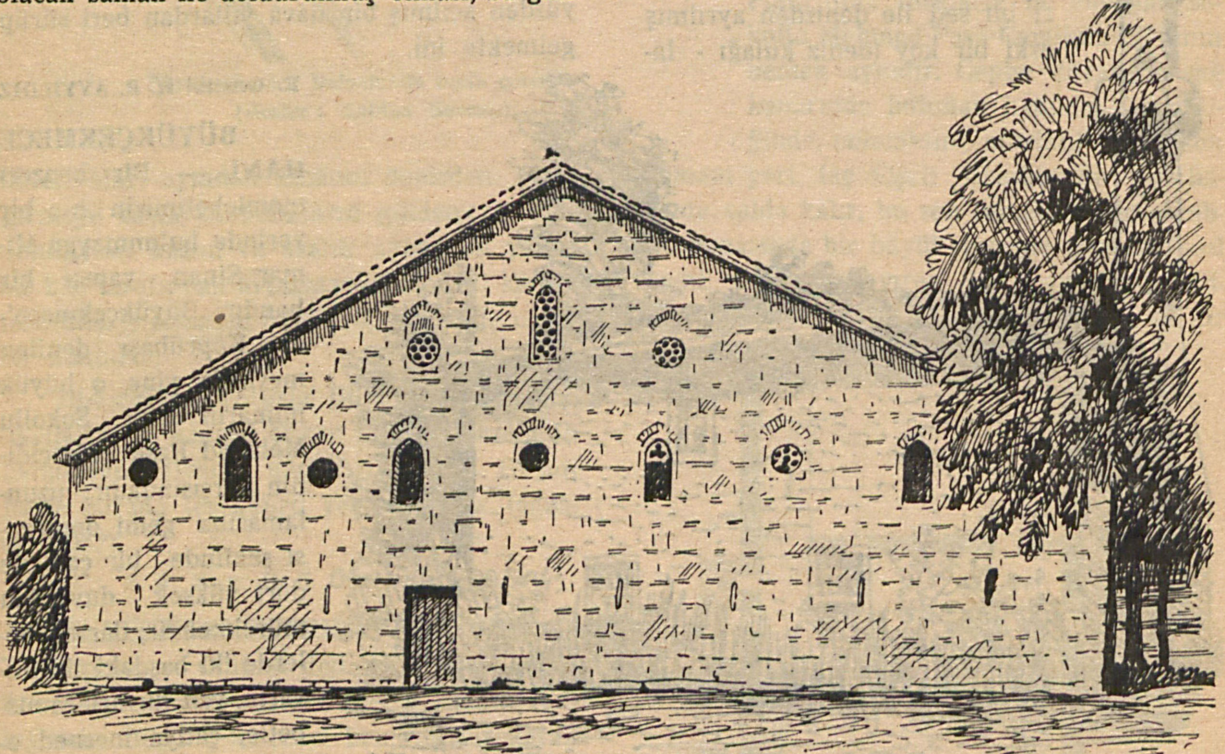
lunan geniş kemerli kapusundan girildiğine göre, iki yanı ,boydan boya birer sed-sofa üstünde ocaklardır; vaktiyle her ocak başına konan yolcu-misâfirler, çatıya dayak olan direkler arasında ve direklerle duvar arasında bulunan demir bağlantı çubuklarına kilimler ve çarşaflar asmak sûreti ile o ocak başlarını odalaşdırırlardı.

Türk mimârîsi tarihinde çok önemli bir yeri olması gereken bu sanat şâheseri hakkında salâhiyetli kalem elinden çıkmış bir not bulamadık. Bu hanı lâyıkı veçhile târif edebilmek ve bir kroki - plânını çizmek için Büyükçekmeceye 1961 ve 1962 yıllarında dört defa gittiğimiz halde, zamanımızda bir saman deposu olarak kullanılan hanın anahtarlarını cebinde taşıdığı halde, her neden ise hanın içini bize göstermek istemeyen bir garib adam ile karşılaşdık; çok konuşan, lüzumsuz konuşan, bütün köylü anahtar kendisindedir dediği halde bize yalan söyleyen ve içindeki vesvesei şeytâniyyeyi atamayan bu adamın bu şehir kütüğüne yapdığı kötülüğün vebâli küçük olmasa gerekdir.

Âbidevî bir sanat eserinin, ufacık bir kıvılcımdan tutuşup büyük bir yangına sebeb olacak saman ile doldurulmuş olması, bu gibi eserleri korumakla görevli mesul makamların kayıdsızlığına da muazzam bir örnekdir. Dört asırlık eşsiz bir bınânın, içinde çıkacak cehennemî bir ateş âfetinden sonra ne hâle geleceği âşikârdır. Bu konuda Anıdları Koruma Derneği ile Vakıflar Umum Müdürlüğünü îkaz vâzifemizdir. Bu satırlardan sonra bize hanın içinin neden gösterilmediği acı mânası ile anlaşılır. Büyükçekmece Hanının bir saman deposu olduğunu öğrendiğimizde yukardaki endîşemizi samancı baya da söylemiş idik. Tahmin ediyoruz ki hanın içi, sofalar ve o güzelim ocaklar ayrıca tahrib edilmiş olacaktır. (ağustos 1962).

Bibl. : R.E.K., Gezi notu.

Büyük Çekmece Hanında Evliyâ Çelebi'nin Mâcerâsı — On yedinci asrın büyük seyyah ve muharriri Evliyâ Çelebinin başından bu handa tehlikeli bir vak'a geçmiş, kapu yoldaşı olan bir genc tarafından kıskanclık yüzünden çıkan bir kavga sonunda oyluğundan mızırak ile vurulup yaralanmış, kendisi de hasmını kılıçla çalarak yaralamışdır; Evliyâ Çelebi bu mâcerayı meşhur seyyahatnamesinin beşinci cildinde «Sergüzeştü serencâmı Evliyâyı bî günah» serlevhası altında şöylece anlatıyor:

Büyükçekmece Hanı, doğu cephesi
(Resim : Behcet Cantok)

«Hicrî 1069 cemâziyelâhirinin yirminci günü Bosna vâliliğine tâyin edilmiş olan Melek Ahmed Paşa efendimizin maiyetinde Bosnaya gitmek üzere İstanbuldan çıkdım (Milâdî takvim ile 1659 yılı martının ortaları; Evliyâ o târihde ana tarafından akrabası olan Melek Ahmed Paşanın imamlığı ve müsâhibliği hizmetinde bulunmakdadır; B.: Ahmed Paşa, Melek; Evliyâ Çelebi).

«Topcularda bir hafta kaldıkdan sonra yola çıkıp ertesi gün Küçükçekmeceye, daha ertesi gün de Büyükçekmeceye geldik. Oradan paşa efendimiz beni bâzı ahvâl için İstanbula, sadırâzam Köprülü Mehmed Paşaya gönderdi. İstanbula ılgar ile gidip döndüğümde Büyükçekmece Hanındaki konağımızda Melek Ahmed Paşanın sâir ağaları ile zevkü safâ ederken paşanın hazînedarı ile kâhyası Osman Ağa, paşa efendimizin bana olan muhabbet ve itimâdını çekemeyüb kıskandıkları, ve benim kendi yerlerinde gözüm olduğunu sandıkları için üstüme gelerek kavgaya başladılar. Ben:

— Bre varın gidin hey adamlar, benim sizin mansıblarınızda gözüm.. benden hırsınızı çekin.. hazînedarlık ve kâhyâlık hizmetkârlıkdır, ben hizmetkâr olamam, bir seyyâhı âlem ve nedîmi benî âdemim!.. dedim.

— Yok.. biz seni öldürürüz!.. dediler.

«Acı acı güldüm. Bu esnâda oğlanlarımdan biri gelip:

— Sultânım!. hele bir kere gelip görün sepetdeki esvâbın hâlini!.. dedi.

«Dışarı çıkdım, ne göreyim?!. Sepetleri hazînedar kırmış, handan dışarı atmış, cümle zîkiymet eşyâlar çamurlar içine düşmüş. Yağmur yağup harab harab olur iken oğlanlarımdan biri bâzı esvabımı ve mushafı şerîfi çamurdan çıkarır iken kılıç ile vurup oğlanı yaralamışlar.

«Bu hâli görünce hamiyet damarlarım galeyâne gelip gözüm dünyâyı görmez oldu:

— Bre hazînedar ağa!.. bre kapucular kâhyası ağa!.. Ayıb değil midir ki böyle idersiniz!.. dedim.

«O anda hazînedar olan refih oğlan yerinden pertab idüp oğluğuma bir hışt (mızırak) vurdu ki kebab şişi gibi bir yanımdan girdi, öbür yanımdan çıkdı.

«Bunu görenler:

— Bre bre hazînedar ağa ayıbdır!.. dediler.

«Hıştı oyluğumdan çıkarıp:

— Şâhid olun ağalar!.. dediğimde hazînedar adamları ile üzerime yürüdü. Yoldan yeni gelmişdim, atım han önünde hazır, kılıcım da belimde idi. (Ben de hazînedara bir kılıç çaldım); hemen atıma binüb:

— Allahaısmarladık sizi ağalar!.. dedim.

«Gördüm ki hanın kapusuna zincir çekip kapuyu kapamışlar. Melek Ahmet Paşa geldi, araya girdi:

— Bre Evliyâm bu ne haldir?!... dedi.

— Ne hal olsa gerek!.. senin bana aşırı muhabbetinden oldu, dışarda çamurda yatan esvablarımı göresiniz!.. dedim.

« Vak'aya şâhid olanlar:

— Vallâhi sultânım Evliyâ Çelebinin zerre kadar suçu yokdur, hep suç hazînedarındır, şahâdet ederiz!.. dediler.

«Paşa da:

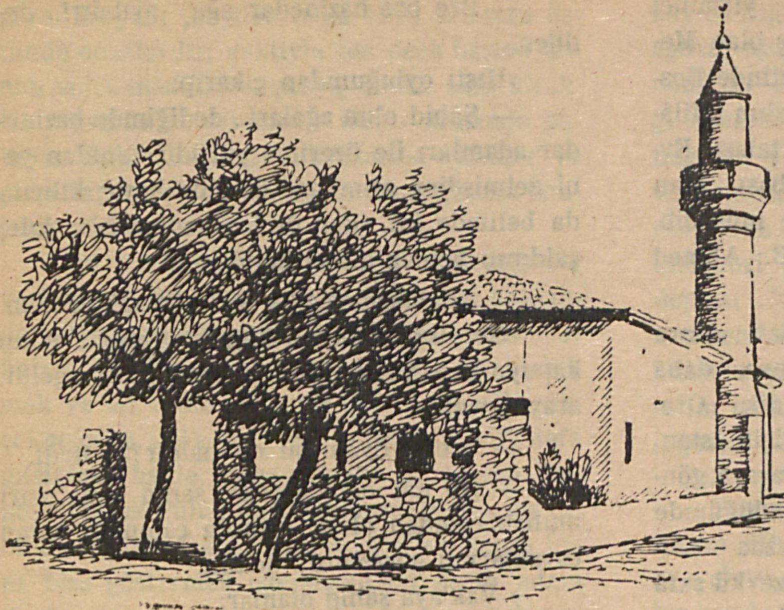
— Suç ol sefîhindir!.. ama davâyı büyütmeyin ata binen, kılıç kuşanan yiğitler arasında böyle olur... tîz Çekmece kadısını çağırın!.. dedi.

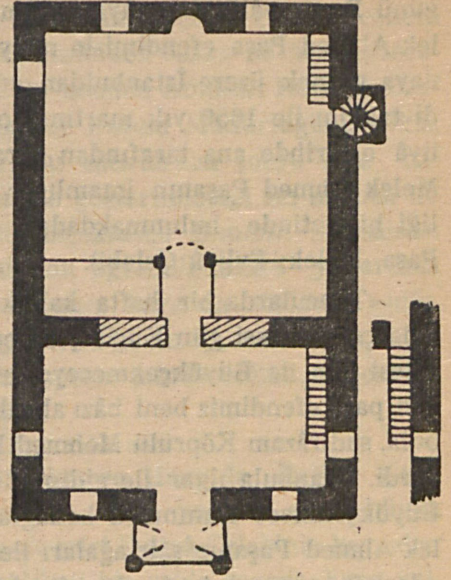
«Vak'ayı görenlerin şahâdeti ile önce hazînedar hışt ile Evliyâyı vurdu, sonra Evliyâ Çelebi de onu kılıçla vurdu diye bir hücceti şer'iye yazıldı. Hazînedara ve bana cerrahlar gelip yaralarımızı timar ettiler.

«Ertesi günü Melek Ahmed Paşa Büyükçekmeceden kalkıp Silivriye doğru yola çıkacağı sırada Köprülü Mehmed Paşadan bir mübaşir geldi, hazînedar ile beni alıp İstanbula götürdü. Çekmeceden çıkınca beni atımdan indirdiler, bir menzil beygirine bindirdiler, at karnından ayaklarına bukağı vurup kaydü bend ile Köprülüye götürdüler; hazînedarı da teskere ile götürdüler. Köprülü Mehmed Paşa:

— Evliyâ, sen elem çekme!.. sen ölür isen, hazînedar sağ kalırsa, o sefîh oğlanı öldürürüm, ama hazînedar ölürse, bu hücceti şer'iye ile sana ölüm yokdur!.. Bu Evliyâyı şimdilik Ağa kapusunda zındana atsınlar, tâ ki cihan kaç bucakdır öğrensin!.. dedi.

«Yeniçerî Ocağında yirmi gün hapis yattım. Hamdi Hüdâ hazînedar o varatadan kurtuldu, ölmedi, ben de hapisden halâs oldum...».

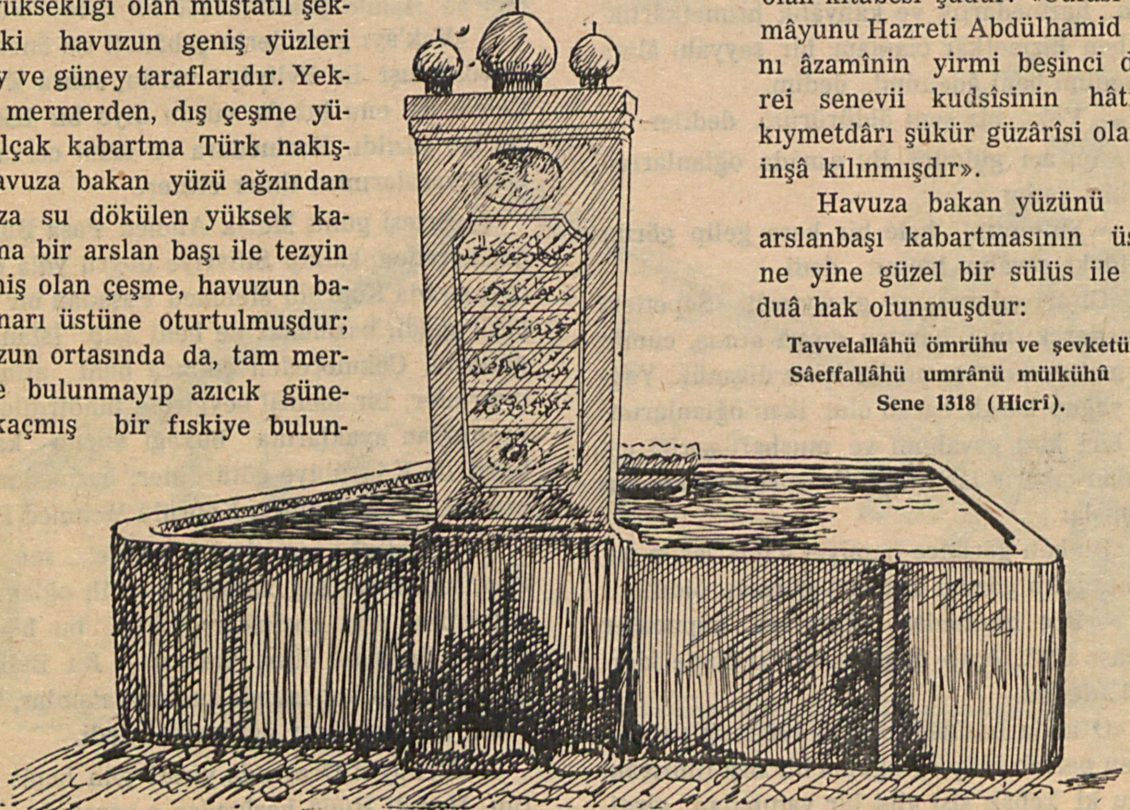
Büyükçekmece İmâret Camii
(Plân ve resim : B. Cantok)

BÜYÜKÇEKMECE İKİNCİ SULTAN ABDÜLHAMİD ÇEŞMESİ VE HAVUZU — Köyün hemen göbeğinde Havuzbaşı Meydanı denilen çarşı boyundadır. Tahmînen 3,60 × 4,20 metro eb'adında ve yerden 60 santim kadar yüksekliği olan mustatil şeklindeki havuzun geniş yüzleri kuzey ve güney taraflarıdır. Yekpâre mermerden, dış çeşme yüzü alçak kabartma Türk nakışlı; havuza bakan yüzü ağzından havuza su dökülen yüksek kabartma bir arslan başı ile tezyin edilmiş olan çeşme, havuzun batı kenarı üstüne oturtulmuşdur; havuzun ortasında da, tam merkezde bulunmayıp azıcık güneye kaçmış bir fıskiye bulunmaktadır. Büyükçekmeceyi tezyin eden bu eser, İkinci Sultan Abdülhamid'in yirmibeşinci cülûs yılı hâtırası olarak Büyükçekmeceliler tarafından yapdırılmışdır.

Dış yüzünde güzel bir sülüs ile yazılmış olan kitâbesi şudur: «Cülûsi hümâyunu Hazreti Abdülhamid Hanı âzamînin yirmi beşinci devrei senevii kudsîsinin hâtırai kıymetdârı şükür güzârîsi olarak inşâ kılınmışdır».

Havuza bakan yüzünü de, arslanbaşı kabartmasının üstüne yine güzel bir sülüs ile bir duâ hak olunmuşdur:

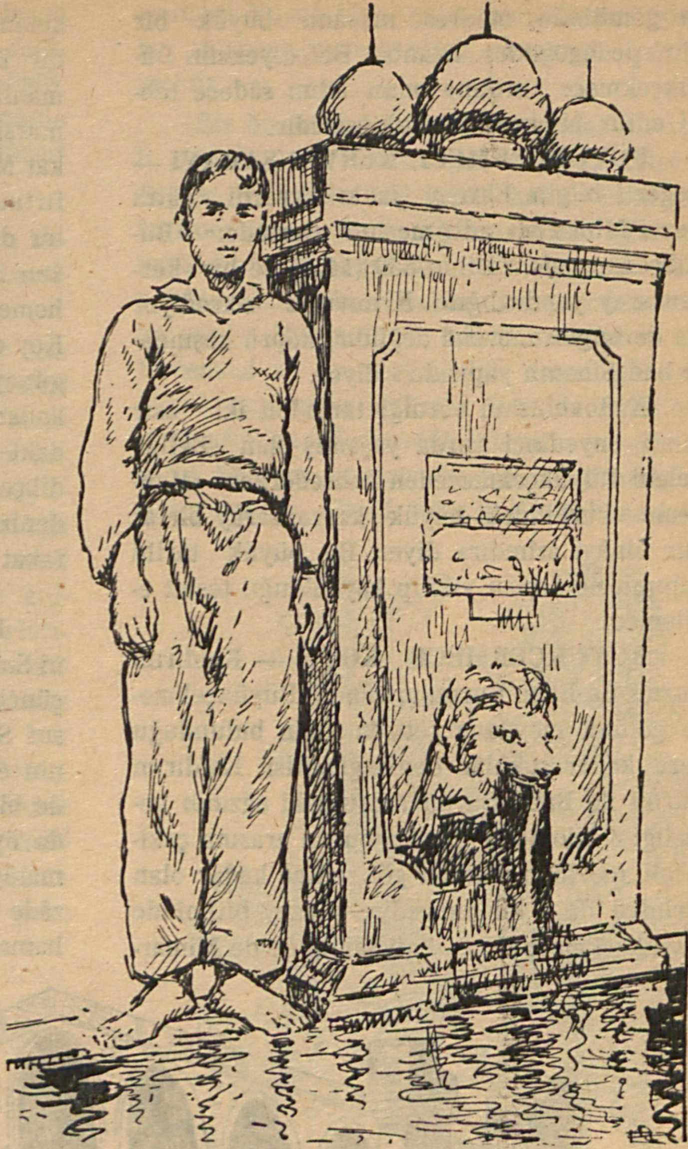
Tavvelallâhü ömrühü ve şevketühû
Sâeffallâhü umrânü mülkühû
Sene 1318 (Hicrî).

Büyükçekmece'de İkinci Abdülhamid havuzlu meydan çeşmesi
(Resim : Behcet Cantok)

BÜYÜKÇEKMECE İMÂRET CAMİİ — Köyün Dizdariye Mahallesinde, güney doğusunda, Hükûmet Sokağı üzerinde, meydanımsı bir açıklığın gerisindedir; bânisini tesbit edemedik. hâlen mevcud binâ bir ondokuzuncu asır yapısıdır. Son cemaat yerine iki ahşap sütün üzerine oturtulmuş bir saçak altından girilir, kapunun iki yanında birer pencere vardır, enlemesine mustatil plânlı son cemaat yerinin sağ ve sol duvarlarında da birer pencere bulunmaktadır; son cemaat yerini asıl ibâdet sahnından ayıran duvarın orta kısmı geniş kemerli bir geçid olup, buraya câmekânlı bir bölme yerleşdirilmiş, ibâdet yerinin kapusu bu bölme de açılmışdır. Son cemaat yerinin sağından ahşap bir merdivenle üç kat kadınlar mahfiline çıkılır. Asıl ibâdet sahnı kare plânlıdır, sağ duvar penceresizdir, bu duvarda minberin hemen önünde minâre kapusu bulunmaktadır, sol duvarda bir, mihrab duvarında da iki pencere bulunmaktadır. Kadınlar mahfili dört köşeli iki ahşab direk üzerine oturtulmuştur. Cami genişce bir avlu ortasında olub avlu kapusunun solunda, asıl yüzü meydanımsı açıklığa nâzır, muhdes yüzü de cami avlusunda Zeyneb Dudu Çeşmesi vardır (B.: Büyükçekmecede Zeyneb Dudu Çeşmesi). Avluya demir parmaklıklı bir kapudan girilir (ağustos 1962).

Bibl. : R. E. K., H. R. Ayyıldız, I. Sokullu ve H. Ş Önol, Gezi notu.

Büyükçekmece'de İkinci Abdülhamid çeşmesinin havuz yüzü (Resim : Sabiha Bozcalı)

BÜYÜKÇEKMECE İSMAİL MÂHİR EFENDİ KİMSESİZ ÇOCUKLARI YETİŞTİRME YURDU — İstanbul Belediyesine bağlı bir şefkat müessesesidir, yapısı 1959 yılında tamamlanmış ve aynı yıl içinde hizmete girmişdir; öğrenci kadrosu 120 çocuk olarak tesbit edilmişdir. Bu yetişdirme yurdunu bitirenler maarif vekâletinin açdığı parasız yatılı öğrenci imtihanlarına sevk edilirler; imtihanı kazananlar tahsillerine devlet hesâbına resmî mekteblerde liseyi bitirinceye kadar devam ederler. İmtihanı kazanamıyanlar da İstanbulda Mevlevihâne Kapusu dışındaki kimsesiz çocuklar yurduna verilir, orada himâye görerek sanat öğrenirler. Müessese, ilk mezunlarını 1959 - 1960 ders yılı sonunda on çocuk olarak vermişdir, 5 çocuk imtihanı kazanıp resmî mekteblere yatılı olarak girmişdir.

Bu Büyükçekmece Yurdunun öğrencileri 7 - 15 yaş arası çocuklar olup, Büyükçekmece ilk okuluna devam etmekde ve bu yurdda da barınmakda, giydirilip iâşe edilmektedir; Yurdun ayrıca mütalâa salonu, ve yardımcı öğretmenleri vardır. Yatakhânesi koğuş hâlinden çıkarılmış, sekizer karyolalı yatak odaları olarak tanzîm edilmişdir.

1916 yılında vefât etmiş olan İsmail Mâhir Efendinin bu Çekmece yurdu ile doğrudan hiç bir ilgisi yokdur; Mâhir Efendi, Türkiye'de ilk dârüleytamların (yetim yurdlarının, öksüz yurdlarının) açılması için çok çalışmış, bu müesseseler kuruldukdan sonra da ölünceye kadar umum müdürlüğünü yapmış, vefâtında da Bebekdeki dârüleytâmın avlusu-

na gömülmüş, medrese mezunu büyük bir Türk pedagoğudur. İstanbul Belediyesinin Büyükçekmece yurduna onun adını sâdece tebcîl edilir bir kadirşinaslık eseridir.

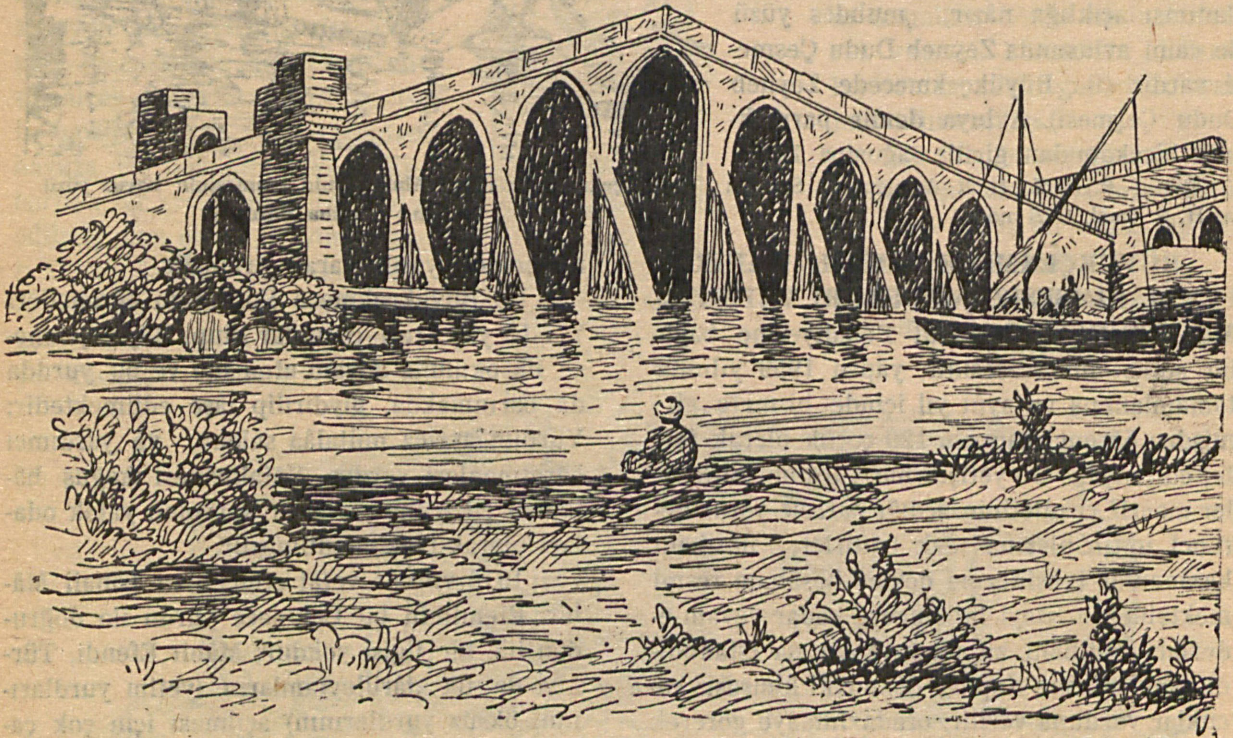
BÜYÜKÇEKMECE KERVANSARAYI — Değerli bilgin Ekrem Hakkı Ayverdi «Fâtih Devri Mimârîsi» adlı meşhur eserinde: «Büyükçekmecede Fâtihin 859 (1455) de bir kervansaray yapdırdığını Kritovulos zikrediyor ise de bugün mevcud değildir, köprü başındaki han Sinanın yapısıdır» diyor.

Kritovulus'un verdiği tarihden iki asır sonra, onyedinci asırda yaşamış olan Evliyâ Çelebi Büyükçekmeceden bahsederken: «Mahkeme kurbindeki büyük kervansaray bir at alır binâyi azîmdir» diyor. Bu büyük târihî yapının ne zaman yıkılıp kaybolduğu tesbit edilemedi.

BÜYÜKÇEKMECE KOYU — Kaldırım Burnu ile Baba Burnu arasında, Büyükçekmece gölünü meydana getiren sedin bulunduğu yere kadar sokulan deniz girintisi; Kaldırım Burnu ile Baba Burnu arasındaki ağzının genişliği 5 kilometre, bu iki burun arasına çekilecek mevhum hatdan göl sedine kadar olan girintisi de 4 kilometredir. Kuzey bitiminde Büyükçekmece Köyü, batı sâhilinde de Mimarsinan (eski adı: Kalikıratya) köyü bulunmaktadır. Batı lodos ve karayel rüzgârları esdiği zamanlar ufak deniz vâsıtalarına, bilhassa Mimarsinan Köyü önü emin bir liman olur; fakat Marmarada sık sık görülen şiddetli lodos fırtınalarında Büyükçekmece Koyu aslaa emin bir demir yeri olamaz; lodos fırtınası başlarken burada demirli bulunan gemilerin koyu hemen terk etmeğe hazırlanmaları lâzımdır. Koy ağzının batı burnu olan Baba Burnunun güneyinde ve doğusunda 1½ gomina mesâfeye kadar kayalar uzanır. Koyun, burunlar arasındaki ağzının derinliği 20 kolaçdır, koya girildikçe tedrîcen azalarak 5 6 kolaça kadar iner; deniz dibi sert çamurdur, çok iyi demir tutar, fakat 7 kolaçdan az derinliğe sokulmamalıdır.

E. General H. R. AYYILDIZ

BÜYÜKÇEKMECE KÖPRÜSÜ — Kanunî Sultan Süleyman, İkinci Sultan Selim ve Üçüncü Sultan Muradın mimarbaşısı Koca Yusuf Sinan bin Abdullah (Abdülmennan) Ağanın eseri muazzam, muhteşem, eşsiz güzellikde bir köprüdür; yapıcısı sanatkâr tarafından da öylesine benimsenmiştir ki, başda Süleymaniye Camii, Selimiye (Edirnede) Camii, Şehzâde Camii gibi muhalledât, cami, mescid, han, hamam, kervansaray, türbe, çeşme, sebil, mek-

Büyükçekmece'de
(Resim : Eski bir gravürden

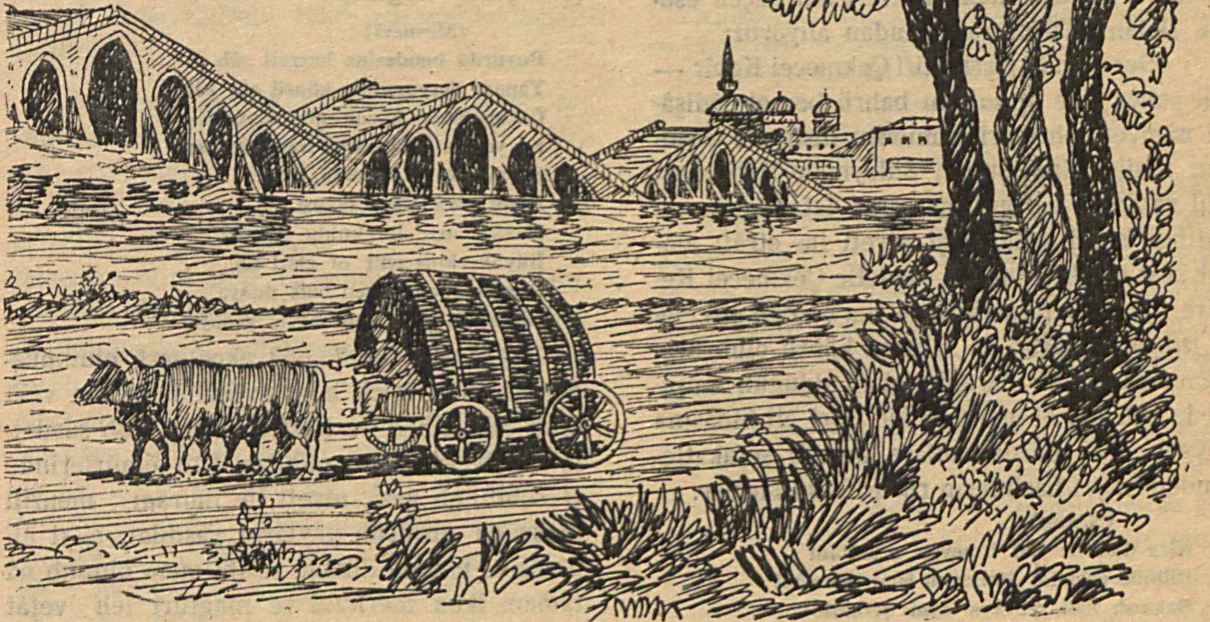
teb, medrese, köprü, büyüklü küçüklü hepsi ayrı güzellikde yüzlerce eserine asîl bir ferâgat ve tevâzu ile imza koymamış olan büyük adam bu Büyükçekmece Köprüsüne «amile Yusuf bin Abdullah» (Abdullah oğlu Yusuf yapdı) diye bir imzâ koymuşdur.

Bu şâheser köprü üzerinde evvelâ bu imzâ kitâbesi önünde hiç tereddüde düşmemelidir.

Genç yaşında girdiği Yeniçeri asker ocağında islâmiyeti kabul ettikten sonra Yusuf adını alan, ve babaları başka dinlerin mensûbu olarak ölmüş bütün mûhtedîler gibi baba ismi de «Abdullah» olarak kabûl edilmiş olan büyük mimarın «Sinan» adı, neccarlığa (dülgerliğe, mimarlığa) heves ederek bu sanat ile meşgul olmaya başlamasından sonra kullandığı bir mahlasdır. Bu mahlası da, eserlerini pek beğendiği Fâtih Sultan Mehmedin mimarbaşısı Atîk Sinan Ağanın adına nisbetle almışdır diyebiliriz.

İsimler üzerinde bir an'ane olarak bizde, kadîmdenberi, İsmailler ve İbrahimlerden sonra çok kerre «Hakkı» adı gelir, ve Yusuflardan sonra da ya «Sinan», ya «Sinanüddin» gelir. Sonraları dâhî bir mimar olacak genç yeniçeri Yusuf bin Abdullah'ın «Sinan» adını bu an'aneye uyarak almış olması da muhtemeldir.

Biz bu imzâ kitabesi karşısında, kuvvetli de olsa, böyle bir kıyas yolunda kalacak değiliz, elimizde, hiç itiraz kabul etmeyen, ve Koca Mimar Sinan Ağanın adının «Yusuf», baba adının «Abdullah» ve künyesinin «Yusuf bin Abdullah» olduğunu beyan eden vesika vardır. Mâlûmdur ki büyük sanatkârın hal tercemesi ve eserlerinin bir listesi ilk defa olarak çağdaşı ve mahmîsi Mustafa Sâî Çelebi tarafından «Tezkiretül Bünyan» ve «Tezkiretül Ebniye» isimleri ile kaleme alınmışdır; Süleymaniye Esad Efendi Kütübhânesinde

târihî köprü
Behcet Cantok eli ile)

2258 numara ile kayıdlı Sâî'nin ilk hazırladığı manzum Tezkiretül Ebniyede Mimar Sinanın adı, bu Büyükçekmece Köprüsündeki imzâ kitabesinin aynı olarak geçer:

....

Anın devrinde yapdım çok binâlar
Nice camiler ve nice saraylar
Bi hamdi lillâh fâkîre oldu san'et
Cihanda bunca beytullâhe hizmet
Bu tilmizi Hâbib pîri neccâr
Kulun Yusuf bin Abdullah mimar
Olup pîri bu fâni tekkegâhın
Yetişdim devrine dört pâdişâhın..

....

Fâtih Millet Kütübhânesinde 923 numara ile kayıdlı Dayazâdenin «Selimiye» adlı risâlesinde (Edirnedeki Sultan Selim Camiinden bahseder) büyük mimarın ismi 6. sayfada «Sinanüddin Yusuf» diye geçer (B.: Sinan).

Sâî Çelebi Tezkiretül Ebniyenin Esad Efendi nushasında bu meşhur köprünün yapısına başlanmasını şu mısrâlarla kaydediyor:

....

Pes andan sonra emritti yine Şâh
Yapam deryâya bir köprü ola râh
Salındı ka'ri deryâya asârı
İrişdi evci âlâya binâsı
Hakkın avni ile buldu kemâli
Büyükçekmecedeki cisri âli

....

Yine aynı müellif, Mimar Sinanın ağzından kaleme aldığı «Tezkiretül Bünyan» da Büyükçekmece Köprüsünün yapılışını şöyle anlatıyor; ki aşağıdaki satırları adı geçen eserin İkdam matbû nushasından alıyoruz:

«Der beyânı cisri lâtifi Çekmecei Kebîr — Bir seher yine ol sultânı bahrü ber ol pâdişâhi nâmver şehriyâri kâmurânı insü can essultan ibnüssultan Sultan Süleyman Han aleyhül rahmetü vel gufrân şehri İstanbulun etrâfında seyri gûhü deşt niyeti ile etrâfı âlemi keşt iderken yolları saadetle Çekmecei Kebîre uğrayub fukarânın ol ma'berden geçmesi ızdırâbın görüb ve sâbıkaa köprü olub deryânın mevci ile harâbü yebâb olduğun müşâhede eyleyüb ol mevzîde bir cisri âlî binâsına niyyet idüb müslümanlara kemâli şefakatlerinden hâtırı hazinlerin riâyet kasd iderler.

(Nazım)

Nice duâ ile yâd itmeyen o sultânı
Dilinde vird idi Mennânü ismi Hannânî
Bakardı hâli reâyâya ayni şefkatle
Olurdu lûtf görüb her biri senâhânı

«Pes saadetlû pâdişâhın bu hakire mübâşeretin âyânı devlet ve erkânı saadet gaayet müveccah görüb kemâli keremine tahsin ve âferin ettiler.

(Nazım)

Cihâni bî bekaa seyli fenâ üstünde bir püldür
Bugün andan geçen ehli dil ehli tevekküldür
Gerek âlâ gerek ednâ gerek sâhü gerek kuldur
Cihande hayre sây itmek gerek kim ölmez oğuldur

«Saadetle bu dâilerine buyurdular ki: — Büyükçekmecede kâfir zamanında köprü binâ idenler ne tarik ile eylemişler ve harabına sebeb ne olmuş? Halen cisir binâ olunmak lâzım gelmişdir, yeriyle tecessüs idüb deri devletime arz eylesin!.. deyû ferman hümâyunları vârid olmağın hakir dahi tamamen ahvâlin tetebbû eyleyüb cevab verdim ki: — Evvelâ pâdişâhım bunun binâsı bî bünyâd olmasının sebebi mâli hazîne sarfında tamam mertebe ihtimâm etmiş iken köprüyü deryâdan kaçırub kenardan yana batak içine düşürmüşler; ol cihetden temeli bozulup harâbü yebâb olmuş; deryâdan cânibi hem sığ ve hem sağ yerdir, deryâdan tarafa köprü yapılmak ahsendir.. deyû köprüyü resmedüp arz eyledim. Saadetlû pâdişah gaayet haz idüb emri hümâyunları ile nice yüz neccar ve senktraşlar ile mukayyed olub her ayağına bir kalyon misal sandûke çatılub âbi deryâyı dolandılar ve büyük tulumlar ile Süleyman devleri derya suyunu çeküb boşalttılar ve zîbâ muhkem sütunlardan iki üç âdem boyu kazıklar şahmerdan ile çakılub aralarına kurşun akıtub yekpâre şeklin bağladı.

(Mesnevî)

Buyurdu bendesine hazreti şâh
Yapam deryaya bir köprü ola râh
Çekup kavsi kuzah gibi kemerler
Ki yeksan ola halka bahr ile ber
Salındı ka'ri deryâda esâsı
İrişdi evci âlâya binâsı
Hakkın avni ile buldu kemâli
Büyükçekmecedir ol cisri âlî
Dün bugün oluben bâis duâya
Güzergâh oldu hep bâyü gedâya

«114 yük ve 73,853 akçe sarf olunmuşdur. Ol cisri felek bünyan ûcûbei zaman vâki olub şâhi cihan bu hakire âferin idüb saadetle Zigetvara revan oldular, âhir ömürlerinde fî sebîlillâh gazâ niyeti ile murâdı menzilı maksûda erdürüb yayların yasdılar; cisri âlî binâsına tamam dikkat ve ihtimam olunub nâ tamam iken merhum ve magfûri leh vefât idüb Sultan Selim Han saadetle tahtı devlete cülûs ettiler, askeri islâmın ardınca gazâyi küffâr cânibine Zigetvara azimet eylediklerin-

de cisri mezkûrun binâsından küllî safâ idüb itmâmına ikdam ve ihtimam eylediler. Geldiklerinde cisri mezburdan saadetle ubûr müyesser olub ol asrın şuerâsından Hüdâyî itmâmına bu mısraı dilpezîri târih demişdir:

«Eyledi kâmil Süleyman köprüsün Sultan Selim».

Müverrih Selânikli Mustafa Efendinin kaydına göre bu köprü yapılır iken defterdar Küçük Hasan Çelebi ile Muhâsebeci Hüsrev Bey binâemini ve binânâzırı tâyin edilmişlerdi, ve yalnız temellerine 200 yük akçe harcanmışdı.

Büyükçekmece Köprüsü 630 metro uzunluğunda ve 7 metro genişliğinde olup bir bakıma, etrafları rıhtımla çevrilmiş geniş platform - ayaklarla uc uca eklenmiş dört köprüden mürekkeb bir uzun köprüdür; üstü düz olmayub her parçesi tatlı bir meyil ile çıkışlı inişli, hörgüçlüdür; uzakdan bakıldığı zaman taş olup donmuş dört sıra dalga hâlinde görülür; bu yazının yanında bulacağınız resim, bir XVIII. asır gravüründen yapılmış olup dört köprünün zirveleri, bu dört dalga, hörgüç çok mübalâğalı belirtilmişdir. Büyükçekmece tarafından gelindiğine göre birinci köprüde 7 göz, ikinci köprüde 7 göz, üçüncü köprüde 5 göz ve dördüncü köprüde 9 göz bulunup Büyükçekmece Köprüsünün heyeti umumiyesi 28 gözdür.. Gözlerin irtifâı su sathına nazaran aynı irtifâda olmayıp, dört kısmın her birinde orta gözlerin kemerleri en yüksekler olup bunların iki yanındaki kemerler köprülerin çıkış-iniş hattı bâlâsını takib ederek kademeli alçalırlar.

Büyükçekmece Köprüsünün bu plânı, şâyânı dikkat bir inşâ tarzıdır, şöyle ki; dört parçadan mürekkeb köprünün su ortasına rastlayan ortadaki üç platform-ayakdaki üç ek yeri, çıkışlı-inişli köprünün en alçak noktalarıdır, buralarda korkuluklar da hazfedilmişdir, yolcu, bir atlamaya hâcet kalmadan o platform-ayak sathına geçebilir; ki bu yapı bir tesâdüf eseri değil, çok hesablı bir mimârı ibdâdır; çok yağışlı zamanlarda Büyükçekmece Gölünün suları yükselip kanaldan denize doğru akmaya başladığında, eğer gözleri doldurur ise, köprünün gövdesine abanan, müthiş su tazyiki tehlikesi bertaraf edilmişdir, yükselen göl suyu o ek noktalarında üç alçak geçidden rahatça akıp geçecek, ve köprü ağır su tazyikinden kurtulacakdır.

Büyükçekmece Köprüsünün heyeti umumiyesi kalın köfeki taşından inşâ edilmişdir. Kireçli harç hiç kullanılmamışdır, taşlar erimiş yahud levha hâlinde kurşun kullanılarak bağlanmışdır.

Köprünün iki başında iki taraflı ve üstleri açık şehnişinler, dinlenme yerleri vardır; Büyükçekmece tarafındakiler daha kısa ve küçükdür, köprüye yürünürken sağ tarafa, göl tarafına rastlayanında bir «ibrik» şekli kabartması görülür, bunun, suya galebenin bir sembolü olduğu söylenir.

Köprünün Mimar Sinan Köyü (eski adı Kalikratya) tarafındaki başındaki sağlı sollu şehnişinler birer tâk hâlindedir; iki tarafdaki taş duvarlar kitâbe levhalarının yerleşdirilmesi için 3,68 metro boy ve 3,20 metro eninde yapılmışdır, şehnişinlerin altlarında iri istalâktitler vardır. Köprüyü geçerken, Mimar Sinan Köyü istikaametinde soldaki şahnişinin üstüne 0,83 $\times$ 2,32 metro eb'adında mermer bir kitâbe taşı yerleşdirilmişdir; bu kitâbenin dört beyitlik manzum metni şâir Hüdâî'nindir, bu manzûme mermere o asrın seçkin hattatlarından Derviş Mehmed'in (B.: Derviş Mehmed, Tophâneli) nefîs sülüs yazısı ile geçirilmişdir; dört beyitlik manzûme üç satır üzerine hak edilmiş olup birinci ve ikinci satırlarda üçer mısrâ, üçüncü satırda da târih beyiti bulunmaktadır; metni şudur:

1. Hazreti Sultan Süleyman kim ana
Şâh râh ola sırâtımüstakîm
Başladu bu hayrı olmadıyın (olmadan) tamam
2. Kıldı azmi sûyi cennâtünnaîm
Geldi anı zılli Hak Sultan Selim
İtti tekmil oldu bir cisri azîm
3. Didi târihin Hüdâyî ol zeman
«Yapdı âb üzre bu cisri Şeh Selim»
Ketebehu Derviş Mehmed

Tarih mısraı ebced hesâbı ile 975 hicrî yılını verir ki milâdî takvimde 1567 - 1568 yıllarına tekaabül eder. Bu kitâbenin sağındaki babanın üstündeki mermer levhada «Lâilâhe illâllah», solundaki babanın üstünde de «Muhammed Resulullâh» yazılıdır.

Bu şahnişinin tam karşısında, sağdaki tâk şahnişin üstünde de 0,83 $\times$ 2,36 metro eb'adında, yine hattat Derviş Mehmed'in çok güzel bir nesih yazısı ile dört satır üzerine arabca bir kitâbe konmuşdur; bu arabca metin dilimize şöyle çevrilir:

«Bu güzel köprünün ve yüce geçidin temelini Allahü teâlânın rizâsı için Sultan oğlu Sultan Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman attı. Tanrım onu Sı-

rat ve Mîzan korkusundan hıfz eyleye. Sonra o merhum ve mağfur alçak dünyâdan rahmet ve cennetler tarafına göçdü. Onun saltanat tahtına oğlu sultan oturdu. İşte bu en büyük sultan, ulu hâkan, Areb ve Acem hükümdarlarının efendisi, dünyâda ve âhiretde Allâhın gölgesi, Sultan Osman oğlu Sultan Orhan oğlu Sultan Murad oğlu Sultan Bayazıd oğlu Sultan Mehmed oğlu Sultan Murad oğlu Sultan Mehmed oğlu Sultan Bayazıd oğlu Sultan Selim oğlu Sultan Süleyman oğlu Sultan Selim 975 yılında bunu tamamladı. Tanrı devletini ebedî kılsın. Saltanatı zâil olmasın. Tanrı her ikisinin hayırlarını kabûl etsin. Bunu Derviş Mehmed yazdı.»

Bu kitâbenin sağında köfeki taşından yığma bir sütun hâlinde yapılan babanın başına gömülmüş 33 × 47 santim eb'adında mermere, yukarda bahsettiğimiz ve metnini yazdığımız imzâ kitâbesi konmuşdur; solundaki babanın başında da aynı eb'adda bir mermer üzerinde «gaferallâhü lehû ve lilmübâşirîn» yazılıdır, terecmesi «Allah ona ve (bu işde) bizzat çalışanlara mağfiret etsin» dir.

Mustafa Sâî Çelebinin tezkirelerinden ve köprüdeki kıtâbelerden kesin olarak öğreniliyor ki Büyükçekmecedeki Mimar Sinan yapısı şâheser köprünün inşasına 1566 da Koca Sultan Süleyman Zigetvar seferine çıkarken başlanmış, gaazi pâdişah bu son seferinde Türk ordugâhındaki otağında vefât etmiş, köprü oğlu İkinci Sultan Selim devrinin başında hicrî 975 ve milâdî 1567 - 1568 yılında tamamlanmışdır. Bu muazzam eserin o asrın vâsıtaları ile bu kadar kısa bir zamanda ve muhteşem metânetde tamamlanması Türk milletinin yapıcı kudretine de ayrıca bir örnek teşkil eder.

Tahminen 25 yıldanberi bu muhteşem köprüyü sûreti mahsusada giderek beş altı defâ ziyaret ettik; İstanbul Ansiklopedisi müdevvini R. E. Koçu bu maddeyi kalemime emânet edince bir kere daha 3 Eylül 1962 pazar günü gidip gördük.

Buraya derin bir hüzün ile kaydediyorum soldaki Türkçe kitâbe taşını maalesef yerinde göremedim; alâkalılara sordum, bir seneden beri yok olduğunu söylediler. Mimarî târihimize bir hançer darbesi daha vurulmuşdur. Ağrı Dağının tepesinde Nuhun gemisinin arandığı bir medeniyet çağında Büyükçekmece Köprüsünün koca kitabe taşının yok oluşu, çalınışı, kaldırılıp götürülmesi tüyler ürpertici bir vandalizmdir. 1944 yılında Akşehir'de Mahmud Hayran türbesinin üstündeki çinide Selçuk devri mimarisinin ve babasının isimlerini taşıyan bir pano görmüşdüm; ikinci bir gidişimde bu eşsiz kitâbe çinisinin sökülmüş, yok olduğunu gördüm, istasyondaki bir memurun Almanlara sattığı şâyiası da kulağıma geldi; Karaman'da da Karamanoğlu İbrahim Beyın mezar taşını İmâret Camii hârabesinde bulmuşdum, bir başka gidişimde o taşın da çalınıp ecnebîlere satıldığını duydum. Şimdi de Büyükçekmecede böyle bir şenaat karşısındayız.

Büyükçekmece Köprüsü üstündeki küçük namazgâhların hepsinin taşları yerlerinden oynamışdır; bunların bâzı bedbahtlar tarafından yapı malzemesi olarak kullanılmak üzere aşırılması veya denize ve göle düşmeleri muhtemeldir. Şâheser köprünün korunması için ne yapmak gerekse tez elden yapmalıdır; öylesine harâbiye terk edilmişdir ki eğer imdâdına yetişilmez ise denize ve göle serilecekdir.

İbrahim Hakkı KONYALI

Çok değerli bilgin İbrahim Hakkı Konyalı'nın (B.: Atis, İbrahim Hakkı) güzel makalesinin son satırları pek hazindir. Çalınan kitâbe taşının tâkibi İstanbul Vilâyetinin tez elden el atması gereken pek büyük bir meseledir; hırsızı bulunursa asılması gerekir.

Büyükçekmecede turistik yol üstüne yeni bir köprü yapılmışdır; kıymeti ne olursa olsun dünyânın her tarafında on binlerce benzeri bulunan bir eserdir. Esef ile öğrendik ki, bu yeni köprünün tarâvetinin (?) muhâfazası için ağır askerî vâsıtalar eski târihî şâheser köprüden geçiriliyor imiş; doğru ise pek acıdır. Bir on altıncı asır yapısı olan o târihî sanat bediası, ne kadar metin olursa olsun, yirminci asrın yüzlerce ton ağırlığındaki vâsıtalarını taşımak için yapılmamış, hâlâ tahammülü şayanı hayrettir. İstanbul Ansiklopedisi Genel Kurmay Başkanlığından evvelki sakîm kararın ibtâlini ve ağır askerî nakil vasıtalarının (müdhiş ağır tanklar gibi) yeni köprüden geçirilmesini istirham ile vazifesini yapmış olduğu kanaatindedir (İstanbul Ansiklopedisi).

BÜYÜKÇEKMECE MEYDAN ÇEŞMESİ — Büyükçekmecenin içinden geçen eski İstanbul - Edirne yolunun, İstanbuldan gelindiğine göre, köye girerken geçdiği meydancıkdadır; kaaidesi mustatil, kesme taşdan kitâbesiz bir çeşmedir. Kuzey ve güney yüzleri geniş, doğu

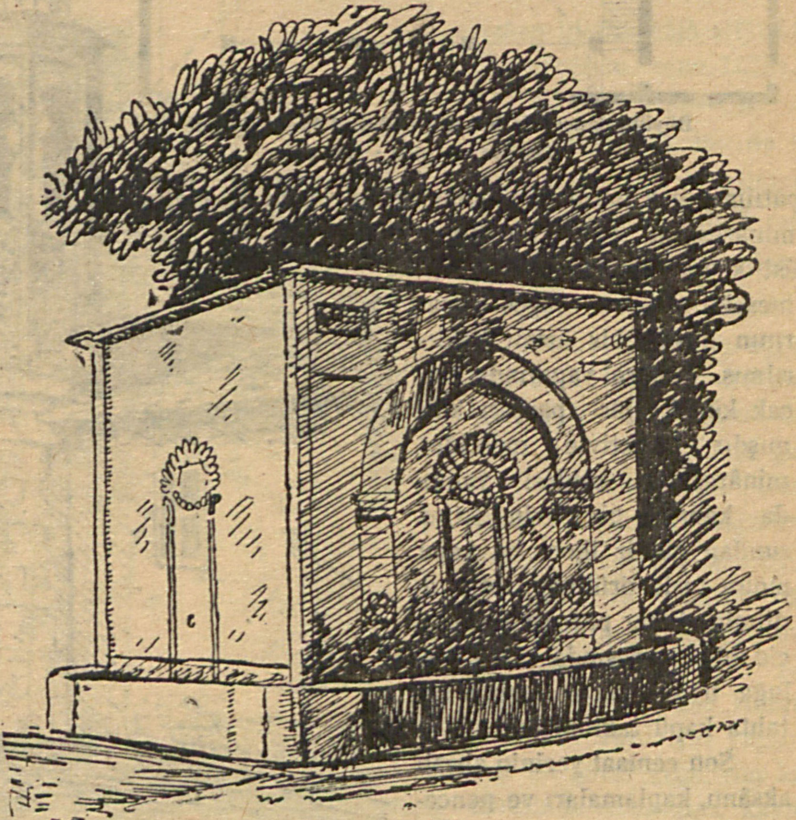
ve batı yüzleri dar, asıl çeşme olan yüzleri de kuzey ve doğu yüzleridir, diğer iki yüzü düz duvardır; doğu, kuzey ve batı yüzlerini, ortasında dili bulunmayan «E» harfi şeklinde mermerden bir yalak - tekne çevirmişdir. Asıl çeşme olan iki yüzünde, üstleri yaprak süslü ondokuzuncu asır işi birer mermer ayna taşı vardır; doğu yüzündeki tek lülesi sökülmüş, yeri tıkanarak suyu kesilmişdir, kuzey yüzünde de, eski lüle yerinde durmakla berâber suyu kesikdir, sonradan yanına ikinci bir lüle ilâve edilmişdir, su yalnız oradan akmaktadır. (Ağustos 1962).

BÜYÜKÇEKMECE SOKOLLU MEHMED PAŞA MESCİDİ — Büyükçekmecede Mimar Sinan yapısı Sultan Süleyman Köprüsü başındaki meydancık yanında, Büyükçekmece Hanının karşısında yine Mimar Sinan yapısı, küçük fakat çok güzel bir eserdir. Asıl ibâdet sahnı enlemesine mustatil plânlı kâgir bir yapı olup son cemaat yeri ahşabdır, öyle tahmin ediyoruz ki son cemaat yerinin üç ahşab duvarı sonradan eklenmiş olacakdır, aslında son cemaat yerinin etrâfı açık ve üstü, ahşab sütun - direklere oturtulmuş bir saçakla örtülü idi diyebiliriz. Minâresi sekiz köşeli olup baca üslûbunda, şerefesi dışarı taşkın olmayub gövde bünyesi içinde ve gövdenin üst kısmında, sekiz parça korkuluğu Türk hendesî oymalı mermerdendir; aslında külâhının da taşdan olduğunu tahmin ediyoruz; hâlen üstü kurşun kaplı soğan şeklinde bir külâhı vardır ki en çok yüz sene kadar evvel gördüğü bir tamirde konduğunu tahmin ediyoruz; Avlunun bir köşesinde ve mescidin cebhesine karşı, mescidden ayrı olarak yapılmış olan bu çok güzel minâreye avludan bir taş merdivenle çıkılır ki, merdiveni ile beraber minâre bir minberi andırır.

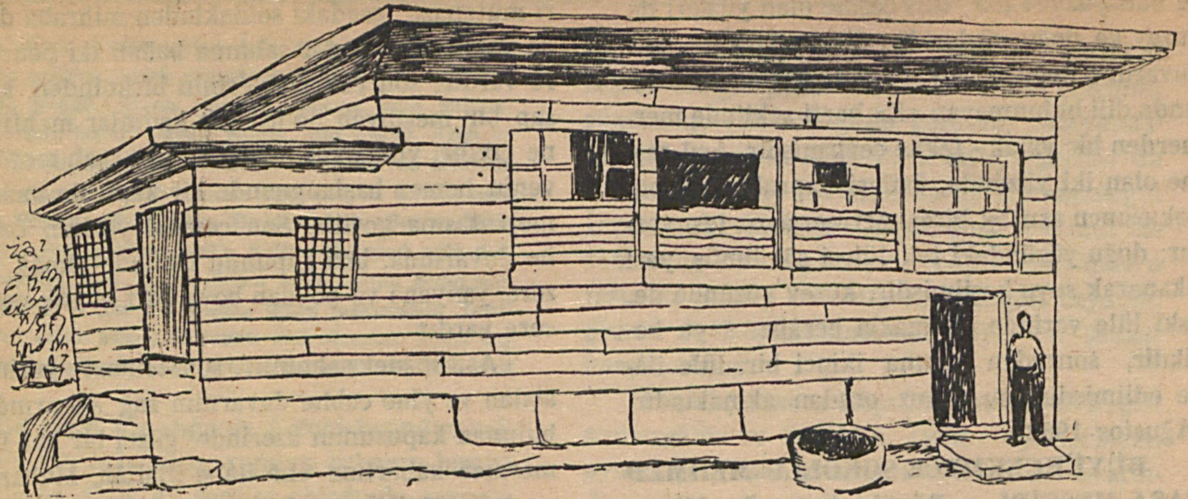
Son cemaat yerine cebhenin sağ kenarına düşen kapıdan girilince son cemaat yeri, taş bir sed hâlinde tamâmen sol tarafda kalır. Son cemaat yerinde ayrıca bir mihrab vardır. Ve mihrâbın iki yanında fakat gayri mütenazır, sağdaki soldakinden mihraba daha yakın, asıl ibadet sahnına bakan iki pencere vardır; son cemaat yerinin bitiminden ahşap bir merdiven ile üst kat kadınlar mahfiline çıkılır; yine aynı noktada, bu ahşab merdivenin hemen başlangıcında bir kapu ile imam meşrûtasına geçilir. Son cemaat yerinin cebhe duvarında, biri kapunun üstünde olmak üzere, yanyana ve boydan boya dört büyük pencere vardır

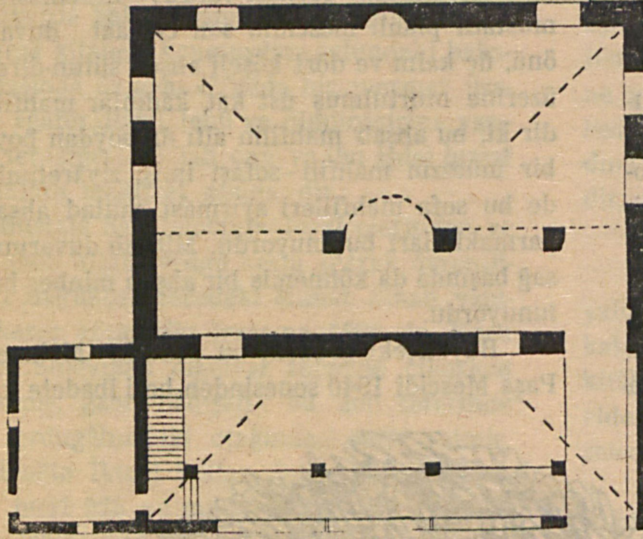
Asıl ibâdet sahnının son cemaat yerine açılan ve yine cebhe duvarının sağ kenarında bulunan kapusunun üzerinde güzel bir hat ile mermer kabartma «Lâ ilâhe illallâh, Muhammed Resûlullâh» levhası vardır. Enlemesine mustatil plânlı mescidin son cemaat duvarı önü, üç kalın ve dört köşeli ahşab sütun-direk üzerine oturtulmuş üst kat kadınlar mahfilidir ki, bu ahşab mahfilin altı da boydan boya bir müezzin mahfili - sofası imiş; ziyâretimizde bu sofa mahfilleri ayırması mutad ahşab parmaklıkları bulunuyordu. Mihrab duvarının sağ başında da köhnemiş bir ahşab minber bulunuyordu.

Büyükçekmecedeki bu Sokollu Mehmed Paşa Mescidi 1940 senesinden beri îbadete ka-

Büyükçekmece Meydan Çeşmesi
(Resim : Behcet Cantok)

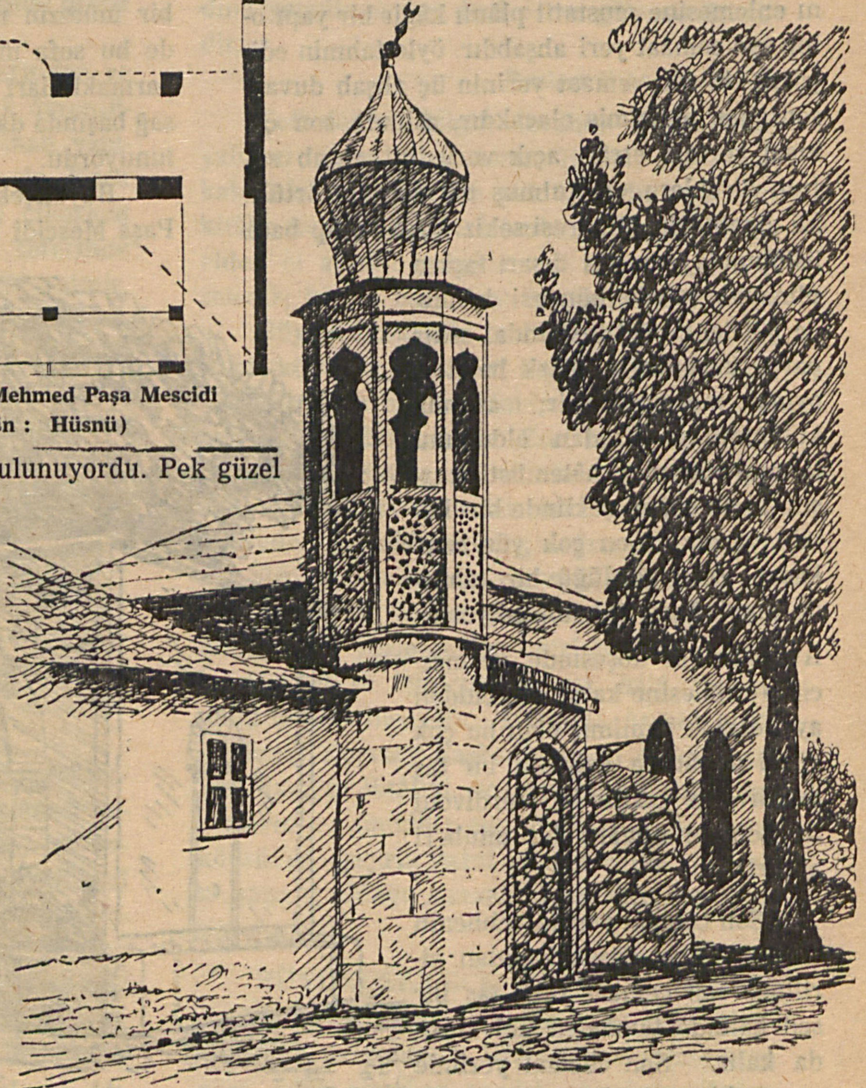

Büyükçekmece'de Sokollu Mehmed Paşa Mescidi
(Resim ve plân : Hüsnü)

tâmir bir halde idi. Bu güzel mescidin çatısından başlanarak tez elden ciddî bir tâmir görmesi gerekir. 1962 yılı ağustosunda Sokollu Mehmed Paşa ahfâdından ve bu İstan-

patılmış, çok harab bir halde bulunuyordu. Pek güzel minâresinin çirkin külâhının üst kısmı ve âlemi eğilmiş, mescidi çeviren bağçe duvarının büyük bir kısmı kaldırılmış, minâre yapınında ancak küçük bir parçası kalmışdır. Vaktiyle mescide, minâresinin kâidesi yanında kemerli bir avlu kapusundan girilir iken, bu kapu moloz taşla örülmüş, ibtâl edilmiş, duvar parçası ile mescid binâsı arasında kalan boşluğa uydurrma ve çirkin bir tahta kapu takılmışdır.

Son cemaat yerinin ahşab aksâmı, kaplamaları ve pencereleri elîm bir şekilde kavşamış, mescidin ibâdet sahnı da

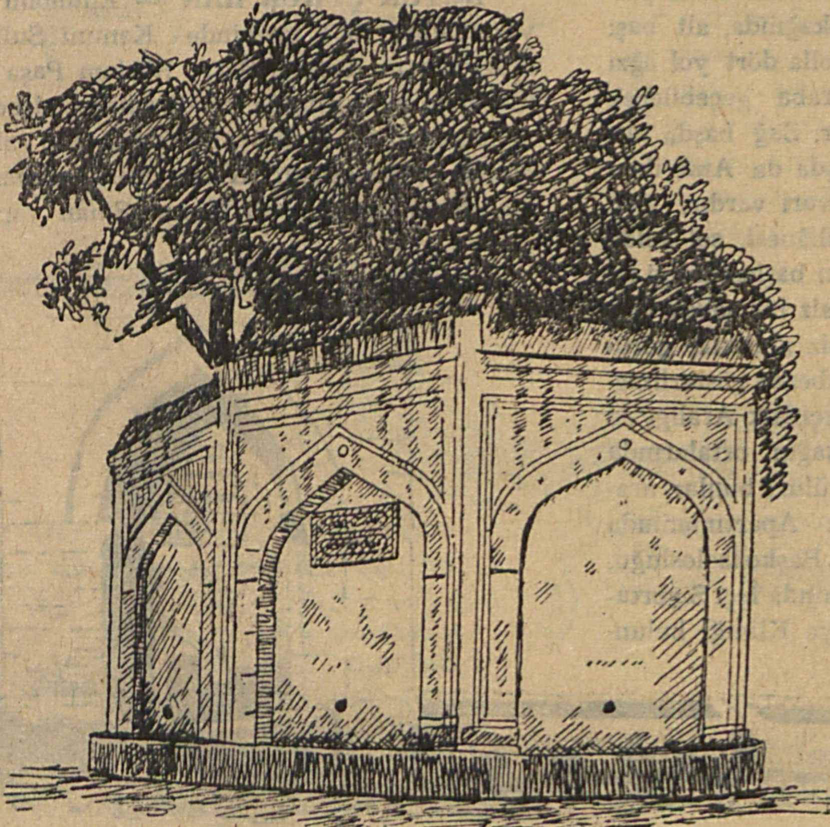
Büyükçekmece'de Sokollu Mehmed Paşa Mescidi
(Resim : Behcet Cantok)

bul Ansiklopedisinin mümtâz dostlarından muhterem İhsan Sokullu, ünlü ceddinin Büyükçekmecedeki bu güzel mescidinin tâmirine fiilen teşebbüs etmiş bulunuyordu. Bu tâmir esnâsında minâre külâhının da sekiz köşeli bir piramid külâhla tebdili her halde pek yerinde olur.

Bu mescid, Büyükçekmecenin târihî ziyaretlerinden biridir; halk ağzında «Köprübaşı Camii» adı ile de anılır.

BÜYÜKÇEKMECE SULTAN SÜLEYMAN ÇEŞMESİ — Büyükçekmecenin Dizdâriye Mahallesinde, Mimar Sinan yapısı büyük Sultan Süleyman Köprüsünün hemen yakınındaki meydancıkda ve Sokollu Mehmed Paşa Mescidinin de yanı başında klâsik üslûbda üç kanatlı bir kesme taşdan bir çeşmedir; 1962 de susuz, metrûk bir halde idi; büyük ve meşhur tarihî köprü ile berâber Kanunî Sultan Süleyman Zigetvar seferine çıkarken Mimar Sinan tarafından inşâ edilmişdir, ayna taşı üzerindeki mermer kitâbe taşında manzum kitâbesi şudur:

Kaçan bu çeşmesârı itti binâ
Süleyman Han Sultânı muzaffer
Didi târihin anın ehli târih
Yine akdı cihâna âbı kevser
Sene 974 (M. 1566)

Büyükçekmece'de Sultan Süleyman Çeşmesi
(Resim : Behcet Cantok)

BÜYÜKÇEKMECE SÜLEYMAN AĞA ÇEŞMESİ — Fâtih Sultan Mehmed Camiinin önünde köfeki taşından klâsik üslûbda büyük ve güzel bir çeşmedir, bu köyü tezyin eden üç güzel çeşmeden biridir. Yâkub Alemdar Ağa ile Hatice Hâtunun oğlu olub Kırım Harbinde Yerköyü muhârebesinde gazi ve Gözleve şehrinde yirmi altı yaşında şehîd olan (1854-1855) Süleyman Ağanın ruhu için Hicrî 1273, (Milâdî 1856) yılında vâlidesi tarafından yaptırılmışdır; kitâbesi şudur:

«Çekmecei Kebîre tâbi Çakmaklı Kariyesi sâkinlerinden sâhibül hayrât ve hasenât Yâkub Alemdar Ağanın pederi Çiftçi Süleyman Ağa ve vâlidesi Hanife Hâtun ve zevcesi Hatice Hâtun ve oğlu Süleyman Ağa bin iki yüz yetmiş bir senesi Yerköyü muhârebesinde gazi olup Kırım Adasında Gözleve şehrinde yirmi altı yaşında şehîden vefat eyledi. Ebülfeth Camii ihtisâlinde (ittisâlinde) binâ ve ihyâ eylediğim bu çeşmenin hayrını oğlum Süleyman Ağa'ya hediye eyledim. Bu zikr olanların cümlesine ve kâffei ehli îman ervahları için rizâen lillâhi teâlâ elfâtihâ, Fî gurrei m. sene 1273».

Kitâbe ilk nazarda karışık görünüyor ise de azıcık dikkat ile anlaşılmaktadır; Çakmaklı Köyü zenginlerinden Yâkub Alemdar, Çiftci Süleyman Ağa ile Hanife Hâtunun oğlu, ve Hatice Hâtunun kocası, genç Süleyman Ağanın da babasıdır. Yerköyünde gazi, Gözlevede şehîd olan genç Süleyman Ağadır; Yakub Alemdar ile Çiftci Süleyman ve Hanife Hâtun onun şehâdetinden evvel vefât etmişlerdir; şehîdin anası Hatice Hâtun evlâdının ruhi için yaptırdığı bu güzel çeşmenin kitâbesinde kocasının, kayın atası ile kayın anasının isimlerini de rahmetle anmışdır.

BÜYÜKÇEKMECE ZEYNEB DUDU ÇEŞMESİ — Büyükçekmecede İmâret Camiinin avlu kapusu yanında, kapunun sol tarafındadır; klâsik üslûbda fakat teknesiz bir çeşme olup meydanımsı bir açıklığa bakan tek lüleli cebhesinde şu kitâbe vardır: «Sâhibül hayrât vel hasenât Zeyneb Dudu bu çeşmeyi binâ eylemişdir; sene 1273 (milâdî 1856 - 1857).

Çeşmenin su hazînesinin İmaret Camii avlusuna bakan yüzüne üç musluk takılmış, ve üzerine lâtin asıllı türk harfleri ile şu kitâbe konmuşdur: «İşbu hayrâtın ihyası Hâfız Mustafa tarafından, tesisi şevval 1378, nisan 1959».

BÜYÜKÇİFTLİK ARALIĞI — Beşiktaşın Teşvikiye Mahallesi sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinde gösterilmemişdir. Meyilli bir toprak yol olup mütevâzi âilelerin barındığı birer ikişer katlı ve bir kısmı bağçeli kâgir evler görülür. Sokağın bitimi, sol tarafda ağaçlık bir vâdîye bağlanır. (Mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK ÇİFTLİK SOKAĞI — Beşiktaşın Teşvikiye Mahallesi sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinde 20 numaralı paftada, üst başı Poyrazcık sokağında, alt başı da çıkmaz ve iki isimsiz yolla dört yol ağzı yapar gösterilmişdir. İki araba geçebilecek genişlikde asfalt bir yoldur. Sağ başda altı katlı bir apartıman, sol başda da Amerikan Hastahânesinin bağçe duvarı vardır. Sağ kolda İşçi Sigortaları Hastahânesi, sol kolda da, üzerinde ayni hastânenin başhekimliği ile poliklinikleri bulunan isimsiz bir sokak vardır; sağda solda yine isimsiz aralıklar görülür! sol kolda, adı geçen rehberde gösterilmemiş Ferah Sokağı ve Büyükçiftlik Aralığı ile birer kavuşağı vardır. Sokağın ortalarında 4 - 5 katlı apartımanlar görülür; bunlar arasında sağ kolda Arif Aras Apartımanında İsrail Devletinin İstanbul Başkonsolosluğu, sol kolda da Bilir Apartımanında İşçi Sigortaları Hastahânesinin Dahiliye Kliniği bulunmaktadır. Daha ileride 1 - 3 katlı beton evler sıralanır; yol, Büyükçiftlik Sokağı olan kavuşağından sonra asfalt zemin sona erer, buradan ötesi kabataş döşelidir, dikçe bir meyil ile iner, bostanlar arasında sona erer. Bu sokak üzerinde iki bakkal, bir garaj, ve bitiminde küçük bir çeşme vardır. (Mayıs 1962)

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK ÇORABCI HANI — Kanunî Sultan Süleyman devrinde, Kaptan-ı Derya bulunan Piyale Paşa tarafından yaptırıldığı zannedilen han; XVI. yüzyıl türk yapı sanatının yâdigârlarındandır. İki kat ve bir bodrumdan ibaret olup ortadaki avluya açılan iki kapısı vardır. Bu kapılardan biri Marpuççularda, Mahmutpaşa Yokuşuna açılan 219 numaralı; diğeri ise bu hana bitişik bir binâ olan Fazilet Hanı'na açılan kapıdır. Hanın 50 odası da dükkân olarak kullanılır ve her dükkânın sahibi ayrıdır. Aylık kira bedelleri 150 - 250 TL. olan bu dükkânlarda çoğunlukla manifatura ve tuhafiye ile uğraşan esnaf ikâmet etmektedir. (Temmuz 1962)

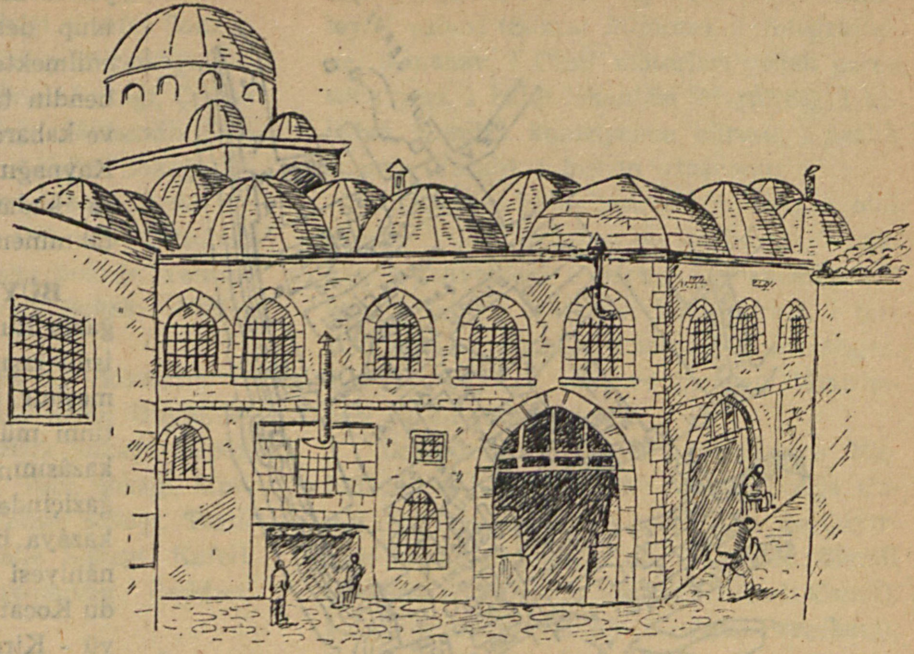
Özay ASLAN

BÜYÜK ÇUKUR HAN — Eminönü civârındadır; 1561 tarihinde Kanunî Sultan Süleyman'ın damadı Sarı Rüstem Paşa tarafından, aynı semtde kendi adına nisbetle anılan cami ile birlikte, bu camie bir akar olarak yaptırılmıştır. Klâsik Türk mimarîsi literatürüne girmiş bir Mimar Sinan yapısı-

Büyükçekmece'de Süleyman Ağa Çeşmesi
(Resim : Behcet Cantok)

dır. Yapıldığı tarihlerde İran ve Anadolu'dan gelen zengin tüccarların konakladıkları bir han olarak mârufdur: tahminen 350 m² üzerine inşâ edilmiştir. İki katlıdır ve iki kapısı vardır. Kapılardan biri bodruma, diğeri ise hanın üst katına açılır. Bodrumda 11 mahzen, birinci katta kapıları hanın dışına açılan 15 dükkân ikinci katta ise bugün yazıhane olarak kullanılan 26 oda vardır.

Büyük Çukur Han
(Resim : Özay Aslan)

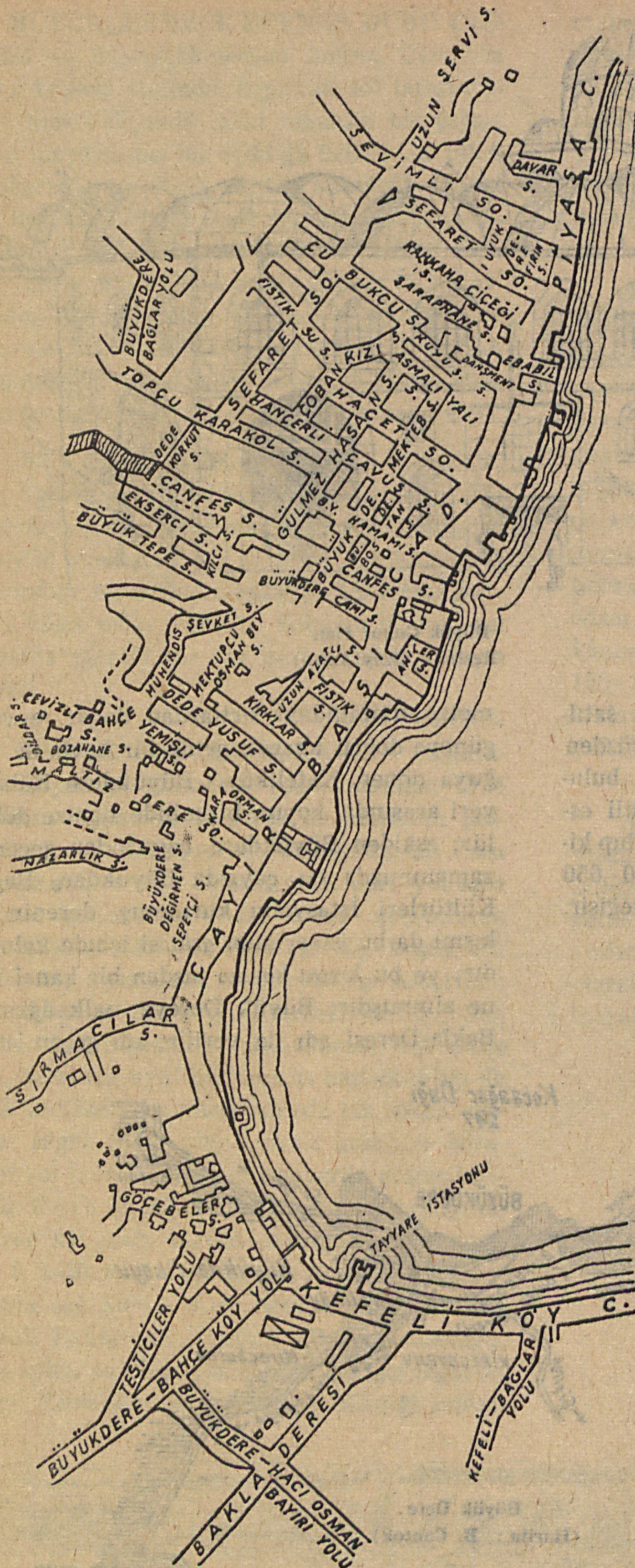
Zamanla eski önemini kaybeden han daha sonra Evkaf tarafından şahıslara satılmıştır. Hâlen yüzden fazla hissedarı bulunan handa çeşitli esnaf toplanmış olup kira bedelleri 350 - 650 T.L. arasında değişir.

Hanın 1962 deki adresi; Eminönü, Rüstempaşa Mahkemesi So., No: 1 dir.

Özay ASLAN

BÜYÜK DERE — Boğaziçinin en büyük koyu olan Büyükdere Koyuna dökülen, hem koya, hem de koy kenarındaki meşhur Büyükdere Köyüne adını veren dere; Belgrad Ormanı içinde Vâlide Bendinin doğusunda, deniz sathından tahminen 230 - 235 metre irtifâındaki sırtlardan doğar, evvelâ güneye doğru akarak geniş bir kavis ile doğuya döner, Kefeliköy - Büyükdere Kalafat yeri arasında, koyun bitiminde denize dökülür; eskiden Büyükdere çayırından geçerdi, zamanımızda bu çayırda Büyükdere Bağçe Kültürleri İstasyonu kurulmuş, derenin alt kısmı da bu istasyonun arâzisi içinde kalmışdır; ve bu kısmı kesme taşdan bir kanal içine alınmışdır; Büyük Dereye halk ağzında Bakla Deresi adı da verilir; adı geçen istas-

Büyük Dere
(Harita : B. Cantok)

Büyükdere
(Harita : B. Cantok)

yonda dereye bir de bend yapılmış olup derenin suyundan istifâde edilmektedir; fazla yağmurlarla bendin taşmaması için sed açılır. ve kabaran dere denize salıverilir. Kaynağından denize döküldüğü yere kadar Büyük Derenin boyu tahminen 7,5 - 8 kilometredir.

BÜYÜKDERE — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında yine aynı ismi taşıyan büyük koy üzerinde meşhur bir köy; İstanbul Vilâyetinin mülkî taksimâtında Sarıyer kazâsının merkez nâhiyesidir; Boğaziçinde Yeniköy nâhiyesi de bu kazâya bağlıdır. Kazânın merkez nâhiyesi olan Büyükderenin hududu Kocataş mevkiinden Kefeli Köyü - Kireçburnu Caddesi üzerinde Çakalderesine kadardır.

Gaayet büyük ve bâzı târihî vak'alara sahne olmuş bir çayırı ile meşhur olan bu köy, gemiler için yatak yeri derin bir koyun sâhilini işgal eder. (B.: Büyükdere Koyu); koy ile beraber adını da koya dökülen dereden alır.

Köprüden 11,10 mil uzaktadır, liman işletmesi vapurları bu mesâfeyi, iskelelere uğrıyarak 1,30 saatde, doğru gelirlerse 55 dakikada alırlar.

Büyükdere, nefsi Büyükdere Çayırbaşı isimleri ile iki mahalleye ayrılmışdır, aralarındaki hudud, köyün ilkokulu yanından geçer.

Büyükdere Mahallesi 43 sokak olup isimleri şunlardır:

Piyasa Caddesi, Piyasa Çıkmazı, Bülbül Sokağı, Davar Sokağı, Sevimli Sokak, Lokanta Sokağı, Fırın Sokağı, Kireç Sokağı, Sefâret Sokağı, Kahkaha Sokağı, Şerbethâne Sokağı (eski adı Şarabhâne), Yazıcı Sokağı, Fıstık Suyu Sokağı, Hâcet Sokağı, Gülmez Hasan Sokağı, Çobankızı Sokağı, Çubukçu Sokağı, Mekteb Sokağı, Hançerli Çavuş Sokağı, Topçu Karakol Sokağı, Kocataş Mevkii, Bağlar Mev-

kii, Bostan Sokağı, Hamam Sokağı, Kömür İskelesi Sokağı, Bayır Sokağı, Canfes Sokağı, Dede Korkut Sokağı, Camii şerif Sokağı, Ekserci (eski adı Enserci, Çivici) Sokağı, Çeşme Sokağı, Büyük Tepe Sokağı, Mühendis Şevket Sokağı, Azadlı Sokağı, Ahiler Sokağı, Uzun Fıstık Sokağı, Kırklar Sokağı, Dede Yusuf Sokağı, İhtilâlci Ziya (eski adı Mektubcu Osman) Sokağı, Karaorman Sokağı, Yemişli Sokak, Dere Sokağı, Cevizli Sokak, Dildar Sokağı.

Çayırbaşı Mahallesi de 11 Sokakdır:

Çayırbaşı Caddesi (bir kısmı Büyükdedere Mahallesinde), Nazarlık Sokağı, Sepetci Sokağı, Bağlar Mevkii, Tepe Sokağı, Mercan Sokağı, Çayırbaşı Camii Sokağı, Testiciler Sokağı, Yeni Mahalle Sokağı, Kefeli köyü - Bağlar yolu, Kireçburnu Caddesi, Bağçeköy Caddesi.

Büyükderede bulunan resmî müesseseler şunlardır: Hükûmet konağı (Sarıyer Kaymakamlığı), Belediye şûbe müdürlüğü, Emniyet Âmirliği, P.T.T., Mal Müdürlüğü, Gümrük Muhâfaza Memurluğu, Liman Memurluğu, Fener Memurluğu, Noter, Denizcilik Bankasının Gemi kurtarma işletmesi Büyükdere İstasyonu, Askerlik Şûbesi, Vilâyet Fidanlık Müdürlüğü, Tekel Kibrit Fabrikası.

Amme hizmetinde kurulmuş diğer müesseseler şunlardır: Büyükdere Yardımsevenler Cemiyeti, Orman Fakültesi Talebe Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumu, Büyükdere Gençlik Kulübü, Belediye Çocuk Bağçesi, Örnek Kültür Derneği, Denizcilik Yüzme İhtisas Kulübü.

Eğlence yerlerinden İnci Âile Bağçesi, Beyaz Park Gazinosu, Büyükdere Deniz Hamamı vardır.

Mesîreleri arasında Fıstık Suyu, Ali Ağanın Bağı, Sultan Suyu meşhurdur; eski bir mesîre olan Karakâhya Bağçesi 1931 de Meyva İslâh İstasyonu olmuşdur.

Büyükderede bine yakın mesken ile 130 dükkân vardır. Köyün iki mahallesinden Büyükdere Mahallesinde: 1 otel (iskele başında Bora Oteli) 1 hastahâne, 9 içkili lokanta, 2 ekmek fırını, 2 simitci fırını, 1 eczâhâne, 18 bakkal, 8 kahvehâne, 5 terzi, 6 berber, 7 tuhâfiyeci, 1 sobacı 1 kolacı, 3 nalbur, 3 kunduracı, 5 kasab, 2 elektrikci, 1 aşçı, 1 ciğerci, 1 arpacı kepekci, 1 tornacı, 2 balıkcı, 2 yorgancı, 1 odun deposu, 2 elbise temizleyici şûbesi (Sokrat Mimoza), 2 fotoğrafhâne, 9 manav, 1 Dizel motorları yedek parça satış yeri, 1 balık lokantası (Mardiros), 1 kebabcı, 1 emlâk komisyoncu bürosu, 1 yazlık sinema (Ferah), 1 benzin istasyonu;

Çayırbaşı Mahallesinde: 1 turistik otel (Ender Villa, lokantası ve gazinosu), 7 bakkal, 8 kahvehâne, 3 berber 1 işkembeci, 3 aşcı, 1 tatlıcı, 3 manav, 1 kunduracı, 1 terzi, 1 arpa ve kepekci, 1 tornacı, 1 marangoz, 1 Tekel bâyii, 1 soba ve gazocağı tâmirhanesi vardır (mayıs 1962).

İki camii vardır, biri Büyükdere Mahallesinde Karakethüdâ Mehmed Ağa Camii (B.: Karakethüdâ Camii), biri de Çayırbaşı Mahallesinde Cerrah Mahmud Efendi Camiidir (B.: Cerrah Mahmud Efendi Camii). 1 rum ortodoks kilisesi (B.: Ayia Paraskevi), 1 ermeni katolik kilisesi (B.: Surp Bogos), 1 ermeni gregoriyen kilisesi (B.: Surp Hıripsine), ve 1 italyan katolik kilisesi vardır.

Rusya ve İspanya sefârethânelerinin yazlık köşkleri de Büyükderededir.

Büyükderede bir akşam kız sanat okulu ile bir ilkokul vardır. İş Bankası ile Yapı ve Kredi Bankasının da şûbeleri bulunmaktadır.

Onyedinci asır ortasında yaşamış büyük muharrir ve seyyah Evliyâ Çelebi Büyükderenin o asırdaki manzarasını şöyle tasvir ediyor:

«Bu kasaba dahi İkinci Sultan Selimin teferrücgâhı idi. Bir dağlık dere içinde binâ olunmuşdur. Burada çınar, kavak, servi, salkım söğüd ve sâir ağaçlar vardır ki, her biri gök yüzüne ulaşmış ulu ağaçlardır, zemînine güneş tesir etmez bir cilvegâhdır. Günâgûn çimenzar sofaları, namazgâhları ve nice akar sularla müzeyyen bir mesîrei dilârâdır. İşte böyle emsâli bulunmaz mesîre olduğu cihetle yanında Büyükdere kasabası kurulup mâmur olmuşdur. Bin kadar hâneleri vardır. Bir islâm mahallesi, yedi mahalle de balıkcı, gemici, bağçıvan evleri vardır. İskele başında Koca defterdar Mehmed Paşa Camii (?) vardır; bir hamamı, bir kaç muhtasar sokağı olup bağ ve bağçesi sayısızdır».

Yine aynı asırda yaşamış ünlü ermeni

yazarı Eremiya Çelebi Kömürciyan, Büyükdereyi iki satırla geçerek: «Sonra aynı denizin biraz içerisinde bulunan Kefeli Köy ve Büyükderenin nihâyetinde güzel bir yer olan Kırkağaç gelir. Rumlarla meskûn olan Büyükderenin evleri derenin başındadır» diyor. Eremiya Çelebi Kömürciyanın eserini türkçeye çevirmiş olan Hrand D. Andreasyan da bu kısa metne şu notu ilâve etmişdir: «Bugün yerli müslüman ve hıristiyan halk ile ve Avrupalılarla meskûn bulunan Büyükderede eskiden pek çok rum âilelerinin ikaamet ettiği mâlum ise de ermenilerin oraya ne zaman yerleşmeye başladıkları bilinmiyor. Ermeniler Büyükdereye XIX. asırdan itibâren oraya yerleşmeye başlamış olsa gerektir. Bugün Büyükderede mevcud bulunan ermeni kilisesi 1848, ermeni katolik kilisesi de 1885 senelerinde yapılmışdır.»

Geçen asır başlarında Büyükderenin yalı boyu binâları için bu İstanbul Ansiklopedisinde «Bostancıbaşı Defterleri» maddesine bakınız.

Birinci Cihan Harbi arifesinde Şirketi Hayriye tarafından «Boğaziçi ve Şirketi Hayriye» adı ile neşredilmiş tarihçe salnâmede Büyükdere için şu satılar yazılıdır:

«Büyükderede rumlar 4300, islâmlar 700, mûseviler 300 ve ermeniler 180 nüfusdur. Büyükdere vaktiyle bir balıkcı yatağı idi. Fetihden sonra Osmanlılar tarafından mazharı rağbet olmamışdır (Evliyâ Çelebinin burayı medheden satırları okunmamış oluyor). Fakat Arvupadan bize sefirler gelmek âdeti baş gösterip de Beyoğlunda kışlık sefârethâneler tesis olunmaya başladıkdan sonra, bu sâhillerde de sayfiyeler tedârik ettiler; Rusya ve İspana sefarethâneleri de Büyükderededir.

«Büyükderede adedi onbire varan tuğla fabrikaları ile Nektar nâmında bir bira fabrikası (B.: Bira), otelleri, gazinoları, ve Fıstık Suyu, Ali Ağanin Bağı, Karakâhya Bağçesi, Sultan Suyu, Nektar Bağçesi namlarındaki mesîreleri ile de meşhurdur».

Büyükderenin bir sayfiye olarak şöhreti, İkinci Sultan Mahmud zamanında başladı, o günden zamanımıza kadar da Boğazın gaayetle rağbetde bir yeri oldu. Müverrih Cevdet Paşa gencliğine rastlayan Abdülmecin devrini anlatır iken «Mârûzât» adlı eserinde şunları yazıyor:

«Kırım Muhârebesinde Fransız, İngiliz ve Sardunya askerleri İstanbula geldiklerinde altınları su gibi akıttılar. İstanbul esnafı çok para kazandı; saray düğünlerinde ise çarşı esnafı, bilhassa kuyumcular fevkalâde faydalandı, kibârâne yaşamaya alışdılar, Boğaziçinde yalılar tutmaya kalkıştılar. O zaman Kadıköyü ve Adalar henüz mâmur olmamışdı, Kızıltoprağın adı yokdu, şitâiye İstanbul ile Beyoğluna, sayfiye Boğaziçine münhasırdı. Boğazda kiralık köşe bucak kalmadı, Büyükderede dört odalı bir kirâ evi bulmak büyük saadet bilindi».

E. Gnl. H. R. AYYILDIZ

BÜYÜKDERE (Türk Edebiyatında) — Şâir ve edibler de şiir, hikâye, roman, hâtırât yazılarında muhtelif vesîlelerle Büyükdere'den bahsetmişlerdir. Alâkalı manzume ve mensure'lerden misaller verelim.

Fennî, meşhur Sevâhilnâme'de, sevdikleri uğruna bir büyük dere gibi gözyaşı döktüğünü teşbih san'atiyle anlatır:

Gözümün yâşına rahm itmediğiçün yârân,
Bir Büyük-dere gibi itmede her dem cereyân!

İzzet Efendi ise Sâhilnâme'sinin bir beytinde Büyükdere'yi tenezzüh yeri olarak, devrinin mutantan lisâniyle, vasfeder:

Tarab-efzâ olagör sahn-ı Tarabyâ'da müdâm,
Gâhice seyre Büyük-Vâdi'ye de eyle şiteb..

Safvet'in, Büyükdere - Çayırbaşı Câmii Çeşmesinin 1197 târihli kitâbe yazısı da şudur:

Kevser akdı Hüseyin aşkına hamd-ile içüb,
Döndü Büyükdere bu menbâ ile me'vâya,
Safvetâ söyledi bir bir tesnedil târihin,
Çeşme yapdırdı duâ kıl Hasan Pâşâ'ya..

Zîver Paşa, Büyükdere'den gidilen Sultan Mahmud Bendi'nin 1254 târihli ve tâmiye'li kitâbesinde şöyle der:

Lâyık o şâhın hasre dek hayrâtı olsa câriye,
Bu âb-ı can'bahşâ ile ihyâ-yı ecdâd eyledi,
Ummân-ı feyz-i cûduna nisbetle çarh olmuş habâb,
Bu vasf ile ins-ü melek âsârını yâd eyledi,
Boğâziçi'nde Rumeli etrâfın ihyâ itmeğe,
Bu bend-i dilcûyi güzel mevkide bünyâd eyledi.
Ehl-i sevâhil pek susuz kalırdı vakt-ı sayfde,
Ol sûyi sirâb itmeğe ihsânın imdâd eyledi..
Bend-i cedîdin Vâlide Bendinden a'lâ yapdırıp,
Bend-i atşdan âlemi lûtfetdi âzâd eyledi.
Hakk vâlidinin rûhunu Kevserle sirâb eylesin,

Havz-ı Cinân emsâlini dünyâda i'câd eyledi.
Ol'pâdişâhın bendinin itmâmına cevher gibi,
Bak bendesi Zîver, iki târih inşâd eyledi;
Kılsın bu dehri haşre dek reyyân cûy-i şevketi,
Hakaan-ı deryâ-mekrümet su bendi i'câd eyledi..

Son devrin şâirlerinden Perihan Taylan, bir Boğaziçi şiirine şu kıt'a ile son veriyor:

Büyükdere ufkundan süzülüp Sarıyer'e,
Çırçır'ın tadına var bir bardak iç de hele..
Duâ et ki güzellik katılsın güzelliğe,
Bir işveli dilbere benziyor Boğaziçi..

Sarıyer, Göksu, Küçüksu, Hisarlar ve Çamlıca'ya dair çok sayıda manzum yazı olduğu halde nedense Büyükdere hakkında pek fazla şiire tesadüf edilememiştir.

Nesir yazılarına gelince:

Nâbi-Zâde Nâzım, «Zehrâ» adlı romanında Boğaziçi'ni uzun tasvirlerle çizdikten sonra Büyükdere önlerine gelen bir seyyahın tecessüsünü anlatmağa çalışır:

«Büyükdere hizâlarına yaklaşıp da İncirköyü'ne doğru sâhile muvâzi harekete geçince evvelce meftûn olduğu levha büsbütün değişir. Sağlı sollu iki geçe tepeler arasından akıntı boyunca akıp gittiği sırada ne tarafa bakmak, ne tarafa daha ziyade hayrân olmak lâzımgeleceğini bir türlü tâyin edemez. Zâten onun için olduğu yerde kalmak da mümkin olamaz ki her noktası mecma' envâ-i bedâyî bir panorama tavsifine şâyan olan bu iki sahil üzerinde tesadüf ettiği bunca menâzır-ı fevkalbeşeriyenin mâneviyetinde husûle getirdiği halecân-ı şâikane sevkiyle gûyâ kanatlanıp uçacakmış veya havalanıp bulutlara kadar çıkacakmış gibi çırpına çırptna oradan oraya koşmaktan kendisini alması mümkin değildir. Boğaziçi bir «dilber-i tabiî» kadar sevimlidir demiş olsak, letâfetini tasvir ve icmâl etmiş olamayız...»

Mehmed Raûf, hikâyelerinden başka «Eylûl» ünde Büyükdere'yi dekor olarak alır:

«Sandalcı yelkenlerini açıp tekne rüzgârın önüne dökülünce dubaya doğru sür'atle akmağa başladılar. Büyükdere'nin üstünden güneş onları rahatsız ettiğinden Suad şemsiyesini açtı. Bu siyah, beyaz ve kurşunî renklerden satrançlı bir küçük şemsiye idi. Necib şemsiyeye, çarşafa, peçeye, eldivene, bu kadın şeylerindeki inceliğe rûhunun derinliklerinde göresi gelmiş gibi titreyen bir tutkunlukla bakıyor, sonra Suad'in küçük, bir küçük kuş denilecek ellerinin şemsiyeyi tutuşundaki şiire hayrân olarak perîşân kalıyordu...»

Safvet Nezihi romantik bir devrin gönüllerde yer eden «Zavallı Necdet» romanında bir tenezzüh başlangıcını şöyle anlatır:

«Ağustos içinde bir cuma günü gökyüzü arza sanki ateş püskürüyordu; o derece sıcak ki, sabahleyin evimden kendimi dışarıya attığım zaman biraz rüzgâr, bir tâze saf hava bulabilmek için Köprü'nün üzerine koşmuş, Rumeli Gazinosunda oturmuştum. Halk akın akın geliyordu. Şişman efendiler kırmızı çehreleri üzerinden fâsılasız akıp duran terlerini durdurabilmek için muttasıl mendilleriyle yüzlerini silmekte, bilet alabilmek maksadiyle gişenin önünde hâsıl olan izdihamı yarabilmeğe uğraşmakta iken diğer bir çok sesler:

— Mesar Burnu mevki... Büyükdere ikinci mevki...

Sözlerini etrafa saçmakta idiler. Dolup dolup gitmekte olan Şirketi Hayriye vapurları sıcağın şiddetinden bunalmış olan bir sürü halkı saf bir hava, serin bir rüzgâr bulabilmek ümidiyle Boğaziçi'nin muhtelif yerlerine taşıyorlardı. İzdihamın arkası alınmıyor, yine bir çok hanımlar, efendiler, madamlar, mösyöler geliyorlardı. Bende de onlara karışmak arzusu uyandı...»

Ahmed Hamdi Tanpınar, «Beş Şehir» adındaki seyahat notlarının İstanbul bölümünde çok tatlı bir üslûpla konuşur:

«Hasta veya sıhhatli, alaturka musikî rûhumuzun sâhibidir. Şu veya bu sebeplerle ondan ne kadar ayrılmak istersek isteyelim, o içimizde yaşıyor. Daha garibi, peyzajımıza sinmiş rûhî hâletlerimize kendi şeklini vermiş... Bizi bir iç nizâmı gibi idare ediyor

Boğaziçi'nde hiç bir tepe, hiç bir koy bulamazsınız ki sükûn ve uzleti, onu rûhumuza dalga dalga boşaltmasın...

Kaç defa Bebek sırtlarında, Arnavutköyü'nün erken basan karanlığında, İstinye ve Büyükdere mehtablarında, Emirgân üstlerinde, Anadolu kıyısını Üsküdar'a bağlıyan yolun her köşesinde onun, sessizliğin bütün sazlarını çalarak peşim sıra yürüdüğünü, bir

tarafında bir altın uçurum gibi derinleştirdiğini, ebedîleşmiş zaman çehresiyle içime yerleştiğini gördüm.

Hiç bir âşinaya tesadüf edemiyeceğimi sandığım yerlerde dâima karşıma o çıktı...».

Rûşen Eşref Ünaydın, «Boğaziçi» eserinde şöyle diyor:

«Boğaziçi'nde Büyükdere'nin mehtâbı anılmıştır. Bir gece, onu doya doya görmeğe gittimdi. Vakit geç idi; denizde de, rıhtımda da gezen kalmamıştı. Meydan mehtâbındı. Bir kenarda durdum, onu seyrettim. Aydınlığı öylesine idi ki bir küçük deftere notlarımı yazabiliyordum ve yazdıklarımı seçebiliyordum. Şimdi de gene o defteri açıyorum.

Demişim ki: Boğaziçi'nin mehtablı gecelerde içinden bir ân bile aydınlığı eksik olmayan nâdir yerlerinden biri, belki de en bellibaşlısı Büyükdere Koyu'dur. Yûşâ'ın üstünden ya da bir kenarından akşam üzeri doğduğu andan Büyükdere sırtlarında battığı zamana kadar ayın ışığı, o Koy'un şu veya bu yanında hiç eksik olmaz...»

Sâmiha Ayverdi, İstanbul Geceleri'nde şiirli diliyle der ki:

«Boğaz, işreti peçe gibi yüzüne çekip, cihânı onun ardından seyreden akşamcılar için de köşeler ayırmıştı. Bunlardan Akıntıburnu'nun Tonozaltı meyhaneleri, mehtablı gecelerde visâline hasret çekilen dildâdelerden biri mertebesinde idi. İçine ay ışığı karışan deniz, tortusu durulan bir su gibi yavaş yavaş ağarırken, Boğaz'ın dilsiz dilinden binbir efsûn dinlemek, hangi keyif ehlinin canına can katmazdı...

Gene Büyükdere'nin sulara atlamağa hazırlanmışcasına sahile sıra sıra dizilmiş olan meyhaneleri, asırlardanberi, eşiklerinden adımlaını atanların kadehlerine, içki ile beraber tabiat güzelliklerini de katagelmiş değil miydi? Belki gene buralarda, işretten de, tabiatten de ağır basan bir başka güzellik, onlara:

«Nîm sun peymâneyi, sâkî, temâm etdin, beni...»

dedirten ânlar yaşatmıştı...»

Bunlardan başka Ahmed Midhat Efendi, «Müsâhedât» ında; A. Câbir Vada «Boğaziçi Konuşuyor» isimli tedkik kitabında; Ercümend Ekrem Talû gazete sohbetlerinde Büyükdere'den de bahsetmişlerdir. Diğer bazı kitaplarda, gazete, risâle ve mecmua sahifelerinde mevzu ile alâkalı, müteferrik yazılara rastlanmıştır.

Biz şimdilik bu kısa örneklerle yetiniyoruz.

Hikmet Şinasi ÖNOL

BÜYÜKDERE BAĞÇE KÜLTÜRLERİ İSTASYONU — İstanbul vilâyetinin çok güzel, verimi ve faydaları bütün yurdumuza şâmil bir müessesesidir. 350 dönüm genişliğindeki meyva, sebze ve çiçek bağçeleri ve fidanlıklarının bakımı, bakımlı manzarasının güzelliği; müessese idâresinin yüksek başarılı faaliyeti, titiz dikkati; binalarının temizliği; ve nihâyet bu müessesenin içinde pratik usta bağçıvanlar yetişdiren bir yurdun da bulunması ile İstanbul Vilâyeti Büyükdere Bağçe Kültürleri İstasyonu Türkiyenin medârı iftiharı bir müessesedir. Her İstanbullunun gidip görmesi, yakından tanıması gereken bir yerdir. Bu müessesenin kuruluşu ve çalışmaları üzerine aşağıdaki satırları 1962 senesinde neşredilmiş bir fidan satış kataloğunun mukaddimesinden alıyoruz:

«İklim ve coğrafî mevkii itibariyle meyveciliğe çok elverişli bulunan memleketimizde 1928 senesine kadar meyvecilik faaliyetleri, pek az münferit çalışmalar istisnâ edilirse, ancak yerli çeşitlere inhisar etmekte ve bu mahdud çeşitler üzerindeki çalışmalar da fennî bir şekilde ele alınmadığından pek çok çeşitler evsafını kaybetmiş, bir çoğunun da nesli tamamen tükenmiş bulunmaktadır.

«Memleketimizde meyveciliğin yeniden ihyâsı için gerek yerli iyi çeşitlerden ve gerekse Avrupa ve Amerika'dan ıslah edilmiş makbul çeşitlerden fidanlar getirtilerek dikilip ilmî usullerle etüd edilmesi, bunlardan memleketimiz iklimine intibak edenlerden çoğaltılacak fidanların halkımıza tevzii maksadiyle Büyük Atatürk'ün direktifleri üzerine o zamanki İstanbul Vâlisi Muhiddin Üstündağ tarafından, bir fidanlık tesisi için gerekli hazırlıklara başlanması Vilâyet Ziraat teşkilâtına bildirilmiştir.

«Bu talimat üzerine, Vilâyetin muhtelif yerlerinde yapılan araştırmalar sonunda en uygun yer olarak o zaman «Büyükdere Ça-

yırı» diye tanınan, şimdiki fidanlık arazisi seçilmiş, ilk defa 65 dekar saha üzerinde lüzumlu çalışmalara başlanmıştır. (B. Büyükdere Çayırı).

«Aradan geçen seneler zarfında peyderpey yapılan istimlâk ve ilâveler sonunda istasyon arazisi bugün 360 dekara çıkmış olup senelik meyveli ve meyvesiz fidan istihsali de 350.000 aded gibi çok mühim bir seviyeye ulaşmıştır.

«Çalışma sahasının ve istihsâlin artışı ile mütenasip olarak ilmî etüd ve araştırmalara da her sene daha geniş yer verilmekte olan istasyonda, bu işler için lüzumlu lâboratuar tesisedilmiş, hastalıklarla mücadele usulleri geliştirilmiş, bir Fumigatuar inşa edilmiş, sulama tesisatı genişletilmiş, çeşitli ekipmanları ile traktör, motörlü çapa makineleri ve pülverizatörler temin edilmek suretiyle azamî randıman alınması hususu önemle göz önünde bulundurulmuştur.

«Bu meyanda pratik bilgili eleman ihtiyacı da çok mühim bir mevzû olarak ele alınmış ve 1936 yılında İstasyonumuzda «Pratik Bahçıvan Yetiştirme Yurdu» açılmıştır.

«Bu yurda İlkokulu bitiren, yaşları 14 ilâ 25 arasında olan köy çocukları alınarak tedrisata devam edilmektedir. Büyük rağbet görmekte olan bu kurstan şimdiye kadar pek çok ehil Bahçıvan Ustaları yetişmiş olup memleketimizin her tarafında faydalı çalışmalardan istifâde edilmektedir.

«Büyük Atatürk'ün direktifleri ile kurulan bu müessese, topladığı ve üzerinde etüdler yaparak müsbet netice aldığı standart çeşidlerle, memleketimizin bugünkü meyve ihrâcını sağlamış bulunmaktadır».

Büyükdere Bağçe Kültürleri İstasyonu kurucu müdürü olan Bay İbrahim Fuad Tezcan (doğumu 1312/1896 - 1897 İstanbul) 15 mart 1929 dan 13 temmuz 1961 târihine kadar 32 sene 7 ay bu vazifede kalmış ve yaş haddini doldurarak emekliye ayrılmışdır; güzel büyük müessesenin kuruluşu ile bugünki seviyeye ulaşmasında hizmeti ve dolayısı ile şeref hissesi çok büyükdür. Müessesenin mûtenâ bir yerine hâtırasını tesbit edecek bir anıd konulmaya değer.

İbrahim Fuad Tezcandan sonra müessese müdürlüğüne tâyin edilen ziraatci Bay Mehmed Cemâleddin Koygun da elhak makaamının ehli pek değerli bir zattır; Türkiyenin medârı iftihârı olan bu müessesenin, bu zâtin elinde yeni yeni gelişmeler göstereceği muhakkakdır.

Bu mühim zirat istasyonunun kuruluşunda Leopold Bologna ve M. Berardi adında italyan asıllı iki bağçıvanbaşının hizmetleri de büyük olmuşdur, bunlardan bilhassa L. Bolognanın adı, ki 1 ağustos 1929 dan 28 şubat 1937 ye kadar çalışmışdır, hâlâ anılmaktadır.

Müesseseyi İstanbul Ansiklopedisi adına ziyaret ettiğimizde idâre kadrosunu şu zatler teşkil ediyordu:

Mehmed Cemaleddin Koygun, müdür

Emin Erentürk, müdür muavini

Ahmed Şensoy, asistan

Nuri Mertkan, muamelât memuru

Muharrem Berkal, ayniyat mûtemedi

Rafet Erkan, kâtib

Hâlen müessesenin bağçıvanbaşıları şu zatlerdir: Ramazan Soylu, Ahmed Uyar, Niyazi Soyar, Salih Hançer.

Aşcı, pansiyoncu, marangoz, demirci, şoför ve hademe olarak da 25 nefer müstahdemi bulunuyordu.

İstasyonda mevsim ve iş durumuna göre 60 - 80 amele, ırgat çalıştırılmaktadır; dikkatli bir disiplin altında tutulan amelenin bir kantini ile bakımlı bir kouğuşu vardır. İşe ilk girdiklerinde 6 - 7 lira yevmiye ile, ekmeği kendilerine âid üç övün yemek verilir; yataklarını da kendileri getirirler, müessese karyola veyâ ranza temin eder; hizmet kidemleri ilerledikce yevmiyeleri 10 - 12 liraya kadar çıkar.

İşcilere bağçıvan yetiştirme yurdunun 15 - 25 yaş arasında bulunan 25 nefer öğrencisini de katması lâzımdır.

Büyükdere Bağçe Kültürleri İstasyonu 1933 senesinden 1961 senesine kadar paralı parasız 1,692,051 aşılı meyva fidanı; 2,479,653 meyvasız süs fidanı; 5,310,471 sebze fidesi dağıtmış; 302,030 kilogram meyva, ve 61,503 kilogram sebze satmış; bu yirmi sekiz yıl içinde meyve, sebze, fide ve fidan satışlarından 3,299,559 türk lirası gelir sağlamışdır.

BÜYÜKDERE BAĞÇE KÜLTÜRLERİ İSTASYONU PRATİK BAĞÇIVAN YETİŞTİRME YURDU — 1936 yılında İstanbul Vilâyetince pek isâbetli bir kararla kurulmuş çok güzel bir yurddur; her yıl yirmi köylü çocuğa geçimini refah içinde temin edecek bir meslek sâhibi olarak hayata atmakdadır. Husûsî işler bulup çalışanlar hâriç, hâlen Çayırova Ziraat Mektebinin, Halkalı Ziraat Mektebinin, Beykoz Fidanlığının, Devlet Demir Yolları Fidanlıklarının, Şeker Fabrikalarının, Eğe Üniversitesinin bağçıvanlarının çoğu bu yurddan yetişmiş gençlerdir. Aşağıdaki satırları İstanbul Vilâyeti tarafından 1959 da neşredilmiş bir broşürden alıyoruz:

«Vilâyetimizin iklim ve toprağı makbul ve mergub meyve çeşitlerini yetiştirmeye pek müsaid bulunmaktadır. Kesif nüfusu dolayısı ile İstanbulun meyve istihlâki çok büyük yekûn tutmaktadır. Coğrafî vaziyeti de her tarafa meyve sevkine müsait olduğu nazarı dikkata alınacak olursa vilâyetimiz meyveciliği iktisadî bakımdan pek büyük ehemmiyet arz eder. Mevcud bulunan makbul yerli çeşitlerin islâhı ile ecnebi memleketlerden getirilmiş bulunan yeni çeşitlerden memleketimizde iyi vasıf gösterenlerin çoğaltılması ve köylere kadar yayılması suretiyle memleketimizin esas gelir kaynaklarından bir şûbesini teşkil eden meyveciliğin inkişâfına geniş çapta yardım edilmiş olacaktır.

«Şehir ve kasabalarda bağçeli evlerin çoğalması, halkımızda ağaç sevgisinin ve süs bitgilerine karşı olan heves ve ihtiyaçlarının seneden seneye artması dolayısı ile ihtiyaçlarını karşılamak, sebzeciliğin daha teknik usullerde öğretilerek yine köylerimizde bu ziraat şubesinin de gelişmesi ve köylümüzü çeşitli sebze yemeğe alıştırmak ve bir gelir kaynağı temin olunması önemle takip edilmektedir.

«Bağçe tesisi teknik bakımdan bir çok bilgiye ihtiyaç göstermekle beraber dikilecek fidanların dikimine, budama, bakım ve zararlıları ile mücadele gibi çeşitli işlerin devamlı bir şekilde yapılması lâzım gelmektedir.

Pratik Bağçıvan Yetişdirme Yurdunda bir küçük öğrenci iş başında.
(Resim : S. Bozcalı)

«Tekniğe uygun olarak tesis edilmiş olmakla beraber bakılmamış meyve bağçelerinden bir fâide beklenemiyeceğinden fennî meyveciliğin tesis ve inkişafı için köylerde bu işlerden anlar elemanlar yetiştirmek maksadı ile Büyükdere Bahçe Kültürleri İstasyonunda 1935 senesinde teknik bağçıvan yetiştirme yurdu tesis edilmiştir. Bu yurda köylerden ilk okulu bitirmiş gençler alınmakta (kadro müsait olduğu takdirde şehirden de alınabilir), müessesede bilfiil, bedenen ustaların nezâretinde çalıştırılarak pratik bilgileri arttırılmakta ve geceleri de mesleğe âit birer saat nazarî olarak ders verilmektedir.

«Pratik meyve bağçıvanı yetiştirme yurduna ilk kabul ve kayıd olunanlar namzed olarak bir sene çalıştırılmakta ve sene sonunda (en az sekiz ayı doldurmuş olanlar) imtihana girmeye hak kazanırlar. Sırası ile birinci sene sonunda imtihanı kazananlar namzedlikten çıraklığa, ikinci senesi kalfalığa, üçüncü sene sonunda yapılan imtihanda kazananlar ustalığa terfi ederek kursu ikmâl ederler. Ve kendilerine usta bağçıvan ehliyeti verilir.

«Yurd gençlerine nazarî olarak meyvecilik, fidancılık, süs bitgileri, sebzecilik, bağcılık tarla ziraatı ziraat sanatları küçük ehlî hayvanlar, matematik, okuma, yazma, yurtbilgisi, sıhhî bilgiler olmak üzere geceleri birer saat ders verilir. Her dersin tatbikatı müessesede yapılmaktadır. Müessesede tatbikat imkânı bulunamıyanlar yaz aylarında birer seyahat tertibi ile aid oldukları müesseselerde gösterilmektedir. Fidanlıktaki bütün ameliyat dikkatle bilfiil tatbik edilmektedir.

«Üç sene gibi az bir müddet zarfında yetiştirilen yurd öğrencileri meyveciliğin bir şubesi ile süs bilgileri ve sebzeciliğe vukuf hâsıl etmekte, bilhassa ağaç dikimi, bakımı, aşı, timar ve mücadele usullerini mükemmelen bilir mütehassıs amelî eleman olarak yetiştirilmektedir. Bu elemanların da mevcudiyetleri seneden seneye artmaktadır. Esasen tâkib olunan gaaye de vilâyetimizin bütün köylerine meyveciliği teşmil etmek ve yurd öğrencilerini bu işte faal teknik bilgilerle mücehhez olarak yetiştirmek süs bitgilerinin çeşitlerini tanıtmak ve bunların yetiştiriciliği, dikim ve mücadele usulleri, ev çiçek bahçelerinin tanzimi, sebze yetiştiriciliğinin teknik usullerde gösterilmesi, köylerimizde sebzeciliğin inkişafı, istihsalin artması, ve köylülerimizin ziraatın kârlı olan bu şûbesinden daha çok kazanç sağlamakdır.

«Yurd öğrencileri istasyonda bulundukları müddetçe pansiyon binasında karyolalarında yatmakta, muntazam banyolarını almakta ve yemekhânede intizamla yemekleri yemekte ve her türlü temizlik işlerine alıştırılmakta olduğundan bu muntazam hayata alışan gençlerin köylerinde de bu hayatı idâmeye çalışacakları ve diğer köylüye numûne teşkil ederek köylerinde içtimaî hayatın islâhına âmil olacakları da âşikârdır.

«Büyükdere Bağçe Kültürleri İstasyonu Pratik Bağçıvan Yetişdirme Yurduna öğrenci alması şartları ve bu konuda bâzı mühim hususlar şunlardır:

1 — Kursa 15-20 yaşında olan ve ilk okulu bitiren, vücutları ziraat işlerinde çalışmaya müsaid olanlar kabul edilir. Kadro müsaid olduğu takdirde 25 yaşına kadar olanlar da kabul edilirler. Kurs müddeti üç senedir.

2 — Kursa girmek isteyenler müessese veyahut Vilâyet Teknik Ziraat Müdürlüğüne bir dilekçe ile müracaat ederek nüfus kâğıdını, şahadetnamelerini, doğruluk kâğıtlarını, aşı kâğıtlarını ve 4 adet vesikalık fotoğraflarını birlikte raptederler. Kursa tercihan sene başında öğrenci kabul edilir. Kadro müsaid olduğu takdirde her zaman öğrenci kabul olunur.

3 — Bu işlere vücutları mütehammil olup olmadığı Hükûmet Tabibi tarafından muayene olunarak ona göre kabul olunurlar.

4 — Kursa kabul olunanlar müessese mesai saatleri dahilinde bedenen bilfiil ustaların nezâretinde diğer işçilerle birlikte tarlada gösterilen işlerde çalışırlar. Kursa ilk kabul olunanla birinci sene çiçekcilik ve süs bitgileri şûbesinde, sene sonunda yapılan imtihanda muvaffak olduğu takdirde ikinci senesi meyvecilik şûbesinde, yine sene sonunda yapılan imtihanda kazandığı takdirde üçüncü sene meyve fidanları yetiştirme (Teksir) şûbesinde çalışırlar. Ve bu suretle üç sene bilfiil gündüzleri tarlada çalışmak sûretile üçüncü sene sonunda yapılan imtihanda muvaffak olduğu takdirde pratik usta bağçıvan olarak kursu bitirirler.

«Gündüzleri bedenen ustaların nezâretinde çalışan öğrencilere geceleri bir saat olmak üzere çiçekçilik, süs bitgileri, meyvecilik, fidancılık, umumi tarla ziraati, sebzecilik bağcılık, ziraat sanatları, küçük ehli hayvanlar dersleri gösterilir.

«Öğretim bir marangoz bir elektrikçi ve bir demircinin yanına girip amelî olarak çalışıp usta olanlar sisteminde yetiştirilir. Yalnız geceleri bir saat ders gösterilir.

5 — Kursta bulunanlara bedenen çalışmaları karşılığı ilk sene bir lira yevmiye verilir. Bu öğrencilerin ziraat işlerinde göste-

recekleri ehliyet ve kabiliyetlerine göre yevmiyeleri her sene bir miktar arttırılır.

6 — Müessesede kendilerine mahsus muntazam dershâne, yatakhâne, yemekhâne ve banyo vardır. Her türlü sıhhî esbap temin edilmiştir.

7 — Üç senelik kurs müddetini bitirip bağçıvan ustası çıktıktan sonra köylerine gidecekler (Vilâyetimiz dahilinde) meyve bağçesi kurmak istedikleri takdirde yerlerini hazırladıktan sonra ihtiyaçları olan meyve fidanları parasız olarak verilir.

8 — İmtihanlar Aralık ayı (sene sonunda) sonunda yapılır. İmtihanlarda muvaffak olmak şartı ile bir sene çalışanlar bağçıvan çırağı, iki sene çalışanlar bağçıvan kalfası, ve üç sene çalışanlar bağçıvan ustası olurlar ve derecelerine göre kendilerine (Çırak, Kalfa, Usta) ehliyetnâme verilir.

«Nazarî ve ameli derslerde çok muvaffak olanlar talim heyeti teklifi ve idare heyeti kararı ile usta çıktıktan sonra iki sene daha müessesede staj görerek ustabaşı ehliyetnâmesi alırlar.

9 — Kursu bitirenler serbesttirler. İsterse müessesede isterlerse arzu ettikleri başka bir yerde çalışırlar.

«Askerliğini bitirdikten sonra müessesede çalışmak istedikleri takdirde kendilerine iş verilir. Ayrıca teknik bağçıvan ustası lâzım olan emin yerlere tavsiye olunur.

«Kursa devam ederken kursu bitirmeden askere çağrılanlar askerî görevini bitirdikten sonra tekrar kursa devam ederek kursu ikmâl edebilirler.

10 — Kurs öğrencilerinden verilen talimata riayet etmeyen ve gösterilen vazifeyi yapmayanlar, her hangi bir yolsuz harekette bulunanlar kabahatlarının derecesine göre talimatname ahkâmına tefikan cezalandırılır.

«İlk defa yurda gelirken öğrencilerin beraberinde getirecekleri eşyâ şunlardır: 2 kat iç çamaşırı, varsa iş elbisesi, bir çift terlik, ikişer aded yüz ve ayak havlusu, kâfi mikdarda çorab ve mendil.

«Kurs öğrencilerinin iâşeleri, çamaşırlarının yıkanması, yatacak yerleri, senede bir kat yazlık ve bir kat kışlık elbise, bir çift yazlık ve bir çift kışlık ayakkabı bir gömlek müessese tarafından temin edilir..»

Bu güzel müesseseyi 1962 yılının ağustos ayında İstanbul Ansiklopedisi adına ziyâretimizde yemekhâne ve yatakhânenin temizliğini bilhassa kayde değer gördük, istasyonun geniş arâzisinde toprak ve bitki ile uğraşan, ve en şirin tarafı, hattâ yalın ayak, bir ameleden farksız çalışan çocukların ve gençlerin yıkanıp sofraya oturmaları, yıkanıp yatağa girmeleri vücud sağlığı bakımından ayrıca kazanc olduğu muhakkakdır.

Bu güzel yurdun kadrosu ancak 25 öğrenci için yapılmışdır. Biz bu küçük rakam üzerinde ısrar ile durmak gerektiği kanâatindeyiz, zirâ bu 25 çocuk ve genç mürebbî idârecilerin ve bağçelerde ustalarının çok disiplinli, dikkatli nezâreti altında bulunmaktadır; usta bağçıvanlar her birini, istasyonda yetiştirilen emsalsiz bakımlı meyvalar gibi yetişdirmek imkânını bulmaktadır; bu şartlar altında, bu yurda girmiş bir çocuğun veyâ gencin bir usta bağçıvan yetişmesi imkânsızdır; yurdun kadrosu genişletildiği takdirde öğrencilerle teker teker meşgul olma imkânı muhakkak kaybolacaktır. Hak nazardan saklasın.

BÜYÜKDERE BAĞLAR YOLU — Boğaziçinde Büyükdere yollarından; Topcu Karakol Sokağından köyün gerisindeki tepelere doğru uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta No. 23); bir araba geçebilecek genişlikdedir, sağa sola kavisler yapan dik bir toprak yoldur; sağ tarafında bostanlar, bir kır gazinosu, çukur fundalıklar görülür, solda Papa Corci isminde bir zâtin geniş bağçeli köşkü, az ilerisinde de binbaşılıkdan emekli Bay Osman Nurinin bağı bulunmaktadır; bu bağın yanından dik bir pateka Rus konsolosluğunun arkasından uzanıp gider; asıl araba yolu ise bağın içinden geçmekde olup bağ sâhibi tarafından çekilen bir tel örgüsü ile kapatılmış, ayrıca «girilmez» diye bir de levha asılmışdır; bağ içinde ahşab bir binâ vardır (Ekim 1961)

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜKDERE BELEDİYE ÇOCUK BAĞÇESİ — 1962 ağustosunda bakımsız, ihmâl edilmiş durumda idi, deniz kenarında, hoş manzaralı bir bağçedir; bu çocuk bağçesinin, çocuklar için bir iki eğlence vâsıtası muhafaza edilerek bir belediye parkı hâline çev-

rilmesi, her halde daha uygun olur gibi görünür. Boğaziçinin hemen her tarafında olduğu veçhile Büyükderede de, para harcama külfetine katlanmadan deniz kenarında oturup etrâfı temâşâ edecek, dolayısı ile zihin huzûru temin edilecek bir yer yokdur. Pek yakınında bir Bağçe Kültürleri İstasyonun bulunması, buranın bir park hâline konmasını kolaylıkla sağlayabilir, hattâ burada bu ıstasyonun, yol üstü bir çiçek satış yeri de açılabilir.

BÜYÜKDERE BEYAZ PARK GAZİNOSU VE DENİZ HAMAMI — (B.: Beyaz Park).

BÜYÜKDERE BOSTANI SOKAĞI — Boğaziçinde Büyükdere sokaklarından, Canfes Sokağı ile Hançerli Çavuş Sokağı arasında uzanır, Büyükdere Hamam Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir, Çayırbaşı Caddesine çıkan bir de aralığı vardır. Bir araba geçebilecek genişlikde ve kabataş döşelidir. Birer ikişer katlı ahşab ve beton evlerinin arasında 1 manav ve 2 terzi dükkânı bulunmaktadır, kapu numaraları 1-19 ve 2-18 dir (Ekim 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜKDERE CAMİİ — (B.: Cerrah Mahmud Efendi Camii; Karakethüdâ Camii).

BÜYÜKDERE CAMİİ SOKAĞI — Boğaziçinde Büyükdere sokaklarından, Çayırbaşı Caddesi ile Mühendis Şevket Sokağı arasında uzanır. B. Mektebi Sokağı, B. Çeşme Sokağı ve B. Tepe Sokağı ve isimsiz bir yolla kavuşakları vardır. Çayırbaşı Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçebilecek genişlikde ve kabataş döşelidir, ikişer üçer katlı ahşab, beton, yarı ahşab binalar arasından geçer, Büyükdere Çeşme Sokağı ile olan kavuşağından sonra dikleşir, Büyükdere Tepe sokağı ile bir çatal ağız yapar, sola bir kavis çizerek daha dikleşir, sağ tarafı kayalık, sol tarafında birer ikişer katlı evler vardır, böylece Mühendis Şevket Sokağına bağlanır (Ekim 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜKDERE ÇAYIRI — Boğaziçinin çok namlı bir mesîresi, en büyük çayırlarından biriydi, içinden «Büyükdere», yahud «Bakla Deresi» akardı; bu çayırın ulu çınarlarının şöhreti Avrupaya yayılmışdı ki bu çınarların arasında bir ağaç, milâdın onbirinci asrı sonunda 1. Haçlı Seferi serdârı Godfroy de Bouillon'un adına nisbetle anılırdı (B.: Büyükdere Çınarı). Hâlen bu çayırın yerinde İstanbul Vilâyetinin Büyükdere Bağçe Kültürleri İstasyonu kurulmuş bulunmaktadır, ulu çınarların hemen hepsi kesilmişdir; dere, halk ağzında «Büyükdere Fidanlığı» denilen bu zirâî istasyonun arâzisi içinden akmaktadır.

Onyedinci asrın ünlü Türk yazarı Evliyâ Çelebi Büyükdereyi tasvir ederken: «her biri gök yüzüne erişmiş ulu ağaçlar vardır, zemînine güneş tesir etmez bir cilvegâhdır» diyor ki, ismini kaydetmemekle beraber Büyükdere Çayırını kasdettiği muhakkakdır.

Evliyânın çağdaşı, adı da adına benzeyen ermeni yazarı Eremyâ Çelebi Kömürciyan da Büyükdereden bahsederken: «Büyükderenin nihâyetinde güzel bir yer olan Kırkağaç gelir» diyorki bu Kırkağaç mevziinin Büyükdere Çayırı olduğunu zan ediyoruz. E. Ç. Kömürciyanın eserini türkçeye terceme ederek neşreden Hrand D. Andreasyan bu madde üzerine ilâve ettiği bir notda şunları yazıyor: «Büyükderenin nihâyetinde bulunan ve ağaçlarının topluluğundan dolayı Kırkağaç tesmiye edilen bu güzel gölgeli mevkî, bu havâlide ava çıkan pâdişahların ve daha sonra yerli ve Avrupalı zenginlerin rağbet ettiği bir mahaldi. İnciciyan da bu câzibeli köşeyi tasvir ederek Birinci Abdülhamidin ilk senelerinde sâhilden buraya kadar uzanan bir araba yolu yapıldığını, ağaçların yakınında eski pâdişah kasrı temellerinin ve kasra giden yolun kaldırım bakiyesinin görüldüğünü yazar; aynı müellif bu kaldırımın, Kefeliköy Çeşmesi ile beraber Birinci Abdülhamidin kapdanı Hasan Paşa tarafından tâmir edilmiş olduğunu da kaydeder» diyor.

Büyükdere Çayırının sahne olduğu en mühim vakalardan biri, Üçüncü Sultan Selimin tahtdan indirilmesine varan yeniçeri ihtilâlinin başlangıcında bu ihtilâle önayak olan yukarı boğaz kalelerinin muhafızlara laz yamakların bu çayırda yaydıkları meydan yemini nümâyişidir (B.: Büyükdere Çayırı Yemini).

İkinci Mahmud yeniçeri ocağını kaldırıp Asâkiri Mansûrei Muhammediyeyi kurduğunda bir yıl sarayını terketmiş, ve yeni kıtala-

rının başında evvelâ Râmi Kışlasında yatup kalkmış, sonra da bu Büyükdere Çayırında kurulan çadırlı ordugâhın başında bulunmak için oraya çok yakın olan Kalender Kasrında oturmuşdu.

İkinci Sultan Mahmud Tarabyayı ve Büyükdereyi pek severdi, yazları da ekseriya az bir maiyet halkı ile, Boğazın her yerine tercih ederek Tarabyada Kalender Kasrında geçirirdi; Lutfî Târihinde hicrî 1245 vekaayii arasında bu münâsebetle şirin bir kayıd vardır;

«Padişah Tarabyada oturduğu için bu yılın kurban bayramı tebriki merâsimi (1830 yılı haziranı içinde) Büyükdere Çayırında yapıldı. Şöyleki çayırda pâdişah için bir çadır kuruldu, sağ tarafında da ulemâ ve devlet ricâli için ayrı ayrı çadırlar kuruldu. (Protokol îcâbı) tebrikde bulunacak olan seher vaktinde çayıra geldiler. Hünkâr çadırının önüne ahşab bir mihrab ve bir minber konmuşdu, bayram namazıda açıkda çayırda kılındı. O çayır namazında ve tebrikinde İran elçisi de hazır bulunmuşdu».

Abdülmecid devrinde İstanbula gelmiş İngiliz edîbesi Miss Pardo, Büyükdere çayırını şöyle anlatıyor:

«Büyükdere vâdisi Boğazın Avrupa yakasındaki vâdilerin en büyüğüdür. Beş altı mil imtidâdında olup, manzarasının güzelliği ve târihi vak'ası ile mühimdir; Godfroy de Bouillon 1097 Ehli Salîbinde İzniki muhasaraya giderken bir mil genişliğindeki bu vâdinin çiçekli yeşilliğinde ordugâhını kurdu; şimdi ayni yerde Türk askerlerinin çadırlarını görmek bu hâtırayı canlandırıyor.

«Büyükdere çayırı pâdişahın da sevdiği yerlerden biri; yaz ayları açık havalı günlerde buraya pehlivan güreşi, cirid oyunu, gençlerin sâir kuvvet ve güzel gösterisi oyunlarını seyrine geliyor.

«Vâdinin merkezine doğru dünyanın en büyük çınarı sayılan muazzam bir çınar ağacı var. Köküne yakın gövdesi 47 yarda muhitindedir (B.: Büyükdere Çınarı), 400 kademden fazla dâirevî bir sâhayı gölgelendiriyor. Bu azametli gövdeden on dört kalın dal çıkar ki bir kısmının gövde ile yapdıkları çatallar zamanla toprak altında kalmış, diğerleri ise zeminden 7-8 kadem yüksekde bulunuyor. Dallardan bir tanesi çok yükseklerde kırılmış, diğerinin içi, ateşle olsa gerek, tamamiyle oyulmuş, ki kovuğa fırtınalı havalarda keçiler saklanırmış.

«Bir Fransız tabiiyecisi bu çınarın iki bin seneden daha fazla bir ömre mâlik olduğunu tahmin etmektedir. Bununla beraber hâlen tâze yapraklarla süslü ve en şiddetli fırtınalara karşı koyan ebedî gençlik kuvvetine mâlik dallar her tarafından fışkırır: Nesiller geçer sabî bir çocuk olur, çocuk delikanlı olur, delikanlı ihtiyarlığa göçer mevtâların üzerine toprak örtülür, yeni bir nesil ölenin yolunu tâkib eder, sonra başka, ve daha başka nesiller gelir, gider, fakat ayni ağaç zavallı fâni beşeriyetle alay ediyormuş gibi sap sağlam, dimdik, ve terü tâze halâ yaşar».

İkinci Abdülhamid zamanında bir Kolağası Tayfur Ağa el yazısı olarak bırakdığı hâtıra defterlerinde Büyükdere Çayırında bir kır kahvesinden bahsediyor; namlı mesîrenin şehre uzaklığı dolayısı ile, burada bir kaç gün safâ sürmek için gelenlere, kahvecinin hasırlar üzerine gayet temiz yer yatakları sererek bir çeşid açık hava otelciliği yapdığını anlatıyor:

«Sene 1313 (1895). Hele fırsat el verdi, enîsi rûhum bir tenhaca mahalli dilkûşâde muhabbete riza göstermekle Büyükdere Çayırından münâsib mahal yokdur deyüb o yâri cefâ pîşe ile geçen mâhi temmuzun birinci çarşamba günü iskelede buluşub vapur ile Büyükdereye gidüb iskelesinden merkeb tedâriki ile çayıra gidip eyyâmı âdiyeden olmakla cümle etraf tek ü tenhâ idi; kırkahvesinde hasır döşetip ve yârim ile soyunub dökünüb ve kahveci dahi ehli keyfden olmakla bâde tedârik idüb yârim ile bâdenûş olup tamam keyf üzere muhabbet eyledik. Efendim o kahveci Silistire muhâcırı Mestan olup zenciler yin âşıkların hâlinden anlar ehli dil âdemdir. Zâhirde kır kahvesidir ama eğer âşıkı sâdık ve yanında olan yâri rağbet gösterdikde gece dahi hasırlar üzere pâk döşekler serer ki Beyoğlunda olan benâm hotellerde dahi öyle döşek bulamazsın vesselâm».

Büyükdere Çayırının yaz süslerinden biri de göçebe çingeneler idi. Bilhassa ayak takımı, bunların arasında da hayta gürûhu ça-

yırdaki kır kahvelerinde gece sabahlara kadar süren işret sofraları kurarlar bir zurna ve bir külüstür kemanın âhengi ile yaş yaş, boy boy ve hepsi yalın ayaklı, tülü kafalı şoparları oynatırlardı. Bâzı mirasyedi beyler de cuma ve pazardan gayri gündüzleri gider, o kır kahvelerinde, donları, mintanları allı güllü, hepsi esmerin yosması, yırtık ve pervâsız çingene kızlarını oynatırlardı.

Muzaffer ESEN

BÜYÜKDERE ÇAYIRI YEMİNİ (Boğaz Kaleleri yamaklarının) — Târihimizde «Kabakcı Mustafa Vak'ası», yahud «Vak'ai Selimiye» diye de anılan ve Üçüncü Sultan Selimin tahtdan indirilmesi ile sonuçlanan 1807 yeniçeri ihtilâli, «Yamak» diye anılan yukarı Boğaz kaleleri muhâfızlarının ayaklanması ile başlamışdı (B.: Boğaz Kaleleri Yamakları); Yukarı Boğazdan İstanbula doğru yürürlerken, Boğaz Yamaklarının Büyükdere Çayırı yemini, İstanbulun o tarihe kadar geçirdiği ihtilâllerde görülmemiş teatral bir sahne olmuşdur.

Karadeniz Boğazı ağzındaki kalelerin ve tabyaların muhafızları sûreti mahsusada Karadeniz yalısı uşaklarından seçilmişti; Trabzon ile Batum arasının, o devrin tâbiri ile Lâzistanın yalı uşakları idi. Anadolu ve Rumeli kavakları ve fenerleri havâlisinde yerleşmişler, ev bark, evlâd iyal sahibi olmuşlardı. Bu Boğaz muhafızları, yeniçeri ocağına yamak bir asker ocağı kabul edilmişti, bundan ötürü kendilerine sâdece «Boğaz Yamakları» da denilirdi. Son derecede mutaassıp, kavgacı, inatçı, zıpır, vurucu; kırıcı; kolaylıkla kan dökücü adamlardı.

Karadeniz Boğazı Kaleleri «Nazır» unvanı altında bir kumandanlığa bağlıydı, 1807 de Boğaz Kaleleri nazırı İngiliz Mahmud Efendi de Nizamı Cedidin en hararetli taraftarlarından biriydi. O sıralarda Karadeniz yalısından 2000 nefer hepsi tığ gibi seçme ve zıpırlıkda kan kırmızı, yaşları 18-21 arası delikanlı getirilmişti. Boğazın her iki yakasına da birer çadırlı Nizamı Cedid ordugâhı kurulmuştu. Maksat bu genç lâz uşaklarını nizamı cedid askeri ile ülfet ettirerek evvelâ

Boğaz kalelerindeki lâz yamakların Büyükdere Çayırı yemini.
(Resim : Sabiha Bozcalı)

onlara nizamı cedid esvabı giydirmek, çekirdekten tâlimli kale muhafızları yapmaktı. Bu delikanlılar da nizamı cedid çadırları yanına kurulan çadırlarda yerleştirildi.

Bu genç lâz uşaklarını getirme fikri Köse Musa Paşadan doğmuştu. Aslında ise bir nizamı cedid düşmanı olan Musa Paşa bu 2000 zıpır, gözü kanlı, eli kanlı genci hazırladığı fitnede silâh olarak kullanmak kasdı ile getirtmişti; öyle ki, mahrem adamları ile kesin tâlimatını da vermişti: «Sizler yeniçeriye yamaksınız, yani yeniçerisiniz.. Size Nizami Cedid esvabı giydirilecektir, nizamı cedid tâlimi göreceksiniz, bunlar frenk taklidi şeylerdir, sizin dinden çıkmış askerle ihtilâtınız yakışık almaz!.» diyerek nifak tohumunu gereği gibi ekmişti.

Hicrî 17 Rebiülevvel 1222 ve milâdî 25 Mayıs 1807 pazartesi günü Boğaz Yamaklarına aylıkları verilecekti ve bu vesile ile evvelâ 2000 nefer genç lâz uşağına nizamı cedid esvabı giydirilecekti. Bu emri veren de kaymakam Musa Paşa idi. Esvaplarda sandık sandık Boğaz Nazırı Mahmud Efendiye gönderilmişti. Nazırlık makamı, konağı Rumeli Kavağında idi.

Vak'a genç lâzların büyük bir kısmının yerleştirildiği Macar Tabyasında patlak verdi. Bu tabyanın kumandanı Halil Haseki de bir nizamı cedidci olarak tanınmıştı. Sabahın erken saatlerinde Macar Tabyasındaki çadırlarda bir kaynaşma oldu, Halil Haseki: — Nedir uşaklar.. derdiniz nedir?!.. diye delikanlıların arasına girdi.

Genç yamaklardan biri:

— Nazır Mahmud Efendiye bizim için Nizamı Cedid esvabı gelmiş, sen de bize o gâvur esvabını giydirmeyi üzerine almışsın.!. dedi.

Halil Haseki:

— Bunun aslı yoktur. Edebinizle dağılın!. diyecek oldu ise de, yine Musa Paşa eli ile Macar Tabyasına sokulmuş bir kat nizamı cedid neferi üniforması ortaya çıkarıldı: «Ya bu nedir?..» diye sorulunca Halil Haseki cevap veremedi ve o anda üzerine saldıran gençlerin pençesinde param parça edildi.

Macar Tabyasındaki vak'ayı duyan Mahmut Efendi hemen üç çifte kayığına atlayup İstanbula kaçmak istedi, bu sefer Rumeli Kavağındaki yamaklar kayıklarla peşine düştüler, Büyükdere önlerine geldiğinde yakalanacağını anlayınca kayığını bu iskeleye yanaştırıp Büyükdere Bostancı Ocağına sığınmak istedi, muvaffak olamadı, gözlerini kan bürümüş yamakların eline geçti, onu da bir uşağı ile beraber orada parçaladılar.

O devrin vasıtalarına göre Padişah Macar Tabyası ve Büyükdere vakalarından pazartesi günü akşamı haberdar olabildi. Bâbıâlide hemen bir meclis toplandı. Bu meşveret meclisinde kaatillerin takibi ve tecziyesi ileri sürüldü, fakat meclise reislik yapan Musa Paşa: «Bir kazadır olmuş.. Haber aldığıma göre yamaklar yaptıklarından peşîmandır.. Nasihat yollu sözlerle önleyelim.. Cezâ falan diye arkasına düşüp işi büyütmeyelim!..» dedi. Eski yazarlar buna «afiyon hapı yutturma» derler.

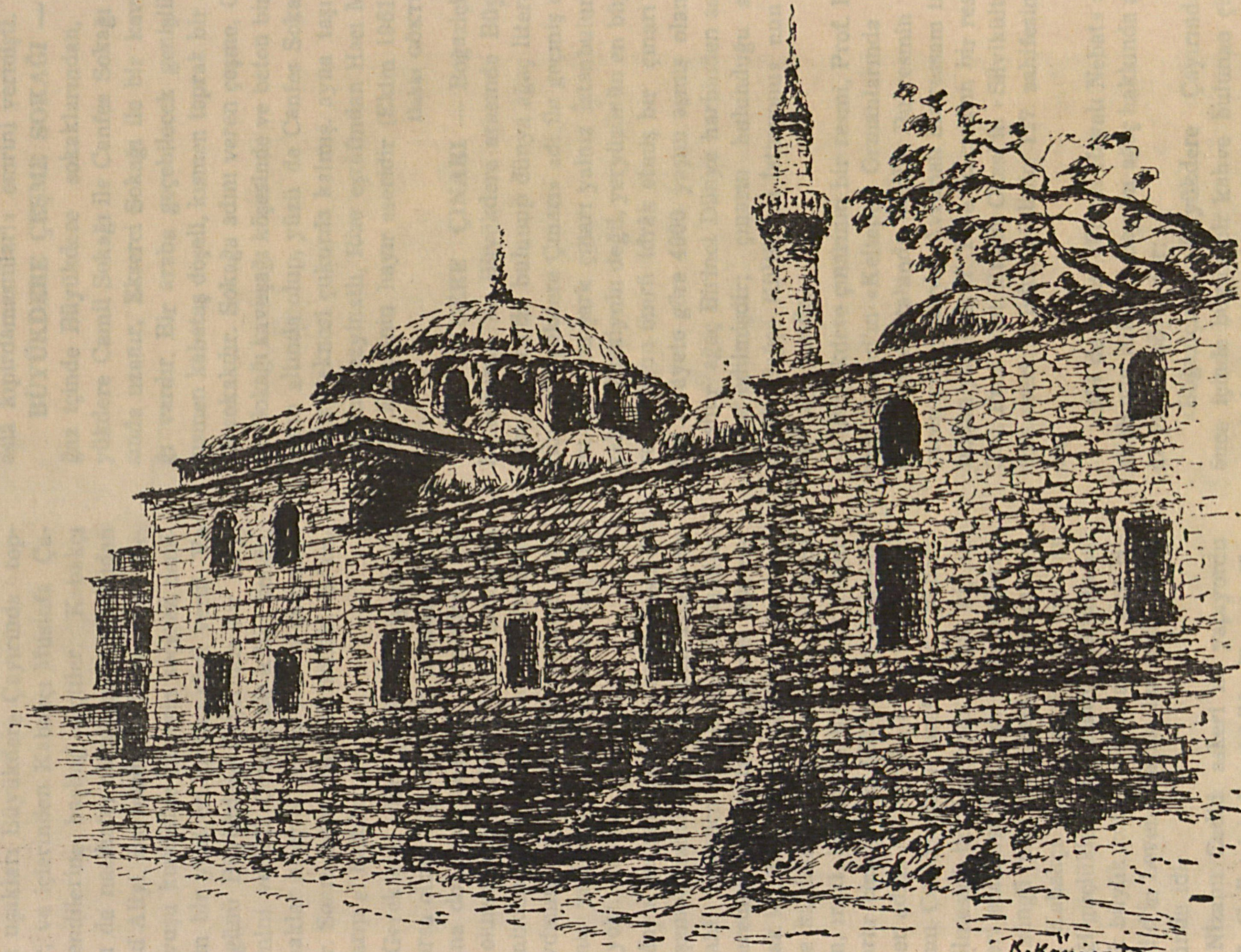
25 Mayıs 1807 Pazartesi günü üç cana kıymış olan âsi yamaklara salı günü sabahı ocak ihtiyarlarından nasihatcı yollandı.

Yeniçeri ağası ordu ile seferde olduğu için kanun üzere İstanbulda yeniçerilerin en büyük âmiri Sekbanbaşı ağa idi. Karadeniz Boğazı muhafızı İnce Mehmed Paşa ile Nizamı Cedidcilerin başlarından sadaret kethüdası İbrahim Nesim Efendi Çardak İskelesi kolluğuna giderek sekbanbaşı ağayı çağırttılar, meseleyi bir kere de ondan sordular; sekbanbaşı: «İşittiğime göre yamakların dimağında fesâd vardır, İstanbula gelerek büyük bir fitne çıkarmak niyetinde imişler!. Tedbir ne ise siz devletliler karar verir!» dedi. Dosdoğru sözdü. İbrahim Efendi:

— O makule hezelenin cemiyeti karga derneğidir, mühimsenecek mesele değildir!. dedi. Müverrih Cevdet Paşa, İbrahim Kethüdanın bu kayıtsızlığına «ikbal sarhoşluğu» diyor. Köse Musa Paşanın aradığı da bu idi. Fakat hakikatte de Boğazın iki yakasında bulunan Nizamı Cedid askerine emir verilse idi yalın ayaklı yarım papuçlu yamaklar cemiyeti karga derneği gibi dağıtılabilirdi.

O salı sabahı Boğaza giden nasihatçılara gelince, Köse Paşanın tenbihi ile yamaklara nasihat verecek yerde onları dâvalarında ayak diremeğe teşvik ettiler:

— Korkman yoldaşlar!.. dediler.. Bu dinsizlerin sonu gelmiştir, hemen iş sizin him-

TOPKAPUSUNDA AHMEDPAŞA CAMİİ

Kemal Künmat

metinizle olur, ittifak ile İstanbul üzerine yürüyün!..

Lâz uşakları Büyükdere Çayırında toplandılar, ve içlerinden Kabakçı Mustafa Çavuşu kendilerine başbuğ seçtiler. Kabakçı Mustafa da nasihatcı olarak gelen ocaklıdan Arnavud Aliyi, Bayburdlu Süleymanı ve Memiş Çavuşu kendisine muavin seçerek cemiyete tam bir yeniçeri kıyamı süsü verdi. Ve o Salı günü Büyükdere Çayırında bir meydan yemini verildi. Ortaya bir kılıç kondu, âsî yamaklar birer birer bu kılıcın üstünden atladılar. Sonra hepsi koyunlarındaki en'amları çıkarıp el bastılar:

— Gerek ehli islâm gerek hıristiyan her kim olursa olsun hiç kimsenin malına, canına, ırzına dokunmayacağız!.. İçimizden dokunan olursa öldüreceğiz!. Fetvâ almadıkça kendilimizden bir şey istemiyeceğiz! Buradan Ey Meydanına gidip kazanları çıkarıp istediklerimiz yerine gelmedikçe ölüm var, dağılmak yok!.. dediler.

O Mayıs gecesini çayırda, açıkta geçirdiler. Çarşamba sabahı da erkenden İstanbula doğru sahil boyunca yürümeğe başladılar. Büyükdereden yola çıktıkları zaman 400 nefer yamak idi. Tarabyaya geldiklerinde cemiyetlerine katılan kayıkçı, dalyancı, korucu, bağçıvan, ırgat boyundan bir takım pırpırı şehbazlarla cemiyetleri 900 nefere yükseldi. Fakat her adımı korku ile atıyorlardı. Her an Nizamı Cedid askeri tarafından yollarının kesilmesini bekliyorlardı. Öyle ki, iki adım ileri atarlarsa bir adım geri çekiliyorlar, bir süngü parıltısı görseler dağılıvereceklerdi. Kabakçı ile üç yardımcısı her an bir paniği güçlükle önlüyorlardı. Baltalimanı ile Bebek büyük korku içinde aşıldı, zira Nizamı Cedid'in Levend kışlası bu sahil boyunun üstünde idi.

Ya Nizamı Cedid askeri ne yapıyordu dersiniz?. Gaflet içinde mi idi?.. Hayır!.. Yukarı Boğazdan İstanbula kadar yamakların ilerlediği sahil yolunu hâkim noktalarda kurulmuş karakolları ile bu yürüyüşü adım adım tâkip ediyordu. Levend kışlasında mangalar hazırlanmış süngüler takılmış, yüksek kumanda mevkiinden «Dağıt!.» emrini bekliyordu, Kabakçı Mustafa ile sergerdelerinin peşindeki yalın ayaklıları bir kaç dakika içinde çil sürüsü gibi dağıtacaktı. Fakat sadırazam vekili Köse Musa Paşa: «Yerlerinden aslâ kıpırdamasınlar!» emrini vermişti.

BÜYÜKDERE ÇEŞME SOKAĞI — Boğaz içinde Büyükdere sokaklarından, Büyükdere Camii Sokağı ile Canfes Sokağı arasında uzanır, Ekserci Sokağı ile bir kavuşağı vardır. Bir araba geçebilecek genişlikde, kısmen kabataş döşeli, kısmen toprak bir aralık sokakdır. Sokağa adını veren çeşme, Canfes Sokağı kavuşağı köşesinde ve beton bir binânın altında olup, yüzü de Canfes Sokağındadır; teknesi çukurda kalmış, ayna taşı kabartma tezyinatlı, Rize eşrâfından Hacı Mustafa Efendinin hayır eseridir (Ekim 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜKDERE ÇINARI — Boğaziçinde Kireçburnu ile Büyükdere arasında Büyükdere Çayırında bulunup dünya ağaç literatürüne «Büyükdere Çınarı» adı ile geçmiş olan bu ağaç, bu şark çınarı yalnız İstanbulun ve yalnız Türkiynin değil, yeryüzünün en büyük ve en uzun ömrü idrâk etmiş bir çınarı idi. Bir rivâyete göre 4000 yaşını aşmış olan bu meşhur ağaç Birinci Dünya harbinden sonra heder edilmişdir; çınarın bulunduğu sâha şimdi «Bağçe Kültürleri İstasyonu» nun bulunduğu yerdir.

Büyükdere çınarının bir resmi, Prof. Hikmet Birand'ın «Keltepe Ormanlarında Bir Gün» adlı kitabında vardır. Bu resmin aslı geçen yüz yıllarda, Avrupalı bir ressam tarafından yapılmıştır. Yine bu çınarın bir resmi, Ord. Prof. Esat Muhlis Oksal'ın «Silvikültür» adlı eserinin ikinci cildinin 117. sahifesindedir.

1914 de çıkan «Fenni Hayatı Nebat» adlı kitabında Ali Riza Bey bu ağaç hakkında aşağı yukarı şöyle der:

«Boğaziçinde, Büyükdere Çayırındaki, önce içinde büyük bir kahve bulunan çınar şimdi harp dolayısiyle, Osmanlı askerlerine barınak olmuştur. Avrupalılar bu ağaca, «Platane de Godefroy de Bouillon» adını verirler. Çünki 1096 yılında Haçlı ordusu kumandanı G. de Bouillon bu çınarın altında karargâh kurmuştu.

«Bu yaşlı ağaç görünüşce üçe ayrılmış dokuz gövdenin tabiî şekilde kaynaşması ile meydana gelmiştir. İki gövdenin birleşmesi

Büyükdere Çınarı
(Bir XIX. asır gravüründen Behcet Cantok eli ile)

ile hâsıl olan birinci gurubun çevresi 1865 de yapılan incelemede 10,80 metre, yalnız bir gövde olan ikinci gurubun çevresi 5,40 metre, ve öteki altı gövdenin birleşmesinden hâsıl olan üçüncü gurubun gövdesi ise 23 metredir. Bu çınarın boyu 60 metre, hepsinin kapladığı alan da 112 metre karedir.

«1914 de ise, ağaçta bir kaç dalcıktan başka bir şey görülmemektedir. Çevresine yapılan barakalar bu ulu ağacın gözden kaybolmasına sebeb olmaktadır.»

İkinci Sultan Mahmud, Boğaziçinde, Büyükdere Çayırındaki ulu bir çınarın altında yeniçerilerin ilgasından önce ara sıra «Tokmak oyunu» oynatırmış. Yine burada güzel sesli kimselere ezan okuturmuş. O ağacın mahiv sebebi şöyledir: Çınar gövdesinin 32 metre bir çevresi olduğu ve içinde kahvehâne yapılarak ateş yakılması yüzünden yandığı Ziraat Mektebinin eski muallimlerinden Hüdaverdi Efendi tarafından söylenmişdir. Dünyaca tanınmış bir ağacın bu şekilde heder olması bağışlanması imkânsız ihmâllerimizdendir.

William H. Ablett tarafından 1880 de Londrada basılan «Englich Treres and Plantig» adlı kitabda Büyükdere çınarından şöyle bahsolunur:

«Boğaziçi sırtlarında bazı ulu çınarlar görülmüştür. Hususiyle Büyükdere Çayırında bir danesi gezginlerce 7 - 8 ağaç görünüşünde bir gövdeye mâlik olarak vasıflandırılır. Toprak seviyesindeki çevresi 141 ayak (43 metre), dallarının çevresi 130 ayak idi. Eğer o bir tek ağaç farz edilmiş olsa Asya ve Avrupanın en büyük çınarı olacaktı. De Candolle onu iki bin yaşında tahmin ediyor.»

1912 de «Nebatatı Saydalâniye» adlı bir kitap çıkaran Prof. Esat Şerafeddin Bey de bu eserin 611. sahifesinde «İstanbulda Büyükderedeki çınarın toprağa yakın hizasındaki çevresi 45 metre kadardır. Kökleri ve gövdenin içi o kadar geniştir ki içinde bir çok kimselerin oturduğu rivâyet olunur» denmektedir.

Büyükdere çınarı hakkında Alman yazarlar da ilgi göstermişlerdir: Aşağı, yukarı yüz yıl kadar önce yani 1869 da Leipzig'de Dr. Karl Muller tarafından yazılan «Das Buch der Pflanzenwelt» adlı kitabın 235. sahifesinde Büyükdere çınarının bir resmi vardır. Kitabın 232. sahifesinde de ağaç hakkında şöyle deniyor:

«Büyükdere çınarının 90 fus (bir fus 0,305 metre) yüksekliğinde ve 150 fus çevresinde, ortası 80 fus genişliğinde oyuk ve ağacın işgal ettiği yer 500 fus karedir. Yaşı ise 4000 yıl tahmin edilmektedir.»

Kıymetli ilim adamlarımızdan rahmetli M. Cevdet te 1928 de çıkardığı «Askerî Din Dersleri» adlı kitabında, 35. sahifede Büyükdere Çınarının bin yaşından fazla olduğunu söyler.

Orman Fakültesine giden yol üzerinde bulunan bu ağacı, eski hocalar, öğrencilerine vakit geldikçe kıymetli bir hâtıra olarak anlatırlardı. O hâtıraları dinleyerek yetişenlerden biri de benim. Bugün bu değerli çınarın ufak bir paçasının olsun Orman Fakültesinde veya bir müzemizde bulunmayışına içim yanmaktadır.

Kerim YUNT

BÜYÜKDERE DALYANI — Eskiden Boğaziçinde Büyükderede Kalafatyeri önünde kurulurdu; hududu, geçen asrın namlı sarraflarından Kamantonun yalısı önünden Mercan Sokağı hizâsına kadardı; hududu içinde iki voli yeri vardı; bu dalyan yüz yıldanberi kurulmamaktadır.

Bibl. : K. Deveciyan, Balık ve Balıkçılık.

BÜYÜKDERE DALYANI — Hâlen Büyükdere sınırı içinde Kocataş Menbâ Suyu satış merkezinin pek yakınında bir dalyan kurulmakta olup Yeniköylü Sokrat adında bir zâte âiddir. Fazla bilgi edinilemedi.

E. General H. R. AYYILDIZ

BÜYÜKDERE DEĞİRMENİ SOKAĞI — Boğaziçinde Büyükderenin yollarından; Maltız Sokağı ile köyün gerisindeki tepeler arasında uzanır; Çayırbaşı Caddesinden gelinince Maltız Sokağının soluna düşer, sağ kolda Nazarlık Sokağı ile bir kavuşağı olup sol kolda da bir aralık sokak vardır.

Geniş bir toprak yol olarak başlar, üzerinde birer katlı evceğizler görülür, aralık sokağını geçdikden sonra sağa bir kavis çizerek dikleşir; daha ileride sol kolda bir yol ile çatal ağız yaparak kavuşur; bu noktada ağ kenarında, çukurda kalmış bir bostan ile evlerin damları görünür; sol tarafda ise, yüksek-

de ikişer katlı ahşab ve beton evler vardır. Sokak buradan sonra fundalıklar arasında kaybolur. (Ekim 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜKDERE DENİZ İNŞÂAT VE KIZAK YERİ, «KÜÇÜK TERSÂNE» — Büyükderede Çayırbaşı Caddesinde 54 - 56 kapu numaraları taşıyan yerde, deniz kıyısında, şahsî teşebbüsün tahakkuk ettirdiği övünülecek bir müessesedir; Süleyman Sâim Birkök ve ortakları Anastas Noum ile Yanâki Noum firmasına âiddir. Çekek ve tâmir yeri olup 50 metre boyunda, 8 metre genişliğinde, 750 tonluk gemi çeker ve indirir; bu günkü durumunda aynı tonda yan yana üç gemi birden yapılabilir; 1962 yılı ağustos ayı sonlarında bu tezgâhlarda Denizcilik Limited Şirketine âid 750 tonluk «Pîrî Reis» tankeri inşâ hâlinde idi. Sanatkâr amele sayısı işe göre azalıp çoğalır ki 10 - 30 kişi arasındadır; 1962 de gemi inşâ ustaları Receb Kalenderli ile Feyyaz Toker, mühendisleri de Fikret Gönül, Yılmaz Karahan ve Necati Özel idi.

Bibl. : Ferruh Sayver, Not.

BÜYÜKDERE DENİZ KIZAKLARI VE TÂMİAHANESİ — Büyükderede Çayırbaşı Caddesinde 42 kapu numarası taşıyan yerde, deniz kıyısında, şahsî teşebbüsün tahakkuk ettirdiği övünülecek bir müessesedir; 1958 de Çelik Trans Deniz İnşâiye Limited Şirketi unvânı ile kurulmuşdur; şirketin ortakları Rahmi Ersin ile Rıfkı Özbaşarel'dir; 1962 yılı ağustosu sonlarında bu kızaklarda Kemal Telli'ye âid 600 tonluk bir tanker inşâ edilmekte idi. Müessesenin kızakları 60 metro boyunda ve 8 - 9 metro genişliğinde 600 - 800 ton arasında gemi inşâ edecek kudrete sâhibdir; 20 metro boyunda 6 aded tekneyi de kalafat için aynı zamanda kızaklara çekebilir. Sanatkâr amelesi işe göre 20 - 60 kişi arasında değişir. Kızak yerinde Hâmi Kaynak'a âid bir de torna atölyesi mevcuddur ki bu zâtin kendi hesâbına iş görmektedir. (1962, eylül)

Bibl. : Ferruh Sayver, Not.

BÜYÜKDERE FIRIN SOKAĞI — Boğaziçinde Büyükdere yollarından; Sefâret Sokağı ile Sevimli Sokak arasında uzanır, iki araba geçecek genişlikde kaba taş döşeli bir aralık sokakdır. Sefâret Sokağı başından yüründüğüne göre sağ başda, Birinci Cihan Harbi mütârekesinde yanan Surp Hripsime gregoriyen ermeni mektebinin duvar kalıntısı vardır, mektebin levhası hâlâ durmaktadır; yanında kapusu Sevimli Sokağında olan bağçeli ve tek katlı bir beton ev, sol kenarda da üçer katlı iki ahşab ev ile üç katlı bir ahşab konak ve dört katlı bağçeli bir beton binâ vardır. (ekim 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜKDERE GENÇLİK KULÜBÜ — 1949 yılında kurulmuş bir spor ve beden eğitimi kulübüdür; sporun her kolu ile meşgul olup futbolda İstanbulun ikinci küme kulüblerinden biridir, âzâsı 200 kadardır, 1962 de umumî kaptanlığını Hikmet Öziş yapmakta idi; kulübün forma rengi kırmızı, sarı, lâcivertdir.

Bibl. : Ferruh Sayver, Not.

BÜYÜKDERE HAMAMI — Evliya Çelebi, meşhur seyahatnâmesinin İstanbula tahsis etdiği birinci cildinde, halkının ekseriyetinin balıkcı ve gemici olduğunu söylediği Büyükdereyi tasvir ederken bu köyde bir hamam kaydetmiyor; fakat eserinin aynı cildinde İstanbul hamamlarının isimlerini yazar, ve her hamamı, lâtife yollu bir sınıf esnafa tahsis ederken: «Büyükdere Hamamı balıkcılara mahsusdur» diyor; bunda nanlaşılıyor ki XVII. asır ortasında Büyükderede bir hamam mevcuddur.

İstanbul Kadılığınca tanzim edilmiş hicrî 1147 (M. 1734 - 1735) tarihli bir hamam müstahdemleri defterinde Büyükdere Hamamı gösterilmiş, ve adının yanına «Dellâki yokdur» kaydı konmuşdur; bundan da Büyükdere Hamamının çok küçük bir hamam olduğu anlaşılıyor.

Zamanımızda Büyükderede «Büyükdere Hamam Sokağı» adı ile bir sokak mevcud, fakat hamam yokdur. Köyün doğma büyüme oralı yaşlıları da Büyükderede bir hamam bulunduğunu hatırlamadıklarını söylemişlerdir. Büyükdere hamamının en az yüz sene kadar evvel yıkdırılmış olması gerekir.

Akademik bir terbiye ve kültüre sâhib Sarıyer emniyet âmiri sayın Ferruh Sayver'in İstanbul Ansiklopedisi için yapdığı araşdırmada Büyükdere Hamamının 1305 (1889 - 1890) de, yanında bulunan bir bakkal dükkânı ve bu dükkân üstündeki ahşab ev ile beraber yandığı, yangından sonra tâmir edilme-

yip bir müddet yanık kaldıkdan sonra yıkıldığı öğrenilmişdir.

BÜYÜKDERE HAMAMI SOKAĞI — Boğaziçinde Büyükdere yollarından; Çayırbaşı Caddesi ile Gülmez Hasan Sokağı arasında uzanır; Büyükdere Bostan Sokağı, Büyükdere Mektebi Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir, Büyükbayır Sokağı ile de bir kavuşağı vardır. Çayırbaşı Caddesi başından gelindiğine göre iki araba geçebilecek genişlikde ve kabataş döşelidir; Büyükdere Mektebi Sokağı kavuşağını geçince bir yokuş olur, Büyükbayır Sokağı kavuşağını geçince de dik bir toprak yola çevrilir, Gülmez Hasan Sokağına kadar da böylece devam eder.

Sokağın iki kenarına büyüklü küçüklü ahşab ve kâgir evler ve apartımanlar sıralanmışdır; bir de manav dükkânı vardır; kapu numaraları 1 - 9 ve 2 - 16 dır. (ekim 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜKDERE KOYU — Yukarı Boğazda, Kireçburnu ile Mesar Burnu arasında büyük bir koy olup gerisinde çok lâtif bir vâdî uzanıb gider; bütün rüzgârlara karşı mahfuz Karadeniz Boğazında en güzel demir yeridir. Büyükdere bu koyun şimâl sâhili üstündedir. koyun bitiminde Kefeli Köyü (B.: Kefeli Köyü) bulunmaktadır.

Koyun şimâl kısmında, Büyükdere kasabasının kıble keşişleme cihetine doğru 4 gomina imtidâdında 10 kolaç derinlik vardır ki dibi düz bir sâhadır; bu sâhanın nihâyetine doğru bir gomina dâhilinde derinlik 5 kolaçdır. Koyun cenub kısmında ise 13 - 20 kolaç su vardır. Koyun cenub sâhilinde, kasabanın biraz açığında, bir gomina açığa kadar 3 kolaç derinlikde bir bank vardır; bu çıkıntıdan sakınmak lâzımdır.

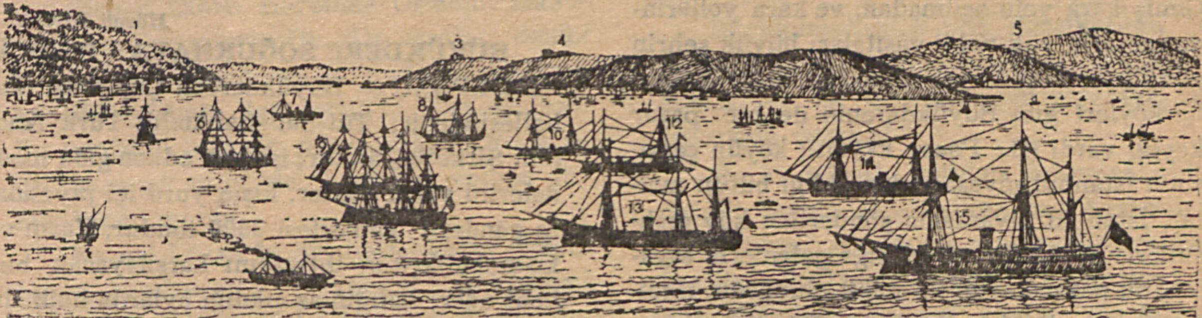
Dibi çamur ve ince kum olduğu için Büyükdere koyunun her tarafı demirlemeğe müsâiddir. Medhal kısmında 18 - 24 kolaç, bitimine doğru da 4 - 7 kolaç su bulunduğu için koya pek çok gemi, hattâ bir küçük filo girip demir atabilir. En güzel demir yeri de, katolik kilisesinin 2 3/4 gomina cenubunda, Kefeli Köyü Camiinin minâresi (bu cami Menderes îmârında yıkdırılmışdır) 278 derece ciheti hakikide ve 3 gomina mesâfede kerteriz edildiği noktadır ki 7 kolaç derinliği vardır; Boğazdan giren gemilerin kontrol muâmelesi de burada yapılır.

Boğazın ana akıntısı Mesar Burnu önünde vapur iskelesi hizâsında şiddetlenir ve Büyükdere Koyuna girmeden, koyun önünden Kireç Burnuna doğru akar geçer. Ana akıntı koya girmemekle beraber koyda dâimâ hafif ve mütehavvil bir anafor cereyânı vardır, Kireç Burnundan Yenimahalleye kadar his olunur, ana akıntı şiddetlendikce bu anafor da kuvvetlenir.

Büyükdere Koyunda ufak tâmirler için bir de kızak bulunmaktadır.

Geçen asrın ortalarına kadar, yelken devrinde Osmanlı Donanması Karadeniz seferlerine çıkdığında, Beşiktaş önünden kalkdıkdan sonra bu Büyükdere Koyunda demirler ve Boğazdan Karadenize çıkmak için müsâid havayı (rüzgârı) burada beklerdi.

Büyükdere koyu Boğaziçinde mehtâbı ile de meşhurdur; eski tantanalı mehtâb âlemlerine sahne olmuşdur ki müverrih Cevdet

Geçen asır ortasında Osmanlı Donanması Büyükdere Koyunda.

1 — Yenimahalle; 2 — Boğaz ağzı; 3 — Ceneviz Kalesi; 4 — Yûşâ Tepesi: 5 — Beykoz; 6 — Orhâniye; 7 — Arkadi; 8 — Aziziye; 9 — Mahmudiye; 10 — Osmaniye; 11 — ?; 12 — Fethi Bülend; 13 — İclâliye; 14 — Avnillah; 15 — Muîni Zafer.

(Bir İtalyan gravürden Behcet Cantok eli ile)

Paşa «Mârûzat» adlı eserinde: «Mehtâb geceleri denizin yüzü seyirci kayıkları ile resmi alınacak bir şekil ve mâhiyetde idi; en güzel mehtâbı olan da Bebek Koyu ile Büyükdere Koyudur» diyor.

Em. Gnl. H. R. AYYILDIZ

BÜYÜKDERE KOYU TAYYÂRE İSTASYONU — Birinci Cihan Harbinin son yıllarında, Büyükdere Koyunun bitiminde, Kefeli Köyünde kurulmuş askerî deniz uçakları istasyonu idi; kesin bilgi edinmek imkânını sağlayamadık, müracaat etdiğimiz yerlerden cevab alamadık; 1934 Belediye Şehir Rehberinde 23 numaralı paftanın Büyükdere parçasında bu istasyon gösterildiğine göre o târihe kadar muhafaza edildiğini tahmin ediyoruz; zamanımızda mevcud değildir; hangar ve iskele izlerine de rastlanamadı. (1962).

BÜYÜKDERE MEKTEBİ SOKAĞI — Boğaziçinin Büyükdere Köyü sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 23 numaralı paftasında Büyükdere Camii Sokağı ile Asmalı yol arasında uzanır gösterilmişdir; Canfes Sokağı, Büyükdere Hamamı Sokağı, Hançerli Çavuş Sokağı ve Hâcet Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Yerinde ise Azatlı Sokağı ile Mektupçu Osman Bey Sokağının birleştiği meydanlıkdan başlar. Bu meydanlıkdan girildiğine göre, bir arabanın rahat geçebileceği genişlikde, kaba taş döşeli bir yoldur, iki kenarı boyunca çoğu ikişer katlı ahşab ve beton evler görülür, kapu numaraları 5 - 41 ve 2 - 44 dür. (ekim 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜKDERENİN PAZAR KAYIĞI — Geniş kara yolu açılmadan, ve kara yollarında motorlu yük nakil vâsıtaları büyük şehrin günlük hayatında yer almadan, diğer Boğaziçi köyleri gibi Büyükderenin de bir pazar kayığı vardı (B.: Pazar kayığı); köyün çarşısının İstanbul piyasasından aldığı bütün mallar, İstanbul piyasasına gönderilen köy mahsulleri, Büyükdereye yazlığa gelenlerin eşyâları bu pazar kayığı ile nakil olunurdu. Hadikatülcevâmiin kaydine göre Büyükdere pazar kayığı hicrî 1175 (milâdî 1761 - 1762) de vefât eden mâliye kalemi kâtiblerinden Mustafa Efendinin vakfı idi; senede 80 kuruş karşılığı bir mültezime verilirdi; bu paranın 20 kuruşu Yeniköydeki Molla Çelebi Camiinin imamı ile hademesine, 20 kuruşu Yeniköyde Osman Reis Camiinin hademesine verilir, geri kalan da Mustafa Efendinin vakfına ödenirdi.

BÜYÜKDERE PİYASALARI — Zamanımızda da Büyükdere Vapur İskelesinden Sarıyer Vapur İskelesine kadar deniz kenarında uzanan cadde «Piyasa Caddesi»» adını taşır; bu cadde, Birinci Cihan Harbi ârifesine kadar, Büyükderenin, belki bütün Boğaziçinin en namlı gece gezintileri yeri idi. Motorlu nakil vâsıtalarının bulunmadığı o huzûr ve sükûn devrinde, akşam yemeğinden sonra, ekseriyeti gayri müslim kadınlı erkekli bir kalabalık bu cadde üstüne dökülür, bir yandan deryâ temaşası ile, bir yandan tatlı sohbetle, boydan boya saatlerce dolaşılır idi, yorulanlar cadde üstündeki kahvehânelere, gazinolara girer otururlardı. Bu piyasalar gece yarısına kadar devam ederdi; hattâ yavuklular, nişanlılar daha geç vakitlere kadar da kalırlardı, kalabalığa katılan ayak takımından bile edebe ykırı haller görülmez ve yüz kızartıcı lâflar işitilmezdi. Piyasa yolu üzerindeki gazinolar pahalılığı ile dile düşmüşlerdi; «insan para yemeğe Büyükdereye gider!» denilirdi.

Hâlen motorlu nakil vâsıtaları bu cadde üstünde huzûr ve emniyeti selbetmişdir; yayalara ancak dar bir sâha kalmışdır; gece dolaşmaları yine devam etmektedir, fakat, «âsî gençlik» neslinin birbirleri ile sert şakalaşmalarına, etrafa dikenli çıkışlarına tahammül gerekir; argo lûgatcılarının pek zengin kelimeler, deyimleri rahatça toplayabileceği yer olmuşdur.

Hüsnü KINAYLI

BÜYÜKDERE SOĞUKHAVA - BUZHÂNE DEPOSU — Büyükderede Çayırbaşı Mahallesindedir; Tut-Sat Balıkcılık Türk Anonim Şirketine âiddir; istihsâl edilen gıdâ maddelerini yazın saklar, kışın yurd içi piyasalara gönderir; kapasitesi 3500 tondur. Yazın ve kışın balıkçının ihtiyacını karşılayacak buz îmâl eder; balığın az çıkdığı aylarda halk ihtiyâcını da karşılar, günde 25 ton buz yapar.

E. General H. R. AYYILDIZ

BÜYÜKDERE SUYU — Büyükdere Vapur İskelesinin hemen karşısında cadde üzerinde büyükçe mermer bir çeşmesi bulunur. Bundan yarım asır evvel basılan Meh-

med Raif Beyin «Mir'atı İstanbul» unda bu menbâ suyunda vaktile, bir kitabesinin bulunduğunu öğreniyoruz:

Etti bu çeşmeyi binâ Ali bey
Kodu dünyada nâmına böyle eser
Mâi câri ile oldu aynı beşer
Sevabı ruhu pâki Hüseyne gider
İçüp atşâna dedi bibedel tarih
«Ayni âbı numune Kevser»

(Târih mısrâı hicrî 1020, milâdî 1611 yılını vermektedir). Suyun menbâları, çeşmenin arka tarafındaki bayırda, beş dakikalık bir mesâfede, fundalıklarla örtülü bir toprak çöküntüsü içindedir. Bilhassa civar halkı tarafından istihlâk olunan suyun evsafı güzel olup, sertlik derecesi hafif, 2 fransız derecesidir.

Saadi Nâzım NİRVEN

BÜYÜKDERE TEKEL KİBRİT FABRİKASI — Memleketimizin ilk kibrit fabrikasıdır; Büyükderenin gerisinde, Bağçeköye giden asfalt cadde üzerinde, Büyükdereden gelindiğine göre caddenin sağ tarafında, eski Nektar Bira Fabrikasının arâzisi üzerinde kurulmuşdur; hâlen Tekel Umum Müdürlüğüne bağlı bir fabrika müdürlüğü idâresinde büyük müessesedir.

Fabrika müdürlüğünden aldığımız mâlûmata göre tarihçesini şöylece tesbit ettik:

Kibrit, icâdı tarihinden itibaren Türkiye için bir idhal maddesi olmuşdu; kapitülâsyon muahedeleri inhisar idâreleri kurmaya mâni olduğu için, Avrupa malı kibritlerin rekâbeti karşısında yerli kibrit imâli mümkin olmuyordu. Meselâ İstanbul halkı arasında «mızıraklı» diye anılan bir ingiliz kibriti gaayetle meşhur ve makbûl idi.

Birinci Cihan Harbinde Osmanlı Hükûmeti umûmî seferberlik ilân etmiş, henüz harbe iştirâk etmemiş bulunduğu sıralarda kapitülâsyonları ilgaa ettiğini ilân etmişdi. Bu esnâda kibrit ile sigara kâğıdlarına bandrol koymak sûretiyle de inhisar yoluna girmiş bulunuyordu.

Bu hal Lôzan Muâhedesine kadar devam etmiş, bundan sonra Türkiye Cumhûriyeti Hükûmeti kibriti devlet inhisârı altına alarak, bunun tatbikini, Belçikalı bir şirkete tevdî etmişdi. Bu şirket bir tarafdan muhtac olduğu kibritleri Avrupadan getirtmekle berâber, hükûmetle yapdığı anlaşma gereğince, yerli kibrit imâlini, bir kibrit fabrikası tesisini taahhüd etmiş bulunuyordu. Türkiyenin ilk kibrit fabrikasının, civârında Zingal Ormanları bulunan Sinopda kurmaya başlamış ve aynı zamanda bu ormanla bu ormanları işletecek diğer bir şirket kurmuşdu.

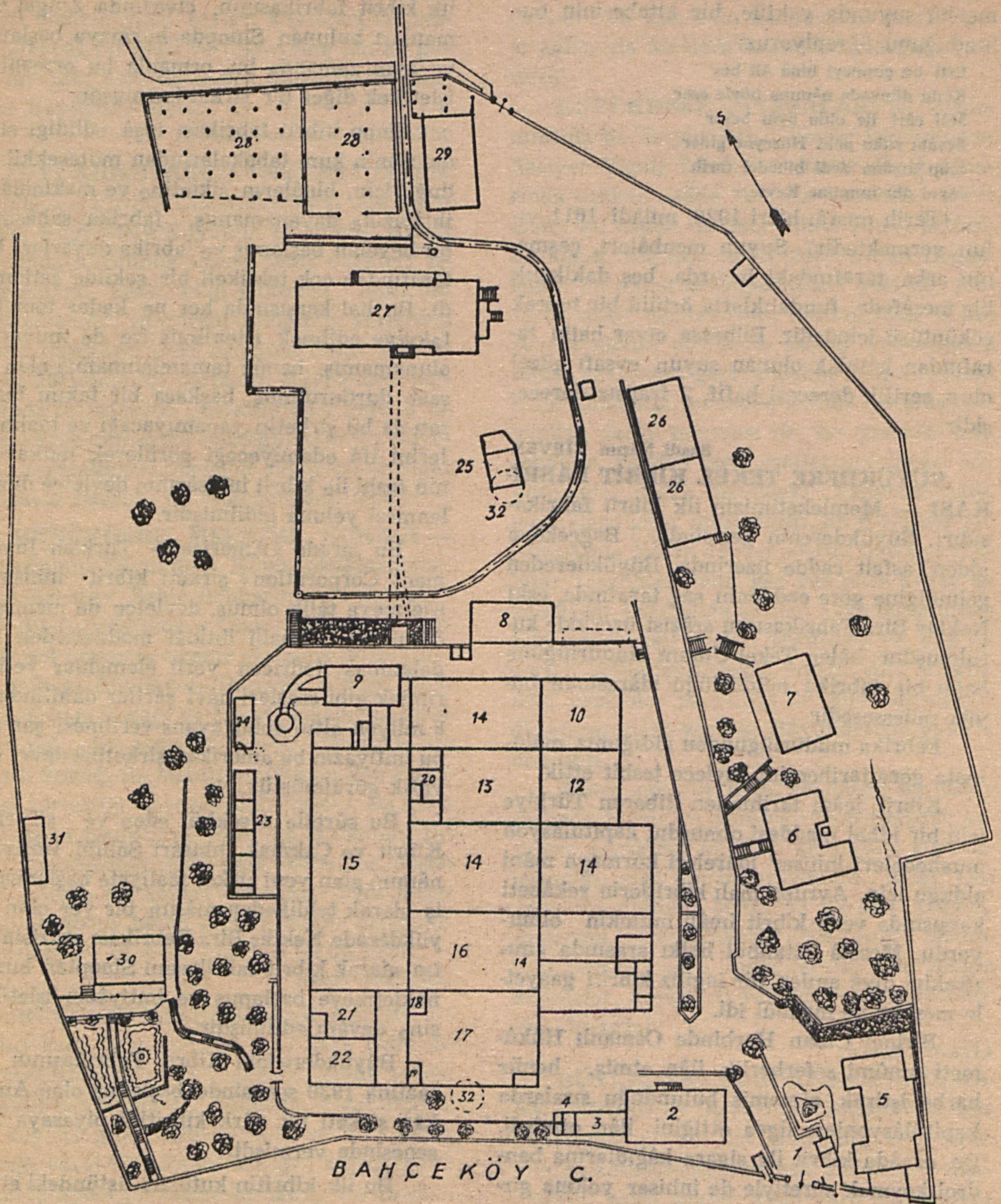
Sinop kibrit fabrikası inşâ edildiği sırada, zemin kum tabakalarından müteşekkil olduğu için, binâların sikletine ve makinaların ihtizâzına dayanamamış, fabrika sahâsında bir heyelân başlamış ve fabrika duvarları her tarafından çok tehlikeli bir şekilde çatlamışdı. Bu hal karşısında her ne kadar temeller takviye edilmek istenilmiş ise de muvaffak olunamamış, henüz tamamlanmamış olan inşaat durdurulmuş; başkaca bir takım husûsatı da bu şirketin yapamıyacağı ve taahhüdlerini îfâ edemiyeceği görülerek mukavelenin feshi ile kibrit inhisârının devletçe düzenlenmesi yoluna gidilmişdir.

Bu sırada «American - Turkish Investment Corporation» şirketi kibrit inhisarını işletmeye tâlib olmuş, devletçe de memleket dâhilinde mahallî ibtidâi maddelerden faydalanmak, tedricen yerli elemanlar yetişdirilmek gibi esasları hâvi şartlar dâhilinde ve 8 milyon altın dolar avans verilmesi şartı ile bu imtiyazın bu amerikan şirketine devri muvâfık görülmüştür.

Bu sûretle teşekkül eden ve «Türkiye Kibrit ve Çakmak İnhisârı Sâhibi İmtiyazı» nâmını alan yeni şirket faaliyete başlamış, ilk iş olarak tehlikeden mâsun bir yer olan Büyükderede Nektar Bira Fabrikası arâzisini satın alarak kibrit fabrikasını Sinoptan buraya nakletmeye başlamış ve imtiyâzın işletilmesine devâm edilmişdir.

Büyükderedeki Kibrit Fabrikasının inşaatına 1930 senesinde başlamış olan Amerikan şirketi ilk türk kibritini piyasaya 1932 senesinde vermişdir.

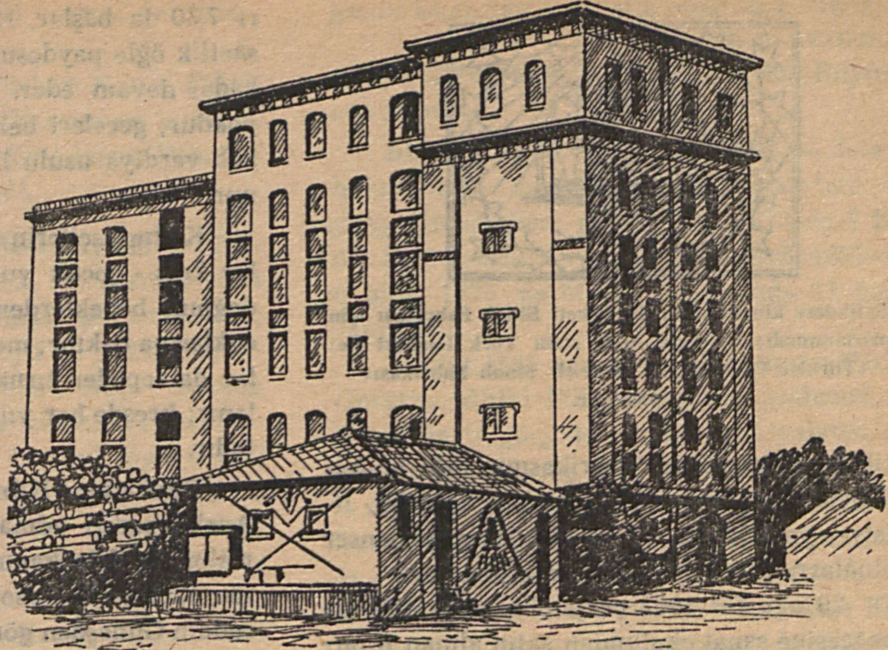
Bu ilk kibritin kutuları üstündeki etikette çift öküzle sapan süren başı kasketli bir çiftçi resmi, altında da arab asıllı türk harfleri ile «Türkiye Cumhuriyeti Kibritleri, Sinob Fabrikası» ibâresi vardır. Bu kibrtler İstanbulda Büyükdere Fabrikasında imâl edildikleri halde, evvelce Sinob Fabrikası için basdırılmış olan milyonlarca etiketin hebâ olmaması için kutularda kullanılmasında mahzur görülmemişdir.

Büyükdere Kibrit Fabrikası

1 — Giriş kapusu ve emniyer âmirliği; 2 — İdâre; 3 — Dispanser; 4 — Sivil savunma şûbesi; 5 — Yemekhâne ve mutfak; 6 — Kreş ve çocuk yuvası; 7 — Memur lojmanı; 8 — Desterc dâiresi, altından erkek işçilerin banyoları ve ayak yoları; 9 — Kazan; 10 — Çöp soyma dâiresi; 11 — Kutu soyma dâiresi; 12 — Çöpkurutma ve perdaht dâiresi; 13 — Çöp istifleme dâiresi; 14 — Kontinü (eczâyı çöp başlarına koyma) dâiresi; 15 — Kutulara doldurma dâiresi; 16 — Kutu imâli, etiket ve doldurmaya kutu ilizâr dâiresi; 17 — Kutu kenarlarını fosforlama dâiresi ve paketleme; 18 — Eczâ ve kola dâiresi; 19 — Fosfor ihzar dâiresi; 20 — Lâboratuar; 21 — Marangozhâne; 22 — Tâmir atölyesi; 23 — Kalayhâne, kaynakhâne ve sarachâne; 24 — Kadın işçiler banyo dâiresi ve ayak yolları; 25 — İtfâiye; 26 — Mâmul anbarları; 27 — Umumû büyük anbar (Nektar Bira Fabrikasından kalmış olan binâ); 28 — Anbarlar; 29 — Katrakt (tomrukdan kereste - kalas yapılan yer) dâiresi; 30 — Müdür lojmanı; 32 — Ser; 33 — İki sarnıç kuyu (suyu dışardan taşınarak doldurulur).

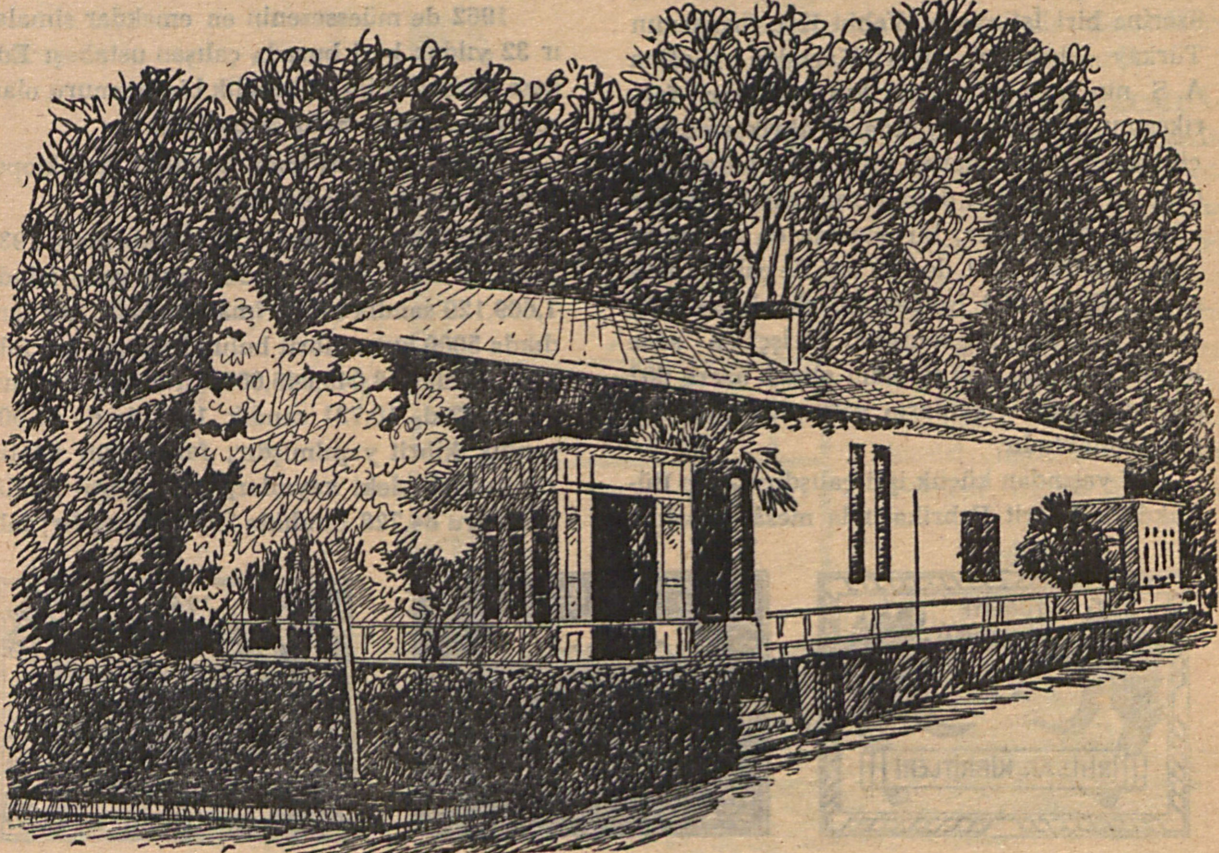
Bu Amerikan şirketi 1943 yılına kadar kibrit îmâl etmiş, o yılın Mayıs ayında da bütün haklarını tesbit edilmiş şartlar dâhilinde hükûmete devrederek işden çekilmişdir. Büyükdere Fabrikasının işletilmesi için hükûmetce bir muvakkat işletme idaresi kurulmuşdur. Fabrika 1946 yılı mayıs ayı sonuna kadar bu muvakkat idâre elinde kalmış, aynı yıl haziran ayı başında da bu idâre lâğvedilerek Büyükdere Kibrit Fabrikası bütün tesîsâtı, teşkilâtı, personel ve işçileri ile birlikte Tekel Umum Müdürlüğüne devredilmişdir.

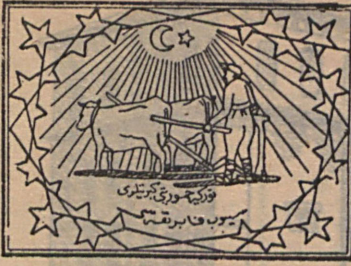
Büyükdere Kibrit Fabrikasında Nektar Bira Fabrikasından kalan binâ.
(Resim : Behcet Cantok)

Büyükdere Kibrit Fabrikasının kurulduğu arâzi 85,000 metro karedir; son yapılan ilâvelerle binâların kapladığı sâha da 6000 metro karedir.

Müessese şu binâ gruplarından müteşek-

Büyükdere Kibrit Fabrikasında idâre binâsı.
(Resim : Behcet Cantok)

Büyükdere kibritlerinin ilk etiketi Sinob Fabrikası için hazırlanmışdı; üstünde Arab asıllı Türk harfleri ile: «Türkiye Cumhuriyeti Kibriti, Sinob Fabrikası» yazılıdır.

kildir: Nektar Bira Fabrikasının eski binâsı; Fabrika binâları, İdâre, emniyet âmirliği, itfaiye, yemekhâne ve mutfak kreş dispanser binâları; müdür ve memur lojmanları.

29 ağustos 1962 çarşamba günü fabrika bağçesine sanat okulundan satın alınan bronz bir Atatürk büstü (Heykeltraş Kenan Yontunç'un eseri) fabrika işçisinin inşâ ettiği güzel bir kaaide üzerine törenle konmuşdur; çok geç kalmış bir işdir yeni müdür Rahmi Demirsoyun himmeti eseridir.

Türkiyede kibrit inhisârının kaldırılması üzerine biri İstinyede (Vehbi Koç firmasının Türkay kibritleri), diğeri Kartalda (Safina A. Ş. nin Ateş kibritleri) iki rakib kibrit fabrikasının açılması Büyükdere Fabrikasına küçümsenmiyecek darbe vurmuş; herşeyden önce en iyi işçileri daha tatminkâr ücretlerle elinden alınmışdır; bir yandan da iş hacmi küçülmüşdür, 1961 de 726 işçi ile çalışan fabrika, 1962 de 629 işçiden mürekkeb bir kadro ile faaliyete başlamışdır. 27 işçi de sene içinde ayrılmış, 250 si kadın olmak üzere 602 işçi kalmışdır; çıkanların yerine de yeni işçi alınmamaktadır.

17 yaşından küçük işçi çalışdırmayan Büyükdere Kibrit Fabrikasında mesâi sabahları 7,30 da başlar, 12,30 - 13,30 arasında bir saatlik öğle paydosundan sonra akşam 17 ye kadar devam eder. Fabrikada gece mesâisi yokdur; geceleri bekci ve itfâiyeden mürekkeb vardiya usûlü ile bir uyanık ekip bulunur.

Kadın işçilerin çocukları için çok güzel bir kreş - çocuk yuvası vardır; burada yeni doğmuş bebeklerden 7 yaşına kadar işçi çocuklarına bakılır; mekteb çağına gelen çocuklar da tepeden tırnağa giydirilip okula uğurlanır; kreşde her yıl 60 - 70 çocuk bulunmaktadır.

Büyükdere Kibrit Fabrikasını İstanbul Ansiklopedisi adına 1962 ağustosunda ziyaretimizde fabrikanın muhterem müdürü eczâcı Rahmi Demirsoy ile müdür muavini Fahreddin Güneşden gördüğümüz alâkayı ve hüsnü kabûlü burada şükran ile tesbit etmek vecibemizdir; fabrikanın makina mühendisi olup on dokuz yıldan beri bu fabrikada çalışan ve bize fabrikayı gezdiren sayın Orhan Hızıroğlunun adını da bu şehir kütüğüne kaydeder iken büyük bir haz duyduk.

1962 de müessesenin en emekdar sîmaları 32 yıldan beri burada çalışan ustabaşı Edhem Emekdaş ile 27 senelik bir memuru olan mübâyaa âmiri Said Akova idi.

Kibritin süreti îmâli İstanbul Ansiklopedisinin konusu dışındadır.

Büyükdere Tekel Kibrit Fabrikası 1932 yılından 1961 yılına kadar otuz sene içinde 1,609,129 sandık kibrit îmâl etmişdir, bir sandıkda 5000 kutu kibrit bulunduğuna göre fabrika îmâlâtı 8,045,645,000 kutu kibrit olur.

1932 de 10,721 sandık, 1961 de de 57,900 sandık kibrit yapılmışdır; fabrikanın istatistik cedvelindeki kayıdlara göre kibrit îmâlâtı rekoru 84,728 sandıkla 1956 yılındadır; fab-

Tekel kibritlerinde en uzun zaman kullanılan etiket.

Tekel kibritlerinde piyasaya çıkmamış Ankara ve İstanbul için lüks kibrit etiketleri

rikanın en yüksek istihsâl devresi de 1954 - 1959 arasında olmuşdur.

Hâlen İstinyedeki Türkay Kibrit Fabrikası bu Büyükdere Fabrikasının en kuvvetli rakibi olup 1961 îmâlâtı Büyükdere Fabrikasına yetişmiş durumda idi.

BÜYÜKDERE TOPSER KİREMİT FABRİKASI — Yapı ve Kredi Bankasının malı olup bir anonim şirket olarak işletilmektedir; fabrika binâsı Kefeli Köyü ile nefsi Büyükdere arasında, yalı boyunda olup önünde fabrikanın mülkü bir mal tahmil ve sevki iskelesi vardır, ve Topser İskelesi diye anılır; Boğazın Rumeli yakası sâhil yolu iskele ile fabrika arasından geçer; 1962 de Bay Rahmi Bacıoğlu fabrika müdürü, Salâhaddin Esmer de muhâsebe müdürü bulunuyordu.

Tuğla ve kiremit îmâl eden Büyükdere Topser Fabrikası 1951 yılında kurulmuşdur; kiremit ve tuğla son sistem fırın ve makinelerde yapılır; yaz ve kış çalışır, işçi kadrosu 200 kişi olup günde 70,000 tuğla ve kiremit yapar. Mâmulâtının bir kısmını kamyonlarla karadan, bir kısmını da, yukarda kaydettiğimiz iskeleden gemilerle sevk eder. (1962).

Em. General H. R. AYYILDIZ

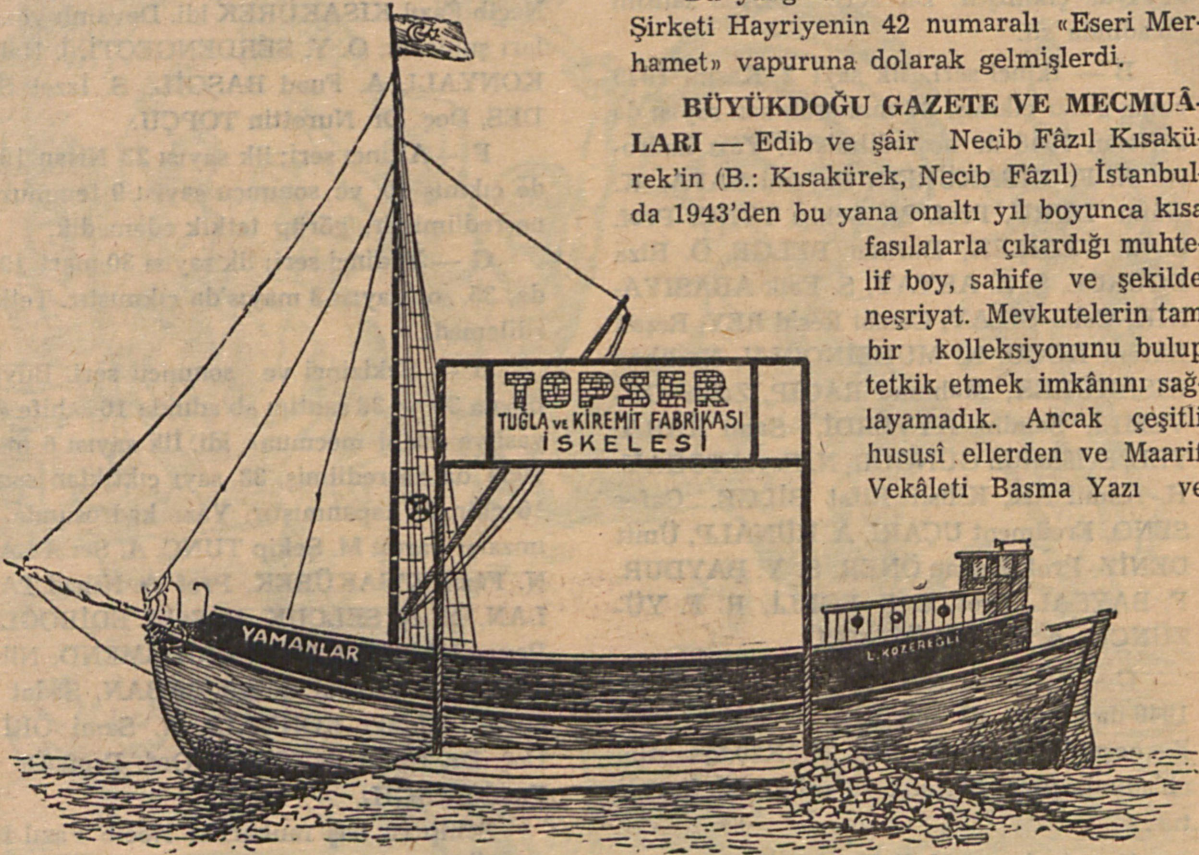
BÜYÜKDERE VAPURU — (B.: Büyükada vapuru).

BÜYÜKDERE YANGINLARI — İstanbulun hemen her köşesi gibi Büyükdere de yangın felâketleri görmüşdür; 1872 de 6 binâ, 1872 ikinci bir yangında 38 binâ, 1873 de 6 binâ, 1876 da Maltız Caddesinde 11 binâ yanmışdır.

1 eylül 1898 yangını — Gece yarısı Tarik Gazetesi sâhibi Filip Efendinin yalısından, bir rivâyete göre de bitişiğindeki yalıdan çıkan ateşle başlamış, şiddetli bir poyraz rüzgârı ile sür'atle büyümüş, ertesi günü sabahın ilk saalerine kadar devam ederek 400 den fazla ev ve dükkân yanmışdır. Büyükdere ile civar köylerin tulumbalarına Büyükdere Koyunda demirli bulunan yabancı devletlerin maiyet vapurları itfâiye takımları da katılmış, ateş, Malta Çarşısında İspanya Sefârethânesi önünde, ve Fındık Suyunda karakol binâsı önünde güçlükle durdurulabilmiş, bu iki nokta arası tamâmen kül olmuşdur.

Bu yangına İstahbul tulumbacıları da Şirketi Hayriyenin 42 numaralı «Eseri Merhamet» vapuruna dolarak gelmişlerdi.

BÜYÜKDOĞU GAZETE VE MECMUÂLARI — Edib ve şâir Necib Fâzıl Kısakürek'in (B.: Kısakürek, Necib Fâzıl) İstanbulda 1943'den bu yana onaltı yıl boyunca kısa fasılalarla çıkardığı muhtelif boy, sahife ve şekilde neşriyat. Mevkutelerin tam bir kolleksiyonunu bulup tetkik etmek imkânını sağlayamadık. Ancak çeşitli hususî ellerden ve Maarif Vekâleti Basma Yazı ve

Büyükdere Topser Fabrikası İskelesi.
(Resim : Behcet Cantok)

Resimleri Derleme Müdürlüğü'nün fişlerinden tesbit edebildiğimiz VIII serilik tam koleksiyonun yılları ile neşriyat süreleri şöyledir:

A — İlk seri I. sayı 18 Eylül 1943. Başlığında «Fikir - Sanat - Hâdise - İş» ibaresini taşıyan ve kapak resmi olarak Roma Forum'undaki Büyük Kostantin zafer tâkının bulunduğu bu sayı «cumaları çıkar siyasî ve edebî mecmua» şeklinde 16 sahife idi, fiatı 20 kuruştu. Bu ilk serinin yazı kadrosu şöyledir: Necip Fazıl Kısakürek (Müessisi ve başyazarı), Behçet Âdil Bağdatlıoğlu (İmtiyaz sahibi), Sami Karayel (U. Neşriyat Md.), Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN, Ziya Osman SABA, Emin ULGENER Burhan TOPRAK, Dr. Rebi Hikmet BARKIN, Rıza ÇANDIR, Sait FAİK, N. İlhan BERK, Sadi ÜNAL, Rıza BEŞER, Neriman ÇENELİOĞLU, Ziya ŞAKİR, Selâhattin GÜNGÖR, Vehbi EMRE, Nurullah BERK, Rasih Nuri İLERİ, Ahmet Adnan SAYGUN, Prof. M. Ş. YALTKAYA, Ümit Y. OĞUZCAN.

Bu ilk serinin 30. ncı son sayısı 5 mayıs 1944 de çıkmıştır. Bu seri; 34X25 santim eb'adında idi.

B — İkinci seri, ilk sayı 2 Kasım 1945 cuma günü çıkmış, 87 numaralı son sayısı da 2 Nisan 1948 de neşredilmiştir. Yazı kadrosu: N. F. KISAKÜREK, Peyami SAFA, K. Nâmi DURU, Prof. M. Şekip TUNÇ, Prof. S. M. UZDİLEK, Burhan BELGE, Ö. Riza DOĞRUL, S. Z. AKTAY, S. Faik ABASIYANIK, Celâl SILAY, Cemâl Reşid REY, Reşad Ekrem KOÇU, N. MUHSİNOĞLU, Neslihan KISAKÜREK, Mahmud RAGIP, Zahir GÜVEMLİ, Samiha AYVERDİ, Sami KARAYEL, Selâhattin GÜNGÖR, N. Feyzi TOGAY, H. Kâmil AK, Kilisli Rifat BİLGE, Cafer SENO, Ercüment UÇARI, A. HÜNALP, Ümit DENİZ, Prof. Kenan ÖNER, S. Y. BAYDUR, F. BAYSAL, Prof. E. Ş. EGELİ, R. F. YÜZÜNCÜ, A. Kemali ÖĞÜTÇÜ.

C — Üçüncü seri, ilk sayısı 14 Ekim 1949 da çıkmış, 62. son sayısı 29 haziran 1951 de neşredilmiştir. Bu seri 28,5X20,5 santim eb'adında yine haftalık 16 sahife 25 kuruştur.

Yazı kadrosu: N. F. KISAKÜREK, İ. Hâmi DANIŞMEND, A. APSU, Prof. S. M. UZDİLEK, Nihâl ATSIZ, Dr. N. Nur BÂKİ, A. H. YEŞİLYURT, S. ERTÜRK, C. R. ATİLHAN, A. Şeref LÂÇ, Prof. Z. Fahri FINDIKOĞLU, Burhan TOPRAK, M. Süleyman ÇAPANOĞLU, M. Raif OGAN.

D — Dördüncü seri; sayı birden yirmiyediye kadar çıkmıştır. Son sayısı 11 aralık 1951 de neşredilmiştir. 26 ve 27. sayıları «HİLÂL» ismiyle çıkmıştır. Tetkik edemedik.

E — Beşinci seri, 6 sahife 62 X 43 santim eb'adında günlük gazete şeklinde «Yeni BÜYÜKDOĞU» başlığı altında çıkmışdır; Vakit Matbaasında basılmış ve 10 kuruş fiatla satılmışdır. İlk sayısı 16 mayıs 1952 de, son 122. sayısı 19 eylülde neşredilmiştir. Son sayıda sahipleri «Birdenbire üstüne çöken mânevî bir mecburiyet yüzünden kendi kendisini kapatma kararını verdi» diyorlar.

Başlığında: «Hakka ve yeni bir dünya görüşüne bağlı Müslüman Türklerin gazetesi» ibaresi bulunan bir «fikrî ve siyasî» gazete idi. Sahibi ve neşriyatı fiilen idare eden Hüseyin YANANLI, müessisi ve baş muharriri Necib Fazıl KISAKÜREK idi. Devamlı yazarları şunlardı: O. Y. SERDENGEÇTİ, İ. Hakkı KONYALI, A. Fuad BAŞGİL, S. İzzet SEDES, Doç. Dr. Nurettin TOPÇU.

F — Altıncı seri; ilk sayısı 23 Nisan 1954 de çıkmış 10. ve sonuncu sayısı 9 temmuzda neşredilmiştir, görüp tetkik edemedik.

G — Yedinci seri; ilk sayısı 30 mart 1956 da, 35. son sayısı 3 mayıs'da çıkmıştır. Tetkik edilemedi.

H — Sekizinci ve sonuncu seri. Büyük boyda 30 $\times$ 38 santim eb'adında 16 sahife «siyasî ve edebî mecmua» idi. İlk sayısı 6 mart 1959 da neşredilmiş, 33 sayı çıktıktan sonra 16 ekimde kapanmıştır. Yazı kadrosunda şu imzalar vardı: M. Şekip TUNÇ, A. Şeref LÂÇ, N. Fazıl KISAKÜREK, Prof. A. Nihad TARLAN, M. N. SELÇUK, B. Sühâ EDİBOĞLU, Peyami SAFA, İ. Hâmi DANIŞMEND, Nihâl ATSIZ, Ord. Prof Şükrü BABAN, Sedat Z. ÖRS, İ. Hakkı KONYALI, N. Sami ÖRİK, Doç. Dr. Nurettin TOPÇU, Ord. Prof. Dr. A. Fuad BAŞGİL.

Sahip ve baş muharriri Necib Fazıl KISAKÜREK, İdarehânesi Şeref efendi Sok No. 50, Cağaloğlu idi; sayısı 50 kuruştu.

Böylece 18 eylül 1943 den 16 ekim 1959 gününe kadar geçen 16 yıl içinde 6 yıl 6 ay 10 gün devamlı çıkmış, 17 cilt tamamlanmış ve 406 sayı neşredilmiştir.

Muhiddin NALBANDOĞLU

BÜYÜK ELMALI SUYU — İstanbulun en namlı sularından Taşdelenin civarında bulunan menbâ sularından biri.

Suyun kaynakları, Alemdağının Üçüncü Sultan Muradın validesi Nur Bânû Sultana âit vakıf arazi içinde bulunan Taşdelenin menbâlarından bir çeyrek mesafededir. Menbâ civar arazisi deniz seviyesinden 284 metrelik bir yükseklikte dir. Menbâlar ufak bir dereciğin açtığı çöküntünün kenarında bulunmaktadır.

Su evsâfı itibârile Taşdelen suyundan az farklıdır. Hattâ bu su yumuşaklığı ile Taşdelenden de üstün denilebilir. İçme sularının hâiz oldukları kıymetli vasıflar arasında görülen radiaktiviteden bu mıntakanın diğer suları gibi bu su da temayüz eder.

Saadi Nâzım NİRVEN

BÜYÜK FİTNE — Dördüncü Sultan Muradın henüz on iki yaşında bir çocuk iken tahta çıkdığı 1623 yılından 1632 deki dalga dalga kanlı ihtilâllere kadar geçen dokuz yıllık büyük anarşi devrine eski vak'anüvis ve müverrihlerimiz «Büyük Fitne» adını vermişlerdir.

Devlet sözünün ayağa düşdüğü Büyük Fitnede İstanbulun günlük hayatının fecî hâlini, o devirde yaşamış Enderunlu Mehmed Halîfe «Târihi Gilmânî» adını verdiği risâlede şu kuvvetli satırlarla tasvir ediyor:

«... nice türlü fesatlar oldu, nihâyet yeniçerilerin, kapukulu sipâhilerinin, ve halkdan baldırı çıplak erâzil ve eclâf gürûhunun tugyânı şol mertebede idi ki gündüz hamamdan peştemal ile çıplak avret çıkarmak, sipâhilerin gulâmiye aldıkları gün Fâtih Camiinde tütün içmek, müslümanların ırzını pâyümâl etmek, sokaklarda bir köşeye çekip âşikâre ayak üstü zinâ ve livâta etmek, kan dökmek, evler ve saraylar basmak, bayram gün-

Gündüz hamamdan peştemalla çıplak kadın çıkardılar.
(Resim : Sabiha Bozcalı)

lerinde salıncak kurup bizzat pâdişâhı ve vâlidesini (Kösem Sultan), vüzerâ ve divânı hümâyun erkânını kınalı mumlarla salıncağa dâvet etmek, bâhusus kahvehânelerde ve meyhânelerde nâ meşrû fiiler vasfa gelmez; âlem nizâmından çıkdı».

Bu İstanbul Ansiklopedisinin müellifi ve müdevvini R. E. Koçu, Büyük Fitnenin son kanlı faslını teşkil eden zincirleme 1632 ihtilâllerini, ve o günler içindeki İstanbul vak'a-larını «Yeniçeriler» adındaki eserinde şöyle anlatıyor:

«1632 **İhtilâli** — Sultan Murad çocukluk çağını atlatmış, yirmi bir yaşlarında bir şehbaz civan olmuştu; veçhen dilber, vücut yapısı pehlivan çatısında, elhak pençeli delikanlıydı. Ne yapalım ki, bir tarih hakikatidir ve anası Kösem Sultanın, haremde rakip bir haseki sultan görmemek için kötü terbiyesi eseridir, bu yürekli, pençeli delikanlı bir mahbubdost idi, ve bu zaafının icablarından olacak içkiye aşırı derecede iltifat ediyor idi. Mührü hümayununu Hafız Ahmed Paşaya verirken, müsahiplerinden ve meclislerinde has yâranından henüz bir nevcivan olan Hasan Halifeyi de Yeniçeri ağası tâyin etti. Bu genç adamın saraydan çıkarılıp yeniçeri ocağının başına geçirilmesi, gözü sadırazamlık makamında olan Receb Paşayı fevkalâde endişeye düşürdü.

«Gençlik ve güzelliğini zekâ, zarafet ve nezaket ile de tezyin etmiş olan Hasan Halife padişahın gayetle makbul müsahibi, nedîmi idi, Sultan Murad kendisinden öylesine hoşnud idi ki bir ihsânı şâhane olarak Boğaziçinde Bebek Bahçesinin tapu senedi verilmişti. (B.: Bebek; Hasan Halife). Yeniçeri Ağalığı ile saraydan çıktığında da kendisine şehir içinde bütün mülûkâne eşyası ile mîrî bir saray tahsis edilmişti. Bu aşırı iltifatları ve ihsanları ve bu ikbâl ve ihtişamı çekemeyenler çok idi, fakat Receb Paşanın endişeleri başka yönden idi. Hasan Halifenin yeniçeri ağalığından sadrıâzamlık makamına atlamasını pek yakın görüyordu. Sultan Muradın bu makbulü olan genci, Kanunî Sultan Süleymanın Pargalı İbrahim Paşası gibi sadrıâzamlığa hazırladığı belliydi. Haris Receb Paşa için de sadaret, Kaf Dağının ardındaki Zümrüd Anka kuşunun yuvası kadar uzaklaşıyordu.

«İşte bu ahvâl ortasında Osmanlı tarihinin en uzun sürmüş bir yeniçeri - sipahi ihtilâli şöylece başladı:

«1632 yılı Kasım ayının ortalarında sadırâzam Hafız Ahmed Paşanın sarayında bütün devlet erkânının, Şeyhülislâm ile bütün yüksek mevki ve pâyeli ulemânın iştiraki ile bir meclis toplandı, bu toplantıya yeniçeri ocağı ile kapukulu sipahî bölüklerinin ordu sefere çıkarken İstanbulda kalmış gün görmüş ihtiyarları dâvet edildi. Genç padişahın fermanı ile konuşulacak konu askerin ahvâli idi. Yeniçeri ve sipahi ihtiyarları:

— Asker geçen kış da taşrada kışladı, çok zahmet çekti, zebun düştü, yeniçeri ile kapukulu sipahisinin bu kış Diyarbekirde kalmayıp İstanbula gelmesi makuldür... dediler.

«Meclis bu teklifi kabul etti. Diyarıbekirdeki orduya emirnâme yazılıp Yeniçeri ile Kapukulu sipahisinin İstanbula dönmesi bildirildi.

«Askere ulûfe dağıtma zamanı da yaklaşıyordu. İstanbul civarında, Trakyadan Edirneye kadar, Anadoluda da Kocaeli Yarımadası ile Bolu, Bursa, Balıkesir havalisinde âsayiş ve inzibatı temin ile görevli sipahiler ve yeniçeriler İstanbula dökülüp dolmaya başladılar. İstanbulda sipahi menzilleri olan bütün hanlar, bu arada büyük Kurşunlu Han, bu hanlar yanındaki bütün evler sipahilerle doldu, taştı; her türlü habâset ve mel'aneti ve senaati yapabilecek binlerce şâkî sipahi kılığına girip İstanbula geldi, ve böylece «İstanbulda bir ihtilâlin çıkmasına istidat hâsıl oldu». Bu istidadı ilk sezen de Topal Receb Paşa oldu.

«Bu haris vezir aslında sakat değildir, ayak parmaklarında müzmin sızı illeti, «nikris» vardır. Daimâ aksayarak yürür, topallığı bundan kinayedir. Hem Hafız Ahmed Paşanın, hem de Hasan Halifenin vücudlarını ortadan kaldırmak için tam fırsattı; bilhassa kapukulu sipahileri arasında kafaları Receb Paşanın tezvirlerine yatkın ve ortalığı kolaylıkla karıştırabilecek adamlar pek çoktu: Naîmâ «Her biri kendi başına fesad maddesidir» dedikten sonra bir takım isimler sıralıyor: Saka Mehmed, Cin Ali, Cadı Osman, Bıçakçıoğlu, Kütahyalı Kalem Bey, Emir Halife, Sâlih Efendi, Nazlı Muslu, Rum Mehmed,

Mahmud Ağa oğlu... Bunlar, hem kendi başlarına fesad maddesi, hem de her birinin peşinde yüzlerce adam körü körüne yürüyen zorbalardır; başbaşa verdiler ve günlerce konuştular. Karşılarında tek korku yeniçerilerdi; ocak ağalarına ehemmiyet vermiyorlardı, iş, yeniçerilerin neferlerinde, neferle haşir neşir olan odabaşılarla çorbacılarda idi, onları kendi taraflarına çekmede idi, bunu da kolaylıkla başardılar.

«İlk fitne ateşi 8 şubat pazar günü At Meydanında parladı; yeniçerilerin nefer ve küçük zabitleri ile kapukulu sipahisi ayaklandı:

— Kılıcının şöhreti düşman ülkesini velveleye salmış Husrev Paşa gibi bir veziri padişaha azlettirenler padişahın ve devletin dostu değildir, padişah bu adamları bize versin, paralayalım!... dediler.

«Hemen bir defter tanzim edildi ve padişahdan alınıp paralanmak üzere on yedi kişinin adı yazıldı, başta bulunan isimler şunlardı: Asrın büyük şairi Şeyhülislâm Yahya Efendi, Sadırâzam Hafız Ahmed Paşa, Defterdar Mustafa Paşa, yeniçeri ağası Hasan Halife, müsâhib Mûsa Melek Çelebi (Pâdişahın gözünün nûru, gönlünün süruru bir delikanlı); ve mâhut defter saraya gönderildi.

«Saray, kapularını kapamıştı. Üç gün Bâbıhümayun ile At Meydanı arasında velvele ve gulgule gök yüzünü tutarak nümayiş ile geçti. İstanbulda bütün dükkânlar, çarşılar kapandı, ırz ve ehli kapularını kapayıp evlerine çekildi. İhtilâlciler geceleri de meydandan ayrılmadılar, yeniçeriler kışlalarına, sipahiler hanlarına gitmediler. Bu çalkantı iki gün, fırtınalı deniz sâhili döver gibi At Meydanından saray kapusuna hücum edip geri çekildi; nihayet pazartesi günü akşamı idi, saraydan bir cevap çıktı: «Yarın kula cevap verilir...» denildi.

«Yarın dedikleri salı idi. Salı günleri sabah namazından sonra sarayda Divânı Hümayun toplanırdı.

«Padişah ulema efendilere haber yollamış, salı sabahı da efendilerin hepsi saraya gelmişti. Kubbe vezirlerinden Bayram Paşa, aklı başında, vakarlı, dirayetli, haysiyetli adamdı. Sadrazam Hafız Ahmed Paşaya erkenden haber yollamış, «Meded zinhâr devletli sultanım bugün meşverettir diye sakın divâna gelmeyin, hemen bir yere saklanın, bu cemiyet elbet çözülüp dağılacaktır» meâlinde bir mektup yazmıştı.

«Bayram Paşanın mektubunu getiren ulak sadırazama yolda rastladı, Hafız Ahmed Paşa, nâmuslu adam, merd adam, münevver adam, Hüsrev Paşanın azlinde en küçük ilişiği olmayan alnı açık temiz adam, sadırazamlık mevkiinin şeref ve haysiyetini müdrik adam mektubu açtı, okudu ve omuz silkti:

— Başıma gelecek kazayı rüyamda gördüm, yoldan dönüp kaçıp gizlenecek adam değilim, ölüm, hâcil olmaktan yekdir!... dedi.

«Bâbıhümayun önüne kadar kazasız, belâsız geldi. Saray kapusu önü sipahiler tarafından tutulmuştu. Hepsi koynunu ve cebini taşla doldurmuştu, evvelâ açılıp vezire ve maiyetine yol verdiler. Hafız Ahmed Paşa onları selâmına durmuş sandı, selâm verdi ve atını sürdü geçti. Önce kalabalık arasından ileri çıkan bir sipahi paşanın arkasından bir taş attı, bunu bir:

— Bre vurun!.. nârası takip etti ve bir taş yağmuru başladı. Hâfız Paşayı atından yıktılar, fakat hançer ve kılıç üşüremediler, paşanın muhafızları olan şatırlar hemen koltuklarına girip kaldırdı ve Babıhümâyundan içeri hastalar odasına kaçırdı. Bu hengâmede şatırlardan biri göğsünden hançerle vurulup öldürüldü. Bu ihtilâlde ilk dökülen bu delikanlının kanıdır.

«Şatırlar paşayı kurtarırken sadırazamın üst kaftanı ile başındaki vezirlik kavuğu, mücevvezesi paralanmış, düşmüş, talan olmuştu. Paşa içeri alınınca Bâbıhümayun da hemen kapanmıştı. Hafız Paşa bostancıbaşının getirdiği yeni bir üst kaftanı ve mücevveze giyerek padişahın huzuruna çıktı, mühürü hümayunu eliyle teslim ederek sadaretten çekildi. Sultan Murad da:

— Yürü... Var git!.. diyerek kaçıp saklanmasına destur verdi.

«Hafız Paşa hemen kıyafetini tebdil etti, Yalı Köşkünden bir kayığa binerek Üsküdar tarafına geçti.

«Kanlı Ayak Divânı — Vak'anüvis efendi yazıyor ama biz tahmin ediyoruz. Receb Paşanın sarayda da elbet ki, havasına uydur-

duğu adamlar vardı, ve kim bilir onlara sadırazam olduğu takdirde yerine getirilmek üzere ne zengin vaidlerde bulunmuştur. Zira Hafız Paşanın istifası üzerine Bâbıhümâyun ve Orta Kapu açılmış, ihtilâlci yeniçerilerle sipahiler sarayda birinci avlu ile divan meydanı olan ikinci avluyu birden işgal etmişti.

«Evvelâ sipahiler ileri çıkıp:

— Pâdişaha sözümüz vardır, ayak dîvanına çıksın!.. diye bağırışmaya başladılar.

«Sultan Osman vakası dünkü hâdise idi. (B.: Osman II). Ola ki, ihtilâlciler Babüssaadeden de girmeye cüret edebilirlerdi, ve hattâ bu sefer sarayı hümâyun yağma edilebilirdi. Böyle bir tecavüze karşı sarayı ve padişahı silâhla müdafaa etmek için bütün bostancılar ve Enderûnu Hümayunun bütün zülüflü ağaları silâhlandırılmıştı.

«Sipahi zorbalarının ayak divânı isteği kabul edildi. Taht Bâbüsaadde önüne, Sultan Murad da ayak dîvânına çıktı (B.: Ayak Dîvânı). Vücuduna bir zarar erişmemesi için genç hükümdarın oturduğu taht bostancılarla enderun ağaları tarafından sıkı muhafaza altına alınmıştı. Sultan Murad:

— Murâdınız nedir kullarım? diye sordu.

«Bu soruya cevap olarak her ağızdan bir lâf çıktı. Naimâ Efendi söylenenleri «edepsizlik ve dil uzatmanın son haddi» diye topluyor, ve her halde edebinden cümleler hâlinde kaydetmiyor. Fakat o devri, diliyle beraber iyi tetkik edecek bir romancı bu sahneyi gaayetle canlı ve heyecanlı tasvir edebilir. Bütün lâfların hülâsası: «Defterdeki on yedi adamı bize ver, paralıyacağız!..» dan ibaretti.

«İhtilâlciler önce biraz uzakça duruyordu, meydan hatipleri pervâsız pervâsız konuştukça taht ve padişaha doğru bir kayma, yaklaşma başlamıştı, hele konuşanlardan biri:

— Vermezsen iş gayri olur!.. deyince âdeta padişaha hücum edeceklermiş gibi bir dalgalanma oldu. Naimâ: «Eliyâzıbillâh! padişahın vücuduna el uzatacak mertebe yaklaştılar» diyor. Sultan Murad birden tahtından kalktı ve:

— Yok!.. Siz cevaba kulak tutmazsınız ve kabili hitap değilsiniz, mademki, sözümü dinlemezsiniz, ya niçin beni dışarı dîvân için istediniz!.. dedi ve müsellâh iç ağaları ile bostancıların himayesinde Bâbüssaadeden içeri girdi. İhtilâlciler pâdişahın ardından sel gibi boşanıp Bâbüssaadenin eşiğini de aşmak istedilerse de kapunun büyük ve ağır kanadları yüzlerine süratle kapanıverdi. Dışarda müthiş bir gulgule kopdu, «zemine zelzele ve âsümana velvele saldı». Bu sesler de şu cümlede toplanmıştır:

— Mâdem ki, istediğimiz adamları bize vermezsin, biz işimizi biliriz!..

«Bildikleri iş kendilerine yeni bir padişah bulmaktı. Deli Mustafa mı?.. Hayır, Sultan Muradın kendisinden küçük dört erkek kardeşi daha vardı.

«Vak'a bu rengi alınca sarayda padişahın yanındaki vezirler arasında bulunan fitnebaşı Receb Paşa artık ortaya cesaretle atılabilirdi, yüreğinde fesad, yüzünde riyâ, padişahın ayaklarına kapandı:

— Pâdişahım, bu müfsidleri teskin lâzımdır, başka cevap dinlemezler, eğer ben kulunu dahi isteseler ver ki ,kul efendi yoluna kurban ola gelmişdir, kul da padişahlarından istediklerini ala gelmiştir!.. Birkaç bendeniz gitmekle bir şey lâzım gelmez, ama Hak saklasın eğer bu bedhuylar teskin olunmazsa ahval müşkül olur, nizamı devlet altüst olur... dedi, hattâ daha ileri gitti:

— Hâfız Paşayı getirtin, bana da izin verin, sizin ağzınızdan Saka Mehmed Ağaya ve sâir ağalara rica edeyim, belki kabul ederler. Hâfız Paşayı af ederler, kurtarabilirim!.. dedi.

«Bunlar padişahı ve padişahlık müessesesini küçülten ne cür'etkârâne, küstahâne lâflardı. Fakat bir Hak cilvesi idi, câhil, ahmak ve haris adam ihtilâlcilerin elebaşıları ile gizli münasebeti olduğunu, bu fitnenin kendi başı altından koptuğunu âdeta itiraf ediyordu. Sultan Murad, Receb Paşanın bu lâflarına bir balmumu yapıştırmayı unutmadı.

«Sultan Muradın Yedikuledeki Genç Osman fâciasını bütün tafsilâtı ile dinlemiş olduğunu kabul etmelidir, kendisi de büyük kardeşi İkinci Sultan Osman gibi toy bir gençti, Receb Paşanın tehditkâr sözleri, Genç

Osmanın, bir gecelik entarisi ile yalın ayak başı açık, ejderhâ misâl yeniçerilerin pençesinde perişan hayâlini gözünün önüne getirmiş olacaktır ki, az evvel «var git...» diye destur verdiği Hâfız Paşanın Üsküdardan geri getirilmesini emretti, ve bostancıbaşı Câfer Ağayı dokuz çifte kancabaş kayıkla Üsküdara yolladı.

«Yukarda naklettiğimiz ayak dîvanı sahnesinin kaç dakikaya sığdığını göstermek için mühimdir, bostancıbaşı Câfer Ağa Hafız Ahmed Paşaya, kayığı Üsküdar iskelesine henüz yanaşmış, karaya ayak atarken yetişti: «Sizi padişahımız ister.» dedi, ve kendi dokuz çiftesine alarak sarayi hümayuna döndü.

«Hafız Ahmed Paşa saraya gelince Bâbüssaade tekrar açıldı, taht çıktı, ardından Sultan Murad ikinci defa ayak dîvanına çıktı. Burada küçük bir sahneyi unutmamalıdır. Genç padişah dîvana çıkarken Receb Paşa, delikanlının metânetini bir yılan gibi daladı:

— Pâdişahım abdest alın, öyle çıkın!... dedi.

«Bu sözün apaçık mânası: «İhtilâlcilerin istediğini yapmazsan âkibetin ya burada, yahut Sultan Osman gibi Yedikule zindanında ölümdür!..» demekti. Sultan Murad hemen abdest aldı ve ikinci sefer dîvana ilk metâneti azıcık kırık çıktı.

«Az evvel dışardaki uğultu zemîne zelzele ve âsümana velvele salarken şimdi soluk bile alınmıyordu. Sultan Murad gözlerini önündeki gazablı kalabalığın ön safları üzerinde gezdirdi, ve eliyle: «Sen!.. sen!.. sen!» diye işaret ederek iki ihtiyar sipahi ile yeniçeri çorbacıların ikisini ileri çağırdı; artık kalabalıkla değil, kalabalığı temsil edecek bu dört kişi ile konuşacaktı:

— Bu hareketiniz devletin nâmusunu ulu orta ayak altına almaktır, siz müslüman iseniz hareketiniz dinimize ve şeriatımıza uymaz, Kâfir iseniz bura islâm diyarıdır, benden ne istersiniz?.. dedi.

Padişah abdest alıp ayak dîvânına öyle çıkdı.
(Resim : Sabiha Bozcalı)

«Bu dört temsilcinin yeniçeri ve sipahiler adına ağız birliği ile cevabı şu oldu:

— Padişahım devletine hayırlı olmayan adamları ver ki, görüyorsun yeniçeri ve sipâhi kulların deryayı bî pâyan, tuğyan halindedir, başka türlü dağılmaz...

«Bâbüssaadenin kanatları açıktı, ve Hafız Paşa ayak dîvanında konuşulanları işitiyordu, içindeki hamiyet cevheri birden coştu, abdestsiz adım atmazdı, ama böyle bir anda abdest tazelemek gerekirdi, az evvel padişaha gelen leğen ibrikle abdest aldı, soyundu, başına sâde bir dülbend sardı, hançerini çıkarıp bıraktı ve Bâbüssaadeden çıkıp pâdişahın huzurunda durdu.

«Binbir ayak bir ayak üstünde, o mahşerî kalabalık birden soluğu kesti, çıt yok, işidilen yalnız Hafız Paşanın, Kur'an okurken dinleyenleri vecd içinde mest eden, ağlatan güzel sesi idi:

— Pâdişahım... Senin yoluna Hafız gibi bin kulun fedâ olsun!.. Ancak recam budur ki, beni sen katlettirme, bırak benim mâsum kanımı bu zâlimler döksün ve bana şehidlik nasîb olsun, sen de lûtfet, benim nâşımı Üsküdarda defnettir, yetimlerimi de sana emanet ediyorum! dedi.

«Ve pâdişahın cevabını beklemeden «Bismillâhirrahmânirrahîm ve lâhavle ve lâkuvvete illâ billâhül aliyyül azim... innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn» diyerek ihtilâlcilere karşı yürüdü.

«Naîmâ «Meydan sanki arsai Kerbelâ idi...» diyor. Sultan Murad çevresini çıkarıp faciayı görmemek için yüzünü kapadı, ve ağlamaya başladı, pâdişah tarafındakiler de sahneyi gözleri yaşla dolarak seyrettiler.

«Hâfız Paşa ortaya çıkınca, karşısında tuğyan halinde bir deryâ gibi kalabalığın ön saflarından bir kaç sipâhi ileri atıldı, ilk yaklaşan sipâhi paşaya saldırayım derken, paşa dindar adam, rûhu Allahın emaneti ve onu korumaya kendini mecbur bilmiş, herifin yüzünün tam ortasına öyle bir yumruk indirdi ki, sipâhi, ağzı burnuna karışıp yarı ölü yere serildi. Fakat ikinci sipâhi paşanın başına bir hançer vurdu ve çok derin bir yara açtı, onu üşüşen diğer hançer ve kılıçlar tâkib etti. Sonra sayılmışdır, o güzide vezîr tam onyedi bıçak darbesiyle yere serildi, henüz ölmemişdi, bir yeniçeri paşanın göğsüne çıkdı, ve bıçakla boğazını keserek şehid etti. O anda nereden bulmuşdur bilinmez, saray adamlarından biri elinde büyük bir yeşil örtü ile koşdu, vezirin nâşını örttü. Sultan Murad da tahtından kalkdı, bir o yeşil örtü altında yatan şehide, bir de, bu kanın vebâli hepsinin alnına yazılmış olan o gazaplı kalabalığa baktı:

— Hak teâlâ bana kudred verirse sizden nasıl intikam alınacağını öğreteceğim! dedi, bu sözü ancak muhafızları işitebildiler, sonra yüksek sesle bağırdı:

— Bre Hakdan korkmaz, Peygamberden utanmaz, şeriata ve pâdişaha itaat etmez zâlimler!... dedi.

«Hafız Paşanın pâdişah önünde paralanması ihtilâlcilere de dehşet vermişti. O güğremiş insan seli uğulduyarak saraydan çıkmaya başladı, suçlu kaçışı gibi bir çıkış... İhtilâllerde ola geldiği gibi, Hafız Paşanın cesedinin ayaklarına ip bağlayarak sürükleyip götürmeğe kimse cesâret edemedi. Naaş sarayca kaldırılarak vasiyeti gereğince Üsküdara götürüldü.

«Bu faciadan sonradır, Sultan Murad mührü hümayunu Receb Paşaya verdi, fitne üstâdı nihayet merâmına nail olmuştu.

«Defterlilerden şeyhülislâm Yahya Efendi kaçmış, saklanmışdı. İhtilâlcilere efendinin azledildiği tebliğ edildi, katlinde ısrar etmediler. Defterdar Mustafa Paşa da kaçmış saklanmış, yeniçeri ağası Hasan Hâlife ise kumandanı bulunduğu ocağa sığınmıştı. Yeniçeriler ağalarına sahip çıktılar. Bu himâye ağalarına olan bağlılıktan değildi; on sene evvel Genç Osman da yeniçeri ocağına sığınmış, fakat yeniçeriler pâdişahı düşmanlarının pençesine alçakça teslim etmişlerdi. Bu sefer de Hasan Hâlifeye aynı ihâneti gösterirler ise yeniçeri ocağının adına, şânına çok ağır bir leke sürülecekdi. Receb Paşanın teşviki ile sipâhiler yeniçeri kışlalarına gidip «Ağayı siz paralamaz iseniz verin, biz paralayalım.» dediler; yeniçerilerden ters bir cevab alındı: «Paralar isek biz paralarız, sipâhi kim olur ki bizim ağamızı paralayacakdır!..» Israr edilirse iki asker arasına kılıç girecekdi. Sipâhiler ısrar etmediler.

İhtilâlci asker, Hafız Ahmed Paşayı Pâ-

dişahın gözleri önünde paraladıktan ve sipâhiler de yeniçerilerin elinden Hasan Halîfeyi alamadıktan sonra, yeniçerilerle sipâhiler arasına kılıç girme tehlikesi belirince fitne ateşi tavsadı, küllendi, sipâhiler hanlarına ve yeniçeriler de kışlalarına çekildiler. Fakat Receb Paşa, şu kadar zamandan beri göz diktiği mührü hümâyuna kavuştuğu halde, o altın mühür koynunda sanki çöreklenmiş yatan bir yılan gibi duruyordu, ilk fırsatta baş kaldırıp Paşayı sokacak, öldürecekti. Yeniçeri ve kapu kulu sipâhisinin zorbaları ile ittihad ederek, İstanbul erâzil ve eclâfı ile bağdaşarak Receb Paşanın bu dâvaya atılmasının sebebi, Sultan Muradı iyice sindirerek, hattâ avucunun içinde bir kukla yapmak, olmazsa onu tahttan indirip, kardeşlerinden birini tahta çıkarmak, tam istiklâl ile vezirlikti. Gözleri ancak baktığı şeyi ve onun da ancak sathını görür bir kafadadır ki, böyle avâmî kaba hırs doğar, kaba ve basit entrikalar beslenir, gelişir. Zararını devletle memleket yüklenir, ıstırabını millet çeker. Receb Paşanın hamam çıplağı dellâk ile yalı kopuğu salapuryacıdan farkı sâdece sırtındaki samur kürküydü. Galiz cehlinin kaba hesabı ile sadârete kaydı hayat şartiyle gelmişti. Yerinden emin değildi, emniyet getirinceye kadar her şeyi yapacaktı, fitneyi tekrar uyandırmak için fırsat gözetmeye başladı, o fırsatın çıkması da gecikmedi. Uzun sürecek bu ihtilâlin ilk alevi «Hüsrev Paşa niçin azledildi?» diye parlatılmıştı. Bir ay sonra ikinci kundak da «Hüsrev Paşa niçin katledildi?» diye koptu.

«**İhtilâlin mart ayı safhası** — Azlinden sonra Tokad'a çekilmiş, oturmakta olan Hüsrev Paşa bu kanlı, cebbar vezir, ilk ayaklanma onun adı ileri sürülerek olduğu için, ortalık yatışır yatışmaz pâdişahın emri ile Tokadda idam olunmuştu ve kesik başı da gizlice İstanbula getirilmişti. Aslında bu kesik baş, sadaret makamı için Receb Paşanın en tehlikeli rakibi idi. Receb Paşa bunu bildiği için önce rahat bir nefes aldı, sonra fırsat ganimettir diyerek fitneyi tahrik etti, o asrın tâbiridir, «zorbaların arasına dil sokdu», bu şer âletleri: «Hüsrev Paşa gibi vücudü lâzım bir vezirin katline sebep olanlardan ahzi intikam lâzımdır!.» dediler.

«Sebep olan kimdi? İhtilâlin ilk safhasında defterli olan 17 kişiden biri paralanmış, biri af edilmiş (Yahya Efendi), biri pâdişahın yanında (Musa Çelebi), on beşi de kaçmış saklanmıştı. Ortada tek sîmâ, pâdişah kalıyordu. Hakikatte de ihtilâlin bu ikinci safhasında Receb Paşanın hedefi o idi, askeri ayaklandırdı ama, dilediği gibi hedefine sevk edemedi.

«1632 martının on ikinci cuma günü sabahı İstanbul yine ihtilâl dehşeti içinde uyandı. Sabah namazı vakti At Meydanında toplanan yeniçerilerle sipâhiler, ve peşlerine takılan İstanbul erazîl ve eclâfı namazdan sonra sarâyi himâyuna yürüdü. İhtilâlci ayakları Bâbıhümâyun ile Orta Kapunun eşiklerinden atlamaya çoktan alışmıştı. Dördüncü Sultan Murad yine ayak dîvanına çıkarıldı. Yeniçeri neferleri, sipahioğlanları pâdişah ile de yüz göz olmuşlardı:

— Pâdişahım, sen niçin Hüsrev Paşa gibi yarar veziri katlettin ve kendi devletini rahnedar ettin? diye sordular.

Bu soru, fâcianın uvertürü idi. Sonra eski defter ve yeni kanlı sahnelerin perdesi açıldı:

— Madem ki bu işi yapdın, sen de bize Hasan Hâlifeyi, defterdar Mustafa Paşayı ve müşâbih Musa Çelebiyi ver, paralayalım! denildi.

«Bu arada birden aşırı küstahlaştılar:

— Saraydaki şehzâdeler bizim efendimiz oğullarıdır, sana itimadımız kalmadı, Hüsrev Paşayı öldürdüğün gibi şehzâdelere de kıyarsın, onları çıkar, bize göster! dediler.

«Vak'anüvis Efendi pâdişahın cevaplarını şöylece toplayub naklediyor:

— Hasan Halife ve Defterdar nerededirler bilmiyorum, Musa Çelebinin ne günahı vardır ki size vereyim? Bir pâdişaha karşı bu mertebe hürmetsizlik olur mu?

«İhtilâl sahneleri anlatılırken en zor iş, o atmosfer altında ruhların tahlilidir. Koğuşda, han odasında, hamam külhanında veya soğukluğunda, kahvehâne, kayıkhâne, fırınlarda bekâr odalarında yatan, bütün bediî duyguları birkaç saniyelik nefis lezzetinde toplanmış, bütün dinî ibâdetleri duygusuz mihanikî hareketler olmuş insanların başlarındaki şahsiyetlere karşı hürmet yoktur,

onlardan sadece korkarlar, ve bir kere de o korkuyu attılar mı, yeni bir yılgınlığa uğrayıncaya kadar alabildiklerine pervâsız ve tahribkâr olurlar, akıl ve mantık çenberlerini yırtıp, tezadlar içinde hayır ve şer hizmet ve ihanet her şeyi yaparlar, işte buna şûriş denilir, felâkettir, âfettir. Eclâfın pâdişah sözünü anlamasına elbetteki imkân yoktu. İhtilâlci Yeniçeri ve sipahilerin sözü geldi, yine mâhud tehdide dayandı:

— Bu dediklerimizi bize vermezsen sen bize pâdişahlığa lâzım değilsin... dediler.

«O sırada «Hünkâr şehzâdeleri boğdurmuş!» diye bir lâf çıktı, bunun üzerine:

— Şehzadeleri isteriz! Şehzadeleri çıkar görelim!... sesleri yükseldi.

Dört şehzâdeyi Bâbüssaade önüne çıkarıp gösterdiler: Bayazıd, Süleyman, Kasım, İbrahim...

«En büyükleri şehzâde Bayazıd, şişmanca bir gençdi. Süleymanla beraber kapı eşiğinden biraz ileri çıkıp ihtilâlcilere hitab ettiler. Bayazıd:

— Bizden ne istersiniz? Biz bir köşeye çekilmiş, kendi hâlimizle meşgulüz, adımızı anmak, bizi dile düşürmek ne mânâdır?.. dedi.

«Süleyman daha açık konuştu:

— Sebebi felâketimiz olacaksınız!.. Allah'dan korkmayıp, pâdişah hazretlerinden utanmayıp böyle tugyan edersiniz!.. Allah aşkına bizi kendi hâlimize koyun, sizin himâyenize muhtaç değiliz, bizi korumak size düşmez! dedi.

«Fakat dîvan avlusunda kaynaşan o mahşerî kalabalık bu iki şehzâdenin ne sözünü, ne de endişesini anladı. Mâzisiz adamlar istikbâli göremezler.

«İki şehzadenin yalvarmasına rağmen ihtilâlci yeniçeri ve sipâhiler Dördüncü Sultan Murada karşı küstahlığı son mertebeye çıkardı:

— Bundan sonra bizim sana itimadımız yok!.. bu efendileri sana bırakmayız, bunlara zarar etmeyeceğine bize kefil göster!.. dediler.

«Ağır hakaretti. Böyle bir günde ve böyle bir sahnede bir pâdişâha kefil olmak felâketti, fakat o anda galeyanı yatıştırmak da lâzımdı, Sultan Muradın belki de hayâtı tehlikede idi. Yeniçeri ve sipâhi, genç hükümdarı tahdından kapıp aldığı gibi paralayıp öldürmeseler bile, Sultan Murad pâdişahlığı kaybedecekdi, ve belki de Receb Paşa bunu bekliyordu. Orada bu tehlikeli kefâleti yüklenmek devlete de, pâdişaha da hizmet idi, ancak büyük medenî cesâret sahibi, büyük hamiyet sâhibi adamın yapabileceği işdi, şeyhülislâm Ahizâde Hüseyin Efendi hiç tereddüd etmedi:

— Ben kefilim! dedi.

«Avam koca şeyhülislâmın kefâletini kâfi görmedi, kendilerinden değildi, inanmak için kendilerinden de birinin kefil olması lâzımdı. Bu sefer Receb Paşa:

— Ben de kefilim!.. demeye mecbur oldu, ortalık yatışdı ve şehzâdeler içeri alındı.

«Nâimâ Efendi: «Câhil dostdan âkil düşman yekdir» diyor, şaşmaz hikmettir. Bu oniki mart günü, şehzâde Bayazıd, Süleyman ve Kasım ile Ahizâde Efendinin ileride sebebifelâketleri olacaktır. Receb Paşaya gelince, Sultan Muradın nazarında o «Topal zorbabaşı» dır, cezâsı öbürleri kadar gecikmeden, ilk fırsatda verilecektir. O gün Sultan Muradın ayak dîvanı bu sinirli, gergin hava içinde dağıldı.

«O Cuma günü çarşılar, dükkânlar açılmamış, halk sokağa çıkmamış, camilerde cuma namazı kılınmamıştı. Ve tam üç gün çarşı pazar açılmadı. İstanbulun günlük hayatı meflûç kaldı.

«14 mart pazar günü yeniçerilerle sipâhiler yine ayaklanıp toplandılar: «Defterdar Mustafa Paşa ile Hasan Halifeyi isteriz» diye bağırıştılar. Hasan Halife, sadırâzam Hâfız Paşanın paralandığı gün ağası bulunduğu Yeniçeri Ocağının nâmusuna sığınmışdı ve yeniçeriler de o gün kendisine sâhib çıkmışlar, sipâhilere karşı korumuşlardı. Hasan Halîfe ocaklının kendisini nâmus belâsı himâye ettiğini biliyordu, onun için ortalık azıcık yatışdığında Ağakapusundan kaçmış, Mehterhânede gizlenmişdi. Firarı muhakkak ki yeniçerileri kızdırmakdan ziyâde memnun etmişdi. Bir ara «Pâdişah defterdar ile yeniçeri ağasını sarayda, Hasbağçede saklamış» rivâyeti çıkdı.

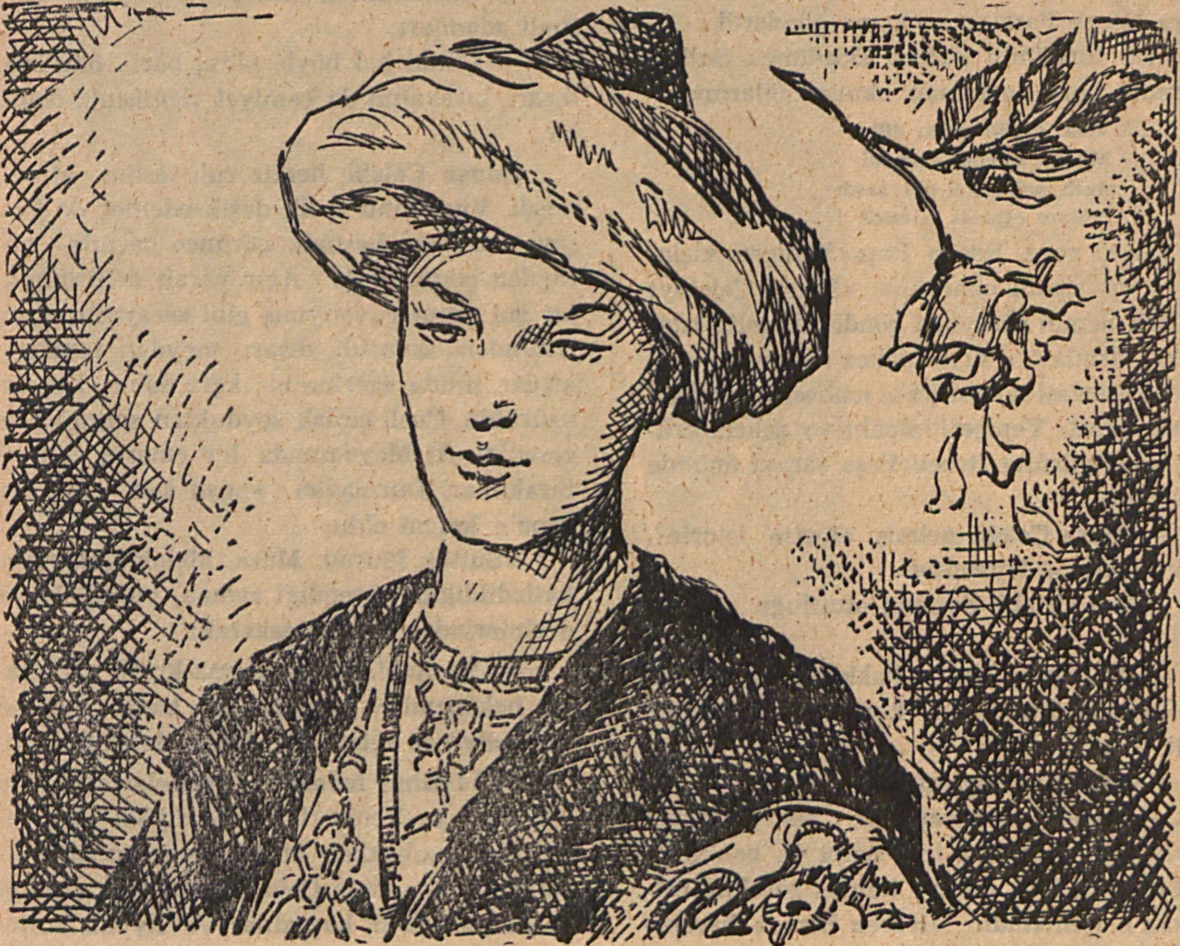
«Mart kapudan baktırır, kazma kürek yaktırır sözünün doğru çıkdığı bir kış, iki gün-

denberi lapa lapa durmadan kar yağıyordu. İhtilâlciler At Meydanındaki Sultanahmed Camii ile sâhiblerine zorla açdırdıkları civardaki dükkânlara doldular. Bir bölüğü sadırâzam Receb Paşanın sarayına giderek şeyhülislâm ile ulemâyı da saray ve konaklarından zorla kaldırıp Receb Paşanın sarayına götürdüler. Paşa At Meydanına nâzır mîrî bir sarayda oturuyordu, tahmîn ediyoruz ki bu binâ, zamanımızda Ticaret Okulunun bulunduğu yerde idi. Paşa sarayında yeniçeri ve sipâhi kılıçlarının tehdidi altında sözde bir şeriat meclisi kuruldu. Pâdişahın ayak dîvanında olduğu gibi ulemâ efendilerle hayli çekişildi, nihâyet ihtilâlciler, istedikleri kimselerin idâmına bir höccet yazdırıp efendilere imzâlattılar. Receb Paşa yeniçeri ve sipâhinin bu meclisdeki söz sâhiblerine:

— Defterdar Paşa ile Hasan Hâlife sarayda Hasbağçede değildir, yakinen biliyorum, pâdişah da onları aratıyor!.. diye yemin etmişti.

«Mûsa Melek Çelebinin katli — Devrin müverrihi Hasanbeyzâdenin rivâyetine göre o pazar günü ihtilâlcilerin ağzında pâdişahın pek sevgili gözdesi Mûsa Melek Çelebinin adı yokdu. O mâsumu, adını yeniçeri ve sipâhi ağzına düşürüb felâkete sürükleyen Receb Paşa oldu. Ulemâ höcceti imzalayıp dağıldıktan sonra sadırâzam pâdişaha gitti, vak'ayı tasarladığı mel'anete göre tahrif ederek anlattı:

— Şevketli pâdişâhım, kul Hasan Halîfe ile defterdar Mustafa Paşayı sizin Hasbağçede sakladığınızı zan ediyor, tekrar sarâyi hümâyuna yürüyecekler, nâhoş haller olmak ihtimâli vardır, Mûsa Çelebiyi bu kulunuzun sarayına gönderin, ben de yeniçeri ile sipâhiye nasihat edeyim, işte pâdişahımızın sizlerden esirgediği yokdur, bu kadar makbûlu ve

Musa Melek Çelebi.
(Resim : Sabiha Bozcalı)

mergubu Mûsa Çelebiyi dahi bana göndermiştir, defterdar ile Hasan Halîfe sarayda olaydı onları da verirdi, siz de Mûsa Çelebiyi istemekten artık vaz geçin diyeyim, hem saraya yürümelerini önleriz, hem de inşâallah Mûsa Çelebiyi ellerinden kurtarırız!. dedi.

«O sırada Receb Paşanın kendi havasına uydurduklarından Canbuladoğlu Mustafa Paşa da huzurda idi. o da:

— Pâdişahım, Receb Paşa lalanın bu sözü mâkbûldür. Mûsa Çelebiyi kul onun sarayında görünce Mûsa Çelebiye zarar ihtimâli yokdur, kaldı ki vezirin sarayından zor ile almak kimin haddidir, ben kefilim!.. dedi.

«İki vezir yeniden ayak divanına çıkmak istemeyen pâdişâhı iknâ ettiler. Sultan Murad:

— Hoş.. Musa size Allah emâneti olsun, eğer bir kılına hatâ gelirse sizden bilirim! dedi ve sevgili gövdesini hüngür hüngür ağlayarak o akşam ortalık iyice karardıktan sonra Receb Paşanın sarayına gönderdi.

«Bu türkünün güftesi Dördüncü Sultan Muradın imiş, ne zaman okunsa ağlarmış:

Yola düşüb giden dilber
Musam eğlendi gelmedi.
Aceb yolda yol mu şaşdı
Musam eğlendi gelmedi.

«Aynı gece, Recep Paşa Yeniçeri kışlalarına ve sipahî hanlarına: «Musa Çelebiyi pâdişah benim sarayıma gönderdi, gelip istesinler, alsınlar!..» diye gizlice haber yolladı.

«Pazartesi sabahı, yine mahşer gününden örnek verdi. Yeniçeri, sipâhi ve şehrin erâzil, eclâf gürûhu Receb Paşa sarayı önünde toplandı:

— Musa Çelebi gelmiş, elbette isteriz.!. diye kapulara dayandılar.

«Musa Çelebi, Paşanın oturduğu odaya gitti:

— Sultanım, benim hakkımda şefaat taahhüd etmişdiniz, bana kıymak revâ mıdır? dedi.

Receb Paşa kayıdsız:

— Oğlum.. ne yapalım, pâdişahımızın vücûdunu muhafaza için senin ve benim gibi bin uşak fedâ olsun!. hemen görelim, belki def'i mümkindir.. diyerek hemen hareme kaçtı.

«—İhtilâlciler kapuyu açtırmış, ve saraya girmişti:

— Musa Çelebi merdiven başına gelsin görelim!.. diye bağırışıyorlardı.

«Musa Çelebiyi merdiven başına çıkardılar. Paşa kendi ağalarına tâlim etmişdi. İçlerinden biri güzel delikanlıya kuvvetli bir omuz vurdu ve merdivenden aşağı yuvarladı. Sahne, eski Romalıların sirklerdeki vahşî hayvanlara attığı ve diri diri parçalattığı mazlum kurbanların âkibetine benzer. Delikanlının acı feryâdı, dehşeti târif edilmez paralayıcı kaba sesler arasında boğuldu. Yeniçeri ve sipâhiler hançer üşürdüler.

«Receb Paşa, aşağılık fâcia aktörü, kulağı kirişde, gulguleyi işidince, haremden ayaklarında sâde mest ile fırlayarak ve aksaya aksaya koşarak, merdiven başına geldi:

— Bre el çekin!.. O Çelebi benim kefâletim ile gelmişdir.. Bre bu ne olmaz işdir!.. diye yalandan bir iki bağırdı: «lâkin Musa Çelebinin işi bitmişdi, vücûdu hançer zahminden sûrah sûrah olmuşdu». Paşanın tâlimli adamları:

— Çünki hal böyle oldu, bâri ölüsünü dışarı bırakalım da cemiyet dağılsın!.. dediler..

«Musa Çelebi, henüz ruh teslim etmemişdi. Vücudunu delik deşik edenler de Paşayı merdiven başında görünce kaçmış, saraydan çıkmışlardı. Ağır yaralı delikanlıyı, bir çul çaput çuvalıymış gibi sarayın duvarı üstünden savurub, dışarı, meydan tarafına attılar, orada üzerine bir kere daha hançer üşürüldü. Çırıl, çıplak soyduktan sonra kanlı cesedini At Meydanında bir çınarın altına bırakdılar. Durmadan yağan kar, mâsum gencin kefeni oldu.

«Sultan Murad Musa Melek Çelebinin katledildiğini öğrendiği zaman, yüreğinin tâ derinlerinden bir ah çekerek:

— Ya Rab!.. bu mazluma kıyan zâlimlerin haklarından gelmeğe sen bana kudret ver!.. diyerek ağladı. (B.: Mûsa Melek Çelebi).

«Pâdişâhın fedakâr bendelerinden bir kaç kişi, ya Yeniçeri, yahud sipâhi kıyâfetinde ve muhakkak ki, gece yarısından sonra olacakdır, Musa Çelebinin nâşini atıldığı yerden kaldırıp, kaçırdılar ve Eyyüb Sultana götürüp defnettiler. O asrın adamı Evliyâ Çelebi, Sultan Muradın bu sevgili gözdesine baş ve ayak şâhideleri ve sandukası kabart-

ma güllerle müzeyyen pek mükellef bir kabir yapdırttığını yazıyor, ve kabrinin cadde üzerinde olduğunu söylüyor; caddenin adı belli değil, Eyyubun hemen her tarafında uzun zaman aradık, bulamadık.

«Hasan Halîfe ile Defterdar Mustafa Paşanın katli — Ya, o 14 Mrat Pazar günü, ve ya 15 Mart Pazartesi günü, Musa Çelebinin şehid edildiği gün, ihtilâlciler evvelâ Yeniçeri Ağası Hasan Halifeyi, ve sonra, Defterdar Mustafa Paşayı da buldular.

«İstanbul'da köşe be köşe aranıyorlardı. Hasan Halîfe, Ağakapusundan kaçıp saklandığı Mehterhânede yakalandı, bir ata bindirilip At Meydanına getirildi. Etrafını deryâ gibi yeniçeri ve sipâhi sarmış, gazablı naralar dalga dalga yükselir çarpar, biçâre genç adam, Naîmâ burada civan kelimesini kullanıyor, ölüm korkusu ile vahşetle bakınarak:

— Bana kıymayın.. Vallahi, devlet işleri için pâdişah huzurunda söz söylemiş değilim, beni azad edin, başımı alup başka diyara gideyim, beni nâ hak yere katletmeden size ne hâsıl olur!.. diye yalvarıyordu..

«—Etrafındaki binlerce yeniçeri ve sipâhi, hepsinin yüzünde, kin ve hased vardı; hepsinin yüreği taş gibiydi. Ağızlardan çıkan yalnız küfür ve hakaret idi. En yu muşak konuşanı:

— Bre sefih oğlan!.. mülûkâne saray ve pâdişâhâne yalılar yapup, arzı ihtişâmı bilirsin!.. Bre o kadar devlet senin gibi oğlana neden lâyıkdır?.. diyordu.

Biri başsız iki çıplak cesed sallanıyordu.
(Resim : Sabiha Bozcalı)

«Bir ara, bir adam Hasan Halifenin başına doğru bir sopa indirdi, bu sopayı o anda hançer ve kılıçlar tâkib etti, atından düşürdükleri ağayı lâhzada öldürdüler ve lâhzada anadoğması soyarak ayak bileklerine ip geçirdiler, At Meydanına sürüyerek götürdüler, meydandaki çınarlardan birinin bir dalına ayaklarından baş aşağı astılar.

«Öldürüldüğü zaman Yeniçeri ağalığı üzerinde bulunuyordu, yahud ki azledilmiş, fakat yerine bir başkası tâyin edilmemişdi. O gün Sultan Murad tarafından ocakdan yetişme Köse Mehmed Ağa, Yeniçeri ağası tâyin edildi.

«Defterdar Mustafa Paşa da, ya aynı gün, ya bir gün sonra Vefâda bir evde bulundu. Evvelâ At Meydanına, oradan Sadırazam Receb Paşanın Sarayına götürüldü. Sadırazam Paşa hemen atlayıp sarâyı hümâyuna gitti. Sultan Muraddan Mustafa Paşanın idam fermanını aldı, döndü, Mustafa Paşayı elleri arkasına bağlı siyâset meydanına çıkardılar ve çökertip boynunu vurdular. Başsız cesed ihtilâlcilere verildi, artık bir kaaide olmuşdur, hemen çırıl çıplak soyuldu, ayaklarına ip takıldı, ve Hasan Halifenin sallandığı ağacın başka bir dalına baş aşağı asıldı. Kesik başı ne oldu?.. bir kayde rastlamadık.

«Bu iki çıplak cesed, soğukdan kas katı olmuş, bir kaç gün karlı buzlu rüzgârla lâpâ lâpâ savrulan kar arasında, garib garib, vahşetle sallanıp durdu. Aşağıdaki kıt'a adı meçhul bir halk şâirinindir:

Biri başsız idi birisi başlı
Biri tâze civan birisi yaşlı
Defterdar Paşanın aslı Ayaşlı
Hasan Ağa şehrî civan dört kaşlı.

«Bu uzun ihtilâlde ayak takımı gılzetinin ne hal aldığını gösteren acı ve müthiş misallerdir:

Yeniçerilerle kapukulu sipahisinin peşine takılıp ihtilâle katılan cebeciler toplandılar:

— Bre canım, biz adam değil miyiz.. dediler, yeniçeri ile sipahi sadırazamı, yeniçeri ağasını ve padişahın şöyle makbul bir nedîmini paraladılar, biz dahi zabitlerimizin hakkından gelip şânımızı isbat etsek gerektir!..

«Hemen cebeciler ocağından şöhret sahibi bir çorbacı ağanın evine hücum ettiler. Çorbacıyı paralayıp öldürdüler, evini yağma ettiler, ve yeniçeirlerle sipahilere uyarak paraladıkları o garip adamı çırılçıplak soydular, ayaklarına ip takıp mâhut çınara asmak üzere At Meydanına getirdiler, fakat sipahiler mâni oldu:

— Yok!. dediler, cebeciler çorbacısı bir adam mıdır ki, böyle kibarlarla beraber aynı ağaca asılsın!..

«Bu kanlı vakalardan sonra İstanbul bir müddet yeniçeri ve sipahi zorbalarının elinde kaldı. Tabanı yarık, yeni yakası bitli, ırzını nâmusunu bir lüle tütüne değişir ve tüyünü düzmek için de ihtilâl günlerinde saray ve konak yağmalarını fırsat bilir kaldırım uşakları eclâf da birer sokak ağası oldular; her türlü şenaat, fuhuş, rezalet göz göre işlenir oldu, pervasızca sokağa döküldü

«Manzara ihtilâlci zorbaları da düşündürmeğe başlamıştı. Sipâhilerin söz sahiplerinden Saka Mehmed, Cin Ali, Salih Efendi, Çalık Derviş, Mahmudağaoğlu, Yemişçi Mustafa ve daha gayrileri toplanıp konuştular ve şu ağız birliğine vardılar:

«Hazmedilmez ve asla af edilmez işler yaptık. Bu mertebe isyandan ve âlemi şu hâle düşürdükten sonra bu pâdişah eline fırsat düşünce bizi sağ bırakmaz, nereye kaçsak, nerede gizlensek bize kurtuluş yoktur. Bizim için tek halâs yolu Sultan Muradı tahttan indirip kardeşlerinden birini padişah yapmaktır. Yeni padişahın yanında birer mevki sahibi oluruz, âleme yeni bir nizam veririz, padişahı kendimizden hoşnud kılarız...» dediler.

«İçlerinde büyük nüfuz sahibi olanlardan biri Rum Mehmed Ağa idi, ortaya atılan bu yeni ve büyük, ve belki de yeniden pek çok kanların dökülmesine sebep olacak fitneye şiddetle itiraz etti:

— Pâdişahımızı aldatanlardan istediğimiz gibi intikam aldık, fitneyi daha ileri götürür isek, âlem zâten ayak üstünde, eliyazibillâh devlet güneşini söndürürüz, devleti âliosman munkariz olur!. dedi. Fakat söz geçiremedi. Zira sipahi zorbaları bu madde için de Receb Paşa tarafından gereği gibi ifsad edilmişlerdi.

«Tahttan padişah indirme, Osmanlı tarihindeki ihtilâllerde daima en büyük iş ola gelmiştir, sipahilerin kendi başlarına başarabilecekleri şey değildi, yeniçeriler ile mutlak şekilde ittifak etmeleri lâzımdı. Onun içindir ki, kendi aralarında kesin kararı verdikten sonra sipahi zorbaları yeniçeri ocağına baş vurdular.

Saraydan çıkma Hasan Halifenin yerine yeniçeri ağası olan Köse Mehmed Ağa (B.: Mehmed Ağa, Köse) ocaktan yetişmiş, çekirdekten yeniçeri idi; Sultan Murada sadakatle bağlı kaldı; Yeniçeri neferlerini de, ocakta kademe kademe yükseldikçe hoşnud tutagelmiş, neferin gönlüne girmişti. Ocaklı; «Bu bir büyük meseledir, ağamız nerede ise

biz oradayız..» dedi. Köse Mehmed Ağa da, sipahi zorbalarını asla ürkütmeden padişah değiştirmenin vehametini anlattı, yeniçeri ocağı sipahilerin cülûs teklifini şiddetle reddetti.

«Köse Mehmed Ağa günde bir kaç sefer gizlice saraya gidip padişah ile buluşmakta ve dışarıda olup bitenleri tezi tezine Sultan Murada arz etmekte idi. Güçlükle önlediği bu yeni fitneyi de anlatırken:

— Pâdişahım, bu maddenin de başı Receb Paşadır, Musa Çelebiyi de Canbuladoğlu ile söz birliği edip senden alan ve o mazlumu yeniçerilerin haşeratı ile sipahilere paralatan odur.. dedi, ve sipahi zorbalarından Rum Mehmed Ağanın da cülûs meselesine muhalefet ettiğini söyledi.

«Sultan Murad Rum Mehmede gizlice şâhâne ihsanlarda bulundu, yeniçerilerin ve Rum Mehmedin muhalefeti Receb Paşanın hazırladığı yeni fitneyi alevlenmeden bastırdı (B.: Mehmed, Rum).

«Sinirli hava biraz yatıştı, padişahımız olup biten maddelerde cümle suçları bağışlamıştır.» sözü çıktı, ve işte bu sâkinleşen hava içindedir ki, mübarek ramazan ayı girdi.

Ramazan geceleri rezâletleri.
(Resim : Sabiha Bozcalı)

«Nakletmekte olduğumuz vakalar hicrî takvimde 1041 yılının receb ve şaban aylarında geçmiştir. O yılın Ramazanı da martın yirmi ikinci günü girmişti.

«İhtilâl içinde hicrî 1041 (M. 1632) Ramazan Rezâletleri — Naîmâ Efendi şöylece anlatıyor:

«Ramazâni şerif geldi. Sipahi kıyafetine girmiş halk eşkiyası, şeytan kılıklı hayta ve hezele güruhu takım takım, hepsi pür silâh, semt semt kurdukları meclislerde ıyşü işret sofraları donattılar, ve fisku şenaatlerine devam ettiler. Kimi güzel güzel yüzlü ve kimi de acaip dev misali koca koca heykeller, kuklalar yaptılar, sokaklara kandillerle yer mahyaları kurdular, arkalarında bir sürü baldırı çıplak, davul zurna ile Allah Allah sayhaları gök yüzünü tutarak, ve geceleri de ellerinde meşalelerle İstanbul sokaklarını dolaşmaya başladılar, ve İstanbul halkından zorla kukla ve mahya seyri ve eğlencesi pa-

rası topladılar. Vüzerâ, ulemâ, kibar ve zenginlerin kapularına bu şehir çetelerinden biri gelir dayanır, bahşişini alıp giderken köşe başından bir yeni güruh çıkar gelirdi. Kuklalarını, çengilerini köçeklerini oynatır, çuha, kumaş, nakit kuruş ve akçe, her kapunun şânına lâyık ihsanını alırdı.»

«Büyük müverrih hicrî 1041 Ramazanının rezaletlerini tasvire şöyle devam ediyor: «Yeniçeri ve sipahinin erazili ve baldırı çıplak şehirliden davullu zurnalı ve kuklalı köçekli soyguncular bir kapuya vardıklarında yüz kuruş verilse:

— Bu falanın kapusudur, buraya bin kuruş bahâ biçdik!.

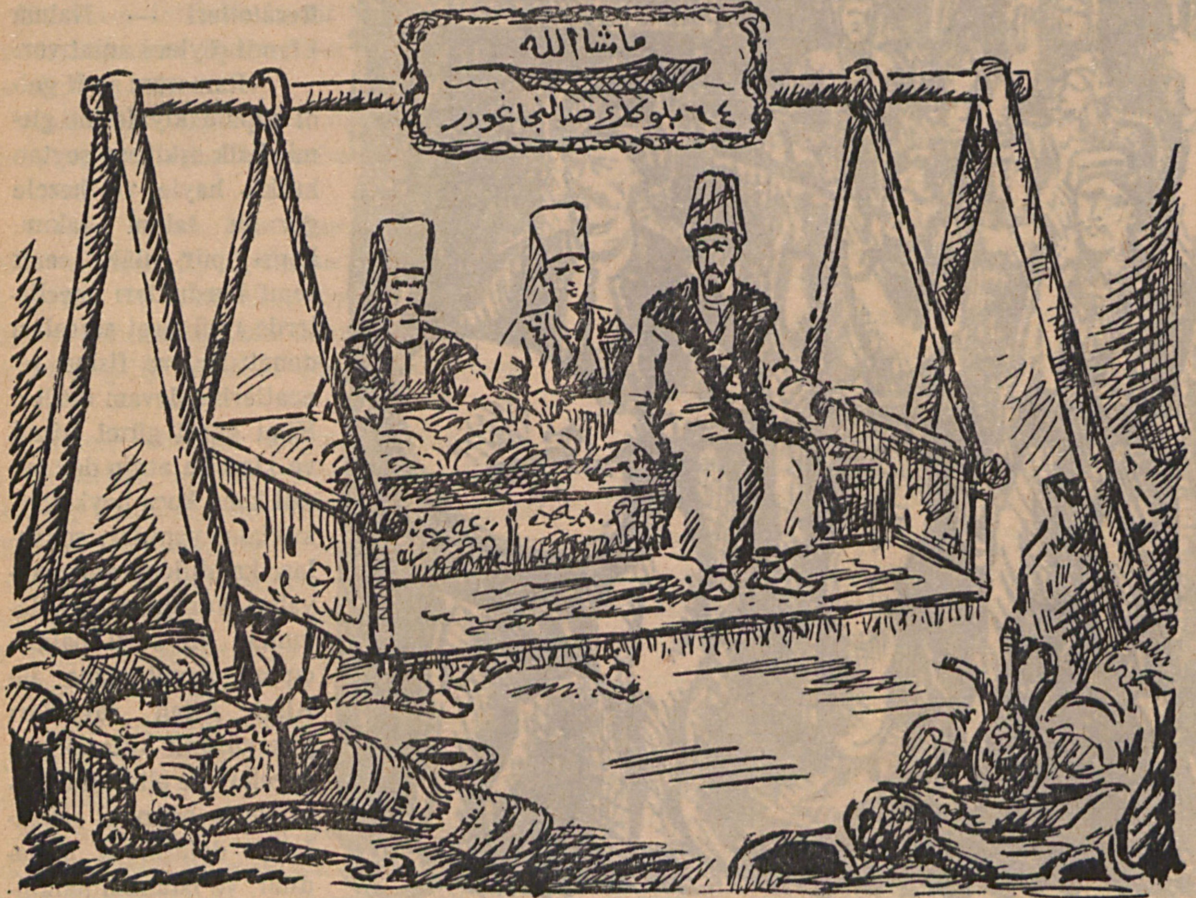
— Yok!. bura filân devletlinin menzilidir, temâşâ parası ikibindir!. derlerdi.

«Yine Hasanbeyzâde ile Naîmâ'dan öğreniyoruz istedikleri bahşiş verilmiyecek, veya bahşişin çıkması azıcık gecikecek olsa ellerindeki meşaleleri o devrin o muhteşem ahşap saray ve konakalrının geniş saçaklarına ve şahnişinlerine doğru kaldırarak:

— Şu kadar yüz kuruş ve şu kadar çuha ve kumaş tîz getirin yoksa konağı yakıyoruz!... diye saçakları meşalelerle tutuştururlardı, çâresiz menzil sahibi haytaların ayaklarına düşer yalvarır, tutuşturulan saçağı söndürtür ve istediklerini de verirdi.

«Bayram rezâletleri — Ramazan sona erinceye kadar bu davullu zurnalı, köçekli çengili, kuklalı, meşaleli gece çapulları devam etti. Yalnız büyük konaklar, saray yavruları ve saraylar değil, nâmus erbabından orta halli kimselerin kapuları da çalındı, herkesin evinde hediyelik hazır eşya bulunmaz, o şehir eşkiyasına tâze gelinlerin veya gelinlik kızların sandıklardaki çeyiz eşyaları verildi.

«Bayram oldu, üç gün de sokaklara, meydanlara salıncaklar kurdular, devlet erkânını İstanbul âyan, eşraf ve kibarını, düğüne dâvet eder gibi kınalı mumlarla salın-

Bayramda salıncak rezâleti.
(Resim ; Sabiha Bozcalı)

caklara dâvet ettiler, salıncaklara gelenler de çuha ve kumaş ve boğca boğca çamaşır ve esvap bayram hediyeleri ile geldiler, her salıncakta bir dükkân dolduracak mal toplandı. Ve fareza bir vezire yüz mumdan fazla geldi, her mumum üzerine: «Bu falan salıncağın mumudur» diye bir de kâğıt vardı. Mum alanlar salıncaklara verecekleri hediyelerin defterini yaptırdılar, arabalara yüklenen hediye denkleri salıncakları birer birer dolaşarak bu defterlere göre dağıtıldı. Tam rezalettir.

Bayramdaki küstahlıklarını padişahın anası Kösem Sultan ile bizzat padişahı dahi kınalı mumla salıncağa çağıracak kadar ileri götürdüler; kendileri gelmediler ama, hediyeler geldi.

«Bu 1041 Ramazanında ve Ramazan bayramında olanları anlatırken Naîmâ Efendi: «Nice erâzil ve bî edeb câhiller ramazan günleri alenen oruç bozdular, sokaklarda, kahvehanelerde tütün içtiler, alenen şenâati kabiha, fuhuş irtikâp ettiler, kimse men'ine kaadir olmazdı. Aşikâre meclis kurup çalgı ile köçek oğlan ve çengi avret oynattılar, içki içtiler, sokaklarda avrete ve tâze oğlana taarruz etmek gibi nice mel'anetleri oldu ki, anlatılması bile müstehcendir» diyor.

«Yine onun anlattıklarıdır: «Yalın ayaklarına bir papuç almağa kudreti olmayanlar katar sahibi ağa oldu, bayramdan sonra da hepsi mekânına menziline çekildi, ortada ancak zorbabaşıları kaldı.»

«Fitne kundakçısı Receb Paşanın idamı — Asıl ortada kalan fitne kundakçısı sadırâzam Receb Paşa idi.

«Yeniçeri Ağası Köse Mehmed Ağanın sadâkati ve sadâkat yolunda cesâretle himmet ve gayreti sâyesinde yeniçerileri kendi tarafına çevirmeğe muvaffak olan Sultan Murad, artık ne Receb Paşadan, ne de sipahi zorbalarından korkacaktı. Bayramın ayı çıkmadan, 28 şevval 1041 ve 18 mayıs 1632 salı günü ki bir dîvan günüdür, paşa erkenden saraya geldi. Gelir gelmez dîvan toplanmadan padişah tarafından huzura çağırıldı, kuvvetle tahmin ediyoruz ki, vak'a Arz Odasında geçmiştir. Aksak adımları ile huzura çıkan Receb Paşa osmanlı protokolu icabı taht eşiği, saçağı öpecekti, buna resmî istilaahında «ayak öpme» denilir; fakat yine o protokol icabı sadırazamlar huzura divan dağıldıktan sonra girerlerdi; vakitsiz erken dâvet kendisini şaşırttığı için bir tereddüt ânı geçirmişti. Sultan Murad kaşları çatık:

— Beri gel Topal Zorbabaşı!. dedi.

«Bu hitab Receb Paşanın «canını başına sıçrattı», alçak adamlar cebîn olurlar, kendilerinde aciz ve karşısındakinde kuvvet his edince hemen zelil olurlar:

— Hâşâ padişahım!.. Vallah billah padişahımın rizasından dışarı zerre kadar hareketim yoktur!. diyerek türlü türlü yeminler etti.

«Receb Paşanın ayak dîvânı günündeki tehdidini unutmamış olan Sultan Murad:

— Bre kâfir abdest al!. dedi.

«Kendi tezvir ve fesadı ile ayaklanıp kükremiş olan Yeniçerilerle kapukulu sipahileri bir takım mâsumların başını isterken âdetâ alay ederek «Uşak efendisine fedâ ola gelmiştir!.» diyen Topal Receb Paşanın dili tutuldu, sızılı bacakları da gövdesini çekemiyerek olduğu yere çöktü. Ölüm karşısında abdest almak muhakkak ki, metânet ve celâdet sahiplerinin işidir. Padişah onun bu zelil çöküşünü seyre tahammül edemedi:

— Tîz şu hâinin başını kesin! dedi.

«Hazırda cellâd yoktu. Zülüflü baltacılardan iki zeberdest tuvana kemend atarak boğdular.

«Dalga dalga uzun bir ihtilâlin sağladığı sadırazamlığı ancak üç ay sürmüştü. Bu üç ay içinde saraya her gelişinde kapukulu sipahîsi zorbalarının namlılarından bir kaçını da yüzlerce adamları ile peşine takar, Bâbıhümayuna kadar bu avâmî kuvvet gösterisi ile gelirdi; o gün de öyle gelmişti, sipahiler Bâbıhümayun önünde paşalarını bekliyordu: «kemendin izi boynuna kara yılan gibi sarılmış», Receb Paşanın cesedini bir hasıra koydular, ve hasırla sürüyerek Bâbıhümâyundan dışarı bıraktılar. Sadırazamın boğuk cesedini gören paşalılarla sipahileri bir dehşet aldı az evvel kabadayı nümayişi ile el kol sallayıp pala bıyık buran adamlar bir anda çil yavrusu gibi dağıldı.

«Receb Paşanın boynundan alınan mührü hümayun «Tabanıyassı» lâkabı ile meşhur Arnavud Mehmed Paşaya verildi, padi-

şahın yeni sadırazamına ilk hitabı da:

— Göreyim seni, zorbaların hakkından gelesin!.. demek oldu.

«**Sinanpaşa köşkü yemini ve büyük fitnenin sonu** — Biri ağa, biri paşa iki adaş, Köse Mehmed yeniçerileri zabtu rabt altına alınca Düztaban Mehmed de zorba kapukulu sipahilerinin hakkından gelmeye muvaffak oldu.

«Receb Paşanın idamından sonra sarayda deniz kenarında kale bedeni üstünde Sinanpaşa köşkü önünde, fakat bu sefer padişahın isteği ile büyük bir ayak divanı toplandı. Şeyhülislâmın ve yüksek mevki ve pâyeli ulemanın, sadırazam ve bütün vezirlerin, devlet erkânının, İstanbul âyan ve eşrafının, ve yeniçeri ağası ile yeniçeri ocağının bütün katar ağaları ile çorbacı ve odabaşılarının, sipahi bölük ağalarının iştirâk ettiği bu dîvanda, padişahın oturduğu taht, köşkün bahçeye açılan kapusu önüne konmuştu. İlk sözü padişah aldı; âlemin keşmekeşinden devletin gördüğü zararları anlatarak uzunca bir konuşma yaptı ve nihayet:

— Yeniçeri ve sipahi kullarım aralarından bir kaç ihtiyar kimseleri seçip göndersinler, dilekleri ne ise bu dîvanda söylesinler, ve burada verilecek karar ne ise, ona razı olsunlar, âleme bir nizam verelim artık!. dedi.

«Yeniçeri ve sipahi neferlerinin temsilcileri de geldi. Köşkün altındaki sahil boyu da sipahi ve yeniçeri ile, adım atılamayacak şekilde doldu.

«Bu ayak divanında Sultan Murad önce yeniçerilere hitap etti:

— Bu devlette asker, ulu ecdadıma itaat ede gelmişken siz o yoldan çıktınız, âsi oldunuz, bunca vak'alar oldu.. Devlet binası sarsılıyor!... Düşmanlara fırsat düşüyor!.. Bunun sonunun dünyada husran ve âhirette de gazabı Rahmen olduğunu bilin!. dedi.

«Yeniçeriler padişahı alkışladı, ve yeniçeri ağası Köse Mehmed Ağa ocak adına:

— Devletli Pâdişahım, sen bizim pâdişahımızsın, bizim sana bir veçhile muhalefetimiz yoktur, dostuna dost, düşmanına düşmanız.. dedi.

Sultan Murad:

— Aranızda fitne ve fesad koparmış bedbahtlar vardır, sizi iki cihanda bednâm eden onlardır, sözünüzün doğruluğuna inanmam için o makuule müfsidleri himâyeden elçekip bana teslim edin, onları katlile ortadan nifak ve fesâdı kaldıralım! deyince yeniçeri ağası ve bütün ocaklı bir ağızdan:

— Biz şevketli pâdişahımıza itaat üzereyiz, maazallah o eşkiyayı himâye etmeyiz, pâdişahımıza kulluğa gerekmeyen ocağımıza da gerekmez!. diye bağırıştılar.

«Sultan Murad «Vallah mı, Billâh mı» diye yeniçerilere, ortaya konulan bir mushafa el bastırarak bizzat teker teker yemin ettirdi, ve bu yemini divandaki ulemâya resmen ve şer'an tescil ettirdi.

«İşte Sinanpaşa Köşkü ayak dîvanındaki bu yeniçeri yeminidir ki, Sultan Murada ayaklanmaların ön saflarında bulunmuş yeniçerilerle kapukulu sipahisi zorbalarının âmansız tedibine imkân verdi. O dalga dalga ihtilâle ön safda karışmış olanlardan tek kişi sağ bırakılmadı. Dokuz yıldan beri devam edegelen Büyük Fitne devrini Dördüncü Sultan Muradın amansız kanlı istibdâdı kapadı» (B.: Murad IV).

BÜYÜKGÜNGÖR (Mehmed) — Matbaa makina ustalarından; 17 Temmuz 1911 de Dedeağaçda doğdu. aynı yılın Eylülünde, henüz iki aylık iken Balkan Harbi muhâciri olarak ana kucağında İstanbul'a geldi; ,Sarıgüzelde yerleşdiler; iki yaşında iken annesini, dört yaşında iken babasını kaybeden sabî, ilk tahsilini türlü güçlükle tamamlayarak 1922 de on bir yaşında iken Matbaai Âmireye (Devlet Basımevine) çırak olarak girdi; önce mücellidhânede çalıştırıldı ,sonra aşırı heves ve istîdâdı nazarı dikkati çekerek makina dâiresine alındı, ve orada çalışkanlığı ile ustalığa kadar yükseldi. Devlet müessesesi bu büyük matbaada, çok mühim eserlerin baskısı onun titiz dikkatine emânet edilerek otuz sekiz sene hizmet ettikden sonra 1950 yılında Devlet Matbaasından ayrılarak piyasa matbaalarına geçdi, muhtelif müesseselerde ustabaşılık yapdı.

Mesleği dışında mûsikiye merâkı olup 1926 da onbeş yaşında iken ûdî Emriye Hanımdan ud ve usul dersi almışdı; plâklardan kulak dolgunluğu ile makamlar ezberledi; 1948 de de Ârif Sâmi Toker'den altı ay kadar ders alarak büyük faydalar sağladı; şar-

kılar besteledi; güfte ve bestesi kendisinin Hüseyni makaamından düyek usûlünde «Bu gecem de yine geçdi bin âhü vâh ile» şarkısı 3 Mart 1953 târihinde Ekrem Güyer tarafından Ankara Radyosunda okundu; on kadar bestesi vardır, bunların arasında kendisinin en çok sevdikleri «Bir derin sızıdır hâtıran bende» ve «Dün seni gördüm güzel yüzün solmuş» şarkıları ile «Yârim gitti çeşmeye aman güzel oğlan» türküsüdür (1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK HAMAM — Bir çifte hamam olup Üsküdar hamamlarının en büyüğü; Türk yapı san'atının Üsküdarı tezyin eden bir şâheseri idi; çarşı boyunda olduğu için Çarşı Hamamı adı ile de meşhurdur; Hadikatül Cevâmide ise «Yeşildirekli Hamam» adı ile kaydedilmişdir; hayrâtına gelir olarak İkinci Sultan Selim'in zevcesi ve Üçüncü Sultan Murad'ın anası Nurbânû Sultan tarafından yapdırıldığı için «Vâlide Sultan Hamamı», veya «Atik (Eski) Vâlide Sultan Hamamı» isimleri ile de anılır. (Nurbânû Sultanın yine Üsküdar'da Toptaşında Atik (Eski) Vâlide Camii diye anılan büyük camiinin yanında bir çifte hamamı daha var idi); muhtelif kaynaklarda beş isim altında kaydedilmiş olan Büyük Hamam bir Mimar Sinan yapısıdır; Nurbânû Sultanın vâlide sultanlığı zamanında yapılmış olduğuna göre, oğlu Üçüncü Sultan Murad'ın cülûs tarihi olan 1574 ile kendisinin vefâtı tarihi olan 1583 arasında inşâ edilmiş olması gerekir; dâhî mîmarın son yapdığı hamamdır (Sinan'ın ölümü 1588).

Klâsik Türk hamam yapısı plânında idi: Fenerli büyük bir kubbe altında câmekân (soyunma yeri), bir soğukluk; bir göbek taşı etrafında dört halvet ve üç sofadan mürekkeb, göbek taşı üstü büyük bir kubbe, halvetler dört küçük kubbe ve sofalar üç beşik kubbe ile örtülmüş harâre, yıkanma yeri.

On yedinci asır ortasında yaşamış Evliyâ Çelebi bu hamamı «Çarşı Hamamı» ismi ile kaydederek şunları yazıyor:

«Üsküdarda çarşı içinde Çarşı Hamamı gaayet müferrik hoş havâ, hoş binâ bir hamamdır. Mahbûb ve pâk dellâkleri ve fûtei nîlgûnleri vardır».

İstanbul Kadılığınca tanzim edilmiş hicrî 1147 (milâdî 1734-1735) tarihli bir hamam defterinde Üsküdardaki Büyük Hamamda üçü Arnavud (B.: Arnavud Dellâklar) ve onbiri ecnası sâireden olmak üzere 14 nefer hamam uşağı bulunduğu gösterilmiş ve bunlar isimleri ve memleketleri ile teker teker tesbit edilmişdir ki şunlardır:

46. yeniçeri ortasından emekli ser nöbet dellâk kara sakallı Üsküdarlı Ahmed bin Mehmed, dellâk ihtiyar Üsküdarlı Mustafa bin Abdullah, dellâk ihtiyar Üsküdarlı Hasan bin Mehmed, dellâk cebeci neferi ihtiyar Üsküdarlı Mustafa bin Mehmed, dellâk kara sakallı Üsküdarlı Ahmed bin Mustafa dellâk tâze oğlan Üsküdarlı Mustafa bin Mustafa, dellâk çârebrû oğlan İstadveli (Arnavud) Mustafa bin Osman, dellâk kumral bıyıklı İlbesanlı (Arnavud) Hüseyin bin Mustafa, natır sarı bıyıklı İstadveli (Arnavud) Abdi bin Ömer, natır ihtiyar Üsküdarlı Veli bin Mehmed, natır kır sakallı Köle Yusuf, natır cârebrû oğlan Malatyalı Hüseyin bin Mehmed, külhancı Sivaslı zimmî (hıristiyan) Benli.

Yukardaki kayıddan 1734-1735 arasında Büyük Hamamda 9 dellâk ve 4 natır çalışdığı görülüyor ki o tarihlerde bu büyük ve güzel hamamın gürül gürül işlediği anlaşılır; garib bir tesâdifdir ki o tarihlerde bu hamamın 9 dellâkinden beşinin adı Mustafa'dır.

Yine aynı defterde Büyük Hamamda 10 nefer gedikli hammal kaydedilmişdir ki bunların hamam odunlarını indirip istif ettikleri, kütük yardıkları külhana odun taşıdıkları, ve icâbında müşterilerin boğçalarını taşıdıkları söylenebilir.

Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca bu hamam hakkında bize şu notu tevdî etmişdir:

«Üsküdarımızın en büyük hamamı idi. Bu hamam üzerine geçen asrın diyar garibi saz şâirlerinden Âşık Veysel'in bir destanı vardır, Tophâneli Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında elime geçmişdir ki Veysel'in Râzi'ye destancılık vâdisinde hocalık ettiğini sanırım. Veysel Ağa'nın destanında mühim olan nokta Büyük Hamamın, bir tarih zikretmeden ciddî bir tâmir görmesinden bahsetmesidir. Öyle tahmin ediyorum ki gazetenin yaygın olmadığı, ve belki de gazetenin mevcud olmadığı o devirde, bir müddet kapalı kalan hamamlar, ilân mâhiyetinde böyle destanlar yazdırılarak ve basdırılarak halka bildirilirdi, Âşık Veysel'in destanını hamamcı hesâbına ilân gibi yazdığı söylenebilir. Düşükce bulduğum bâzı

yerlerini tashih etmek küstahlığını gösterdiğim 20 kıt'alık destan şudur:

1. Ey ahbâbı safâ ehli muhabbet
Ey şehrî dilberan yârı şekerleb
Vasfidem size bir dilküşâ hamam
Eylemek gerekdir teşrîfe rağbet

2. Şehri Üsküdarda çarşı içinde
Misli yokdur ne Acemde ne Çinde
Büyük Hamam diye meşhûri âlem
Yeni tâmir gördü hele geçende

3. Binâsı metindir çifte hamamdır
Esbâbı zevkü safâ hem tamamdır
Hergün nice bey paşa âyan gelir
Bâzısı da esnaf ile avamdır

4. Şâhirâh üzere kapusu anın
Bir âlî kubbesi var câmekânın
Zemîni ak mermer ortası havuz
Etrâfı gülistandır şadırvanın

5. Avâmın havâsın ayrılmış yeri
Hasır üstü kilim döşeli biri
Ayânü eşrâfa serilmiş şilte
Hamamda âdettir kadimdenberi

6. Misk gibi gül kokar havlu peştemal
Kahveci Ârif bir tâze gülcemal
Yanaşmaıar dahi gaayetle hobrû
Natırlar nâzikdir sâhibi kemal

7. Buyur gel efendim bâşımın tâcı
Bu kebir hamamda cânın ilâcı
İbrişim keseler misk sabunları
Sizler için getirtmişdir hamamcı

8. On nefer dellâki şehbaz civandır
Hem ikisi anın tâze fidandır
Biri şehrî Üsküdarın gülüdür
Sivaslının şöhreti Erguvan'dır

9. Dellâkler karşular selâm temennâ
Soğukluk müferrih gaayet rûşenâ
Anda bir de küçük halveti vardır
Cümle tâze civanlara âşinâ

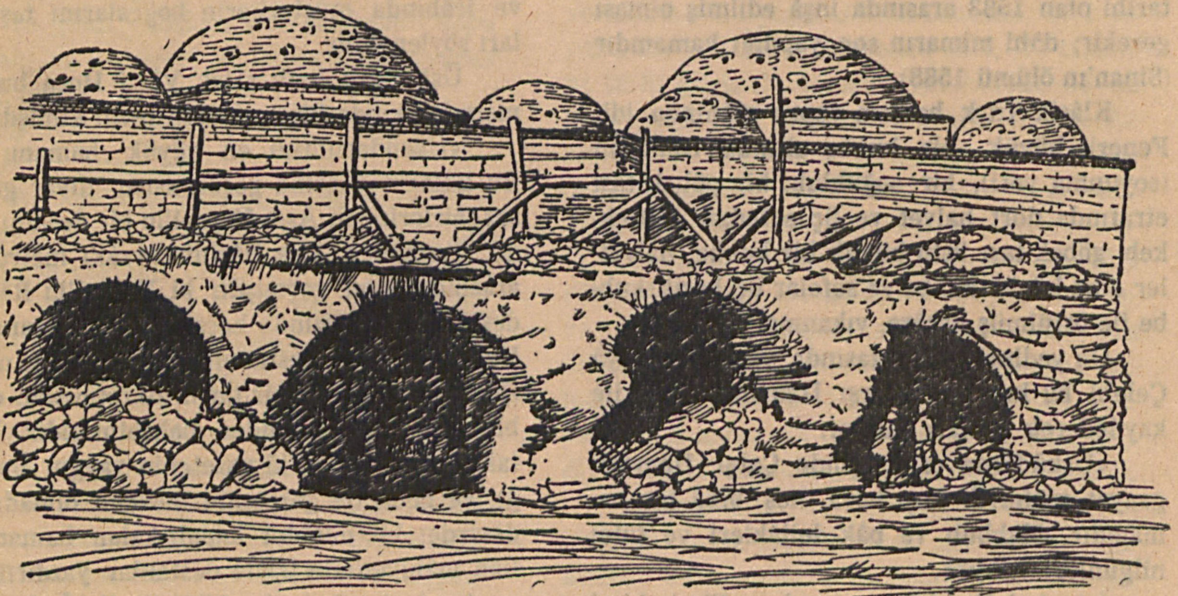
10. Ande ister isen gice yat uyu
Seyreyle uzanmış bir selvi boyu
Sanma hâli vahşet üzredir âhû
Kuzu misâlidir hepsinin huyu

11. Göbek taşı bir pâk mermerden alan
İçeri girince gel bir yol uzan
Kıl temâşâ güzellerin reftârın
Gör nasıl olurmuş servi hirâman

12. Üç sofası vardır dört aded halvet
Her birinde ayrı sanat letâfet
Mücerrebdir suyundaki şifâsı
Tatlı olur kurna başı muhabbet

13. Sivaslı Erguvan Ahmeddir biri
Şehrî Gül Hasandır öbür dilberi
Şimşir nâlin üzre reftâr iderek
Hizmetine gelir birinden biri

14. İkiz midir yaşıd mıdır bilemem
Onbeşerden yukarıdır diyemem
İşve cilve hem edeble nezâket
Mislin bir hamamda bulamaz âdem

Büyük Hamam, 1962 de.
(Resim : B. Cantok)

15. Koltuğunda lenger sabun ile lif
Gelir hizmete o dellâki lâtif
Elpençe karşında divan durarak
Sanırsın çekilmiş nurdan bir elif

16. Atup pâyi billûrundan nâlinin
El öper evvelâ şûhi nâzenin
İbrişim kiseyi alıp destine
Nâzikâne ovar çıkarır kirin

17. Temâşâ kıl cünbüşünü kâkülün
Şebnem nısal teı dânesin ol gülün
Kasem size el ayakda parmaklar
Eşi birer koçan penbe sünbülün

18. Heman bütün ihvânımız buyura
Nevcivan uşaklar selâma dura
Üsküdarda Büyük Hamam efendim
Böyle bir hamâmı dilküşâ bura

19. Üç kuruşa efendim bunca safâlar
Ama gönül çeker yük yük cefâlar
Mürüvvete yokdur endâze arşın
Selsebîl olsun bahşişi musaffâlar

20. Âşık Veysel yazdı size destanı
Görüp aklın verip nice bütânı
Bura hamam değil periler kânı
Üsküdar şehrinin hem gülistanı.

Mustafa Galib Bey adında bir zâtin 1917 de neşrettiği «Rehnümâyi Zàbıta» adlı eserinde Üsküdardakı Büyük Hamam, İstanbul'un işlemekde olan çarşı hamamları arasında gösterilmişdir. Bu eserin neşrinden az sonra, yine o 1917 yılında Büyük Hamam kapanmış, ve bu yapı san'atı şâheserinin hazin, elîm mâcerâsı başlamışdır; şöyle ki:

Onsekizinci asır ortalarında «icârei müeccele» denilen pis hilei şer'iye ile (B.: Bilicâreteyn) Evkafın elinden çıkıp eşhâsa intikal eden âbidevî eser, hamam olarak işletilmekle kiracı hamamcısını ve mülk sâhiblerini tatmin etmeyince bir müddet kapalı kaldıktan sonra o devrin büyük tüccarı Sâlim Nûri Beye tütün deposu olarak kirâlanmışdır. Sâlim Nûri Bey yedi sene kadar, muhteşem hamamı, içinde en küçük bir tahribat yapmadan depo olarak kullanmışdır. Bu arada hamamın sâhibleri ölmüş, bina 16 vârisin malı olmuşdur; tütün tüccarının verdiği kirâ hiç birisini tatmin etmemiş, sâhib oldukları eserin tarih ve sanat kıymetini idrakden âciz kafalar taşıyan bu vârisler, ellerine bir an evvel topluca bir mikdar para, bin lira, iki bin lira gibi hasis bir para geçirmek için güzel hamamın tahrib yolu ile tasfiyesini düşünmüşlerdir; Sâlim Nuri Beyin işlerinin bozulması, ve hamam - depoyu tahliye etmesi, bu köstebek ruhlu mülk sâhiblerine ilk fırsatı vermişdir. Şurasını da esefle kaydedelim ki devletin şöhretli âzâlarına huzur hakları ödediği «Muhafazâi Âsarı Atîka Encümeni» gaflet uykusundadır.

Vârisler, Sâlim Nuri Bey merhumun bir kurnasını dahi zedelemeden gül gibi teslim ettiği hamamın evvelâ içindeki bütün mermerleri 2000 liraya bir mermerciye satmışlar, ve Sinan yapısı şâheserin içine câni kazma girmiş, zeminler sökülmüş, kurnalar sökülmüş, cânım hamam, «Hoş hâvâ, hoş binâ», «Üsküdarın gülistanı», «müşterilerine misk sabunları sürülen ve bir eşi ne Acemde ve ne Çinde bulunan» o dilkûşâ hamam bir mağara oluvermişdir; çok acı ama hakikatdır, yirminci asırda vandalizm, yalnız yurdumuzda kalmışdır, on altı hissedar bir sanat şâheserinin yok olması karşılığı 125 şer lira almışlardır.

Bu sefer mağaranın duvarları için bir taşcı aranmışdır; binâ hâk ile yeksan edilecekdir, o zaman, 1929 da, bu fâcia sahnesine, aslı Gümülcinalı olup Üsküdarda tavattun etmiş bir zengin, idhâlat ticâreti ile meşgul Bay Mehmed Bozkurt el atmış, evvelâ, ne yapacağını düşünmeden, fakat yıkmamaya kararlı, Büyük Hamamı satın almak istemişdir, 16 hissedardan hamamın satın alınma muâmelesi 1929 dan 1932 ye kadar üç sene sürmüş ve binâ Mehmed Bozkurda intikal etmişdir.

Bu zât, hamamın cephesinde muhdes ahşab ilâveleri kaldırmış, cadde boyuna bir sıra beton irâd dükkânlar yapılmış; mermercinin câni kazmasının köstebek gibi oyup tahrib ettiği asıl hamamı da bir marangoz ile tâmirciye kirâya vermişdir, külhan avlusu da garaj olmuşdur.

1959 da Üsküdar Çarşı boyuna Menderes îmârı gelmişdir; ölçülmüş, hesablanmış, Mehmed Bozkurt'dan, çarşı boyuna yapdırtdığı üç beton dükkân ile, ardında, erkekler ve kadınlar hamamının câmekân kısımları istimlâk edilmiş ve yıkılmışdır; zâten mağara hâline dönen âbideye ikinci darbe inmiş, soğukluklarla harârelerden ibâret güdük bir yapı kalmışdır. Bu sefer Mehmed Bozkurt gereken makama mürâcaat etmiş, «Bu hamamı ne ya-

pabilirim?» diye sormuşdur; «Aslaa yıkamazsın!..» demişlerdir. Eshâbı Kehf «ba'de harâbül Basra» uyanmışdır; mülk sâhibi: «Kıymetini takdir edin, alın!.» demişdir, «Alamayız!.» cevabı verilince: «Camekânlar gitti, Mimar Sinan da yok, geri kalanı restore ettirip her hangi bir işde kullanabilir miyim?» demiş; «Restorasiyon projesini bizim tasdik etmemiz şartı ile evet! » cevabı verilince rahat bir nefes almışdır. Teknik Üniversitenin Yapı Kürsüsü asistanı mimar Doğan Hasol bir restorasiyon projesi hazırlamış ve Mehmed Bozkurt da 1962 yılında asîl ve necîb bir vatandaş olarak restorasıyon işine başlamışdır.

Üsküdarın muhteşem Büyük Hamamı, restore edildikden sonra bir kapalı çarşı olarak kullanılacak; Mehmed Bozkurt'un güzel bir karârı vardır; artık bir hamam olarak ihyâsına imkân kalmamış olan güzel binanın içi dükkân dükkân bölünmiyecek, içine giren, evvelâ, vahşiyâne tahrib edilmiş eski ve büyük bir hamamı, bir bütün olarak görecekdir; halvet ve sofa bölümlerine ve soğukluğa 22 çeşid iş kolunda (tuhafiye ve kırtasiyeden bakkala ve kasaba kadar) sâdece tezgâhlar konulacak, çarşı bir firmanın temsil ettiği bir müessese olacakdır; Büyük Hamam Çarşısını da M. Bozkurt kurup işletecekdir.

BÜYÜK HAMAM — (B.: Kasımpaşa Hamamı).

BÜYÜK HAMAM SOKAĞI — Üsküdar Merkez İlçesinin Çarşıboyu semtindedir; Hâkimiyeti Milliye Caddesi ile Bulgurlu Mescid ve Kassam Çeşmesi sokakları kavuşağı arasında uzanır; Hâkimiyeti Milliye Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli olarak başlar; yukarıda adı geçen cadde genişletilir iken bu sokağın bir parçası da caddeye alınmışdır. Bu satırların yazıldığı sırada sokağın sağ başında eski şirin ahşab bir ev, her ne sebebden ise yıkıcılar tarafından kaldırılmakta idi; bu evin yanında bir arsa ve bir mozayık-çini îmâlâthânesi vardır. Sokağın sol başında yapısı henüz tamamlanmamış üç beton dükkân, zemin katı tuğla, kapusuna onbir basamak mermer merdivenle çıkılan üç katlı bir ahşab ev vardır, geçen asır yadigârı sayılacak binâlardandır.

Sokağın geri kalan kısmı kabataş döşelidir; sağa sola birer dirsek yaparak iki defa kırılır, ikişer katlı mütevâzi ahşab evler görülür; ve bu manzarasını muhâfaza ederek tekrar iki dirsekle kırılır ve böylece sona erer; kapu numaraları 15 - 49 ve 8 - 28 dir; adını, bu satırların yazıldığı sırada bir harâbe hâlinde bulunan Üsküdarın meşhur hamamından almışdır (mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK HAMAM VAK'ASI — Hicrî 1225, milâdî 1810 yılında Üsküdarda geçmiş kanlı bir vak'adır; yeniçerilerin haytalık ve şehir şekaaveti yolunda her gün türlü hâdise çıkardıkları bir devir idi; baldırı çıplak gürûhundan dört nefer yeniçeri Büyük Hamama giderek hamamın müsteciri Hafız Ağadan, pala çekerek ölüm tehdidi ile bin kuruş harac istediler. Hamamcı ağa: «Ümmeti Muhammed yok mu?!. Dünkü gün ferman okundu, bu ne demekdir?! » diye bağırmağa başladı.

Bu vak'adan bir gün evvel, şehirde uygunsuz ve haydudluk yolunda olan yeniçeri eşkiyâsının aman verilmeyüp hakkından gelinmesi için bir ferman çıkmış idi. Hafız Ağanın sesini duyan ehâli sopa, balta ve kazmalarla hamama koşdu, yeniçerilerden ikisi hemen orada öldürüldü, diğer ikisi Atpazarı tarafına kaçdılar ve orada bir bostana girib tâkib eden halka tüfenk ve tabanca ile ateş açdılar, halk da silâh kullandı ve üçüncüsü de bostanda tüfenkle katledildi, diğeri de diri yakalandı, fakat o kadar çok dayak yedi ki Üsküdar İskelesindeki yeniçeri kolluğuna getirildiği zaman yarı ölü bir halde idi. Hamamda ve bostanda öldürülen üç baldırı çıplağın cesedi ayaklarına ip takılıp tahkir ve teşhir edilerek İskele Meydanına getirildi. Bir müddet ölü mü, diri mi belli olmadan kolluk önünde yatan dördüncü hayta, hayatda olduğu anlaşılınca bir kayığa konulup İstanbul'a geçirildi, Ağakapusuna götürüldü; ve o da orada, ahırda boğularak îdam olundu.

Bibl. : Cevdet Tarihi, IX.

BÜYÜK HAREKETİ ARZ — (B.: Zelzele).

BÜYÜK HAREKETİ ARZ DESTANI — Eski İstanbul hayâtı, bu arada bilhassa tulumbacılık ve külhanbeylik âleminin bir âdeti olarak, halk şâirleri büyük yangınlar, zelzeleler, ve geniş akisler uyandıran cinâyetler üzerine destanlar yazardı; ki bu destanlardan

biri de Hâlid adında bir halk şâiri tarafından 10 temmuz 1894 zelzelesi üzerine yazılmışdır (B. : Destan; zelzele). Destanın aşağıdaki metnini Tahir Alangunun «Çalgılı Kahvelerdeki Külhanbeyi Edebiyâtı» adlı eserinden alıyoruz :

1. Dinleyin ahvâli başdan ibtidâ
İstanbul şehrinde olan kazâyı
Karalar giymekde ahâli hâlâ
Nice babayiğit gitti ziyâne

2. Muharrem ayında bir salı günü
Saat de heman geçmişdi dördü
Ahâli heman bir zulüm gördü
Cihan bulanmışdı tozu dumâne

4. Zâbitler der ki:«Bu ne felâket?
Var mı bizim için câyi selâmet
Olur ise ancak Mevlâden hidâyet»
Cümlenin halleri düşdü yamâne

5. Kurtulduk mektebden, çok şükür ettik
Kimsede hal kalmadı cümlemiz bittik
Peder mâderimizi görmeğe gittik
Hazır olduk ol emrü fermâne

6. Kimisi bırakdı hep kitablarını
Kurtarmak için hem canlarını
Koşdular görmeğe hep hânelerini
Hepsinin göz yaşları oldu revâne

7. Teneffüshâne başdan başa yıkıldı
Şâkirdan zâbit sokaklara döküldü
Çok şükür Tanrıya hepsi kurtuldu
Koç kurban kesildi Rabbül Sübhâne

8. Zelzelenin akabinde başladı harik
Yıkıldı duvarlar kapandı tarik
Ahâli mallarından oldular fâriğ
Hepsinin dîdesi oldu hicrâne

9. Zâlim Çırçırlılar yangına geldi
Pervâne misâli âteşe daldı
Kurtardı çok yerleri kurbanlar aldı
Çok şükür ettiler emrül Sübhâne

10. Sandıklar gelmişdi karşı tarafdan
Ateş sardı hanı her bir tarafdan
Kurtardı cümlesin Bâri Yaradan
Lûtfundan gösterdi gayret insâne

11. Yıkıldı cümle hâneler, hanlar
Kalmadı aslaa sağlam duvarlar
Ahâlinin göz yaşı sel gibi damlar
Çok duâ ettiler ol (ulu) Yezdâne

12. Ne çâre bozulmaz takdîri Hüdâ
Hemen yardım etsin cümleye Mevlâ
Yıldırdı Fâtihin alemi hâlâ
Çıkmaz oldu müezzin ezâne

13. Yıkıldı Edirnekapu minâresi
Harab olmuşdu civarlar kalesi
Kurtulmanın yokdu gayri çâresi
Herkes dökülmüşdü bağ u bostâne

14. Yıkıldı cümle kâgir binâlar
Çatladı karakol, kışla duvarlar
Harab oldu cümle hanlar, hamamlar
Bu da ibret oldu böyle cihâne

15. Yıkıldı Yeni Câmiin külâhı
Billâh söylemem aslaa hilâfı
Ey kerem kânı Cenâbı Bârî
Yazık değil miydi bunca insâne

16. Zelzeleden Çarşı olmuşdu harab
Dökülmüş cümle taş ile türab
Burada ezilenler gaayet bî hesab
Leşleri serdiler cümle meydâne

17. Bir kimesne var mı idi hanın içinde
O da kalmışdı bu zulmün dibinde
Çıkardılar toz toprak içinde
Yazık elif kaddi döndü kemâne

18. Anı kurtardılar toprak içinden
Tuttular hemen iki kolundan
Verdi bir sedâ ol derûnundan
Çehresi benzerdi bir kahramâne

19. Allah dinü devlete vermesin zevâl
Cümlesi buldu keyfinde kemâl
Ehli servet yardımda etmedi ihmâl
Rahmet ettiler ehli islâme

20. Her bir devletten iâne geldi
Takdir böyle imiş yerini buldu
Nice canlar gül gibi soldu
Kara haber gitti bunca cihâne

21. Nasıl hareket desem bu bir zulümdür
Söz lâf anlamaz böyle bir zâlimdir
Kimi «babacığım», kimi «evlâdım» dir
Yeniden gelmişdi sanki cihâne

22. Sene bin üç yüz on iki tamam
Takdir bu hâli eyledim beyan
Söylesem çokdur hâsılı kelâm
Gayret et Hâlid işbu destâne

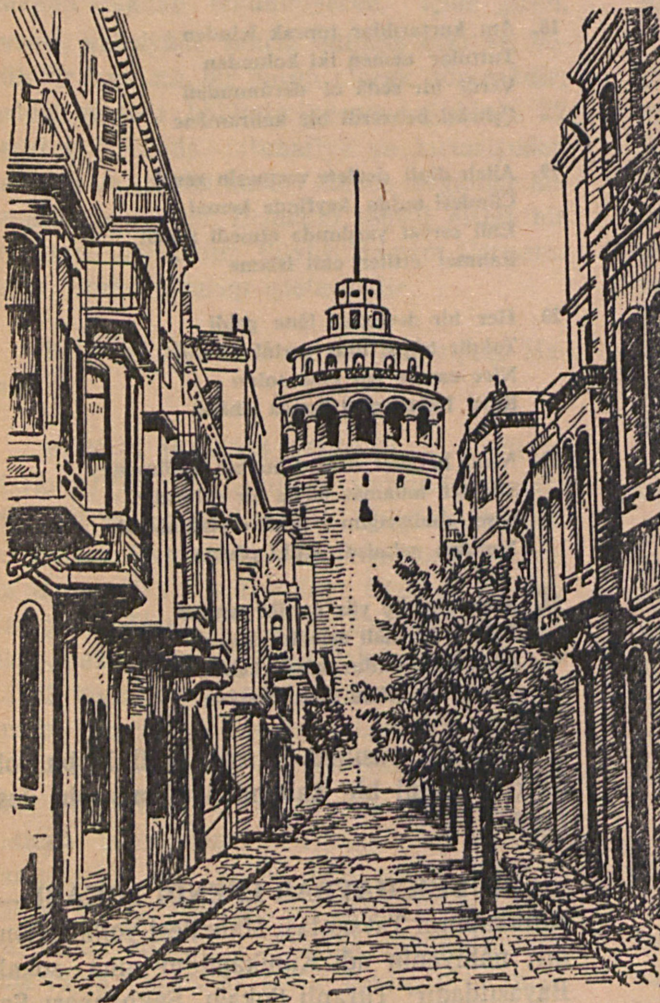
Emsâli arasında en zaif, belli ki bu yolda çok acemi bir kalemden çıkmış bir destandır.

BÜYÜK HAYDAR EFENDİ SOKAĞI — Kumkapının Tavşantaşı Mahallesi yollarındandır; nâhiyenin adı Kumkapudur ama sokak Bayazıtdadır; Turanlı Sokağı, Sekbanbaşı Sokağı ve bir isimsiz çıkmazla teşkil ettiği dört ağzı ile Bayazıd Karakol Sokağı arasında uza-

nır; Midhatpaşa Caddesi ve Dibekli Cami Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 3). Üç araba geçecek genişlikde ve paket taşı döşelidir. İki kenarında, altlarında dükkânlar da bulunan 2 - 5 katlı kâgir evler, apartımanlar sıralanmışdır; Dibekli Camii Sokağı dört yol ağzından sonra bu camii solda bırakarak daralır, zemîni de paket taşından kaba taşa tahavvül eder, ve Bayazıd Karakol Sokağına böylece bağlanır. Sokağın bu son kısmında iki katlı Çubuk Hanı görülür.

Büyük Haydar Efendi Sokağında 3 kunduracı, 2 kadın terzisi, 1 pantaloncu, 1 berber, 1 elektrikçi, 2 matbaa, 1 bakkal, 1 elbise temizleme evi, 1 kömürcü, 1 garaj, 1 oto lâstikcisi, oto levâzımatcısı, 1 camcı, Pardo Lâboratuarı, Türkiye İş Bankası arşiv dâiresi vardır. Marmara Sinemasının arka kısmı tam sokak üstündedir (Mart 1962)

Hakkı GÖKTÜRK

Büyükhendek Caddesi
(1908 den evvelki kartpostallarından B. Cantok eli ile)

BÜYÜK HENDEK CADDESİ — Beyoğlunun Şahkulu mahallesi ile Galata'nın Bereketzâde mahallesi arasında sınır, Şişhâne Meydanı ile Galata Kulesi, Kuledibi Meydanı arasında uzanır, Şişhâne Meydanı tarafından gelindiğine göre sağ kolda Şişhâne Sokağı, Lâkerdacı Sokağı, Şâir Ziya Paşa Caddesi, Portakal Sokağı, sol kolda da İlk Belediye Sokağı ile kavuşakları vardır; iki araba geçebilecek genişlikde asfalt bir yoldur; tam karşıda meşhur Galata Kulesi, heybeti ile gözü çeken ilk binâdır (B : Galata Kulesi); iki kenarı boyunca 4 - 6 katlı apartımanlar sıralanmışdır; bu binâların altı dükkân, semtin yegâne çarşı boyudur: 2 kahvehâne, 4 berber, 1 kadın berberi, 4 bakkal, 4 kasab, 5 manav, 2 helvacı, 4 tuhafiyeci, 3 elektrikci, 2 mezeci, 2 kolacı, 2 kundura tamircisi, 3 tenekeci, 1 kontrplâkcı, 1 matbaa, 1 mermerci, 1 marka - rozet atölyesi, 1 kebabcı, 1 eczâhâne, 1 balıkcı, 2 terzi, 2 nalbur, 1 tekel bâyii, 1 hurdacı, 1 fotoğrafhâne; mesken ve dükkân kapu numaraları 1 - 35 ve 2 - 66 dır. Kenaset ve Neva Salom Senagogları, Galata Mûsevî Cemaatı, Halk Dispanseri, Polis Emeklileri Cemiyeti, Galata Genclik Kulübü, ve İş Bankası ile Yapı ve Kredi Bankasının Kuledibi şûbeleri bu cadde üzerindedir (mart 1961).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK HENDEK CADDESİ KARTPOSTALLARI — Galata Kulesinin heybetli görünüşü dolayısı ile, 1908 meşrûtiyetinden evvelki devrin İstanbul manzaraları kartpostallarından birinin konusu da bu cadde olmuşdu; Beyoğlunda «Bon Marché» müessesesi tarafından basılmış olan bir kartpostal serisinin 122 numaralı resmidir; renkli ve renksiz iki çeşidi vardır, renklileri Paris'de Thénard Sokağında «Photo - peinture A. Breger Frères» müessesesinde yapdırılmışdır; eski kartpostalları satan bâzı kırtâsiye dükkânlarında hâlâ bulunabiliyor.

BÜYÜKHENDEK VAK'ASI — Şâir Bursalı Yâkubun (B. : Yâkub, Bursalı), 1887 1888 de Büyükhendek Caddesinde bostan sergisinde yanaşma Çatalcalı

Mustafa adında genç ve güzel bir gencin bir sarraf Yakonun kızı Ester'i kaçırması vak'ası üzerine yazdığı bir şiirdir:

Haber
Çok eski bir gazetede,
Rûmî 1303
1887 - 1888;
Ne kızın resmi var, ne oğlanın;
Vakanın kahramânı Çatalcalı Mustafanın
Bugün resmini çizmek güç.
Bence,
Yıkmış arkaya fesini
Şâhin başında;
On dokuz yirmi yaşında
İnce uzun dal gibi
Üstünde püskül püskül
Kapkara bir tutam kâkül
Işıklı alın.
Bir şâirindir târif!
«Zerkaa gözlü»,
Ve kaşları gürca kalın
Gümrâh,
Çatıldı mı, pek güzeldir.
Uçarı,
Sıvamış paçaları,
Büyük büyük ayakları yalın.
O ayaklar, eller,
Eski Yunandan kalmış tunç, mermer
Bir heykelden çalınmış sanki,
Güzel yüzün, zerkaa gözün dengi.
Alın yazısı, benim gibi,
Kalmamış genc yaşında
Girmediği kalıp, kırmadığı ceviz,
Boyamadığı boya.
Bakır olmuş altın adı;
Geçmişin hâtırası
Ham bir meyvanın buruk tadı.
Kahvecide çırak,
Marangozda çırak,
On yaşında tütün,
Onbeşinde rakı,
Takada tayfa,
Hamamda dellâk,
Yaprak yaprak,
Tas tas,
Küfür küfür,
Başak başak
Geçmiş çocukluk,
Geçiyor gençlik;
Terleyen bıyık,
Tüylenen yanak,
Ama hep pırpırı
Hep yalın ayak,
Mintanın üstünde bir kopuk yelek,
Belinde kuşak
1303 de Büyükhendek;
Gel oğlum demiş Kanbur Felek,
Uşak ol şu bostan sergisine.
Belinde afili peştemal,
Karpuz değil, elini kesmiş bıçkın,
Kan kırmızı.
Ve bal kutusu kırkaağaçlar, topatanlar.
Kütür kütür,
Ateş gibi oğlan;
Topuk vurur,
Kasıp kavurur
Kızı, karıyı;
Kimi Efendi der,
Kimi Bey,
Kimi Aslanım, Civanım;
Ve Kuledibi yosmaları pervâsız,
«Oğlan adın Mustafa
Gir koynuma sür safâ...»
Güldürmüş yüzünü ustasının,
Sergi
Arı kovanı.
Gece
Sergide yatar
O Adonis, o Admet,
O Sisamlı Batil,
Altında ot, bir yasdık,
Üstünde mitil.

Bir sabah ne oğlan var ortalıkda,
Ne de
Sarraf Yako'nun kızı,
Uğur yıldızı Ester'i;
İşin beteri
Beşyüz de altın gitmiş.
Artık oğlanla kız,
Herkesin ağzında sakız:
Yalın ayak, yumru topuk,
Alnı perçemli kopuk
Bıçkını sev,
Beşyüz altını al kaç,
İtin koynuna gir yat;
Hâin evlât!..
Zabtiye nasıl, nerde arasın, bulsun,
Altın kanadla uçanları?

Geçmiş üstünden onbir ay,
Mektub
Tâ Cezayir'den gelmiş,
«Bir oğlumuz var demiş Mustafa,
«Nur topu!..
«Bulduk bir kapu,
«Kıt kanaat geçiniyoruz;
«Altınlarına dokunmadım,
«Altınlar senin Yako Efendi,
«Buraya bir türlü ısınamadım Yako Efendi,
«Dönelim deriz İstanbul'a,
«Allah kerim
«İstanbul'da geçinir giderim
«Mahsus selâm ederim,
«Yako Efendi...».

BÜYÜK İSKELE AĞZI — Büyükada Vapur İskelesi'nin medhaline verilmiş olan isimdir (B.: Büyükada); iki araba geçecek genişlikdedir; sağ başda Tekel bâyii, kitabcı, kundura boyacısı ve çiçekci, berber, büfe ve İskele üstüne çıkan merdiven, iskele memurları ve

baş memurluğu odaları; sol tarafta da Denizcilik Bankası Şûbesi, kapalı bir dükkân, Belediye Zâbıtası Adalar merkez baş memurluğu, bir bekci odası vardır. İki yanda vapurlardan çıkış yolu, ortada bir bekleme salonu, bilet gişeleri ve vapurlara giriş yolu vardır. Kapu numaraları 1 - 15 ve 2 - 14 dür.

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK İSKELE CADDESİ — Büyükada yollarından, Büyükada vapur iskelesi ile bir meydancık arasında uzanır ki iskele önünde Liman Çıkmacı ve Gülistan Caddesi ile, meydancıkda da 23 Nisan Caddesi ve Mehmedcik Sokağı ile kavuşakları vardır; ayrıca imtidâdı boyunca Balıkçıl Caddesi ile de bir kavuşağı vardır.

İskele tarafından gelindiğine göre iki yanı yaya kaldırımlı, üç araba geçecek genişlikde asfalt bir yoldur; sağ başda Gülgûn Gazinosu, dört katlı kâgir bir binâ, iki katlı beton bir binâ, 1 fotoğrafcı, 1 pastahâne, 1 manav, kapalı iki dükkân ve dört katlı kâgir bir binâ; sol başda da yüzü Gülistan Caddesinde iki katlı ahşab bir binâ, yanında altında Çağlayan Gazinosu, bir katlı kâgir bir binâ altında Yeni Arman içkili gazinosu, içkili Emek Gazinosu vardır (mart 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK İSKELE MESCİDİ — (B.: Eyyüb İskele Mescidi).

BÜYÜK İSMAİL PAŞA HANI — Hamidiye (Sirkeci Tramvay) Caddesinde 4. Vakıf Hanı yanından sapan ve Sirkeci İstasyonu meydanına çıkan Mimar Kemaleddin Caddesinde 45 kapı numaralı binâ.

125 senelik mâziye sahip han, denizin dolmasından bilistifade, 250 m² üzerine, Büyük İsmail Paşa tarafından inşa ettirilmiştir; iki katlı bir yapı olan hanın birinci katında 4 mağaza, ikinci katında ise 7 oda bulunmakta olup bir kapısı vardır. Bu 4 mağazada derici, manifaturacı, bakkal, ve anbar bulunmakta; odalar ise avukat, ithalâtçı gibi meslek sahipleri tarafından işgal edilmektedir.

1952 senesine kadar Akşehir Bankasının kiracı olarak bulunduğu hanın şimdiki sahipleri Koço ve Avram Filipitis'tir. Bina, bu iki şahsa Mihalaki Filipitis'ten intikal etmiş olup hiç bir tamir görmemiştir.

Hanın altı tamamen ardiye olarak inşa edilmiştir. Manifaturacılıkla iştigal eden, kiracılardan İshak Filipitis'in anlattığına göre; Harb-ı Umumî'de Almanlar bu binayı muhkem bir hale sokarak el bombası imalâtında kullanmışlar; bombalar 4 mağazada toplanır ve umumiyetle Çanakkale'ye sevkedilirmiş.

Eskilerin «Şeyh Geylânî» veya «Emirler Mahallesi» diye andıkları semtin en eski binalarından olan Büyük İsmail Paşa Hanı'nda kiralar 10 - 100 TL. olarak tesbit edilmiştir. (Temmuz 1962).

Halûk AKBAY

BÜYÜK KAHRAMAN SOKAĞI — Fatihde Hüsambey ve Kirmastı mahalleleri sokaklarından; Arslanhâne Sokağı, Mıhcılar Caddesi ve Fatih Camii Avlusu ile kavuşduğu dört yol ağzından İtfâiye Caddesine kadar uzanır. Çamaşırcı Sokağı, Kıztaşı Caddesi, Manisalı Fırını Sokağı, Taylasan Sokağı ile kavuşakları vardır, Dülgeroğlu ve Haydarbey Sokakları ile de birer dört yol ağzı yaparak kesişir.

Fatih Camii tarafından gelindiğine göre, iki araba geçecek genişlikde asfalt yaya kaldırımlı asfalt bir sokakdır; iki kenarı boyunca 2 - 4 katlı, altları dükkân beton binâlar sıralanmışdır; Haydarbey Sokağı dört yol ağzını geçince sağ tarafta Fatih Parkı, sol tarafta da Fatih Kaymakamlığı binâsı, Belediye Şûbesi ve İstanbul Askerlik Dâiresi bulunmaktadır.

Ev ve apartımanların altındaki dükkânlar: 1 pastahâne - mahallebici, 1 mahallebici, 1 börekci, 1 eczâhâne, 4 oto döşeme atölyesi, 2 oto tâmir atölyesi, 1 garaj, 1 oto parçacısı, 1 kundura tâmircisi, 1 saatci, 1 büfe, 1 elektrikci, 1 kahvehâne, 1 manav, 1 bakkal, 1 emlâkci, 1 foto - daktilograf, 1 berber, 1 su ve havagazı tesis ve tâmircisidir. Binâlardan biri de, altında lokantası da bulunan Reşadiye Otelidir; büyük bohem şâir ve filosof Neyzen Tevfik iki yıl kadar da bu otelde oturmuşdur; binâ ve dükkân kapu numaraları 1 - 69 ve 2 - 80 dir (nisan 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK KAPALI ÇARŞI, ÇARŞÛYİ KEBİR — Yalnız İstanbul'un değil, Türkiye'nin, ve hattâ yeryüzünün eşsiz eserlerinden biridir.

Bu ansiklopedinin mümtâz kalem arkadaşlarından Ekrem Hakkı Ayverdi, Büyük Kapalı Çarşının Fâtih devri yapısı bir Türk eseri olduğunu Milliyet Gazetesinde neşredilmiş bir makaalesinde şöyle tesbit ediyor:

«Beşyüz seneyi aşan bir mâzisi olan ve benzeri dünyada olmayan âbide, daha doğrusu âbideler manzûmesi, bütün ruhuyla bizi ifade eder. Çarşı, günlük ihtiyaç maddeleri haricinde kalan ticaret metâlarının satışını örtülü ve emin bir yerde toplamak, bu suretle Bizans'tan zaptolunan boş topraklar üzerine kurulacak şehre bir imar ve ticaret çekirdeği teşkil etmek üzere bu beldenin dâhi fâtihinin ibdâ ettiği en büyük şehircilik müesseselerinden biridir.

«Fâtih Sultan Mehmedin birinci ve ikinci vakfiyeleri ve bunlara zamime teşkil eden üçüncü Türkçe nüshadan anlaşıldığına göre, ilk hamlede Bedesten yapılıp etrafında bizzat Fâtih'in inşa ile Ayasofya'ya vakfettiği 849 dükkân sıralanmış, bir kaç sene sonra buna Sandal Bedesteni ve yanındaki 265 dükkân ilâve olunmuştur. Bunlar Fâtih'in önce Ayasofya'ya ve Fâtih külliyesinin ikmalinden sonra da bütün hayratına irat makamında bıraktığı musakkafat olup, ayrıca «Padişah servet-i cesimeye mâlik bulunan zevatı nezdine celbederek şehir dahilinde muhteşem hâneler, camiler ve mâbedler inşa etmelerine müsaade ve herkesin servet ve kuvveti derecesinde şehri tezyin edecek cesim binalar vücuda getirmesine irade» eyleyip bu teşvik ve bizzat Padişahın önayak olmasiyle şehrin bağrında bir medeniyet, sanat ve ticaret âbidesi doğmuş olduğunda, yerli, yabancı bütün müverrihler müttefiktir.

«Bu imar hareketine iştirâk eden zatların isimleri meyanında Molla Hüsrev, Muhiddin Kocavî, Mimar Atik Sinan, Muslihiddin Yarhisarî, Çakır Ağa, Kapıcıbaşı Mustafa Bey, Hoca Hasan, Dâye Hâtun, Mercan Ağa, Muhiddin Hayyam, Abdüsselâm Bey, Emin Nureddin, Sarı Beyazıd, Kürkçübaşı Ahmed Şemsüddin v. s. zikrolunabilir.

«Bunların isimleri Ayasofya Vakıfları Tahrir Defterinde mevcut olup her biri on ilâ kırk dükkân yaptırmışlar ve bu çarşıyı Padişah ve millet, müşterek bir eser olarak kurmuşlardır. Daha Fâtih zamanında bu çarşı imece ile ortaya çıkarken, bugün Kalpakçılar denilen sokak Külâhcılar ve manifaturacıların yeri Bezazlar diye isimlendirilmiş, mücellidler, sahaflar hemen beş asır aynı yeri işgal edegelmişlerdir. Bu suretle bugün çarşıda mevcut 3000 dükkândan 1800 kadarı gerek bizzat genç hükümdar tarafından, gerek şahıslar tarafından yapılarak yarıdan fazlası o devirden bize emanet edilmiştir. Müteakip asırlarda çarşıya ilâve olunan dükkânlar pek fazla değildir. Çarşının büyütülmesi zarureti ancak yirmi bir han ilâvesiyle karşılanabilmiştir. Bugün Büyük Bedestenle Sandal Bedesteninden maada, toplu binalar sonradan yapılmıştır.

«Çarşı bir zamanlar 3000 küsûr dükkân, iki büyük bedesten, kapıları çarşıya açılan yirmi bir hanı ihtiva etmekteydi. Bu hanların da her birinde kırk ilâ altmış mağaza ve oda olduğuna göre, heyeti umumiyesiyle dükkân adedi 4500 ü bulmaktaydı. Çarşının eriştiği en yüksek seviyenin 17. asır olduğu muhakkaktır. O asrın ortasında çıkan büyük bir yangında hayli hasar görmüşse de tekrar imarı uzun sürmemiş, mâna ve hüviyeti tahrif edilmeden bu asır başına kadar devam edegelmiştir. Ancak, 1894 deki müthiş zelzele ile ikinci bir felâkete uğramıştır. Sultan Abdülhamid zelzeleden yıkılan binayı erkânı harblerden teşkil ettiği bir heyet marifetiyle pek kısa zamanda tamir ettirmiş olmakla beraber, esnaf, bu geçen müddet zarfında, İstanbul'un dört bir tarafına, bilhassa Eminönü ve Sirkeci semtlerine dağılmıştır. Bu iki semtin ticaret mıntakası olması bu tarihten sonralara rastlamaktadır. Asıl İstanbul çarşısı zelzeleden evvelki çarşı idi. Maamafih 1954 kasım ayındaki son yangın âfetinden evvelki çarşı da gerek bina, gerek metâ itibariyle, her şeye rağmen bize mâzinin asaletinden ve bereketinden bâkiyeler arzediyordu. Meselâ, Türk el sanatlarından işlemeler, kumaşlar, halı, gümüş, bakır, çini ve cam eşya, yazı, tezhip gibi, artık yavaş yavaş arkası kesilen, işçisi, ustası kalmayan şâheserlerin son örnekleri gene de bu tarihî ve mütevazi köşede bulunuyordu. İşte bu son yangın, İstanbul'un şerefli mâzisiyle olan bağlarından birini daha kopardı, zaman zaman çetin realiteden kaçarak sığındığımız bir şeref ve sanat köşesini de küllere boğdu.

«Fâtih'in, Bedesteni ahşap yaptırdığı bir efsaneden ibarettir. Filhakika Beyazıt II. devrinde Bedestenin içi yanmış, fakat o zaman banka kasası vazifesini gören halk sandıklarının adedi fazlalaştırılarak 118 den 140 a çıkarılmıştır.

Büyük Kapalı Çarşı
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

Büyük Kapalı Çarşıda Bedesten önü
(Bir XVII. asır gravüründen B. Cantok eli ile)

«Bunun gibi, çarşının eski bir Bizans eseri olduğunu bazı kasıdlı müellifler ileri sürmüş, buna da iştirâk edenler olmuştur. Bu peşin hükümlerine mesned olarak icat ettikleri bahane, Bedestenin kuyumcular kapısına yapıştırılmış bir çift kuş kabartmasıdır. Bu baröliefin Bizans eseri olduğuna hükmedecek koca Bedesteni Bizans ismine vaftiz etmekte tereddüt göstermemişlerdir. Bir kere Bizans çarşısı son zamanlarda yalnız sahillerdeydi. Orta kısımda ticaret yoktu (B.: Bedestan).

«En eski zamanlardan Lâtin istilâsına kadar da büyük kısım Yerebatan civarındaki Augusteon'da, ufak bir parçası Divanyolu'nun üstündeydi Lâtin İmparatorluğundan sonra ahali azaldıkça azalmış ve fetihten elli sene evvel eskisinin sekizde birine düşmüştü. Böyle olunca da çarşılar, Sultan Ahmet Sirki gibi, istimalden sâkıt bir hale gelerek harâb olmuştu. Bizans şehrinin son zamanlarında böyle bir çarşıyı kaldıracak takat aramak abestir. Söylediğimiz gibi, ticaret sahillerde, hattâ sûrun haricindeki deniz kenarında, o da ecnebiler elinde toplanmıştı. Onlar bu kuş kabartmasını kat'î bir hükme mesned yaparken Sinan yapısı Kazlıçeşme'nin üzerindeki çift tavus resmini veya Gebze'de Sultan Orhan Camii minare kaidesinde bulunan kuşu görmemişler midir? Bu resim hoşlarına gitmiş ve Türkler kendi elleriyle yaptıkları binaya koymuşlardır.

«Bu söylediklerimiz, çarşının ve bedestenin ne kadar eskilere dayanarak bu şehre Türkler tarafından vurulan İstanbul damgasının ne mühim bir motifini teşkil ettiğini göstermektedir. Eskiden tahta imiş de sonradan kâgir yapılmıştır, bugünkü hali uydurmadır nev'inden sözler, onun misilsiz kıymetini gölgelemekten başka bir şeye yaramaz. Zafer ve şiirlerine «Cihad-ı Asgar» deyip imar ve medeniyet eserlerini «Cihad-ı ekber» kabul ettiğini vakfiyelerinde ilân etmiş olan büyük dâhi Fâtih'in kurmuş olduğu bu eşsiz âbide için asırlar boyu şehri ziyaret etmiş olan seyyahların gıpta ve hayranlıklarını bir araya getirmek istesek ciltler dolar.» (Ekrem Hakkı Ay-

verdi, Büyük Kapalı Çarşı; Milliyet Gazetesi, 28 kasım 1954).

Yine bu ansiklopedinin pek değerli kalem arkadaşlarından Halûk Y. Şehsüvaroğlu «Kapalı Çarşı ve Tarihi» adlı bir makaalesinde şunları yazıyor:

«Fâtih Sultan Mehmed İstanbul'u aldıktan sonra şehrin dahilinde çarşılar, hanlar, dükkânlar. hamamlar, haneler ve camiler yapılmasını emretmişti.

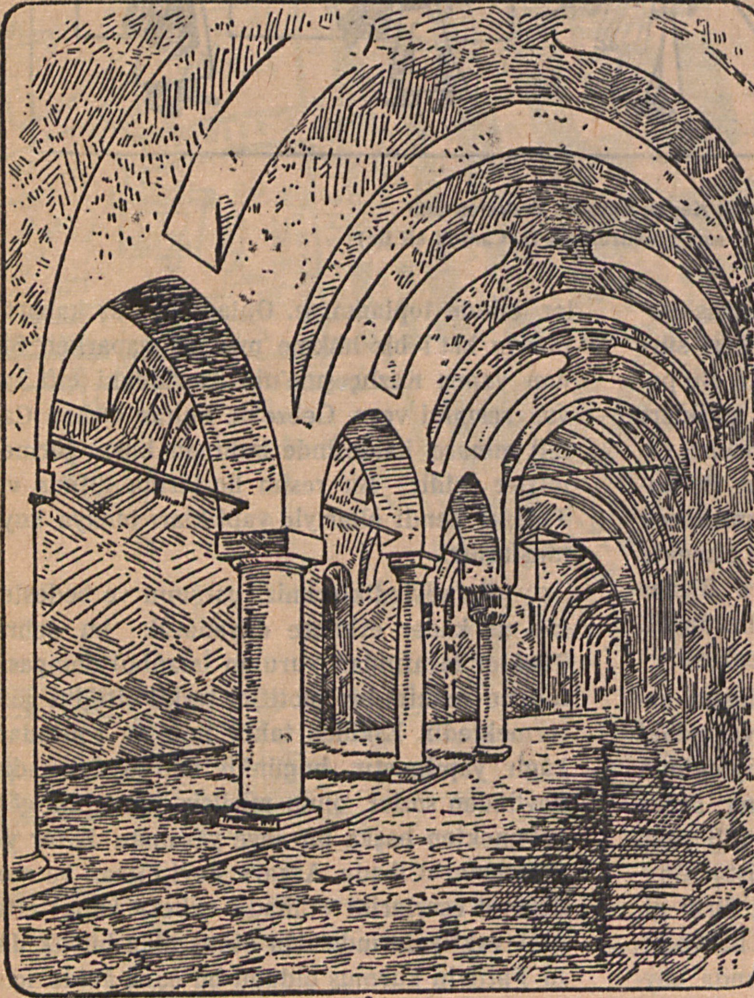
«Şarkta bez satılmak için yapılmış, sonra her nevi kıymetli eşyanın alım, satımına tahsis olunmuş Kapalıçarşılara bedesten denilmekteydi. İstanbul'da biri Galata'da, diğer ikisi İstanbul'da olmak üzere üç bedesten inşa olunmuştu.

«Fâtih'in Eski Saray yakınına yaptırdığı bezestan sonraları eski bezestan, iç bezestan yahud cevahir bedestanı diye anılmaya başlamıştı. Bunun ilerisine yapılan ve yeni bedestan denilen Kapalıçarşıda bir yolu pamuk, bir yolu ipekle dokunan ve sandal denilen bir nevi kumaş satışına tahsisinden dolayı Sandalbedesteni ismini almıştı.

«Her iki bedesten de Fâtih devri inşa karakterindedir. 28 × 36 metre ölçüsünde olan eski bedesten dört duvar ile sekiz fil ayağı üzerine yapılmıştır. Üstü üç sırada on beş kubbe ile örtülüdür.

«Eski bedestenin içinde 28 mahzen ve dolap denilen dükkânların altında da bir çok sandıklar vardı. Fatih devrinde bedestende yüzü ayrı, yirmi sekizi dükkânla beraber olmak üzere tam 128 sandık, yani kasa veya mahzen bulunmakta idi.

«Eski zenginler, tâcirler mücevherlerini, kıymetli altın, gümüş eşyalarını bedestendeki kasalarda küçük bir ücret mukabilinde saklarlardı.

Büyük Kapalı Çarşıda Bedesten Yanı Sokağı
(Ekrem Hakkı Ayverdi'den)

«Bedestenlere emanet edilmiş, zamanla unutulmuş ve mirasçısı çıkmamış eşya ve mallar beytülmala kalırdı. Abdülmecid devrinin Şeyhülislâmlarından Mekkizade Mustafa Asım Efendi, büyük bir servet topladıktan sonra 1846 yılında ölmüş ve bedestende muhafaza ettiği kırk bin kese akçe devlete intikal ederek bu para ile Ayasofya camii tamir ettirilmişti.

«Bedestende dünyanın ve İmparatorluğun her tarafından toplanmış mücevherler, altınlar, silâhlar, kıymetli kumaşlar, şallar, kürkler, halılar ve her nevi kıymetli eşya bulunurdu. Buradaki esnaf şehrin en zengin esnafı idi. Bu sebeple Çarşı geç açılıp erken kapatılır, cuma günleri de tatil yapılırdı.

«İmparatorluğun serveti burada büyük bir emniyet içinde muhafaza edilirdi. Evliya Çelebi bedesten bekçilerinin dürüstlüğünden bahsederken bunlar öyle mutemed adamlardır ki bedestende olan dolablar açık kalıp nice Mısır hazinesi, hesabını ancak Bari bilir, mücevherat,

murassaat meydanda yattığı halde asla el sürmezler demektedir.

«Kapalıçarşının iç ve dış kapıları vardır. Eski Bedestenin dört cephesindeki kapıların bilinen en eski isimleri Sahaflar kapısı, Takkeciler kapısı, Zenneciler kapısı ve Kuyumcular kapısıdır.

«Bedesteni 16 ncı asrın ikinci yarısında ziyaret etmiş bulunan Nicolas de Nicolay şunları yazmaktadır: Bedesten denilen mahal murabba şeklinde ve yüksek, büyük bir kapalı holdür. Dört kapısı ve içeride o kadar yol vardır. Bu yolların iki tarafında, mücevherat ve ziynet eşyası ve envaı kürkler çok ucuz fiatla satılır; bazan Zerdevadan yapılmış uzun bir cübbe seksen, yüz dükaya alınır, halbuki başka yerde üç, dört misline alamazsınız. Bedestende, bunlardan başka, her türlü altın ve gümüş işlemeli ve ipekli kumaşlar, nefis marokenler, firuze işlemeli kemerler, kalkanlar, hançerler ve diğer çok kıymetli eşyalar vardır. Bedesten cumadan maada her gün öğleye kadar açıktır.

«Beseten 18 inci asrın başlarında büyük ve esaslı bir tamir görmüştür. Bu sıralarda İstanbul'a gelen Tournefort Bedestenin dört senedenberi tamir ve imar edildiğini, kubbelerin tamamile tuğlalardan yapıldığını ve binanın eskisinden daha aydınlık olacağını söylemekte ve yapılan ilâveler arasında çarşıya nezaret eden memurlar ve bekçiler için yeni daireler bulunduğunu da zikretmektedir.

«Bu tamirlerden sonra ve 18. asır ortalarında İnciciyan isimli bir İstanbullu da çarşı hakkında etraflı malûmat vermektedir:

«Cevahir Bedesteni denilen yer murabba şeklinde olup etrafında olan ve Türklere aid bulunan dükkânlarda mücevher, sırmalı Hind kumaşları ve diğer kıymetli eşya satılmaktadır. Bu bedestenin dört demir kapısı, önlerinde yapılan mezadlara göre adlandırılmıştır. Bunlardan mücevherat mezadı yapılan kapı «Kuyumcular», hazır elbise mezadı yapılan kapı «Oturakçılar», kitab mezadı yapılan kapı «Kitabcılar», keza hazır elbise satılan diğer mezad yerindeki kapı da «Dolancılar» ismini taşımaktadır. İlk kapı gruptan yarım saat evvel, diğer kapılar ise öğleden sonra mezad bitince kapanmaktadır. Sandal Bedesteni ismini taşıyan ikinci Bedestendeki dükkân sahiblerinin çoğunu Sakızlı Rumlar ve Lâtinler teşkil etmektedir.

«Kapalıçarşı muhtelif temirler görmüş ve 1894 zelzelesinden sonra esaslı tadilâta uğramıştı. Bu tamirde Çarşı, bazı kısımları kaldırılmak suretile küçültülmüştü. Çadırcılar, Kürkçüler kapıları kaldırılmış, evvelce iç kapılar halinde bulunan Dua ve Bat pazarları, Yorgan ve Koltukçular kapıları da dış kapı haline getirilmiştir. Lûtfullah sokağı tamamile yıkılmış ve Lûtfullah kapısı da kapatılmıştır. Evvelce Çarşının içinde bulunan Sarnıclı Han, Paçavracı Han, Alipaşa camii Hanı dışarı bırakılmıştır. Yolgeçen Hanı'nın bir kapısı da dışarda kalmıştır.

«Çarşıda eskiden (iki lokanta, 4399 dükkân, 2195 oda, bir hamam, 497 dolab, 12 hazine, bir cami, 10 mescid, 19 çeşme, 8 tulumbalı kuyu, bir türbe, 24 han ve bir mekteb) bulunuyordu.

«Kapalıçarşı içindeki çeşidli binalarla, caddeler, sokaklar ve meydanlarla bir küçük şehir halindedir. Ana caddelerini Çadırcılar caddesi, Yorgancılar caddesi, Fesciler caddesi, Kalpakçılar caddesi, Keseciler caddesi, Takkeciler caddesi, Kuyumcular caddesi, Çarşıkapı - Nuruosmaniye caddesi teşkil etmektedir. İçindeki sokaklardan bazıları da Kavaflar sokağı, Basmacılar sokağı, Sandal Bedesteni sokağı, Muhafazacılar sokağı, Ağa sokağı, Zenneciler sokağı, Aynacılar sokağı vesair isimlerle anılmaktadır.

«19. cu asrın 2.ci yarısından itibaren Avrupa kumaşlarının geniş ölçüde memleketimize ithali, bedestenlerimizin yerli el dokuması kumaşlar ticaretini sekteye uğratmış, bankaların açılmağa başlaması da Bedestenin banka hizmetine nihayet vermişti.

«Bu suretle eski Bedesten mücevherat, halı, antika eşya satışile iktifaya başlamış, Sandal Bedesteni ise faaliyetten kalkmış ve 1914 yılında burası İstanbul Şehremaneti tarafından satın alınarak bir umumî mezad yeri haline sokulmuştu.

«Kapalıçarşı bu son müessif yangından evvel 9 eylûl 1943 tarihinde bir yangın âfeti daha geçirmiş ve o defa Yarımtaş han, Yeşiltulumba, Mütevelli, Sarıhasan, Yeşildirek, Ağahan, Cübbeci sokakları ile Alipaşa hanı yanmıştı.

«Kapalı çarşı, beş asırlık içtimaî hayatımızın en renkli, en güzel bir meşheriydi. A-

sırların zevki, serveti, ihtişamı, o sokaklarda, o dükkânlarda seyredilmiş, eski İstanbullular renk renk kıyafetlerile hüzünleri ve şevklerile «Atik» ve «Cedid» Bedestenlerde dolaşmışlardı.

«Her devirdeki hayatımızı aksettiren çarşı, yabancı seyyahların kitablarında, yabancı ressamların fırçalarında binbir gece masalları gibi yaşatılmıştı». (H. Y. Şehsüvaroğlu).

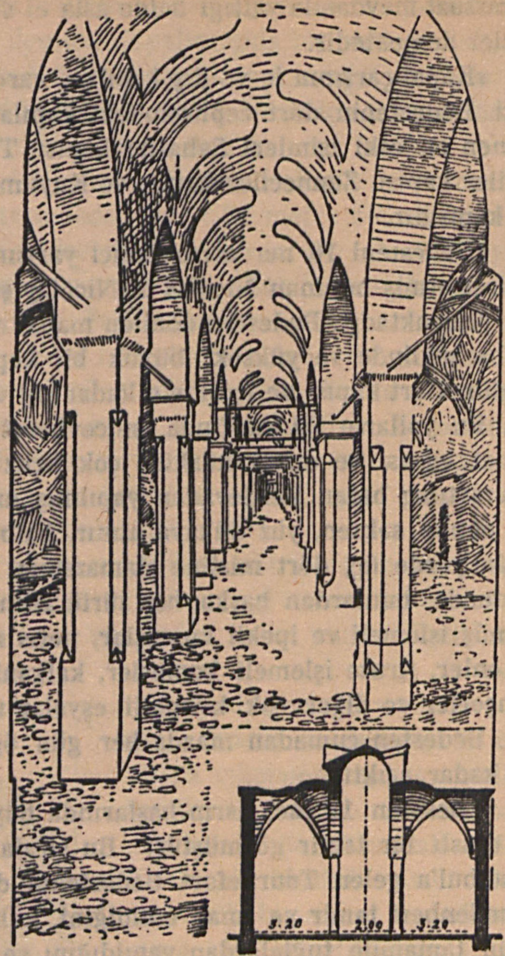
Başda Büyük Kapalı Çarşı, İstanbul'un bütün çarşı ve pazarları, bu beldeyi ziyâret eden seyyahların tecessüs ve hayranlığını çeken yerlerden biri olmuşdur, içlerinde kalem sâhibleri de, gördüklerini vatandaşlarına anlatmayı dâima en câzib bir konu olarak bulmuşlardır, ve yazılarında servet, ihtişam ve güzelliği pek mübâlâğalı tesvir yolunu tutmuşlardır.

Aşağıdaki satırları Abdülmecid devrinde İstanbul'a gelmiş İngiliz edîbesi Mis Pardo'nun meşhur seyahatnâmesinden alıyoruz; bu seçkin kadın yazar eserinin «İstanbul Pazarları» başlıklı bahsinde Büyük Kapalı Çarşı ile Mısır Çarşısını, ve İstanbul'da içlerinde bâzı esnâfın yerleşmiş bulunduğu bâzı büyük hanlarını, meselâ Şekerci Hanı gibi, birbirine karışdırmış görülüyor; zîrâ Mis Pardo'nun bütün ehdîşesi, İstanbul çarşı ve pazarlarının tümünün azametini belirtebilmekdir:

«İstanbul çarşıları, vatanına dönen bir avlupalıya Binbirgece Masallarındaki hayallerin tesirini bırakmışdır. Seyyah onların târifindeki mübâlâğada âdeta kendini kaybeder. At Meydanındaki âsârı atika yahud Ayasofyanın azameti bu üç denizler şehrinin büyük çarşısı hakkında merakla sorulacak suallerin yarıya inmesine bile sebeb teşkil edemez.

«Eski zamanlarda İngiltere'de ilim ve irfan okadar yayılmamış iken, bir çok köylülerce Londra'nın tozu altın ve kaldırımları gümüş olduğuna inananlar bulunduğu gibi, bugün de bir çok kişiler İstanbul çarşılarının masallardaki Alâaddinin sihirli bağçeleri misilli pek mutantan, müdebdeb ve müzehheb olduğuna inanırlar.

«Çarşıda bir zâirin alâkasını uyandıran şeyler, onun pek büyük oluşu, kendine mahsus tarzda tertib ve tanzim edilişi, bir takım insan gruplarının mütemâdiyen yer değişdir-

Büyük Kapalı Çarşıda Bedesten Yanı Sokağı
(Ekrem Hakkı Ayverdi'den)

melerinden dolayı meydana gelen garib manzaralar, ve halkın birbirine uymayan kostümleri, sîmâlarıdır. Şark pazarlarını Londra'daki gibi üzerleri gönül çekici oyuncaklarla, cicili bicili şeylerle dolu muntazam tezgâhların sıralandığı geniş dâireler tarzında tahayyül etmek doğru değildir. İstanbul'un muazzam ticâret yerinde Londra'daki zarâfet yokdur. Çarşı, bir takım sokaklar topluluğudur. Bütün yollarının üzeri kemer şeklinde kârgir tavanla örtülmüş küçük bir şehre benzer. Bâzen kemerler arasında tahta parmaklıklı dar galeriler bulunur. Bunların birinden aşağıda mütemâdiyen tebeddül eden rengârenk kalabalığı seyretmek hoşdur. Hattâ burası seyyah için ayrı bir kıymeti de hâiz olabilir, çünki, insan, az çok baş döndüren bu irtifâa vâsıl olduğu zaman kendisini güvercinlerle muhat bulur. Bu kuşlar yabancının gelmesinden ürkmezler, insanlara son derece yaklaşırlar, hem-

cinslerinin arasında dolaşıyorlarmış gibi kayıdsızca hareket ederler.

«Çarşının her sokağı muayyen bir ticâret metâına tahsis edilmiştir. Bedesten denilen caddede karşılıklı tezgâhlarda mücevherât satılır. Mücevher tezgâhı tahtadan mâmul yüksekce bir yere konmuştur. Sahibi de buraya yaydığı halıya oturmuşdur. Dizine koyduğu parşömene benzer koyu sarı uzunca bir kâğıd üzerinde hesabını yapar. Bu sırada çubuğunu ağzından çekmez, ara sıra, kamış kalemini belini saran şal kuşağının kıvrımlarına sıkışdırdığı divitine batırır, bu suretle hem hesabına devam eder, hem müşterisini vakurânc bekler.

«Tezgâhın gerisinde pek sağlam bir oda vardır, kapusu çok muhkemdir, bu odalarda dünyanın en kiymetli mücevherâtı bulunur. Bilhassa inciler, pırlantalar, firûzeler heb buradadır. Her nekadar bir yabancı tezgâhların üzerindeki cam boncukları ve pırtanla taklidi şeyleri görüb Bedesten için alelâde bir yer diye düşünürse zekî ve anlayışlı satıcılar - ki ekseriyâ ermenidirler - iyi bir müşteri karşısında olduklarını his eder etmez arka odanın kapısını derhal ardına kadar açar, gözler etrâfını saran mücevherât ile kamaşır.

«Ağızları cevâhirle müzeyyen su kapları, her dânesi kiymetli bir taş olan tesbihler, haremin genc ve güzel kadınlarının türbanları için türlü türlü eşkâlde pırlanta iğneler, fes sorguçları, paşaların atları için incilerle, altın halka ve zincirlerle, yıldızlarla müzeyyen takımlar.. kısacası, Bedestenin hazinelerini icmâle teşebbüs bir budalalıkdan başka bir şey olamaz.

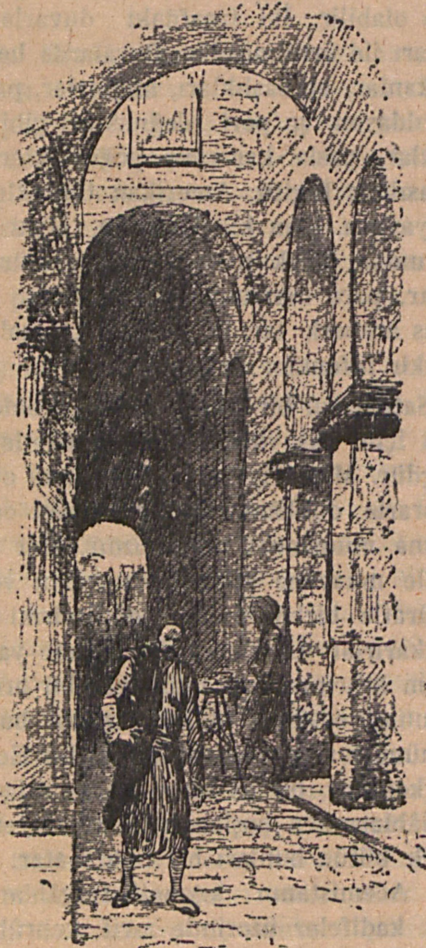
«Sarrfafların sokağı karanlık ve nâhoşdur. Burası saatlerce altın şıkırdısını dinlemekden, veyâ ağır başlı, kalantor sarrafların sikke yağınlarını yahud işlenmemiş altın çubuklarını tedkik ve vezn etmelerinden zevk alabilecek insanların yeridir. Ticâretin bu şûbesi de hemen hemen ermenilerin inhisârındadır. Zâten İstanbul'da oturan mütemâyiz ermeniler yüksek meziyetleri ve nâmusları dolayısı ile paşaların sarrafı, bankerleridirler. Türkler ticâret teşebbüslerinde, sipekülâsiyondan tabiatları icâbı hoşlanmadıklarından, ve daha muayyen işleri tercih ettiklerinden ancak birkaç sarraf dükkânı açmışlardır. Rumların dükkânı ise, zannıma göre müşteri bulmakda müşkilât çekdikleri için, daha azdır. Binnetice İstanbul bankerlerinin ekserisini ermenilerle yahudiler teşkil ederler. Yahudilerin de çoğu şâyânı itimaddır.

«Çarşının alâka uyandırıcı kısımlarından birisi de silâh pazarıdır. Burada bir kimse beş dakika içinde her devirden, her milletin silâhı ve kisvesi ile, Hamlet'in babasının hayâli gibi: «Tepeden tırnağa kadar zırhlanmış...» olabilir. İki tarafdaki duvarlar zırh parçaları ile örtülmüşdür. Buralarda her türlü kalkanlar, at başlıkları, miğferler, pırıl pırıl pırıldayan ve peri değnekleri gibi hafif mızraklar, pasla kararmış göğüslükler, yanyana asılmış İngiliz, Amerikan tüfenkleri ile Hind yayları, Şam kılıçlarından, Mısır yatağanlarından, Türk hançerlerinden mürekkeb yığınlar, pars derisinden eğerlikler, şarka mahsus arabesk tarzda gümüş kakmalı ağır çakmaklı tüfenkler bulunur.

«Satıcıların bir frenk müşteriyi elde edebilmek için baş vurdukları hareketler pek gülünçdür. Müşteriyi el ve kollarını oynatarak ısrarla dükkânlarına öyle dâvet ederler ki, buna mümâneat imkânsızdır. Her birini dikkatle muayene etmenize meydan vermeden süratle birbiri peşine belki yirmi türlü şey çıkarırlar. Üzerine âyâtı kerîme yazılmış bir Şam kılıcının veya müzeyyen bir arnavud piştovunun evsâfını tedkike imkân bulamadan önünüze sâde ve siyah renkli bir Horasan çeliği konulur, bir az sonra satıcı müşterisinin silâhlarından hoşlanmadığını âniyen düşünerek bütün bunları bir tarafa atar; gözlerinize, Acemistanın kıymetli tezgâhlarından çıkmış kadifeler üzerinde zarif kehrûbâ çubuklar, Tyrien işlemeli örtüler, ve daha bir çok bahâlı, nâdîde şeyler serer. Zengin kâfirin aldatılması için tâliini beklemeye râzı olmayan bâzı dükkâncılar da frengi komşularının tezgâhlarından kendilerine celbetmek için hususî adamlarına güvenirler. Bunlar ellerine mücevher kabzalı bir piştov veya altın ile pek mâhirâne işlenmiş zırh altına giymek için kullanılan bir deri yelek alarak yabancının önünde, nazarı dikkati çekmek için bir aşağı, bir yukarı dolaşırlar.

«Bu sehhâr ticâreti hemen her millet ayni tarzda yapar. Ermeniler, Türklerin yanına halılarını sererler. Solgun benizli yahudiler keskin bakışlı ve kurnaz rumları dirsekle

dürterler. Şurada burada eşyasının ortasına oturmuş ve hâlinden memnun olmadığı anlaşılan Acemler görülür. Bunların yüzlerinde değişen çizgilerin mânâsı büyük beyaz sarıkları ile kısmen gölgelenir. Boş gezen insan grupları da sokak başlarına yığılarak kahkahaları ile, yüksek sesleri ile uzun çarşının aksi sedâlarına dâimî gürültüler karıştırırlar.

Büyük Kapalı Çarşıda bir sokak
(Resim : C. Biseo)

«Kundura çarşısına gelince, burası İstanbulda her milletin kendine göre muayyen bir renkde ayakkabı giymesi âdetâ bir kanun hükmünde bulunduğu için, pek hoş bir manzara arzeder. Çünki Türkler parlak sarı sahtiyan, ermeniler kırmızı, yahudiler mor, rumlar siyah giyerler. Buna şarklıların her şeyi çabuk beğenmemek huyunu da katan ayakkabıcılar, serî bir satış yapabilmelerini temin edebilmek için fazla mikdarda mal teşhir ederek caddeyi bir lâle tarlasına çevirirler. Fakat sattıkları en güzel şey, bayramlarda güzel Türk kadınlarının giydiği, yüksek sınıfların her zaman kullandığı altın işlemeli ve mücevherli kadife terliklerdir. Bu terliklerin büyük Osmanlı âilelerinde senevî gelirin hayli bir kısmının başmaklı nâmı altında sarf edilmesine sebeb olur.

«Terliklerin arasında kısa saplı, altın veya gümüş kakmalı, ekseriyâ incili el aynaları görülür, bu aynalar, Türk hanımlarının lâzımı gayri müfârikidir. Onlar bu aynaları yalnız süslemeleri için kullanmazlar, kayıklarında minderlere yaslanıb Boğazda seyran ederlerken rüzgârın kar beyaz yaşmaklarının kıvrımlarındaki mûziblikleri düzeltmekde kullanırlar.

«Çarşının en göz alıcı caddelerinden biri de işlemecilere âid olanıdır. Burada ipek, altın ve gümüş tellerle işlenmişdir. Gaayet ince müslinler parlak renkli ipek çiçeklerle tezyin oluşdur. Ancak bir yılda tamamlanmış gibi görünen tütün keseleri; kenarlarına Kur'an âyetleri, Hâfız'ın aşk beyitleri işlenmiş giranbahâ Acem şalları vardır. İstanbuldaki bütün işlemeler, bir ikisinden gayrisi ermeni kadınların işidir. Bunlar, bir haremde kapanan güzel Türk kadınlarından daha şiddet ve dikkatle tecrid edilirler. Yorulmak bilmedikleri bu sanatlarında ızdırab ve hüsran içinde çalışırlar. Bununla beraber en kiymetli şallar İrandan idhal olunur.

«Şal pazarı bir lüks ve masraf yeridir ki teşhir olunan emtia kıymetli olmakdan ziyâde gösterişlidir. Ekseriya İskoç ve Fransız fabrikaları eseridir. Bunları orta ve aşağı tabaka halk alır. Satıcı mallarını ya duvarlara asmışdır. yahud yerdeki halının üzerine sermişdir. Bu suretle teşhir olunan malların arasında altın benekli muslinden Rum başlıkları, lama bürümcüğünden eşarplar, ve işlemeli hamam takımları da vardır. Fakat tüccarın arka tarafda bulunan hususî deposunda Tibet ve Lâhurun en değerli şalları, Bağdad kumaşları, kısacası şark tuvaleti için lâzım olan her türlü giranbahâ eşyâ bulunur. Şalcıların çoğu İranlıdır. Bunların eline düşecek bir frenge Allah yardım etsin!.. Çünki yalancılık cesareti milliyesi ile riyâkârlık mehâretine ilâveten Rumun kurnazlığı, Ermeninin inadı ve Yahudinin hilekârlığı onlarda toplanmışdır. Gösterdiği bir şalın bin kuruşa pek âlâ bir kâr temin edeceğini bil-

diği halde pazarlığa ikibin, hattâ üçbin kuruş isteyerek başlar. Maksad ve gaayesine uygun diller döker, akşam hayırlı bir rüyâ gördüğünden, müşterisine, alacağı malın uğur getireceğinden dem vurur, malı hakikî değerinden çok aşağıya sattığına dâir babasının sakalına, anasının mezarına yeminler eder. Fakat yüzü hiç kızarmadan bir anda iki, üçyüz kuruş iner, bu iniş, mal uygun fiatını buluncaya kadar devam da edebilir.

«Rum kadınları Keşmir şallarına pek düşkündürler. Her şarklı kadın gibi bir şala sâhib olmaya istekli oldukları kadar da titizdirler. Bu çarşıda büyük konaklara mensub köleler de dolaşır. Bunlar güzel pazarlık bilirler ve ekseriyâ çarşıya tamir edilmek üzere şal getirirler. Tâmirciler, caddenin alt başındaki dükkânlarda, halılarına bağdaş kurmuş, ağır başlı ihtiyarlardır, gözlüklerini burunlarına takmış, ellerinde iğneleri, şalın renklerine uygun ipliklerle yırtığı örerler, ve tâmir edilen yeri arayıp bulamayanları hayret içinde bırakırlar.

«İstanbul'un Büyük Çarşısı işte böyle bir yerdir. Her ânı istifâdeli olmak üzere bütün bir hafta yorulmadan, usanmadan gezilir.»

Geçen asrın sonlarına doğru İstanbul'a gelmiş olan İtalyan edîbi Edmondo de Amicis (B.: Amicis, Edmondo de) «Constantinopoli» adındaki meşhur eserinde Büyük Kapalı Çarşıyı şöyle tasvir ediyor:

«Kapalıçarşı dışından göze çarpmaz, dışından bakıp içinin anlaşılması imkânsızdır. Şekli gayri muntazam, yüksek esmer duvarlarla çevrilmiş, üstü kurşun kaplı ve gün girmek için delikleri bulunan yüzlerce kubbe ile örtülü muazzam bir âbidedir. Civarından hiçbir ses işitilmez, hattâ kapusuna dört adım yaklaşıncaya kadar bu kale duvarlarının ardında sessizlik ve ıssızlıktan başka bir şey bulunmayacağı sanılır. Fakat içine girer girmez insan şaşırır kalır.

«Bu bir âbide değildir: Sütunlar ve kemerler üzerine oturmuş, kubbelerle örtülmüş, yollarıyla bir labirent; küçük meydanları ve yol ağızlarıyla hakikî bir şehirdir, sık bir orman gibi loş, içinde azîm bir kalabalık dolaşıyor.

«Her sokak bir pazardır. Bu yarı karanlık sokaklardan ve dalgalanan kalabalığın ortasından arabalar ve atlılar geçiyor. İnsan her taraftan işaretler ve sözlerle çevrilir. Rum bazirgân seslenir ve eliyle koluyla işaretler yaparak dâvet eder; Ermeni, biraz daha mütevâzı; Yahudi malını kulağa fısıldayarak arzeder. Türk'e gelince, sessiz dükkânının eşiğine koyduğu bir şiltenin üzerine diz çökmüş, müşterisini sâdece bakışlarıyla çağırır. On kişinin birden size seslendiğini işitirsiniz: «Maylord! Kirya! Ekselâns! Sinyör! Kaptan! Mösyö!»

«Yanlarındaki medhallerden her sapışta, uzun koridorların boyunca bir sıra pâyeler ve kemerler, kısa sokakcıklar, pazarın uzaktan ve karışık bir manzarası görünüyor; dükkânlar, duvarlara ve kubbelere asılmış mallar, işi başından aşmış bazergânlar, yüklü hammallar, yaşmaklı kadın kafileleri. Bu karmakarışık görünüş tamamen zâhirîdir.

«Kapalıçarşıda pazarların en muhteşemlerinden biri de Kavaflardır. Birbirine benzeyen iki sıralı dükkânlarda Asya ve Avrupayı dolaşan bütün ayaklara mahsus ayakkabı vardır. Bölmeler, acâib renkli ve tuhaf şekilli saten, işlemeli, tüylü ve kadife terliklerle kaplı. Çifti beş frankdan yüz franga kadar, bir kayıkcının karısının ayağından bir saraylı ayağına kadar her nevi ve kıymette ayakkabılar; sokağın kaldırım taşlarını çiğneyecek kösele ayakkabılar, halılar üstünde gezecek pabuçlar, beyaz satenden ökçeli zenne pabuçları, inci işlemeli kadın terlikleri. Bu terliklerin içine girecek olan ayak nasıl bir şeydir? Bir hûrî, bir melek ayağı mı ki, boyu bir zanbak yaprağı, ve eni bir gül yaprağı kadardır!

«Ecnebîlerin en çok dolaştıkları yer burasıdır. Bilhassa genç Avrupalı kadınlar görülür, ellerinde bir İtalyan veya Fransız ayağının kâğıt üzerine alınmış ölçüsü, gözlerini tutan bir pabuca bu ölçüyü koydukları zaman pabucun küçük kaldığını görünce hayret etmekten kendilerini alamıyorlar.

«Bu çarşıda ekseriya beyaz yaşmakları ile Türk kadınları dolaşır, onların satıcılarla uzun uzadıya konuştukları görülür. Kulağı bir mandolin gibi okşayan berrak sesleriyle güzel Türkçenin âhenkdar kelimeleri işitilir:

— Bunu kaça verirsin?

— Pahalıdır!..

— Ziyade vermem!..

«Bu muazzam çarşıda herşey bir kışla

gibi tanzim edilmiş, zabtu rabt altına alınmıştır. İnsan kısa bir zaman içinde hiç bir rehbere ihtiyacı olmadan aradığını bulabilecek hâle gelir. Her nevi esnafın bir küçük mıntakası, bir küçük sokağı, bir küçük geçidi, bir küçük meydanı vardır. Kapalıçarşı birinden öbürüne geçilen yüz tane küçük çarşının mecmuudur. Ve her çarşı da aynı zamanda bir küçük müze, bir pazar, bir tiyatrodur. İnsan onun içinde hiçbir şey satın almadan her şeyi görür. Kahve içer, on çeşit dille konuşur, ve Şarkın en güzel kadınları ile göz alışverişi eder.

Büyük Kapalı Çarşı
(Resim : C Biseo

«Kumaş ve esvab satılan yere girelim. Burası evvelâ gözlerin karardığı, başın döndüğü ve kesenin boşaldığı bir zenginlik ve haşmet çarşısıdır. İpek üstüne sırma işlemeli Bağdad kumaşlarından, Karaman halılarından, Bursa ipeklilerinden, Hind bürümcüklerinden, Madras, Keşmir ve Acem şallarından, Kahire'nin alaca dokumalarından yığınlar arasında dolaşır. Altın arabesk işlemeli yastıklar, gümüş çubuklu ipek tüller, ten rengi ve mavi çizgili hafif ve şeffaf, sanki bir buhar gibi tüten gaz eşarplar, sempatik imtizaçlara karşı en âsi olan kırmızı, yeşil ve sarı renkler cür'et ve âhenkle birleştirilerek dokunmuş her nevi ve çeşitte kumaşlar karşısında ağzınız açık, hayretler içinde kalırsınız.

«Burada yeşil, portakal rengi ve sünbül rengi feracelerden ipek iç gömleklerine, altın sırma işlemeli mendillerine, saten kumaşlarına kadar bir Türk kadınının kocasından başka bir erkeğin göremiyeceği eşyalarını birer birer görür ve hayran olursunuz.

«Şurada kakum kenarlı kırmızı kadife kaftanlar, penbe ipek donlar, beyaz damasko üzerine altın çiçekli içlikler, gümüş yollarıyla ışıldayan gelin duvakları, Rum, Ermeni ve Çerkes kadınlarının bir zırh gibi göz kamaştıran ve sert nakışlarla donanmış binbir çeşit tuhaf esvabları, kötü renkleriyle, şiir sahifeleri arasında, bir terzinin ölçü alırken kaydettiği âvâre rakkamlar gibi...

«En zengin ve görülmeye değer bir pazar da silâhcılardır. Burası bir pazar değil bir müzedir. Hâtıralarla dolu hazineler...

«Silâhların ortasında al ve mor kadife, inci ve sırmadan ay yıldız işlemeli

kaltaklar ve eğer takımları, binbir gece masallarındaki peri pâdişahlarının rüyâlar memleketindeki altın şehirlere girerken bindikleri atlara mahsustur. Bu hazinelerin altında Arnavud tabancaları, mücevher gibi işlenmiş uzun Arab tüfekleri, kaplumbağa kabuğu ve su aygırı derisi kaplı antika kalkanlar, Kafkasyanın örgülü zırh gömlekleri, Kazak kalkanları, Moğol miğferleri, oklar, yaylar, her nevi bıçak ve hançerler asılmış...

«Silâhçı esnafının hepsi Türktür. Ekserisi ihtiyar, uzun boylu, zayıf, kıyafetleri ve simâları ile eski asırlardan kalma cengâverlere benziyorlar...»

Büyük İstanbullu Ahmed Rasim (B.: Ahmed Rasim) Mâlûmat Mecmuasına yazdığı Şehir Mektuplarından birinde Büyük Kapalı Çarşının geçen asır sonlarındaki güzel bir resmini şu satırlarla çiziyor:

«Aman bu ne dehşet!.. Yürümek ihtimâli yok.

«Poturlu, şalvarlı, ferâceli, yeldirmeli, çarşaflı, paltolu, cebkenli, saltalı, tablalı, işportalı, sırtı küfeli, başı simitli, çocuklu, boğçalı, paketli, çantalı, şemsiyeli, bastonlu, iri, kısa, zayıf, şişman ne kadar cins varsa cümlesi söylüyor Her dükkânın önünde genç, ihtiyar birer petalyacı durmuş, yıllanmış kuşcu çığırtkanı gibi bağırıyorlar. Bu nidâyi umumî arasında ince, kalın, sert, ağır, hoppa elhâsıl derecâtı tasavvutun cümlesine muvâfık sedâlar işidiliyor:

— Ne âlâ potinler, çorablar, mendiller!.

— Ne güzel ipekli hediyelik kumaşlar!

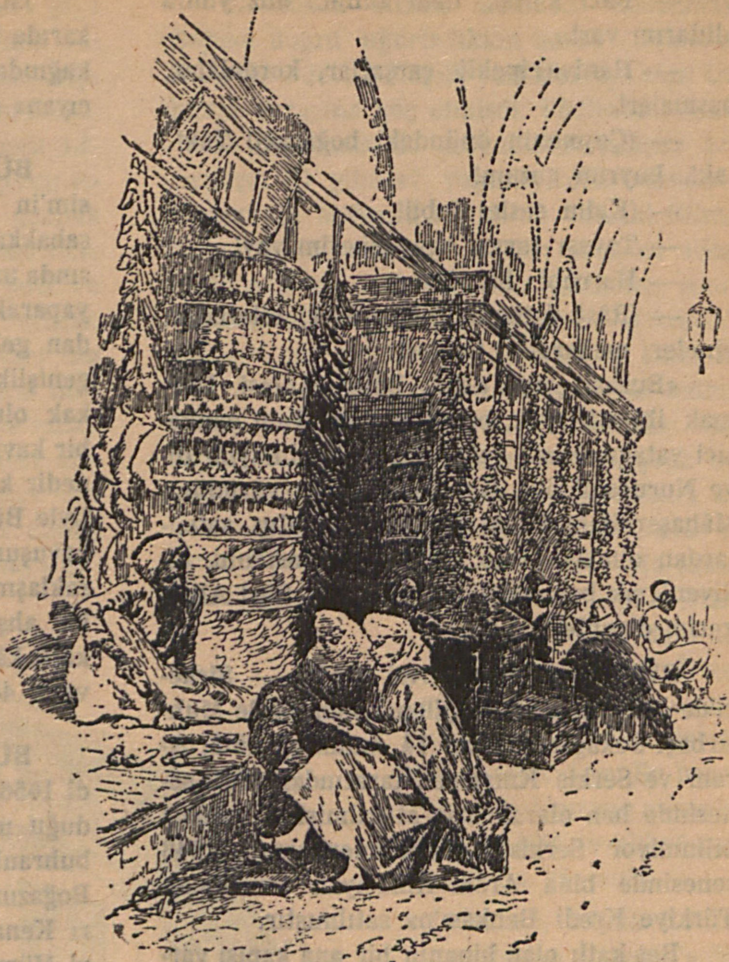
— Hanım efendi!.. Ne şık mendillerim var!..

— Büyükhanım, iki kuruş daha verir misin?

— Beyfendi, kürklü beyfendi!.. On kuruş daha verdin mi?.. (kürklü bey olmaz diye baş sallayınca) Haydi gez!..

— Hanım!.. Hanım!.. Evlâdın bâşı için kırk para daha ver!

— Allah Allah amma tamahkâr oldun gözüm!

Kalpakcılar başı
(Resim : C. Biseo)

— Küçükhanım!.. Buyurun!..

— Piyazım.. piyazım!

— Yandı kebab!

— Francelâs!

— Pideler haaaas!

— Güler yüz, tatlı dil, gül yanak söğüşcü!

— Haniya haniya barbunyanın tavası!

— Bogos!.. Artinen mecidiyemi arper..

— Tamis tomerid yu so kolise tona (?) (Sana içinden hanod çıkacak, şu malı herife çak)

— Buyurun beyim!.. Küçükbey Allah aşkına gitme!

— Hınzır herif!.. Yakamı çekme, almayacağım!

— Aman anneciğim ayağıma basdılar!

— Oğlan nerdesin?.. a dostlar oğlan kayıp!

— Kızım.. kızım buraya gel!

— Varda!.. destur!.. dokunmasın!..

— Bacı kalfa!.. dadı kalfa!.. düz yünlü allılarım var!..

— Haniya ipekli çarşaflar, kordelâlar, basmalar!

— (Çeşmenin önündeki boğaçacı) Tak!.. tak!.. buyrun gozum!

— (Kalın sesle) Sebîl!

— Tavası tavası vay şekerim vay!

— Harrûb!.. harrûb!..

— (Râst üstünden(Yüzükler, bilezikler, iğneler, makaralar, tireler!

«Burası çarşı değil, Bâbil Kulesi. Durmak ihtimâli yok, omuz omuza! Tam yankesici yatağı olacak yer!.. Aman kurtulayım diye Nuruosmâniye Kapusuna doğru yürüdüm. Mâhaşerallah! Fakat bu izdiham alıp satıcılardan olmasa gerek. Gözlüklü, bastonlu, eldivenli şık beylerimiz de piyasada. Sürt Allah kerim diyenler de var».

BÜYÜK KINACIYAN HANI — Sirkeci'de Meydancık diye adlandırılan yerde Muhzirbaşı Sokağına bakan 14 numaralı binâ; Aram ve Serkis Kınacıyan tarafından 1910 senesinde han olarak inşa ettirilmiştir; mimarı bilinmiyor Serkis'in ölümünden sonra, 1948 senesinde bina Aram Kınacıyan tarafından Türkiye Kredi Bankası'na satılmıştır.

Beş katlı olan binanın bir ana kapısı vardır. 1948 den evvel, Hekim Çıkmazı'na bakan bir yük kapısı varmış, ki halen kullanılmıyor.

Kredi Bankası'na geçmeden evvel, yâni han olarak kullanıldığı zamanlarda, 42 müstakil oda - işyerini ihtivâ etmekde idi.

1940 senelerinde, şimdiki Türkiye Kredi Bankası İstanbul Şubesi'nin bulunduğu, caddeye bakan mağazalarda Anadolu Sigorta Şirketi vardı, ve han «Anadolu Hanı» diye de anılırdı; 1949 - 50 senelerinde ise şimdiki bankanın teşkilâtı taşınmıştır.

Binâ, adı geçen bankaya satıldıktan sonra epeyce iç tadilâta uğramış, bazı yerleri onarılmış, odaların duvarları yıktırılıp büyük salonlar, bürolar yapılmıştır. Bu arada, halen 4. ve 5. katlarda camla kapatılmış ve eskiden zemin kattan dama kadar açık bulunup «aydınlık» tâbir edilen boşluk da ilk 3 katta tamamen ortadan kaldırılmıştır. Binânın üstü teras olup fevkalâde bir manzarayı haizdir.

Yanındaki Güzel Han ve ufak birkaç dükkânla, bir ada teşkil eden binanın tam karşısında Büyük Postahane bulunmaktadır.

İstanbul'da iki Kınacıyan Hanı vardır; yukarıda ismi geçen «Büyük», Galata Söğüt Sokağında bulunan öteki han ise «Küçük Kınacıyan» olarak bilinmektedir (ağustos 1962).

Halûk AKBAY

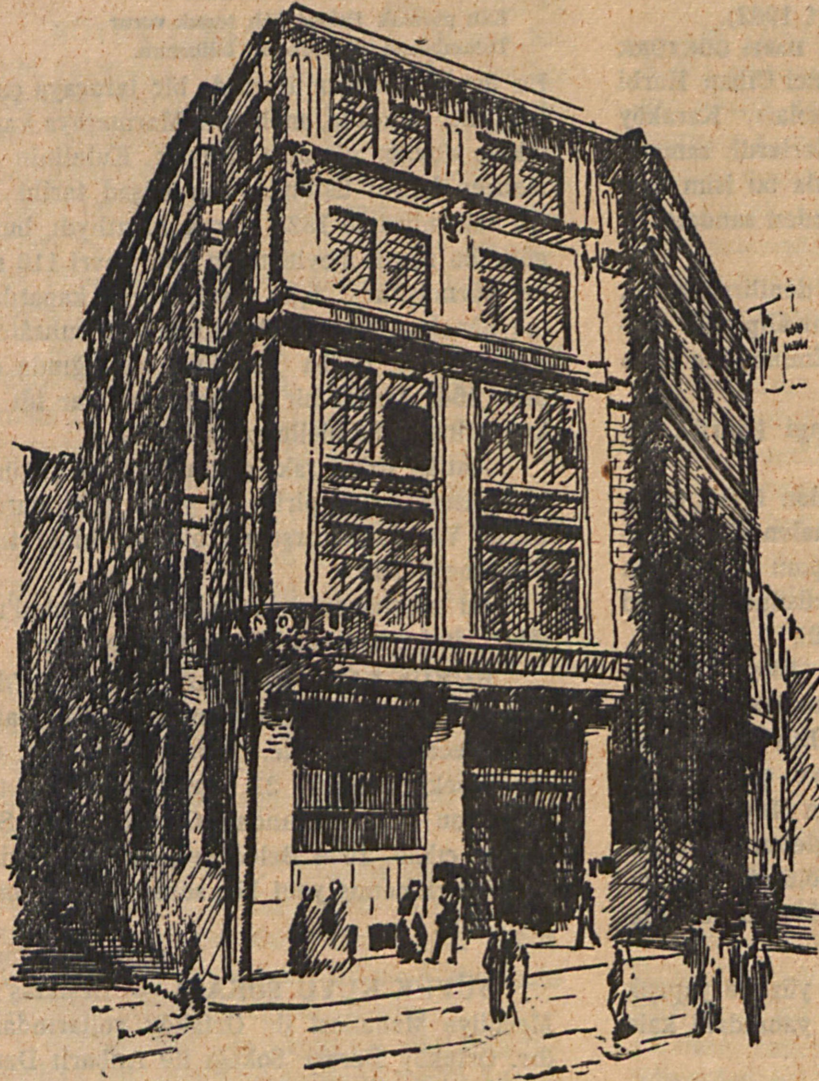
BÜYÜK KIRLANGIÇ SOKAĞI — Taksim'in Bülbül Mahallesi yollarındandır; Paşabakkal Sokağı ile Büyük Zîbâ Sokağı arasında uzanır. Havahoş Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir. Paşabakkal Sokağı tarafından gelindiğine göre, iki araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşeli ve meyilli bir sokak olup, Havahoş Sokağı kavuşağında sola bir kavis çizer, burada o kadar bozuk bir haldedir ki zemini âdetâ topark olmuşdur. Vaktiyle Büyük Zîbâ Sokağına merdivenli olarak kavuşurmuş, taşlar sökülmüş, basamaklar topraklaşmış, inilemiyecek bir hal almışdır. Tek bir ahşab ev müstesnâ bütün binâları 2 - 3 katlı kâgir yapılardır, kapu numaraları 3 - 45 ve 2 - 48 dir (şubat 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK KORKU — Hicrî 1066 ve milâdî 1656 yılında İstanbul halkının geçirmiş olduğu müdhiş bir panikdir. Girid harbinin en buhranlı devrinde idi, Venedikliler Çanakkale Boğazını abluka etmişlerdi. Aslı Rus olan Sarı Kenan Paşanın kumandasındaki Donanmâyi Hümâyun bu ablukayı yararak Marmara'dan Ege Denizine çıkmak isterken Kenan Paşanın aczi ve cebâneti, gemilere bindirilmiş cenkci yeniçeriler ile sipâhilerin de, muhakkak ki çok çetin olacak bir deniz harbinden yüz çevirmeleri dolayısı ile donanmamız Boğaz kıyılarına başdan kara ederek büyük bir bozguna uğramış idi, ki bu vak'a deniz tarihimizin korkunç ve yüz kızartıcı mağlûbiyetidir. Boğazdaki hezimet haberi İstanbul'da yayılınca, halk arasında: «Venedikli İstanbul'a geliyor!..» diye bir pânik başladı. Devrin pâdişâhı Dördüncü Sultan Mehmed çocukdu, sadâret mevkiinde de âciz ve câhil Boynueğri Mehmed Paşa bulunuyordu.

Vak'anüvis Naimâ Efendi bu büyük korkuyu şöyle anlatıyor: «Veziri âzam tedârik ve tedbirden âciz, tamah ve hırsı gaalib bir pîr idi, bir faydalı işe eli değmeyüb küffârın Boğaz vak'asından sonra Bozcaada ve Limni'yi istilâsı haberi geldiği gibi, eğer Venedik Donanması Çanakkale Boğazından geçib İstanbul'a gelir korkusu ile şehrin etrâfındaki surların denize bakan yüzünü, bu kale duvarla-

rı düşmana sağlam ve heybetli görünsün diye boydan boya badana ettirdi. Ahırkapu'dan Yedikule'ye kadar sûr bedenleri üzerinde inşa edilmiş ne kadar ev varsa hepsini yıkdırttı. Gerçi hisar üstündeki evlerin yıkdırılması mâkul idi, ama zamanı değildi. Bu hâli gören İstanbul halkı: «Hay meded, küffârın gelmek ihtimâli olmasa veziriâzam bu işi yapmazdı..» diye cüle vehme düşüb kimi haccı şerif ve kimi gayri behâne ile Üsküdar'a can attılar, ekseri on kese değer hâne ve emlâkini bin kuruşa ve belki noksanına sattılar, ama nice netîcei hâle vâkıf ârifler ve böyle şeye kulak asmaz rindi zarifler bu esnâda ucuz ucuz müzeyyen saraylar ve mükellef evler satın alıb hirîsi dünyâ olan korkakların pek çok emlâk ve akaarı bu vehim sebebi ile yok bahâya gitti».

Büyük Kınacıyan Hanı
(Resim : Reşad Sevincsoy)

Dördüncü Sultan Mehmed donanmayı Boğaza doğru uğurladıktan sonra Enderun halkı ile o devrin büyük yazlık sarayı olan Üsküdar Sarayına göç etmişdi. Pâdişahın Üsküdarda bulunması da korkakların telâşını arttırmışdı. O günleri yaşamış olan müverrih Enderunlu Mehmed Halîfe de «Târihi Gilmânî» adındaki eserinde şunları yazıyor: «Saadetlû pâdişah dahi donanma gittikden sonra mâhi şevvâlin onunda, 1 ağustos, Üsküdar'a göç etti, bir mikdar yaz faslında iç halkı ile istirahat edeler diye. Kenan Paşa gibi tedbirsiz ve hebennakadan ahmak idraksizin fikri fâsidi ile Boğazdaki hezimet haberi şüyû bulunca cümle İstanbul halkı ayağa kalkub elbette pâdişâhımız İstanbul'a gelsün, seyir ve temâşâ ve bağ ve bağçe ve zevkü sefâ zamanı değildir. küffâr dahi yarın öbür gün İstanbul'a gelir. Boğaz dahi kapandı, böyle kalırsa İstanbul'da kahtü galâ olmak mukarrerdir, Üsküdar'da ne işi vardır diye. Bu haber dahi pâdişâhımızın mesmûu oldukda bilâ tevakkuf geri İstanbul'a göç etti».

Naimâ, Büyük Korkuda pâdişahın İstanbul'a dönüşünü biraz daha mufassalca anlatıyor: «Akdeniz Boğazı kapanınca der akab zahire bahâlılaşdı, kıtlık alâmetleri belirdi. Halkın kalbine dehşet düşüb yer yer toplandılar, bu nasıl vaz'u harekettir, vükelâyı devlet cümle mal kaydine düşüb adaları ve donanmayı küffâra verenlere ağız açmazlar, akçesini alub mensıbı verirler, vezâri âzam tedbir ve tedârikden âciz, pâdişâhımız ise Üsküdar'da zevkü sefâsında, ahvâli âlem ile tekayyüdleri yok diye şikâre söyleşdiler. Bu mazmun üzere, mufassal arzuhaller yazub ulemâ, meşâyih ve ocaklıdan ihtiyar adamlarla rikâbı hümâyuna sundular. Bî garaz

müslimînden çok kimseler Üsküdar'a geçüb pâdişâha arzuhaller verdiler, alenen feryâd ve figan ettiler. İhmâlin âkibeti bir ihtilâl olacağı alâmetleri belirince pâdişah, zilkaadenin onüçüncü günü. 3 eylül, İstanbul'a geldi.»

Bibl. : Naimâ, VI; Mehmed Halife, Tarihi Gilmânî.

BÜYÜK KÖMÜRCÜ SOKAĞI — Kumkapı sokaklarındandır, Çiftegelinler ve Tiyatro caddelerinin birleşdikleri nokta ile Kumkapu meydanı arasında uzanır; üç araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli, iki kenarı yaya kaldırımlı ve yaya kaldırımları kaba taş döşeli bir sokakdır. Sağda dört katlı kâgir binâda İstanbul Askerî Tıbbiye Okulu Kumandanlığı vardır; diğer binâları da 2-4 katlı kâgir yapılardır; 1 berber, 1 eskici, 1 terzi, 1 kırtasiyeci, 1 pantaloncu ve 1 kundura levâzımatcısı dükkânları vardır. Kapu numaraları 1-27 ce 2-28 dir (mart 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK KÖPRÜ — Birinci Cihan Harbi arifesine kadar Haliç kayıkcıları Karaköy Köprüsüne «Büyük Köprü» derlerdi; zamanımızın Haliç kayıkcıları ağzında bu isim kaybolmuşdur; bir Haliç iskelesinden sandala binilirken:

— Çek Büyük Köprüye!.. denilirse, azıcık idrâki olan sandalcı müşterisini alıp yola açıldıkdan sonra «Karaköye mi, Eminönüne mi?» diye sorabilir, fakat çoğu da:

— Anlamadım Bay.. hangi köprü?.. diyecekdir.

Ancak üç sandalcı ağzından tesbit ettik, kesin hüküm veremiyeceğiz, halen Haliç sandalcılarından bazıları Unkapanı Köprüsüne «Yeni Köprü», Karaköy Köprüsüne de «Eski Köprü» demektedir (B.: Köprü).

Hüsnü KINAYLI

BÜYÜK KULELİ — Samatya'da, kendi adına nisbetle isimlendirilmiş Büyükkuleli Sokağında İstanbul'un en eski ve çok şöhretli bir gedikli meyhanesi, «Selâtin Meyhâne» idi (B.: Meyhâne). Burasını son işleten meyhâneci ihtiyar Barba Vasili'nin ölümü üzerine, 1944 sonbaharında kapandı, içine bir dokumacı yerleşdi

Kadim kale duvarının iç yüzüne yapışık olarak inşâ edilmiş, adını da yanındaki kale burcundan almışdı.

Sokak kapısından, etrafı peyke, ortada on kadar mermer masa bulunan büyük bir salona girilirdi. Tavanın ortası açıktı, ikinci kattaki odaların kapısı, etrafı ahşap parmaklıklı fırdolayı bir iç balkona açılırdı ki; buradan alt salon temaşâ edilirdi. Bu odalarda, vaktiyle, meyhânenin gedikli kibar müşterileri işret ederlermiş; ve meclislerinde, agyâr gözünden gizlenmiş has mahbub sâkîler hizmet edermiş.

Aşağıdaki iki kıt'a, geçen asır sonlarında yaşamış Dikran isminde güzel bir ermeni civanı şânında yazılmış bir menzûmeden alınmışdır ki Büyük Kuleli'de bu üst kat odalarda yapılan bir işret âleminin tasviridir (B. : Barutcuoğlu, Dikran):

Büyük Kulelide kurarlar meclis
İnsan sûretinde çend nefer iblis
Üçleme sunulur bâde o şâha
Mest ider o şûhu âyîni teslis

Raks ider meydana çıkup Dikranım
Şûhâne mestâne rûhi revânım
Kâh parmak fiskesi kâh topuk vurur
Tulumbacım o bıçkınım külhanım.

Bu üst kattan, sur üzerinde bir taraçaya çıkılırdı. Bu taraçada, mehtapta Marmaraya karşı içkiye doyum olmazdı. Büyük Kulelinin iç mahzen kapısı üstünde, son küşad tarihi lâtin rakamlariyle 1828 olarak kayıtlıydı, buna göre bu namlı meyhânenin son devri 116 sene sürmüşdür; içki yasaklarında kapatılan meyhânelere yasak kalkdığında yeni ruhsâtname verilirdi; Barba Vasili'nin sandığında en eski 1641 tarihli bir ruhsatnâme var idi ki kıymetine bahâ biçilmez vesîka idi.

Antika bakır rakı güğümleri, bu güğümlerin üzerinde de pirinçten yürek şekli vardı. Barba Vasili'nin turşuları, bilhassa biber turşusu meşhurdu.

Bu meyhânenin kapanması İstanbul'un tâhirî sîmâsı için çok büyük bir kayıpdır.

BÜYÜK KUYU ÇIKMAZI — Ortaköy'de, Büyük Kuyu Sokağı üzerindedir. Bir araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşelidir, ve bir dirsekle kıvrılır. 21 kapu numarasını taşıyan son evinin yanından Ortaköy Dere Sokağına çıkan, 1934 Belediye Şehir Rehberinde gösterilmemiş yeni bir sokak vardır (mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK KUYU SOKAĞI — Beşiktaş'ın Mecidiye Mahallesi ile Ortaköy yollarındandır. Ortaköy Deresi Sokağı ile Anbarlı Dere Yolunun birleşdikleri nokta ile Ortaköy'ün gerisinde Mecidiye Mahallesinde Varnalı Soka-

ğı arasında uzanır; üzerinde kendi adını taşıyan bir çıkmaz sokak vardır; bitimine yakın da Çevirmeci Sokağı ile bir kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta No. 20). Yolun ortası dere olup sağ kenarında geçid yokdur, ancak bir araba geçebilecek genişlikde ve kabataş döşelidir, sola sağa kıvrılarak uzanır. Sağ tarafda Hacı Mahmud Camii görülür, ve onu bostanlar tâkib eder. Sol kenarında da büyüklü küçüklü, birer ikişer katlı ahşab ve kâgir evler sıralanmışdır; derenin öte tarafındaki camie beton bir köprü ile geçilir. Çevirmeci Sokağı kavuşağında Ortaköy Rum Ortodoks Mezarlığının yan kısmı görülür. Mezarlık duvarını geçince yanında bulunan isimsiz yol da bir dere boyu olup bu Büyük Kuyu Sokağı bir beton köprüde sona erer; kapu numaraları 1 - 29 dur (mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK LİMAN — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında büyük koylardan biri, Karibce Köyünün bulunduğu yarımadanın güneyindedir; karşısında Anadolu yakasının Fil Burnu bulunmaktadır. Mehmed Eşref Beyin 1324 (1906) tarihli ve 1/60000 mikyaslı İstanbul civârı ve Boğaz haritasında bu koy üzerinde tek binâ, meskûn nokta olarak bir hastahâne gösterilmiştir.

Bahriyeli Mehmed Enîsî Beyin Boğaz rehberinde (1893 - 1894) Büyük Liman hakkında şu mâlûmat veriliyor: «Durgun havada Rumeli Kavağı ile Büyük Liman arasında ve 1½ gomina mesâfede 8 - 13 kolaçda bir demir yeri vardır. Lâkin en iyi yatılacak yer, Büyük Limanın cenub burnunu teşkil eden bir tepe üstünde vâki mağazanın (?) cenub tarafındadır.

«Büyük Limanın iç bitimine doğru ancak 11 kadem su bulunduğundan hiçbir büyük gemi giremez. İşbu limanın Poyraz Burnundan Boğaza yukarı bir düzlük 2 gomina devam eder ki dış kenarı üzerinde 5 kolaç su vardır».

1928 de İstanbul Ticâreti Bahriye Müdürlüğü tarafından neşredilen «İstanbul Limânı» adlı rehbere Enîsî Beyin notu aynen alınmış, yalnız «mağaza» kelimesi «bir kale harâbesi» şeklinde değiştirilmişdir.

Karakin Bey Deveciyan ise «Balık ve Balıkcılık» adlı muhalled eserinde Büyük Liman Dalyanından bahsederken bu harâbe için «Büyük Liman Kalesi» demektedir.

Büyük Liman
(M. Eşref Bey haritasından, 1906)

İstanbul Ansiklopedisi adına Büyük Limanı gidip görmek ve manzarasını tasvir imkânı bulunamadı.

BÜYÜKLİMAN DALYANI — Yukarı Boğaz dalyanlarından; Karakin Bey Deveciyan «Balık ve Balıkcılık» adındaki muhalled eserinde şu mâlûmatı veriyor: «Büyük Liman denilen mahaldedir; hududu Karibce Burnundan Büyük Liman Kalesine kadardır; yazın mart ortasından haziman sonuna kadar, kışın teşrinievvel (ekim) başından kânunuevvelin (aralık) onbeşine kadar kurulur; uskumru, palamut, torik, çiroz, lüfer, kefal ve ilârya balıkları avlanır. Bu dalyanın hududu içinde ve Kariba önünde bir dalyan yeri daha vardır. Kadim teamülüne göre bu dalyanın devam ettiği müddetçe gündüzleri hududu dahilinde hiç bir balıkcı balık avlayamaz, akşam ezânından sonra dalyan hududu içinde balık avlama serbesttir. Dalyan bozuldukdan sonra gündüzleri dahi her balıkcı balık tutabilir, ve dalyan sâhibine ondalık nâmı ile hiç bir şey vermez».

Bu dalyanın zamanımızdaki durumu tesbit edilemedi.

Bibl. : K. Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

BÜYÜKLİMAN VOLİ YERİ — Yukarı Boğazın voli yerlerinden; mevkii, Karataş Dalyanı ile Büyük Liman Dalyanı hududları arasıdır; Karakin Bey Deveciyan «Balık ve Balıkcılık» adındaki eserinde şu mâlûmatı veriyor: «Kışın Sarıyer, Rumeli Kavağı ile Büyükdere kanca ıgrıb kayıkları hiç bir âidat ödemeden balık avlayabilirler ise de yazın Büyük Liman Dalyanı kurulu bulundukca bu volide balık avlanamaz. Kışın ıgrıb kayıkları

bulunmadığı zaman küçük ıgrıb ve manyat kayıkları da balık avlayabilirler».

Zamanımızdaki hâli tesbit edilemedi.

BÜYÜK MUSTAFAPAŞA SOKAĞI — Üsküdar'da İhsâniye semtindedir; Çatmacılar Sokağı ile Edhem Paşa Sokağı arasında uzanır bir dirsekli bir yoldur. Bir araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşelidir. Kapu numaraları 3 - 36 ve 2 - 46 dır; umumiyetle ikişer katlı kâgir, beton ve ahşab binâlardır, bir kısmının bağçeleri vardır. Hafif meyilli bir sokakdır (mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK MÜSELLİM — Geçen asır sonlarında İstanbul'un şöhretli meyhânelerinden; Gedikpaşa'da, bu semtin de iki büyük gedikli meyhânesinden biri idi ki öbürü de «Küçük Müsellim» adı ile meşhurdu. Akşamcı müşterilerinin ekseriyeti tulumbacılar, kabadayı külhanbeyleri, bunların koltukları altında nâra atıp kadeh kırmaya özenir yalın ayakları yarım pabuçlu tüysüz delikanlılar, bıçkınlar, külhânî fideleri idi.

Kendisi Gedikpaşa'da oturur, ilk şöhretini 1876 da Beyoğlunda Caddei Kebirde meşhur Pirincci Gazinosunda yapmış hânende Şamlı Agavni'nin rastdan söylediği bir «Müsellim Kantosu» vardı ki bu namlı meyhâne kapanıncaya kadar heman her akşam müşterileri tarafından bir ağızdan muhakkak söylenirdi:

Yumru topuk, şıpıdık terlik
Gelsin önüme binlik
Yaşasın külhanbeylik
Her akşam çakdığım Büyük Müsellim
Kadeh kırıp sararım elim
Sarhoşum sarhoşum ben
Meyhoşum meyhoşum aman!

Bakmam ben üçe beşe
Önümde boşalmış şişe
Bıçkınım âşıkımı geçirdim şişe
Gel omuzdaş gidelim
Bekliyor beni Müsellim
Kendimden geçerim meyhoşum ben
Harcandı gençliğim sarhoşum aman!

Bibl. : V. Hiç. Not.

BÜYÜK OTLUKCU YOKUŞU — (B. : Otlukcu Yokuşu).

BÜYÜK PARMAK KAPU SOKAĞI — Taksim'in Kâtip Mustafa Mahallesi sokaklarından, İstiklâl Caddesi ile Tel Sokağı arasında uzanır, sağ kolda Hasnun Galip Sokağı, sol kolda da Ragib Paşa Hanı geçidi ile kavuşakları vardır. İki araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli, iki kenarında yaya kaldırımı olan az meyilli yokuş bir sokakdır. İki katlı kâgir bir binâ ile tek katlı ahşap bir yapı müstesnâ, iki kenarı boyunca dörder beşer katlı apartımanlar ve hanlar dizilmişdir. Beş katlı Garib Paşa Hanı geçidine halk ağzında Afrika Hanı denilegelmektedir. Sokağın bir kenarı taksi otomobilleri durağıdır (mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK PİYÂLE — (B. : Piyâle Paşa Camii).

BÜYÜK REŞİD PAŞA CADDESİ — Bayazıdda Camcı Ali ve Balaban mahalleleri hududları içindedir, Ordu Caddesi ile Nadir Bey sokağı arasında uzanır, sağ kolda isimsiz bir yol, sol kolda da Kurultay ve Ahmed Şuayib sokakları ile kavuşakları vardır (1934 B. Ş. Rehberi, pafta No. 4). Ordu Caddesi tarafından gelindiğine göre üç araba geçebilecek genişlikde, iki yanı yaya kaldırımlı asfalt bir caddedir. Vezneciler - Şehzâdebaşı yolu genişletilir iken Nadir Bey Sokağının bir kısmı kaldırılmış, bu suretle Reşid Paşa Caddesi, Vezneciler ve Şehzadebaşı caddelerinin birleşdikleri noktaya bağlanmışdır. Sağ kolda Üniversite binâsı, altında üç dükkân bulunan üç katlı bir apartıman, bir arsa ve bir baraka dükkân vardır, sol kenarında da üçer dörder katlı beton apartımanlar sıralanmışdır.

Binaların altındaki dükkânlarda Gaziaayintap Baklavacısı, 2 berber (kadın - erkek), 1 emlâkci, Hasan Paşa Fırını şûbesi, 1 kadın terzisi, 1 eczâhâne, 1 kitapcı, 2 terzi, 2 kıraathâne, 1 tekel bâyii - bakkal, 1 mahallebici, 2 kadın berberi, 1 işkembeci, 1 fotoğrafcı, 1 pantaloncu, 1 saatci, 1 buzcu vardır. Bu sokakda bir göz doktoru muayenehânesi ile bir de sağlık memuru bulunmaktadır (nisan 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK REŞİD PAŞA İLK OKULU — Cağaloğlunda Bâbıâli Caddesindedir. Rûmî 1303 (hicrîi kamerî 1304 - 1305, milâdî 1887 - 1888) tarihinde «Büyük Reşid Paşa Nümûne Zükur Mektebi» adı ile açılmışdır. Bu satırların yazarı Birinci Cihan Harbi yıllarında ilk tahsilini bu mektebde yapdığı sıralarda okul, Cağaloğlu Molla Fenârî Mahallesi Yanıksaraylar Sokağında Çiftekonaklar denilen binâda idi. Yine aynı yıllarda karşı sırasında Menge-

ne Çıkmazı kavuşağı köşesinde üç sınıflı Sultan Ahmed Zükur Nümûne Mektebi Büyük Reşid Paşa Mektebi ile birleşdirilmişdi. Mütârekenin son yıllarında Büyük Reşid Paşa Nümune Mektebi iki kısma ayrılarak 1., 2. ve 3. sınıfları Kumkapuda Alemdar Mektebine, 4., 5. ve 6. sınıfları da Şehzâdebaşında İbrahim Paşa Medresesine nakledildi. 1920 de dağıtılan sınıflar tekrar, fakat bu sefer zamanımızdaki binâda toplandı.

Bu binâ Bezmiâlem Vâlidesultan vakfiyesine göre Rüşdiye Mektebi olarak inşâ edilmişdir. 1923 de bura Muallim Mektebine bağlı beş sınıflı bir tatbikaat ilk okulu tesis edilmişdir. o zaman Büyük Reşid Paşa Mektebi de yine o civarda Türkocağı Sokağında hâlen Etibbâ Odasının bulunduğu binaya nakledilmişdir. ve «Reşid Paşa» adı kaldırılarak «1. İlk Okul» adı verilmişdir. Binanın tâmiri dolayısı ile oradan da Divanyolunda Ticârethâne Sokağında hâlen Sultanahmed İlk Okulunun bulunduğu binâya gelmişdir. Daha sonra Gedikpaşada Mahmud Şevket Paşa ilk okulu ile müşterek tedrisât yapmak üzere birleşdirilmişdir. Bu binâ da harab olduğundan, zamanımızda Mahmud Paşa İlk Okulunun binasına nakledilmiş, bu üç mekteb «4. İlk Okul» adını almışdır. Bir müddet de Piyer Loti Caddesinde Taşmekteb binâsında tedrisât yapmışdır.

1933 de Cağaloğlundaki Bezmiâlem Vâlidesultan binasındaki Tatbikaat İlk Okulunun lâğvi üzerine yerine İstanbul Kız Lisesinin orta kısmı yerleşdirilmişdir. Onbir yıl Kız Lisesinin emrinde kalan güzel mekteb binâsı 1944 de tekrar Büyük Reşid Paşa adı ile ilk okula verilmişdir. Hâlen öğleden evvel ilk okul, öğleden sonra da İstanbul Kız Lisesinin orta kısmının 1. ve 2. sınıfları olarak kullanılmaktadır. Yukardaki satırlar İstanbulda maarif müesseseleri göçebeliğinin hazin tarihçesinden bir parçadır.

1961 - 1962 ders yılı sonunda 70 mezun vermiş olan Büyük Reşid Paşa ilk okulunun öğretmen kadrosunu şu zatlar teşkil ediyordu: Hikmet İstemi (müdür), Behzad Aydın, Cemile Özkarabay, Leman Atambay, Esfed Arıman, Hacer Arun, Süedâ Tekin, Nebahat Yüklengil Sebahat Alp.

Okul binâsı, üzerinde bulunduğu Bâbıâlî Caddesine nisbetle çok yüksek bir sed üstünde iki katlı kâgir bir yapıdır. Caddeden okul avlusuna evvelâ tek, sonra çift merdivenle çıkılır. Binanın üç tarafı taş döşeli avlu ile çevrilmişdir. Merdivenden çıkılınca bina sol tarafa rastlar Camlı bir kapudan geniş bir sofa taşlığa girilir. Sağda yemekhâne, üst kata çıkan merdiven ve ayak yolları bulunmaktadır, sol tarafda da dört oda vardır.

Üst kata çıkan merdiven evvelâ çift olarak başlar. sonra birleşip tek merdiven olur, çift kısım onbeşer basamak, tek kısım da sekiz basamakdır, ki bu merdiven binanın aynı zamanda mimârî bir süsüdür. Üst katda merdivenin bağlandığı salon sofada Atatürk'ün büyük bir portresi ile 1944 yılından beri bu ilk okuldan mezun olmuş çocukların resimleri asılmışdır; mâsum ve şirin bir hâtıradır. Yine aynı duvarlarda İstiklâl Marşının metni levhası ile Mehmed Âkif'in bir fotoğrafı asılıdır.

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK SAFRAN HANI — Kapalıçarşının Mercan'a açılan Örücüler kapısı cihetinde, Yağlıkcılar Caddesinde 39 kapı numaralı han; hangi tarihte ve kimler tarafından yapıldığı bilinmemekle beraber bir rivayete göre, Bizanslılar zamanından kaldığı söylenir. 1894 tarihindeki «Büyük zelzele» de mühim hasar görmüş olan han yeniden inşa edilmiş olduğundan mimarî özelliğini kaybetmiştir.

İsminden. baharat çarşısı olarak kullanıldığı tahmin edilen han bir kapılı olup tahminen 200 m² üzerine inşa edilmiş, iki katlı bir yapıdır. Zemin katta hanın avlusunu çevreliyen 16, ikinci katta ise yine avluya bakan 4 dükkân vardır. Her dükkân ayrı bir şahsa ait olup bugünkü kiraları 150 - 250 T.L. arasında değişir. Handa çanta imalâtcıları ekseriyeti teşkil eder (1962, temmuz).

Özay ASLAN

BÜYÜK SELİM PAŞA CADDESİ — Üsküdar'da Toptaşı ve İnâdiye semtleri yollarındandır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 27 numaralı paftasında Gündoğdu Caddesi (yerinde Karacaahmed Caddesi) ile Toptaşı Caddesi arasında uzanır; İnâdiye Mezarlık Sokağı, Nalçacı Hasan Sokağı, Şâir Zâti Sokağı, Tabaklar Meydanı, Tabaklar Camii Sokağı, iki isimsiz yol, Hüseyin Hüsnü Paşa Sokağı, Âyin Sokağı ile kavuşakları vardır. Toptaşı Caddesi üzerinde olan alt başından girildiğine

göre evvelâ üç, sonra iki araba geçebilecek genişlikde kabataş döşeli bir yoldur; önce düz olarak başlar, sonra tatlı meyilli bir yokuş olur, sağa sola kavisler çizer, ikişer üçer katlı ahşab ve kâgir evler arasından geçer, Tabaklar Meydanından sonra daha dikleşir. Sağ kolda Âyin Sokağı kavuşağında harab ve metrûk Kurban Nasûhî Baba Camiine ve yanında Rüfâî Şeyhi Mehmed Nureddin Efendi Türbesine rastlanır; türbenin bulunduğu avlu içinde ikişer katlı beton kâgir evler vardır; yine sağ kolda iki isimsiz yol arasında küçük bir mezarlık görülür. Bütün cadde boyunca 1 kömürcü, 1 doğramacı, 2 bakkal, 1 terzi dükkânı vardır (mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK SİNAN PAŞA SOKAĞI — Kasımpaşa'nın Kaptanpaşa Mahallesi yollarından; Sinan Paşa Yumak Sokağı ile Piyâle Mektebi ve Cevizaltı Çıkmazının teşkil ettiği dört yol ağzı arasında uzanır, Yumuk Sokağı ile bir kavuşağı vardır. Dört yol ağzı tarafından gelindiğine göre, bir arabanın geçebileceği genişlikde, zemîni dere yatağını andırır denilecek kadar bozuk dik bir sokakdır; iki kenarı boyunca 1 - 2 katlı ahşab yahud sıvasız tuğla evler dar gelirli âile meskenleridir; 2 bakkal, 1 kundura tâmircisi ve 1 kahvehâne vardır; sokağın üst başında Fevkaanî Sinan Paşa Camii görülür (haziran 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK ŞÂKİR PAŞA SOKAĞI — Büyükadanın Mâden Mahallesi yollarından; Lala Sokağı ile Kumsal Sokağı arasında uzanır; Alparslan Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir, iki isimsiz çıkmaz sokak, Salhane Sokağı, ve Pancur Sokağı ile kavuşakları vardır. Kumsal Sokağı tarafından gelindiğine göre, iki araba geçebilecek genişlikde bir asfalt yoldur; küçüklü büyüklü, bağçeli bağçesiz, ahşab ve kâgir evler arasından geçer, Alparslan Sokağı ile teşkil ettiği dört yol ağzı geçilince hafif dikleşir ve mıcır taşlı yol olur. Günün hemen her saatinde sükûn içinde, gürültüsüz, sessiz bir sokakdır (mart 1961). Vaktiyle bu sokak üzerinde büyük bir bostan vardı, bozulmuş ve parsellenen arsası mesken inşâsı için satılmışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK ŞEKERCİ SOKAĞI — Boğaziçinde Ortaköyün yollarındandır. Muvakkit Sokağı ile Müverrih Sâdeddin Sokağı arasında uzanır. Aktar ve Sandıkcı Mecit Sokakları ile birer kavuşağı vardır, İskenbeci Yâver Sokağı ve Gözlükcü Sokağı ile de dört yol ağzı yaparak kesişir.

Muvakkithâne Sokağında olan alt başından gelindiğine göre, bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli hafif yokuş olarak başlar, sonra bir dirsekle kırılıp düzleşir, ikişer üçer katlı kâgir evler arasından geçerek uzanır gider ve böylece sona erer; sokağın üst tarafında 2 nalbur, 2 çini imâlâthânesi, 1 berber, 1 sobacı, 1 tenekeci vardır. Kapu numaraları 1 - 59 ve 2 - 62 dir (mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK ŞİŞECİ HANI — Marpuççular'da, Alacahamam Caddesinde 44 kapı numaralı han. Ne zaman ve kimler tarafından yaptırıldığı kat'î olarak bilinmeyip, bu semtte bulunan diğer hanlar meyanında XVI. yüzyılda yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Hayli tâdilât görmüş olup halen 19 mağazası bulunan han, Emiroğlu ve Leblebici hanları arasında iki katlı bir yapı olup İbrahimzadeler ailesinin mülküdür. Aylık kira bedelleri 100 - 250 TL. olan mağazalarda çoğunlukla tuhafiye ve manifatura ticareti yapılır (temmuz 1962).

Halûk AKBAY

BÜYÜK ŞİŞHÂNE SOKAĞI — Taksimin Bülbül ve Kocatepe mahalleleri yollarından; Kılburnu Sokağı ile Taksim Caddesi arasında uzanır; Uygur Sokağı, Çalgıcı Sokağı, Madırga Sokağı, Tavşan Sokağı, Küçük Mumhâne Sokağı ve Küçük Şişhâne Sokağı ile kavuşakları vardır, bunlardan son üçü ile dört yol ağzı yaparak kesişir. İnişli çıkışlı bir toprak yoldur; iki kenarı boyunca, yalnız ikisi ahşab 1 - 3 katlı kâgir evler sıralanmışdır; çoğunun altı dükkân olup 1 nikelâj - pres işleri atölyesi, 2 oto tâmircisi, 1 galvaniz yapım evi, 1 oto çamurluk ve şase servisi, 1 mâdenî eşya ve boru imâlâthânesi, 1 kaynakcı, 1 berber, 1 terzi vardır; Bülbül Mahallesi muhtarlığı da bu sokakdadır. Kapu numaraları 3 - 37 ve 2 - 22 dir (şubat 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK TEPE SOKAĞI — Yukarı Boğazın Rumeli yakasında Büyükdere'nin sokaklarından; Büyükdere Camii Sokağı ile köyün gerisindeki tepeler arasında uzanır; sağ kolda Kılcı Sokağı ile bir kavuşağı vardır. Bir ara-

ba geçecek genişlikde, kabataş döşeli dik bir yokuş olarak başlar, iki tarafa kavisler çizer; sağ tarafı çukur, sol tarafı yüksek yamaçdır; çoğu tek katlı ahşab ve beton evler arasından geçer, kayde değer başkaca husûsiyeti yokdur (ekim 1961)

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK TULUMBA ÇIKMAZI — Kumkapu Nâhiyesinin Tavşantaşı Mahallesi sokaklarındandır; sokak Bayazıd semtine düşer; Soğanağa Camii Sokağı üzerindedir (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta No. 4). İki arabanın geçebileceği genişlikde asfalt döşeli ise de bakımsızlıkdan toprak yol olmuşdur.

Sağ başda, kapusu Soğanağa Camii Sokağında zemin katı kâgir üç katlı bir ahşab ev, yanında bu evin bağçe duvarı ve bağçe kapusu, önünde yüksek taş bilezikli bir kuyu, onun yanında 5 - 6 metre yükseklikde ve üstü kiremit örtülü taş bir su hazînesi, önünde toprağa gömülmüş demir kapaklı bir menfez; sol başda ise yarı kâgir bağçeli bir ev, yanında 5 katlı Yeke Palas Apartımanı, onu müteâkib bağçeli kulübemsi bir evceğiz, onun yanında, sokağa girilince tam karşıya rastlayan 4 katlı kâgir bir ev vardır.

Yol, yukarda adı geçen rehberde tesbit edildiği gibi bir çıkmaz sokak değildir, su hazînesinin yanından bir dirsekle Sekbanlar Sokağına bağlanır; bu dirsek üzerinde sağda 4 katlı Kardeş Apartımanı, yanında bağçeli beş ev, bir ezcâhâne; solda, yüzü Sekbanlar Sokağında bir binâda Kardeşler Pasajı vardır.

Sokak sekenesinin nakline göre su hazînesi itfâiyeye âid imiş (mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK TULUMBA SOKAĞI — Samatya'nın Cerrahpaşa Mahallesinde, iki başı da Şeyhülharem Sokağında iki dirsekli bir yol olup Hobyar Camii Sokağı ile de bir kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberinde 11 numaralı pafta); bu sokağı yerinde tesbite gittiğimizde Hastahâne arazisi içine alındığı görülmüşdür; mürâcaatımızda Hobyar Mahallesi muhtarı emekli levâzım yarbayı B. Hâlid Baykara şu mâlûmâtı vermişdir: İki arabanın geçebileceği genişlikde kaba taş döşeli bir sokakdı; üzerinde ikişer katlı, şahnişinli cumbalı, geçen asırdan kalma tipik ahşab evler vardı; bu evlerin hepsi bağçeliydi; aralarında bir kaç tâne de bostan vardı, sekenesi, çoğu oturduğu evin sâhibi küçük esnaf ve küçük memur âileleriydi (mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK VÂLİDE HANI — Onyedinci asır Türk yapı sanatının şaheserlerinden, İstanbul'un en büyük hanlarından biri, âbidevî muazzam binâ; Çakmakcılar Yokuşunda, Büyük Yeni Hanın hemen karşısında, bu yokuşu Sultanhamamından Bayazıda doğru çıkarken sağ koldadır.

Bu şehir kütüğünde Büyük Vâlide Hanının mimârî hüviyeti ile tesbiti için kendilerine müracaat ettiğimiz salâhiyetli kalemler, ki içlerinde bu ansiklopedinin pek aziz dostları bildiğimiz sîmâlar vardır, susmuşlardır (Bu ansiklopedide Büyük Yeni Han maddesinde Cemaleddin Bildik'in imzasını taşıyan makaalenin sonundaki nota bakınız). Bundan ötürüdür ki burada tarih kaynaklarımızdaki kayıdlarla iktifâ etmek zaruretinde kaldık.

Bu büyük han, kendisine îrad olarak Dördüncü Sultan Murad zamanında (pâdişahlığı 1623 - 1640) bu pâdişahın anası Kösem Mahpeyker Sultan tarafından yapdırılmışdır.

O devrin adamı büyük muharrir Evliyâ Çelebi şu satırları yazıyor:

«Kösem Vâlide Sultan Hanı — Bu hanın yerinde evvelce Cerrah Mehmed Paşanın sarayı vardı, zaman ile yıkılmış olduğundan Kösem Vâlide altlı üstlü üçyüz höcreli şeddâdî bir han binâ ettirmişdir ki İstanbul'da Mahmud Paşa Hanı ile bundan büyük han yokdur. Bir tarafında dört köşe bir cihannümâ kulesi vardır ki eflâke ser çekmişdir. Develiği ve bin aded at ve katır alır ahırı vardır. Ortasında camii şerifi vardır».

Hadikatül Cevâmi, Kösem Sultanın hayır eseri olan Üsküdardaki Çinili Camiden bahsederken bu hanın o camiin evkafından olduğunu zikrediyor ve şunları yazıyor:

«İstanbul'da vâki Vâlide Hanı denmek şehîr hânı kebir bu camiin vakfından olub han derûnunda olan mescid dahi sultânı müşârüileyhânın eseri hayrıdır».

Büyük Vâlide Hanının bânisi Kösem Sultan gayri meşrû yollardan topladığı muazzam servetinin bir kısmını da bu handa kendisine tahsis etdiği odalarda saklamışdı. Müverrih Naimâ Kösem Sultanın katlini naklederken bu münasebetle Handan şu satırlar ile bahsediyor:

«Mercan çarşısında binâ etdiği han ki Vâlide Hanı dedikleri muazzam handır (müşerrihin Mercan Çarşısı diyerek Çakmakcılar Yokuşunu zikretmesi hatâ değildir, bu yokuş da dâhil bütün o havâli o tarihde Mercan adı altında toplanmışdı); ol handa yirmi sandık filorisi (florin altını) bulundu, anı dahi mîrîye aldılar» (Naimâ, V).

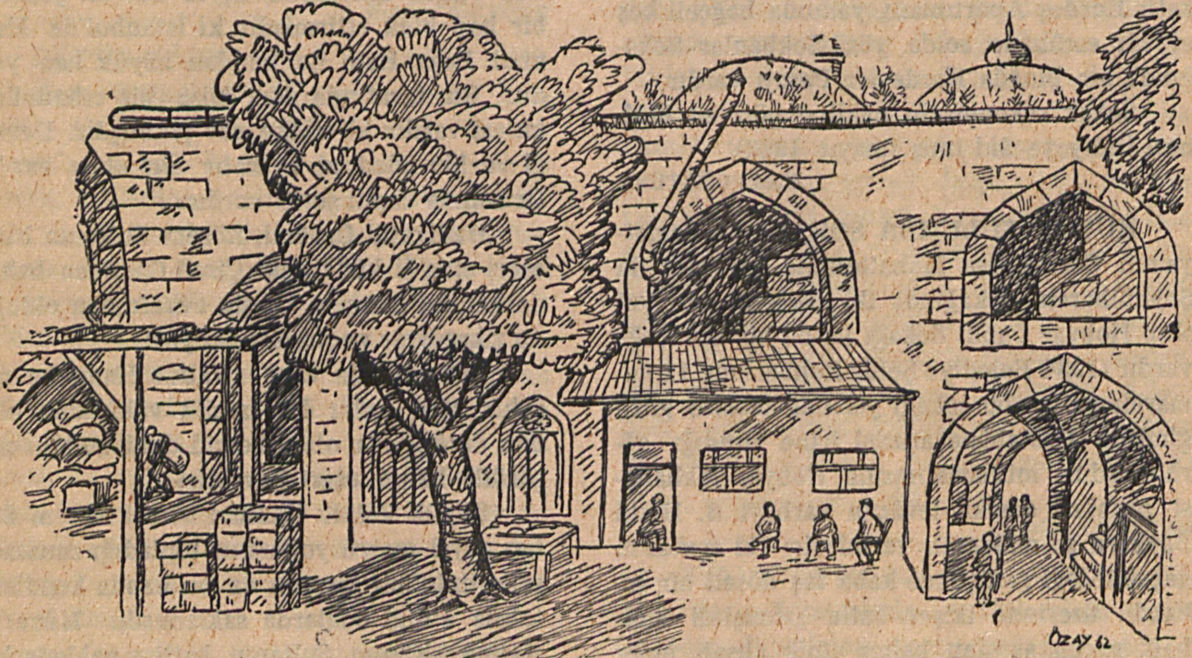
Hicrî 1078 (milâdî 1667 - 1668) yılında dinsizlik ile ittiham edilerek İstanbul halkına teşhirden sonra İstanbul tarafındaki Parmakkapuda başı kesilen ulemâdan Lârî Mehmed Efendi bu handa bir bekâr odasında oturardu. Müverrih Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağanın «Vâlide Hanında mütemekkin mütemevvil ve mâldâr ve ilmü zekâ ile mâruf ve meşhur» dediği bu zâtin Vâlide Hanında ticâret işleri ile de meşgul olduğunu tahmin edebiliriz (B.: Mehmed Efendi, Lârî); Lârî Mehmed Efendi münasebeti ile o târihde handa mukim ve yine bekâr tâifesinden pek çok kişinin hayli sıkıntılı günler geçirdiği, efendi ile sıkı temâsı olanların ise en hafifinden hapis ve sürgün cezâlarına çarpdırıldıkları da söylenebilir.

Onsekizinci asır sonları şöhretlerinden Yegen Mehmed Paşa (B.: Mehmed Paşa, Yegen), gençliğinde Belgrad Serdengeçdi ağası bulunur iken bir fitneye sebeb olmuş, oradan Anadoluda Alâiyeye (Alanya'ya) kaçmış, yine uslu durmayarak hâdise çıkardıkdan sonra İstanbula firâr ile Büyük Vâlide Hanında bir bekâr odası bularak saklanmış, handa oturur iken bir vâsıta bularak devrin devletlilerine 50,000 kuruş rüşvet verip suçlarını af ettirmiş ve Eflâk Serdarı tâyin edilmişdi (Cevdet Tarihi, IV).

İstanbul'da Kur'anı Kerimin ilk defa olarak gizlice basıldığı yerlerden biri Büyük Vâlide Hanında İrânîlerin matbaaları olmuşdur; müverrih Cevdet Paşa, hicrî 1272 - 1292 (milâdî 1855 - 1875) yılları vakayii üzerine kaleme aldığı notlar arasında, ki bu notlar Osmanlı Tarih Encümeni Mecmuasında neşredilmişdir, bu meseleyi şöylece anlatıyor:

«Nice senelerden beri Kur'an cüzü'lerinin tab'ı Bâbıâlice arzû olunurdu, Fetvâhâneden muvâfık cevab alınamamışdı, halbuki İranlılar Vâlide Hanında ve sâir mahallerde gizlice Kur'anı Kerimi tabı', ve alenen de satarlardı; bâzan da matbaalarında kalan hurda kâğıdlar hâlinde bu mushaf yaprakları bakkal dükkânlarında görülürdü» (Osmanlı Tarih Encümeni Mecmuası, V).

Meşrûtiyetden evvel Büyük Vâlide Hanında irânî kitabcıların kurmuş olduğu bir kaç küçük matbaanın husussîyeti, rağbet gören eserlerin hemen taklidlerini basarak piyasaya

Büyük Vâlide Hanı, avludan kapuya bakış.
(Resim : Ö. Arslan)

sürmek, bir metelik bir telîf hakkı ödemeden belki yüzünü dahi görmedikleri müelliflerin sırtından para kazanmakdı. Bu yüzdendir ki o devirde basılmış eserlerin çoğunun kapağında «mühürsüz nushalar takliddir» yahud «sahtedir» gibi notlar bulunurdu; hattâ sahtekârlığın şirinliği diyebiliriz, Vâlide Hanı matbaalarında hırsızlama eserlerin kaplarına aslındaki bu notu da koyarlardı; eserin aslındaki mühürle hiç ilgisi olmayan mühürümsü bir motif koyarlar ve altına da «mühürsüz nushalar sahtedir!..» derlerdi.

Bununla beraber bu son derece cessur adamlar hürriyet mücâdelesinde hizmet de görmüşlerdir, Ahmed Rasim «muharrir, şâir, edîb...» adındaki eserinde anlatıyor:

«Diğer tarafdan bizde serbestii matbûatın en faal âmillerinden olan irânî kitabcılar, Vâlide Hanı Matbaasında hükûmetce muzir görünen veya görünmesi mültezim olan âsârı durmayıp basıyorlardı, bu matbaayı sed etmek her nasılsa mümkin olamıyordu. İrânî taklidcilerin bu babdaki hizmetleri bence pek ziyâde mühimdir.» (Ahmed Rasim).

Rahmetli aziz dostumuz İhsan Hamamioğlu Büyük Vâlide Hanının günlük hayâtı hakkında bize şu küçük notu tevdî etmişdir:

«1926 senesinde bu meşhur hanın Hânı Sagir denilen kısmında bir inhidâm olmuşdu. Hânı Sagirdeki kahvehânede hem gaayetle nefîs çay yapılır, hem de esmer üzerine hak edilmiş bir kahve fürûşi nâz Isfahânî fetâ vardı, merak ve endîşe ile gittim, hamdolsun hatırı rencîde olmamış. Asıl Vâlide Hanı kahvehânesinde oturduk, delikanlı:

— Aman efendim, odasından nasılsa çıkmış sizi Akay Hâlid Han ile tanışdırayım.. dedi.

Tam doksan dokuz yaşında, uzun boylu, kupkuru bir Tebrizli, etrâfımızı saran gazetecileri de savdıkdan sonra dilbazlığım tuttu, 36 seneden beri bu handaki bekâr odasında tek başına oturmakda olan pîri de dillendirdim, ve mübalâgalarına aslaa dokunmadan ağzından alabildiklerimi kaydettim:

— Bura Han değildir, memlekettir, on beş bin irânî oturur, beşyüz bâb hânedir, bir zen ile akdi nikâh eyleyüb âguuşe şevher alan handan çıkar, İstanbul mahallâtında sâkin olur, bu handa oturanların hemmisi nigâra iltifat eylemez bekârandır, amma her kişinin odasında, evinde evlâd yerine beslediği püserânı vardır ki işimizde çırağımız uşağımız, hem evimizde odamızda gülümüz ve bülbüllerimizdir ki elemü gamü derdü mihneti gurbeti onlarla refâmûş eyleriz; kandehârî, ısfahânı, şirâzî, hemedânî, tebrîzî güllerdir ki herbirinin ıtri lâtifi kendi hemşehrîsine hoş gelir; odamızı, evimizi temizleyen, aşımızı pişiren, çamaşırımızı yıkayan ve haftada asgarî bir gün germâbeye bile gelüb bizi dahi yıkayan ol yâri sâdıklarımızdır, biz dahi giydirir, kuşaturuz, ve kemâl üzere hattı geldikde sermâye verir çırağ ederiz, ammâ bana sual eylesen ki ey Akayı Tebrîzî senin gonce gülün kandedir ki görelim, bu handa gördüklerinin hemmisi benımdir; bu handa ki bu kadar irânî cem olmuş ne iş görür diye sual eylesen, kimi halıcı, çuvalcı, kimi kesekâğıdcı, çorabcı, iş yokdur ki irânî anı bilmeye, büyük zenginler, yüzbin kere yüzbinlik kişi vardır, hem dahi ayak işleri görür fukaara vardır, amma ne sahibi gurûri nahvet, ve ne de kendin hakir ve zelîl görür kişi yokdur. Şual etsen ki bu han irânîye kimden kaldı, Takyanos Tekfur binâsı derler. hatâdır, bu hanı Sultan Mahmud Gaznevînin vâlidesi Şeker Bânû İstanbul'daki irânîlerin özleri için yapdırmışdır».

Bu vâdîde çok hünerli bir kaleme sâhib olmasına rağmen Hamâmîzâde İhsan Bey merhumun Akay Hâlid Han Tebrîzînin beyânatını gereği gibi zabtedemediğini tahmin ediyoruz. Yaşı yüzü bulmuş tebrizlinin Vâlide Hanının bânisinden bahsederken zikrettiği Şeker Bânû adı da tamâmen hayal mahsûlü değildir. Hanı yapdıran Kösem Mahpeyker Sultanın oğlu Sultan İbrâhimin namlı gözdelerinden biri Şekerpâre Kadındır, bu kadının servetini bu handa tuttuğu bir odada sakladığı da tarih kaynaklarımızda kayıdlıdır (B.: Şekerpâre Kadın). Üç asır sonra Şekerpâre adının Şeker Bânûya inkılâbı folklor ile uğraşanlarca pek şirindir.

İstanbul basınının en mümtaz kalemlerinden merhum Cemâleddin Bildik 1948 yılında «İstanbul'un Hanları» serlevhası altında Akşam Gazetesinde neşrettiği bir sıra makaale arasında Büyük Vâlide Hanı için en geniş yeri ayırmış ve pek değerli mâlûmat vermişdir; aşağıdaki satırları o makaalelerden alıyoruz:

«Onyedinci asırda Sultan İbrahim'in validesi Kösem Mahpeyker Sultan tarafından in-

şa ettirilmiştir. Hana «Vâlide» isminin verilmesi de bu münâsebet iledir. Han, vâristen vârise intikal ede ede bir çok el değiştirmiş ve o hale gelmiştir ki hissedarlar çoğalmış, her katın odaları için birer sahip meydana çıkmışdır. Hattâ bu arada odalardan 20 si de Evkafa geçmiş, Evkaf da bunun yarısını satmışdır. 10 oda da hâlen (1948) Evkafa ait bulunmaktadır.

«Yol üstündeki daracık kapısına bakılırsa «Büyük Vâlide Hanı» nın 210 odalı muazzam bir bina olduğu anlaşılamaz. İçeriye girildiği takdirde ise binanın, üç avluyu içine aldığı, kemerler üzerine iki katlı olarak inşa edilmiş şeddâdî bir yapı olduğu görülür. Birinci ve ikinci avluda 2 si cami odası 153, üçüncü avluda da 57 oda bulunmaktadır ki hepsi 210 oda eder. Üçüncü avlunun 57 odalık kısmı şimdi harap vaziyette olduğundan ancak birinci ve ikinci avlulardaki 151 oda meskûndur.

«Daha ziyade İranlıların ticaret merkezi ittihaz ettikleri bu han 126 hissedarın malıdır. Harap ve metrûk vaziyette bulunan 57 odanın 40, diğer 153 odanın da 86 sahibi vardır. Yalnız 4 odanın dört sahibi İranda, diğer 122 sahip ise buradadır.

«Yirmi yedi yıldan beri hanın odabaşılığını yapan Ahmed Bahadır diyor ki:

«— Bu han, 1931 yılına kadar bekâr uşağı İranlıların bir ikâmetgâhı idi. O yıl, ikâmetgâh olarak kullanılamıyacağına vilâyetçe karar verilmesi üzerine han boşaltıldı. Ticarethâne olarak kiraya vermek için sağa sola başvurduk ve odaları 6 şar 7 şer lira aylıkla zorla kiraya verebildik... Şimdi bu odalar birer imalâthane, fabrika ve yazıhanedir, fakat hanın geliri azametine göre devede kulak kabilinden bir şeydir, ayda 2890 lira... Şunu da söylemek isterim ki 1931 de 6 şar 7 şer liraya kiraya verdiğimiz odaların kiraları öylece kalmış değildir. 10, 15, 30 liraya yükselmiştir. Yani vasatî olarak 22 liradan hesap edebiliriz. 46 odanın müsteciri de benim, ayda 580 lira kira veriyorum. 151 odadan 46 sını çıkarırsak 105 oda kalır, 22 şer liradan 2310 lira eder. 580 de benim verdiğim kira 2890... Evet, bu han ayda 2890 lira kira getiriyor.

«Senede getirdiği kira ise 34,680 lira...

«Senede 34,680 lira getiren Büyük Vâlide Hanı o derece bakımsız bir haldedir ki yıllardır, oynayan bir taşın dahi yerine konmasına teşebbüs edilmediği ve hanın yıldan yıla haraplaşmakta olduğu aşikâr bir surette göze çarpmaktadır. Birinci kattan üst kata çıkan merdiven basamaklarındaki taşlar aşına aşına yamrı yumru hale gelmiş, çukurlar hasıl olmuş, çoğu yerinde de taş bile kalmamışdır. Fakat böyle olmasına rağmen han, tam bir ticaret merkezi halinde vızır vızır işlemektedir.

«Birinci avlunun birinci kemerindeki alt katında 1 bakkal, 1 kahvehâne, 16 çuvalcı olmak üzere 18 oda; bunların üstünde de 1 perdelik kumaş dokuma atölyesi, 1 dökmeci, 1 gömlekci, 4 terzi, 8 şapkacı ki ceman 15 oda bulunmaktadır.

«İkinci avlunun birinci kemer altı katında 10 çuvalcı, 3 büküm atölyesi, 1 kilit fabrikası, 1 ayakkabıcı, 1 iskemle fabrikası, 2 boyahâne, 7 kumaş fabrikası (ipekli ve yünlü kumaş), 1 köfteci, 2 kahvehâne, 1 terâzi fabrikası, 1 baskül fabrikası, 3 bakır kab yapan fabrika, 4 ardiye, 18 terzi olmak üzere 55 oda; bunların üst katında da 4 dökmeci, 10 motörlü dokuma atölyesi, 13 el tezgâhı dokuma atölyesi, 4 şapkacı, 1 ayakkabı mantarcısı, 30 terzi, 1 lâstik şerit fabrikası ki ceman 63 oda vardır.

«Şu hale göre birinci avludaki odalar yekûnu 33, ikinci avludaki odalar yekûnu 118 ki her iki avludaki odaları topladığımız vakit 151 meskûn odayı buluyoruz; iki oda da evvelce kaydettiğimiz gibi cami odasıdır.

«Bu üç yüz yıllık binaya, üç yüz yılda üç yüz taş konmadığı, 300 çivi çakılmadığı, hattâ tamiri için 300 kuruş masraf edilmediği açıkça görülüyor! Yalnız iç kısmı değil, dışı da, üstü de bakımsızdır. Saçak kenarlarından, kubbeler arasından fışkıran yabanî incirler, aylandoslar ağaç haline gelmişdir.

«Büyük Vâlide Hanının 75 odalı ikinci bölümü Sagir Han, Hânı Sagir (Küçük Han) adı ile anılır. 1926 da bu handan bir kısmı yıkılmış ve anlatıldığına göre bir iki vatandaş enkaz altında kalarak ölmüştür. Bunun üzerine o zamanın Belediye fen heyeti Sagir Hanı gezmiş, duvarlarından ve kemerlerinden bir kısmında çatlaklıklar görerek cümle kapısına mührü basmış: Tehlikeli olduğundan Sagir Hana girmek yasaktır!

«Bu yasak devam ede dursun, bir yandan

hazine, diğer yandan da bazı vârisler odalarını satılığa çıkarmışlar... Tâlibler zuhur etmiş, cümle kapısındaki «yasak» ihtârına rağmen içeriye girip satılığa çıkarılan odaları tetkik eden talipler, alım muamelesini intaç ederek odalarına sahip olmuşlar... Odalar satılır da onları alanlar, boş mu dururlar... Bir kısmı dokuma, döküm atelyeleri haline getirilmiş, bir kısmı da ikametgâh olarak kiraya verilmiş.. Seneler geçtikçe Sagir Hanın bütün odaları dolmuş, muhtelif yerlerinden de kapılar açılmıştır. Şimdi (1948) bu han tıklım tıklım doludur ve cümle kapısında da Belediye fen heyetince asılan kilit ve «Yasaktır!» mührü durmaktadır!

«Değirmendere Saraylı köyünde oturan bayan Yegâne Demirel diyor ki:

«Sagir Hanın 11/12 numaralı odasının vârisiyim. Elimde buna dair resmî vesaik de mevcuttur. Fakat içeriye girilmesi Belediyece yasak edildi diye yıllardan beri bu hana giremiyor, odamı göremiyordum. Nihayet haber aldım ki hanın birçok yerinden kapılar açılmış, odalara yerleşenler olmuş... Cümle kapısındaki yasak devam ede dursun, açılan diğer kapılardan içeriye girince ne yalan söyliyeyim hanı tanıyamadım. Bir çok yerleri yıkılmış, avlu ortasındaki çeşme moloz yığınları altında kaybolmuş... Hülâsa han berbat bir hale gelmiş... Yıkılma tehlikesine karşı içine girilmesi yasak edildiğini bildiğimiz hanın, açılan gizli kapılarla yeniden bir iş merkezi olduğunu görünce hayret etmemeğe imkân var mı?»

«Bir çok sahipleri bulunan Sagir Hanın bugünkü durumu yürekler acısıdır. Âsârı atikadan olduğu ileri sürülerek vaktile sahipleri tarafından en ufak tadilât yapılmasına müsaade edilmeyen han, şimdi bir harabe haline getirilmiştir. Yıkılan odaların taşı toprağı avluya dolmuş. sağlam kalan odalarda da duvarlar delinmiş, bölmeler yapılmış, kısacası han, gizli kapıları ve yollariyle bir köstebek yuvasından farksız hale gelmiştir.

«Han, bugün de bir fen heyeti tarafından gözden geçirilse yıllarca evvelkinden daha tehlikeli durumda olduğu görülecektir. Şayanı hayret diğer bir cihet de şudur ki, bu tehlikeli durumuna ve yasak kararına rağmen han odalarında harıl harıl çalışılmakta, çalışanlar da kemerlerde ve duvarlarda büyüyen çatlaklıklardan her an korkmaktadırlar:

— Günün birinde, diyorlar, bu han müthiş bir gürültü ile çökecek ve yüzlerce işçinin ölümüne sebeb olacaktır.»

«Bu sözler de hanın salâhiyetli bir fen heyeti tarafından tetkik edilmesine şiddetle ihtiyaç hasıl olduğunu belirtmektedir.

Odalardan birinin vârisi bulunduğunu söyliyen Yegâne Demirel, bir çok vârislerin Belediye yasağı var diye yıllardan beri hana uğramadıklarını, odalarının ne hale geldiğini bilmediklerini ve kiralarını da almadıklarını anlatarak diyor ki:

— Odam bir boya atelyesi olmuştur. İçinde çalışanlardan kiramı istiyorum vermiyorlar. Kimden kiraladıklarını soruyorum cevap vermiyorlar. Kontrat istiyorum, göstermiyorlar, Odalar kapanın elinde kalmış... Bu kiraları emaneten alıp saklıyacak bir makam yok mu? Belediye yasağı konduğu zaman mülkümüz, yüzüne bakılır halde idi. Şimdi ise her tarafı delik deşik edilmiş... Belediye bu hanı niçin görmüyor?»

«Açılan gizli kapılardan girdiğim Sagir Handa gezerken kalın duvarlar arasında uzayıp giden bir delhize rasladım. Yürüdüm. Buradan harap ve korkunç bir taş odaya çıktım. Hava dehşetli soğuk olduğu halde bu taş oda hamam kadar sıcaktı. Hayretle etrafı gözden geçirmeğe koyuldum. Az ileride yerde büyükçe bir delik vardı. Yaklaştım, baktım... Yer altında bir demir dökümhanesi... Kıpkızıl demirler, kalıplara dökülüyor.

«Beş altı adam boyu derinlikte bulunan bu dökümhaneye girilecek kapıyı arıyorum. Sağa gidiyor, sola sapıyor, odalardan odalara geçiyorum.. Yok, yok, yok!.. Peki bu işçiler, nereden girip de çalışıyorlar. Nihayet sonradan öğreniyorum ki, cümle kapısında Belediye yasağına dair kilit asılı dura dursun, Sagir Hanın mahzen kısmına da sokaktan gizli kapı açılarak girilmiş...

«Bu harabe içinde ikametgâh da bulunduğunu öğrenince orada, rasladığım esmer orta boylu zayıfça bir erkeğe soruyorum:

— Hani ikametgâh?

Az ileride iki taş odayı göstererek:

— İşte, diyor, şu iki odada ben oturuyorum. Hem de 25 lira kira ile...»

Kimden kiraladığını söylemiyor amma:

— Şu taş odaları oturulacak hale sokuncaya kadar 1200 lira masraf ettim.» diyor.

«Kendileriyle konuştuğum diğer kiracılar da Sagir Hanın işine akıl erdirmenin güç olduğunu söyliyerek:

— Fakat dâvası büyüktür bu işin... Bir odanın bir sürü vârisi var. Kimin kimden ne aldığını, kimin kime neyi ve nasıl kiraya verdiğini tesbit edip meydana çıkarmak kolay değildir, diyorlar». (Cemâleddin Bildik, İstanbul'un Hanları, Akşam Gazetesi, 1948).

Cemaleddin Bildik'in Hâni Sagir hakkındaki notları, bir büyük şehrin türlü cilve ile dolu günlük hayâtı bakımından bilhassa dikkate değer.

Şiî îrânîlerin muharrem mâtemi âyînî — İstanbul'da oturan şiî îrânîlerin hicrî takvimdeki muharrem ayında Kerbelâ fîciası yâd ile yapdıkları büyük mâtem âyînî, Türkiye'de bu gibi törenlerin yasak edildiği 1927 yılına kadar, asırlar boyunca Büyük Vâlide Hanında yapılagelmişdi. Handa bu âyîn hakkındaki hâtıralar, pek değerli gazeteci Cemaleddin Bildik, bütün meslek hayatını geçirdiği Akşam Gazetesinde, şu satırlarda toplamış ve neşretmişdir:

«Ernest Mamboury 1925 de neşrettiği «İstanbul rehberi» adlı eserinde Valde Hanına tahsis ettiği sahifede bu handa yapılagelen bu kanlı muharrem âyinleri hakkında şunları yazmaktadır:

«İranlıların muharrem ayında (Aşûra ayı) icrâ eyledikleri âyin bu Hanın birinci avlusu dahilinde vukubuluyordu. «Aşûra merasimi» denilen bu âyin, İmam Hüseyin Hazretlerinin itbaiyle birlikte Kerbelâ'da şehid edilmesi ile nihayet bulan fâcianın yıldönümü vesilesiyle icrâ edilirdi. İmam Hüseyin, 58 senei hicriyesi muharrem ayının 10 uncu günü 72 neferden mürekkep akrabası ile birlikte Sahrayı Kerbelâ'da Fırat nehri kıyılarına gelmiş ve bu nehirde hararetini teskine çalışırken Mülûki Emeviyeden Yezid ibni Muâviyenin emriyle şehid edilmiştir. Bu vak'a dolayısiyle İmam Hüseyin menakıbının her sene kanlı âyinler ile ihyâ ve tecdidi Şiî Müslümanlar arasında âdet olmuştur. İranda, Kafkasya'da ve Hindistan'da muharrem âyinleri pek mutantan ve velvelelidir.»

«1925 yılında, Büyük Valde Hanında devam ettiğini «İstanbul rehberi» nde yazan Ernest Mamboury'nin hatırladığına göre, «Muharrem âyinleri» 1927 de veya bu yılın sonlarına doğru menedilmiştir.

«Hanın 27 senelik odabaşısı, aynı zamanda da müstecirlerinden biri olan Ahmed Bahadır'ın anlattığına göre bu âyinler, tüyler ürpertici derecede heyecanlı olurmuş; Odabaşı şöyle anlatıyor:

«Âyinlere, 40-50 kadar İranlı bilfiil kan akıtıcı olarak iştirak ederdi. Âyinden bir gün evvel yani muharremin 9 unda Valde Hanına 15-20 bileyci gelir, akşama kadar bıçak ve hançer bilerdi. Âyine iştirak edecekler bu bıçak ve hançerlerle kendilerini başlarından, yüzlerinden yaralar, kan akıtırlardı. Bu arada bir demir çubuk ucuna takılmış zincirli topuzlarla da sırtlarını döverlerdi. Âyin yapanlar siyah birer gömlek giyerler, topuzlu zincirlerle kan akıtacaklar, bu gömleklerin arkalarını murabba şeklinde keserek açık bırakırlardı. Sağ ve sol omuzlardan aşırtılarak sırttaki açıklığa vurulan zincirlerin uçlarındaki topuzlar vücudün o kısmını zedeler ve oradan kan çıkmağa başlardı.»

«Soruyorum:

— Niçin her İranlı bu âyine iştirak etmez de 40-50 kişi katılırdı?

«Ahmet Bahadir:

— Sebebi vardır, dedi, ananeye göre, İranlılardan bazıları, doğan erkek çocukları için «Ben oğlumu İmam Hüseyin uğruna zincir vurmağa veriyorum», yahut da sadece «kan akıtmağa veriyorum» der. İşte o çocuk, anasının veya babasının bir nevi adağıdır ve sözü yerine getirmeğe mecburdur. Her İranlı, çocuğunu bu yolda bir adak ile vazifelendirmediği için herkes âyine iştirak etmez, yalnız anası ve babası tarafından vazifelendirilmiş olanlar kan akıtırlardı.»

«Yine sordum:

— Bu kan akıtma esnasında ölenler de oluyor mu idi?

— Kan akıtma merasimi bittikten sonra o kafile, sırtları, yüzleri ve başları kan içinde Valde Hanından çıkar, Bayazıda doğru yürür, Çemberlitaştaki Vezir Hanına uğrıyarak kısa bir müddet orada kalır ve doğruca Köprüye inerek Üsküdar'a geçerdi. Yüzlerce İranlı da onları takibederdi. Üsküdar meydanında yeniden toplanan kalabalık, önde kan akıtanlar olduğu halde Seyid Ahmed deresi-

ne gider ve Muharrem âyini oradaki camide nihayet bulurdu. Bütün âyinlerde bulunmuşumdur. Fakat yıllarca devam eden bu âyinler esnasında ancak bir tek kişinin öldüğünü gördüm. Kan akıtanlar, yaralı halde başı boş bırakılamaz. Âyinler başlamadan bir gün evvel nasıl Hana bileyiciler geliyorsa, yaralıların ilk tedavilerini yapmak üzere de doktor gelir, ilâçlarını, sargı bezlerini ve pamuklarını getirirdi. Yaralar derhal sarılır, fakat sızan kanlar silinmezdi. Onlar, ancak Üsküdarda'ki Seyid Ahmed deresi camiinde merasimin sona ermesiyle temizlenirdi.» (Cemaleddin Bildik, İstanbul'un Hanları, Akşam Gazetesi, 1948).

Büyük Vâlide Hanı İnhidamı — Yapıldığı tarihlerden bu yana hiçbir ciddî tâmir görmeyen bu büyük hanın bir kısmı 1906 senesinde çökmüşdür. 6 ağustos 1322 ve 19 ağustos 1906 tarihli Sabah gazetesinde şu satırlar yazılıdır: «Hanın iç tarafında bulunan ve münhedim mahallin ittisâlinde yekdiğerine mülâsık iki odayı tefrik eden duvarın dahi çatlak ve tehlikeli olduğu görülmesi üzerine heman mezkûr odalar tahliye edilmişdir. Enkazın serîan kaldırılmasına fevkalâde çalışıldığından birkaç güne kadar Sakaçeşmesi Sokağı ile Mehmed Paşa caddesinin alt tarafındaki yol küşâd edilecekdir».

Bilhassa son satırlardan 1906 daki inhidâmın mühim olduğu anlaşılır.

Hâni Sagir inhidâmı — Çakmakçılar yokuşunda Büyük Vâlide Hanının ikinci bölümü olup kadimdenberi Hâni Sagir (Küçük Han) diye anılagelmiş olan, aslında ise bir avlu etrâfında 75 höcreli koca bir han olan târihî yapının mühim bir kısmı 21 mart 1926 da çökmüş, enkaz altında genç bir amele telef olmuş ve vak'a İstanbul gazetelerinde büyük kazalardan biri olarak kaydedilmişdir.

Hanı Sagir'in harab ve bakımsız, ve bir kısmının maili inhidam olduğunu gören Şehiremaneti heyeti fenniyesi, bu kısmın yıktırılmasına karar vermiş ve işi müteahhid Kayserili Ali Bey isminde birine vermiş, müteahhid de altı amele ile işe başlamıştır. Birinci gün tehlikeli kemerlerin kubbeli yeri yıktırılmış, ikinci gün de amele işe başladıktan az sonra, kemerlerin dıvarlara bağlı yeri, birden bire çökmüş ve amele enkaz altında kalarak ağır yaralanmışlar, Irgadpazarında İplikci Hanında oturan 18 yaşında Kayserili Mehmed oğlu Abdürrahman adında genç bir amele de enkaz altından ölü olarak çıkarılmıştır.

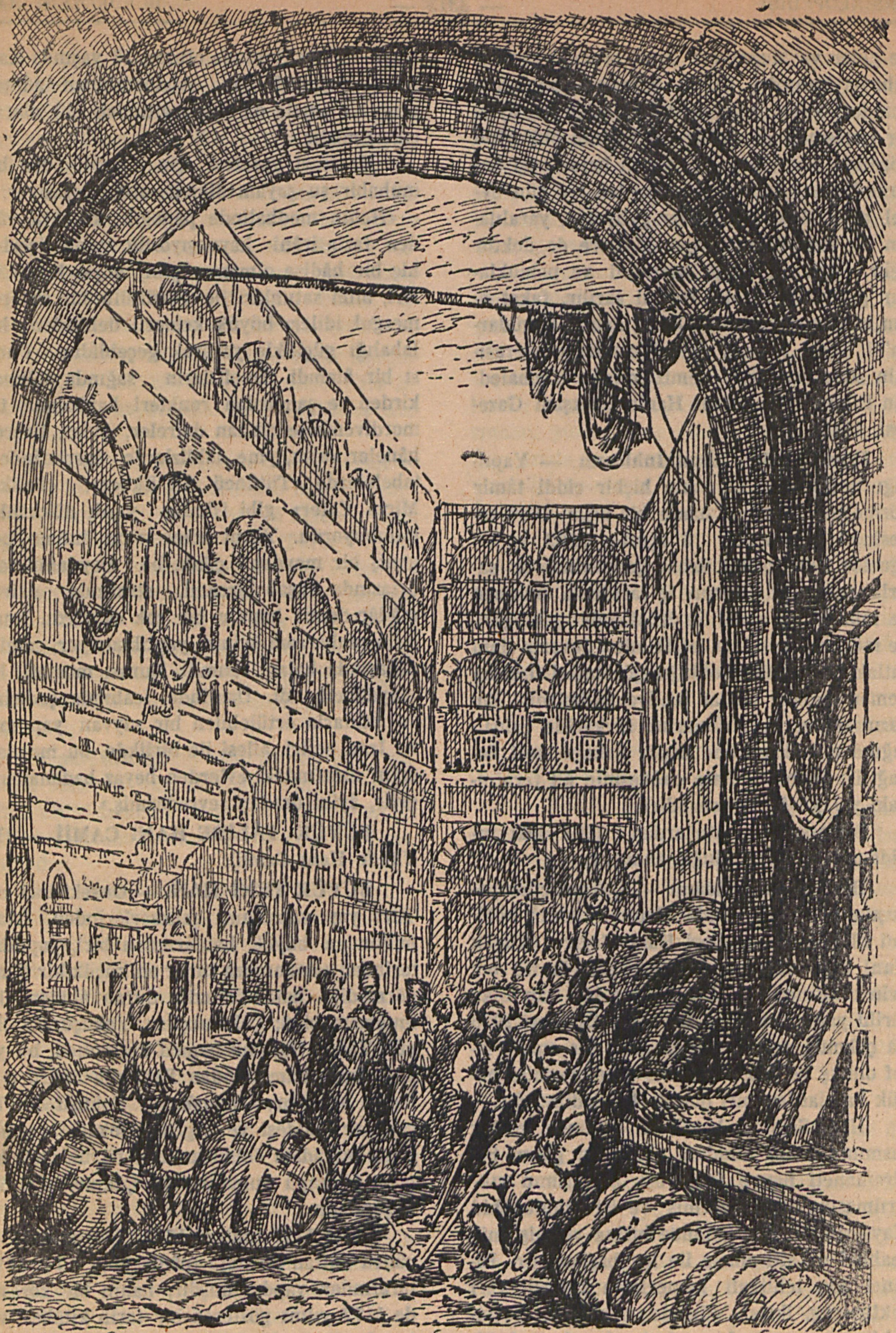
Hadiseyi gazetesi için tesbit eden bir muhabir şu şayanı dikkat satırları yazıyor:

«Hanın medhalinde papağılı, kasketli yüzden fazla irânî kaynaşıyordu, sanki içeride hiç bir hâdise olmamış gibi, hepsi kendi işleri, alım satımları ile gürültülü bir suretde mezgul idiler; büyük kemerli dehlizden, kalabalığı güçlükle yararak geçebildim. Burası bir âlemdi. Dehlizlerin sağında solunda kirden ve çamurdan renkleri kaybolmuş taş merdivenlerle çıkılan daireler, evler, ticarethâneler vardı, yine dehlizlerde, üzerlerindeki tabelelerde «Tütüncü Ali Ekber», «Bakkal Mirza Cafer» gibi isimler yazılı dükkânlar bulunuyordu. Yirmi adım sonra önüme pek geniş bir meydan çıkdı, bu meydanın tam ortasında ahşab birçami, etrafında dairen mâdâr demir kapulu bir çok ev vardı. İranîlerin muharrem âyinini yaptıkları yer, camiin arkasında kalan kısımdı. Burası mustatil bir meydancık idi. Üzerinde, icabında çadırlar ve halılarla örtülebilen bir sayvan yapılmıştı. İran sefiri, ailesi ile birlikde, bu meydancığın etrafındaki evlerden beyaz badanalısına gelir, âyini oradan seyredermiş.»

BÜYÜK VÂLİDE HANI CAMİİ — (B.: Vâlide Hanı Camii).

BÜYÜK YENİ HAN — Onsekizinci asır Türk yapı sanatının şaheserlerinden, İstanbul'un en büyük hanlarından biri, yapıldığı tarihden zamanımıza kadar en küçük bir tâmir görmediği halde dimdik duran âbidevî bir muazzam binâ; Çakmakçılar Yokuşunda, Büyük Vâlide Hanının hemen karşısında, bu yokuş Sultanhamamından Bayazıda doğru çıkılırken soldadır; Çakmakçılar Yokuşu ile Tarakcılar Caddesi ve Tığcılar Sokağı arasında geniş bir adayı doldurur, asıl büyük giriş kapusu 56 kapu numarası ile Çakmakcılar Yokuşundadır.

Hicrî 1177 (milâdî 1763-1764) yılında Üçüncü Sultan Mustafa (pâdişahlığı 1757-1774) tarafından yapdırılmışdır, hanın bir köşesinde 1177 yılını gösteren bir tarih kitâbesi var ise de tarih kaynaklarımızda bu büyük hanın inşâsına dâir en küçük bir kayde rastlanamadı. R. Ekrem Koçu 1947 yılında Haber

Büyük Yeni Han
(Thomas Allom'un gravüründen Sabiha Bozcalı eli ile)

Gazetesinde bir sohbet yazısı içinde bu hanın inşâsı üzerine bir vesikadan şöylece bahsetmektedir: «Dostum kitabcı Nişanyan geçen gün bana çok kıymetli bir vesika gösterdi, bu, 1817 de İstanbul ermenileri tarafından Venedikde ermeni harfleri ile türkçe olarak basdırılmış bir salnâme (almanak) dir. Bu kitaba İstanbul vekaayii üzerine bir de kronoloji cedveli eklenmiş olup tarih kaynaklarımıza geçmemiş pek çok ve şâyânı dikkat şeyler tesbit edilmişdir, meselâ inşâsı tarihine hiç bir yerde rastlamadığım Çakmakcılar Yokuşundaki Büyük Yeni Han, bu kronoloji cedvelinde 1761 senesinde Üçüncü Sultan Mustafa tarafından yapdırılmış gösterilmektedir».

Hicrî 1177 yılına karşılık olan 1763-1764 yılları ile 1761 arasında 2-3 senelik fark bahsedilen ermeni salnâmesinde bir küçük mürettib hatâsı olarak görülebilir. Fakat Ernest Mamboury'nin İstanbul Rehberinde bu hanı onyedinci asırda yapılmış göstermesi fâhiş bir hatâdır.

1948 senesinde Akşam Gazetesinde İstanbul Hanları üzerine bir sıra gezi notları yayınlar iken Büyük Yeni Han hakkında da iki yazı yazmışdım. İstanbul Ansiklopedisinin müdevvini ve sâhibi Reşad Ekrem Koçu bu muazzam eserindeki Büyük Yeni Han maddesinin yazılmasını benden istemek nezâketini göstermişlerdir. Aşağıdaki satırlar Akşam Gazetesindeki o yazılarımdan alınmışdır.

Büyük Yeni Han hemen karşısındaki Büyük Vâlide Hanı kadar geniş bir sahayı kaplamıyorsa da Büyük Vâlide Hanından fazla odası vardır. (B.: Büyük Vâlide Hanı).

Büyük Vâlide hanında 57 si metrûk 210 oda, Büyük Yeni Handa ise 233 oda vardır.

Büyük Yeni Hanın odalarının Vâlide Hanından daha çok olması, bu hanın Vâlide Hanı gibi iki kat üzerine değil, üç kat üzerine inşa edilmiş olmasından da ileri gelmektedir. İki kat kemer sıralarını havi ve iki avlu bırakılmak suretiyle inşa edilen Büyük Yeni Hanı ikiye taksim eden bir orta yapı daha vardır ki, iki taraflı odalara taksim edilen bu parça, hanı tam ortasından ikiye ayırmakta ve her iki avluya bakan odaların koridoruna geçen bir kısa yol vazifesini görmektedir.

Üç kat üzerine inşa edilen Büyük Yeni Hanın içten birinci katında 57, on beş basamak taş merdivenle çıkılan ikinci katında 58, otuz basamak merdivenle çıkılan üçüncü katında da yine 58 oda olmak üzere 173 oda vardır. 233 e varmak için 66 oda daha ister ki, hanın pek eskidenberi odabaşılığını yapan ve şimdi hasta bulunan Recep Üster'e 1922 yılından beri yardımcılık eden Kâmil Öztürk:

— Bu 66 oda da, diyor, hanın dış kısmındadır. Bir kaç tanesi Çakmakçılar Yokuşu üstünde, bir kaçı Tarakçılar, bir kısmı Çarhçılar, bir kısmı da Sandalyeciler sokağındadır.

Kâmil Öztürk'ün verdiği bu izahat ile hanın 233 odası olduğu ve yukarıda isimlerini saydığımız dört sokak ile çevrilmiş bulunduğu anlaşılmaktadır.

Büyük Yeni Hanın sadece Çakmakçılar Yokuşundaki değil, arkadan Tarakçılar sokağına çıkan bir kapısı daha vardır. Fakat bu iki kapıdan Çakmakçılar Yokuşunda bulunanı gayet büyüktür; ceviz üzerine dövme demir kaplanmak suretiyle yapılmıştır, iki kanadının 20 ton ağırlığında olduğu tahmin edilmektedir.

Arkada Tarakçılar sokağına çıkan kapı ise geçittir. Anlaşılıyor ki, arka kapı tüccarların girip çıkması, ön kapı da arabalarla yüklü hayvanların girmesi için inşa edilmiştir.

Arka kapının tüccarların girmesi için açılmış olduğu, Tarakçılar sokağının hanın üçüncü katı ile aynı seviyede olmasından da anlaşılıyor. O sokaktan girildiği vakit doğrudan doğruya hanın üçüncü katına ayak basılmakta, o kattaki koridorlarda sıralanmış 58 odaya kolaylıkla gidilmektedir. İkinci kata geçmek için 30, oradan birinci kata geçmek için de 15 basamak merdiven inmek lâzımdır.

Hanın duvar kalınlıkları 1 metre 30 santimdir.

Binanın dışa açılan pencereleri kalın demir parmaklıklarla örülmüş, ayrıca demir kepenklerle de içten kapanır vaziyette yapılmışdır. Fakat zamanla içerden kapatılan bu demir kepenkler kaybolmuş, şimdi sadece dış taraftan örülü demir parmaklıkları durmaktadır.

Büyük Yeni Han, Büyük Vâlide Hanına

nisbetle daha bakımlı, daha temiz, daha derli toplu ise de uzun yıllardır onun da tamir görmediği anlaşılıyor.

Bu handa da bir çok imalâthane ve dokuma tezgâhları vardır. Üst 58 odadan hemen hepsinde çatır çatır tezgâhlar işlemekte, bez ve perdelik dokunmaktadır. Üçte birinde de terziler çalışmaktadır.

İkinci katın 58 odasından çoğunda ithalâtçı ve ihracatçı tüccarlara ait yazıhaneler bulunmaktadırlar.

Alt kat 57 oda da ikinci ve üçüncü katlar gibidir. İkinci avluya bakan kısmın birinci katlarına da barsakçılar yerleşmişlerdir.

Büyük Yeni Hanın odaları, vaktile burada alış veriş yapan tüccar ve sarrafların servetlerile mütenasip şekilde tezyin edilmiştir Bazı odalar da Malakârî tezyinat ile Edirnekârî resimler ve sanatkârane yapılmış Musandıra ve Şirvan'lar mevcuttur.

Hanın odabaşısı Kâmil Öztürk önde, ben arkada odaları geziyoruz. 34 numaralı odaya girdiğimiz zaman odabaşı tavandaki tezyinatı göstererek ilâve ediyor:

— İşte şu tavanı buradan söküp satın almak için Amerikalılar tarafından binlerce lira verildi. Fakat müzeler idaresine ait olduğu için vermedik tabiî..»

Eski Eserleri Koruma Encümeni arşivinde bu hana ait, «Nuri Ebussuudoğlu» imzasını taşıyan 971 numaralı fişte enteresan malûmata raslanmaktadır. Encümen Reisi Aziz Ogan'ın müsaadelerile elde ettiğim bu malûmatı da şöylece gözden geçirelim:

«Hanın cephesinin bulunduğu Çakmakçılar caddesi de tarihî bir yoldur. Bu yol üzerinde aşağıdan yukarıya çıkılırken sağ taraftaki dükkânların hemen hepsinde tüfek ve tabanca çakmağı imal edilir, tüfekçi ustaları buradan çakmak satın alarak yaptıkları silâhları tamamlardı. İstanbulkârî karanfil ve horozlu çakmak ile çekirge çakmak denilen neviler çok meşhur olup erbabı tarafından hararetle aranırdı. Yokuşun baş kısmındaki dükkânlarda da tığ imal eden esnaf bulunurdu.»

Büyük Yeni Han hakkındaki tarihî malûmat arasında şunlara da raslıyoruz: Bankaların teessüsünden evvel, muamelâtı sarrafiyeyi idare edenler, tamamile bu hanın haricî ve dahilî odalarında sarraf dükkânları açmışlardır. Bu sebeple ilk defa kurulan Emniyet Sandığı da bu hanın üst katında bir kaç oda içinde teessüs etmiştir. Sonraları bankalar çoğalmış, sarraflar da bu handan ayrılarak bankalar civarına dağılmışlardır.

Büyük Yeni Han, oldukça geniş bir sahayı kaplamaktadır. Birinci ve ikinci katlarında elli sekizerden 116, üçüncü katında da 57 olmak üzere 173 oda vardır. Ayrıca büyük methal kapısının yanlarında da 8 oda bulunmaktadır. Dış dükkânların mecmuu kırkı mütecavizdir.

Binanın inşasında Köfeki taşı ile Ot taşı kullanılmıştır. Büyük Yeni Han bir hayli tahavvülâta uğramış olmakla beraber, benzerlerine kıyasla en iyi bir vaziyettedir (1948).

Cemaleddin **BİLDİK**

Kendisinden 1948 senesinde ricâ ettiğimiz bu yazı bugün, İstanbul basınının mümtâz bir sîmâsı olan merhum Cemaleddin Bildik için rahmet vesîlesi olmuşdur. Büyük Yeni Han gibi abîdevî bir şâheserin bu şehir kütüğünde mimâr hüviyyeti ile tesbiti için kendilerine müracaat ettiğimiz salâhiyetli kalemler, ki içlerinde bu ansiklopedinin pek aziz dostları bildiğimiz kimseler vardır, susmuşlardır. Muazzam eserin basit bir kroki - plânının çizilmesi, ve yine çok basit bir iki mimârî resminin yapılması için baş vurduğumuz iki genç mimar ise bizden 10-15 lira gibi astronomik ücretler istemişler, ve bir mimar ise mesâi saatinin yüz liradan aşağı düşmesi sanatkâr hüviyeti ile asla kaabili telif olmadığını söylemişdir. Baş bâyii tarafından ancak 300 nüsha satılan İstanbul Ansiklopedisinden bizim mesâimizin karşılığı, bu âlemi fânîden göçüp gittiğimiz zaman, kadir ve kiymet bilecek nesillerin dökeceği iki damla göz yaşıdır. Bu satırları, Büyük Yeni Han maddesinin yanına, gereken plân ve resimleri koyamamakdan duyduğumuz üzüntü yazdırmışdır (B. İstanbul Ansiklopedisi).

BÜYÜK YILDIZ HANI — Mahmutpaşa Yokuşunda, meşhur çeşmelerin bulunduğu köşenin hemen yanındaki han; tahminen 250 senelik bir binadır ki hiç tamir görmemiştir. Sultan Hamid zamanında İranlılar burayı hem cami, hem de otel olarak kullanırlarmış.

Hanın yegâne kapısından ortada bulunan avluya geçmek için merdivenli bir geçit katediliyor, ki bu geçitte kahve ocağı ile küçük dokuma atölyeleri vardır.

Kapı girişinde 2 katlı olan yapı, avlunun karşısında 1 kat ilâvesiyle 3 katlı oluyor. 1.

katı asma olup köhne bir merdivenle çıkılmaktadır. Bütün odaların kapısı avlunun etrafını çeviren balkona açılmaktadır; en alt katta müstakil dükkânlar bulunmakta ve Arnavut kaldırımıyla döşenmiş avludan girip çıkılmaktadır. Tahminen 100 seneden beri, babadan oğula intikal eden hanın bugünkü sahibi, irânî asıllı Mehmed Ali Mehmedzade'dir. Handa umumiyetle trikotaj, dokuma ve iplik üzerine iş yapan küçük esnaf vardır.

Bize bu malûmatı veren hanın sahibinin yeğeni İlhami Âzer Bey, kiraların azlığından uzun uzun dert yandı; meselâ, 7 oda ve üstte de bir balkondan müteşekkil bir dairenin bir liralık odabaşı parası da dahil olmak üzere aylık kirası 62,5 TL. dır. Azamî kira bedeli 75 lirayı aşmamakta olup, bu miktar da dükkânlardan alınmaktadır.

Avlunun altında, devamlı surette dipten kaynayan ve çok soğuk tatlı suyu bulunan bir sarnıç vardır. Hanın odabaşısı da han dahilindeki bir odada dokumacılık yapmaktadır (temmuz 1962).

Halûk AKBAY

BÜYÜK YOKUŞ — Kasımpaşanın Hacıhüsam Mahallesi yollarından; Hacı Hüsrev Caddesi ile İplikci Sokağı arasında uzanır; Paşalı Hasan Sokağı ile de bir kavuşağı vardır.

İplikci Sokağı tarafından yüründüğüne göre, iki arabanın geçebileceği genişlikde kabataş döşeli bir sokak olup, sağa kavisli dik bir yokuş olarak başlar; küçüklü büyüklü birer ikişer katlı, çoğu kulübemsi ahşab evlerin arasından geçer, sonra geldiği istikaametin tam aksine döner, sonra tekrar bir kavis çizerek Hacıhüsrev Caddesinde sona erer; burada, fevkaanî Hacı Hüsrev Camii bulunmaktadır (Haziran 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜYÜK YOL GEÇEN HANI — Beyazıtta Kapalıçarşı'nın Çadırcılar kapısı önündeki yolda 2 kapı numaralı avlunun etrafında toplanmış olan 6 hanın hepsine birden Büyük Yol Geçen Hanı adı verilir. Bu hanların isimleri: 1 — Zeynel Âbidin dairesi, (Bugünkü ismi, sahibinin soyadından ötürü «Karagöz dairesi» dir.) 2 — Yakupağa dairesi; 3 — Kavukcu Hanı; 4 — Kostaki dâiresi; 5 — Kasap dâiresi, (Yıktırılıp yeniden yapıldıktan sonra adı «Yeni Pasaj» olarak değiştirilmiştir.); 6 — Mahmud dâiresi'dir; bunlardan hiçbiri hakkında herhangi bir bilgiye sahip bulunulmamaktadır; çoğu muhtelif zamanlarda yapılan tâdilât ile târihî hüviyetini kaybetmişdir; mimârimiz bakımından mevcud izlerin muhafazası gerekir. Hâlen bir çok şahsın hissesi bulunan hanlarda çeşitli zeneatten esnaf toplanmıştır (Temmuz 1962).

Özay ASLAN

BÜYÜK ZÎBÂ SOKAĞI — Taksim'in Bülbül Mahallesi sokaklarından; Paşabakkal Sokağı ile Serdar Ömer Paşa Sokağı arasında uzanır; Büyük Kırlangıç, Küçük Zîbâ, Atlıases Sokakları ile kavuşakları olup Havahoş Sokağı ile dört yol ağzı yapsrak kesişir.

Paşabakkal Sokağı tarafından gelindiğine göre iki araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşeli, meyilli iniş, sağa sola kavisli bir sokakdır; iki kenarındaki 2 - 3 katlı kâgir evlerin altları dükkân olup bir çarşı boyudur, şu esnafı tesbit ettik: 1 borucu, 3 doğramacı - mobilyacı, 1 oto tâmircisi, 1 kömürcü, 1 berber, 2 kahvehâne. 2 demirci, 1 tenekeci, 1 marangoz, 1 tornacı 1 buz dolabı tâmircisi, 6 kapalı dükkân.

Eskiden Beyoğlunun umumhânelerinin bir kısmı bu sokakda idi, 1954 senesinde kaldırıldılar, bu münâsebetle bu sokağa, adının bir harfini değiştirerek «Zinâ Yokuşu» derlerdi (Şubat 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

BÜZÜK — Argoda ve halk ağzı deyimde cesâret, yürek; misâller:

Kış, yerde kar, deniz gömgök ve vahşi, üç hâneberduş genç, pelâspare, çul çaput içinde Sirkeci'de araba vapuru iskelesinde titreşirler, içlerinden biri aynı kılıkda ve kendi yaşıdları birini göstererek:

— Şu oğlanı gördünüz mü!?. Bu sabah denize girdi be...

— O da iş mi!..

— Ulan büzük varsa sen de girsene görelim!..

* 1912 de tulumbacılığa hevesli bir paşazâde şânında Ali Çamiç Ağa tarafından yazılmış manzûme:

Paşa da olsa baban
Koşacaksın daltaban
Nasıl koşduysa beyim
Nice bin şâhihûban

Bugün değilse yarın
Alışır ayakların
Keçe kilim halıdan
Farkı yok buzla karın

Yangını sanma oyun
Soyun küçük bey soyun
Bir fanilâ dizlikle
Görelim fidan boyun

Sanma baklava börek
Yürek lâzımdır yürek
Tulumbacı olmaya
Âdemde büzük gerek.

Bâzan bilgi, irfan mânâsına da kullanılır, misâl:

Bir sabahcı kahvehânesinde üç genc âdem baba bir ihtiyar üzerine konuşurlar:

— Kim bu ulan?

— Muallimmiş, kancık mantarına basmış..

— Hadi gidip konuşalım.

— Onunla konuşmaya büzük ister ulan...

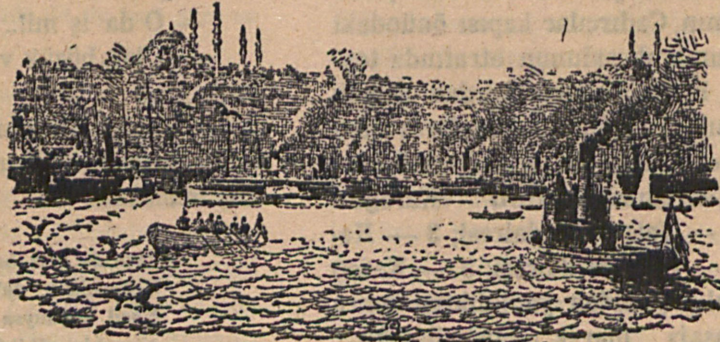
BÜZÜKDAŞ — Külhânîler ve pırpırı hâneberduşlar argosunda ve halk ağzı deyimde: «her türlü kötü yollarda, hîleli dalavireli işlerde, rüşvet ve irtişâ dolaplarında beraberce levse batmış ve yüzlerinin karası aralarında sıkı dostluk bağı olmuş adamlar».

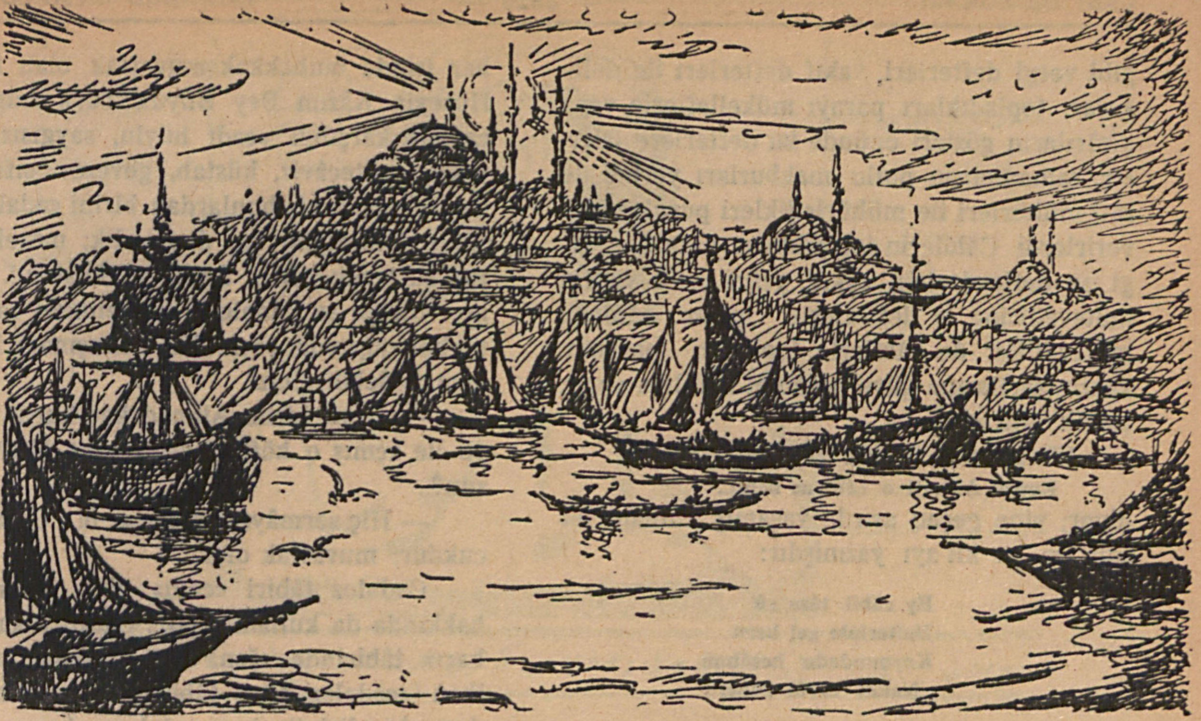
BYZANCE, BİZANS — Bu madde «İstanbul Ansiklopedisi» adını verdiğimiz bu büyük şehir kütüğü tamamlandıktan sonra büyük kütüğe ek ayrı bir cild olacakdır; zirâ bu konunun burada kaydı ve mütaleası, İstanbul Ansiklopedisinin kendi seyrine büyük engel olacakdı. İstanbul Ansiklopedisinin kendi bünyesi içine Bizans devrinden kalmış hâlen göz önünde bulunan eserler alınmışdır (Ayasofya, Küçük Ayasofya, Gül Camii, Anemas Zındanı, Arkadios Sütunu, Ayazmalar vesâire gibi); onlar arasında her hangi bir sebeble bu şehir kütüğüne derc edilemeyen maddeler de (Büyük Sarayın Kalıntısı gibi) bahsetdiğimiz ek Byzance cildinde bulunacakdır.

BYRD (D. Harold) — Adı «Berd» okunur; Amerikan sanâyi kırallarından ve milyarderlerinden; meşhur kutub seyyah ve kâşiflerinden Amerikan amirali Richard Evelyn Byrd'in kardeşi; 1962 senesi ağustos ayının ilk günlerinde zevcesi ve bir râhib arkadaşı ile berâber turist olarak İstanbul'a gelmiş ve İstanbul Hilton Otelinde misâfir olmuştur.

Memleketinde muhiti çok geniş ve Türkiye hakkında turist celbi için müsbet propaganda yapma imkânları pek çok olan bu zât İstanbul Hilton Otelinde bir şefgarsonun Molière'nin «Kibarlık Budalaları» nı hatırlatan bir muâmelesine mâruz kalmışdır; şöyle ki: 7 ağustos günü İstanbul'da bunaltıcı bir sıcak vardır; adı geçen otelin taraça lokantasına ceketsiz ve kravatsız inen Amerikalı milyardere ceketsiz ve kıravatsız yemek yiyemiyeceği ihtar edilmişdir; altmış yaşlarında bulunan D. Harold Byrd bu ikaz karşısında gülmüş, ve: «Şefgarsonun hakkı var, fakat ben de kabâhatli sayılmam!..» demiştir; kalmakda olduğu Karadeniz Dâiresine çıkmış; ceketini giyerek ve bir spor boyunbağı takarak yemeğe gelmişdir. Kendisi ile görüşen Hürriyet gazetesinin bir muhâbirine de: «Türkiye'ye geldiğim için son derecede memnûnum, fakat böyle bir hâdise ilk defa başıma geliyor!..» diyen D. Harold Byrd kendisi hakkında da şunları söylemişdir: «Birleşik Amerika'da petrol, ticâret (idhâlât - ihrâcât) ve borsa başda olmak üzere 37 büyük teşkilâtın sâhibiyim; teşkilâtlardan biri olan «Ling - Temco - Vaught» çelik endüstrisi, bu yıl kurduğum (D. H. Byrd Enterprises» şirketine 350,000,000 dolar (3 milyar 150 milyon T.L.) kâr sağlamışdır; bu endüstride 22,000 işçi çalışmaktadır; şahsıma âid 58 yolcu uçağım vardır, bunlardan biri ile seyahat ettiğim zaman uçağı ben kullanırım».

Bibl. : Hürriyet Gazetesi, 8.8.1962.

Muhteşem camileri ile bir İstanbul silueti
(Resim : Sabiha Bozcalı)

C

CABA — Dilimize italyanca «giabba» kelimesinden alınarak geçmişdir; bedâva (bâdihevâ), beleş; bahşiş, ikram demekdir (Türk Lügatı)

CABALAMA KAPTAN BEN GİDEMEM — İstanbul halkı ağzı bir deyim: «Aslaa düzelmez», «ıslahı güç bozuk düzen».

Misal: Yeni bir şehremini (Belediye Reisi) gazetecilere beyanatta bulunur; «İstanbul sokakları geceleri yıkanacakdır.. Bütün dilenciler toplanacakdır.. Muhtekir ve hilekâr esnaf şiddetle tâkib edilecektir.. Odun kömür sıkıntısı çekilmiyecekdir... vesâire». Ertesi gün bir gazete bu beyânâtı şu serlevha altında verir: «Cabalama kaptan ben gidemem!..».

Bu deyim, Boğaziçinde ve Limanda ilk şehir hatları vapurları işlemeye başladıkdan sonra vücud bulmuşdur; bilhassa Boğazda, padl (yandan çarklı) vapurlar akıntıları güçlükle yenip geçerlerdi; bacadan kapkara duman savrulur, çarklar güm güm dönerek köpükler saçar. ve vapur, yerinde sayıyormuş gibi gaayet ağır yürür idi, ve deyim vapurun ağzından kaptanına hitâben söylenmiş idi. Zamanımızda kullanılmıyor.

CÂBÎ — Tanzimatdan evvel «tahsildar» karşılığı kullanılan bir kelimedir; vergileri, gelirleri «cibâyet eden», «toplayan» adam. Vakıf mülklerin gelirlerini toplayanlara da «Câbîi Vakıf», veya nerenin vakfı ise o isme nisbetle «Ayasofya Câbîi», «Sultan Bayazıd Câbîi», denilirdi.

Câbîler kavuklarında kâtibî destar, kuşaklarında divit, koyunlarında cizye ve harac

gibi vergi defterleri, vakıf defterleri ile dolaşırlar, topladıkları parayı mükelleflerin veya kirâcıların gözleri önünde bu defterlere işlerler, zamanımızın pullu makbuzları yerine de zâtî mühürleri ile mühürledikleri pusulacıklar verirlerdi. Câbîlerin topladıkları para da, vergi ise defterdarlığı, evkaf geliri ise o vakfın mütevellîsine o defterlerle teslim edilirdi; mütevellîler de câbîlerle toplanan paranın, vakfın şartlarına göre hesâbını kadılığa verir, tasdik ettirirdi.

Sünbülzâde Vehbi «Câbî» için:

Koynu defterli o câbî ne belâ!..

diyor; yine geçen asırda yaşamış külhânî bir şâir ise şu kıt'ayı yazmışdır:

Ey câbii tâze rû
Defterinle gel berû
Koynundadır hesâbım
Nakdi canal rûberû

Bibl. : M. Z. Pakalın; Osmanlı Tarih Deyim ve Terimleri.

CÂBİ ALİ SOKAĞI — Halic Fenerinde Hatib Muslihiddin Mahallesi sokaklarından; Sultan Selim Caddesi ile Mercimek Sokağı arasında uzanır, bir araba geçebilecek genişlikde, aslı kabataş döşeli iken bakımsızlıkdan toprak yol olmuş, bozuk bir sokakdır; kapu numaraları 1 - 13 ve 2 - 12 olup evlerinin hepsi mütevazı gelirli âilelerin meskenidir ve çoğu ahşabdır (Ağustos 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CÂBİR CAMİİ — (B. : Atikmustafapaşa Camii).

CACIK — Küçük küçük doğranmış hıyar ve az sulandırılmış yoğurtla yapılan ve bir kâse içinden kaşıkla yenilen sofra soğukluğu; yazın yapıldığı için ekseriya içine bir buz parçası da konularak sofraya gelir; İstanbul meyhâne, gazino ve içkili lokantalarının baş mezelerinden biridir. Ancak istek üzerine içine azıcık sarmısak, sirke, eser mikdarı zeytinyağı da katılır.

Bir bid'at olarak hıyar yerine, kıvırcık salata ve mârul ile de cacık yapan yerler vardır, bu takdirde cacığın yoğurdu bir az daha koyuca tutulur, öyle ki cacık, çatal ile de alınıp yenilebilir.

CADALOZ — Cadı isminden uydurulmuş bir sıfat: «Utanmayan, sıkılmayan, aslaa çekinmeyen, el attığı yeri bırakmayan, pervâsızca çekişen, didişen, icâbında yalanla, dolanla her işinde muhakkak muvaffak olan insan»; Hüseyin Kâzım Bey Büyük Türk Lügatında cadaloz karşılığı «cadı huylu, saygısız, terbiyesiz, mütecâviz, küstah, geveze» sıfatlarını da sayıyor ki biz bunlardan birini cadaloz karşılığı denildiğini hiç duymadık; meselâ: «bırak şu terbiyesizi!.. bırak şu küstahı!..» yerine: «bırak şu cadalozu!..» denmez; fakat İstanbul ağzında şöyle bir konuşmayı her zaman işidebilirsiniz:

— Ulan bizim Ahmed kaç kuruş sermâye ile açmış o köfteci dükkânını, biliyor musun?..

— Hiç sermâyesiz de açar o!.. Cacaloz çocukdur, muvaffak olur!..

Cadaloz tâbiri «cadı» gibi kaynanalar hakkında da kullanılır (B. : Cadı); fakat «cadı karı» tâbirinde «fena karı» mânası mutlak iken «cadaloz karı» tâbirinde bu mâna yokdur, «kendisi ile başa çıkılmaz karı» anlamı vardır; misâl:

Mahalle kahvesinde semtin «Çamur» lâkabı ile anılan en utanmaz, yırtık külhanbeyi anlatır:

— Boşayacağım kaltağı be... Ulan ne ateşe düşmüşüm ben be... Ulan yine pabuçsuz yalın ayak kaçırdı evden be... Vallah billâh kızı anasından cadaloz be...

CADALOZ — İkinci Meşrûtiyet yıllarında intişâr etmiş bir mizah gazetesidir; imtiyaz sâhibi ve başmuharriri Nureddin Rüşdi ve mes'ul müdürü Haydar Rüşdi Beyler olan ve Tercemanı Hakikat Matbaasında basılmış olan Cadaloz 28 × 40 santim eb'adında dört sayfa olarak haftada iki gün, salı ve cumartesi günleri yayınlanmışdır; idârehâne olarak Ebussuud Caddesinde 35 numaralı dâirei mahsûsa gösterilmişdir; bir nüshası 10 paraya satılmış olan Cadaloz'un 1 numaralı nushası 22 mart 1327 ve 4 nisan 1911 salı günü çıkmışdır. Çıkaranlar huzursuzluk içinde çok dikkatsiz çalışmış olacaklardır ki bu 1 numaralı sayının ilk sayfasının en başında milâdî yıl rakamı 1191 olarak yazılmış, ve bu hatâ müteakib nushalarda da devam ederek ancak altıncı nushada 1911 olarak düzeltilmişdir.

Birinci sayfaya bir büyük karikatür konmuş, ikinci ve üçüncü sayfalar, resimsiz üçer sütun üzerine yazı ile doldurulmuş, dördüncü sayfanın üst yarısına bir büyük karikatür, ve alt yarısına üç yarım sütun yazı konmuşdur.

صاحب امتياز و سرمحررى :
نورالدين رشدى

هر خصوص ايچون صاحب
امتيازه مراجعت اولنور .

ادارەخانەسى
ابوالسعود جادەسندە (۳۵)
نومرولى دائرۂ مخصوصەدر

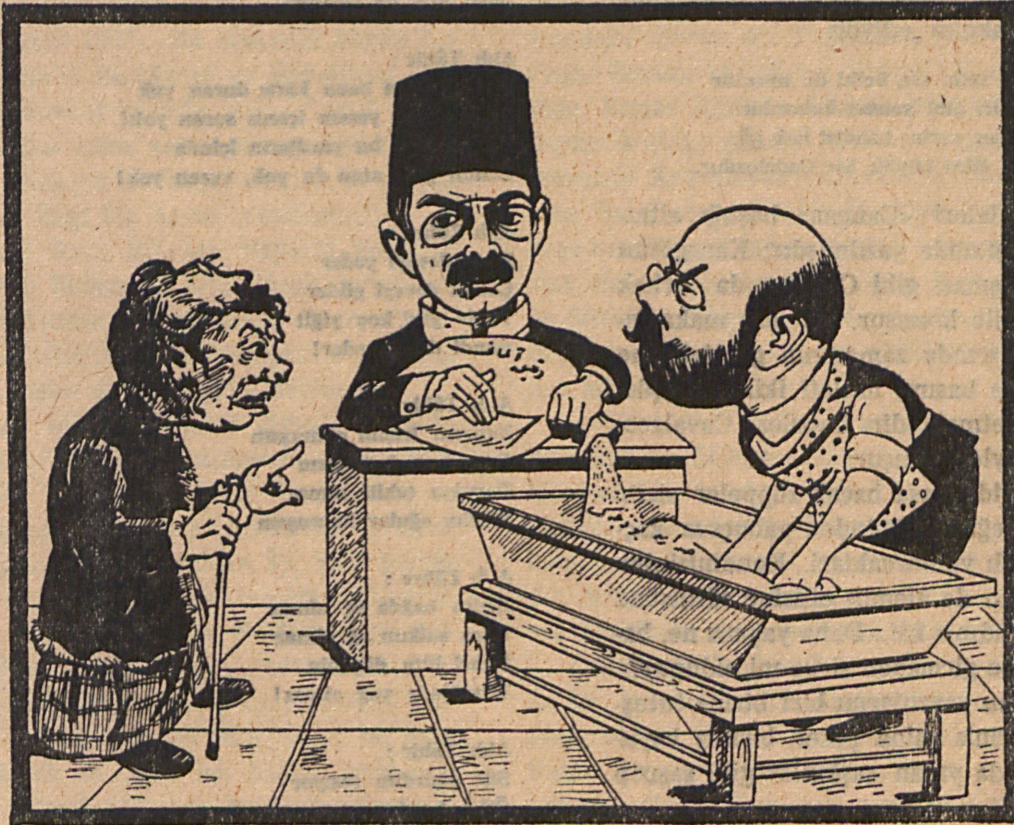
مدير مسئول :
حيدر رشدى

سنەلك آبونه بدلى (۳۰) غروش
و ممالك اجنبيه ايچون (۱۲) فرانقدر

پوسته اجرتى ويرلمەمش
مكتوبلر قبول ايدلمز .

درج اولنميان اوراق اعاده
ايدلمز .

نسخەسى ۱۰ پاره شمديلك صالى وجمعه ايرتسى كونلرى نشر اولنور مزاح غزتەسيدر

خميركار ! خميركار جهانى قدر يابار يوغورور
جادلوز — خميركارى فقط مادر وطن دوغورور

Cadaloz Gazetesinin 1 numaralı nushasının birinci sayfası.

(Karikatürün sözü Teknede hamur yoğuran sadırâzam Hakkı Paşa, yoğurduğu sadâret büdcesi. Un döken Mâliye nâzırı Cavid Bey, un da Alman unu. Yazı).

Hamurkâr — Hamurkârı cihânı kader yapar yoğurur!

Cadaloz — Hamurkârı fakat mâderi vatan doğurur!

Açıkca ifâde edilmemiş olmakla berâber İttihad ve Terakki Komitasına karşı bir muhalefet seziliyor; Hakkı Paşa kabinesi zamanında intişar etmiş olan bu mizah gazetesi İttihad ve Terakki'ye karşı diğer muhalefet fırkalarının anlaşmazlığından üzgündür.

O devrin mizah gazetelerinin çoğu fikir, sanat ve zevk yoksulluğu mâkesi olmuşken Cadaloz'un resimlerinde de, yazılarında da bir üstünlük görülür; yazılarında Çakırpençe, Ef'î, Selis, Dehşet, Cadalos, Horoz, Çaparoz, Kılavuz gibi müstear isimler kullanılmış; aynı kalemden çıkmış olan karikatürleri de bazan lâtin harfleri ile «D. Mazloum» diye imzalanmışdır.

Cadaloz'un kaç nüsha çıkdığını tesbit edemedik; Hakkı Paşa kabinesinin istifâsından sonra İttihadcılar tarafından kapatılmışdır.

Her nüshasına «Kötek» başlığı altında muntazam olarak bir kıt'a yazmış olan Çakırpençe, birinci sayısında gazeteyi bir tarafsız gazete olarak takdim ediyor:

Her niyyete ye, tatlı, acı, belki de muzdur
Emsâli mizahkârı gibi sanma kokozdur
Millet yoluna can verir, kendisi hak gû
Sermâyesi çok, fikri büyük bir Cadalozdur.

Baş makaaleleri «Çançan» başlığı altında muhâvere tarzında yazılmışdır; Karagözün Hacivatla konuşması gibi Cadaloz da erkek eşi Cavalacoz ile konuşur. İlk baş makaalesinin ilk satırlarında zamanının gazetelerine çatmaktadır, ve basını, milleti ikiliğe düşürmekle ittiham etmektedir. Cadaloz, Cavalacoza çıkışarak şöyle konuşur:

«— Sizi gidi maşa bacak züppeler sizi!.. Sizi kaynana değneği önünden pabuçsuz kaçmış gelin suratlı yumurcaklar!.. Kendinizi dev aynasında görüp de âlemin etlisine sütlüsüne karışmaya başladınız hâ!.. Daha yaşınız ne, başınız ne?.. Küpe girmeden sirke mi oldunuz?.. Akıllı uslu vatan yavrularını biri birine tutuşdurdunuz!.. Biriniz enine çeker, biriniz boyuna, okuyanlar da yazan şaşkınlar gibi şaşırıp kaldılar!..

— Hükûmeti niçin tenkid ettiğimize mi darılıyorsun? (Cavalacoz'un hükûmetden kasdı Hakkı Paşanın tarafsız Adlü İhsan kabinesidir).

— Yok size darılmıyorum!.. Niçin kendilerini tenkid ettirecek halde bulunuyorlar diye onlara çıkışırım!.. Sizin maksadınız da tenkid değil, gazete satmak, ya kendinize bir mevkî temin etmek!..».

Bu gazetenin mizah diline örnek olarak 16. sayısından bir yazı alıyoruz; o nushanın birinci sayfasında «İşte Ondördüncü Asrın Tâhir ile Zühresi» diye bir resim vardır, ondördüncü asır hicrî takvim ile asrımızdır, resmin altına da «mânisi 3. sayfada» diye yazılmışdır. Resimde saz çalan bıyıklı delikanlı, «Tâhir» Hüseyin Câhid Bey, sakallı kız «Zühre» de Lütfi Fikri Beydir. Bu resmin iç sayfadaki yazısı şudur:

«Aldı Tâhir :
Ne istersin? Ne istersin?
Kafesde durmaz ötersin!
Böyle dargın ötüşünle
Beni dîvâne edersin!

Aldı Zühre :
Ne istediğim bilirsin!
İmdi sözüme gelirsin!
Bu diyârın beyi Tâhir
Belki bize de verirsin!

Aldı Tâhir :
Ben Tâhirim bana karşı duran yok
Deniz deryâ yesem içsem soran yok!
Bu obanın, bu yurdların içinde
Benim gibi atan da yok, vuran yok!

Aldı Zühre :
Deve deveyi yeder
Çoban deveyi güder
Tâhir gibi koç yiğit
Şimdi düello eder!

Aldı Tâhir :
Zührem kaşını çatmışsın
Gaygulara batmışsın
Deryâya teklif olmaz
Bildim ağular katmışsın

Aldı Zühre :
Bizim bağda ağ olmaz
Kara salkım ağ olmaz
Bahri lûta düşenin
Yüreğinde yağ olmaz!

Aldı Tâhir :
Süt pişirdim taşıyor
Öfke başdan aşıyor
Kavgayı bırakalım
Âlem bize şaşıyor!

Aldı Zühre :
Züğürt ne bulsa yermiş
Zengin murâda ermiş
Anam beni dünyâya
Gavga için getirmiş!..

«Deyüp kesdi, ve yine aldı Tâhir, Ey benim gönlü-

mün dürdânesi, kalbimin bir dânesi, çarhımın pervânesi Zühreciğim!.. deyüp aşk âteşi gözlerin bürüyüp boynuna sarıldıkda ol fettâhı dilâşûb dahi vâlidesinden taallüm eylemiş olduğu sihir ve mekrin kuvveti ile kakıdı! Ve etti ki: Ey vezir oğlu Tâhir!.. Senin bu obada yapmadığın kalmadı, tiz çadıra varayım, gürz ve kalkanımı alayım başın derde salayım, dur ki göresin beni deyû çadıra doğru gitmeğin Tâhir dahi kükreyip: Kız kanı yüzük suyu, rüsvay eyledin beni, tiz eve varayım, gör ne iderim seni deyüp saz be dûş olarak savuşduğunun resmidir!!!».

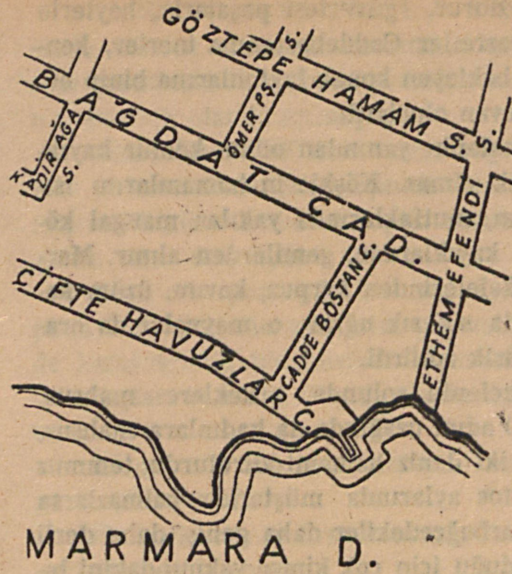
CADDEBOSTANI, CADIBOSTANI — Bu ansiklopedinin rahmeti Rahmâna kavuşmuş baştâcı dostlarından ve mümtâz kalem arkadaşlarından Sermed Muhtar Alus, bize tevdî ettiği notlarda şunları yazıyor:

«Evvelâ bir rivâyet: Üsküdardaki Karacaahmed Mezarlığından başlayarak ileri giden ve eskiden beri Bağdad Caddesi denilen yolu tâkib ederek Göztepe ile Erenköyü arasına gelindi mi, caddenin cenub tarafında gaayet geniş bir bostan varmış; benim çocukluğumda dahi bu bostandan eser yokdu (S. M. Alus'un doğumu 1887). Bu bostanın büyük bir kısmını sadâret seryâveri ve Bâbıâlinin muhafazasına memur piyâde ferîki Cemal Paşa, paşa olmadan önce satın almış, livâlığında caddenin yakınına bir köşk, yanına da gaayet büyük dört köşe bir havuz yaptırmışdı.

«Cemal Paşa, bir ara Bayazıd Belediye Dâiresi olan binâyı da (Bu ahşab konak Bayazıd Meydanının mahvedildiği imar adı altındaki vandalizmde yıkdırılmışdır) o köşkden çok sonra kışlık konak olarak kurmuşdu.

«Avam tabaka, civârın kadınları bugün Caddebostanı denilen Göztepenin altındaki o semte Cadı Bostanı derlerdi. İstanbul'da ayak takımı ağzı bâzı semt isimlerini bozarak telâffuz ederdi. Eyyub demez, İp; Vefâ demez Mefâ derdi; fakat burada tamâmen aksidir, bu semtin hakîki adı Cadde Bostanı değil, Cadı Bostanıdır, Cemal Paşanın oraları satın almasından sonradır ki «cadı» ismi ürküntü vermiş, cadı caddeye tahvil edilmişdir; bir bostan adı olarak da Cadı, her halde caddeden çok daha yakışık alır; çok kuvvetle tahmin ederim ki oranın, halk hâfızasından silinmiş cadı üzerine bir de hikâyesi olmak gerekir. Anadolu yakasına İdârei Mahsûsa vapurları işlemeye başlayınca deniz kıyısına bir iskele yapılarak ona da Caddebostanı İskelesi adı verilmişdi.

«Bizim çocukluğumuzda, gençliğimizde

Caddebostanı
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

havâli gaayet tenhâ idi. Sâhilde, şimdiki plâj yerinin yamacında Ertuğrul Süvari Alayı kumandanı Horoz Ali Paşanın köşkü (B.: Ali Paşa, Horoz); sadırâzam Kıbrıslı Kâmil Paşa zâde Ziraat Bankası Umum Müdürü Şevket Beyin köşkü; Askerî Tıbbiye Nâzırı, sonra Serasker Kapusunda İstihkâm ve İnşâat Dâiresi Reisi sânisi Erkânı Harbiye Ferîki Avni Paşa'nın köşkü; cadde yüzünde Kaamûsül Âlâm müellifi Şemseddin Sâmi Beyin köşkü; az ötesinde askerî doktorlardan ve bir vaktin meşhur dâhiliyecilerinden Celâl İsmail Paşanın köşkü.

«Câmi 1901 - 1902 arasında yapıldı. Daha sonra da Mâbeyinci Ragıb Paşa şeddâdî sâhil hânesini kurdu. Ragıb Paşa sâhilhânesi kâgirdir, denizden rutûbet almaması için tuğlaların üstüne tahta kaplamalar kaplanmışdır. Ardından az ötede yine kıyıda kızına mahsus köşkünün de temellerini attırmışdı.

«Bağdad Caddesi o zamanlar berbad halde idi; hendekler, tümsekler, toz toprak deryâsı. Yağışlı havalarda çamurdan geçilmez. Ragıb Paşa bu köşkü yaptırdıkdan sonra, Şehiremânetine çıtlatmış olmamalıdır ki, cadde yine eski hâlinde kalmışdı.

«Göztepe ve Erenköy havâlisinde yazı geçiren rütbeli, mevkîli zevât, deniz havası almak, etrâfı seyrederek ferahlamak için Caddebostanı İskelesine uğrayan vapura rağbet ederler; İdârei Mahsûsanın en râbıtalı ve yollu vapurlarından biri olan 17 numaralı Şâhin

işleyüp durur, güvertesi paşalarla, beylerle dolar, hazretler Caddebostanına inerler, kendilerini bekleyen konak faytonlarına binip evlerine revan olurlardı.

«İskelenin yanından odun, kömür kayıkları eksik olmaz. Köşklerin hamamlarını ısıtan odun, mutfaklarında yakılan mangal kömürü o kayıklardan, gemilerden alınır. Marmara iskelelerinden karpuz, kavun, üzüm kayıkları da sık sık uğrar, o meyvalar da oradan tedârik edilirdi.

«İskelenin solunda erkeklere mahsus, 200 - 300 adım uzağında da kadınlara mahsus, her yaz iki deniz hamamı kurulurdu; temmuz ve ağustos aylarında müşterisiz kalmazlarsa da, Fenerbağçedekiler daha geniş, daha derli toplu olduğu için çok kimse yakınındakini bırakır, yarım saat araba ile gidişi göze alup Fenerbağçeye giderlerdi».

Mülkî idârede Kadıköy ilçesinin Kızıltoprak nâhiyesine bağlı bir semt olan Cadde Bostanı Cumhuriyet devrinde İstanbul'un son derecede inkişaf etmiş ve güzel güzel binâlarla tezyin edilmiş köşelerinden biri olmuşdur.

Vefâkâr muhâbirimiz Hakkı Göktürk Caddebostanının 1962 deki sîması için bize şu notları vermişdir:

«Kızıltoprak, Göztepe, Erenköyü ve Suâdiye semtleri ile çevrilmiş olan ve Marmara kıyısında bulunan Caddebostanı 1934 Belediye Şehir Rehberinde 30 ve 31 numaralı paftalarında gösterilmişdir. Sınır yolları: 18 Mart Sokağı (eski adı Cemil Paşa Sokağı), Hazırcevab Sokağı ve Göztepe Hamam Sokağıdır. İç sokakları şunlardır: Bağdad Caddesinin bu semtlerden geçen kısmı, Çiftehavuzlar Caddesinin bir kısmı, Tütüncü Mehmed Efendi Sokağının bir kısmı, Kadir Ağa Sokağı, Tanzimat Sokağının bir kısmı, Ömer Paşa Sokağının bir kısmı, Cadde Bostanı Caddesi, Edhem Efendi Sokağının bir kısmı, Kokar Pınar Sokağı, Şerâfet Sokağının bir kısmı, Kantarcı Rıza Sokağının bir kısmı, Köseleci Sokağı.

«1934 Belediye Şehir Rehberinde görülmeyen yeni sokaklar şunlardır: Papatyalı Sokak, Doktor Vâsıf Sokağı, Mehtab Sokağı (1934 Rehberinde bu isimle Burgaz Adasında bir sokak vardır), Gülistan Sokağı (1934 Rehberinde bu isimle Büyükadada bir sokak vardır), Demirağa Çıkmazı, Yelengül Sokağı, Yıldız Sokağı, Plâj Yolu, Moralı Çıkmazı, Rifat Bey Sokağı (1934 Rehberinde bu isimle Paşabağçesinde bir sokak vardır), Cami Sokağı, Buluş Sokağı, Yeşillik Sokağı, Okul Sokağı, Âgâh Efendi Sokağı.

«Caddebostanında 1 cami (Galib Paşa Camii), 1 okul (Erenköy 38. ilk okul), 1 yurd (Darüşşafaka Muhtar Özkaya Yetiştirme Yurdu), 2 polis noktası, Belediye Parkı, Amerikan W. C. A. Kız Kampı, Ziraat Vekâleti Deneme Bağçesi, Telefon Santralı, 4 kulüb (Dağ Müzik Kulübü, Büyük Kulüb, Marmara Yelken Kulübü, Balık Adamlar Kulübü), 2 plâj (Caddebostanı Gazino Plâjı, Reşit Plâjı), 2 yazlık sinema (Çiçek ve Oran sinemaları), 2 eczâhâne, 2 ebe, 10 kadar doktor, Kıyık Pastahânesi şûbesi, 1 sebze bostanı, 12 bakkal, 7 kasab, 6 manav, 4 kadın berberi, 4 kolacı, 2 bisiklet tâmircisi, 1 demirci, 1 kahvehâne, 1 benzin istasyonu, 1 odun deposu, ve 1 gazino (Caddebostanı Gazinosu) vardır.

«600 binâ vardır, bunun 200 kadarı eski ahşab köşkler ve evler olup geri kalan 400 binâ 1925 den sonra yapılmış beton villâlar ve apartımanlardır. Dâimî nüfusu 5,000 kişi olup yazlık nüfûsu 12,000 e yükselir; denizi çok temiz plâjları, güzel gazinosu, yaz için kiralık güzel güzel villâları ve apartımanları ile Caddebostanı servet erbâbı için rağbetde bir sayfiyedir. İstatistik rakamları semt muhtarı Bay İhsan Özen'den aldık.» (Hakkı Göktürk).

CADDEBOSTANI CADDESİ — Adını taşıdığı semtin başlıca yollarından biridir; Çiftehavuzlar Caddesi ile Bağdad Caddesi arasında uzanır; iki arabanın rahat geçebileceği genişlikde asfalt bir yoldur. Yolun iki kenarı ağaçlandırılmış olup boydan boya bağçeli köşkler, villâlar sıralanmışdır, Yapı ve Kredi Bankasının ikrâmiye apartımanları da bu cadde üzerindedir (1961).

Hakkı GÖKTÜRK

CADDEBOSTANI CAMİİ — (B.: Galibpaşa Camii).

CADDEBOSTANI GAZİNOSU — Dimitri isimli bir rum vatandaşla, beyaz rus olan diğer bir şahıs tarafından ortak olarak, 1926 senesinde kır kahvesi şeklinde işletmeye açılmıştır. 1938 senesine kadar, 350 - 400 demir masa ve iskemleyle salaş bir sahneden ibaret olarak faaliyetine devam eden bahçede; perşenbe ve cuma, sonra cumartesi ve pazar gün-

leri müzik vardı. Bu arada, kurucuları tarafından Âkif Bey isimli bir zâte kiraya verilmişdir. 1938 de ise bahçe, Madam Ayten adlı muhacir bir beyaz rus tarafından Âkif Beyden kiralanmışdır. Bu devrede yenilik olarak yalnız hasır masa ve koltukların ilâvesi görülür.

Daha sonraları, 2200 m². lik bu arâzi şimdiki sahibi Orhan Ulueren tarafından satın alınıp, kiracılar çıkarılmış ve 1950 senesinin 8 Ağustosunda, 400 tahta masa ve sandalya, 20 müstahdem ve haftada üç gün müzikli olarak gazino - lokanta şeklinde işletmeye açılmıştır. İlk zamanlar yalnız, denize nâzır uç kısımda faaliyet gösteren tesis, 1951 de bugünkü müzik yeri, sahnekulis ve büyük piste kavuşmuştur Ve bu tarihten itibaren de her gece müzikli ve varyeteli bir program tatbik ediliyor. Bir tesadüf eseri, ilk açıldığı zamanki dans orkestrası olan Roberto Lorano Orkestrası, 1961 ve 1962 yılları yaz eğlence mevsimlerinde de aynı yerde çalıyordu.

Dekoratör - Mimar Ali Mukadder Çizer'in mimarlığını yaptığı tesise, büyük pistle birlikte bir «sol» anahtarı teşkil eden küçük pist, sonradan dans müsabakalarının başlamasıyla ilâve edilmiştir.

Halen 1400 sandalya-koltuk ve masası bulunan gazinonun 60 müstahdemi vardır. Lokantası birinci sınıftır.

Umumiyetle müzik ve varyetenin 22,30 - 23 de başladığı gazinoda haftalık program şöyledir: Pazartesi - Alaturka; Salı - Dans müsabakası; Perşembe - Twist gecesi; Çarşamba ve Cuma - Muhtelif alafranga şarkıcılar. Bunlara ilâveten de, sık sık değişen bir atraksiyon programı vardır.

Semt sâkinleri, bilhassa gençler tarafından çok rağbet gören gazinonun sağ tarafında, Orhan Uluevren'e ait plâj, sol tarafında da kayıkhânelerle Caddebostanı vapur iskelesi bulunmaktadır. Saat 19 dan sonra giriş, konsomasyon olarak 4 TL. dır.

Vaktiyle bu arâzi, Abdülhamit'in süvari paşalarından Horoz Ali Paşa'nın bahçesiydi. Halen pansiyon olarak kiraya verilen paşanın üç katlı yazlık köşkü, plâjla gazino arasında bulunmaktadır (Ağustos 1962).

Halûk AKBAY

CADDEBOSTAN MOTORU — (B.: Bostancı Motoru).

CADDEBOSTANI PLÂJI — 1926 senesinde, Dimitri ve ortağı tarafından kır kahvesine gelenlerin faydalanması maksadı ile, yalnız kumluk olarak açılmıştır.

Asıl şeklini 1950 den sonra, bugünkü sahibi Orhan Uluevren'e geçmesi suretiyle almıştır. Bugüne kadar bir çok defalar ilâve görüp îmar edilmişdir.

Tam orta yerindeki bir manolya ağacı, plâja hem gölgelik vazifesini görmekte, hem de karakteristik bir hüviyet vermektedir, ki bu ağaçlar. yandaki büyük plâjda daha çoktur.

Halen 300 anahtarlı kabinesi ve ayrıca gardropları vardır.

Kumu Marmara Ereğlisinden gelen plâjın yeri eskiden bostandı.

Sol tarafında, epeyce yüksekte kalan Caddebostanı Gazinosnunun hemen yamacında kurulmuş küçük bir büfesi vardır, ki bu kısmın zemîni denize kadar tamamen betondur; bu sol taraf, sığ ve kayalık olması bakımından denize girmeye elverişli değildir.

7 devamlı müstahdemin çalıştığı plâjın 1962 deki fiyatları: Duhuliye 75 Krş; Kabine 135 Krş. idi.

Halûk AKBAY

CADDEBOSTANI REŞİD PLÂJI — 1928 senesinin 1 Ağustos günü Reşid Menteşoğlu tarafından işletmeye açılmıştır. Caddebostanı semtinin iki plâjından biri ve büyüğü olan bu tesis yapılmadan evvel yeri bostanlık ve kumlukmuş. Hâlen 6740 m². lik bir sahada faaliyet gösteren plâj, ilk zamanlarda, kum üzerine inşâ edilmiş birkaç tahta kabineden ibaretti; zamanla, bugünkü kâgir binalar yapılmıştır.

Beton, genişce ve oldukça eğimli bir yoldan kumuna inilen plâjın kapusu Çiftehavuzlar (yeni adıyla Cemil Topuzlu) Caddesindedir, kapu numarası 82/1 dir.

Normal olarak bir mevsimlik faaliyeti, Haziran ortasından Ağustos ayının sonuna kadardır. Plâjın ikinci sınıf bir lokantası ve kumsalda da bir büfesi vardır.

Halen 146 anahtarlı, 106 anahtarsız, 23 âile ve 85 de döşenmiş olmak üzere cem'an 360 kabinesi vardır. Bilhassa pazar günleri yer bulmanın bir mesele teşkil ettiği plâjda, ayrıca, açıkta soyunarak numaralı fiş muka-

bili elbise ve çamaşırların emânet edildiği bir gardrop vardır.

1962 deki fiyatları şöyle tesbit edilmiş bulunuyordu:

Duhuliye 75 krş., anahtarlı kabine 135 krş. (çıkarken geri alınan 250 krş. luk anahtar depozitosu vardır.), Döşenmiş Kabine 500 krş.

Döşenmiş kabinelerden bazıları da mevsimlik pansiyon şeklinde kiraya verilmektedir. Bu plâjın karakteristik bir güzelliği ulu manolya ağaçlarıdır (Ağustos 1962).

Halûk AKBAY

CADI — Dilimize farscadan alınmışdır, o ağızla telâffuz «câdû»; geceleri mezardan kötülük yapmak için hortlak, muhayyel mahlûk; mecâzen «gözbağcı», «sihirbaz», ve «efsunger = efsuncu» yerine kullanılır (Türk Lügatı).

Asırlar boyunca İstanbul'da ayak takımı arasında «kaynana», gelinleri ve güveyleri tarafından dâimâ bir «cadı karı» olarak görülmüşdür; hattâ orta tabaka ve kibardan gelinler ve güveyler de «kaynanam cadısı» tâbirini kullanmışlardır; manzum tekerleme meşhurdur:

Kaynanam cadı karı
Dilini soksun arı.

CADIBOSTANI — Zamanımızda Caddebostanı denilen semtin asıl adıdır, ve muhakkak ki Caddebostanına göre daha mânâlı bir isimdir; «Balık ve Balıkcılık» adı ile millî kütübhânemize muhalled bir eser koymuş olan eski balıkhâne müdürlerinden Karakin Bey Deveciyan da bu büyük eserinde o civarda kurulan Şabka Dalyanı ile Kiri Dalyanı hakkında malûmat verirken bu semte «Cadıbostanı» diyor (B. : Caddebostanı; Şabka Dalyanı; Kiri Dalyanı)

CAF — Zamanımızın seçkin karikatüristi Câfer Zorlu'nun 1962 yılı sonlarına doğru kullanmaya başladığı imzâ; çağdaş Türk mizâhının babası Yusuf Ziyâ Ortac'ın Akbaba mecmuasında çalışan genc sanatkâr önceleri karikatürlerine «Cafer Zorlu» diye tam adını yazıyordu; eserleri zamanımızı istikbâle nakledecek kıymetde olan bu gencin asîl açık ismi bırakıp remiz kullanmaya ne gibi bir sâik ile karar verdiği bilinemez; yıllarca sonra «Caf» ın bir karikatürü târih vesîkası olarak ele alındığında, remizden sanatkârın adını bulmak için çalışanlara ender rastlanacakdır; «Caf», yarım asır evvel devrinin üstâdı «Cem» in âkibetine uğrayacakdır (B. : Zorlu, Câfer).

CAFCAF — Halk ağzı deyim: «Şatafat», «Debdebe», «Tantana»; misaller:

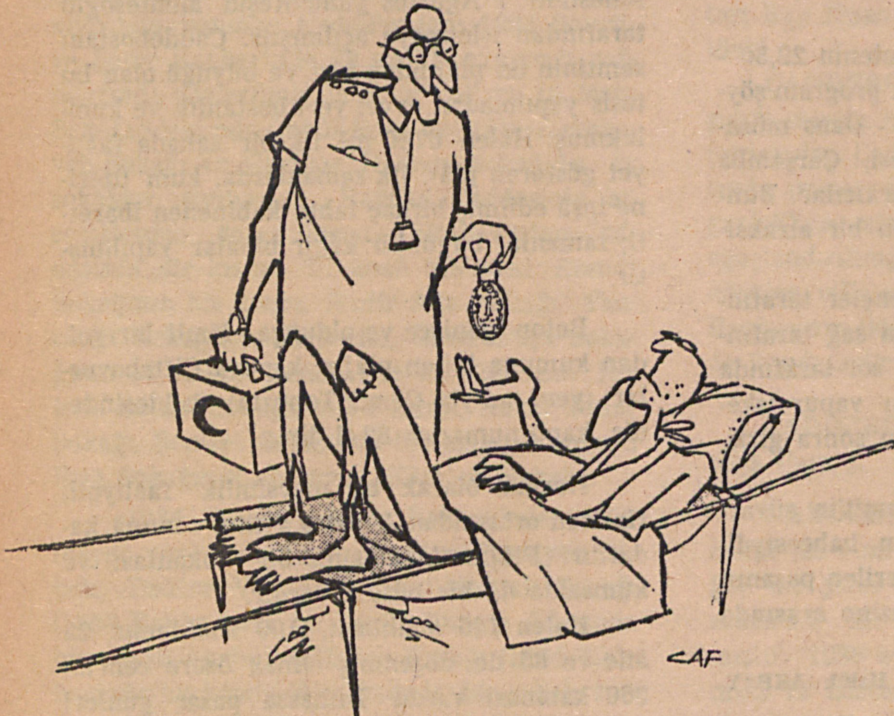
Bir kaldırım kopuğu konuşur: — Ulan gördün mü Mustafanın Kadillakda cafcafını.. İskele başında yalınayak yarım parım pabuçla simit sattığını ne çabuk unuttu be!..

★ Kahvehâne dedikodusu içinde:

— Her akşam taksiyle dönüyor.. ulan bu ne cafcaf be!.. Kaç para maaş alır bu delikanlı be!..

Cafcaflı — Şatafatlı, debdebeli ve tantanalı anlamları ile berâber bilhassa «Süslü», «Şık», misal:

«Hem kendi güzel, hem cafcaflı.. ma-

«Caf» ın Akbaba'da çıkmış bir karikatürü (1962 Kasım): İlk Yardım...

hallenin bütün kızları oğlanın peşinde!..»

★ «Bey kızı arabacı kopuğunun nesine tutulmuş deme... boy bos, kaş göz âfet gibi; üstelik alnında karanfil perçem, şıpıdık da yumru topuk, ince belde trabulus kuşak, Ahmed cafcaflı delikanlıdır!..»

CÂFER (Altıparmak) — 1912 ile 1913 arasında Üsküdar çarşısında fırın hamurkârı bir delikanlı olup hilkat garîbesi olarak el ve ayaklarının her birinde altışar parmak vardı; ayaklarının altı parmağı âdeta parmak idi, yâni baş parmakdan sonra dört parmak olacak yerde beş parmak vardı, pek dikkat etmeyen fark edemez idi, lâkin ayağının tarağı genişlediği için hamurkâr Câfer'in ayağına uygun hazır yemeni kundura asla bulunmaz, ısmarlama yapdırmak gerekir, o takdirde dahi kunduracılarda ona uygun kalıb mevcud değildi; delikanlı cuma günleri ve sâir izinli günlerinde dahi gideceği yere takunya ile giderdi, takunyanın tasması da ona mahsus bir geniş tasma idi. Ellerine gelince, altıncı parmaklar baş parmağın dış tarafında tırnaksız, yek nazarda özür olduğu belli bir acâib çatal çıkıntı idi. Birinci Cihan Harbi seferberliğinde hamurkâr Câfer'i bu 24 parmak dolayısı ile evvelâ askere almamışlardı. Vechen hüsün sâhibi olan bu genç bana: «Akran ve emsâlim cümle silâh altına alınmışken beni kabul etmemeleri ağırıma gidiyor, halk arasında dolaşmakdan utanıyorum» demişdi; yüreğinde cevheri hamiyet olan bir delikanlıydı; Safranbolulu idi, hemşehrilerinden bir miralay bulmuş, ona yalvarmış, «Râzıyım, benim fazla parmaklarımı kesin, askere alın, erkekliğimden utanıyorum» demiş. İstidâ verdi, hastahâneye yattı, ameliyat oldu, yalnız, ellerindeki fazlalıkları kesip almışlar, ayağına da çarık giymek için izin vermişler; asker oldu. Garâib meraklısı Üsküdar eşrâfından bir Lütfi Bey vardı ,meşhur Kaptanı derya Hacı Vesim Paşanın gaayetle yakini idi, oğlu yâhud torunu diyeceğim geliyor, işte bu zat Altıparmak Câfer'in çalışdığı fırının bahçesinde bir resmini almış, bir sûretini de, bu gibi şeylere ben de meraklı olduğum için bu fakire vermişdi. Bir daha Üsküdar'da görünmedi, şehid mi oldu, esir olup gurbet illerinde mi öldü bilemem; sağ kalsaydı Üsküdarımıza muhakkak döner gelirdi derim.

Altıparmak Câfer
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Vâsıf HİÇ

CÂFER (Berber) — Ol altıncı asırda güzelliği dillere destan olmuş bir nevcivandır. Asrın şâirlerinden Ulvî Çelebi İstanbul'un esnaf güzelleri şânında yazdığı «Şehrengiz» inde bu berber güzelini şu beyitlerle övüyor:

Birisi dahi bir mahbûb berber
Anun nâmı lâtifi oldu Câfer

Çekerse bâşım üzre hançeri med
Dili mecrûha olur bahtı sermed

Temâşa eylemiz ol nev tırâşı
Hilâle andurur her demde bâşı

Benim ol gamzesi hunrîze âşık
Yolunda subh veş mihriyle sâdık

Hümâ veş yüksek uçar ol dilâver
Heman o Câferi Tayyâr'e benzer

Bibl. : Ulvî Çelebi, Şehrengîzi İstanbul.

CÂFER (Börekci) — 1882 ile 1884 yılları arasında Üsküdar'da şehlevendâne güzelliği ile şöhret bulmuş Safranbolulu bir seyyar börekcidir; sabahları hemen alaca aydınlıkda fırından çıkıp doğruca vapur iskelesine gelirdi, nefâsetine doyum olmaz puf börekleri getirir, iskele civârı bekâr uşakları ve ilk vapur yolcuları tarafından derhal kapışılırdı; fırının adı anılmaz, «Câferin böreği» denilirdi. Vatanımız Üsküdar'ın medârı iftihârı halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzi bu nevcivanı şu manzûme ile övmüşdür:

Her sabah sıdkile gider mescide
Börekci civanın gözleri mahmur
Al al ruhler üzre gubârî hatla
Kudretden yazılmışdır Âyeti Nûr

İskele başına gelir şûhâne
Sattığı kıymalı peynirli börek
Gamzeli bakışı kâfî şehbazın
Erir karşısında taş olsa yürek

Safranbolusundan kopmuş ol âfet
Hemşehri âguuşu olmuş lânesi
Üsküdar halkına düşdü velvele
Fırın misal yanar bin divânesi

Zeberdest tığ gibi dağ levendidir
İsmi şerîfini sordum şehbâze
Çatub ebrûlerin Câferdir dedi
Yandım o dâvûdi bülend âvâze

Takvîmi hicretin bin üçyüz sâli
Basdı Üsküdara güzel ayağı
Hâli vahşet üzre şûhi şehlevend
On dokuz yaşında bıçkınlık çâğı

Şu kahbe dünyâda nice güzeller
Türâb olmuş kalmamışdır nişanı
Ey kalem sâyei nakşında senin
Anılsın Börekci Câferin şanı.

1884 de kurrası çıkdı, asker oldu, Yemen'e gönderildi, bir daha Üsküdar'a dönmedi.

Vâsıf HİÇ

CÂFER (Güzel) — On altıncı asırda güzelliği dillere destan olmuş bir nevcivandır; asrın şâirlerinden Kâtibi İstanbul civanları şânında yazdığı şehrengizinde bu güzel genci şöyle medhediyor:

Güzel Câfer dürür birisi Tayyar
Gözü sihr idici zülfin tarrar
Revişde kaameti tûbaya benzer
Gören yüzünü bedri âya benzer.

Fahri DÜNGELEN

CÂFER (Hamlacı Kurdoğlu) — Son yeniçerilerden bir saz şâiri, Galata'nın namlı kaldırım haytalarından bir zorba. Ellaltıncı yeniçeri ortasının çorbacısı olan ve Yemiş İskelesinde Çardak Kolluğunda haytaca saltanat süren halk şâiri Galatalı Hüseyin Ağanın hâmisi, destancılıkda ve saz çalmada ustası (B.: Ellialtılılar; Çardak; Hüseyin Ağa, Galatalı).

O zamanlar Kurdoğlu gibi zorbalar, sokaklarda rastladıkları yalın ayaklı pırpırı âvâre çocuklardan vücud yapıları düzgün ve vechinde de letâfet olanları hemen kolundan tutarlar, çarşıda bir kaç dükkâna sokup çıkararak kılık kıyâfetini bıçkın modasına göre düzerler, yapdıkları masrafı ocak defterine yazdırırlar, ve oğlanı alır Ağakapısına götürerek yeniçeri neferi yazdırırlardı. Hemen ulûfeye bağlanmayan bu gençlere civelek denilir, mahlûlden bir yer bulunup gündeliğe geçinceye kadar kışlada veya yollukda yatar kalkarlar, kazandan yemek yerler, ceb harclıklarını da kendilerini yeniçeri yazdıran hâmilerinden alırlardı, ve hâmileri ile aralarında bir nevî kan kardeşliği kurulurdu. Çok fakir bir mahalle kahvecisinin oğlu olan Galatalı Hüseyin Ağa 106 kıt'alık bir serencam destanında Kurdoğlu Câfer'le tanışmasını şöyle anlatıyor:

1. Mâlemizde (Mahallemizde) kahvecinin oğluyum
Onüçünde samur saç fidan boyluyum
Rivâyet gayriden bir içim suyum
Sürünün içinde bir altın palaz

2. Hamlacı fetâ Kurdoğlu Câfer
Nâmı Galatayı ditretür ejder
Âteş içre girer yüzer semender
Mâcerâyı tafsil idelim biraz

3. Babam yollar beni bir gün çarşuya
Câferle gelirüm karşu karşuya
Geçmekmiş niyyeti meğer Karşuya (İstanbula)
Belinde yatağan üç arşın diraz

4. Bıçkınlık uygunmuş zâhir meşrebe
Yalın ayak idim günü perşenbe
Üstümde çul çaput abayla kebe
Gelberi be dedi gelberi Ayvaz

5. Bre cânım dedi yollar cam diken
Batar ayağına yalın gezerken
Ne revâ bu hâlin Ocak dururken
Sandım Şah Mahmuda olmuşum İyaz

6. Vardık Tophânede yemeniciye
Galata fîlârı aldı hediye
Bahâda bakmadı bire ikiye
Akçesini ocak defterine yaz

7. Helâli gömlek hem çağşırla mintan
Hem sırmalı al kadife câmedan
Düzüb koşar iken o merdi meydan
Başımda eserdi bir deli poyraz

8. Mürâhik ayırmaz karayı akdan
İğriyi doğrudan fesâdı hakdan
Bıçkınlık geldi biçilmiş kaftan
Bir gün içre oldum çarçabul canbaz

9. Dönmedim bir dahi baba evine
Ayak uydurdum hamlacı itine
Bakmadım da yen yakanın bitine
Taallüm eyledim Kurdoğlunda saz

10. Bana neler etti görün feleği
Bekâr odasına serdim döşeği
Oldum Hamlacının yalın köçeği
Külhanlıkda geçdi bahar ile yaz

11. Bekâr odaları bir koca kazan
Kaynayor içinde mühmel dilberan
Paşazâde beyoğlu it daltaban
Vefâkâr civelek, kahve düzenbaz

12. Yosma nigârı var âfeti devran
Sırma saçlarını örmüş kırk kolan
Gel şehbazım der boynuma dolan
Kimi dahi satar cilve ile naz

13. Yanıma koşdular şöyle bir nigâr
Âhu gözlü gamzeleri fitnekâr
Saydoldum bu yoldan idemem inkâr
Destânım oldu bûselik şehnaz

14. Tutup desti nâzeninim ol Câfer
Götürüp Ocağa yazdırdı nefer
Benimle fahrider oldu gazanfer
Altınbaş üstünde üsküfüm beyaz

15. Çardak kahvesine attım postumu
Bilmedim bir eyyam düşman dostumu
Bıçağıma bağlayarak bahtumu
Kimi şehbaz didi kimisi haylaz

16. Pala çaldık deryâ deniz bir eyyâm
Düşmedi elden hiç bâdei gülfâm
İçer içer içer içer doyamam
Hem dahi kılarız beş vakit namaz

17. Bekârlık sultanlık yokdur hânemiz
Çardakdaki kollukdur kâşânemiz
Kayde gelmez şu dili divânemiz
Kafesde beslenmez bülbülü dilbaz

18. Ayağın âteşe bas didi ağam
Öl dise ölürdüm ne pervâ ne gam
Akran içinde olunca benam
Üç akçe yevmiye virildi ivaz

19. Olmuşdur Kurdoğlu Câfer üstâdım
Atmadım emrinden dışarı adım
Gelişinceyedek kolum kanadım
Tâ ki şâhin misal ideyim pervaz

Galatalı Hüseyin Ağa bu uzun destanında, kendisini baba evinden alıp bıçkın kılığına sokarak yeniçeri ocağına yazdıran bu Hamlacı Kurdoğlu Câfer'in âkibetinden hiç bahsetmiyor; Ocağın kanlı bir şehir muhârebesi ile kaldırıldığı 1826 dan evvel, ölmüş olacakdır.

CÂFER (Helvacı) — Mısır Çarşısının Ketenciler Kapusu karşısındaki helvacı dükkânında güzelliği dillere destan olmuş bekâr uşağı bir helvacı çırağıdır ki bu gencin şânında bir manzûme kaleme almış olan Âşık İskender'in kaydından geçen asrın ortalarında yaşadığı anlaşılıyor. Güzel Câfer'in çıraklık ettiği helvacı dükkânı hâlen durmaktadır ve yine helvacı dükkânıdır.

İkinci Sultan Mahmud bir gün tebdil gezerken bu dükkânın önünden geçmiş ve Câfer'i görerek çocuğun güzelliğine hayran olmuş, saraya Helvahâneye aldırtmış; 1826 da Yeniçeri Ocağı kaldırılıp yerine Asâkiri Mansûrei Muhammediye teşkilâtı kurulurken Câfer askerliğe heves etmiş ve Râmi Kışlasına giderek Asâkiri Mansûreye nefer yazılmış, çocuğun bu hareketi gece ve gündüz Râmi Kışlasında askerlerinin başında bulunan pâdişâhın son derecede hoşuna gitmiş, pâdişâhın iltifâtı ve hüsnü nazarı sâyesinde Helvacı Câfer az sonra çavuş, ve başçavuş olmuş, başçavuş iken de damad paşalardan biri tarafından himaye edilerek yaşca ve güzellikde dengi bir hanım sultanla evlenmiş. İşte Âşık İskender bu menkibeyi kaleme almışdır:

Nısfı dünyâdır bu şehri İstanbol
Fâsikü fâciri eşkiyâsı bol

Nice dilberleri igfâl iderler
Hakdan görünürler bir âl iderler

Güzellerin hem çok olur şeytanı
Adım başında bir şehir fettanı

Ey yârânı safâ muhabbet ehli
Târif idem şimdi ben bir güzeli

Helvacı Câferdir ol şûhin adı
Helva gecesinin ağzımda tadı

Ketencilerdedir anın dükkânı
Mermer tezgâh başı olmuş mekânı

Gümüş elde kalem parmağı ballı
Mintanı ak şalvar üzre bindallı

Nâzik ince belde ibrişim futa
Âşıkları anı baş üzre tuta

Nâlin ile reftâr ittikce dilber
Pâyi billûruna reşk ider mermer

Fıstık misâlidir vücûdi pâki
Dir anı hamamda yuyan dellâki

Kasem ider tıraş eyliyen berber
Bilmem kâkül müdür ya sünbülteber

Samur saç üstünde ak keçe külâh
Sevmemek günahdır şehbazı billâh

Odur dilberânı esnâfın şâhı
Eflâkin hurşid ü şebçırağ mâhı

Helvacıgüzeli Câferin bahtı
Ol semtden geçirdi sâhibi tahtı

Sultan Mahmud Handır meşhurdur adli
Ol garib uşağa uzattı eli

Eşkiya şerrinden halâsa anı
Çırağ idüp verdi ana fermanı

Câfere açıldı râhi ikbâli
Olmuş idi önce Helvahâneli

Sarayi Hümâyun oldu lânesi
Yerin buldu elhak ol dür dânesi

Mürur etti üç beş sâli ferhunde
Teâli tefeyyüz buldu ol bende

Yeniçerileri kırdıkda ol şâh
Güli sadberk misal açıldı ol mâh

Râmi Kışlasında yazıldı nefer
Güzeller şâhı ol Helvacı Câfer

Pâdişahın ana hüsni nazari
Çavuş yapdı heman Câfer neferi

Bir sâli dolmadan başçavuş oldu
Kurbi sultan ile hem şeref buldu

Nevcivan Başçavuş dediler âne
Hem nâil oldu bir hanım sultâne

Duhteri pâkîze gevheri yektâ
Çekdi âguuşine mürâhik fetâ

Ondokuz yaşında hâlen ol civan
Sıhhati ömrüne olam duâhan

Âteşi aşk içre olup semender
Yazdım bu ebyâtı nâmım İskender

Büyük teyzemizin kocası topçu binbaşısı Sadık Bey isminde bir zât vardı, son derecede güzel bir adamdı; babası kolağası Câfer Ağâ adında biriymiş ve Nizib Muhârebesinde şehid düşmüş. o Sâdık Bey: «Babam Ketenciler Kapusunda bir helvacı çırağı iken Sultan Mahmud tebdili kifayetle dükkâna gelmiş, helva yemiş, kendisine babam hizmet etmiş, çocuğun hem güzelliğine hayran olmuş hem de hizmetindeki nezâketi beğenmiş. O sırada dükkâna bir de yeniçeri girmiş, çocuğun bâzusuna ve baldırına: «Ulan hani senin orta nişanın?..» demiş. Babam merhum Ağa: «Ağa ben ocaklı değilim!..» deyince; «Bre olmaz... Şu palanın hakkı için sen şimdi benim civeleğimsin, hemen boğçanı al, seni kışlaya götürürüm!..» diye bir nâra attığında Sultan Mahmud kendisinin kim olduğunu açığa vurup hemen o anda babamı saraya aldırtmış..» diye anlatırmış. Şehid kolağası Câfer Ağanın Âşık İskender'in bahsettiği Helvacı Câfer olduğu âşikârdır.

Vâsıf HİÇ

CÂFER (Kazdağlı) — Hicrî 1268 de (milâdî 1851 - 1852) Fethi Bülend kalyonu neferlerinden bahriyeli bir delikanlıdır; o târihde on sekiz yaşında bir genc olup memleketinden İstanbul'a iş bulmak için gelmiş, Üsküdar'da Balaban İskelesinde (B. : Balaban İskelesi) bir han odasına sığınmış, diyar garîbi perişan bir bekâr uşağı handa oda yoldaşı Âşık Veysel adında bir halk şâiri tarafından baba şefkat ve muhabbeti ile sevilmiş, korunmuş, bakılmış ve o cemâl âşıkı temiz adamın delâleti ile Tersâneye nefer kaydedilmiş, ve hâmisi tarafından 22 kıt'alık bir destanla övülmüşdür ki hayatı hakkında bildiğimiz halk şâiri ağzı o satırlardan ibârettir:

1. Mihman oldum Üsküdarda bir hana
Semti meşhur İskelei Balaban
Bahtım güldü ben geleli cihana
Oda yoldaşımdır bir şâhi hûban

2. Selviden yücedir şehlevend şehbaz
Onsekiz yaşında civelek dilbaz
Köle olsa bin altına satılmaz
Gözüm nûru yârimdir ol mihriban

3. Güzel ayağında yolların tozu
İstanbul garîbi kınalı kuzu
Henüz açılmamış yüz ile gözü
Âvâre âvâre depiyor taban

4. Başı gökde Kazdağının bir gülü
Ak alnına döker kara kâkülü
Oldu gönül kafesimin bülbülü
Karagöz Câferim ol şâhi hûban

5. Cümle hemşehrisi hamlacı hammal
Nasıl refîk ola böyle gülcemâl
Baş tâcı ne revâ olsun pâyümâl
İnci elmas kadrin bilir mi yaban

6. Dedim ana cânım ey misli melek
Fetâsın velâkin toysun civelek
Bura İstanbuldur himâye gerek
Kabul eyler isen olayım baban

7. El öperek girdi kanat altına
Hem dahi oturdu gönül tahtına
Devlet kuşu kondu civan bahtına
Mâcerâyı bir bir ideyim beyan

8. Biz de bir garîbiz derviş kalender
İçimizde yatar şîr ü İskender
Serencâma yetmez yüz kadar defter
Nice çöller gördük nice biyâban

9. Hübbülvatan dedik îmânın şartı
Anınçün dolaştık garb ile şarkı
Dîdemde meş'alim güzelin şavkı
Aşk tarlasın sürdüm elimde saban

10. Kande vardım ise gördüm itibâr
Her yerde buldum bir dilber nazlı yâr
Meclisime rağbet eyledi kibâr
Kadrim bildi nice eşrâfü âyan

11. Râhi dalâlete sapmışlar iken
Şakî âguuşunda yatmışlar iken
Altun adı bakır yapmışlar iken
Halâs ettik nice şûhi mûmeyan

12. Baş koduk yoluna biz gazâlânın
Nice şâhi bütan bürehne pânın
Çekdik cefâsını bin bir belânın
Sıdku vefâmızı eyledik ayân

13. Telezzüzü nazar dervişin kârı
Firâmuş ne mümkin ulu hünkârı
Ne mümkin cevheri nâmus inkârı
Kâtibi âmâl iken kerûbeyân

14. Güzelin ayağın öperiz zelîl
Be aşkı Yûsufü İbrâhim Halil
Râhi selâmete oluruz delîl
Çirke düşüb gonce olmasın ziyân

15. İşte efendim Kazdağlı Câferi
Şol pirlik çâğımda gözümün feri
Diledim ki olsun kalyon neferi
Gezsün deryâlarda ol şîri jiyan

16. Vardım Tersâneye Kaptanpaşaya
Paşa bakdı yanımdaki ol aya
Ol pulâd vücudlu ol selvi boya
Dedi ben görmedim böyle balaban

17. Câfer evlâdımı soydular heman
Gemici formasın giydi ol civan
Başkaca revnakın buldu hüsnü an
Aksâdelerle şâhi keştîban

18. Belinde al kuşak başda al fesi
Rûyi ahmerinde iffet canfesi
Görmemiş Kasımpaşa Tersânesi
Böyle civan Kışlayı Kalyonciyan

19. Yalın ayağıyla şâhi şehlevend
Gelince şan buldu ol «Fethi Bülend»
Nefer Câferime yirmi iki bend
Okusun destanım cümle muhibban

20. Yârim olan goncei muhabbetin
Tâze civan timsâli celâdetin
Altmış sekiz sâlindedir hicretin
Tersâneye kaydi ideyim beyan

21. Alımlı çalımlı gaayet civelek
Geldi vedâ etti elim öperek
Babacığım biz gideriz diyerek
Açdılar gazââ yollarında bâdban

22. Âşık Veysei itti göz yaşın revan
Heman selâmetle dönsün ol civan
Üstümüzde ol kubbei erguvan
Necmi keysûdâre olsun dîdeban

CAFERÂBÂD TEKKESİ — Evliya Çelebi'nin Halicde Südlüce'de gösterdiği bir tekkedir; büyük seyyah muharrir şu satırları yazıyor:

«Südlüce tekkelerinin en eskisidir; bânisi Sultan Süleymanı Kanûnînin hüddamlarından ve erbâbı tabiatdan Câfer nâmında bir zâttır. Mürtefî bir zemin üzerinde, gûnâgûn ağaçlarla müzeyyen müteaddid sofalar, avlular, mutfaklarla bir Câferâbâddır. Süleyman Han bu tekkenin deryâya nâzır bir köşesinde sâkin olup teferrüc ederken Hind pâdişahından nakşi bûkalemûn telâtin derisinden mâmul bir taam sofrası, yüz aded Hatâîben tabaklar ve kâseler ve bir çok zîkıymet âvânî hediye gelince hepsini birden bu tekkeye vakfetmişdir. Lâkin sonraları zorba asrında hâzîneye alınıp sâde sofra ile bir aded derviş keşkülü kalmışdır.

«Bu tekkenin mücellâ der ü divârında olan güzel yazılar ve ibretnümâ nakış ve tasvirler kalem ile târif edilemez; hattâ Nakkaş Ağa Riza rûyi divâra siyah kalem ile bir vahşî geyik tasvirini cesim bir kaya üzere öyle tasvir etmişdir ki Bihzad ve Mânî kalemini çekmekden âcizdirler. Erbâbı maarifin nazargâhı bir âsitânei aliyyedir» (Evliya Çelebi, I.).

Biz, bu Câferâbâd Tekkesinin hicrî 1307 (milâdî 1889 - 1890) da neşredilmiş Üsküdarlı Ahmed Münib Efendinin «Mecmuai Tekâyâ» adındaki eserinde Südlücede »Bâdemli Tekkesi» ismi ile gösterilmiş bektâşi tekkesi olduğunu zan ediyoruz; ki Vak'ai Hayriyeden sonra kapatılan bütün bektâşi tekkeleri gibi burası da bir nakşî tekkesi olmuşdu.

1962 deki durumu tesbit edilemedi.

CÂFERAĞA MAHALLESİ — Kadıköy merkez nâhiyesinin mahallelerindendir; 1934 Belediye Şehir Rehberinde Kadıköy tarafı mahalleleri numaralanmamışdır, bu rehberin 29 numaralı paftasında Câferağa Mahallesinin sınırı tesbit edilemez. Bizi bu hususda mahalle

muhtarı emekli albay muhterem Kemal Bingöl aydınlatmışdır; bu değerli zâtin bizat çizmiş olduğu pafta - grafike göre Câferağa Mahallesi Osmanağa Mahallesi ile deniz arasındadır; hudud yolları şunlardır: İskele Caddesi, Yasa Caddesi, Tellâlzâde Sokağı, Nâilbey Sokağı, Bahâriye Caddesinin bir kısmı, Eminbey Sokağı, Kuzukestânesi Sokağı, Bakla Sokağı, Hasırcıbaşı Sokağı, Doktor Esad Işık Sokağı (Eski Yoğurtcu Parkı Yokuşu).

İç sokakları şunlardır: Ağabey Sokağı, Ahter Sokağı, Âtıfet Sokağı, Arayıcıbaşı Sokağı Baklatarlası Sokağı, Bâdemaltı Sokağı, Beşbıyık Sokağı, Bülbüllü Sokak, Câferağa Mescidi Sokağı. Cem Sokağı, Cihan Serasker Sokağı, Dalga Sokağı, Damacı Sokağı, Damga Sokağı, Devriye Sokağı, Dumlupınar Sokağı, Fazlıpaşa Caddesi, Fırıldak Sokağı, Gündoğdu Sokağı, Gürbüztürk Sokağı, Güneş Sokağı, Güneşlibağçe Sokağı, Güner Sokağı, Hâlisefendi Sokağı, Hüseyinbey Sokağı, Hacıizzet Sokağı, Hacıhüsam Sokağı, Hacıahmed Sokağı, Haliledhem Sokağı, Hacışükrü Sokağı, İmamatâ Sokağı, İleri Sokağı, Kadife Sokağı, Kılabdancı Sokağı, Kabukluceviz Sokağı, Leylek Sokağı, Lütfibey Sokağı, Mühürdar Caddesi, Mühürdarbağı Sokağı, Mühürdarbağı Çıkmazı, Mühürdar Karakolu Sokağı, Moda Çıkmazı, Modaburnu Sokağı, Modamektebi Sokağı, Muradbey Sokağı, Miralay Mazlumbey Sokağı (eski adı İnönü Sokağı), Misbah Sokağı (rehberde yok). Muvakkithâne Caddesi, Neş'e Sokağı, Nisbiye Sokağı, Rizapaşa Sokağı, Rûşenağa Sokağı, Serasker Sokağı, Sokullu Sokağı, Şifâ Sokağı, Şükran Sokağı, Şinasiefendi Sokağı, Şâirlâtifi Sokağı, Şâirnef'î Sokağı, Şâirnef'î Çıkmazı Doktorşâkirpaşa Sokağı (rehberde yok), Şevkibey Sokağı, Tarla Sokağı (rehberde yok), Tavus Sokağı, Yusufkâmilpaşa Sokağı, Yâverbey Sokağı, Yenifikir Sokağı, Zuhal Sokağı.

Son sayım rakamlarına göre Câferağa Mahallesi nüfusu 18,500 candır. Mahalle sınırı içinde 3 cami (Câferağa, Bayazıdkethüda, Moda camileri), 1 rum ortodoks kilisesi, 1 ermeni katolik kilisesi, 1 fransız kilisesi, 2 ilk okul, 2 lise (Kadıköy Kız Lisesi, Saint Joseph Fransız Erkek Lisesi), 1 kolej (Marmara Koleji), 3 özel ana ve ilk okul, 1 kız sanat enstitüsü, 1 doğum kliniği, 1 hususî hastahâne, 1 devlet dispanseri, Kadıköy Adliyesi, 2 postahâne, 1 karakol (Rizapaşa Karakolu), 1 kütübhâne (eski halk evinde), 1 hamam, 12 banka şubesi (2 İş Bankası, 2 Yapı ve Kredi Bankası, Osmanlı Bankası, T. Ticâret Bankası, Demir Bank, Ekspres Bank, Emniyet Sandığı, Garanti Bankası, Ray Bank, Deniz Bank), 4 otel (Rain Bow Oteli, Nana Palas, Huzur Oteli, Deniz Pansiyon), 4 kulüb (Moda Deniz Kulübü, Lozan Kulübü, Avcular Kulübü, Câferağa Genclik Kulübü), 3 sinema (Opera, Süreyya, Yurd sinemaları), ve 1 Sümerbank Müessesi vardır (1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CÂFERAĞA MESCİDİ — Kadıköyünde idi, Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânîsi Bâbüssaade ağalarından Câfer Ağadır, kabri de oradadır, mezar taşında ölüm tarihi yazılı değildir, mahallesi yokdur».

Sonradan bu mescide nisbetle Kadıköyünde bir mahalle tesis edilmiş olup hâlen de o adı taşımaktadır (B.: Câferağa Mahallesi); mescid ise hicrî 1298 (milâdî 1881) de yanmış, bânisinin kabri de yangından sonra kaybolmuşdur.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, II, 255; Turing Kulüb Belleteni.

CÂFERAĞA MESCİDİ SOKAĞI — Kadıköyünde İskele semtinde, Güneşlibağçe Sokağı ile Moda Caddesi arasında uzanır; bir araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşeli, yokuş bir aralık sokakdır; üzerinde 4 - 8 ve 1 - 13 kapu numaralarını taşıyan ikişer üçer katlı kâgir evler görülür, dükkân olarak 1 emlâk bürosu vardır (Eylül 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CÂFERAĞA RUM İLK OKULU — Kadıköyünde Mühürdar semtinde Sivastopol Sokağındadır. Üç katlı kâgir bir binâ olup arka tarafında bulunan geniş avlusu ile Neşe Sokağı ve bir aralık sokakla üç cepheli bir adacık teşkil eder. Binâya demir parmaklıklı bir kapudan, evvelâ tek ve sonra çift mermer bir merdivenle girilir.

Okul 1875 yılında inşâ edilmişdir; daha önce yerinde ahşab bir binâ varmış, yanmış

1945 senesinde, adı tesbit edilemiyen hayır sâhibi bir kadın tarafından, bu ilk okulun arka tarafına rastlayan Neşe Sokağı üzerinde yine üç katlı diğer bir kâgir binâ bağışlanmış, burası da kız öğrencilere tahsis edilmişdir, 1875 de yapılmış eski binâ da tamamen erkek öğrencilere bırakılmışdır. Neşe Sokağındaki

binâya ayrıca Moda (Rum) Kültür Cemiyeti ile Kadıköy (Rum) Fukarâperver Cemiyeti yerleşmişlerdir

Bu okul altı dershâneli olup normal tedrîsât yapmaktadır; 1 başöğretmen ve dördü Türk altısı rum 10 öğretmenlik bir kadrosu olup 123 kız ve 107 erkek talebesi vardır; 35 - 40 kadar yoksul öğrenciye kitab, defter, kalem gibi ders malzemesi okul tarafından temin edilir, ve bu çocuklara ayrıca öğle yemeği verilir. Okulun rumca bir kitaplığından başka her sınıfın da türkce - rumca birer kitablığı vardır (1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CÂFER BEY (Büyük) — Devrinde meslekdaşları tarafından çok sevilmiş orman umum müdürlerinden biridir ki «Büyük Câfer Bey» diye anılmışdır.

Hicrî 1294 (M. 1877) de İstanbul'da doğmuşdur, aslı İşkodralı bir âilenin evlâdıdır, 1900 de Halkalı Ziraat Mektebi Âlîsini bitirmiş, ormancılığın çeşidli kademelerinde vazife görmüş, Adana Orman Müdürlüğü sırasında da İslâhiye'de açılan Orman Ameliyat Mektebinin müdürlüğünü yapmışdır; 1928 - 1929 da Orman Umum Müdürü olmuş, bu vazîfeden Ziraat Vekâleti Umum Müfettişliğine tâyin edilmiş, bu görevinde ormanda çalışır iken bir soğuk alma ile başlayan hastalıktan kurtulamıyarak 1931 de İstanbul'da Kadıköyündeki evinde vefât etmişdir; kabri Karacaahmed Mezarlığındadır. Ölümü münasebeti ile «Orman ve Av» dergisinin 51. sayısında Mehmed Ali Gökberk'in imzâsı ile «Yüksek bir irâdenin kayboluşu» baslığı altında bir yazı yayınlanmışdır.

Câfer Bey, canlı, heyecanlı bir meslek adamı idi. O zaman merkezi İstanbul'da bulunan Türkiye Ormancılar Cemiyetinin kongrelerine katılmak üzere ve bu cemiyetle işbirliği yapmak için Ankara'dan İstanbul'a gelirdi. Kongreden sonra gerek İstanbul teşkilâtını, gerekse Yüksek Orman Mektebini gezer, bunların dilek ve ihtiyaçlarını yerine getirmeye uğraşırdı. Orman işleri için gazetelerde beyanlarda bulunur, mahkemelerdeki önemli orman dâvalarına bizzat girer, idarenin hakkını bir vatan meselesi olarak belâgatle savunurdu.

Büyük Câfer Bey
(Resim : B. Cantok)

Câfer Bey, 1928 yılı Ağustos ve Eylül aylarında Almanya'da Dresten'de yapılan ormancılık kongresine oradaki stadjiyer orman mühendislerimizle birlikte katılmış ve Alman ormanlarında da incelemeler yaparak yurdumuza dönmüştür.

Câfer Beyin Orman Umum Müdürlüğünde pek kısa kalması ve vakitsiz ölümü Türk ormancılığının onun son görüşlerinden ve incelemelerinden faydalanmasına imkân vermemişdir.

Kerim YUND

CÂFER BEY (Râşidzâde) — On dokuzuncu asır başlarında yaşamış ulemadandır; babası ricalden büyük Râşid Efendidir; Hicrî 1196 (M. 1782) da doğmuş, ciddî bir tahsil görmüş, İzmir, Şam, Medine kadılıklarında bulunmuş, Rumeli kazaskerliği pâyesine kadar yükselmişti. Vak'ai Hayriye'de saraya çağırılıp saray avlusunda kurulan çadırlarda misafir edilen ulema arasında bulunmuş, fakat manzaranın dehşet ve heybeti karşısında cinnet getirerek geceleyin aynı çadırda yatan Dürrîzâde Efendinin imamına saldırmış, adamcağızın feryadı üzerine etraftan yetişilerek bağlandıktan sonra sabahleyin erkenden araba ile evine gönderilmiş, arası çok geçmeden de mecnun olarak ölmüştür. Câfer Beyi yakından tanıyan Keçecizâde İzzet Molla, kendisinde cinnet alâmetlerinin ötedenberi bulunduğunu söylermiş. Câfer Bey devrinin en namlı satranç oyuncularındandı. Satranç tahtası önünde düşünürken kendinden geçer, düşünce halinde alnını kaşırken tırnaklariyle derisini yüzerek kan içinde bırakır, haberi olmazmış. Daima beraberinde bulundurduğu bir uşak da yanında bir miktar pamuk taşırmış, beyin alnında kan gördüğü gibi tırnak yarasına derhal azıcık pamuk yapıştırırmış. Kabri Bayazıd Camii mezarlığında sokağa bakan taraftadır.

CÂFER ÇELEBİ (Tâcîbeyzâde) — Onbeşinci asır sonu ricâli arasında en parlak sîmâlardan biri; devlet adamı, şâir, hattat; aslı Amasya'lıdır. Babası Tâcî Bey, İkinci Sul-

tan Bayazıd şehzâdeliğinde Amasya vâlisi iken lalası imiş, cülûsu ile de defterdar olmuşdu.

Câfer Çelebi çocuk sayılabilecek bir yaşda iken asrın en büyük hattatı Şeyh Hamdullah'dan yazı öğrenmiş, küçük kardeşi Sâdi Çelebi ile beraber çok ciddî bir tahsil ve terbiye ile yetiştirilmişdi. Kadıasker Hacıhasanzâde'nin mülâzimi oldu ve tedris hayatına atıldı, hicrî 904 (milâdî 1498 - 1499) de Mahmutpaşa müderrisi iken nişancı tâyin edildi ve Diânı Hümayunun en nüfuzlu bir sîmâsı oldu. O zamana kadar devlet teşrifâtından defterdarlar nişancılardan bir rütbe üstün tutulurken Câfer Çelebi defterdarın üstüne alındı, saray ziyâretlerinde vezirlerin hemen solunda oturtuldu ve seferlerde bir vezir otağı kurmağa mezun olduğu bildirildi.

İkinci Sultan Bayazıdın son yıllarında şehzâde Sultan Ahmed'i tahta çıkarmak isteyen devlet ricâlinden biri de Câfer Çelebi oldu; hattâ İstanbul'da «Sultan Selim'i isteriz..» diye ayaklanan yeniçeriler tarafından sadırâzam Koca Mustafa Paşanın ve bâzı vüzerânın meskenleri arasında Tâcîbeyzâde Câfer Çelebinin konağı da asker tarafından yağma edildi, ve kendisi azil edildi (H. 918; M. 1512).

Yavuz Sultan Selim'in cülûsunda hiç ummadığı halde fevkalâde iltifata mazhar oldu, ikinci defa olarak nişancılığa getirildi, bu vazife üstünde kalmak üzere Anadolu Kadıaskeri tâyin edildi, pâdişahın siyasî mâşaviri, has yakını oldu. Asrın İdrisi Bitlisî ve Halîmî Çelebi gibi seçkin sîmâları arasında İran seferine iştirak etti, Çaldıran zaferinden sonra, bir rivâyete göre esir düşen meşhur Taclı Hanım pâdişah tarafından nikâh ile kendisine verildi Fakat bu sefer dönüşünde, yine hiç umulmaz iken pâdişah gazabına uğradı; şöyle ki, asker Karabağ'da kışlamamak için ayak diremiş ve Sultan Selim'i dönmeğe mecbur etmişdi. Pâdişaha askeri ayaklanmaya teşvik edenler arasında Câfer Çelebinin de bulunduğu ihbar edildi. Câfer Çelebi padişah huzurunda kendisini pek beliğ bir şekilde müdafaa etti ve isnadı red etti, fakat başını kurtaramadı, «hükmi kazâ» yerine geldi, hicrî 921 recebinin sekizinci günü, (18 Ağustos 1515) idam olundu, nâşi kardeşi Sâdi Çelebiye teslim edildi. o da Balat'daki mescidinin harîmine defnettirdi.

Bir beytinde:

Biz şehîdi tîgi aşk oldukde râhi yârde
Yumadayın defn eyleniz tenden gubârı gitmesün..

demişdi; garibdir, «tu'mei şimşîri kahramânî» oldukda gasil edilmeden «zeri hâlisi Câferî gibi defînî zîri zemin» oldu.

Yavuz'un bilâhare Câfer Çelebiye kıydığına nâdim olduğu söylenir. Dîvânı, bir münşeat risâlesi, «Hevesnâme» adında manzum, «Mahrûsei İstanbul Fetihnâmesi» adında mensur risâleleri vardır. Hükümdarlara gönderilen tumtaraklı nâmei hümayunlar için uzun zaman onun yazıları örnek olmuşdu. Hayır eserlerinden İstanbul, Bursa ve Simav'da birer camii ve İstanbul'da bir medresesi vardır.

Muzaffer ESEN

CÂFER EFENDİ (Eyyublu Kirli) — On yedinci asır hattatlarından, yazıyı Eyyublu Suyolcuzâde Mustafa Efendi'den öğrendi, hicrî 1091 (M. 1680) de öldü; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin.

CÂFER EŞREF BEY (Mahrûkîzâde) — Zengin, kibar ve münevver bir İstanbullu, çok yakın bir geçmişin pek seçkin bir sîmâsı olduğu halde, hayâtı hakkında en küçük bir bilgi edinilemedi. Hâriciyeye intisab etmiş, Vakit ve Tarik gazetelerinde çalışmış, Bombay Konsolosluğunda bulunmuş, Birinci Cihan Harbi arifesinde memlekete dönerek harb yıllarını Bilecik'de geçirmiş, mütârekeden az sonra da İstanbul'a gelerek kâh Süleymaniye'deki kendi konağında, kâh kız kardeşi Naciye Hanımın Göztepedeki köşkünde oturmaya başlamışdı. O kara günler içinde vefat etmiş olacaktır.

Buraya kaydettiğimiz mâlûmâtı bir makaalesinden derlediğimiz Abdürrahman Âdil Bey: «Ölümüne bedâyi perestânı Osmâniye ağlamalıdır; Câfer, Câfer değil cevherdi, cevher değil, definei cevâhirdi; İstanbul halkının bir sınıfı var idi ki dostlukda, vefâkârlıkda bir seciyei millîyei mahsûsa ibrâz ederlerdi, Câfer o sınıfı lâtifin son sîmâlarındandır» diyor.

Süleymâniyedeki konağı bir müze hâlinde idi; kıymetli taşlar üzerine en büyük hattatların yazılarını en namlı hakkâklar oymuş meşhur adamların mühürlerinden mürekkeb kıymetine bahâ biçilmez bir koleksiyona sâhibdi; eski usül cild ve tezhib mütehassısı idi, zengin bir posta pulu koleksiyonu ve çeşit çe-

şit nâdîde antika eşyâsı; Karagözcülük hakkında da derin bilgi sâhibiydi. Ecdâdından kalma Bursa'da bir Çardak Çiftliği vardı, Osman Gazinin ilk fethettiği Koyun Hisarı bu çiftliğin arâzisi içinde olduğu söylenirdi, hisardan eser kalmamış, fakat, Şeyh Edebâlinin (veya hareminin) kabri olduğu rivâyet edilen bir merkadi Câfer Eşref Bey ihyâ etmişdi.

Ölümünde güzel ve zengin mühür koleksiyonu ve sâir kıymetli antika eşyâları ne olmuşdur bilinmiyor. Bu hüviyetde bir vatandaşın ölümünden otuz kırk sene sonra hayatı hakkında bütün izlerin kayboluşu pek acıdır; cemiyet hayatında perişanlık örneklerindendir.

Bibl. : Abdurrahman Âdil, Hâtıralar, İkdam Gazetesi.

CÂFER PEHLİVAN (Demirci) — İstanbul Ok Meydanında Nakkaş Menzilinde rekor kırmış ve nişan taşı dikmiş kemankeş pehlivanlardan, hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

CÂFER PEHLİVAN (Lenduhâ) — İstanbul Ok Meydanında kendi adına nisbetle «Câfer Pehlivan Menzili» ni kurmuş kemankeş pehlivanlardan; kurduğu menzilden gayri «Çizmeci», «Tekke» ve «Topyeri» menzillerinde de ok atarak rekor kırmış ve nişan taşları dikmişdi. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi; 1750 - 1800 arasında yaşamış olacağını tahmin ediyoruz.

CÂFER PEHLİVAN MENZİLİ — İstanbul Ok Meydanındaki atış menzillerinden biri, Lenduhâ Câfer Pehlivan tarafından tesis edilmiş idi; lodos hava ile ok atılan bu menzilin ayak taşı (B. : Ayak Taşı) Tekke Tepesinde Rum Yusuf'un menzili ayak taşından on gez kadar geride küçük bir köfeki taşı idi. Burada evvelâ lodos hava ile Pehlivan Dîvâne Kaasım ok atmış, sonra Lenduhâ Câfer Pehlivan menzilini tesis etmişdi.

CÂFERİYE SOKAĞI — Alemdar bucağının Cankurtaran Mahallesi sokaklarından; Alemdar Caddesi ile Soğukçeşme Sokağı arasında uzanır, ikı araba geçebilecek genişlikde asfalt bir aralık sokakdır, Soğukçeşme Medresesi Çıkmazı ile bir kavuşağı vardır; Soğukçeşme Sokağı tarafından gelindiğine göre sağ kolda iki katlı kâgir bir ev, yanında Erdebil Tekkesi, üç katlı Esnaf Hastahânesinin arka kapusu ve bir katlı kâgir bir ev ve bir şeker imalâthanesi vardır; sokağın sol yanını Ayasofya Müzesinin demir parmaklıklı avlu duvarı kaplar (Eylül 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CÂFER KAPTAN (Gürcü Bodur) — On yedinci asrın ortalarında namlı Akdeniz kaptanlarından ve İstanbul armatörlerinden; büyük yolcu ve ticâret malı kalyonları techiz edip işleten zengin iş adamlarından; adından başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : Evliyâ Çelebi, I.

CÂFERSÜBAŞI CAMİİ SOKAĞI — Halic Fenerinde Hatib Muslihiddin Mahallesinde, her iki başı da Camcıçeşmesi Yokuşu üzerinde bir sokakdır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 8/100); yerinde ise bu sokak, daha geride bulunan Abdi Sübaşı Mektebi Sokağına kavuşur; Câfersubaşı Camii Sokağı adını taşıdığı mescidin arkasına düşer; bozuk bir toprak yoldur (Ağustos 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CÂFER SÜBAŞI MESCİDİ — Halic Fenerinde Camcı Yokuşundadır; Hadikatül Cevâmide «Camcı Mescidi» adı ile kaydedilmiş olup şu satırlar yazılıdır: «Sultan Selim Camii kurbinde olup bânisi Câfer Sübaşıdır. Camcı çesmesi kurbinde olmakla Camcı Mescidi diye meşhurdur, mahallesi vardır».

Duvarları kesme köfeki taşından murabbâ plânlı, kiremitli ahşab çatı ile örtülmüş bir binâdır. 1938 yılında kısmen yanmış olan mescid 1955 - 1956 yıllarında beton yapı olarak tâmir ve ihyâ edilmişdir. Mescide, ön kısmı mozayık döşenmiş bir avludan girilir.

Zemini mozayık döşeli dar, uzunca son cemaat yerinde bir kapu da Abdisübaşı Mektebi Sokağına açılır; üç ahşab direk üzerine oturtulmuş ahşab kadınlar mahfiline mescidin içinden bir merdivenle çıkılır. Mihrabı mermerdir; bir sanat kıymeti olmayan minberi de ahşabdır. Sağ ve sol ve mihrab duvarlarında altlı üstlü ikişerden 12 pencere vardır; son cemaat yeri tarafındaki duvarda da altda bir, üstte iki pencere bulunmaktadır; minâreye sağ maksûrede bulunan kapudan girilir. Son cemaat yerinde bir müezzin odacığı vardır. Gasilhânesinin yapısı yarım kalmış olup imam meşrûtası mescidin arka tarafındadır.

Hakkı GÖKTÜRK

CAĞALOĞLU — İstanbulun meşhur semti; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre İstanbulun ana yollarından biri olup Vilâyet Konağı önünden İkinci Sultan Mahmut Türbesi köşesine kadar uzanan yeni Bâbıâli Caddesi (eski tarihî Bâbıâli Caddesi 1934 Rehberinde Ankara Caddesi adını almışdır) bu semtin içinden geçer; bu semtler gibi hududunu kesin olarak tâyin imkânsızdır; İran Konsoloshânesi, Gazeteciler Cemiyeti binâsı, M. T. T. B. Eminönü Lokali, İstanbul Erkek Lisesi, Cumhuriyet Gazetesi binâsı, Yenisabah Gazetesi binâsı, İstanbul Maarif Müdürlüğü, Emniyet Sandığı merkez binâsı, Cağaloğlu Hamamı, Hürriyet Gazetesi binâsı, İstanbul Sıhhat Müdürlüğü binâsı, Cezerî Kasım Paşa Camii (yıkdırılmış, yeri dolmuş otomobilleri parkı olmuşdur; 1957) bu semtin hududu içindedirler. Yakın geçmişde ikaametgâh olarak bir kibarlar semti gibi bilinirdi ve namlı doktorların muâyenehâneleri de bu semtdeki güzel ve büyük kâgir binâlarda toplanmışdı.

Semt adını, on altıncı asrın ikinci yarısında namlı vezirlerden Cağaloğlu Sinan Paşanın burada bulunan muazzam ve muhteşem sarayına nisbetle almışdır ki hâlen o sarayın yerinde İran Konsoloshânesi ile İstanbul Erkek Lisesi (eski Düyûnu Umumiye binâsı) bulunmâktadır.

Cağaloğlu, «Çegaaleoğlu» ndan bozma bir telâffuzdur; çegaale, bugünkü telâffuzla «çağla» demekdir, ham, olmamış meyva, ham bâdem, ham erik demekdir; böyle bir bağlantı ile Cağaloğlu, «Çağlaoğlu» demek olur; eski metinlerin çoğunda bu isim «ç» ile yazılmışdır.

Zamanımızın doksanlık kalenderlerinden halk şâiri Bitlisli Ali Çamiç Ağa Cağaloğlu semti üzerine şöyle bir hâtıra naklediyor:

«Şimdi Hilâli Ahmer Caddesi denilen Emniyet Sandığı merkez binâsı ile Cağaloğlu Hamamının bulunduğu caddenin adı Yerebatan Caddesi idi. 1880 - 1885 arasında küçük bir çarşı boyu idi; hamamın yanında gaayet meşhur bir helvacı dükkânı vardı, onun yanında da bir börekci fırını ve bir berber dükkânı vardı. Fırın sabahları yenmesine, tadına doyulmaz puf börekleri çıkarırdı ki, her sabah civardaki kibar konaklarından tepsilerle gelen uşaklar yüzer, yüz ellişer dane puf böreği alır giderlerdi. Berber dükkânında gaayetle mahbub bir çırak vardı, eli yeni yeni ustura ve makas tutmaya başlamış olduğu halde konaklara devrin rical ve kibarı tıraş etmeğe bilhassa bu çocuk dâvet edilirdi; gençliğimde külhânilik çağlarını şöyle bir yâve karalamışdım:

Cağaloğlunda sevdim bir berberi
Cihande görmedim öyle dilberi
Al kadife câmedan dal fes ile
Billûr topuk şehbazım olmuş peri.

Müşteriler cümle âyan ü eşraf
Kâbetül uşşâkdır idilür tavaf
Yokdur kelâmımda bir habbe hilâf
Nâz ü cilve destindeki şeşberi.

Hamâmı dilküşâ kurbinde dükkân
Sıdk ile muhabbet olmuş râyegân
Biz de bilür' idik âdâb ü erkân
Kalender gönlümün oldum rehberi.

Germâbede bir gör sen ol şehbazı
Al futayla Köroğlunun Ayvazı
Üftâdesi beşyüz disem en azı
Sadrı vakti âlî makamdır biri.

«Bu garibin o kibar muhitde beş sene bulunuşum sebebi, efendim Cağaloğlu Hamamında külhancı idim. O zamanlar hamam külhancıları hep ermeni tâifesinden olur iken şâz olarak Cağaloğlu Hamamcısı ağa beni tutmuş idi.»

Hüsnü KINAYLI

CAĞALOĞLU AKŞAM KIZ SANAT ENSTİTÜSÜ — Cağaloğlunda Çatalçeşme Sokağı ile Mollafenârî, Hocarüstem Sokakları başında olup iki katlı, bağçeli kâgir bir binâdır.

Bu enstitü evvelâ 1928 - 1929 ders yılında Çapada Selçuk Sanat Okulu içinde açıldı; fakat hemen tezine Dizdâriyede Terzilik Okulu binâsına naklolundu; burada bir yıl öğretim yapıldıkdan sonra 1930 - 1931 ders yılı başında Şehzâdebaşında müstakil bir binâya ikinci bir göç yapdı, ve o zamandır ki Akşam Kız Sanat Okulu adını aldı. 1935 - 1936 ders yılında üçüncü bir göç ile Alemdarda Sağlık Yurdu binâsına geldi; o zaman okulun bir kısmı da Nişantaşında Vâlikonağı Caddesinde bir binâya taşınarak okul ikiye ayrılmış oldu. 1939 da da Alemdardaki binâ terk edilmiş, dördüncü göç ile Çatalçeşme Sokağında 1 numaralı binâya gelinmişdir. Burada on sene kadar kalan enstitü, binâ sahibinin açıp kazandığı bir tahliye dâvâsı sonunda 1949 yı-

lının haziran ayında beşinci göçünü yapmış, aynı sokakda 13 kapu numaralı Cağaloğlu Kız Orta Okulu binâsına geçmiş, ve o zaman da «Akşam Kız Sanat Enstitüsü» adına Cağaloğlu ismi eklenmişdir.

Bu okulda biçki - dikiş, nakış, kadın ve erkek çamaşırı, dantel, moda, çiçek, ev idâresi, yün örgüleri, yemek, pasta, resim ve ingilizce dersleri verilir. Dersler üç grup hâlinde verilir, 1. grup sabah saat 9 - 12; 2. grup öğleden sonra saat 13 - 16; 3. grup da akşam 16 - 19 arasında devam ederler. Akşam dersleri haftada iki defa salı ve cuma günleri verilir.

Dersler iki sene devam eder; öğrenciler birinci sınıfı ders yılı içinde aldıkları notlarla, ikinci sınıfı imtihanla geçerler; imtihanda muvaffak olanlar enstitü diploması alırlar. Dikiş derslerinden üç ayda bir, bir defile yapılır; senede bir defa da diğer sanat okulları ile birlikde yıl sonu defilesine iştirâk edilir. Bütün ders kollarının iştirâki ile de her ders yılı sonunda bir sergi tanzim edilerek açılır.

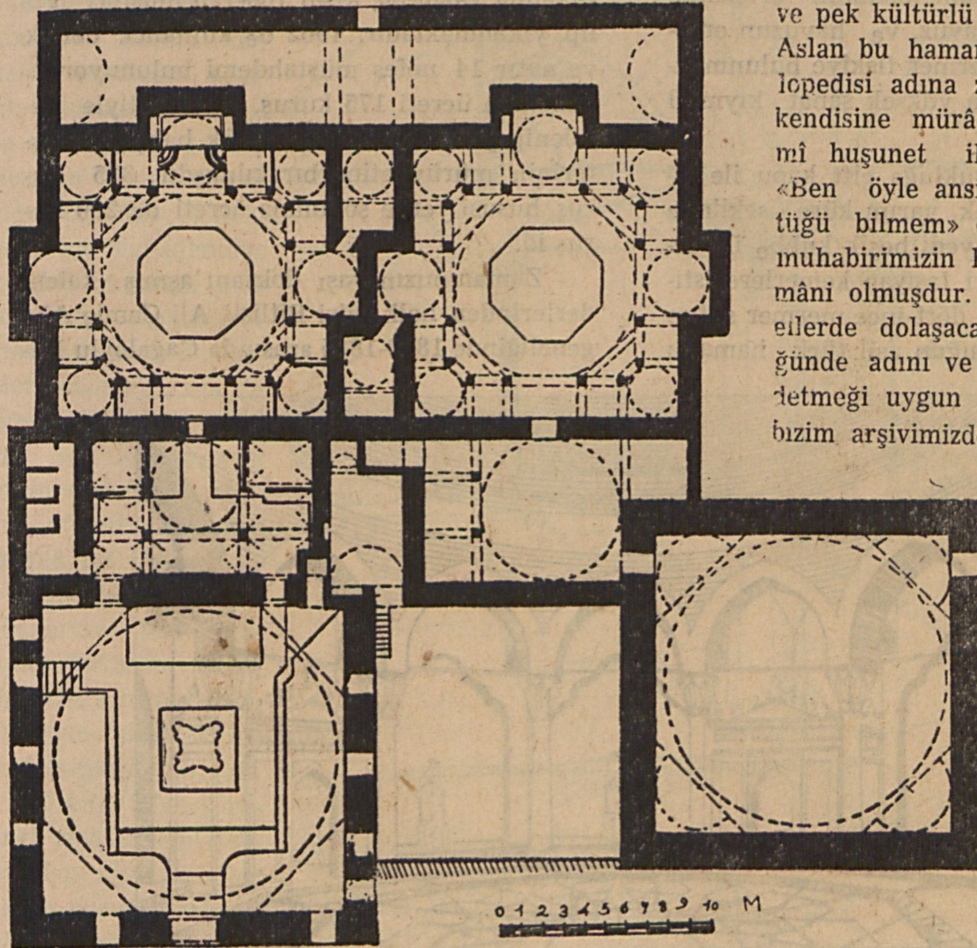
1962 de enstitünün öğretmen kadrosu 20 kişi idi ve 1370 talebesi bulunuyordu.

Enstitüden 1962 ders yılı sonunda 373 kız diploma almışdır; 1930 - 1961 arasında geçen otuz yıl içinde de 8947 öğrenciye diploma verilmişdir.

Hakkı GÖKTÜRK

CAĞALOĞLU HAMAMI — İstanbulun en büyük çifte hamamlarından, ve büyük çarşı hamamlarının en yenilerinden biri, hicrî 1154, milâdî 1741 senesinde yapısı tamamlanmış ve yıkanmaya açılmışdır. Onsekizinci asır türk yapı sanatının şaheserlerinden biridir, mimârının kim olduğu maalesef tesbit edilemedi.

Bu satırların yazıldığı sırada, 1962, Ahmed Emin Akmanlar adında bir adam tarafından işletilmekte olup, değerli ve pek kültürlü muhabirimiz Özay Aslan bu hamamı İstanbul Ansiklopedisi adına ziyâret için usûlen kendisine mürâcaat ettiğinde avâmî huşunet ile karşılanmışdır; «Ben öyle ansiklopedi, tarih kütüğü bilmem» diyen bu hamamcı muhabirimizin hamamı gezmesine mâni olmuşdur. Asırlar boyunca ellerde dolaşacak bu tarih kütüğünde adını ve lâfını buraya kaydetmeği uygun gördük. Kaldı ki bizim arşivimizde bu hamam hakkındaki notlar, bu hamamcının işlettiği hamam hakkındaki bilgisinden kat kat üstündür. Cağaloğlu Hamamı gibi eserler, tapusu kimin cebinde olursa olsun, bir sanat eseri olarak millî mülkiyet altındadır. İş yeri olduğu için, hamamcının tensib edeceği gün ve sa-

Cağaloğlu Hamamı

(Plân : H. Gluck)

atde, bu eseri tetkik etme hüviyetine sâhib herkes bu binaya girebilir ve görebilir. Bu şehir kütüğüne yine kemâli ehemmiyetle kaydedelim ki böyle sanat eserleri bu zihniyetde adamların tasarrufu altında kaldıkca, en hafifinden, «çok modern bir şekilde restore edilmek» tehlikesi karşısındadır.

Cağaloğlu Hamamı 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönü Kazâsının Alemdar Mahallesinde Hilâli Ahmer Caddesi üzerinde geniş bir adayı işgal eder, erkekler kısmının kapusu bu cadde üzerinde, kadınlar kısmının kapusu da Cağaloğlu Hamamı Sokağındadır. Şehirin ana trafik kanallarından biri olan Ankara Caddesi ile gelindiğine göre, İstanbul Maarif Müdürlüğünün bulunduğu binânın köşesinden Hilâli Ahmer Caddesine sapılınca Emniyet Sandığı Müessesesi geçildikden sonra sol koldadır.

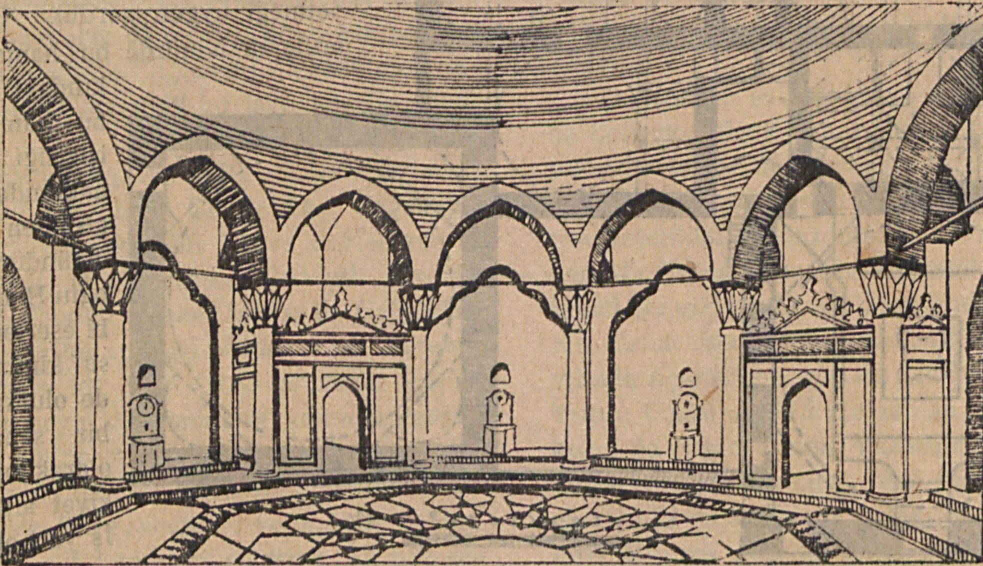
Erkekler kısmının büyük bir kubbe ile örtülmüş olan câmekân kısmının ortasında büyük bir mermer havuz, ve havuzun ortasında da güzel bir mermer fıskiye bulunmaktadır ki, kendi başına yüksek sanat kıymeti taşımaktadır.

Câmekândan soğukluğa çift kapu ile girilmektedir. Soğukluk, yarım küre şeklinde bir küçük kubbe ve yedi beşik kubbe ile örtülmüşdür. Kubbeleri taşıyan kemerlere istinad noktaları olmuş dört ince mermer sütun ile müzeyyen soğukluğun asil türk hamamı hüviyetine küstahca tecâvüz edilmiş ve modern (?) duş yeri yapılarak iki banyo (?) konulmuşdur. Ayak yolları, soğukluğun sol tarafındadır.

Sekiz büyük mermer sütun aralarına atılmış sekiz tâne dantelli kemer üstüne oturtulmuş büyük bir kubbe ile örtülü harâre, asıl yıkanma yeri, eski yazarların kullandığı «Hamâmı Dilküşâ» tâbirini hakikaten yaşatmaktadır; şâhâne güzellikdedir. Büyük bir göbek taşının etrafında dört köşede dört halvet, ve bu halvetler arasında üç şâhâne sofa bulunmaktadır. Halvet kapularının iki yanında da ikişerden ayrıca sekiz küçük mermer sütun vardır. Soğuklukdan girildiğine göre sağdaki sofadan açılmış bir kapu ile beşinci bir halvete girilmektedir. Beş halvet ve üç sofa yarım küre şeklinde küçük kubbetlerle örtülmüşdür.

Cağaloğlu Hamamına günde ortalama bir rakamla yazın 50, kışın 100-125 müşteri gelip yıkanmaktadır. 1962 de külhancı, dellâk ve natır 14 nefes müstahdemi bulunuyordu. Yıkanma ücreti 175 kuruş, dellâk eliyle keselenip yıkanma ücreti, dellâk bahşişi müşterinin mürüvvetine bırakılmışdır, 325 kuruş, hususî yerde soyunma ücreti de 200 kuruş idi.

Zamanımızın yaşı doksanı aşmış kalenderlerinden halk şâiri Bitlisli Ali Çamiç Ağa gencliğinde 1880-1885 arasında Cağaloğlu Ha-

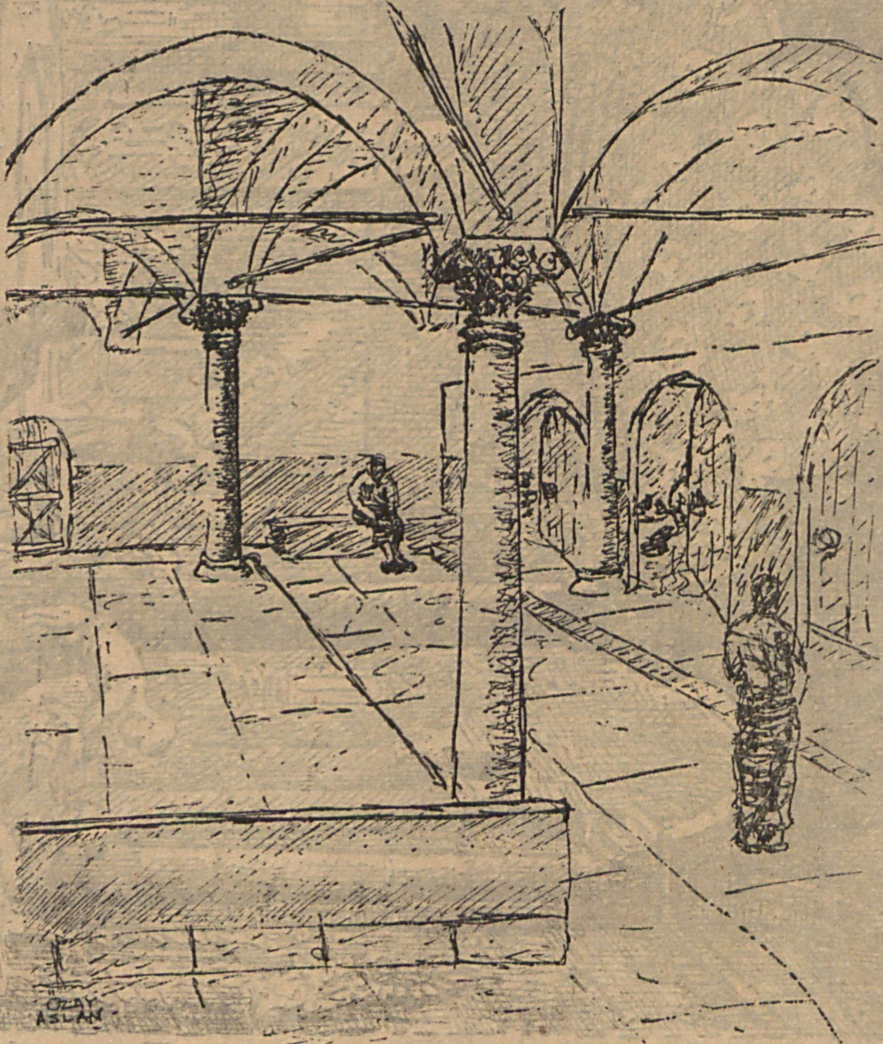

Cağaloğlu Hamamı, yıkanma yeri
(Resim : H. Gluck)

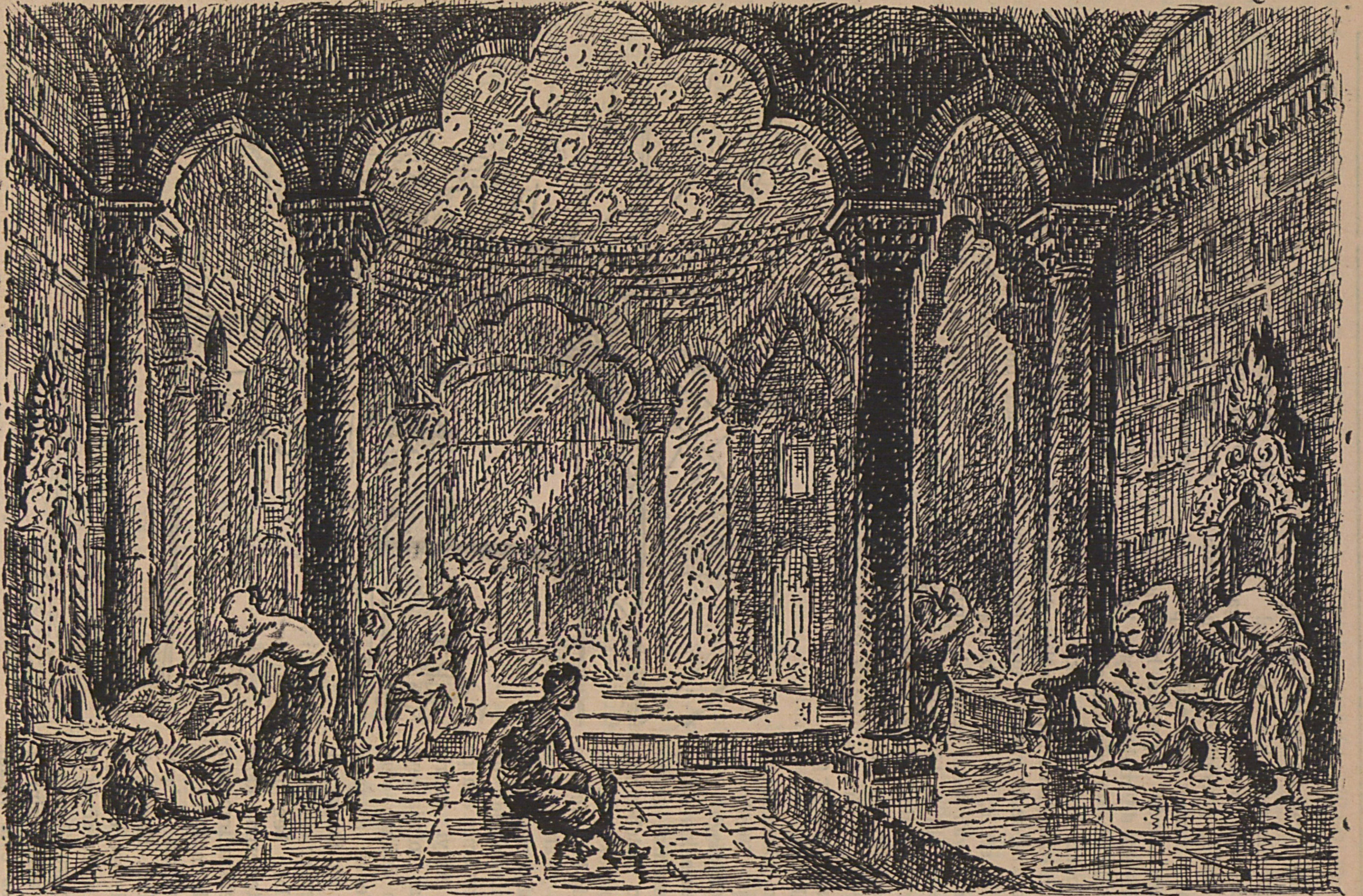
manında külhancılık yapmışdır, bize tevdî ettiği notları arasında şunları anlatıyor:

«Cağaloğlu semti kibar ve rical yatağı olduğundan, bu hamam İstanbulun çarşı hamamları içinde gaayetle muteber hamamdı. O zamanlar hamam külhancıları hep ermeni milletinden olurdu, Cağaloğlu hamamcı Hacı Mustafa ehli dil, muhabbet âşıkı, hem gaayet musallî adamdı, şâz olarak ben müslümanı külhancı aldı idi; on sekiz yaşlarında idim, lâkin toprağımız Bitlis dağları olduğundan genc irisi, meşe yarması idim, iki sene külhancılık ettim, iki sene kadar da içerde soyundum, siyah dellâl peştemalı sarınıp hamam çıplağı oldum idi. Dellâkliğim gaayet garib bir vak'a ile başlarki kimsenin başına gelmiş değildir, şöyle ki, bir şeyh efendi gece rüyâ görmüş, rüyâsında riyâzet için kendisi bir hamama gidip bir garip dellâk uşağı kise ve sabun ile yıkaması emrolunmuş. Efendi hazretleri Cağaloğlu semtinde oturmakla Cağaloğlu Hamamına gelmiş, kadimden muteber müşterileri olmakla dellâklardan hiç biri efendiye kendisini yıkatmak istememiş, hâşâ edebimiz ve hürmetimiz mânidir demişler, hamamcı ağa da külhancı Ali'yi getirin demiş. Baş sofada şeyh efendinin önüne oturdum, efendi ak sakal yetmişlik bir ihtiyar, diğer müşteriler cümle bize bakarlar, ben hicâbımdan terlerim, kazık kadar delikanlının kendisini öyle mübârek bir zâte yıkatması olacak şey değildir. Efendi rüyâdaki riyâzet emri yerine gelsin diye şöyle bir iki kese vurup bırakmadı, dellâk müşterisini nasıl yıkarsa öyle yıkadı, üstelik hamamdan çıkdığında bana bir altın da bahşiş verdi. İşte asıl nakledeceğim hikmet bundan sonra başlar. Efendim, verdiği o altını keseme attım, tam elli yıl o altını bozduramadım, öyle parasız anlarım oldu, meteliğim kalmadı, tam şeyhin altınını bozdurayım dediğim anda bir yandan bir iş çıkdı, elime para geçdi, altın kesemde kaldı, öyle tılsımlı bir altın idi ki bana para sıkıntısı çekdirmedi.

«Ramazanlarda hamamcı Hacı Mustafa, hamam uşaklarına her akşam öyle iftar sofrası açar donatırdı ki kibar konaklarındaki iftar sofralarından farksız idi, her akşam civar konaklardan da hamama bir kaç tepsi alâ yemekler gelirdi. Her dellâkin dâimâ yıkadığı bir kibar müşterisi olurdu ki onlar da bayramlarda o garibe don, gömlek, mintan, çorab çevre bir boğça çamaşır gönderirler

Cağaloğlu Hamamı, soğukluk
(Resim : Özav Aslan)

Cağaloğlu Hamamı
(Thomas Allom'dan Sabiha Bozcalı eli ile)

idi. Cağaloğlu Hamamından seyyahat arzûları ile başımda kavak yelleri esmeye başlayınca çıkdım, senelerce sonradır ki o günler hatıra gelerek Cağaloğlu Hamamı için destan kılıklı bir şey karaladım, onu da hâtıra olarak kaydedelim: ,

1. **Yazdım bu hamama destan efendim**
İçi dışı gül gülistan efendim
Dellâk olmuş nice fettan efendim
Cağaloğludur semti meşhûru

2. **Pâkü pâkîzedir cümle bisâtı**
Küşâde sînei billûr mir'âtı
Zemîni ak mermer hem çâr cihâtı
Tas tas dökün gelüp mâi tahûru

3. **Gör anda zâhir olmuş hünerleri**
Âli kubbe münakkaş kemerleri
Mermer sütunların pek dilberleri
Göbek taşı alur yüz can cümhûru

4. **On neferdir anın üstad dellâki**
Şehbazların cümle çâbük çâlâki
Hüsün münceli sîmâyi pâki
Hem dört nefer âdâb üzre nâtûru

5. **Ak mermerden sankim servi serbülend**
Kise sabun hizmetinde hünermend
Cümle halkı İstanbul eyler pesend
Mecmer içre yakmış anber buhûru

6. **Hamamcısı ehli dildir çelebi**
Bilür nezâketle müşteri celbi
Nice beyzâde kibar şekerlebi
Yoksam olur ol tarîkin kaatûru

7. **Hünkâra lâyıkdır dört göz halveti**
Sofalarda ehli dil muhabbeti
Göbek taşındadır rindan sohbeti
Herdem bahar yok eyyâmı bâhûru

8. **Gündüzleyin ferahfezâ gülşendir**
Geceleyin kanâdille rûşendir
Mehrûleri Hudâ hakkına bedir
Âşıkları çalar keman santûru

9. **Kahve ocağında kahve Yemenden**
Kahvefürûşi nâz gül pîrehenden
Nûş it âfiyetle sîmin elinden
Bahşiş ile hoşnud eyle ol hûru

10. **Cümle külhancılar zimmî ermeni**
Anlarda gör kerâhet ehremeni
Bitlisli Çamiç de kırıp dümeni
Oldum müslim külhancı nev zuhûru

11. **Cağaloğlu Hamamına buyurun**
Bugün olmaz ise bekleriz yarın
Saf bestei ihtiram dellâklerun
İydü nevruz olsun cümle şuhûru

12. **Külhancı Bitlisli Ali kelâmı**
Medheyledi size işbu hamâmı
Şehri İstanbul'u tutmuşdur nâmı
Dahi Hindü Acem Çinü Lâhûru.

Geçen asır ortalarında İstanbula gelmiş ünlü ingiliz ressamı Thomas Allom'un Cağaloğlu Hamamının erkekler kısmının yıkanma sahnını gösteren çok güzel bir gravürü vardır.

Çok değerli ressamlarımızdan Ahmed Ziya Bey merhum da bu büyük ve muhteşem hamamın yine erkekler kısmının yıkanma sahnını gösteren pek güzel bir tablosunu 1901 de Galatasaray Resim Sergisinde teşhir etmişdir; güzel tablo bugün kimin elindedir bilemiyoruz. Ahmed Ziya Beyin, 1927 senesinde, Cağaloğlu Hamamının bir sofasında genç ve çehreli bir dellâkin müşteri yıkarken yapılmış ikinci güzel bir tablosu da ne olmuşdur meçhulümüzdür.

CAĞALOĞLU HAMAMI SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Alemdar Mahallesi yollarındandır; Hilâli Ahmer Caddesi ile Gümüşhâneli Sokağı arasında uzanır; Taşsavaklar Sokağı ve isimsiz bir sokakla kavuşağı vardır. Hilâli Ahmer Caddesi tarafından gelinecek olursa iki arabanın geçebileceği genişlikde kabataş döşeli ve bir dirsekli bir yoldur; üzerinde, aralarında noktacık hâlinde duran tek katlı bir ahşab evceğiz ile ikişer, üçer katlı kâgir binâlar vardır. Yüksek Öğretim Kredi ve Yurdlar Kurumu İstanbul Yurdlar Müdürlüğü (Eski Hilâli Ahmer binâsı) bu sokaktadır. Evleri geçince yol sola bir dirsek yaparak kırılır ve darlaşır; sağ kenarı yüksek bir duvar, sol yanı da Cağaloğlu Hamamının külhân avlusu duvarıdır. Sol kolda isimsiz bir aralıkdan sonra Gümüşhâneli Sokağında sona erer. Sokağın üst başında sol köşede Birinci Sultan Mahmud'un hayır eseri susuz, harâbiye terk edilmiş iki yüzlü bir çeşme vardır. Bu çeşme geçilince de Cağaloğlu Hamamının kadınlar kısmının kapusu görülür. Kapu numaraları 1-17 ve 2-10 dur (Eylul 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CAĞALOĞLU İTTİFAKI — İstanbulun günlük hayatında büyük bir inkilâbın tahakkuku yolunda ilk adım olmuş bir vak'adır.

İstanbulun fethinden hicrî 1280 yılının şevvaline ve milâdî 1864 yılının mart-nisan aylarına kadar Büyük şehir'in sokaklarında

fener yokdu; akşam olup gün battıkdan, ortalık karardıkdan sonra şehrin istisnâsız bütün sokakları ve meydanları karanlığa gömülürdü; ancak belli ve gök yüzünün de açık, bulutsuz olduğu gecelerde ay ışığı aydınlatırdı.

Akşam ezânından sonra yatsı namazına kadar herkes sokağa, içinde mum yahud zeytinyağı kandili yakılan camlı yahud deriden (işkembe) el fenerleri ile çıkardı. Petrol lâmbasının yeni îcad edildiği ve henüz İstanbulda yayılmadığı devirdir.

Gece misâfirlikleri de yatsı namazına kadar sürerdi; evlerde, mescid ve camilerde yatsı kılındıkdan sonra herkes evine çekilir, veya bulunduğu yerde gece yatısına kalır, şehrin sokakları bekçilerle zâbıta kollarına (Yeniçerilere, sonra Asâkiri Muhammediyeye) bırakılırdı; bir de kellesini koltuğuna almış hırsızlar dolaşırdı.

Kibar ve rical, âyan ve eşraf konaklarında, dergâhlarda akşam yemeğine alıkonulmuş, bilhassa ramazanlarda iftara dâvet edilmiş misafirleri yatsıdan sonra evlerine dağıtmak üzere fenerci uşaklar bulunurdu; buna «fener çekmek». ve bu uşaklara da «meş'alkeş» denilirdi; aşağıdaki mısrâlar rind ve zarif şâir muallim Tahirülmevlevî'nin (B.: Olgun, Tâhir) bir gece kendisini evine götüren bir fenerci uşak için yazdığı kıt'adır:

BİR FENER ÇEKENE

İn'ikâsı tâbi ruhsârınla ey kudsî furûg!
Âteş ender âteş oldum, âteş ender âteşim
Tâbişi âhım yeter söndür o şem'i biferi
Şûleye hâcet mi var ey dilber meş'alkeşim.

Akşam ezanından sonra ortalık kararınca gece sokağa fenersiz çıkmak yasakdı; ve nâmus erbabı, yatsıdan sonra, fener ile de olsa sokağa çıkmazdı. Ayrı bir nizama tâbi bekâr odaları ve hanları akşam ezânından sonra kapularını kapardı (B.: Bekâr).

Ahmed Râsim (doğumu 1865): «Geceleri elde fener olmadıkca gece sokağa çıkılmaz yasağının hükümran olduğu zamanlara yetişdim. Hattâ geceleri üç dört kapu yukarı aşağı komşuya bile misâfirliğe gidilirken, evvelâ sokaklarımızda diledikleri yerde yatan köpeklere basmamak için (B.: Sokak Köpekleri), sâniyen komşuluğa gidilecek hânenin kapusu diye zifiri karanlıkda başka kapu çalmamak için, sâlisen o zamanın hırsızları, soyguncuları fenerden çekinir, korkar denilirdi, râbian sokaklarımızdaki çukurlara, su ve çirkef birikintilerine düşmek, batmak endişesi ile evden çıkmadan fener yakıldığını pek âlâ bilirim. Eshâbı hayratdan bâzılarının üst katda sokağa nâzır olan odalarından birinin penceresinde zeytin yağı kandili yakmak gibi lütufkârlıkda bulunduklarını da bizzat görmüşümdür» diye anlatıyor.

İşte İstanbul şehri bu durumda iken, kendi aralarında toplanıp ittifak ederek kendi semtlerinin sokaklarını kendi elleri ile aydınlatmaya ilk defâ olarak karar veren Cağaloğlu semti halkı olmuşdur. Şehir hayatı, hemşehrilik vecîbeleri idrâk bakımından bu vak'a son derecede şâyânı dikkatdir; Tercemânı Ahval gazetesinin (Hür türk basının ilk gazetesi, B.: Tercemânı Ahval) 21 şevval 1280 tarihli ve 469 numaralı nushasından öğreniyoruz ki Cağaloğlu Mahallesi halkı âlenî bir toplantıda ittifak etmiş, «Hergün kendi sokaklarını temizlemeğe, evlerinden çıkacak süprüntüleri tedârik edecekleri husûsî arabalarla yakın iskelelerden birine nakledip oradan denize attırmaya; her gece cümle ev kapularına birer fener koyup yakmaya» yemin etmişler, ve bu yeminli ittifak kararını Şehir Eminliğine (o zamanın belediyesine) bildirmişlerdir.

Cağaloğlu Mahallesi halkının bu ittifakı hükûmeti de ikaz ederek harekete geçirmiş, bir «Sokaklar Tenvir (Aydınlatma) Nizamnâmesi» hazırlanmışdır. O zaman basdırılıp dağıtılan bu nizamnâmenin metni şudur:

«Verilen karar üzerine müteallik bulunan irâdei seniyei Hazreti Pâdişâhi mantûki münâfi vechile iş'âli kanâdil hakkında tenbîhâtı aliyyeyi mutazammin bu kere tabı ve neşir olunan varakai mahsûsanın sûretidir:

«Sokakların geceleri kandil ile aydınlık edilmesi birinci derecede mâmûriyet ve medeniyete delâlet eder esbabdan ve âmmenin menfaatlerinin büyük vesâilinden olduğu gibi bir takım uygunsuz eşhâsın icrâi habâsete meydan bulamamalarına medâr olarak zâbıtaca dahi muhassenâtı müsellemdir.

«Sâyei Hazreti Pâdişâhide ilerde umûmen gaz yakılıncaya kadar bir başlangıç olmak için memûrin ve ahâliye fener yakdırılması, yine kendi menfaatlerini istikmal eyliyecek güzel ve lâzımlı bir şey olduğundan bu def'a Meclisi Vâlâyi Ahkâmı Adliye kararı üzerine şeref taalluk eden irâdeî seniyei cenâbı şehinşâhî muktezâyi münifi üzere bundan böyle:

«Evvelâ: Kâffei memûrin ve bendegân, hâne ve yalıları önlerinde kışlı ve yazlı birer veyâ ikişer kandil yakmaya mecbur olacaklardır.

«Sâniyen: Ehâliden dahi bu usûle riayetle hânesi

önüne kandil yakmaya herkes mezun bulunacağı cihetle ol vechile ehâliden kendi arzû ve hâheşiyle kandil yakanlar olur ise işbu hareketleri nezdi hükûmetde tahsin ve takdir olunacakdır.

«Sâlisen: Şehir Emâneti behiyesinden esnaf kâhyalarına olunacak tenbih vechile aralarında hâne bulunmayan dükkânlar eshâbı dahi masârifi aralarında tesviye olunmak üzere birbirinden kırk elli adım uzaklığında kandil yakmaları icab edecekdir.

«Râbian: Fenerler bir tarz ve resimde olmak için cânibi zabtiyeden yapılmış ve birer adedi zâbıtalara verilmiş olan numûneye tatbikan herkesin fener yapdırması lâzım gelecekdir».

Bu nizamnâmeden sonra Cağaloğlu İttifakı ile İstanbulun günlük hayatında ne kadar büyük bir ileri adım atıldığı daha aydın belirir.

Hüsnü KINAYLI

CAĞALOĞLU KIZ ENSTİTÜSÜ — Adını taşıdığı semtde, Çatalçeşme Sokağı ile Hoca Rüstem Mektebi Sokağı ve Başmüsahib Sokağı kavuşakları köşesindedir; işgal ettiği binâ hemen bir asırlık bir yapı olup sadâret müsteşarlığında bulunmuş Bülbül Tevfik Paşanın konağıdır.

Kız Enstitüsünden evvel bu konakda sırası ile Bezmiâlem Sultânîsi, Amelî Hayal Mektebi, Mâliye Tahsil Şûbesi bulunmuşdur; 1937 - 1938 ders yılı başından itibâren de orta öğretim emrine verilmişdir; 1949 - 1950 ders yılı başından bu yana da Enstitü olarak kullanılmaya başlanmışdır. Dört katlı, dışı kâgir, içi ahşab bir yapıdır. 1952 - 1953 arasında ilk defa olarak esaslı bir tâmir görmüş, bu arada elektrik tesîsatı yenilenmişdir; bu tâmir için takriben 25,000 lira harcanmışdır. Cağaloğlu Kız Enstitüsü 1950 yılında burada faaliyete geçdiği zaman üç şûbe olarak 150 talebesi ve 10 kadın öğretmeni bulunuyordu. 1961 - 1962 ders yılı başında talebe mevcûdu 450 ye, öğretmen kadrosu da 25 muallime yükselmiş bulunuyordu.

Gâyesi, umûmî kültürle mücehhez eli her işe yatkın ideal ev kadınını yetişdirmek olan bu kız enstitüsü ve emsâli kız mekteblerinin gün günden çoğalıp gelişecekleri muhakkakdır.

Enstitü; Orta Kısım, Esas Kısım ve Özel Kısım isimleri ile üçe ayrılmışdır; Öğretim programları şöyle tesbit edilmişdir:

Orta 1: Türkçe, Tarih - Coğrafya, Yurt Bilgisi, Matematik, Tabiat Bilgisi, Yabancı Dil, Beden Eğitimi, Resim, Müzik, Din Dersleri, Ev İdâresi, Gıda, Çocuk Bakımı, Alışveriş işleri, Giyim.

Orta 2: Bir evvelki sınıfın derslerine Fizik, Yemek Pişirme, El İşleri ilâve edilmişdir.

Orta 3: Bir evvelki sınıfın derslerine Kimya ilâve edilmişdir.

Esas 1: Türkce, Matematik, Yabancı Dil, Jimnastik, Müzik, Biçki - Dikiş, Moda, Çiçek, Çamaşır, Nakış, Ev İdâresi, Yemek Pişirme, Çocuk bakımı.

Esas 2: Bir evvelki sınıfın derslerinin devâmı.

Özel 1: Biçki - Dikiş, Moda, Çiçek, Nakış, Çamaşır, Ev İdâresi, Yemek Pişirme, Resim, Çocuk Bakımı.

Özel 2: Bir evvelki sınıfın derslerinin devâmı.

Orta Kısım diploması üç senede, Esas Kısım diploması ortayı bitirerek beş senede verilmektedir.

Özel Kısım diploması almak için ilk iki kısma lüzum görülmeyerek iki senede verilmektedir.

Orta Kısma ilk okul mezunları, Özel Kısma da orta okul mezunları alınır. Cağaloğlu Kız Enstitüsünden 1950 - 1951 ders yılından 1960 - 1961 ders yılı sonuna kadar 755 öğrenci kız diploma almışdır; 1962 senesinde de Orta Kısımdan 18 öğrenci, asıl enstitü hüviyetini taşıyan Özel Kısımdan da 91 öğrenci mezun olmuşdur.

Hakkı GÖKTÜRK

CAĞALOĞLU KIZ ÖĞRENCİ YURDU — Cağaloğlunda Taşsavaklar Sokağında üç katlı kâgir bir binâdır. Yurd Halk Partisi tarafından kurulmuşdur, kuruluş tarihi tesbit edilemedi. Çifte Konaklar binâsı yurd olarak kullanılmaya başlanmış, bir aralık Yüksek Muallim Mektebi kapanınca onun kız öğrencileri, eşyaları ve bayan idârecileri ile berâber Cağaloğlu Kız Yurdu ile birleştirilmiş ve bu arada yurdlar Türk Maarif Cemiyetine geçmişdir. Daha sonra da yurdlar Maarif Vekâleti Askerlik ve Seferberlik Müdürlüğüne bağlanmışdır.

1957 - 1958 yılında Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğü tarafından idâre edilmiş ve bu sene zarfında Cağaloğlu Kız Yurdu şimdiki binâsına taşınmışdır; ki o tarihde bu binâda Cağaloğlu Erkek Öğrenci Yurdu bu-

lunuyordu, binâ kızlara devredilirken erkek öğrenciler Site Yurduna taşınmışdır.

Namzed kız öğrencilerin sayısı çok fazla bulunduğundan, bu binâ da ihtiyâca kâfi gelmeyince Cağaloğlu Kız Yurdunun yine Çifte Konaklar binâsına nakli uygun görülmüş ve bu karar 1958 yılında tatbik olunmuşdur.

1961 yılında yurdların idâresi Yüksek Öğretim Umum Müdürlüğünden yeni kurulan «Yüksek Öğretim Kredi Yurdlar Kurumu Genel Müdürlüğü» ne devredilmişdir.

Yurda âileleri İstanbul Vilâyeti dışında bulunan yüksek okullar öğrencileri alınır; yemek dâhil, aylık ücreti 35 liradır. Yatakhâneleri 10-30 yataklı odalardır, bu Cağaloğlu Kız Yurdunda 200 kız öğrenci barınmaktadır.

Yurd binâsı, ders yılı sonu tatil aylarında, taşradan İstanbula gelen öğrenci ve öğretmenlere tahsis olunarak otel gibi kullanılır; bir yatak için ayda türk öğretmenlerden 4, yabancı öğretmenlerden 8 ve öğrencilerden 2 lira ücret alınır.

Yurdun 10 yataklı bir reviri vardır; yurd kendi öğrencilerinden doktor ve ilâc parası almaz. İki de etüd salonu vardır, biri mimarlık ve mühendislik tahsil eden öğrencilere tahsis edilmişdir.

Yurdun, idâre heyetleri öğrenciler tarafından seçilen kültür, sağlık, temizlik kolları ile bir yardım sandığı bulunmaktadır. Yurdda konferanslar verilir, münazaralar yapılır. Yurd geceleri saat 21 e kadar açık olup öğrenciler sinema ve tiyatrolara gitmekde serbesttir; her hangi bir sebeble daha gecikmek icab ediyor ise idâreye haber vermek şartı ile saat 23 e kadar izin alınabilir. Yurdun bir idâre müdürü ve muhtelif hizmetleri için 10 kişilik bir memur ve müstahdem kadrosu vardır.

1962 yılı aralık ayında Cağaloğlu Kız Öğrenci Yurdu Çifte Konakları terk ederek Lâlelide bir apartımana nakledildi; dolayısı ile de Cağaloğlu adına bağlı bir kız öğrenci yurdu kalkmış oldu.

Hakkı GÖKTÜRK

CAĞALOĞLU SIHHAT YURDU — İstanbulun en eski hususî hastahânelerinden biridir; adını aldığı semtde, Himâyeietfal Sokağında 6 numaralı binâdır; kurucusu ve sâhibi Operatör Doktor Orhan Ünalan'dır (B.: Ünalan, Orhan). 1938 yılında mükemmel tesîsat ve teşkilât ile Büyük şehrin tam merkezinde, ötedenberi bütün tıb üstadlarının ve hocalarının muâyenehânelerinin bulunduğu bir yerde, Doktor Ziya Nuri Paşanın konağında tâdilât yapılarak kurulmuşdur; ayni senenin ekim ayının ikinci günü hizmete açılmışdır. Hastahânenin şehrin merkezinde olması, bütün yüksek etibbânın birleşdiği, yerleşdiği yerde kurulması, hastalara karşı dâimî âzami şefkat gösterilmesi, cansipârâne hizmet, bunlara ilâveten binânın konforu, büyük bağçesi, yazın çok serin, ve kışın merkezî teshin ile dâimâ sıcak tutulması, âzamî titiz temizlik, bu hususî hastahâneyi yirmi küsür yıl boyunca yaşatmış, müessese hakkı olan rağbeti görmüştür; ve şerefli hizmetine devam edegelmektedir.

Müessese hâlen 15 yataklı olup 5 yatağı birinci ve 10 yatağı ikinci sınıf olarak ayrılmışdır. Gündelik ücretleri 1. sınıf 35 ve 2. sınıf 25 liradır; kadın ve erkek koğuşları ayrı ayrı katlardadır.

Ayni zamanda çalışabilir üç ameliyathânesi vardır; hastalar, arzû ettikleri mutahassis etibbâya tevdî edilir. Bulaşıcı hastalık ile musâb olanlar, tedâvisi imkânsız görülenler ve tütün tiryâkisi hastalar (?!) hastahâneye kabul edilmezler.

Hastahâneyi kurucusu Op. Dr. O. Ünalan re'sen idâre etmektedir; ameliyatları da bizzat yapmaktadır. Babasının kabiliyet, cesâret ve enerjisini tamâmiyle tevârüz etmiş olan oğlu Dr. Cüneyd Ünalan da babasının en yakın yardımcısıdır. Op. Dr. O. Ünalanın Sanat Enstitüsü mezunu olan refikası İrfan Ünalan da hastahânenin kadın şefkatini temsil eden baş hemşîre hanımıdır; maddî, mânevî büyük yardımları görülür; kendisi ayrıca ebelik diploması almışdır.

Hakkı GÖKTÜRK

CAĞALOĞLU YOKUŞU — Eminönü merkez nâhiyesinin Hobyar Mahallesi sokaklarından; Ankara Caddesi ile Bâbıâli Caddesi arasında uzanır; Sirkeci tarafından gelindiğine göre alt başı Ankara Caddesinin sağ tarafında, oldukça dik bir yokuşdur; Cemal Nâdir (eski adı Acımusluk) ve Narlıbağçe sokakları ile kavuşağı vardır, isimsiz bir aralık sokak ile de Vilâyet Konağı karşısında Ankara ve Bâbıâli Caddelerinin kavuşak noktası olan meydanımsı açıklığa bağlanır (1934 Be-

lediye Şehir Rehberinde Pafta 1, mahalle numarası 3).

Bâbıâli Caddesinde olan üst başından inildiğine göre sağa doğru kıvrılan bir kavis ile başlar. Sağ başda Maarif Vekâletinin Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğünün bulunduğu târihî binâ görülür, bu binânın köşesinde bulunan küçük bir hazîre 1957-1958 arasında kaldırılmışdır. Sağda 2 numaralı dört katlı kâgir binâda Bakış Müessesesi bulunmaktadır; binâ bu müessesenin malı, müessesenin sâhibi iş adamı eski öğretmen Avni Altıner'dir. Bu müessese okullar ve noterlikler için basılı evrak, her türlü ders araçları, duvar ders levhaları ve duvar haritaları, bayrak, Atatürk büstleri ve Atatürk resimleri satar; bir kütübhânesi, bir matbaası ve bir mücellidhânesi vardır; kütübhânesinde öğretmen ve öğrenci kitabları satılır, matbaası kartvizitden kitaba kadar her türlü basın işini yapacak kapasitededir, mücellidhânesi de lüks cildler yapacak âyardadır. Müessese ayrıca «Bakış Kültür Mecmuası» adı ile aylık bir dergi neşretmektedir.

Bakış Müessesesinin yanında 4 numarada dört katlı Kemâliye Hanı; sâhibi Mustafa Kucuroğlu'dur. Handa Tefeyyüz Kütübhânesi, ressam Berc Gurtan'ın atölhesi, ressam İ. Şahverdi'nin atölyesi, Ak-İş Matbaası, avukat İhsan Üngör ile avukat Rahmi Çetinel'in yazıhâneleri, ve hanın altında Bambo Kırtasiye Matazası ile Öz-Ar Klişehânesi bulunmaktadır.

6 numara, üç katlı kâgir binâ; «Çocuk ve Öğretmen Kitabevi» bir tabelâ vardır.

8 numara, iki katlı kâgir metruk binâ; zaman zaman bâzı matbaalara iş yeri olmuşdur.

10 numara, iki katlı kâgir binâ, altında Rubin Basımevi.

12 numara, iki katlı kâgir binâ; ressam M. Hayta atölyesi, altında Etiket Basımevi.

14 numara, iki katlı kâgir binâ; Renk Klişe, Kenan Öziç. e

16 numara, iki katlı kâgir binâ.

18 numara, Uyar Matbaa Levâzımı Kollektif Şirketi, M. Baruh ve ortağı.

20 numara, üç katlı kâgir binâ, altında Tolay Matbaası.

22 numara, üç katlı kâgir binâ; içinde tüccar terzi, altında şerbetçi - bozacı Câfer Özalp.

24 numara, iki katlı kâgir binâ; kapusu yandaki isimsiz aralık sokakda; altında bir matbaa; yüzü bu Cağaloğlu Yokuşunda susuz, metrûk Şerife Saliha Hanım çeşmesi (Tarihi hicrî 1287 = M. 1870-1871).

Bu aralık sokakda, Ankara Caddesinin çok svilmiş bir sîmâsı bakkal Petro'nun dükkânı ve bir müvezziler kahvehânesi vardır. Aralık sokak geçilince köşede elektrik muhavvile merkezi bulunmaktadır. 24-32 numaralar aralık sokaktadır.

34 numara, Matbaa Mürekkebi ve Levâzımâtı, Abbas Uzman.

36 numara, büfe-tütüncü.

38 numara, kapusu Ankara Caddesinde üç kaetlı beton binâ; bu binânın bu yokuş üzerindeki yüzü altında Hayri Zorlutuna Matbaası,

38 numara (mükerrer), İstanbul Maarif Kütübhânesi ve Matbaası (B.: Maarif Kütübhânesi). Başlı başına büyük bir binâ olan Maarif Matbaasının mükerrer numara taşımasının sebebini anlayamadık.

40 numara, beş katlı beton Nur İş Hanı; içinde Parlar Matbaası, Kanaat Matbaası, lâstik mühürcü, Anten Yayınevi, Radar Reklâm, Öğretmen Sadık-Mürsel Köymen Yayınevi, S. Salmaner, Foto - Film Servisi.

Yokuşun üst sol başında evvelâ İran Konsoloshânesinin kale duvarı gibi yüksek bağçe duvarı uzanır.

1 numara, Uyar Basımevi.

1/2 numara, Emek Basımevi; Narlı Bağçe Sokağı kavuşağı köşesindedir.

3 numara, üç katlı kâgir binâ; ressim Gündüz Şenay atölyesi bu binâdadır, altında 3/1 numara ile Şerif Tezgeldinni berber dükkânı.

3/2 numara ile Muharrem Akgün'ün Bâbıâli Matbaası.

5 numara, bir katlı kâgir binâ, Ayyıldız Matbaası, Hasan Ayyıldız; Bütün Kitabevi.

7 numara, mücellid.

9 numara, Gayret Matbaası.

11 numara, Fâik Paran Matbaası.

13 numara, Nuri Uçer Cildevi.

15 numara, Zafer Matbaası ve Cildevi.

17 numara, Sinangin Matbaası; 17/1 Akay Basımevi; 17/2 Kaligraf Yervant.

19 - 21 numara, Samuel Kohen Matbaa Mürekkebleri ve Levâzımâtı.

23 numara, iki katlı kâgir binâ.

25 numara, Türkiye Mücellidhânesi.

27 numara, Anadolu Matbaası; 27/A Riza Coşkun Matbaası; 27/B Genel Sigorta Acentalığı; Genel Kırtasiye ve Matbaa Levâzımâtı.

29 numara, üç katlı kâgir binâ; altında lâstik mühürcü ve tabelâcı.

31 numara, Meti Matbaası, Vâsıf Meti.

33 numara, Âhenk Matbaası.

35 numara; üç katlı kâgir binâ, Pak - Ar Klişe Atölyesi.

37 numara, Matbaa, K. Ütüciyan haleffleri; 37/1 Durusoy Matbaası.

39 - 41 numara, Ekspres Matbaası, (Eski hurûfat dökümhânesi).

43 numara, iki katlı kâgir binâ, içinde ambalâj sandığı imâlcileri istihlâk ve istihsâl kooperatifi; Ada Matbaası; avukat Niyazi Savcı, M. Temel, Hüsnü Açıksöz yazıhâneleri.

Zemini paket taşı döşenmiş olan bu yokuşun hemen tam ortasına rastlayan sokak kavuşakları, günün her saatinde Ankara Caddesi hammallarının açık hava sohbet yeridir; hammal şakaları arasında pervâsız ağızlardan bekâr uşağı hezeliyâtı dökülür. Yokuşun üst başında bir yayma kitabcı da semtin eski ve tipik bir sîmâsıdır. (Eylül 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CAILLARD (Sir Vincent) — 1896 ile 1897 arasında Düyûnu Umumiye İdâresinin ingiliz dâyinler vekilliğinde bulunmuş bir ingiliz mâliyecisidir, ve o devrin Beyoğlu yüksek sosyetesinin en parlak sîmalarından biridir; tarih rakamları vermeden Mâlûmat Mecmuası Sir V. Caillard hakkında, neşrettiği bir resmî vesîlesi ile şu satırları yazıyor: «Londrada doğmuş ve tahsilini orada yapmışdır; İngiltere ticârî ve mâlî mahfillerinin pek tanınmış sîmalarındandır; bir müddet babasının bankasında çalışmış, kendisi ayrıca bir banka kurmaya teşebbüs edeceği sırada Düyûnu Umumiye ingiliz dâyinler vekilliğine tâyin edilmişdir; ayrıca Osmanlı Bankasında da mühim bir memuriyet almışdır. Sir V. Caillard Osmanlı Devletinin de maddî ve manevî menfaatlerine hizmetden zâtî şâhâne nezdinde dahi izzet ve itibar görmüşdür; birinci rütbeden Mecidiye Nişanını, altın ve gümüş imtiyaz, altın ve gümüş Liyakat madalyalarını hâmildir. Geçenlerde Londrada bulunduğu sırada İngiltere Kraliçesi tarafından uzun bir mülâkat ile taltif edilmişdir».

Sir Vincent Caillard İstanbul tarihçesinde bir mühim hâtırası, İstanbul Limanında ilk defa olarak romorkör ve tahlisiye şirketi kurmuş olmasıdır.

CAINO (Albino) — Mensûcat Fabrikatörü, İstanbulda 1906 yılında doğdu. (Babası Carlo Caino, annesi Maria); Deutsche Oberrealschule'de okudu, 1926 da İtalyan Ticâret Mektebini bitirdi; 1933 yılına kadar mensûcat fabrikası müdürlüğü yapdı, sonra aynı iş kolunda kendi fabrikasını kurdu; 1940 da bir idhâlât ve ihrâcat şirketi ile Kuruçeşme Tekstil Sanayii Şirketini kurdu; almanca, ingilizce, fransızca, italyanca ve rumca bilir; Anadolu, Dağcılık, Dante Alighieri, Burgaz Deniz kulüblerinin üyesidir; tarih ve arkeolojiye meraklıdır; 1928-1961 İtalya, Fransa, Almanya, Lehistan, Finlândiya, İngiltere, Danimarka ve İsveç'e seyahatlar yapmışdır; Bayan Maria (Arghiryâdis) ile evli ve iki kız evlâd sâhibidir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CALDWELL (Erskine) — Amerikanın ve dünyanın çok tanınmış yazarlarından, büyük romancı; zevcesi ile berâber uçakla 21 ekim 1959 da İstanbula gelmiş ve büyük şehirde üç gün kalmışdır; gazetecilere verdiği beyânatde: «Sırf Türkiyeyi görmek için geldim» diyen ünlü romancının İstanbulda nereleri dolaşdığı, hangi otelde misâfir olduğu, İstanbuldan sonra yurdumuzun nerelerini gördüğü tesbit edilemedi. (Doğumu Georgie'da White Oak, 1903, Birleşik Amerika; meşhur eseri: Tütün Yolu).

CALO (Carlo) — 1959 senesinde 38 yaşında iken tek başına küçük bir motosikletle dünya turuna çıkmış bir italyan seyyahı; kendi gücü ve kuvveti ile tahrik edilmeyen hiç bir nakil vâsıtasına binmeme ahdettiği için, Trakyadan İstanbula gelen Carlo Calo motosikletini Üsküdara araba vapuru ile göndermiş, kendisi denizi, kiraladığı küçük bir sandalla, ve yine tek başına kürek çekerek geçmişdir. Üsküdardan yoluna yine motosikleti ile devam eden Carlo Calo gazetelere: «Anadoludan Singapur'a kadar motosikletle gide-

ceğimi; önceden sipâriş verdim, Singapurda 9 metre boyunda bir yelkenli kayık yaptırdım, onunla tek başıma Singapurdan Avusträleyaya gideceğim, yine aynı tekne ile Pasifik Okyanusunu geçeceğim, Amerikayı motosikletle katedip Atlas Okyanusunu da yine küçük bir yelkenli ile ve tek başıma aşarak memleketime döneceğim» demişdir. 13 Ağustos 1959 da İstanbula gelmiş olan bu italyan seyyahının hal tercemesini elde edemedik, seyahatini başarıp başaramadığı da meçhûlümüzdür.

CAMADAN SOKAĞI — Kasımpaşanın Çatma Mescid Mahallesinde, Çatma Mescid Kuyu Sokağı ile Tepebaşı Caddesi arasında uzanır, Çatma Mescid Mektebi Sokağı ve Çatma Mescid Çeşme Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir, Taburimamı Sokağı ile de bir kavuşağı vardır.

Bir araba geçebilecek genişlikde kabataş döşeli, yer yer bozuk yokuş bir yoldur. İki kenarında ikişer, üçer, dörder katlı ahşab ve kâgir binâlar sıralanmışdır; zemin katı kâgir sekiz katlı bir ahşab binâ, beş katlı Camadan Apartımanı ve yine beş katlı kâgir bir binâ sokağın en yüksek yapılarıdır. 1 mobilya cilâcısı, 1 kunduracı, 2 marangoz, 1 döşemeci dükkânı vardır. Kapu numaraları 1 - 29 ve 2 - 40 dır. (Eylül 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CAM, CAMCILAR — Cam; târihçesi, eski ve yeni îmâl usulleri ile bu ansiklopedinin konusu dışında kalır.

Camdan yapılmış eşyâ ile, ihtiyaca göre binâlarda ve sâir yerlerde levha hâlinde kullanılan cam, İstanbulun günlük hayâtında âşikârdır ki önemli bir yer almışdır.

Levha hâlinde cam ve camdan yapılmış eşya, memleketimiz ve bu arada İstanbul için kadimden beri bir idhal maddesi ola gelmekle berâber, zamanımızdaki Paşabağçe Cam ve Şişe Fabrikası kurulmadan önce, geçmiş asırlarda da İstanbulda cam ve camdan eşyâ yapılmış, sanatkârlarımız cam eşyâ üzerinde büyük hüner ve pek ince bir zevkle çalışmış, bugün onların elinden çıkmış olan eserler antikacılık konusu içine girmişdir, o mâmûlât «Eski İstanbul», «Beykoz», «Çeşmi bülbül» gibi isimlerle ve çok yüksek fiatlarla ancak antikacı dükkânlarında, İç Bedestende satılır. (Bu isimlere bakınız).

Binâlarda kullanılan levha hâlinde renkli veyâ renksiz, şeffaf camların da İstanbulda imâl edildiği söylenebilir; elimizde bir vesika, höccet almamakla berâber, meselâ Süleymâniye Camiinin mihrab duvarındaki renkli pencere camlarının İstanbulda yapılmış olduğu muhtemeldir.

Evliyâ Çelebi İstanbul esnafından bahsederken camcılar için «71 dükkân 400 neferdir»; ordu esnaf alâyını tasvir ederken de: «Tahtı revanlarına ibretnümâ elvan camlar takarak geçerler...» diyor. Evliyânın bahsettiği camcıların cam satıcı esnaf olduğu âşikârdır.

İstanbulun esnaf civanları şanında «Şehrengiz» denilen manzum risâleler, şehrengiz yollu beyitler, kıt'alar yazan kalender meşreb şâirler camcı güzellerini de unutmamışlardır; Ayıntablı Aynî:

> Camcı güzelin âyinei rûyine bakdım
> Aksi lebinin şevkine ben bâdeyi çakdım!..

diyor. Geçn asır sonlarında kaleme alınmış «Hûbannâmei nevedâ» isimli manzum risâlede camcı güzeli şöyle övülmüşdür:

> Camcı güzelinin billûr topuğu
> Peşinde çarşının cümle kopuğu
> Kâkül tarar âyinesi elinde
> Hançeri pûlâdı ince belinde
> Kemiğinde ilikleri görünür
> Cam misâli kırılmakla övünür
> Kalem kalem parmaklara reşk ider
> O dilberi gördükde âvîzeler
> Kadehi çeşminde sunar bâdeyi
> İhyâ ider âşıkı üftâdeyi

Aynı vâdîde kaleme alınmış bir kıt'a da şudur:

> Camcı güzelinin billûrdur teni
> Şeffaf olmak gerek hem pireheni
> Germâbede soy câmekân içre
> Öp kırmadan dilberin her yerini

CAM, CAM FABRİKASI — (B.: Paşabahçesi Şişe ve Cam Fabrikası).

CAMCI (Orhan) — Orman yüksek mühendisi; 1922 de Karadeniz Ereğlisinde doğdu, İsmail Bey adında bir zâtin oğludur, annesinin adı Eminedir.

1932 de doğduğu şehirde Bozhâne ilk okulunu, 1935 de Bartın Orta Okulunu, 1938 de İstanbulda Haydarpaşa Lisesini bitirdi, 1943 de Orman Fakültesinden mezun oldu, 1946 ya kadar Düzce Orman İşletmesinde, 1949 a ka-

dar Karabük Orman İşletmesi Yemze bölgesinde çalışdı, sonra İstanbula gelerek İstanbul Belediyesi'nin Bağçeler Müdürlüğünde muhtelif park ve yeşil sâha tanzîmi ve ağaçlandırma işlerini idâre etti; bu satırların yazıldığı sırada Belediye Bağçeler Müdürlüğünde bulunuyordu. Bayan Pakize (Çakınakkaya) ile evli ve üç çocuk sâhibidir; fransızca bilir; Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Orman Mühendisleri Odası üyesidir; at'ı çok sever, spor oyunlarından voleybol ile meşgul olmuşdur, denizi sever ve yüzer; İktisâdî Yürüyüş, Orman ve Av, Ormancı Postası, Şirin Ereğli mecmua ve gazetelerinde muhtelif iktisâdî konular, ziraat ve bilhassa ormancılık üzerine makaleleri intişar etmişdir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CAMCIALİ MESCİDİ — Vezneciler Caddesinde, Veznecilerden Şehzâdebaşına giderken sağ kolda idi; Menderes devri istimlâkleri arasında yıkıldı, yeri Kuyucu Murad Paşa Medresesi'nin karşısına rastlar, genişletilen caddeye katılmışdır.

Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Camcı Mescidi der kurbi türbei Kuyucu Murad Paşa — Bânîsinin ismi Ali Çelebidir, kabri nâ mâlûmdur. Minberini Şeyhülislâm Pîrîzâde Sâhib Mehmed Efendi vazeylemişdir; mahallesi vardır».

CAMCILAR MESCİDİ — Aksaray'da idi, Aksaray Vâlide Camiini Topkapu istikaametine doğru az geçince sağ kolda bir aralık sokak içinde idi; 1957 - 1959 arasında İstanbulun târihî sîmâsını değiştiren, ve tarih ilminin câhili kimselerin îmar adını verdikleri büyük âfetde yok olmuş eserlerden biridir. Hadikatül Cevâmide şu satırlarla kaydedilmişdir: «Camcılar Mescidi der kurbi Aksaray — Bânîsi dört bölük ağalarından gurebâyi yemîn ağası Hüseyin Ağadır, kabri nâ mâlûmdur, minberini Osman Efendi vaz eylemişdir; mahallesi vardır».

CAMCIOĞLU (Agop Tıbir) — Veya Camcızâde, onsekizinci asırda yaşamış bir Ermeni mütercim ve dilcidir. Takrîben 1695 de doğmuştur. Öldüğü tarih bilinmiyorsa da, eski bir vesikadan 1777 den evvel vefat ettiği anlaşılmaktadır. Pederinin ismi Eğya'dır. 1715 de Paris'de filoloji tahsilini ikmâl ederek İstanbul'a döndükten sonra, 1721 yılında İsveç Sefarethanesine tercüman tayin edilmiş ve ömrünün sonuna kadar işbu vazifede kalmıştır.

Tercüme ettiği malûm olan eserler şunlardır; «Kirk khıratakan» (Nasihat kitabı), fransızcadan ermeniceye çevirdiği bu kitap 1723 ve 1736 yıllarında İstanbul'da basılmıştır. Tarihçi Arşak Alboyacıyan'a göre, 1723 de aynı eserin ermenice harflerle türkçesi de neşredilmişdir. Yine 1723 de lâtin moralisti Caton'un (ölümü milâdi üçüncü asır) iyi bir ömür yaşamak hakkındaki eserinin (Disticha de Moribus ad Filiom) lâtinceden ermeniceye çevirmişdir.

1745 de ise Patrik Nalyan'ın (1701-1764) tavsiyesi ile, meşhur İngiliz âlimi Newton'un (1642 - 1727) felsefesini muhtemelen lâtinceden keza ermeniceye tercüme etmiştir. Bu eserin 1687 de neşredilen «Philosephiae Naturalis Principia Mathematica» olması lâzımdır ki daha ziyade «Principia» adı ile zikredilmektedir. Bu son iki eser gayri matbu olup elyazmaları Kudüs Ermeni Patrikhanesinin kütüphanesinde bulunmaktadır. 1749 yılında da, Ortodoks mezhebine mensup bazı Ermeniler için, mezkûr Kilisenin âyinlerini gösteren «Oroloğion» adlı dinî eseri yunancadan ermeniceye çevirmiştir. İşbu eser, 1800 de İstanbul'da, meşhur matbaacı, edip ve müderris Balatlı Matteos Tıb'ir'in (1741 - 1827) matbaasında tabedilmiştir.

Agop Tıbir Camcıoğlu'nun, keza tercümanlık yapmış İstepan Camcıoğlu adlı bir biraderi 18 Nisan 1777 de Eçmiadzin'de vefat etmiştir.

Kevork PAMUKCİYAN

CAMCIOĞLU (Mehmed Ali) — Avukat, 1913 de İstanbulda doğdu. (Babası Mustafa Hâlid Bey, annesi Safvet Hanım); ilk ve orta tahsilini Feyziye Lisesinde yapdı ve 1931 de diploma aldı, 1934 de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi, 1939 da Paris Hukuk Fakültesinden diploma aldı, 1935 - 1949 arasında Mâliye Vekâletinde hukuk işlerinde çalışdı ve 1949 da serbest avukatlık hayatına atıldı; bu satırların yazıldığı sırada bâzı ticârî müesseselerin müşâvir avukatı idi; deniz, av ve futbol sporlarını sever, posta pulları koleksiyoncusudur, seyahati sever, hemen bütün Avrupayı dolaşmışdır. Bayan Semiramis (Akol) ile evli ve iki çocuk sâhibidir; fransızca bilir; 1939 da neşredilmiş «Türkiye-

de Bankaların Kontrolü» adında fransızca bir eseri vardır.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CAMCIOĞLU (Nazif) — Hukukcu, 1913 de İstanbulda doğdu, avukat Mehmed Ali Camcıoğlunun ikiz kardeşidir, kardeşi ile beraber Feyziye Lisesinde okudu, 1933 de İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdi; 1934-1948 arasında Maliye Vekâleti müfettişliğinde bulundu, sonra serbest avukatlık hayatına atıldı. 1955 yılından beri de Eyyub Herko Yün - Pamuk Kombine Mensûcât Anonim Şirketi Umum Müdürlüğünü yapmaktadır ve bu şirketin ortaklarındandır; Bayan Mübeccel (Arkut) ile evli, iki çocuk sâhibidir; fransızca bilir; av, deniz, otomobil sporlarını sever; çiçek meraklısıdır, hemen bütün Avrupayı ve Afrikanın bâzı bölgelerini gezmiş, görmüşdür.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CAMCIYAN (Horen) — Bir Ermeni gazetecisidir. Galatasaray Lisesinden mezun olduktan sonra Maliye Nezaretinde müfettişliğe kadar yükselmiştir. 1940 da vuku bulan ölümünden bir kaç ay evveline kadar «Arevelk» (Şark) adlı günlük bir gazete neşretmiştir.

Kevork PAMUKCİYAN

CÂMEDAN, CAMADAN — Eskiden giyilen, kısa ve kolsuz, ön tarafı çaprast kavuşur bir yelek; bilhassa ayak takımı, avam, esnaf giyerdi; çuhadan, yâhud kadifeden kesilir, göğsü, kenarları, yaka etrâfı şeridlerle, gümüş ve altın sırma ile işlenirdi; çuha olsun, kadife olsun, al ve mor gibi parlak, göze çarpan renkler tercih olunurdu. Yukarda kaydettiğimiz tabakalardan mürâhik bir genç, veya tâze delikanlı için, güzel bir câmedan, dâimâ çâzib, sâhib olmak istenilen bir şeydi; pırpırı, afili, cakalı, fiyakalı, reftârı levendâne bir şehbâz gencin bıçkın tuvaletine ayrıca revnak verirdi; öylesine ki İstanbul civanlarını manzûmelerle övmüş kalender şâirler onlara bir albeni veren câmedanlar üstünde de durmuşlardır; köçek - rakkas oğlanların çoğu da, bilhassa raksa çıkarken câmedanları ten üstüne giyerler, çıplak kolları tamâmen meydanda kalır, câmedanın çaprast ön kısmını da kavuşdurup iliklemedikleri için, meclisdekilere âyîne sîne temâşası imkânını da ayrıca bahşederlerdi. Aşağıdaki câmedanlı portreler son yeniçerilerden halk şâiri Galatalı Hüseyin Ağanın Destan mecmuasından derlenmişdir.

Köçek oğlan portresi:

Panayot denilen o nazlı oğlan
Hele giyse sırmalı al câmedan
Topuk vura vura ol Sakız gülü
Raksa çıkdığında ditretür meydan

Kopuk civan, bıçkın portreleri:

Birine Horhorlu Nazmi diyorlar
Ol fetâ yaşça yirmi yirmi üç var
Sırmalıdır câmedanı hem şalvar
Gel gör ki itlikden ayaklar yalın

★

Samurkaş Kız Ali Cellâdçeşmeli
Küşâde sînesi çakıl memeli
Selvi boy ortası incecik beli
Atmış omuzuna câmedânını

★

Top sırma sünbül kâkküllü melek
Câmedan altında helâlî gömlek
Baldırı çıplak bıçkın civelek
Yanağında ebri şafak hicâbı
Koltuğunda Leylâ Mecnun kitâbı

Hamlacı, kayıkcı civan portreleri:

Al kadife câmedanlı o kopuk
Ayakda al filâr kütürder topuk
Belde al kuşağı ipliği pamuk
Samur saça yıkmış baratasını
Pek sevdim bostancı keratasını

★

Al fesinde kırmızı karanfili
Hem al câmedanı gaayet afili
Gördün mü Adalı Tiryandafili
Molla Beyin nevhat hamlacısıdır

★

Yusufum dokunmuş ipek sırmadan
Hem pek açmış giydiği mor câmedan
Ak bezden şalvarla ol tâze fidan
Sultan hamlacısı şâhi hûbandır

★

Fesini o keman kaşına eğmiş
Fildişi ten üstü câmedan giymiş
Kuşağının ucu topuğa değmiş
Kaptanpaşa çıplağıdır Câferim
Seher yellerinden haber beklerim

Hayta portresi:

Sırmalı kadife câmedan nene
A kaldırım iti a kayışbacak
Sırtına katır palanı çokdur
Seni ayağından asmalı ancak

CÂMEGÂH — Eskiden çarşı hamamlarının soyunma yerlerine verilmiş olan isim; zaman ile halk ağzında «Câmekân» olmuşdur; fakat bu değişme basit bir telâffuz farkı değildir. (B.: Câmekân).

Bu isim yalnız çarşı hamamlarında kullanılmışdır; saray ve konak hamamlarının soyunma yerlerine dâimâ hamam odası adı verilmişdir (B.: Hamam). Bu mürekkeb isim farsca «bedene giyilen şey, esvab» mânâsına «câme» isminden gelir.

CÂMEKÂN — Çarşı hamamlarının soyunma yerlerine verilen isim; bir çarşı hamamının «soğukluk» ve «harâre (asıl yıkanma yeri)» ile berâber üç bölümünden biri. Câmekân, «câmegâh» isminin halk ağzında bozulmuş şeklidir. (B.: Câmegâh); fakat bu değişiklik sâdece bir telâffuz farkı olmayıp câmegâhın câmekân oluşunda.

Türk hamam yapısında, sokakdan girilen ilk kısım olan soyunma yerinin üstü, ahşab bir çatı ile örtülmüş ise çatının tam ortasında, bir kubbe ile kapatılmış ise kubbenin ortasında bir boşluk bırakılır, buraya etrafı camlı bir fener oturtulur, soyunma yeri bu sûretle yukardan bol ışığa kavuşdurulurdu. Soyunma yerlerine halk ağzında câmegâh yerine câmekân denilmesinde bu tepe ışığı fenerlerinin de büyük dahli vardır.

Zamanımızda, bir kaç küçük hamam müstesnâ, (Hacı Evhadüddin Hamamı gibi), bütün hamam câmekânlığında ahşab bir merdivenle çıkılır, fır dolayı, ortası boş bir ahşab koridor üzerinde soyuma odaları bulunan birer asma kat vardır. Bu asma katların hepsi, hamam câmekânlarına on dokuzuncu asırda, Vak'ai Hayriye dediğimiz Yeniçerilerin kaldırılmasından, 1826 dan sonra yapılmışlardır. Câmekânların alt kısmında camlı bölmelerle kurulmuş soyunma odacıkları da öyledir. 1826 dan evvel, büyük veyâ küçük çarşı hamamlarında bölünmüş soyunma odacıkları ve merdivenle çıkılır asma katlar yokdu; câmekânın dört duvarı etrâfını mermer peykeler çevirirdi; bu peykelere hasır ve kilim döşenirdi; ayak takımının, avâmın, esnafın, efendiden, ağadan kimselerin soyunacakları peykeler ayrı ayrı idi; efendi ve kibar sofalarına ayrıca uzanıp istirâhat etmek için döşekler serilir, ve yasdıklar konulurdu. Bazı büyük hamamlarda, meselâ Ayasofya Hamamında olduğu gibi, mermer peykelerin ön kısmı altına, terlik ve nalın koymak için pek zarif höcrecikler yapılırdı. Hâlen hamamların çoğunda alt katda sonradan yapılmış ahşap soyunma odalarının altında eski mermer peykeler pek bâriz olarak görülür.

Câmekânların zemîni istisnâsız mermerle döşenmişdir. Bilhassa büyük hamamların câmekânları ortasında bir havuzcuk veya şadırvan, onların ortasında da bir fiskiye yapılmışdır. Câmekândan soğukluğa girilen kapunun bir yanına mermer tekneli bir çeşme, bir yanına da bir kahve ocağı yapmak hamam mîmârisi an'anelerinden olmuşdur.

Câmekânın bir dip köşesinde «kafes» bulunur; müşterilerin yıkanıp çıkdıklarında üzerlerinden alınan ıslak ve kirli peştemallarla kurulandıkları peştemal, havlu ve peşkirler hamam uşakları tarafından yıkandıkdan sonra, kışın ortasına büyük bir mangal konulan ve kafes adı verilen bu ahşab çatının üstüne serilerek kurutulurlar. Dikkatsiz uşaklar elinde harlı âteşle tutuşan kafesler yüzünden pek çok hamamın câmekânında yangın çıkmışdır, meselâ tarihî yapılardan İstanbulda tek kışla hamamı örneği Şehzâdebaşındaki Acemioğlanlar Hamamının câmekânı bu sûretle yanmış, ve yerine şimdiki ahşab câmekân yapılmışdır.

Yakın geçmişde (İkinci Abdülhamit devrinde) sabahcı hamamı denilen ve sabaha kadar açık bulundurulup yıkanmak için değil de geceyi geçirmek, gece barınmak için gelen müşterileri de kabul eden hamamlarda câmekânın soyunma odacıkları bir otel odası vazifesini görürlerdi. Sabahcı hamamlarında bu odalar bâzı nâhoş misâfirliklere de sahne olmuşlardır.

Müşteri yıkamadıkları boş zamanlarında dellâkler, câmekânda bir köşede, çıplak omuzlarına bir peştemal atarak otururlar. Hizmetleri câmekânda olan natırlar ise dâimâ giyimli, fakat ekseriya çıplak ayaklarında bir mercan terlik, ve pantalonları üstüne, sâir bâzı esnafda olduğu gibi bir peştemal bağlamış bulunurlar. Câmekânın bir sîması da müşteriye pabuç çeviren ve müşterinin pabucunu silen yanaşmadır; yanaşmaların natırdan bir nazarda ayırd edilmesi, bellerine peştemal bağlamamış olmasiyle mümkindir.

Hamamcının çekmecesi de câmekânde ve ekseriya kapıya yakınca bir yerdedir.

Bir hamamın câmekânı, orada görülen sîmâlar ile dâima çok renkli bir resim konusudur. Geçen asrın ilk yarısında İstanbula gelmiş İngiliz ressamı Thomas Allom'un Galatada Kapuiçi Hamamı ile Samatyada Ağa Hamamının câmekânlarını gösteren çok güzel iki gravürü vardır; birincisi gece, ikincisi gündüz yapılmış resimlerdir.

CÂMEŞUY. ÇÂMEŞUYCU — (B.: Çamaşır, çamaşırcı)

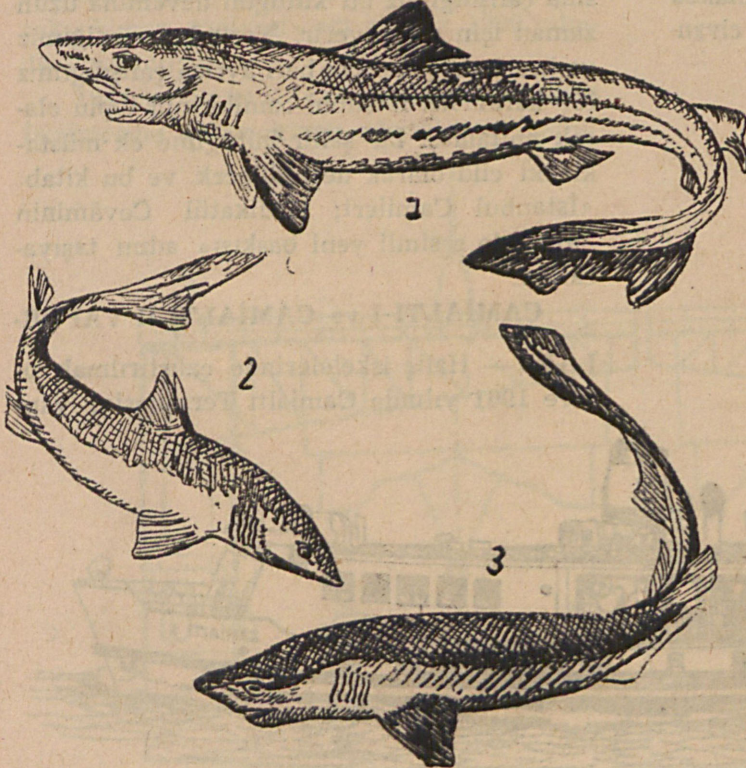
CAMGÖZ — İstanbul sularının canavar balıklarından, köpek balığının bir cinsi; gözleri açık yeşil yahud sarı, cam gibi parlamasından ötürü bu isim verilmişdir, fransızlar «le chien de mer» (deniz köpeği» yahud «milandre» derler; rengi açık deve tüyü, karın tarafı beyazdır. Burnu uzun ve yassıca, ağzının yarığı düz ve üst çenesi üç sıra keskin ve içeri çevrik dişlerle silâhlanmışdır; alt çenesinde de iki sıra diş vardır, bunların uçları da yana bakar; dişler birbirine merbut, yekpâre destere dişlerine benzediği için pek dayanıklıdır.

Üst çenesinin, ağzından ileri uzamış olan kısmının altında iki aded burun delikleri, ve başının üzerinde gözlerinden yukarı da iki aded büyük menfezler vardır. Kulak kafesleri beş aded olup karnında bulunan yan kanadları ile başının arasında bulunur. Pek ufak kıt'ada ve yekdiğerine bitişik olan karın kanadları sidikliğin yanındadır. Sırtının ortasında bir yelesi, ve kuyruğuna pek yakın bir aded sırt kanadı vardır; bütün bu kanadlar üçgen şeklinde, vücûdunun renginde ve kıkırdakdan müteşekkildir.

Camgözün vücûdunun üstünde, dikkatle bakılacak olursa bir takım ince satrançlı hatlar görülür; derisi zımpara kâğıdına benzer. En büyükleri 1,5 metre boyunda olup eti lezzetlidir ve sâir köpek balıklarının etine tercih olunur; müslümanlar yemez.

Camgözün «Boz camgöz» ve «Mahmuzlu camgöz» adı ile iki nev'i daha vardır.

Boz camgöz iri, uzun ve yelesiz bir nevi köpek balığı olup yan kanadları ile başının arasında bulunan kulak delikleri altı adeddir. Karın yüzgeçleri ile makad yüzgeci yekdiğerine yakın olup ufak kıt'ada olan sırt yüzgeci bunların hizâsında ve kuyruğa yakındır. Rengi umumiyetle boz ise de alt tarafı beyazdır. İstanbul sularında 4 metro boyunda ve 2,40 metro çevresi olan gaayet irileri görülmüşdür; alt ve üst çenesindeki dişleri, destereye benzeyen uzun kemiklerden ibârettir; derisinin üstü ince dişli zinpara kâğıdına benzer.

Camgöz
1 — Camgöz; 2 — Mahmuzlu camgöz; 3 — Boz camgöz.
(Resim : K. Deveciyan)

Mahmuzlu camgöz, asıl camgöze çok benzer, tek farkı, yelesi ile sırt yüzgecinin hemen önlerinde birer kalın diken bulunmasıdır. En büyüğü 1 metro boyundadır. Rengi, asıl camgöz gibi açık deve tüyü, yahud esmer sincâbîdir; karnının altı beyazdır. Ufaklarının üstünde mâvimsi lekeler görülür. Keskin dişleri ile oltaları kolayca kesdiğinden, ve ağları parçalayıp içindeki balıkları yediğinden balıkçılar bu mahmuzlu camgözden çok şikâyet ederler. Tutulduğu zaman, denizden çıkarılır iken yaylanır ve mahmuzu ile çarpar, çok dikkatli olmak lâzımdır. Köpek gibi yavrular, her seferinde de yavrusu dörtten faz-

la olmaz. Eti çok serttir, hiç rağbet görmez, pek ucuza satılır; İstanbul Balıkhanesinden satın alınanlar da umumiyetle İzmir'e gönderilir.

CAMİ — Aslı arabca «cemi'» toplanma kökünden isim. cem eden, toplayan, bir araya getiren, müslümanların ibâdet için toplandıkları yer. camiin mescidden farkı, içinde hutbe için minber bulunması, her camide muhakkak cuma namazı kılındığıdır; fakat İstanbul'da ne kadar mescid varsa zaman ile hemen hepsine minber konmuşdur.

İstanbul camilerini dilimizde bir beyit içinde en güzel toplayıp tasvir eden şâir Abdülhak Hâmıd Tarhan olmuşdur:

Görmez mi çeşmi ibretiniz nûru câmii
İstanbul'un nedir o selâtin cevâmii!..

İstanbul ağzında cami ismi ile darbı meseller vardır; devlet idâresi mesuliyetini taşıyanların aydın hakikatlere karşı kaskatı, kör inadını anlatmak için: «Cami ne kadar büyük olursa olsun imam bildiğini okur»; iyinin, güzelin, üstün kıymetin dâimâ tercih edileceğini ifâde yolunda: «Cami dururken mescidde namaz kılınmaz»; çağı geçdiği halde eski güzelliğinin câzibesini hâlâ muhafaza eden dilberler şânında: «Cami yıkılmış ise de mihrab yerinde»; divan edebiyatında bilhassa hat'âver, yüzleri yeni yeni tüylenmiş civanlar sânında kullanılır:

Hatâver olsa da ebrûsidir perestişgâh
Yıkılsa camii hüsni yerindedir mihrâb..
(Sünbülzâde Vehbi)

Gördüm ol şahı
Günün birinde
Câmi yıkılmış
Mihrab yerinde

Sûrei Yûsuf
Gubârî hatle
Fermânı kazâ
Sanmışız katle

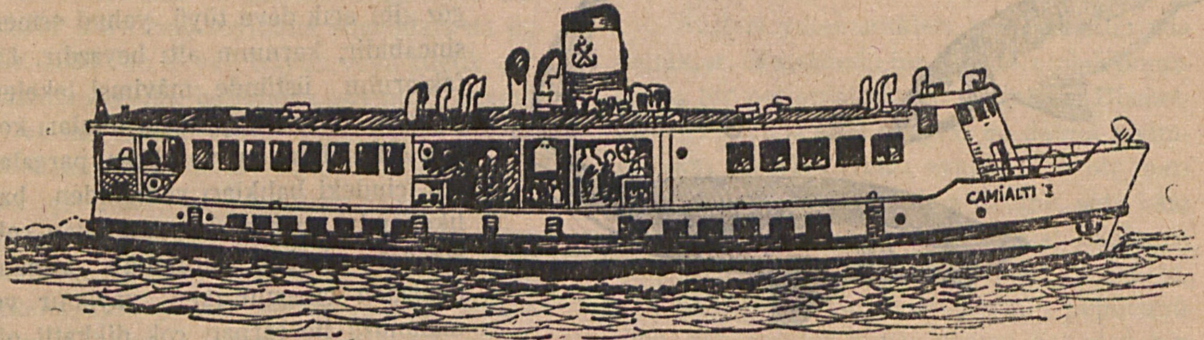
Çerâğı hüsnü
Nûri alâ nûr
Ebrûde va'di
Vaslı okunur

Pâyi billûri
Uşşâka mihrab
Cebinin koy gel
Ey hâneharâb
(Ali Çamlç)

CAMİ, CAMİLER — Haşmetli tabiat güzelliği, zengin tarihi ve sinesinde taşıdığı türk yapı sanatının sayısız şâheserleri ile İstanbul şehri şehîri, «Türk vatanının ziyneti, türk tarihinin hazînesi ve türk milletinin göz bebeği» oldukdan başka bütün âlemi islâmın en muazzam beldesidir Bu büyük şehrin «İstanbul Ansiklopedisi» adını verdiğimiz bu büyük kütüğünde İstanbul camileri evleviyetle mütalâa ettiğimiz bir konudur; en küçücük mescidine varınca, yalnız şehrin içinde ve etrafında değil, şehre en uzak köylerine dolaşmakdayız, ve İstanbul cami ve mescidleri, bu kütükde kendi isimleri ile şanlarına lâyık tafsilât ile yer almaktadırlar.

İstanbul cami ve mescidlerinin bir kere de «cami» maddesinde toplanması öylesine azametli bir işdir ki kendi başına iki büyük cild teşkil eder; ve tez elden tamamlanmasına çalışdığımız bu kütüğün devamına uzun zaman için sekte verir. Yerinde verdiğimiz ve üzerinde yıllardan beri ayrıca çalışdığımız bir karar ile, İstanbul camilerinin toplu olarak mütalâası bu şehir kütüğüne ek müstakil iki cild olarak neşredilecek, ve bu kitab: «İstanbul Camileri; Hadikatül Cevâminin ilâvelerle resimli yeni baskısı» adını taşıyacakdır.

CAMİALTI I ve CAMİALTI II VAPURLARI — Haliç iskelelerinde çalıştırılmak üzere 1961 yılında Camialtı Tersânesine yap-

Camialtı I. Vapuru
(Resim : Behcet Cantok)

tırılan ikiz vapurlar; istiab hadleri 515 kişi olan bu vapurlar aynı sene içinde hizmete girmişlerdir. Denizcilik Bankasının liman işletmesi vapurlarından olup kadro dışına çıkardığı 55 numaralı Bebek vapurunun makinaları Camialtı I, ve 56 numaralı Göksu vapurunun makinaları da Camialtı II vapuruna konmuştur. (B.: Bebek vapuru; Göksu vapuru). Bu ikiz vapurlardan her biri Denizcilik Bankasına 1 milyon 400 bin liraya mal olmuşdur; boyları 30,70 m., enleri 6,20 m., ve derinlikleri de 2,20 m.'dir. 1661,61 gros ton ve 78,69 net ton ağırlığındadırlar.

Mürettebatları 1 kaptan, 1 lostromo, 2 gemici, 1 kamarot, 1 baş makinist, 1 makina lostromosu, 1 kömürcü, 1 yağcı ve 1 ateşçi ki cem'an 10 kişidir.

Kaptan köşkleri burun kısmındadır; baş taraf ikinci ve kıç taraf birinci mevkî olarak ayrılmışdır. (1962).

Halûk AKBAY

CAMİALTI TERSÂNESİ — Unkapanı köprüsünden, Haliç yoluyla Kâğıthaneye doğru gidildiğine göre, Camialtı Tersânesi, Haliçin sağ sâhilinde yer almaktadır.

Bu tersâne, Liman İşletmesine bağlı olarak «Liman Atölyesi» adı altında, 1939 yılında kurulmuştur.

1944 yılına kadar mavna, duba ve Liman İşletmesine âid makinalı vâsıtaların tâmir yeri olarak kullanılan Atölye, bu tarihte Devlet Deniz Yolları Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışmaya başlamıştır.

Denizcilik Bankası'nın kuruluşuna kadar tâmirât ve küçük çapta yeni inşâatla iştigal etmekteydi. O devrede yapılmış olan yeni inşâat şunlardan ibarettir:

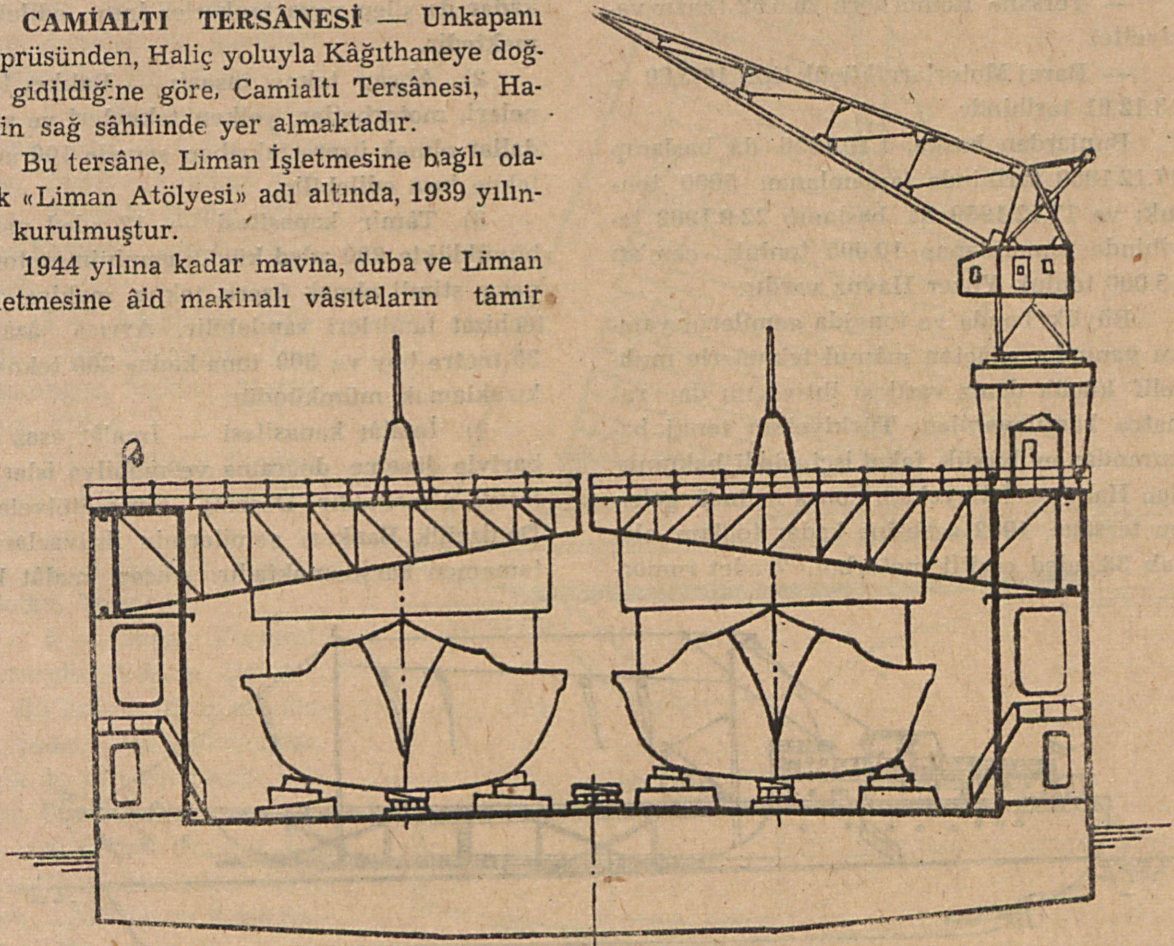
— Şehir Hatları İşletmesi'ne 228 gros tonluk 15 No. Haliç Vapuru (Sene 1946).

— Şehir Hatları İşletmesi'ne 260 gros tonluk 17 No. Haliç Vapuru. (Sene 1950).

— Şehir Hatları İşletmesi'ne 6 adet Romorkör, 2 adet Palamar, 2 adet saç mavna.

Bu arada, 1951 senesi sonuna kadar, Tersanede yapılan tâmirat mikdârı, muhtelif tonajlarda olmak üzere 801 adedtir.

1952 senesinde, Denizcilik Bankası'nın kuruluşunu müteakip, müstakil bir ünite haline getirilerek «Camialtı Tersânesi» adı verilen bu işyeri, Bankanın yeni gemi inşaatın-

Câmialtı Tersânesinde Yüzer Havuz
(Resim : Behcet Cantok)

da, modern bir zihniyetle yaptığı ileri hamleye, aşağıda sıralanan faaliyetiyle iştirâk etmiştir:

— 2 Nisan Yolcu Vapuru (Van Gölü İşletmesine) 29.8.52 — 15.5.53 tarihinde.

— Karamürsel Araba Vapuru (Şehir Hatları) 22.7.55 — 1.8.56 tarihinde.

— Abidin Daver Şilebi (Denizyolları) 15.8.53 — 18.8.60 tarihinde.

— Camialtı I Yolcu Vapuru (Haliç) 10.2.60 — 24.5.61 tarihinde.

— Camialtı II Yolcu Vapuru (Haliç) 10.2.60 — 20.6.61 tarihinde)

— 1225 HP. Romorkör (Denizyolları) 7.7.58 — 31.12.61 tarihinde.

— Baraj Motorları (Büyük tipi) 14.12.59 5.12.59 tarihinde.

— 1050 HP Romorkör (Denizyolları) 12.5.61 — (tamamlanıyor).

— 1200 HP. Tanker (Denizyolları) 1.7.62 (yapılıyor).

— Tersâne Romorkörü 26.5.62 (hazır vaziyette).

— Baraj Motorları (küçük tipi) 16.3.60 — 13.12.61 tarihinde.

Bunlardan başka, 1.10.1956 da başlanıp 17.12.1959 tarihinde tamamlanan 5000 tonluk; ve 17.12.1959 da başlanıp 22.9.1962 tarihinde tamamlanan 10.000 tonluk, cem'an 15.000 tonluk Yüzer Havuz vardır.

Büyük boyda ve tonajda gemilerin yapımı yanında, ağaçtan mâmul teknelerle muhtelif küçük deniz vasıtası ihtiyacını da rahatça karşılayabilen; Türkiye'nin tonaj bakımından en büyük, fakat işçi adedi bakımından Haliç ve İstinye'den sonra üçüncü gelen bu tersâne, 1962 senesine kadar toplam olarak 33 aded çeşitli motorbot, 7 adet romorkör (en büyüğü 1225 HP.'lik), 3 adet saç mavna, 4 adet çamur klapesi, 135 adet şarpi (pirat), 18 adet kotra (bu miktara özel bir stili olan Dragon kotrası da dahildir), 23 adet sandal, 108 adet muhtelif spor teknesi, 18 adet şat, 2 adet palamar, 4 adet iskele dubası, 2 adet ziyalı şamandıra, 15 adet bot, 2 adet finn yolesi, 6 adet snipe (son senelerde bilhassa yelken yarışlarında çok tutulan bir spor teknesi çeşidi), 19 adet filika, 42 adet servis botu ve 12 adet göl motoru yapılmışdır.

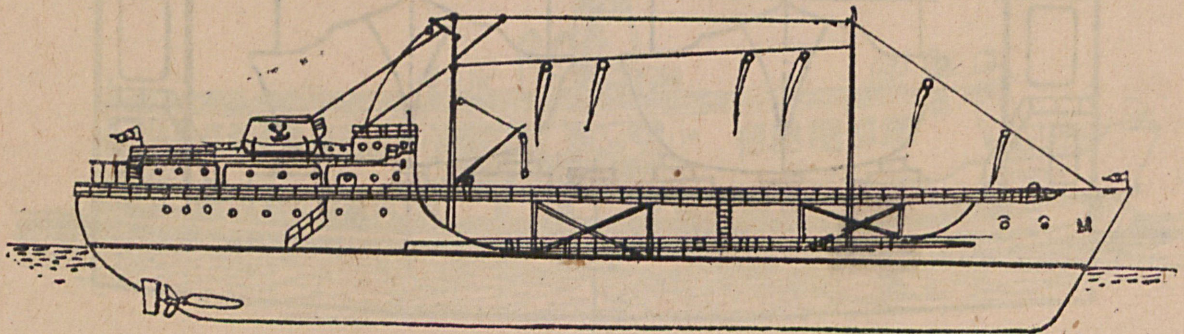
İş kapasitesi bakımından, Camialtı Tersânesinin bugünkü durumunu dört kısımda incelemek mümkündür:

1) Çelik tekne inşaatı — Tersânede 3500 ton çelik malzame işlenmektedir. (Çelik ihtiyacının tamamını, Karabük Demir ve Çelik Fabrikası karşılamaktadır). Yapılmış olan 6500 D. W. tonluk Abidin Daver şilebi ile 15.000 tonluk Yüzer Havuz gibi, 10.000 tona kadar da şilep veya tankerler inşa edilebilmektedir.

2) Ahşap tekne inşaatı — Balıkçı tekneleri, motorbotlar, yelken tekneleri ve sandallar olmak üzere takriben senede 100 adet tekne inşa edilebilir.

3) Tâmir kapasitesi — 12 aded vasat büyüklükte 200 aded küçük geminin motorlu veya stimli olmak üzere, tekne, makine ve techizat tamirleri yapılabilir. Ayrıca âzâmî 35 metre boy ve 300 tona kadar 200 tekneyi kızaklamak mümkündür.

4) İmalât kapasitesi — İmalât esas itibariyle döşeme doğrama ve mobilya işlerini ihtiva etmektedir. Döşeme - tente atölyeleri, Denizcilik Bankası gemilerinin ihtiyaçlarını tamamen karşılamaktadır. Ahşap imalât ka

Camialtı Tersânesinde Denizcilik Bankasına yapılan Tanker

(Resim : Behcet Cantok)

pasitesi ise doğrama ve mobilya olarak senede takriben 1,000 metreküblüktür.
ve 801 gemi de yalnız borda olmak üzere ta-

Camialtı Tersânesi'nde yapılan tamîrat üç ayrı şekilde ifâ edilmektedir. Bunlar; yalnız kızak, borda ve kızak, yalnız bordadır. 1962 senesine kadar, muhtelif tonajlarda 168 gemi yalnız kızak, 1160 gemi borda ve kızak, ve 801 gemi de yalnız borda olmak üzere tamir edilmiştir. Bu faaliyet bir büyük kızak ile 36 şar metrelik üç küçük kızakda (çekekde) yürütülmektedir.

Çok geniş bir çalışma gücü olan Camialtı Tersânesi'nin 5 büyük atölyesi vardır, ki tesisin her türlü ihtiyacını karşılamaktadır. Bu atölyeler, iç teşkilâtları bakımından modern araçlarla teçhiz edilmiş olup sırasiyle şu kısımları ihtiva etmektedirler:

1 — İnşâiye: İnşâiye yeni, İnşâiye tâmir, İnce saç, Tesviye, Lumbuz, Perçin, Kalafat, Demir, Oksijen-Kaynak, Elektrik-Kaynak;

2 — Ahşabiye: Kalafat, Kaba Marangoz, İnce Marangoz, Makine Marangoz, Filika;

3 — Makine: Tesviye, Torna, Plânya, Freze, Motor;

4 — Elektrik: Tesisat, Bobin, Tesviye;

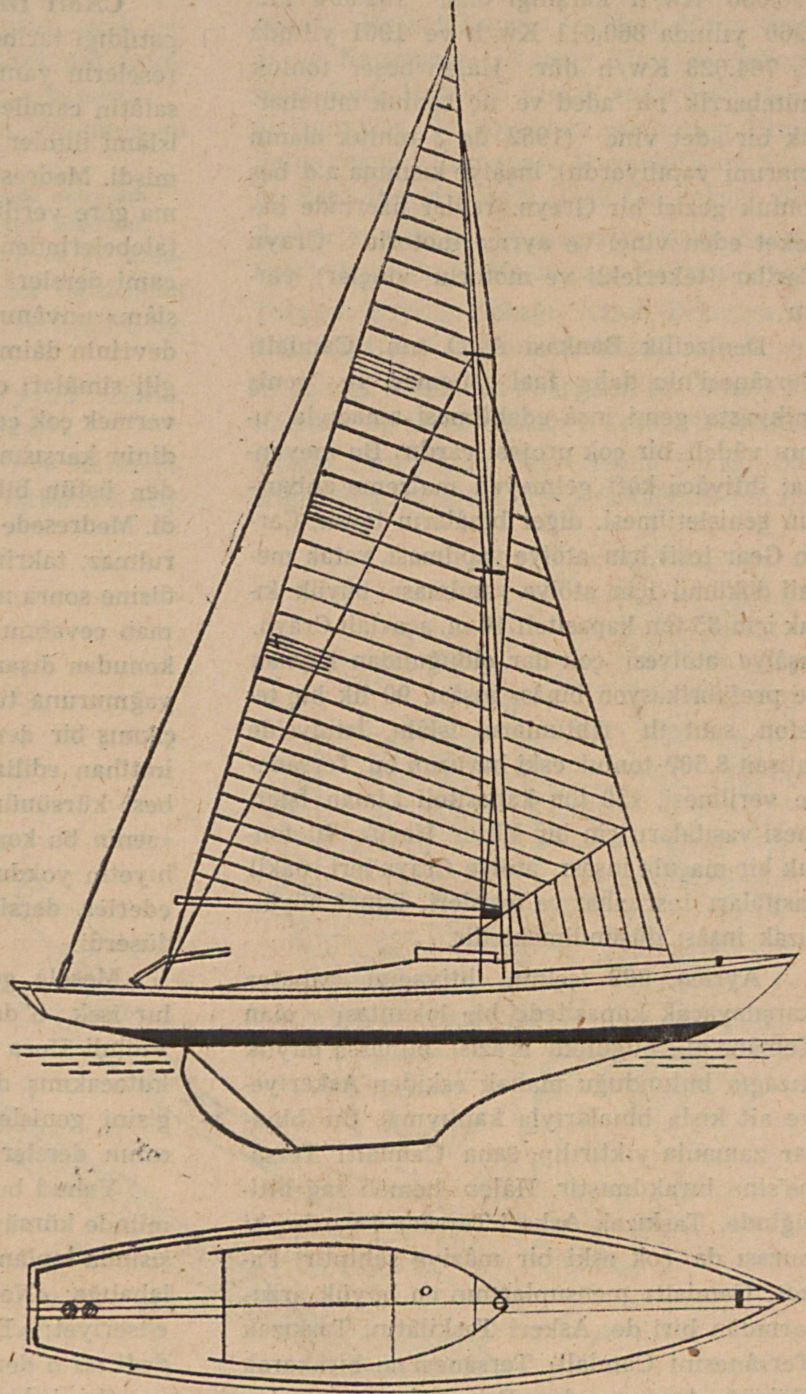
5 — Boya - Teçhizat: Armador, Yelken, Döşeme.

Bu kısımların en mühimlerinden olan Dökümhânenin üç ayrı cins ocağı vardır. Bunlar:

a) Kupol Ocaklar — 3 adettir; kapasiteleri 0,300 ton, 1,500 ton ve 3.000 tondur. Mevcut ocaklarda ayda en çok 19,2 ton pik dökülebilir. Gerekli kömür miktarı 10 tondur.

b) Devvar Ocaklar — Üç aded ocak vardır; kapasiteleri 150 kg., 250 kg., ve 250 kg. dir. Borner ile çalışırlar (Borner, ocağın içinden malı boşaltmak için kullanılan dâire şeklindeki koldur).

c) Gamme Ocaklar — Üç ocak vardır; kapasiteleri 0,300 ton, 0,300 ton ve 0,200 ton-

Camialtı Tersânesinde yapılmış Dragon Kotrası
(Resim : Behçet Cantok)

dur. Ayda en çok 9,6 ton pirinç dökülebilir. Gerekli kömür miktarı 6,10 tondur.

1959 yılında 774 , 1960 yılında 896, 1961 yılında 976, 1962 yılında (hâlen mevcut) 988 işçinin çalıştığı Camialtı Tersânesinde günde 8 saat mesâi yapılmaktadır.

Tersânenin toplam tâkati 929.908 Kw. dır. İstihlâk ettiği enerji ise, 1959 yılında 798.656 Kw/h karşılığı olan 162.904 TL., 1960 yılında 860,611 Kw/h ve 1961 yılında da 764.623 Kw/h dür. Hâlen beşer tonluk müteharrik bir aded ve üç tonluk müteharrik bir adet vinç (1962 de 3 tonluk olanın onarımı yapılıyordu), inşâiye kısmına aid beş tonluk gezici bir Greyn (raylar üzerinde hareket eden vinç) ve ayrıca motorlu Crayn Car'lar (tekerlekli ve motorlu vinçler) vardır.

Denizcilik Bankası A. O. nın, Camialtı Tersânesi'nin daha faal çalışması ve geniş mikyasta gemi inşâ edebilmesi amacıyla, uzun vâdeli bir çok projesi vardır. Bu meyanda; ihtiyâca kâfi gelmeyen malzeme anbarının genişletilmesi. diğer binâların tevsii, Cargo Gear testi için atölye yapılması, yatak metali dökümü için atölye yapılması, büyük kızak için 35 ton kapasiteli 16 m. açavlalı Crayn, inşâiye atölyesi çok dar olduğundan kaynak ve prefabrikasyon binâsı inşâsı, 90 lık bir telefon santralı rıhtımların islâhı, İstinye'de çalışan 8.500 tonluk eski havuzun bu Tersâneye verilmesi, 120 ton kapasiteli Liman İşletmesi vasıtaları için bir Yüzer Havuz, 40 tonluk bir maçula inşâsı, atölye Crayn'leri, nakil vasıtaları, test cihaz ve tesisleri, ikinci büyük kızak inşâsı düşünülmektedir.

Ayrıca, 988 işçinin ihtiyacını rahatça karşılayacak kapasitede bir lokantası olan Tersâne'nin bugünkü arazisi, bilhassa büyük kızağın bulunduğu mahal; eskiden Askeriyeye ait kışla binalarıyla kaplıymış. Bu binalar zamanla yıktırılıp, saha Camialtı Tersâne'sine bırakılmıştır. Hâlen hemen sağ bitişiğinde, Taşkızak Askerî Tersânesi vardır, ki burası da çok eski bir mâziye sâhiptir. Fakat, Camialtı mensuplarının en büyük arzularından biri de, Askerî Teşkilâtın, Taşkızak Tersânesini Camialtı Tersânesi'ne bırakarak Gölcüğe taşınmasıdır. Personele göre, o vakit çok geniş bir çalışma sâhası kazanılmış olacaktır.

Organize edilmiş çok geniş bir iç teşkilâta sahip olan Camialtı Tersânesi'nin 1962 yılında müdürlüğünü, Yüksek Mühendis Ertuğrul Nişel ifâ etmekteydi. Bu malûmatın büyük bir kısmını temin ettiğimiz Celâl Kaplan ise, Plânlama Baş Teknisyeni olarak vazife görmekteydi. (Eylül 1962).

Halûk AKBAY — Özay ASLAN

CAMİ DERSLERİ — Medreselerin kapatıldığı tarihe kadar (B.: Medreseler) Medreselerin yanında camiler, bilhassa büyük salâtin camileri İstanbulda, asırlar boyunca, islâmî ilimler için birer yüksek okul ola gelmişdi. Medreselerde dersler belli bir programa göre verilirdi, ve o derslere o medresenin talebelerinden gayri kimse devam edemezdi, cami dersleri ise serbest kürsüler idi, «dersiâm» unvânını taşıyan cami müderrisleri de devrinin dâimâ en seçkin, derin ve geniş bilgili sîmâları olurdu; bir büyük camide ders vermek çok çetin bir iş idi; bir dersiâm efendinin karşısında okuttuğu dersde kendisinden üstün bilgi sahibi kimseler bulunabilirdi. Medresede ders esnâsında hocaya süal sorulmaz, takrîri dinlenir, müşkiller için kendisine sonra müracaat edilir, o da dilediği zaman cevabını verirdi; cami derslerinde ise, konudan dışarı çıkmamak şartı ile hoca süal yağmuruna tutulurdu; cami derslerine yeni çıkmış bir dersiâm efendi, bu suallerle âdetâ imtihan edilirdi. cevab veremedi mi, o serbest kürsünün karşısında toplanmış olanlar: «senin bu konuda konuşma, ders verme salâhiyetin yokdur» mânasına kalkıp dersi terk ederler, dersiâm efendi çok müşkil duruma düşerdi.

Meselâ geçen asır üzerine konuşacak olur isek, o devrin büyük din bilginlerinden Vidinli Hoca Fatih Camiinde «Mutavvel» okutacakmış denilirdi, bu ders üzerinde bilgisini genişletmek isteyenler de Vidinli Hocanın derslerine devama başlardı.

Yahud bu Vidinli Hoca efendi Fatih Camiinde kürsüye çıkar, şöhreti dolayısı ile karşısında toplanmış her yaşdan ve sınıfdan kalabalığa: «Ne okutalım?..» diye sorarak; bir ekseriyet: «Efendim Mutavvel okutunuz!..» dedi mi o derslere başlardı.

Cami dersleri sabah, öğle ve ikindi namazlarından sonra verilirdi.

Cami derslerine devamdan başlayıp il-

min tadını aldıkdan sonra medrese tahsili yapan ve ilmiye mesleğinde en yüksek kademelere çıkan sîmâlar pek çokdur, Sultan Abdülâzize şeyhülislâmlık yapmış Turşucuzâde Ahmed Muhtar Efendi bunlardan biridir; Ayasofya çarşısında Safranbolulu bir turşucunun oğlu idi, ilim aşkı ile babasından gizli cami derslerine giderdi; şeyhülislâmlığı zamanında devrinden ricâlinden Sâdık Paşaya: «Pabuçlarımı elime alıp yalın ayak camie derse girdiğim zamanlar gözümün önünde, gönül o zamanları özlüyor!..» demişdi.

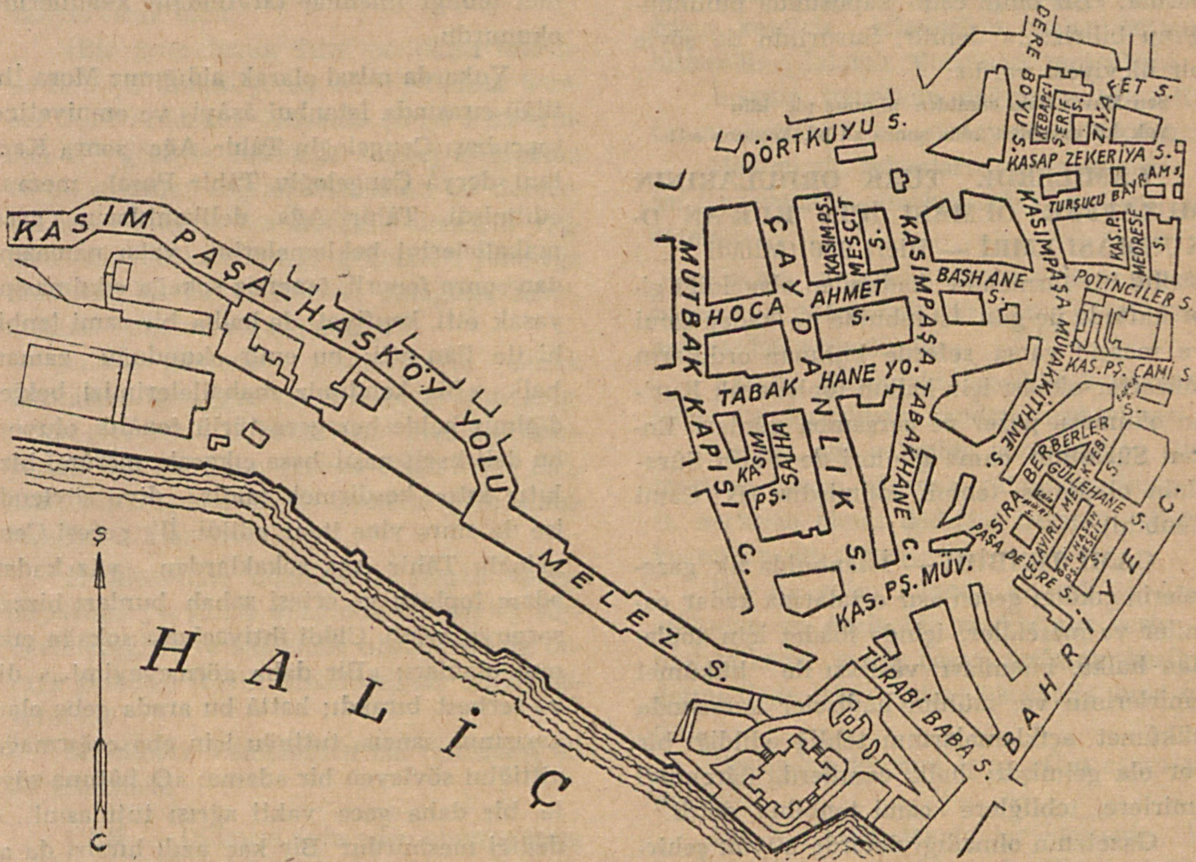
Surûrînin bir kasîdesinden aldığımız şu beyit pek güzeldir:

> **Gerek câmide tullâbı, gerek gülşende mürgaanı**
> **Temâşa eylekim yokdur birinin farkı diğerden.**

İstanbulda cami dersleri, Türkiye Maarif tarihinde salâhiyetli kalemler tarafından ele alınması gerekir pek geniş ve önemli bir konudur.

CAMİİ KEBÎR — (B.: Eyyub Camii; Kaptanpaşa Camii, Kasımpaşada).

CAMİİKEBİR MAHALLESİ — Kasımpaşanın mahallelerinden, Halicin tarihi çok zengin bu meşhur semti bu mahalle ile başlar denilse yerıdir; Kasımpaşa vapur iskelesinden çıkıldığına göre iskelenin ve Bahriye Caddesinin sol tarafındadır (B.: Bahriye Caddesi; Kasımpaşa); deniz, Bahriye Caddesi (bu caddenin sağı Bedreddin, Çatma mescid, Yahya Kâhya mahalleleri), Ziyafet Sokağının bir kısmı, Kasımpaşa Fırını Sokağı, Dört Kuyu Sokağı (bu sokakların ötesi Küçükpiyâle mahallesi), Mutbak Kapusu Caddesi, Melez Sokağı ve Kasımpaşa - Hasköy Yolu (bu yolların ötesi Kadı Mehmed Efendi mahallesi) ile sınırlanmışdır. İç sokakları şunlardır: Türâbî Baba Sokağı, Kasımpaşa Muvakkithâne Sokağı, Paşa Deresi Sokağı, Gülhâne Sokağı, Sıra Berberler Sokağı, Kasımpaşa Camii Sokağı, Potinciler Sokağı, Kasımpaşa Külhan Sokağı, Turşucu Bayram Sokağı, Kasab Zekeriya Sokağı, Ziyâfet Sokağının bir kısmı, Kebabcı Şerif Sokağı, Dereboyu Sokağının bir kısmı, Kasımpaşa Medrese Sokağı, Cezâyirli Mektebi Sokağı, Gazi Hasan Paşa Mescid Sokağı, Şâir Mihri Sokağı, Dört kuyu Sokağının bir kıs-

Kasımpaşa'da Camiikebir Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

mı, Kasımpaşa Tabakhâne Caddesi, Başhâne Sokağı, Tabaklar Sokağı, Kasımpaşa Mescid Sokağı, Tabakhâne Yolu, Kasımpaşa Salhâne Sokağı, Hoca Ahmed Sokağı, Çaydanlık Sokağı (1934 Belediye Şehir Rehberi).

Bu ansiklopedi için mahalleleri tesbit eden değerli muhâbirimiz bu satırların matbaaya tevdi edileceği son âna kadar bu mahallenin durumunu beyan eden notlarını getirmemiş bulunuyordu (16 Ocak 1963).

CAMİİ NUR — (B.: Hekimoğlu Ali Paşa Camii).

CAMİ KAPUSUNA ÇOCUK BIRAKMA — Zamanımızda rast gele bir yere, sokaklara, parklara bırakılıyor; eskiden, pek nâdir olarak fakirlik yüzünden, ve umumiyetle bir zinâ mahsûlü bebekler, kundakları içinde, yahud alelâde bezlere sarılmış olarak, anası müslüman ise gece bir cami veya mescid kapusuna, gayri müslim ise bir kilise kapusuna bırakılırdı; ve bulunan çocuğu da bir hayır sâhibi alır bakar, büyütürdü.

Halk ağzında hakaaret yollu, «piç» mânasına: «Biz onun cami kapusunda bulunduğunu biliriz!...» denilir. Surûrînin de şöyle bir hicviyesi vardır:

Sen Havâî bâbı câmiden alınmış piç idin
Yok idi evvelden âdın sonra şû bû koymuş ad!

CAMİLERDE TÜRK ORDULARININ MUZAFFER OLMASI İÇİN KUR'AN OKUNMASI EMRİ — Hicrî 986 (Milâdî ......) tarihli bir fermandır; kadimden olageldiği gibi haftada üç gün, İstanbulda ne kadar cami ve mescid varsa, seferde bulunan orduların müzaffer olması için halkın toplanarak Kur'an okuması, pazar ve çarşamba günleri En'am Sûresinin, cuma günleri de Fetih Sûresinin okunması tenbih edilmişdir. (B.: Cami Tenbihi).

CAMİ TENBİHİ — İstanbulda ilk gazetelerin çıkdığı geçen asır ortalarına kadar camiler ve mescidler, içinde ibâdet için toplanan halka, imamları vâsıtası ile hükûmet emirlerinin ve, mühim hâdiseler karşısında hükûmet açıklamalarının tebliğ edildiği bir yer ola gelmişdi; halk, camilerde öğrendiği emirlere, tebliğlere «cami tenbihi» derdi.

Gazetenin olmadığı devirde büyük şehirde, bir vak'a, bir hâdise ağızdan kulağa dedikodu yolu ile yayılır, ve hakikî şeklini pek çabuk değişdirerek, ehemmiyetsiz bir vak'a, şehri heyecana düşüren bir mâhiyet alırdı. Meselâ Mora ihtilâli sıralarında, Galatada veya Yemiş İskelesinde bir rumun dükkânında kaçak, gizli bir tüfenk bulunurdu; bu haber ağızlarla dağılır iken değişir, büyür ve kısa bir zaman sonra, «rumlar İstanbulda vak'a çıkaracakmış, hepsi silâhlanmış, bir gece müslüman mahallelerini basarak kundaklayıp yakacakmış» şeklini alır, şehrin huzûru kaçar, geceleri delikanlılar, sokak başlarına hasırlar, seccâdeler ve kilimler sabaha kadar mahallelerini beklemeye başlarlardı; ve pek tabiî bunun piyasaya, iş ve ticâret hayatına kötü tesîri olurdu. O zaman hükûmet halka hiç bir şey olmadığını açıklama zorunda kalır ve bunun halka resmen bildirilmesine mahalle imamlarını memur ederdi; imam efendiler de akşamdan bekcileri çıkartırlar, bekciler sokaklarda ucu demirli ağır sopalarını vura vura:

— Komşular... Komşular!.. bu gece camie buyurun, tenbih var!.. diye bağırırlardı.

Halk cami ve mescidlere toplanır, hükûmet tebliği imamlar tarafından kendilerine okunurdu.

Yukarda misal olarak aldığımız Mora İhtilâli sırasında İstanbul âsâyiş ve emniyetine topçubaşı Çengeloğlu Tâhir Ağa (sonra Kaptanı deryâ Çengeloğlu Tâhir Paşa) memur edilmişdi. Tâhir Ağa, delikanlıların gece mahallelerini beklemelerini, yatsı namazından sonra fenerli, fenersiz sokağa çıkılmasını yasak etti, keyfiyeti de halka bir cami tenbihi ile ilân etti; bu emir okunduğu zaman halk: «Biz kendimiz mahallelerimizi beklediğimiz halde her gece türlü fenâlık oluyor, bu deli herif nasıl başa çıkacak, merâmı bizi kıtır kıtır kesdirmek midir» diye söylendi ise de emre yine itaat edildi. İlk gecesi Çengeloğlu Tâhir Ağa sokaklardan yüz kadar adam toplattı ve ertesi sabah bunları bizzat sorguya çekdi. Ciddî ihtiyaclarla sokağa çıkmış olanları: «Bir daha görmeyeyim!...» diye serbest bırakdı; hattâ bu arada gebe olan karısının sancısı tuttuğu için ebe çağırmağa gittiğini söyleyen bir adama: «O hâtuna söyle, bir daha gece vakti ağrısı tutmasın!...» dediği meshurdur. Bir kaç azılı hırsızı da ayaklarına tas bağlatarak denize attırdı, bu sefer de İstanbulda: «Çengeloğlu her gece yüzlerce adamı gümbür gümbür denize at-

tırıyor!..» haberi yayıldı. Yine bu Çengeloğlu Tâhir Ağanın şöyle bir cami tenbihi vardır: «Halkın malını, canını korumak devletin vazifesidir; herkes geceleri kapusunu açık bırakıp yatsın, bir tenceresi kaybolana kazan vereceğim!...».

CAMPBELL (Sir Stuart) — Çağdaş İngiliz basınının en nüfuzlu sîmalarından, 1959 da Times gazetesinin idâre meclisi reisi idi; aynı yılın Ağustos ayı başında Türkiye hükûmetinin misâfiri olarak memleketimize gelmiş ve 6 Ağustosta İngiltereye dönmek üzere İstanbul'dan Venedik'e hareket etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi muhâbirine şu beyânatı vermişdir:

«İstanbul'da ancak bir kaç gün geçirebildim. Fakat, bu vesile ile lûtufkâr misafirperverliğini övmek fırsatını elde ettiğim hükûmetinizin nezaketi sâyesinde, bu bir kaç gün içinde güzel camilerinizi gezmek, gün batışını Boğaziçi, Haliç sırtlarından seyretmek imkânını elde ettim. İtiraf etmeliyim ki bana karşı gösterilen hüsnükabul, kelimenin tam mânasiyle sıcak oldu.

«Bir ziyaretçinin Türk politikası üzerinde fikir yürütmesi yersiz olur. Bununla beraber Türk ordusuna dünyanın en iyi ordularından biri gözüyle bakmağa alışmış olduğumu ve bu ordunun coğrafî bakımdan bir dereceye kadar müşkül bir mevkide olmasına rağmen yine de karşılaştığı güçlükleri yenmeğe muktedir bir dünya kuvveti olduğunu belirtmekten kendimi alamamaktayım.

«Zorlu günlerde yaşamaktayız. Gerek Müslümanlığın, gerekse Hıristiyanlığın arzuladığı gibi insanlar birbirlerini daima sevemiyorlar. Buna rağmen üçüncü cihan harbi facíasını aklı başında hiçbir milletin göze alabileceğini sanmıyorum.

Memleketime döndüğüm zaman vatandaşlarıma yurdunuz hakkında bir şeyler söyliyebileceğimi ve böylelikle başkalarını da buraya gelmeğe teşvik edebileceğimi ümid ediyorum.»

Sir Stuart Campbell'in hal tercemesi elde edilemedi.

CAN — Dilimize farscadan alınmış isim, «ruh», mecâzen kuvvet, kudret, hayat, dirilik (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgatı).

İstanbul ağzı sohbet dilinde, halk ağzı deyimlerde ve külhânî argosunda pek çeşidli ve pek çok kullanılan zengin kelimedir.

Darbı meseller — Nefsin kıymeti, insanın herkesden önce evvelâ kendisini düşüneceği: «Can cümleden aziz», «Evvelâ can, sonra cânan».

İştâhın sıhhat alâmeti olduğu, insanın boğazına, yemeğine dikkat etmesi gerekdiği yolunda: «Can boğazdan gelir».

Her şeyden bıkılacağı, bütün sevgililerin bırakılabileceği: «Can cefâdan da usanır, safâdan da».

Kahramanlıkların, büyük fedâkârlıkların lâf konusu değil, iş konusu olduğu: «Can cömerdliği lâkırdı ile olmaz».

İnsan hayatının kıymeti; ufak tefek hatalarından, suçlarından dolayı ağır, zâlimâne cezalar verilmemesi gerekdiği yolunda: «Can bostanda bitmez». Misal: «Ol zâlim ve gaddar Bayrakdar (Alemdar Mustafa Paşa) her gün kahvehâneler, bekârhâneler, hanlar ve hamamlar basdırıp üçer beşer onar garib uşakları ve nice tâze yiğitleri uryan püryan çıkarup kimin boğdurur denize atdurur ve kimin başın kesdirir, bilmezdi o canlar bostanda bitmzedi» (Galatalı Mecmuası meşrûhâtı).

İnsanın tıynetinin değişmiyeceği: «Huy canın altında» «Can çıkmayınca huy çıkmaz».

Mâdımlara, zebunlara, müstahdemlere insaf ile muâmele etmek gerekdiği: «Canı cana ölçmeli».

Tevbih ve cezânın insanı yola getireceği, bâzan, acı tecrübenin kıymeti: «Canı yanan eşek atdan yüğrük olur».

Akraba arasındaki hased, çekememezlik için: «Candan ahbab, kandan şarab olmaz».

Yerine, söz gelimine göre: Netice alınamıyacak işlerle uğraşan, yahud tamâmen aksi, herkesin olmaz dediğini başaran: «Cansız koyundan süt sağar».

Her hangi bir konuda, en asîl bir aşk u alâkadan en hasis bir madde alış verişi esnaflığa kadar henüz başarı ümîdinin kesilmediğini ifâde için: «Çıkmadık canda ümid vardır».

Dostluğun kıymeti için: «Can canın yoldaşıdır».

Bir bâdirenin içinde bir kimsenin her kayguyu bırakarak sâdece kendisini kurtarmaya çalışması: «Can cana, baş başa».

Israr ile istenilen bir şeye büyük feda-

kârlıkla kavuşulacağı: «Can gitmeyince cânan ele girmez»

Halk ağzı deyimler — 1) Bed duâlar vardır:

Allah canını alsın!..
Canı cehenneme!..
Canı çıksın!..
Canı çıkasıca!..

2) Hayır duâlar ve temenniler vardır:
Allah canını bağışlasın!..
Ölmüşlerinin canına değsin!..
Ölmüşlerinin canına rahmet!..

3) Küfürler vardır:
Canına tükürdüğüm!
Canına okuduğum!..

4) Aşırı sevgi hitabları, nidâları vardır:
Canım!..
Canım benim!..
Canım ciğerim!..
Canım kuzum!..
Hey canım!..
Cancağızım!..
Efendim canım!..
Canımın içi!..
Canımın bir tânesi!..

5) Ekseriya fevkalâde cür'et karşısında kullanılır bir de hayret hitâbı vardır:
Vay canına!..

Can — Halk ağzı deyim; 1 — Şahıs, adam, kimse; 2 — Cür'et, cesâret (argo); 3 — Sevimli, sıcak kanlı; 4 — Tekkelerde genç müridlere verilen isim; misaller:

Bir deniz kazâsından bahsedilir:

— Bir kişinin hatâsı 162 cana mal oldu!..

* İki pırpırı oğlan konuşur:

— Ulan o morukda karşıma çıkacak can var mı be?!.

* Bir mersiyeden:

Can çocukdur,
Kınalı, boyalı
Tekir, mercan çocukdur.

* Vak'ai Hayriyede, yeniçerilerle olan sıkı münâsebetleri dolayısı ile bütün Bektaşi tekkeleri kapatılmış, bazı babalar da idam edilmişdi. İkinci Sultan Mahmud bir gün Rumelihisarı Tekkesi Bektaşi Şeyhi Nâfi Babaya (B. : Nâfi Baba) uğramış, eski şenlikli dergâhın yerinde bomboş, harâbiye yüz tutmuş, bir tekke görünce acı bir istihzâ ile:

— Hani?.. Canlar nerede?.. diye sormuşdu.

Zarif şeyh derhal:

— Efendimizin korkusundan kimde can kaldı!.. demişdi.

İki canlı — Halk ağzı argo: Gebe kadın; misal: Gelin kaynana kavgasında şirret mahalle karısı tâze bağırır:

— Üstüme varma benim ayol!.. İki canlıyım!..

Yedi canlı — Halk ağzı argo: Çok dayanıklı, mütehammil (ekseriya istihkar kasdı ile kullanılır); bâzan, muhakkak bir ölümden mûcizevî kurtulma; misaller:

Soğuk bir kış günü, sokakdan yalın geçen bir hânebeduşu göstererek iki kişi konuşur:

— Biz olsak zâtürrie, verem olur, ölürüz..

— Yedi canlıdır onlar!..

* İskele hammalı iki hâneberduş genç konuşur:

— Senin Karaoğlan dün iskele ile vapur arasına düşdü!..

— Öldü mü çocuk be?!.

— Yedi canlıdır o be.. İskelenin altında bir kalas kopmuş geçenki fırtınada, hemen onun boşluğuna girivermiş!..

İt canlı — Halk ağzı argo, «yedi canlı» ile aynı mânâda şu kadar ki bunda istihkar, açıkdır.

Canlı cenâze — Halk ağzı argo: Son derecede zayıf, bir deri bir kemik kalmış kimse; misal: Bir lisede yeni talebe sorar:

— Kim ulan bu canlı cenâze?!.

— Meşhur «Be Cim» be.. Matematik hocası!..

Can pazarı — Halk ağzı argo: Sonu ölüm olabilecek çok nâzik, tehlikeli durum, iş; büyük bir kavganın tehlikeli keşmekeşi, ihtilâl döğüşü, göğüs göğüse cenk, cenklerde ateş hattı; misaller:

Hastahânede kızlarının doğum yapmasını bekleyen karı koca konuşur:

— Sâkin ol biraz hanım...

— Kolay mı bey... Evlâdım can pazarında...

* Bir sirkin trapez canbazları üzerine konuşulur:

— Ne alın yazısıdır bu!.. Her gece can pazarı..

* İki hâneberduş, cebren ırza tecâvüzle katil suçundan maznun olarak yakalanmış bir ayakdaşlarının muhâkemesinden bahsederler:

— O yürekli oğlan hâkimin karşısında tirtir titriyordu be...

— Kolay mı ulan, can pazarı bu!..

* Emekli bir general anlatır: «Ondokuz yaşında idim. ilk ateş hattına Makedonya'da girdim.. Sonra Trablus Harbi, Balkan Harbi, Harbi Umumî, İstiklâl Mücadelesi birbirine eklendi.. Biri ağır, sekiz defâ yaralandım... Her seferinde ateşe girince bir kere alt dudağım çatlardı, işte o kanı yaladın mı, can pazarında olduğunu unutursun azîzim...»

Can sohbeti — Halk ağzı deyim: Bir sevgili ile koklaşıp öpüşmeden vuslata kadar muhabbet.

Can ciğer — Halk ağzı argo: 1) Çok yakın dostluk, samîmiyet; misal:

Ahmedle can ciğeriz biz!..

* Bir kaatilin ifâdesinden:

— Canciğer arkadaşımı vurmuşum ben...

2) Hâneberduş ağzında aşırı sevgili; misaller:

Körkütük sarhoşdurlar, büyüğü göğsünü açar:

— Canım ciğerim benim!.. Vur ulan.. Senin elinle öleyim be!..

* — O çocuk canım ciğerimdir benim... Yan bakanı yakarım!..

Can atmak — Halk ağzı deyim: 1) Şiddetli istek, arzû·

Hasanpaşa çıplağı kılık kıyâfet
Teni dövme bakır bir kızıl âfet
Can atardı ana cümle eşkiyâ
Bîhaber o şâhi hüsnü letâfet
(Galatalı, Çardak Destanı)
Can atar tîgi kazâ sînei bîmârımıza
(Eşref Paşa)

2) Bir yere sığınma, ilticâ; «Çocukdum, Büyük Çarşıda yağlıkcı çırağı idim, koca çarşı zangır zangır sallanıp duvarlar kemerler çatlamaya başlayınca sokağa can attık» (Rifat Efendi, Not)

Sen gidersen bütün helâk oluruz
Koynuna can atar da hâk oluruz
Nâmık Kemal

Kösem Sultanın sarayda boğulduğu gecenin hâtıratı arasında: «... tut kap sedâsı âsümana yetişip biz Bâbıhümâyundan dışarı güçle can attık..» (Naîmâ Tarihi).

Canı ağzına gelmek — Halk ağzı deyim: Ziyâde korku, dehşet hâli, misal: «Küçücük vapurla koca şilebin önünden geçmeye kalktık, geminin burnu gözümüzün önüne dağ gibi dikildi, çarpışmasına kıl kadar mesâfe kaldı, can boğazımıza geldi..»

* Sofada biri geziniyor gibi geldi, kapuyu birden açdım; karşımda bir insan azmanı, saç sakala karışmış, yalın ayak, pelâspâre içinde bir şakî, hemen elini bıçağına attı, fakat benim elimde tabancayı görünce mıhlanmış gibi durdu, gözünü gözüme dikdi, can boğazıma geldi Kapuyu nasıl kapayıp kilidledim, camı nasıl açdım, hırsız var diye nasıl bağırdım, bir Allah bilir...».

Can alıp can vermek — Halk ağzı deyim: 1) Izdırab içinde bunalmak, derin rûhî buhran; Nedim bir şâheser beyitde kullanmışdır:

Lâ'li yâr ağzında ammâ vâpesîn olmuş nefes
Âşıkı bîmârı gördüm can virüb can almada.

2) Ağır maddî sıkıntı, darlık içinde bunalma: «Ben can alup can veririm, sen oynaşdan bahsedersin..».

Canı burnuna gelmek — Halk ağzı deyim: Maddeten ve mânen çok sıkılmak, sıkıntıya düşmek. «Parasızlıkdan canımız burnumuza geldi..»

Can çekişmek — Halk ağzı deyim: Başarısızlıkla sona ermiş bir işin son anları; misal:

İki genç muharrir konuşur:

— Sizin mecmua ne âlemde?

— Can çekişiyor!..

Canını almak — Soygunda, dayakda, tazyikde, her türlü ezâ ve cefâda son haddin gelmesi, «yeter artık» anlamına halk ağzı argo; misal:

Üç hayta genç pusuya düşürdükleri bir adamı don gömlek bırakınca soyarlar ve kıyasıya dövmeye başlarlar; nihâyet içlerinden biri acır:

— Bırakın artık be.. Canını mı alacağız herifin?

* Yâhud o durumda mağdur yalvarır:

— Bırakın artık be!.. Canımı mı alacaksınız be!..

Can evi, can alacak nokta, can alacak yer — Bir kişinin, bir toplumun, müessesenin, bir işin, en nâzik, en önemli, en esaslı yeri anlamına deyim; en kuvvetli olarak Mehmed Âkif kullanmışdır:

Hiç görülmüşmüydü olsun kaydi vahdet târümâr?
Böyle olmuşmuydu millet can evinden rahnedâr?!

* Biricik yetişkin oğlu ölen bir adam hakkında: «Çok yaşamaz... Can evinden vuruldu zavallı..».

* Müteşebbisler konuşur: «Bu iş yürür azizim.. Can noktası sermâye ile dayanmak...»

Canpâre — Yeniçeri argosunda mahbub:

Canpâredir rûşen ider dünyâyı
Omuzda şâhinsiz gezer mi dayı
Kadimden beridir arslan hissesi
Şehrî dilberandan ocaklı payı
(Galatalı Hüseyin)

Canbaz — Mürekkeb isim; canla oynayan, canı ile oynayan, canını tehlikeye koyan (B. : Canbaz).

Cânan — İsim; gönülden, candan sevilen; mâşûka, mâşuk; yolunda can fedâ edilir sevgili.

Eskiler böyle sevgiliye «cânâ!..» diye hitab ederlerdi; şâiri mechul beyit pek güzeldir:

Cânâ!.. Yolunda ölmeğe lâyık değil miyim?
Kurbânın olduğum!.. Sana âşık değil miyim?!

CANAN SOKAĞI — Kadıköyünde Bahâriye semti sokaklarından; Nevzemin Sokağı ile Süleymanpaşa Sokağı arasında uzanır, Kalfaoğlu Sokağı ile bir kavuşağı vardır (1934 B. Ş. R. Pafta 29). Yerinde ise, Haliledhempaşa ve Hacımehmed efendi Sokakları ile teşkil ettiği dört yol ağzı ile Süleymanpaşa Sokağı arasındadır.

Süleymanpaşa Sokağı tarafından yüründüğüne göre iki araba geçebilecek genişlikde asfalt bir yoldur; 2-3 katlı ahşab ve beton evler arasından geçer, Kalfaoğlu Sokağı ile olan kavuşağından sonra sola bir kavis yapar, B. Ş. Rehberinde gösterilmemiş Nesrin Sokağı ile de bir kavuşağı vardır, bu kavuşakdan sonra Canan Sokağında yepyeni apartımanlar görülür. Kapu numaraları 1-79 ve 2-58 olup sokak boyunca yalnız bir bakkal dükkânı vardır (Kasım 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANA OKUMAK — Argo deyim: «Kıyasıya dayak atmak, bilinen yüz kızartıcı hallerini herkese söyleyip yaymak, hulâsa bir kimseyi her ne sûretle olursa olsun maddeten ve mânen rezil ve perişan etmek»; bu deyimde ölüm anlamı yokdur; meselâ bir adam gece düşmanları tarafından çevrilip müdhiş bir şekilde dövülür; ertesi sabah mahalle kahvesinde konuşulur:

— Ulan akşam canına okumuşlar Arnavud İsmail'in, ne ağız kalmış ne burun herifde be!..

Ama bu Arnavud İsmail dayakdan ölmüş ve onun ölüsü bulunmuş olsaydı: «Ulan akşam canına okumuşlar Arnavud Ismail'in, öldürmüşler!..» denilemezdi.

Ekseriya tehdid yolunda kullanılır: «Söyle ona adımı ağzına almasın, bir elime geçirirsem canına okurum!..», «Söyle ona adımı ağzına almasın, ben de ağzımı açarsam canına okurum, âlem önüne çıkacak yüzü kalmaz», «Ulan çek arabanı git şuradan, ben bildiğin mallardan değilim, canına okurum adamın», «Baba hakkımı ver benim, yoksa canına okurum».

Hâneberduşlar arasında ırza tecâvüz yolunda vahşeti ifâ için kullanılır: «Güllüye o kadar söyledim o hergelelerle dolaşma diye, akşam Çamurun orda canına okumuşlar, hastahâneye kaldırdılar zavallıyı...».

Bâzan da «ağır iş, insafsız ve merhametsiz çalışdırma» anlamına kullanılır; misal:

— İşi bıraktın mı ulan?

— Bıraktım ağabey... Sabahın yedisinden akşamın yedisine kadar ayakda, kara su indi ayaklarıma, üstelik yüz kiloluk sandıkları da yüklüyorlar.. Canına okuyorlar adamın orada...

CANBAZ, CANBAZLAR — Türk lûgatında mürekkeb isim; canla oynayan, canı ile oynayan, canını tehlikeye koyan; ip üstünde ve sâir tehlikeli yollarda hünerler, mârifetler gösterip geçinen sanatkârlara alem olmuşdur, hak budur ki takıldığı o sanatkârlara lûgat mânası ile ve telâffuzundaki kıvrak âhenk ile de yakışmış isimdir.

Canbaz üzerine güzel bir darbı mesel vardır, herkesin kendi haddini bilmesi gerekdiği yolunda söylenir: «Canbaz ipde, balık dibde gerek».

Bilhassa İstanbul'un artık mevcud olmayan eski büyük bayram yerlerinde, mesîre çayırlarında, pek tantanalı olarak günlerce haftalarca süren şehzâdelerin sünnet düğünleri ile sultanların evlenme cemiyetlerinde, yer yüzünün muhtelif yerlerinden gelmiş canbazlar, Büyük şehirde, isimleri tarih kütüğüne geçecek hâtıralar bırakmışlardır.

Evliyâ Çelebi İstanbul esnâfından bahsederken Canbazlar hakkında da şunları yazıyor:

«Esnâfı bâzbazan (oyuncular) canbâzan pehlivânan — İstanbul'da hazır bulunan canbaz pehlivanlar on üç neferdir ki her biri ip-

den kemend atarak eflâke doğru urûc ettiklerinde feleki âlâda Hazreti Îsâ ve Kerûbeyan ile mükâlemeye çıkıyorlar zan edilir. Üsküdarlı Mehmed Çelebi, Magribli Hacı Nâsır, İskenderiyeli Hacı Ali, Harputlu Şaşı Hüsam, Bursalı Kübâdî, Arabkirli Kara Şücâ, Kamberoğlu, Kız Pehlivan, bunlar pâdişah huzûrunda terâzılı terâzisiz, kubâdî pabuç ile, kimisi ellerinde birer desti ile, arkalarında birer himar ile, kimisi ellerinde yalın kılıç ile, velhâsıl ikiyüz pâre âlet ile arzı mârifet ider. Galata Kulesinin tâ zirvei âlâsındaki topa ayak basmış arab, acem, rum, hind, yemen pehlivanlarıdır. Sûru hümâyunda, At Meydanında resenbazlık iden Üsküdarlı Mehmed Çelebi hattı şerîf ile serçeşmei pehlivânan idi. Onun defteri ile dünyâda gezip dolaşan canbaz pehlivanlar cümle 200 neferdir, yamakları ile hesap edilir ise 2000 adamlardır. Pirleri Dâvûdi Hablî ibni İmrülkays'dır; bu Dâvûd, Hayber Kalesine resenbazlık ile çıkıp fethine hizmet ettiğinden Selman belini bağlayıp resenbazlara (ip canbazlarına) pîr yapmışdır».

Evliyâ'dan bir asır sonra yaşamış şâir Seyyid Vehbi, hicrî 1132 (milâdî 1720) yılında Üçüncü Sultan Ahmed'in oğullarının 15 gün sürmüş muhteşem sünnet düğünü üzerine yazdığı meşhur Surnâme'sinde Şâhin adında bir hokkabaz canbazın hünerlerini şöyle anlatıyor:

«Düğünün birinci günü, düğün yeri olan Ok Meydanında mârifet gösterenlerden biri de, Mısır Vâlisi Ali Paşanın bu sünnet düğünü için sûreti mahsûsada gönderdiği Canbaz Hacı Şâhin ile Hacı Mehmed oldu. Arkadaşının eline verip havaya kaldırttığı bir çemberin içinden, uzakdan koşarak bir ok gibi geçen Hacı Şâhin, sonra, bu çenbere kendi beli kadar ince dört çenber daha ilâve ederek bir sıçrayışda dördünün birden içinden geçdi.

«Düğünün ikinci günü Hacı Şâhin çenberlerin içini fırdolayı hançerlerle donattı, üstüne de içleri su dolu fincanlar dizdi, yine koşdu geldi, çenberlerin içinden geçdi, ne hançerlere dokundu, ne de fincanları oynattı, herkes parmak ısırdı. Sonra yamaklarından on yaşında bir oğlanı bir sırığa çıkarttı, çocuğun eline su dolu bir desti verdi, sırığı yerden kaldırıp başına koydu, oynayıp sıçramaya başladı; sırık başında, üstündeki çocukla beraber dimdik dururdu, çocuğun elindeki destiden de bir katra su dökülmedi.

«İzmit'den gelen bir canbaz da ağzına bir yalın kılıç sokdu, sonra başı yere koymadan, ağzında kılıçla havada üç defa perende attı.

«Düğünün üçüncü gecesi ip canbazlarından altı yaşında bir kız, ip üzerinde vücûdunun her uzvunu bir tarafa bükerek bir takım hayvan taklidleri yapdı...»

Seyyid Vehbi bu yolda geniş tafsilât veriyor (B.: Şâhin, Hacı; Mehmed, Hacı).

Devletin resmî vak'anüvisi Râşid Efendi de kendi adına nisbetle anılan meşhur tarihinin beşinci cildinde bu sünnet düğününün tafsilâtına 50 sayfa ayırmışdır; aşağıdaki satırları oradan alıyoruz:

«Haliçde Aynalıkavak İskelesinden karşısındaki Fener İskelesine kalın, sağlam ve yüksek birer direk dikildi, ortalarında kalan denize de yan yana iki kalyon çekildi; Aynalıkavak ve Fener İskelelerindeki direklerin tepeleri ile bu kalyonların direk tepeleri arasına, deniz üstünde palamar tâbir edilen kalın halatlar çekilip gerildi ve bağlandı. Sâbık Mîmarbaşı ağa (İbrâhim Ağa) atları kukladan sanatlı bir araba yapmışdı, arabanın içine biri kadın kıyâfetinde biri arabacı kılığında iki canbaz bindi, yine bir sanat ile arabası o kukla beygirleri sürerek araba ile ip üstünden denizi bir yakadan öbür yakaya aşdılar. Sonra o ip üstünde canbaz rakkaslar oyun oynadı, bunlardan bir rakkas oğlan, kendilerini Aynalıkavak Kasrından seyreden (B.: Aynalıkavak) pâdişahın huzurunda güzel bir perende ile denize atladı...»

Bu İstanbul Ansiklopedisi'nin mümtaz dostu Halûk Y. Şehsüvaroğlu Akşam Gazetesinde intişar etmiş «19. asırda İstanbul'da canbazlar» başlıklı bir makaalesinde şunları yazıyor:

«18. Yüzyıl sonlarında İstanbul'da yaşamış olan ve Üçüncü Selim'in hemşiresi Hatice Sultan'ın hizmetine giren mimar Melling (B.: Selim III.; Hatice Sultan; Melling) meşhur eserinde Pâdişahın deniz gezintileri ve gittiği yerlerdeki eğlencelerini etrafiyle şöyle anlatmaktadır:

«Nereye teşrifi Şahâne olursa oraya derhal çadırlar kurulur. Pâdişah orada yemek yer ve namazını kılar, bundan sonra oyun i-

şareti verilir. evvelâ ip ve menzil canbazları mehâretlerini gösterirler. Menzil ipleri bir tepeden bir tepeye yahud bir ovadan bir tepenin üzerine gerilir, bu manzara halkı hem korkutur, hem de eğlendirir. Canbazlar bu iplere büyük bir cür'et ve çâlâkî ile çıkarak oynarlar. Bu oyunlar on üçüncü, on dördüncü asırlarda Fransa Kıralları şerefine tertip olunan düğünlerdeki eğlenceleri andırır» diyor.

«19. asırda İkinci Mahmud da canbaz oyunlarına büyük bir alâka göstermişti. Bu asır içinde İstanbul'a bazı mâhir canbazlar da gelmiş, bunlardan maadâ yerli oyuncular da halkın rağbetini toplamağa muvaffak olmuşlardı.

«1837 yılında İkinci Mahmud Rumeliye yapdığı büyük seyahat esnasında Silistire'de çok meşhur bir Avusturyalı canbazın hünerlerini seyretmiş ve canbazın İstanbul'a gelmesine müsaadede bulunmuştu.

«Canbaz o yıl içinde İstanbul'a gelerek ilk evvel hünerlerini ricâle, sefirlere göstermişti.

«Bu maksatla Haydarpaşa sahrasındaki Osman Paşa Kasrı önüne büyük çadırlar kuruldu. Buradaki alafranda sofraların tanzimi vazifesi de Gümrük Emini Tâhir Efendiye verildi.

«Oyunlar bir cumartesi günü başlamıştı. O gün Sadrâzam, Şeyhülislâm, Damat Paşalar, Kaptan Paşa ve bazı rical dâvetli idiler. Ertesi pazar günü ise eski Serasker Hüsrev Paşa, eski Kaptan Derya Çengeloğlu Tâhir Paşa, Gümrükçü Osman Paşa, Bosna'nın eski Valilerinden Davud ve Ali Namık Paşalar, İşkodralı Mustafa Paşa, Akkânın eski Valisi Abdüllah Paşa, eski Hariciye Nâzırı Âkif Efendi, eski Defterdar Ali Necib Efendi ve İstanbul'da misafir olarak bulunan İran prenslerinden Hüdaverdi Mirza, devlet ricalinden Naşid Bey çağrılanlar arasındaydı.

«Pazartesi günü ise mazûl ilmiye ricali dâvet olundu Ertesi haftanın pazarında İstanbul'daki yabancı elçiler Haydarpaşa'da hazırlanan faytonlarla oyun meydanına geldiler, kendilerine hususî bir çadırda «envai şekerleme, şükûfe ve türlü turfanda meyvalarla müzeyyen ve muntazam alafgranga sofra tertibi ile haklarında merasimi dilsâzî» icra edildi Ve «anlar dahi memnun» kaldılar.

«O gün orada bulunan Sadrâzam Paşa da sefirlerle görüşmeler yaptı. Avusturyalı canbaz sanatında hakikaten mâhirdi. Seyircileri büyük heyecanlar içinde bırakan mehâretlerini muvaffakiyetle gösterdi.

«Oyunlardan sonra sefirler emirlerine tahsis edilmiş faytonlarla tekrar Haydarpaşa İskelesine dönüp oradan kayıklarla İstanbul'a geçtiler.

«Osmanlı sarayında muhtelif sanat ve eğlence kolları arasında canbazlık da yer alıyordu. Sarayda canbazbaşı ünvaniyle bir canbaz bulunur ve arzu edildiği zamanlarda hünerleriyle Padişahı eğlendirirdi. Canbazbaşının yanında şakirtleri de vardı. Bunlar oyunlarda kendisine yardım ederler ve usta olmak üzere yetiştirilirlerdi.

«1844 senesinde sarayın canbazbaşısı Ahmed Ağa idi. O yıl içinde Ahmed Ağaya oyunları için lüzumlu olan kantar alâtı ve saire Tersane mevcudundan verilmişti.

Canbazbaşılara daha sonraki tarihlerde de rastlanmaktadır. Abdülâziz'in de Ahmed Ağa isminde bir canbazbaşısı vardı. Fatih'te Yenihamam civarında bir konağı olan Ahmed Ağa 1864 yılında ölünce konağı satılığa çıkarıldı. Büyük harem dairesinden başka on beş odalı selâmlık kısmiyle, mutfakları, büyük havuzları kuyuları harem ve selâmlık bahçeleriyle canbazbaşı konağı devrinin güzel binalarından birisiydi.

«19. asırda halk canbaz oyunlarını bahar mevsimlerinde seyretmeye başlardı. Bu mevsimlerde bâzı ermeni canbazlar o vakitler hoş ve büyük bir saha halinde bulunan Taksim meydanında hünerlerini göstermeye başlarlardı.

«Galata Beyoğlu ve Taksim havalisinin inzibatı Kaptan Paşalığa aid olduğu için her sene bahar mevsiminde canbazlar oyunlara başlama müsaadesini Kaptan Paşalıktan alırlar ve bundan sonra bütün mevsim sanatlarını icra ederlerdi. Halk akın akın bu oyunları zevkle seyretmeye giderdi.» (H. Y. Şehsüvaroğlu).

Zamanımızda yerli canbazlar İstanbul'da yüz güldüren rağbeti görememektedirler. Kabul etmelidir ki içlerinde hakikaten hüner sâhibi sanatkârlar vardır; fakat büyük şehirde yazın eğlence düşkünlerini plâjlar çeküp topladığı için canbazlar pek az seyirci bulabil-

mektedir, onlar çoluk çocuk takımı, kenar mahallelerin keseleri dar halkıdır. Bu durum karşısında, canbaz, ne kadar hüner sâhibi olsa, şatafatlı dekorlar temin edemediği için, zengin tabakayı seyirci olarak celb edememektedir.

Buna karşılık büyük zengin sirkler, sirk canbazları İstanbul'da dâima büyük rağbet görmektedir.

CANBAZ (Türk Edebiyatında) — Onyedinci asrın büyük şâiri Şeyhülislâm Yahya Efendi bu ismi bir gazelinde pek hünerli kullanmışdır; şâirin mısrâlarındaki inceliği zedelemeden bugünkü dilimize çevirmek çok zordur, korka korka yazıyoruz: «Ey güzel!.. Senin zülüf teline konmuş olan gönlüm gözündeki gamze ile (gülümsiyerek bakdığı zaman gözlerin ucunda beliren o tatlı çizgi ile), tıbkı ip üstünde kılıçla oynayan canbaz gibi safâlanıyor»; güzel mısrâlar şudur:

Hâli siyehin ârızı zîbâna yaraşmış
Zülfün ne güzel düşmüş o vechi hasen üzre
Zülfünde gönül gamzen ile eğlenür ey mâh
Canbaz gibi tiğ ile oynar resen üzre

Zorâkî yazılmış güftesi kimindir bilmiyoruz, geçen asır ortalarında Lâtif Ağa tarafından bestelenmiş hicazkâr bir şarkıda da canbaz ismine rastladık:

İster isen biz bize ey dilşikâr
Aynalıkavağa gitsek bu pazar
Sen de reftâr eylesen orda nevvar
Aynalıkavağa gitsek bu pazar

Bir müferrih yer değildir Ihlamur
Şimdi Boğaziçine gitmek de zor
Canbaza gitsek olursun bîhuzur
Aynalıkavağa gitsek bu pazar

Pek kalabalık Kâğıdhâne hele
İmrahora azm idüp düşme dile
Bir iki candan güzel ahbab ile
Aynalıkavağa gitsek bu pazar

İstanbul'un esnaf güzelleri şânında şehrengiz yollu yazılmış «Hûbannâmei Nevedâ» adındaki manzum risâlede canbaz güzeli şöyle övülmüşdür:

Canbaz güzelinde türlü hüner var
Serenbaz cundabaz bir deli rüzgâr
İşve cilve hüsün her tavrı lâtif
Kaddi sülüs hatla çekilmiş elif
Âşıka perende oyunu çokdur
Âr ile nâmus bılmez hicâbı yokdur

Üsküdarlı halk şâiri Tophâne ketebesinden Âşık Râzi de canbaz civanları şöyle târif ediyor:

Târif idem ben size canbaz şâhı
Sözümde hilâf yok kasem vallâhi
Mürâhik civandır tığ gibi çâlâk
Zîrâ ki şûhun makaamı eflâk
Kâkülün teline kıyamaz berber
Anınçün saçlıdır o canbaz dilber
Güzel ayâğında cümle hüneri
Kıl üstünde yürür zîrâ o perî
Mâşûkudur cümlesi bir üstâdın
Cihan kallâşı bir rindi fettânın
Ol can pazarında ger olmasa aşk
Olmaz idi resen üzre bunca meşk
Zerdâneyle saydolunur âhûdur
Sînede lâne tutar piristûdur
Humret üzre olur rengi rû ekser
Güneş hamîresi zîrâ o püser
İsmi şerifini sorsan o şâhın
Ya Nâsırdır, ya Kubâdî, ya Şâhin
Döküb âbı rûyi pâyi billûre
Han hamam yidir ol külçei nûre
Tigi pûlâdına ver gel sen seri
Dime canbaz şûhe haylaz serserî
Zülfi siyâhından penbe topuğa
İnsâf eyle benzer var mı kopuğa

CANBAZ ALİ SOKAĞI — Üsküdarda Bülbülderesi semti sokaklarından; Selâmsız Caddesi ile Tophânelioğlu Sokağı arasında uzanır. Topçureşid Sokağı ile bir kavuşağı vardır. Selâmsız Caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, hafif meyilli bir yol olarak başlar, sağa bir dirsekle kıvrılarak düzleşir, büyüklü küçüklü ahşab yarı kâgir ve beton evler arasından geçer, sonra dikce bir yokuş olur ve böylece Tophânelioğlu Sokağına bağlanır; kapu numaraları 1 - 15 ve 2 - 24 dür (Ekim 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANBAZHÂNE KAPUSU — İstanbulun, Marmara kıyısında Yedikule ile Haliç kıyısında Ayvansaray arasında uzanmış iki sıra kara suru üzerinde küçük bir kapu; surun zamanımızda Edirne Kapusu ile Eğri Kapu denilen kapıları arasında küçük bir kapudur; Bizans devrindeki adı «Çerka Kapusu» idi.

Bir rivâyete göre, türkler bu kapuyu açık bulmuş ve şehre ilk defa buradan girmişlerdi. Bu rivâyetin, türklerin İstanbulun fethi zaferini kolay kazandıklarını göstermek kasdı ile çıkarıldığı bugün pek aydındır.

Hüsnü KINAYLI

CANBAZ HANI — Eminönünde adını taşıyan sokakdadır, Eminönü ile Unkapanı arasındaki yol bir bulvar olarak genişletilir-

ken istimlâk edilerek yeri yola alındı, han, sokağın tam orta kısmında idi. Semtin eskilerinden ve Canbazhanı Sokağında hasırcı Ahmed Özkan'ın verdiği mâlûmâta göre üç katlı kâgir bir binâ idi, ortasında üstü câmekânla örtülü ve zemini parke taş döşenmiş bir avlu bulunup bu avlu etrafında da yağcı ve zahireci mağazaları bulunmaktaydı, meşhur Urfa ve Haleb yağları bu mağazalarda satılırdı. Dış dükkânları da tamamen yağcılarda idi. Hanın üst katlarında, fırdolayı parmaklıklı bir koridor üzerine sıralanmış odalar tüccar yazıhâneleriydi. Bu hanın son zamanlarda Hulûsi Bey adında bir odabaşısı ve Mehmed adında da bir kahvecisi olup semtin sevilmiş insanlarıydı. Tanzimatdan önceki devirde ise bu handa, adından da anlışalacağı veçhile at canbazları otururdu. On altıncı asırdan kalmış, Türk yapı sanatında bir değer ifâde eden bir binâ idi.

Hakkı GÖKTÜRK

CANBAZHANI SOKAĞI — Eminönünde Rüstempaşa Mahallesi sokaklarından; Asmaaltı Caddesi ve Rüstempaşa Mahkemesi Sokağı üçyol ağzı ile Buğdaycılar Çıkmazı arasında uzanır, İplikci Caddesi ile de kavuşağı vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 1).

Eminönü - Unkapanı Caddesinin açılması ile Canbazhanı Sokağının orta parçası bu caddeye alınmışdır. Asmaaltı Caddesi başı meydanımsı arsadır; o tarafdan gelindiğine göre bir arabanın geçebileceği genişlikde ve paket taşı döşelidir. Sağ kolda Kiraz Hanı, altında üç ipci dükkânı, sol kolda da küçük Çukur Han vardır, bu hanın da altında beş dükkân bulunup ikisi kapalı, ikisi çuvalcı, biri de hasırcıdır.

Kapu numaraları 1 - 11 ve 2 - 10 olan sokağın birinci kısmı burada biter, yeni açılan Eminönü - Unkapanı bulvarını atlayarak ikinci kısmı başlar. Sokağın bu ikinci kısmında sağ kolda Zından Hanı, Baba Câfer Türbesi ve zındanı bulunmaktadır. Yine bu kısımda 2 yağcı, 1 yağcı - sabuncu, 2 bakkaliye, 1 zeytinci, 2 nalburiye, 1 ipci, 1 kâğıdcı, 1 kunduracı, 1 helva - şekerci imalâthanesi ve bir kapalı dükkân vardır. Kapu numaraları 43 - 53 ve 46 - 64 dür. Canbazhanı Sokağının 13 - 14 ve 12 - 44 numaralı binâları bulvar istimlâkinde yıkılmışlardır (Eylül 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

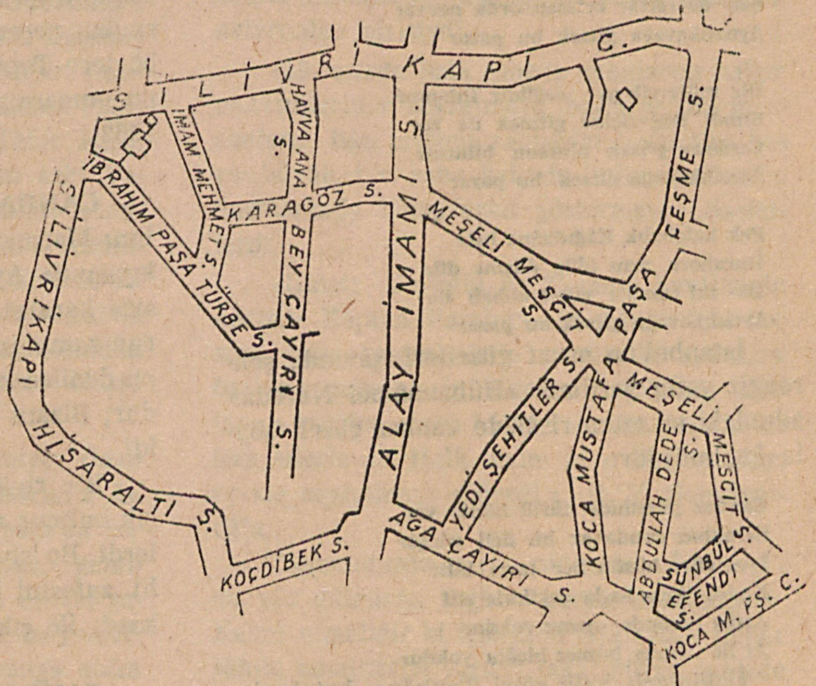
CANBAZİYE ÇIKMAZI — Samatya'da Ali Fakih Mahallesinde Canbaziye Sokağı ile Duhûliye Sokağının birleşdiği yerdedir. Bir arabanın geçebileceği kadar genişlikde, vakti ile kabataş döşeli iken bakımsızlıkdan toprak yol olmuş bir sokakdır; ahşab evler arasına girmiş olup sol kolda meydanımsı bir arsa ve bir bostan vardır (Ekim 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANBAZİYE KARAKOL SOKAĞI — Samatyanın Kürkcübaşı Mahallesi yollarından, Kargı Sokağı ile aralık bir yol arasında uzanır, bir araba geçecek genişlikde, kaba taş döşeli, fakat yer yer çok bozuk bir sokakdır; ikişer katlı ahşab ve kâgir evler arasından geçer; tek katlı kâgir bir binâda «Cerrahpaşa Gençlik Kulübü» levhası görülmüşdür (Ekim 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANBAZİYE MAHALLESİ — Fatih ilçesinin Samatya Bucağı Mahallelerinden; Karabaş, Arabacıbayazıd, Hacıhamza ve Alifa-

Canbâziye Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

kih Mahalleleri ile çevrilmişdir. Hudud yolları şunlardır:

Kocamustafapaşa Caddesi, Meşelimescid Sokağı, İlkmektep Sokağı, Silivrikapu Caddesi, Silivrikapu Hisaraltı Sokağı, Koçdilek Sokağı, Ağaçayırı Sokağı.

İç sokakları da şunlardır: Abdullahdede Sokağı, Sünbülefendi Sokağı, Kocamustafapaşa Çeşmesi Sokağı, Yedişehidler Sokağı, Alayimamı Sokağı, Havvâana Sokağı, Hancıkaragöz Sokağı, İmammehmet Sokağı, İbrahimpaşa türbe Sokağı, Beyçayırı Sokağı, Hisaraltı Sokağı (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 11).

Yukarda adı kayıtlı rehberde olmayan sokaklar: Sittîhâtun Sokağı, Yeniçeşme Sokağı.

Mahalle muhtarı emekli subay Bay Kadri Çamölçer'in verdiği mâlûmata göre Canbaziye Mahallesi nüfusu 2897 kişi olup bunun 1427 si kadın ve 1470 i erkekdir, 686 âiledir. Mahallede 418 ev 13 apartıman, 53 dükkân, 1 ekmek fırını, 1 eczâhâne, 2 cami (İbrahimpaşa Camii, Sittîhâtun Camii), 2 mescid (Meşeli Mescid, Zenbilli Ali Efendi Mescidi) ve 4 çeşme vardır. Mahalleye adını veren Canbaziye Mescidi Arabacıbayazıd Mahallesi sınırı içindedir (1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANBAZİYE MEKTEBİ SOKAĞI — Samatya'nın Sancakdar Hayreddin ve Kocamustafapaşa mahalleleri arasında hudud sokakdır. Kocamustafapaşa Caddesi ve Ramazan efendi Sokağı dörtyol ağzı ile Samatya Caddesi arasında uzanır; Sürücüler Sokağı ve Kokulu Karanfil Sokağı ile kavuşakları olup Şırlağan Sokağı, Pamukcu Sokağı, Marmara Caddesi ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir.

Kocamustafapaşa Caddesi tarafından gelindiğine göre, iki araba geçecek genişlikde paket taşı döşelidir; Marmara Caddesi ile olan dört yol ağzından sonra zemîni kaba taşa tahavvül eder ve meyilli inişle sağa sola birer dirsek yapar.

İki kenarı boyunca sıralanmış büyüklü küçüklü evlerin çoğu kâgirdir; bir kısmının altı da dükkândır; 1 ciğerci, 1 marangoz, 1 kunduracı, 2 tornacı, 2 bakkal, 1 kasab, 2 terzi 1 sobacı, 1 kahvehâne, 1 manav, ve 1 bakır levha imâlâthânesi vardır; kapu numaraları 1-69 ve 2 60 dır. Bu sokakda cumartesi günleri pazar kurulur (Ekim 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANBÂZİYE MESCİDİ — Cerrahpaşada, Cerrahpaşa Caddesinde Kargı Sokağındadır. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Bânisi Kocamustafapaşadaki Canbâziye Mescidini yapdıran Mustafa Ağadır, minberini sâbık İzmid gümrükcüsü Kuru Ahmet Efendi koymuşdur, Haleb kadılığından mâzul iken vefat eden meşhur şâir Seyyid Vehbi Efendi bu mescidin haziresinde medfundur, mahallesi vardır».

İçi ahşab, dışı kâgir bir yapı olup kiremitli bir çatı ile örtülmüşdür, tahminen 1940 yılında kadro dışı edilmiş, harâbiye terkedilmişdir, 1962 yılında dört duvarla bir çatıdan ibâretti, bir de yıkılmış minâresinin kaidesi duruyordu, minâre tarafındaki haziresi yanında büyük Türk âilelerinden Keçecizâdelerin makberesi bulunmaktadır, meşhur şâir İzzet Molla, Kâzım Bey, Sâlih Efendi, Ataullah Efendi burada medfundurlar. Bu makberenin önünde Kâzım Beyin ruhunu şâd etmek için yapdırılmış hâlen susuz bir de çeşme vardır.

Hakkı GÖKTÜRK

CANBÂZİYE MESCİDİ — Kocamustafapaşada İlkmekteb Sokağı ile Eskicami Sokağı kavşağındadır, bânisi, aynı adı taşıyan bir mescidi daha bulunan Mustafa Ağadır, ahşab olan ilk yapısı zamanla bakımsızlıkdan harab olub çökmüş, 1953 yılında mahalle halkının himmetiyle yeniden inşâ edilmişdir, bu yeni mescid kare plânlı, kiremitli çatı ile örtülmüş kâgir bir yapıdır, paket taşı ile döşenmiş bir avlusu vardır. Mescide ikişer basamaklı bir taş merdivenle girilir. Son cemaat yeri yokdur. Sağlı sollu iki maksûre görülür. Dört beton sütun üzerine oturtulmuş kadınlar mahfiline sağ tarafdaki maksûreden ahşab merdivenle çıkılır. Bir sanat kiymeti taşımayan minberi, yeşil boyalı olub bakımlıdır, mescidin ihyâsında yeni konmuşdur. Cem'an yirmi üç pencere ile aydınlatılmışdır. Tavanı kalem işi nakışlarla müzeyyen. Minâre kapusu kadınlar mahfile çıkan merdivenin altındadır. Bânisi Mustafa Ağanın kabri de bu mescidinin yanındadır, ölüm târihi hicrî 890, milâdî 1485 dir. Abdest almak için iki musluklu bir taş tekne, ve tek lüleli

bir çeşmesi vardır, musalla taşı yokdur (1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANBÂZİYE SOKAĞI — Samatyanın Alifakih Mahallesi sokaklarından, Dühâniye Sokağı ile Kocamustafapaşa Medresesi Sokağı arasında uzanır. Kocamustafapaşa Medresesi Sokağı tarafından gelindiğine göre, bir araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşeli bozuk bir yoldur; bir kavis çizer, hafifçe dikleşerek düzlüğe çıkar. Evleri ahşab, yarı ahşab, kâgir 1-2 katlı binâlardır; yeni güne yeni rızıkla geçinen âile meskenleri görünürler (ekim 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANBAZOĞLU SOKAĞI — Taksimin Kocatepe Mahallesinde, Taksim Caddesi ile Duvarcı Âdem Sokağı arasında uzanır; Feridiye Caddesi ve Çaylâk Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir. Taksim Caddesi başından gelindiğine göre, bir araba rahat geçecek genişlikde, kabataş döşenmiş, iki kenarında yaya kaldırımı bulunan bir yol olup Feridiye Caddesi dört yol ağzından sonra meyil inerek Duvarcı Âdem Sokağına kavuşur; ikişer üçer katlı evlerinin yalnız üç tânesi ahşab olup sokağın üst başında iki yüzlü, susuz, harâbiye terkedilmiş hicrî 1259 (milâdî 1843) tarihli bir Sultan Abdülmecid çeşmesi vardır (B.: Mecidiye Çeşmeleri). Dükkân olarak da 2 bakkal, 1 döşemeci, 1 kaynakçı, 1 oto kilid tâmircisi, 1 inşaat demir elektrik kaynakçısı, 1 kömürcü, 1 kahvehâne, 1 muhallebici, 1 kunduracı, 1 itriyatcı, 1 kasab, 1 manav, 1 pastacı, 1 makina yedek parçacısı, 1 oto tâmirhânesi ile küçük bir çarşı boyudur. Kapı numaraları 1 - 25 ve 2-32 dir (Eylül 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANBAZ SOKAĞI — Haliç Fenerinde Kaasım Gönanî Mahallesinin sokaklarından; Yörük Sokağı ile Kesmekaya Caddesi arasında uzanır. Bir araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşeli olup üzerindeki binâların kapu numaraları 1-19 ve 2-30 dur; çoğu ahşabdır, kayde değer bir husûsiyeti görülemedi (Ekim 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANBEDENYAN — Askerî terzilerin hepsi İstanbul yakasında, Mercan ve Rızapaşa yokusundaydılar. Bir vakitler en meşhuru Canbedenyan'dı. Dükkânı mefruşatçı Lazaro Franko'nun iki üç kapı yukarısındaydı.

Bazı hazaratın yüz verile verile şımartılmış sibyan torunları:

— Ben de paşa babamın esvabından isterim! diye tutturur, derhal konağa çağırılan ahbar, dedesininkinin tıpatıp eşi miniminicik üniformayı diker; bacaksıza giydirilir; beline oyuncak kılıç, göğsüne hazretin madalya ve nişanlarından birkaçı takılır, fesinin ibiğine mavi boncuklu Mahmudiye altını iliştirilir; hemen Serfotoğrafîi hazreti şehriyarî Abdullah Birâderlere götürülüp fotoğrafı çektirilirdi.

Sonraları, bu sibyanların biraz kabacaları hünkâr çavuşu, hünkâr yâveri silhine ithal edilmeğe başlandı; pırıl pırıl elbiselerle ortada dolaşıp durdular.

Canbedenyan ölünce, yerini Altın Makas tuttu. Onun işten çekilmesi üzerine, tezgâhtarı Demosten ve yetiştirmesi Aristidi dükkân açtılar.

Yüksek mevkili erkân ve ümera ile mahdum ve damatlarının elbiseleri «Louis» markalı ekstra çuhadan yapılırdı. Yedi, sekiz liraya çıkar, hele bayram aylarına, cuma selâmlıklarına mahsus üniformalara bir misli fazla para giderdi.

Sivil ricalden vezir, bâlâ, ûlâ payelerinde bulunanların, rütbelerine göre genişlikte; yakası, kol kapakları, eteklere kadar göğsü som sırma işlemeli şetrelerini de Rızapaşa yokuşundaki terziler başarır, işbu üniformalara 25, 30 altın sarfedilirdi.

Canbedenyanın hal tercemesini öğrenemedik.

Sermed Muhtar ALUS

CANCAN (Ömer) — Denizci, uzak yol kaptanı, 1924 de Bursada doğdu, babasının adı Hasan, annesinin adı Hayriyedir; Denizcilik Bankası Deniz Nakliyâtı T. A. Ş. kaptanlarındandır.

Bursada Hocaalizâde ilk okulundan (1937), Bursa İkinci Orta Okulda (1941) okumuş, sonra İstanbul Yüksek Denizcilik Okulunun Lisesine girmiş, 1948 de de Yüksek Denizcilik Okulundan diploma almışdır. Denizcilik Bankasının Demir, Aksu, Mersin, İzmir, Giresun, Kocaeli gemilerinde güverte zâbitliği; Sivas, Kocaeli, Batman (tanker), Nevşehir, Bolu, Ödemiş şileblerinde birinci zâbitlik, Sivas,

Demir, Ödemiş, Aydın şileblerinde de kaptanlık yapmıştır. Yüksek Denizcilik Okulu Mezunları Cemiyeti, Gemi Adamları Sendikası, Gemi Zâbitleri Sendikası, Gemi Adamları Sosyal yardımlaşma Derneği, Gemi Kaptanları Cemiyeti üyesidir. Basketbol, voleybol ve su sporlarını sever. 1948 de Finlandiya, Norveç, Yunanistan, 1951 de Cezayir, Tunus, İtalya ve Amerikaya, 1952 de Suudî Arabistan, Bahreyn ve Mısıra, 1953 de Polonya, İsrail, Lübnan, İspanya, Portekiz, Danimarka, İngiltere, Almanya ve Hollandaya, 1954 ile 1960 arasında da Belçika, Fransa, Japonya. Pâkistan ve Siyama gitmiştir. 1945 de neşredilmiş «Tanker Zâbitlerine Pratik Bilgiler» adında bir eseri vardır. Bayan Birsen (İren) ile evli, 1960 da dünyaya gelmiş Aydın adında bir evlâd sâhibidir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CANDAN (Artâki) — Çağdaş Türk mûsikisinin pek seçkin simâlarından, Ermeni asıllı bir kanûnî ve bestekâr; 1885 de Selânik'de doğdu; Azarik Efendi adında hâli vakti yerinde bir berberin oğludur; Selânik'deki Türk mekteblerinde ciddî bir tahsil görmüş, İdâdiyi bitirdikten sonra tıb tahsili için İstanbul'a gönderilmiş, Mektebi Tıbbiye'de de iki sene okudukdan sonra mektebi terk ederek, o zamanın tâbiri ile «çalgıcı» olmuşdur.

Kendisinin naklettiğine göre musîkiye olan meyli pek küçük yaslarda başlamışdır. Babası, onun gizli gizli biriktirdiği paralarla aldığı sazları kırmak ve hattâ çocuğu dövmek gibi çok siddetli tedbirlere baş vurmuş ise de Artaki'nin bu askının önüne geçememisdir. Hicbir hocadan ders almamısdır, kendisini otodidakt olarak, fakat metodlu yetişdirmişdir. Babası Azarik Efendi oğlunun kaderine rizâ göstermeye mecbur olunca Selâniğe dönmüs, ve orada Selânikli Ahmed Efendiden bilgisini arttırma yolunda istifâde etmişdir.

Asağıdaki satırları Mustafa Ronanın «Elli Yıllık Türk Musîkisi» adlı eserinden alıyoruz: «Uzun yıllar Selânikde sahnede calışdıkdan sonra İstanbul'a dönmüsdür. Senelerce Konservatuvar icrâ hevetinde ve pivasada kanun calmakla mesgul olmusdur. Sâhibinin Sesi plâk müessesesinin sefliğini yaparak bir çok kıymetli eseri halka duyurmusdur».

Artaki Candan'ı yakından tanımış olan Münir Süleyman Çapanoğlu İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlarda şunları yazıyor: «Çağdaş musikimizin sarsılmaz bir şöhretidir. Sanatkâr hüviyetinin yanında hoca şahsiyeti de çok kuvvetli idi, sayısız talebe yetişdirmişdir; bestekâr şahsiyeti de icrâkârlığından üstündü; bestelemek üzere güfte seçmede son derece titizdi; şiir havası bulamadığı şarkıları aslaa ele almazdı. Güfte ile makamların bünye âhengini kurmada da usta idi.»

Dr. Bedi Şehsüvaroğlu ise sanatkârın ölümü üzerine Akşam Gazetesine yazdığı bir makalede mevcut kaynakların hepsine aykırı olarak Artâki Candan'ın hicrî 1296 (Milâdî 1878 - 1879) da İstanbul'da Kumkapu'da doğduğunu söylüyor.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal «Hoş Sedâ» da Nota Mecmuası ile Mustafa Rona'dan biyografik bir kaç satır naklettikden sonra: «Ermeni musiki erbâbının ileri gelenlerindendi. Kanun çalmada ve bestekârlıkda mâhir idi. Mükerreren dinlemişdim. Güzel eserleri vardır» demekle iktifâ ediyor.

Artâki Candan 30 Ocak 1948 de mesâne kanserinden vefât etti ve Şişli Ermeni mezarlığına defnedildi. Ölümü karlı bir güne rastladığı halde cenâzesi çok kalabalık cemaatle kaldırılmış, ve vasiyeti gereğince definden sonra kabrinin başında üç sâzende arkadaşı tarafından, kendisinin en sevdiği bestesi olan Beyât' peşrevi çalınmışdır. M. K. İnalin de belirtdiği gibi ilk defa görülmüş şeydir.

Bibl.: M. Kemal İnal, Hoş Sedâ; M. Rona, Elli Yıllık Türk musikisi; M. Süleyman Çapanoğlu, Not; Dr. B. Şehsüvaroğlu, makale, Akşam Gazetesi.

CAN ERİĞİ — İstanbul'da çok sevilmiş bir yemiş İlkbahar aylarında soğuklar şiddetini kaybedip güneşli günler görününce penbe bâdemlerin peşinden can eriği ağaçlarının beyaz çiçeklerile beraber yem yeşil ufacık yapraklarının uyandığı görülür, ve bir kaç gün içinde ılıklaşan havalarla bem beyaz ufak ve zarif çiçeklerile ağacın dalları sım sıkı bir dantelâ gibi örülür. Can eriği ağacına İstanbul'un hemen bütün semtlerinde, sayfiyelerinde, Boğazicinde mahalle aralarında taş duvarların çevrelediği bahçelerde sık sık tesadüf olunur.

Simdi manav dükkânlarında, evvelâ memleketimizin sıcak bölgelerinde erken yetişdirilmiş can eriklerini görüyoruz. Eskiden ise sâdece İstanbul ve civârının can erikleri

satılırdı; Ancak Mayıs ayı sonlarında olgunlaşan, irilseşen can erikleri manav dükkânlarında pembe Arnavut köyü çiçeklerile beraber görülürdü. Dükkânlara vergi edilmiş tatlı parlak yeşil renklerile dolu can eriği tablalarının ortasına da pembe bir gül sokmak ta âdet gibidir. Süt can eriği gerek lezzet ve gerek kabuğunun daha ince ve sulu olmasile koyu yeşillerinden daha makbul sayılır.

Saadi Nazım NİRVEN

CANFEDÂ CAMİİ — (B.: Kethüda Kadın Camii).

CANFEDÂ CAMİİ SOKAĞI — Fatihde Karagümrük nâhiyesinin Dervişah Mahallesi sokaklarındandır. Nureddin Tekkesi Sokağı ile Kurt Ağa Çeşmesi ve Senâ Yokuşu dört yol ağzı arasında uzanır; Kanat ve Nakkaş Sâî Sokakları ile kavuşakları vardır. (1934 B. Ş. R. Pafta 7).

Nureddin Tekkesi Sokağı tarafından gelindiğine göre iki araba geçebilecek genişlikde kaba taş döşeli bir yoldur; sağ kolda Ketküdakadın Camii bulunmaktadır, ki sokak adını bu camiin bâniyesi Canfedâ Kadına nisbetle almışdır. (B.: Kethüdakadın Camii); cami geçilince, sol kolda Kanat Sokağı kavuşağına karşı sağa doğru bir dirsekle kırılır, sonra sola doğru bir kavis ile döner, böylece iğri büğrü bir yol olarak devam eder. B. Ş. Rehberinde gösterilmiş Nakkaş Sâî Sokağı kavuşacğına rastlanamadı.

Sokak üzerindeki evlerin mütevâzi gelirli âilelerin meskenleri görülür. Cami avlusunda da imam ve müezzin meşrûtaları vardır. Bu sokakda bir Türk Petrol otomobil yağlama servisi ile 1 manav ve 1 kunduracı dükkânı bulunmaktadır. (Ekim 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANFEDÂ KADIN — İkinci Sultan Selimin zevcesi ve Üçüncü Sultan Muradın anası Nurbânû Sultanın gözde câriyesi; Haremi Hümâyunda kâhya kadınlığa kadar yükselmiş, evvelâ Nurbânû Sultanın, sonra da Üçüncü Muradın zevcesi ve Üçüncü Mehmedin anası Safiye Sultanın eli olarak devlet işlerine karışmış, yüksek makamlara rüşvetle adam kayırılmasında çok faal roller oynamış, dolayısı ile kendisi de büyük bir servete sâhib olmuşdu. Her ikisi de aşırı derecede zendost olan Sultan Murad ile Sultan Mehmedin halvethânei istifrâşına, saraydaki câriyeler arasından pek hasnâ ve müstesnâ bâkireler seçme hususunda da ihtisas sâhibi olduğu söylenir.

Hayır eseri olarak Beykoz arkasındaki Akbaba köyünde bir cami ve hamam, İstanbulda da bir cami yapdırmışdır. (B.: Kethüdâ Kadın Camii).

CANFES — Batı türkcesinde isim, parlak ipek kumaş (H. Kâzım, Büyük Türk Lûgatı); Mehmed Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adlı eserinde şu tafsilâtı veriyor: «Şimdiki tafta.yı andıran bir nevi ipekli kumaşın adı idi. Bürhânı Kaatı'da: her anda bir türlü renkleri gözükür bir nevi kumaşdır ki canfezâ muharrefidir sûretinde îzah olunmuşdur. 60 santim kadar eninde olan bu kumaşın hepsi düz olmak üzere bir çok rengi vardı; şalvar, ferâce yapılırdı. Zenginler yorgan yüzü, boğça yaparlardı».

Güzellerin gençlik ışığı ile parlayan yüzleri, hele kendilerine alıcı gözle bakıldığı zaman dalga dalga hicab alı basdığında canfese benzedilmişdir:

Pek bakma yüzüne dilberim toydur
Al canfes misâli hicâbın âli

★

Ruhsâri âline reşk ider canfes
Eğri durur şâhın başında dal fes

CÂNİB EFENDİ (Mehmed Sâlih) — İkinci Sultan Mahmud devri ricâlinden pek seçkin bir simâ; asıl adı Mehmet Salihtir. 1755 (Hicrî 1169) da İstanbulda doğmuştur; enderunu hümâyundan yetişmiş ve tersane canibdarlığı denilen kaptan paşaların hususî kalem âmirliği diyebileceğimiz bir memuriyetle çırağ edilmiş olan bir zatın oğludur; babası tarafından «oğlum Mehmet» terkibi arap harfleri ve ebced hesabiyle doğumuna tarih düşürülmüştür.

Çocuk denilecek yaşlardan itibaren babasının yazı işlerine yardım ettiğinden vazifesini iyice kavramış, meşhur Gazi Hasan Paşanın kaptan paşalığında da, henüz pek genç iken, babasının ihtiyarlığı ve emektarlığı ve kendisinin de çalışkanlığıyle doğruluğu göz önüne alınarak emekliye ayrılan babasının yerine tayin edilmişti; uzun müddet bu vazifeyi muvaffakiyetle başarmış «Canib» mahlâsını da bu münasebetle almıştı. Moralı Osman efendinin defterdarlığında defterdar ke-

sedarı (Devlet baş veznedarı), sonra defterdarlık mektupçusu olmuş, sonra tekrar eski vazifesine dönmüş 1797 (Hicrî, 1212) de tersanedeki ilk havuz yapılırken bina emini tayin edilmiş, az sonra baş muhasebeci, 1801 (1216) da da Rikâbı hümayun defterdarı olmuştu; büyük tarih san'atkârı Sürurî:

Oldu Salih Efendi defterdar

tarihini söylemiştir; onun ciddiyet ve vazife aşkı titizliğinden hoşnut olmıyan maiyetindeki külhanî kâtiplerden biri de:

Cânibi Hakdan belâdır bu gibi kâtiblere

mısraını tarih düşürmüştür. Fakat bu mühim mevkide ancak yetmiş gün kalabilmiş «titizliği ile işleri güçleştiriyor» behânesiyle istifaya mecbur edilmiş; çok geçmeden, sırf kendi gayretiyle öğrendiği fransızcası nazarı dikkate alınarak rikâbı hümayun reisi (hariciye nazırı vekili), üç ay sonra da buradan azledilerek zahire nâzırı tâyin edilmiştir. Bu temiz, namuslu ve çalışkan adam, bu sefer de türlü sûiistimâllere alışmış zahire memurları tarafından hoş karşılanmamıştı; altı ay sonra azledilerek İskenderiye civarında yapılmakta olan Nil seddine nezaret vazifesiyle Mısıra gönderilmişti. İnşaat bitince Mısır defterdarı olmuş, bir kaç sene orada kalmış, İstanbula dönüşünden bir müddet sonra da Hâlet Efendinin yerine ikinci defa olarak rikâbı hümayun reisliğine tâyin edilmişti. Bu tarihden itibaren de İkinci Mahmudun bu meşhur gözdesinin husûmetine uğramış, ve Hâlet Efendi, Cânib Efendiyi kahretmek için o kadar çalışdığı halde, iffet ve nâmusu Cânib Efendiyi şerre ve fesâda karşı koruyan çelik bir zırh olmuşdu.

1809 (H. 1224) de Tophane nazırı, bir kaç ay sonra rikâbı hümayun kethüdası (dahiliye nazırı vekili), bir ay kadar sonra da sadaret kethüdası (dahiliye nazırı) olarak Ruslarla harp etmekte olan orduyu hümayuna gönderilmişti; ki bu, kendisini İstanbuldan uzaklaştırmak istiyen Hâlet Efendinin bir entrikası neticesi olmuştu; altı ay sonra bu vazifeden de alınarak İstanbula getirilmiş, tersâne emini tayin edilmişti. Bundan sonra ehemmiyetsiz bir iki vazifede daha kullanılmış, bir ara üç yıl kadar zahire nazırlığı etmiş, 1815 (Hicrî 1231) de reisülküttap, 1821 (1236) de tekrar sadaret kethüdası oldu; kısa sürmek üzere iki defa daha nişancılıka bulundu, Hâlet Efendinin ikbal mevkiinden düşdüğünü ve îdâmını gördü. Son günlerini açıkda, Kabataştaki yalısında geçirdi ve orada ölerek Kabataş arkasındaki aile mezarlığına gömüldü (Ağustos 1824 - Muharrem 1240).

Hâlet Efendi yaranı, Cânib Efendinin geniş malûmat ve namus faziletini inkâr edememekle beraber kendisini huysuz ve geçimsiz, her bulunduğu vazifede bu yüzden bir çok karışıklıklara sebep olmakla suçlarlar, ve hattâ çirkinliğini de bir kusur olarak sayarlar. Sarı yüzlü, kösece, çiçek bozuğu, gözleri boncuk gibi küçük, asık suratlı imiş.. giyimine kuşamına dikkat etmezmiş..

Cânib Efendinin çirkinliği hakkında bir de meşhur fırkra vardır: Bir alay günü, Hâlet Efendi önden, Cânib Efendi de arkadan giderlerken bir dilenci, Hâlet Efendiye: «Allah seni padişaha şirin göstersin!» duasiyle avuç açmış, gayet güzel ve yakışıklı bir adam olan Hâlet Efendi de Cânib Efendiyi göstererek: «Sen o duayı arkamdan gelen efendiyet et» demiş.

Cânib Efendi fevkalâde tutumlu adamdı; devlet hazinesini de kendi kesesi gibi korurdu. Maiyetindeki memurların rüşvet almasına, iş sahiplerinin bu yüzden iz'aç edilmesine asla tahammül edemez, ufak bir yolsuzluğu, uygunsuzluğunu gördüğü memurları amansızca cezalandırırdı. Bütün İstanbul halkı bilirdi ki, Cânib Efendi bir dairenin kapısından içeriye girince, rüşvet, hırsızlık ve suiistimal o dairenin art kapısından kaçardı. Hiç olmazsa, o bulundukça bir köşeye sinip gizlenirdi.

CANKAYA CADDESİ — Büyükadanın Nizam semti yollarından; Nizam caddesi ile Kadıyoran Caddesi arasındadır; Sipahioğlu Sokağı, Bursalı Hüsnü Sokağı, Peşkeş Sokağı ve iki isimsiz sokak ile kavşakları vardır, Albayrak Sokağı ile de dörtyol ağzı yaparak kesişir (1934 B. Ş. R. Pafta 32). Kadıyoran Caddesi tarafından gelindiğine göre, iki araba geçebilecek genişlikde, ağaçlarla gölgelendirilmiş bir yoldur; sağa sola kavisler çizerek uzanır ve asfalt döşenmişdir. Üzerinde hemen hepsi bağçeli, bağçeleri bakımlı mâmur köşkler, villâlar görülür, sokağın adını taşıyan bir de otel vardır; Belediye konağı, Hükûmet konağı, Turizm Oteli ve Al Pa-

las Oteli de bu cadde üzerindedir. Kapı numaraları 1-6 ve 2-82 dir (Mayıs 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANKAYA OTELİ — Büyükada otellerinden; Cankaya Caddesi ile Kadıyoran Caddesi kavşağındadır; üç katlı, bağçeli ahşab bir binâ olup 1876 da rum zenginlerinden Aleksiyadis'in yazlık konağı olarak yaptırılmışdır. Aleksiyadisden Agobyan adında bir ermeni zengini satın almış, 1918 de de Agob adında diğer bir ermeni vatandaş tarafından «Hotel Iles des Prince» adı ile otele kalbedilmişdir. 1925 - 1927 arasında Yosif Aliçoğlu adında biri binüyı Agobyandan satın almışdır. 1925 de bir üçüncü Agob otelin adını «Beler» olarak değiştirmiş, 1933 de bu Beler Otelini Yani Pavlidis işletmiş, 1934 de de «Cankaya Oteli» adını almışdır. 1956 da oteli Antonios Papageorelian adında biri istîcar etmişdir. Daha sonra Evridiki Astiç adında yanına bir ortak almışdır, bu satırların yazıldığı 1962 yılında bu zât tarafından işletilmekte idi. Binâ, vefat etmiş olan Yosif Aliçoğlu'nun üç kızının tasarrufundadır.

Cankaya Otelinin 22 odası, 3 salonu ve bir lokantası vardır. Kışın kapanır, yazın âilelere oda oda kiralanır.

Hakkı GÖKTÜRK

CANKOÇ SOBA, YEMEK OCAKLARI VE SU TESÎSÂTI İMALÂTHÂNESİ VE MAGAZASI — İstanbulun eski, ciddî ve mûteber ticârî firmalarından ve müesseselerinden biri; Sirkecide Hamidiye Caddesinde, Mimarvedat Caddesi başındadır; 1890 yılında Yeni Postahânenin yerinde bulunan barakaların yanında bulunan bir binâda Kirkor Jamgoçyan tarafından kurulmuşdur, soba ve yemek ocakları ve su tesîsâtı yapımı ve satışı ile işe başlamışdır. Bulunduğu yerde postahâne binâsı inşâ edilince şimdiki yerine nakletmişdir, ve mağazasının arkasında îmâlâtına devam etmişdir; fakat zaman ile yeri dar gelince, imâlâthânesini Yeni Postahâne arkasında Aşirefendi Caddesinde bir yere nakletmişdir, burada 1950 yılına kadar imâlât ile iştigal edilmiş, iş hacmi daha genişleyince 1953 de eski Londra Asfaltında Haznedar - Bağçeli evler arasında nikelâj atölyesi ile bir dökümhâneyi de ihtiva eden yeni bir imâlâthaneye nakletmişdir, Aşirefendi Caddesindeki yeri de merkezi olmuşdur.

1959 da da buradan Şişlide Bomontiye taşınmışdır. Hâlen soba, yemek ocakları ve su tesisatı konularında yabancı memleketlerden idhal malına ihtiyaç duyurmayacak ölçüde en temiz ve kifâyetli iş yapılmaktadır. Pek çok resmî ve askerî dâirelerin, hususî müesseselerin, bu arada askerî hastahânelerle İşçi Sigortaları hastahânelerinin, ordu evlerinin. Sümer Bank ve Turizm Bankası tesislerinin mutfak ocaklarını bu müessese kurmuşdur, 10 kişilikden 3000 kişiliğe kadar yemek pişirme kudretinde kömür veya mazotla işler yemek ocakları yapmaktadır. Fabrikada 45 mutahassıs işçi çalışmaktadır.

Müessesenin kurucusu Kirkor Jamkoçyan 1868 de Beykozda doğmuş, onbir yaşında iken saray sobacısı Hazarosyanın yanına çırak olarak girmiş ve sanatı onun yanında öğrenmişdir, 1951 de vefat etmiş ve müessese oğullarına intikal etmişdir, bu satırların yazıldığı tarihde Cankoç firmasını bu oğullardan Arşak Jamkoçyan idâre etmekte idi.

Bir zamanlar İstanbul konak ve saraylarına en güzel odaları, salonları letâfet ile süsleyen çini sobalar Kirkor Jamkoçyandan alınırdı. 1962

Hakkı GÖKTÜRK

CANKURTARAN — İstanbulda Karadeniz Boğazı ağzında ve Boğaz dışında Anadolu ve Rumeli kıyılarında kurulan ilk deniz tahlisiye istasyonlarına verilen isimdir; bu güzel türkce ismin sonradan «tahlisiye» ye çevrilmesi garibsenir. Mehmed Eşref Bey merhumun «İstanbul Boğazı ve civârı» haritasında gösterilmiş bu ilk cankurtaran istasyonları, Anadolu yakasında Yom Burnunda, Elmas Burnu doğusunda Eşek Adası karşısında, Rumeli yakasında da Fener Kalesi ile Kara Burun arasında ve Kilyosda dört istasiyondur.

Birinci Cihan Harbinden az önce Şirketi Hayriye tarafından neşredilmiş «Boğaziçi» adlı eserde de bu ilk cankurtaranlar için şu satırlar yazılmışdır:

«Dünyanın en tehlikeli denizi Boğazın medhalidir. Burada nice gemiler telef, nice insanlar mahvolmuşdur. Sultan Abdülaziz zamanında idi ki İstanbuldaki yabancı sefâretler, Boğaza girecek gemilerden bir ücret alınarak, bir tarafdan Şileye, öbür tarafdan Boz

Buruna kadar bir cankurtaran istasyonu yapmaya karar verdiler.

«Tahlis emrinde kullantlan sandallar batmazdı. Bir sandalın içerisinde yirmi kürekci bulunurdu. Gemiciler, kaptanlar kazâ vukuunda simid denilen can kurtaran âletini giyip de on dakika kadar kendilerini deniz üzerinde tutarlarsa, cankurtaranlar mutlaka yetişip çıkarırlar. Hattâ sâhilden roket atarlar. Roket bir nevî havâî fişengidir ki 300 - 400 metro kadar gider. Bu fişenge ince bir ip bağlıdır. Gemiciler bu ipi yakalayınca çekerler. İkinci daha kalın bir ip, nihâyet bir halat gelir, o halatı gemiye bağlarlar. Bu halat üzerinden halkalarla simidler gelir, gider. Geminin yolcularını, tayfalarını bu sûretle kurtarırlar. Bu müessese hicrî 1287 (milâdî 1870 1871) de vücuda getirilmişdir. Şimdiye kadar (1870 den 1914 yılına kadar 44 sene içinde) Boğaz cankurtaranları 16.000 kişi kurtarmışdır. Yapılan bir istatistiğe göre kurtardıkları adamlar içerisinde % 8 nisbetinde boğulan vardır, demek ki aslında 20,000 kişi denize düşmüş, 400 kişi boğulmuşdur. Bu kurtarılan adamlara mahsus hastahâneler de vardır, oraya yatırırlar, tedâvi ederler.

«Cankurtaran teşkilâtının gemilerden aldığı gelir, şimdiki halde masraflarının üç mislidir. Zirâ Sultan Abdülaziz zamanından beri Boğazdan geçen gemilerin adedi üç misli artmışdır. Fakat artan para isrâf olunmaz, Osmanlı Bankasına yatırılır; cankurtaranların 350.000 lira kadar (altın para) paraları birikmişdir». (B.: Tahlisiye İstasyonları).

CANKURTARAN — Kürekli harb gemileri, «Çekdiriler» devrinde, bilhassa kendi başına bir deniz harbi kabul edebilecek, zamanımızın kruvazörleri yerinde bir tekne olan «Kadırga» da kullanılan bir yelkenin adıdır (B.: Çekdiri; Kadırga); 75 yaprak (dilim, parça) olarak 1400 arşın yelken bezinden yapılırdı; çekdiri (Kadırga, yahud amiral gemisi Baştarde) sığ suda seyrederken açılır büyük bir yelken idi ki, içine dolan hava gemiyi bir mikdar yukarı kaldırır, sığ suyun dibine oturmasına mâni olurdu, Türk gemicileri bu yelkene bundan ötürü «Cankurtaran» adını vermişdi.

M. Z. Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adındaki himmet eseri büyük lûgatında bu maddeyi tesbit ederken: «Buharlı gemilerin icâdından evvel kullanılan yelkenli harb gemilerindeki müselles şeklinde olan üç yelkenden en büyüğünün adı idi» diyor ki, çok büyük hatâdır. Kadırgalar ve emsâli diğer kürekli harb gemileri, yâni «Çekdiri» ler, yelkenli harb gemileri olan Kalyonlarla karışdırılıyor. Müselles şekilli yelkenler çekdirilerin yelkenleridir. Bizim donanmamızda çekdiriler tamamen kalkıp yerlerini tamamen Kalyonlar (Yelkenli gemiler) aldıktan sonra, Cankurtaran yelkeni de kalkmışdır; yelken devrinin harb saffı gemisi öyle bir yelken ile sığ suda kendini dibe oturmakdan kurtaracak tekne değildir (B.: Tersâne; Kalyon; Donanma).

Bibl. : Kâtib Çelebi, Tuffetülkibâr.

CANKURTARAN GENÇLİK KULÜBÜ — 1953 yılında semt sâkinlerinden Nevzat Üstünsoy, Safvet İlbayı, Tevfik Gencel, Hilmi Ergün, Hidâyet Karasular, Mustafa Turan, Mehmed Büyükgüngör, Ali Tartı ve İbrahim Remir'in himmetleriyle kurulmuşdur. Disiplinli bir çalışma neticesinde federe oldukdan sonra bir sene gibi kısa zaman içinde faaliyet sâhası olan futbolda üçüncü gümeye çıkmışdır. Bulunduğu ve ismini taşıdığı semtin adına, Sarayburnu Askerî Hastahânesi yanında bir de futbol sâhasına sâhib olmuşdur; fakat 27 mayıs 1960 inkılâbında lüzûmuna binâen mezkûr sâha ordu emrine terkedilmişdir.

Cankurtaran Kulübü, futboldan gayrı halter ve boks sporlarında da faaliyet göstermis, fakat devam ettirememisdir. Hâlen Karagümrüklü Kadri Kartal, Nurcan, Beşiktaşlı Nedim ve Yeşildirekli Yalçın futbola bu kulübde baslamışlar, buradan yetismişlerdir.

Kulüb güzel bir lokale sâhibdir. 1961 - 1962 arasında Cankurtaran Kulübü futbol takımı, her halde tâlihsizlikler eseri, idârecilerinin gayretine lâyık neticeler alamamışdır; fakat top sâhalarından dâima galebeden cok daha mühim olan sporcu terbiyesi, nezâketi ile ayrılmıslardır; ki bu husus hakem raporları ile de bilhassa belirtilmişdir.

1962 yılında idâre heyeti su zatlerden teşekkül etmiş bulunuyordu: Erol Tas, Nevzat Üstünsoy, Tevfik Gencel, Ertuğrul Akbas, Alâeddin Alkış, Kemaleddin İnal, Doğan Şener, Hayatî İraz ve Bülend Şükrü Özkök.

Kuruluşundan 1962 yılına kadar kulüb

başkanlığında bulunan zâtler de şunlardır: Safvet İlbayı, Salâhaddin Alpman, Hamid Türker, Hüseyin Gök, Kemâleddin İnal.

Hakkı GÖKTÜRK

CANKURTARAN İLK OKULU — Adını taşıdığı mahallede Ahırkapu Caddesindedir. Bu okul tedrisâta ilk defa 1914 yılında Sultanahmedde İsmihan Kaya Sultan vakfı ahşab bir konakda başlamışdır. Bu binâda 15 - 16 yıl kadar öğretim yapıldıkdan sonra, çok eski ve harab olduğu için 1930 da bu ahşab konak yıkdırılarak yerine yeni okul binâsı yapdırılıncaya kadar Mehmedpaşa Yokuşunda, hâlen talebe yurdu olan yine ahşab bir binâda bir yıl kalmış, sonra Sultanahmed İlkokulu binâsına nakledilmişdir; orada da bir yıl çift öğretim yapılmış, İsmihan Kaya Sultan İlk okuluna göç edilmiş, yine bir sene çift öğretim yapılmış, 1932 de İkinci İlk Okul adını almışdır. Bu binânın 1944 de Ticâret Lisesine devredilmesi üzerine Sultanahmed İlk Okulu binâsına gidilmiş, 1945 de, tâmirâtı bitmiş olan Cankurtarandaki eski Şimendifer Okulu binâsına geçilmişdir, ki hâlen içinde bulunduğu binâdır. 1956 yılından sonra öğrenci sayısının artması ile sabahcı ve öğleci isimleri ile yine çift tedrîsata başlamışdır.

Cankurtarandaki bu binâ, 1908 de meşrûtiyetin ilânından az evvel Baytar Rüşdiyesi olarak inşâ edilmişdi; 1909 - 1910 arasında Şimendifer Alayı efradının koğuş - kışlası oldu; fakat bir yangında yanınca, yangından kurtulan kısmı oda oda bekâr uşaklarına kiraya verildi, bir ara da bu bekâr uşakları çıkartılarak yarısı harab bina Ahırkapu Polis karakolu oldu; 1940 yılında esaslı tâmirine başlanarak, yanında büyükce ve güzel bır bağçenin de tanzîmi ile 1945 de Cankurtaran İlk Okuluna tahsis olundu.

Bu okulun İsmihan Kaya Sultan vakfı konakda ilk müdürü meşhur Nakiye Hanım (N. Elgün) olmuşdu. Yirmi yıl devamlı olarak müdürlük yapmış olan da Bayan Lütfiye olmuşdur; 1962 de okulun müdürü, yirmi beş yıllık tecrübeli bir öğretmen olan Bay Zeki Özgüvenç idi. En emektar öğretmenleri de Bayan Semiha Ahıskalı ile Bayan Hayriye Tüjer idi. birincisi 35, ikincisi de 32 yıldanberi bu okulda çalışmakda idiler.

Cankurtaran İlk Okulunun 1962 yılında 380 öğrencisi vardı. Okulun Yavru Kurtlar teşkilâtının izci esvablaı okul malı olup okul dolaplarında muhâfaza edilir ki İstanbulda hiç bir okulda yokdur, diğer ilk okullarda hep çocukların kendi esvaplarıdır; bunu da bu okulda Zeki Özgüvençin himmeti tahakkuk ettirmişdir. Okul - Âile Birliği Yardım Cemiyeti her yıl 70 - 80 yoksul çocuğu giydirir ve besler, kitablarını ve sair ders araçlarını temin eder; fakir, zengin istisnâsız bütün öğrencilere sabah kahvaltısı verilir. Hâlen üç yüz kitabı bulunan bir kütübhânesi vardır. Üç katlı olan binânın alt katı yemekhâne olup sınıflar ikinci ve üçüncü katlardadır. (1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANKURTARAN MAHALLESİ — Eminönü İlçesinin Alemdar Bucağı mahallelerinden; Binbirdirek, Sultanahmed mahalleleri ve Marmara Denizi ile çevrilmişdir. Sınır yolları şunlardır: Gülhâne Parkı, Alemdar Caddesi, Sultanahmed Parkı, Mimar Mehmed Ağa Caddesi, Keresteci Hakkı Sokağı ve yeni açılmış sâhil yoludur.

İç sokakları da şunlardır: İshak Paşa Caddesi, Soğukçeşme Sokağı. Câferiye Sokağı, Soğukkuyu Çıkmazı, (yerinde Soğukkuyu Medrese çıkmazı), Bâbıhümâyûn Caddesi, Kabasakal Caddesinin bir kısmı, Dalbantı Sokağı, Utangaç Sokağı, Seyyid Hasan Sokağı, Tevkifhâne Sokağı, Karacehennem İbrahim Sokağı, Adliye Sokağı, Akbıyık Caddesinin bir kısmı, Akbıyık Hamamı Sokağı (yerinde Amiral Tafdil Sokağı), Seyyid Hasan Kuyu Sokağı, Bayram fırını Sokağı, Terbıyık Sokağı, Yeni Saraçhâne Sokağı, Yeni Saraçhâne Çıkmazı, Cankurtaran Caddesinin bir kısmı, Şadırvan Sokağı, Şadırvan Çıkmazı, Ahırkapu Meydanı, Ahırkapu Sokağının bir kısmı, Ahırkapu İskelesi (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta No. 2).

Yukarda adı geçen rehberde gösterilmemiş sokaklar: Fener Sokağı, Saray içi.

Zengin bir arkeolojik sâhayı sınırları içine alan Cankurtaran Mahallesinde bulunan eserler şunlardır:

Topkapu Sarayı Müzesi, Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi, Çinili köşk Müzesi, Ayasofya Müzesi, Ayasofya Hamamı, Ayasofya İmâreti, Saray burnunda Atatürk Heykeli, Gülhâne Parkında Gotlar sü-

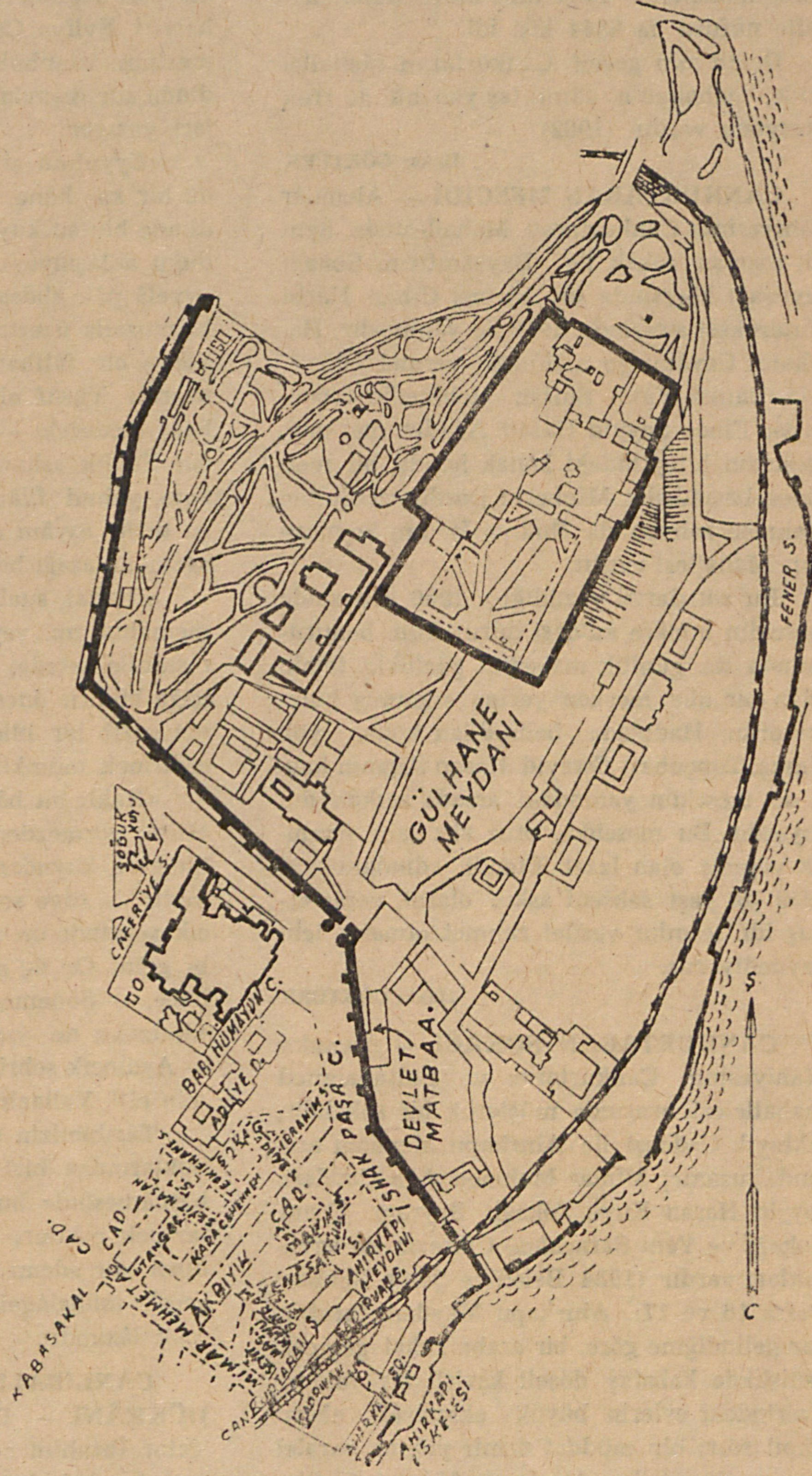
tûnu, Gülhâne Parkı köşesinde Alay köşkü, yalı boyunda Sinan Paşa köşkü kalıntısı, Ahırkapu deniz feneri, İshak Paşa Camii, İshak Paşa Hamamı (harab), Ayasofya türbeleri, Tevkifhâne Sokağı köşesinde Sancakdar Türbesi, Fetih şehidleri makamları, Üçüncü Sultan Ahmet Meydan çeşmesi.

Bu mahallenin sınırları içinde tesbit ettiğimiz çeşmeler şunlardır: Üçün- Sultan Ahmet Çeşmesi (B.: Ahmed III. Çeşmesi), Soğukçeşme Sokağında Nâzır İsmail Efendi Çeşmesi (1216 = 1801 - 1802), Tevhâne binası köşesinde Nakşi Kadın Çeşmesi (1203 = 1788 - 1789), Yeni Saraçhâne Sokağında İnce Alemdarzâde Mehmed Paşa Çeşmesi (1273 = 1857), Ahırkapı Meydanında Kethüda Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi, Ahırkapu Feneri Çeşmesi (1006 = 1597 - 1598), Sinan Paşa harâbesi altında Sinan Paşa Çeşmesi (998 = 1590).

Sâir bazı binalar şunlardır: Câferiye Sokağında Erdebil Tekkesi; Soğukçeşme Sokağında Malatyalı İsmail Ağa Tekkesi, Üçüncü Sultan Selim Vâlidesi Mihrişah Sultanın ihyâ ettiği İmrahor Ali Mektebi (1207 = 1792 - 1793).

Bu mahallenin sınırı içinde bulunan resmî dâireler: Darbhâne ve Damga Matbaası, Millî Eğitim Basımevi, Devlet kitabları mütedavil sermâyesi müdürlüğü, Matbaacılık Okulu, Sarayburnu Askerî Hastânesi, Cild ve Zührevi Hastalıklar Hastânesi, Esnaf Hastânesi, Tekel yaprak tütün Çakım ve işleme atölyesi, İstanbul Cezâ Evi ve Tevkifhânesi, Cankurtaran İlk okulu.

Mahallede 18 bakkal, 5 kahvehkâne, 6 berber, 1 kadın berberi, 4 kasab, 2 aşçı, 2 terzi, 2 kunduracı, 2 kundura tâmircisi, 3 marangoz, 3 odun deposu, 2 garaj, 2 oto tâmirhânesi, 2 tekel bâyii, 1 köfteci, 1 ekmek fırını, 1 hallaç, 1 kırtasiyeci, 1 helvacı, 1 tu-

Cankurtaran Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

hâfiyeci, 1 tenekeci, 1 kalaycı, 1 sandıkcı, 1 gaz ocağı tâmircisi, 1 matbaa, 1 hamam (Akbıyık Hamamı).

700 kadar ev ve apartıman vardır; 1962 de mahalle muhtarı emekli yüzbaşı Bay Hasan Özkırış idi, bu zâtın verdiği rakamlara göre, mahallede 1434 âile oturmakda, mahalle nüfusu da 6844 kişi idi.

Demiryolu geçen Cankurtaran Mahallesinde, mahallenin adını taşıyan bir de tren istasyonu vardır (1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CANKURTARAN MESCİDİ — Alemdar Nâhiyesinin Cankurtaran Mahallesinde, aynı adı taşıyan sokak ile Bayramfırını Sokağı kavuşağı köşesinde idi. Birinci Cihan Harbi Mütârekesi sırasında, 1918 de yanmışdır. Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı vermektedir:

«Bânisi Fâtih Sultan Mehmedin topçubaşısı Elhac Seyyid Hasan Ağadır, merkadi, mescidin bitişitindeki konak içinde, bir merdiven başındadır. Minberin Dördüncü Sultan Mehmed zamanında Rukiye Hanım koymuşdur. Mahallesi vardır.

Bu satırların yazıldığı 1960 senesinde mescidin minâre kâidesi duruyordu, bodurumunda da, günlük maîşetini güçlükle temin eden bir âile mesken yerine sığınmış bulunuyordu. Hadikada bahsedilen konak yok olmuş, Topçubaşı Esseyid Hasan Ağanın kabri de mescidin yanındaki arsada açıkda duruyordu. Bu mescidde otuz altı sene imamlık yapmış olan İzzet Efendi adındaki zât 1959 da yaşı sekseni aşkın olarak vefât etmiş idi, iesmini vesîlei rahmet olması için kaydediyoruz.

Hakkı GÖKTÜRK

CANKURTARAN SOKAĞI — Alemdar Nâhiyesinin Cankurtaran ve Sultanahmed mahalleleri arasında müşterek bir sokakdır, Akbıyık Caddesi ile Ahırkapu Meydanı arasında uzanır; Mimar Mehmed Ağa Caddesi, Seyyid Hasan Kuyu Sokağı, Bayram Fırını Sokağı ve Yeni Saraçhâne Çıkmazı ile kavuşakları vardır (1934 Belediye Şehir Rehberi Pafta 16 ve 17). Ahırkapu Meydanı tarafından gelindiğine göre, bir araba rahat geçecek genişlikde kabataş döşeli kavisli bir yoldur. Üzerindeki evlerin büyük ekseriyeti ahşap yapılardır; bir müddet demir yoluna paralel uzanır, ve gittikçe daralarak Akbıyık Caddesine bağlanır. Kapu numaraları 1 - 31 ve 2 - 100 dür (Kasım 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CAN KUYUSU, CAN KUYUSU MESÎRESİ — Eyyubun şimâlinde bir kuyu ve mesîredir; zamanımızda böyle bir yer ve kuyu mevcud değildir. Onyedinci asrın büyük muharriri Evliya Çelebi, meşhur seyyahatnâmesinin İstanbula tahsis edilmiş birinci cildinde sur dışındaki mâmûreler faslında şunları yazıyor:

«Eyyubun şimâlindeki mezâristan içinde bir kaç hâne vardır. Orada bir beyti kadîmde bir su kuyusu vardır, (bir ayazma olduğu anlaşılıyor). Birinin bir şeyi kaybolsa evvelâ pâk abdest alıp kuyunun kenarındaki musalla üzerinde iki rekât namaz kılar. Sonra bir fâtihai şerîfe okuyarak sevâbını hazreti Yusuf aleyhüsselâmın rûhi şerîfine hediye ederek: — Ey sâhibi pîr!.. Hazreti Yusuf Sıddık aşkına olsun, benim filân akrâbam, yâhud filân evlâdım, yâhud kaybolan şu türlü eşyâm nice oldu?... diye kuyunun ağzından aşağı bağırır.

«Derhal sual ettiği kimse hayatda mı, mematda mı, veyâ kaybolan eşyâ isim ve resmi ile nerede, ve kim uğruladı ise açıkdan açığa bildirir ince bir sadâ zâhir olur. Gaayet garib bir hikmeti acîbdir ki sırrına akıl erdirmek mümkin değildir.

«Hakir bu hâceti bir kaç kere müşâhede ettim; görmezden evvel inanmazdım. Hattâ bir kere kuyudan: — Osman dayım hayatda mıdır?... diye sordum. Kuyudan: — Aydıncık şehrinde un alıyor, yakında gelir!.. cevâbı geldi. On üç gün sonra Osman dayım gelince: — Şâbanın yedinci pazar günü nerede idiniz ve ne yapıyordunuz?.. diye sordum. — Aydıncık şehrinde un alıyordum!.. diye yemin etti. Vallaahü â'lem esrârehü...».

Târihimizin çok zengin ve büyük kaynaklarından biri olan Evliyâ Çelebi Seyyahatnâmesinde buna benzer inanılmaz parçalar pek çokdur; büyük muharririn bir onyedinci asır adamı olduğunu, yerinde şirin düşecek mübalâğaları pek sevdiğini unutmamak lâzımdır.

CANLIBALIKCI TATAR İBRAHİMİN DÜKKÂNI — 1962 senesinde Kumkapulu Tatar İbrahim adında bir balıkçının kendi tuttuğu balıkları kendi eliyle satmak için

bulduğu şirin bir buluşudur. İstanbulun büyük günlük gazetelerinden Hürriyetin foto muhâbiri Alâettin Büte'nin çekdiği bir resim gazetenin 14 Kasım 1962 tarihli nüshasında neşredilmiş ve şu satırlar yazılmışdır:

«Kumkapı'da oturan İbrahim Tatar adında bir balıkçı, kendisine has bir buluş sayesinde daha fazla para kazanmaya başlamıştır. Yıllardır hayatını ve ailesinin geçimini balıktan sağlayan İbrahim Tatar, kendi

Canlıbalıkcı Tatar İbrahim
(Resim : Behcet Cantok)

avladığı balıkları bizzat kendisi satmaktadır. Ancak, bu işi yaparken daha fazla müşteri celbetmek için bir şeyler yapması gerektiğine inanmıştır. En sonunda, sandalını dört tekerlek üzerine yerleştirmiştir. Böylece İbrahim Tatar, denize açıldığından, sandalı tekerleklerden ayırmakta ve bir deniz vasıtası olarak kullanmaktadır. Balık satarken de, sandalı tekrar tekerlekler üzerine oturtmaktadır. İş bilenin, kılıç kuşananın misali, İbrahim, balıklarını şimdi kısa bir zaman içinde satıp bitirmektedir.»

Tatar İbrahimin sandalının baş tarafında «Bu Tatar canlı balık satar» diye bir yazı bulunmaktadır, üstüne de süslü bir sandal tentesi gerilmişdir. Bir büyük şehrin günlük hayatında göz zevkidir.

CANLIBALIK LOKANTASI — Sarıyer vapur iskelesinin hemen yanındadır; burası 1934 tarihine kadar Şirketi Hayriye tarafından kır kahvesi olarak işletilmekteydi. Sonraları muhtelif şahıslar tarafından zamanın yenilikleri ilâvesiyle içkili lokanta olarak, İkinci Cihan Savaşına kadar idare edildi.

1947 senesinden bu yana müzikli, içkili lokanta olarak bır ortaklık tarafından idare edilmektedir.

Denize doğru uzanan terasıyla beraber 900 metrekareyi kaplayan müessese, bir bahçe tarzında düzenlenmiştir. Boğazın en güzel yerlerinden olan mevkii itibariyle lokanta, bilhassa mehtaplı gecelerde çok kalabalık olur.

Her akşam ve Pazar günleri öğle yemeklerinde müzik vardır; gazinoda çalışan orkestralar mevsimden mevsime değiştirilir.

Kış mevsiminde öğle; yaz aylarında ise akşam yemeklerinde umumiyetle turistlere rastlanır.

Ticarî toplantıların, hususî ziyafetlerin ve kokteyllerin de verildiği, yerli ve yabancı şahsiyetlerin uğrağı olduğu Canlıbalık Lokantası, «Turistik» sınıfa dahil bir müessesedir.

25 - 30 personelin daimî çalıştıkları bu lokanta bizzat müessisleri tarafından idâre edilmekte olup, ayrıca bir de «Amerikan bar» ı ihtiva etmektedir. (Aralık 1962).

Halûk AKBAY

CANLIBALIK RESTORANI — Kumkapuda Sirkeci - Florya sahil yolu üzerinde ve tren istasyonuna yakın bir yerde içkili restorandır; 1961 yılında 160 metrekarelik bir sahaya inşâ edilmiştir.

Sahibi olan İbrahim Ünal eski sanâyicilerdendir; Türkiye'de ilk defa düdüklü tencere ile Ünal marka «Alâeddin» tipi gaz sobalarını imâl eden bu zattır. Fakat, 1956- 57 senelerinde tahsisatsızlıktan fabrikasını kapama zorunda kalmış ve bu lokantayı açmışdır.

Rüstik bir yapıdan lokanta binâsının bulunduğu yer, eskiden buzhaneydi, yeni yol için istimlâk edildi. İbrahim Ünal önce, burada bir kahvehane yapmayı tasarlamış, İmar Müdürlüğünden bu iş için ruhsat verilmeyince, bir dostunun da teşvik ve büyük yardımlarıyla küçük bir içkili lokanta açmışdır. Şimdiki giriş kapısından sonraki kısım bilâhare ilâve edilerek mutbak da modern bir hale sokulmuştur.

Öğle ve akşam servisleri yapılan resto-

ran, gece yarısına kadar açık olup kömür sobasıyla ısıtılır. Salonun tavanı, bir orijinallik olarak, hasır ve balık ağlarıyla tezyin edilmiştir. Duvarlar da, bu lokale ayrı bir hava veren muhtelif deniz hayvanı kabuklarıyla süslenmiştir. Zemin taştır ve kilimlerle döşenmiştir. Salonda umumiyetle eksantrik bir loşluk hâkimdir. Ayrıca, giriş kapısının hemen sol tarafına isabet eden duvarda, Kumkapı mendireğiyle balıkçılarını temsil eden bir duvar resmi vardır.

Şehirle irtibatı çok kolay olan Canlıbalık Restoranı, bilhassa mehtaplı yaz gecelerinde dolup taşar.

Kış mevsiminde 150 - 200 kişiyi alabilen salonda 25 masa vardır. Yazın bahçenin de açılmasıyla 500 kişiye servis yapılabilir.

Balık, buranın bir özelliğidir; hususiyetleri arasında balık çorbasıyla Türkiye'de ilk defa burada yapılıp çok meşhur olmuş balık kâğıt kebabı yer alır. Vitrinde mayonezli balıklarını, salatalarını ve taramalarını görenler yılbaşı pastaları zan ederler; pek zevkli sofralar hazırlanır.

Kış aylarında beş müstahdem çalışmakta olup bu adet yazları fazlalaşır.

Gün görmüş, efendi kişi olan İbrahim Ünalın gözü müşterilerinin kesesinde değil, gönlü onların hoşnud ayrılmalarında. İş adamıdır.

Halûk AKBAY

CANLI CENÂZE — Halk ağzı deyim, «gaayet zayif, tâkatsiz» mânasına; bu durum da olup da, olduğu halde ayakda dolaşan, dolaşmak mecbûriyetinde olanlar hakkında kullanılır; misâller:

* Şehbaz ve şehlevend bir delikanlı ağır bir hastalık geçirip kalkmışdır:

— Arslan gibi delikanlı canlı cenâzeye dönmüş!

* Bir köy düğününde pehlivan seyrinde:

— Bunlar da pehlivan mı yâhi... Kaburgaları sayılıyor... hepsi canlı cenâze!..

* Bir uşakdan şikâyet edilir:

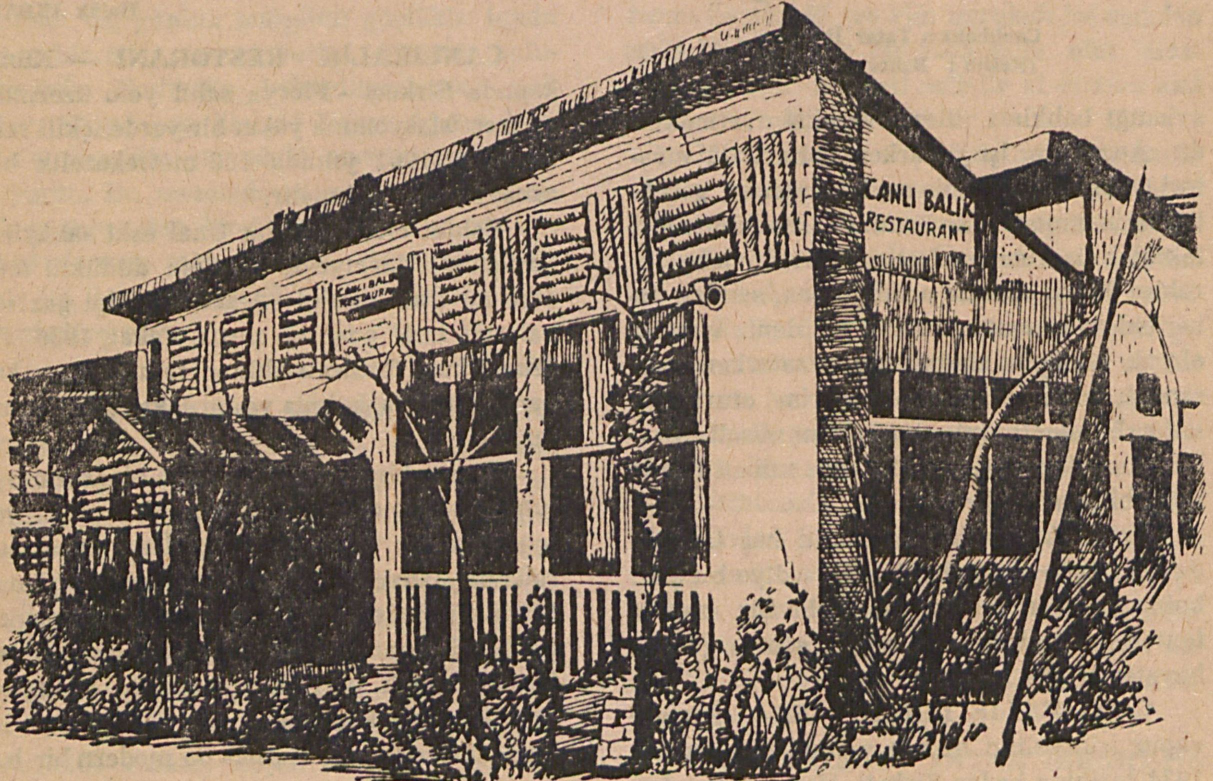
— Nâmuslu oğlandır...

— Namusuna sözüm yok... yok ama bana ateş gibi adam lâzım, senin Hasan adım atmasına üşeniyor, canlı cenâze...

* Gaayet zayıf bir adamı kasd ile:

— Senin canlı cenâze geliyor!...

CAN MEMİ ŞAH — Onyedinci asır ortalarında namlı köçek oğlanlardan, hem güzelliği, hem de oyun hüneri ile makbul ol-

Canlıbalık Restaurant
(Resim : Behcet Cantok)

muş mahbublardan, «Çelebi Kolu» adındaki oyuncu konulun on nefer köçeğinin en güzellerinden biriymiş. Evliyâ Çelebi bu Can Memi Şah'ın ayakdaşlarından oğlanlarla Dördüncü Sultan Muradın huzurunda raksedip padişâhın takdir ve iltifâtına mazhar olduğunu yazıyor. (B.: Köçekler; Oyuncu Kolları; Çelebi Kolu).

Bibl. : Evliyâ Çelebi, Seyyahatnâme, I.

CANONİCA (Pietro) — Çağdaş italyan heykeltraşı; (adının okunuşu Piyetro Kanonika) İstanbulda Taksim Meydanındaki Cumhuriyet Âbidesini yapan sanatkâr; aynı zamanda ressam ve bestekâr olarak da tanınmışdır; şağıdaki hal tercemesini Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: «1869 da İtalyada Torino'da doğmuşdur. Uzun zaman Roma Güzel Sanatlar Akademisi müdürlüğünde ve bu akademinin heykeltraşî bölümü profesörlüğünde bulunmuşdur; klâsik heykeltrâşîde dünyaca tanınmış sanatkârlardandır. Cumhuriyetin ilk yıllarında memleketimize dâvet edilmiş, 1927 yılında Ankarada Etnografya Müzesi önündeki atlı Atatürk heykelini, yine aynı yılda Ankarada Zafer Meydanındaki Atatürk heykelini, 1928 de de İstanbulda Taksim Meydanında Cumhuriyet Âbidesini yapmışdır; 1929 yılında İtalya Akademisine âzâ seçilmiş, 1950 yılında da kaydı hayat şartı ile senatör tâyin edilmişdir». (Türk Ansiklopedisinden kısaltılarak).

CANOTTİ — Adı Kanotti okunur, memleketimzide yıllarca Havas ve Reuter ajanslarının muhâbirliğini yapmış italyan asıllı bir gazeteci; hayatı hakkında maalesef bilgi edinilemedi, ve hattâ küçük adı dahi öğrenilemedi; 1951 yılı eylulünde İsanbulda vefat etti; aşağıdaki satırları, Cumhuriyet gazetesinde ölümü münasebei ile yazılmış bir bendden alıyoruz ki Canottiden bahseden tek gazete olmuşdur:

«Bay Konoti dün (15 eylül) Feriköy Mezarlığındaki âile makberine defnedilmişdir. Babası Selânikde türk jandarmasını ıslâha memur bir italyan yüzbaşısı olup bilâhare türk tâbiiyetine geçmişdir. Kanoti bu sûretle türk vatandaşı olarak tahsilini ikmâl ettikden sonra Mâliye Nezâretinde ıslahâtı mâliye komisyonu özel kalem müdürlüğüne tâyin edilmiş ve mütâreke senelerine kadar bu vazifeyi ifâ etmişdir. Millî Mücâdele senelerinde bir fransız ajansı olan Havas Ajansında Millî Mücâdelemiz lehinde neşriyat yapmak sûretiyle büyük hizmetler îfa etmiş, ve bu hizmeti takdirlere mazhar olmuşdu. Vefâtı basın âlemimizde ve kendisini tanıyanlar arasında teessürle karşılanmışdır».

İstanbul Ansiklopedisi bu necîb vatandaşın hâtırasını şânına lâyık şekilde tesbit edememekle üzgündür.

CANSEVER (Edib) — İstanbul tüccarlarından, antikacı; 1928 de İstanbulda doğdu, babasının adı Fazlı, annesinin adı Penbe hanımdır; iş yeri Büyük Kapalı Çarşıda Sandal Bedesteni Sokağındadır. İlk tahsilini 56. ilk okulda yapdı, Kumkapu Orta Okulunda ve İstanbul Erkek Lisesinde okudu; bu liseyi 1948 yılında bitirerek Yüksek Ticâret Okuluna girdi.

Lisede iken edebiyata son derecede düşkündü, şiirler yazardı; ticâret hayatına atıldıkdan sonra da akademik tetebbûlarını ve şâirliği bırakmadı; Türk Dil Kurumu ve Edebiyatcılar Birliği üyesidir.

Kitab hâlinde basılmış eserleri şunlardır: İkindi Üstü (1947), Dirlik Düzenlik (1954), Yerçekimli Karanfil (1957), Umutsuzlar Parkı (1958), bu sonuncu kitabı Yeditepe Dergisinin şiir armağanını kazandı; Dost Dergisinin bir anketinde de Edib Cansever 1959 yılının en beğenilen şâiri seçildi.

Şiirlerini İstanbul Dergisinde (1944-1946), İzmirde Fikirler Dergisinde (1947 - 1948), Edebiyat Dünyası Dergisinde (1948 - 1949), Nokta Dergisinde (1951), Yenilik Dergisinde (1953 - 1954) neşretmiş, hâlen de Türk Dili, Yeditepe ve Dost dergilerine şiirler ve şiir üzerine yazılar yazmaktadır.

Mefharet Hanımla evlidir, Nuran ve Ömer adında iki evlâdı vardır.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CANSEVER (Orhan) — Mâliyeci; 1929 da İstanbulda doğdu; babasının adı Fâik, annesinin adı Nâciyedir; Bakırköy Kartaltepe ilkokulunda, orta okulunda, İstanbul Ticâret Lisesinde okudu ve 1951 de Yüksek Ekonomi ve Ticâret Okulunu bitirdi; 1952 de Specia İdhâlât Şirketi muhâsibi, 1953 - 1954 de Puro Sabun Fabrikası müdürü oldu, 1953 de Sultanhamamında bir muhâsebe bürosu kurdu, 1958 de dâhilî ticâretle iştigal eden bir firma kurdu; hâlen iş yeri Sultanhamamında Kefeli Hanındadır. Evli ve bir evlâd sâhibidir; almanca bilir; Yüksek Ticâreti Bitiren-

ler Cemiyeti Üyesidir; yüzme, voleybol ve futbol sporlarını sever, piyano ve akordeon çalmaya meraklıdır. (1962).

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CANSU HANI — Eski adıyla Salih Efendi Hanı, Marpuççular Alacahamam Caddesinde 12 kapu numarasını taşıyan binâdır.

Mimarı bilinmeyen bu han 150 - 200 senelik tahmin edilmekte olup eski Gümrük Nâzırlarından Salih Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Nesilden nesile intikal eden han, zamanla 480 hisseye ayrılmışdır. Hisselerin büyük bir kısmı, Büyükada'da «Splendide Palace» ın sahibi, merhum Kâzım Paşa'nın damadı İsmail Tokgöz ile bu şahsın hemşirelerine aitti. Bilâhare bu hisseler de, Camcı Albert Siyon adlı piyasaca mâruf bir tüccar tarafından satın alınmıştır.

1943 senesinde Varlık Vergisi çıkınca; Konya eşrafından tüccar Ali Rıza ve Abdurrahman Cansu kardeşler binâyı, yukarıda ismi geçen zattan satın almışlardır.

Han, 140 metrekarelik bir sahaya, dükkânlar hariç olmak üzere iki kat olarak inşa edilmiş; Cansu kardeşlere geçince de ufak bir tamir görerek binaya 1,5 kat daha ilâve edilmiştir.

Hâlen 24 odası ve 4 mağazası bulunan handa kira bedelleri 40 T.L. olarak tesbit edildi. (Aralık 1962).

Halûk AKBAY

CANSU HANI — Yeni bir handır; 1962 senesinde mimar-mühendis Şekerciyan tarafından, 130 metrekare üzerine ve 4 katlı olarak inşa edilmiştir.

Nuruosmaniye, Şeref Efendi Sokak'ta bulunan hanın sahibi Abdurrahman Cansu adlı zattır.

18 odası ve altında da 3 dükkânı olan handa kiralar, Belediye'nin yeni Kira Kanununa göre âyarlanmıştır. (aralık 1962).

Halûk AKBAY

CANSU (Satvet) — Mâliyeci, 1916 da İstanbulda doğdu, 1939 da Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi; Mâliye Bakanlığı Büdce ve mâlî Kontrol Umum Müdürlüğünde bir memuriyetde bulundu, 1943 de Sümer Bank müfettişi oldu, bu satırların yazıldığı sırada Sümerbank İstanbul Satış Müdürü idi. (1962)

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CANSUNAR (Kemal) — Avukat; Gaziantebde doğdu; babasının adı Ahmed, annesinin adı Yümnâ'dır; Gazianteb Cumhuriyet ilk okulunda, Gazianteb Lisesi orta kısmında, Kuleli Askerî Lisesinde okudu; Ankara Hukuk Fakültesini bitirdi, 1952 ile 1954 arasında Edirnede hazîne avukatlığı yapdı, 1954 den 1956 ya kadar Uzunköprü ve Meriç hazîne avukatı oldu, 1956 da Istanbula gelerek serbest avukatlık yapmağa başladı; Levend Kolejinde Yurddaşlık öğretmenidir; diş hekimi Olcay hanımla evlidir; Murad (doğ. 1957) ve Simten (doğ. 1959) adında iki evlâd sâhibidir. Fransızca bilir; Cumhuriyet Halk Partisi ve Gaziantebi Tanıtma Cemiyeti üyesidir. Güreşi, futbolu ve deniz sporlarını sever; iş yeri Lâlelide Ordu Caddesinde Cihan Saraydadır.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CANSUNAR (Olcay) — Diş doktoru; 1933 de Elmalıda doğdu, babası Feyzi Kalkancı, annesi Rahşende Hanımdır; Avukat Kemal Cansunarla evli ve iki çocuk sâhibidir. (B.: Cansunar, Kemal). 1951 de Çamlıca Kız Lisesini, 1955 de Diş Hekimliği Okulunu bitirdi; muayenehânesi Lâlelide Ordu Caddesinde Cihan Saray Apartımanındaki ikaametgâhındadır; fransızca bilir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CAN SUYU — Bağçıvan ıstılâhı, «tohum, fide veya fidan, bir bitki toprağa ekildiğinde verilen ilk su»; İstanbulun hâneberduş pırpırılar argosunda kötü mânâda kullanılır, ekseriyâ kaba ağız şakası olarak kullanılır, meselâ: «Ulan ne siftinip büzülüyorsun be, gel bir can suyu vereyim de diril» derler.

CANTOK (Mehmed Behcet) — Kartograf, ressam; hünerli ellerinden her iş gelir bir sanatkâr; bu ansiklopediye, göz nuru ile büyük emekleri geçmiş pek kıymetli arkadaş; şu âlemi fânînin hem zevkü sefâsını sürmüş, hem feleğin cefâ ve kahrini görmüş, ruh metâneti asâletinin bürhânı, izzeti nefis üzerinde son derece hassas, kendi mahremiyetinde rind adam; 1901 de İstanbul Hasköyde Keçecipîri Mahallesinde doğdu; tesbit edilebilen dört kuşak denizci bir âilenin evlâdı, bahriye kıdemli yüzbaşılarından Tahsin Beyin oğludur; ki Tahsin Beyin dedesi Behçed Kaptan Sinob Baskını fâciası şehidlerindendir.

Behcet Cantok mahalle mektebini sem-

tinde bitirdikten sonra Eyyub Askerî Rüşdiyesine girdi, bu mektebin kapanması üzerine Südlücede Hoca İshak Efendi Nümûne Mektebine yazıldı, sonra Bursaya, Işıklar Askerî İdâdisine gitti. Babası Tahsin Bey ittihadcıları sevmez, muhîtince müfrid itilâfcı olarak tanınmışdı, 1922 de kayboldu. Avrupaya kaçdı denildi, kendisinden hiç bir haber alınamadı; Behcet, en küçük bir geçim kaynağı bulunmayan anası ile kız kardeşine bakmak için Işıklardan ayrılarak bir baba arkadaşının delâleti ile Şirketi Hayriye Fabrikasına raspacılıkla girdi, amele oldu. Bir müddet sonra da askere alındı ve Giresun Jandarma Mektebine gönderildi.

Behcet Cantok
(Resim : kendi eli ile)

Çocukluğundan beri mûsikiye merâkı vardı; usûl ve nota bilmiyordu, fakat kulakdan kapma olarak güzel şarkı söylerdi, sesi de tatlı idi, asker ocağında klârinet çalmağa heves etti. Çok güzel gemi maketleri yapardı. Bir gemi maketine bir klârinet aldı, askerlik görevini yaparken bir yandan da kısa bir zamanda bu sazı çok güzel çalmaya başladı. O zamanlar Türkiyenin her tarafında bir dans merakı başlamış, her yerde barlar açılıyordu; Giresunda da iki bar açıldı; Behcet Cantok üç asker arkadaşı ile bir caz topluluğu kurdu; izinli çıkdıkları zamanlarda bu barlarda çalışıp hayli para kazandılar, hattâ terhislerinde Giresunu terketmediler, Behcet nâfia müdürlüğünde küçük bir de memûriyet buldu, emvâli metrûkeden bir ev satın aldı; ve Giresunda sekiz sene kaldı; mûhitinin sevilen bir sîmâsı oldu. Nâfiadaki memûriyeti lâğvedilip barlar da evvelki çılgın rağbeti kaybedince Giresundaki evini satarak 1931 de İstanbula geldi. Yine çocukluğundan beri resim yapardı, icâzetnâmesi olmamakla berâber çok güzel sülüs, tâlik ve rik'a yazardı; arkadaşlarından ûdî Hülühülü Hakkının ön ayak olması ile Devlet Matbaasına kartograf-ressam olarak girdi; ve burada dört yıl çalışdı; sonra Nazilli Basma Fabrikasının grave kısmına girdi, bu fabrikada çalışır iken hükûmet tarafından bir işçi-san'atkâr kaafilesi arasında Moskovaya tahsîle gönderildi; ve orada altı ay kaldı, dönüşünde İstanbulun basın âleminde serbest hayata atıldı; evvelâ İsrael Levi Matbaasında, sonra Türkiye Yayınevinde aylıklı ressam oldu; bir ara Vatan gazetesinde çalıştı, İkinci Cihan Harbi yıllarında Amerikan Harb Haberleri Ofisinde kartografİık yapdı; bu ofis dağılınca, Ankara Caddesi yanında Cağaloğlu Yokuşunda müstakil bir dükkân-atöliye açarak etiket ressamlığı yapdı; piyasada hayli iş bulmuş durumda iken, dükkân sâhibinin iş hayatına atılması Behceti yersiz bırakdı ve güzel durumunu son derecede sarsdı. O sıralardadır ki bu İstanbul Ansiklopedisi, Reşad Ekrem Koçu ile Mehmed Ali Akbayın teşriki mesâisi ile ihyâen intişâra başladı ve R. E. Koçunun bu şehir kötüğünde kıymetinden faydalanacağı sîmalar arasında ilk hatırladıklarından biri Behcet Cantok oldu.

Kıymetli sanatkâr bâdenin meclûbudur; hiç evlenmemişdir, yârı gamkusârı şarabı erguvandır.

CANYAKAN — Yeniçeriliğin son devrinde yaşamış ve güzelliği ile meşhur olmuş Galatanın kaldırım kopuklarından bir nevcivan; Bizim gençliğimizde Salıpazarı Deniz Hamamı gaayet şenlikli bir yerdi, Tersânenin, Galatanın, Tophânenin bütün kabadayı, zıpırları, külhânileri ve o semtlerin, kendi kadrü kıymetlerini bilmeyerek altın adlarını bakır yapmış tâze bıçkınları hep orada toplanır, hâyü hûy içinde bir acâib cünbüşler olur giderdi. Ağızdan kulağa nakledilegelmişdir, üzerinde kararmış acâib bir leke bulunan çürük bir tahtayı her sene hamam kurulurken aynı yere çakarlar ve derlerdi ki bu hamam yeniçerilik devrinden kalmışdır, namlı yeniçeri zorbalarından Karayılan baltalı mahbûbu (B.: Balta) Galatalı Canyakan için iki kalyoncu neferini kıtır kıtır kesmişdir, işte bu leke o kalyoncuların kanıdır. Mâhud tahtanın muhâfaza edilip her sene aynı yere çakılmasının sebebi de uygunsuzlara, yüreğinde fesad olanlara ibret olması içinmiş. Yârimiz ve destancılıkda üstâdımız Tophâne ketebesinden Üsküdarlı Âşık Râzi bir gün bu

Canyakandan konuşulur iken şu manzûmeyi yazmış idi:

Salıpazarında deniz hamamı
Gaayet şenliklidir her yaz eyyâmı
Anda cem olmuşdur cümle mehâbib
Hem cümle âşıkan şâirü edib
Şu yelkenci şu kayıkcı güzeli
Fermeneci dilberi saçları telli
Topukludur yemenici civanı
Kebûter misâli takla atanı
Varolcu güzelde gör perendeyi
Hem temâşâ eyle şu küçükbeyi
Nilgûn peştemalı ince belinde
Ayağında nazı cilve elinde
Reftâr ider dilber tâvus misâli
Boynunda nice yüz âşık vebâli
İşmar etti sandım ayyar gamzesi
Meğer aldaturmuş kâfir herkesi
Açdım âguuşumu ben ol hümâye
Pertav etti kaçdı şehbaz deryâye
Kimdir dedim âyâ aceb şu fettan
Dediler ki nâmı anın Canyakan
Kaldırım kopuğu o Galatalı
Çorbacının civeleği baltalı
Karayılan nâm bir ejderi heftser
İki kolyoncuyu anınçün keser
Güzellere kötü gözle bakanlar
İbret alsun diye silinmez kanlar

Salıpazarı karakolunda İbrâhim Efendi adında bir lâz komiser vardı, beş vakit namazında müslüman adamdı. nâmus dâvâsında gaayetle mutaassıb ve mütecellid, ite köpeğe göz açdırmaz, kuyruk sallatmaz, yakaladığını tepeler, mazbut zâbit adamdı, bir gün biz hamamda iken geldi, mâhud kanlı çürük tahtayı kendi eliyle sökdü, balta ile paraladı, «burada edeb ve nâmusun muhâfızı bu tahta parçası değil, kanundur, devletin zâbıtasıdır, onlardan korkmayan şerîr bu çürük tahtadan mı korkacak» dedi idi.

Vâsıf HİÇ

CARAKAYT (= Şua) — 21 Mayıs 1947 tarihinden 22 Mart 1952 tarihine kadar şehrimizde, muharrir ve şâir Haçik Amiryan (Doğuşu 1915 de) tarafından 224 sayı neşredilen haftalık ermenice edebî bir gazetedir. Neşriyat müdürlüğü önce Agop Sıvaslıyan, sonra H. Amiryan, müteakiben Nubar Azaryan ve bilâhare tekrar nâşir tarafından ifâ edilmiştir. İstanbul'dan ve hariçten yazarları meyanında, 1949 dan itibaren bu satırların muharrirlerinin de sonuna kadar muntazaman makaleleri dercedilmiştir.

Kevork PAMUKCİYAN

CÂRİYE — Günlük cemiyet hayâtında esirliğin, milletler arası bir anlaşma ile kaldırıldığı ve bundan böyle kesin olarak men edildiği 1885 tarihine kadar bizim memleketimizde de esircilerden satın alınarak evlerin, konakların, sarayların haremlerinde muhtelif işlerde boğazı tokluğuna hizmetçi olarak kullanılan çeşidli ırk ve milletden esir kadın ve kız; halayık (erkeğine köle yâhud gulâm denilir;. B: Köle; Gulâm).

Cariyeler ya istilâ veya fethedilen memleketler halkının harb esirleri arasından çıkarılıp toplanmış; yahud esir ticâreti ile meşgul ve «esirci» denilen kimselerin adamları tarafından âşiretinden, kabilesinden çaldırılmış çocuklar olmuş, ve yahud da çocuklarını esircilere satan bâzı kavimlerin (çerkesler gibi) evlâdlarını teşkil etmişdir.

Asırlar boyunca Türkiye ve bu arada İstanbul Esir Pazarında ve esircilerin de satılan câriyeler umumiyetle zenci, habeşî, mağribî, arab, iranlı, gürcü, çerkes, ermeni, rum, megrib, rus, ukraynalı olmuşlardır. (B.: Esir Hanı; Esir Pazarı; Esirci).

Câriyelerin kıymetleri, bedelleri sıhhatlerine, terbiyelerine, iş hüneri ve kaabiliyetlerine, hânendelik, sâzendelik ve rakkaselik gibi sanat kültürlerine, körpeliklerine, vücud yapısı ve yüz çizgileri güzelliklerine denk olarak tesbit olunurdu. Bir kısmı doğrudan hizmet için, bir kısmı da sâhibi olacak erkek tarafından istifrâş edilmek üzere satın alınırdı. (B.: Odalık).

Mehmed Zeki Pakalın «Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri» ismindeki büyük himmet eseri ansiklopedik lûgatında «Câriye» maddesinde şunları yazıyor:

«Bir mal sâhibi malında nasıl tasarruf hakkını hâiz ise, câriyelerin sâhibleri de câriyelerini tasarrufta aynı haklara mâlik idiler; câriyelerini hizmetlerinde kullanırlar, odalık ittihaz ederler (istifrâş ederler), ve nihâyet arzû ettikleri zaman da satarlardı. Bir zamanlar at ve eşyâ vesâire nasıl hediye edilirse, câriye de küçükden büyüğe, akrandan akrana öylece hediye edilirdi. (B.: Turhan Sultan, Hatice; Gülnüş Sultan, Rabîa); bâzı kere o gibi câriyeler bir müddet sonra efendilerinden çocuk dünyaya getirerek bulundukları konakların, (sarayların) vâlideliğini, sâhibeliğini ihrâz ederlerdi. (Efendisi bir pâdişah ise çocuk dünyaya getirince haseki sultan -pâdişâhın nikâhlı karısı-, o çocuk da bir

oğlan, şehzâde ise, oğlu pâdişah olduğu takdirde vâlide sultan olurdu).

«Câriyelerin tâlim ve terbiyesi pek kazançlı bir iş idi. O yolda para kazanmak isteyen kimse esir pazarına gider, zekâ ve istîdad sâhibi bir câriye satın alır; câriyeye şiir ve edebiyat, şarkı ve çalgı, Kur'ân okuma, ev idâresi gibi şeylerden birini öğretir, sonra aldığı fiatın bir kaç misli ile satardı.

«Osmanlılarda son zamanlara kadar konak ve saraylar câriyelerle doluydu; yüzlerce câriyesi olan vezirler Osmanlı târihinde pek çokdur.

«Vezirlerle devlet erkânı pâdişâhlara güzel câriyeler takdim ede gelmişlerdir. (Bu sûretle saraya giren kız haseki sultan, bir gün de dolayısı ile vâlide sultan olunca, kendisine bu ikbâl yolunu açan vezire, eğer sağ ise, sarayda büyük bir hâmi olurdu. Fakat meselâ, Girid Adasında Retimolu bir rum kızı olan Rebîa Gülnûş Sultan saraya Retine fâtihi Deli Hüseyin Paşa tarafından takdim edilmiş bir câriye idi. Dördüncü Sultan Mehmedin çılgın bir aşk ile bağlandığı haseki sultanı olduğu halde, bir müddet sonra Deli Hüseyin Paşayı sadırâzam Köprülü Mehmed Paşanın pençesinden kurtarmaya teşebbüs etmemişdi).

«Zenginler kızlarını evlendirdikleri zaman çeyiz eşyâsı arasında, kudretlerine göre bir veyâ birkaç câriye verirler idi, (bunlara çeyiz halayığı denilirdi).

Câriye
(Resim : C. Biseo)

Çerkes Câriye
(Resim : C. Biseo)

«Osmanlı saltanatının son devrinde câriyelerin çoğu Çerkes, Gürcü idi. Çerkeslerin ve hele Gürcülerin içinde pek güzelleri vardı (B.: Çafîre; Çıgal). Sudandan getirilmiş olan zencî câriyeler de epey bir yekûn teşkıl ediyordu; yalnız ötekilere olan rağbet, berikilere olandan fazlaydı; çünki çerkes ve gürcüler aynı zamanda odalık hizmetini de görürlerdi.

«Câriyeler (bâzan) sâhibleri tarafından azad edilirlerdi; bir esiri azad etmek islâmiyetde büyük sevabdır; bu takdirde câriyeye bir azad kâğıdı verilir (Bundan sonra artık hiç kimse tarafından tutulamaz ve esirdir diye tekrar satılamazdı). İçlerinden bâzıları azad kâğıdlarını muska gibi boyunlarında taşırlardı.

«Câriyeler, sâhiblerinden memnun kalmadıkları zaman diğer birine satılmasını isterdi; arzusu yerine getirilmezse kaçar, (sığındığı yere durumunu anlatır, kendisini sattırır, bedeli de kaçdığı sâhibine ödenirdi); câriye kaçarken yanına yalnız çamaşırını alırdı; kaçdığı alâmet olarak çıkdığı kapunun yanında terliklerini bırakırdı. Sığındığı yerden de câriyenin kendilerinde olduğu kaçdığı kapuya haber verilirdi. (Kaçak bir câriyeyi saklamak suç idi).

«İstanbulda câriye satışından devlet adına «pençik» denilen ve bir fındık altınından ibâret maktû bir vergi alınırdı. Hicrî 1215 (milâdî 1800 - 1801) senesinde bu maktû vergi yerine satış bedelinden yüzde üç resim alınmaya başlandı» (Mehmed Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri).

Esirciler ırz ve nâmus maddesinden zincirleme kefâlete bağlı idi. (B.: Esirciler); buna rağmen câriye alım satımında büyük yolsuzluklar, rezâletler olur, bir iki kıymetlice şey ile tatmin edilen câriyeler ahlâksız esirciler elinde fuhşa sevkedilir, ve zamanımızın tâbiri ile «sermâye» olarak kullanılırdı. Bu rezâletler üzerine acı fakat kıymetli vesîkalar vardır. Aşağıdaki satırlar, Esir Pazarında câriye alım satımı üzerindeki rezâletlerin men'î için İstanbul Kadılığına gönderilmiş bir fermanın metninden Refik Ahmed Sevengil'in kalemi ile çıkarılmışdır:

«Üçüncü Sultan Murad zamânında genişleyen rezâletlerden biri de esir ticâretidir; o devirde fuhuş câriye alım satımı şeklinde tecellî ve inkişâf etmişdi. Senelerden beri köle ve câriye ticâreti ile meşgul tanınmış ve kefilli esirciler hâricinde bâzı kimseler türemiş, kendilerine esirci süsü vererek Esir Pazarında dolaşmaya, «satılık câriyedir!..» diye ellerinin altındaki fâhişeleri şuna buna peşkeş çekmeye başlamışlardı. Erkek müşteriler bu kabil kadınları gaayet cüz'î fiyatla sözde satın alırlar, tecrübe için bir mikdar pey bırakırlar, kendi bekâr odalarına götürürler, günlerce kapatup kullandıkdan sonra «beğenmedim!...» diye geri getirirler, bırakdıkları pey parası fâhişenin ücreti yerine geçerdi, mâhud düzme esirciler de bu kadınları geri alup ayni tarzda başka müşteriler tedârikine bakarlardı. Bu ticâret hayli kârlı olduğu için, sâhibleri çoğalmışdı, bu kabil esirciler arasında bilhassa hüviyeti karışık yaşlı kadınlar vardı.

«Kefilsiz dellâllar türemişdi. Bunlarda esirci kadınlardan genc ve yakışıklı câriyeleri müşteriye göstereceğiz diye alırlar, ve bekâr tâifesi levendlerle kaparlar, onların türlü heves ve ihtiraslarına bâziçe yaparlardı.

«Şikâyetler üzerine İstanbul Kadılığına gönderilen hicrî 991 şaban tarihli bir ferman ile (ağustos 1583) bu rezâletlerin önüne geçilmeye çalışılmışdır» (Refik Ahmed, İstanbul nasıl eğleniyordu).

Tarih kaynaklarımızda vezirlerin ve pâdişahların haremlerini dolduran câriyeler üzerine hayli kayıd vardır; meselâ en namlı amirallerimizden Kılıç Ali Paşa câriyelere düşkünlüğü ile meşhurdur, hem öyle ki geceleri dâimâ bir bâkire ile yatardı. Kaba bir hesab ile bir sene içinde 365 kız istıfrâş ediyor demekdir; devrin müverrihlerinden Selânikli Mustafa Efendi Kılıç Ali Paşanın ölümünü şöyle anlatıyor: «Yirmi gün kadar ağırca hasta yattı, hâzik tabib hastalığını teşhis edip verdiği faydalı ilâçlarla tamâmen sıhhat ve âfiyet buldu, lâkin yaşı doksana yaklaşmış olduğu için dünyâ lezzetlerine hırsı artmış, güzel câriyelere yaklaşmakdan kaçmazdı, dâimâ onlarla oynaşda idi; tabib ise artık kadınlarla sohbetden perhiz etmek vâcibdir diye tenbih etmişdi, yoksa ömrü zâzenîn ele girmez demişdi. Ali Paşa tabibin

Çubuk içen hanım ve kahve getiren câriyesi
(Bir gravürden)

yasağını dinlemeyüb o gece bir bâkire câriye ile cünbüşe başlayınca ruhu bedeninden âhirete uçmuşdur; 19 receb 995 (milâdî 25 haziran 1587).

Bâzı vezirler câriyelerinden harbe giderlerken dahi ayrılamamışlardır; meselâ onyedinci asır ortalarında Ânadoluda isyan etmiş olan Abaza Hasan Paşanın tenkiline memur edilmiş olan Murtazâ Paşa bu celâlî cengine giderken yanında bir sürü câriye götürmüş idi, Evliyâ Çelebi şöylece anlatıyor:

«Ilgın muharebesinde zafer Abaza Hasan Paşada kaldı. Murtazâ Paşanın altınlara ve mücevherlere gark olmuş nice câriyeleri, ki her biri bir güneş parçası, ammâ güneş ışığından bile gizlenmiş ve türlü nimetle nâz içinde beslenmiş kızlardı, her biri bir Anadolu ülkesi haracı değerdi, o kış ortasında başı açık, yalın ayak meydanda kaldılar, cümlesi Abazalı sarıca ve sekban levend haşarâtı eline geçdi, esvaplarını ve mücevherlerini soyup kendilerini uryan olarak Hasan Paşaya götürdüler. Abaza Paşa kızları görünce:

— Bre Murtazâ Paşa!.. ayıp değil mi, ki, yiğit olasın ve nefsin belâsı için bu kadar fâhişeyi islâm ordusunda taşıyıp âleme böyle rezil olasın!.. tez şehbazlarım bu câriyelerin esvâblarını ve donlarını ve halhal ve bileziklerini verin!.. demiş.

«Hak bu ki merdlik göstermiş; kızlar, iâde edilen esvablarını giymişler, tahtırevanlar üzerinde yine esir olmuş harem ağaları ile berâber Murtazâ Paşanın kaçıp sığındığı Afyon karahisarına gönderilmişler».

Osmanlı pâdişahlarının hemen hepsi câriyelere iltifat etmişlerdir; fakat aşırı derece câriye düşkünü olarak tanılanlar Üçüncü Sultan Murad ile Sultan İbrahim olmuşdur. R. E. Koçu «Osmanlı Pâdişahları» adındaki eserinde Üçüncü Sultan Muradın hayatını anlatır iken şunları yazıyor:

«Haremdeki sultanlar mücâdelesine Vâlide Nûrbânû Sultan Safiye Haseki Sultanı gölgede bırakmak için pâdişaha her gün bir dilber bâkire câriye takdim ediyordu. Sultan Murad bu yer yüzü hûrilerine evvelâ kayıdsız kaldı. Safiyenin mütemâdiyen artan nüfûzu karşısında pâdişâhın kız kardeşi ve sadrâzam Sokollu Mehmed Paşanın zevcesi, İsmihan Sultan da vâlide sultan tarafına geçdi, bir gün lütfen bağçesine gelen Sultan Muradın huzûruna iki mehpâresi bîhemtâ, iki bâkirei râna câriye çıkardı; kızlar saz çaldılar, şarkı söylediler, raks ettiler. Pâdişah alâka gösterince İsmihan Sultan câriyeleri hemen kendisine hediye etti, elmaslarla donatıp sarâyı hümâyuna gönderdi. Fakat o gece kızların vasıllarından kâm almak isteyen Sultan Murad murâdına nâil olamadı, son derece üzgün, derdini anasına açdı. Vâlide Sultan hiç tereddüd etmedi: — Bir cadının oyunudur!.. dedi. Cadıdan kasdı Safiye Sultandı; pâdişahdan izin aldı, gözde hasekilerin câriyeleri haremin kara hadım ağaları elinde işkenceye verildi. Kızlar genç pâdişâhın Safiye Sultandan başkasını görmemesi için büyülü olduğunu söylediler, yapılan büyü bulundu, erbâbı eliyle çözüldü, Sultan Muradın düğümü açıldı, azgın bir genc boğa oldu. Esirciler sarayı hümâyuna kız yetişdiremez oldular, 200 altınlık câriyelerin fiatı 1000 altına çıkdı. Zaman oldu ki, sarayın beş altı odasında birden şehzâde ve sultan beşikleri sallandı, Sultan Muradın, yirmi sene süren pâdişahlığı zamanında 135 evlâdı dünyaya geldi».

Aynı yazar aynı eserinde Sultan İbrahim için de şunları kaydediyor: «Ağır bir sinir hastasıydı, tıb ilmi bu hükümdarın hastalığının adını zamanımızda koymuş, elemi asabî demişdir. Bulûğ çağını, her an ölüm korkusu ile titrediği mahbesinde idrâk etmişdi, ve erkeklik kudreti pek kısa sürmüş, bir fecrî kâzib olmuşdu. 16 - 17 yaşında tığ gibi bir nevcivan iken odasına konulan güzel bir câriye karşısındaki aczi de hastalığını gün günden artdırmışdı. Tahta çıktığı zaman yirmi beş yaşında idi. hânedanın tek erkeği idi, düğümlenmiş erkeklik kudreti açılmaz ve bir oğlu dünyâya gelmezse Osmanlı Hânedanı munkariz olacakdı.

«Hekimler ve hocalar el birliği ile çalışdılar: Vâlide Sultan ile saray ve devlet erkânının cevâhirle süsleyerek takdim ettikleri biri öbüründen güzel bâkireler, bikri nâ şüküfte câriyelerle münebbih ve muharrik mâcunlar nihâyet o meş'um düğümü çözdü» (R. E. Koçu, Osmanlı Pâdişahları).

Mücevherlerle süslenerek pâdişahın koynuna konulmak üzere saraya hediye edilen câriyelerden biri elbet ki veliahd şehzâdeyi doğuracakdı. Devlet ve saray erkânı bu şe-

refi kazanmak yolunda öyle hırslı bir rekabete girişmişlerdi ki İstanbulda ve hattâ bütün Türkiye esir piyasası karışmış, câriye fiatları dört beş misli artmışdı, ve İstanbul sarayında Haremi Hümâyun, tek bir horozun etrâfına yığılmış piliç tavuklarla muhteşem bir kümese dönmüşdü.

Câriyeler İstanbul masallarında da mühim bir yer alır; meşhur Tayyarzâde Hikâyesinin kahramanlarından biri Cevâhirli Hanım Sultanın dilber câriyesi Sahbâ Kalfa; Silâhşor kızı Rabîa Hâtun ile Karakollukcu Yusuf Hikâyesinin kahramanlarından biri câriye Letâif'dir.

Hakikî hayat sahnesinde güzellikleri yüzünden kıskanç hanımlarının türlü cevri ve cefâsına uğramış bedbaht câriyeler pek çok olduğu gibi, bilhassa kindarlıkları ile meşhur zencî câriyeler arasından da sevmedikleri hanımları kıtır kıtır kesmiş kaatiller çıkmışdır.

Aslı arabca olan câriyenin cem'i «cevâri» dir; eski metinlerde ekseriyâ öyle, meselâ «falanın cevârisi» diye kaydolunur.

CÂRİYELER DÂİRESİ — İstanbulda Topkapusu Sarayında Haremi Hümâyunda Câriyeler Dâresi, haremin en geniş, en büyük parçasıdır, bir tarafında Vâlide Sultan Dâiresi, bir tarafında da Karaağalar Dâiresi bulunmaktadır (B.: Vâlide Sultan Dâiresi; Karaağalar Dâiresi, Topkapusu Sarayı). Bu geniş dâire, her parçası ayrı ayrı târife değer husûsiyetlerle, hârikulâde zengin tezyinâta sâhib değildir. Fakat, taşlıkları, aralıkları, merdivenleri, saçakları, kâh ışıklı ve kâh loş manzaraları ile romantik bir yerdir. Ve nihâyet saraya, satın alınmış bir güzel kız olarak giren türlü ırk ve milletden binlerce câriyenin bin türlü ihtiras ve hayâl ve mahrûmiyetlerle dolu hayatı göz önüne getirilirse, Câriyeler Dâiresi insana biraz da hüzün ve melâl verir; pâdişâhın iltifâtına nâil olamayan bir güzel kızın, şehzâdelerden birinin âguşuna teslim edilmek ümidi vardır; ona da kavuşamazsa, bir gün pâdişâhın bir sâdık bendesine ihsan ve çırağ edilmesi muhtemeldir. Vâlide Sultanın veya sultanlardan birinin hizmetine ayrılması, bu ihtimâli daha yakınlaşdırır, kolaylaşdırır.

Câriyeler Dâiresinin Vâlide Taşlığına bakan kısmının önünde (B.: Vâlide Taşlığı) bir sıra sütunlarla bir revak vardır; Câriyeler Dâiresinin merkezini teşkil eden câriyeler taşlığında da dokuz memer sütun üzerine atılmış bir revak görülür. Câriyeler Taşlığından bir merdivenle Haremi Hümâyunun bağçesine inilir. Bir ikinci merdiven de harem bağçesinin yanında bulunan ve «Cenâzelik» denilen yere iner. Cenâzeliğe inen merdiven aslında 54 basamak olduğu halde haremi hümâyun halkı arasında ismi «Kırkayak» dır. Çırağ edilip dünyâ evine giremeyen bir câriyenin son nasîbi de, bir teskere üzerinde ve bir beyaz örtü altında Kırkayakdan Cenâzeliğe indirilmek ve orada gasil, techiz ve tekfinden sonra Osmanlı Padişahlarının sarayını terketmekdir.

Haremi Hümâyunda bütün câriyelerin en büyük âmiri «Hazînedar Usta» ünvânını taşıyan en kıdemli câriye idi. Pâdişah, Haremde bulundukça, pâdişah hizmetine ayrılmış câriyelerle berâber pâdişâhın yanında bulunurdu. O zamanlar câriyeler Dâiresine «Vekil Usta» ünvânını taşıyan câriye nezâret ederdi.

Câriyelerin yatak odalarına taşlıkdan bir merdivenle çıkılır; taşlığın gerisinde de büyük bir harem çamaşırhânesi vardır. Câriyeler hastânesi, sarayın garb köşesinde geniş bir sâha üzerinde kurulmuşdur. Mutbağı, bulaşıkhânesi, aşçı koğuşları, hamamı ve ayak yolları ile haremden tamâmen tecrid edilmiş bir müessese hâlindedir.

CÂRİYE VAK'ASI — Hicrî 1233 ve milâdî 1818 yılında kahramanları İstanbulun kibar ulemâ âilelerine mensub iki nâzenîn sevici hanım olan büyük bir rezâlettir; Şânîzâde Tarihi ile Cevdet Tarihinin hicrî 1233 vakaları arasında kaydettikleri hâdiseyi, R. E. Koçu en küçük bir tahrifde bulunmadan «İstanbul Yosmaları» adlı eserinde şöyle nakletmişdir:

Geçen asrın ilk yarısında yaşamış iki nâzenîn hanım, iki küçük kibar yosma, yakut ile zümrüd, inci ile mercan, ipekle ibrişim, misk ile anber; yaşları onyedi ile onsekiz arası, biri Rumeli Kadıaskeri Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendinin kerîmesi ve Mekke kadısı pâyeli Muradzâde Mehmed Ârif Efendinin zevcesi Lebîbe Hanım, öbürü vak'anüvislik, elçilik ve reisülküttablık yapmış Vâsıf Efendinin kızı ve müderris Lofçalı Bekir

Efendinin zevcesi Zeliha Hanım, evlilik hayatında ikisi de bedbaht olmuşdu.

Zengin ve çok güzel iki kız, hayal ettikleri erkeklere düşmemişlerdi. Muazzam ve mükellef konaklar, yalılar, o asrın en lüks ve ağır eşyâsı ile döşenmiş odalar ve divanhâneler, sandıklar dolusu esvab ve çekmeceler dolusu mücevher hepsi mânâsız, kuru ve yavandı.

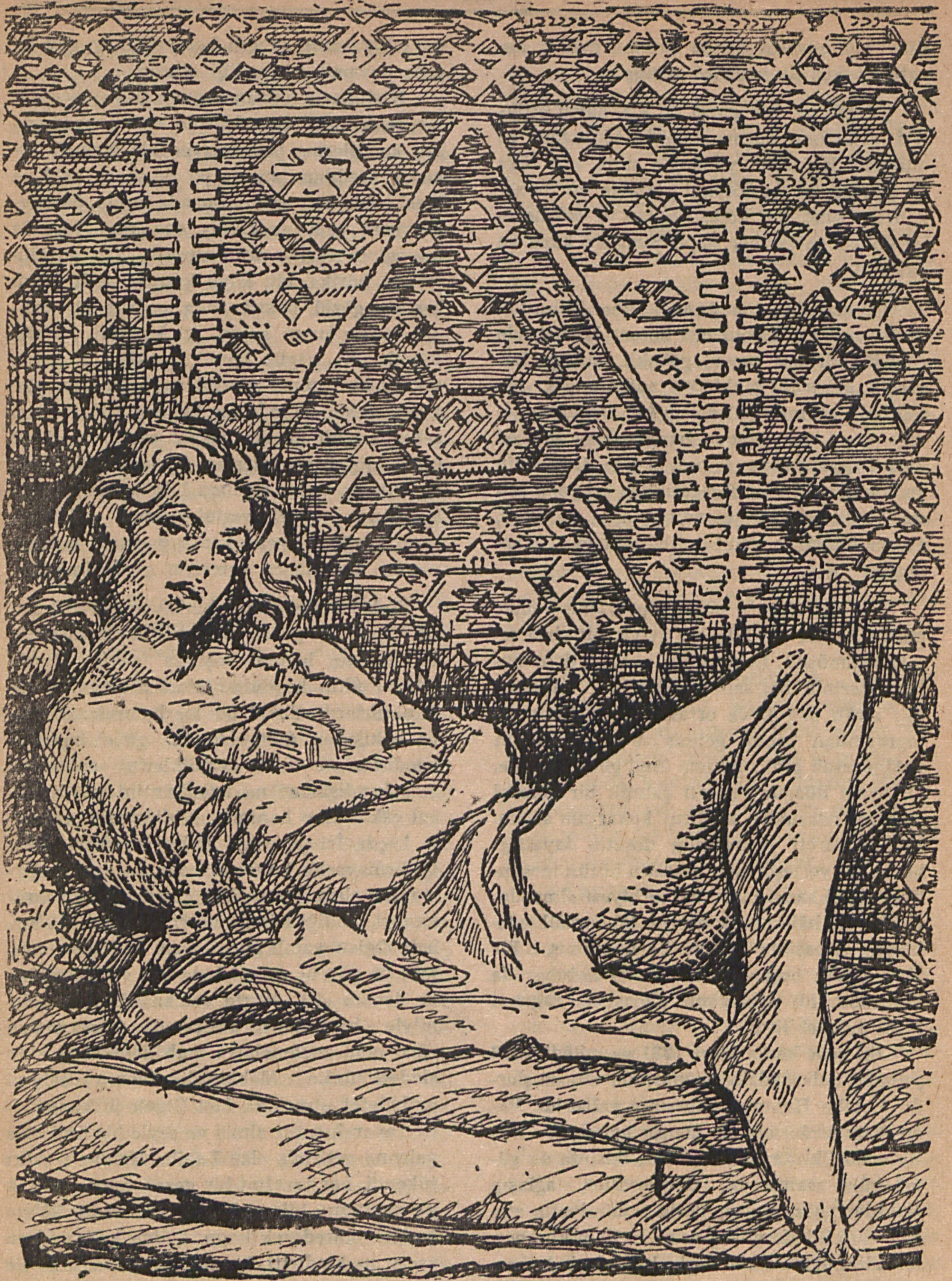
Omuzundan topuğuna kesme billûrdan nârin ve zarif Lebîbenin kocası Muradzâde Ârif Efendi kısa boylu, göbekli, kara çenber sakallı, beberûhi kılıklı bir adamdı, çok nâzikdi ve tek meziyeti de bu idi. Duvağını açdığı gece dehşetinden baygınlıklar geçiren karısını çıldırasıya sevmiş, fakat Lebîbenin ondan tiksintisi zifaf gecesinden bu yana artmış, eksilmemişdi; efendinin aşırı nezâketi, avâmî tâbiri ile onu «kılıbık koca» yapmışdı.

Naz ve işveyle püskürüp atılmış sular misâli Zeliha ise kıllı bir ayıya, bir cinsî sapığa düşmüşdü; Bekir Hoca karısını daha evlendiklerinin haftasında ihmâle başlamış idi; etrâfı dağlık ve ortası bağlık Erzincan toprağından kopup gelmiş ve bir softanın yanına uşak gibi sığınmış kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün, alımlı çalımlı bir çömezi medrese odasından kaldırıp konağının selâmlığında sûreti mahsusada döşetip dayattığı bir odaya yerleşdirilen hazretin bütün meşguliyeti o şehbazın tahsil ve terbiyesi olmuşdu. Zeliha bu hâle ancak bir yıl tahammül edebilmiş, babasının nüfuzu ile boşanmış, bir tâze duldu; boşandığının tezine Lebîbe ile tanışmasa idi ağzı yanık olmasına rağmen belki evlenebilirdi.

İki genc kadın hicrî 1231 ve milâdî 1816 yılında Salacakdaki yalılarında tanışmışlardı; Lebîbe Hanımın babasının yalısı idi, Vasıf Kızı kirâcı olarak komşu gelmişdi. Birbirlerini ilk görüşde sevdiler, ikisinin de güzel yüzü mahzundu, derdleşdiler, ağlaşıp açıldılar; göz yaşları derin samimiyetin zinciri olup iki tâzeyi öylesine bağladı ki, kocalarında bulamadıkları aşkı birbirlerinde arayıp buldular. Yalıları yanyana olduğu halde dul Zeliha geceleri Lebîbesinde kalmaya başladı. Çelebi ve nâzik Ârif Molla, geceleri komşu hanımın kendisine tercih edilmesine ses çıkaramadı, sevgili Lebîbesini üç gün üç gece devamlı görmediği olurdu.

Kadınların yüzüne azıcık neş'e ve şetâret geldi, fakat her ikisi de aynı yaradılışda idi, kendilerine benzemeyen bir üçüncü arkadaş aradılar, onu da iki yıl sonra 1818 de Mekkîzâde kızı esir pazarında buldu. Memleketinden yeni getirilmiş ondokuz yaşında bir gürcü câriye satın almışdı. Yüz güzelliği bir hârika idi, koyu kumral saçlı, koyu kestâne gözlü, bakışlarında mağrur bir vahşet vardı; uzun boylu, iri kemikli, büyük büyük elli, büyük büyük ayaklı, bir perde arkasından yalnız ellerini ve ayaklarını gösterse, perde ardında bir kız değil, tâze civan zeberdest bir kayıkcı vardır sanılırdı; gürcü câriye göğsü ve kalçaları ile kızdı. Bir hazine bulmuş kadar sevinen Lebîbe Hanım, oğlan yapılı yeni câriyesini yalısına getirirken kızın ayağına uygun kadın paşmağı bulunamamış, tulumbacı yemenisi giydirilmişdi.

Tek kelime türkçe bilmeyen gürcü kızın adı Çıgal idi, gürcü dilince «Su» demekmiş. İki nâzenîn hanım başbaşa verip Çıgala «Âfet» adını koydular, erkek niyetine de çağırabilirlerdi. Fakat bu kız hanımların başına hakikaten âfet oldu. İki güzel hanımın kendisine ne diller dökdüklerini anlamadı, ama kendisinden ne istediklerini anladı. Çıgal çakal olup hanımların ellerinden vahşetle kaçdı. İri pençeleri onları kendisine yaklaşdırmayacak kuvvetde olduğu için bağırmaya, yalıda bir rezâlet çıkarmaya tenezzül etmedi, sindiği köşede üzerine varıldıkca hırladı. Oğlan yapılı gürcü kızın bi inadcı vahşeti, üç gün üç gece içinde her yeni tecrübede devam etti, devrin vak'anüvisinin kalemiyle «hanımların aralarında mahremâne cârî olan muâmelâtı muhâdenetkâriye ve şiddeti tüsâle Mekkizâde kızının câriyesi muhâlefet etmekle» âfet Çıgalı şu kadar altın sayarak satın almış ve şöyle bir ümid ile yalısına getirmiş olan Lebîbe Hanımın sabrı tükendi, her tarafını bir gazab ateşi sararak ne yapdığını bilmez bir deliye döndü, kâhya kadına emrederek kızın beline kadar inen saçlarını kesdirtti, başını ayrıca ustura ile de kazıttı. Kapandıkları odada çakallaşan Çıgal, saçları kesilir ve kafası kazınırken en küçük bir hırçınlık, mukaavemet göstermemişdi, sâdece sessiz ağlamış ve büyük bir

Ressam muhayyilesinde Çıgal
(Resim : Sabiha Bozcalı)

cezâ göreceğini anlamışdı. Sırtına bir kara ferâce, ve kayıkcı kıyımı ayaklarına mâhud tulumbacı yemenilerini giydirerek Zeliha ile beraber bir arabaya koydukları câriyeyi Karacaahmed Mezarlığı ortasında cüzamlıların bulunduğu Miskinler Tekkesinin kadınlar kısmına götürüp bırakan Lebîbe Hanım, tekkenin bir zındancıdan farksız ana kadınına on altın verdi:

— Bu câriye dil bilmez bir âsi mel'ûnedir.. bir müddet burada ezâ ve cefâ görüp yola gelmesi matlubumdur... dedi.

Tekkedeki cüzamlılar, o arada bir takım firengili fâhişeler, hanımlar gider gitmez kaplan gibi kızın etrafını sardılar, bu mülevves yere niçin atıldığını sordular. Türkçe bilmeyen Çıgal, başına gelen felâketin sebebini işâretle anlatabilirdi, ar damarı çatlamadığı için yapamadı. Fakat ana kadın feleğin çenberinden geçmişdi, meselenin ne olduğunu daha kızı bırakırlarken Lebîbe ile Zelihanın gözlerinden anlamış idi. Aldığı on altın, vahşî Çıgalın istenilen yola getirilmesi için terbiye ücreti idi; bu işi pek mükemmel becerebilecek hünere sâhib acûze, kızın durmadan akan göz yaşları karşısında rikkate geldi, hanımların vahşeti kızın vahşetinden kat kat üstündü; ana kadın da o yollarda bir hayli sürtmüş bir kart yosma idi. Vak'ayı iki gün içinde bütün Üsküdarın diline düşürdü. Koca belde nâzenîn hanımefendilerin bu ihâneti karşısında isyan etti, belki bin kişiden fazla bir kalabalık Miskinler Tekkesini basarak Çıgalı çıkardı; kızı Hüdâî Aziz Mehmud Efendi Dergâhına götürerek orada şeyh efendinin zevcesi âbide ve zâhide Hacı Hanıma emâneten teslim ettiler. Sonra Üsküdarın en muteber sîmâlarından seçilen bir heyet devrin pâdişahı İkinci Sultan Mahmuda giderek fâciayı hünkâra arz etti. Pâdişah meselenin tahkikine lüzum görmedi; karısı üzerinde koca baskısı kuramamış Mehmet Ârif Efendi ile Lebîbesini Mihaliçe, Vasıfkızı dul Zelihayı da Tekirdağına sürdü.

Fakat iki ay sonra Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi şeyhülislâm olunca pâdişaha bir ariza verdi, kendi kızı ile Vasıfkızının affını istirham etti. Sultan Mahmud: «Hanımlar tövbekâr olmuşdur, nâmus ve iffet libâsının eteğine sürülmüş lekeyi nedâmetle dökdükleri göz yaşları ile yıkamışlardır» diyen şeyhülislâmını kıramadı, nâzeninler af edilip İstanbula döndüler. Gürcü Çıgal ne olmuşdur, bilmiyoruz.

CARLISLE (Earl of) — (Karlayl okunur) 1853 de Romanya üzerinden İstanbul'a gelmiş İngiliz seyyahı, «Diary in turkish and greek waters» (= Türk ve Yunan sularından hâtıralar) adlı seyahatnâmesi Londra'da 1854 de basılmıştır.

CARMAKCUR — Halk ağzı argo, «Rakı»; (ermenice olup ermeni ağzı ile yazılmışdır; carmak = beyaz, cur = su, beyaz su anlamına. F. Develioğlu, Türk Argosu).

«... gece, rüzgâr esiyor, soğuk... ortalık donuyor... hava azdırıyor, dehşetli bir tipi yapacak, biz sırıtacağız!..

«Ermeni berber sordu:

— Yanınızda «Apeki» yok mu?

— «Apeki» nedir?

— Carmakcur!

— Yok...» (Ahmed Râsim, Fuhşi Atik).

CARONİA TRANSATLANTİĞİ — Adı «Karonya» okunur; dünyaca tanınmış lüks turistik gemilerden biridir; Cunard büyük gemiler işletme İngiliz şirketinin malı olup 34172 gros tonluk ve uzunluğu 230 metro olan bir teknedir, 1948 de inşâ edilmiş, 22 mil sür'ate sâhibdir; içinde tiyatrosu, sineması, bir yüzme havuzu, lüks kamara ve salonları bulunan gemi 600 kadar yolcu taşır, mürettebâtı ise 698 kişidir.

Bu meşhur ve güzel transatlantik 16 ekim 1959 cuma günü, 586 yolcu ile Akdenizden İstanbula gelmiş, ve limanımızda durmayıp Boğazdan Karadenize çıkarak Odesaya gitmiş, 19 ekim pazartesi günü Karadenizden dönerek, büyüklüğü dolayısı ile rıhtıma yanaşamadığı için Dolmabağçe açıklarında demirlemiştir; geminin içindeki turistleri karaya çıkarmak için acentası tarafından iki deniz otobüsü kiralanmışdır. Yolcularının arasında profesörler, hariciyeciler, doktorlar, jeoloğlar, ressamlar, fabrikatörler, 17 gazeteci, 4 foto muhâbiri ve 4 zengin kasab bulunuyordu; 52 gün sürecek olan bu turistik seferi için biletleri türk parası tutarı ile 10-20 bin liraya satılmış bulunuyordu; Caronia İstanbulda iki gün kalmışdır.

Transatlantik çok tecrübeli ve şöhretli İngiliz kaptanlarından Frederic J. Story'nin kumandasında idi, 16 ekim cuma günü Ak-

denizden gelip Boğazı çıkarken büyük bir kazâ yapmış, o tarihlerde Boğaz üzerine gerilmekde olan hâvâî elektrik teline direği ile çarparak bu teli koparmışdır.

Geminin süvârisi kaptan F. J. Story bu kazâ hakkında şu ifâdeyi vermişdir:

«Cuma günü İstanbul'dan Odesaya müteveccihen hareket etmiştik. Yanımızda Türk kılavuz kaptanı da vardı. 8-9 mil süratle Boğaza doğru seyrediyorduk. Orada kablo bulunduğundan katiyen haberdar değildik. Bana hiçbir ikazda bulunulmadı. Sadece gayet sarkık şekilde çekilmiş havaî hat bölgesine yarım mil kala telleri görebildim. 34 bin tonluk koca bir teknenin böyle kısa bir mesafede durmasına veya manevra yapmasına imkân yoktur. Nitekim su kesiminden itibaren 58 metre yükseklikteki direğimiz bu sarkık kabloya çarptı, kopardı. Hâdiseden sonra bizi ikaz eden olmadığı için yolumuza devam ettik...

Tecrübeli bir kılavuz kaptan olan Hasan Mumcu şunları söylemişdir:

«İngiliz turist gemisini Çanakkaleden Büyükdere dışına kadar götürecektim. Yeşilköy önlerine gelince yolumuzu düşürdük ve 10 mille seyretmiye başladık. Kızkulesini, Beşiktaş ve Kuruçeşmeyi geçerek telin bulunduğu mahalle geldik ve gemiyi telin altından geçirirken birdenbire gürültü koptu ve gemi derhal rotasını kaybetti. Bunun üzerine Caronia'yı durdurduk. Bir de baktık ki çelik tel kopmuş. Gemide yalnız telsiz telleri yerinde yoktu. İki dakika kadar durduktan sonra yolumuza devam ettik. Şayet ilgililer bizi evvelden ikaz etmiş olsalardı, gemiyi telin altından geçirmez, Caronia'yı İstanbul limanında demirlerdik. Kabahat tamamiyle bizi ikaz etmiyenlerdedir. Kırkyedi yıldanberi kılavuz kaptanlığı yapmaktayım, bu işde ihtisasım vardır. Tel koptuktan sonra gemiyi gene Karadeniz Boğazındaki ağların dışına kadar çıkardım.

«Bütün bununla beraber şunu da söyliyeyim ki Caronia'nın kaptanı tele yaklaştığımız zaman sordu:

— Tel göz kararına göre bana alçak geliyor; geçebilecek miyiz?

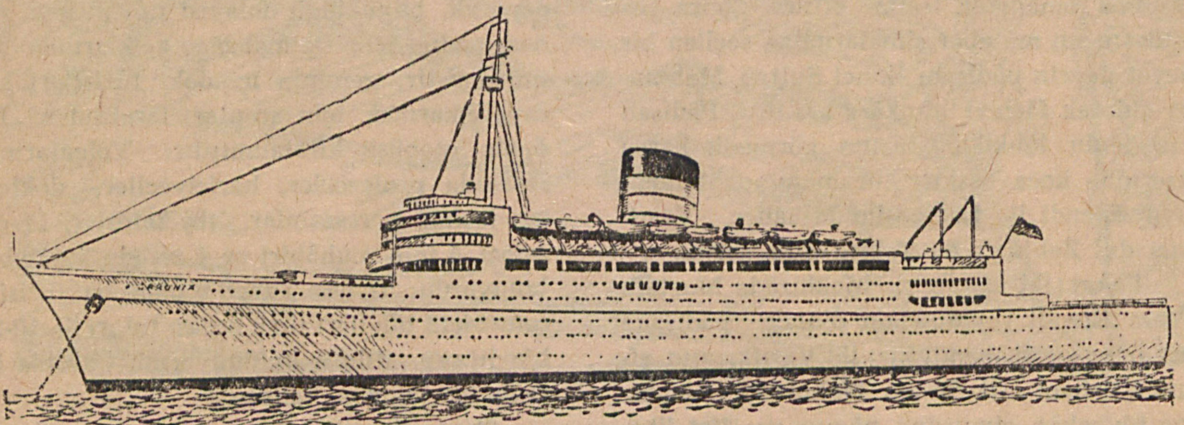
«Ben de kendisine:

— Şayet böyle bir durum olsa idi, bizi ikaz ederlerdi diye cevap verdim. Sizin anlıyacağınız, geminin direği, çelik teli kopardı.»

Bu kazâ hakkında günlük gazetelerde verilen haberlerin hulâsası şudur:

Caroninanın 3,5 santim kalınlığındaki çelik teli koparan direğinde hiç bir hasar olmamış, sâdece geminin telsiz telleri kopmuşdur; çelik telin kopması, gerek Anadolu ve gerekse Rumeli sâhilinde büyük hasar yapmış, 3 evin damını kısmen çökertmiş ve o civardan geçen 5 kişinin de hafif sakatlanmasına sebep olmuştur. Bunlardan başka Anadolu sahilindeki tellerin kuvvetini geren angraj direği 6 metre betondan sökülerek devrilmiştir. Bebek sahilinde bulunan baraka da telin ağırlığı sebebiyle yerle bir olmuştur.

Bu kazâ Eti Banka 275,000 liralık bir zarara mal olmuş, mahkeme yolu ile tazmin ettirilmesine gidilmişdir (B.: Boğaziçi Atlama İstasiyonu).

Caronia Transatlantiği
(Resim : Behcet Cantok)

CARRA SAINT - CYR — (Karra Sen-Sir), Fransız generali ve İstanbul'da Fransız elçiliği memuru olmuş bir askerdir. 1796 da Fransız Cumhuriyetinin temsilcisi olarak İstanbul'a gönderilen elçi Aubert Dubayet) beraberinde dostu ve meslek arkadaşı olan Carra St. Cyr'i de getirmişti. Aralarında yirmibeş yıllık bir dostluk olmasına rağmen iki genç general arasında tam ve hakiki bir yakınlık olmadığı da muhakkaktır. Dubayet'in himayesinde yetişen, onunla birlikte Amerika'da Lafayette ordusunda çarpışan, 1795 de Dubayet Millî Müdafaa nazırı olduğunda personel başkanı olan General Carra St. Gry, 1796 nisanında Dubayet'nin yanında elçilik sekreteri olarak İstanbul'da da takip etmişti. Fakat, her nedense Dubayet onu İstanbul'dan uzak tutmağı tercih ettiğinden, uzak bir yere, Eflâk'a yollamışı. Fakat elçi Dubayet Beyoğlunda 17 Aralık 1797 de henüz kırk yaşında iken âni bir hastalık sonunda ölünce General Carra Saint Cyr acele olarak Bükreş'den İstanbul'a gelmiş, «Babam, hâmim, yirmibeş yıllık dostum» dediği Dubayet'nin işlerini derleyip toplamağa girişmiştir. Evvelâ Dubayet için bir mezar yaptırtmış, sonra da hayret verici bir süratle, eski dostunun, genç yaşta dul kalan eşi ile evlenmiştir. Bir süre sonra da Fransa'ya dönmüş ve Napolyon idaresinde kendisine comte (kont) ünvanı tevcih olunmuş, karısı da İmparatoriçe Josephine'in nedimelerinden olmuştur.

Semavi EYİCE

CARTA, CARTA ÇEKMEK — Osuruk, osurmak, yellenmek (Argo); (B.: Zarta).

CARTAYI ÇEKMEK — Hâne berduş pırpırlar argosunda «ölmek»; iki kaldırım oğlanı konuşur:

— Senin Galoncu cartayı çekmiş!.

— Deme be... acıdım vallahi...

(B.: cavlağı çekmek; gümlemek; kıkırdamak; nalları dikmek; yürümek, mortoyu çekmek).

CART BEYİM — 1908 de meşrûtiyetin ilânından sonra, memleketimizde imtiyâzı alınmadan çıkarılmış yegâne gazetedir; bir mizah gazetesi idi ve bu satırların muharririnin çocukluk arkadaşı Ahmed Reşad Bey tarafından çıkarılmış, hemen baştan sona sayfalarını da ikimiz yazmış doldurmuş idik; imtiyaz alınmadığı anlaşılıncaya kadar bir kaç nüsha çıkdı; sonra zâbıtaca kapatılarak elimizdeki bütün nüshaları musâdere edildi, biz de, Ahmed Reşadla beraber Hurşid Paşanın reisi bulunduğu divânı harbe sevk edilmek üzere tevkif edildik. Bekirağa Bölüğünde onbeş gün yattık (B.: Bekirağa Bölüğü); divanı harbde, her hangi bir kötü maksadımız olmadığı, bu işi gençlik coşkunluğu ile yapdığımız anlaşılarak serbest bırakıldık. Cart Beyim'in her hangi bir nüshasını elde etmek bugün imkânsız gibidir.

Münir Süleyman ÇAPANOĞLU

CART KABA KÂĞID — Halk ağzı argo deyim, zamanımızda unutulmak üzeredir, pek kullanılmıyor: «Kolay değil», «Yapamazsın» mânalarında alaylı meydan okuma; misâl:

Bir kahvehânede, bıçkınlık, itlik yolunda yeni yeni kanat çırpmaya başlamış, pırpırı oğlan, semtin pençeli tanınmış eski bir kabadayısı ile alay eder; başını belâya sarmamak isteyen adam:

— Ulan çekil git şuradan.. kalkarsam seni ayağımın altına alır ezerim kerata!.. der ise de, onun tehdîdini îkaa kaadir olamayacağını bilen kopuk bilâkis meydan okur:

— Cart kaba kâğıd!...

CARVEN DEFİLESİ — Avrupada, yılın dört mevsimi için kadın giyim kuşamı modasını tesbit eden müesseselerden Parisin meşhur Carven (Karven) moda evi 1962 yılı aralık ayı içinde dört manken kızını İstanbula göndererek en son moda ibdâlarını bir defile ile İstanbulun yüksek sosyetesine teşhir etmişdir.

Bibl. : Hayat Mecmuası.

CASSAS (Louis F.) — (Kassas okunur) 1756 da doğmuş, 1827 de ölmüşdür; İstanbul'a gelmiş Fransız ressamı. Türkiyede Fransayı temsil eden ve bu sırada etrafında bir ilim ve sanat akademisi nüvesi toplıyan elçi Comte de Choiseul- Gouffier (bk. Choiseul-Gouffier) nin beraberinde 1784 de Türkiyeye gelen Cassas, 1787 e kadar Adalar denizi adaları, Suriye, Mısır'da dolaşmış ve birçok resim getirmiştir. Bunlar 1798 de yayınlanan Suriye seyahatnamesinde yayınlanmıştır. Bunlar arasında bir tanesi Sulta-

nın Bayram merasimini tasvir etmektedir. Cassas, 1804 de Salon denilen sergide, sarayın ve İstanbul'un uzaktan bir manzarasını teşhir etmiş, 1914 yılı Salon'unda ise Beyoğlu sırtlarından İstanbul'u tasvir eden diğer bir tablosunu teşhir etmiştir. Cassas'ın Türkiye ve İstanbul ile ilgili çeşitli resimleri ölümünden sonra uzun süre ailesinde muhafaza edildikten sonra 1878 yılı Ocak ayında satışa çıkarılarak dağıtılmıştır. Bu sanatçı hakkında bilgileri biraraya getiren A. Boppe'un ifadesine göre çok değerli vesika mahiyetinde olan bu resimlerin böylece dağılmasına nekadar üzülünse azdır. Bu satışın matbu kataloğu sayesinde bu resimlerin hiç değilse mahiyetlerini öğrenmek kabil olmaktadır. Meselâ Türk mezarlarını tasvir eden 23 parça, İstanbul'u tasvir eden 18 parça, Bursa'yı tasvir eden 15 parça resim bunların arasında dikkati çeker.

Semavi EYİCE

CASSEL (Jean Pierre) — (Kassel); ünlü Fransız film aktörü; 1962 yılının ocak ayı sonlarında yine meşhur Fransız film yıldızlarından Marina Vlady ile beraber İstanbula geldiğinde yirmi dokuz yaşında bulunduğunu söyliyen J. P. Cassel gazetecilere:

«İstanbul ve Ankara'yı görmek fırsatını elde ettiğimden dolayı çok memnunum. Paris'de iki Türk arkadaşım var ve Türk kahvesinin tiryakisiyim» demiştir.

Bibl. : Günün gazeteleri.

CASTELLAN (Antoine - Louis) — (Okunuşu: Kastellan) 1772 de doğdu, 1838 de öldü. İstanbul'a dâir notlar yayınlamış Fransız ressamı. Peyzaj ressamı Valenciennes'in talebesi olan Castellan, desinatör olarak Osmanlı Devleti hizmetine giren mühendis Ferrégeau'nun yanında desinatör olarak 28 mart 1797 de İstanbul'a gelmişti. Ferrégeau o sıralarda büyük hamleler yapmak isteyen Osmanlı Devleti için tersanede bir havuz inşa etmekle görevlendirilmişti. Ancak bu mütehassıslar işsiz bir tarafta bekleşirlerken, Castellan ve diğer ressamlar can sıkıntılarını gidermek için İstanbul'un resimlerini yapıyorlardı. Castellan önce İstanbul'da rastladığı çeşitli esnafı ve kıyâfetleri çizgileri ile tesbit ettikten sonra, portreler çizmeğe girişmiş ve «korkunç derecede aslına benzeyen» portreler meydana getirmiştir. Fakat Ferrégeau heyeti âni olarak İstanbul'dan ayrılmağa mecbur edildiklerinde, Castellan da 6 Haziran 1797 de Fransa'ya dönmek üzere yola çıkmış ve bu sâyede de Mısır seferi yüzünden birçok Fransız gibi bir kaleye hapsedilmekten kurtulmuştur. Castellan «Mora'ya dâir mektuplar» (Lettres sur la Morée, 1818), «İstanbul'a dâir mektuplar» (Lettres sur Constantinople, 1811) adlı kitapları yayınladıkdan başka «Osmanlıların âdetleri» (Moeurs des Ottomans, 1812) adlı altı cildlik bir eser de bastırmışdır. Ayrıca ilk iki kitabı bir arada «Lettres sur la Morée, l'Hellespont et Constantinople» adı altında üç cild hâlinde 1820 de tekrar basılmıştır. Castellan 1838 de ölmüş, evindeki resimleri 1840 da açık arttırma ile satılarak dağıtılmıştır. Bunların bir kataloğu o sırada basılmıştır. İstanbul ve Mora hakkındaki kitabında İstanbul ile ilgili olarak şu resimler vardır:

Vâlide camii
Sultan Ahmet camii
İstanbul manzarası. Fransız elçiliğinden görünüşü
Sarayın kapısı ve çeşme
İstanbul'da eski sarnıç
Kanunî Süleyman'ın türbesi
Beyoğlu kabristanı
İncili köşk
Kızkulesi

Osmanlı âdetleri hakkındaki altı ciltlik kitabında ise, 72 levha halinde o devrin kıyafetlerinin tasvir edildiği görülür. Bunların aralarında bazı mimâri resimler de vardır. Castellan bu kıyafet resimleri için yerli ressamlar tarafından çizilen ve Avrupalılar tarafından âdeta kapışılan iptidaî uslûplu, kıyafetnâmelerden istifade etmiştir. Bunları beraberinde Fransa'ya götürerek, vesika olarak kullanmış ve yeni desenleri meydana getirmiştir.

Semavi EYİCE

CASTELNAU — İstanbul Terkos Su Şirketinin son Direktörü; adı Kastelno okunur. Birinci Dünya Harbinin sonunda, şirketin merkezi olan Paris'te Compagnie Génerale des Eaux'dan, İstanbul Terkos Su Şirketine mühendis olarak gönderilmişdi; bir müddet Terkos Gölü yakınındaki su terfi fabrikasında kalarak çalıştıktan sonra, o zamanki Müdür Ure'nin emekliye ayrılması ile onun yerine geçirilmiş, ve Beyoğlunda, İstiklâl Caddesinde Terkos Çıkmazı denilen yerdeki köhne ve eski bir hotel binasında, Şirketin

hükumet tarafından 1933 de satın alınmasına kadar müdür olarak bulunmuştur.

Fransanın şöhretli yüksek bilim okullarından biri olan Paris'teki Ecole Polytechnique'den mühendis olarak mezun olan Castelnau kuvvetli bir matematikci ve su işlerinde bilgi ve ihtisas sâhibi, çalışkan bir zât idi. Cumhuriyet hükûmetinin Sağlık Vekâletinin emir ve arzusu üzerine, Terkos Şirketinin kuruluşundan beri çok ibtidâî malzeme ile yapılmış Terkos Gölü civarındaki dört ufak havuzdan ibâret su süzme tertibatı yerine, 1926 da şehir cıvarında, Kâğıthâne'de dört adet ilk süzme ve sekiz adet filtre havuzundan müteşekkil modern bir tasfiye tesisatı vücuda getirmiş, ve sonraki senelerde şehir sularının arttırılma ve tasfiyelerinde esas plânları hazırlanmıştır. Castelnau, şirket müdürü bulunduğu senelerde büyük şehirde görülen su sıkıntısı dolayısiyle İstanbul basınında çok haklı tenkidlere uğramış ve bilhassa devrin humorist karikatüristi Cemal Nadir bu konuyu sık sık ele almışdı. 1933 de İstanbul Sular İdaresi teşekkül edince, İdarede kısa bir müddet müşavir olarak bulundukdan sonra Fransaya dönen Castelnau bir müddet Paris'te şirket merkezinde kalmış, sonra Marsilya sular idaresi müdürlüğüne, daha sonra da Nice şehri sular idaresi mühendis ve Müdürlüğüne geçmiştir.

Bir zamanlar İstanbulun günlük hayatında ön safda yer almış bu zâtın küçük adı ve yukarda kaydettiğimiz son vazifesinden sonraki ahvâli öğrenilemedi.

Saadi Nazım NİRVEN

CAV (Câvid) — İş adamı, Cav Bisiklet Fabrikasının kurucusu ve sâhibi; Türkiyenin eski ve çok ünlü bisiklet şampiyonu; 1905 de Selânikde doğdu. Balkan Harbi bozgununda ebeveyni ile beraber İstanbula hicret etti; babası yorgancı Abdullah Çavuş, annesi Selâniğin birinci sınıf terzilerinden Cevriye Hanımdır. İlk ve meslekî tahsilini Sultanahmed Sanat Okulunda yaptı, 1924 yılında hayata atıldı.

Câvid Cav
(Resim : Behcet Cantok)

Câvid Cav'ın bisiklete olan alâka ve sevgisi çocukluk çağında başlamışdı; 1924 Paris Olimpiyad oyunlarına giden Türk sporcuları kaafilesine millî bisikletcimiz olarak iştirâk etti; İstanbula dönüşünde Türkiye sür'at ve mukavemet birincisi oldu, memleketimizin 1 numaralı bisiklet lisansını aldı. 1925 de Lâlelide iki dükkân açarak bisiklet mevzuunda çalışmaya başladı. Tophâne Sanat Okulu atölye şefliği ve hocalığı için açılan bir imtihanı kazanarak henüz yirmi yaşında iken bu okulun öğretim kadrosuna girdi; hâlen fabrikalarda umum müdürlüklere yükselmiş pek çok talebesi vardır. Öğretmenlik yaparken, bir sportmen olarak memleketimizde yapılan bisiklet yarışlarına iştirâke de devam etmiş ve her sene Türkiye bisiklet birinciliği kazanarak «geçilmez şampiyon» olmuşdur. 1928 de Amsterdam Olimpiyadlarına iştirâk edecek Türk kaafilesine katılır iken, o zamanın bisiklet federasyonu başkanı olan Muzaffer Menemencioğlunun delâleti ile Parisde bisiklet fabrikalarında çalışmak imkânını bulmuş, Parisden Amsterdama giderek olimpiyad müsabakalarına katılmış ise de Amsterdamda Türkiye, sporun hiç bir kolunda derece alamamışdı.

Parisdeki fabrikalarda çalışması, bisiklet mevzuundaki teknik bilgisini artdırmışdı; memlekete dönünce Türkiyede bisiklet imâli hevesine kapıldı, işe, çocuk bisikletleri yapmakla başladı. 1933 de dünyaya gelen kızına bir çocuk arabası bulamayınca, bu ihtiyacdan aldığı ilhamla çocuk arabası mevzuunu da ele aldı. 1940 yılına kadar Ankarada çocuk arabası imâl etmeğe başladı, fakat bu alanda çalışmalarının inkişaf edemiyeceğini görerek İstanbula döndü. Harbiyede yeni bir imâlâthâne açdı.

İlk işe başladığı 1925 yılından bu yana, kendi şahsî teşebbüs ve gayreti ile yılmadan çalışan Câvid Cav, iki bankanın kredi yardımı ile yeni bir fabrika kurarak nihâyet işlerini ilerleterek Türkiyenin bisiklet ve çocuk arabası ihtiyacını karşılamaya muvaffak oldu.

Evlidir, altı evlâd sâhibidir, bir gelini, bir damâdı ve bir torunu vardır. Hoş sohbet bir meclis adamıdır.

Hakkı GÖKTÜRK

CAVALACOZ — Halk ağzı argo: «Derme çatma», «âdî, bayağı takımı», «pespâye takımı», «kıymetsiz». Misâller:

«Balıkpazarı meyhânelerinde her akşam sofrasına kayıkcı, mavunacı, hammal bir alay cavalacozu toplar, onlara hikmet satıp âlim geçinir...».

★ Baba ilk okul talebesi oğluna:

— Bir saattir seni seyrediyorum!... Bir alay kâğıt kırpdın, kuru portakal kabukları kesdin... acâyip çamurlar... o cavalacoz şeylerle ne oynayıp durursun be oğlum... Açıp bir kitab okusana yahu!...

— Babacığım bunlar cavalacoz değil, ödev araçları, kabartma dünyâ haritası yapıyorum!...

CAVAZZA (Gabriele) — (Okunuşu: Kavazza) 1591 yılında Venedik hükûmeti tarafından İstanbul'a gönderilen Lorenzo Bernardo'nun kâtibi. Venedik balyosu, Girolamo Lippomano'yu bâzı sırları verdiğinden dolayı tevkif etmekle görevlendirilen Bernardo'nun yanındaki bu Venedikli kâtip, bu seyahatın hikâyesini yazmıştır. Bu seyahatnâmenin en ilgi çekici tarafı, tâkip edilen yol ve bu yol üzerinde rastlanan şehir ve kasabaların ahvali hakkındaki notlardan başka, İstanbul'da o sırada görülen belli başlı ileri gelenlerin portreleridir. Cavazza, o sıralarda henüz inşası bitmiş olan, Sarayburnunda kıyıdaki İncili köşkden de bahseder. Sadrazam Sinan Paşa tarafından yaptırılan bu şâhâne kasır üçyüz bin duka altınına mal olmuştur. Yetmiş iki yaşındaki Koca Sinan Paşa ise, «kuru, vakur, beyaz tenli, fakat renkli, uzun kaşlı ve sakallı» bir ihtiyardır. Konuşurken sık sık başını sallamaktadır. Az fakat öz konuşmaktadır. Arnavud menşeli Ferhad Paşa ise, daha genç, altmış beş yaşında kadardır. Yuvarlak yüzlü, meraklı bakışlı bir adamdır. Hislerini mükemmel gizlemesini bilmektedir. Eski nişancı vezir Mehmed Paşa, Ferhad Paşa ile aynı yaşdadır. Nâzik, doğruluk sever bir insandır, Ankara'da doğmuş bir Türkdür. Halbuki, Saray Türkleri Vezirlik pâyesine kadar pek nâdiren yükselmektedir. Venedik hükûmetine ihânet ederek, sırları Osmanlı Devletine verdiği iddia edilen ve bu yüzden denize atlıyarak intihar eden, Lippomano'nun en büyük koruyucusu ise o sıralarda henüz kırk dört yaşlarında kadar olan Kaptan-ı Deryâ Uluç Hasan Paşadır; esmer, asabî, canlı ve haris bir insan olan Hasan Paşa, aslen Venedikli olup, Celesti ailesine mensuptur. Hattâ o sırada Venedikte yaşayan kızkardeşi Marcant Antonio Vedova ile evli bulunmaktadır. Bu değerli seyahatnâmenin çok kısa bir özeti; N. Lorga tarafından çıkarılarak, «Une vingtaine de voyageurs dans l'Orient Européen» (Paris 1928), adlı kitabının 18 - 21. sahifelerinde yayınlanmıştır.

Semavi EYİCE

CAV BİSİKLET FABRİKASI — Şahsî teşebbüsün tahakkuk ettirdiği bir fabrikadır; 1925 yılında Lâlelide küçük bir imâlâthâne olarak Türkiye bisiklet şampiyonlarından Câvid Cav tarafından kurulmuşdur (B.: Cav, Câvid); C. Cav ilk olarak çocuk bisikletleri imâli ile işe başlamış ve memlekete yerli malı türk bisikletlerini kazandırmışdır. 1933 de bu imâlâthâne Ankaraya nakledilmiş, çocuk bisikletlerini, çocuk arabaları imâli tâkib etmiş, müessese 1940 yılına kadar Ankarada kalmışdır; fakat ham maddelerinin çoğunun İstanbuldan temîni zarûreti, fabrikanın Ankarada gelişemiyeceğini gösterince, C. Cav müessesesini tekrar İstanbula getirmiş ve 1941 de Harbiyede yeni bir fabrika kurmuşdur; iş hacmi genişleyince yeri dar gelmiş, müessese 1947 de Mecidiyeköyünde Gayret Tepede Saatci Bayırında sûreti mahsûsada bisiklet fabrikası olarak inşâ edilen kendi binâsına nakledilmişdir.

Bu yeni binâ 1100 metrekare üzerine dört katlıdır, en son sistem makinalarla techiz edilmişdir. Fabrikanın bâzı âlet ve kalıpları, kurucu Câvid Cav tarafından bizzat yapılmışdır. Fabrikada bir boyahâne, bir marangozhâne, bir makina dâiresi, bir kaynak atölyesi ve soğuk demir atöliyesi bulunup 28 işçi çalışmaktadır; fabrika, lâstik hâric, Avrupa malı bisikletler âyarında bisiklet yapmaktadır; bisikletlerde %50, ve çocuk arabalarında %98 yerli malzeme kullanılmaktadır; bu arada büyük bisiklet, iki ve üç tekerlekli çocuk bisikleti, sepetli bisiklet, destekli iki tekerlekli çocuk bisikleti, bisikletli kötürüm arabaları, bisikletli çöp arabaları, yaşlılar için sokak arabası, vitesli, farlı ve bagajlı bisiklet, muşamba araba, portatif puset, puset, gövdesi prese edilmiş bilyeli araba, çeşidli modelde çocuk arabaları, bebe iskemle-

si, ütü masası yapılmaktadır. Sipâris üzerine demir boru da îmâl eder; müessese gün günden inkişaf etmektedir. Harbiyede bir mermez satış mağazası vardır (1963).

Hakkı GÖKTÜRK

CÂVİDAĞA CAMİİ — Boğaziçinde Ortaköyde adını verdiği sokakdadır; müstatil plânlı, kiremit örtülü ahşab bir yapıdır; 1906-1907 yıllarında İkinci Sultan Abdülhamidin harem ağalarından müsâhib Câvid Ağa tarafından yaptırılmışdır. Camiin inşâsına bidâyetde halk tarafından karar verilmiş, bunu haber alan Câvid Ağa bütün inşa masrafını üzerine almak hayır severliğini göstermişdir; bir müddet sonra da yanına bir sibyan mektebi, ve camie îrad dükkânlar yapdırmışdır. Ahşab minberini adliye nâzırlarından ve ikinci meşrûtiyetin Kastamonu mebuslarından Tâhir Bey koymuşdur.

Camiin önünde dört basamak beton merdivenle inilir küçük bir beton avlu vardır. Avludan zemini beton döşeli son cemaat yerine girilir. Son cemaat yerinin sağ tarafında dipde bir kuyu ve yanında abdest muslukları vardır; altı da sarnıçdır. Sağ tarafda imam meşrûtası, üzerinde müezzin meşrûtası bulunmaktadır; son cemaat yerinin beton zemini üstüne tahta döşenmişdir.

İbâdet sahnının içinde sağda bir maksûve vardır; tavanı bir beşik kubbe ile örtülmüşdür. Mihrab binânın dışına bir çıkıntı yapmışdır. Cami sekiz pencere ile aydınlatılmışdır.

Ahşab minâresi dışından çinko ile kaplıdır; minâreye son cemaat yerinden çıkılır. Camiin arkasında bulunan sibyan mektebi ile dükkânlar ziyâretimizde mesken hâline sokulmuş bulunuyordu. (1963 ocak).

Hakkı GÖKTÜRK

CÂVİDAĞA CAMİİ SOKAĞI — Boğaziçinde Ortaköyün sokaklarından; Ambooey Sokağı ile Sarmacı Sokağı arasında uzanır. Bir araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşeli bir aralık sokakdır. Bir yanında bu sokağa adını veren camii şerif ile yanında bir ahşab ev, öbür kenarında da ikisi ikişer, bir beş katlı üç ahşab ev vardır. (Kasım 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CÂVİD AHMED BEY — On sekizinci asrın ikinci yarısında yaşamış bir şâir ve tarih yazarı; Topal Osman Paşa zâde Râtib Ahmed Paşanın oğludur; bütün hayatı İstanbulda kibar bir paşazade olarak geçmişdir, doğum târihi tesbit edilemedi, Enderunu hümâtundan yetişdi. Üçüncü Sultan Selimin ılk yıllarında bu sanatkâr pâdişâha mâbeyincilik yapdı; sohbeti tatlı bir meclis adamı olduğu söylenir; hicrî 1206 (milâdî 1791 - 1792) de vefât etti.

Kendi adına nisbetle «Câvid Ahmed Bey Tarihi» diye anılır iki cildlik bir Osmanlı Vekaayınâmesi vardır; bu eserin kendi gördüğü ve yaşadığı devirlere âid kısmı îtimad edilir kaynak olarak kıymetlidir. Şiir diline örnek olarak bir gazelini alıyoruz:

Nevhilâlim arzı hüsn ettikce mehrûlerle sen
Mâhitâbı piçü tâba koydun ebrûlerle sen

Tercemânı şivei gamzen olur ebrûlerin
Güftügûye başlasam çeşmi sühangûlerle sen

Eyledim baştardei aşka dili bendü esir
Ey Cezâyir âfeti ol sîm bâzûlerle sen

Çeşmi bülbülden uçar rengi hayâli şevki gül
Bağa gitsen ol izârı verdi hoşbûlerle sen

Âfitâbı burci akrebde sanur seyr eyleyen
Hemnişin oldukca ol agyâri bedhûlerle sen

Söyle Câvîdi neden ey nûri ayni mevlevî
Döndürürsün dergehi şevkinde yâhûlerle sen

Osmanlı sadırâzamlarının hal tercemelerini ihtivâ eden «Hadikatül Vüzerâ» ya da Koca Râgıb Paşadan Yusuf Ziya Paşaya kadar bir zeyil yazmışdır.

Kabri Beşiktaşda Yahya Efendi dergâhındadır.

Hüsnü KINAYLI

CÂVİD BEY (İbrahim) — Sadırâzam Halil Rifat Paşanın oğlu; babasının sâdâretinde, 1898 yılının eylûl ayında Karaköy köprüsünün Kadıköyü ve Adalar iskelesine inen merdivende tabanca ile vurulup öldürülmesi İstanbulda büyük heyecana ve türlü dedikodulara sebeb olmuşdu; 1885 de Mektebi Mülkiyeden diploma almışdır; yirmi üç kişilik sınıfda on beşincilikle çıkmış, öldürüldüğü vakit 32 - 33 yaşlarında, fakat rütbei bâlâ pâyesinde ve Şûrâyı Devlet Tanzîmat Dâiresi âzâsındandı.

Câvid Beyi vuran bir arnavuddur. Cinâyetin işlendiği esnâda orada, Şekerci İsmail Ağanın dükkânının önünde, Kadıköy vapu-

runu bekliyorduk. Ertesi gün sünnet olacağım için beni Eyyubda türbe ziyâretine götürmüşlerdi; oradan dönüyor idik; «Dan... dan... dan...» silâh sesleri ortalığı karma karışık etti. Merdivenin basamakları üstüne bir adamın yuvarlandığını, beyaz frenk gömleğinin, yeleğinin kan revan içinde kaldığını gözlerimle gördüm; «Tutun!... yakalayın!..» sesleri ile ortalık birbirine girdi.

Câvid Bey için, babasının mevkiine ve nüfûzuna güvenerek şımardıkça şımardı denilirdi. Yazları Büyük Adada geçirirdi; her zaman, sanki kasden, vapur Ada iskelesinden çımaları alıp ayrılırken mahdum beyin geldiği görülür, istop edilir, tekrar yanaşıp onu alırdı; keză köprüden kalkarken kaptan onun geldiğini görünce çarkları durdurup beklermiş.

Aşırı derecede çapkınlığı, hovardalığı, kadınlara musallatlığı da nam vermişdi. Bu cinâyetin işlenmesinde türlü türlü rivâyetler, dedi kodular işitildi.

Devrin kaldırım kabadayılarından, vurduğu vurduk, kesdiği kesdiklerden meşhur bir Gani Bey Toptâni vardı; Abdülhamidin tüfenkcilerinden ve yâverlerinden kaymakam rütbeli bir arnavud. Tiranlı Süleyman Paşa zâde Ali Bey Toptâni'nin oğlu. Birinci Cihan Harbinden sonra bir aralık Arnavudluk hükûmet reisliği yapan Esad Paşa Toptâninin de kardeşi. Gani Bey, Câvid Beyden bir kaç ay evvel Beyoğlunda Rumeli Hanının altındaki mahallebici dükkânında yine tabanca ile vurulup öldürülmüştü. Gûya bu meselede nüfûzuna rakib olanlardan Câvid Beyin dahli varmış. Gani Beyin mensublarından bir arnavud da intikam almaya kalkmış, cinâyeti işlemişdi.

Sermed Muhtar ALUS

CÂVİD BEY (Mehmed) — İkinci Meşrutiyet devrinin büyük türk mâliyecisi; aşağıdaki hal tercemesini, Türk Ansiklopedisinden alınmış notların ilâvesi ile İbrâhim Alâeddin Gövsanın «Türk Meşhurları Ansiklopedisi» adlı eserinden alıyoruz:

«1908 inkılâbından sonra mâliye nâzırlığında bulunmuş, ekonomiye âid eserleri ile ve kuvvetli hitabeti ile tanınmış ilim ve siyaset adamlarımızdandır. 1875 de Selânikde doğmuşdur, tüccardan Receb Naim Efendinin oğludur; rüşdiye tahsilini Selânikde yaparak İstanbulda Mülkiye Mektebi Âlisine gelmiş ve bu mektebden 1896 da henüz yirmi bir yaşında iken yüksek tahsil diplomasını almışdır; kısa müddetlerle Ziraat Bankasında, Maarif Nezâreti İstatistik Kaleminde, Darül Muallimin mâliye muallimliğinde bulunmuş, 1902 de Selânik'e dönerek Mektebi Tefeyyüz adlı hususî bir mektebin müdürü olmuşdur; vaktiyle kendisinin de okuduğu bu mektebde aynı zamanda iktisad, usûli defteri, iktisâdî coğrafya, ahlâk ve kanun bilgisi muallimliklerini yapmışdır. O yıllarda gizli olarak çalışan İttihad ve Terakki Cemiyetine girmiş, 1908 inkılâbından sonra açılan Osmanlı Meclisine Selânik Mebusu olarak girmişdir, ve mebusan meclisinde büdce encümeni mazbata muharriri olmuşnur. Kuvvetli nâtıkası ile, zekâsı ve mâlî meselelerdeki bilgisi ile az zamanda büyük bir şöhret kazanarak Maliye Nâzırlığına getirilmişdir.

«Mâliye Nâzırı olarak İttihad ve Terakki Fırkasının başlıca temsilcilerinden biri olan Câvid Bey, bir çok hücumlara uğramış, parti mücadelelerine katılmış, arada kabineden ve mebuslukdan çekilmeye mecbur kalmış, o devir seçimlerinde tekrar Selânikden, sonra Muğladan mebus olmuş, bir kaç defa Maliye Nâzırlığında, bir defa da Nâfia Nâzırlığında bulunmuş, Duyunu Umumiye İdaresi Osmanlı Dâyinler Vekilliği, Darülfünunda iktisad ve mâliye muallimliği yapmışdır; Dârülfünundaki ders notları kitab hâlinde basılmışdır. Ahmed Şuayıb ve Rıza Tevfikle beraber «Umumu İktisâdiye ve İctimâiye Mecmuası» nı çıkarmış, ve bu mecmuada o devir için büyük değer taşıyan ilmî makaleler neşretmişdir. Atatürke karşı İzmirde tertib edilen sûikastda malûmatı ve yardımı olmak suçu ile Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından mahkûm edilerek 1926 da Ankarada idam olunmuşdur.

«Meşrûtiyetin ilk günlerinden İstiklâl Harbi sonlarına kadar yazdığı günlük hâtıraları, 1946 da, en yakın dostu olan Hüseyin Câhid Yalçın tarafından Tanin gazetesinde tefrika hâlinde neşredilmişdir». (İ. A. Gövsa; Türk Meşhurları).

CÂVİD PAŞA SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Göztepede, Göztepe Hamam Sokağı ile Göztepe hat boyu ara-

sındadır (Pafta 30); halbuki yerinde bu sokak Mehmed Efendi Sokağı ve Göztepe Hamam Sokağı dört yol ağzı ile Göztepe Ihlamur Sokağı (Bu sokak adı geçen rehberde yokdur) arasında uzanır. Dört yol ağzı tarafından gelindiğine göre bir araba geçecek genişlikde, aslı kabataş döşeli ise de bakımsızlıkdan toprak yol olmuş, yağışlı havalarda çamurdan geçilmez bir durumda başlar, sonra zemini asfalta tebeddül eder. Sağ kolda rehberde gösterilmemiş bir aralık sokağa rastlanır; bu kavuşakdan sonra sağa bir dirsekle kıvrılır ki 1934 rehberinde bu Câvid Paşa Sokağı işte bu noktadan başlar gösterilmişdir. Küçüklü büyüklü ve hemen hepsi bağçeli beton ve ahşab evler, köşkler arasından geçer. (Aralık 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

Yücel Cavkaytar
(Resim : S. Bozcalı)

CAVKAYTAR (Yücel) — Milletler arası okculuk şampiyonu bir türk çocuğu; bu satırların yazıldığı 1962 - 1963 ders yılı içinde Atatürk Erkek Lisesinin dördüncü sınıf öğrencilerinden idi, yâni lise tahsilinin başlangıcında idi; 1947 de İstanbulda Kasımpaşada Kulaksızda doğmuşdur; okculuğa, muhîtinde çok tutulmuş bir spor olduğu için, on bir yaşında iken kendi kendine öğrenek başlamışdır. İlk olarak 1958 de müsabakalara girmiş ve ilk birinciliğini de o târihde onbir yaşında iken kazanmış, o bu millî sporu düzenleyenlerin nazarı dikkatini çekmişdir. 1961 yılında, on dört yaşında iken 7 İstanbul birinciliği, 1 Türkiye birinciliği kazanmış ve spor âleminde bir şöhret olmuşdur. 1962 de Pariste yapılan yüzüncü Avrupa okculuk müsabakalarına Türk takımı arasında iştirâk etmiş, açılış törenine Türk bayrağını taşıma şerefi 15 yaşındaki bu çocuğa verilmişdi; Yücel Cavkaytar da bu şerefe hakkı olduğunu isbat etmiş, 30, 50, 70 ve 90 metrelerde dört hedef birinciliği kazanarak «Avrupa şampiyonu» ünvânını almışdır; yine o yıl ayrıca memleketimizde de yılın sporcusu seçilmişdir (Ocak 1962).

Ümit GÖK

Akran ve emsâlinin avâmî ibtizâle düşmüş futbol peşinde çılgın gibi koşarak çoğunun bu uğurda lise, hattâ orta okul tahsilini kavşattığı bir devirde Yücel Cavkaytar'ın, hakkı olan spor heyecanını, asîl millî sporumuz olan okculukda arayıp bulması ve yaşından umulmayan başarısı muhakkak ki son derece şâyanı dikkattir. İstanbul Ansiklopedisi, kazandığı Avrupa şampiyonu ünvânının bu çocuğu şaşırtmamasını diler, Yücel Cavkaytar'ın asıl büyük şampiyonluğunun, sessiz ve nümayişsiz, kendisine meslek yollarını açacak yüksek tahsili bitirmek olacağını belirtir.

Aşağıdaki notlar, bu sayfalar basılır iken elimize geçmişdir:

Yücel Cavkaytar, âilesinin kökü Kazan

Türklerinden olup Türkiye'ye Rumanya'dan hicret ederek gelen Câfer Cavkaytar ile İzmirli Sebahat Hanımın oğludur. Atölyesi Perşenbe Pazarında olup Kasımpaşa'da Kulaksızda oturan Câfer Cavkaytarın, Türk kemankeşlik târihinin en parlak hâtıralarını taşıyan Ok Meydanına yakın bir semtde oturması, evvelâ kendisinin, sonra küçük şampiyon oğlunun okculukla meşgul olması için çok mühim olmuşdur; girdiği müsabakalarda dereceler alan, okculukda Yücel'e hocalık yapmış olan Câfer Usta aynı zamanda bir ok ve yay yapıcısıdır; hâlen de okculuk hakemlerindendir (doğumu 1923). Yücel Cavkaytar bir mektubumuza verdiği cevabda «Bünyeme musallat olan menhus bir hastalıkdan dolayı büyük bir ameliyat geçirdim, bu yüzden bu yıl okuluma devam edemedim; okulda üstün başarı gösterdiğim dersler tarih ve edebiyat olduğu halde doktor olmak istiyorum; diğer sporlardan yalnız yüzmeyi severim.» diyor.

İstanbul Ansiklopedisinin Yücel Cavkaytar'a verdiği bu yer, onun şampiyonluklarının büyük mükâfatıdır; bu satırları, torunlarına iftihar ile okuyacağı günler de çabuk gelecekdir.

CAVLAĞI ÇEKMEK — Külhânîler, hâneberduşlar argosunda: 1 — Ölmek; misâl:

Bir sabahcı kahvesinde anlatılır: — İşte şu masanın yanında oturdu, kimseyle konuşmadı, masaya kollarını dayayıp üstüne başını koydu; uyudu, sızdı sandık, meğer oğlan cavlağı çekmiş...

2 — Ölesiye, kıyasıya dövülmek, hırpalanmak, ağır tecâvüze uğramak; misâl:

«... Tiryandafil civan ol kahbenin dâmına düşüp Yeldeğirmenindeki mâhud hânede meclisi işretde Baklacıkızı Eleni ile bâdenûş olur iken Eleninin dostu, Mandıracı Kanlı Yani ve iki nefer refikleri ki Kayıkcı Uskumru Yani ve Arabacı Kara Petro ki her biri sabıkai mükerrere eshâbından şerirler, mel'anet ve habasetde zehri kaatildir, Tiryandafil onları karşısında gördüğünde cavlağı çekeceğini anlamış ve hemen Mandıracının ayağına düşmüş ise de...»

Ferid Devellioğlu «Türk Argosu» adlı güzel eserinde «sulanmak, hiç yokdan kavga çıkarmak» anlamına «cavlaklaşmak» diye bir argo kelime kaydediyor ise de, biz buna İstanbul ağzında rastlayamadık; bir hâneberduşa: «Ömer iki tek parlatınca cavlaklaşır» (Devellioğlunun kitabındaki misâldir) dediğimizde muhatabımız bu sözden «sulanma, hır çıkarma» mânâlarını çıkaramamışdır.

CAYLUS (Anne-Claude Philippe, comte de) — (Keylus okunur) 1692 de doğmuş, 1765 de ölmüşdür, Alman J. J. Winckelmann (1717 - 1768) ile modern Arkeoloji ve Sanat Tarihi bilimlerinin kurucularından sayılan Comte de Caylus, 18. yüzyıl, ihtilâl öncesi Fransa'sının önemli simâlarından biridir. Caylus, sanat çalışmalarını bilhassa teknikleri araştırmağa hasreder, bir taraftan da çok zengin koleksiyonlar meydana getirirken, tam bir mesen (mécène) olarak yardıma muhtaç sanatçıları da korumuş, onların yetişmelerini kolaylaştırmış ve nihayet koleksiyonlarını hiçbir maddî karşılık beklemeksizin Fransa kralına hediye etmiştir. Comte de Caylus, Güzel Sanatların gelişmesinde büyük payı olan bir kimse olmakla beraber, onun bizi yakından ilgilendiren bir tarafı da vardır. Caylus gençliğinde, 1716 - 1717 yıllarında Osmanlı İmparatorluğuna bir seyahat yapmış, Anadolu'nun bazı köşelerini görmüş, hattâ buralarda garip bazı mâceralar geçirmiş, nihâyet İstanbul'da bir süre yaşamış, hattâ Edirne'ye kadar da gitmiştir. İşte bu bakımlardan Caylus da İstanbul kütüğüne geçmesi gereken bir isimdir.

Ph. de Caylus
(Resim : Behcet Cantok)

Sahip olduğu ad ve ünvanlar ile adı: Anne-Claude Philippe de Thubières de Grimoard, de Pestels, de Levis, comte de Caylus, Marquis d'Esternay, baron de Bransac, de Landorre, de Rivezac, de Montlaur olan Caylus, Fransa'nın eski ve çok asil ailelerinden iniyordu. 1692 de doğdu. Annesi Marguerite de Vilette, Fransız edebiyatına geçmiş Agrippa d'Aubigné'nin soyundandı. Aynı zamanda, kral üzerinde çok büyük nüfuz sahibi, gözde Mme de Maintenon'un yeğeni idi. Hayranlık uyandıran zekâsı ve zarif güzelliği ile Fransız saray çevresinde parla-

yan annesi için, «onun bulunduğu meclislerde insan can sıkıntısı duymağa, hattâ nefes almağa vakit bulamazdı» deniliyordu. Babası Comte de Caylus ise «Şarap içmekten şaşkınlaşmış bir insandı» ve «ölümü bütün yakınlarını sevindirmişti». Henüz onbeşinde iken genç Caylus Fransa Kralı XIV Louis'e takdim edilmiş ve böylece orduda subaylık fermanını elde etmişti. Malplaquet savaşına katılarak görülmemiş bir süratle rütbeleri atlayan Caylus, kısa zamanda kendi adı ile tanınan bir alayın albay rütbesindeki kumandanı oluvermiştir. Hiç şüphesiz bu başdöndürücü yükselişte kral gözdesi Mme. de Maintenon'un büyük payı vardı. Kralın, onu dizleri üzerine oturtarak, «Düşmanlarımdan birini öldüren, işte benim küçük Caylus'um» diyerek saray erkânına tanıtması meşhurdur. Katalogna ve Freiburg seferlerine iştirak eden Caylus, Rastadt sulhü ile askerliği bırakmak zorunda kaldı. Önce bir İtalya seyahati yapan genç Caylus, dönüşünde alayını başkasına devrederek askerlikten tamamen uzaklaşmış ve merakı eski eserler ile sanat araştırmalarına çevrilmiştir. İşte bu sırada Jean Louis d'Usson, marquis de BONAC, Frasa krallığını temsilen İstanbul'a elçi olarak geliyordu. Genç Caylus onun elçilik heyetine katılarak yola çıkmış ve böylece Osmanlı İmparatorluğuna gelmiştir.

Caylus'un koleksiyoncu, san'atkâr, sanat münekkidi ve Fransız sosyetesinin simâsı olarak çeşitli yönlerden incelenmesi bu yazının çerçevesi dışında kalmaktadır. Çeşitli yazıları ve kitapları ile olduğu kadar, garip halleri ile de ilgi çeken Caylus. 1716 Temmuzundan, 1717 Şubatına kadar süren Türkiye seyahatinin kısa bir yol jurnalını da yazmıştı. Fakat bu küçük seyahatnâme daha o vakit el yazma bir defter halinde tertiplenmişken ortadan kaybolmuştur. Kırmızı meşin ciltli bu küçük defter ancak iki yüz yıl sonra ortaya çıkmış ve Paris'de Millî Kütüphane tarafından satın alınmıştır. İsviçre Millî Kütüphanesi Eski Kitaplar bölümü şefi Dr. Paul - Emile Schazmann, bu defteri inceliyerek, tamamını, «Voyage de Constantinople, par le Comte de Caylus» başlığı altında Paris'de çıkan Gazette des Beaux - Arts adlı dergide 1938 yılında birkaç makale halinde yayınlamıştır. Vaktiyle İstanbul'da Odalar Camiinde kazı ve araştırmalar yapan, Kıztaşının doğru ölçülerini alan, mimar ve arkeolog, Paul Schazmann (1871 - 1946) ın oğlu olan P. E. Schazmann, bu keşfi ve yayını ile böylece İstanbul seyahatnameleri koleksiyonuna bir yenisini katmış bulunmaktadır. Yurdumuzda pek rastlanmıyan ve bir derginin içinde âdeta kaybolmuş bulunan bu seyahatnameyi burada etraflıca tanıtmayı faydalı görüyoruz.

Caylus, gönüllü olarak katıldığı Türkiye seyahatine 30 Mayıs 1716 da Paris'den yola çıkmakla başlamıştır. Elçilik heyetini götürecek iki gemi, «Le Toulouse» ve «La Vestale», 18 Temmuzda Toulon'den hareket ederek, Malta üzerinden Türk sularına ulaşırlar. Caylus'un Türklerle harp halinde olan Venedikliler hakkındaki görüşleri hayli dikkat çekicidir. Ege denizi adaları hakkındaki kısa notlardan sonra, gemiler Sakız adası limanına demir atarlar. O sırada Caylus'a göre burada halkın ekseriyeti Rum olmakla beraber, bir miktar Ermeni ve dört bin kadar Türk yaşamaktadır. Türklerin beş mütevazi camileri vardır. Ayrıca, dört - beş yüz yeniçeri muhafızın bulunduğu çok kuvvetli üç kale mevcuttur. Sakız'da bir tersane de bulunmaktadır. Caylus buradan İzmir'e geçer. Caylus'un ilk işi Efes'e gitmenin çarelerini araştırmak olur. İzmir sokaklarında, o havalide çok kudretli olan Karakayalı (Caracayali) dediği bir aşiret mensuplarına rastlar. Bir yahudinin tercümanlığı ile onlarla bir anlaşma yapar ve Efes'e gider. Dönüşünde İzmir'de oldukça eğlenceli bir kaç gün geçirir. Caylus İstanbul'a vardığında Fransız elçiliğinde yerleşir. Burası, «Dünyanın en güzel manzarasına sahip yerlerden biridir. İstanbul'da tabiat, başka herhangi bir yerden daha fazla olarak, insan gözünü okşayacak güzelliklerin hepsini bir araya getirmiştir. Evler ufak olduğundan fazla göze katmamakta, ancak aralarındaki ağaçlar ve yeşillikler, camilerin minareleri ile hoş tesir bırakmaktadırlar. Tek kelime ile, yol nekadar yorucu olursa olsun, seyyah, manzaranın güzelliği ile bütün zahmetlerinin karşılığını elde etmektedir».

Caylus İstanbul'da o sırada veba salgını olmasına rağmen her yere girer, çıkar. Bıyığı sayesinde yabancı olduğu anlaşılmamakta ve

kıyafetini de değiştirmiş bulunmaktadır. Yanında elçiliklerde görevlendirilen yeniçerilerden biri olduğu halde her yeri dolaşır. Ayasofya Caylus'un kanaatine göre ancak «Türkler minareler ilâve ettikten sonra güzelleşmiştir». Zaten Türk mimarîsinde yalnız minareleri dikkate değer bulan Caylus, Yenicami dediği Sultan Ahmet camiindeki çinilerin, binanın içine çok temiz bir görünüş sağladığını belirtir. Seyyah Atmeydanındaki anıtlardan Dikilitaş, Örme Obelisk ve Yılanlı (Burmalı) direk hakkında kısa bilgiler verdikten sonra Süleymaniye camiine geçer. Süleyman'ın türbesini yeşillikler arasında sâkin ve huzur verici bir çevre ortasında olarak görür. Bir barut deposundan daha iyi korunmuş olan Eski saray'dan da bahsetmeği ihmâl etmez. Eminönündeki Yeni Valide camiini de çok beğenir. Türklerin çok bilgisiz olduklarını ifade etmekle beraber, «kendilerine has bir mîmarileri olduğunu» da söylemekten kendisini alamaz. Hattâ «Türklerin kendi icatları olan bir de sütun başlıkları vardır» diyen Caylus, böylece, hakikaten Osmanlı mimarisinin başlıca unsurlarından biri olan stalaktitli sütun başlıklarının orijinalliğini sezmiş olmaktadır.

Bu sırada Sultan Edirne'de olduğundan bir yeniçeri ile Caylus Edirneye gitmek üzere yola çıkar. Hârikulâde bir kervansarayın bulunduğu Çekmecede konakladıktan sonra Trakya içlerine girer. Birçok köprüye rastlıyan Caylus bunları birer birer belirtir ve sözlerine ilâve eder: «Türkler bazan yapı yapmakla beraber, hiçbir vakit bakımla meşgul olmuyorlar.» Soğuk kış mevsiminde Edirne'den dönen Caylus, bir handa bir vebalının yanında yatar, ve bir berberin onu bitip tükenmiyen bir itina ile traş edişini de mânidar bir ifade ile anlatır. Dönüşünde Caylus, Fransız elçiliğinin yakınındaki Galatasarayının bir Ağasının garip bir hususiyetinden bahseder. İçoğlanların yetiştirildiği bu müessese idarecilerinden olan Ağa, elçilik mensuplarına para karşılığında kadın temin etmektedir. Caylus, fransızlar ile böyle kaçamak maceralara girişen bu kadınlardan, iki, üçünün «hakikaten güzel» olduklarını da itiraf eder. Bazı esircilerin, ellerindeki câriyeleri pey akçesi aldıktan sonra, güya bir kaç günlüğüne, «tecrübelik», müşterilere teslim ettikleri, ve muayyen bir sürenin sonunda bunların müşteri tarafından geri teslim edilerek, bir ücret ödemesi ve kıza da bir hediye verilmesi suretiyle garip bir fuhuş şeklinin mevcut olduğu hatıra getirilecek olursa, Caylus'un bu hikâyesinin doğru olabileceği daha iyi anlaşılır. Caylus, İstanbul'dan ayrılmadan çeşitli milletlerden haşerenin kaynaştığı bu şehirde birçok cinayet ve yağmalara sebeb olan, korkunç bir yangın felâketi de görür. Yedi bin evin yandığı söylenen bu âfet sırasında, Bayezid havalisi yanarken Caylus, Beyoğlunda yangının aydınlığında en ince yazıyı okumanın mümkün olduğunu söyler. Bu, herhalde H. 1128 de vuku bulan Eski Saray çevresi veya Karaman Çarşısı yangınından biridir. Caylus, Karadeniz Boğazına da bir gezinti yaptıktan sonra, 7 Kasım 1716 da geri dönen elçi Des Alleurs refakatinde yola çıkar. Dönüşde seyyah Trovaya uğramayı ihmâl etmez. Çanakkalede kaldığı günlerde ufak bir aşk macerası da geçirmek fırsatını bulur. Buradaki konsolosun evinde misafir olduğu sırada, ev sahibi olan Ağa'nın Gülbahar (Gulbac şeklinde yazar) adındaki câriyesi ile karşılaşır. Venedikli çirkin bir halayığın tercümanlığı sayesinde kızın derdini öğrenir. Efendisi olan Ağa, önceleri Gülbaharı severken sonra onu ihmâl etmiş ve civardaki başka bir ağanın kızı ile nikâhlanmıştır. Birdenbire gözdelikten basit câriye seviyesine düşen Gülbahar da buradan kaçmağa, ve Caylus'u dünyanın öbür ucuna kadar takibe hazırdır. Caylus bu kızın bu cüretine şaşmakla beraber, onu kaçırmağa karar verir. Bir iki gün gizli münasebetlerini devam ettirirler. Hattâ Gülbahar bunu, Ağanın nikâhlı karısından gizlemeğe de lüzum görmez. 15 Kasım günü Caylus bir gemi ile yola çıkar, açıkta altı saat gemiyi durdurup beklemelerine rağmen, bir kayıkla gelmesi gereken Gülbahar gözükmez.

Caylus'un küçük seyahatnamesinin bizi ilgilendiren kısımları işte bunlardan ibarettir. Fakat Caylus, daha uzun yıllar İstanbul'u hatırından çıkarmamıştır. XV. Louis tarafından Türkiyeye gönderilen Abbé Sevin adlı rahip 1728 de Saray'daki Bizans el yazmalarını incelemekle görevlendirilmişti. Sevin, bu elyazmaları görememiş, fakat Fransa kralının kütüphanesi için altı yüzden fazla de-

ğerli elyazma toplamıştır. Abbé Sevin İstanbuldaki araştırmalarını Comte de Caylus'a mektuplar ile bildirmiş ve bunlar çok sonraları, Parisde, 1802 de «Letters sur Constantinople» (İstanbul'a dâir mektuplar) adı altında basılmıştır. Bourlet de Vauxcelles adlı bir rahip tarafından yayınlanan bu cildin 403 - 415. sahifelerinde, Caylus'un İstanbul seyahatnamesinin bazı kısımlarının iktibas edilmiş olması, bu elyazma seyahatnamenin daha o devirlerde tamamen meçhul olmadığını göstermektedir.

Semavi EYİCE

CAYMAZ (Mürüvvet Sim) — Sahne ve film sanatkârı; 1929 da Tekirdağda doğdu! Mehmed Gürel adında bir zâtin kızıdır, annesinin adı Esmadır; meslekdaşı aktör Temuçin Caymazla evlenmişdir. Şehremini ilk okulunda, Kız Sanat Okulunda ve Amerikan Kız Sanat Okulunda okudu, 1946 da Râşid Rıza Tiyatrosuna girerek sahne hayatına atıldı. 1947 - 1951 arasında Ses Tiyatrosunda, 1951 - 1954 arasında Muammer Karaca Tiyatrosunda, 1954 - 1960 arasında tekrar Ses Tiyatrosunda çalışdı, 1960 da yine Muammer Karaca Tiyatrosuna intisab etti. Hür Sahne Sanatkârları Derneği üyesidir. Yüzmeyi ve tenis oynamayı sever, el işlerine meraklıdır. Ermenice bilir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CAYMAZ (Temuçin) — Sahne ve film sanatkârı; 1929 da İstanbulda doğdu; babasının adı Salih Subhi, anasının adı Sabriyedir; evli, ayni zamanda meslekdaşı olan eşinin adı Mürüvvettir (B.: Caymaz, Mürüvvet). 52. ilk okulda okudu, 1945 de Yenikapu Orta Okulunu bitirdi; aynı yıl 16 yaşında iken Devlet Demir yolları atölyelerine girerek bir sene tornacı çıraklığı yapdı, 1946 1947 arasında serbest marangozluk, 1947 - 1948 arasında dokumacılık yapdı, 1948 de Halk Operetine girdi, üç sene o operet topluluğunda çalışdıkdan sonra 1951 de Muammer Karaca Tiyatrosuna geçerek yedi sene de orada çalışdı; bu satırların yazıldığı sırada (1961) Ses Tiyatrosu sanatkârları arasında bulunuyordu.

Cumhuriyet Halk Partisi ve Türk Sahne Sanatkârları Derneği üyesidir. 1948 - 1950 arasında günlük İleri gazetesinde hikâyeleri intişar etmişdir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CEBBAR (Arnavud) — «Yelkenci Yusuf» hikâyesinin kahramanlarından, onyedinci asır ortasında Köprülü Mehmed Paşa sadâretinde Akbıyık Hamamında çalışır bir dellâk; «şâhinbaş câr ebrû, eşirrâya evbaş fâsiku fâcire dârû, cümle ameli küfrü ilhad, zeberdest Ferhad, Arnavudun yezîdi, hamam çıplağının pelîdi» diye târif edilen bu Dellâk Cebbarın Köprülü Paşanın emri ile Marmara sâhilinde Narlı kapuda kale kapusunda asılarak idâm edildiği, Cebbarın muhayyel olmayub o devirde yaşadığı, hattâ Kadızâdeli fanatik vâizlerinden en tehlikeli adamlarından biri olup İstanbul'un haşarat tabakasını yobazlık dâvâsı ile bir büyük ayaklanma hazırlamaya çalışanlar arasında bulunduğu söylenmekdedir. Akbıyık Hamamından bir peştemal ile çıplak olarak çıkarılmış ve Narlıkapuya kadar o kılıkda götürülerek asılmış.

CEBBAR PAŞA (Eyyubzâde) — Aslı Trabzonludur, babasının memur olarak bulunduğu Erzincan'da doğmuşdur, Harbiye Mektebinden hicrî 1290 da (milâdî 1873) de süvâri olarak mezun olmuş ve 1911 de vefât etmişdir. Kabri Üsküdar'da Hüdaî dergâhındadır. Kaymakam rütbesinde iken İstanbul itfaiye Alayı kumandanlığına tâyin ve bu vazifede de uzun zaman kalmışdı.

Bibl. : Nevsâli Osmanî.

CEBE — «Batı Türkcesinde isim, biniş altına giyilen dar hırka, zırh, cevşen, meşin yelek, meşin hırka» (Türk Lûgatı). Osmanlı devletinin kadim ordu teşkilâtında bir asker ocağının adı bu kelimeden alınarak konmuşdu (B. : Cebeci, Cebeci Ocağı).

Mehmed Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adlı eserinde şunları yazıyor: «Kaamusun târifine göre cebe, halka şeklinde puldan yapılmış zırh. Lehcei Osmânî yekpâre olmayan zırh, bâzan meşin hırka diyor. Cebe kelimesi çok zaman çevşen ile müterâdif olarak cebe ve cevşen diye kullanılır.»

CEBE ALİ — Cebe Ali Bey de denilir; Fâtih Sultan Mehmed Devri kumandanlarından, kuvvetle tahmin ediyoruz ki o devirde kurulmuş olan Cebeciler asker ocağının ilk ağası, kumandanı (B. : Cebeci Ocağı). Hayatı karanlık içindedir, aslının nereli olduğu da bilinmiyor; yalnız, Fâtih devri ricâlinden ve *müelliflerinden, «Târihi Ebülfetih»* adı ile Fâ-

tih Sultan Mehmed şânında meşhur bir eser bırakmış olan Dursun Bey, diğer adı ile Tûrisînâ Bey, bu Cebe Ali Beyin kendisinin amcası olduğunu, Bursa mîrilivâlığında bulunduğunu, İstanbulun fethinden sonra amıcası Cebe Ali Beyle berâber büyük şehrin nüfus sayımına memur edildiklerini söylüyor.

Cebe Ali Bey İstanbul muhasarasında bulunmuş, büyük yararlıklar göstermiş, şehrin sukutunda İstanbul'a Haliç sâhilindeki bir kale kapusundan girmişdir ki hâlen o kale kapusuna o semt bu zâtın adına nisbetle «Cebeali» ve halk ağzında bu ismin bozulması ile «Cibâli», «Cibâli Kapusu» diye anılır.

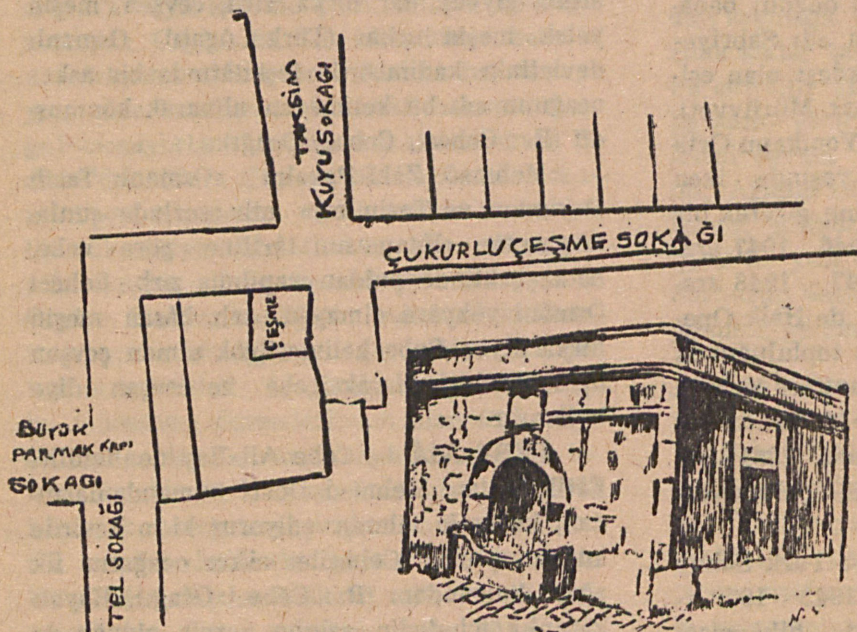
CEBECİBAŞI ABDULLAH AĞA ÇEŞMESİ — Beyoğlun'da Çukurluçeşme sokağındadır; Birinci Sultan Mahmud zamanında, sonradan paşa olduğu bir kayıttan öğrenilen Cebecibaşı Abdullah Paşa taarfından 1144 hicret yılında yapırılmıştır. (Milâdî 1731 - 1732). Bahçeköydeki Taksim sularından şehrin Boğaziçinin Yeniköy, Emirgân, Boyacıköy, Baltalimanı, Arnavutköy, Kuruçeşme, Ortaköy, Beşiktaş, Dolmabahçe, Kabataş, Tophane, Harbiye, Taksim, Galata ve Kasımpaşa semtlerinde çeşmelere, saraylara, konaklara, evlere ve hamamlara ne miktar su verildiğini bildiren, Başvekâlet Arşivinde, 5055 numaralı ve 1146 tarihini taşıyan uzun bir vesika mevcuttur. Bu vesikada Cebecibaşı Çeşmesi için de: «Beyoğlu nam mahalle karip Yenimahalle'de vâki Cebecibaşı sâbık Abdullah Paşa binâ eylediği çeşmeye câri 1 masura su verildiğine dair bir kayıt düşürülmüştür.

Bu çeşme Miratı İstanbul'da, Taksim kurbünde Kuyu sokağında bulunan bir çeşme diye işaret edilmiştir. Bu gün, zamanla, yapılarla mevkii de garipleşen çeşmenin yüzü Çukurluçeşme sokağının başında iki üç binânın arasında kalan kısa bir çıkmaz sokakta kalmıştır. Yapısı dört köşe, hazneli, oldukca büyük köfeki taşındandır. Mermer kitâbe taşı, sonradan gördüğü tamirler sırasında, sokak üzerindeki sağir kısma eklenmiştir. Çeşmenin cebhesi üzerindeki boşluğa bir boya evi büyük bir ilân levhası yerleştirmiş; içine su akmayan yalağı da kaldırım taşlarıyla doldurulmuş.

Çukurluçeşme sokağı yüzündeki mermer kitâbede şöyle denilmekte:

Hazreti Sultan Mahmûdi adalet sîretin
Feyzi ihsânile reyyân oldu cümle kâinât
Öyle Şeh kim pâyi adline rûmal eder
Nili Mısrî Kahireyle cedveli nehri Fırât
Devri Cûdunda Cebeci başı Abdullah Ağa
Yaptı bu nevçeşmeyi oldû karini iltifât
Abü tâbi devletin memdüd ede Rabbülenam
Zîbi tâi âsüman oldukça nakşi sâbitât
Şehriyâ târihini işrâb için der lûlesi
«Canfezâdır aynı Abdullah için mâülhayat»
(1144)

Saadi Nazım NİRVEN

Cebecibaşı Abdullah Ağa Çeşmesi
(Vaziyet plânı ve resim : Nuriye Nirven)

CEBECİBAŞI AĞA — Kapukulu yaya asker ocaklarından Cebeci Ocağının kumandanının unvânı (B. : Cebeci Ocağı). Aşağıdaki satırları Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı: «Cebecibaşılığa tâyin edilen şahıs pâdişahın huzûruna kabul edilerek teşekkür makamında etek öperdi. Fatih Sultan Mehmedin kanunnâmesinde Cebeci başının teşrîfat derecesi Kapucular Kethüdasından sonra, Topcubaşıdan evvel gelmek-

te idi» diyor. (Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları).

Tarihimizde «Hâilei Osmaniye» diye anılan İkinci Sultan Osman'ın tahtdan indirildikden sonra evvelâ Yeniodalardaki Orta Camie, oradan da Yedikule Zindanına götürülerek Zındanda fecî bir şekilde öldürüldüğünde, bu genç pâdişâhın gaddar kaatillerinin başında zamanının Cebecibaşı bulunmuşdur (B.: Osman II.). Müverrihlerimiz bu adam hakkında «haramzâde, mel'un, leîdin» gibi tâbirler kullanırlar.

Dördüncü Sultan Murad da Bağdad seferinde vâzifesinde ihmâli görülen Hamza Ağa adındaki cebecibaşının başını vurdurmuşdu, garib tesâdüflerden, Hamza Ağanın başının vurulduğu gün İstanbul'da da evi yanmışdı.

Cebeci Ocağı 1826 da Vak'ai Hayriye'de lâğvedildiği zaman ocağın son ağası Mehmed Ağa adında biri idi; yeniçerilere meyil göstermiş, onlara katılmamış olmakla beraber Sancağı Şerif altına da gitmiyerek saklanmışdı; vak'adan sonra Kütahya'ya sürgün adı ile İstanbul'dan çıkarılmış, arkasından ferman gönderilerek yolda idam edilmişdir.

CEBECİBAŞI MESCİDİ — Haliç bölgesinde Fenerde, bu nâhiyenin Kâtib Muslihiddin Mahallesinde, adını taşıyan sokakda idi; Hadikatül Cevâmi: «Eski Nişancı Câfer Çelebi Camii yanındadır, bânisi Cebecibaşı Şüşâeddin Ağadır, merkadi mâlûm değildir; bu mescidin mahallesi vardır» diyor.

Cebecibaşı Mescidi hâlen mevcud değildir: semt sâkinlerinden Bay Hüseyin Akargün'ün verdiği mâlûmata göre, dört kâgir duvar üzerine kiremitli bir catı ile örtülü, son cemaat yeri, kadınlar mahfili ve dar bir avlusu ve avluda şadırvanı olan ve uzun yıllardan beri metrûk bulunan bir binâ idi. Takrîben 1942 - 1945 arasında yıkılmısdır; arsasına bir gecekondu yapılmışdır. Yol kenarında ve yüksekde bulunan hazîresi duruyordu; kabir taşlarının en eskisi hicrî 1059 (milâdî 1649) da vefat etmiş olan ocak ağalarından Mümin Ağanın taşı idi (1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CEBECİBAŞI MESCİDİ SOKAĞI — Haliç Fenerinde Kâtib Muslihiddin Mahallesi sokaklarından; İmam Ömer Efendi Sokağı ile İsmail Ağa Sokağı arasında olup Mercimek Sokağı ile de bir kavuşağı vardır. Bir araba geçecek genişlikde, kaba taş döşeli, bozuk bir sokakdır; kapu numaraları 1 - 27 ve 2 - 26 dır. Sokağa adını vermiş olan hâlen mevcud değildir, yalnız hazîresi duruyordu (Aralık 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CEBECİ CİVANI ŞARKISI — Bir cebeci neferi tâze civan şanında Kalender mahlâslı biri tarafından, kesin olarak 1826 dan, yâni bu ocağın lâğvından evvel yazılmış bir şarkıdır; metni şudur:

Bıçkın meşreb bir civânın
Bir cebeci şuh fetânın
Seyreyledim hüsnü ânın
Serveridir dilberânın

Öpmek istesem ayağı
Aceb var mıdır yasağı
Tükendi kandilin yağı
Serveridir dilberânın

Levendâne çalımlıdır
Cebecidir yalımlıdır
Pek bakma kim alımlıdır
Serveridir dilberânın

Bu Kalender bendesidir
Gaayetle efkendesidir
Matlubu bir hendesidir
Serveridir dilberânın

CEBECİ HANI — Kapalıçarşının, Mercan yokuşuna çıkan Yağlıkçılar caddesi üzerindedir (Kapı numarası yok). Ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı bilinmeyen bu han, 1894 zelzelesinde hemen kâmilen yıkılmış ve bu gün dahi bir mezbele halindedir. 1942 senesindeki çarşı yangınında dükkânsız kalan esnafa, İstanbul Üniversitesinin Bakırcılar kapısı karşısına düşen Yanıksaray tahsis edilince, burada bulunan çingeneler de hanın yıkıntıları arasına sığınmışlar, daha sonra, İstanbul'a gelen Kürtler tarafından işgal edilmişdir; hâlen çeşitli zenaattan esnafın yerleştiği han, kemerli bir geçitle birbirine bağlanan iki kısımdan meydana gelmiştir ki, ortasında büyük bir avlu bulunan içteki kısma İç Cebeci Hanı adı verilir.

İstanbul'a gelen tüccarların konaklaması maksadıyla yapıldığı, yıkılmadan evvel, avluda hayvanları sulamak için kullanılan bir havuz ile bir küçük namazgâh bulunduğu rivâyet olunur.

Hanın cümle kapısının kanatları dökme demirden yapılmış olup yekpâredir, ki yapının hususiyetini teşkil eder.

4000 M^2 den fazla yer kaplıyan hanın yerinde, şimdi, çoğu sonradan yapılmış altmış kadar dükkân vardır. Oldukça geniş bir yer kaplayan yıkıntı ve molozlar, Kapalıçarşı Esnafları Yardımlaşma ve Tesanüd Cemiyeti tarafından temizleniyormuş. Ayrıca buraya, yangına karşı kullanılmak üzere bir de su deposu yapılacakmış.

Yorgancı, tornacı, marangoz gibi çeşitli zenaatten esnafın ticaret yaptığı handaki dükkânların kira bedelleri, 30-100 TL. arasında değişmekteydi. (eylül 1962).

Özay ASLAN

CEBECİ KÖYÜ — İstanbulun Eyyub kazâsı köylerinden; şehre hayli uzak, umumî nakil vâsıtalarının yollarında sapada bulunduğu için hususî bir nakil vâsıtası temini edilemedi ve gidilip görülemedi; tamamen mechulümüz kaldı; İstanbul civârı haritalarından öğrendiğimize göre köyün içinden kendi adını taşıyan bir dere akmakda olup, bu Cebeci Köyü Deresi, Çavuş Köyü karşısında Alibey Köyü Deresine dökülmekdedir (B.: Alibey Köyü Deresi).

CEBECİ KÖYÜ SU TESİSLERİ — Eyüb ilçesinin kuzey ve kısmen batısında bulunan Küçükköyün batısında bulunan Cebeciköyü cıvarından Kırkçeşme sularının ana galerisine su veren İmparatorluk devrinde yapılmış bir takım su tesisleri mevcuttur. Yeniçeriler için toptan başka, hemen bütün silâhları zırh, tulga, tüfek ve çeşitli harp malzemesini temin ve harpte nakillerile görevlendirilmiş olan Cebecilerin Ayasofya camii cıvarında kışla ve depolarının bulunmasına rağmen, bu kapıkulu ocağının şehir cıvarındaki bu köyle bir alâka ve bağlılıkları bulunması muhtemeldir.

Lâle devrinin Ahmed-i Sâlis'i zamanında yedi bend inşa ettirmiş olduğunu bildirirler. Bunlardan ikisi Belgrad köyü yakininde, diğer beşi de Cebeciköyü cıvarında bulunuyorlardı. Tarih yazarlarının anlattıklarına göre, İstanbul'un mavi seması altında taze yeşil yapraklarla, nadide çiçeklerin ince kokularile karışmış buğulu cazip aydınlıklarla dolu bahçelerin tarhları arasındaki çağlayan ve havuzlarda suların musikisinin şiir ve füsununa hayran, kendi âleminde yaşayan Üçüncü Sultan Ahmed, Alibey suyunun etrafına serilmiş köyün yeşillikleri içine gömülmüş, civarından çok haz ederdi. Bu kırlarda güneşten düşen aydınlıkların koyu yeşilliklerin huzuru içinde açık toz pembesi bir buhar esirliği aldığı sık bir korunun Padişahı çok cezbettiğini gören damadı ve sadrazamı, burada mermer havuzlar ve sedler yaptırmış, o şiir ve hülya devrinin tarihcisi Raşid'de çocukluğun peri masallarının dekorunu taşıyan bu yeri Husrevabâd diye adlandırmıştı.

Bugün zamanla harap olmuş Cebeciköyü bendlerinden birinin tevkif duvarının önünde bulunan su ıskaralarından Kırkçeşme galerisine hâlâ, yağışsız mevsimlerde bile, günde bin metre küpten fazla su alınmaktadır. Eski ıskara yahut Cebeciköyü ıskarasının boyu 6 m, 80. dir. Bu su toplama tesisile, daha kuzeyinde bulunan Büyük ıskaradan da gelen sular, Cebeci galerisine girdikten sonra sırasile, Arpacı kemerinden, Cebeciköy cıvarındaki Cebeci kemerinden ve Aziz Paşa merasında, Aziz Paşa kemerinden geçer. Buraya kadar galerinin seyir boyu 885 m. yi bulur. Su yolu tekrar bir kemerden geçtikten sonra Mimar Sinan'ın yapmış olduğu büyük su akadüklerinden biri olan Güzelce kemerin çıkış kısmında Kırkçeşme galerisine katılır. Cebeci su yolu üzerindeki kemerler, boyları 20 m. 40. olan tek kavisli ufak kemerlerdir.

Uzun yıllar İstanbul'a su temin eden Kırkçeşme'nin geniş galerilerini bendlerden maada bir çok katma sularda beslerdi. Eski Vakıf sular kayıt defterlerinde Cebeciköyü cıvarından galeriye su veren, Cebeciköyü ıskara başının sağ tarafında, Eyübde Cinci çeşmesi katması, Cebeci kurbunda ıskara suyunun yakınında Eyüb'de Ümmü Sinan kız suyu çeşmesi katması, Çardaklı tarlada İsmihan Sultan katması ve saire gibi katma suların isimleri görülmektedir.

Saadi Nazım NİRVEN

CEBECİLER KIŞLASI, CEBECİ ODALARI — Kapukulu yaya asker ocaklarından Cebeci Ocağı efrâdının kışlası; yeniçerilerde olduğu gibi, ekseriya «Kışla» denilmez, «Cebeci Odaları» diye anılırdı; Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılının, devlet arşivinde harita ve krokiler dosyasında bulunan 1960 numaralı plândan kesin olarak tesbit ettiğine göre yeri, Ayasofya camiinin karşısında bulunup, 1932 senesinde yanmış olan Adliye binâsının yeri idi. Sayın profesör bulduğu bu kıymetli vesîkayı bildirdikden sonra şu satırları yazıyor: «Arşivde 17 zilhi 1226 tarihli vesikadan (mi-

lâdi 1812 yılı ocak ayı başı) ise bunun İstanbulda Yerebatan ahırlarının üstünde olduğunu öğreniyoruz, (bu vesîkada: «Yerebatan Ahırları üzerinde kâin cebeciler ocağı zâbitan ve neferlerinin sâkin oldukları fev kaanî odalar» denilmektedir). Belki sonradan muvakkat bir zaman için buraya nakledilmişdir. Yine burada silâh ve sâir harb malzemesi tâmirhânesi ile depo bulunuyordu. Cebehane için lâzım olan mâmul ve gayri mâmul bütün eşyâ bu depoda bulunur, ve ihtiyac hâlinde îmâlâthânelerde kullanılır, veya yapılmış olan şeyler istenilen yere gönderilirdi. Cebehânede levâzım azaldığı zaman noksanı Cebecibaşı Dîvanı Hümâyuna arz ederek noksanlar tamamlanırdı» (İ. H. Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları).

Biz Cebeciler Kışlasının dâimâ Ayasofyada bulunduğu kanaatindeyiz; sayın İsmail Hakkı Uzunçarşılının bildirdiği 1226 (milâdî 1812 ocak) tarihli vesikanın Cebeci Odaları Yerebatan Ahırları üstünde göstermesi de tarih kaynaklarımızca şöyle kıymetlendirilir, 1808 de Alemdar Mustafa Paşa vak'asında Cebeciler Kışlası yeniçeriler tarafından ateşe verilmişdi; anlaşılıyor ki kışlaları yandıkdan sonra cebeciler bir müddet büyük mîrî ahırlar üzerindeki bu fevkaanî odalarda oturmuşlardır (B.: Alemdar Paşa Vak'ası; Cebeciler Kışlası yangını). İstanbulun büyük bir kısmını da yakup kül eden bu yangından sonra Cebeciler Kışlası ancak hicrî 1237, milâdî 1821 - 1822 arasında tâmir ve ihyâ edilebilmişdir; bundan da anlaşılır ki cebeciler 1808 den 1822 ye kadar ondört sene Yerebatandaki o fevkaanî odalarda oturmuşlardır. Enderunlu Vâsıfın hicrî 1237 tâmiri için şu tarih manzûmesini yazmışdır; bu manzumede yanık kışla arsasının böyle uzunca bir müddet hâli üzre kaldığı açıkca ifâde edilmişdir:

Han Mahmûdu zafer şan u meserret bünyan
Şâhi gaazi ü keremkâr ü kerâmet menşûr
Bedeni saltanatın cânı cihânın rûhu
Devletin bâisi ihyâsı şehinşâhi gayyur
Bezmi şâhânesine şevk ile bende Kayser
Kapusu kulluğuna canla teşne Şânûr
Kıldı Hak devleti zâtiyle kavî elbette
Tuttu ahdinde temel râhatü âsâyişi sûr
şte ezcümle o âsârı metinin biridir
Bu Cebehânei mâmureyi bî naksü kusûr
Muhterik câyi harab arsâi virâne iken
Kıldı îmârına fermanı hümâyûnu sudûr
Nice dem kalmış iken arsası hâlî ü harab
Himmeti şâhi cihan kıldı harâbı mâmûr
Bir binâ eyledi ki ol şehi âli himmet
Kaldı hayretde görüb tarhını mîmârı şuûr
Cebe satsa yeridir tâkı kabâbı feleğe
Oldu ol mertebe mâmur bünyâdı refîi meşhur
Sâyesinde o hüdâvendi muallâ şânın
Göğe irse seri sükkânı değil eb'ad ü dûr
Bende Vâsıf nola târihini kılsam tecdîd
«Cebehâne yapılub oldu yeniden mâmur»
(H. 1237)

CEBECİLER KIŞLASI YANGINI — Ayasofya Camii ile, Üçüncü Sultan Meydan Çeşme ve Babıhümayun karşısında bulunan Cebeciler Kışlasının, Alemdar Paşa Vak'asında yeniçeriler eliyle tutuşdurulması ile başlamış, bu büyük kışla ile beraber İstanbulun büyükce bir kısmını da kül etmiş bir ateş âfetidir.

Alemdar Paşa Vak'ası, 26/27 ramazan 1223 ve 15/16 kasım 1808 kadir gecesi yeniçerilerin, kendilerine can düşmanı bildikleri sadırâzam Alemdar Mustafa Paşanın harem dâiresinde ikaamet ettiği büyük bir mîrî ahşab saray olan Bâbıâlînin gece yarısından sonra, etrâfı sarılarak ateşe verilmesi ile başlamışdı (B.: Alemdar Paşa Vak'ası).

Bu yeniçeri ihtilâlinin ikisi çarşanba günü (28 ramazan, 17 kasım) Topkapusu Sarayını ve pâdişâhı muhâfaza etmek üzere sarayda toplanmış olan yeni tâlimli asker sekbanlar, kumandanları olan Süleyman Ağanın idâresinde yeniçerilere karşı saraydan bir hücum hareketine geçdi; yeniçerileri ve onlara katılmış İstanbulun baldırı çıplak hayta gürûhunu o civardan söküp atarak uzaklaşdırmağa muvaffak oldu, bu arada Cebeciler Kışlasını da ele geçirdiler; Süleyman Ağa pâdişah sarayına dönerken Cebeciler Kışlasında 300 nefer kadar sekban bırakdı. Bu sefer yeniçeriler bu kışlayı almak için hücum ettiler, fakat üçyüz sekbanın müdafaa ettiği kışlayı alamayacaklarını anlayınca Cebeciler Kışlasını arka tarafından tutuşdurdular. Ateş, kışlanın her tarafını süratle kavrayınca oradaki sekbanlar da Topkapusu sarayına alındı. O gün çok şiddetli gün doğusu rüzgârı esiyordu; ateş kışladan etrâfına sirayet ederek süratle genişledi, kol kol yayıldı; bir kolu Dîvan Yolu etrâfını yakarak Süleyman Paşa Hanına doğru gitti; bir kolu At Meydanında Defterhâne ve Mehterhâne havalisini yakdı; diğer kolları da Sultanahmed Camiinin etrâfındaki mahalleleri, çarşıları sardı. Bir tarafdan ihtilâl ate-

şi, öbür tarafdan yangın ateşi, İstanbullular dehşet içinde kaldılar. Yanan mahallelerde oturan ihtiyar, kadın ve çocukların feryad ve figanı, ve istimdadı gök yüzünü tuttu; kimi kendini pencerelerden, damlardan sokağa atarak, kimi ihtilâlcilerin kurşunlarına hedef olarak yaralandı, öldü. Yeniçerîlere katılmış baldırı çıplak, serseri gürûhu da: «Bize bügün kızıl bayramdır!.» diyerek tutuşan, yahud tutuşmak üzere bulunan konak ve evlere dalıp yağmaya girişdiler; hattâ o mahşerî sahne içinde, kadın, kız ve oğlanların cebren ve kahren ırzlarına tecâvüz şenâatini de irtikâb ettiler.

Artık İstanbul için âfet olan Cebeciler Kışlası yangını 28/29 ramazan gecesi de bütün dehşeti ile devam etti. O geceyi bütün İstanbul halkı ayakda geçirdi, silâhlanan gencler, hem ateşe karşı, hem de yağmacı serserilere, şerîrlere karşı sokaklarında nöbet beklediler. Yangın ertesi perşenbe günü de kuşluk vaktine kadar devam etti.

CEBECİLER KÖŞKÜ — Topkapusu Sarayı Hümayununun yalı boyunda limana nâzır tek katlı bir köşk idi, bir adı da «Yalı Köşkü» dür; hâlen mevcud değildir, şekli, ancak Avrupalı ressamların gravürlerinden ve tablolarından biliniyor. Osmanlı tarihinde çok yüklü vekaayie sahne olmuşdur. Denizcilik tarihimizde de bu köşkün ayrıca çok önemli hâtırası vardır.

Asıl adı Cebeciler Köşkü olduğu halde târih kaynaklarımızda ekseriya Yalı Köşkü adı ile anılır; «Yalı Köşkü Ocağı» adını taşıyan bir bostancı tarafından muhafaza olunurdu.

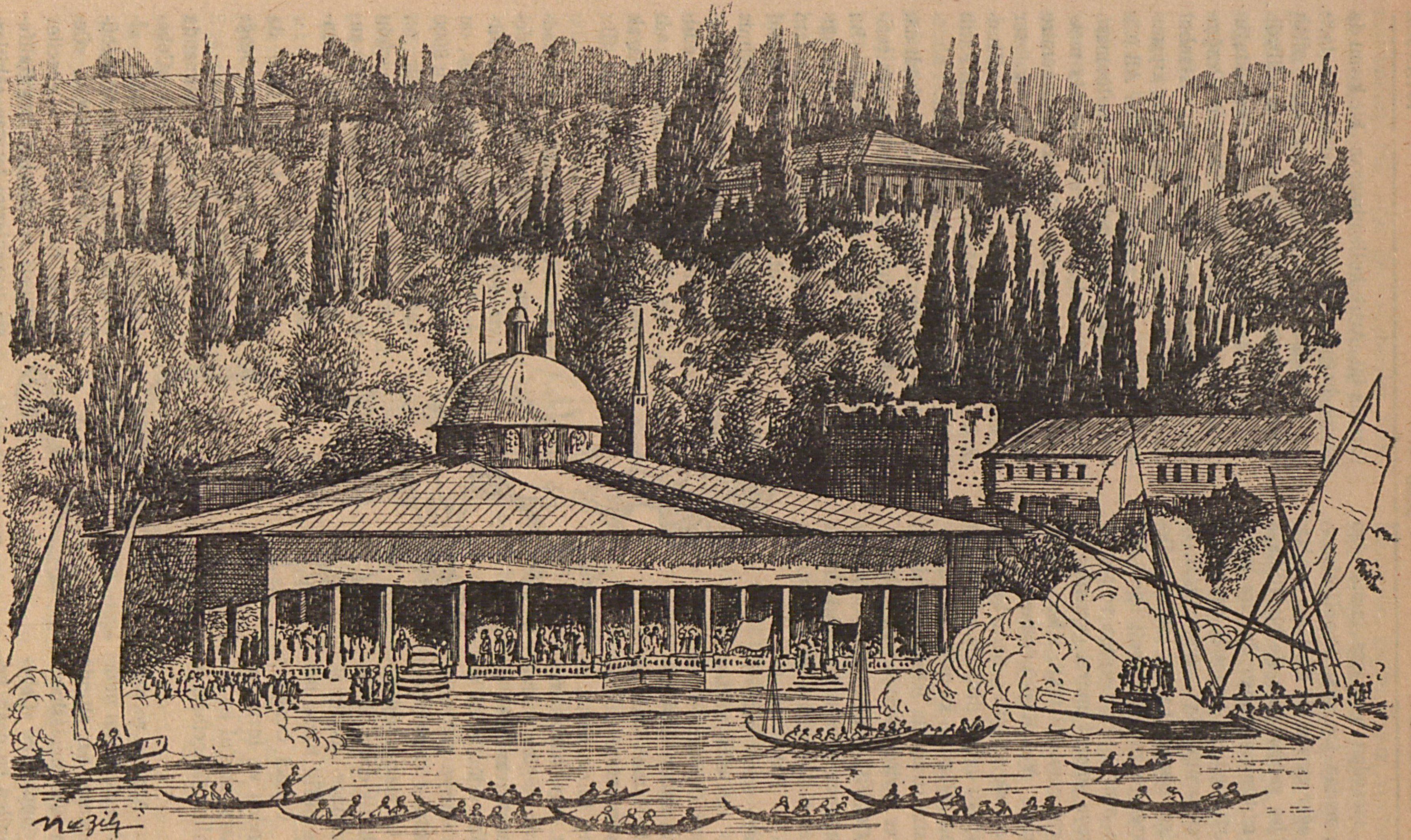
Cebeciler - Yalı Köşkü, sarayın sâhil eteğini çeviren Bizans kalıntısı kale duvarının dışında, sur ile deniz arasına, lebi deryâda Mimar Sinan yapısı bir kasır idi; zengin tarih hâtıralarından başka türk yapı sanatının şaheserlerinden biriydi. İkinci Mahmud zamanında 1826 dan evvel tanzim edilmiş bostancıbaşı defterlerinde yeri kesin olarak limanın başlangıcı olarak gösterilmiş olan bu köşk (B.: Bostanbaşı Defterleri) bir asrayakın metrûk kalmış, ihmâlin âguşunda ve zamanın pençesinde harâb olmuş, ve saray arâzisi içinden demiryolu geçirilir iken, güzergâha rastlayan diğer bir kaç köşkle beraber yıktırılmışdır.

Mimar Sinan bu küçük sâhil köşkünü, yine Cebeciler köşkü adını taşıyan eski bir yapıyı yıkarak onun yerine yapmışdı. Etrafında sütunlarla çevrilmiş bir revak vardı; bu revakın üstüne geniş saçaklı yayvan bir çatı çekilmişdi. Çatının ortasında pencereli bir kasnağa oturtulmuş bir kubbe, nârin bacalar, köşke ayrı bir letâfet vermekde idi. Kasnak camlarının alçı kalıplarla rengârenk çiçek nakışlı olduğunu tahmin edebiliriz. Her ne kadar bir kayda rastlanmamış ise de, içinin, on altıncı asır türk çinilerinin en nefis parçaları ile kaplanmış olduğu muhakkakdır.

Pek tantanalı merasime sahne olduğu için, Cebeciler - Yalı Köşkü, on altıncı ve on yedinci asırlarda, Osmanlı İmparatorluğunun kudret ve servetine denk bir haşmetle döşenip dayanmışdı.

Asırlar boyunca Donanmayı Hümayun Akdenizde veyâ Karadenizde sefere çıkarken kaptan paşalar ve donanma serdarları pâdişaha buradan vedâ etmişler, ve sefer dönüşlerinde de huzura burada kabul edilmişler idi; bu vesîle ile de Cebeciler - Yalı Köşkü önünde donanma gemileri tarafından büyük deniz şenlikleri yap'la gelmişdi. Donanmâyı Hümâyun deniz seferine an'anevî bir merâsimle çıkardı.

Gemilerin kürekcileri Tersâne Zındanından çıkarılıp gemilerin kürekci sıralarına yerleştirilip çakılır, «Reis» unvânını taşıyan kaptanlar, zâbitler, ve sâdece gemilerin sevk ve idâresi ile vazîfeli tersâne askerleri (azebler) de daha evvel gemilere binmiş bulunurdu. Müneccimbaşı hareket için uğurlu günü, ve o gün için de uğurlu saati tâyin eder, gemiler Kasımpaşada Tersâne önünden hareket ederek Beşiktaş önüne gider ve orada lenger atardı. Donanmanın Tersâneden kalkdıkdan sonra Beşiktaşa gitmesi Barbaros Hayreddin Paşanın ölümünden sonra, o büyük amiralin hâtırasını tâziz için yerleşip kalmış bir anane idi. Beşiktaşda Hayreddin Paşanın sâhildeki türbesi önünde bir müddet, bâzan bir kaç gün durmak sefer için bir uğur sayılırdı. Beşiktaş önünde son ve umumî bir teftiş yapılır, ve yine müneccimbaşının tâyin ettiği gün ve saatde sefer niyeti ile yola çıkardı. İşte bu ikinci hareketdedir ki, büyük bir donanma alayı tertib olunur, başda amiral gemisi olmak üzere hepsi birbirinin dümen suyundan seyrederek Cebeciler - Yalı Köşkünün önünden geçerdi. Amiral gemisi köşk önünde kürek üs-

Cebeciler - Yalı Köşkü
(Bir gravürden Nezih eli ile)

tünde durur, saraydan bu kasra inmiş olan pâdişah donanmadan top atışı ile selâmlanır. Kaptan paşa, eğer ayrıca bir de deniz serdârı tâyin edilmiş ise serdar paşa ile bir filikaya binerek köşk rıhtımına yanaşır, huzura kabul edilirdi, ve sırtlarına, en kıymetli kumaşlara kaplanmış birer samur kürk giydirilirdi, ve bellerine de birer elmaslı hançer takılırdı. Donanmanın nusret ve muvaffakiyeti için dua edilir, duadan sonra kaptanpaşa ve serdar paşa yine filikaya binerek amiral gemisine dönerlerdi. Amiral gemisini tâkib eden bütün gemiler Cebeciler - Yalı Köşkü önüne gelince pâdişahı top atarak selâmlar, Sarayburnu civârında Topkapusu önüne dizilmiş olan toplar da donanmanın selâmına karşılık verirdi.

Bu merasim sırasında İstanbul denizinin üstü de binlerce seyirci kayıkları ile dolardı.

CEBECİ OCAĞI, CEBECİLER — Osmanlı İmparatorluğunun eski ordu teşkilâtında Kapukulu asker ocaklarından biri, ve bu ocağın askerleri (B.: Kapukulu Ocakları); bir yaya asker ocağı idi; vâzifeleri, devletin, topdan gayri (B.: Topcu Ocakları) silâh îmâli ve onların anbar, depolarının muhafazası, tamiri, bakımı; orduyu hümâyun sefere çıkdığı zaman da, kılıç, tüfek, barut, fitil, kurşun, ok, yay, harbe, mızrak, kalkan, zırh, miğfer, kazma, kürek, balta, merdiven gibi çeşidli cenk silâh ve âletlerini orduya katılıb cebheye götürmek, bunları, Kapukulu Ocaklarının yaya muhârib kıt'alarını teşkil eden yeniçeri birliklerine ihtiyaca göre ve usûlünce dağıtmak, ve kendileri de bilfiil harbe iştirak etmekdi. Cebeci Ocağının her türlü hâlinden ve inzibâtından devlete karşı mes'ul en büyük kumandanları Cebecibaşı Ağa idi.

Cebecibaşı Ağanın ve mâiyetini teşkil eden zâbitânın nezâretinde «Cebehâne» adı altında toplanmış olan silâh imalâthaneleri, anbar ve depoları ile «Cebeci Odaları» denilen bu ocak neferlerinin kışlaları Ayasofya civârında idi. Artık kullanılmayan, bir kısmı da büyük harplerin, zaferlerin hâtıralarını taşıyan eski silâhlar da, gaayet zengin bir silâh müzesi hâlinde Cebehânede muhâfaza edilirdi.

Bu asker ocağının ne zaman kurulduğunu kesin olarak bilinmiyor; Yeniçeri Ocağından sonra kurulduğu muhakkakdır; İstanbul cengine iştirak etmiş, ve şehrin Halic kıyısında bir semte adı verilmiş olan Cebe Ali (Cibâli) adında bir türk cengâverinin bulunması, bu ocağın İstanbul muhasarası sırasında mevcud olduğunu gösterir. Millî kütübhanemize «Kapukulu Ocakları» adı ile büyük bir eser vermiş olan Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Cebeci Ocağının kurucusunun Fâtih Sultan Mehmed olduğu kanaatindedir.

Cebeciler diye anılan bu ocağın efrâdı da, devşirme kanununun lâğvına kadar, yeniçeriler gibi acemi oğlanlarından alınmışdır (B.: Acemi oğlanlar). Bu bakımdan Cebeci Ocağının tarihçesi, Yeniçeri Ocağı tarihçesi ile tam bir mutabakat gösterir; İstanbul Ansiklopedisi adını verdiğimiz bu kütükde en aydın tafsilât Yeniçeriler maddesinde tesbit edildiği cihetle burada yeniçeri adı yerine cebeci adının yazılarak tekrarına lüzum görülmedi (B.: Yeniçeriler.)

Cebeci Neferi
(Resim : Hüsnü)

Cebeci Ocağının nefes kadrosu, yeniçeriler gibi devir devir değişmişdir, onaltıncı asırda 4000 nefer olan cebeciler, on yedinci asır sonlarına doğru 8000 nefere kadar yükselmişdir; on sekizinci asır başında mevcûdu ise (hicrî 1114, milâdî 1702) ancak 2462 neferdir (İ. H. Uzunçarşılı).

Cebeciler Ocağı 1826 da Vak'ai Hayriye Yeniçeri Ocağı ile berâber kaldırılmışdır.

Cebeci Ocağının kumanda heyeti yukardan aşağıya «Cebecibaşı», «Birinci kethüdâ», «İkinci kethüdâ», «Üçüncü kethüdâ», «Dördüncü kethüdâ», «Cebeciler Başçavuşu», «Cebeciler Çavuşu», «Cebeciler baş Halîfesi» unvanlarını taşıyan zâbitlerle «Odabaşı» denilen bölük ku-

mandanları idi; bir de «Cebeciler Kesedarı» unvânını taşıyan ocak veznedarı vardı. Ocak an'anesine göre cebecibaşılık boşaldığında Başkethüda da denilen 1. ketküdâ ağa olur, onun altındaki zabitler de birer kademe yükselirlerdi. Fakat bu an'aneye riâyet edilmeyerek Cebeci Ocağı dışından bir kimsenin, yahud alt kademelerden, meselâ cebeciler başçavuşunun da cebecibaşı tâyin edildiği olurdu. Vak'ai Hayriyede Cebecibaşı Mehmed Ağa yeniçerilere meyil göstermiş, onlara katılmamakla berâber Sancağı Şerif altına da gelmemiş, gizlenmiş, vak'adan sonra Kütahyaya sürgün adı ile İstanbuldan çıkarılarak yolda idam olunmuşdu. Mehmed Ağadan gayri bu ocağın bütün büyük zâbitleri Sultan Mahmuda sadakat gösterib sarayda sancak altına gelmişler idi ki isimleri şunlardır: Baş kethüdâ Hüseyin Ağa, 2. kethüdâ Hüseyin Ağa, 3. ketküdâ Mehmed Ağa, 4. kethüdâ Gavrî Ahmed Ağa, Başçavuş Mehmet Emin Ağa, Başhalîfe Mehmed Sâdık Efendi, Kesedar Abdullah Efendi.

İçinde muhafız yeniçeriler bulundurulan iç ve sınır kalelerinde de, kalenin büyüklüğüne ve ehemmiyetine göre yine «cebecibaşı» unvanı altında bir kumandanın emrinde bir mikdar da cebeci neferi bulunurdu; Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı bâzı kalelerdeki cebecilerin mikdarını kaydederken on dokuzuncu asırda meselâ Van Kalesinde 155, Bağdat Kalesinde 504, Anapa kalesinde 40, İşkodra kalesinde 18 nefer cebeci olduğunu söylüyor.

CEBECİLER SOKAĞI — Alemdar nâhiyesinin Binbirdirek Mahallesindedir, Işık Sokağı ile Divan yolu arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 4 de 18). İki araba geçebilecek genişlikde kabataş döşelidir, üzerinde ikişer katlı ahşab evler bulunan tek dirsekli bir sokakdır. Tam dirsek üzerinde de dört katlı ahşab Arab İzzet Paşa konağı bulunmaktadır. Bu konakda evvelce Kumpakı ve Bayazıd vergi dâireleri, sonra Zührevî hastalıklar Polikliniği yerleşmişdi. Adliye Sarayı yapıldıkdan sonra Divan Yolunun bu kısmına rastlayan binâlar 1959 - 1960 yılları arasında istimlâk edilerek bu sokak şehir haritasından silinmişdir.

Hakkı GÖKTÜRK

CEBELİ (Artin) — Muharir, muallim; aslı Kayserili bir âileye mensub olup 1886 da İstanbulda doğdu, babası avukat Mığırdiç Cebelidir; Kumkapuda Bezciyan ermeni mektebinde okudu, ayrıca husûsî dersler aldı, 1902 Maarif Nezâreti tarafından açılan bir musâbakayı kazanarak on altı yaşında iken tahsilini ikmâl etmek üzere Pârise gönderildi; hazırlanma dersleri ile gereken kifâyeti elde ettikden sonra Sorbon'a girdi, fakat Balkan Harbi başlayınca vatanına döndü; bir müddet Adapazarı Ermeni merkez mektebinde müdürlük ve tarih muallimliği yapdı; Birinci Cihan Harbi başladığında ittihadcıların ermeni tehcîrinde bir yolunu bularak yurd dışına çıkdı; mütârekede İstanbula döndü, ermeni gazetelerine siyasî ve ilmî makaleler yazdı; bu satırların yazıldığı 1958 yılında İstanbul Basın Birliği üyesi ve ermenice Jamanak gazetesinin idâre sekreteri idi.

CEBELİ ATTAR HANI — Eminönü İstimlâklerinde yıkılan hanlardan? Mısırçarşısı'nın, Eminönü kapısının sağ yanındaki Tahmis Caddesinde idi.

Özay ASLAN

CEBELLEZÎ ETMEK — Külhânîler ve hâneberduşlar argosunda, bir yere konmuş, yahud bir yerde unutulmuş, başkasının parasını, cebe atılabilecek her hangi bir şeyîni sâhibinden habersiz almak, çalmak; misaller: Bir tahvehânede bir masa etrâfındaki dört kopukdan biri:

— Ulan, şimdi şurada bir paket cıgaram vardı, hanginiz cebellezî etti be?!.

Bir serserî ayakdaşını îkaaz eder:

— Sabahleyin Hopalıyı savarken üstünü aramayı unutma sakın, kaşla göz arasında bulduğunu cebellezî eder o fırlama...

CEBELTOPU SOKAĞI — Beyoğlu İlçesinin Taksim Nâhiyesi sokaklarından; İnönü Mahallesi ile Şişlinin Pangaltı mahallesi arasında sınırdır; Küçükbayır Sokağı, Çimen Sokağı, Harbiye Çayırı Sokağı, ve Ölçek Sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir; ve Dolapdere Caddesi ile Cumhuriyet Caddesi arasında uzanır. Cumhuriyet Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli ve meyilli bir yol olarak başlar; Harbiye Çayırı Sokağı dört yol ağzından sonra zemini, paket taşından kabataşa döner ve otuz adımdan sonra da merdivenli sokak olur. Çimen Sokağı dört yol ağzına gelince uçurum bir sed ile yol kesilir. Bu kısmın iki

yanında bulunan evlerin yanlarından mermer ve beton basamaklı merdivenle dönemeçli olarak inilir; orta kısmı bozuk kaba taşdır. Küçükbayır Sokağı dört yol ağzından sonra, orta kısım, kabataş döşeli daracık bir yol olur ve böylece Dolapderesi Caddesine bağlanır. Cebeltepe Sokağının evleri umumiyetle ikişer üçer katlı kâgir binâlar olup aralarında 1 çayevi, 1 bakkal, 1 elektrikci, 1 döşemeci, 1 kadın berberi, 1 kolacı - elbise temizleyici, 1 yorgancı, 1 manav, 1 marangoz dükkânı vardır. Kapu numaraları 1-23, ve 6-42 dir ,Aralık 1962).

Hakkı GÖKTÜRK

CEBESOY (Ali Fuad) — Emekli Orgeneral; 1918 de ağır mütareke şartlarını fiilen protesto ederek emrindeki birliklerin silâhlarını teslim etmeyen ve millî mücâdeleye ilk katılan türk kumandanı; 1882 de İstanbulda doğdu, babası İsmail Fâzıl Paşa (B.: İsmail Fâzıl Paşa), annesi Zekiye Hanımdır; orta tahsilini Erzincan Askerî Rüşdiyesinde, Moda Saint - Joseph Fransız Lisesinde yapdı, sonra, dâima askerler, kumandanlar yetişdirmiş âilesinin ananesine uyarak Harbiye Mektebine girmiş, bu yüksek okulu, ve okulun erkânı harbiye sınıflarını (Harb Akademi) bitirerek 1904 de kurmay olarak mezun olmuşdur. Beyrut ve Selânikde piyâde, süvâri ve batarya kumandanlığı yapmış, Selânikde Üçüncü Ordu Kurmayında ve 3. Fırka kurmay reisliğinde, ve Karaferiye kumandanlığında bulunmuş (1906 - 1908); 1913 de kaymakam (yarbay), 1915 miralay (albay) olmuş; Birinci Cihan Harbinde Gazze cebhesinde Yirminci Kolordu Kumandanlığı yapmış (1916); Millî Mücâdelede kolordu kumandanlığı, Batı Anadolu Kuvvâyi Milliye başkumandanlığı yapmışdır. 1920 de Ankara Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Moskova büyük elçisi olmuşdur. Sulhden sonra bir müddet İkinci Ordu müfettişliğinde bulunmuş; orgeneral rütbesinde iken meclisde siyasî hayatı ordu hayatına tercih ederek dileği ile emekliye ayrılıp Konya Mebusu olarak Büyük Millet Meclisine dönmüştür. Fakat bir müddet sonra muhalefet safına katılarak Terakkiperver Fırkanın kurucularından biri olmuş, İzmir suikasdı üzerine, Millî Mücadelenin ünlü silâh arkadaşlarından Kâzım Karabekir ve Refet Paşalarla berâber İzmir İstiklâl Mahkemesinde muhâkeme edilmiş ve bu kumandanlarla birlikde bereat etmişdir. Atatürk'ün vefâtına kadar uzunca bir müddet Kuzguncukdaki köşkünde münzeviyâne yaşamış, 1939 da Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak tekrar B. M. Meclisine girmiş, Nâfia Vekili, 1943 de Münâkalât Vekili olmuş, 1947 de Büyük Millet Meclisi reisi seçilmişdir; 1950 Eskişehir mebusu, 1957 de İstanbul mebusu olmuş, ve pek az sonra siyasî hayatdan çekilmişdir. Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü ile hâlen Anadolu Kulübü üyesidir; iyi briç oynar; İtalya, Fransa, Cezayir, Hollânda, Belçika, Mısır, Suriye, Lübnan, Almanyaya gitmiş fransızca ve almanca bilir; dört mühim eser telif etmiş olup isimleri şunlardır: «Bi'-rüssebi - Gazze Meydan Muhârebesi ve Yirminci Kolordu» (1938), «Millî Mücâdele Hâtıraları», «Moskova Hâtıraları« (1955), «General Ali Fuad Cebesoyun siyâsî hâtıraları» (1957).

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CEBHÂNE — Külhâniler ve hâneberduşlar argusundo heroin, afiyon, esrar, rakı ve şarab; mübtelâsı oldukları keyif verici her şey; bâzı argo araşdırıcıları bu kelimeyi yalnız afiyon karşılığı kullanılır gösterir ise de hatâlıdır; meselâ Sirkecide iç çatmaları hâneberduşlara âdetâ mükellef bir apartıman gibi olan eski araba vapuru iskelesinin bir bölmesinde iki serserî şarab içmektedir, yanlarında bir de pırpırı oğlan vardır, onlar içer ve mezelenirken yutkunur; galon boşalır; serserîlerden biri para çıkarıb oğlana:

— Cebhânemiz kalmadı.. ha fırla.. ayak kirası bir bardak da sana veririz...

* Bir hâneberduş çocuk benzeri bir ihtiyara sokulur:

— Cebhânen var mı baba?

— Kendime kadar..

— Hurda ver be.. nolur be..

CEBHÂNECİ SOKAĞI — Alemdar nâhiyesinin Eminsinan Mahallesi yollarından; Neviye Sokağı ile Piyer Loti Caddesi arasındadır, her iki başı yüksekde, sarkmış ip şeklinde bir sokakdır; bir araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşeli olup üzerindeki kapu numaraları 1 - 27 ve 2 - 24 dür; çoğu üçer katlı kâgir yapılardır; iki kunduracı dükkânı ile bir koltuk, kanape ve iskemle atölyesi vardır (Şubat 1963).

Hakkı GÖKTÜRK

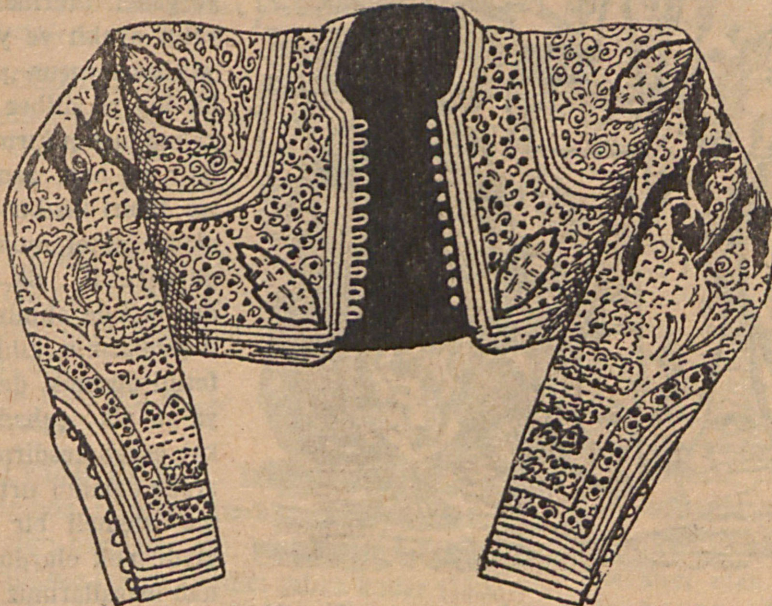
CEBİ HÜMÂYUN — Osmanlı pâdişahlarının şahsına âid parası için, Türkiye'de saltanatın kaldırıldığı târihe kadar kullanılmış bir terim; bu paranın kaynağı da «Padişahlık Hasları», «Havâsı Hümâyun» denilen ve yıllık vergi geliri pâdişahlık makamına tahsis edilmiş yerlerden toplanırdı. Padişahın parası sarayda İç Hazine denilen yerde toplanır durur, ve pâdişah parasını dilediği gibi harcar; yakınlarına nakdî ihsanlarını buradan verirdi; Hazinei Hümâyun denilen devlet hazinesi sıkıntıya düşdüğü zaman, iç hazineden Hazinei Hümâyunca yardımda bulunulurdu; bu yardım bazan, fâizsiz borc verme şeklinde de olurdu. Teşkilâtın teferruâtı tafsîli, bu ansiklopedinin konusu dışında kalır. Osmanlı pâdişahlarının bir anane olarak al atlasdan yapılagelen para keseleri, her sabah, «cebi hümâyun kâtibi» denilen saray memuru tarafından doldurulur ve pâdişaha verilirdi; padişah bir gün içinde ne para harcamış ise, kesesinde kalan para, ertesi sabah muayyen miktara tamamlanırdı. Padişahların keselerine konulan günlük harclığı, padişahın elinin açıklığı ve tutumuna göre, kendileri tarafından tesbit edilirdi.

CEBİROĞLU (Rıdvan) — Bu satırların yazıldığı sırada (1961) İstanbul Tıb Fakültesi Psikiyatri ve Çocuk Psikiyatrisi Klinikleri doçenti bulunan akıl hastalıkları mütehassısı; 1914 de İstanbul'da doğdu, babasının adı Halil, annesinin adı Kevser'dir; ilk ve orta tahsilini Darüşşefakada yapdı ve 1934 de bu liseden diploma aldı, 1940 da İstanbul Tıb Fakültesini bitirdi, aynı fakültede asistan olarak kaldı ve 1945 de akıl ve sinir hastalıkları üzerinde ihtisasını tamamladı, 1945 - 1947 arasında klinik şefliği yapdı ve 1947 de Elazığ Akıl Hastahânesi başhekimliğine tâyin edildi, üç sene orada kaldı, 1950 de Aklî Tıb Müşâhede Müdürü oldu, 1956 da da hâlen bulunan doçentliğe getirildi. Nöro Psikiyatri Cemiyeti, Akıl Hıfzıssıhhası Cemiyeti ve Amerikan Akıl Hıfzıssıhhası Cemiyeti üyesidir.

«Beden yapısı ve suçluluk» adında bir eseri vardır (tez); tıb dergilerinde de makaaleleri intişar etmişdir; fransızca ve ingilizce bilir; evli (zevcesi Bayan Rîzan) ve iki çocuk sahibidir.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CEBKEN — Zamanımızın ceketi yerinde askere, esnafa, rencbere mahsus eski bir erkek esvabının adı; gömlek üstüne giyilir, giyenin yaşına, ictimaî mevkiine, mesleğine göre altında uzun paçalı çağşır, yâhud kısa paçalı diz çağşırı, veya potur giyilirdi. Yakası düz kesim, önü düz veya çaprast, eteği kısa, ancak bele kadar inerdi, ve kolları uzundu. Yaşlıların cebkenleri siyah veya kahve rengi, genclerin de al ve mâvi renkli kumaşdan kesilir, giyenin varlığına göre, yaka ve kol kenarları, önleri, etek köşeleri ipekle, sırma ile işlenir, süslenirdi. Eteğinin kısa oluşu, altından bele sarılmış kuşağın görünmesi, vücûdu olduğundan uzun gösterir, giyende de civeleklik varsa, hakikaten güzel bir üstlük idi; hele bir şehbaz delikanlı vücudunda ve kısa diz çağşırı üstünde, baldırlarda aynı kumaşdan işlemeli tozluklar, yalın ayakda kırmızı sahtiyandan filârlarla gaayetle yakışık alırdı. Bâzı zevk sâhibi zenginler, kapularındaki genc uşaklarına sırmalı cebkenler giydirerek akran ve emsâli arasında nümayişden ayrıca haz duyarlardı.

Cebken
(Resim : B. Cantok)

Aşağıdaki şarkı geçen asır başlarında Eski Zağralı bü-

yük çiftci ve gülyağcı Emin Paşazâde Şevket Beyin kâtibliğini yapmış Hoca Tahsin Efendinindir:

Gezdim İstanbul'u körfezli koylu
Seçdiğim oynaşım bir yalıboylu
Deryâlar fethetmiş Cezâyir soylu
Al çuha cebkenli yâr fidan boylu

Yüzünün vasfında kalem titriyor
Şehbazım cennetden kaçmışdır diyor
Gül dalında gonce açmışdır diyor
Al çuha cebkenli yâr fidan boylu

Külâhdaki yazma Kandilli işi
Oyası biberle karanfil dişi
Pek yaraşır kaş üstüne iğişi
Al çuha cebkenli yâr fidan boylu

Alnı akıtmalı sırma kâküllü
Ensesi bir tutam samur püsküllü
Kulağı çiçekli sünbüllü güllü
Al çuha cebkenli yâr fidan boylu

Samur kaşlar olmuş alın yazısı
Güzellik berâtının yalın yazısı
Şekerin pekmezin balın yazısı
Al çuha cebkenli yâr fidan boylu

Kirpikleri selâniğin oyası
Has mâvidir gözlerinin boyası
Hûri gılman anasıyla babası
Al çuha cebkenli yâr fidan boylu

Topuğu penbedir gül kokuyor gül
Kalem parmakları bir koçan sünbül
Gümüş nalçasının sesidir bülbül
Al çuha cebkenli yâr fidan boylu

Yosma hanımının elinden sırmalı cebkenini giyerek süslenen yalın ayaklı şehbaz: «İspirağa kızı Esma ile Yamak Temel» (R. E. Koçu, İstanbul Yosmaları».
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Yeniçerilik devrinde İstanbul'un yaşlanmış nâzenin yosma hanımları tâze civanla gönül eylemek için, ya çıplak ayaklarının adımına altın sayarak, yahud yollarına hasnâ ve müsnâ câriyeler çıkararak yeniçeri civeleği, bıyıkları yeni terlemiş acemi kolluk neferi, kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün fırın uşağı, kayıkcı şehbazı, şekerci, gözlemeci, helvacı çırağı, hallac, yorgancı, terlikci gibi yalın ayaklı ve yalın ayakları yarım pabuçlu bir toy ve dilber oğlanı, yahud bıçkın kırması avlatır ve onu, zamanımızın tâbiri ile bir jigolo olarak sînei muhabbetine çekerdi; ilk işlerinden biri de alımlı çalımlı şehbazının kılık kıyâfetini düzmek, delikanlıya en âlâ çuhadan bir kat esvab kesdirmek, bu arada oğlanın sırtına sırma işlemeli bir cebken giydirmek olurdu. Meddah masallarımız bu sahnelerin tasvirleri ile doludur.

Şâir Enderunlu Vâsıf da bir şarkısında bir mahbub nevcivana şöyle hitâb ediyor:

Eskirse bana haber yollama cebken kadifen
Şimdengeru geçmez bana hiç nâzü lâtifen
Zâhir iderim gayr ile ülfet ne vazîfen
Küsdüm sana ben nafile yalvarma barışmam

CECİZYAN (Agopos) — Ermeni Protestan cemaatına mensup tanınmış bir müderris, muharrir ve belâgatlı bir vâizdir; 1844 de Adapazarında doğmuş ve 5 Ekim 1924 de İstanbul'da vefat etmiştir.

1868 de Robert College'den mezun olduktan sonra, aynı sene orada muallimliğe başlamıştır. 1877 de ise aynı mektep tarafından kendisine felsefe doktoru pâyesi tevcih kılınmıştır. 1911 de müderrisliğinin 25. ci jübilesi kutlanmıştır. 1885 de Ermeni Protestan cemaatının ruhânî reisi seçilmişse de, tedrisat hayatından uzaklaşmamak gayesiyle derhal istifâ etmiştir. 1901 - 1905 yılları zarfında «Pürakn» (Binbir menbâ) adlı ermenice haftalık bir gazetenin neşriyatını idâre etmiştir. Kezâ ermenice olarak «Büyük İskenderin hayatı» ve «Gök cisimlerinin harekâtı» adlı matbû iki eseri de mevcuttur.

Kevork PAMUKCİYAN

CEDİD ALTIN — Hicrî 1108, milâdî 1696 da İkinci Sultan Mustafa zamanında vezni ve ayarı tam olarak İstanbul darbhânesinde bastırılmış altın paraların adı.

Bibl. : M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri.

CEDİD EŞREFÎ — Birinci Sultan Mustafa adına İstanbul darbhânesinde ilk defa turalı olarak basılmış bir altın paranın adı.

Bibl. : M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri.

CEDİD İSLÂMBOL — Hicrî 1128, milâdî 1715 de Üçüncü Sultan Ahmed zamanında İstanbul darbhânesinde basılmış bir altın paranın adı.

Bibl. : M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri.

CEDİD RÛMÎ — İkinci Sultan Mahmud zamanında İstanbul Darbhânesinde bastırılmış altın paraların adı; bu altınlar bu pâdişâhın cülûsundan on beşinci yılına kadar (1808 - 1823) basılmışdır.

Bibl. : M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri.

CEDİD ZERİ MAHBUB — Üçüncü Sultan Mustafa zamanında İstanbul darbhânesinde basılmış altın paraların adı.

Bibl. : M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri.

CEDİD ZOLATA (ZULATA) — İstanbul darbhânesinde basılmış eski Osmanlı gümüş paralarından birinin adı.

Bibl. : M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri.

CEDVEL — El yazması kitablarda, kâğıd yüzünde yazının doldurduğu yerin etrafına çizilen çerçevenin adı; bu çerçeve çizgileri ya siyah veyâ kırmızı mürekkeble, veyâ ekseriya altın yaldızla çizilirlerdi.

CEDVELİ SÎM — «Gümüş Kanal»; Lâle Devrinde, o zamanlar Sâdâbâd adı verilmiş olan Kâğıdhânedeki mâmurede, Kâğıdhâne deresi kenarına yapılmış rıhtımlara verilmiş olan isimdir. Lâle Devrinin en mümtâz şâiri, dîvanı ile o devri kendi başına temsil eden Nedim Cedveli Sîm'den Sâdâbâdın şânında tanzim ettiği bir kasîdede bahsediyor:

....

Ne münâsib yere durmuş o Tavanlı Köprü
Cümle gözden geçirir seyre gelen hûbânı
Pek safâ kesbedecek tekke hele Hayrâbâd
Cümle zevk ehli anın zümrei dervîşânı
Görmeyen âdeme elhak ne kadar vasfetsem
Nice tâbir olunur Cağlayanın seyrânı
Yok bu dünyâda hele Kasri Cinan'ın misli
Bilmezem var mı cihan içre dahi akrânı
Çeşmei Nûr ise Nûr Âyetin eyler tefsîr
Cedveli Sîm ile bulsa nola ziybü şânı

....

Sâdâbâdı tahayyül eden Yahyâ Kemal Beyatlı da Cedveli Sîm'i «Mâhurdan Gazel» adını verdiği gazeline almışdır:

Gördüm ol meh dûşuna bir şal atub lâhurdan
Gül yanaklar üstüne yaşmak tutunmuş nûrdan
Nerdibanlar bûsişi nermin dâmâniyle mest
İndi bin işveyle bir kâşânei fağfûrdan
Atladı dâmen tutub üç çifte bir zevrakçeye
Geçdi sandım mâhi nev âyînei billûrdan
Halkı Sâdâbâd iki sâhil boyunca fevc fevc
Va'dei teşrîfine alkış tutarken dûrdan
Cedveli Sîm'in kenârından bu âvâzın Kemâl
Kopdu bir fevvârei zerrin gibi mâhurdan

CEHAZ — (B. : Çeyiz; Çeyiz halayığı).

CEHENNEM KÜTÜĞÜ — Halk ağzı deyim, «kötü adam, fâsid, fâsik, fâcir, işi gücü mel'anet olan adam»; bu tipler vücud yapısı ile de iri yarı olursa bu deyimin başına ekseriya bir «tam» kelimesi de ilâve edilir; misal:

— Şu çingeneyi gördün mü?
— Kim imiş o?
— Meşhur Cellâd İbo...
— Desene ki herif tam cehennem kütüğü.

CEHENNEMLİK — En güzel örnekleri İstanbul'da bulunan Türk hamamlarının yapısında, hamamı ısıtmak için döşeme taşlarının altında bırakılan boşluğa verilen isim; külhanda yanan ateşin harlı dumanı ve yalımı bu kanallardan dolaşıp gider ki, zamanımız tâbiri ile bir çeşid kalorifer tesisidir; hamam yapısında aynı maksadla duvarların arasında bırakılan boşluklara da «küteklik» denilirdi.

Bibl. : M. Kezi Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri.

CEHENNEMLİK — Halk ağzı argo; hem ef'ali kötü, hem de yüzü çirkin kimseler hakkında kullanılır; misal; iki hâneberduş konuşur:

— Ulan Ato'yu gördüğün var mı bu günlerde?..
— Şeytan görsün yüzünü cehennemliğin..

CELÂL — Hicrî 1200 ile 1210 arasında İstanbul'un bir mahalle mektebinde hem güzelliği, iffet ve istikaameti, hem de hâzin bir mâcerânın kahramanı olmuş genc bir kalfa. Bulunduğu mektebin adı ve semti bilinmiyor, fakat o mektebin hocası olduğunu söyleyen Afif Efendi adında bir zât bu Kalfa Celâl Efendi şânında destan kılıklı bir manzûme kaleme almışdır ki şudur:

1. Vardı bir mektebde bir güzel kalfa
Sibyana etmezdi hiç cevrü cefâ
İhvâna kârı hep sıdk ile vefâ
Sîmâyi lâtifi nûri musaffâ

2. Nâmı şerîfi ol civânın Celâl
Tâcı hüsnü şebâb üzre bir hilâl
Savtı lâtifine reşk ider Bilâl
Kaçan mushaf okudukda pür safâ

3. Bu didiğim benim eskiden eski
Yâni senesi bin ikiyüz iki
Bugün andık işte biz o meleği
Ufûl etmiş ol nâzenîn vâ hayfâ

4. Günlerde bir gün çekmecesin açar
Görür ki içinde bir kise yatar
Kisenin içinde bir Tuğralı var
Bırakan nâmını eylemiş ihfâ

5. Üçüncü gün bulur güllü çorabı
Çorabın koncuna bir nâme bağlı
Nâmede kıt'a vardır maammâlı
Kimdir deyni şükrânı iden îfâ

(Maammâ)
At «alem» in mimini
Getir «Yâhu» başına
Adı çıkar âşıkın
«Âhu» kaçar dağ başına

6. Mektebde Aliler onbeşdir ammâ
Tiz keşfolunur sâhibi maammâ
Âşık gözü yaşlı olur dâimâ
Gülistana varsa manzûru feyfâ

7. Açılır Kitâbı Leyli vü Mecnun
Sahrâyi aşk üzre o kitab kaanun
Anı tedris ider idi Eflâtun
İffetü ismeti idüb istıfâ

8. Allahü cemîlün yuhibbül cemâl
Muhabbet anlara olmuşdu zülâl
Âşık ile meşk idüb buldular kemâl
Velâkin ömürler itmedi vefâ

9. Hâcesiydi ol mektebin bu hakîr
İderdim anlarda sıdkı ben takdîr
Eşki çeşmim idüb şu ande taktîr
Ruhlerine Fâtihahan Afîfâ

CELÂL BALKIR — Aktör, Şehir Tiyatrosu sanatkârlarından; 11 Mayıs 1909 da İstanbul'da Göztepe'de doğdu; İhsan Paşanın torunu, asker emeklilerinden Safvet Beyin oğludur; annesinin adı Fatma Refia Hanımdır, Celâl Balkır on altı yaşında iken pek genc olarak kalb sektesinden vefât etmişdir.

Kabataş Lisesinin sonuncu sınıfına geçdiğinde âilesinin izni ile Güzel Sanatlar Akademisine giren Celâl Balkır bu akademinin mimarlık bölümünde iki sene çalışmış, fakat müzik ve tiyatroya olan incizâbı kendisinde o âleme katılma kararını verdirmiş, ve bu yüzden âilesi büyükleri ile anlaşmazlığa düşmüşdür; G. S. Akademisini terk ederek İstanbul Konservatuvarına girdi, şan, viyolonsel ve mûsiki nazâriyatı kısımlarına devam etti, aynı zamanda Kadıköyünde Hâle Sinemasında teşekkül etmiş Süreyyâ Operetine intisab etti; Muhlis Sabâhaddin'in «Ayşe» operetinde baş erkek rolünü aldı; bu rol de Celâl Balkır'ın aktör şöhretinin ilk basamağı oldu. Fakat bu operet topluluğunun bir gence istikbâli için emin görünemediğinden 1930 - 1931 arasında oradan ayrılarak yalnız konservatuvar ders-

lerine devam etti; o sıralarda bu müessesede bir sahne bölümünün açılması Celâl Balkır için kesin istikbal yolunu tâyin etti; hemen o bölüme kaydoldu ve büyük aktör rejisör Muhsin Ertuğrulu orada hoca olarak buldu; iki yıl talebesi bu otorite, 1935 de Celâl Balkır'a, Şehir Tiyatrosunda sahneye konulan «Karamazof Kardeşler» de mühim bir rol verdi, çok başarılı bir «Mugoloviç» olan Celâl Balkır Şehir Tiyatrosu kadrosuna alındı; fakat bir Avrupa görgü ve tahsilini meslekde ilerlemesi için şart telâkki eden sanatkâr, ki 26 yaşındadır, annesinden kalan bütün mücevherâtı ve emlâki satarak 1936 da tiyatro ve müzik tahsili için Berlin'e gitti. İstanbul Konservatuvarındaki beş senelik tahsili ve hususî olarak aldığı almanca dersleri sâyesinde Berlin Yüksek Musiki Okulunda kolaylıkla imtihan vermesini sağladı; Berlin'de aynı zamanda Üniversitenin Tiyatro ve ilimleri şûbesi derslerine devam etti; Berlin'de üç sene geceli gündüzlü çalışdı. Vatanına döndüğünde yine Şehir Tiyatrosuna girdi (1949).

Hakkı GÖKTÜRK

CELÂL BEY (Eyyublu) — Asker ressamlarımızdan; 1859 da doğdu, ressam Hüsnü Yusuf Beyin oğludur; 1878 de Harbiye Mektebinden mezun olarak henüz ondokuz yaşında bulunduğu için kıt'a hizmetine verilmeyip mülâzim rütbesi ile Beşiktaş Askerî Rüşdiyesine resim muallimi tâyin edildi, 1889 senesine kadar bu vazîfede kaldı; o tarihde yüzbaşı rütbesi ile Soğukçeşme Rüşdiyesi resim muallimliğine nakledildi; 1890 da kolağası oldu, yine aynı mektebde kaldı; 1894 de Askerî Tıbbiye İdadisi resim muallim muavinliğine tâyin olundu, ve orada resim atölyesi şefi olup devrin büyük sanatkârlarından Süleyman Seyyid Beye sekiz sene muâvinlik yapdı; ve artık Celâl Bey de, zamanının seçkin ressamları arasında anılmaya başladı; 1907 de binbaşı oldu, ve Kuleli Askerî İdadisinin resim muallimliğine tâyin edildi.

Resim sanatını, resim yapmayı talebesine sevdirmesini bilen ve öğretme kudreti çok fazla bir muallim idi. Akademik üslubda kara kalemleri, çini mürekkebi ve plümle peyzaj ve portreleri sanat hârikası denilecek kadar güzeldi. Eski İstanbul'un en şirin, en güzel köşelerini ve büyük şehir halkının çeşidli tiplerini tesbit eden dosyalar, zarflar dolusu resimleri ölümünden sonra zâyi olmuşdur. Eyyublu Ressam Celâl Bey 1918 - 1919 arasında İstanbul'da vefât etti.

Bibl. : Pertev Boyar, Türk Ressamları.

CELÂL BEY (Hakkıpaşazâde Mehmed) — Geçen asır sonları ile asrımız başında yaşamış şâir ve muharrirlerden; 1867 de İstanbulda doğmuşdur. Jandarma Dâiresi Reisi Hakkı Paşanın oğludur; muntazam, ciddî bir tahsil görmemiş, devamlı bir memuriyet veya iş hayatı olmamışdır, has mânası ile kalenderâne, derbederâne, mecnun misâli âşıkaane yaşamışdır; bir ara Büyükada'da Anna adında bir rum kızını sevmiş, o kız için kâğıd tomarları dolusu şiirler yazmış, bu vesîle ile Adanın da güzelliklerini tasvir, hattâ kendine «Ada Şâiri» diyen bile olmuşdu.

Şâir Mehmed Celâl Bey (Resim : B. Cantok)

Ahmed Rasim «Muharrir, şâir, edib» adlı ölmez eserinde yakından tanıdığı ve çok sevdiği Mehmed Celâlin çok canlı, çok renkli bir portresini çizmişdir; aşağıdaki satırları ordan alıyoruz:

«Hakkıpaşazâde Celâl ki, her zaman ve her vesîle ile söylerim, bu asrın en tabiî bir şâiridir. Mübtelâ olduğu cinneti küûliye sâikası ile sokakda, dükkânda, birahânede, nerede bulunursa bulunsun çok defa bağırır, Muallim Naci'yi taklid ederek bıyıklarını burardı.

«Bir sabah Bakırköyündeki hânemde henüz yatakdan kalkdığım esnâda kapu çalındı; inip açdım, bakdım ki Celâl; yüzüme bakıp deli deli gülüyor.

— Buyurun, hayır ola!

«Yine gülüyordu. Zâten mâlûliyetini bildiğim için o güzel sîmânın her gülüşde izhar ettiği alâimi maraziyeden müteessir oluyordum.

— Gel yâhû!..

— Gelirim ama bana dîvâne demeyeceksin..

— Demem.. gel..

«Zavallı Celâl. Bu asrın en rakik şâiri

mâderzâdı, bazılarına hıfzı Kur'an dokunur, buna da hıfzı dîvan dokunmuşdu. Her ne ise.. girdi, oturduk.

— Nereden geliyorsun?

— Konakdan..

— Taşkasabdan mı?

— Evet..

— Ne zaman çıkdın?

— Bir buçuk saat oluyor, ortalık ağarmamışdı bile..

— Sebeb?.. sıkıntı mı basdı?

«Hâlâ gülüyordu:

— Dîvânelik basdı, bu gece bir gazel söyledim, bir türlü uyuyamadım, anlayacak yok ki okuyayım.. düşündüm, düşündüm, hatırıma sen geldin, uyumam, erkenden gider, ona okurum dedim.. nasılım?..

— İşte şimdi dîvânesin!

— Dîvâne hâ!..

«Bıyıklarını burdu:

Hiç akla gelir miydi bu âşıklığım ey dil
Kim derdi ki bir bana dîvâne desinler!..

«Bîçâre Celâl! O zaman Anna nâmında bir kızın üftâdesiydi. Müverrih Ahmed Refik Beyin dediği gibi bu aşk ile Adayı son derece his etmişdi, «Adada söylediklerim» ile sâir âsârı perîşânında Annanın hâtırâtı garâmı hüzünler, feryadlar, nedâmetler içinde yatar durur.

«Celâl'in babası Hakkı Paşanın manzum eserleri vardı; Celâl babasının gazellerinin bir kısmına nâzîreler yazar, bir kısmını da tahmîs ederek takdîm eder, bu suretle kendisinden para koparırdı. Bir gün dediler ki:

— Celâl Hasanpaşa Karakolhânesinde imiş!

— Neden?

— Gaalibâ pederi teslim etmiş...

«O esnâda Celâl Osmanlı pâdişahlarının manzum bir tarihini yazıyordu. Zavallıya bu heves Mullami Nacinin Terceman gazetesinden ayrılmasından sonra Târih Nüvisi Âliosman memuriyetiyle taltif edilmesi üzerine gelmişdi. Aradan biraz geçtikden sonra yine dediler ki:

— Celâl Fransız Hastahânesinin mesânin kısdaymış!

— Bu da ne?

— Çıldırmış!

«Pek sevdiğim için ertesi sabah Taksime kadar gittim. Kapucu ve diğer biriyle görüşdükten sonra Celâle bir odada mülâki oldum. Bîçâre beni görür görmez hüngür hüngür ağlamaya başladı. Boynuma sarıldı. Ben onun deliliklerinin boğazımı sıkmayacağından emindim. Heyecanı biter bitmez, iri elâ gözlerini yukarıya kaldırarak ellerini havada sallaya sallaya:

Peder hiddetli dâder hâle hayran, vâlide mâtûh
Bu esbâbı cünûnu seyreden dîvâne olmaz mı?

beytini okudu, ve:

— İşte beni timarhâneye sevk eden sebebler bunlardır!.. dedi, Paşa beni Hasan Paşaya teslim etti, yazdığım manzum tarih müsveddelerini verdi, böyle şeylerle uğraşmaklığımı münâfii ubûdiyet ad etmiş.. halbuki ben pâdişahlarımıza hizmet ediyordum, beni istintak bile etmediler, peder sonradan nâdim olmuş olmalı ki yine Hasan Paşaya müracaat ile tahlîsimi rica etmiş, Hasan Paşa — Deli imiş diyelim de muvakkaten bir hastahâneye yatıralım, bundan başka çâre yokdur... demiş; bu karar üç gün sonra tatbik edildi, beni yanımda bir polis ile arabaya bindirdiler, fakat ben burada bütün bütün çileden çıkacağım... dedi idi.

«Bîçâre Celâl, bütün hayatında pederinden şikâyet ederdi dururdu. Zan ederim ki bir kaç defa teehhül etmişdi. Âsârının içinde tâlihsizliği ab âşikâre durur.

«Sevdiği Anna'nın hâtırai garâmını ölünceye kadar unutamamışdır. İşrete inhimâki şedîdi neticesinde bazan cünûna müşâbih alâim gösterdiği vâki idi. Hattâ bir gün Fevziye Kıraathânesinde Ali Ulvi Beyin fesini kapıp Saraçhâne tarafına doğru kaçmış, beni de Galatada Havyar Hanı önünde aynı muamelede bulunacağını söyliyerek tehdîd etmişdi.

«Kitabcıların açdığı hisâbı cârîden kırma, kırdırma suretiyle bedbaht idi. Büyükadada oturduğum senelerde bir gün Andelib ile beraber (B.: Andelib, İst. An. 842) çıkageldiler. Eyvâh!.. burada ben bu iki deliyi nasıl idâre ederim?.. Derhal merkebleri çağırdım, bindik, Diyaskalos diyip yürüdük. Çamlar altında oturduk. Bir saat sonra ikisi de birden ayaklandılar, Celâl bağırıyor, Andelib bağırıyordu. Sus demek, onlara, sesinize ne oldu, kısıldı mı, bağırsanıza demekdir. Bırakıp gitmek de elimden gelmiyordu. Gelen geçen bize bakıyordu. Bilmem ne oldu? İkisi birden ağlamaya başladılar. Fransızlar

«ufak bir rüzgâr yağmuru dindirir» derler ama burada beş on damla göz yaşı fırtınayı dindirdi idi.

«Meğer Celâl Anna'yı hatırlamış, Andelib de onun ağladığını görünce kendisini zabtedememiş, bana da bu hal dokundu, gözlerim sulandı. Bîçâre Celâl beni de ağlamak üzere görünce yerinden fırladı, Anna'nın hânesi istikametine dönerek irticâlen:

Ada!.. Ey meskeni dildâr!.. Sende sonbahar ağlar
Celâl ü Râsim ağlar, Andelîbi dilfikâr ağlar!..

diye avazı çıkdığı kadar bağırdı idi.

«Şükürler olsun ki geceyi pek sâkinâne geçirdik idi. Onları bağlıyacak zinciri elde etmişdim: bol, sık sık rakı!

«Kaç defa Celâli, Andelibi meyhânede, ellerinde yarı yazılmış bir gazel veyâ bir manzûme olduğu halde sızmış görmüşümdür. Zavallı Celâl, kaç defa bana, rüyâsında söylediği şiirleri sonra hatırlayamadığından dolayı izhârı teessüf etmişdir. Her ikisi de dâimâ âşık geçişirdi. Bir mahbub veyâ bir mahbübe de kâfi gelmediği demleri bilirim. Birgün Celâlin pederi merhum Hakkı Paşa kitabcı dükkânında beni pür telâş yakaladı. Henüz yeni evli olduğu halde Hasan nâmındaki genc bir uşakla beraber kaçdığını söyledi. Bulmak için kendisine yardım etmekliğimi rica etti. Bütün gün Galatada dükkân dükkân, hâne hâne gezdim, bütün gece Beyoğlunda tarassuda yattım. Ertesi sabah uykusuzlukdan bîtab kalmış olduğum halde, üç dört gün evvel bana muharriri şehîr Şemseddin Sâmi beye gideceğini söylediğini tahattur edince tâ Bostancıya kadar gittim. Sami Bey çalışıyordu, Celâli aradığımı söyleyince gülümsedi:

— İki gün evvel gelmişdi, yanında kaynı da vardı(genc uşak Hasan), bir öğle üstü idi, ikindiye doğru gittiler... dedikden sonra, gaalibâ pederi ile kavgalı imiş, eve gitmiyormuş, biraz da para istedi, verdim... sözünü ilâve etti.

«İstasiyona döndüğümde Haydarpaşadan gelen tirene bakıp dururken Hakkı Paşayı gördüm. O da beni görünce: — Gel!.. gel!.. diye çağırdı. O tirene bindim. Meğer Paşa mülhakaata telgrafnâmeler vermiş, Celâli Karamürselde tevkif etmişler, tahtelhıfız bir sandala bindirmişler, Kartalda teslim edeceklermiş.

«Filvâki Kartalda karşılaşdık. Mestilâyûkal denilecek derecede idi. O hâlinde bile:

İsmi mânâda güzel, kendisi suretde güzel
İkisinden de güzel bir Hasanım var benim!

deyip duruyordu. Acıdımdı. Bu hayalperest şâir her şeyi kaybedior, hasanı bir türlü kaybedemiyordu. Pederine yan yan bakıyor, felâketlerinin müsebbibi olduğunu söylüyor, bunları müteâkib Hasana dönerek:

— Bu da püsküllü belâsı!. diyordu.

«Tirende ayrı bir kompartımana bindik. Hasan da yanımızda idi. Tiren kalkar kalkmaz üç günlük mahsulü idrâk etmeye başladık. Sağ cebinden bir yığın kâğıd çıkarmış idi. O okuyor, ben dinliyordum, Hasan da gülüyordu. Arada parmağı ile işâret ediyor, Hasan cebinden çıkardığı kadehi kendisinden şişe ile rakı veriyor, o da cebinden mezeleniyordu, gûyâ hiç bir şey olmamış gibi davranıyor, bana:

— Tirenden iner inmez paşanın fesini kapıp kaçayım mı?.. diyordu.

«Kapar mıydı, kapardı!..» (Ahmed Râsim, Muharrir, şâir, edib, 1924).

Fâik Reşad Bey de şâir Mehmed Celâl Bey için Nevsâli Osmânide yazdığı bir fıkrada yüzünü şöyle târif ediyor: «Kendisini 1887 - 1888 arasında tanıdım, Mürüvvet gazetesi muharrirliğinde bulunuyordum, bana sık sık uğrardı, o zaman 22-23 yaşlarında ter bıyıklı, hafifce sakallı, kara gözlü, buğday benizli, değirme çehreli; yakışıklı bir delikanlı idi. «O mühlik hastalığı iki sene çekdi. Hele son günlerinde saçı sakalı kâmilen ağarıp süt gibi olmuş, çehresi de simsiyah kesilmişdi.

«Şiirlerini çok süratli yazar, ekseriya irticâlen hattâ mazum konuşurdu; her vâdîde yazar, hayal perver, hassas şâirdi, fakat bilgisi mahdud, görgüsü pez az, çok da yazdığı için şiirlerinde pürüzler pek çokdur, ve muayyen bir dâire içinde dönüp dolaşmışdır. Çocukluğunu ve ilk gençliğini babası Hakkı Paşanın memuriyeti dolayısı ile Erzurumda geçirmişdi.»...

Mehmed Celâl Beyin manzum eserleri şunlardır: «Adada söylediklerim», «Zâdei şâir», «Sürûd», «Âsâri Celâl», «Gazellerim», «İstigrâb», «Elvâki şâirâne», «Terâcimi ahvâli salâtin». Hikâye ve roman olarak: «Cemile», «Venüs», «Zehrâ», «Bî vefâ», «Mev'idi

mulâkat», «Mükâfât», «Elvâhi sevdâ», «Mâvi sünbül», «Dâmen alûde», «Küçük gelin», «Dehşet», «Oyun», «Margrit», «Vicdan azabları», «Muhabbeti mâderâne», «Bir kadının hayatı», «İki kanarya», «Âşinâyi nigâh», «Röne»; didaktik yolda da «Osmanlı Edebiyatı Nümûneleri», «Şiiri Gazâ» ve «Sevdâ Lugatı» isimli üç eseri vardır.

Kalenderâne hayat yolunda keder ölmüş büyük bir kıymet olduğu muhakkak olan Mehmed Celâl Bey 1912 de kırkbeş yaşında vefat etmişdir.

CELÂL BEY (Mehmed) — (1852-1933) Hukuk bilgini ve devlet adamı; İstanbulda doğdu, Ali Tayyib Bey adında bir zâtin oğludur; ilk tahsili İstanbulda gördükden sonra Parisde Saint Louis Lisesinde okudu, yüksek tahsilini İstanbulda Galatasarayı Sultanîsinde açılan hukuk şûbesinde yapdı ve buradan diploma aldı, 1867 de ve henüz 15 yaşında iken Bâbıâli Terceme Kaleminde kâtiblikle memuriyet hayatına girdi, sonra adliye hizmetine geçerek bir müddet Anadoluda çalışdı; 1884 de Adliye Nezâreti cezâ işleri müdürü oldu, aynı zamanda Hukuk Mektebinde cezâ hukuku muallimliği yapdı, Temyiz Mahkemesi cezâ dâiresi âzâsı oldu, 1898 aynı dâireye reis oldu, 1900 Temyiz Mahkemesi müddei umumiliğine tâyin edildi, 1902 de Maarif Nazırı oldu, buradaki müsbet faaliyeti üzerine Bahriye Nazırlığına nakledilip, kendisine vezirlik rütbesi ile paşalık unvanı verildi, 1906 da Bahriye Nazırlığından ayrılarak Şûrâyi Devlet Mülkiye Dâiresi âzası oldu; 1908 meşrutiyetinde 31 mart vak'asından sonra açığa çıkarılarak, Örfi Divânı Harbin, İstanbulda kalmalarını câiz görmediği istibdad ricâli arasında, vezirlik rütbesi ile paşalık unvânı geri alınarak Limni adasına sürüldü; 1911 de sürgünlüğü kaldırılarak İstanbula döndü, ve ölümüne kadar büyük şehirde münzeviyâne yaşadı. (Türk Ansiklopedisi, cild X. dan).

Pek kibar bir İstanbul Efendisi, bulunduğu memuriyetlerde maiyetinde çalışanların kadir ve kıymetleri bilir bir zât olduğu söylenir.

CELÂL BEY (Mîrialem Huseyin) — On altıncı asır şâirlerinden; aslı Manastırlıdır; Enderundan yetişmişdir, İkinci Sultan Selime şehzadeliği zamanında lalalık yapmışdır; sonra timarlı sipâhi olmuşdur; şehzâdesi pâdişah olunca Anadolu timar defterdarlına tâyin edilmiş, nihâyet sipâhilik yolunda yüksek bir makam olan mîrialemliğe getirilmişdir; fakat devlet işlerine karışması devrin kuvvetli veziri Sokollu Mehmed Paşa tarafından hoş karşılanmamış, tekaaüd edilerek memleketi olan Manastıra sürülmüş, az sonra da, 1574 de orada ölmüşdür; aşağıdaki örnekler şiir diline örneklerdir:

Bir bir işin bitirdin kûyinde ehli aşkın
Âgâh ol ey güli ter can bostanda bitmez

★

Hallâkı Cihan âleme kıldıkda tecellî
Her şahsı birer hâl ile etmiş müteselli

★

Sen şâha bende etti beni hâlimi ezel
Alır göz ile bak kölesi olduğum güzel!

★

İdi vasla tek irişmekliğe imkân olsun
Bir basım var o dahi yoluna kurban olsun

CELÂL BEY (Recâizâde Mehmed) — Geçen asır sonlarında yaşamış bir edib, şâir; edebiyâtımızda yeni bir devrin mübeşşirlerinden Recâizâde Mahmud Ekrem Beyin büyük kardeşi: 1838 de İstanbulda doğdu, Bâbıâlî Terceme Odasından yetişdi, Petersburg elçiliği başkâtibliğinde, Kastamonu ve Aydın vilâyeti mektubculuklarında bulundu; 1882 de İstanbulda vefât etti, Karacaahmed'de medfundur; «Hayâli Celâl» adında bir hikâyesi basılmışdır; yazıları ekseriya hiciv ve mizâha mâil olmuşdur ki bu meyil, çağdaş muharrirlerimizden Mahmud Ekrem Beyin oğlu Ercümend Ekrem Talû'da üstâdâne hüner olmuşdur (B.: Ekrem Bey, Rezâîzâde Mahmud; Talû, Ercümend Ekrem).

Recâîzâde Celâl Bey
(Resim : Sezâi, T. Meşhurları)

Bibl. : İ. Alâeddin Gövsa, Türk Meşhurları.

CELÂLBEY HANI — Bahçekapı'da, Şeyhülislâm Hayriefendi Caddesinde 17 kapı numaralı olan han, 1852 senesinde yaptırılmıştır. 93 harbinde Kırım'dan gelen muhacirlere ikâmetgâh olarak tahsis edilmiştir. 1959 yılında Türkiye İş Bankası mülkiyetine

geçen han, üç katlı bir binâ olup 49 odası, Hayriefendi caddesinde bir muhallebici ve altı ayakkabıcıdan müteşekkil 7 mağazası ve İkinci Cihan Harbinin en buhranlı günlerinde umumi sığınak yapılan 7 mahzeni vardır.

Kira bedelleri, 50-100 TL. olan odalar, avukat ve tüccar büroları olarak kullanılırken, İş Bankasına intikalinden sonra kiracıların tahliyesine başlanmıştır (eylül 1962).

Özay ASLAN

CELÂL ÇELEBİ — On altıncı asır şâirlerinden; İstanbulludur, sahın müderrislerinden bir zâtin oğludur; Kastamonulu Lâtifî kendi adına nisbetle anılan şuerâ tezkiresini yazdığı sırada bu Celâl Çelebi, sohbetinin tatlılığı ve nüktedanlığı ile tanınmış bir tâze civan imiş, ve henüz şair olarak da şöhret bulmamış imiş. Lâtifînin tezkıresine aldığı iki beyti de pek toy bir kalemden çıkdıklarını gösterir:

Bugün gül goncesi başına yeşil sarsa nola kim
Kişi kim âl ola yeşil sarınmakdır anın şânı

CELÂLEDDİN AĞA (Mehmed) — Son yeniçeri ağası; 1826 da Vak'ai Hayriyede (B.: Yeniçeriler; Vak'ai Hayriye) pâdişaha, dolayısı ile devlete sâdık kaldı, ve yeniçerilere karşı çıkarılan Sancağı Şerif altında bulundu. Ocak kanlı bir şehir muharebesi ile kaldırıldıkdan sonra Mehmed Celâleddin Ağa 1000 kuruş aylıkla tekaüd edildi.

Vak'ai Hayriyeden sonra çok yaşadı, pîr oldu. Vaktiyle kendisinin içinde ağalık yapdığı Süleymaniyede «Ağakapusu» denilen saray (B.: Ağakapusu) Şeyhülislâmlık dâiresi olmuşdu. İhtiyar Celâleddin Ağa bir dâvada şâhid olarak burada Şeyhülislâm Sadeddin Efendinin huzûruna çıkmış vâzifesini îfâdan sonra da:

— Efendi hazretleri ben de vaktiyle bu odada icrâyi hükûmet etmiş idim, fakat biz bâtıl ile hükmederdik, siz hak ve adâlet üzerine hükmediyorsunuz, aramızdaki fark budur... demişdi.

Ağa çıkdıkdan sonra onun son yeniçeri ağası Celâleddin Ağa olduğunu öğrenen Sadeddin Efendi tekrar huzuruna almış, fevkalâde hürmet ve ikramda bulundukdan başka pâdişaha recâ ederek emeklilik maaşını bin kuruşdan 7500 kuruşa yükseltmişdi. Ölünceye kadar bu yüksek aylık ile refâh içinde yaşadı.

Bibl. : Ahmed Cevdet Paşa, Tarih, cild XII.

CELÂLEDDİN BEY (Koskalı) — Asker ressamlarımızdan, 1858 de doğdu, 1877 de Harbiye Mektebinden piyâde zâbiti olarak çıkdı, 4. Ordu redif dâiresinde bir vazîfeye tâyin edildi; 1894 de Erkânı Harbiyei Umumiye dâiresi resimhânesine nakledildi. Bu tarihden sonraki hayatı bilinmiyor.

Bibl. : Pertev Boyar, Türk Ressamları.

CELÂLEDDİN DEDE EFENDİ (Ahmed) — Galata (Kulekapusu) Mevlevîhânesinin son şeyhi; Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Azmi Dede Efendinin oğludur, hicri 1270 de (milâdî 1853 - 1854) Gelibolu Mevlevîhânesinde doğmuşdur; dedesi Ali İzzet ve daha büyük ceddi Kara Mustafa dedeler de Gelibolu dergâhinde şeyhlik yapmışlardır. Hüseyin Azmi Dede Efendi 1287 de (1870 - 1871) Geliboludan naklen Mısır Mevlevîhânesi postnişinliğine nakledilince, o tarihde 17 yaşında, tam tahsil çağında bulunan Ahmed Celâleddin Efendi, ulemâ yetişdirmekle meşhur olan Câmi ül Ezherde okumak fırsatını bulmuşdur, gecesini gündüzüne katıp çalışarak o devrin Abdülgaffar ve Şeyh Râşid gibi ili büyük âliminin seçkin talebesi olmuş, arabcayı pek mükemmel öğrenmiş, Manastırlı Nâilî Efendi adında bir zatden de fars dilini tahsil etmişdir; bir tarafdan da Mısırın en meşhur mûsiki üstâdı Mehmed Subhi Beyden ney meşk etmiş, çağdaşları olan Aziz Dede ve Mehmed Dede gibi meşhur neyzenlerin arasında mükemmel ney üfürmekle bir mevki almışdır. Tahsilini bitirdikden sonra nefsini terbiye için çileye soyunub binbir günü çilede tamamlamış ve «Dede» unvânını almışdır. Bundan sonra hayatını dergâhın çeşidli hizmetlerine tahsis ederek sırası ile meydancılık, kazancılık, kudümzenbaşılık hizmetlerini görmüş, sonra neyzenbaşılığa yükselmişdir.

Hicrî 1311 (1893 - 1894) de babası vefat edince büyük kardeşi Ahmed Bahâeddin Dede Efendi Mısır Mevlevîhânesi şeyhi tâyin edilmiş, Ahmed Celâleddin Dede Efendi de, ki o tarihde kırk yaşında bulunuyordu, Mısırdan ayrılarak İstanbula gelmiş, Üsküdarda Mîrâhurda bir ev alarak inzivâya çekilmişdir. Ziyâretine gelen yârânı ile lezzetine doyulmaz sohbetleri, misâfirlerine aynı zamanda bir feyiz ve irfan kaynağı olmuşdur. Beş sene kadar devam eden bu inzivâ haya-

tından sonra 1326 da (1908) evvelâ vekâlet ile, bir sene sonra da âsâletle Üsküdar Mevlevîhânesi şeyhliği ve mesvihanlığına, ve ilâve hizmet olmak üzere hasta bulunan Galata Mevlevîhânesi şeyhi Atâullah Efendiye vekâlet etmek üzere Galata Mevlevîhânesine tâyin edilmişdir, o sene içinde Atâullah Efendi vefât edince, Üsküdardan naklen Galata Mevlevîhânesine asâleten şeyh olmuşdur. O tarihden tarikatların lâğvı ile dergâhların kapanmasına kadar on sekiz sene şeyhlik yapmış, ve fasılasız mesnevî dersleri vermişdir.

Rûmi 1362, milâdî 1946 da vefat etti, 92-93 yaşlarında idi; türkce, arabca, farsca şiirleri vardır. Dîvan edebiyatının seçkin büyük şâirlerinin gazellerinin çoğunu tahmis etmişdi. Kendisinin gazellerini de Şeyh Ali Fakrî, Ahmed Remzi Dede, Hüseyin Fahreddin Dede, Üsküdarlı Talât Bey gibi son divan şairleri tarafından tahmis ve tamzir edilmişdir. Müretteb dîvânı vardır, fakat basılmamışdır. Tasavvufa derin vukufu vardı; fazilet sâhibi, hoş sohbet, zerâfet timsâli bir mübârek zât idi.

Bu satırların muharriri ölümüne şu tarih manzumesini yazmışdır:

Cezbei şevki cenâbi hazreti Mollaa ile
Oldu ruhsatyâbı vuslat yine bir merdi kavî

Yâni İskenderpaşa Dergâhı şeyhi kâmili
Pişivâyi mevlevî Ahmed Celâli Mevlevî

O makaamı nice yıl irşâd ile işgal idüb
Sohbetinden ehli temyîz buldu feyzi mânevî

Lem'ai feyziyle tenvîr eyler iken âlemi
Söndü fayfâ bezmi irfânın çerağı pertevi

Bâisi endûhu mâtemdir üfûlü şubhesiz
Sahnei âlemden eksilmekde her an rehrevî

İltifâti pîre mazhar rûhi pâki şâd ola
İnzivâgâhın Hüdâ dâim kıla cennet evi

Geldi bir târih dili gamdîdeye Rüşdi dedi
«Dâmenin çekdi cihandan Şeyh Celâli Mevlevî»
(Rûmî 1362)

Rüşdi ÜSTEK

CELÂLEDDİN DEDE EFENDİ (Mehmed) — Yenikapu Mevlevîhânesi şeyhlerinden; bu dergâhın şeyhlerinden Osman Salâhaddin Dedenin oğludur; 1849 da İstanbulda, o mevlevîhânede doğdu, Davudpaşa Rüşdiyesinde okudu; 1869 da babasının inzivâya çekilmesi üzerine şeyh vekili, Osman Efendinin 1887 de vefâtı üzerine de Yenikapu Mevlevîhânesi şeyhi oldu. Tarikat an'anesine uyarak, mukaabele günlerinde mesnevî tahrir ederdi. 1908 de vefat etti.

Ciddiyeti, vekaarı ile tanınmış bir zât idi. Devrinin seçkin mûsikişinaslarındandı, ve çok güzel tambur çalardı. Rauf Yektâ Bey Şeyh Mehmed Celâleddin Efendi için şunları yazıyor: «Fenni mûsikideki iktidârı ilmî ve amelîsi itibâriyle eslâfı ızâmına tekaddüm etmişdir. Tanbur nevazlıkda asrının cidden ferîdi idi. Mûsikimize müteallik olarak şimdiye kadar mübhem ve meşkûk kalmış bir çok mesâili nazariye, müşarünileyhin himmetiyle münkeşif olmuşdur. Bestelediği Dügâh Âyini ise mûsikimizin eşsiz şâheserlerindendir».

Arada şiir ile de meşgul olan Mehmed Celâleddin Dede Efendi şiirlerinde «Şeyhî» mahlasını kullanmışdır. Aşağıdaki mısrâlar şiir diline örnek olarak bir gazelinden alınmışdır:

Âşık hemîşe nâle vü âh eylemek gerek
Yârin yolunda cismi tebâh eylemek gerek
Can vermeyince şâhidi aşk eylemez zuhûr
Bâşın fedâyi arbedegâh eylemek gerek
Gönlüm asıldı kaldı seri târi perçeme
Girdi hatâye varsa günâh eylemek gerek

Bibl. : M. Kemal İnal, Son Asır Türk Şâirleri.

CELÂLEDDİN EFENDİ (Mahmud) — Geçen asır sonlarında yaşamış hattatlardan; Çukurcumalı idi, yazıyı Pervizağa Camii kayyumu Hâfız Efendiden öğrenmiş idi, yirmi beş kadar mushafı şerif, celî hat ile pek çok levha ve kabir taşı ve binâ kitâbeleri yazmışdır; 1887 - 1888 arasında mefluc olarak yaşıyordu. Hayatı hakkında başka kayda rastlanamadı.

Bibl. : Habib, Hat ve Hattâtân.

CELÂLEDDİN PAŞA (Mahmud) — (B.: Mahmut Celâleddin Paşa).

CELÂLEDDİN PAŞA SOKAĞI — Boğaziçinde Boyacıköyü yollarından; isimsiz bir yol, Zergerdan Sokağı, Emirgân Bostanı Sokağı, ve Boyacıköy Maslağı Sokağı, beş yol ağzı ile isimsiz bir sokak arasında uzanır; Mazhar Reşid Paşa Sokağı ve Şirin Sokağı bile birer kavuşağı vardır, Sezai Bey Sokağı ile de dört yol ağzı yaparak kesişir (1934 Belediye Şehir Rehberi, Pafta 22).

Beş yol ağzı tarafından gelindiğine göre, iki araba geçecek genişlikde bozuk asfalt bir yol olup, Sezâi Bey Sokağı dört yol ağzından sonra sağa bir kavis çizer; ikişer katlı, panjurlu ve bağçeli iki ahşab ev görülür, ve yol burada bir az daralır; zeminin bozuk asfaltı da paket taşına tahavvül eder, sağa bir dirsekle kırılır, bu noktada sağ kolda sokağa nisbetle fevkaanî Reşid Paşa Camii vardır (Ocak 1963).

Hakkı GÖKTÜRK

CELÂL EFENDİ (Hâfız Râmili) — Asrımız başında yaşamış ünlü hafızlardan, hayatı hakkında edindiğimiz bilgi Hâfız Ali Riza Sağmanın «Mevlid nasıl okunur ve mevlidhanlar» adındaki eserinde şu notdan ibârettir: «Hicrî 1305 (M. 1887 - 1888) de İstanbul'da doğmuşdur; meşrûtiyet yıllarında tanışdık, arkadaş olduk. Başına sarık sarar, gaayet yakışıklı bir zât idi; ahlâkı ise güzel yüzünden de güzeldi; sükûti, nâzik, kibir azamet bilmez, kibar adamdı; cenâzesindeki cemaatin çokluğu, kendisini ne derece sevdirmiş olduğunun delîli idi. Billûr gibi bir sesi vardı; Hâfız Sâmi tavrında okurdu, Sâmiyi de o kadar severdi ki, okur iken onun her hareketini âdeta taklid ederdi. Kalb sektesinden genc denilecek bir yaşda vefât etti; kabri Edirnekapusûnda İbni Kemal'in makberesinin kuzey tarafındadır».

CELÂL İSMAİL PAŞA — Eski Mektebi Tıbbiyei Askeriyede ve sonra İstanbul Tıb Fakültesinde uzun yıllar serîriyâtı dâhiliye muallimliği ve profesörlüğü yapmış meşhur bir asker hekim; 1862 de doğmuşdur, Trabzonlu Divitci İsmail Paşanın oğludur; o devrin kumandanlarından Haydar Paşanın küçük kardeşi, doktor miralay Fuad Beyin ağabeyidir. Tıbbiye Mektebinden üçüncülük ile çıkmış (o sınıfın birincisi Dr. Rifat Hüsâmeddin Paşa), 1889 da tahsilini ikmâl etmek üzere Parise gönderilmiş, asrın ünlü hocaları Peter, Charcot ve Dieulafoy'nın kliniklerine devam ederek 1891 de İstanbula dönmüşdür; Mektebi Tıbbiyede profesör Zoeros Paşanın muavini olmuş, bu zâtin ölümünden sonra da seririyâtı dâhiliye kürsüsüne muallim tâyin edilmişdir. Tıb Fakültesinde ve Gülhânedeki hocalıkları sırasında bir kaç defa Avrupada toplanan dahilî hastalıklar ve hıfzıssıhha kongrelerine iştirâk etmişdir. Geniş bilgisi olan halûk, nâzik, herkesce sevilmiş bir hekimdi. Babayâni kılıklı giyinir, fesini hiç kalıplatmazdı. Mikrob ve temizlik meraklılığını pek ileriye vardırmışlardandı. Kapu tokmaklarına, şuraya buraya el sürmez, hastayı muayene ederken, göğsüne ve arkasına bir havlu, örtü koymadan kulak yanaştırmaz, muayeneden sonra ellerini alkol ile yıkardı. Tıknazca, sıhhatli bir adam olmasına rağmen günün birinde korkduğu başına gelmiş, geçkin yaşında teverrüm etmiş ve bu derdden 1925 de vefat etmişdir.

Erenköyünde, Caddebostanına ve deniz kıyısına yakın köşkünde otururdu. Pek sıhhatli görünen al al yanaklı ve adam akıllı şişmanlardan oğlu Yusuf Bey de, babasından çok evvel, meşrutiyetin ilânından evvel veremden ölmüşdü.

Celâl İsmail Paşanın «Durûsu Serîriye», «Musâhabei Sıhhiye» ve «Denize kimler girebilir» adında üç kitabı vardır, muhtelif yerlerde hekimliğe dâir makaaleler neşretmişdir.

Sermed Muhtar ALUS

CELÂL PAŞA (Abdullah) — Geçen asırın ikinci yarısında gazelleri ve mutasavvifâne şiirleri ile tanınmış şâirlerden; 1846 da Serezde doğmuşdur; Ali Tevfik Paşa adında bir zâtin oğludur; husûsî tahsil gördükden sonra Hariciye Nezâreti mektubculuk kaleminde kâtiplik ile memûriyet hayatına girmiş, Osmanlı İmparatorluğunun güney vilâyetlerinde mutasarrıflıklarla dolaşmış, 1903 de İstanbulda vefât etmişdir; kabri Eyyubdadır; mürettеb dîvânı basılmamışdır; mevlevî tarîkatına mensub idi.

Bibl. : İ. Alâeddin Gövsa, Türk Meşhurları.

CELÂL PAŞA (Şehid) — Geçen asır sonlarının türk kumandanlarından; 1844 de İstanbul'da doğdu, Şeyh Himmet Efendi sülâlesinden Mahmud Paşanın oğludur; Harbiye Mektebinden 1867 de piyâde zâbiti olarak çıkmış hassa ordusunda, serasker yâverliğinde, sonra kıt'a hizmetlerinde bulunmuş,

Şehid Celâl Paşa
(Resim : Sezâi, T. Meşhurları)

1877 Osmanlı - Rus harbinde yararlığı görülmüş, ordu hizmetinde tümgeneralliğe kadar yükselmiş, 1897 de Türk - Yunan harbinde Papalivadya ve Lesvâki tepelerini zaptetmiş, bu sonuncu tepenin zabtinde vurularak şehid düşmüşdür. Kabri Alasonyadadır.

CELÂLYAN (Ovsep) — Değerli bir müderris ve kimyâgerdir; 1874 de İstanbul'da doğmuş ve 2 Temmuz 1936 da orada vefat etmiştir.

İlk tahsilini Bahçecikdeki Amerikan Yüksek mektebinde yapmıştır. Müteakiben Mektebi Tıbbiyeyi Şâhâne'den eczacı olarak diploma almıştır. 1895 de mezkûr mektep tarafından tertip edilen bir müsabakaya iştirak ederek birinciliği kazanmış ve yardımcı muâllim tâyin edilmiştir. Birkaç sene sonra da aslî müderris nasbolmuştur. 1908 de ise, Darülfünunda kimyâ kürsüsüne getirilmiştir. İki sene sonra da Mektebi Ticareti Alî'de kimyâ müderrisi olmuştur.

Galata'da bir de lâboratuvar tesis eden O, Celâleyan, Türkiye'nin krom madenleri hakkındaki mufassal bir eserini Londradaki «Society of Chemical İndustry» (Kimya Endüstrisi Kurumu) adlı müesseseye takdim ederek takdir kazanmış ve mezkûr kuruma âzâ seçilmiştir.

Cemiyet işlerinde de vazife görerek, ezcümle 1908 den sonra birkaç defa Patrikhâne Tedrisat Heyetine üye seçilmiştir.

«Amelî Kimya» adlı iki cildlik türkçe mufassal eseri bu gibi müstakbel eserlere temel teşkil etmiştir.

Kızı Vartuhi Celâl muharrirdir.

Kevork PAMUKCİYAN

CELÂSUN (Muzaffer) — Gazeteci; 1921 de Balıkesirde doğdu, babasının adı Tahsin, anasının adı Hanifedir; 1943 de İstanbul Lisesini bitirdi, aynı yıl içinde Yarın gazetesinin polis muhabiri olarak gazetecilik hayatına atıldı, sonra sırası ile Hergün (1947-1951), Hürriyet (1951-1953), Yeni Sabah (1953), Cumhuriyet (1953-1959) gazetelerinde polis muhabiri olarak çalışdı; Polis Mecmuasının yazı işleri müdürlüğünü yapdı, 1960 yılındanberi de Anadolu Ajansının İstanbul Şubesinde çalışmaktadır. Gazeteciler Cemiyeti ve Gazeteciler Sendikası üyesidir; deniz ve güreş sporlarını sever; posta pulu ve resim koleksiyonları vardır; almanca bilir; muhtelif tarihlerde Yunanistan, İtalya, Fransa, İspanya ve Suriyeye gitmişdir; «Acıpayan Canavarı» (1953), «Harbiye Cinâyeti» (1956) adında iki eseri vardır; bâzı mecmualarda da şiirleri intişar etmişdir; evli (eşi bayan Hatice) ve iki çocuk sâhibidir.

Bibl.: Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CELEB — Mehmed Zeki Pakalın «Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri» adlı eserinde «celeb» in, Osmanlı Sarayı Enderun ağzı argoda «hayvan» (Belki daha ziyâde görgüsüz, abdal, bön) anlamında kullanıldığını söylüyor; misal olarak da, Enderunu Hümayundan yetişmiş olan sadırâzam Kara vezir Silâhdar Mehmed Paşanın Tersâneyi teftişinde Tersâne Emini Ömer Vâhid Efendiye bir sözünü zikrediyor. Ömer Vâhid Efendi Defterdarlık, nişancılık ve reisülküttablık gibi devletin en yüksek makamlarında bulunmuş iken Tersâne Eminliğine tâyinini bir hakaaret saymış, sâdırazâma kırgındı, kereste anbarları gezilirken, keresteleri isimleri ile göstermiş, ve «Bunlar da kara sığır!..» demiş ve mânâli bir şekilde Mehmed Paşanın yüzüne bakmışdı. Mehmed Paşa da:

— Biz her ne kadar Enderunu Hümâyundan çıkmış isek de celeb değiliz!.» cevâbını vermişdi.

CELEB, CELEBLER — «Koyun ve sığır getirib satan esnaf» (Türk Lûgatı). Asırlar boyunca İstanbul'un günlük hayatında iâşe meselesinde et, en başda gelen maddelerden biri olmuşdur. İstanbul'a koyun ve sığır getirip satan celebler de, devir devir, İstanbul'un iâşesi ile görevli İstanbul Kadılığını, İhtisab Ağalığını, Şehir Emânetini, ve nihâyet İstanbul Belediyesini en çok yoran, uğraşdıran esnaf olmuşdur (B.: Et; Kasab).

Celeblik kadimdenberi büyük sermâye işidir; bilhassa trenden evvelki devirlerde, sürüler çobanlar tarafından yaya yaya getirildiği için yollarda büyük kayıplara uğrardı, bu bakımdan da; büyük zarar ihtimalleri dâimâ çok olan bir işdi. Bâzı fevkalâde ahvalde, celeb sermâyesi sıkıntısı çekilir, celeblikle hiç ilgisi olmayan müslim ve gayri müslim zenginler, devlet emri ile, zorla celeb yazılırlar, ve İstanbul'a kasablık hayvan sürüleri getirmeye memur edilirlerdi. Bâzan da, devlet kefâleti altında halkdan «celeb akçesi» adı ile para toplanır, celeblere sermâye olarak veri-

lirdi. Celeblerin İstanbul'a getirdikleri sürülerin yollarda her ne sebeb ve şekilde olursa olsun tecavüzden korunması için, taşra kadılarına, sancak beylerine, vâlîlere fermanlar gönderilirdi; bu konuda vâzifelerini ihmal edenler ve İstanbul'a sevk edilen sürülere tecâvüz edenler şiddetle cezâlandırılırdı (B.: Et; Kasab).

CELİL (Ellidokuzlu) — Hicrî 1222 (Milâdî 1807) yılında nâhak yere idâmı Üsküdarda yeniçerilerin kanlı bir kıyâmına sebeb olmuş genc bir yeniçeridir. Ellidokuzuncu Yeniçeri Ortası (B.: Yeniçeriler; Ellidokuzlular) Üsküdar ve civârının muhafazasına memur idi. H. 1222 de, Kabakcı Mustafa Vak'asından sonra, bütün yeniçerilerin kışlaları ve kollukları hâricinde silâh ile dolaşmayı, cezâsı îdam olmak üzere şiddetle yasak edilmişti.

Ellidokuzuncu orta yoldaşlarından bir kaç nefer yeniçeri, o devirde bütün ocaklı gibi, cebelikle ticâret kasdı ile civar köylere gitmişler, koyun ve kuzu toplayup Üsküdar ile Kuzguncuk arasında Selâmiye Çayırına bir sürü indirmişlerdi. Şehir dışından geldikleri için hepsi pür silâhdı. Gece olunca sürünün muhafazasını içlerinden gencleri olan Celil Oğlan adında bir delikanlıya bırakarak diğerleri Üsküdar'da oturdukları bekâr odalarına gitmişlerdi.

O sıralarda Üsküdar Bostancılar Ocağı Ağalığına da (B. : Bostancılar; Bostancıbaşı) Tophâneli Haseki Mustafa Ağa tâyin edilmiş bulunuyordu; son derecede dar görüşlü, inadcı ve mağrur adamdı; o da aynı gece otuz kadar bostancı neferi ile Üsküdardan Kuzguncuğa doğru yalı boyunca kola çıkdı, Selâmiye Çayırında Ellidokuzluların sürüsü ile pür silâh Celil Oğlanı gördü; delikanlıya:

— Bre sen silâh için mahkemeye gelen fermanı işitmedin mi?

diye bağırdı. Celil:

— Hayır, bizler köyde koyun ve kuzu devşirirdik, haberimiz yoktur, yoldaşlar gelince varıp çıkarayım!.. dedi.

Mustafa Ağa, delikanlıyı mazur görecek yerde gazaba geldi, neferlerine:

— Bre alın şunu hapse koyun!

Emrini verdi. Genç yeniçeri yalvarmağa başladı:

— Aman ağam, yoldaşlarım burada yok, koyun kuzu perişan olur.. Onlar gelsin, beni öyle götürün.. Şimdi varır silâhlarımı eve bırakırım!.. dedi.

Gençlik hevesi, Celilin silâhları en az beş yüz kuruş kıymetindeydi ki, o zamana göre mühim bir para idi, kaybolur, içedilir korkusuyla çıkarıp bostancılara veremedi. Haseki Mustafa Ağa'nın ağzından da:

— Bre vurun!..

Emri çıktı, bostancılar, Celil oğlanı vurup öldürdüler.

Celilin eniştesi Ellidokuzuncu ortanın serdengeçtilerinden Eskici Osman Ağa idi. Vak'ayı haber alınca başına derhal üç yüz kişi toplıyarak Üsküdar kadısına gitti, dayandı. Kadı efendi, cinayetden sonra aklı başına gelip az evvel korkusundan kendisine sığınan Haseki Mustafa Ağayı saklamak istedi, Ellidokuzlular da ayak diyerek hâkim huzurunda Mustafa Ağa ile yüzleşmek istediler. Yeniçerilerin haklı olduğunu gören hâkim yüzleşme isteğini kabul etmedi, mahkemeyi terkederek hareme çekildi, yeniçeriler bu sefer harem kapısına dayandılar. Kadı Efendi, Mustafa Ağayı kurtarayım derken kendi hayatının tehlikeye girdiğini gördü. Hasekiyi kolluk odabaşısına teslim etti; Ellidokuzlular da Mustafa Ağayı elinden alarak Yeni Valde Camii avlusunda hançer, üşürüp öldürdüler.

İki kişinin yok yere telef olmasiyle kapanan bu kanlı vaka Üsküdar'da fevkalâde derin bir teessür uyandırdı.

Bibl. : Câbi Said Vekaayinâmesi.

CELİL (Magribli Düldül) — 1870 ile 1880 arasında İstanbul'a gelmiş Magribli Hacı Sâlih adında bir canbazın yamağı ve yine Magribli bir delikanlıdır; hem ip üstündeki hünerli oyunları, hem de aşırı derecede güzelliği ile İstanbul külhânileri ve nâzenin hanımları arasında büyük bir şöhret kazanmış idi. Tophâne ketebesinden ve kalender meşreb halk şâirlerinden Üsküdarlı Âşık Râzi bu dilber canbazı şu manzume ile övmüşdür:

Vardım temâşâya bayram yerine
Bir canbaz civana kapıldı gönül
Meşrebi bıçkın hem nigâhı fitne
Dikenlyle güzel elbet gonce gül
Bir canbaz doniyle soyunmuş çapkın
Başında da dal fes ile bir püskül
Yalın ayak resen üzre raks eyler
Alnına dökülmüş bir tutam kâkül
Sırma mı, samur mu, ipek mi bilmem
Yahud ki bir koçan kapkara sünbül

Tulumbacılığın şânıdır dedik
Ne gam yanub râhinde olsak da kül
İsmi şerîfini sordum dediler
Mağribli Celildir lâkabı Düldül
Dedim kabul eyle beni ey şâhım
Gel olayım sana kurbanlık ödül
Destim bûs eyleyüb dedi: Ey Râzi
Kâkülüme konmuş bülbülsün bülbül
Velâkin canbazdan bir yâr tutana
Gerekdir cevrine sabrü tahammül

Âşık Râzi anlatmış idi, hüsnü ânı kadar bıçkın, fakat bıçkın olduğu kadar da iffet sâhibi olan bu canbaz Celil, bir akşam Râzi'ye gördüğü bir rüyâyı anlatarak: «Ağabey, sen bana bir iyilik yap, beni bir dergâha götür, bir şeyhin elini öpüp canbazlığı terk edip tövbe ve istiğfar ile derviş olacağım» demiş, Âşık Râzi de delikanlıyı Üsküdar'da Selâmi Dergâhına götürmüş. Usûlü ve yolu ile çilesini doldurup derviş oldukdan sonra cümle yarânı ile vedâlaşıp İstanbul'dan Hicaz'a gitmiş ve Medîne'de mücâvir olarak kalmış.

Vâsıf HİÇ

CELİL AĞA — 1870 ile 1890 arasında Çenberlitaş'da meşhur bir tütüncü, bilhassa tönbekici bir İranlı; aynı zamanda dükkânında devrin gazetelerini, mecmualarını, risâlelerini satardı, ki 1874 - 1880 arasında gedikli mecmua müşterilerinden biri Darüşşefaka talebelerinden Râsim Efendi adında bir çocuk idi yakın bir istikbalde, Türk edebiyatının ölmez şöhreti Ahmet Rasim olacakdı; dükkânı Çenberlitaş Hamamının kapusunun hemen yanı başında idi.

CELİL AĞA (Arnavudoğlu Mandıralı Haseki) — Üçüncü Sultan Selim'e bir müddet tebdil hasekiliği yapmış bir adam; aslı arnavud olup henüz onbeş yaşında gaayetle dilber mürâhik bir oğlan iken İstanbul civarında Alibey Deresi vâdisinde Pirinci Köyü mandırasında çobanlık yapar iken bir gün o taraflarda tebdil dolaşan Sultan Selim'e rastlamış, hem yüz güzelliği ve vücud yapısı düzgünlüğü, hem de sesinin halâveti ile bu büyük pâdişâhın nazarı dikkatini çekmiş, Celil'e bir kaç kayabaşı türküsü söyleten Sultan Selim, köyünde kimsesi olmayan çocuğu o gün alıp Sarayı Hümayuna getirmiş, sarayda çobanlıkdan gelme güzel delikanlıya «Arnavudoğlu» ve «Mandıralı» lâkabları takılmışdır (Hicrî 120J, milâdî 1788 - 1789). Mandıralı Celil gereken saray terbiyesini gördükden ve kendi hevesi ile okuma yazma öğrendikden sonra hicrî 1215 de (Milâdî 1800 - 1801) 27 - 28 yaşlarında iken Sultan Selim'e tebdil hasekisi olmuşdur; fakat haşmetli ve âlicenab efendisinin îtimat ve muhabbetini sûiistimal etmiş, şundan bundan aldığı rüşvetlerle bâzı yolsuz işlerin sarayca halline tavassut etmiş, buna, Enderunu Hümâyunda Mehter Mehmed adında güzel bir çocuğa aşk u alâkası dedikodusu da eklenince, bizzat Sultan Selim tarafından tokatlandıkdan sonra saraydan tard edilmişdir. Üsküdarda Vâlideiatik Camii civarında bir ev alan Mandıralı Celil Ağa bir müddet kabzımallık etmiş, bekâr hayatı sürmüş, Erzincanlı Cezmi adında tâzerû bir uşağı ile oturduğu evinde hicrî 1239 (milâdî 1823 - 1824) yılında 50 yaşında ölmüşdür. Mirascısı olmadığı için Üsküdardaki evi Beytülmal Hazînesine intikal etmiş ve oraca eski sadırazamlardan Abdullah Paşanın baştebdili Kara Süleyman Ağa'ya satılmışdır. İki sene sonra bu evde bir defîne bulunarak İstanbul'da dedikodusu haftalarca süren bir vak'a olmuşdur (B.: Celil Haseki Defînesi Vak'ası).

Bibl. : İslimyeli Kamer Efendi, Vekaayii Mültakita.

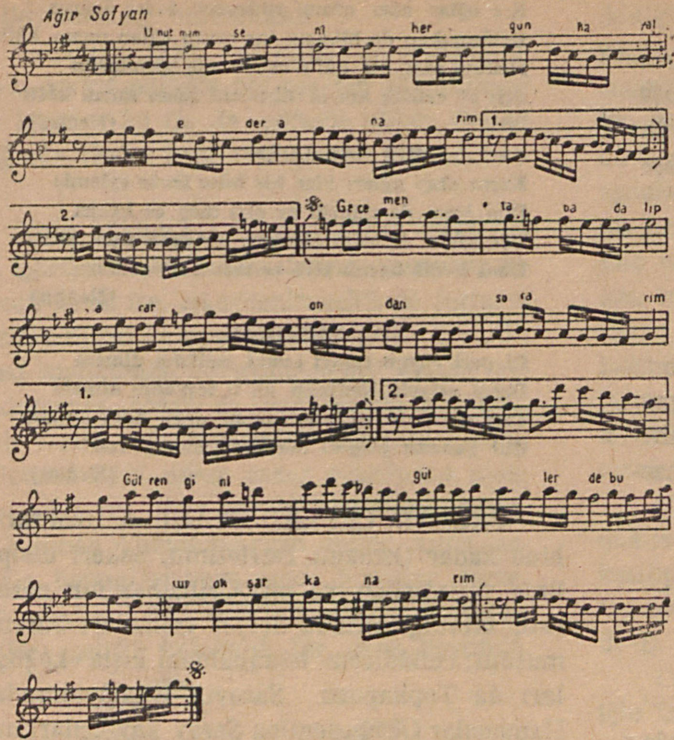
CELÎLE HANIM — Şâir kadınlarımızdan; Hazînei Hassa Emlâki Hümâyun başmühendisi Ahmed Ârif Paşanın kızı, «Mir'âtı İstanbul» adındaki çok tanınmış eserin müellifi Mehmed Râif Beyin gelini, İstanbul Barosu avukatlarından Emin Râif Ayyıldızın zevcesi, 1893 de Çengelköyünde doğdu, ilk tahsilini yapdıkdan sonra tarih ve edebiyat ile uğraşdı, ve ilk şiirini onyedi yaşında iken yazdı; manzûmelerinden otuz kadarı Sadeddin Sonat, Nasibin Mehmed, Kemençeci Fehmi ve Ûdî İsmail Hakkı beyler gibi sanatkârlar tarafından bestelenmişdir. Şu manzûmeyi 1936 yılı Şubatında bir resminin altına yazmışdı:

Celîle Hanım
Resim : Behcet Cantok)

Bu son bir hâtıra ki sevenlerime
Bir zevki ümid ki son emellerime

Bahârım gibi birgün ömrüm sönünce
Anınız beni her resmimi görünce

Celîle Hanımın Sadeddin Sonat tarafından bestelenmiş nihâvend şarkısı

Gönlümün mehtâbı, güneşi, bahârı
Gülü, seheri, yıldızları, rüzgârı

Sevdiklerim ve sevenlerimdir onlar
Ölmez aslaa, rûhumla yaşar hep bunlar

Bu hayallerle gülümser işte yüzüm
Bu akislerle neş'e doludur gözüm

Hülyâlı bakışlardır sizden dileğim
Ararsanız sevgi söyler gözbebeğim

Seçerim belki sizi bulutlardan
Anarsanız bin neş'e doğar rûhumdan

Şu da Sadeddin Sonat tarafından nihâvendden bestelenmiş bir şarkısıdır:

Unutmam seni hergün hayâl eder anarım
Gece mehtâba dalıp arar ondan sorarım
Gül rengini güllerde bulur okşar, kanarım
Gece mehtâba dalıp arar ondan sorarım

Celîle Hanım 1958 de vefât etmişdir.

Ayşe GÖKNARLI

CELİL HASEKİ DEFİNESİ VAK'ASI — Hicrî 1241 de (milîdî 1825 - 1826) dedikodusu İstanbul'da haftalarca sürmüş bir vak'adır; o tarihde vefat etmiş bulunan eski sadırâzamlardan Abdullah Paşanın baştebdili Kara Süleyman Ağa hicrî 1239 da (milâdî 1823 - 1824) Üsküdar'da Vâlideiatik Camii civarında bir ev satın almışdı. Evin ondan evvelki sâhibi Üçüncü Sultan Selim'in tebdil hasekiliğinden matrud Arnavudoğlu Mandıralı Celil Ağa (B.: Celil Ağa, Arnavudoğlu Mandıralı) bekâr hayatı sürdüğü için evin bağçesinin bakımını ihmal etmişdi; Kara Süleyman Ağa bir rencber tutarak hayli geniş olan bağçeye fidanlar dikdirmeye başladı; bir gün bir fidan çukuru kazılır iken toprakdan bir çömlek dolusu altın çıkdı; Süleyman Ağa rencbere 3000 kuruş sus payı vererek çömleği karısı ile beraber evinde gizleyip sakladı. Fakat kadın son derecede geveze idi, ertesi gün komşusu bir kadına: «Canım komşucuğum, sakın kimseye söyleme, bizim bağçeyi kazdırır iken definе bulduk, acaba sizin ağanın haberi var mı?» diye pencereden yüksek sesle vak'ayı anlatırken mahalle bekcisi işitti, hemen koşup Kara Süleymanın bağçesinde çalışan rencberi buldu, rencber hâdiseyi gizlemedi, bunun üzerine bekci bu adamı defterdarlığa götürdü. Başkapukulu Ağa (Mâliye başmüfettişi) hemen Üsküdar Mahkemesine gelerek Kara Süleyman Ağayı celbettirdi; bekcinin ve rencberin önlerinde sorguya çekilen Kara Süleyman Ağa, karısının aklında noksan olduğunu söyliyerek defîne meselesini tamamen inkâr etti; fakat Üsküdar Kadısı Efendinin emri ile evi arandığında defîne çömleği bulundu. Bunun üzerine Kara Süleyman Ağa tevil yoluna sapdı ve: «Ben Bâbıâliye gidip haber verecekdim, defterdarlık aklıma gelmedi, burada da onun için inkâr ettim» dedi. Çömlek Defterdarlığa gönderildi, içindekiler çıkarılıp sayıldığında bir mikdar zeri mahbub, yaldız ve Macar altınları ile bir kaç parça elmaslı kadın ziyneti olduğu görüldü, ve hepsine 150,000 kuruş kıymet biçildi. Hepsi Hazîne adına müsâdere edildi, rencbere ve bekciye münâsib nakdî mükâfatlar verildi. Kara Süleyman Ağa yalan söylediği için defînedeki hissesinden mahrum edildi. Onun da yapdığı ilk iş geveze karısını boşamak oldu. Bu defînenin Arnavud Celil Haseki tarafından gömüldüğü, içindeki altın ve mücevherlerin de saraydan matrud eski tebdil hasekisinin rüşvet yolu ile topladığı şeyler olduğu söylendi.

Bibl. : İslimyeli Kamer Efendi, Vekaayii Mültakita; Cevdet Paşa, Tarih, cild XII.

CELİLÎ (Bursalı) — Onbeşinci asrın ikinci yarısı ile onaltıncı asır başlarında yaşamış şâirlerden; İstanbul'da emsal ve akrânı arasında gereği kadar şöhret bulamadan yaşamışdır; aşağıdaki kıt'a şiir diline örnekdir:

Yine bir terzi güzel sevdi gönül yâresi çok
Rişteî zülfüne bağlu yeler âvâresi çok
Binden artuk var ola şimdi Celîlî sürünen
Yüzü astârı belirsüz yeler âvâresi çok.

CELİLÎ (Edirneli) — Onbeşinci asır sonu şâirlerinden, İstanbul'da yaşamışdır, yorgancı esnafındandır, Yavuz Sultan Selim zamanında ölmüşdür; aşağıdaki beyitler bir gazelindendir:

Âh kim gurbetde kaldım bir nigâr eyler beni
Çokdan eylerdim sefer ol şîvekâr eyler beni
İtlerimle hemdem ol gitme kapumdan dir bana
Bunca yıldır dostlar ol itibar eyler beni
Düşeli dil zevrakı girdâb aşkın bahrine
Ha bugün ha yârın deyû bu rûzigâr eyler beni

CELİLÎ (İznikli) — Onaltıncı asır şâirlerinden; İstanbul'da yaşamışdır; medresede okumuş, fakat ilmiye yoluna girmemiş, şiir ve edebiyat ile iştigaal etmişdir; şiirlerinde de mesnevî tarzını tercih ederdi, bir «Leylâ ile Mecnun» hikâyesi yazmışdır; çok güzel farsca bilirdi; hüner ve mârifetli, kalender, derbeder, delişmen, sohbeti tatlı bir meclis adamı idi; aşağıdaki beyitler şiir diline örnekdir:

Çekem bağrıma ben diber yalın yüzlü gibi ânı
Egerçe kasdına gelse nigârın tîgi uryânı

★

Öldükde bu ben hasteyi eşkile yusunlar
Cânâne güzâr ettiği yollarda kosunlar

★

Dopdolu harfi cünundur nâmei âmâlimiz
Ey Kerâmen kâtibîn mâzur tut ahvâlimiz

CELLÂD — Aslı arabca, garb türkcesinde isim ve sıfat; idam hükümlerini yerine getiren adam; mecâzen «merhametsiz, zâlim, gaddar, amansız, hunhar, kan dökücü» yerinde kullanılır.

Dîvan şâirleri civan ve nigâr sevdikleri, övdükleri güzellerin vahşî, zâlim bakışlı gözlerini, öyle bakışlarını, gamzelerini cellâda benzetmişlerdir:

BİR GAZELDEN

Âfeti can dediler gamzei cellâdın için
Nahli gül söylediler kaameti şemşâdın için
(Nedim)

BİR GAZELDEN

Kız oğlan nâzı nâzın şehlevend âvâzı âvâzın
Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir
Nedîmi zârı bir kâfir esir etmiş işitmişdim
Sen ol cellâdı am ol düşmeni îman mısın kâfir
(Nedim)

BİR GAZELDEN

Kerm olup oğlun bize bir bûse ikrâr eylemiş
Dün kızın de çiğnedi ey pîri mey ol kâlkızı
Var mıdır bilmem Nedîmâ bir dahi anın gibi
Dînü ü dil hasmı riyâ cellâdı takvâ hırsızı
(Nedim)

BİR ŞARKIDAN

Ol perî rûyun cefâyi çeşmi cellâdın dimem
Derdi aşkıyle Nedîmin âh u feryâdın dimem
Tarz u tavrın söylesem mâni' değil âdın dimem
Gül yanaklı gülgülî kerrâkeli mor hâreli
(Nedim)

CELLÂD, CELLÂD OCAĞI — 1826 tarihine kadar Osmanlı Devletinin, askerî disiplinle yetişdirilen ve bir Cellâdbaşı'nın nezâreti, zâbitliği altında devlet cellâdları bulunmuşdur; cellâdların İstanbuldaki kışla - koğuşları da Topkapusu Sarayı Hümâyununda Hamlacılar Ocağı denilen Saray kayıkcılarının koğuşları yanında idi; Cellâd Ocağı, sarayın en büyük zâbitlerinden ve doğrudan pâdişaha bağlı Bostancıbaşı Ağanın emrinde idi; çok geniş ve mühim bir teşkilât olan Bostancı Ocaklarından biri ad olunmuş idi (B. : Bostancı, Bostancılar Ocağı, Bostancıbaşı Ağa, İst. Ansiklopedisi S. 2976). Tarih kaynaklarımızda idam hükümlerinin infâzı sahneleri anlatılırken bazan, «cellâd, bostancı cellâd» tâbiri kullanılmadan sâdece ve meselâ: «Bostancılar kemend atıp kârını tamam etti» gibi cümleler görülür; bir idam hükmünü infâz edenler dâimâ Cellâd Ocağındaki bostancılar olmuşdur; çok geniş olan Bostancılar teşkilâtının diğer ocaklarındaki bostancı neferlerinin de cellâdlık görevinde kullanıldığı aslaa düşünülmemelidir (B. : Cellâd Mezarlığı).

Celâdbaşının «Yamak» unvanı altında bir muavini vardı, eğer idam hükmünü bizzat cellâdbaşı infâz edecekse, yanına yardımcı olarak muhakkak yamağını alırdı; Cellâdbaşılar da ancak pek mühim kimselerin idam hükümlerini infâz ederlerdi. İdam mahkûmları arasında yalnız yeniçeri neferleri, yine kendileri tarafından öldürülürdü.

Cellâdbaşı da dâhil, Cellâd Ocağının bütün efrâdı istisnâsız hırvat dönmesi veyâ kıbti idi; idam fermanı Bostancıbaşı Ağaya veri-

lir; mahkûm mühim bir şahsiyet değilse infâzda Bostancıbaşı bulunmazdı.

Cellâdlar, îdam hükümlerinin infâzından başka, tevkif edilmiş bir sanığın söyletilmesi için işkence işi ile de görevli idiler; Cellâd Ocağında tüyler ürperten işkence âletleri vardı.

İdam hükümleri de, ya âdiyen infâz, yahud işkence ile infâz şekillerinde verilirdi, işkenceli îdam ise, işkencenin şekli de fermanda zikredilirdi. Âdiyen infâzın üç şekli vardı: Siyasî mahkûmlar sarayda, kendi evinde veya zindanda, bâzan da yakalandığı her hangi bir yerde yağlı kemendle boğulurdu; yeniçerilerden veya diğer asker ocaklarına mensub suçluların, fîlen askerî birliklerin başında bulunan kumandanların cellâd kılıcı - satırı ile boyunları vurulurdu; hırsızlar, serserîler, câniler (cinayetlerinin cezâsı işkenceli değilse) şehrin kalabalık bir çarşı boyunda,

İki bostancı cellâd tipi
(Resim : Sabiha Bozcalı)

İstanbul'da ekseriya, bugünkü Çarşıkapusu dediğimiz, eskiden de Parmakkapusu denilen yerde, bâzan suç yerinde, meselâ hırsızın soymakmak için girdiği dükkânın kapusunda, asılarak îdam olunurlardı. İşkence ile îdam şekilleri ise ayrı ayrı korkunçdu: Elleri, ayakları kırılıp kesildikden, ve kulakları, burnu kesildikden sonra başını vurmak; göğsünün ve sırtının derisi yüzüldükden sonra başını vurmak; kazığa oturtmak; çengele atmak (B. : Çengel), çarmıha yüzü koyun yatırıp bağladıkdan sonra kıç kaba etlerini ve omuz başlarını bıçakla oyarak buralara büyük mumlar dikerek şehirde bir deve üstünde dolaştırarak halka teşhirden sonra başını vurmak.

Siyasî mahkûmların kemend ile boğuldukdan sonra bazan başları gövdelerinden kesilip alınarak Bâbıhümayun önündeki ibret taşının üstüne konulur ve halka teşhir edilirdi (B. : İbret taşı).

Cellâdların suçluları, sanıkları söyletmek için tatbik ettikleri bâzı işkence şekilleri de şunlardı: Saçlarını ustura ile kazıdıkdan sonra başına ateşde kızıl hâle gelmiş demir tas geçirmek; deri yüzmek; cımbızla sinir çekmek; kaynar suya daldırdıkdan sonra soğuk suya sokmak, oradan çıkarıp tekrar kaynar suya daldırmak; çıplak vücûdu demir tel kese ile keselemek; tırnak, diş sökmek.

Bir devlet adamı îdama mahkûm olunca, ferman, kendisine bostancıbaşı tarafından eteği öpülerek hürmetle gösterilir ve teselli yollu sözler söylenir ve aptes alıp iki rekât namaz kılmasına müsaade olunurdu; bu tebliğ ekseriya da metanetle karşılanırdı. Meselâ Viyana bozgunundan sonra, Belgrad'da îdam edilen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, namazından sonra «vücudüm toprağa düşsün» diyerek odanın kilimlerini toplatmış, uzun sakalını kendi eliyle kaldırarak cellâdın kemendi geçirmesine yardım etmiş ve cellâda «sanatını maharetle yap!..» demişti.

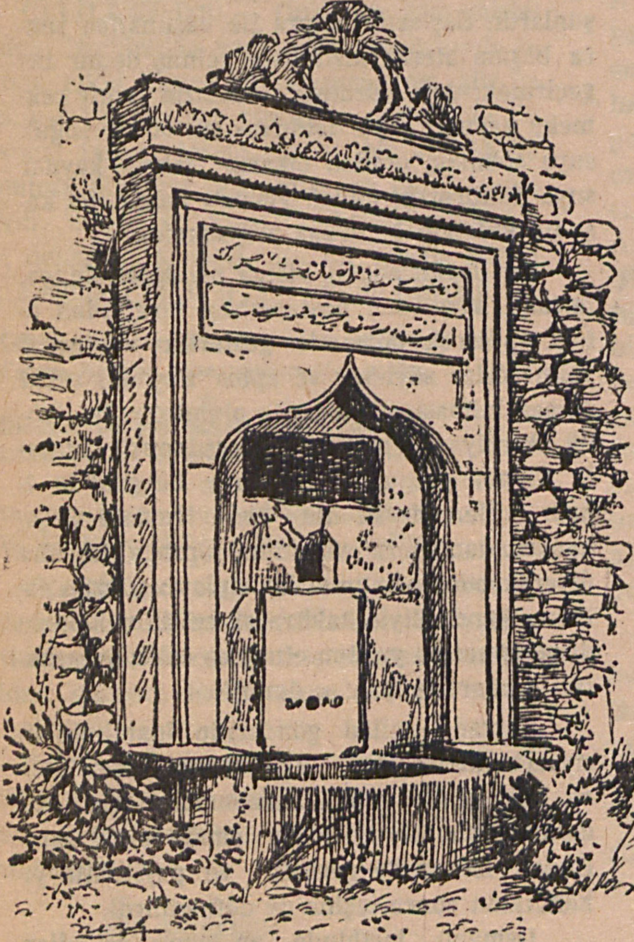
Taşrada, cellâd gönderilip îdam edilen siyasî mahkûmların, hükmün infâzından sonra başı kesilir, yolda bozulmaması için bal doldurulmuş bir kıl torba içinde cellâd tarafından İstanbul'a getirilir ve payitahtta yıkandıktan sonra teşhir ve defnedilirdi.

Osmanlı tarihinde en namlı cellâdlar, Onyedinci asırda cellâdbaşı Kara Ali, onun yamağı Hammal Ali ve Kara Ali'den sonra

başcellâd olan Süleymandır. (B.: Ali, Cellâd Kara).

CELLÂD ÇEŞMESİ — Topkapu Sarayında, Bâbıhümâyun ile Bâüsselâm (Orta kapu) arasındaki Birinci Avlu denilen meydanda (B.: Bâbıhümâyun; Bâbüsselâm), Bâbüsselâma (Orta kapuya) yaklaşırken sağ tarafdaki duvar önünde görülen çeşmedir. Bu çeşmenin önünde sütunumsu bir taş vardır, onun da adı «İbret Taşı» dır; çeşmenin de, bu taşın da hâtıraları çok kanlıdır. Kafası cellâd satırı ile uçurulan, veyâ boynuna dolanan cellâd kemendi ile boğuldukdan sonra başı gövdesinden ayrılan binlerce bedbaht insanın kelleleri bu İbret Taşının üstünde teşhir edilirdi; ve cellâdlar satır, bıçak ve usturalarındaki insan kanlarını bu çeşmede yıkayıp akıtırlardı. Lülesi koparılmış, yer yer kırılmış, harab bir haldedir.

CELLÂDÇEŞMESİ YANGINI — Hicrî 1315 (Milâdî 1898) yılı kurban bayramının bayram gecesi Aksaray'da Cellâdçeşmesinde çıkan bu yangın ateş bakımından bir âfet olmadı ise de Galata'nın Mengene Sandığının en namlı tulumbacısı İnce ile Hidâyet ve Kurd Bahâdır adında iki omuzdaşı ile beraber yıkılan bir duvar altında kalarak öldüler. Eski tulumbacılık hayatı üzerine yazılmış destanlardan biri de bu faciayı anlatır (B.: Arab, Galatalı İnce).

Cellâd Çeşmesi
(Resim: Nezih)

CELLÂDÇEŞMESİ YANGINI DESTANI — İstanbul'da eski mahalle, semt tulumbacılığı hayatı üzerine yazılmış bir destan olup hicrî 1315 yılı kurban bayramının bayram gecesi Aksarayda Cellâdçeşmesinde çıkan yangında üzerlerine dıvar yıkılarak Hidâyet ve Kürd Bahâdır adında iki omuzdaşı ile berâber ölen namlı tulumbacılardan Galata'da Mengene Sandığı uşağı İnce Arab şânında Kanlıca Sandığı reisi Hüseyin Reis tarafından kaleme alınmıştır (B.: Arab, Galatalı İnce). Hüseyin Reis 1950 de yaşı yetmişi aşkın ve hayatda idi. İnce Arabın ağzından yazılmış ve 18 kıt'a olan bu destanın son parçası şudur:

> **Kesilmiş dünyâdan dânei nîmet**
> **Sene bin üçyüz onbeşde eyledik rihlet**
> **Bizim ahvâlimizi gûş itti herkes**
> **Böyle dilden dile destâne düştük.**

Bu kıt'anın üçüncü mısrâında kaafiye bozuktur; «herkes» kelimesinin «millet» olması lâzımdır, fakat şâir, o tarihde yazılması suç olan «millet» kelimesini destanının tab'ında «herkes» diye değiştirerek kaafiyeyi bilerek bozmuştur (1950).

A. Câbir VADA

CELLÂD MEZADI — Bir mahkûm cellâda verildi mi, esvabiyle beraber üzerinden çıkan her şey cellâdların olurdu; bu eşyalar toplanır ve senede bir veya iki defa büyük bir mezad ile satılır, tutar bedelleri cellâdlar arasında taksim edilirdi. Buna «Cellâd mezadı» denilirdi. Cellâd mezadlarında ekseriya çok kıymetli eşya bulunurdu ve sahibleri cellâd elinde can verdiklerinden, bir uğursuzluk yorularak hakikî değerlerinden çok ucuza satılırdı, fakat cellâd mezadından bir şey satın almak da her kişinin yapabileceği şey değildi. Bazı devlet adamları, zenginler, cellâdın pençesi yakalarına yapışmadan üzerlerinde bulunan kıymetli kürkleri, yüzükleri, saatleri, keselerini çıkarırlar, orada bulunanlara

«Beni anar. Bir fatiha okursunuz!» diye hediye ederlerdi. Müverrih Peçevili İbrahim Efendi cellâd mezadı ve uğursuz eşya üzerine fevkalâde şayanı dikkat bir fıkra naklediyor.

İstanbul'da Atatürk Bulvarı üzerinde Bozdoğan Kemerinin hemen yanıbaşında Belediye Müzesi yapılmış güzel medresenin bânisi, Onaltıncı asır sonu saray ricalinden Kapı Ağası Gazanfer Ağadır. Padişah Üçüncü Murad üzerindeki sonsuz nüfuzu ile rüşvet yolundan büyük bir servet yapmıştı. O zamanlar İstanbulda Rasim Ağa isminde namlı bir saatçi ve kuyumcu vardı. Hakikaten büyük sanatkârdı. Gazanfer Ağa bu zata fevkalâde kıymetli elmaslarla müzeyyen altın bir koyun saati yaptırmıştı (ceb saatinin daha büyüğü, koynundan muhafaza edilen saat), saatin cevahirini de kendisi vermişti. Kapı Ağası Gazanfer Ağa bir askerî ihtilâlde cellâda verilince, Ağanın meşhur murassa altın saati koynundan çıkmış, cellâd eline düşmüştü (B. : Gazanfer Ağa). Cellâdlar, başlı başına bir servet olan bu saat için bir mezad yaptılar. Saati cellâd mezadından Tırnakçı Hasan Paşa satın almıştı. Az sonra Tırnakçı Hasan Paşa da îdam olundu, saat gene cellâd mezadına düştü. Bu sefer de bu harikulâde güzel saati pek ucuz bir bedel mukabili Kasım Paşa satın aldı... Bir iki ay geçti geçmedi, Kasım Paşa da cellâda verildi. Saat onun da koynunda çıktı ve üçüncü defa cellâd mezadına düştü. Bu sefer de Gazenfer Ağanın meş'um saatini Sadırâzam Derviş Paşa satın aldı ve küçük kardeşine hediye etti. Tarih kaynakları bu zatın ismini yazmıyorlar, pek genç yaşında, yani tüysüz bir delikanlı iken Sadırâzamın himayesiyle Eğriboz Sancak Beyliğine tâyin edildiği için «Civan Bey» diye lâkab takılmış ve adı unutulmuştur.

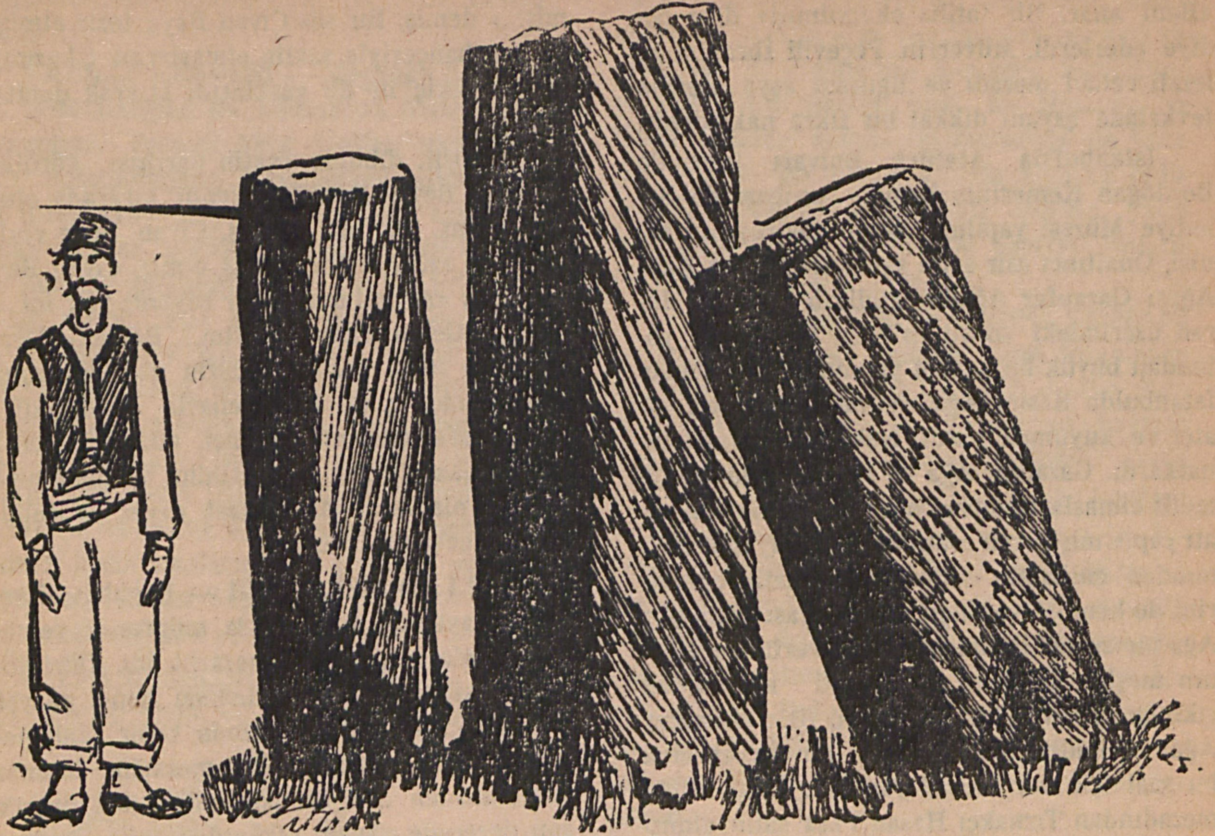
Müverrih Peçevili İbrahim Efendi Civan Beyle Eğribozda bey konağının deniz üstüne kurulmuş salaş taraçasında sohbet ediyorlarmış. Söz saatten açılmış, İbrahim Efendi de saat meraklısı imiş, Civan Bey koynundan murassâ bir saat çıkararak müverrihe göstermiş; İbrahim Efendi: «Ömrümde bu kadar güzel saat görmedim!» deyince Civan Bey de o güzel ve kıymetli saatin başından geçenleri anlatmış. Peçevili elindeki saati hemen bırakarak: «Böyle uğursuz saati insan düşmanına vermez... Paşa nasıl olmuş da size hediye etmiş!..» demiş. Bu söz Civan Beye tesir etmiş, hemen hançeriyle saatin elmaslarını çıkarmış ve bir çekiç ile de çarklarını kırarak denize atmış...

Denizin dibinde saatin parıltısı görülüyormuş; Beyle İbrahim Efendi taraçada oturyorlarrmış. Bir atlı gelmiş, Civan Beye vazifesinden azledildiğini tebliğ etmiş, Civan Bey şaşırmış: «Azlimi mucib bir şeyimiz yok idi..» demiş... Gelen adam: «Beyim... Beyim!.. Derviş Paşa îdam olundu... Sizin dahi îdamınız için ferman çıkıp bostancılarla gönderildi... Sonra şefaatçileriniz himmet ettiler... İkinci bir ferman ile ben gönderildim ve îdamınıza memur olanlara yarım saat evvel yetişebildim!..» cevabını vermiş.

CELLÂD MEZARLIĞI — Eyyubda, Karyağdı Bayırının arkalarında münferide ve zamanımızda metrûk bir mezarlık idi. Dört köşe köfeki taşından, ve hemen hepsi gaayet iri, 1,70 - 1,90 metro boyunda kabir şâhidelerinin hepsi yazısızdır. Bu mezarlık toplum ahlâkının en asîl örneklerinden biri olarak son derecede şâyânı dikkatdir; cana kıymış bir câniyi, îdam ile ölümünden sonra cesedini mezarlığına kabul eden cemiyetimiz, resmî bir görev de olsa, bir ücret karşılığı adam boğan veya kesen cellâdın ölüsünü mezarlıklarına kabul etmemiş, onlara ayrı bir mezarlık yapmışdır.

1950 den sonra İstanbul Ansiklopedisi adına bu Cellât Mezarlığına gitmek imkânı bulunamadı. O tarihden bu yana İstanbul'da şehir dışında alabildiğine geniş iskân faaliyeti olmuş, yeni yeni isimlerle âdeta köyler, kasabalar kurulmuşdur; Eyyubun arkasında Karyağdı Bayırı ve dolaylarında da Taşlıtarla kasabası kurulmuşdur; bu arada Cellüd Mezarlığı da kaldırılmış ise cemiyet târihimiz bakımından büyük kayıpdır.

CELVETÎ TEKKELERİ — Tarikatlerin tarihcesi bu Ansiklopedinin konusu dışındadır. (Tarikatler için lâtin asıllı Türk harfleri ile kaynaklar: İslâm Ansiklopedisi; Mehmed Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri). Celvetiye Tarîkatı büyük mutasavvıf şair Üsküdarlı Aziz Mahmud Hüdâî Efendi (B. : Aziz Mahmud) tarafından Onyedinci asır başında kurulmuş olup tarikatların kaldırıldığı ve tekkelerin kapandığı tarihe kadar İstanbul'daki Celvetiye dergâhları şunlar idi:

Cellâd Mezarlığı
(Resim : Nezih)

1 — Üsküdarda Hüdâî Aziz Mahmud Efendi Tekkesi, tarikatin kurulduğu tekke, âyin günü cuma.

2 — Üsküdarda Hayreddin Çavuş Mahallesinde Atpazârı Osman Efendi Tekkesi, âyin günü cuma.

3 — Üsküdarda İnâdiye Mahallesinde Bandırmalı Tekkesi; bir adı da Hâşim Baba Tekkesi idi, âyin günü cuma.

4 — Üsküdarda Şeyh Camii semtinde Devâtîzâde Tekkesi, bir adı da Şeyh Camii Tekkesi idi, âyin günü cuma.

5 — Küçük Ayasofya Camii içinde Küçük Ayasofya Tekkesi, âyin günü cuma.

6 — Üsküdarda Selâmsız Caddesinde Acıbâdemde Acıbâdem Tekkesi, bir adı da Selâmi Ali Efendi Tekkesi idi, âyin günü cumartesi.

7 — Fâtihde Atpazarında Atpazârî Osman Efendi Tekkesi, âyin günü pazar.

8 — Sofularda Alâeddin Tekkesi, âyin günü pazartesi.

9 — Üsküdarda Hüdâî Dergâhı civarında Bacılar Tekkesi, çok eskiden yıkılmış, arsası dururdu, âyin günü salı idi.

10 — Üsküdarda Ağa Hamamı civarında İskender Baba Tekkesi, bir adı da Kaymaklızâde Tekkesi idi, âyin günü çarşamba.

11 — Dolmabağçede Çakır Dede Tekkesi, bir adı da Karaabalı Tekkesi idi, âyin günü çarşanba.

12 — Üsküdarda Büçük Çamlıcada Şeyh Selâmî Tekkesi, âyin günü çarşanba.

13 — Üsküdarda Pazarbaşı Mahallesinde Şeyh Fenâî Ali Efendi Tekkesi, âyin günü çarşanba.

14 — Veznecilerde Keşfî Osman Efendi Tekkesi, çok eskiden yıkılmış, yeri arsa idi, âyin günü çarşanba.

15 — Üsküdarda Tenbel Hacı Mehmed Mahallesinde Tenbel Hacı Mehmed Efendi Tekkesi, Tenbel yerine «Tombul» da denilirdi, âyin günü perşenbe.

16 — Edirnekapusu içinde Sarmaşık Tekkesi, âyin günü perşenbe.

17 — Üsküdarda Mîrâhurda Ayşe Sultan Tekkesi, âyin günü perşenbe.

18 — Üsküdarda İskele yanında Mihrimah Sultan Camii içinde Mihrimah Sultan Tekkesi, âyin günü perşenbe.

19 — Üsküdarda Bulgurluda Musalla Tekkesi, âyin günü perşenbe.

Bibl. : Ahmed Münib, Mecmuai Tekâyâ.

CELYAN (Hacı Ohannes) — Sarayı Hümâyunda çalgıcıbaşı olan bu şahıs, Şişli Ermeni Kabristanında bulunan mezartaşı kitabesine göre 1826 da doğmuş ve 1882 de vefat etmiştir.

Hayatı hakkında başka bir bilgi elde edinilemedi.

Kevork PAMUKCİYAN

CEM — 1962 yılında Çapa'da «Özel İstanbul İlk ve Ana İlk Okulu» nda okuyan 7 yaşında bir çocuk olup, anası tarafından 1958 ihtilâlinde Bağdad'da öldürülen Irak Kıralı Faysal'ın oğlu olduğu iddia edilmiş ve çocuğun, babası kıral Faysal'ın Irak dışındaki servetinin tek vârisi olduğu için ölümle tehdid edildiği bildirilmişdir. Hâdise, 1962 Ekim ayı sonlarında İstanbul'un büyük günlük gazetelerinin birinci sayfalarında yer almış ve küçük Cem'in resimleri yayınlanmışdır.

Çocuğun Fatma Nezâhat adındaki anası Cem'i okula «Ulusoy» soyadı altında kaydettirmişdir. Aşağıdaki satırları 23 Ekim 1962 tarihli Yeni Sabah gazetesinden naklediyoruz:

«Kadının avukatı tarafından ortaya atıldığı sanılan bu iddialar kesin olarak ispat edilememiştir. Ancak, Çapa Özel İlkokulu ilgilileri Cem Ulusoy adındaki çocuk hakkında herhangi bir bilgi vermekten kaçınmışlar «Bugünlerde bu meseleyi kurcalamasanız. Bazı kimselere fırsat vereceksiniz.» demişlerdir. Okul Müdürü, çocukla ilgili son günlerde bazı müracaatların yapıldığını da ifade etmiştir. Bu müracaatların tehdid mahiyetinde olduğunu belirten Müdür, Kral Çocuğuna dâir fazla açıklamada bulunmamıştır. Okul İdaresinde muhafaza altına alınan Cem şimdilik hiç kimse ile görüştürülmemektedir. Annesi ve muhafızlar tarafından cumartesi günleri okuldan alınan çocuk pazartesi günü yine aynı şekilde okula getirilmektedir.

«İstanbul'un tanınmış ailelerinden birine mensup olduğu söylenen Fatma Nezahat, sekiz yıl kadar önce Kral Faysal'la tanıştığını, Cem'in bu aşktan doğduğunu iddia etmiş, bunu ispat edebilmek için Lahaye (Lahey) Yüksek Adâlet Divanı ile Birleşmiş Milletlere başvurmuştur. Kadının şahit olarak Ürdün Kralı Hüseyin'in ismi ile bazı Türkleri gösterdiği anlaşılmaktadır. Kadın, müracaatına bugüne kadar herhangi bir cevap alamamıştır. Çocuğun Kral Faysal'a çok benzediği resimlerinin Faysal'ın çocukluk fotoğraflarına tıpatıp uyduğu ifade edilmektedir.

«Irak Hükûmeti, bir süre önce Faysal'ın Irak hudutları dışındaki servetinin Irak hazinesine intikali için çalışmalara başlanacağını açıklamıştır. Faysal'ın Irak dışındaki servetinin milyarlarla ölçüldüğü ifade edilmektedir. Fatma Nezahat, Cem'in Faysal'ın oğlu olduğunu ispat ettiği takdirde, bu servetten hisse alacağına muhakkak nazarı ile bakılmaktadır. Genç kadın, çocuğunun bu sebeple Araplar tarafından tehdid edildiğini öne sürmüştür. Kadının iddiasına göre, Arap'lar kendisine sık sık: «Bu meseleyi kurcalama» şeklinde haber göndermektedirler.

«Kadının ortaya attığı iddialar hakkında görüştüğümüz polis ilgilileri olayı tekzip veya teyid etmemişlerdir. Bütün bunlara rağmen Küçük Cem, muntazaman derslerine çalışmakta, cereyan eden ve ileride cereyan etmesi muhtemel hâdiselerden habersiz görünmektedir.» (Yeni Sabah)

1963 de ölümle tehdit edilen Kıral Çocuğu meselesi unutulmuş bulunuyordu.

CEM (Cemil) — Ünlü Türk karikatüristi; Türkiye'de bu sanat kolunun öncülerinden; zamanında «Üstad Cem» diye anılırdı; «Cem» önce, adının kısaltılmış şekilde imzâsı olmuş, sonra da onu soyadı olarak kullanmışdır. 1882 de İstanbul'da doğdu, Doktor Cemal Paşa adında bir zâtın oğludur; İstanbul Hukuk Mektebinde okumuş, sonra Paris'e giderek Siyasal Bilgiler Okulunda tahsil görmüşdür; memlekete döndüğünde hâriciye mesleğine girmişdir.

Resme küçük yaşda heves etmişdi; karikatürle uğraşmaya başlayınca, Türk basınına bu vâdide edebî bir hüviyet ve nezâhet getirdi. Devamlı olarak ilk karikatürleri, 1910 - 1912 arasında müessisleri arasında bulunduğu «Kalem» adındaki mizah dergisinde çıkdı (B.: Kalem); sonra «Cem» ismi ile kendi başına bir mizah mecmuası çıkarmaya başladı. Bilhassa siyasî karikatürleri, bu karikatürdeki batılı sanat olgunluğu, çizgi hünerleri ve

Karikatürist Cem'in çizgisi
«Kahveci — Geçen ayın tebeşirlerini düyûnî gayri muntazaya idhal ettik ya.. Daha ne istiyorsun?..»

nezâheti nazarı dikkati çekdi, kendisine kızanlar dahi eserlerini ve nüktelerini beğendiler.

Birinci Cihan Harbi içinde ve mütâreke yıllarında Sanâyii Nefîse Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) müdürlüğünde bulundu. Cumhuriyet devrinde bir ara İstanbul Şehir Meclisi âzâlığına seçildi; 1927 - 1928 arasında «Cem» mecmuasını tekrar çıkardı, fakat genç Türk karikatüristleri ve bilhassa Yusuf Ziya Ortaç'ın temsil ettiği yeni anlamda Türk mizahı karşısında çok eskimiş olduğunu pek çabuk anladı; buna rağmen sanat mahfillerinde «Üstad» unvanını kaybetmedi. 1950 de vefât etti. Karikatürlerinde imzasını hem fransızca hem Türkce olarak atagelirdi. Bir kaç yabancı dil, bu arada pek mükemmel fransızca bilirdi.

Bibl. : Türk Ansiklopedisi.

CEM (Cemil Câhid) — Çağdaş İstanbul basınının en mümtaz sîmâlarından biri; 1909 da İstanbul'da doğdu, eski hâriciye memurlarından Cemil Beyin oğludur; İstanbul Erkek Lisesinden diploma aldıkdan sonra Almanyaya gitti, Friburg Üniversitesinde okudu, memlekete döner dönmez ananevî adı ile Bâbıâli'de basın hayatına atıldı, ve çok kısa sürecek olan ömrü boyunca maîşetini, mecmuacı, gazeteci, hikâyeci ve mütercim olarak seçkin kalemi ile temin etti. Ana dili gibi Almanca ve Fransızca bilirdi, otodidakt olarak İngilizce öğrenmişdi, basın tekniğine vaakıfdı.

Avrupa'dan dönünce ilk intisab ettiği müessese Tahsin Demiray tarafından kurulmuş Türkiye Yayınevi oldu; İstanbul Erkek Lisesinden bir sınıf arkadaşı olan Râkım Çalapala'nın delâleti ile girdiği bu müesseseye, adımını attığı gün yepyeni bir hava getirdi ve Türk mecmuacılığını batı âlemi seviyesine yükseltmeye çalışdı; Türkiye Yayınevi onun getirdiği hava iledir ki İstanbul'un en faal bir müessesesi seviyesine yükseldi. «Yıldız» adında bir sinema magazini, «Hafta» adında bir halk magazini, bugün hâlâ yerleri doldurulamamış yayınlardır. Telif ve terceme, imzâlı imzâsız kitab yayınları sayılamıyacak kadar çokdur. Uzun yıllar çok faydalı olduğu Türkiye Yayınevinden ayrıldıkdan sonra Itrî müstahzarat konusunda ticarî bir teşebbüse girişdi, fakat bu işin kendisini basın âleminden uzaklaştıracağını görünce gazeteciliğe döndü. Günlük Havâdis gazetesinin yazıişleri müdürlerinden biri oldu, ve 1958 yılı sonunda, bir bayram günü ziyâretine gittiği bir akrabâ evinde kalb sektesinden vefât etti. Aşağıdaki satırlar, R. E. Koçu tarafından Hergün gazetesindeki günlük fıkralar köşesinde Cemil Câhid Cem'in beklenmedik ölüm haberi üzerine yazılmışdır:

«Aziz dostumun adını siyah çerçevenin içine yazdım; bakıyorum.. O üç «C» nin ardında onun yüzünü görür gibi ve sesini duyar gibi oluyorum.

«İnanılmayacak bir ölüm haberi, cayır cayır yanılacak acı bir kayıp, çok acı ve çok büyük bir kayıp..

«Yirmi beş yıllık bir dostluk panoramasının, yıldırım ışığında seyri, müthiş bir şey.. Bu satırların perişanlığını hoş görün.

«Yüksek tahsilini Almanda'da yapmış memlekete döndüğü gündenberi hayatını sâdece kalemi ile kazanmış, ana diline sağlam tasarrufu onu kısa bir zaman içinde İstanbul basınının mümtaz bir simâsı yapmıştı. Almanca, Fransızca, İngilizce bilirdi. Ansiklopedik malûmatı son derecede genişti. Gazeteciliği ise doğuş kabiliyeti, ona bir ilâhi mevhibe idi. Her çalıştığı yere daima faydalı olmuştu, sâdece kalemi ile çalışmamıştı; intisap ettiği müesseseye ibdâ, yenilik fikirleri zerketmişti. Onun bir mecmua veya gazeteye intisabı, içinde binbir çeşit şey bulunan koca bir çarşı gelmiş gibi olurdu.. Kuş südü isteseniz yok demezdi.

«Benden zannederim iki yaş kadar küçüktü; hata etmiş de olabilirim, kırk yaşlarında evlendi, çocuklarını tahsil çağının ilk basamaklarında bırakması pek hazindir.

«Kimsesi yoktu, bekârlık hayatında otelde otururdu. Kaleminin geliri yerinde, daima derli toplu, tertemiz ve hattâ şık adamdı. Evlendikten sonra örnek bir âile reisi oldu. Çocuklar çoğalınca, kaleminin faaliyetini de o ölçüde arttırdı. Temiz ifâdesiyle, zengin harikası ile, güvenilir tercümeleriyle, geniş malûmatiyle, eser ve mevzuu seçmedeki buluşları ve sâlim zevki ile Bâbıali caddesi tâbileri tarafından da dâima aranılan bir mütercim ve müellif oldu. Tek başına hazırladığı bir ansiklopedi, âni ölümü ile matbaa makinesi altında kalmıştır ki, ne kadar acınsa yeridir.

«Cemiyet adamıydı, meclis adamıydı, buna rağmen son derecede merdümgiriz idi. Yıllarca beraber çalıştığı kimselerle münasebetini hiç bir zaman arkadaşlık derecesine götürmemiştir. Ruhen anlaştığı en çok iki üç kişi vardır ki, onlarla da yılda bir veya iki defa karşılaşmış dahi olsa, çok yakındı. Meselâ Râkım Çalapala, çocukluğundanberi arkadaşıydı; Türkiye Yayınevinde de uzun yıllar aynı odada karsı karşıya çalışmışlardı; fakat Râkım'ın, Cahid'in mahremiyetine benim kadar muttâli olduğunu zannetmiyorum. Halbuki, Cemil Cahid, nâdiren karşılaştığımızda bana hep: «Reşad Bey» diye hitap etmiştir ve nâdiren coştuğu zamanlarda da «Reşadcığım» demiştir.

«Cahid Bey, Cemil Cahid Bey, bu nasıl gidiş?!..»

CEMAAT HANI — Karaköy Meydanından Tersâne Caddesine doğru gidildiği zaman, sağ tarafda bir çıkmaz olan Perçemli Sokakdadır; bu sokağın bitiminde yedi sekiz basamak merdivenle çıkılır oldukca geniş bir sed üstündedir; 2 kapu numarasını taşıyan 80 - 90 yıllık bir yapıdır; mûsevî cemaati emlâkindendir. Hâlen bu handa bulunan müesseseler şunlardır: «Bayındırlık Bakanlığı İstanbul Limanlar Makina İkmal Grup Âmirliği», «Rar İnşaat Şirketi», «Merkez Bankası Takas Dâiresi», «SKF Malzeme Deposu». Bu hanın hemen sağında kapusu bir yan sokağa açılan Halk Sigorta Hanı bulunmaktadır (Ekim 1962).

Halûk AKBAY

CEMAL (Aksaraylı) — 1875 ile 1885 arasında İstanbul'un namlı köçeklerinden; bir sokak fenercisinin oğlu olup çocukluğunda Aksaray'da Yeşiltulumba kahvehânelerinin birinde çıraklık yaparken, o devirde külhanbeyleri ve kaldırım kabadayıları ile meşhur Aksaray'ın haytaları tarafından igfaal edilerek pek genc yaşında mezellet çamuruna düşmüş, bir ara da Tevekkül Hamamında soyunup dellâllik yapdıkdan sonra köçeklikde karar kılmısdı. Orta oyuncuları ile dolaşır, oynardı, bilhassa sünnet düğünlerinde sûreti mahsusada aranırdı; çok kıvrak, hünerli rakkas idi. Âkıbeti tesbit edilemedi.

Bibl. : A. Rasim, Muharrir bu ya; Vâsıf Hiç, Not.

CEMAL (Defterdarlı) — 1875 ile 1885 arasında İstanbul'un namlı köçeklerinden; onbeş yaşlarında iken melek sîmâ bir çocuk olup Tersâne Sibyan Taburu Mızıkası efrâdındandı; bir cuma günü semtinin tulumbacıları ile Kâğıdhaneye gidip işret etmesi, zil zurna sarhoş edilerek kıbti çocukları ile beraber oynatılması ve o sırada o halde zabtiyenin eline düşmesi üzerine Tersâne taburunun efrâdı önünde meydan dayağına çekildikden sonra Tersâne sıbyanlığından tard edilmiş, bir müddet sefilâne, rezilâne süründükden sonra meşhur bir köçek olmuşdu. Genç yaşında müteverrimen öldü.

Bibl. : A. Rasim, Muharrir bu ya; Vâsıf Hiç, Not.

CEMAL (İnâdiyeli) — İkinci Abdülhamid devri sonlarında Üsküdar'ın okuma yazma bilmez, ayak takımı arasından sivrilmiş kabadayılarından, tulumbacılarından; 1945 de yaşı seksenini aşmış olarak hayatda bulunduğu rivâyet ediliyordu; bulunub konuşulamadı, ka-

badayılık yollarındaki hâtıra ve macerâları tesbit olunamadı.

Bibl. : Vâsıf Hiç, Not.

CEMAL (Kanlıcalı) — Geçen asır sonlarında Boğaziçi'nde Kanlıca'da namlı balıkcılardan, bilhassa, Boğazın eski usulü ile levrek balığı avcularından (B.: Levrek Balığı). Hayatı hakkında başka kayda rastlanamadı.

Bibl. : A. Câbir Vada, Kanlıca Konuşuyor.

CEMAL (Kırık) — Geçen asrın sonlarında yaşamış İstanbul haytalarından, bıçkınlarından; azadlı bir Çerkes kölenin oğlu olub, babasının yetişdiği kapusunda bir müddet uşaklık yapmış, haşarılığı yüzünden haytalıkda karar kılmışdı; Galata tiyatro ve balozlarının müdâvimlerinden, o âlemin şöhretlerinden Büyük Amalya Hanımın da sevdâzedelerindendi (B.: Amalya, Büyük; Baloz; Avrupa Tiyatrosu; Amerika Tiyatrosu); âkıbeti tesbit edilemedi.

Bibl. : A. Rasim, Muharrir bu ya; Vâsıf Hiç, Not.

CEMAL (Topuklu) — 1880 ile 1885 arasında Tophânenin güzelliği dillere destan olmuş bıçkın gençlerinden; bir kış gecesi tulumbacı Kürd Yusuf ile beraber Tophanede Tabakhâne Sokağında bir bekâr odasında kömürden zehirlenmiş ölü olarak bulundular. Kadir ve kıymetini bilmemiş, kendisini bıçkınlık yolunda heder etmiş, altın adını bakır yapmış gençlerdendir; kalender Âşık Râzi bu bıçkının adı geçdiği zaman dâimâ «Topuklu Cemal Bey» der ve: «Yalın ayak yarım pabuç dolaşan bu şehbaz çok asîl ve kibar bir âilenin evlâdıdır, Çerkes Ali Paşanın torunudur, Cihangir'de saray gibi bir konakda doğmuşdur, bir hayta uşağın teşviki ile dedesinin çekmesini kırıp para çalmış, evinden kaçmış, âilesinin de yüz karası olup dedesi de ar ve hicabın kahrı ile ölünce böyle sokak ortasında kalmışdır» diye anlatırdı; aşağıdaki şarkıyı Âşık Râzi bu Topuklu Cemal için yazmışdır:

Onaltı yaşında bir körpe civan
Nâz ile işveyi satışı yaman
Cevrü cefâsından meded el aman
Bir gümüş topuklu âfeti devran

Kâkülü alnına taramış berber
Sol yanak üstünde beni var anbır
Hanım kızlar olmuş kol kol seferber
Bir gümüş topuklu âfeti devran

Destinde dâire altın zillidir
Gümrah perçemleri sırma tellidir
Rakkas civan ayağından bellidir
Bir gümüş topuklu âfeti devran

Mun'atif vahşetle çeşmi cellâdı
Çekmiş de kâfir hançeri pulâdı
Her gün bir işkence kârı icâdı
Bir gümüş topuklu âfeti devran

Çerkesî kesimdir potur cebkeni
İbrişim işleme paçası yeni
Deryâyi aşk üzre açmış yelkeni
Bir gümüş topuklu âfeti devran

Doldur ey sâki aşkına şûhun
Ol Mîri Cemâlin enîsi rûhun
Kârın tamam itsün dili mecrûhun
Bir gümüş topuklu âfeti devran

CEMAL BEY (Ali) — Asker ressamlarımızdan, İstanbul basınına gazete ve mecmua ressamı olarak uzun yıllar hizmet etmiş bir sanatkâr; gençliğinde «Berutlu», «Bahriye», «Haddehâneli» lâkabları ile tanınmışdı, 1881 de Beyrutda doğmuşdur, sabâvet çağında İstanbul'a gelmiş, Tersâne Haddehânesine çırak olarak girmiş, oradan 1901 de şehâdetnâme alarak bir tarafdan tersânede hizmet ederken, resme olan fevkalâde kaabiliyeti âmirlerinin nazarı dikkatini çekerek Sanayii Nefîse Mektebine devâmına izin verilmiş ve Ali Cemal 1906 yılında da Sanâyii Nefîse'den ressam şehâdetnâmesi almışdır. Bahriye ocağından deniz yüzbaşısı iken ayrılmış (târihi tesbit edilemedi) ve gazete ressamı olarak basın hayatına girmişdir; Birinci Cihan Harbi içinde Tasviri Efkâr gazetesinin ressamı olmuş, bir resimli gazete olarak en ön safda bulunan bu gazetenin sürümünde, baş muharrir Ebüzziyâzâde Velid Bey merhumun yazıları kadar Ali Cemal Beyin hamâsi konudaki resim ve kompozisyonlarının çok büyük rolü olmuşdur. Yine Birinci Cihan Harbi içinde Enver Paşa tarafından Şişli'de bir resim atölyesi açılarak devrin kıymetlerinden yedi sanatkâr bu atölyede, bu büyük harbdeki Türk kahramanlık menkibelerini tablolarla tesbîte memur edilmişlerdi, içlerinde Ali Cemal Beyin de bulunduğu bu ressamlar heyetinin diğer altı sîmâsı Sami Boyar, Sami Yetik, Hikmet Onat, İbrahim Çallı, Namık İsmail ve Avni Lifij'dir. Bu atölyede doğan eserlerden Ali Cemal Beyin elinde süngüsü ile kükremiş ve siperden fırlamış bir Mehmedcik tablosu o zaman Osmanlı Hükûmeti adına Almanya İmparatoru İkinci Wilhelm'e hediye edilmiş, müttefik haşmetpenâh da Ali Cemal Bey'e eliyle atılmış imzâsını taşıyan bir takdirnâme

yollamışdı. Şişli Atölyesinde bu yedi kıymetli Türk ressamının yapdığı hamâsi tablolar 1918 yılı başlarında Berlin'de açılan büyük bir resim sergisinde teşhir edilmiş idi ki Ali Cemal Beyin imzasını taşıyanlar şunlardır: «Biraz su..», «Dobruca'da», «Yaralı», «Süvâri» (Bu tablo İstanbul Resim ve Heykel Müzesindedir), «Yasak», «Maydos», «Süvari hayvan sularken».

Bahriyeli olduğu için gemi resimlerinde ayrıca bir hüneri vardı, Tasviri Efkâr (sonra Tevhîdi Efkâr) gazetesi muharrirlerinden Âbidin Dâver Bey de bilhassa denizcilik konularındaki yazıları ile ayrıca tanınmışdı, ve Ali Cemal Beyle aralarında yakın dostluk vardı. Âbidin Dâver Tevhidi Efkâr'dan ayrılıp Cumhuriyet gazetesine geçince Ali Cemal Beyi de oraya aldırttı, ve sanatkâr uzun yıllar Cumhuriyetde çalışdı; bilhassa zafer günlerinin yıldönümlerinde çizdiği resimler, bu gazetenin birinci sayfasına dâima bir revnak, albeni verirdi; tahmin ederiz ki Cumhuriyet arşivinde resimlerinin orijinalleri hâlâ durur; bir ara Cumhuriyetden ayrılmış, kısa bir süre Akşam gazetesinde çalışmış, sonra hem basından hem de İstanbul'dan ayrılarak ya Adanaya, yahud Antalya'ya gidip yerleşmiş ve 1941 yılında orada ölmüşdür. Pertev Boyar «Türk Ressamları» adındaki eserinde Ali Cemal Beyin İstanbul'da vefât ettiğini yazıyor ki yanıldığını sanıyoruz.

Esmer, uzuna yakın orta boylu, zayıf fakat zinde, sakalı matruş pos bıyıklı, gaayet ciddî sükûtî, nâzik bir zat idi.

Çok kuvvetli portre - desenler çizerdi. Gazetede çalışırken kitablara ve haftalık dergilere de resimler yapardı. Bir güzel ve büyük hamâsî yağlıboya tablosu da Cumhuriyet Gazetesi binasının alt kat taşlığında, dışardan girildiğine göre tam karşı duvarında son zamanlara kadar duruyordu.

Hüsnü KINAYLI

CEMAL BEY (Eyyublu) — Asker ressamlarımızdan, 1836 da doğdu, 1858 de Mühendishânei Berrii Hümâyunun resim sınıfından birincilik ile mezun oldu (o yıl bu sınıfdan diploma alan üç genc vardır: Cemal Efendi Eyyub, Şahab Efendi Yüksekkaldırım, Cemal Efendi Üsküdar). 1858 - 1880 arasında muhtelif askerî rüşdiyelerde resim muallimliği yapmış, 1880 - 1890 arasında da on sekiz yıl Gülhâne Rüşdiyei Askerîsi resim muallimliğinde bulunmuşdur ki bu yıllar arasında telîf ve neşredilen Mir'âtı Mühendishane adındaki meşhur eser Ressam Cemal Beyi «Gülhâne Rüşdiyesi resim muallimi güzîni» diye kaydediyor. Bu rüşdiyedeki muallimliği üzerinde kalmak üzere 1882 - 1888 arasında da kendi mezun olduğu mühendishânenin resim sınıfı muallimliğini yapmışdır.

Gülhâne Rüşdiyesindeki derslerine, beyaz bir atın üstünde gaayet azametli bir tavır ve bir muzaffer kumandan edâsı ile gelir; sınıfda da babayâni tevâzua bürünerek hoca olurmuş, merak edenlere de: «Çocuklar asker ruhu ile sanatın bağdaştığını görsünler» dermiş. Resme hevesli talebelerine, teşvikden gayrı maddeten de büyük müzâharetde bulunurdu. Çocukluğunda onun talebesi olmuş seçkin ressamlarımızdan merhum Sami Yetik, Cemal Beyin manâzır üzerinde çok derin bilgisi olduğunu söylüyor. Bu değerli hoca binbaşı rütbesinde iken 1898 de vefât etmişdir. Pertev Boyar: «Şahsî bir eseri elimize geçmediğinden mahâreti sanatkâranesi hakkında şimdilik bir şey söylenemez» diyor (B.: Boyar, Pertev).

Bibl. : Pertev Boyar, Türk Ressamları.

CEMAL BEY (Şamlı) — Asker ressamlarımızın arasında deniz ressamlarımızdan; aşağıdaki hal tercemesini Pertev Boyar'ın «Türk ressamları» adındaki eserinden alıyoruz: «1870 de doğdu, Mektebi Harbiye'den 1889 da piyâde zâbiti olarak çıkdı; 1936 da vefât eden bir kıymetli deniz ressamımız mütevâzi ve halûk bir zât idi. Hayatda iken hiç bir sergiye iştirak etmemiş, kendisini tanıtmamışdı. Ölümünden on sene sonra, 1946 da Ankara'da açılan Emekli Subaylar Resim Sergisine getirilen 60 X 80 eb'âdında bir deniz tablosu büyük deniz ressamlarımızdan biri olduğunu göstermişdir. Şamlı Cemal Beyin 1910 Eyyub Askerî Rüşdiyesi resim muallimliğinde bulunduğu askerî salnâmede yazılıdır. Renkleri açıklı koyulu gri - mâvi âhengi içinde olup denizleri haşin ve muzlimdir; sâhillerin heybetli kayaları değişik renkleri ile deryâya uzanmış bulutların içinde erimiş bir haldedir. Klâsik bir deniz ressamı olup fırtınaların şahlandığı denizlerin karanlık korkunç dalgalarını pek hünerli tersîm eden bir sanatkârdır.

Askerlikde son rütbesi yüzbaşılık idi» (P. Boyar).

CEMALEDDİN AFGAANÎ (Seyyid Muhammed) — İki defa Türkiye'ye gelerek son gelişinde İstanbul'da vefat etmiş Afganlı islâm mütefekkiri; «İslâm Birliği» fikrinin en tanınmış liderlerinden; 1838 de Kâbil bölgesinde Esadâbâd köyünde doğdu; uzunca bir zaman yanında bulunduğu Muhammed Âzam Hanın Afganistan emirliği zamanında bu hükümdara vezir ve has müşavir oldu; o zamanlar iç durumu çok karışık olan bu memlekette bir birlik kurmaya muvaffak oldu, fakat yeni bir ihtilâl üzerine Muhammed Âzam Han İran'a ilticâ etti, emir'in Nişâbur'da ölümü üzerine Kâbil'de kalmış olan Muhammed Cemâleddin yeni emirden de hürmet görmüş ise de memleketini terketmek mecburiyetini duyup Hindistan'a gitti (1868). Hind hükûmeti tarafından da hürmetle karşılandı, fakat Hind ulemâsı ile temasları, ve onları ittihadı islâma teşviki hoş görülmedi, ancak bir kaç aylık misâfirlikden sonra yol masrafları verilerek deniz yoluyla Mısır'a gönderildi. Kahire'de Câmiülezheri ziyâretinde gençler tarafından büyük hürmet gösterisi ile karşılandı, kendisinden ders vermesi reca edildi, istenilen dersleri evinde vermeye başladı, fikirleri Mısır Hükûmeti tarafından da iyi karşılanmayınca Mısır'ı da terk ederek İstanbul'a geldi. Sadrıâzam Âlî Paşa tarafından kabul edildi, nâzik vezirin iltifâtını gördü, ve kısa zaman içinde adı bütün İstanbul ulemâsı tarafından duyuldu; Meclisi Kebîri Maarif âzâlığına tâyin edildi, fakat maarifin ıslahı yolundaki teklifleri, başda devrin şeyhülislâmı Hasan Fehmi Efendi gelmek üzere bâzı İstanbul ulemâsı tarafından hoş görülmedi. Bir gün de İstanbul Darüfününunda verdiği bir konferans pek çok dedikodulara yol açdı, ve Cemâleddin Afgaanî Türkiye'yi de terke mecbur oldu. Camilerde vaizler ağziyle yapılan bu dedikodular şeyhülislâm efendinin teşviki eseri idi; 1871 de Cemâleddin İstanbul'dan Mısır'a döndü. Afganlı mütefekkirin bu konferansının, yobaz bir sınıfın kapatılmasına çalışdığı ilk İstanbul Darülfününun da aynı yıl içinde kapatılması sebeplerinden biri olduğu söylenir.

Mısır'da Hidiv tarafından önce kendisine ayda bin altın maaş bağlandı, Cemâleddin Efgaanî de bu aylığa hak kazanması için evinde Elezher talebesine dersler vermeye başladı, çok geçmedi orada da ulema efendiler ve bilhassa İngiliz Konsolosu tarafından tehlikeli adam olarak tanındı, konsolosun ısrarlı isteği üzerine Cemâleddin Afgaanî şâkirdlerinden Ebûtürab ile beraber hudud dışı edildi; bu sefer Hindistan'a gittiler, Haydarâbâd'a yerleştiler. Hindistan'da sıkı bir İngiliz baskısına uğradı; 1880 de evvelâ Kalküta'da ikaamete memur edildi, sonra Hindistan'dan çıkarak dilediği yere gitmekte serbest olduğu bildirilince Cemâleddin Afgaanî Londra'ya gitti, birkaç gün kaldıkdan sonra Paris'e geçdi ve orada üç yıldan fazla kaldı. Paris'de dünya müslümanlarını birliğe dâvet eden bir gazete çıkardı. 1885 - 1886 arasında İran'a döndü, fakat katı bir müstebid olan Nasirüddin Şah tarafından tevkif ettirilerek Türkiye'ye hudud dışı edildi. İkinci Sultan Abdülhamid bu islâm mütefekkirini hürmetle kabul ederek kendisine Nişantaşı'nda bir konak hediye etti, geçimi için dolgun bir maaş bağladı, ve Cemâleddin Afgaanî 1896 da İstanbul'da kanser illetinden vefat etti, Maçka'da Şeyhler mezarlığına defnedildi. Kabir taşı 1926 da Amerikalı hayır sever Mr. Charles (Kreyn) - asıl yazılışını tesbit edemedik - yaptırılmışdır.

Bibl. : Ali Cânib, Cemâleddin Afgaanî mahaalesi, eski Hayat Mecmuası.

CEMALEDDİN EFENDİ (Hâfız Mehmed) — Mûsikişinas ve Fatih Camii dersiâm hocalarından; Kasımpaşa'da küçük Piyâle Camii imamı Abdülkadir Efendinin oğludur, 1870 de Kasımpaşa'da doğdu; Kasımpaşa'da Bahriye Rüşdiyesinde okuduktan sonra Bayazıd Camiinde cami derslerine devam etti; Hâlidiye Şeyhlerinden Erbilli Esad Efendinin Hâfız Divânını okudu, 1890 da Kur'an hıfzı dinlendi; 1891 de vefat eden babasının yerine Küçük Piyâle Camii imamlığına tâyin edildi, 1894 de Kaadirî Tarikatından, 1899 da da Rufâî Tarikatından hilâfet aldı, 1910 da Üsküdarda Himmetzâde Dergâhı şeyhi Abdülhay Efendiden Bayrâmiye tâcı giydi.

Bir tarafdan da memuriyet hayatına girerek 1887 ile 1907 arasında Orman ve Meâdin Nâzırlığı muhasebe kaleminde çalışdı; buradan istifa ederek Gazi Hasan Paşa vakfı tevliyetinde kâtiblik etti; Kasımpaşa'da ve İstanbul'da bâzı tekkelerde senelerce zâkirbaşılık Yeşiltulumba Dergâhında da şeyh vekilliği

yapdı. O devrin üstadları Zekâi Dede, Kasımpaşa Mevlevîhânesi kudümbaşısı Şevki Dede, onun talebesi Arab Mehmed Ali Dede ve Yenikapu Mevlevihânesi kudümzenbaşısı Ârif Dede Efendilerle ve Yeniköylü Hasan Sabri Efendiden mûsiki, Vefâ türbedarı Osman Efendiden de dergâhlarda zikir idâre etmesini öğrendi. Kendisi de çok talebe yetişdirdi; devrin otoriteleri tarafından beğenilmiş güzel besteler yapdı. 16 Haziran 1937 de vefât etti; kabri Kasımpaşa Kulaksız Mezarlığındadır. Defni sırasında talebelerinden Hâfız Saded-din Kaynak ile Sâdi Hoşses:

Çıkmaz derûni dilden efendim muhabbetin
Kurbânın olduğum bize yok mu mürüvvetin

beyti ile başlayan ağır semâisini hazin bir sesle okumuşlar idi.

Bibl. : M. K. İnal, Hoş Sadâ.

CEMÂLEDDİN EFENDİ (Mehmed) — Osmanlı İmparatorlu,u şeyhülislâmlarından; 1848 de İstanbul'da doğdu, ilmiye mesleğinde Kadıaskerliğe kadar yükselmiş Ahmed Hâlid Efendinin oğludur, babasına nisbetle gençliğinde Hâlidefendizâde diye anılırdı; baba tarafından ünlü Türk bilgini Gelenbevî İsmail Efendinin torunudur B.: İsmail Efendi, Gelenbevî).

İlk tahsilini mahalle mektebinde görmüş, babasından ve hususî hocalardan iyi arabca öğrenmiş, 1858 de henüz on yaşında iken ilmiye mesleğine intisab etmiş, ve emsâli bütün kibar ulemâ evlâdları gibi küçük bir medresenin müderrisliği pâyesinden başlayarak süratle yükselmişdir; ilk fiilî hizmeti de 1870, yirmi iki yaşında iken Şeyhülislâmlık dâiresi mektûbi kalemi kâtipliği olmuşdur. Yukarda da kaydettiğimiz gibi onbeş sene içinde ilmiye kademeleri süratle aşarak 1885 de İstanbul Kadılığı pâyesini almış, 1889 da Anadolu Kadıaskeri olmuş, 1891 de, Şeyhülislâmlık makamının eşiği olan Rumeli Kadıaskerliği pâyesini almışdır; aynı yıl içinde de henüz 43 yaşında iken Şeyhülislâm tâyin edilmiş, ve İmparatorluğun bu en yüksek ilmiye makaamında 1908 inkilâbına kadar fasılasız onyedi yıl kalmışdır. 1908 den 1912 ye kadar İttihad ve Terakki Fırkasına muhalif bir sîmâ olarak Boğaziçindeki yalısında münzeviyâne yaşamış, Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesinde teklif edilen şeyhülislâmlığı kabul ederek İttihad ve Terakki Fırkasına açıkca ve şiddetle muhâlefetde bulunmuş, Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesinin istifasından sonra iktidâra gelen Kâmil Paşa kabinesinde de Şeyhülislâm olarak kalmış, Kâmil Paşa kabinesi Bâbıâli Baskını denilen hükûmet darbesi ile düşürülüp İttihadcılar tekrar iktidâra gelince, Cemâleddin Efendi İstanbul'u terk ederek Mısır'a gitmişdir ve ölümüne kadar orada kalmış, 1917 de Mısır'da Remle kasabasında vefât etmişdir. Siyasî hayatının tarih karşısında muhasebesi için hâtıralarını yazmış ve neşretmişdir.

İkinci Sultan Abdülhamid'e karşı beynelmilel anarşistler tarafından hazırlanan ve tarihimize yanlış olarak Bomba Vak'ası diye geçen Yıldız Camii Sûikasdinde Pâdişahı camiden çıkarken bir meselenin arzı için bir sâniye tutması Sultan Abdülhamid'i ölümden kurtarmış, bu hâdise de, ilk şeyhülislâmlığının 1908 meşrutiyetine kadar onyedi yıl devam etmesinin başlıca sebeplerinden biri olmuşdur. Türk Ansiklopedisinin imzâsız maddesinden naklettiğimiz aşağıdaki satırlar bir devrin en seçkin ve kudretli sîmâlarından biri olmuş Mehmed Cemâleddin Efendinin kolay cevablandıramıyacağı ağır bir mesuliyetinin pek doğru mütalâasıdır:

«Onun Abdülhamid gibi vehham ve hiç kimseye itimadı olmayan bir pâdişah zamanında şeyhülislâmlıkda bu kadar uzun kalabilmesi, bir tarafdan pâdişahın en ufak bir şübhesini celbetmiyecek kadar zekâ göstermesi, diğer tarafdan, saltanat makaamı için tehlikeli bir unsur olan ve talebei ulûm denilen softaları büyük bir dirâyetle idâre etmesi sâyesinde mümkün olmuşdur. Fakat M. Cemâleddin Efendi zamanında medreseler eğitim ve öğretim bakımından büyük bir çöküntüye mâruz kalmış, şeyhülislâm bu eski kültür müesseselerinin kalkınması hususunda hiç bir tedbir almamış ve medreseler asker kaçaklarına yataklık eden yerler hâlini almışdır.»

O devrin gazetelerinin zabıta sütunlarında medrese nişin softaların türlü kepazeliklerine sık sık rastlanır (B.: Medreseler; Medrese rezâletleri). Yalnız insaf ile kabul etmelidir ki bozukluk onun zamanında başlamamışdır; Şânîzâde Âtaullah Efendi, kendi adına nisbetle anılan meşhur târihinde, ve oradan naklen müverrih Cevdet Paşa, İkinci Mahmud

بسم الله الرحمن الرحيم

وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين

Hattat Mehmed Cemâleddin Efendinin bir yazısı
(M. Kemal İnal'ın «Son Asır Hattatları» adındaki eserinden)

devrinde medreselerin perişan hâlinden acı acı şikâyet ederler; Şanîzâdeden hicrî 1233 (milâdî 1817 - 1818 vukuâtı arasından naklettiğimiz aşağıdaki satırları bugünkü yazı dilimize ağırlığı yüzünden çevirmedik: «Suhtekâm ise tullâbı şebâbı nev sultekâm ile medârisde bî muhâb hikyei Kavmi Lût ile meşgul ve mümâris olup tasviri mesâili sekkâkiyede sâhibi tûlâ ve fâris idiler».

Mehmed Cemleddin Efendi gibi zekâ sahibi kudretli bir şeyhülislâm bu fecî ve müteaffin hâlde bulunan medreseleri kökünden, temelinden ıslah edebilirdi. Bu iş daha evvel yapılmamış ise sebebi, o makamda onun kadar uzun kalan ve onun kadar sözü geçer bir şeyhülislâmın gelmemiş olmasıdır. Eski nüfûzuna sâhib olmadığı bir, muhaliflerin sokak ortalarında katledildiği bir devirde İttihad ve Terakki Komitecilerine karşı şiddetle cephe almış bir adamın medrese yobazlarından çekineceği aslaa mevzui bahis değildir.

CEMALEDDİN EFENDİ (Mehmed) — Geçen asrın ikinci yarısı ulemâsından ve değerli sülüs hattatlarından; İkinci Sultan Mahmud'un baş imamlığında bulunmuş Zeynelâbidin Efendinin oğludur; doğum tarihi öğrenilemedi. 1826 daki Vak'ai Hayriye'den sonra Şehzâdebaşında Tulumbacıbaşı Konağı denilen binâda (B.: Acemioğlanlar; Tulumbacılar) Tıbhâne adı ile ilk Tıbbiye Mektebi açıldığı zaman, bu Cemâleddin Efendi o mektebin ilk talebeleri arasında bulunmuşdu; sonra tıb tahsilini bırakarak baba mesleğine intisab ile medreseye girdi, müderris oldu, 1841 de İzmir kadısı, 1846 da Bursa kadısı tâyin edildi, önce Mekke ve 1848 de de İstanbul Kadılığı pâyesine ulaşdı, aynı yıl içinde Zabtiye Müftüsü, 1853 de de Hekimbaşı unvânı ile Mektebi Adliyei Tıbbiye nâzırı tâyin edildi; 1854 de Anadolu Kadıaskerliği pâyesi aldı, 1857 de bilfiil Anadolu Kadıaskeri oldu. 1858 de bilfiil Hekimbaşı oldu ve Sultan Abdülmecid'in 1861 de ölümüne kadar bu vazîfede kaldı. 1862, 1868, 1874 ve 1879 da dört defa bilfiil Rumeli Kadıaskerliğinde bulundu; 1877 de Mustafa İzzet Efendinin ölümü üzerine Reisülulemâ unvânını almışdı; 1888 de vefât etti; Haydarpaşa Mezarlığına defnedildi.

Babasının konağı devrinin sanat mahfillerinden biri idi, kendisini sülüs hattatları arasında andıran yazı ile beraber gençliğinde mûsiki ile de uğraşmış, o ilimde hayli bilgi sâhibi idi.

Bibl. : İ. E. M. K. İnal, Son Hattatlar.

CEMAL EFENDİ (Aksaraylı Hâfız) — Asrımız başlarında yaşamış, Allah vergisi bir hârika olan güzel sesi ile şöhreti bütün İstanbul'u tutmuş bir müezzin; Aksaray Vâlide Camii başmüezzini idi; Hâfız Ali Rıza Sağman «Hâfız Sâmi» adındaki eserinde bu zât hakkında hâtıralarını şöylece anlatıyor: «Aksaraylı Hâfız Cemal için, hiç tereddüd etmeden,

yalnız ezan okumak için yaradılmışdır derim. Kur'an da okurdu, fakat, okumasa daha iyi olurdu denebilecek tarzda bir okuyuşu vardı. Mevlid ve gazelde Hâfız Sâmi ve Hâfız Osmandan sonra gelen sınıfa dâhildi; bestelenmiş eserleri, usûlüne uygun olarak okuduğuna şâhid olmadım; Hâfız Cemal için, Sâmi'nin de, Osman'ın üstünde bir konu vardı: Ezan. Ezanda bir «Bilâli Sâni» idi. Mevlid nasıl ki Sâmi'de en ulvî sesini kaybetmiş ise ezancılık da Hâfız Cemal ile gitmişdir.

«Cemal, Aksaray Vâlide Camiinin minâresinde, dirseklerini şerefenin kenarına dayayıp, başını elleri arasına alarak ezan okumaya başlayınca bütün vecid içinde titrerdi; ezan bitinceye kadar evler, yollar, meydan mutlak bir sükût içinde kalırdı; tramvaylar, cereyan kesilmiş gibi oldukları yerlerde durur, arabalar yürümez, pencereler açılır; dükkânlar, mağazalar, kahvehâneler boşalır, iş güç dururdu. Yalnız Türk ve müslüman değil, gayri müslimler de o sesin sihri ilâhîsi ile bağlanırdı. Cemal'in ezanını dinlemek için çok uzak semtlerden gelerek minâre diblerinde bekleşenleri bilirim.

«Millî Mücadeleyi müteâkib Şehidlikleri İmar Cemiyeti tarafından Anafartalarda mevlid okumak üzere dâvet edilmişdik, Şaşı Hâfız Osman, bu Hâfız Cemal, Hâfız Âşir, Sultanselimli Hâfız Riza ve ben. Vapurumuz sabaha karşı Gelibolu önüne varmışdı. Tertip Heyeti okuma heyetinden selâtüsselâm ve ezan istedi. Selâtüsselâmdan sonra Hâfız Cemal bir sabah ezânı okudu. Aman Allahım, o ne ses, o ne okuyuş, o ne aşk! Vapurumuzdan yükselip her yana yayılan tevhîdin sadâsı, tâ karşıdaki Anadolu sâhillerini boyluyordu. Çanakkale şehidlerinin gökyüzüne nakşolan kabri kitâbesi gibiydi.

«Zavallı Cemal, öbür arkadaşları gibi pek acıklı bir durum içinde rahmeti rahmâna kavuşdu. Hastahânede gözünün birini çıkardılar, gerek bunun verdiği, gerek türlü zârûretlerin yüklediği sıkıntılar içinde hatmi enfâs eyledi» (Ali Riza Sağman).

Aksaraylı Hâfız Cemal merhumun hayatı hakkında başka kayda rastlamadık, doğum ve ölüm tarihlerini de tesbit edemedik.

CEMAL EFENDİ (Arab) — Asrımız başlarında son karagözcü, hayalbazlardan, hayatı hakkında adından başka kayda rastlanamadı.

Bibl. : Selim Nüzhet Gerçek, Türk Temâşâsı.

CEMAL EFENDİ (Hâfız) — Asrımız başında son orta oyunculardan, «Zenne» rolüne çıkardı, hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl. : Selim Nüzhet Gerçek, Türk Temâşâsı.

CEMAL EFENDİ (Kasımpaşalı) — Asrımız başında yaşamış mûsikişinaslardan, hayatı hakkında edindiğimiz bilgi Hâfız Ali Riza Sağman'ın «Mevlid nasıl okunur ve mevlidhanlar» adlı eserinde şu notdan ibârettir: «Mûsiki üstadlarından idi; zihni, başdanbaşa nota kâğıdları ile dolu bir etajer gibiydi; hâtırında bulunan ilâhîlerin, âyinlerin, tevşihlerin, beste ve şarkıların hesâbı yokdu. Gaayet sessiz, kibirsiz, halûk, faziletli, melek haslet bir zât idi; beni çok severdi, rastlaşdığımızda el öpüşürdük; benzerleri gibi yerini boş bırakıp gitti; vafâtı tarihini, kabrinin nerede olduğunu maalesef öğrenemedim.»

CEMAL EFENDİ (Muvakkit) — Hicrî 1293, milâdî 1876 da devrin gazetelerinin kaydına göre Üsküdar'da Vapur İskelesinde bir gazete bâyii ve kitabcı; Üsküdar'ın en eski gazete bâyilerinden biri; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : Sabah Gazetesi.

CEMAL EFENDİ SOKAĞI — Üsküdarda Nuhkuyusu semtindedir, Boybeyi Sokağı ile Duduoğlu Sokağı ve Şâir Talât Sokağı dört yol ağzı arasında uzanır; bir araba geçecek genişlikde kabataş döşeli bir yoldur; 1963 Şubatında sokağın başında yanmış ahşap bir evin iskeleti duruyordu.

Hakkı GÖKTÜRK

CEMÂLÎ — Onbeşinci asır şâirlerinden; aslının Karamanlı yâhud Bursalı olduğu söylenir. Fâtih Sultan Mehmed şânında «Hümâyi Hümâyun» adı ile manzum bir eser telif etmişdir; İkinci Sultan Bayazid devrinde vefât etmişdir. On altıncı asır şâir ve muharrirlerinden Lâtîfî, kendi adına nisbetle anılan meşhur şuerâ tezkeresinde: «Şiirleri rengîndir, zamanımızda makbul olan bir uslûb ile yazmışdır, fakat garibdir ki zamanında nazmı temiz ve duygulu bir şâir olarak şöhret bulmamışdı, divânı da mâlûm ve meşhur olmamışdı» diyor, ve Cemâlî'nin şiir diline örnek olarak aşağıdaki parçaları alıyor:

Tınlaman her gece şem'a yandığın pervâneyi
Koymak olmaz bir ârede od ile divâneyi

★

Akdı gönlüm sû gibi bir dilberin didârına
Tûri Mûsâdan beter yandım tecellî nârına

★

Tâki girdi ol nihâli tâze işret bâğına
Döndü şem'i meclisin benzi hazan yaprâğına
Nâlei uşşâkdan âhenk oğruladın deyû
Tutuben kamış yürüttüler nâyin parmâğına
Mâil olsa gönlüne nola Cemâlî tîgi yâr
Meyl ider âdet budur ki sû yerin alçâğına

Bibl. : Lâtifî, Şuerâ Tezkiresi.

CEMÂLÎ (Kemal) — Kuyumcu; 1927 de Boğaziçinde Beykozda doğdu, Cemil Bey adında bir zâtın oğludur, valdesinin adı Firdevs Hanımdır; bu satırların yazıldığı 1962 yılında Kızıltoprak'da oturuyordu; iş yeri Büyük Kapalı Çarşıdır. Şaşkınbakkal ilkokulunda, Kadıköy orta okulunda okumuş, 1944 de Haydarpaşa Lisesini bitirmiş. Kuyumculukdan başka filmcilik, sinemacılık, her türlü ticâret mevzuları üzerinde idhal ve ihrac işleri ile meşgul olmuşdur. Almanca ve arabca bilir. Film Prodüktörleri ve Sinemacılar Cemiyeti, İstanbul Yelken Kulübü üyesidir; deniz sporlarını ve güreşi sever; antika eşyâ koleksiyonlarına meraklıdır.

Bibl. : Kim Kimdir Ansiklopedisi.

CEMÂLÎÎ HALVETÎ (Şeyh) — İstanbulda ilk halvetî dergâhının (Kocamustafapaşa Dergâhı) ilk şeyhi, bu tarîkati İstanbula getiren zâtdir. Meşhur din âlimi Şeyh Cemâleddin Aksarâyînin torununun oğludur; asıl adı Mehmed Hamidüddin. Cemâlî, halk arasında şöhreti de Çelebi Halîfedir. Amasyada doğmuş, ilk tahsilini orada gördükten sonra bir müddet Karamanda Şeyh Abdullah Halvetîye, sonra Tokadda Şeyh Tâhirzâde Efendiye, ve bu zâtin vefâtı ile Erzincanlı Şeyh Pîr Mehmed Bahâeddine intisâb etmiş ve nihâyet Amasyada yerleşerek neşri ulûma başlamışdır. Kendisini bu sıralarda tanıyan İkinci Sultan Bayazıd devri vezirlerinden Koca Mustafa Paşa tarafından İstanbula getirtilmişdir; Koca Mustafa Paşa, zamanımızda kendi dı ile anılan semtde bir cami, bir hamam, bir medrese ve bir imâretten mürekkeb büyük hayrâtını yapdırırken bu Şeyh Cemâlî Efendi için de bir tekke yapdırtmışdır ki bu dergâhdan başda Yusuf Sünbül Sinan Efendi olmak üzere tarîkat ehlinden çok büyük kimseler yetişmişdir.

Cemâlî Efendi Kocamustafapaşa Tekkesinde dokuz yıl şeyhlik yapmış, kendisi bir defa dahi saraya gitmediği halde İkinci Sultan Bayazıd tarafından iki defa ziyâret edilmişdi. Hacca niyet etmiş, halîfelerinden Sünbül Efendiyi vekil bırakmış, eğer yolda ölürse yerine Sünbül Efendinin şeyh tâyin edilmesini de vasiyet etmişdi; Cemâlî Efendi bu hac yolunda ve hicrî 899 (milâdî 1493-1494) yılında Şama üç konak yerde ölmüşdür. Ölüm tarihini 912 yılına (1506-1507) çıkaran rivâyetler de vardır. Zamanının Muhiddini Arabîsi denilen Şeyh Cemâlînin tefsir, hadis ve tasavvufa dâir yirmi kadar eseri vardır. Mutasavvifâne şiirler de yazmışdır; aşağıdaki mısrâlar sofiyâne bir gazelinin ilk ve son beyitleridir:

Safhai sadrında dâim âşıkın efkârı hû
Şâkirin şükrü hüvallâh, zâkirin ezkârı hû

Ravzai hû'yi makaam et ey Cemâlî Halvetî
Tâ vücûdun mülkine keşf ola bu ezkârı hû

Bibl. : Tumârı Turiki Aliyye.

CEMÂLİ SOKAĞI — Karagümrüğün Beyceğiz Mahallesi sokaklarından, Sarayağası Caddesi ile Beyceğiz Fırın Sokağı arasında uzanır, bir araba geçecek genişlikde kaba taş döşeli bir yoldur, ikişer üçer katlı kâgir, ahşab evlerinin kapu numaraları 1-27 ve 2-38 olup sağa sola kavisli bir sokakdır (ocak 1963)

Hakkı GÖKTÜRK

CEMAL KAPTAN — Şirketi Hayriye kaptanlarından, Birinci Cihan Harbi başlamadan az önce, o zamanlar şirketin en yeni vapurlarından 67 numaralı Kalender vapurunun süvârisi idi (B.: Kalender Vapuru). Değerli denizcinin hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : Şirketi Hayriye, Boğaziçi.

CEMAL NÂDİR GÜLER — (B.: Güler, Cemal Nâdir).

CEMAL NÂDİR SOKAĞI — Eminönü kazâsının Eminönü Merkez Nâhiyesinde Hobyar Mahallesinin sokaklarındandır. Cağaloğlu Yokuşu ile Köprücü Sokağı arasında uzanır; Köprücü Sokağı ile Hanımeli (Hanımoğlu) Sokağı ve bu Cemal Nâdir Sokağı bir üç yol ağzına yakın manzara ile kavuşurlar.

Bu sokağın 1934 Belediye Şehir Rehberindeki adı Acımusluk Sokağıdır; Akşam Gazetesi binâsı bu sokak üzerindedir; uzun yıllar Akşamda çalışmış büyük hümorist - karikatürist Cemal Nâdir Güler'in vefatından sonradır ki (B.: Güler, Cemal Nâdir) Acımusluk ismi sanatkârın adına değiştirilmişdir.

İstanbul Ansiklopedisinin büyük kıt'adaki tamamlanmamış eski baskısında Acımus-

luk Sokağı maddesinde şu satırlar yazılmışdı:

«Cağaloğlu yokuşundan girildiğine göre ilk üçte biri paket taşı döşelidir; iki tarafında, kısmen paket taşında, kısmen de çimentodan yapılmış yaya kaldırımı vardır. Solda İstanbulun en çok satan haftalık magazini Yedi Gün matbasile en büyük öğle sonu gazetelerinden Akşam matbaası, Perde ve Sahne ve Olay mecmuaları idarehanelerinin bulunduğu bina (bina sahibi klişeci Bay Kenandır). Sağda da Hüsnütabiat Matbaası ile İbrahim Horoz Hurufat Fabrikası ve Matbaası vardır. Bu müesseseleri geçtikten sonra başlayan yolun ikinci kısmı kaba taş döşeli ve gayet bozuk ve pistir. Beş on adım sonra sokak tamamen bir toprak yol, çakıllı dere yatağı manzarasını alır. Sağda yıkıcı ardiyesi ile bir arsa, solda kâğıt deposu olarak kullanılan ve Çifte Sarayların altına rastlayan eski ve büyük bir yapının bakiyesi vardır ki, vaktile ne olduğunun tahkikine imkân vermemiştir.

«Öğleden sonra bu sokağın görülmeğe değer mangarası, küçük gazeteci çocukların mahşerî kalabalığıdır. En büyükleri ancak onaltı, onyedisinde bulunan ve büyük bir kısmı yalın ayak, uçarı, pırpırı şeyler olan bu yavrucuklar, posta posta, Akşamı, matbaasının bu sokağa açılan ara kapısından tevzi edilen Haber ile En Son Dakikayı bekleşirler. Sokak çığlıklarla dolar, boğuşurlar, şakalaşırlar, gülerler, ağlıyanlar olur. Bu saatlerde, müşterisi bu çocuklar olan seyyar bir midye dolmacısı da sokağın tipik simalarındandır. Bir yudumluk küçücük midyeleri, kırk paraya satar —1939 kadar on paraya verirdi—, ve yarım saat içinde comaman camlı el dolaplarını boşaltıverir. Çocuk kümelerinde paralar sayılır, küçük arkadaş kredileri açılır, ekseriya kavga ile biten eski borçlar hatırlatılır. Çıplak bir ayağın uzun mahrumiyetlerden sonra kış ağzı kavuşabildiği bir yemeni, bir kundura; bir yeni mintan, bir yeni pantalon, bir caket, bir paltocuk günün masum nümâyişlerini teşkil eder. Gazeteler dağılıp koltuklandıktan sonra da, Acımusluk sokağından Çağaloğlu yokuşuna, oradan Ankara caddesile Sirkeci ve Eminönüne doğru bir çocuk seli boşanır, büyük şehrin bu en kalabalık yerlerini, çıngıraklı müvezzi sesleri kaplar (İkincikânun 1945). Bu sokağın bozuk olan kısmına da paket taşı döşenmeğe başlanmıştır (Nisan 1945)».

CEMAL PAŞA (Ahmed) — Aşağıdaki hal tercemesini Ibrahim Alâeddin Gövsa'nın «Türk Meşhurları» adlı eserinden alıyoruz: «Kumandan ve devlet adamlarımızdan. İstanbulda doğmuşdur. Harbiyeden kurmay olarak çıkdıkdan sonra Rumelide muhtelif askerlik hizmetlerinde bulunmuş, 1908 inkilâbından sonra İstanbula gelmiş ve oradan «Heyeti Islâhiye» azalığı ile Anadoluya gönderilmişdi. 31 Mart isyanı denilen askerî ihtilâlden sonra Hareket Ordusu ile Selânikden İstanbula gelerek idârei örfiye âzâlığında, Üsküdar mutasarrıflığında bulundu. Ondan sonra Adana ve Bağdad vâliliklerinde şahsî nüfusu ve faaliyeti ile kendini tanıttı. Balkan Harbinde Bağdaddan çekilerek fırka komutanı sıfatı ile Pınarhisar ve Vize muhârebelerinde bulunmuş, daha sonra umumî menzil müfettişi olmuşdu. İttihad ve Terâkki Cemiyeti tekrar iktidara geçince Cemal Bey İstanbul muhâfızlığına getirildi. Biraz sonra Nafia Nazırı vekili ve Nafia Nazırı oldu. Birinci Cihan Harbi çıkdığı zaman Cemal Paşa, İttihad ve Terâkkinin ve Osmanlı Devletinin Talât ve Enver Paşalarla üç esaslı rüknünden biri idi. Hem Bahriye Nâzırı, hem de Mısır Seferine memur ordular komutanı oldu. Enver Paşa nasıl Sarıkamışdan bir sergüzeşte atıldı ise Cemal Paşa da Sînâ Çöllerinde mâcerâya girişdi. Zâten bu iki paşa arasında muvaffakiyet yolunda bir çeşid rekaabet vardı ve ikisi de kendilerine fazla güvendikleri için iyi niyetlerine rağmen, memlekete zararlı oldular. Cemal Paşa Süveyş'i geçip Mısıra girmek hulyâsı ile hezîmetlere uğradı. Sonra Suriye vâliliğini kudret ve faaliyet ile idâre etti. Fakat büyük kuvvetler karşısında ordular tutunamayınca Cemal Paşa İstanbula dönmeye, ve İttihad ve Terâkki'nin öteki reisleri ile birlikde Avrupaya kaçmaya mecbur oldu.

«1920 de bir Türk askerî heyetinin başında Afgan Ordusunu tensîke gitmişdir. Onun az zamanda Kâbilde yapdığı değişiklikler pek kapalı olan Afganistan hayatında mühim izler bırakmışdır. Cemal Paşa askerlik bilgisi, şahsî otoritesi, cevval zekâsı ve nâzik mizâcı ile Afgan hükûmeti üzerinde

kuvvetli bir nüfuz kazanmışdı. Fakat bu nüfuzu orada çekemiyenler de var idi. Nihâyet 1922 de Afganistanı terke mecbur oldu, ve Avrupaya geçdi. Paris ve Berlinde bir müddet oturdukdan sonra Rusyaya gitti, ve Tiflisde adı meçhul kalmakla beraber bir ermeni olduğunda şübhe olmayan bir kaatilin kurşunu ile öldü. Türk milliyetciliği için çalışmış olanlardandır «(İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları)».

Cemal Paşanın Üsküdar mutasarrıflığı ve İstanbul muhâfızlığı büyük şehrin günlük hayatında çok mühim hâdise olmuşdur; kabadayılarla, külhanbeylerle, bıçkınlarla amansız bir mücâdeleye girişmiş, o eclâf güruhunun gözlerini öylesine yıldırmışdı ki, onun temin ettiği huzur, tâ 1950 seçiminden sonra yeniden türeyen haytalara kadar devam etmişdir. Bol paça tulumbacı pantalonlarını dizlerinden kesdirmiş, itlik şânından topuk nümâyişi için ardı basık yumurta ökçeli şıpıdıkları ayaklardan aldırıp hezeleyi sokaklara dal taban attırmış, ne omuz çarpıtıp gezen, ne nara atan, hattâ nede yanından geçene göz ucu ile bakan kaldırım kabadayısı kalmışdı. Üsküdar muhafızlığında yasak ettiği bir husus da gecelik entârileri ile mahalle kahvelerine çıkma olmuşdu ki, İstanbulun mahalle hayatında asırlardanberi devam ede gelen bir lâübâlilik idi (B.: Entâri). Bahriye nâzırlığı ise donanmamızda ve deniz ordumuzda hakiki bir inkilâb devri olmuşdu; o zamanlar bahriye mekteblerine girmek İstanbulun en kibar âilelerinin çocukları için bile âdetâ bir imtiyaz bilinmişdi. Çok karışık ve karanlık bir devirde heder olmuş çok büyük bir devlet adamı olan Cemal Paşa merhumun en güzel, en doğru, en kuvvetli portresi Falih Rıfkı Atay tarafından «Zeytin Dağı» adındaki şâhaserin birinci baskısında çizilmişdir, bu kıymetli eser ikinci baskısında bir takım şeyler kaybetmiş gibi görünür.

CEMAL VE CELÂL HİKÂYESİ — Onsekizinci asır ortalarında yazılmış ve söylenmeye başlamış bir meddah hikâyesi; bu hikâye ile diğer ona yakın meddah hikâyesinin kanavasını, İstanbul Üniversitesi türkçe yazmaları arasında bir mecmuada, bu kütübhânenin muhterem müdürü Nureddin Beyin delâleti ile görmüş, ve istinsah etmiş idik; yalnız vak'aların seyir sırası işâret edilmiş olup hikâye kahramanların kiyâfetlerinin, sahnelerin ve dekorların târifi, hikâyeyi nakledecek meddahın sanat kudretine ve bilgisine bırakılmış olmasına rağmen bu kanavalar temâşâ târihimiz için son derecede kıymetli bir vesîkadır. Himmet erbabı tarafından kitab hâlinde neşri millî kütübhânemize büyük hizmet olur. Geçmiş asırların kostüm ve tuvâletlerini ve İstanbul şehrinin eski konak, ve, yalı, kahvehâne mimârisini, eşyâsını ve hayatını bilenler, bugün dahi bu kanavaları işleyerek hikâyeyi inşâ edebilirler. «Cemal ve Celâl Hikâyesi» nin kanavasını aynen alıyoruz:

«Zamânı Murad Hânı Râbi (Murad IV. 1623-1640) -Tophâne- (Tophâne civanlarından) Bezirgânzade Celâl, asıl adı Mustafa - Haftada bir gün vâlidesinden istîzan (Tıflı Çelebinin dostu olduğu, ve haftada bir Tıflının evine gittiği anlaşılıyor. Tıflı Çelebi devrin zürefâsından bir şâir ve pâdişâhın nedimlerinden) - Tıflı evinde iken vezir Husrev Paşa çuhadarı İstinyede sadırâzam oğulluğu Ahmed Bey yalısında ziyâfet (Tıflı ile Celâl de bu ziyâfete gidiyor) - İskele - üç çifte kayık - Kurşunlu Mahzen - Mumhâne ilâ İstinye (Meddah buraları ve bu kayık yolculuğunu târif ve tasvir edecek) - Kayık kayığa söyler (aynı ziyâfete giden bir kezâ bir kaç kayık daha olacak; kayıklardan cinaslı, kinâyetli şiirler söylendiği anlaşılıyor) - Hânendeler, sâzendeler (Az önceki tahminde aldanmadığımız görülüyor) - Müzevir Ahmed, Kız Ahmed, Portakal, Cüce İbrahim. Tanbûrî Ishak, Miskaalî, hâsılı asrın benamları mevcud (Öbür kayık veya kayıkdakiler) - (Yalıda) taam, kelâm, sazlar düzüldü - kıl sazları nefes sazlarına demsaz oldu - ikramlar kondu (Yalıdaki ziyâfetin bağçede verildiği anlaşılıyor) - Tıflı hânendebaşı nedîmi şehriyârî - Selâm, şâirlerden sâmit temennâlar - Miskaalî Ahmed girmemesi (Miskaalî devrin namlı bir sâzende ve bestekârı; fasla iştirâk etmiyor) - Husrev Paşa sual: «Gelmedin, niçin?» (Husrev Paşa devrin namlı ve kanlı bir veziri, o sırada sadırâzam, oğulluğunun ziyâfetinde bulunuyor) - Sükût, sonra: «Belki sem'i hümâyûna vüsul bulur!» diye îtizârı sefihâne (Miskaalînin bu cevâbından kasdı, Tophâneli Celâlin vezir meclisine getirilmiş olması duyulursa hoş karşılanmayacağıdır;

sözü haddini bilmezlik sayılıyor) - Sadrı ekrem hakîmâne: «Kem dimezsin.. var safânda ol!..» dedi, amma pür gazab (Hüsrev Paşa Miskaalîye kızıyor, fekat hâkîmane onun ihtârında haklı buluyor, ve Miskaalînin fasla iştirâki için ısrar etmiyor) - İtmamı fasılda cümleye yüzer altın, çuhalar ihsan, Miskaalî peşîman - Faslı sânîde cümle ile girdi, oturdu - Tamam oturunca bakmayub gûya bâdehû görür (Bu yapan Husrev Paşa) - «Dur â!. sus Miskaalî çalma!. sözüm gerçekdir!.», mânen taşra koğdu (Az evvelki sözü yüzüme vurularak Miskaalî meclisden âdeta kovuluyor) - Meclis tamam, herkes makamına azîmet eylediler (Herkes yerlerine, evlerine dönüyor) - Def'ai sânîyede Ahmed Bey kendi zevkinde, cümleyi dâvet (Babalığı Husrev Paşa bu ikinci ziyâfetde yok - Tıflı okur - İt'am - Tıflıya Şâhin nâmında bir köle bağışladı (Bağışlayan Ahmed Bey; Tophâneli Celâli getirip meclisine revnak verdiği için olduğu sonra anlaşılacak) - İkram - Kayık (Ziyâfetden dönüyorlar) - Kuruçeşme - Aynacıoğlu (?) köle ile sohbet olmaz ama: «Bir çelebi var bir dede ile..» (Aynacıoğlu kim ise Tıflıya ihsan edilen köle Şâhine dâima bir mevlevî dedesi ile dolaşan gaayet dilber bir delikanlıdan bahsediyor; sonra görülecek bu güzel genc mîrasyedi Cemal Ahmed Çelebi, hocası hâmisi yerinde berâber dolaşdığı da Derviş Mûsâdır) - Mecmuai beste, Çelebiyi dâvet (Tıflı Köle Şâhinden Celmal Çelebiyi öğrenib genci evine dâvet ediyor) - «Bildi, sizi gökde ararken yerde buldum» (Şâhinin Cemal Çelebiden getirdiği haber, gene Tıflıyı ismen tanıyor, o da böyle bir mülâkat arzûsundadır) - «Bu beste sizin imiz, tamam çıkaramadım»)Cemal Çelebi Tıflıya gelmişdir. Yukarda bahsi geçen Tıflının beste mecmuasının, dâvetiye yerine Cemal'e gönderildiği anlaşılıyor. Genc, beğenipde tamam çıkaramadığı bir bestenin de bu mecmuadan Tıflının eseri olduğunu öğreniyor. Cemal'in musiki ile uğraşdığı da âşikârdır) - Sohbet - Çelebi gitti, evine dâvet (Cemal giderken Tıflıyı evine dâvet ediyor) - İsmi Cemal Ahmed, Derviş Mûsa (hocası, hâmisi), Unkapanı dâhinde (evi), bir vâlidesi, ve dayısı Dede ile kendi zevkinde, mirasyedinin nızamlısı idi - Ertesi gün Tıflı Efendi huzuru hümâyunda (Pâdişah Dördüncü Murade Cemal Ahmed Çelebiden bahsetmiş olacakdır) - Haftai diğer Cemal ile sohbet (Cemalin evinde olacak) - Aradan vâfir zaman mürur eyledi - Devletliden izin alınamadı (Pâdişahdan olacak, uzak ihtimal ile Ahmed Beyden) - Ba'del îyd: «Cemalimi çokdan ziyâret edemedim» (Bayram ertesi bu sözü söyleyen Tıflı) - Derviş Mûsâyı buldu - «Çelebi kaç gündür hastadır» (Derviş Mûsâdan Cemal hakkında alınan haber) - «Acaba haremde görmek kabil mi?» (Soran Tıflı) - Haber verdiler (Tıflı hareme hastanın yanına kabul edilir) - Bir âh... bükâ (genc bir âh çekip ağlamaya başlar - (ve hastalığının sebebini anlatır) «Kâşki gitmeye idim» - «Bizim Dede ile Tophâne seyrine, îyde (Bayram yerine) gittik» - Ağlamakdan güciyle söyler - «Aman, el aman ne gördüm, bu vechile şu şekilde bir bî nazir tâze, ismine Celâl Mustafa derlermiş» - «El aman o günden beri sûzânım!» dedi ağladı - Tıflı Çelebi: «Elem çekme, (o Celâl Mustafa) yâranımdır - (Cemal): «Aman benden şimdi selâm götür.. bir kahve içeyim (safâsından) - (Tıflı): «Onda iç!.» - İskele, kayık, Tophâne (Tıflı heman Unkapanından Tophâneye Celâle gidiyor) - Celâl de hasta olmuş - Aslını (haftalık sebebini) süal - Âhi sûzinâk - (Celâl): «İydi şerifde (Tophânede) bir Dervişle bir tâze gördüm, dildâde oldum» - (Tıflı): «Müjde, o da seni görmüş.. Selâm eyledi» - (Celâl): «Benden de ona selâm götür.. bir kahve içeyim» - (Tıflı): «Onda iç!» - İskele, kayık, Unkapanı (Tıflı Cemale dönüyor) - Selâm öteden, selâm beriden, akşamadek altı sefer - (Tıflı) bîtâb - Haftai diğer - Derviş Mûsâ ile müşâvere (Konuşan Tıflı) - Boğaziçinde bir zevk idelim dediler - «Bunları bir yere cem idelim» dediler - Vâlidesi Derviş Mûsâya inanır (Cemalin dul anasının Derviş Mûsâya itimâdı vardır, güzel oğlunu ona emânet idüp her yere gönderir) - Babası Tıflıya inanır (Celâlin babasının da Tıflı Çelebiye itimâdı vardır, güzel oğlunu onunla her yere gönderir) - İki câriye hizmet için (Boğaziçinde kurulacak muhabbet meclisinde hizmet için iki de câriye alınır) - Kayık peydâ (Bir kayık tutulur) - Rumelihisarında Tıflının kardeşliği Zaim Ahmed Ağa yalısı (Meclisin kurulacağı yer - Meclis - Sâzende câriyeler Tıflınındır - Saz, söz - bâdehu bunları (Cemal ile Celâli) yalnız kodular - Çelebiler,

câriyeler hâlen (iki genc ile gelenler çok uzak bir yere çekilirler) - Aydınlı Kuduzoğlu Âyandan, mesâlihe gelmiş yalıya, işret (Genclerin meclisi bağçede kurulmuş olacak, yalının içinde bir iş için Aydın âyânından Kuduzoğlu ve adamları vardır, işret sofrasını kurmuşlardır) - Adamlarını göndermiş (iki güzel zenci getirtmiş (genclerin yanındakiler uzaklara çekildiği için bunu görmemişler) - (Kuduzoğlu): «Bre şu gidiler neşlediler!?» - Bir dizinde biri, bir dizinde biri (Cemal ile Celâl) - Câriyeler, saz - (o sırada) cellâdı felek zulmır - Harifi (Kuduzoğlunu) katil (öldürür) - Hızmetkârlarını katil - mâdâsı firar - Tıflı hayretde - Meğer (Ahmed Beyin kendisine verdiği) kölesi Şâhin gelmiş (Kuduzoğlu ile hempâlarını kesen odur) - (Şâhin efendisi Tıflının) elini öpdü - (Tıflı): «Malımdan azad ol!.» der (Kahraman, halâskâr köyleyi hürriyetine kavuşdurur, azad eder) - Oradan azîmet ederler yalıya (İstinyede Ahmed Beyin yalısı olacak) - Devletliye nakli macerâ - Çelebileri temâşâ - Birbirlerinin kız kardeşlerini alıverdiler (Cemal Celâlin, Celâl de Cemâlin kız kardeşi ile evlenirler) - Bâki ömürlerin zevk ile geçirdiler».

Unutmamalıdır ki bu çeşid hikâyelerde aşk u alâkalar dâimâ afîfâne, plâtomikdir, kaldı ki bu hikâyelerin kıymeti konularından ziyade ülfet, muâşeret, kılık, kiyafet, dekor târiflerindedir.

CEMARAN MEKTEBİ — (Kelime mânası gezilecek yer demektir, zira eskiden talebeler gezerek ders öğreniyorlardı) İstanbul'un ilk Ermeni yüksek ve leylî mektebidir. Hassa Mimarı Karabet Amira Balyan'ın (1800-1866) ve eniştesi keza Hassa Mimarı Ohannes Amira Serveryan'ın (1786-1858) himmet ve maddî yardımları ile ilk defa 9 Aralık 1838 de, Üsküdar'ın Yenimahalle semtinde, bugünkü Semerciyan-Cemaran ilk okulunun yerinde açılmıştır. Burası eskiden Kudüs Ermeni Patrikhanesinin misafirhanesi imiş. İlk müdürü, Dr. Vahan Paşa Manuelyan'ın (1841-1902) pederi Agop Manuelyan (1802-1872) olmuştur. Elliye yakın talebeden kırkının 120,000 kuruşluk senelik masrafını Kudüs Ermeni Patrikhanesi temin etmiş ve on kadar zengin talebenin her birinden de 3000 kuruş ücret alınmıştır.

Mektep 3 Ekim 1841 de bazı ihtilâflar yüzünden kapanmıştır. Tarihçi, Avedis Berberyan'a göre, binâ müteakiben askerî hastahâneye tahvil olunmuşsa da, 1845 de Patrik Matteos Başpiskopos Çuhacıyan'ın (1794-1865) ricası ile Ermeni cemaatine iade edilmiştir.

Cemaran Mektebi 1 Ekim 1846 da yeniden açılmıştır. Müdürlüğünü bu defa, geçen asrın en büyük Ermeni mütefekkiri Ohannes Badveli Deroyentz (1801-1888) deruhde etmiştir. Bu sefer kırkı ücretli ve onu ücretsiz olmak üzere tekrar elli kadar yatılı talebe kabul edilmiştir.

1850 de, mektep Yedikule Ermeni Hastahanesine naklolunduktan sonra, 1854-1855 yıllarında Kırım Harbi esnasında Üsküdardaki binâ yeniden askerî hastahâneye ifrağ edilmiştir. Bundan sonra, 1859 yılına kadar resmî idadî mektebi olmuştur. Nihayet 2 Ağustos 1887 de, Yenimahalledeki büyük yangında, üç katlı ahşap binâ tamamen yanmıştır.

Cemaran Mektebinden yetişen bazı mühim şahsiyetler şunlardır; Dr. İstepan Paşa Aslanyan (1822-1901), Dr. Ovsep Beyran (1825-1866), Dr. Parunak Bey Feruhan (1824-1869), Karabet Ütücüyan (1823-1903) v.s.

1911 de, aynı mahalde, tüccardan Levon Semerciyan'ın (1859-1926) maddî yardımı ile bugünkü kârgir binâ inşa edilmiştir (Bu okul hakkında Semerciyan - Cemaran Mektebi maddesine bakınız).

Kevork **PAMUKCİYAN**

CEMÂZİYELEVVELİNİ BİLİRİM — Hicrî takvimde arabca doğru telâffuzu «Cümâdelûlâ» olan ayın Türk ağzında bozulmuş «cemâziyelevvel» adına nisbetle halk ağzı deyim: «mâzisini, geçmişini bilirim» mânasına; istisnâsız tezyif ve hakaaret yolunda kullanılır; misâller:

Bir Ahmed Beyden bahsedilir; bir hâneberduş konuşur:

— Ulan ne beyi be!?.. ben onun cemâziyelevvelini bilirim, ona Sürmeli Ahmed derler, üç sene evvel benimle berâber çul çaput içinde yalın ayak hammallık yapardı Sirkecide...

★ Kendisinin Galatasarayı Lisesinden mezun olduğunu yaymış bir delikanlı çekişdirilir:

— Git ona söyle, müslüman mahallesin-

de salyangoz satmasın, biz onun cemâziyelevvelini biliriz, hangi Galatasarayında okumuş, ilk mektebi zor bitirdi, sonra da yıllarca gazete sattı sokaklarda, önüne bir Şaban Reis çıkdı, bir gün, yanına aldı oğlanı, giydirdi kuşattı, sermâye verdi, adam etti..

Bu deyimin doğuşu üzerine çok şirin bir fıkra anlatılır. İstanbulda resmî dâirelerde hicrî takvim kullanıldığı ve henüz evrak dolablarının da bulunmadığı devirlerde, resmi evrak, üzerlerinde ay isimleri yazılı bez torbalara konularak sandıklarda muhafaza edilirdi. Bir kaleme gaayet fakir bir genç şâkird, kâtip namzedi alınır; o kadar fakir ki ne ayağında çorabı, ne de mintanın altında gömleği varmış; bir gün bu gencin eline evrak mahzeninde eski ve boş bir evrak torbası geçmiş, torbanın üstünde, bezir yağı isinden yapılmış siyah mürekkeb ile âid olduğu ayın adı, «Cemâziyelevvel» yazılı imiş; delikanlı, o bez torbayı almış, evinde anasına götürerek kendisine bir gömlek dikdirmiş, fakat bezin üstündeki yazı çıkmadığı için, yaz günü, mintanının yakasını açdığında arkadaşları «Cemâziyelevveli» okumuşlar, ve gence acımışlar.

Zaman geçmiş, delikanlı kalemde ilerlemiş, yükselmiş, âmirler arasına geçmiş, maaşı kademe kademe artmış, derken müsteşar olmuş, yalı ve konak, hademe ve uşak sahibi zengin olmuş. Kalemde yerinde sayan diğer kâtipler onun bu ikbâlini çekemeyerek: «Biz onun sırtına bir gömlek alamayarak eski evrak torbasından gömlek dikdirttiği fakirlik zamanını da biliriz manâsına: «Biz Beyfendinin cemâziyelevvelini de biliriz» diye çekişdirirlermiş (B.: Kalem, kalemler).

CEMİL (Deli) — Geçen asır sonlarında Boğaziçinde Kanlıcanın, bir ayakdaşı ile beraber iki çifte kayıkla işler en namlı kayıkcılarından; bilhassa kayığı ile Çubuklunun dört çifte kayığına yardımcı olarak İstanbula Çubuklu Suyu damacanaları taşırdı.

A. Câbir VADA

CEMİL (Didon) — 1885 ile 1890 arasında Tophâne kâtiblerinden gaayetle yakışıklı bir genc idi; Üsküdarlı olup çok fakir bir dul kadının oğluydu, çocukluğu perişan geçmiş, mektebe bile yalın ayak takunya ile gitmiş, konu komşuya çeşmeden su taşıyıb sakalık yapmış, hamama gidenlerin boğçalarını taşımışdır; sonra kalender halk şâiri Âşık Râzinin delâleti ile Tophâne kalemine girmişdi. Cemil on yedi on sekiz yaşlarında iken orada birden değişdi, delikanlıya bir şıklık hevesi geldi; aylığını alır, anasına ayırabildiği harclığı bırakır, geri kalanı yemez içmez, bir simitle akşamı bulur, üstüne başına harcardı, bundan ötürüdür ki kendisine «frenk» manâsına «Didon» lakabı verilmişdi; görenler de hakikaten bir beyzâde, paşazâde sanırdı.

Didon Cemil mahallesinden bir kıza âşık olur; kız da genc, güzel ve şık kâtibi sever, ve ona daha hoş görünmek için o da alafrangalığa özenir; fakat oğlanın anası alafranga gelini, kızın anası da didon dâmad istemez. Macerâyi kalemde oğlanın ağzından dinleyen Âşık Râzi de, vak'anın dört kahramanın ağzından mizah yollu şu manzûmeyi yazar:

Kâtibin anası :
Bak oğlum ben şıllık gelin istemem
Helâl etmez sana sütünü memem
İki örgü saçı, avuçda kına
Ağzı var dili yok olmalıdır hem

Kız değil âşifte pencere gülü
Cumbada oturur sokak bülbülü
Gelin diye sokup onu evime
Takamam başıma belâ püskülü

Alnında kâkül, topuz başında
Ne gözde sürme ne rastık kaşında
Mal matah olsaydı kalır mı evde
Kazûlet kahbe tam onbeş yaşında

Kâtib :
Setire pantollu kâtibim ana
Karımın elinde istemem kına
Gelin kızın duvağını açdım mı
Avrupası dökülmeli alnına

İşte elde kalem yazarım nâme
Âhû gözlü dudu dilli yârime
Ana vaz geç gel sen terket inadı
Beni helâk edip kaareler giyme

O kızı vermezse anası cadı
Ben olurum o karının cellâdı
Şirinimi kimselere kaptırmam
Görsünler bu dağ deviren Ferhâdı

Kızın anası :
Kız bu kılığın ne kokona gibi
Çıkar aklından o didon kâtibi
Aldanma sen setre ile pantola
Oğlanın delikdir cebinin dibi

Boynuna bağlamış frenk yuları
Açıp baksan yırtık sako astarı
Parmağın ısırır kırıtmasına
Şu köçek oğlanla şu çengi karı

Toprağa veririm vermem o ite
Dünyada kıran mı geldi yiğite
Koyarım koynuna saka oğlanı
Bakmayıp şakakda dolaşan bite

Kız :
Varma benim öyle üstüme ana
Mercimek aşını verdik fırına
Kâtibimden başkasına varamam
Mâlik olsa dahi mâli Kaaruna

Nâzik elindeki kalemi kamış
Yüzün gören gökdeki ay utanmış
Kolalı gömleği fiyongalıdır
Hem nâz ile bastonuna dayanmış

Yeldirme sırtıma boğça koltuğa
Kaçarım ana ben kâtib çocuğa
Koca diye terlik çevirir isem
Kâtibim civanım gümüş topuğa

Vâsıf HİÇ

CEMİL (Hacı) — 1885 ile 1890 arasında Üsküdarın namlı berberlerinden, sanatında gaayet mâhirdi, bilhassa tulumbacı başı tıraşında üstüne berber yokdu; bir garâbeti de usturalarını taşa vurup köseleye sürmez, avucuna sürer de bilerdi, göremeyen inanmaz.

Vâsıf HİÇ

CEMİL (Haddehâneli) — 1885 ile 1895 arasında Üsküdarda meşhur Çiçekçi Kahvehânesinde kahveci çırağı, gaayetle güzel bir genc idi; meşhur ressam Üsküdarlı Ali Rıza Bey de sık sık o Çiçekçi Kahvehânesine uğrardı. Bir cuma günü Cemili ki o zaman çocuk 16 - 17 yaşlarında, karşısına oturtarak kurşun kalemi ile üç beş çizgide resmini yapdı; takdir etmek haddimiz değil ammâ resme hayran oldum; üstad hemen o resmin bir kopyesini çıkarıp bana verdi: «Al Vâsıf Efendi, hem benden, hem Cemilden yâdigâr..» dedi. Gözüm gibi sakladım; garîki rahmetler.

Yine sık sık o kahvehâneye çıkar bahriye erkânından bir miralay vardı; maalesef adını şimdi hatırlıyamıyorum, hayırsever bir baba adamdı; kahveci çıraklığının ve kahveciliğin bir meslek olmadığını söyliyerek Cemili iknâ etmiş, bahriyeli formasının da câzibesi inzimam edince çocuğu o onaltı, on yedi yaşlarında iken Tersânede Haddehâneye nefer yazdırmışdı; bu münasebetle «Haddehâneli» lakabını alan Cemil orada emsâli genclere uyarak tulumbacılığa da heves etmişdir ki Çeşmemeydanı sandığında soyunmuş yangına koşduğunu bir sefer görmüş idim. Melâhati vechiyesinin şânına denk pek güzel bir sesi olduğunu, hattâ bundan dolayı Haddehânede kendisine «Hânende Cemil» denildiğini duymuşdum, fırsat düşüb dinlemedim; hayatı hakkında da başkaca malûmâtım yokdur.

Haddehâneli Cemil
(Resim : S. Bozcalı)

Vâsıf HİÇ

CEMİL (Karakaş) — İkinci Sultan Abdülhamid devri sonları ile Meşrûtiyetin ilk yıllarında büyük şehrin namlı hırsızlarından ve haraccı kabadayılarından; bir ara Galatada kumar kahvehânesi işletmiş, hayli vurgun vurmuş, kazandığını da içki ve fuhuş âlemlerinde yemişdi; gaayet mahbubdost idi, kendi tâzelik devri de çok kirli geçmişdi; kumar kahvesi işletdiği zamanlar kazandığını Fermeneci Panayot isminde bir rum gencine yedirmişdi bu oğlan Karakaş Cemilden aldığı para ile Beyoğlunda bir mezeci dükkânı açmış, fakat her neden ise Cemilden korkarak dükkânını başkasına devr ile Yunanistana kaçmışdı. Hırsızlık, cerh ve türlü uygunsuzlukdan altı yedi defa hapse girip çıkmış olan Karakaş Cemil'in 1918 mütârekesi yıllarında Galata sokaklarında yalın ayak dolaşıp süründüğünü görmüşüzdür.

Servet

CEMİL (Mes'ud Ekrem) — Yahyâ Kemal Beyatlının târîfi ile: «bir kâinât olmuş büyük sanatkâr; zekâsının, zevkinin, câzibesinin hududu olmayan adam»; mûsiki bilgini, büyük virtüoz, edîb; türkçeyi en doğru, doyulmaz tat ile konuşan meclis adamı, İstanbul efendisi, billûrdan bir gülirânâ gibi gönül adamı büyük rind; 1902 de İstanbulda

doğdu, Tanbûrî Cemil Beyin oğludur (B.: Cemil Bey, Tanbûrî), annesinin adı Saide Hanımdır. Aşağıdaki hal tercemesini üstâdın 1952 de kırkıncı sanat yılını idrâkinde neşredilmiş «Mes'ud Cemil» adındaki risâleden alıyoruz: «1912 de babasından kemençe ve solfej, Kaşıyarık Hüsameddin Beyden de usul dersleri almaya başladı. 1915 de İstanbul Sultânisinde talebe iken Daniel Fitzinger'den aldığı keman derslerinde batı mûsîkisi ile ilk Mes'ud Ekrem, 1916 da babasının ölümünden sonra, Tanbûrî Cemilin en güzîde talebelerinden Kadı Fuad Efendi ile tanbura, Refik Tal'at Bey ile nazariyat çalışmalarına başladı; ve bir iki sene içinde Rahmi Bey ve Şemseddin Ziyâ Beyin delâletleri ile İstanbulun mûsiki muhîtinde genc bir tanbûrî olarak tanındı. Bir tarafdan Türk mûsikisi nazariyâtını, makam ve îkaa bilgilerini, Hamparsun notasını öğrenirken, bir taraftan da viyolonist İzzet Nezih ile batı musikisi tahsîline devam etti; 1919 da da Mes'ud Cemil adı ile meşhur bir tanbûrî olarak bizzat tanbur dersleri vermeye başladı; Ali Rifat Beyin reisliğindeki Şark Mûsikisi Cemiyetinin konserlerine katıldı. Artık o devrin bütün sanatkârlarını tanıyor, geniş sanat temasları arasında hiç bir zaman ayrılmadığı tanbur üstâdı Kadı Fuad Efendi ile berâber Şeyh Abdülbâki Efendinin postnişîni bulunduğu Yenikapı Mevlevîhânesine devam ederek neyzenbaşı Rauf Yektâ Bey, kudümzenbaşı Zekâizâde Ahmed Efendi, Neyzen Hilmi Dede, Galata Mevlevîhânesinde Neyzen Emin Dede gibi üstadların dostluğunu kazanıyordu. 1920 de Prenses Zehrâ Hanımefendi ve Ali Rifat Beyin evinde Dâmad Mecid Beyi tanıdı. Tanbûrî Cemilin dostu ve takdirkârı olmasından başka mâhir bir viyolonist olan Emîr Abdülmecid (Mecid Bey, Şarkî Ürdün'ün Pâris sefîri) gene tanbûrînin kaabiliyetini büyük alâka ile karşılayarak daha sonra viyolonist Karl Berger'e devretmek üzere ona keman dersleri vermeye başladı. Fakat bir zaman sonra bu derslerin birisinde Mes'ud Cemil, Şerif Cemil Beyin kardeşi olan Şerif Muhiddin Beyi tanıdıkdan ve onun viyolonselini dinledikten sonra büyük bir aşk ile bu saza bağlanmış ve artık kemana çalışmadığı için Şerif Mecid Bey de onu Karl Berger yerine kardeşinin himâye ve îtinâsına terketmişdir. Yeni ve coşkun bir hızla viyolonsele başlayan Mes'ud Cemili Şerif Muhiddin Haydar, o sırada İstanbulda geniş ve etraflı bir musiki tahsili yapmaya müsaid muhit bulunmadığını göz önünde tutarak, Avrupanın büyük merkezlerinden birinde esaslı bir çalışma fikrine sevketmiş, diğer dostlarından ve o sıralarda tanıdığı Hüseyin Sâdeddin Beyden teşvik ve alaka gören genc adam, devam ettiği İstanbul Dârülfünunun Hukuk Fakültesini ikinci sınıfında terk etmiş, ve yalnız zaif ve fakir maddî imkânlarına güvenerek Berline gitmiş, ve yine Şerif Muhiddin Haydarın tavsıye ve teşviki ile o zaman Berlin yüksek müzik akademisinin viyolonsel profesörü olan büyük üstad Hugo Becker'in talebesi olmuşdur. Berlinde ayrıca nazariyât ve armoni dersleri alan Mes'ud Cemil, Birinci Dünya Harbini tâkib eden bu devirde Avrupanın en canlı ve her türlü sanat hareketlerine sahne olan bu şehrinde mûsikiden başka dil bilgisini, umumî kültürünü geliştirmek, diğer güzel sanat kollarını, edebiyat ve tiyatro hareketlerini en hâlis ve zengin bir vasatda takib etmek imkânlarını bulmuşdur. Orada Viyolonist Âli Sezin'i, Mahmud Ragıb'ı tanımış, bu arkadaşlarının delâleti ve ayrıca Türk mûsikisindeki bilgisinin yardımile, Curt Sachs, Hornbostel, Robert Lachmann gibi meşhur bilginlerle tanışmış, onlarla beraber çalışmış, müzikoloji ve folklora dair ilk esaslı bilgi ve tecrübeleri kazanmış ve mûsiki tahsilinin yanında bir taraftan da devamlı olarak Berlin Üniversitesi Psikoloji Enstitüsü Ses arşivinde asistan olarak çalışmıştır.

«Annesinin ağır hastalığı ve yaşama güçlükleri dolayısile iki buçuk yıl sonra 1924 sonunda memlekete dönen Mesut Cemil 1925 de Giriftzen Âsım Bey'in oğlu Musa Süreyye Beyin Müdür olarak ve ileri bir yolda inkişafına çalıştığı Darülelhan'a (Şimdi İstanbul Belediye Konservatuvarı) tanbur, solfej ve musiki nazariyatı muallimi, Gelenbevi lisesine de musiki muallimi olarak girmiştir. Cemal Reşid, Ekrem Reşid, Muhiddin Sadak gibi aynı nesilden arkadaşlarını da bu sırada tanımış ve Fazıl Cündey'in organize ettiği Union Française konserlerine onlarla beraber katılmıştı (1925-1927). Bu sırada Hukuk Fakültesinde yarım bıraktığı yüksek tahsiline, Edebiyat Fakültesine geçerek devama başlı-

yan Mes'ud Cemil, 1926'da Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketinin (Türkiyede ilk radyo) cazibesine kapılmış ve o zamandanberi radyonun spikeri, orkestrasının viyolonselini, saz hey'etinin tanburisi, proğramcısı, yazıcı velhasıl bu idârenin her şart altında her türlü hizmetine ve işine koşan bir uzvu olarak bugüne kadar fasılasız kalmış, 1937 de şirketin hükûmete devri sırasında Başspiker ve Müdür Vekili olmuş, Ankara Radyosuna 1938 de Türk Musikisi neşriyat şefi olarak tâyin edilmiş, 1940 da yine Müdür olmuş, 1941 de Devlet Radyosunun Ulaştırma Bakanlığından Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğüne geçmesi sırasında, Türk ve Batı musikisi mevzuunu bir bütün olarak toplayan Müzik Yayınları Şefliğine, 1950 de Ankara ve Türkiye Radyoları Müdürlüğüne, ve nihayet 1951 de İstanbul Radyosu Müdürlüğüne tâyin edilmiştir. Radyodaki fasılasız çalışmasının yanında Mesut Cemil gerek Konservatuvarda, gerek liselerdeki öğretmenlik vazîfesini bırakmamış, Gelenbevi lisesinden, Konya Erkek Muallim Mektebine tâyininden sonra istifa etmiş ve beş sene muallimlikten ayrılmış olmakla beraber 1930 da tekrar Pertevniyal lisesine, 1935 de İstanbul Konservatuvarı tasnif ve teknik heyetine, 1938 de Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Viyolonsel muallimliğine, 1944 de Ankara Devlet Konservatuvarı Yüksek Kompozisyon sınıfları Klâsik Türk Musikisi tarihi öğretmenliğine, 1948 de ilâve olarak yine Devlet Konservatuvarının viyolonsel öğretmenliğine tâyin edilmiş, 1951 de İstanbul Konservatuvarı Musiki Folkloru öğretmenliğine getirilmiştir.

Mesud Cemil onbir yaşında mektebli
(Resim : Sabiha Bozcalı)

«1955 de İrak hükûmeti tarafından dâvet edilerek Bağdad'a gitmiş, Türkiye ve İrak arasında kültür anlaşması çerçevesinde dört sene müddetle Bağdat Güzel Sanatlar Akademisi musiki bölümü reisi ve profesörü olarak çalışmış, 1959 da Türkiyeye dönmüş ve İstanbul Radyosunda müşavir olarak vazîfelendirilmişdir.

«İki defa sekteye uğrayan yüksek tahsilini Ankara Radyosunda bulunduğu sıralarda Ankara Dil - Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dil ve Edebiyatı Şubesinden mezun olmuştur.

Mesud Cemil, yurt dışına yaptığı muhtelif seyahatleri arasında 1932 de Mısırdaki musiki kongresine de Rauf Yekta Beyle birlikte iştirak ederek memleketimizi temsil etmiştir. 1935 de konferanslar vermek üzere Viyanaya davet edilmiştir.

«1960 da Parisde Unesco Milletlerarası Çağdaş Besteciler tribününe Basın-Yayın ve Turizm Vekâleti adına temsilci olarak katılmış, Londra, Hollanda ve Viyanada çeşidli musiki araştırmaları yapmış, aynı yılın eylûl ayında, 37 yıl devlet hizmetinden sonra emekliye ayrılmışdır.

«Musikiye dair çeşitli mevzularda ikiyüze yakın makaalesi, «Tanburî Cemil'in Hayatı» adlı bir kitabı, Kedi hikâyeleri, roman ve hikâye tercümeleri ve neşretmediği musiki eserleri vardır. İcracı olarak başlıca tanbur ve viyolonsel çalmakla tanınmıştır. Fakat keman, viyola, kemençe, lavta, ud ve âşık sazı cinsinden telli ve yaylı musiki âletlerinin hemen hepsini bilir ve çalar. Musikinin nazarî ve amelî sahasında bilhassa üç istikamette, klâsik san'at musikisi, Halk musikisi

ve umumiyetle Batı musikisi sahalarında çalışmış, her üç kolda da birbirini tamamlayıcı, tehlilci, terkipçi ve yapıcı metodu kullanmağa çalışmıştır».

Mes'ud Cemilin portresi kâğıd üzerine dökülmüş notlarla çizilemez, o derin bir bestedir, duyulur, sevilir. Azgın poyraz fırtınasında Karadenizin kükremiş dalgalarını Şile kayalıklarında seyreden Mes'ud Cemil ile, elinde bâdei gülgûn, bir dilber yüzü temâşâ eden Mes'ud Cemil, aynı adam değildir. Zifiri karanlık bir odaya giren güneş huzmesi gibi, gözler yalnız onu görür, öylesine meclis adamıdır; çiçek olsaydı nağmekâr, kelebek olsaydı muattar olurdu.

Aşağıdaki satırlar büyük sanatkârın kırkıncı sanat yılı jübilesi vesîlesiyle yazılan duygular ve hâtıralardır:

«Mes'ud Cemil, eskiye eskiyi, yeniye yeniyi, Şarkı sevene Şarkı, Garbı sevene Garbı tattırır. Bu, zevkle titiz ve ince bir kültür meselesidir. Ne eskiyi yenileştirmek, ne yeniyi eskileştirmek, ne Şarkı Garplaştırmak, ne de Garbı Şarklaştırmak.

Fakat asıl Mes'ud Cemil hangisidir? Gönülü ile üstad babasının Şarkında, kafası ile Garptadır. Doğrusunu isterseniz ,hepimize saadet veren bu dost, bütün buhranlılar gibi, mesut değildir» (Falih Rıfkı Atay).

«Mes'ud çok cepheli bir şahsiyettir. İnsan onu neresinden yakalıyacağını şaşırır:

Tanbur, kemençe, bağlama, lavta, viyolonsel (Alaturka, alafranga) çalan ve klâsik musikimize korosu ile yeni bir hamle yapmak imkânını bahşeden müzisyen Mes'udu mu? Kendisine hâs bir anlatış tarzı olan «kediler muharriri» edip Mes'udu mu? Çok güzel ve renkli konuşan «hoş sohbet» Mes'udu mu? radyonun memleketimizde ilk işletmeğe açıldığındanberi başında bulunan «idareci» Mes'udu mu? Vefâlı bir dost olan tam mânasiyle «İstanbul efendisi» Mes'udu mu? Fevkalâde taklit yapan son derece hassas ve içli olan, bütün yeni çıkan ilâçları ezber bilen, hayvanlara, bilhassa kedilere karşı bir nevi kara sevda ile bağlı olan Mes'udu mu, hangi birini anlatayım?» (Vedat Nedim Tör).

«Mes'ud, ince uzun boylu, hafifçe öne doğru eğik omuzlu bir delikanlıydı. Elâ gözlerinde zekâ, mâsumiyet ve şeytanlık birbirine karışırdı. Kalbinde kedilere karşı derin bir muhabbet ve şefkat vardı. Çok defa paltosunun cebinde, sokakta kimsesiz kalmış miniminî bir kedi yavrusu bulunurdu!...

«O zamanlarda henüz pek genç olmasına rağmen, sanat muhitinde büyük bir şöhret elde etmişti, çünkü tamburla viyolonseli aynı hassasiyet, aynı maharetle çalardı. Gözlerinde mâsumiyetle şeytaneti mezcettiği gibi, sanatında da alaturkayla alafrangayı bir araya getirebilmişti.

«Esasen Mes'ud için alaturka, alafranga yoktur. Müzik vardır. Bundan dolayı da dar görüşlü bazı alaturkacılar indinde alafrangacıdır, anlayışı kıt bir takım alafrangacılar nazarında ise alaturkacıdır!.. Halbuki Mesud, sadece ve tam mânasiyle müzisyendir, sanatkârdır.» (Ekrem Reşid Rey)

«Hulâsa: şark musikisinde hoca, garp musikisinde hocadır. Bestelediği eserleriyle emsalsiz bir kompozitör; çaldığı enstrümanlarla kâ'bına varılmaz bir sanatkârdır... Şark ve garp eserlerini aslından okur, okudukları-

Mesud Cemil
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Sanat tarihimizin kıymetli bir vesikası : Yahya Kemal'den Mesud Cemil'e mektub

۲۰ تشرین اول ۱۹٤۱ استانبول

چوق عزیز و مبارک محبم مسعود جمیل، «قار موسیقیلری»
و «عطری» یاراتیجی روحکله، بر دها آچدیغک هوا ایچنده
دیریلدیلر. انشادی احاطه ایتدیردیگک موسیقی چرچوه‌سی
ایچنده باباکی، عطری‌یی و سنی هر ثانیه گوردم. گوزلرمدن
غیر اختیاری یاشلر آقیوردی؛ او ساعتده یانمده چوق
سودیگمز بر خانم ده واردی، او ده آغلیوردی؛ آنقره‌ده
بو صفحه‌یی سکا نقل ایدرم.
او آقشام چالان عزیز آرقداشلره تشکریمی سویلمه‌کی
بالخاصه رجا ایدرز.
حرمت، حیرانلق و تحسرمله گوزلرکدن اوپرم
یحیی کمال بیاتلی

20 teşrinievvel 1941, İstanbul

Çok aziz ve mübârek muhibbim Mesud Cemil, «Kar Mûsikileri» ve «Itrî» yaratıcı ruhunla, bir daha açdığın hava içinde dirildiler. İnşâdı ihâte ettirdiğin mûsiki çerçivesi içinde babanı, Itrîyi ve seni her sâniye gördüm. Gözlerimden gayri ihtiyârî yaşlar akıyordu; o saatde yanımda çok sevdiğimiz bir hanım da vardı, o da ağlıyordu; Ankarada bu safhayı sana naklederim.

O akşam çalan aziz arkadaşlara teşekkürümü söylemeni bilhassa rica ederiz.

Hürmet, hayranlık ve tahassürümle gözlerinden öperim.

Yahyâ Kemal Beyatlı

١٦ شباط ١٩٤٢ ، استانبول .

عزیز ، بوتون عزیزه‌دن عزیز مسعود ،
دون آقشام ، برابر ایچدیکمز ایکی آرقداشله ، بر ساعت
قدر سزدن بحث ایتدم و بو صباح ده مکتوبکزی بولدم .
کوریورسکز که آقشامی صباحی سزکله ایدیورم ؛ واقعا
یر یوزنده بوندن لطیف بر بحث ده کوچ بولونور .
وداد ندیمک درین دوستلغنه قارشی دویدیغم منتدارلق
بیوکدر . اوڭا قارشی چوق ده محجوبم ؛ شمدی‌یه قدر آرزولرینی
یرینه کتیره‌مدم . آنجق بو سفر چیقاره‌جغی مجموعه‌یه
مطلقا بر اثرمی تقدیم ایده‌جکم . اوڭا آیریجه یازدم .
درت کون صوڭره بن آنقره‌ده بولونه‌جغم . ان شاء الله او
آقشام بولوشورز و نشوه‌مز اولورسه «کار ناطق!» نوعندن
بر مصاحبه‌یه دالارز .
عزیز مسعود سویله‌مه‌یی بیله زائد کوریرم ، باباڭدن صوڭره
قلبمده بر کائنات اولمش بیوک بر صنعتکارمزسڭ ؛ ذکاڭڭ
ذوقڭڭ ، جاذبه‌ڭڭ حدودی یوقدر . بو دقیقه‌ده سندن
بحث ایدرکن ایچم آچیلدی .
تحسرله ، حرمتله ، محبتله کوزلرڭدن اوپرم .

16 şubat 1942, İstanbul,

Aziz, bütün azizeden aziz Mesud,

Dün akşam, beraber içdiğimiz iki arkadaşla, bir saat kadar sizden bahsettim ve bu sabah da mektubunuzu buldum. Görüyorsunuz ki akşamı sabahı sizinle ediyorum; vâkia yer yüzünde bundan lâtif bir bahis de güç bulunur.

Vedad Nedimin derin dostluğuna karşı duyduğum minnetdarlık büyükdür. Ona karşı çok da mahcubum; şimdiye kadar arzûlarını yerine getiremedim. Ancak bu sefer çıkaracağı mecmuaya mutlakaa bir eserimi takdim edeceğim. Ona ayrıca yazdım. Dört gün sonra ben Ankarada bulunacağım. İnşâallah o akşam buluşuruz ve neşvemiz olursa «Kârı Nâtık!» nev'inden bir müsâhabeye dalarız.

Aziz Mesud söylemeyi bile zâid görürüm, babandan sonra kalbimde bir kâinât olmuş büyük bir sanatkârımızsın; zekânın, zevkinin, câzibenin hududu yokdur. Bu dakikada senden bahsederken içim açıldı.

Tahassürle, hürmetle, muhabbetle gözlerinden öperim.

Yahyâ Kemal

Sanat tarihimizin kıymetli bir vesikası : Yahya Kemal'den Mesud Cemil'e mektub

عزیز مسعود. دون آقشام بن سنی سکز
بچقدن صوکره دکلمکه قرار ویرمشدم! سنک ده،
آتاچه، تلفونله اشعارك بویله یدی. لکن
بردن بره بر روزکار اسدی؛ سنی رادیوده
بولوب بر طرفه، کیفمزجه، دکلمک هوسیله، بر
تاکسی یه بیندك و آرامغه کلدك. رادیونك
قپوسنده: «مسعود بك بر قاچ دقیقه اول چیقدی
کیتدی.» بونك اوزرینه بن اوتله تلفون
ایتدم؛ سنك کلدیکیکی و بر کارت براقدیغکی
سویله دیلر. حالبوکه بن سنك، تورك موسیقیسنك
«طور سینا»سی اولان صندالیه کده اوطورویوردم؛
نته کیم بو سطرلری «کلیم الله»ك او یوکسك
صندالیه سندن قارالایورم!
بر دفعه دها حیرانلغمی عرض ایدرم.
حیرانك
یحیی کمال

Aziz Mesud. Dün akşam ben seni sekiz buçukdan sonra dinlemeye karar vermişdim. Senin de, Ataça, telefonla iş'âarın böyleydi. Lâkin birden bire bir rüzgâr esdi; seni radyoda bulub bir tarafa, keyfimizce, dagıtmek hevesiyle, bir taksiye bindik ve aramağa geldik. Radyonun kapısından: «Mesud Bey bir kaç dakika evvel çıkıp gitti.» Bunun üzerine ben otele telefon ettim; senin geldiğini ve bir kart bıraktığını söylediler. Halbuki ben senin, türk musikisinin «Tûri Sinâ» sı olan sandalyende oturuyordum. Nitekim bu satırları «Kelimullâh» ın o yüksek sandalyesinden karalıyorum.

Bir defa daha hayranlığımı arz ederim.

Hayrânın
Yahyâ Kemal

nı yazarak bize anlatacak kadar kalem sahibidir... Bu meziyetlerinden «birini» Allah hangi kuluna verse, biz ona «münevver adam» deriz... Ya böyle Mesud Cemil'e yaptığı gibi hepsinden mebzulen verdiklerine ne sıfat bulacağız?..» (Vasfi Riza Zobu)

«Mesud sanatta mükemmeli arıyan bir insandır. İcracı olarak onunla çok konserler verdim. Bir eseri çalışırken kolay kolay tatmin olmaz, bilhassa oda müziğinde bestenin ruhuna, inceliğine inmek için muhayyilesini bestekârın devrine uzatır ve oradan ilham alır. Viyolonsel Mesud'a göre sadece bir âlet değildir. Onun tellerinde yalnız kendi şahsiyetini değil, bütün bir mazinin hazinesini keşfettiği için en yakın dostu viyolonseli olmuştur. Bu sazdan çıkardığı derin vibratolu sesi unutmak kabil midir?» (Midhat Fenmen)

«Musiki âleminin güneşi; ayni zamanda, asâlet, nezaket ve tevazu timsali büyük dâhi muhterem Hocam Tamburî Cemil'in bizlere biricik yadigârı olan Mesud'umuz...

«Aksaray'da Sineklibakkalda Kâtip Muslihiddin sokağındaki ahşap evlerinin yan kapısından bahçelerine girdiğim tarihlerde ya samur kedisiyle veyahut çemberiyle oynarken okşadığım mini mini Mesud'umuz...

«Babasından intikal eden musiki zevki icabı, sihirli parmaklariyle tamburunun tellerinden çıkardığı inci dizisi gibi mütenazır ve bedii nağmelerinde babasının ruhunu yaşatan sanatkâr Mesud'umuz...

Memleketimizde klâsik Türk musikisi topluluğunu teşkil ederek eski kolleksiyonlardan Hamparsun notasından edindiği eslâfın nâşenîde ve lâyemut eserlerini bütün asâleti ile, bütün zarâfeti ile ve bütün incelikleriyle, üslûbu ile ve edâsı ile heyetine meşkettiren ve milletimize radyo vâsıtası ile ilk arz eden üstâd Mesud'umuz...» (Refik Fersan)

«Tam otuz altı sene beraber geçirdiğimiz bir ömür.. Bana, dünü unutturacak kadar ihanete başlamış olan hâfızam, o günlerin bütün ânatını, heyecanlandıran, tahassüslerinden bir zerre bile kaybettirmeden, oldukları gibi gözümün önüne seriyor. Galatada Kuledibindeki Hendek sokağına taşınmış olan İstanbul Sultanisinin tiyatro ve sinema salonunun koyu gölgeli, loş sahnesinde Daniyel Fitzingerden başladığımız keman dersleri.. Sevçik metodunun sıkıcı, bıktırıcı temrinleri içinden sıyrılıp o zamanki İstanbulun dört bucağını sarmış olan Çardaş Fürstin Operetindeki meşhur valsi, derin bir haz ve vecd içinde çalışımız... Hafta sonları elimizde keman kutuları, koltuğumuzda, mektebin verdiği okkalık ekmeklerle Yüksekkaldırımdan tâ Aksarayda Sineklibakkalda Kâtip Muslihiddin mahallesindeki evlerimize âdeta uçarak gelişimiz.. Taşkasaptan Çapaya uzanan caddenin sol tarafındaki yanık evlerden birinin enkazı üzerinde, gözlerimiz yolda, ellerimizdeki resim bloklarına gelişi güzel çizdiğimiz resimler?!.. Eski Orfeon plâklarından dinleye dinleye ezbere aldığımızı, Cemil'in kemanî Bülbülî Salih ile çalmış oldukları Sabâ peşrebinin birinci ve ikinci hanelerini heceleyişimiz.. Hele ikinci hanenin bir yerindeki re-fa diyez tiyersi!..

«Mütarekenin ilk günlerinde Galatadan İstanbul tarafına, Saraçhanebaşındaki Münir Paşa konağına taşınmağa mecbur kaldığımız yeni binanın bahçesindeki salaş sahnede ilk verdiğimiz konserle hatırımda kalan proğram:

Salim Beyin Hicaz peşrevinin birinci hanesi.

Seni gördükçe titrer yüreğim şarkısı

Adalar sahilinde...

Recebim...

«Katırcıoğlu hanındaki odadan bozma küçük bir stüdyo taslağındaki — Babam da bütün plâklarını burada doldurmuştu — büyük bir borunun önünde tambur ve kemanla çaldığımız Tahir puselik peşrevinin ilk hanesi.. Bu plâğın kayboluşuna pek yanarım!».

(Rûşen Ferid Kam)

«Her şeye şamil, umumî, derin bir kültüre malik Musikide kuvvetli bir sanatkâr.. Konuşmada selis ve beliğ bir hatip... Yazıda velût bir kalem sahibi... Doğuştan yüksek kabiliyetli bir insan.» (Muhiddin Sadak)

«Tambur ilk Cemil Beyin elinde çağlamıştır, Mesud'un elinde onun devamını görürüz. Babamın ekser evlâdına bıraktığı, gözümüze görünen çizgileridir. Mesud'un sazı üzerinde gezen parmakları pederinin, renkli bir nağmeden portresini bize mutlaka gösterir!.

«Rahmetli Cemil Beyin elinde tamburun kolu, şarka doğru memleketinin hududunu aşmıştı. Mesud'un garba doğru da uzanmış bir kanadı vardır.

«Otuz küsur senedenberi tanıdığım Mesud Cemilde, daima terakki eden bir sanatkâr gördüm. Gezerken dinlenirken, bileni hattâ bilmiyeni de dinlerken, ilerleyen bir sanatkâr...» (Şerif Muhiddin Targan).

Hayat mecmuasında Orhan Tahsin imzasını taşıyan bir röportâj Mesud Cemili şu satırlarla takdim ediyor: «Yalnız 10 saza 60 makamdan ses veren bir müzisyen değildir. Hukukda okumuş, Dil ve Tarih ve Coğrafya Fakültesini bitirmiş, Tıbbiyenin kapısından bile geçmediği halde doktorluğa merak sarmışdır. Gazetelerde muharrirlik, mütercimlik yapmış, 11 yıl tek başına radyoda konuşmuşdur. Bu arada sahneye çıkmış, figüran olarak beyaz perdede görünmüşdür. Elinden boyacılık, marangozluk gelir».

Bu röportâj yazısında Mesud Cemilin Atatürk üzerine, maalesef tarihi kaydedilmeden bir hâtırası naklediliyor:

«Üç saz, iki sesten kurulu incesaz takımı, kıvrak bir longa ile şehnaz faslını bitirmisti. Duvardaki büyük saat, tam onbiri gösteriyordu. Salonun duvarları kırmızı çuha kumasla kaplanmıs, yere desenli İsparta halıları yayılmıstı. Sazendelerden biri, tambur çalan uzun boylu adam, sazını yere bıraktı. Ortadaki. cemberli mikrofonun önüne geldi:

— Muhterem samiin, diye söze basladı, İstanbul Radyosunun bu aksamki neşriyatı, sehnaz faslıyle hitam bulmustur. Yarın 6 da bulusmak üzere hayırlı geceler...

«Öteki sazendeler de, sazlarını kılıflarına soktular. Uzun boylu adam, salonun ışıklarını birer birer söndürdü... Bu sırada, salonun kapısı açıldı. Orta boylu bir adam, biraz önce mikrofon önünde konusan tamburiye:

— Mesud Cemil Bey, simdi postaneye Ertuğrul Yatı'ndan bir telsiz emri gelmis, dedi. Gazi, faslı beğendim, devam etsinler, emrini vermis. Arkadaslar fasla devam edebilir.

«Mesud Cemil ısıkları birer birer yaktı. Sazendeler sazlarını kucaklarına koydular. Mızraplar, yaylar, sesler, icli, duygulu bir hüzzam sarkıya basladılar. Bu hüzzam şarkıyı, öteki hüzzam sarkılar takibetti.

«11.30 da kapı yine açıldı. Orta boylu adam, sessizce içeriye girdi. Mesud Cemil'in kulağına su sözleri fısıldadı:

— Gazi'den yeni emir geldi. Daha ağır şarkılar istiyorlar.

«— Fasıl, bir kemençe taksimi ile makam değiştirdi. Rast makamından ağır, yürük, nakış semailer çalınmağa, okunmağa başladı. Yarım saat sonra, orta boylu adam yine içeriye girdi:

— Gazi çok memnun, dedi, ama daha eski şarkılar, fasıllar istiyor...

«Mesud Cemil, çemberli mikrofonun karşısına geçti:

— Rast makamından besteler, semailer takdim ettik. Şimdi rastı atik makamından eserler çalacağız, dedi.

«Sonra, saz arkadaşlarının yanına giderek, kulaklarına bir, iki cümle fısıldadı. Gülümsediler. Mesud Cemil tamburunu akord etti. Fasıl yine başladı.

«Kırmızı çuha kaplı duvarı ortalıyan saat ikiyi gösteriyordu. Orta boylu adam, üçüncü defa kapıdan göründü. Yüzü gülüyordu:

— Tamam çocuklar, dedi, Gazi memnun. Aşağıda otomobiller bekliyor. Sizi Saraya götürecek!...

«Sazlar kılıflarına sokuldu. Stüdyonun ışıkları söndürüldü. Sazcılar, okuyucular 150 ayak merdiveni kus gibi uçarak indiler. Kapıda bekliyen otomobillere dağıldılar.

«Dolmabahce Sarayının yemek salonu ışıklar içindeydi. Büyük masa, bir pano gibi, renk renkti. Bas kösede, altın sarısı saçlı, deniz mavisi gözlü Gazi oturuyordu. Yeni gelenlere:

— Tebrik ederim, dedi, güzel fasıllar geçtiniz...

Sonra Mesud Cemil'e döndü:

— Rastı atik faslı dediniz. Bunca makam bilirim, bu adı hiç duymamıştım. Nasıl makamdır, anlatsanıza!...

«Mesud Cemil sapsarı olmuştu:

— Efendim, dedi, böyle bir fasıl yok!... Bu adı ben uydurdum, daha doğrusu yakıştırdım. Eski fasıl istiyordunuz. Eskisini bulamadık. Ben birkaç az duyulmuş rast şarkı buldum. Adını da, rastı atik koydum.

«Atatürk bir saniye düşündü. Sonra sazcılara sordu:

— Rastı cedit var mıdır?...

Tümü de bir koro birliği ile:

— Vardır, efendim, dediler.

«Atatürk'ün göz bebeklerinde bir ışık yandı, söndü:

— Öyleyse, dedi, Mesud Cemil haklı!...

Yeni sıfatını taşıyan bir faslın, eskisi de olur. Peki, rastı atik'i duydunuz mu?...

«Yine koro gibi:

— Hayır, efendim, dediler.

— Arayın, bulacaksınız!...

«Mesud Cemil'in sırtını sıvazladı:

— Aferin çocuğum!...

«Ve ilâve etti:

— Beyefendiye içki!...

«Salonu, yeni bir makamdan kıvrak bir peşrevin melodileri doldurdu».

Hayat mecmuası muharririnin sorduğu bazı suallere Mesud Cemil şu cevabları vermişdir:

— Nefret ettiğiniz çalgı?

— Cünbüşle banco..

— Beğendiğiniz kadın tipi?

— Kadına benzeyen..

— İçki içer misiniz?

— Rakı.

— Dünyaya ikinci gelişde ne olmak istersiniz?

— Veteriner..

— Koleksiyon yapar mısınız?

— Bozarım.

— Evde nasıl vakit geçirirsiniz?

— Tenbellikle...

Mesud Cemil büyük şöhret sâhibi bir mûsikişinas olarak Türkiyenin her tarafında «Tel» soyadı ile tanılır. Bir akşam R. E. Koçunun üçüncü mevki tahtalı vagon dengi evinde Viyolonist Orhan Borarın da bulunduğu bir çilingir sofrası başında sohbet edilir iken, söz İstanbul Ansiklopedisi üzerine gelmiş, Koçu, muhterem dostunun alfabenin sonlarından bir harf ile soy adı almış olmasından duyduğu üzüntüyü söylemiş; Mesud Cemil:

— Üzülme, demişdir, soy adım hiç bir zaman «Tel» olmadı.. soyadı kanunu çıkdığında babama izâfeten tanıdığım Cemil'e bir koma işâreti (') ilâve ettim, Cemil, «Cem'il» oldu ve onu tescil ettirdim, zaman ile Cem'il yine Cemil oldu...

Cemil'in sîmasında koma işâreti bir yâri nazenînin tiri müjgânı kadar nâzik olsa da cemâle nakîse verirdi, kendiliğinden kalkıp gitmesi isâbet olmuşdur. Üstad «Tel» in hikâyesini de kendine has tatlı dil ile şöyle nakletmişdir:

— «Tel» i adımın sonuna bir deneme olarak eklemişdim.. her halde boyuma nisbetle kısa bulmuşlar, «Mesud Cemil Telhüner», «Mesud Cemil Tektel» diye mektuplar gelmeye başladı, «Telhüner» ile «Tektel» iki kemânî arkadaşın soy adları idi... bir sefer de «Telçeker» oldum... O da Ankara Radrosunda bir teknisiyen arkadaşın soy adı idi.. Sonunda, bir zamanlar Bomonti Bağçesinde icrâyı sanat eden ip canbazı bir vatandaşın soyadı olan «Mesud Cemil Telgezer» diye bir mektup gelince baktım ki teller çoğaldı, karışdı, «Tel» i kesdim attım...

Halk şâiri Âşık Çakır Çavuşun 1950 de yazılmış bir tahassürnâmesi bu hal tercemesinin son satırları oluyor:

Tanbûrîcemilzâde
Mesud Cemil Beyfendi
Muhakkak asrımızın
Üstâdı hünermendi

Tanburamı çalarım
Yaşım aşmış sekseni
El öpmeğe gelmişdik
Görebilseydim seni

Ankaraya vardıkda
İstanbulda dediler
Yol düşdü İstanbula
Seni göstermediler

Kim bilir ne sandılar
Sırtda aba elde saz
Koğdu beni radyodan
Nevzuhur iki haylâz

Bura Balıkpazarı
Getir bâdeyi Vasil
Üstâdı göremeyen
Gözümdeki yaşı sil

Dağın tipi boranı
Bende rahmeti seli
Görüp dinleyemedim
Neymiş viyolonseli

Dile getirmiş duydum
Itrîi hünerveri
Bugün mûsikimizin
Tanbûrîler serveri

Doldur Vasil kadehi
Boş durmasın karşımda
Kavak yeli esiyor
Tam seksen dört yaşımda

Mesud Cemil Beyfendi
Yarın göçeriz burdan
Dinlemeden huzurda
Bir nağmecik tanburdan

Yol refiki yârim var
Bağdad hurması gibi
Dinletemedim sana
Bülbülüm şekerlebi

Dâvûdî sesindeki
Sihrü füsun vahşeti
Siz sağ kalın bizler de
Bulalım selâmeti

Elvedâ ey İstanbul
Mesud Cemil Beyfendi
Çakır Çavuş yolcudur
Boynunda yâr kemendi

Doldur kadehi Vasil
Şu yârimin aşkına
Şarâbı erguvanla
Yakam elime kına

Doldur kadehi Vasil
Doldur ki boş durmasın
Mesud Beyfendinin de
Kulakları çınlasın

Seher vakti dalında
Bir de ciğerpâresi
Koca Çakır yolcudur
Yürekde dil yâresi

CEMİL (Meş'alkeş) — Geçen asır sonlarında, bu ansiklopedinin müdevvini R. E. Koçu'nun dedesi Şehiremâneti muhâsebecisi Reşad Efendinin Ayasofyadaki konağında Sivaslı genç bir uşak; o konağın bir sanat ve edebiyat mahfili olan selâmlıklığının misâfirleri arasında kalender meşreb şairleri ilâhî güzelliği ile teshîr etmiş olan bir genç.

O devrin âdetince gündüzden gelib de ısrar ile akşam yemeğine alakonulan misâfirler yatsı namazından sonra evlerine dönerlerken semtleri uzakca olanların önüne elinde fener çeker bir uşak katılırdı, bunlara «Fenerci», yâhud «Meş'alkeş» denilirdi. Reşad Efendinin ortanca oğlu Mehmed Ekrem Bey (R. E. Koçu'nun babası) Mâlûmat gazetesi muharrirlerindendi, aynı gazeteye yazı yazar. Ahmed Râsim, şair Muhiddin Râif, şair Tâhirül-mevlevî bu konakda sık sık toplanırlar idi; bir gece, iffet ve ismet timsâli olan Tâhirülmevlevîyi fener çekerek evine bu Sivaslı Cemil uşak götürmüşdü. «Divançei Tâhir» in en güzel şiirlerinden biri olan şu kıt'a o gecenin hâtırasıdır:

İn'ikâsı tâbi ruhsârınla ey kudsî fürûg!
Âteş ender âteş oldum, âteş ender âteşim.
Tâbişi âhım yeter söndür o şem'i bî feri
Şûleye hâcet mi var ey dilber meş'alkeşim!

CEMİL (Saka) — Geçen asır ortalarında sakalık yapar gaayet güzel bir delikanlıdır ki devrin kalender şâirleri tarafından övülmüştür; aşağıdaki kıt'a, Ayvacık mukaavelât muharriri (noteri) iken hicrî 1304 (milâdî 1886-1887) den sonra elli yaşlarında vefât eden Nebil Beyindir ki (B.: Nebil Bey) bâzı şiirlerinden şâirin Topkapusunda oturduğu anlaşıldığına göre Sakagüzeli Cemilin de o semtli olduğu tahmin olunabilir.

KIT'A

Sakka dime çünki Stambulda o şûha
Sakkai mahallâta alem oldu bu tâbir
Kim yine «Sucu dilberi» nâmın virelim de
Gel itmeyelim şöhreti meşhûrunu tağyir.

Nebil Bey bu güzel genc hakkında söylediği diğer bir manzûmede de: «Cemil nâmında bir âb fürûşi şûhi dil âram» diye adını zikrettikden sonra manzûmeyi şu beyit ile bitiriyor:

Suculuk itme ne hâcet o büti işvegere
Bir içim sû gibidir kendi cefâ mûtâdım

İhsan HAMAMİOĞLU

CEMİL (Tersâneli Ahmed) — 1880 de yirmi bir yaşlarında ve şehbâzâne, levendâne güzelliği ile meşhur bir bahriye neferidir ki, ayni zamanda içkili bir batakhâne olan Avrupa Tiyatrosunda meşhur kantocu Peruz'un dostu idi; o devrin «Galta Canavarı» denilmeye lâyık azılı şerirlerinden ve yine Peruzun dostu Bıçakcı Petri tarafından o mâhud tiyatroda katledilmişdir (B.: Peruz; Petri, Bıçakcı; Avrupa Tiyatrosu).

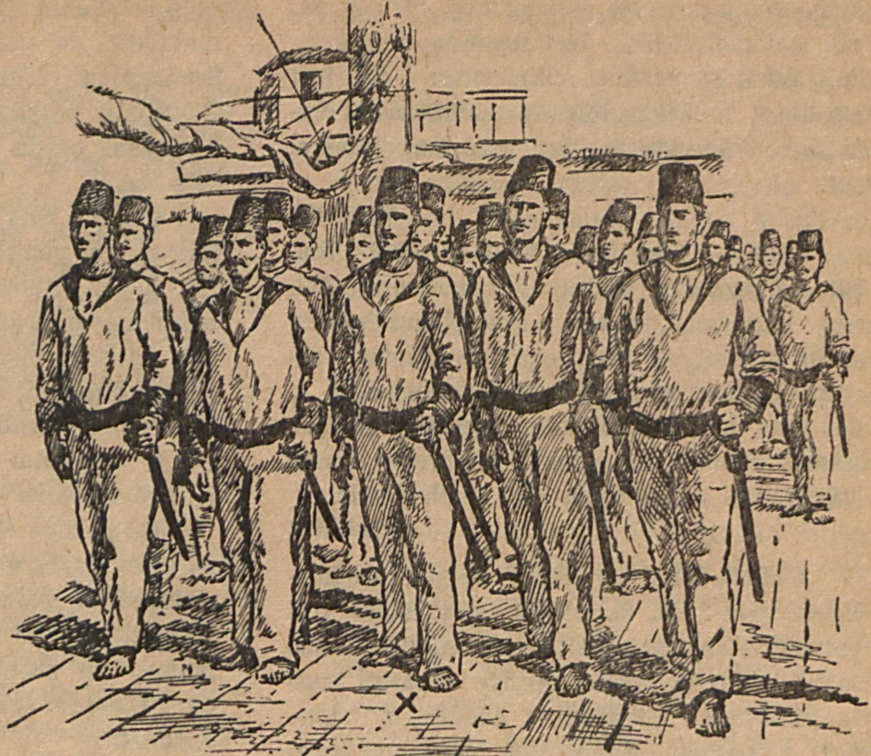
O devrin resimli mecmualarından Mâlûmatda, bir sefîne güvertesinde tâlim vâziyetinde gösterilmiş gemi efradının bir grup resmi neşredilmişdir ki, tam ortadaki nefer Ahmed Cemildir; bu resim çekildiğinden yıllarca sonra mecmua sayfasına geçmişdir; Ahmed Cemili bir «X» işâreti ile gösterdik.

Vâsıf HİÇ

CEMİL (Topal) — 1945 yılında Üsküdarın en namlı olta balıkcılarından; balıkcı meşhur Küçük Ahmedin oğludur; İstanbul Ansiklopedisine verdiği notda Üsküdarlı Vâsıf Hoca «Yaşı sekseni aşmış babasına aslaa rahmi yokdur» diyor.

CEMİL (Toygarlı Bıçkın) — 1885 ile 1890 arasında Üsküdarın güzelliği ile meşhur bir berber civanı; devrin ricâlinden birinin arabacısının oğlu idi, ibtidâî mektebini

bitirmiş, efendi himâyesi ile bahriye mektebine yerleştirilmiş, fakat güzel oğlan o ocakda haylâzlık ve bıçkınlık yoluna saptığı için barınamamış, gaaliba tard edilmiş, Ahmediyede berber yanına girmişdi. Vatanımız Üsküdar'ın derbeder halk şâiri Âşık Râzi bu Toygarlı Cemil şânında bir manzûme kaleme almışdır ki evrâkı perişânı arasında elimize geçmişdi, gaayetle fersûde bir kâğıd üzerinde, okuyamadığım üç mısrâını karîne ile istinsâh ettim ki o mısrâlara bir yıldız işâreti konulmuştur:

Tersâneli Ahmed Cemil
(Resim : Bir fotoğraftan S. Bozcalı eli ile)

Berberlerden güzellerin güzeli
Togyarlı Cemili gidip görmeli

Hazreti Selmanın köçeği dilber *
Bağçeli Kahvede işler o berber

Karanfil kâkülün üstünde dalfes *
Püskürme benli ruhleri canfes

Onsekiz yaşında mürâhik fetâ
Geçmiş pâdişâhı hüsn olup tahta

Gaayet ile fettan bıçkın civandır
Hem ustası kâfir Kara Yuvandır

Keskin nigâhında nedir o gamze
Getirir âşıkı önünde dize

Hâli vahşet üzre tığ gibi âhû
Gûhi Nura çıkmış şakîdir yâhû

Gönül kervanların eyliyor talan
Cemil dedikleri berber balaban

Peştemalın öpmek haddimiz değil
Pâyi billûruna o şâhin eğil

Sayılmaz zenciri cünûn baklası
Silinmez derbeder gözümün pası

Kasdi ibret içün lâfı güzâfım
Kelâmımda yokdur billâh hilâfım

Noldu Sultan Mahmûdi kişverküşâ
Kalb oldu bir avuç toprağa taşa

Ayaz nerde, nerde Yusuf Peygamber
Bir gün de göçecek şu güzel berber

Toygarlı bıçkınım Cemili ancak
Belki bu satırlardır andıracak

Her güzelden kalan bir varakpâre
Dîvâne tuhfesi bir nazlı yâre

Âşık Râzi, Bıçkın Cemilin ustası hakkında yanılmışdır, o târihlerde Ahmediyede Bağçeli Kahvehânedeki berber gerçi bir hiristiyan idi ama adı Yuvan değil, bir ermeni idi ve adı da Artin idi, san'atında çok mâhir bir adamdı; çırağı Toygarlı Cemile son derecede iyi muâmele ederdi, hattâ Cemil ermeniye usta demez, baba diye hitâb ederdi.

Berber Cemil Âşık Râzinin kaydettiği o onsekiz yaşındadır ki yazın bir cuma günü iki arkadaşı ile beraber gittiği Şemsipaşada denize girmiş, çok iyi yüzme bildiği halde esrârengiz bir şekilde boğulmuş, güzel çocuğun cesedi dahi bulunamamışdır. Sâhilde bir kayanın üstünde çamaşır ve esvabı ile yemenilerini bulmuşlar; o iki arkadaşının da

kim oldukları tesbit edilememiş; bir adam: «Üç delikanlı idiler, biri soyundu denize atladı, fakat su yüzüne çıkmayınca öbürleri kaçdılar» demişdir. Râzinin manzûmesini Cemilin ölümünden az önce yazdığını sanıyoruz.

Vâsıf HİÇ

CEMİL (Verem) — 1880 ile 1918 arasında Üsküdarın namlı olta balıkcılarından ve tulumbacılarından; çocukluğundanberi türlü mihnet ve sıkıntı çekmiş, zaman zaman ağzından kan boşanıp «bu sefer öldü...» denilmiş, bir deri bir kemik, yürür konuşur iskelet hâlinde bir adamdı; mütâreke yılında (1918) yaşı elliyi aşkın olarak ölmüşdür.

Vâsıf HİÇ

CEMİL BEY — Mûsıki bilgini; aşağıdaki satırları İ. M. K. İnalın «Hoş Sadâ» adlı eserinden alıyoruz: 1865 de İstanbulda Kabasakal semtinde doğdu; Adliye nezâreti mustantiklerinden Şehâbeddin Efendinin oğludur; Aksarayda Mahmudiye Mektebini bitirdikden sonra Tıbbiyei Mülkiye Mektebine girdi, fakat babasının ölümü üzerine, âilenin geçimi Cemil Beyin omuzlarına yüklenince tıb tahsilini terk etmeye mecbur kaldı, Düyûnu Umûmiye İdâresine memur olarak girdi; ve bütün ömrü orada geçdi, kademe kademe yükselerek İstanbul Başmüdürü oldu; 1926 da şeker hastalığı sebebi ile sol ayağında çıkan bir şiş için Haydarpaşa Tıb Fakültesi Hastânesine yattı, orada ameliyat olarak sol bacağının kesilmesine rağmen kurtulamadı, vefât etti, Karacaahmed Mezarlığına defnedildi.

Husûsî hayatında, geçen asrın meşhur velîlerinden Kuşadalı İbrahim Efendinin halifesi Çinili Hamam sâhibi Bosnalı Mehmed Tevfik Efendiye intisab etmişdi. Gençliğinden beri mûsiki ile meşgul olmuş, bu ilimde derin bilgi sâhibi idi; emsalsiz letâfetde davûdî sesi vardı. Sultan Abdülazizin oğlu Şehzâde Şevket Efendiye üç sene kadar müezzinlik yapmış, onun vefâtında kardeşi Şehzâde Seyfeddin Efendinin dâiresine girmişdi; Seyfeddin Efendinin de mûsiki ile iştigaali, Cemil Beye karşı ayrıca teveccüh ve muhabbetine vesîle olmuşdu.

Hemen her makamda yüzden fazla pek güzel şarkılar bestelemişdir; bestelerinde kendine mahsus bir tavrı vardı ki bir kısmını Rauf Yektâ Bey notaya almışdır. İlâhî mahfuzâtı da pek zengindi. Kızıltoprakda Şeyhülislâm Turşucuzâde Ahmet Muhtar Efendinin köşkünü satın almışdı; son gününe kadar orada oturmuşdu. (İ. E. M. İnal, Hoş Sadâ).

CEMİL BEY (Harbiyeli) — İlk ormancılarımızdan; yaptığı çok iyi hizmetlere karşılık, hayatı, gerektiği kadar bilinemiyen ve bulunamıyanlardan biri. Bu zât 1857 yılından önceleri modern ormancılığın ve ziraatcılığın önemini takdir ederek yurd dışında ormancılık tahsili yapan bir kişidir. Cemil Beyin babasının İstanbulda geniş ormanları ve ziraat arazisi de vardı.

Cemil Bey, Harbiyeyi bitirmiş (Mir'âtı Mektebi Harbiye'de adı bulunamadı. İst. Ansiklopedisi), kurmay olarak Fransaya staja gitmiştir. Orada atdan düşerek kolu sakatlanmış, bu sebeble askerlikten çıkarılmış, o da Fransada ormancılık ve ziraat tahsilini yapmıştır.

O zamanlar devletin yaptığı islâhat arasında ormanlarımızı işletmek meselesi de vardı. Bu iş için Fransadan orman uzmanları getirtiliyordu. Bu uzmanların ilki ve en şöhretlisi Tassy adındaki zât, orman mevzûatını hazırlamak, teşkilâtı kurmak üzere yurdumuza çağrılmıştı. O tarihlerde fennî işlere Meclisi Maabir bakmakta idi. Ormancılık islâhatı da fenni bir mesele olduğundan Tassy de buraya üye, sonraları da başkan olmuştu. Cemil Bey de Meclisi Maabire kâtip sonra da birinci kâtip olmuştu.

İlk Orman Okulunun açılmasında (1857), orman teşkilâtının kurulmasında (1869), orman nizamnâmesinin hazırlanıp çıkarılmasında (1869) Ormancılık Heyeti ile birlikte Cemil Bey de çalışmışdır. Daha sonra orman mütehassısı Simon'un müdürlüğünde açılan Orman Okuluna öğretmen oldu; burada Ormancılık ve Tarımcılık Ekonomisi derslerini okuttu. Simon memleketine gidince okulun müdürlüğünü yaptı. Daha sonra «Orman ve Maadin Mektebi» adı ile açılan okulun da öğretmeni ve müdürü oldu. Bu görevlerde iken ayrıca Orman Meclisi üyeliğinde de bulundu. 1879 tarihinde öldü.

İlk Türk ormancısı, ilk ormancılık öğretmenimiz ve Orman Okulunun ilk Türk müdürü olan Cemil Beyin kimliği hakkında yap-

dığımız incelemelerde de şunları toplıyabildik:

Cemil Bey İstanbulda doğmuştur. Babası İstanbul kasap kethüdası Hacı Mustafa Efendidir, annesinin adı Şâkire Hanımdır. Cemil Bey evlenmiş ve Ali adında bir de oğlu dünyaya gelmişse de çocuk bir kaç aylık iken babasını, iki üç yıl sonra da anasını kaybetmişdir. Dedesinin, daha sonra dayılarının vesâyeti altında büyüyen Ali, mâceralı bir hayat geçirip tulumbacılık âleminde Çiroz Ali diye meşhur olmuş ve 18 yaşında ölmüştür. (B.: Ali, Çiroz)

Cemil Beyin, Mehmed Tevfik adında ve Bakırköyde oturan bir kardeşi de vardı. Bu zâtı, daha sonraları Orman ve Maadin Mektebi Müdürlüğünde bulunan Hekimyan Mığırdiç ve Hoca Ali Riza Efendi ve başka ormancılar ziyaret edip Cemil Beyin mesleke hizmetlerinden, yapdığı büyük işlerden dolayı duydukları saygıyı belirtmişlerdir. Mehmed Tevfik Beyin oğlu Tevfik Tarman, babasının tavsiyesi üzerine amcası Cemil Beyin izinde yürüyerek Halkalı Ziraat Mektebi Âlisine girmiş ve tarım alanında ilerliyerek Ziraat Umum Müdürlüğü mevkiine kadar yükselmiştir.

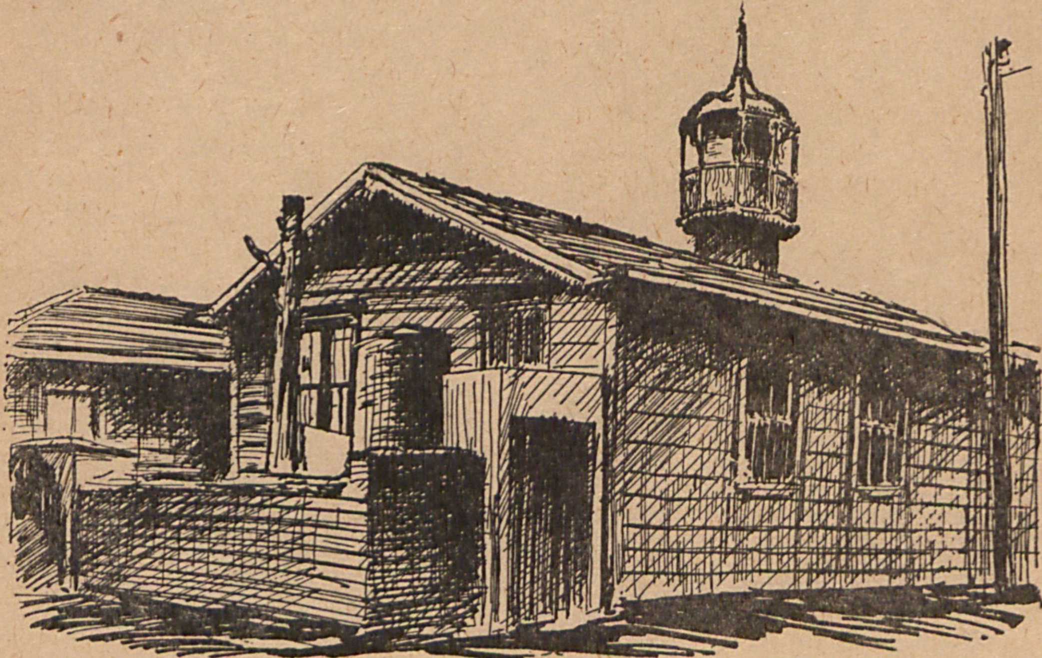
Kerim YUND

CEMİL BEY (Mızıkalı) — İkinci Sultan Abdülhamid devri sonlarında Üsküdarın namlı kabadayılarından; Solaksinan Mahallesindendi; Mâbeyini Hümâyun Mızıkasından kalıplı kıyâfetli, elli ayaklı, bilekli yürekli; kalb kırmakdan çekinir, büyükle büyük, küçükle küçük geçinir, gaayet cessur, yerinde yırtıcı, ve haddine göre de güreşci idi. Hayatı hakkında fazla bilgimiz yok, benim diyerek dolaşdığı çağlarda ölmüşdür.

Vâsıf HİÇ

CEMİL BEY (Müftüzâde Fındıklılı) — Mühendishânei Berrîi Hümâyunun istihkâm sınıfından yetişmiş asker, fen adamı, Tophâne müftüsü Hacı Râsih Efendinin oğludur, doğum tarihi tesbit edilemedi, Mühendishânenin hicrî 1274 (milâdî 1857-1858) yılı mezunlarındandır, Tophâne Fabrikasının islâhında büyük hizmetlerde bulunmuş ve 1300 de (1882-1883) Kırkağaç Fişekhânesi müdürlüğüne tâyin edilmişdir. Hayatı hakkında başka kayda rastlanamadı.

Bibl. : Esad, Mir'âtı Münhendishâne.

Câvidağa Camii

(Resim : Reşad Sevinçsoy)

